تفسیر خیر کثیر
پښتو ترجمه
تفسیر ابن کثیر
تصنیف
حافظ عماد الدین اسماعیل ابن عمر بن کثیر الدمشقی

واٹس ایپ گروپ
مکتبہ
اشاعت التوحید والسنہ
زیر اہتمام
ابو معاذ خٹک
ابو عتبان مفتی فدا الرحمن عابد
0314_9958550

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبد الکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۲

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو تکی په تکی او روانه ترجمه

② د احادیثو تخریج

③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ورکول

خورونکی

فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

دکتـــاب نـــوم : تفـــسیرخیرکثیرترجمه تفـــسیرابن کثـــیر

مؤلف: حـافظ عمـادالدین اسمـاعیل بن عمربن ابن کثیرالدمـشقی المتـوفی ۷۷۴ هجری

خورونکی : فیصل کتب خانه محله جنگی

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د ملاویدو پتې :- د فیصل کتب خانې نه سوا

مکتبه روغـانیول جلال آباد

مکتبه رحیمی خوست

نعمت کتب خانه کابل

انتشـارات علامه تفتـازانی هرات وکابل

صداقت کتب خـانه قندهـاروکابل

قدرت کتـاب فروشی کـابل ننـږار

علمی کتب خـانه ګردیز

مکتبه علمیه اکوړه ختك

دینی کـتب خـانه تیمرګره ره

فلاح کتب خـانه جلال اباد

مکتبه فریدیه خوست

دیوبند کتب خـانه خوست

جدید رشیدیه کتب خـانه کابل

مکتبه خواجه عبدالله انصـاری غزنی

مکتبه نعمـانیه غزنی

مکتبه رحمـانیه قندهـار

امیرحمزه کتب خـانه قندهـار

جلد ۲:

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبد الکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ۲

تسهیلات از شاه فیصل

1. د قرآنی آیاتونو تکی په تکی او روانه ترجمه
2. د احادیثو تخریج
3. د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت
4. مناسب عنوانات ورکول

فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور
موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

مِمَّا	تُنفِقُوا	حَتَّىٰ	الْبِرَّ	لَن تَنَالُوا
خپلې دهغه څيزونو نه	تاسو خرج کړئ	اتردې چه	نيکئ ته	هرگز نشئ رسيدې تاسو
تاسو هيڅ کله (پوره) نيکئ نشئ حاصلولې اترکومې چې تاسو خپل غوره څيزونه خيرات کړي نه وي				
بِهِ عَلِيمٌ ﴿۹۲﴾	فَإِنَّ اللَّهَ	مِن شَيْءٍ	وَمَا تُنفِقُوا	تُحِبُّونَ ۚ
په هغې خبردې	نوبيشکه الله	د څه څيزنه	اوهغه چه خرچ کوئ تاسو	اچه ستاسوخوښ وي
او هر څيز چې تاسوخيرات کوئ نو هغه الله جل شانه ته ښه معلوم دی				

قوله تعالى: لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ

دالله ﷻ لارکښې دې دخوښې څيز صدقه کړې شی:- عمرو بن ميمون رحمه الله وائي چه د "بر" (نيکئ) نه دلته مراد جنت دې يعني کومې پورې چه تاسو خپل خوښ څيز دالله ﷻ لارکښې خرچ نکړئ نوهيڅ کله به جنت ته داخل نشئ.

د ايت په نزول د ابوطلحه رضی الله عنه باغ صدقه کول:- انس بن مالك رضی الله عنه نه روايت دې چه په ټولو انصاروکښې ابوطلحه رضی الله عنه د ټولو نه زيات مالدار وو. هغه ته په خپل ټول مال کښې بيرحاء نومې باغ ډير زيات خوښ وواودامسجد نبوی ﷺ ته مخامخ وو. رسول الله ﷺ به اکثر دې باغ ته تلو. او ددې د کوهی خوړې اوبه ئې څکلې. هرکله چه دا پورتنې آيت نازل شو نو ابوطلحه رضی الله عنه حاضر شو او رسول الله ﷺ ته ئې عرض اوکړو چه يارسول الله ﷺ! الله ﷻ داشان فرمائی اوماته د ټولو نه زيات خوښ دا بيرحا نومې باغ دې. نو زه دا (باغ) په دې اميد د الله ﷻ لار کښې صدقه کوم چه کومه نيکی الله ﷻ سره ده هغه ځما دپاره اوليکی. نو رسول الله ﷺ تاسو ته اختيار دې چه څنګه مناسب گڼړی نوداتقسيم کړئ. رسول الله ﷺ خوشحاله شو او وې فرمائيل چه واه واه دا ډيره فائدمنده سودا ده. ددې نه به خلقو ته ډيره فائده اورسی. بيا رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ځما رائې دا ده چه ته دا باغ په خپلو رشته داروکښې تقسيم کړې. ابو طلحه رضی الله عنه عرض اوکړو چه ډيره ښه ده. اوبيا داباغ ابوطلحه په خپلو رشته دارو او د تره ځامنو کښې تقسيم کړو. (مسند احمد، بخاري ومسلم). [1]

د عمر رضی الله عنه په ايت عمل کول:- بخاری اومسلم شريف کښې راغلی دی چه يوځل عمر فاروق رضی الله عنه هم د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو اوعرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ! ځما د ټولو نه زيات خوښ اوبهترين مال هغه دې کوم چه خيبر کښې ماته زمکه ملاؤ شوې وه. (څه هغه دالله ﷻ لار کښې صدقه کوم). تاسو اوفرمائې څه اوکړم ؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه اصل زمکه ځان سره اوساته اوددې پيداوار او ميوې د الله ﷻ لار کښې وقف کړه. [2]

د عبدالله بن عمر رضی الله عنه په ايت عمل:- عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمائی چه هرکله څه به د تلاوت دوران کښې دې پورتنی آيت ته اورسيدم نو ما خپل مال او جائيد کښې سوچ او فکر اوکړو. خوماته د خپلې رومی وينځې نه زيات خوښ څيز بل نه وو. نوما هم هغه د الله ﷻ دپاره آزاده کړه. (ځما په زړه کښې ددې دومره محبت دې چه) که ما د الله ﷻ لار په کښې خرچ کړې څيز واپس اخستې شو. نوما به دا وينځه ضرور اخستې وې. (مسندبزار). [3]

---

[1] احمد: ۱٤۱/۳، صحيح بخاری کتاب الزکاة باب الزکاة علی الاقارب: ۱٤٦۱، صحيح مسلم: ۹۹۸، موطأ امام مالک: ۵۹۵/۲)

[2] صحيح بخاری کتاب الوصايا باب الوقف کيف يکتب: ۲۷۷۲، صحيح مسلم: ۱٦۳۲، نسائی: ۳٦۳۳):-

[3] مسند احمد بزار:):-

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ إِسۡرَآءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ

ټول د خوراک څیزونه| وو |حلال | د پاره د بنی اسرائیلو |ماسوا د هغې نه |چه حرام کړی وو

ټول څیزونه (چې مسلمانانو د پاره حلال دی هغه) بنی اسرائیلو د پاره هم حلال وو| مګر کوم چې

إِسۡرَآءِيلُ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦ مِن قَبۡلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوۡرَىٰةُ

اسرائیل (یعقوب علیه السلام) |په ځان خپل باندې | مخکښې د دې نه | چه نازل شوې وو توراة

یعقوب ﷺ پخپل ځان حرام کړی وو| (او دا خبره) د هغه وخت ده چې تورات لانه وو نازل شوې |

قُلۡ فَأۡتُواْ بِالتَّوۡرَىٰةِ فَاتۡلُوهَآ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ۝ فَمَنِ

ورته اووایه (ائې محمد ﷺ) |نو راوړئې |توراة |او لولې ئې هغه |که یئ تاسو | رینښتنی |نو هغه چا چه

ورته اووایه چې ښه تاسو تورات راوړئ |او هغه اولولئ |که تاسو رشتونی یئ | .... نو د دې نه

افۡتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الۡكَذِبَ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ الظَّٰلِمُونَ ۝

اوتړل |په الله پورې |دروغ | روستو |د دې نه |نو هم هغوی |په حقیقت کښې |ظالمان دی

پس چه هم څوک په الله باندې دروغ اووائی | .... نو هم دغه خلق ظالمان دی |

قُلۡ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُواْ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفًا

اووایه ائې محمد ﷺ |چه رینښتیا ویلی دی الله |نو روان شئ تاسو |په طریقه د ابراهیم | یو مخیزی

(ائې پیغمبره) اووایه چې الله تعالی څه وئیلی دی هغه رښتیا دی |نو تاسو یو مخیز شئ |او د ابراهیم په لار روان شئ

وَمَا كَانَ مِنَ الۡمُشۡرِكِينَ ۝

او نه وو هغه| د مشرکانو نه |

او هغه د مشرکانو څنې نه وو|

قوله تعالی: كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ إِسۡرَآءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسۡرَآءِيلُ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦ

دیهودو سوالونه او د نبی علیه السلام جوابونه امام احمد رحمه الله په خپل مسند کښې د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت نقل کوی چه یو ځل څه یهودیان د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو او وې وئیل چه مونږ تاسونه څه د داسې خبرو تپوس کوؤ چې د نبی نه سوا د هغې معلومات چا ته نشته دې رسول الله ﷺ د هغې جوابونه ورکړل. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څه تپوس کوئی اوکړئی خو تاسو الله ﷺ حاضر ناظر اوګنړئی او ماسره هغه شان وعده اوکړئی لکه څنګه چه یعقوب ﷺ د خپلو ځامنو نه اخستې وه ، که ما تاسو ته صحیح صحیح جوابونه درکړل نو تاسو به اسلام راوړئی او ځما تابع کیږئی به. هغوئ قسمونه اوخوړل چه مونږ ته دا خبره منظور ده. که تاسو صحیح صحیح جواب راکړو نو مونږ به اسلام قبلوؤ. او مونږ به رسول الله ﷺ فرمانبردا رجوړیږو. بیا ئې اووئیل چه مونږ ته څلور خبرې اوښایه① یعقوب ﷺ په خپل ځان کوم خوراك حرام کړې وو. ② د سړی او ښځې اوبه څنګه وی (او ولې) کله هلك پیدا کیږی او کله جینۍ؟③ او د نبی امی خوب څنګه دې④ فرښتو کښې کومه یو فرښته د وی ﷺ ته وحی راوړی ؟ د دې نه پس رسول الله ﷺ دوباره د هغوی نه قسمونه واخستل . اوبیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ① یعقوب ﷺ سخت بیمار شو نو نذر ئې اومنلو که الله ﷻ ما ته شفا راکړی نو څه به هغه څیز نه خورم چه ځما

زيات خوښ دې. هرکله چه روغ شو نو د اوښ غوښه او پئ ئې پرېښودل. ② دسړی اوبه سپين رنګ والا او ټينګې وی او دښځې اوبه زيړرنګې او نرئی وی. دواړو کښې چه کوم يو برې مومی (او رحم ته ئې منی وړاندې لاړه شی) نونر يا ماده اولاد پيداکيږی. اوپه شکل او شباهت کښې هم هغه شان وی ③ ددې نبی امی سترګې اوده وی او زړه ئې ويخ وی ④ ما ته هغه فرښته وحی راوړی کومې چې به ټولو نبيانو ته وحی راوړه يعنی جبريل ﷺ. نوبس په دې باندې په چغو شو او وې وئيل که چرې ستاسو د وحی راوړونکې بله فرښته وې نو مونږ به ستاسونبوت منلې وې او عذر به پاتې نه وو. د هر سوال جواب ورکولو په وخت کښې به رسول الله ﷺ هغوئ ته قسم ورکولو او دهغوئ نه به ئې تپوس کولو او هغوئ به اقرارکولو چه آو جواب صحيح دې. دهغوئ باره کښې دا آيت (مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيْلَ) نازل شو[1]

د ايت په شان نزول کښې بل روايت: - اوبل روايت کښې دی چه اسرائيل ته د عرق النساء بيماری وه. او په دې کښې دهغوئ پنځم سوال هم دې چه دا رعد څه څيز دې؟ رسول الله ﷺ جواب ورکړو چه دالله تعالی فرښتو کښې يو فرښته ده چه په وريځو باندې مقرر ده،اودهغې لاس کښې د اوريو کوړه ده چه هغې سره وريځې دالله ﷻ د حکم سطابق شړی. او د ګړزاری آواز هم دهغې دې.د " جبريل "نوم آوريدو سره هغوئ اووئيل چه دا خودعذاب او جنګ فرښته ده. اودا خوځمونږ دښمنه ده.که د پيداوار او بارانونو والا فرښته ميکائيل ﷺ ستاسو ملګرې وه نو مونږ به منلې وې. [2]

په سابقه ايت اودې کښې مناسبت: ①د يعقوب ﷺ په شان دهغوئ اولاد هم وو اوهغوئی به داوښ غوښې نه هم پرهيز کولو. ددې آيت مخکښې آيت سره يومناسبت خو دادې چه څنګه اسرائيل ﷺ خپل خوښ څيز نذر کړو هم دا شان تاسوهم کوئی.خو ديعقوب ﷺ شريعت کښې ددې طريقه دا وه چه خپل خوښ او محبوب څيز به ئې دالله ﷻ په نوم پريښودو. اوځمونږ شريعت کښې دا طريقه نه ده. بلکه مونږ ته دا فرمائيلې شوی دی چه مونږ خپل خوښ څيزونه دالله ﷻ په نوم خرچ کړو.لکه فرمائی چه ﴿وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾ اوفرمائی چه ﴿وَيُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾ د محبت او خوښې نه باوجود هغوئ خپل خوښ څيزونه ځمونږ لار کښې خرچ کوی. او مسکينانو ته خوراك ورکوی.

②بل مناسبت داهم دې چه مخکښې آيت د نصرانيانو رد وو او دې آيت کښې د يهودو رد دې. د هغوئ رد کښې د عيسی ﷺ د پيدائش ريښتونې واقعه بيان شوې وه او دهغوئ د عقيدې رد ئې کړې وو او دلته دنسخ بيان کيږی اودهغوئ د باطلو عقيدو رد کيږی. دهغوئ کتاب کښې صفا موجود وو چه کله نوح ﷺ د کشتئ نه په اوچه کوز شو نو په هغوئ ﷺ باندې د ټولو ځناورو خوراك حلال وو ، بيا يعقوب ﷺ په خپل خان د اوښ غوښه او د اوښ پئ حرام کړل.اود هغوئ اولاد هم داحرام ګڼړل.نو په تورات کښې هم ددې حرمت نازل شو.دا شان نور هم څه څيزونه بيان شو،دا نسخ نه ده نو نورڅه دې ؟

قوله تعالی: :مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ

په شريعتونو کښې فروعی اختلافات شته: - ①د آدم ﷺ د شا اولاد خپلو کښې د رور او خور نکاح شروع کښې جائز وه خو دهغې نه پس حرامه شوه② آزادو ښځو باندې وينځې سره نکاح کول د ابراهيم ﷺ شريعت کښې مباح وو.پخپله ابراهيم ﷺ ساره رضي الله عنها باندې هاجره رضي الله عنها راوستې وه. خوبيا تورات کښې ددې نه منع اوشوه. ③دوؤ خويندوسره په يو وخت کښې نکاح کول د يعقوب ﷺ په زمانه کښې جائز وو.ديعقوب ﷺ په خپل کور کښې په يووخت کښې دوه سکه خويندې وې. خوبيا تورات کښې داحرام شو. هم دې ته نسخ وائی.دا يهوديان ګوری او لولی ئې ليکن بيا دنسخ نه انکار کوی او انجيل اوعيسی ﷺ نه منی. اودهغوئ نه پس خاتم المرسلين سره هم داسې کوی.

---

[1]) احمد : ۱ / ۲۷۸ ، وسنده حسن)۔

[2]) احمد : ۱ /۲۷٤ ، ترمذی کتاب تفسير القران باب ومن سورة الرعد: ۳۱۱۷، وسنده حسن)۔

قوله تعالی: قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا

د یهودیانو په دین ابراهیمي باندې دعوی:- نو دلته فرمائي چه دتورات نازلیدو نه مخکښې ټول خوراکونه حلال وو سوا دهغې نه چه کوم اسرائيل په خپل ځان حرام کړې وو. تورات راوړئ او وې لولئ په هغې کښې موجود دی، بیا ستاسو دا بهتانونه او افتراګانې چه الله ﷻ خمونږ دپاره همیشه د خالي ورځ د اختر مقرر کړې ده او مونږ نه ئې وعده اخستې ده چه مونږ به همیشه د تورات عاملان یو. او بل نبي به نه منو. داځومره ظلم او جبر دې، نو د دې ټولو خبرو باوجود ستاسو دا طریقه یقیناً د ظالمانو ده.

په دین ابراهیمي څوک قائم دی؟:- الله ﷻ رښتونې خبر ورکړو، دین ابراهیمي هغه دې چه کوم قران پاك بیانوي. چې تاسو د دې کتاب او د دې نبي تابعداري نه کوئ، نه د دې نبي ﷺ نه څوك اعلی نبي شته دې او د دوی د شریعت نه د بل چا شریعت زیات واضح هم نشته دې. لکه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿قُلْ اِنَّنِیْ هَدٰىنِیْ رَبِّیْۤ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ﴾ الخ. اے نبي! تاسو اووایې چه ما ته خما رب نیغه لار اوخودله د ابراهیم حنیف موحد مضبوط دین. او بل ځائې کښې فرمائي چه مونږ تا ته وحی اولیږله چه د ابراهیم حنیف موحد دین تابعداري اوکړه.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِيْ

|بیشکه| اولنۍ کوټه (عبادتخانه) |چه جوړه شوه |دپاره د خلقو |خامخا هغه ده

| بیشکه د ټولونه اول کور چه د خلقو د عبادت دپاره مقرر شوې وو| هغه دې

بِبَكَّةَ مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٦﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌ

چه زمکه کښې ده |چه مبارکه ده |اوهدایت دې | دپاره د خلقو |په دې کښې | ښنبې دی

کوم چې په مکه کښې دې | هغه دبرکت ځائې دې | او دخلقو دپاره دهدایت (مرکز دی) |په دې کښې

بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ

څرګندې|ځائې دعبادت دې|دابراهیم| اوهغه څوک| چه داخل شودې ته|شو په امن کښې

څرګنده ښنبې دی|او دابراهیم ﷺ دعبادت ځائې دې|اوچې څوک دې ته داخل شی |نو هغه په امن شو

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ

اوحق دې دالله |په خلقو باندې | حج کول ددې کورا هغه څوک چه طاقت لری | دې کورته

اودالله په خلقو باندې داحق دې | چه ددې کورزیارت دې کوی| څوک چې دې ته د تللو طاقت لری.....

سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٧﴾

دلارې | اوهغه چاچه| انکار اوکړو|نو بیشکه الله| بې پرواه دې | دمخلوقاتونه |

.... اوڅوک چې انکار اوکړی| نو (هغه ته دې معلومه وی چې) الله دخلقونه بې نیازه دې |

قوله تعالی: اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ

په مخ د زمکې اولنۍ عبادتخانه:- (مسجد حرام) یعنی د خلقو د عبادت د قربانۍ، طواف، مونځ او اعتکاف وغیره دپاره د الله ﷻ کور دی او د دې باني ابراهیم ﷺ وو. او د هغه د تابعدارئ دعوی یهودیان او نصاري او مشرکین او ټول مسلمانان کوی. هغه دا ده چه د ټولونه مخکښې مکه جوړه شوې ده. هم دې خلیل الله او دحج دپاره ږومبې آوازکونکې دې، بیا تعجب او افسوس دې په دوی باندې

چه دملت حنفي دعوی کوی اوددې کوراحترام نه وی،دلته حج دپاره نه رازی بلکه خپلې قبلې اوکعبې بیلې بیلې جوړوی.ددې کورپه جوړولوکښې برکت اوهدایت دې اوهغه دټول جهان والودپاره دې.

د بیت الله او بیت المقدس تاریخ بناء:-ابوذر ﷺ رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه د ټولو نه مخکښې کوم یو جمات جوړ شوې دې ؟ نورسول الله ﷺاوفرمائیل مسجد ،تپوس ئې اوکړو بیا کوم یو؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بیت المقدس، تپوس ئې اوکړو چه ددې دواړو په مینځ کښې څومره وخت دې ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څلویښت کاله. بیا تپوس کوی چه بیا کوم یو ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه چرته هم د مونځ وخت شي نو مونځ اداکوه ټوله زمکه جمات دې(مسند احمد وبخاري ومسلم). ([1])

د کورونو په اعتبار سره خانه کعبه اوله نه ده:-علی ﷺ فرمائی چه کورونه خومخکښې ډیر وو لیکن خاص دالله ﷺ دعبادت دپاره هم دا کور رومبې دې. یو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه په زمکه دټولو نه رومبې کورهم دا جوړشوې دې نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه ،خو برکتونو او مقام ابراهیم او امن والا کور هم دا رومبې کور دې.دبیت الله شریف د جوړیدو پوره کیفیت د سورة بقره آیت ﴿وَعَهِدۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ﴾ تفسیر کښې تیر شوې دې.هلته دې اوکتلې شی. دلته د دوباره بیان ضرورت نشته.

د اولنی کور به حق کښې د سدی قول:- سدی ﷫ وائی چه د ټولو نه مخکښې په مخ د زمکې همدا کور جوړ شو لیکن صحیح قول د علی ﷺ دې او هغه حدیث کوم چه په بیهقی کښې دې په هغې کښې دی چه آدم ﷺ اوحوا علیهما السلام د الله ﷺ په حکم بیت الله جوړ کړو اوالله ﷺ اوفرمائیل چه ته د ټولو نه رومبی انسان ئې اودا دټولو نه رومبنې کور دې ([2]).

د ابن کثیر تبصره:-دا حدیث د ابن لهیعه نه روایت دې او هغه ضعیف راوی دې . ممکن ده چه دا د عبدالله ابن عمر ﷺ خپل قول وی.

قوله تعالی:: لَلَّذِي بِبَكَّةَ

مکې ته بکه ولې وائی؟:-اودیرموك په ورځ چه هغوئ ته کومې دوه بورئی د ا هل کتاب ملاؤ شوې وې په هغې دا لیکلې شوی وو.دمکې نوم مشهورنوم دې اودلویولویو جابرانو څټونه دلته مات شوی وو.او هرلوئې کونکې دلته پاتې راغلې وو.ددې وجې دې ته بکه اووئیلې شو.او ددې وجې هم دلته به د خلقو رش وو. اودا به هر وخت ډکه وه. او ددې وجې هم چه دلته به خلق یوځائې کیدل. تردې چه کله به ښځو مخکښې مونځ کولو.اوکله به سړو روستو مونځ اوکړو. او بل ځائې کښې به داسې نه کیدل.

دمکې نور نومونه:-ابن عباس ﷺ فرمائی چه د فج نه تنعیم پورې مکه ده. او دبیت الله نه تر بطحاء پورې بکه ده.بیت الله او مسجد ته بکه وئیلې شوې ده. بیت الله او ددې چاپیرچل ځائې ته بکه او باقی ښار ته مکه وئیلې شوې ده. ددې نور هم ډیر نومونه دی.لکه بیت العتیق ، بیت الحرام،بلد الامین ، بلد المامون،ام رحم،أم القری،صلاح ،عرش،قادس ، مقدس،ناسبه رانس ،حاطمه ، کوثاء ، البلده ، النبیه ، الکعبه .

قوله تعالی:: فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ مَّقَامُ إِبۡرَٰهِيمَۖ

په مسجد حرام کښې ښکاره نښې:- په دې کښې ښکاره نښې دی چه ددې د عظمت او شرافت دلیل دی .اودهغې نه ښکاره ده چه د خلیل الله بناء هم دا ده.په دې کښې مقام ابراهیم هم دې چه په هغې کښې به اسماعیل ﷺ اودریدو او ابراهیم ﷺ ته به ئې کانړی ورکول او هغوئ دکعبې دیوال اوچتولو. دا خو مخکښې د بیت الله شریف دیوال سره لګیدلې وه. لیکن عمر ﷺ د خپل خلاقت په وخت کښې دا لږ شان لرې کړو اومشرق طرفته ئې کړو چه طواف په ښه طریقې سره کیږی.اوچه کوم خلق طواف نه

---

[1]) احمد : ٥/١٥٠ ، بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب رقم: ١٠ ، ح/٣٣٦٦، صحیح مسلم: ٥٢٠، نسائی: ٦٩٠، ابن ماجة: ٧٥٣)-

[2]) دلائل النبوة للبیهقی : ٢/٤٤)-

پس مقام ابراهیم سره مونځ اداکوی چه هغوئ ته تکلیف نه وی اونه دلته رش جوړشي. دې طرفته دمونځ کولو حکم شوې دې . اوددې متعلق پوره تفسیر په آیت ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ کښې تیر شوې دې. (فالحمدلله).

د بینات تفسیر:-ابن عباس ﷺ فرمائی چه آیات بینات نه یو مقام ابراهیم دې باقي نور دی.مجاهد رحمه الله فرمائی چه دخلیل الله ﷺ د قدمونو نښې چه په مقام ابراهیم باندې وی ، دا هم آیات بینات دی. ټول حرم لره اوحطیم او ټول ارکان دحج دمقام ابراهیم په تفسیر کښې مفسرینو داخل کړی دی.

قوله تعالی:: وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا

د امن ځائې :-دې ته په راتلو سره راتلونکی ته امن ملاویږی. دجاهلیت په زمانه کښې هم مکه د امن ځائې وو ، که چابه د پلار قاتل هم دلته اوموندل نو هغه ته به ئې څه نه وئیل. ابن عباس ﷺ فرمائی چه بیت الله پناه غوښتونکوته پناه ورکوی. لیکن ځائې او خوراك څکاك نه ورکوی. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا﴾ الخ. آیا دوی دا نه ګوری مونږ حرم د امن ځائې جوړکړو. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ الله دوی ته د ویرې نه امن ورکړو. نه صرف انسان ته امن دې بلکه ښکارپره کول ،هغه ویرول ، هغه د هغه ژالې یا دهغه د ځائې نه اخوا کول هم منع دی.ددې وني کټ کول ،دلته وابنه راوښکل هم ناجائز دی. په دې مضمون کښې ډیر احادیث وغیره پوره وضاحت سره دآیت ﴿عَهِدْنَا﴾ الخ تفسیر کښې سورة بقره کښې تیر شوی دی.

د نبی ﷺ مکې سره مینه:- مسند احمد ،ترمذی ،او نسائی کښې حدیث دې اوهغې ته امام ترمذی رحمه الله حسن صحیح وئیلی دې چه رسول الله ﷺ د مکې بازار او حروره کښې ولاړ وو او وې فرمائیل ائې مکې!ته الله ﷻ ته د ټولې زمکې نه بهتره او خوښه ئې .که څه تانه په زبردستئ سره نه شوم ویستلې نو ما به ته چرې هم نه وې پریښودې.([1])

د امن بله معنی:-اوددې آیت یو معنی دا هم ده چه هغه د جهنم نه بچ شو. د بیهقی یو مرفوع حدیث کښې دی چه څوك بیت الله ته داخل شونو هغه نیکئ کښې راغلو اوګناهونو نه لرې شو.او د هغه ګناهونه اوبخښلې شو. لیکن د دې یو راوی عبدالله بن مومل قوی نه دې.

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ

دحج فرضیت :-د آیت آخری حصه د حج د فرضیت دلیل دې. بعضې وائی چه ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ والا آیت دلیل د فرضیت دې. لیکن اوله خبره زیاته ظاهره ده. ډیرو احادیثو کښې راغلی دی .چه حج د اسلام په ارکانو کښې یو رکن دې. ددې په فرضیت باندې د مسلمانانو اجماع ده.

د حج یوځل فرضیت:-اودا خبره هم ثابت. ده چه ټول عمر کښې یو ځل په مالدار مسلمان باندې حج فرض دې. رسول الله ﷺ خطبه کښې اوفرمائیل چه ائې خلقو اتاسو باندې الله ﷻ حج فرض کړې دې تاسو حج کوئی.یو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ! آیا هر کال ؟ نو رسول الله ﷺ خاموش شو.هغه درې ځل تپوس اوکړو رسول الله ﷺ اوفرمائیل که چرې آو کړې وې نو دا به فرض شوې وو او بیابه تاسو دا نشو ادا کولې. چه څه اونه وایم نودهغې باره کښې تاسو تپوس مه کوئی.ستاسونه مخکښنوخلقو به هم ډیر تپوسونه کول او خپلونبیانو علیهم السلام سره به ئې اختلاف کولو اوپه دې وجه هغوئ هلاك شو. خما احکام دطاقت مطابق پوره کوئی.او چه د کوم څیز نه مو.څه منع کړم نو د هغې نه منع شئ. (مسند احمد).([2])

---

[1]) احمد: ٣٠٥/٤، ترمذی کتاب المناقب باب فی فضل مکة : ٣٩٢٥، وهو صحیح ابن ماجة: ٣١٠٨)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الحج باب فرض الحج فی العمرة : ١٣٣٧، نسائی: ٢٦٢٠، احمد: ٥٠٨/٢،)-

دصحیح مسلم شریف حدیث کښې دومره زیاتې دی چه داتپوس کونکې اقرع بن حابس ﷺ وو او رسول الله ﷺ جواب کښې دا فرمائیلی وو چه په عمر کښې یو ځل فرض دې اوبیا نفل. (١)
یوروایت کښې دی چه هم ددې سوالونو جواب باره کښې آیت ﴿لَا تَسۡـَٔلُوا۟ عَنۡ أَشۡیَاۤءَ﴾ یعنی د زیاتو تپوسونو نه بچ اوسئ. (مسند احمد) (٢)
یوروایت کښې دی که ما آوکړې وې نوهر کال حج فرض شوې وی نوتاسو به دا نشو ادا کولې. او بیا به عذاب نازلیدو. (ابن ماجه). (٣)
آو د یو سوال کونکی په تپوس باندې رسول الله ﷺ حج تمتع همیشه دپاره جائز کړې وو (٤)
یو بل حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ حجة الوداع کښې امهات المومنین یعنی خپلو بیبیانو ته فرمائیلی وو چه حج اوشو اوس کور نه مه اوځئ (٥)
پاتې شو استطاعت او طاقت نو هغه کله انسان ته په خپله بغیر د ذریعې نه حاصل وی او کله د څه بلې واسطې سره وی. لکه څنګه چه د احکامو کتابونو کښې ددې تفصیل موجود دې.
ترمذی کښې دی چه یو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ! کوم یو حج افضل دې ؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په هغې کښې قربانئ کثرت سره وی .او لبیك زیات اووئیلې شی.

قوله تعالى: :مَنِ اسۡتَطَاعَ إِلَیۡهِ سَبِیلًا

دسبیل مطلب:- یو بل سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ د سبیل نه څه مراد دی ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه توښه ، د خوراك څکاك لائق خرچ او سورلی. په دې حدیث کښې یو راوی ضعیف دې مګر د حدیث متابعت نورو سندونو سره هم شوې دې. د ډیرو صحابه کرام ﷺ او مختلفو سندونو سرمروی دې چه رسول الله ﷺ د ﴿مَنِ اسۡتَطَاعَ إِلَیۡهِ سَبِیلًا﴾ تفسیر کښې زاد راحله یعنی توښه او سورلی خودلی ده.(٦)

دحج په ادا کولو کښې تلوار کول:- دمسند یو بل حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه د حج فرض زر ادا کوئی . معلومه نه ده چه څه راپیښ شی.(٧) ابو داود وغیره کښې دی چه د حج اراده کولو والا دې زر خپله اراده پوره کوی. (٨)

دطاقت نه کوم طاقت مراد دې؟: ① ابن عباس ﷺ فرمائی چه چا سره درې سوه درهم وی هغه طاقت والا دې. ② عکرمه ﷺ فرمائی چه ددې نه مراد صحت جسمانی دې.

قوله تعالى: :وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِیٌّ عَنِ ٱلۡعَـٰلَمِینَ

دحج نه انکار کفردې:- بیا فرمائی چه څوك کفر اوکړی یعنی د حج د فرضیت انکار اوکړی . عکرمه ﷺ فرمائی چه کله دا آیت نازل شو چه د دین اسلام نه سوا چه کوم سړې بل دین اختیارکړی نوهغه قبول نه دې. نو یهودیانو اووئیل چه مونږ هم مسلمانان یو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل بیا په مسلمانانوباندې حج

---

(١) ابوداود: کتاب المناسک باب فرض الحج : ١٧٢١، وهو حسن ، نسائی: ٢٦٢١، ابن ماجة: ٢٨٨٦ .)-
(٢) ابن ماجة ابواب المناسک باب فرض الحج : ٢٨٨٥، وهو صحیح)-
(٣) صحیح بخاری کتاب الشرکة باب الاشتراک فی الهدی والبدن: ٢٥٠٥، صحیح مسلم: ١٢١٨)-
(٤) ابوداود: کتاب المناسک باب فرض الحج : ١٧٢٢، وهو حسن ،)-
(٥) ترمذی کتاب التفسیر باب من سورة آل عمران : ٢٩٩٨، ابن ماجة: ٢٨٩٦،)-
(٦) ابن ماجة: کتاب المناسک باب ما یوجب الحج : ٢٨٩٧،)-
(٧) احمد: ٣١٤/١ ،)-
(٨) ابوداود:٢٢٥/١ ، کتاب المناسک باب فرض الحج باب رقم: ٦:ج/ ١٧٢٢، وهو حسن ،)-

فرض دي. نوتاسو هم حج کوئی ،نو هغوئ ښکاره انکار اوکړو نو په دې باندې دا ایت نازل شو چه ددې نه انکار کولو والا کافر دې. او الله ﷻ د ټول جهان والو نه بې پرواه دې.

دفرض حج نه کولو وعید:- علی ؓ فرمائی چه رسول الله ﷺ صحابه کرامو ؓ ته اوفرمائیل چه کوم سړی په خوراك څکاك آو سورلئی باندې قدرت لری او دومره مال ورسره وی چې حج کولې شی.او بیا هم دې حج اونکړی او ده ته مرګ راشی نو دده مرګ به په یهودیت یا نصرانیت باندې وی. الله ﷻ فرمائی چه دالله ﷻ دپاره په خلقو حج بیت الله فرض دې ، په هغه چا چه د دې لارې طاقت لری.اوچه څوك کفرکوی. نو الله ﷻ د ټول عالم نه بې پرواه دې. (١) ددې راوی باندې هم کلام شوې دې.

عمر فاروق ؓ فرمائی چه څوك طاقت لری او حج اونکړی نو دې به یهودی مری یانصرانی.ددې سندبالکل صحیح دې.(حافظ ابوبکر اسماعیلی)مسند سعید بن منصور کښې دی چه عمرفاروق ؓ اوفرمائیل چه ځما قصد دې چه څه خلق مختلفو ښارونو ته اولیږم ، او هغوئ اوګوری چه کوم خلق مال لری او حج نه کوی نو په هغوئ باندې جزیه اولګوی ځکه چې هغوی مسلمانان نه دی. (٢)

قُلْ يَٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ   لِمَ تَكْفُرُوْنَ   بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ   وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ
اووایه انې اهل کتابو| ولې تاسوانکارکوئی| د آیتونو دالله نه| اوالله لیدونکې دې
(انې پیغمره) ورته اووایه چې انې اهل کتابو تاسوولې دالله پاک دحکمونو نه انکار کوئ| ....اوالله پاک
عَلٰى مَا   تَعْمَلُوْنَ ۝   قُلْ   يَٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ   لِمَ تَصُدُّوْنَ
دهغه کارونو| چه تاسو ئې کوئی |اووایه (انې محمد ﷺ)| انې اهل کتابو | ولې منع کوئی تاسو
ستاسوټول کارونه وینی ګوری | ته ورته اووایه چې انې اهل کتابو!تاسو ولې د الله تعالی د لاز نه
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ   مَنْ اٰمَنَ   تَبْغُوْنَهَا   عِوَجًا   وَّاَنْتُمْ
دلارې دالله نه |هغه څوک چه ایمان ئې راوړې دې |لټوئی تاسوهغې کښې| کوږوالې|حال داچه تاسو
هغه څوک منع کوئ چا چه ایمان راوړې دې |اوتاسو په هغې کښې کوږوالې لټوئ| اوحال دادې
شُهَدَآءُ ۭ   وَمَا اللّٰهُ   بِغَافِلٍ   عَمَّا   تَعْمَلُوْنَ ۝
ګواهان یئ (دهغې په نیغوالی)|اونه دې الله| ناخبره |دهغه کارونونه| چه تاسو ئې کوئی
چې تاسو پخپله(دهغې دحق کیدو)ګواهان یئ| اوالله پاک ستاسو دکارونونه غافل نه دې

قوله‌تعالی:: قُلْ يَٰٓأَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ

دیهودیانو د اسلام ددین نه انکار :- اهل کتاب کافرانو ته الله ﷻ زورنه ورکوی چا چې به حق سره دښمنی کوله. او د الله ﷻ دآیتونونه به ئې انکارکولو. او خلق به ئې هم په زوره د اسلام نه منع کول. او ددې باوجود چه هغوئ ته د رسول الله ﷺ د حقانیت علم وو.دمخکښونبیانوعلیهم السلام پیش ګویانې او بشارتونه دوی سره موجود وو.د رسول هاشمی ، عربی،امی،مکی، مدنی سید اولاد آدم خاتم الانبیاء رسول ارض وسماء ﷺ ذکر د هغوئ په کتابونوکښې موجود وو. بیاهم په خپله بې ایمانئ ولاړ وو. ددې وجې دوی ته الله ﷻ فرمائی چه ماته ښه پته ده چه تاسو ځما د نبیانو تکذیب کوئی. او تاسو خاتم النبین ته څومره تکلیف رسوئی. اوځما د مخلص بندګانو په لارکښې تکلیفونه پیدا کوئی.څه ستاسو

---

(١) ترمذی کتاب الحج باب ماجاء فی التغلیظ فی ترک الحج: ۸۱۲)،-

(٢) ددې سند منقطع دې حسن بصری رحمہ اللہ سره ددوی ملاقات ثابت نه دې)-

د اعمالو نه غافله نه یم. د ټولو خرابو بدله به درته ملاویږي. په هغه ورځ به ستاسو نیول وی چه په کومه ورځ به هیڅ سفارش کونکي او مددګار نه وی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ | آمَنُوا | إِن تُطِيعُوا فَرِيقًا | مِّنَ الَّذِينَ

ائي هغه کسانو| چه ایمان مو راوړي دي |که چرې تاسو خبره اومنله دیوډلي|دهغه کسانونه

ائي دايمان خاوندانو که تاسوداهل کتابو د یوې ډلي تابعداری اوکړه | ....

أُوتُوا الْكِتَابَ | يَرُدُّوكُم | بَعْدَ | إِيمَانِكُمْ

چه ورکړې شوې دي ورته کتاب|نوواپس به کړي تاسو|روستو|دایمان راوړلو ستاسو نه

...........................نو تاسو به ستاسود ایمان راوړو نه پس بیرته کافران کړي

كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ | وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ | وَأَنتُمْ | تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

حالت دکفر ته|او څنګه کفرکوئي تاسو|اوحال داچه یئ تاسو| چه لوستلي کیږي په تاسو باندې

.... او تاسوبه په داسې حالت کښې کفر څنګه اوکړئ چه تاسو ته د الله تعالی (د کتاب)

آيَاتُ اللَّهِ | وَفِيكُمْ | رَسُولُهُ ۗ | وَمَن يَعْتَصِم | بِاللَّهِ | فَقَدْ

آیتونه دالله |او په تاسو کښې موجود دي| رسول دالله | اوچا چه اونیوؤ | دین دالله | نو

آیتونه آوروليې شي| او دهغه پیغمبرستاسومینځ کښې موجود دي |اوچاچې دالله په دین منګولې اولګولې

هُدِيَ إِلَىٰ | صِرَاطٍ | مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

اووخودلې شوه هغه ته| لاره | نیغه | .

نو هغه سمه لاره بیا مونده

قوله تعالی:: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

داهل کتاب خبرې منل ګمراهي ده:- الله ﷻ خپلو مومنانو بندګانوته داهل کتابو او د دې بدظنې ډلي نه د منع کیدو فرمائی.ځکه چه دا حاسدان د ایمان دښمنان دی. او دعربو رسالت ته دوی په ښه سترګه نه ګوری. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَدَّ كَثِيرٌ ﴾ دا خلق سوزی اوتاسو د ایمان نه اړوی. تاسو ددوی په دهوکه کښې مه راځئ. تاسو دکفر نه ډیر لرې یئ. خو تاسو خبروؤ دالله ﷻ آیتونه په تاسو شپه ورځ لوستلې شی .اود الله ﷻ رسول ﷺ تاسو کښې موجود دې. لکه بل ځائې کښې دی چه ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ﴾ الخ ،تاسو به ایمان ولې نه راوړئ حال دا چې رسول الله ﷺ تاسو الله ﷻ طرفته رابلی. او تاسو سره وعده هم شوې ده.

قوله تعالی:: وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ

د ټولو نه افضل ایماندار:- حدیث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ یوورځ خپلوصحابه کرام ﷺ نه تپوس اوکړو چه ستاسو په نیز د ټولو نه زیات ایماندار څوك دي ؟ هغوئ اووئیل چه فرښتې.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هغوئ ایمان ولې نه راوړی ؟ هغوئ ته خو دالله ﷻ وحی راغلې ده. صحابه کرامو اووئیل چه بیا مونږ. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو ایمان ولې نه راوړئ ځه تاسو کښې موجود یم. صحابه کرامو ﷺ اووئیل چه رسول الله ﷺ دې په خپله ارشاد اوفرمائی. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ټولو خلقو کښې د ټولو نه د عجیبه ایمان والا هغه دې چه ستاسو نه پس به راځی،هغوئ به کتابونوکښې

وائی اوپه هغې بـه ایمـان راوړی(۱)(امـام ابـن کثیـر رحمه الله ددې حدیث سـند اوددې معنی او مطلب پوره بیان شرح بخاری کښې کړې دې) فالحمد لله.

قوله تعالی: وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

بیا فرمائی چه ددې باوجود ستاسو دالله ﷻ دین لره مضبوطیا سره نیول او دالله ﷻ په پاك ذات باندې بهروسه اوتوکل ساتل د هدایت سبب دی. دې سره ګمراهی لرې کیږی. هم دا د رشد اوهدایت باعث دې او هم دې سره صحیح لار حاصلیږی. او دې سره کامیابی اومراد ملاویږی.

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ

| انې هغه کسانو|چه ایما ن مو راوړې دې|اوویریږئ|دالله تعالی نه

انې دایمان خاوندانو دالله پاک نه داسې ویره کوئ

حَقَّ تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ

لکه څنګه چه حق دې دیرې دهغه نه| او مه مرئی تاسو | مګر په دې حال کښې چه یئ تاسو

څنګه چې دهغه نه دویرې حق دې | اوتاسو ته دې په داسې حالت کښې مرګ راشی چه تاسو ....

مُّسْلِمُوْنَ ۝ وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا وَّلَا تَفَرَّقُوْا وَاذْكُرُوْا

|مسلمانان| اومنګولې اولګوئ|په رسئ (دین) دالله| تول |اومه مختلف کیږئ| اویاد کړئ|

مسلمانان ئې| او تول دالله (د دین) رسئ مضبوطه ا ونیسئ| اوډلې ډلې مه جوړیږئ | اود الله پاک

نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ

نعمت دالله| په تاسوباندې |کله چه وئ تاسو| دشمنان |نومینه ئې پیدا کړه |

دا نعمت یاد ساتئ| چې تاسودیوبل دشمنان وئ| نو هغه ستاسو د زړونو په مینځ کښې مینه واچوله

بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ

په مینځ د زړونو ستاسو کښې|نوشوئ تاسو|په نعمت دهغه سره|(اسلامی) رونړه| او وې تاسو|

..........نو تاسو د هغه په مهربانئ سره رونړه رونړه شوئ | .... اوتاسو

عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ

په غاړه| دکندې | د اور |نوبیچ کړئی الله تاسو|دهغې نه |هم دغسې|بیانوی الله تعالی|تاسو ته|

داور دکندې په غاړه وئ| نو الله پاک درته د هغې نه نجات درکړو |دغه شان تاسو ته الله خپلې نښې ښائی

اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ۝

نښې خپلې|شاید چه تاسو|نیغه لار بیاموئ|

دې دپاره چې تاسو په سمه لار راشئ

(۱) حاکم: ٤/۸۵)-

قوله تعالی:: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ
دالله ﷻ د اطاعت مفهوم:- الله ﷻ نه پوره پوره ویریدل دا دی چه د هغه اطاعت اوکړې شي .اود هغه ذات نافرمانی اونکړې شي .د هغه پاك ذات ذکر اوکړې شي .اود هغه یاد هیر نه کړې شي. د هغه ذات شکر اداکړې شي اوکفر اونکړې شي. بعضو روایتونو کښې دا تفسیر مرفوع مروي دې لیکن صحیح خبره دا ده چه دا موقوف دی یعنی دا د عبدالله بن مسعود ﷺ قول دې ، والله اعلم.([1])
دژبې د حفاظت اهمیت:- انس ﷺ فرمائی چه انسان تر هغه پورې دالله ﷻ نه د ویرې حق نشی ادا کولې تر کومې چه دې خپله ژبه محفوظ اونه ساتی. ([2])
د ایت په نسخ کښې دوه قولونه① اکثرو مفسرینو ونیلی دی چه دا آیت ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ آیت سره منسوخ شوي دې.دې دویم آیت کښې فرمائی چه د خپل طاقت مطابق د هغه نه ویره کونی② ابن عباس ﷺ فرمائی چه منسوخ شوې نه دې بلکه مطلب دا دې چه د الله ﷻ لار کښې جهاد کونی . د هغه په کارونو کښې دچاد ملامتیا خیال مه ساتی؛ عدل خپل کړئی تر دې چه خپله خپل نفس سره هم عدل کونی.د خپل مور پلار او خپل اولاد باره کښې عدل انصاف کوئی.
قوله تعالی:: وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
بیا فرمائی چه تاسو داسې حالت کښې اوسیږئ چې اسلام په حالت کښې درته مرگ راشی او او ټول ژوند په دې باندې قائم اوسئ؛ چه تاسوهم په دې حالت کښې وفات شئ؛ د هغه رب کریم عادت هم دا دې چه انسان خپل ژوند څنگه تیر کړی نو هغه حالت کښې ورته مرگ رازی اوچه په کوم حالت کښې ورله مرگ را شی نوپه هغه حالت کښې به دقیامت په ورځ پورته کیږی. الله ﷻ دې ددې نه مونږ په خپله پناه کښې اوساتی. آمین. مسنداحمد کښې دی چه خلقو د بیت الله شریف طواف کولو او حضرات ابن عباس رضی الله عنه هلته موجود وو.د هغوئ لاس مبارک کښې لرگې وو. وې فرمائیل چه نبی کریم ﷺ د دې آیت مبارک تلاوت اوکړو او بیا ئې اوفرمائیل که د زقوم یو قطره هم دنیا ته راپریوزی نو د دنیا د خلقو رزق په خراب شی اوهغوئ به هیڅ ځیز نشی څکلې . بیا خیال اوکړنی چه د هغه دوزخیانو به څه حال وی چه د هغوئ خوراک څکاک زقوم وی ([3])
او حدیث پاک کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړې جهنم نه لرې بچ کیدل او جنت کښې اوسیدل غواړی نو هغه ته پکار دی چه تر مرگه پورې په الله ﷻ او په ورځ د آخرت ایمان اوساتی اوخلقو سره هغه شان سلوک کوی کوم چه دې خپل خان دپار غواړی . (مسنداحمد) ([4])
دمرګ په وخت کښې د الله نه ښه گمان ساتل:- جابر ﷺ فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه د هغوی د وفات نه درې ورځې مخکښې واوریدل چه د الله ﷻ نه د مرگ په وخت کښې ښه گمان ساتئ؛ (مسلم) ([5])
الله بنده سره دهغه د گمان مطابق معامله کوی:- رسول الله ﷺ فرمائی دالله ﷻ فرمان دې چه څما بنده په ماڅنگه گمان ساتی نوځه هغه سره شان دهغه د گمان مطابق معامله کوم. که دده گمان ماسره ښه وی نوځه ده

---

[1]) ابن ابی حاتم: ۴۴۶/۲،)-
[2]) ابن ابی حاتم: ۴۴۸/۲ ،)-
[3]) احمد: ۳۰۰/۱، ترمذی : کتاب صفة جهنم باب ماجاء فی صفة شراب اهل النار : ۲۵۸۵، وهو صحیح ابن ماجة: ٤٣٢٥)-
[4]) احمد: ۱۹۲/۲ ،هذا اللفظ داروایت صحیح مسلم کتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببیعة الخلیفة ۱۸۴۴ کښې هم مطول موجود دې)
[5]) صحیح مسلم کتاب الجنة بآب الامر بحسن الظن بالله تعالی عند الموت: ۲۸۷۷، ابوداود: ۳۱۱۳، ابن ماجة: ٤١٦٧

سره ښه معامله کوم او که هغه په ما باندې بدګماني کوي نوځه هم هغه سره دغه شان معامله کوم. (مسند احمد).[1] ددې حديث رومبئ حصه بخاري اومسلم کښې ده. [2]

دمرګ په وخت کښې د الله نه ښه اميد ساتل پکاري دي:- مسند بزار کښې دي چه رسول الله ﷺ ديو بيمار انصاري ﷺ پوښتنې ته تشريف يوړو او د سلام کولو نه پس رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه څنګه نې ؟ هغه اووئيل چه الحمد لله ښه يم .د الله ﷻ د رحمت اميدوار يم. اود هغه د عذابونو نه ويريږم. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واورئ اداسې وخت کښې چه د الله ﷻ ويره او طمع دواړه وي نو الله ﷻ هغه ته د اميد څيز ورکوی او د ويرې څيز نه ني بچ کوی. [3]

يوحديث اود هغې په مفهوم کښې درې اقوال:- مسنداحمد کښې يو حديث کښې دي چه حکيم بن حزام ﷺ د رسول الله ﷺ نه ددې خبرې بيعت اوکړو چه څه په ولاړه ولاړه راپريوزم.[4] ① ددې مطلب امام نسائی خوپه سنن نسائی کښې دا بيان کړې دې چه په سجده کښې دا شان کول پکار دی② اودا معنی هم بيان شويدې ده چه مړ نه شم مګر مسلمان مړ شم③ اودا هم بيان شوې ده چه په جهادکښې د شا نه او نه وهلې شم او مړ نشم.

قوله تعالى:: وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

دفرقه بندئ ممانعت او د حبل نه مراد :- بيا فرمائي چه اتفاق پيداکړئ او اختلاف نه بچ اوسئ. ① حبل الله نه مراد د رب وعده ده. لکه [إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ] الخ. ② بعضو وئيلی دی چه ددې نه قران پاك مراد دې.

د قول ثانی دلائل:- ① يومرفوع حديث کښې دی چه قران پاك لره مضبوط اونيسئ او ددې لار نيغه ده.[5]

② اوروايت کښې دی چه کتاب الله دالله ﷻ مضبوطه رسئ ده چه د آسمان نه رازوړنده شوې ده. [6]

③ او حديث کښې دی چه دا قران پاك دالله مضبوطه رسئ ده. دا ښکاره نور دې .دا سراسرشفا ورکونکې دې. او فائده مند دې. په دې چه څوك عمل کوی نو د هغه دپاره د بچ کيدو ځائې دې. څوك چې ددې تابعداری کوی نو د هغه دپاره نجات دې .[7]

④ عبدالله ﷺ فرمائي چه په دې لارو کښې خو شيطانان اوسيږي. تاسو د الله ﷻ لارې ته راشئ اود الله ﷻ لار مضبوطه اونيسئ . او هغه قران پاك دې .[8]

قوله تعالى:: وَلَا تَفَرَّقُوا

د شپږو خبرو پيژندل:- اختلاف مه کوئ او تفرقه مه کوئ .د دې نه بچ اوسئ. صحيح مسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه په دريو خبرو الله ﷻ خوشحاليږي او دريو خبرو باندې خفه کيږی① يو خو دا چه د هغه عبادت اوکړئ او هغه سره هېڅوك شريك نه کړئ ② دويم دا چه د الله ﷻ رسئ مضبوطيا سره اونيسئ او تفرقه مه پيدا کوئ③ دريم دا چه د مسلمان بادشاه خيرخواهي کوئ. (اوپه کومو دريو

---

[1] احمد: ٢/٣٩١)-

[2] صحيح بخارى كتاب التوحيد باب قول الله تعالى (يريدون ان يبدلوا كلام الله) : ٧٥٠٥، صحيح مسلم: ٢٦٧٥،)-

[3] رمذى كتاب الجنائز باب الرجاء بالله .....٩٨٣، ابن ماجة: ٤٢٦١، وهو حسن)-

[4] ترمذى كتاب التطبيق باب كيف يخى للسجود: ١٠٨٥، وهو صحيح احمد: ٣/٤٠٢)-

[5] ترمذى كتاب فضائل القران باب ماجاء فى فضل القران: ٢٩٠٦،)-

[6] الطبرى: ٧٥٧٠، مسند ابى يعلى : ١٠٢١، المعجم الصغير للطبرانى: ٢٦٧٨،)-

[7] دارمى : ٢/٤٣)-

[8] درامى : ٢/٤٣١، ح/٣٣٢٠)-

خبرو چې الله تعالی خفه کیږي هغه دا دي،① او فضول بکواس ② دسوال زیاتی ③ او دمال بربادني سره الله ﷺ خفه کیږي. ډیرو روایتونو کښې داسې هم دي چه داتفاق په وخت کښې به دوی د خطا نه بچ شی(١)

په امت محمدی کښې درې اویا ډلې جوړیدل:- او ډیرو احادیثو کښې د نا اتفاقئ نه ویرول شوی دی. لیکن د دې باوجود په دې امت کښې افتراق پیدا شو او په دې کښې به درې اویا فرقې وی. چه په هغې کښې به یو نجات مومی او جنت ته به ځی. اودجهنم د عذابونو نه به ورته نجات ملاؤ شی. اودا هغه خلق دی چه په هغه طریقه قائم وی په کومه چې د الله رسول الله ﷺ او دهغوی صحابه کرام ﷺ قائم دی.

قوله تعالی:: وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ

بیا ورته خپل نعمت یادوی،د جاهلیت په زمانه کښې د اوس اوخزرج په مینځ کښې سخت جنګ او دښمنی وه. او خپلو کښې به ئې هر وخت جنګ جاری وو. او کله چه دواړو اسلام قبول کړو نو د الله ﷺ په فضل سره بالکل یو شو. ټول هر څه بغض کینه ئې ختمه شوه. او خپلو کښې رونړه رونړه شو. او د نیکئ او ښیګړې په کارونو کښې دیو بل مددګار شو.اوداالله ﷺ دین کښې یوبل سره متفق شو. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿هُوَ الَّذِيٓ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ۝ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ﴾ الخ.یعنی هغه الله ﷺ ستاسو تائید ئې اوکړو په خپل مدد سره اوپه مومنانوسره او د هغوی په زړونوکښې ئې محبت پیدا کړو. الخ

قوله تعالی:: وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا

خپل بل احسان ذکر کوی چه تاسو د اورغاړې ته ورغلی وئ اوستاسوکفر تاسو اور ته دیکه کولئ. خو ما تاسو ته د اسلام قبلولو توفیق درکړو.او تاسو مې د دې نه اوساتلئ.

د غزوه حنین په موقع د انصارو د کمال اطاعت نمونه:- دحنین نه پس هرکله چه مال د غنیمت تقسیم شو نو د دینی مصلحت مطابق رسول الله ﷺ بعضو خلقو ته زیات مال ورکړو نو یو سړی څه داسې نازیبا الفاظ اووئیل چه په هغې باندې رسول الله ﷺ د انصارو جماعت راجمع کړو او خطبه ئې اووئیله. په دې کښې ئې دا هم اوفرمائیل چه د انصارو ډلې ! آیا تاسو ګمراه نه وئ ، بیا الله ﷺ خما په وجه تاسو ته هدایت اوکړو؟ آیاتاسوانتشار کښې نه وئ بیا الله ﷺ خما په وجه ستاسو زړونوکښې محبت پیداکړو. آیا تاسو فقیران نه وئ نوالله ﷺ خما په وجه مالدار کړنی ؟ دهر یو سوال په جواب کښې به دې پاکباز جماعت او د الله ﷺ ډلې ونیل چه مونږ باندې د الله ﷺ او د رسول ﷺ احسانات نور هم ډیر دی (٢).

په انصارو کښې بیا زړه دشمنی تازه کیدل اود هغې ختمدل:- محمد بن اسحاق فرمائی چه داوس او خزرج په مینځ کښې د مودو راسې دشمنی وه او بیا دوی خپلو کښې رونړه رونړه شو نو دې سره په یهودوکښې یو شرارت پیداشو اوهغوئ سړی مقرر کړل چه د دوی په حجرو او مجلسونوکښې کینی.او دوی ته مخکښنی دښمنئ او جنګونه یادوی او دوی کښې بیا دشمنی راوپاروی. نو د دوی دا سازش یو څل کامیاب شو او د دواړو قبیلو په مینځ کښې اور اولګیدو تردې چه توری راوتلې ، او دوه ډلې شو. او هم هغه د جاهلیت چغې ئې وهلې او وسله ئې راوویستله. او دیو بل د وینې تږی جوړ شو. او دا فیصله اوشوه. چه د حره په میدان کښې به راغونډ شواو هلته به خپله خوانمردی ښایو. تږې دې چې زمکه په خپلو وینو سیراب کړو. لیکن رسول الله ﷺ ته ددې پته اولګیده. رسول الله ﷺ زر موقعې ته راورسیدو او د دواړو فریقو په مینځ کښې ئې تصفیه اوکړه. او وې فرمائیل چه تاسو بیا د جاهلیت نعرې وهئ خما په موجودګئ کښې بیا تاسو جنګونه شروع کړل. بیا رسول الله ﷺ هم دا آیت اولوستلو او ټول

(١) صحیح مسلم کتاب الاقضیة باب النهی عن کثرة المسائل من غیر حاجة: (١٧٥١)-

(٢) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الطائف : ٤٣٣٠، صحیح مسلم: (١٠٦١)-

شرمنده شو. او دوه ساعته مخکښې چه ئې کوم حرکت کړې وو په هغې ئې افسوس شروع کړو. اوخپلو کښې ئې سره مصافحه اوکړه اوبیا رونړه رونړه شو او وسله ئې اوغورزوله. او صلح اوشوه.

د ایت د شان نزول یو بل روایت:- عکرمه رضی الله عنه فرمائي چه دا آیت په هغه وخت کښې نازل شو چه کله صدیقه رضی الله عنها باندې منافقانو تهمت اولګولو او د عائشه رضی الله عنها برآت شوې وو، نوبیا دیوبل مقابله کښې رالاندې شو. والله اعلم.

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ

|او ضرور دې وی |په تاسو کښې | یوه ډله |

او په تاسو کښې دې ضرور یوه ډله داسې وی

يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَأُولَٰئِكَ

چه رابلی (خلق)| نیکۍ ته |اوحکم کوی |د نیکۍ| اومنع کول کوی|ادبدئی نه |اودغسې خلق|

چې خلق نیکو طرفته رابلی | او دنیکو کارونو حکم کوی| اودبدونه ئې منع کوی| اوهمدغه خلق

هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا

خاص هغوی|خلاصی موندونکی دی|اومه کیږئی تاسو| په شان دهغه کسانو|چه ډلې ډلې شول|

نجات موندونکی او کامیاب دی| ......اودهغې خلقو پشان مه کیږه چې په خپل مینځ کښې ډلې ډلې شو

وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ؕ

اوپه اختلافاتو(جګړو کښې)اخته شو| روستو دهغې نه |چه راغلی وو هغوی ته | ښکاره هدایات

اود ښکاره نښو راتلو نه پس ئې ا ختلاف اوکړو ......

وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ

اوداکسان چه دی |دوی دپاره| عذاب | لوئي دې |په هغه ورځ |چه سپین به شی | څه مخونه

دغې خلقو لره (په هغه ورځ) لوئي عذاب مقرر دې | په کومه ورځ چې به (بعضې) مخونه سپین وی

وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ

|اوتوربه شی | څه مخونه | نوهغه کسان | چه تور شی | مخونه دهغوی |

اوبعضې مخونه به تور وی | ......نودچامخونه چې تور وی (هغوی ته به وئیلې شی)

أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

(اوبه وئیلې شی هغوی ته) ایا تاسو دکفر لاراختیار کړې وه| روستو | دایمان راوړلوستاسو نه

......چې تاسو دایمان غوندې لوئي (نعمت) موندلو نه پس بیا هم کفر خوښ کړې وو

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ

|نواوڅکئ| عذاب |په سبب دهغې|چه وئ تاسو|چه ناشکری مو کوله| اوهغه کسان

نواوس دخپل کفر په سزا کښې دعذاب خونداوڅکئ|...............او چې د چا

ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ؕ

|چه سپین شوی وی| مخونه دهغوی | نو وی به هغوی | په رحمت دالله تعالی کښې |

مخونه سپین وی | ....نو هغوی به دالله پاک رحمتونو کښې مشغول وی

هُمْ فِيهَا خٰلِدُوْنَ۝ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ
هغوئ به په هغې کښې | همیشه وی |دا ایتونه دالله تعالی دی|چه مونږ اوروهغه | تا ته |
همیشه به په (عیش وعشرت) کښې اوسیږی| دا دالله پاک حکمونه دی چې مونږئې تاسوته اوروؤ
بِالْحَقِّ ؕ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ۝ وَلِلّٰهِ مَا
په حقه سره|اونه دې الله |چه اراده اولری| دظلم |دپاره دمخلوقاتو|اوالله تعالی لره دی هغه چه|
اوالله پاک په خپل مخلوق باندې ظلم نه کوی | ....اود الله تعالی دپاره هغه (ټول) څه دی
فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
په آسمانونو کښې دی|اوهغه چه په زمکه کښې دی| اوخاص الله تعالی ته | واپس کولې کیږی|
چه په آسمانونو کښې او زمکه کښې دی | اوټولې معاملې به اوس الله ته
الْاُمُوْرُ۝
معاملې (ټولې)|
پیش کیږی|

قوله تعالی:: وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ

د جماعت نه څوک مراد دي؟:- ① ضحاک رحمه الله فرمائی چه د دې جماعت نه مراد خاص د صحابه کرامو رضی الله عنهم او خاص د راویان حدیث جماعت مراد دې. یعنی مجاهدین اوعلماء کرام. ②ابو جعفر باقر رحمه الله فرمائی چه ر سول الله ﷺ ددې آیت تلاوت اوفرمائیلو او بیا ئې اوفرمائیل چه د خیر نه مراد د قران اوحدیث اتباع ده. یادساتئ چه په هر هر متنفس باندې تبلیغ فرض دې. لیکن یو جماعت خو خاص دې کار کښې مشغول اوسیدل پکار دې.

د امر بالمعروف درې درجې:- رسول الله ﷺ فرمائی ①چه تاسو کښې څوک بل کس په بدکار اووینی نو هغه دې په لاس سره منع کړی ②او که ددې طاقت ئې نه وی نو په خوله دې منع کړی ③او که ددې طاقت ئې هم نه وی نو خپل زړه کښې دې دې ته بد اوګوری او دا د ټولو نه ضعیف ایمان دې. یوروایت کښې دې نه پس دا هم دی چه ددې نه پس د یو دانې برابر ایمان هم نشته (صحیح مسلم).([1])

د امر بالمعروف نه کولو وعید:- مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه په هغه ذات قسم چه د هغه په لاس کښې ځما روح دې.تاسو د نیکئ حکم کوئی.او د بدئی نه منع کوئی.ګنی نزدې ده چه په تاسوبه داسې یووخت راشی چه الله ﷻ به په تاسو خپل عذاب نازل کړی. او بیا به تاسو دعاګانې کوئی او هغه به نه قبلیږی([2])ددې مضمون نور ډیراحادیث هم دی. چرته په بل مقام به ئې ذکر کړو انشاء الله.

قوله تعالی:: وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا

دین کښې اختلاف کول د جهنم سبب دې :- بیا فرمائی چه تاسو د مخکښې خلقو په شان اختلاف مه کوئی تاسو د نیکې خبرې حکم او د بدئ نه منع کوئی .

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان کون النهی عن المنکر: ٤٩، ابوداود: ١١٤٠، ترمذی: ٢١٧٢، نسائی: ٥٠١٢، ابن ما جة: ١٢٧٥، عن ابی سعید الخدری)-

[2]) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی الامر بالمعروف : ٢١٢٩، وهو حسن: احمد: ٣٩١/٥)-

د نفساني خواهشاتو تابع جمات باره کښې پیشنګوئی:- مسند احمد کښې دی چه معاویه بن ابوسفیان ﷺ چه کله دحج دپاره مکې مکرمې ته تشریف یوړو نو د ماسپخین مونځ ادا کولو نه پس نې اوفرمائیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه اهل کتابو خپل دین کښې اختلاف کولو او هغوئ کښې اویا ډلې جوړې شوې.اوځما دې امت کښې به درې اویا ډلې جوړیږی .یعنی په خواهشاتوکښې به ا خته وی.ټول به جهنمیان وی.خویو بله ډله هم شته.او ځما امت کښې به داسې خلق هم وی چه د هغوئ رګ رګ کښې به نفساني خواهشات داسې داخل شی لکه څنګه چه یوانسان سپې اوخوری اودهغه یویورګ اویو یو جوړ ته دهغې اثر رسی.انې دعربو خلقو اګه تاسو دخپل نبی ﷺ په راوړې شوی څیز قائم پاتې نشوئی نو نور خلق خوبه ډیر لرې شی (1) ددې حدیث ډیر سندونه دی .

قوله تعالى:: يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

د قیامت په ورځ به جنتیان او جهنمیان دخپلو مخونو نه پیژندې شی :- بیا فرمائی چه په هغه ورځ به څه مخونه سپین وی او څه به تور وی.

د تورو او سپینو مخونوخاوندان به څوک وی؟په دې کښې اقوال:- ①د ابن عباس ﷺ فرمان دې چه د اهل سنت والجماعت مخونه به سپین وی او داهل بدعت مخونه به تور وی(2) ② حسن بصری رحمه الله فرمائی چه دا تور مخونو والا به منافقان وی. او دوی ته به اوونیلې شی چه تاسود ایمان نه پس کفر ولې اوکړو. اوس مزه اوڅکئ (3)اوسپینو مخونو والا به همیشه همیشه په رحمت ربانی کښې وی③ ابوامامه ﷺ چه کله د خارجیانو سرونه د دمشق په مسجد کښې آویزانه اولیدل نو وې فرمائیل چه دا د جهنم سپی دی. ددوی نه بدتر قتل شوی په مخ د ځمکې بل څوک نشته دې . دوی قتل کولو والا بهترین مجاهدین دی.بیا ئې دا آیت ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ﴾ تلاوت اوفرمائیلو.ابو غالب اوونیل چه آیادا دې درسول الله ﷺ نه آوریدلی دی ؟نو وې فرمائیل یو ځل دوه نه بلکه اووه ځله . که داسې نه وې نو ما به د ژبې نه دا الفاظ ویستلی هم نه وې .(4)

د الله تعالی د کړو صفاتو بیان :- ابن مردویه دلته د ابوذر ﷺ روایت نه یو اوږد حدیث نقل کړې دې چه هغه ډیر عجیبه دې لیکن غریب دې. انې نبی ﷺ ! ددنیا او آخرت دا خبرې مونږ تاسوته ښکاره کوو. الله ﷻ حاکم عادل دې هغه ذات ظالم نه دې . اوهرڅیز ښه پیژنی اوپه هر څیزباندې قادر دې .بیا دا ممکن نه ده .چه هغه ذات په چا باندې ظلم اوکړی(چه د چا مخونه تور شی. هغوی به ددې لائق وی) د ځمکې او آسمان ټول څیزونه د هغه ذات ملکیت دې .اود هغه ذات غلامان دی .اودهر کار آخری حکم د هغه په اختیار کښې دې .د دنیا او د آخرت متصرف او با اختیاره حاکم صرف هغه ذات دې

كُنْتُمْ	خَيْرَ	أُمَّةٍ	أُخْرِجَتْ	لِلنَّاسِ
ایئ تاسوانې محمدی امته	بهترین	امت	چه ایستلی شوی یئ	دپاره دخلقو
تاسوغوره ډله یئ چې د خلقو د (هدایت) دپاره راویستې شوی یئ				

تَأْمُرُونَ	بِالْمَعْرُوفِ	وَتَنْهَوْنَ	عَنِ الْمُنْكَرِ	وَتُؤْمِنُونَ
حکم کوئی تاسو	دنیکئ	او منع کوئی تاسو (خلق)	دبدئی نه	او ایمان لرئی
خلقو ته دنیکئ حکم کوئ .... اودبدو کارونو نه ئې منع کوئ .... او په الله باندې یقین لرئ				

(1) احمد: ١٠٢/٤، ابوداود كتاب السنة باب شرح السنة: ٤٥٩٧، وسنده حسن)-،

(2) ابن ابي حاتم: ٤٦٤/٢)-

(3) ابن ابي حاتم: ٤٦٥/٢)-

(4) ترمذی كتاب التفسير القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠٠٠، ابن ماجة : المقدمة باب فى ذكر الخوارج : ١٧٦، وسنده حسن)-

بِاللّٰهِ ؕ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ

په الله تعالی باندې|اوکه چرې ایمان راوړې وې| اهل کتابو |نو وه به| ډیره بهتره |دپاره دهغوی|

اوکه اهل کتابو هم ایمان راوړې وې| ....نودا به ددوی دپاره بهتره وه

مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۱۱۰﴾ لَنْ يَّضُرُّوْكُمْ

خینې دهغوی نه|مومنان دي|اوزیات دهغوی نه| فاسقان دی |هرگزبه ضرر اونه رسوی تاسوته|

په دوی کښې بعضې خوایماندار دی|او زیات په کښې نافرمان دی|دوی تاسوته هیڅ ضرر نشی رسولې

اِلَّاۤ اَذًى ؕ وَاِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ يُوَلُّوْكُمُ الْاَدْبَارَ ۟

مگرپه تکلیف درکولو(دژبې)|اوکه دوی جنگ شروع کړی تاسو سره|نواوبه گرځوی تاسوته شاگانې|

صرف تنگول کوی| ....اوکه تاسو سره جنگ شروع کړی نو زربه درته شاگانې کړی

ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿۱۱۱﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا

بیا به اونه کړې شی مدد دوی سره |اومقرر شوې دې |په دوی باندې| ذلت |هرچرته چه |

بیابه ددوی هیڅ مدد اونکړی شی | دوی چې هرځائې کښې وی نو په دوی به ذلت وی

ثُقِفُوْۤا اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ

اوموندلې شی دوی| مگر نه |په رسئ (پناه ملاویدو) سره |دطرفه دالله تعالی نه| اوپه پناه ملاویدوسره

خوکه دالله جل شانه سره پناه اوغواړی | ....او دخلقونه هم پناه اومومی

مِّنَ النَّاسِ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ

|دطرفه دخلقو |اودوی اخته شو| په غضب سره| دطرفه دالله تعالی | اومقررکړې شوه |

(نودابیله خبره ده) | دوی دالله په غضب کښې گیر شوی دی | او د دوی دپاره ....

عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

په دوی باندې |محتاجی |داپه دې وجه| چه بیشکه دوی| وو |چه کفر به ئې کولو|په آیتونو دالله |

محتاجی مقرر شوې ده |........ داځکه چې دوئ وړاندې نه دالله پاک د آیاتونو نه انکار کولو

وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا

او قتلول به ئې پیغمبران| په ناحقه |داانجام |په دې سبب دې |چه دوی نافرمانی اوکړه|او وو دوی|

او پیغمبران علیهم السلام به ئې په ناحقه قتلول| داځکه چې دوئ نافرمانه وو | او دوی

يَعْتَدُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ ق

چه حد نه به تیریدل|

د مقررحد نه تیریدل |

قوله تعالی:: كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

امت محمدیه دټولو امتونونه بهتر دې :- الله ﷻ خبر ورکوی چه امت محمدیه ﷺ د ټولو امتونو نه بهتر دې .

صحیح بخاری کښې دی چه ابوهریره ؓ د دې آیت تفسیر کښې فرمائی چه تاسو دنورو حق کښې

بهتر یئ: تاسو خلق د ځټونو نه نیسئ او اسلام طرفته ئې راولئی[1] اومفسرین هم دا فرمائی چې تاسو ټول امتونو کښې بهتر یئ، او خلقو ته زیات نفع رسونکي یئ.

امر بالمعروف کونکي ټولوکښې افضل دي.-دابولهب لور دره ﷺ فرمائی چه یو ځل رسول الله ﷺ نه چا تپوس اوکړو اورسول الله ﷺ هغه وخت کښې په منبر باندې وو چه یارسول الله ﷺ کوم یو سړې بهتر دې ؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د ټولوخلقو نه بهتر هغه سړې دې چه د ټولو نه زیات قاری د قرآن پاک وی ، د ټولونه زیات پرهیزګار وی،د ټولو نه زیات د نیکو حکم کونکي وی، دټولو نه زیات د بدو نه منع کونکي وی،د ټولو نه زیات صله رحمی کنکي وی .(مسند احمد). [2]

بهترینه زمانه.-ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا هغه صحابه کرام ﷺ دی چه کومومکي نه مدینې ته هجرت کړې وو[3] صحیح خبره دا ده چه دې آیت کښې ټول امت شامل دې.خو بیشکه دا حدیث کښې دی چه د ټولو نه بهتره ځما زمانه ده.بیا دې نه پس دې سره نژدې زمانه ، بیا دې نه پس زمانه [4]

د بهترین امت کیدو یوه بله وجه:- یو بل روایت کښې دی چه [وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا] الخ .مونږ تاسو بهترین امت جوړکړئې چه تاسو خلقو اندې ګواه اوسئ. رسول الله ﷺ فرمائی چه تاسو د مخکښې امتونو تعداد اویاؤ ته رسولې دې .دالله ﷺ په نیز تاسو ټول د هغوئ نه بهتر یئ او زیات ښه یئ. [5]دامشهور حدیث دې ،امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن ونیلی دی .

د دې امت د فضیلت نور وجوهات:- ددې امت د فضیلت دټولو نه یو غټ دلیل دا دې چه د دې امت نبی ﷺ فضیلت والا دې.رسول الله ﷺ د ټول مخلوق سردار او د رسولانونه زیات اکرم اوعزت والا دې .رسول الله ﷺ شریعت دومره کامل او دومره پوره دې چه داسې شریعت بل نبی ته نه وو ملاؤ شوې . نوظاهره خبره ده چه د دې خوبیانو والا امت به هم اعلی او افضل وی. ددې امت لږ شان عمل هم د نورو امتونو د زیات عمل نه بهتر او افضل دې.

د رسول الله ﷺ اعجاز:- علی بن ابوطالب ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه ما ته هغه نعمتونه راکړې شوی دی.چه ځما نه مخکښې امتونوته نه دی ملاؤ شوی. خلقو تپوس اوکړو چه هغه کوم نعمتونه دی ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ①ځما مدد رعب سره شوې دې.② ما ته د زمکې چابیانې راکړې شوی دی.③ ځما نوم احمد دې ځما دپاره ښاوره پاکی راوستونکې کرځولې شوې کړې④ ځما امت د ټولو نه بهتر امت جوړکړې شویدې (مسند احمد) [6]، ددې حدیث اسناد حسن دی .

عسی عليه السلام باندې د دې امت فضیلت ښکاره کول.- ابوالدرداء ﷺ فرمائی چه ما د ابوالقاسم نه آوریدلی دی چه رسول الله ﷺ فرمائیل چه الله ﷺ عیسی عليه السلام ته اوفرمائیل ستا نه پس یو امت راتلونکې دې چه هغوئ به په نعمت باندې حمد اوشکر کوی. اومصیبت باندې به ثواب غواړی او صبر به کوی حالانکه هغوئ ته به علم او حلم نه وی.عیسی عليه السلام تعجب سره تپوس اوکړو چه بغیر د زیاتې دوراندیشئ او علم

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب آل عمران (کنتم خیر امت اخرجت للناس...) : ٤٥٥٧)-
[2]) احمد: ٦/٤٣١،)-
[3]) حاکم : ٢/٢٩٤ وسنده صحیح)-
[4]) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی باب فضائل اصحاب النبی ﷺ : ٣٦٠٥، صحیح مسلم: ٢٥٣٥،)-
[5]) احمد: ٤/٤٤٧، ترمذی: کتاب تفسیر القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠٠١، وسنده حسن ، وابن ماجة: ٤٢٨٨)-
[6]) احمد : ١/٩٨.)-

نه دا څنګه کیدې شي ؟ رب العالمین ورته اوفرمائیل چه هغوئ ته به علم او حلم څه ورکوم . ([1]) څه غوارم چه دلته بعضې هغه احادیث هم بیان کړم چه د هغې ذکر دلته مناسب دې ، واورئې.

دامت محمدی اویا زره کسان بې حسابه جنت ته تلل:- رسول الله ﷺ فرمائي چه څما د امت نه به اویا زره سړي بغیر دحساب کتاب نه جنت ته داخلیږي. او د هغوئ مخونه به د څوارلسمې سپوږمئ په شان روښانه وي. دټولو زړونه به یو وي. ما خپل رب ته ګزارش اوکړو چه ائې الله ﷻ دې تعداد کښې اضافه اوکړه. الله ﷻ اوفرمائیل هر یو سره به اویا زره نور هم وي .ابوبکرصدیق ﷺ چې به دا حدیث پاک بیانولونو فرمائیل به ئې بیا خو به دې تعداد کښې بانډیچیان او میروال هم راځي (مسند احمد) ([2])

د امت محمدی ډیرکسان به بې حسابه جنت ته ځي:- نبی کرم ﷺ فرمائي چه څما رب اویا زره کسان څما دامت نه بغیر د حساب وکتاب نه جنت ته د داخلیدو زیرې راکړو. عمر فاروق چه دا واوریدل نو وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ دې کښې څه زیاتې اوکړئې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما خپل رب نه سوال اوکړو نوماته زیرې ملاؤ شو چه هر زرو سره زر نور.عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه نوره هم د برکت دعا اوکړئې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما بیا دعا اوکړه نو هریوکس سره د اویا زره کسانو جنت ته د داخلیدو وعده اوشوه. عمر فاروق ﷺ ګزارش اوکړو چه الله ﷻ نور هم اوغواړئې.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما اوغوښتل نو دومره زیاتې ملاؤ شو ، بیا ئې دواړه لاسونه اوغوړول اووې فرمائیل چه دومره دومره.راوی د حدیث وائي چه څنګه الله ﷻ غواړي نو هغه پاك ذات ته معلوم دی چه دې کښې به څومره مخلوق راځي. (**فسبحان الله وبحمده**) (مسند احمد) ([3])

ثوبان ﷺ حمص کښې بیمار شو. عبدالله بن قرط د هغه ځائې امیر وو هغه د ده تپوس له رانغلو. یو کلاعی سړې چه کله د دوی تپوس ته راغلو نو دوی د هغه نه تپوس اوکړو چه ته لیکل کولې شې ؟ هغه اووئیل چه آو .هغه ته ئې اوفرمائیل چه اولیکه. دا خط دې ثوبان د طرف نه چه د رسول الله ﷺ خادم دې.عبدالله بن قرط طرف ته

د ثوبان ﷺ د حمص امیرته حدیث بیانول:- د حمد صلوة نه پس دې واضح وی که چرې دلته د عیسی ﷺ او یا موسی ﷺ څوك خادم بیمار شوې وې نو ته به هغه ته ورتلې.بیا ئې اوئیل چه دا خط یوسه او امیر ته ئې اورسوه. هرکله چه دا خط د حمص امیرته اورسیدو نو ویریدو او زر پاسیدو او نیغ راغلو تشریف ئې راوړو. تپوس کولو نه پس چه کله ده د واپس تلو اراده اوکړه نو ثوبان ﷺ دده څادر اونیولواو ورته ئې اوفرمائیل چه دا حدیث واوره بیا څه. ما د رسول الله ﷺ نه آوریدلی چه څما امت کښې به اویا زره کسان بغیر د حساب اوکتاب نه جنت ته داخلیږي .هر یو زرو سره به زر نور وي(مسند احمد) دا حدیث هم صحیح دې ([4])

په ټولو جنتیانو کښې د دې امت زیادت:- عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چه یوه شپه مونږ د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو اوتر ناوخته پورې مو خبرې کولې . هرکله چه مونږ سحر د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شونو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه بیګاه شپه ماته ټول نبیان خپلو خپلو امتونو سره اوخودلې شو.بعضو نبیانو سره صرف یو کس وو او بعضو سره مختصر ډله وه اوبعضو سره یو جماعت ، اوچا سره هیڅوك نه وو ، هرکله چه موسی ﷺ راغلو نو هغوئ سره ډیرزیات خلق وو. څما دا ډله خوښه شوه. ما تپوس اوکړو چه دا څوك دی ؟ نو جواب ملاؤ شو چه دا ستا رور موسی ﷺ دې اودوی سره بنی اسرائیل دی .ما اووئیل چه څما امت چرته دې ؟ جواب راکړې شو چه خپل ښی طرفته

---

[1]) احمد: ۹۸/۱ . وسنده حسن وصححه الحاکم: ۳٤۸/۱، ووافقه الذهبی وحسنه الحافظ ابن حجر)-

[2]) احمد: ۹۸/۱)-.

[3]) احمد: ۱۹۷/۱، الطبرانی فی الکبیر: ۹۲/۲، ح/۱٤۱۳، مختصرا)-.

[4]) احمد: ۲۸۰/۵ وسنده ضعیف)-

اوګوره،ما چه اوکتل نو بې شمیره مجمع ده چه ددې نه غرونه هم ډك شوی دی ،بیا ځما نه تپوس اوشو چه اوس خوشحاله یې: . ما اووئیل چه اے ځما ربه ځه راضي یم .نووې فرمائیل چه دوی سره اویا زره نور دی چه بغیر د حساب اوکتاب نه به جنت ته داخلیږی. نوبیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه (د محمد ﷺنه دې ځما مور پلار قربان شی) که کیدیشی نو ددې اویا زرو نه که دا نه شی کیدې نو دهغه خلقو نه چه کوم په غرونوکښې پټ کړې شوی وو .که دا نشی کیدې نودهغه خلقو نه چه کوم د آسمان په کنارو باندې وو.عکاشه بن محصن ﷺ اوریدلو او عرض ئې اوکړو چه یا رسول الله ﷺ زما دپاره دعا اوکړئی چه ما الله ﷺ ددې اویاؤ زرو نه اوګرځوی. رسول الله ﷺ دعا اوفرمائیله نو یو بل صحابی پاسیدو او هم دا درخواست ئې اوکړو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو باندې عکاشه سبقت اوکړو.

جادو منتر نه کول او صرف په الله تعالی باندې توکل کول :-اوس مونږ خپلو کښې اووئیل چه شاید دا اویازره کسان هغه خلق وی چه په اسلام باندې پیدا شو او پوره عمرکښې کله هم دوی الله سره شرك نۀ وی کړې رسول الله ﷺ ته چه کله ددې علم اوشو نو وې فرمائیل چه دا هغه خلق دی ①چه منتر او جادو نه کوی ②او د اورداغونه نه لګوی ③ او شکونه نه کوی ④او په خپل رب بهروسه کوی (مسنداحمد)(١) یوبل سندسره دومره زیاتوالیٔ په یوبل روایت کښې دې چه کله ما (نبی کریم ﷺ) خپله رضامندی ظاهره کړه نوماته ئې اووئیل چه اوس ته ګس طرفته اوګوره. ما چه اوکتل نو بې شمیره مجمع وه . چه هغه د آسمان کنارو پورې وه. یوبل روایت کښې دی چه دا د حج د موسم واقعه ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دخپل امت دا کثرت ډیر زماډیرخوښ شو. ټول میدانونه او غرونه دوی نه ډك وو(مسنداحمد) (٢)یوبل روایت کښې دی چه عکاشه ﷺ نه پس اودریدونکۓ یو انصاری ﷺ وو(طبرانی) (٣)یوبل روایت کښې دی چه ځما امت کښې به اویا زره یا اووه لاکهه کسان جنت ته داخلیږی چه دوی به دیو بل لاسونه نیولی وی. ټول به یو وخت کښې جنت ته داخلیږی. ددوی مخونه به د څوارلسمې سپوږمیٔ په شان پرقیږی. (مسلم ،بخاری ، طبرانی) (٤).

په کومو صفاتو موصوف خلق به جنت ته بې حسابه ځی:-حصین بن عبدالرحمان رحمه الله فرمائی چه ځه سعید بن جبیر ﷺ سره وم. نو دوی تپوس اوکړو چه د شپې کوم ستورې ټکرې شوې وو هغه تاسو کښې چا لیدلې وو ،ما اووئیل چه ما لیدلې وو. دامه ګنړئی چه ځه په مونځ کښې وم. نه بلکه ځه لړم خوړلې وم. سعید بن جبیر ﷺ تپوس اوکړو چه تا ځه اوکړل؟ ما اووئیل چه دم مې وئیلې وو. وې وئیل چه ولې ؟ ما اووئیل چه شعبی رحمه الله د بریده بن حصیب ﷺ نه روایت کړې دې چه بدنظر او د زهریله ځناورو دم کول جائزدی. وې وئیل چه تاته ځنګه یوحکم راورسی په هغې هغه شان عمل کوه. مونږ د ابن عباس ﷺ نه آوریدلی دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ماباندې امتونه پیش کړې شو،بعضو نبیانوعلیهم السلامو سره یو امتی وو او بعضو سره یو ډله بعضو سره دوه سړی او چا سره هیڅوك نه وو. اوس چه ما اوکتل نو په یو لویه ډله مې نظر پریوتو ،ما اوګنړل چه دا ځما امت دې ، خو بیا راته معلومه شوه چه دا د موسی علیه السلام امت دې. ما ته اووئیلې شو چه د آسمان کنارو ته اوګوره .ما اوکتل نو هلته بې شمیره خلق وو ،ماته اووئیلې شو چه دا د رسول الله ﷺ امت دې . او دوی کښې اویا زره دی او دوی به بې حسابه جنت ته داخلیږی. دا حدیث ئې اوفرمائیلو نو رسول الله ﷺ مکان ته تشریف یوړو. او صحابه

---

(١) احمد: ١/٤٠١،(٤٠١)-
(٢) احمد: ١/٤٠١،(٤٠١)-
(٣) صحیح بخاری کتاب اللباس باب البردو والحبر والشملة: ٥٨١١ صحیح مسلم: ٢١٦)-
(٤) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل سبعون الفا بغیر حساب: ٦٥٤٣، صحیح مسلم: ٥٢٦)-

کرامو ﷺ خپلو کښې اووئیل چه شاید دا د نبی کریم ﷺ صحابه وی. چا اووئیل چه دا په اسلام باندې پیدا کیدونکی او اسلام باندې مړکیدونکی دی. وغیره وغیره. رسول الله ﷺ تشریف راوړو او تپوس ئې اوکړو چه څه خبرې کوئی ؟ موږ ذکر اوکړو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه دا خلق هغه خلق دی چه نه دم کوی او نه داغ لګوی. نه شګ کوی. بلکه په خپل رب باندې بهروسه ساتی . عکاشه ﷺ د دعا درخواست اوکړو. رسول الله ﷺ دعا اوکړه چه یا الله ! ته دې په هغوی کښې شامل کړه .بیا دوه سړی پاسیدل او هم دا ئې اووئیل .رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه عکاشه ﷺ مخکښې شو.دا حدیث بخاری شریف کښې دې .لیکن په هغې کښې د دم کولو ذکر نشته دې . صحیح مسلم کښې دا لفظ هم دې ([1])

نبی کریم ﷺ سره د امت باره کښې دالله وعده:- یو اوږد حدیث کښې دی چه ړومبې جماعت به نجات اومومی ،ددوی مخونه به د څوارلسمي سپوږمۍ په شان روښانه وی. دوی نه به حساب نه شی اخستی. بیادوی نه پس به د ټولو نه زیات روښانه مخونو والا د ستورو په شان روښانه وی. (مسلم) ([2]).

رسول الله ﷺ فرمائی چه ما سره څما د رب وعده ده چه څما امت نه به اویا زره کسان بغیر حساب کتاب نه جنت ته داخلوی. هریو زرو سره به اویا زره نورې وی.او درې لپې به څما د پروردګار لپونه وی (کتاب السنن لحافظ ابی بکر بن عاصم) ([3]) ددې سند صحیح دې.

دا خبره په بل روایت سره:- یوبل روایت کښې دی چه د رسول الله ﷺ نه ئې د اویا زرو تعداد واوریدو نو یزید بن اخنس ﷺ اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! چه دا خو ستاسو د امت د تعداد مقابله کښې ډیر کم دې .نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هر زرو سره زر نور دی .او بیا الله ﷺ درې لپې نورې فرمائیلی دی . ([4]) ددې اسناد هم صحیح دی . (کتاب السنن لابن کثیر).

دالله په لپو سره د امت محمدی کسان جنت ته داخلیدل:- یو بل حدیث کښې دی چه څما رب ډیر زیات عزت او جلال والا دې اوماسره ئې وعده کړې ده چه څما د امت نه به اویا زره بغیر حساب اوکتاب نه جنت ته داخلوی. بیا به د یو زرو شفاعت سره یو زر نور.بیا به څما رب د خپلولاسونو نه درې لپې نورې جورې کړی او جنت ته به ئې داخلې کړی . عمر فاروق ﷺ چه دا واوریدل نو ډیر خوشحاله شواو الله اکبر ئې اووئیلو او وې فرمائیل چه ددوی شفاعت به ددوی د نیکونو ، پلرونو ، څامنو او لونړو اوخاوندان او قبیلیو باره کښې وی. الله ﷺ دې اوکړی چه څه هم د دوی نه شم چه دکومو نه الله ﷺ خپلې لپې ډکوی او جنت ته به ئې داخلوی. (طبرانی). ([5]) ددې حدیث شریف سند کښې هم علت نشته دې . والله اعلم.

د دې تائید دپاره بل روایت:- یو حدیث مبارك کښې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا اویا زره چه بغیر حساب اوکتابه جنت ته داخلیږی څما خیال دې چه د دوی په راتلو راتلو به تاسو د خپلو بچو او ښځو دپاره په جنت کښې ځائې هم مقرر کړې وی.(مسنداحمد)([6]) ددې سند هم دمسلم په شرط صحیح دې.

څلور راکهه کسان جنت ته بې حسابه داخلیدل:- یو بل حدیث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د الله ﷻ وعده ده چه څما په امت کښې به څلور لکه کسان جنت ته داخلوی. ابوبکرصدیق ﷺ

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل سبعون الفا بغیر حساب: ٦٥٤١، صحیح مسلم: ٢٢٠)-

[2]) صحیح مسلم: کتاب الایمان باب ادنی اهل الجنة: منزلة: ١٩١)-

[3])کتاب السنة لابن ابی عاصم : ٥٨٩، ترمذی: کتاب صفة القیامة باب منه دخول سبعین الف..٢٤٣٧، وهو حسن ، ابن ماجة: ٤٢٨٦،)

[4]) احمد: ٢٥٠/٥ ، وسنده حسن کتاب السنة لابن ابی عاصم: ٥٨٨)-

[5]) طبرانی : ٣٠٤/٢٢، ح/٧٧١، وسنده حسن . من حدیث ابی سعد الانصار وسنده حسن)-

[6]) احمد: ١٦/٤، ابن ماجة: کتاب الزهد باب صفة امة محمد: ٢٨٥، من وجه اخر وهو صحیح)-

اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! نور ئې هم لږ زیات کړنی. دې اوریدو سره عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائیل چه ابوبکر بس کړنی. ابوبکرصدیق رضی الله عنه جواب کښې اوفرمائیل چه ولې روره که مونږ ټول په ټوله جنت ته داخل شو نو دې کښې ستا څه نقصان شته ؟عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائیل که الله ﷻ اوغواړی نو یو لاس سره به ټول مخلوق جنت ته داخل کړی. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه عمر رضی الله عنه رښتیا وائی(مسند عبدالرزاق).[1]
دا حدیث یو بل سند سره بیان شوې دې ،دې کښې تعداد یو لاکهه راغلې دې (اصبهانی).[2]

بې حسابه جنت ته د داخلیدونکو بل شمیر:- یو بل روایت کښې راغلی دی چه کله صحابه کرام رضی الله عنهم اویا زره او بیا یو زر سره زر نور او بیا د الله ﷻ د لپې ډکولو په مقدار بې حسابه جنت ته داخلیدل واوریدل. نو وې فرمائیل چه بیا خو د هغه په بدقسمتۍ کښې هیڅ شك پاتې نشو. چه هغه د دې باوجود جهنم ته لاړ شی(ابویعلی)([3])پورتنې حدیث مبارك یو بل سندسره هم بیان شوې دې. په هغې کښې تعداد درې لاکهه دې بیا د عمرفاروق رضی الله عنه قول او د نبی ﷺ تصدیق بیان شوې دې (طبرانی) ([4])یو بل حدیث کښې جنت ته د تلونکو ذکر رسول الله ﷺ فرمائیلې دې چه څما دامت ټول مهاجر خو به په دې کښې راشی. بیا نور تعداد به نورو باندې پیانو سره پوره شی (محمدبن سهل)ابوسعید رضی الله عنه فرمائی چه د رسول الله ﷺ مخکښې حساب کتاب اوکړې شو نوددې تعداد څلور کروړه نوی زره شو ([5]).

د بې حسابه جنت ته تلونکو د ډیروالی تشبه دتیارې سره:- یو بل حسن حدیث کښې طبرانی فرمائی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه قسم دې په هغه ذات چه د هغه په لاس کښې د محمد ﷺ روح دې ، تاسو به دیو تیرې شپې په شان بې شمیره جنت ته داخلیږئ .زمکه به ستاسو نه ډکه شی ، فرښتې به وائی چه محمد ﷺ سره کوم جماعت راغلې هغه د ټولو نبیانو علیهم السلام د جماعت نه زیات دې ([6])

امت محمد به د جنتیانو دریمه حصه وی:- جابر رضی الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه واوریدل چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه صرف څما تابعدار امت به د جنت څلورمه حصه وی. صحابه کرام رضی الله عنهم خوشحاله شو او نعره تکبیر ئې اووئیله ، بیا ئې اوفرمائیل چه ماته امید دې چه تاسو به د جنت دریمه حصه یئ. (مسنداحمد) ([7])

امت محمد به د جنت نیمه حصه وی:- یوبل حدیث پاک راغلی دی رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته اوفرمائیل چه آیا تاسو راضی نه یئ چه تاسو به دټولو جنتیانو څلورمه حصه یئ. مونږ بیا نعره تکبیر اووئیله . بیا ئې اوفرمائیل چه زماامید دې چه تاسو به د جنتیانو کښې په نیم په نیمه تاسو یئ. مونږ ډیر زیات خوشحاله شواودالله ﷻ حمدمو بیان کړو. بیارسول الله ﷺ اوفرمائیل چه آیا تاسو راضی نه یئ چه تاسود اهل جنت دریمه حصه یئ. مونږ بیا تکبیر اووئیلو(بخاری ومسلم) .

دجنتیانو په شپږ شلو صفونو کښې به مونږ اتیا صفونه یو:- طبرانی کښې یو روایت کښې دی چه عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه مروی دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسودې کښې څه وائې چه تاسود جنتیانو څلورمه حصه شئ یاکه دجنت څلورمه حصه تاسوسره وی.مونږ اووئیل چه ډیره ده.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اووائې که نیم په نیمه یئ .نو هغوئ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ بیاخو ډیر زیات دی.

---

[1]) مصنف عبدالرزاق : ۲۰۵۵٦ ، احمد: ۱٦٥/۳ ، السنة لابن عاصم : ٥۹۰)-
[2]) احمد: ۱۹۳/۳)-
[3]) مسند ابی یعلی : ۳۷۸۳)-
[4]) طبرانی : ٦٤/۱۷)-
[5]) المعجم الاوسط للطبرانی : ٤۰٦ الکبیر: ۳۰٤/۲۲ ، و مسند احمد: ٤٥۹/۲)-
[6]) طبرانی : ۳٤٥٥ ، مجمع الزوائد : ٤۰٤/۱۰)-
[7]) احمد: ۳۸۳/۳ ، وسنده صحیح ، مجمع الزوائد : ٤۰٦/۱۰ ، کشف الاستار:۳٥۳۳)-

رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واورئ ! چه دټولو جنتيانو شپږ شلې صفونه دی، چه په دې کښې به اتيا صفونه صرف څمادامت وی. مسند احمد کښې هم دا روايت دې چه داهل جنت به شپږ شلې صفونه وی اوپه دې کښې به څما دامت اتيا صفونه وی(١) داحديث طبرانی او ترمذی وغيره هم نقل کړې دې(٢)
د طبرانی يو بل روايت کښې دی چه کله دا آيت ﴿ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ۝ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ۝﴾ نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه تاسو د اهل جنت څلورمه حصه يئ: بيا ئې اوفرمائيل چه ثلث به ئې ،بيا ئې اوفرمائيل چه دوه حصې (٣)،

د مترجم دعا:- رانې لونې رحمت والا او ډيرو نعمتونو ورکولو والاربه ! مونږ ستاډير زيات شکرگزار يو تا هم د معزز اومحترم رسول ﷺ امت کښې پيدا کړی يو. ستا د رښتونی رسول ﷺ د رښتيا خولې مبارکې سره ستاددې عظيم رحم وکرم او کمال سره څمونږ دگناهگارو په خولو کښې اوبه راغلې. انې دمور پلار نه زيات مهربانه الله ! څمونږ اميد پست مه کړې او مونږهم دې خلقو سره جنت ته داخل کړه ، انې الله ﷺ ! ستاد رحمت ددې بې شميره بندگانونه يوقطره هم مونږ گناهگارو باندې راو وره. نودابه څمونږ د گناهونو د وينځلو او ستا د رحمت او رضا حاصلولو دپاره کافی وی. انې الله ﷺ ! مونږ د دې پاك ذکر په موقع دسوال لاسونه نيسو اواوښکو او اميدسره ستاد رحمت په طمع ستا د کرم لمنې نيولو سره ستا نه سوال کوو، اې ربه ته ئې قبول کړې ،او خپلې رضا سره مونږ ته هم جنت الفردوس کښې ځائې راکړه. آمين (اله الحق آمين).

جنت ته به دټولو نه وړاندې امت محمديه داخليږی :- صحيح بخاری او مسلم شريف کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه مونږ دنيا ته د ټولو نه روستو راغلو يواو جنت ته به د ټولو نه مخکښې څو. او دوی ته کتاب الله مخکښې ملاؤ شو او مونږ ته روستو ملاؤ شو. چه په کومو خبروکښې هغوئ اختلاف کړې دې په هغې کښې الله ﷺ مونږته نيغه لار اوخودله. د جمعې ورځ هم دغه شان ده يعنی يهود څمونږ نه روستو دهفتې په ورځ دی.او نصرانيان هم څمونږ نه روستو دی چه د اتوار په ورځ (٤).

ترڅوچه زما امت جنت ته داخل نشی په نورو امتو حرام دی:- دارقطنی کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ترکومې څه جنت ته داخل نشم نو نورو نبيانو باندې جنت ته داخليدل حرام دی. او تر کومې چه څما امت داخل نشی نو نورو امتونو باندې جنت ته داخليدل حرام دی.(٥)

دبحث خاتمه:- دا وو هغه احاديث چه مونږ ددې آيت لاندې پيش کول غوښتل . فالحمدلله .

دحافظ ابن کثير رحمه الله امت ته نصيحت:- امت ته پکار دی چه دلته په دې آيت کښې څومره صفتونه دی په هغې مضبوطياسره قائم پاتې شی. يعنی امر بالمعروف اونهی عن المنکر او ايمان بالله.

عمر بن خطاب ﷺ خپل حج کښې دا آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو او خلقو ته ئې اووئيل چه انې خلقو که تاسو ددې آيت مبارك تعريف کښې ځان داخلول غواړئ نو دا صفتونه ځان کښې پيدا کړئ . امام ابن جرير رحمه الله فرمائی چه اهل کتابو به هغه کارونه نه پريښودل دکومو چه به کتاب الله کښې مذمت وو. الله ﷺ فرمائی چه [كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ] يعنی دې خلقو به د خرابو خبرو نه منع نه کوله .

قوله تعالی: ﴿وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَـٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ﴾

---

(١) احمد: ٤٥٣/١، وهو حديث حسن مسند ابی يعلی : ٥٣٥٨طبرانی: ١٠٣٥٠، ابن ابی شيبة:٤٧١/١١، شرح مشکل الاثار: ١٥٦/١)-

(٢) احمد:٣٥٥/٥، ترمذی: کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی کم صف اهل الجنة: ٢٥٤٦، وهو حسن ، ابن ماجة: ٤٢٨٩)-

(٣) الطبرانی مسند احمد: ٣٩١/٢، باختلاف يسير)-

(٤) صحيح بخاری کتاب الجمعة باب فرض الجمعة: ٨٧٦، صحيح مسلم: ٨٥٥)-

(٥) ابن عدی : ١٤٤٨/٤)-

داهل کتابومذمت:- دې پورتنی ایت کښې د ایماندارو تعریف اوصفت بیان شوې دې نو دې نه پس د اهل کتابومذمت بیانیږی.نو فرمائی که دې خلقو هم څما په آخری نبی ﷺ باندې ایمان راوړې وې نودوی ته به هم دا نعمتونه ملاویدل .خو دوی اکثر په فسق او نافرمانئ کښې مشغول دی.اوڅه خلقو په کښې ایمان هم راوړو.

قوله تعالی:: وَاِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ يُوَلُّوْكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ

د ایماندارو غلبه او د یهودو ذلت :- بیا الله. مسلمانانو ته بشارت ورکوی چه ویریږئ مه الله ﷻ به تاسو ستاسو په مخالفو باندې غالب کړی. نوهغوئ الله ﷻ د خیبر په موقع باندې ذلیل کړل. او د دوی نه مخکښې بنو قینقاع ،بنو نضیر، بنو قریظه ئې هم ذلیل او پست کړل. دغه شان د شام نصرانیان هم مغلوب شو.او د شام ملك د دوی د لاس نه اووتلو او همیشه دپاره د مسلمانانو قبضه کښې راغلو. او هلته دعیسی ﷺ تر تشریف راوړو پورې یو حق جماعت په حق قائم وی او کله چه عیسی ﷺ راشی نو د ملت اسلام او د شریعت محمد ﷺ مطابق به حکم کوی ،صلیب به مات کړی . خنزیر به قتل کړی. جزیه به نه اخلی . اوصرف په اسلام باندې به وی.

قوله تعالی:: ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوْٓا

بیا فرمائی چه په دوی باندې ذلت او پستی راوستلې شوه. دالله ﷻ د پناه نه سوا هچرته هم امن او عزت نشته دې .یعنی کله چه جزیه ورکوی او د مسلمان بادشاه اطاعت قبول کړی. اوخلقو ته پناه ورکوی یعنی عقد و ذمه مقرر شی یایو مسلمان امن ورکړی اګرچه څوك ښځه وی یا اګر چه غلام وی د عالمانو یو قول دا هم دې

دحبل نه څه مراد دې؟ :- د ابن عباس ﷺ قول دې چه دحبل نه مراد عهد دې،چه دغضب مستحق به وی. مسکینی اولګولې شوه.دا ددوی دکفر،د دوی د نبیانو دقتل کولو،د دوی تکبر،حسد،سرکشئ وغیره بدله ده. هم په دې وجه په دوی لعنت اوپستی راغله اومسکینی په دوی همیشه دپاره راغله.دا ددوی د نافرمانئ او تجاوز بدله ده. العیاذبالله. ابوداوٗد طیالسی کښې حدیث کښې دې چه بنی اسرائیلو به یوه ورځ کښې سل سل نبیان علیهم السلام قتل کول ،اود ورځې په آخر کښې به خپلو کارونو باندې په بازارونو کښې اخته وو (1)

لَيْسُوْا سَوَآءً ۭ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَاۗىِٕمَةٌ يَّتْلُوْنَ

| نه دی برابر(ټول اهل کتاب) | د اهل کتابو نه | یوه ډله | ولاړه ده (په حق) | چه لولی

| خو ټول اهل کتاب یو برابر نه دی | په دوئ کښې یوه ډله په حق کلکه ولاړه ده

اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَاۗءَ الَّيْلِ وَھُمْ يَسْجُدُوْنَ ۝ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ

| ایتونه دالله | په وختونو د شپې کښې | او هغوئ | سجدې کوی الله ته | ایمان لری | په الله تعالی باندې |

اودشپې په وخت کښې هم دالله پاک ایتونه لولی | اوهغه ته سجده کوی | په الله پاک

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

اوپه ورځ داخرت باندې | اوحکم کوی | په کولو دنیکئ باندې | اومنع کول کوی | دبدئی نه |

اوپه اخرت باندې ایمان لری | اوخلقو ته دنیکئ حکم کوی | اودبدو کارونونه ئې منع کوی

وَيُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ۭ وَاُولٰۗىِٕكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝ وَمَا يَفْعَلُوْا

اومنډې وهی | په کارونو دنیکئ کښې | اوداکسان دی | دصالحانونه | اوهغه چه کوی |

اودنیکئ کارونوته وړاندې کیږی | اودغه خلق دنیکانو په ډله کښې دی | اودوئ چې

(1) ابن ابی حاتم :)-

مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالْمُتَّقِيْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ

څه نيکي |نوهرګزبه نه کيږي ناقدري دهغې|اوالله| بنه پيژني| پرهيزګار خلق |بيشکه هغه خلق|

هره نيکي اوکړي | نودهغې ناقدري به هيچرې اونشي | اوالله پاک ته پرهيزګارخلق معلوم دي| بيشکه چاچې

كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ

چه دکفرطريقه ئې اختيار کړه|هرګز به لرې نه کړې شي | دهغوئ نه |مالونه دهغوئ|

کفرخوښ کړو|.......... نودالله پاک د عذاب په مقابله کښې به ئې نه مال څه پکارشي

وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا

اونه اولاد دهغوئ|دعذاب دالله نه| هيڅ څيز |اوداکسان| خاوندان د اور دي |دوی به په هغې کښې

اونه به ئې اولاد څۀ پکار راشي| دا خلق د اور ملګري دي | ....او دوئ به په کښې

خٰلِدُوْنَ ۝ مَثَلُ مَا يُنْفِقُوْنَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

|هميشه وی |مثال |دهغه څه|چه خرچ کوی؛ ئې (کافران)| په دې | ژوند ددنيا کښې|

هميشه وی |...... کوم مالونه چې دوئ (داسلام برخلاف) په دې ژوند کښې خرچ کوی

كَمَثَلِ رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ

په شان دمثال|دداسې باد دې|چه په هغې کښې |ډيره يخني وی|چه اورسيږی | فصل |دديوقوم ته|

دهغې مثال د هغې سيلئ پشان دې | چې په کښې يخني وی| اوهغه دچا په فصلونو پريوزی

ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ

چه هغوئ ظلم کړې وی|په ځانونو خپلو|اوتباه کړی هغه فصل|اونه دې کړې ظلم په هغوئ باندې|

چې په ځان ئې ظلم کړې وی| اوفصل ورله تباه کړی | اوالله په دوی باندې هيڅ قسم ظلم نه دې کړې

اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝

الله | ليکن |په ځانونو خپلوباندې|ظلم کوی هغوئ|

بلکه هغوئ پخپله پخپلو ځانونو ظلم کړې دې |

قوله تعالى:: لَيْسُوْا سَوَآءً ؕ

اهل کتاب او اهل محمد برابر نه دی: ابن مسعود ﷺ فرمائی چه اهل کتاب او اصحاب محمد ﷺ برابر نه دی.

د ايت په شان نزول کښې يو روايت:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ يو ځل د ماسخوتن مانځه دپاره ناوخته تشريف راوړو. بيا کله چه رسول الله ﷺ تشريف راوړو نوکوم صحابه کرام ﷺ چه انتظار کښې وو رسول الله ﷺ هغوئ ته اوفرمائيل چه هيڅ يو دين والا په دې وخت کښې ذکرنه کوی صرف تاسو د الله ﷻ ذکرکښې مشغول يئ. په دې باندې دا آيت نازل شو (١)

قوله تعالى:: مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ

د ايت په شان نزول کښې دويم روايت:- ليکن داکثرو مفسرينو قول دې چه داهل کتابو علماء لکه عبدالله بن سلام ،اسد بن عبيد ،ثعلبه بن شعبه وغيره باره کښې نازل شوې وو. ځکه چه دا خلق په هغه اهل

---

(١) احمد: ٣٩٦/١، وسنده حسن مسند ابي يعلى : ٥٣٠٦، دا ابن حبان: ١٥٣٠ ، صحيح ګرزولې دې)-

کتابوکښي شامل نه وو چه د کوم مذمت مخکښي تير شو. بلکه دا جماعت د الله ﷻ په امرباندې قائم وو.او دشريعت محمد ﷺ تابع وو. او دوی کښي استقامت دين شته دې.
د اهل کتابو مومنانو صفات:- دې پاك خلق د شپې د تهجدو مونځ کوی او په هغې کښې دالله ﷻ کلام وائي. الله ﷻ باندې اود قيامت په ورځ باندې ايمان لری اوخلقو ته هم د دې خبرو حکم کوی .او څوك چه د دې نه خلاف کوی نو هغوئ منع کوی او په نيکوکارونوکښي مخکښې وی. نو اوس الله ﷻ هغوئ ته خطاب کوی چه دا نيکان خلق دی،د دې سورت په آخر کښې فرمائي چه ﴿وَاِنَّ مِنۡ اَهۡلِ الۡكِتٰبِ لَمَنۡ يُّؤۡمِنُ بِاللّٰهِ﴾ الخ،بعضې اهل کتاب په الله ﷻ اوپه قران پاك او په تورات او انجيل باندې ايمان ساتی.او دالله ﷻ نه ويريږی الخ. دلته هم فرمائي چه د دوی نيك اعمال به ضائع نشي.او دوی ته به پوره پوره بدله ملاويږی.
قوله تعالى:: ﴿وَمَا يَفۡعَلُوۡا مِنۡ خَيۡرٍ فَلَنۡ يُّكۡفَرُوۡهُ﴾
الله د مومن عمل نه ضائع کوی:- ټول پرهيزګار خلق د الله ﷻ نظر کښې دی او هغه پاك ذات د هيچا ښه عمل نه بربادوی. خو دې بې دينه خلقو ته الله ﷻ څه فائده نه ورکوی .او نه د دوی مال دوی ته څه فائده ورکوی.اونه ددوی اولاد نو دا جهنميان دی.د (صِرّ) معنی سخته يخنی ده چه کومې سره پټی سوزی. غرض خنګه چه د چا پټې تيار شی اوهغه بيا اوسوزی او ورته هيڅ فائده ورنکړی ،اصل ئې هم خراب شی .او د دوی په اميدونو باندې اوبه توئې شی. دغه شان دا کافران هم دی. چه څه دوی خرچ کوی ، د هغې نيکه بدله خو لا څه کوې بلکه عذاب به ورته ملاويږی. دا د الله ﷻ طرفنه ظلم نه دې بلکه د دوی د بدو عملونو بدله ده .

		يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ	اٰمَنُوۡا
		اِئې هغه کسانو	اچه ايمان موراوړې دی
		انې د ايمان خاوندانو	

لَا تَتَّخِذُوۡا	بِطَانَةً	مِّنۡ دُوۡنِكُمۡ	لَا يَاۡلُوۡنَكُمۡ
مه نيسئ	ادوستان دراز	اماسوا ستاسونه بل څوك	اهيڅ کمې نه کوی هغوئ تاسوسره ا
دمسلمانانونه سوا نورخلق د راز ملګری مه جوړوئ ا .... هغوئ ستاسو ته په نقصان رسولو			

خَبَالًا	وَدُّوۡا	مَا	عَنِتُّمۡ	قَدۡ
په فساد کولوکښې	اخوښ دې دهغوئ	اهغه څيز	اچه په تکليف کښې اچوی تاسو	اپه تحقيق سره ا
کښې هيڅ قسم کوتاهی نه کوی ا کوم څيزچې تاسوپه مشقت کښې اچوی نو دوئ په هغې خوشحاليږی				

بَدَتِ الۡبَغۡضَآءُ	مِنۡ اَفۡوَاهِهِمۡ	وَمَا تُخۡفِىۡ	صُدُوۡرُهُمۡ
ښکاره شوې دې بغض ا	د خلودهغوی نه	او هغه څه چه پټ ساتی ا	سينې (زړونه) دهغوئ ا
بيشکه د دوی د خلونه هم دشمنی څرګنده شوې ده ا اوکومه چې ئې د دوی زړونه پټوی هغه			

اَكۡبَرُ	قَدۡ بَيَّنَّا	لَكُمُ	الۡاٰيٰتِ	اِنۡ كُنۡتُمۡ	تَعۡقِلُوۡنَ ﴿١١٨﴾
هغه سخت دې	اپه تحقيق سره بيان کړې مونږ	اتاسو ته	انښې ښکاره ا	که يئ تاسو	اچه پوهيږئی ا
خولاددې نه زياته ده ا مونږتاسوته نښې ښکاره کړی دی ا ....که تاسوعقل لرئ					

هَاَنْتُمْ اُولَآءِ ۔ تُحِبُّوْنَهُمْ ۔ وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ

واورئی تاسو هغه کسان یئ|چه تاسو مینه کونی دهغوئ سره|او نه کوی مینه هغوئ تاسوسره|

تاسو هغوئ سره مینهٔ محبت کوئی | ....خو هغوئ تاسو سره مینه محبت نه کوی

وَتُؤْمِنُوْنَ ۔ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ ۔ وَاِذَا لَقُوْكُمْ

حال دا چه تاسو ایمان لرئی|په ټولو آسمانی کتابونو باندې|او کله چه هغوئ یو ځائې شی تاسو سره|

په دې وجه چې تاسو په ټول آسمانی کتابونو ایمان راوړی دې |او چې کله ئې تاسوسره ملاقات اوشی

قَالُوْٓا ۔ اٰمَنَّا ۚ ۔ وَاِذَا ۔ خَلَوْا ۔ عَضُّوْا ۔ عَلَيْكُمُ ۔ الْاَنَامِلَ

نو وائی|ایمان راوړې دې مونږ|او کله چه| جدا شی | نوچیچی |ستاسو خلاف | ګوتې |

نو وائی چې مونږ خو هم(ستاسو په کتاب)ایمان را وړئ دې | او چې کله ځانله شی نود ډیرې غصې نه

مِنَ الْغَيْظِ ۭ ۔ قُلْ ۔ مُوْتُوْا ۔ بِغَيْظِكُمْ ۭ ۔ اِنَّ ۔ اللّٰهَ ۔ عَلِيْمٌۢ

د(دوچې د) دغصې نه|ورته او وایه| مرهٔ شئ | دغصې خپلې سره| بیشکه |الله تعالی|پوهیږی|

درباندې ګوتې (په غابښونو کنبې) چیچی | ورته او وایه چې په خپله غصه کنبې مړئ شئ|بیشکه الله

بِذَاتِ ۔ الصُّدُوْرِ ﴿١١٩﴾ ۔ اِنْ تَمْسَسْكُمْ ۔ حَسَنَةٌ ۔ تَسُؤْهُمْ

په هغه (خبرو)|چه په سینو (زړونو) کنبې دی |که در رسیږی تاسو ته | څه ښیګړه |نو هغه خفه کوی هغوئ

ته ستاسو دزړونو حال معلوم دې | ....ستاسو خوشحالی دوی خفه کوی

وَاِنْ تُصِبْكُمْ ۔ سَيِّئَةٌ ۔ يَّفْرَحُوْا بِهَا ۭ ۔ وَاِنْ ۔ تَصْبِرُوْا

او که اورسی تاسو ته|څه بدی(مصیبت)|نو خوشحالیږی په هغې سره| او که |تاسو صبر اوکړئی

او که تاسو ته څهٔ تکلیف اورسی نو دوئ پرې خوشحالیږی |..................او که تاسو صبر اوکړو

وَتَتَّقُوْا ۔ لَا يَضُرُّكُمْ ۔ كَيْدُهُمْ ۔ شَيْـًٔا ۭ

|او ویره اوکړئی (دالله تعالی نه)|نو تکلیف به او نه رسوی تاسو ته| مکر (تدبیر) د هغوئ| هیڅ څه

او دالله نه موویره اختیار کړه| نو ددوئ فریبونه تاسو ته هیڅ نقصان نشی رسولې

اِنَّ اللّٰهَ ۔ بِمَا ۔ يَعْمَلُوْنَ ۔ مُحِيْطٌ ﴿١٢٠﴾ ع

|بیشکه الله|په هغه کارونو|چه کوی ئې هغوئ| احاطه کونکې دې|

بیشکه الله تعالی ددوئ دهر کار نه راچاپیره دې |

قوله تعالی:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ

کافران د مسلمانانو دوستان نشی کیدې :- الله ﷻ ایماندار منع کوی چه کافرو اومنافقانو سره دوستی مه کونی خکه چه دا خو ستاسو دښمنان دی. د دوی په دې چالاکو خبرو مه تیروځئ. او د دوی مکر کنبې مه راځئ او نه ورته داسې موقع ورکوئی چه دوی تاسو ته نقصان اورسوی. اوخپل باطنی عداوت به راوباسی.تاسو دوی بالکل خپل رازدار مه جوړوئی.ستاسو د راز خبرې پکار ده چې دې کافرو ته بالکل اونه رسی(بِطَانَةً) وائی دانسان رازدار دوست ته. او(مِّنْ دُوْنِكُمْ) نه مراد اهل اسلام نه سوا ټولې فرقې دی.

هرنبي سره دوه ملګري: بخاري شريف وغيره کښې حديث دې چه رسول الله ﷺ فرمائي چه کوم نبي الله ﷺ مبعوث کړې او چه کوم خليفه الله ﷺ مقرر کړي. د دوی دپاره ئې دوه بطانه مقرر کړي دی. يو د نيکۍ خبرې پوهولو والا اود نيکئ رغبت ورکولو والا. د بدئ رهبری کولو والا او پدې باندې آماده کولو والا. نو څوک چه الله ﷺ بچ کول غواړي.نوهم هغه بچ کيدېشي (١).

د بطانة په لفظ د عمرﷺ استدلال:- عمر فاروق ﷺ ته اووئيلې شو چه دلته د حيره يو سړې دې چه ډير ښه ليکل کوي اودهغه ډيره ښه حافظه ده.تاسو هغه خپل محرر او منشي مقرر کړئ. نو عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه بيا خو به څه يو غيرمسلم خپل بطانه جوړ کړم او الله ﷺ دا منع کړې دی (٢).

ذمي ته خاص عهده ورکول جائز نه ده:- چې دې واقعه ته د دې آيت په تناظر کښې اوکتې شي.نو دا خبره ذهن راځي.چه ذمي کافران هم داسې کارونو باندې نه دی لګول پکار څکه چه هغوئ به ددې په وجه د مسلمانانودپټو رازونو نه خبر شي .اودمسلمانانو دښمنان به د مسلمانانو مقابله کښې هوښيار کړي. څکه چه دوی خودا غواړي چه مسلمانان دې پست او ذليل شي.

د يو حديث مفهوم د حسن بصري رحمه الله په نيز:- ازهربن راشد وائي چه خلقو به د انس ﷺ نه احاديث آوريدل. که ديو حديث مطلب باندې به پوهه نشول نو د دې مطلب به ئې د حسن بصري رحمه الله نه تپوس کولو. يو ورځ انس ﷺ دا حديث بيان کړو چه د مشرکانو د اورنه رڼړا مه اخلئ،او نه خپله ګوته کښې عربي نقش کوئی. هغوئ راغلل او د خواجه صاحب نه د دې د تشريح تپوس اوکړو نو هغوئ اوفرمائيل چه د آخرې جملې مطلب خو دا دې چه په ګوته باندې محمد ﷺ مه ليکئ او د رومبئ جملې مطلب دا دې چه مشرکانونه خپلو کارونو کښې مشورې مه اخلئ. او ګورئی کتاب الله کښې هم دی چه اې ايماندارو د خپلومسلمانانو نه سوا غير مذهب خپل همراز مه جوړوئی (ابو يعلی) (٣).

دحافظ ابن کثيررحمه الله ترديد:- خو د خواجه صاحب دا تشريح قابل غورده. دحديث مبارك صحيح مطلب دا مطلب دې چه دمحمد ﷺ نامه په عربئ کښې مه نقش کوئی. اوحديث کښې صفا منع کړې شوې ده (٤) اودا په دې وجه وو چه د رسول الله ﷺ مهر سره مشابهت نه وی. اود اولنئ جملې مطلب دا دې چه د مشرکانو کلو ته نزدې مه ورځئ. د دوی د ګاونډ نه لرې اوسئ. د دوی د ښارونونه هجرت اوکړئی. لکه څنګه چه ابوداود کښې دی چه آيا تاسو د مسلمانانواو مشرکانو په مينځ کښې د جنګ اور ته نه ګورئی (٥)اوحديث مبارك کښې دی چه څوك مشرکانو سره ميل جول ساتی يا هغوئ سره وی نو دې هم د هغوئی په شان دې (٦).

قوله تعالى:: قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَآءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ

کافران د مسلمانانو دشمنان دي:- بيا فرمائي چه د دوی د خبرو نه د دوی دښمنئ ښکاري. د دوی د مخونو نه هم د دوی د باطني خبرو معلومات کيدېشي. او د دوی په زړونو کښې چې تباه کن شرارتونه دی .هغه ستاسو نه پټ دی.خو مونږ تاسو ته صفا صفا بيان کړی دی .عقل مند خلق د داسې مکارو خلقو په مکارئ کښې نه راځي.

قوله تعالى:: هٰٓاَنْتُمْ اُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ

---

(١) صحيح بخاری کتاب القدر باب المعصوم من عصمة الله : ٦٦١١، نسائی: ٤٢٠٧)-

(٢) ابن ابی حاتم: ٢/٥٠٠)-

(٣) نسائی کتاب الزينة باب قول النبی لا تنقشوا ...(٥٢١٢،)-

(٤) صحيح بخاری کتاب اللباس باب قول النبی (لا ينقش علی نقش خاتمه) ٥٨٧٧، صحيح مسلم : ٢٠٩٢،)-

(٥) ابوداود کتاب الجهاد باب النهی عن قتل من اعتصم بالسجود : ٢٦٤٥، نسائی : ٤٨٨٤، ترمذی: ١٦٠٤)-

(٦) ابو داود کتاب الجهاد باب فی الاقامة بارض الشرک : ٢٧٨٧،)-

کافران مسلمانانو سره محبت نه کوي: بيافرماني چه څومره دکمزورئي خبره ده چه تاسو دوی سره محبت ساتئ او دوی تاسوسره محبت نه ساتي.ستاسو ايمان کتاب باندې وی اودوی شکونوکښې پريوتي دي تاسو خو د دوی کتاب منئ او دوی ستاسو کتاب نه مني. نو پکار ووچه دوی تاسو ته په ښه نظر کتئ. خو د دې برخلاف دوی ستاسو په دښمنئ کښې سوزي.

قوله تعالى: وَاِذَا لَقُوۡكُمۡ قَالُوۡۤا اٰمَنَّا ۖۚ وَاِذَا خَلَوۡا عَضُّوۡا عَلَيۡكُمُ الۡاَنَامِلَ مِنَ الۡغَيۡظِ ؕ

کافرانو د نفاق لار اختيار کړې ده:- کله چه تاسو سره مخامخ شي نود خپل ايمان قصې کوی. خو کله چه ستاسونه جدا شي نو دغضب اوحسد په وجه سوزي.نو مسلمانانو ته پکاردی چه د دوی په ظاهري حالت باندې نه خوشحاليږي.دوی که سوزي نو سوزي دې الله ﷻ به اسلام او مسلمانانو ته ترقي ورکوي.دا ورځې شپې به هرحالت کښې مخکښې روانې وي.اګر چه دوی دغصې نه مړه شي.الله ﷻ ددوی د زړونو د رازونو نه ښه واقف دې .ددوی ټولې منصوبې به ښاورو سره ښاورې شي . دوی به خپلوشرارتونوکښې کامياب نشي .دخپلې خوښې خلاف به دوی دمسلمانانو ترقي په خپلو سترګو اويني.اوآخرت کښې به هم دوی ته معلومه شي چه مسلمانان به د جنت په نعمتونو کښې وي.او د دې برخلاف دوی دلته هم رسوا او ذليل دي اوهلته به هم د جهنم خشاك جوړيږي.

قوله تعالى: اِنۡ تَمۡسَسۡكُمۡ حَسَنَةٌ تَسُؤۡهُمۡ ۖ وَاِنۡ تُصِبۡكُمۡ سَيِّئَةٌ يَّفۡرَحُوۡا بِهَا ؕ

کافران د مسلمانانو په خوشحالئ خفه کيږي:-ددوی د دښمنئ داڅومره لوئې دليل دې چه کله تاسوته څه فائده اورسي.نو دوی زړه کښې خفه کيږي.اوالله دې نکړې که تاسوته څه نقصان اورسي نو دوی خوشحاليږي .که دالله ﷻ د طرفنه مومنانو سره مدد اوشي .چه دوی په کافرو باندې غالب شي او د دوی تعداد زيات شي نو دوی په دې باندې اوکه مسلمانانو باندې څه تنګی راشي يا دښمنئ کښې پريوزي نو ددوی اختر شي .

قوله تعالى: وَاِنۡ تَصۡبِرُوۡا وَتَتَّقُوۡا لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـــًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعۡمَلُوۡنَ مُحِيۡطٌ ۞

مسلمانانوته د صبر او تقوی حکم:-اوس الله ﷻ ايماندارو ته خطاب کوی او فرماني که تاسو ددې شريرانو د شرارت نه او ددې بدبختانو د مکر نه نجات غواړئي نو صبر اوتقوی او توکل اوکړئي الله ﷻ به ستاسو دښمنان راګيرکړي. په هيڅ کښې دا طاقت نشته چه د يو بدئي نه ځان بچ کړی دا خو د الله ﷻ په خوښې سره کيږي. او څه چه الله ﷻ نه غواړي نو هغه نه کيږي. چې څوك په هغه ذات باندې توکل اوکړي نو هغه د ده دپاره کافي دې .دې مناسبت سره اوس د جنګ احد ذکر شروع کيږي. چه په هغې کښې دمسلمانانو دصبر اوتحمل بيان دې. او چه په هغې دالله ﷻ د آزميښت پوره نقشه ده. او په هغې کښې د مسلمانانو او منافقانو ظاهری فرق دې . واورئي ارشاد دی چه :

<table>
<tr><td colspan="8">وَاِذۡ غَدَوۡتَ</td></tr>
<tr><td colspan="8">اوکله چه سحر وختی راووتلې ته</td></tr>
<tr><td colspan="8">اومسلمانانوته ددې حال اووايه) کوم وخت چې ته دسحر</td></tr>
<tr><td>مِنۡ اَهۡلِكَ</td><td>تُبَوِّئُ</td><td>الۡمُؤۡمِنِيۡنَ</td><td colspan="2">مَقَاعِدَ</td><td>لِلۡقِتَالِ ؕ</td><td colspan="2">وَاللّٰهُ</td></tr>
<tr><td>دکور خپل نه</td><td>چه مقررول دې</td><td>مومنان (په احد کښې)</td><td colspan="2">په ځايونوباندې</td><td>دپاره دجنګ</td><td colspan="2">اوالله</td></tr>
<tr><td colspan="8">دکورنه اووتلې او مسلمانان دې ځائې په ځائې د جنګ د مورچودپاره مقررکولو ....اوالله</td></tr>
</table>

سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا

ښه آوریدونکي دي| اوهر څه نه خبر دي| یاد کړه کله چه| اراده اوکړه| دوؤ ډلو | ستاسونه| چه بزدله شي|

هرڅه آوري او په هرڅه پوهه دي | هر کله چي ستاسو دملګرونه دوه ډلو دبزدلئ اراه اوکړه

وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

حال دا چه الله تعالی| مددګار د دواړو دي| اوخاص په الله تعالی باندي| پکار دي توکل| مومنانولره |

اوالله تعالی د دواړو مددګار وو | او مؤمنان دي همیشه صرف په یو الله تعالی بهروسه ساتی

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ

او په تحقیق سره| مدد کړي وو تاسو سره| الله تعالی | په (جنګ د) بدر کښي | اوحال دا چه وئ تاسو

راوددي نه مخکښي)الله دبدر په میدان کښي ستاسو مدد کړي وو|............ کله چي تاسو

أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

کمزوري| نو ځان اوساتئ| دالله دناشکرئ نه| امید دي چه تاسو| شکرګزار جوړ شئ|

ډیر کمزوري وئ| نو دالله تعالی نه اویریږئ | دي دپاره چي تاسو به شکرګزاره بنده ګان شئ |

قوله تعالی:: وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ

د جنګ بدر بدلې اخستو دپاره د کافرانو تیاریٔ: دا د احد د واقعې ذکر دې [1] اګرچه بعضې مفسرین وائی چه دا د جنګ خندق واقعه ده. لیکن صحیح هم دا ده چه دا د جنګ احد واقعه ده چه په دریمه هجرئ یولسم شوال د خالی په ورځ پیښه شوې وه. جنګ بدر کښې مشرکانو پوره شکست خوړلې وو. د دوی سرداران مردار شوی وو. اوس د هغویٔ بدله اخستلو دپاره مشرکانو ډیر لوئې تیارې شروع کړې وو. هغه ټول تجارتی مال چه دبدر دجنګ په موقع باندې په نورولارو راغلې وو هغه ټول د جنګ دپاره کیخودې شو. او د هر طرفنه ئې خلق جمع کړل او د دریو زرو کسانو یو لښکر ئې تیار کړو او پور سازو سامان سره ئې په مدینه باندې حمله اوکړه.

د رسول الله ﷺ د صحابو سره مشوره:- بل طرفته رسول الله ﷺ د جمعې مونځ نه پس د مالك بن عمر ؓ جنازه اوکړه اوداصحابی ؓ د قبیله بنی نجار نه وو. بیائې خلقوسره مشوره اوکړه چې ستاسو په خیال کښې دمدافعت څه صورت کیدیشی ؟ نو عبدالله بن ابی اوفرمائیل چه مونږ ته پکار دی چه مدینې نه بهر اونه ځو. که هغویٔ راشی او پړاو اوکړی نو چې جیل خانه کښې چه راګیر شو. اوکه مدینې ته راننوتل نو یو طرفته به ځمونږ د بهادرو توري وی او بل طرفته به د ښځو والو غشې وی ، او دپاس نه به د ښځو او ماشومانو کانړې ویشتل وی. اوکه دا شان واپس شو نو د بربادئی او خسارې نه سوا به بل هیڅ نه وی. لیکن ددې خلاف د بعضو صحابه کرامو ؓ دا رائې وه چه کوم په جنګ بدر کښې نه ووشریك شوی، هغویٔ دا زور لګولې وو چه مدینې نه بهر اوځو او میدان کښې ښه په نره د هغویٔ مقابله اوکړو .

د مدینې نه بهرته د وتو فیصله:- رسول الله ﷺ کور ته تشریف یوړو او وسله ئې واچوله او بهر ئې تشریف راوړو. دې صحابه کرامو ؓ ته خیال راغلو چه مونږ د الله ﷺ د نبی د منشاء خلاف بهرته وتوباندې زور ورکړو. ددې وجې هغویٔ اووئیل چه یا رسول الله ﷺ اکه ستاسو اراده دلته د ایساریدو وی نو هم دلته پاتې شئ، ځمونږ د طرفنه هیڅ اصرار نشته دې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د الله ﷺ د نبی دپاره لائق نه

[1] ابن ابی حاتم: ۲/۰۱۰۵۱-

دی چه هغه وسله واچوی اوبیا دې هغه اوباسی.اوس خو خه بالکل نه واپس کیږم ترڅو چه هغه اونشی چه کوم الله ﷻ غواړی.

دعبدالله بن ابی واپس کیدل:- نو رسول الله ﷺ یو زر لښکر سره مدینې منورې نه اووتلو. هرکله چه شوط ته اورسیدو نودې منافق عبدالله بن ابی دهوکه اوکړه او خپل درې سوه لښکر نې واپس کړو. دې خلقو اووئیل چه مونږ ته پته ده چه جنګ خو هسې هم نه کیږی ولې هسې تکلیف اوچت کړو ؟

په میدان احمد کښې د جنګې نقشه برابرول:- رسول الله ﷺ دهغوئ هیڅ پرواه اونه کړه او اووه سوه صحابه کرام ﷺ سره د احد غرطرفته لاړل. غر نې شاته کړو او ددې په بیخ کښې نې پړاؤ اوکړو. او دا حکم نې اوفرمائیل چه تاسو ته ترکومې څه اونه وایم نو جنګ بالکل مه شروع کوئی. د پنځوس صحابه کرامو ﷺ یو ډله نې بیله کړه او ددې امیر نې عبدالله بن جبیر ﷺ مقرر کړو او ورته نې اوفرمائیل چه تاسو دې غونډئ ته اوخیژئی اوددې خبرې خیال ساتئی چه هسې نه دښمن د روستو نه راشی .خو ګورئی که مونږ غالب شو یا مغلوب تاسو بالکل خائې مه پریږدئی.

دجنګې انتظامات کول:- دې انتظماتو کولو نه پس رسول الله ﷺ تیار شو او زره نې واغوستله. ([1]) مصعب بن عمیر ﷺ ته نې بیرغ ورکړو. څو هلکان هم په دې لښکر کښې شامل وو.داواړه سپاهیان(ماشومان) هم د جنګ کولو دپاره تیار وو. څه بعضې ماشومان رسول الله ﷺ خان سره بوته تلل. او بیا نې دوی جنګ خندق کښې شامل کړی وو. جنګ خندق دې نه دوه کاله پس اوشو.

د قریشو جنګې دپاره راوتل:-د قریشو لښکر ډیر شان سره راووتلو.دا د دریو زرو سپاهیانو لښکر وو. دوی سره دوه سوه ښه آسونه هم وو.اودا نې خان سره راوستی وو.د دوی ښی طرفته خالد بن ولید وو او ګس طرفته عکرمه بن ابوجهل وو(دادواړه سرداران روستومسلمانان شوی وو)دهغوئ طرفنه بیرغ قبیله بنوعبدالدارسره وو([2])بیا جنګ شروع شو چه ددې واقعات به موقع په موقع تفسیرسره رازی انشاء الله

دجنګې شروع په کومه ورځ وه:- الغرض دې آیت کښې هم د دې بیان دې چه رسول الله ﷺ مدینې نه بهر تشریف راوړو او خلق نې دجنګ په خائې مقرر کړل . د میمنه میسره (ښی او ګس طرف ته) لښکر نې مقرر کړو،الله ﷻ د ټولو خبرو آوریدونکې او د ټولو د زړونو نه ښه خبر دې .روایاتوکښې تر دې راغلی دی چه رسول الله ﷺ د جمعې په ورځ مدینې منورې نه بهر تشریف یوړو او قران پاك فرمائی چه سحر سحرد ټول لښکر ځایونه مقرر وو. نومطلب دا شو چه د جمعې په ورځ نې پړاؤ اوکړو او باقی کاروائی نې د خالی په ورځ سحر اوکړه.

قوله تعالی: ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا﴾

د مسلمانانو د دوو قبیلو بزدلی:- جابر بن عبدالله ﷺ فرمائی چه خمونږ باره کښې یعنی د بنو حارثه او بنو سلمه باره کښې دا آیت مبارك نازل شوې دې .ستاسو دوو ډلو د بزدلئ اراده کړې وه. په دې کښې خمونږ د یو کمزورئی بیان دې .خو دا آیت خپل حق کښې ډیر بهتر ګنړو. ځکه چه دې کښې فرمائیلې شوی دی چه الله د دواړو ولی دې ([3])

قوله تعالی: ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ﴾

صحابوٌ ته د بدر د فتح احسان وریادول:- بیا فرمائی چه ګورئی ما د بدر په ورځ هم تاسو غالب کړئی حالاتکه تاسو ډیر کم وې اوتاسو سره سامان هم کم وو. د بدر جنګ په دویمه هجرئی کښې په اولسم (۱۷)رمضان المبارك د جمعې په ورځ شوې وو.او هم د دې نوم یوم الفرقان ایښودې شوې وو. په دې

---

[1]) ددې سند ملاؤ نشو او اوګورئی : فقه السیرة للالبانی: ص/۲۷۳)-

[2]) اوګورئی دلائل النبوة للبیهقی: ۲۰۷/۳)-

[3]) صحیح بخاری: کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان منکم ...) : ٤٠٥١، صحیح مسلم: ۲۵۰۵)-

ورځ اسلام او اهل اسلام ته عزت ملاؤ شو او شرك برباد شو. محل د شرك ختم شو حالانكه په دې ورځ مسلمانان صرف درې سوه وو. دوی سره صرف دوه آسونه وو. اوصرف اویا اوښان وو. باقي نور پیدل وو.وسله ورسره هم د نیشت برابر وه. او د دښمن تعداد هم د دوی نه درې چنده وو. یو زرونه لږ كم وو. هریو سره زره وه او د ضرورت نه زیاته ښه وسله وه. او د ضرورت نه زیات آسونه وو. دمالدارئی دا حال وو چه سرۀ زر ئې اغوستي وو. په دې موقع الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته عزت وركړو او غالب ئې كړو. خپله وحي ئې نازله كړه او خپل نبي ﷺ او د دوی ملګري مبارك ئې كامیاب كړل. اوشیطان او د هغه لښكر ئې تباه كړو.خپلو مومن بندګانو او جنتي لښكر ته دې آیت كښې دا احسان وریادوی چه ستاسو د كم تعداد نه باوجود او د ظاهری اسبابو د عدم موجودګئ نه باوجود تاسو مې غالب كړئی چه تاسو ته معلوم شي چه غلبه صرف په ظاهری اسبابو باندې موقوف نه ده. هم ددې وجې دویم آیت كښې صفا صفا فرمائي چه جنګ حنین كښې تاسو په ظاهری اسبابوباندې نظراوكړو اود خپل زیات تعداد په لیدو خوشحاله شوی وې ، خوستاسو هغه زیات تعداد او موجود اسبابو تاسو ته هیڅ فائده درنكړه.

په جنګ یرموك كښې د مسلمانانو فتح:- عیاض اشعری رحمه الله فرمائي چه جنګ یرموك كښې خمونږ پنځه سرداران وو① ابوعبیده رضي الله عنه ② یزید بن ابوسفیان رضي الله عنه ③ ابن حسنه ④ خالد بن ولید رضي الله عنه ⑤ اوعیاض رضي الله عنه . او د خلیفه عمر فاروق رضي الله عنه حكم وو چه د جنګ په وخت كښې دې ابوعبیده رضي الله عنه سرداری اوكړی. دې جنګ كښې مونږ ته د څلورو واړو طرفونو نه ؟ شكست آثار په نظر راغلل نو مونږ خلیفه عمر فاروق رضي الله عنه ته اولیكل چه مونږ مرګ سره مخ یو تاسو مونږ سره مدد اوكړئی. څمونږ جواب كښې عمر فاروق رضي الله عنه مونږ ته اولیكل چه ستاسوخط ماته ملاؤ شو او دې كښې د مدد طلب وو. خۀ تاسو ته داسې یوذات ښایم چه د ټولو نه زیات مددګار او د ټولو نه زیات مضبوط لښكر والا دې. اوهغه ذات باری تعالی دې چه هغه د خپل بنده او رسول ﷺ مدد اوكړو د بدر په ورځ. بدری لښكر خو ستاسو نه ډیر كم وو. څما خط آوریدو سره جهاد شروع كړئی. او اوس ته ما نه تپوس كوئی اونه مه څه لیكئی. دې خط سره څمونږ بهادری نوره هم زیاته شوه. څمونږ همتونه زیات شو. بیا مونږ ښه په نره جهاد اوكړو. الحمدلله دښمن ته ماته اوشوه او هغوئ اوتښتیدل. مونږ دولسو میلو پورې هغوئ پسې لاړو. د غنیمت ډیر سامان مو جمع كړو او دا مو خپلو كښې تقسیم كړو. بیا ابوعبیده رضي الله عنه اوفرمائیل چه ما سره به څوك منډه اووهي؟ یو ځوان اووئیل كه تاسوخفه كیږئی نه نو څۀ به حاضرشم. نو په منډه كښې هغه مخكښې لاړو.ما اوكتل چه د هغه دواړه زلفې هوا كښې الوتې.اوهغه د دې ځوان روستوآس زغلولو. (١)

مقام بدر ته بدر وئیلې وائي؟:- بدربن نارین یو سړې وو. دده په نوم یو كوهې مشهور وو. او د دې میدان هم دا نوم وو.د بدر جنګ هم په دې نوم سره مشهور شو. دا ځائې دمكې او مدینې ترمینځه دې.

قوله تعالی:: فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ۝

دالله نه د ویرې حكم:- بیا فرمائي چه دالله تعالی نه ویریږئی چه تاسو ته د شكر ادا كولو توفیق ملاؤشي. او تاسو اطاعت اوكړئی شي.

اِذۡ تَقُوۡلُ
یاد كړه چه كله تا اووئیل
په كوم وخت

لِلۡمُؤۡمِنِيۡنَ اَلَنۡ يَّكۡفِيَكُمۡ اَنۡ يُّمِدَّكُمۡ رَبُّكُمۡ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ
مومنانو ته | ایا نه كافي كیږي ستاسو دپاره داخبره | چه مدد اوكړي ستاسو رب ستاسو | په درې زره
كښې چې تامسلمانانو ته اووئیل | چې تاسو دپاره ولې داخبره كافي نه ده | چې الله درې زره

(١) احمد: ٤٩/١، وسنده صحيح ، ابن حبان : الاحسان: ٤٧٤٦)-

مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ﴿۱۲۴﴾ بَلٰٓى لا اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا

افرښتو سره | چه راولیږلي شوي (داسمان نه) | آؤ کافي کیږي | که تاسو صبر اوکړو | او اوبریږئ دالله تعالى نه

فرښتې راکوزې کړی | اوستاسومدد اوکړی | بلکه که تاسو ټینګ پاتې شوئ او دالله د نافرمانۍ نه مو ځان

وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ الٰفٍ

| اوراشي دښمن په تاسو | په دغه وخت (یوناڅاپه) | مددبه اوکړي شی ستاسو | رب ستاسو | په پنځو زرو |

اوساتلو | اوپه تاسودشمن ناڅاپه حمله اوکړه | .... نو ستاسو رب به تاسو سره د پنځو زرو

مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿۱۲۵﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ

فرشتوسره | چه نښې دارې به وی | اونه دې ګرځولې الله تعالى دا مدد | مګر | خوشحالی | ستاسو دپاره

فرشتو په ذریعه مدد اوکړی | اوهغوئ به نښاندارې وی | او داخبره ستاسو دپاره الله پاک خوشحالی ګرځولې ده

وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ط وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ

او دپاره ددې چه مطئمن شی | زړونه ستاسو | په دې سره | اونه دې مدد | مګر دې | دالله تعالى دطرفه نه

اوددې دپاره چه په دې باندې ستاسو زړونه مطمئن شی | اود الله نه سوا د بل چا د طرفه مدد نشته

الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۱۲۶﴾ لا لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

اچه غالب دې | حکیم دې | مدد کوی دپاره ددې چه پریکړی | یوه حصه | دهغه کسانو نه | چه کفرئې کړې

اوهغه دا ختیار او حکمت خاوند دې | (اومدد ځکه کوی) چې د کفارو یو ډلې ته (دجنګ بدر په میدان کښې)

اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ﴿۱۲۷﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ

یاداسې شکست ورکړی هغوئ ته | چه واپس لاړ شی نامراد | نشته تاسولره | دفیصلې کولو په اختیاراتو کښې

شکست ورکړی | یا نې خوار اوذلیل کړی | چې نامراده واپس لاړ شی | (زما محبوبه ددوئ) فیصله ستاپه لاس کښې نده

شَيْءٌ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ

څه حصه (اختیار دالله دې) | یابه معاف کړی | هغوئ لره | یا به عذاب ورکړی هغوئ لره | پس بیشکه هغوئ

که دالله تعالى خوښه شی | نو ددوئ توبه به قبوله کړی | او که دالله پاک خوښه شی | نو دوئ ته به عذاب ورکړی ځکه چې دوئ

ظٰلِمُوْنَ ﴿۱۲۸﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

اظالمان دی | اوالله تعالى لره دی | هغه څه | چه په اسمانونو کښې دی | اوهغه څه | چه په زمکه کښې دی

په خپل ځان زیاتې کوی | اوهرڅه چې په اسمانونو کښې دی | اوکه په زمکه کښې دی | هغه ټول دالله دی

يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ط وَاللّٰهُ

ابښی | هغه ځوک | چه خوښه ئې شی | اوعذابوی | هغه ځوک | چه خوښه ئې شی | اوالله تعالى

چاته چې غواړی نو ښښنه کوی | اوچاته چې غواړی نو عذاب ورکوی | ....: اوالله پاک

غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۹﴾ ع

ښښونکې | رحم کوونکې دې |

ښښونکې مهربان دې |

قوله تعالى: :اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ

فرشتې په کوم جنګ کښې نازلې شوې وې؟ بعضې وائي چه درسول الله ﷺ داتسلئ ورکول دبدر په ورځ وو. حسن بن بصري رحمه الله ،شعبي رحمه الله ، ربيع بن انس رحمه الله وغيره نه هم دا قول نقل دې([1])ابن جرير رحمه الله هم دا قول خوښوي. ② دعامر شعبي رحمه الله قول دې چه مسلمانانو ته دا خبر ملاؤ شوې وو چه کرزبن جابر د مشرکانو مدد دپاره راځي. په دې باندې د مدد کولو وعده شوې وه. خو بيا رانغلو. ربيع بن انس رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ مخکښې د مسلمانانو دمدد دپاره زر فرښتې اوليږلې بيا درې زره شوې .بيا پنځه زره([2])دلته دې آيت کښې د دريو او بيا دپنځو زرو دمدد وعده ده. د بدر دواقعې په وخت کښې د يوزر فرښتو د مدد وعده وه. فرمائي چه ﴿فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّيْ مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ﴾ او دې دواړو آيتونو کښې تطبيق هم دادې ځکه چه ﴿مُرْدِفِيْنَ﴾ لفظ موجود دې. نو ړومبې يو زر نازلې شوې اوبيا دې نه پس درې زره نورې نازلې شوې اوآخر پنځه زره پوره شوې.په ظاهره معلوميږي چه دا وعده د جنګ بدر دپاره وه.دجنګ احد دپاره نه وه③ بعضې وائي چه دجنګ احدپه موقع باندې داوعده شوې وه. مجاهد رحمه الله ، عکرمه رحمه الله ، ضحاك رحمة الله عليه، زهري رحمه الله ، موسى بن عقبه رحمه الله وغيره نه هم دا قول نقل دې .خو دوی وائي چه مسلمانان ميدان نه تښتيدلي وو نو ددې وجې فرښتې نازلې شوې.ځکه چه ﴿وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا﴾ سره هم دا فرمائيلي وو.يعنې که تاسو صبر اوکړئ او تقوى اختيار کړئ د﴿فَوْرِهِمْ﴾ معنى وجد اوغضب ده.﴿مُسَوِّمِيْنَ﴾ معنى علامت والا.

قوله تعالى: :يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ

د فرشتو نښې: علي رضي الله عنه فرمائي چه دفرښتونښه دبدر په ورځ سپين رنګ وړئ وه([3])اوددې آسونونښه دا وه چه د دوی په تندو باندې سپينوالي وو.

ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه د سور رنګ نښه وه. مجاهد رحمه الله فرمائي چه د څټ ويښته او د لکئ نښه وه. اوهم دا نښه د رسول الله ﷺ د لښکر وه يعنې دوړئ

مکحول رحمه الله فرمائي چه د فرښتو نښه د وړئ پټکې وو چه د تور رنګ پټکې وو او د حنين په ورځ سره پټکې وو. ([4])

ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه د بدرنه علاوه په هيڅ جنګ کښې فرشتې نه دې شريکې شوې. او دا د سپين رنګ پټکې علامت وو. دا صرف مدد دپاره او شمير زياتولو دپاره وې. جنګ دپاره نه وې. دا هم مروي دی چه جنګ بدر کښې د زبير رضي الله عنه په سرباندې د سپين رنګ صافه وه او فرښتو د زيړ رنګ ([5])

قوله تعالى: :وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ

دفرشتو د راتلو په زيرى کښې فائده: بيا فرمائي چه دا د فرښتو نزول اوتاسو ته ددې خبر درکول صرف ستاسو د خوشحالولو د پاره او ستاسو د دلجوئي دپاره دې ګنې الله ﷻ ته دا قدرت حاصل دې چه بغير ددوی د نزول نه تاسو غالب کړي. مدد د هغه ذات طرفنه دې . لکه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ﴾ الخ. که الله ﷻ اوغواړي چه نود دوی نه پخپله بدله واخلي. ليکن هغه ذات هر يو باندې آزمښيت کوي. د الله ﷻ لار کښې چه څوك قتل شي د دوی اعمال ختم نشو بلکه الله ﷻ به دوی

[1]) ابن ابي حاتم : ٥١٩/٢)-

[2]) الطبري : ١٨٧/٧)-

[3]) ابن ابي حاتم : ٥٢٥/٢)-

[4]) طبراني :: ١١٤٦٩)-

[5]) ابن ابي حاتم : ٥٢٧/٢)-

ته لار ښائي او د دوی اعمال به بهتر کړي. او دوی به جنت ته داخل کړي. او د دوی تعريف هغه کړيدې او هغه ذات عزت والا دې او خپل هر يو کار کښې حکمت لري.

د جهاد حکمتونه:- دا د جهاد حکم هم په رنګ رنګ حکمتونو مبنی دې. ①دې سره به کافران هلاك شي ②يا به ذليل شي ③يا به نامراد واپس شي.

قوله تعالى: لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

نبی کريم ﷺ باندې عتاب:- دې نه پس بيان کيږي چه د دنيا او آخرت ټول امور دالله ﷻ لاس کښې دی. انې نبی ﷺ تاته د دې يوې خبرې اختيار نشته دې .لکه فرمائی چه ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾ الخ. ستاسو په ذمه د دوی هدايت نشته دې ، چاته چه الله ﷻ غواړی نو هدايت ورته ورکوی .او يو ځائې کښې فرمائی چه ﴿ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ ﴾ الخ. او چاته چې ته غواړې نو هدايت نشې کولې.بلکه الله ﷻ چه چا ته اوغواړی نو هدايت کوی. نو ځما بندګانو کښې ستا هيڅ اختيار نشته دې . تاته چه کوم حکم اورشی نو دا نورو ته رسوئې ، ستا په ذمه هم دا ممکن دی چه الله ﷻ دوی ته توبه ورنصيب کړی. او د بدئی نه پس به هغوئی نيکی کوی. او الله ﷻ به د دوی توبه قبوله کړی. يا ممکن ده چه دوی ته د دوی د کفر او ګناه په وجه عذاب ورکړی نو دا ظالمان ددې مستحق دی.

د ايت شان نزول:- صحيح بخاری کښې دی چه رسول الله ﷺ به کله د سحر مونځ کښې د دويم رکعت نه سر اوچتولو او ﴿ سمع الله لمن حمده ربنا لك الحمد ﴾ به ئې اووئيل نو کفارو ته به ئې بددعا کوله چه انې الله ﷻ ! فلانی باندې لعنت اوکړې .دې باره کښې دا آيت نازل شو چه ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ [1].

مسند احمد کښې ددې کافرو نومونه هم راغلی دی. لکه حارث بن هشام ، سهل بن عمرو ، صفوان ابن اميه . او هم په دوی کښې بالاخر څه دوی ته هدايت نصيب شو او هغوی مسلمانان شو.[2] يوروايت کښې دی چه د څلورو کسانو دپاره ئې دا خيرې کړې وې. او د هغې نه رسول الله ﷺ منع کړې شو.

صحيح بخاری کښې چه کله به رسول الله ﷺ دچا دپاره ښه دعا يا بد دعا کوله نو رکوع نه پس به ئې ﴿ سمع الله ﴾ الخ او ﴿ربنا﴾ به ئې وئيله او بيا به ئې دعاکوله. کله به ئې وئيل چه انې الله ﷻ ! وليدو بن وليدو ، سلمه بن هشام ، عياش ابن ابی ربيعه تباه کړه اوکمزورو مومنانونه ته نجات ورکړې . انې الله ﷻ ! قبيله مضر باندې خپل پکړ اوعذاب نازل کړه او په دوی باندې داسې قحط راوله لکه څنګه چه دې ديوسف ﷺ زمانه کښې راوستې وو.دا دعابه په اوچت آواز کيدله. او بعضې وختونوکښې به د سحرمونځ کښې قنوت کيدو او دې کښې به ئې داسې وئيل چه انې الله ﷻ ! فلانی فلانی باندې لعنت اوليږه. او د عربو د بعضو قبيلو نومونه به ئې اخستل.[3]

د ايت په شان نزول کښې بل روايت:- او يو روايت کښې دی چه جنګ احد کښې چه کله د رسول الله ﷺ غاښونه مبارك شهيدان شو ، مخ مبارکه ئې زخمی شوه او مخ مبارك نه ئې وينه بهيدله نو خولې مبارکې نه ئې اووتل چه هغه قوم به څنګه نجات بيا مومی چه هغوئ خپل نبی سره دا شان کوی. حالانکه نبی دوی الله ﷻ ته بلی. دې وخت کښې دا آيت نازل شو چه ﴿ لَيْسَ لَكَ ﴾ الخ[4] رسول الله ﷺ دې جنګ کښې يو کنده کښې غوزار شوی وو. اورسول الله ﷺ نه وينه روانه وه. څه خو د دې کمزورئی په وجه اوڅه په دې وجه چه دوه زرې ئې اغوستې وې او پاسيدې نشو.د خذيفه ﷺ مولی سالم ﷺ

[1]) صحيح بخاری کتاب المغازی باب (ليس لک من الامر شئ......) : ٤٠٦٩، نسائی: ١٠٧٩)-

[2]) احمد: ٩٣/٢ ، ترمذی: کتاب تفسير القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠٠٤وهو صحيح)-

[3]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة آل عمران باب (ليس لک من الامر شئ...) : ٤٥٦٠ صحيح مسلم: ٦٧٥)-

[4]) صحيح بخاری کتاب المغازی بآب (ليس لک من الامر .....) قبل حديث : ٤٠٦٩، صحيح مسلم: ١٧٩١)-

راورسيدو او د مخ مبارکې نه ئې وينه اوچه کړه. هر کله چه لږ شان ښه شو نو رسول الله ﷺ دا اوفرمائيل او دا آيت نازل شو.(¹)

قوله تعالى: وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

بيا فرمائي چه د زمکې او آسمان هر څيز دهغه پاك ذات دې ، ټول دهغه پاك ذات غلامان دې. چا ته چه اوغواړي نو ښښنه اوکړي او چاته چې اوغواړي نو عذاب ورکړي. متصرف هم هغه ذات دې چه څه حکم غواړي نو کوي ئې ، هيڅوك د هغه نه اعراض نشي کولې. هغه غفور رحيم دې .

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰۤوا

اِئې هغه کسانو | چه ايمان موراوړې دې | مه خورئې | سود

......اِئې دايمان خاوندانو ......تاسو (مال د) سود مه خورئ

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ص وَّاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۚ

دوچند | په بيابيادوچندئې سره | او ويريږئې داالله نه | اميد دې چه تاسو | به کاميابي (فلاح) اومومئ

چې هغه په څوڅوچنده زياتيږي | او الله نه ويريږئ | ....دې دپاره چه کامياب شئ

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ۚ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ

اوخان اوساتئ | د او رهغه نه | چه تيار کړې شوې دې | دپاره دکافرانو | اوحکم اومنئ دالله

اودهغې اور نه خان بچ کړئ | چې کوم کافرانو دپاره تيارشوې دې | اود الله پاک تابعداري کوئ

وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۚ وَسَارِعُوْٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ

اودرسول | اميد دې چه په تاسو | به رحم اوکړې شي | او په منډه څئ | ښښنې ته |

او د رسول تابعداري کوئ | دې دپاره چې په تاسو رحم اوشي | اود خپل پروردګار بخشش او جنت

مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ لا اُعِدَّتْ

د طرفه درب ستاسونه | وجنت ته | چه پلنوالې دهغې | آسمانونه دي | او زمکه ده | چه تيار کړې شوې دی

(حاصلولو) ته تلوار کوئ | هغه جنت چه دهغې پلنوالې دآسمانونو او زمکې برابر دې | دغه جنت داسې

لِلْمُتَّقِيْنَ ۙ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ

دپاره د پرهيزګارانو | هغه پرهيزګاران | چه خرچ کوي مال | په خوشحالئ کښې | او په تکليفونو کښې

پرهيزګارو دپاره تيار شوې دې | چې دفقيرئ او مالدارئ په وخت کښې خپل مالونه خرچ کوي

وَالْكٰظِمِيْنَ الْغَيْظَ وَالْعَافِيْنَ عَنِ النَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۚ

او وتيرونکې | دغصې وي | او معاف کونکې دخلقو دي | او الله تعالى | خوښوي | نيکي کونکي خلق

اوقهر او غوصه برداشت کوي | او خلقو ته معافي کوي | .... اوالله پاک داسې نيکان خلق خوښوي

وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان دي | کله چه اوکړي هغوي | دبې حيائي کار | يا ظلم اوکړي هغوي | په خانونو خپلو باندې

او هغوئ داسې نيکان خلق دي | چې کله ترې د بې حيائي کار اوشي | يا په خان څه زياتې اوکړي

(¹) دا روايت مرسل يعنى ضعيف دې)-

ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ ص وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا

|نو یاد کړي الله| او معافي غواړي| دپاره دګناهونو خپلو| او څوک دي | چه معاف کوي | ګناهونه |سوا

نو (هغه وخت) ورته الله یاد شي | اودخپل ګناهونو ښنه غواړي| اوبل څوک دی چې ګناهونه به اوبښي بغیر

اللّٰهُ ص وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَهُمْ

| دالله تعالی نه| اونه کوي ټینګتیا (همیشوالي)| په هغه (ګناه)| چه اوکړي هغوی| او حال دا چه هغوی

دالله تعالی نه |اوهغوی پخپلو غلطو کارونو هچرې همیش والي نه کوي (بلکه سمدستي توبه اوباسي)

يَعْلَمُوْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ

| پوهیږي په بدئي خپلي| دامتقیان دي|بدله دهغوی ده| ښښنه | دطرفه درب دهغوی نه| اوباغونه دي

اګرچې هغوی په دې خپلې بدۍ پوهیږي. | دداسې خلقوبدله دا ده | چې الله به ورته ښښنه اوکړي

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ط وَنِعْمَ

چه بهیږي به|لاندې د (ونو) دهغې نه نهرونه| چه همیشه به وی|په هغې کښې |او څنګه ښه ده بدله

اوداسې باغونه بهٔ ورکړي | چې دهغې د (مانړو د) لاندې به نهرونه بهیږي| همیشه به په کښې اوسیږي

اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝ ط

دنیک عمله خلقو|

اودنیکانودپاره ډیره ښه بدله ده |

قوله تعالی:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً

د سود حرمت :- الله ﷻ خپل مومنان بندګان د سود نه او سودی کاروبار نه منع کوي. جاهلانو به د سود قرضې ورکولې. یو موده به مقررولې شوه. که دې موده کښې به رقم وصول نه شو نو موده به ئې زیاتوله او دې سره به ئې سود هم زیاتولو. او دا شان به سود زیاتیدو زیاتیدو او اصل رقم نه به هم زیات شو. الله ﷻ خلق ددې ناحق مال اخستلو نه منع کوي. او د تقوی حکم ورکوی او په دې باندې دنجات وعده کوي. د اور نه ئې ویروی. او د خپلو عذابونو نه ئې هم ویروی. اوبیائې خپل او د خپل رسول په اطاعت باندې آماده کوي. او ده سره د رحم اوکرم وعده کوي.

قوله تعالی:: وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ

د جنت پلنوالې:- بیا ئې د سعادت دارین د حصول دپاره نیکو طرفته رابللي. اود جنت تعریف کوي. د لنډوالي بیان کوي او د اوږدوالي اندازه په آوریدو باندې پرېږدی. لکه څنګه چه د جنت د فرش تعریف کوي او فرمائي چه ﴿بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ ط﴾ یعني ددې استر د نرمو ریښمو دې. نو مطلب دا دې چه هرکله استر داسې دې نو د ظاهر به ئې څه حال وی. همدغه شان ددې بیان دلته هم کیږی. هرکله چه ددې پلنوالې د اوو آسمانونو او اوو زمکو برابر دې نو د دې پلن والې به څومره وی. او بعضو وئیلي د دی چه لنډوالي او پلن والې دواړه برابر دی. ځکه چه جنت د قبه په شان دې چه عرض لاندې ده. او چه کوم څیز دقبه په شان وی یا مستدیر وی د هغې لنډوالې او پلن والې یوشان وی.

د جنت الفردوس فضیلت:- یو صحیح روایت کښې دی چه هرکله تاسو د الله ﷻ نه سوال کوئی نو د هغه پاك ذات نه فردوس غواړئ. هغه د ټولو نه اوچت او د ټولو نه بهتر جنت دې. هم ددې جنت نه ټول نهرونه راوځي. او د دې چت د الله ﷻ عرش دې (١)

د هرقل په نبی کریم ﷺ باندې سوال:- مسند احمد کښې دی چه هرقل رسول الله ﷺ ته یو سوال د اعتراض په طور اولیږلو چه تاسو ماته د هغه جنت دعوت راکوئ چه د هغې لنډوالې او پلن والې د آسمانونو او زمکې برابر دې. نو بیا تاسو اووائې چه جهنم چرته دې ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه سبحان الله کله چه شپه راشی نو ورځ چرته لاړه شی ؟ چه کوم قاصد دا خط د رسول الله ﷺ خدمت کښې پیش کړې وو اوحاضر شوې وو هغه سره د یعلی بن مره ملاقات حمص کښې شوې وو. وائی چه په دغه وخت کښې هغه ډیر زیات بوډا وو. وې وئیل چه کله ما دا خط رسول الله ﷺ ته ورکړو نو هغوئ خپل ګس طرفته ناست یو صحابی ته ورکړو. ما د خلقو نه تپوس اوکړو چه دده څه نوم دې ؟ خلقو اووئیل چه دا معاویه دې (٢) عمر فاروق ﷺ نه هم دا سوال شوې وو نو هغوئ فرمائیلی وو چه د ورځې په وخت کښې شپه او د شپې په وخت کښې ورځ چرته ځی؟ یهودو چه دا جواب واوریدو نو شرمنده شو او وې وئیل چه دا خو توراة نه اخستې شوې دې . ابن عباس ﷺ نه دا جواب مروی دې. یو مرفوع حدیث کښې دی چه یو کس د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه کله هر یو څیز باندې شپه راشی نو ورځ چرته لاړه شی ؟ نودوی اووئیل چه چرته الله ﷻ غواړی. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه جهنم هم چه چرته الله ﷻ غواړی (بزار)(٣).

د جملې دوه مطلبونه:- ددې جملې دوه معنې دی ، یو خو دا چه د شپې په وخت کښې مونږ ورځ نشو کتلې .خو داهم نامکنه نه ده .چې ورځ دې په یوځائې کښې هم نه وی. هم داشان دجنت پلن والې هم دې . خو بیا هم د جهنم دوجود نه انکار نشی کیدې. الله ﷻ چه چرته غواړی نو هغه هم دې② دویمه معنی دا ده چه هرکله ورځ دیوطرفنه راوځی نوشپه د بل طرفنه راوځی.دغه شان جنت اعلی علیین کښې دې او جهنم اسفل السافلین کښې دې نو څه منافات نشته دې ، والله اعلم.

قوله تعالی: الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ

د مومنانو بندګانو صفات :- بیا الله ﷻ د جنتیانو صفت بیانوی چه (دا هغه خلق دی) چه په غم کښې خوشحالئ کښې ، صحت کښې او بیمارئ کښې غرض هر حال کښې دالله ﷻ لار کښې خپل مال خرچ کوی. لکه څنګه چه بل ځائې کښې دی : یعنی هغه خلق شپه ورځ په پټه او ښکاره خرچ کوی . هېڅ یو کار هغوئ د الله ﷻ د اطاعت نه نه شی بندولې . دهغه په مخلوق باندې د هغه حکم سره احسان کوی. داغصه برداشت کوونکی اوخلق د بدو نه منع کونکې دی .د﴿ کظم ﴾ معنی پټ هم ده .یعنی د خپلې غصې اظهار هم نه کوی.

د غصې برداشت کولو کښې حدیث قدسی:- بعضې روایتونو کښې دی چه ائې ابن آدم که د غصې په وخت کښې ته ما یاد کړې یعنی خما حکم اومنې نو څه به تا د خپلې غصې په وخت کښې یاد کړم. یعنی د هلاکت په وخت کښې به تا بچ کړم. (ابن ابی حاتم) (٤).

---

(١) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدین: ٢٧٩٠)-.

(٢) احمد: ٤٤١/٣)-.

(٣) مسند البزار : ٢١٩٦، حاکم: ٣٦/١، ابن حبان: ١٠٣، وسنده صحیح)-

(٤) مسند یعلی : ٤٣٣٨)؛-

غصه برداشت کولو د عذاب نه د بچ کيدل دي:- اويوبل حديث مبارك کښې دي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه کوم کس غصه باندې قابو راولي نو الله ﷻ د هغه نه عذاب لرې کوي. اوچه کوم سړې خپله ژبه دخلاف شرع خبرو نه اوساتي نو الله ﷻ به دده پرده اوساتي. دا حديث غريب دې اووددې سند کښې کلام شته دې

پهلوان څوک دې؟:- حديث مبارك کښې دي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه پهلوان هغه نه دې چه بل لره راوپرزوي بلکه حقيقت کښې پهلوان هغه دې چه د غصې په وخت کښې خپل نفس قابو کښې اوساتي. (احمد) (١)

مونږ. ته د وارث مال د خپل مال نه زيات خوښ دې:- صحيح بخاري اومسلم کښې دي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه تاسو کښې څوك داسې دي چه هغه ته د خپل وارث مال د خپل مال نه زيات خوښ دې ؟ خلقو اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! هيڅوك نشته دې. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه څه وينم چه تاسو ته د خپل مال نه دخپل وارث مال زيات خوښ دې. خکه چه حقيقت کښې خوستاسو مال هغه دې کوم چې تاسو د الله ﷻ لار کښې خرچ کوئي. او چه کوم پريږدئي نوهغه ستاسو مال نه دې بلکه ستاسو د وارثانو مال دې نو ستاسو د الله ﷻ لار کښې کم خرچ کول او زيات جمع کول. دادليل دې ددې خبرې چه تاسو د خپل مال نه زيات د خپلو وارثانو مال سره زيات محبت ساتئي.

حقيقي پهلوان:- بيا فرمائي چه تاسو پهلوان پيژنئي ؟ خلقو اووئيل چه هغه څوك دې کوم چې څوك نشي راپرزولې. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه نه بلکه حقيقت کښې پهلوان هغه دې چه دغصې په وخت کښې خپل جذبات قابو اوساتي. بيا ئې اوفرمائيل چه بې اولاد څوك دې ؟ خلقو اووئيل چه د چا اولاد نه وي. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه نه بلکه حقيقت کښې بې اولاد هغه دې چه د هغه په ژوندکښې د هغه څوك اولاد نه وي مړ شوې. (مسلم). (٢)

مفلس څوک دې؟:- يوبل روايت کښې هم دي چه رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چه تاسو ته معلومه ده. چه مفلس څوك دې ؟خلقو اووئيل چه هغه سره مال نه وي. نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه دا هغه کس دې چه خپل مال په خپل ټول ژوند کښې دالله ﷻ لارکښې خرچ کړې نه وي. (مسند احمد). (٣)

يوصحابي ﷺ ته د غصې نه کولو نصيحت:- حارثه بن قدامه سعدي ﷺ د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشو اوعرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! ماته څه د فائدې خبره اوکړئي چه مختصر وي چه ماته ياده شي. نورسول الله ﷺ اوفرمائيل چه غصه مه کوه. رسول الله ﷺ ورته بيا هم دا اوفرمائيل. او ډيرډير ځل ئې هم دا واوريدل. (مسنداحمد)(٤) يو سړي رسول الله ﷺ ته اووئيل چه ماته څه وصيت اوکړئي. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چه غصه مه کوه. هغه وائي چه ما غوراوکړو نومعلومه شوه چه د ټولو بدو مرکز غصه ده(مسند احمد). (٥)

د غصې لرې کولو علاج:- يوروايت کښې دي چه ابوذر ﷺ ته غصه راغله نو دوي کيناستل او بيا څملاستل. ددوي نه تپوس اوشو چه دا څه دي ؟ نو وې فرمائيل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوريدلي دي چه رسول الله ﷺ به فرمائيل چه چاته غصه راشي نوکه هغه ناست وي نو هغه دې اودريږي او که غصه ئې لاتړله نو هغه دې څملي. (مسند) (٦).

---

(١) احمد: ٣٨٢/١، صحيح بخاري كتاب الادب باب الحذر من الغضب: ٦١١٤، صحيح مسلم: ٢٦٠٩)-

(٢) احمد: ٣٨٢/١، صحيح بخاري كتاب الرقاق باب ماقدم ماله فهو له: ٦٤٤٢، صحيح مسلم: ٢٦٠٨)-

(٣) احمد: ٣٦٧/٥١،)-

(٤) احمد: ٣٤٢/٥، وسنده صحيح حاكم ٦١٥/٣، ابن حبان: ٢٦٨٩، طبراني: ٢٠٩٦)-

(٥) احمد: ٣٧٣/٥، وهو صحيح بالشواهد)-

(٦) احمد: ١٥٢/٥، كتاب الادب باب ما يقال عن الغضب: ٤٧٨٢، وهو صحيح)-

دغصې لرې کولو دپاره اودس کول: -مسند احمد کښې یو روایت دې چه عروه بن محمد ﷫ ته غصه راغله. نو دوی اودس ته کښیناستل او وې فرمائیل چه ما د خپلو استاذانو نه دا حدیث آوریدلې دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه غصه د شیطان د طرفنه ده او شیطان داور نه پیدا شوې دې او اور اوبو سره مری. نو تاسو د غصې په وخت کښې اودس کوئی. ([1])

غصه برداشت کول د جهنم نه ازادی ده: - درسول الله ﷺ نه ارشاد هم نقل دې چه کوم سړې تنگدست ته مهلت ورکړی یا خپل قرض معاف کړی ، الله ﷻ به دې د جهنم نه آزاد کړی. خلقو واورئی ! د جنت اعمال سخت او مشکل دی اود جهنم اعمال آسان دی. نیك بخت هغه دې چه فتنو نه بچ شی . هیڅ یو گوټ الله ﷻ ته دومره خوښ نه دې چه څومره د غصې گوټ دې. د داسې سړی زړه د ایمان نه ډك شی . (مسند احمد). ([2])

غصه برداشت کول د امن سبب دې: - رسول الله ﷺ فرمائی چه د کوم سړی د دې طاقت وی چه هغه خپله غصه ضبط کولی شی او ضبط ئې کړی نو الله ﷻ د ده زړه د امن وامان نه ډك کړی. چه کوم سړې باوجود د موجود کیدو نه د شهرت جامه پریږدی نو ده ته الله ﷻ د قیامت په ورځ د کرامت او عزت جامه واغوندوی. او چه څوك د چا سر پټ کړی نو هغه ته به الله تعالی د قیامت په ورځ د بادشاهانو تاج وریسر کړی. (ابوداود). ([3]) رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم سړې د قدرت نه باوجود غصه اوخکی نو الله ﷻ دې د ټول مخلوق مخکښې اختیار ورکړی چه دده کومه یوه حوره خوښه وی (نو هغه به ده ته ورکوی). (مسند احمد). ([4])

د حافظ ابن کثیر ﷫ تبصره: - ددې مضمون نور هم احادیث دی ، نو ددې آیت مطلب دا شو چه هغوی خپله غصه ضبط کوی او دې خلقو ته تکلیف نه رسوی بلکه خپل جذبات قابو کښې ساتی. او دالله ﷻ نه د ثواب امید ساتی. اودامعامله الله ﷻ ته حواله کوی. خلقو ته معافی کوی. د ظالمانو د ظلم بدله هم نه اخلی. هم دې ته احسان وائی. او الله ﷻ دې محسنانو بندگانو سره محبت ساتی.

قوله تعالی: ﴿فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۗ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ﴾

درې قیمتی خبرې: - حدیث مبارك کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه په دریو خبرو قسم کوم ① یو خودا چه صدقې سره مال نه کمیږی ② دویم داچه عفو درگزر کولو سره د انسان عزت زیاتیږی ③ دریم دا چه عاجزی او انکساری کوونکی ته الله ﷻ اوچته مرتبه ورکوی . ([5])

د درجو اوچتونکی اعمال: - دمستدرك حدیث کښې دی چه کوم سړې دا غواړی چه دده بنیاد دې اوچت وی او دده درجې دې اوچتې وی نو ده ته پکار دی چه ظالمانو ته معافی اوکړی او نه ورکونکو ته ورکړی او تعلق کټ کونکو سره تعلق جوړ کړی.

د قیامت په ورځ اعلان: - او حدیث مبارك کښې دی چه دقیامت په ورځ به یو آواز کوونکې آواز اوکړی چه اٰنې هغه خلقو چه نورو خلقو ته به مو معافی او عفو کوله خپل رب نه خپل اجر واخلئ؛ د مسلمانانو خطاگانو لره معاف کولو والاخلق جنتیان دی . ([6]).

بیا بیا گناه کول او توبه ویستل: - نوالله ﷻ فرمائی چه ما دخپل بنده گناه معاف کړه. دده نه بیا گناه کیږی او بیا توبه کوی نو الله ﷻ ئې معاف کوی. بیا په دریم ځل چه دده نه گناه اوشی او بیا دې توبه کوی نو

---

[1]) احمد: ٢٢٧/٤ ابوداود کتاب الادب باب مال یقال عند الغضب : ٤٧٨٤، وسنده حسن)-،

[2]) احمد: ٣٢٧/١،)-

[3]) ابوداود کتاب الادب باب من کظم غیظا، : ٤٧٧٨،)-

[4]) ابوداود کتاب الادب باب من کظم غیظا، : ٤٧٧٧، وسنده حسن ، ابن ماجة: ٤١٨٦)-

[5])صحیح مسلم کتاب البروالصلة باب استحباب العفو والتواضع : ٢٦٨٨، ترمذی: ٢٠٢٩، بدون قوله (ثلاث اقسم علیهن.)

[6]) احمد: ٢٩٦/٢، صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله (یریدون ان یبدلوا...) :٧٥٠٧، صحیح مسلم: ٢٧٥٨،)-

الله ﷻ دي بخښي او کله چه په څلورم خل ګناه اوکړي او بيا توبه اوباسي نو الله ﷻ دې معاف کوي او وائي چه اوس څما بنده څه کوي نوکوي دې (مسند احمد) داحديث بخاري اومسلم شريف کښې هم راغلې دې)[1]

د نبي کريم ﷺ په صحبت کښې روحاني ترقي:- ابوهريره ﷺ فرمائي چه يو خل مونږ رسول الله ﷺ ته اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! چه کله مونږ تاسوته ګورو نو څمونږ زړونه په رپيدو شي . او مونږ الله والا جوړ شو. خو هرکله چه ستاسو نه لاړ شو نو بيا هم هغه حالت پاتې نشي . او ښځو او بچو سره مشغول شو.اودکور په کارونو کښې راګير شو. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واورئ کوم حالت چه ستاسو څما په موجودګئ کښې وي که هم دا حالت ستاسو هر وخت کښې وي نو تاسو سره به فرښتو مصافحه کوله اوتاسو ته به ستاسو ملاقات لره ستاسوکورونو ته راتلې.واورئ اکه تاسو ګناه نه کوئ نو الله ﷻ به تاسوددې خائې نه لرې کړي او بل قوم به راولي چه هغه ګناه کوي او بيا الله تعالى هغه بخښي.)[2]

قوله تعالى:- جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

د جنت ابادي:- مونږ اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! مونږ ته اوفرمائې چه د جنت بنا څه ده ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه يو ښخته دسرو زرو اويو ښخته د سپنو زرو،د دې مصالحه خالص مشك دى. ددې کنکر لؤلؤ اوياقوت دى.ددې ښاوره زعفران ده.دجنت ژوند به هيڅکله ختم نشي او د دې ژوند هميشه دې ددوى کيږي به نه زړيږي . ددوى ځواني به نه فنا کيږي .

د درې کسانو دعا نه رد کيدل:- د دريو کسانو دعا نه رد کيږي① دعادل بادشاه ② د روژه دار دعا او ③د مظلوم دعا.د دوى دعا وريځو ته اوخيژي د ده دپاره آسمان دروازې بيرته شي.او الله ﷻ ارشاد فرمائي چه څما دې په خپل عزت قسم وي چه څه به ستا ضرور مدد کوم. اګر چه څه وخت پس وى . (مسند احمد)[3]

د ګناه معاف کولو طريقه:- امير المومنين خليفه ابوبکر صديق ﷺ فرمائي چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه کوم سړي څه ګناه اوکړي بيا اودس اوکړي او دوه رکعته مونځ اوکړي او د خپلې ګناه معافي اوغواړي نو الله دا ګناه معاف کوي(مسند احمد) [4]

د جنت اته دروازې چاته بيرته کيږي؟:- صحيح مسلم کښې په روايت د امير المومنين عمر بن خطاب ﷺ مروي دي چه رسول الله ﷺ فرمائي تاسو کښې څوک کامل اودس اوکړي او (اشهدان لااله الاالله وحده لا شريك له واشهدان محمداعبده ورسوله) اووائي نو دده دپاره د جنت اته واړه دروازې بيرته کيږي. چه په کومه داخليدل غواړي نو داخليږي به . ([5])

د ګناهونو معاف کيدل:- امير المومنين عثمان بن عفان ﷺ به دسنت مطابق اودس کولواوبيا به نې فرمائيل چه ماد رسول الله ﷺ نه آوريدلى دي چه کوم سړي څما په شان اودس اوکړي او دوه رکعته مونځ ادا کړي او دې کښې د خپل زړه سره خبرې اونکړي نو الله ﷻ د ده ټول ګناهونه معاف کوي . (بخاري ومسلم). [6]

---

[1] احمد: ۲/۲۹٦، کتاب التوحيد باب قول الله (يريدون ان يبدلوا.....) : ۷۵۰۷، صحيح مسلم: ۲۷۵۸،)-

[2] احمد: ۲/۳۰۵ وسنده ضعيف)-

[3] احمد: ۲/۳۰۵ وسنده ضعيف)-

[4] احمد: ۱/۲، ابو داود: کتاب الصلاة باب فى الاستغفار : ۱۵۲۱، وسنده حسن ، ترمذى: ٤۰٦، ابن ماجة: ۱۳۹۵، ترمذى: ۳۵۹۸، وابن ماجة: ۱۷۵۲ مختصرا)-

[5] صحيح مسلم كتاب الطهارة باب الذكر المستحب عقب الوضوء : ۲۳٤)-

[6] صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا ثلاثا: ۱۵۹، صحيح مسلم: ۲۲٦)-

د حافظ رحمه الله **تبصره:**- نو دا حدیث د عثمان بن عفان ﷺ او د هغې نه مخکښې حدیث د عمرفاروق ﷺ او د هغې نه مخکښې روایت د ابوبکر صدیق ﷺ نه او دا دریم روایت د ابوبکر صدیق ﷺ او علی کریم الله وجهه ﷺ نه روایت شوی دی. نو الحمد لله د الله ﷻ د مغفرت او د هغه دمهربانۍ خبر د سید الامین والاخرین په خوله د رسول الله ﷺ د څلورو وارو خلفاء راشدینو په ذریعه راورسیدو.

د مترجم دعا:-(راځئ چه په دې موقع مونږ ګناهګار هم لاس اوچت کړو او د خپل مهربان او کریم رب مخکښې د خپلو ګناهونو اقرار اوکړو او د هغه نه معافی اوغواړو. ائې الله ﷻ! اې د مور پلار نه زیات مهربان ذات، ائې عفو درګزرکولو والا، او یو سوال کونکی خالی لاسونه نه واپس کونکیه ته مونږ ګناهګاروته هم معافی اوکړه، او خمونږ د ټولو ګناهونه معاف کونکیه، خمونږ ګناهونه معاف کړه، آمین مترجم). هم دا هغه آیت مبارك دې چه کله دا نازل شو نو ابلیس په ژړا شو(عبدالرزاق). (1)

د شیطان هلاکت په څه دې؟:-مسند ابویعلی کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه (لا اله الا الله) کثرت سره وائې.اوپه استغفارباندې همیش والې کوئی.ابلیس ګناهونو سره خلق هلاکول غواړی.او د ده خپل هلاکت(لا اله الا الله)سره دې. دې حالت ګتو سره ابلیس خلق په خواهش پرستئ کښې واچول. اودا خلق خپل خان په نیغه لار ګنړی حالانکه دوی هلاکت کښې وی(2)خوددې حدیث دوه راویان ضعیف دی

شیطان ته دالله قسم:-مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه ابلیس اوونیل چه ائې ربه! خما دې ستاپه عزت قسم وی څه به بنی آدم ترآخره پورې لمسوم. الله اوفرمائیل چه خما دې په خپل جلال او عزت قسم وی چه ترکومې دې خما نه بخښنه غواړی نو څه دې بخښم. (3)

د ګناه نه پس توبهٔ اوباسه:- مسند بزار کښې دی چه یو سړی رسول الله ﷺ ته اوونیل چه خما نه ګناه اوشوه. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه توبه اوباسه. ده اوونیل چه ما توبه اوکړه بیا رانه ګناه اوشوه. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه استغفار اوکړه. تر دې چه شیطان سړې شی (4). بیا نې اوفرمائیل چه ګناه بخښل د الله ﷻ په اختیار کښې دی.

توبه الله ته ویستل دی:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ ته یو قیدی راغلو او وې وئیل چه یا الله خما تاته توبه ده محمد ﷺ ته توبه نه اوباسم. (یعنی ائې الله څه ستانه بخښنه غواړم) . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ده حقدار ته حق اورسولو.(5)

د اصرار نه کولو مطلب:- اصرار کولو نه مراد دا دې چه ګناه باندې بغیر د توبې کولو نه نه اصرار نه کوی.که ډیر خل ګناهونه اوشی نو ډیر استغفار هم کوی.

څوك په ګناه اصرار کونکې نه دې؟:- مسندابویعلی کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه هغه کس په ګناه باندې اصرارکونکې نه دې .او الوتلونکې نه دې چه څوك استغفار کوی. اګر چه د ده نه یو ورځ کښې اویا خله هم ګناه اوشی.(6)

بیا فرمائی چه دوی ته معلومه ده چه الله ﷻ توبه قبلونکې دې . لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿اَلَمْ يَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ﴾ یعنی آیا دوی ته معلومه نه ده چه الله ﷻ توبه قبلونکې دې . اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ﴾ یعنی او څوك چه بد خراب کار اوکړی یا ګناه اوکړی اوخپل

---

1) تفسیر القران لعبد الرزاق : ٤٦٢/١، رقم: ٤٥٤،)-
2) مسند ابی یعلی : ١٣٦،)-
3) مسند احمد : ٢٩/٣،)-
4) مسند البزار : ٣٢٤٩، مجمع الزوائد: ١٩٩/١٠،)-
5) احمد: ٤٣٥/٣، طبرانی : ٨٣٩)-
6) ابو داود کتاب الصلاة باب فی الاستغفار : ١٥١٤، ترمذی: ٣٥٥٩،)-

خان باندې ظلم اوکړی بیاالله ﷻ نه مغفرت اوغواړی نو ده ته به معلوم شی چه الله ﷻ څومره بښونکې مهربان دې.مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ په منبر باندې اوفرمائیل ائې خلقو ! تاسو په نورو باندې رحم اوکړئی ، ائې خلقو تاسو د نورو خطاګانې معاف کوئی،الله ﷻ به ستاسو ګناهونه معاف کړی.څوک چه دځان نه خبرې جوړوی والوهغه دپاره هلاکت دې اوګناه باندې همیشوالې کونکو دپاره هلاکت دې [1].

قوله تعالى: أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ

بیافرمائی چه ددې کارونو په بدله کښې ددوی جزا او مغفرت دې.او رنګ رنګ نهرونه پکښې بهیږی. او دې کښې به دوی همیشه وی ، دا ډیر ښه عاملان دی.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا

|تیر شوی دی | وړاندې ستاسونه|ډیر د وړونه|پس اوګرځئ | په زمکه کښې |اواوګورئی

| ستاسونه مخکښې(په دې زمکه)ډیرې زمانې تیرې شوی دی| نوتاسودزمکې په مخ اوګورئ

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝ هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ

|چه څنګه| وو | انجام | د دروغ ګنړلو(احکامو الله لره)| دا (قران) بیان دې | دپاره دخلقو

چې د هغه خلقوڅه انجام شواچې دالله احکام ئې په دروغه ګنړل | دادټولوخلقودپاره یوښکاره بیان دې

وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ۝ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ

| اوهدایت دې| اونصیحت دې| دپاره دپرهیزګارانو|اوهمت مه بائیلئ| اوغم مه کوئی| اوهم تاسو

اوپرهیزګارودپاره هدایت او نصیحت دې | اوهمت مه بائیلئ |.........او غم مه کوئ | ....هم تاسو به

الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ

به غالب یئ| که یئ تاسو | مومنان |که اورسیږی تاسوته| زخم | نو رسیدلې دې | قوم (کفار) ته (هم)

غالب کیږئ | که چرې تاسومومنان یئ | که(نن)تاسوزخمی شوی یئ انوبیشکه ستاسونه وړاندې نورخلق

قَرْحٌ مِثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

| زخم |پشان دهغې| اودا ورځې (دزمانې دی)|چه مونږ ئې اړوو راړووا| په مینځ دخلقو کښې

هم ستاسوپشان زخمی شوی ووا......... اوداخودزمانې ورځی دی چې مونږ ئې دخلقومینځ کښې اړوراړو

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ

اودپاره ددې چه معلوم کړی الله تعالى| هغه کسان |چه ایمان ئې راوړې دې|اوبل(دا) چه ا ونیسی|

اودا(تکلیف)تاسوته ځکه اورسیدوا چې الله پاک ربنتونې مسلمانان ښکاره کړی

مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝ وَلِيُمَحِّصَ

ستاسونه |شهیدان (دحق ګواهان)| اوالله تعالى|نه خوښوی| ظالمان خلق |اوبل (دا) چه جدا کړی

اوپه تاسو کښې شهیدان اوشی | . اوالله پاک ظالمان خلق نه خوښوی | او په تاسو کښې جدا کړی

---

[1] احمد: ١٦٥/٢، وسنده حسن)-

اللهُ	الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ۝	اَمْ حَسِبْتُمْ	اَنْ تَدْخُلُوا	
الله تعالى	هغه کسان	چه مومنان دي	او هلاک کړي کافران	آیا گمان کوئی تاسو	چه داخل به شئ تاسو	
کوم چه خالص مسلمانان دی | اودهغوئ په لاس کافران هلاک کړی | آیا تاسو گمان کوئ چې تاسو به						
الْجَنَّةَ	وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ	الَّذِيْنَ	جٰهَدُوْا	مِنْكُمْ		
جنت ته	او لامعلوم کړی نه دی الله تعالی	هغه کسان	چه جهاد ئې کړې دې	ستاسو نه		
(اوچ په اوچه) جنت ته داخل شئ | حال دا چه تراوسه پورې الله هغه خلق نه دی ښکاره کړی چه په تاسو						
وَيَعْلَمَ	الصّٰبِرِيْنَ۝	وَلَقَدْ	كُنْتُمْ	تَمَنَّوْنَ	الْمَوْتَ	
اولانه دی معلوم کړی	الله تعالی صابران	او په تحقیق سره	وئ تاسو	چه آرزو به موکوله	دمرګ	
کښې مجاهدین دی او هغه خلق چه صبر کونکی دی | اوتاسو خو به په هغه وخت کښې دمرګ تمنا کوله						
مِنْ قَبْلِ	اَنْ تَلْقَوْهُ ص	فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ	وَاَنْتُمْ			
وړاندې دهغې نه	چه تاسو مخامخ شئ د دغه (مرګ) سره	نواوس اولیدو تاسو هغه	اوحال دا دې چه تاسو			
کوم وخت کښې چه لاتاسو مرګ لیدلې نه وو | .... نواوس چې مرګ تاسو ته مخامخ شو						
تَنْظُرُوْنَ۝ ع						
اورته ګورئی						
اوتاسواولیدو						

قوله تعالى:: قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ لا

ازمائشونه په ټولو امتونو راغلی دی:- داحد په ورځ اویا مسلمانان شهیدان شوی وو نو الله ﷻ مسلمانانو ته تسلی ورکوی چې ستاسونه وړاندې هم دینداره خلقو نقصان اوچت کړې دې. خو آخر غلبه هم دهغوی ته ملاو شوې وه. کـه تاسوپه مخکښې واقعـاتو باندې یونظر واچوئی نوتاسـو باندې بـه دا راز پرانیسـتی شی. قرآن پاك کښې پخوانو امتونو بیان کیږی

قوله تعالى:: هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ۝

د قران پاک درې صفتونه:- اودا (قرآن) وعظ او هدایت هم دې. یعنی ستاسو د زړونو هدایت او تاسو لره د ښه اوبدنه آګاه کولو والا دې .مسلمانانو ته دا واقعات یادوی

قوله تعالى:: وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ۝

مسلمانانو ته تسلی:- او بیا ورته د تسلئ په طور فرمانی چه تاسودې جنګ په نتیجه کتلو سره بدلیږئ مه او غم مه کوئی ، فتح او نصرت اوغلبه صرف او صرف ستاسو دپاره ده اې مومنانو. که تاسو زخمی شئ اوستاسو کسان شهیدان شونوتاسو نه مخکښې هم ستاسو دښمن قتل شوې وو .هغوئ هم زخمی شوی وو. دا خوریدونکې سیورئی دې او ښه هغه څوک دی چه د چا انجام غالب وی. او دا مونږ تاسو دپاره لیکلی دی .

قوله تعالى:: وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ط

داکله کله شکست خاص کر جنګ احد کښې په دې وجه وو چه مونږ د صابرانو اوغیر صابرانو امتحان واخلواوکومو چه د مودو راسې د شهادت خواهش کولو هغوئ کامیاب شی او هغوئ خپل ځانونه اومال د الله ﷻ لار کښې خرچ کړی.

قوله تعالى:: وَلِيُمَحِّصَ اللهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ۝

الله ﷻ ظالمان نه خوښوي. داجمله معترضه بيان فرمائي ،دا په دې وجه كه دايماندارو څه ګناهونه وي چه هغه لرې شي ګني د دوى درجات زيات شي.اوپه دې كښې د كافرو ختمول دي. ځكه كه دوى غالب شي نوكبر او غرور كښې به راشي اودا د هلاكت او بربادۍ اسباب دي. او بيا به دوى بالكل ختم شي.

قوله تعالى: :أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ۝

ددې ، تكليفونواوازميښتونو نه بغير هيڅوك جنت ته نشي تلې. لكه څنګه چه سورة بقره كښې ذكر دې چه تاسو ته معلومه ده چه ستاسونه مخكښې خلقو باندې هم امتحانونه راغلې وو د هغه په شان به په تاسو باندې هم راشي اوتاسو جنت ته لاړشۍ.الخ. دابه اونشي.او بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿الٓمٓ۝ أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُوا أَن يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ۝﴾ يعنى آيا تاسو خلق دا ګمان كوئى چه مونږ صرف د دوى په قول باندې پريږدى چه دوى وائى چه مونږ ايمان راوړې دې او په دوى باندې به آزميښت اونكړې شي.

دلته هم دا فرمائي چه تركومې پورې صبر كولو والا معلوم نكړې شي يعنى دنيا والو ته ظاهر نشي نو ترهغه به جنت ته داخل نشي.

قوله تعالى: :وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ

بيا فرمائي چه تاسو خو ددې نه مخكښې دداسې موقعو خواهش مند وې چه تاسو خپل صبر او مضبوطي او استقامت الله ﷻ ته اوښائې او د الله ﷻ لار كښې شهادت اومومې. اوس تاسو ته مونږ موقع دركړه تاسو اوس خپله ثابت قدمي او اوالعزمي اوښائې.

حديث مبارك كښې دى چه د دښمن د ملاقات خواهش مه كوئى د الله ﷻ نه د غالب كيدو اوعافيت دعا كوئى او كله چه تاسو ميدان ته كوز شئ نو بيا د اوسپنې په شان كلك شئ او صبر سره ثابت قدم اوسئ اوپوهه شئ چه جنت د تورو د سيورو لاندې دې.

قوله تعالى: :فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ۝

بيا فرمائي چه تاسو خپلو سترګو سره دا منظر اوكتلو چه نيزې چليږى او تورې هم او غشى وريږى ، او ډير خراب جنګ روان دې ، هر طرفته لاشونه پراته دى. (١)

وَمَا مُحَمَّدٌ   إِلَّا   رَسُولٌ ج   قَدْ خَلَتْ   مِن قَبْلِهِ   الرُّسُلُ ط

|اونه دې محمد ﷺ| مګر |يورسول دې| تيرشوى دى| مخكښې دهغه نه| رسولان

| او محمد ﷺ نورڅه نه دې خو بس يو رسول دې |دده نه مخكښې هم رسولان تيرشوى دى

أَفَإِن مَّاتَ   أَوْ قُتِلَ   انقَلَبْتُمْ   عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ط   وَمَن يَنقَلِبْ

ايانوكه مړشي هغه|يا اووژلې شي |نوتاسوبه واپس ځئ| په پوندو خپلو باندې شاته|اوهغه څوك چه واپس لاړو

نوكه دې مړشي ياقتل كړې شي |نو اياتاسوبه په خپلو پوندو (داسلام نه) بيرته ګرځئ| او (يادساتئ) څوك

عَلَىٰ عَقِبَيْهِ   فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ   شَيْئًا ط   وَسَيَجْزِي اللَّهُ

په پوندو خپلو (شاته)| نوهرګز به نقصان اونه رسوى الله ته |هيڅ څه|| و زر به بدله وركړى الله

چې په پوندو بيرته اوګرځي | نوهغه الله ته هيڅ نقصان نشي رسولې | اوالله به شكرګذارو ته ډير

الشَّاكِرِينَ۝   وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ   إِلَّا   بِإِذْنِ اللَّهِ   كِتَابًا   مُّؤَجَّلًا ط

|شكركونكو ته| اونشته يو نفس لره| چه مړ شي |مګر |په حكم دالله | چه ليكلې شوې دې|په نيټه سره

ډير اجر وركوي | هيڅ ژوندې دالله پاك دحكم نه بغير نشي مړكيدې| مګريوه نيټه ليكلې شوې ده

(١)صحيح بخارى كتاب الجهاد باب كان النبى ﷺ اذا لم يقاتل فى اول النهار ..: ٢٩٦٦، صحيح مسلم:١٧٤١، ابوداود: ٢٦٣١)

وَمَنْ يُّرِدْ	ثَوَابَ الدُّنْيَا	نُؤْتِهٖ	مِنْهَا ۚ	وَمَنْ	يُّرِدْ
او څوک چه غواړي	ثواب ددنيا	مونږ به ورکړو هغه ته	دهغې دنيا نه	اوڅوک	چه غواړي

اوڅوک چې دنیاوی بدله غواړی مونږورته په دنيا کښې بدله ورکووا............ او څوک چې

ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ	نُؤْتِهٖ	مِنْهَا ۭ	وَسَنَجْزِي	الشّٰكِرِيْنَ ۝
ثواب دآخرت	مونږ به ورکړو هغه ته	دهغه آخرت نه	او زربه ورکړو مونږ بدله	شکرگزارو ته

دآخرت دبدلې اراده لری | نو هغه ته به (په دنيا او) آخرت کښې بدله ورکووا اوشکرکونکوته به ډیراجرورکوو

وَكَاَيِّنْ	مِّنْ نَّبِيٍّ	قٰتَلَ ۙ	مَعَهٗ	رِبِّيُّوْنَ	كَثِيْرٌ ۚ
او ډير (تيرشوي دي)	دپيغمبرانو نه	چه شريک جنگيدلي وو	دهغه سره	خداپرست خلق	ډير

اوددي نه وړاندې ډیرپیغمبران وو اچې دهغوئ په ملگرتیا کښې ډیروالله والاکسانو جنگونه کړی وو

فَمَا وَهَنُوْا	لِمَآ	اَصَابَهُمْ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
نونه همت بائيللي وو هغوئ	دوجې د مصيبتونونه	چه رسيدلي وو هغوئ ته	په لار دالله کښې

خو نه هغوی د هغه مصيبتونو د وجې چه دالله په لار کښې ورته رسيدلی وو بزدله شوی ووا

وَمَا ضَعُفُوْا	وَمَا اسْتَكَانُوْا ۭ	وَاللّٰهُ يُحِبُّ
اونه ئي کمزوري ښکاره کړې وه	اونه ئي سرتيټ کړي وو (باطل ته)	اوالله تعالى خوښوي

اونه کمزوري شوی وو. |...................اونه ئي باطل ته سرتيټ کړي وو | او الله تعالى

الصّٰبِرِيْنَ ۝	وَمَا كَانَ	قَوْلَهُمْ	اِلَّآ اَنْ	قَالُوْا	رَبَّنَا
داسي صابران خلق	اونه وه	وينا (دعا د هغوئی	مگر دا وه	چه ونيل به ئي	ائي ربه زمونږ

صبرکونکی خلق خوښوی | (بلکه په هغه وخت کښې به) دهغوئ خودا دعا وه چې ائي زمونږ ربه

اغْفِرْ لَنَا	ذُنُوْبَنَا	وَاِسْرَافَنَا	فِيْٓ اَمْرِنَا	وَثَبِّتْ
معافي اوکړې مونږ ته	گناهونه زمونږ	اوحد نه اوړيدل زمونږ	په کار زمونږ کښې	اومضبوط کړې

زمونږ گناهونه معاف کړه |.......اوزمونږ نه چې کوم زياتي شوي دي هغه راته معاف کړه | او (ددشمن

اَقْدَامَنَا	وَانْصُرْنَا	عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ۝	فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ
قدمونه زمونږ	اومدد اوکړې مونږ سره	په قوم کافربانډې	انو ورکړو الله تعالى هغوئ ته

په مقابله کښې) زمونږ قدمونه مضبوط کړه | اود کافروپه مقابله کښې مونږ ته فتح راکړه | نو الله هغوئ ته

ثَوَابَ الدُّنْيَا	وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ۭ	وَاللّٰهُ يُحِبُّ	الْمُحْسِنِيْنَ ۝
ثواب ددنيا	اوښهٔ ثواب داخرت	اوالله خوښوي	داسي نيکان خلق

د دنيا بدله ورکړه | اوداخرت بهترينه بدله ئي هم ورکړه | ....اوالله نيکان خلق خوښوی

قوله تعالى: :وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۭ

د نبی کریم ﷺ د وفات يا قتل په صورت کښې څه کول دي؟:-داحد ميدان کښې مسلمانانو ته شکست هم اوشو.اودوی کښې ډيرقتل هم اوشو.په هغه ورځ شيطان دامشهوره کړه چه محمد ﷺ هم شهيد شو. اوابن قميه کافرمشرکانو ته لاړواودا ئې مشهور کړه چه ما محمد ﷺ شهيد کړو او اصل کښې دا يو

افواه وه. اوددې سرې دا قول بالکل غلط وو.ده په محمد ﷺ باندې حمله کړې وه خو دې سره د محمد ﷺ مخ مبارك زخمي شوي وو بله څه خبره نه وه. ددې غلطې خبرې تشهير د مسلمانانو حوصلې پست کړې.او دجنګ نه ئې زړه موړ شو او په تيښته شو. دې باره کښې دا آيت نازل شو چه د مخکښې نبيانو په شان دا هم يو نبي دې .کيديشي چه په ميدان جنګ کښې قتل شي.خودې سره به د الله ﷺ دين نه ختميږي.

يو روايت کښې دی چه يو مهاجر اوکتل چه يو انصاري جنګ احد کښې د زخمونو دلاسه په زمکه پريوتلو.اووينه او ښاوره کښې لت پت شو. ده ته اووئيلې شو چه تاته هم معلومه ده چه رسول الله ﷺ قتل شوې دې.ده اوونيل که دا صحيح دی نو خپل کار ئې اوکړو (يعنی د الله پيغام ئې اورسولو) اوس د دوی په دين باندې ټول قربان شم . دې باره کښې دا آيت نازل شو[1]).

قوله تعالى:: اَفَاۡئِنۡ مَّاتَ اَوۡ قُتِلَ انۡقَلَبۡتُمۡ عَلٰٓى اَعۡقَابِكُمۡ

بيا فرمائي چه د محمد ﷺ قتل څه داسې څيز نه دې چه تاسو دالله ﷺ د دين نه واړونی . او داسې کولو والا به د الله ﷺ ددين هيڅ اونکړی،الله ﷺ به هغه خلقو ته جزائې خير ورکړی چه د هغه ذات په اطاعت باندې کلك ولاړ وی.اود هغه دين سره مددکوی.او د هغه درسول ﷺ تابعداری کوی.اودې کښې مضبوط ولاړ وی.که رسول ژوندې وی او که نه.

د نبی کريم ﷺ په وفات د ابوبکر ؓ تقرير:- صحيح بخاری شريف کښې دی چه د رسول الله ﷺ د وفات خبرآوريدوسره ابوبکرصديق ؓ په آس باندې سور شو اومسجد ته ئې تشريف يوړو اودخلقو دې حالت کتلوسره دعائشه ؓ کور ته راغلو،دلته محمد ﷺ باندې څادر غوړولې شوې وو.ابوبکر صديق ؓ د څادر پلو اونيولو او د دوی د مخ .مبارك نه ئې څادر لرې کړو او ناګاهانه ئې د رسول الله ﷺ د مخ مبارك نه بوسه واخستله او په ژړه کښې ئې اوفرمائيل چه خما مور پلار دې په تا باندې قربان وی ، په الله ﷺ قسم په تاسو به دوه ځله مرګ رانشی چه کوم مرګ تاسو دپاره ليکلې شوې دې هغه راغلو. ([2]) دې نه پس بيا مسجد ته راغلل او وې ليدلوچه عمرفاروق ؓ خطبه ورکوی او فرمائيل چه تاسو خاموش شئ. هغوئ چپ کولو نه پس دوی اوفرمائيل چه کوم سړی د محمد عبادت کولو نو هغه دې پوهه شی چه محمد ﷺ وفات شو. اوچه څا د الله ﷺ عبادت کولو نو هغه دې خوشحاله وی چه الله ﷺ ژوندې دې او هغه ته مرګ نه راځی. بيا ابوبکرصديق ؓ دا آيت تلاوت اوفرمائيلو.خلقوته داسې معلوم شو چه ګنې دا آيت اوس نازل شو. بيا خو د هر سړی په ژبه هم دا آيت جاری شو او خلقو يقين اوکړو چه رسول الله ﷺ وفات شو ،د ابوبکر صديق ؓ نه ئې چه دا آيت واوريدو نو عمرفاروق ؓ اومنل او هغوئ ته يقين اوشو چه رسول الله ﷺ د دې فانی دنيا نه لاړو([3]).

دحضرت علی ؓ قيمتی خبرې:- علی ؓ به په ژوند کښې فرمائيل چه نه مونږ د محمد ﷺ په مرګ باندې مرتد شواو نه د دوی په شهادت باندې . په الله ﷺ قسم که محمد ﷺ وفات شی نو مونږ به په دې دين باندې اوسو چه په کوم رسول الله ﷺ شهيد شو. په الله ﷺ مې دې قسم وی چه څه خو د رسول الله ﷺ رور يم ،د رسول الله ﷺ ولی يم،د رسول الله ﷺ د تره خوئې يم، اود رسول الله ﷺ وارث يم او خما نه به زيات حقدارد رسول الله ﷺ څوك وی؟

قوله تعالى:: وَمَا كَانَ لِنَفۡسٍ اَنۡ تَمُوۡتَ اِلَّا بِاِذۡنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا

د مرګ وخت مقرر دې :- بيا ارشاد دې چه هر سړی به دالله تعالى مقدر سره خپله موده پوره کوی او بيا به مری.لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَمَا يُعَمَّرُ الخ ﴾ يعنی هيڅ څا ته نه عمر ورکولې شی او نه په

---

[1]) دلائل النبوة للبيهقي: ٢٤٨/٣)-

[2]) صحيح بخاری کتاب حواله سابق: ٤٤٥٤)-

[3]) الطبرانی :)-

عمرکښي څه کمي کولې شي. مګر ټول په کتاب الله کښې موجود دی. بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ﴾ یعنی الله ﷻ تاسو د خاورې نه پیدا کړی بیا ئې وخت پوره شو او مرګ ئې مقرر کړو.

قوله تعالى:: فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا

د بزدلئ ممانعت:- دې آیت مبارك کښې بزدله خلقو ته دشجاعت رغبت ورکړې شوې دې. او دالله ﷻ لار کښې د جهادکولو شوق پیدا کولو بیان کیږی. اودابیانیږی چه دخوانمردئی په وجه عمر نه کمیږی او روستو تلوسره هم عمر نه کمیږی. مرګ خو په خپل وخت مقرر دې. اګر که تاسو خوانمردئی او شجاعت او نامردی اوښائې.

په دریاب د صحابؤ اسونه ورګډیدل:- حجر بن عدی رضي الله عنه چه کله د دښمن مقابلې ته تلو او دریائې دجله ته راورسیدو او د اسلام لښکر اودریدو نو دوی ددې آیت تلاوت کولو اوفرمائیل چه هیڅوك بې اجله نه مری، راځئ هم په دې دریاب باندې اسونه ورواچوو. دې فرمائیلو سره دوی خپل آس په دریاب ورواچولودې کتلو سره نورو خلقوهم خپل ځناور په اوبوورواچول. دښمن کښې وینه اوچه شوه. او په هغه هیبت راغلو او وې وئیل چه دا خو لیونی خلق دی، دوی خو د اوبو د چپو نه هم نه ویریږی، تښتئ تښتئ نو ټول په ټوله اوتښتیدل. ([1])

قوله تعالى:: وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ۖ وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ۚ

د دنیا او د آخرت طلبګار :- بیا ارشاد کیږی چه د چا عمل صرف ددنیا دپاره وی نو دې کښې چه څومره ده دپاره لیکلې شوې وی هغه به ملاویږی. خو په آخرت کښې به هغه خالی لاس وی. او چه د چا مقصد صرف آخرت وی نو هغوئ ته به آخرت هم ملاویږی. او په دنیاکښې به ورته هم خپله حصه ملاویږی. لکه بل ځائې کښې چې فرمائی چه ﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ الخ﴾ یعنی څوك چه د آخرت غوښتنه کوی نو مونږ هغه زیاتوو او د دنیا د غوښتنې والو ته مونږ دنیا ورکوو. لیکن آخرت کښې د هغوی هیڅ حصه نشته. او بل ځائې ارشاد دې چه ﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ الخ﴾ یعنی چه څوك صرف د دنیاطلب کوی نو مونږ چې هغوی ته څه غواړو هغه ورکوو. بیا هغه جهنمی جوړیږی او ذلت اورسوائی سره مخامخ کیږی. او څوك چې د آخرت غوښتنه کوی او کوشش کوی او ایمان ورسره هم وی نو د دوی کوشش الله ﷻ ته مقبول دې. هم د دې وجې فرمائی چه مونږ شکرګزارو ته به بدله ورکوو.

قوله تعالى:: وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ

د ربیون معانی:- د ﴿رِبِّيُّونَ﴾ ډیرې معانی دی. لکه علماء کرام، ابرار، متقیان، عابدان، زاهدان، تابع فرمان وغیره وغیره. ([2]) نو قرآن پاك د مصیبت په وخت کښې د هغوی دعا نقل کوی.

قوله تعالى:: فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ

د ایت په مفهوم کښې دوه اقوال:- ① بیا الله ﷻ د احد مجاهدینوته خطاب کوی او د دې نه مخکښې هم ډیرومجاهدینو خپلو جماعتونو سره دښمنانولښکرو سره جنګ کړې وو. اوستاسو پشان ئې دالله ﷻ لار کښې تکلیفونه برداشت کړی وو. بیا هم د هغوی زړونه مضبوط او صابران اوشکرګزاروو. او سست اوضعیف نه شو. او دصبر په بدله کښې دوی د الله ﷻ محبت حاصل کړو ② یومعنی دا هم بیان شوې ده چه ائې د احد مجاهدینو! تاسو په دې اوریدو چه رسول الله ﷺ شهید شو ولې بې همته کیږی؟ او د کفر په مقابله کښې ولې ویریږئ؟ حالانکه ستاسونه مخکښې خلق هم د نبیانوعلیهم السلام په شهادت باندې نه وو ویریدلی او نه ئې همت بیللې وو. بلکه تیزئ سره اوجنګیدل دې دومره مصیبت

---

[1]) ابن ابی حاتم: ۵۸٤/۲)-

[2]) الطبری: ۲۶۶/۷، ابن ابی حاتم: ۵۸۷/۲)-

هم هغوی بې همته کړی نه وو، او د هغوی زړونه نې مات کړی نه وو. بیا د رسول الله ﷺ په شهادت باندې ولې دومره ویریږئی .

قوله تعالی : فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝

د دنیا اواخرت بدله : بیا فرمائی چه هغوی ته د دنیا ثواب نصر او مدد ملاؤ شو. اود آخرت ښیګړه او نیکی هم دوی سره جمع شوه. دا محسنین د الله ﷺ نیازبین بندګان دی .

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

انې هغه کسانو| چه ایمان موراوړې دې| که چرې |تاسوخبره| ومنله| دهغه کسانو|چه دکفر لارئې خپله کړې ده|

انې د ایمان خاوندانو! | .... که تاسودهغه کسانو تابعداری اوکړه چا چې کفراختیارکړې دې

يَرُدُّوْكُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ۝

نو واپس به اوګرځوی تاسو| په پوندو ستاسو| انواوبه ګرځئ تاسو| نقصان موندونکی|

نوتاسوبه په خپلو پوندو (کفر طرفته) واپس کړی | اودنقصان کونکونه به اوګرځئ

بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ۝ سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ

بلکه الله تعالی دې|مددګار ستاسو| اوهغه| بهتر |مددکونکې دې| زربه اوغورزوؤمونږ|په زړونو|

(ددوئ خبره مه آوری)بلکه الله پاک ستاسوملګرې دې| اوهغه ډیرښۀ مددګار دې | ....مونږ خو

الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَاۤ اَشْرَكُوْا

دهغه کسانو کښې |چه انکار ئې کړې دې دحق نه |رعب (یره)| په سبب دهغې| چه شریک کړې دې هغوئ

دکافروپه زړنو کښې رعب اچولې دې | ځکه چې دوئ دالله پاک سره د اسې شریک جوړکړې دې

بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ؕ

|دالله سره| هغه څیز | چه نه دې نازل کړې الله | په شریک کولو دهغې| څه دلیل | اوځانې د هغوئ| اور دې

چې دهغې (د جواز) په باره کښې الله پاک هیڅ نه دې نازل کړې | اود دوئ ځانې دوزخ دې

وَبِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ ۝ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ

|اوبد ځانې دې دظالمانو | او په تحقیق سره| رښتیا کړه تاسوسره الله |وعده خپله| کله چه

اودا ډیربدځانې دې چې داظالمان به په کښې اوسیږی | اوالله تاسوسره خپله وعده رښتیا کړه|څه وخت

تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ

اووژل تاسو هغوئ| په حکم دهغه(یعنی الله) سره|تردې پورې| چه بې زړه شوئې تاسو|اوجګړه اوکړه تاسو

چه د(جنګ په اول کښې)تاسو هغوئ دالله په حکم سره بې دریغه قتل کړل| خوچې تاسو بې زړه شوې

فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَرٰىكُمْ

په کار خپل کښې |اونافرمانی اوکړه تاسو|روستو دهغې نه |چه اوخودلو تاسو ته (الله تعالی)|

اوپه خپل کار کښې موجګړه شروع کړه| (اودپیغبر)دحکم نافرمانی موشروع کړه| څه وخت چې

مَّا تُحِبُّوْنَ ط	مِنْكُمْ	مَّنْ	يُّرِيْدُ	الدُّنْيَا	وَمِنْكُمْ
هغه څوک چه خوښوئ تاسو	بعضې ستاسو نه	هغه وو	چه غوښتله ئې	دنيا	او بعضې ستاسو نه

الله پاک تاسو ته ستاسو دخوښې څيزاوخودلو| تاسو کښې بعضې خلق ددنيا طلب ګار وو|او بعضې

مَّنْ	يُّرِيْدُ	الْاٰخِرَةَ	ثُمَّ صَرَفَكُمْ	عَنْهُمْ
هغه وو	چه غوښتل ئې	آخرت	بيا الله تعالى په شاکړئي تاسو	دهغوی (کافرانو) نه

دآخرت طلب ګار وو| نو تاسو ئې دکافرو(تعاقب) نه واړولئ|

لِيَبْتَلِيَكُمْ	وَلَقَدْ عَفَا	عَنْكُمْ ط	وَاللّٰهُ	ذُوْ فَضْلٍ
دپاره ددې چه ازمائش اوکړی په تاسو	او يقينا معافی اوکړه الله	تاسو ته	او الله	خاوند دفضل دې

چې په تاسو امتحان اوکړي| اوپه دې کښې ئې هم تاسو ته معافي اوکړه| اوالله په مؤمنانو باندې

عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ۝	اِذْ	تُصْعِدُوْنَ	وَلَا تَلْوٗنَ	عَلٰٓى اَحَدٍ	وَّالرَّسُوْلُ
په مومنانو باندې	يادکړئ کله چه	منډې وهلې تاسو	او نه موکتل په شا	هيچاته	اورسول

ډير مهربان دې | (هغه وخت) يادکړئ چې تاسو مخ په بره روان وئ| اوهيچا لاندې نه کتل| اوپيغمبر درته

يَدْعُوْكُمْ	فِيْٓ اُخْرٰىكُمْ	فَاَثَابَكُمْ	غَمًّا بِغَمٍّ
رابللئ تاسو	دروستو ستاسو نه	نو بدله درکړه هغه تاسو ته	دغم دپاسه دبل غم

روستونه آوازونه درکول| نو ددې عمل بدله داشوه چې دغم دپاسه غم ئې درکړو

لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا	عَلٰى مَا	فَاتَكُمْ	وَلَا مَآ
دپاره ددې چه تاسو اونه کړئ خفګان	په هغه څه	چه لاړ شی دلاس ستاسو نه	اونه په هغه مصيبت

دې دپاره چې ستاسو دلاسونو نه کومه فتح لاړه يادرته څه تکليف دراورسی نو چې تاسو په هغې غمژن نشئ

اَصَابَكُمْ ط	وَاللّٰهُ	خَبِيْرٌ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ ۝
چه اورسيدو تاسو ته	او الله تعالى	خبردار دې	په هغه څه	چه تاسو يئ

او الله پاک ستاسو په زړونو خبردار دې |

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تُطِيْعُوا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَرُدُّوْكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ

دکافرانو د تابعدارئ نه ممانعت۔ الله ﷻ خپل ايماندار بندګان منع کوی چه دکافرو اومنافقانو خبره مه منئ. او وائی که چرې تاسو ددوی اومنل نو تاسو باندې به دنيا اوآخرت کښې ذلت وی. دوی خو دا غواړی چه تاسو د اسلام نه واړوی. بيا فرمائی چه ماته مولا او مددګار اووائې اوما سره دوستې او مابانډې بهروسه ساتئ او خما نه مدد غواړئ. بيا فرمائی چه ددې شريرانو په زړونو کښې د دوی دکفر په وجه ويره او خوف دې.

دامت محمدی پنځه خصوصيات:۔ بخاری شريف او مسلم شريف کښې روايت دې چه پنځه خبرې دی چه خمانه مخکښې هيڅ يو نبی ته نه دی ورکړې شوی① خما مدد په رعب سره شوې دې د يوې مياشتې لارې پورې ② خما دپاره ځمکه جمات او د پاکوئکې جوړه شوې ده ③ خما دپاره د غنيمت مال حلال

کړې شوې دې④ اوماته شفاعت راکړې شو⑤ هرنبي خپل خپل قوم ته لیږلې شوې وو.اوځما پیدائش ځما نبوت د ټولې دنیا دپاره عام دې.(١)

دامت محمدی ځلور فضیلتونه:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه الله تعالی په ټولو نبیانواوبعضو روایتونوکښې دی چه په ټولو امتونو باندې ماته ځلور فضیلتونه راکړې دی. ① ځه ئې دنیاطرفته رسول جوړ کړم او وې لیږلم ② ما او ځما امت دپاره ئې ټوله زمکه جمات اوپاکونکې ګرځولې دې ، چه کوم ځائې کښې دمونځ وخت شي نو ځما امتیان هغه ځائې کښې مونځ کوی ③ ځمادښمن که ځما نه دیو میاشتې په مسافت باندې هم لرې وی الله ﷻ به د هغوئ زړه کښې ځما رعب اچوی. اوهغه به رپیږی. ④ ځما دپاره د غنیمت مال حلال کړې شو. (٢)

اوبل روایت کښې دی چه ځما مدد کړې شویدې په رعب سره او په دښمن باندې . (٣)

دنبی کریم ﷺ پنځه خصوصیات:- د مسند یو روایت کښې دی چه ماته پنځه ځیزونه راکړې شوی دی . ① ځه هر سپین او تور طرفته لیږلې شوې یم.

② ځما دپاره ټوله زمکه او اودس دپاره جوړه شوې ده .③ ځما دپاره د غنیمت مال حلال کړې شوې دې.مخکښې دا حلال نه وو.④ ځما مدد رعب سره کړې شوې دې د ټولې میاشتې په مسافت .⑤ ماته شفاعت راکړې شو. ټولونبیانوعلیهم السلام شفاعت اوغوښتلو خو ما خپل شفاعت دخپل امت دهغه خلقو دپاره پټ ایښودې دې چه هغوئ شرك نه وی کړې .(٤)

ابن عباس ﷺ فرمائي چه الله ﷻ دابوسفیان په زړه کښې رعب واچولو او هغه د جنګ نه روستو شو(٥)

دجنګ احد واقعات:-بیا ارشاد فرمائي چه الله ﷻ خپله وعده پوره کړه او ستاسو مدد ئې او کړو. ددې نه هم دا استدلال کیدیشي چه دا وعده د احد د ورځې وه. د دریو زرو د دښمن لښکر وو. خومقابلو راتلو سره دهغوئ حوصلې پست شوې او مسلمانانو ته فتح حاصله شوه. خو بیا د غشو والو د نافرمانئ په وجه او د بعضې حضراتو د کم همتئ په وجه هغه مشروط وعده روستوکړې شوه.

قوله تعالی: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ﴾

بیا فرمائي چه تاسو هغه خپلولاسونو سره پریکولو. د ورځې په شروع کښې الله تعالی تاسو غالب کړئي لیکن تاسوبزدلی نه کار واخستو اودنبي نافرمانی مو اوکړه.اوخپلو کښې مواختلاف اوکړو. حالانکه الله ﷻ تاسوته ستاسو د رغبت ځیز درکړې وو.یعنی مسلمانان صفا غالب شوی وو. دغنیمت مال ستاسو وړاندې وو.اوکفار په تیښته روان وو. تاسو کښې بعضو د د نیا طلب او د کافرو هزیمت ته کتلو سره د نبي ﷺ د فرمان خیال اونه ساتلو او غنیمت پسې ئې منډه کړه اګر چه بعضې نیك خلق د آخرت طلبګارخلق هم وو.خو ددې نافرمانئ په وجه کافرو ته بیا کامیابی ملاو شوه .او یو ځل بیا ستاسو آزمېښت اشو. غالب شوی وې خوبیا مغلوب شوئی. د فتح نه پس شکست اوشو. لیکن بیا هم الله ﷻ ستاسودا جرم معاف کړو.ځکه چه هغه ته معلومه ده چه تاسو دهغوئ نه په تعداد اواسبابو کښې کم وئ. دخطا معاف کیدل هم ﴿وَعَفَا عَنكُمْ﴾ کښې داخل دی. اودا مطلب هم دې چه د دې لړ شان جنګ نه پس اودځه بزرګانود شهادت نه پس هغه ستاسونه خپل آزمېښت اوچت کړو.او باقی ئې معاف کړل. الله ﷻ ایماندارخلقو باندې لطف وکرم او رحم کوی.

---

[١] صحیح بخاری کتاب التیمم باب رقم :١١ ح/٣٣٥، صحیح مسلم: ٥٢١، نسائی : ٤٣٢)-

[٢] احمد: ٢٤٨/٥، ترمذی: کتاب التفسیر باب ماجاء فی الغنیمة : ١٥٥٣، مختصرا وهو حسن)-

[٣] صحیح مسلم کتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة : ٥٣٢)-

[٤] احمد: ٤١٦/٤،)-

[٥] ابن ابی حاتم : ٥٩٨/٢،)-

دجنګ احد واقعه د عبدالله بن عباس ﷺ روايت :-دعبدالله بن عباس ﷺ نه مروي دي چه د رسول الله ﷺ مدد ځنګه په احد کښې اوشو دا شان چرته نه وو شوې . دې باره کښې د الله ﷺ ارشاد دې چه الله ﷺ خپله وعده رښتيا کړه خوبيا ستاسود بعضو کارونو په وجه معامله بدله د دې خلاف شوه. بعضو خلقو دنيا خوښه کړه اودرسول الله ﷺ نافرماني ئې اوکړه. يعنی رسول الله ﷺ بعضې تيراندازدغر په يو دره باندې مقرر کړي وو او ورته ئې فرمائيلي ووچه د دې ځائې نه د دښمن نګراني کوئی هسې نه چه هغوئ مونږ باندې د شا نه حمله اوکړي. که تاسو اوګورئی چه مونږ شکست اوخوړو نوتاسو دخپل ځائې نه مه خوزئی . اوکه تاسو اوګورئی چه مونږ غالب شو نو بيا هم تاسو د غنيمت مال جمع کولو دپاره مه جمع کيږئی.هرکله چه رسول الله ﷺ غالب شو نو دې تيراندازو د رسول الله ﷺ د حکم خلاف اوکړو او خپل ځائې ئې پريښودو اومسلمانانو لره راغلل او د غنيمت مال ئې جمع کول شروع کړل. د صفونو خيال ئې اونه ساتلو. دره ئې خالي پريښوده. مشرکانو تيښيته پريښودله .او غور فکر کولو نه پس ئې په دې ځائې حمله اوکړه. چه کوم مسلمانان تر اوسه پورې هغه ځائې کښې وو هغوئ شهيدان شول. او اوس کافرانوپه مسلمانانو باندې د شا نه حمله اوکړه او دوی ته خبر نه وو. د مسلمانانو حوصلې پست شوې او د ورځې د شروع فتح په شکست کښې بدله شوه. اودا مشهوره شوه چه رسول الله ﷺ هم شهيد شو. او جنګ دې رنګ سره د مسلمانانو يقين اوشو. لږ وخت پس چه کله د مسلمانانو نظرونه د رسول الله ﷺ په مخ مبارك پريوتلو نو خپل ټول مصيبتونه او تکليفونه ترې هير شو. اودخوشحالۍ نه رسول الله ﷺ طرفته په منډه شو.رسول الله ﷺ دې طرفته راتلل او فرمائيل ئې چه دالله ﷺ غضب دې وی په هغه خلقو چه کومود الله د رسول ﷺ مخ مبارك په وينو ککړ کړه. د دوی هيڅ حق نه وو چه په مونږ دا شان غالب شو.لږ وخت پس مونږ واوريدل چه ابوسفيان غر سره ولاړ دې او وائي چه **(اعل هبل اعل هبل)** د هبل بت نوم دې اوچت وی ، د هبل بت نوم دې اوچت وی. ابوبکر صديق ﷺ چرته دې ؟ عمر فاروق ﷺ چرته دې ؟ عمرفاروق ﷺ تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! دوی ته جواب ورکړم ؟ نو رسول الله ﷺ عمر فاروق ﷺ ته اوفرمائيل چې ته داسې جواب ورکړه چه **(الله اعلی واجل الله واعلی اجل)** الله ﷺ ډير اوچت دې او جلال والا دې. هغه تپوس اوکړو چه محمد ﷺ چرته دې ؟ ابوبکر ﷺ چرته دې ؟ عمر چرته دې ؟ دوی اوفرمائيل چه دا دې رسول الله ﷺ . اودا دې ابوبکر صديق ﷺ او دا څه عمر فاروق ﷺ يم . ابوسفيان اووئيل چه دا د بدربدله ده او حالت دا رنګ بدليږی رابدليږی. د جنګ مثال خو د کوهی د ډول په شان دې .عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه برابر بالکل نه دی ستاسو مقتولان جهنم ته لاړل او خمونږ شهداء جنت ته اورسيدل.ابو سفيان اووئيل که يقيني داسې وی نو مونږ په نقصان کښې يو. واورئی ستاسو په مقتولانو کښې به د بعضو پوزې او غوږونه پريکړې وی.اوداسې خلق به تاسو اووينئ ، دا خمونږ د سردارانو رائې نه وه ليکن مونږ ته دا بد هم نه معلوميږی[۱] داحديث غريب دې او دا قصه هم عجيبه ده. دا د ابن عباس ﷺ مرسلات دی. هغوئ په دې جنګ کښې شريك نه وو. مستدرك حاکم کښې هم داروايت موجود دې.ابن ابی حاتم او بيهقی په دلائل النبوة کښې دا مروې دې.او صحيح احاديثو کښې ددې بعضې شواهد هم موجود دی .

د ابن مسعود ﷺ په روايت سره د احد د جنګ واقعه:- مسند احمد کښې عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چه د احد په ورځ ښځې مسلمانانو پسې وې او هغوئ به د زخميانو مرهم پټی کولې. ماته پوره يقين وو چه نن په مونږ کښې هيڅوك طالب د دنيا نه وو بلکه په هغه وخت کښې که ماته به دې خبره قسم راکړې شوې وونو ما به قسم کړې وو . ليکن قران پاك کښې دا آيت نازل شو چه ﴿مِّنكُم مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا﴾ يعنی تاسوکښې بعضې ددنيا طالبان دی. هرکله چه صحابه کرام ﷺ د رسول الله ﷺ خلاف شو او د هغوئ نه

---

[۱]) حاکم : ۲۹۶/۲، حاکم دا صحيح ګرزولې دې او ذهبی ددوی موافقت کړې دې ددې حديث پاك اکثر حصه شواهد دپاره اوګورئی صحيح بخاری ، کتاب الجهاد باب مايکره من التنازع. ۳۰۳۹).

د رسول الله ﷺ نافرماني اوشوه. نو د دوی قدمونه پست شو. رسول الله ﷺ سره صرف اووه انصار او دوه مهاجرین باقي پاتې شو. هرکله چه مشرکان د رسول الله ﷺ نه ګیر چاپیرشول نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې په هغه سړی رحم اوکړی چه څوک دا خلق لرې کړی. نویو انصاری پاسیدو او د دې لوښې دلې سره ئې یواځې جنګ شروع کړو او شهید شو. بیا کفارو حمله اوکړه. رسول الله ﷺ بیا هم دغه اوفرمائیل. بیا یو انصاری تیار شو او شجاعت سره ئې جنګ اوکړو چه هغوئ ئې مخکښې راتلو ته پرې نښودل. او دې هم شهید شو. تردې چه دا اووه واړه صحابه کرام ﷺ شهیدان شو. الله ﷻ دې د دوی نه راضي شي. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه افسوس مونږ خپلو ملګرو سره د انصاف معامله اونکړه. اوس ابو سفیان په چغو اووئیل چه (اعل هبل) دوی اوفرمائیل چه (الله اعلیٰ واجل) ابو سفیان اووئیل چه (لنا العزي ولا عزي لکم) څمونږ عزی بت دې ستاسو هېڅ عزی نشته دې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اووایې چه (الله مولانا والکافرین لا مولیٰ لهم) الله ﷻ څمونږ مولا دې. اود کافرو هیڅوك مولا نشته دې. ابوسفیان اووئیل چه نن ورځ د بدر د بدلې ورځ ده. څه ورځ څمونږ څه ورځ ستاسو. دا خولاس په لاس سودا ده. د یو بدله کښې یو ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بالکل نه څمونږ شهیدان ژوندی دی. او رزق ورته ملاویږی. او ستاسو مقتولان خو جهنم ته لاړل. بیا ابوسفیان اووئیل چه ستاسو مقتولانو کښې به تاسو ګورئی چه د بعضو پوزې او غوږونه پریکړې شوی دی. لیکن ما نه د دې حکم کړې وو نه مې ددې نه منع کړې ده.او زه په دې باندې خفه هم نه یو.او خوشحاله پرې هم نه یم.

د حمزه ﷺ شهادت :- چه وې کتل نو معلومه شوه چه د حمزه ﷺ خیټه ئې شلولې وه او هنده د هغه ځیګر باندې چکونه لګولي وو. خودا ئې تیره کړې نه وه. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ناممکن وو چه د حمزه ﷺ د غوښې یو ټکړه هم د هندې خیټې ته ورغلې وه. الله ﷻ د حمزه ﷺ دبدن حصه جهنم کښې اچول نه غوښتل. نو د حمزه ﷺ جنازه ئې خپلې مخې ته کیخوده او په دوی ئې د جنازې مونځ اوکړو. بیا دیو انصاری جنازه راوړې شوه. او هغه د حمزه ﷺ سره کیخودې شوه. او نبی کریم ﷺ بیا د هغه دجنازې مونځ اداکړو. خود حمزه ﷺ جنازه هم هلته وه. دا شان اویا کسان راوړې شو او د حمزه ﷺ اویا ځل جنازه ادا کړې شوه. (مسند). ([1])

د ابوسفیان اعلان:- صحیح بخاری شریف کښې دبراء ﷺ نه مروی دی چه د احد په ورځ دې مشرکانو سره څمونږ جنګ اوشو ، رسول الله ﷺ د تیراندازو یو جماعت بیل یو ځائې کښې کینولو. او د دې سرداری ئې عبدالله بن جبیر ﷺ ته اوسپارله او وې فرمائیل که چرې تاسو اوکتل چه مونږ په هغوئ غالب شو نو تاسو د دې ځائې نه مه خوزئی او که هغوئ غالب شو نو بیا هم تاسو د دې ځائې نه مه خوزئی. دجنګ شروع کیدو سره د مشرکانو قدمونه پست شو تر دې چه ښځو هم تهبندنه اوچت کړل او غرونو ته لاړې . اوس د تیراندازو جمات غنیمت غنیمت وینا سره لاندې راغلل. اګر چه ددوی امیر دوی ډیر منع کړل .خو هیچا د دوی اونه منل. نو اوس مشرکانوپه مسلمانانو د شانه حمله اوکړه او اویا صحابه کرام شهیدان شو. ابو سفیان په یو غونډئی باندې اوختو.دوی اووئیل چه محمد ﷺ ژوندې دې ؟ آیا ابوبکر صدیق ﷺ ژوندې دې ؟آیا عمرفاروق ﷺ ژوندې دې ؟ خو د رسول الله ﷺ فرمان سره صحابه کرام ﷺ خاموش پاتې شو.نو ابوسفیان خوشالئ نه په ټوپونوشو او وې وئیل چه دا ټول څمونږ د تورې دلاندې دی ،که چرې ژوندی وې نو ضرور به ئې مونږ ته جواب راکړې وې. دې کښې عمرفاروق ﷺ صبر نه شو او وې فرمائیل چه ائې د الله ﷻ دښمنه ته دروغژن ئې او الحمدالله مونږ موجود یو .او الله ﷻ ستاتباهئی او بربادئی دپاره باقی ساتلی یو.بیا هغه خبرې اوشوې چه کومې پورته بیان شوې ([2])

---

[1]) احمد: ۱/۴٦۳،)–

[2]) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب مات یکره من التنازع : ۳۰۳۹، ابوداود : ۲٦٦۲)–

د حذیفه ﷺ د پلار شهادت:- صحیح بخاری کښې عائشه ﷺ نه روایت دې چه جنګ احد کښې مشرکانو ته هزیمت اوشو او ابلیس آواز اولګولو چه ائې د الله ﷻ بندګانو تاسو روستو اوګورئې . روستی جماعتونه په مخکښوباندې جماعتونو غالب شو.حذیفه ﷺ اوکتل چه دمسلمانانو توري ددوی په پلار یمان باندې وریږي.دیرئې اووئیل چه ائې د الله ﷻ بندګانو دا خما پلار دې دا خما پلار یمان ﷺ دې مګر د دوی چا آوریدل .هغه خو شهید شو لیکن حذیفه ﷺ هېڅ اونه وئیل بلکه وې فرمائیل چه الله ﷻ دې تاسو معاف کړي. لیکن د حذیفه ﷺ دا ښیګړه تر آخره پورې دوی سره وه. (¹)

د بعضو مسلمانانو په وجه فتح په شکست کښې بدلیدل:- سیرت ابن اسحاق کښې دی چه زبیر بن عوام ﷺ فرمائی چه ماپه خپله اوکتل چه مشرکان د مسلمانانو رومبې حملې سره په تیښته شو تر دې چه د دوی ښځې هنده وغیره تهبندونه اوچت کړل او په تیښته شوې . خودې نه پس چه کله تیرانداز و مرکز پرېښودو او کافرو پرې د شا نه حمله اوکړه او بل طرفته چا دا اووئیل چه محمد ﷺ شهید شو .نو بیا حمله برعکس شوه ګنی مونږ به د مشرکانو علم بردارو ته رسیدلی وې او بیرغ به د هغوئ دلاس نه پریوتې وې. خو عمره بنت علقمه حارثه ښځې هغه اونیوله . او د قریشو مجمع دلته جمع شوه. (²)

دانس بن نضرﷺ شجاعت:-د انس بن مالك ﷺ تره انس بن نضر ﷺ دې کتلو سره عمرفاروق ﷺ او طلحه وغیره ته ورغلل. اووې فرمائیل چه تاسو ولې همتونه اوبائیلل .هغوئ جواب کښې اووئیل چه محمد ﷺ شهید شو.انس ﷺ اوفرمائیل چه بیا تاسو څه کوئی؟دې وینا سره دې د مشرکانو کښې ورداخل شو تردې چه الله ﷻ سره ملاؤ شو.(³)

دانس بن نضرﷺ شهادت:- دې د بدر په ورځ جهاد کښې نه وو شامل شوې.نو وعده ئې کړې وه چه بیا که څه موقع راغله نو خپله خوانمردی به ښایم . دې جنګ احد راغلو. هرکله چه مسلمانانو کښې شور شو نودوی اووئیل چه یاالله څه د مسلمانانو د دې کار نه معذور یم او دمشرکانو دکار نه بری یم. بیا ئې خپله توره واخستله او مخکښې شو. لار کښې ورسره سعد بن معاذ ﷺ ملاوشو او وې وئیل چه چرته روان ئې؟ وې فرمائیل چه ماته خو د احد دغرنه دجنت خوشبو راځی. نو مشرکانو کښې ورداخل شو او ښه په بهادرئې سره اوجنګیدو تر دې چه شهادت ئې نصیب شو. د اتیاؤ نه زیات زخمونه د تورو د دوی په بدن مبارك باندې وو،د دوی پیژندګلی نه کیدله .د ګوتوبندونو سره د دوی پیژندګلو اوشوه.(⁴)

دحضرت عثمان ﷺ مقام او مرتبه:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه یو حاجی بیت الله شریف کښې یو مجلس اوکتلو اوتپوس ئې اوکړو چه دا څوك دې ؟ خلقو اووئیل چه دا قریشی دی . تپوس ئې اوکړو چه د دوی شیخ څوك دې ؟ جواب ملاؤ شو چه عبدالله ابن عمر ﷺ دې.نو هغه راغلو او وې وئیل چه څه تپوس کول غواړم .عبدالله ﷺ ورته اوفرمائیل چه اوکړه تپوس . ده اووئیل چه ستا دې په بیت الله قسم وی رښتیا اووایه چه آیاعثمان بن عفان ﷺ د احد په ورځ تښتیدلې وو ؟ دوی جواب کښې اووئیل چه آؤ.هغه اووئیل چه د بدر په ورځ هم دوی غیر حاضر وو.دوی ورته جواب ورکړو چه آؤ !وې وئیل چه تاسو ته معلومه ده چه هغه بیعت رضوان کښې هم نه وو. وې فرمائیل چه دا هم صیحح دی . هغه خوشحاله شو اوتکبیر ئې اووئیلو.عبدالله ﷺ ورته اووئیل چه راشه چه څه تاته پوره واقعات اووایم . د احد په تیښته خو الله ﷻ معافی کړې ده. د بدر په ورځ د غیرحاضرئی وجه دا وه چه د دوی په کور کښې د رسول الله ﷺ لور بی بی وه هغه سخته بیماره وه. رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه ته مه راځه مدینه کښې اوسه . تاته به الله ﷻ دې جنګ کښې د شرکت اجر درکوی. اوغنیمت کښې هم ستا حصه

---

¹) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان منکم....) : ٤٠٦٥)-

²) الطبرانی : ٨٠٠٨، دلائل النبوة للبیهقی : ٢٢٧/٣، السیرة لابن هشام: ٢١/٣، وسنده حسن)-

³) الطبری : ٤٩٤٥، ابن هشام . :٨٨/٣)-

⁴) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد: ٤٠٤٨، صحیح مسلم: ١٩٠٣)-

ده .د بیعت رضوان واقعه دا ده چه هغوئ رسول الله ﷺ مکې والو ته لیږلی وو د پیغام دپاره ددې و جې چه کوم عزت دوی ته مکه کښې حاصل وو هغه بل چاته نه وو حاصل . دوی چه کله تشریف یوړو نو دا بیعت اخستې شوې وو. رسول الله ﷺ خپل لاس مبارك پاس کړو او وې فرمائیل چه دا د عثمان ﷺ لاس دې،بیا ئې خپل بل لاس په دې کیخودلو. بیا ئې دې سړی ته اوونیل چه اوس لاړ شه او دې هم خان سره بوخه ([1]).

قوله تعالى:: إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ

د رسول الله ﷺ مسلمانان رابلل:- بیا فرمائی چه (**اذ تصعدون**) الخ. یعنی تاسو د خپل دښمن نه تښتیدنی او غر ته ختئ، اود ویرې او خوف په وجه مو بل طرفته توجه نه وه. رسول الله ﷺ هم تاسو هلته پریښودو. او رسول الله ﷺ تاسو ته آوازونه کول اوتاسو ئې پوهولئ چه مه تښتئ: راواپس شئ؛

سدی رحمه الله فرمائی چه دمشرکانو دې اچانك او زوردارې حملې سره دمسلمانانو حوصلې کمزورې شوې . څه مدینې طرفته واپس شو او څه غرونو ته اوختل . دالله رسول ﷺ ورته آوازونه کول او ورته ئې ونیل چه انې د الله تعالى بندګانو خما طرفته راشئ؛ ، خما طرفته راشئ. د دې واقعې بیان په دې آیت کښې دې.عبدالله بن زبعری شاعر دا واقعه په نظم کښې هم بیان کړې ده. نبی کریم ﷺ هغه وخت کښې صرف دولسو کسانو سره پاتې وو. دمسند احمد یو اوږد حدیث کښې د دې ټولو واقعاتو ذکر دې ([2])

د طلحه ﷺ شجاعت:- دلائل النبوة کښې دی چه کله شکست ملاؤ شو نو بیا رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې صرف یولسو کسانوسره پاتې وو. چه په هغوئ کښې یو طلحه بن عبیدالله وو. دوی غر ته ختل خو مشرکانو نه پرې نښودو.نو رسول ا لله ﷺ خپلو ملګر ته آوازونه اوکړل چه څوك شته دې چه د دوی مقابله اوکړی. طلحه ﷺ د رسول الله ﷺ په آواز لبیك اوونیلو او تیار شو خو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه لږ صبر اوکړه.یوبل انصاری تیار شو او هغوئ سره جنګیدو ، تر دې چه شهید شو. دغه شان یویو شهیدان شول. اوس صرف طلحه ﷺ پاتې شو. دا صحابی ﷺ هر خل تیار شو خو رسول الله ﷺ دې منع کړو،آخر دوی مقابلې ته راغلو او دا شان بهادرئی سره ئې جنګ اوکړو چه د هغه ټولو جنګ یو طرفته او ددوی جنګ بل طرفته . دې جنګ کښې د دوی ګوته کټ شوه. نو د دوی ژبې نه فریاد اوختلو. رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل که تاسو بسم الله ونیلې وې یا مو د الله نوم اخستې وې نو ته به فرښتو اوچت کړې وې .او آسمان طرفته به ئې بوتلې وې او خلقو به درته کتل . دې وخت کښې رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرام ﷺ ته رسیدلې وو ([3])،

صحیح بخاری شریف کښې دی چه قیس بن ابی حازم رحمه الله فرمائی چه " ماواکتل چه د طلحه ﷺ هغه لاس چه د هغې نه دوی ډال سپر جوړ کړې وو شل شو. ([4])

د نبی کریم ﷺ محافظینې فرشتې:- سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائی چه خما ترکش نه رسول الله ﷺ تول غشی خواره کړه او وې فرمائیل چه خما مور پلار دې په تا قربان وی مشرکان اوولـه ([5]) نو نبی کریم ﷺ به غشی اوچتول اوما به ویشتل په دې مشرکانو.په هغه ورځ ما دوه کسان اوکتل چه د رسول الله ﷺ نبی اوکس طرفته وو او هغوئ ډیر سخت جنګ کولو. ما د دې نه مخکښې لیدلې وو او نه د دې نه روستو دا دواړه جبرائیل ﷺ و میکائیل ﷺ وو. ([6])

---

[1]) صحیح بخاری، کتاب فضائل اصحاب النبی ﷺ باب فضائل عثمان: ٣٦٩٩)-

[2]) احمد: ٢٩٣/٤، صحیح بخاری : ٤٠٤٣، مختصرا)-

[3]) نسائی کتاب الجهاد باب مایقول من یطعنه العدو : ٣١٥١ وهو حسن)-

[4]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب (اذ همت طائفتان....) : ٤٠٦٣)-

[5]) صحیح بخاری حواله سابق: ٤٠٥٥)-

[6]) صحیح بخاری حواله سابق: ٤٠٥٤ ،صحیح مسلم کتاب فضائل اکرامه صلی الله علیه وسلم بقتال الملائکة معه ﷺ: ٢٣٠٦)

په رسول الله ﷺ باندې ځان قربانونکي:- اویو روایت کښې دی چه څوك رسول الله ﷺ سره د سخت جنګ په وخت کښې وو .هغوی یویو شهید شو ،هغویٔ ته به رسول الله ﷺ فرمائیل چه څوك شته دې چه دوی منع کړی او جنت ته لاړ شی، او جنت کښې خما ملګرې وی (١).

د ابی بن خلف د نبی کریم ﷺ د لاسه قتل کیدل:- ابی بن خلف مکه کښې قسم کړې وو چه څه به رسول الله ﷺ قتلوم .هرکله چه رسول الله ﷺ ته د دې علم اوشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هغه خو نه بلکه څه به هغه قتل کوم. د احد په ورځ دې د سر نه پښو پورې په زره کښې پټ وو .رسول الله ﷺ طرفته راغلو او دا ئې وئیل که محمد ﷺ بچ شو نو څه به هلاك شم. بل طرفنه مصعب بن عمیر ؓ دې خبیث طرفته وړاندې شو خو هغویٔ شهید شو.نو بیا رسول الله ﷺ هغه طرفته وړاندې شو او د هغه ټول جسم زره کښې پټ وو ، صرف لږ شان تندې ئې ښکاریدو ،رسول الله ﷺ په نیزه په تندی اووهلو او دې د آس نه راپریوتو. اګر چه د دې زخم نه وینه راونه وتله لیکن د ده دا حالت وو چه چغې ئې وهلې . خلقو دې اوچت کړو او لښکر ته ئې بوتلو او تسلی ئې ورکوله چه هیڅ داسې زخم نشته دې ، دومره ولې فریاد کوې.آخر د دوی د پیغورونونه مجبور شو .وې وئیل چه ما آوریدلی دی چه نبی علیه السلام فرمائیلی دی څه به ابی بن خلف قتل کوم. دا ربښتیا دی څه هیڅکله نشم بچ کیدې.دې پسې مه ځئ چه څه لږ شان زخمی شوې یم. په الله مې دې قسم وی چه د هغه په قبضه کښې خما ساه ده که د اهل حجاز والو په لاسونو داسې زخم لګیدلې وې نو هغویٔ به هم هلاك شوی وو. نو داسې فریاد فریاد کښې هلاك شو او جهنم ته اورسیدو. (٢)

هم دا واقعه په بل روایت:- مغازی بن محمد بن اسحاق کښې دی چه هرکله دا سړې رسول الله ﷺ ته مخامخ شونو صحابه کرام ؓ خواهش اوکړو چه هغه سره جنګ اوکړی. خو رسول الله ﷺ هغویٔ منع کړل او رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دې راپریږدئ. کله چه نزدې شو نو رسول الله ﷺ د حارث بن صمه نه نیزه واخستله او په هغه ئې حمله اوکړه. هرکله چه ئې د رسول الله ﷺ لاس کښې نیزه اولیده نو په ریږدو شو.مونږ په هغه وخت کښې اووئیل چه د ده خیر نشته.رسول الله ﷺ د هغه په مرئی وار اوکړو او هغه د آس نه پړمخ راپریوتلو.

د ابن بن خلف د مرداریدو ځائې:- د ابن عمر ؓ بیان دې چه بطن رابغ کښې دې کافر ته مرګ راغلو. یو شپه څه دې خائې باندې تیریدم نوما یو خائې کښې اور اوکتلو چه شغلې ختلې او اومې کتل چه یوسړې په زنځیرونو کښې تړلې شوې اور ته ئې راکاږی.اوهغه تنده تنده کوی.او بل سړې وائی چه ده ته اوبه ورکړنی دې پیغمبر ﷺ وهلې دې. دا ابی بن خلف دې.

دالله دغضب دوه مستحق کسان:- بخاری او مسلم کښې روایت دې چه رسول الله ﷺ خپل هغه مخامخ غاښونو طرفته اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه په هغه خلقو دې دالله ﷻ سخت عذاب دې چې خپل نبی سره ئې دا شان سلوک اوکړل. او په هغویٔ دې هم دالله تعالی غضب وی چه څوک چې د الله د رسول ﷺ د لاس نه قتل شی (٣).

د رسول الله ﷺ غاښونه چا شهیدان کړی وو؟:- او یو روایت کښې دا الفاظ هم دی چه کومو خلقو د رسول الله ﷺ مخ مبارك زخمی کړي وو(٤)عتبه بن ابی وقاص رسول الله ﷺ زخمی کړې وو ،اودمخامخ څلورواړه غاښونه مبارك ئې شهیدان کړی وو. په مخ مبارك ئې زخمونه راغلی وو او په شونډو مبارکو ئې هم .

---

(١) صحیح مسلم کتاب الجهاد : باب غزوةاحد: ١٧٨٩)–

(٢) دلائل النبوة للبیهقی : ٢٥٨/٣،)–

(٣) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ما اصاب النبی ﷺ من الجراح......: ٤٠٧٣، صحیح مسلم: ١٧٩٣)–

(٤) صحیح بخاری : ٤٠٧٤)–

دسعدبن ابی وقاص ﷺ خواهش:- سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائی چه څومره ماته د دې سړی د قتل کولوحرص وو دومره د بل چا د قتل کولو نه وو. دا سړې ډیر زیات بداخلاقه وو. او ټول قوم د ده دښمنان وو.او د ده بدئی کښې د رسول الله ﷺ دا فرمان کافی دې چه څوك نبی زخمی کړی نو په هغه د الله ﷻ غضب وی.(١)

د رسول الله ﷺ خیرې:- عبدالرزاق کښې دی چه رسول الله ﷺ د ده دپاره بددعا کړې وه چه انې الله ﷻ دې کال کښې دې هلاك کړې او د ده مرګ دې په کفر کښې وی.نو هم دغه شان اوشو اودا بدبخت کافرشو او جهنم ته اورسیدو. (٢)

رسول الله ﷺ د الله په حفاظت کښې :- دیو مهاجر بیان دې چه د څلورو واړو طرفونو نه غشی راوریدل. خو د الله ﷻ قدرت سره به دا ټول بې ځایه تلل. ابی بن خلف په هغه ورځ قسم کړې وو چه ماته نن محمد ﷺ اوښائی .نن به ئې څه قتلوم. که هغوئ بچ شو نو بیا ځما خیر نشته. اوس هغه رسول الله ﷺ طرفته روان شو او بالکل رسول الله ﷺ ته نزدې شو او هغه وخت کښې رسول الله ﷺ سره هیڅوك نه وو. لیکن الله ﷻ د ده په سترګو پرده واچوله او ده ته رسول الله ﷺ نه ښکاریدو. هرکله چه هغه واپس شو نو صفوان ده ته پیغور اوکړو . ده اوونیل په الله قسم ما دې نه وو لیدلې والله هغه د الله په حفاظت کښې دې. مونږ ته په لاس نه راځی. واورئی مونږ څلورو کسانو د هغه دقتل کولو اراده کړې وه اوخپلو کښې مو وعده کړې وه . مونږ ډیر اوغوښتل خو کامیابی نشو .(٣)

د امام واقدی رائې:- واقدی وائی چه ثابت شوې خبره دا ده چه د رسول الله ﷺ تندې زخمی کولووالا ابن قمه وو اودرسول الله ﷺ شونډو مبارکو اوغاښونو مبارکو ته تکلیف رسولو والا عتبه بن ابی وقاص وو.

دابوطلحه ﷺ بهادری:- ام المومنین عائشه صدیقه ﷺ بیان فرمائی چه کله به ځما پلار ابوبکرصدیق ﷺ د احد ذکرکولو.نو ښکاره به به ئې بیانول چه د هغې ورځې ټول فضیلت طلحه ﷺ دپاره دې ، هرکله چه څه واپس شوم نو اومې کتل چه یو سړې د رسول الله ﷺ حمایت کښې داسې جنګ کوی نو مااوونیل چه الله ﷻ دې اوکړی دا ابوطلحه وی. چه نزدې شوم او اومې کتل نوهغه ابوطلحه وو ، ما اوونیل چه ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ چه ځما د قوم یو سړې دې . ځما اود مشرکانو په مینځ کښې یو سړې دې چه دمشرکانو مینځ کښې ولاړ وو. او د دوی ډیروزیاتو حملو مشرکان پست کړی وو. چه غورسره مې اوکتل نوهغه ابوعبیده بن جراح ﷺ وو. او بیا چه کله ما په غور رسول الله ﷺ ته اوکتل نو د رسول الله ﷺ غاښونه مبارك شهیدان شوی وو. او مخ مبارك ئې زخمی وو. او په تندی مبارك ئې د زرې دوه کړئی ننوتې وې. څه رسول الله ﷺ طرفته ورتلم خو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د ابوطلحه ﷺ خبر واخله .

د ابوعبیده ﷺ د نبی ﷺ سره عشق:- ما غوښتل چه د رسول الله ﷺ د تندی مبارك نه هغه دواړه کړئی راوباسم خوابوعبیده ﷺ ماته قسم راکړو اوخپله نزدې راغلو او دا ئې محسوس کړل چه په لاسونوئې راوباسی نورسول الله ﷺ ته ډیر تکلیف وی نو غاښونو سره ئې یو کړئی اونیوله او راویوستله . خودې کښې د هغوئ غاښ هم مات شو. ما غوښتل چه دویمه هم څه راوباسم .خو ابوعبیده ﷺ بیا قسم راکړونو څه روستوشوم. بیا هغوئ دویمه کړئی هم راوویستله.دې ځل هم د هغه غاښونه مات شو. مونږ د هغه خبر واخستو.

د رسول الله ﷺ د زخم وینه څکل:- د رسول الله ﷺ د زخم وینه ابوسعید خدری ﷺ اوڅکله چه وینه کمه شی،بیا دوی ته اوونیلې شو چه خوله کښې اوبه واچوه. لیکن هغوئ اوونیل چه په الله ﷻ قسم څه به

---

(١) دلائل النبوة للبیهقی : ٣/٢٦٥)-

(٢) مصنف عبدالرزاق : ٩٦٤٩، دلائل النبوة للبیهقی : ٣/٢٦٥)-

(٣) اخرجه الواقدی فی مغازیه : ١/٢٣٨)-

خوله کښې اوبه وانچوم. بیا میدان جنګ ته لاړو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل که څوك جنتی سړی کتل غواړي نو ده ته دې اوګوری ، نو هم دې میدان کښې دوی شهیدشو.([1])

د نبی کریم ﷺ په زخم ایره پورې کول:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه د رسول الله ﷺ مخ مبارك مخامخ غابښونه.او سر مات شو.فاطمې رضي الله عنها به د رسول الله ﷺ وینه وینځله اوعلی رضي الله عنه به ډهال کښې اوبه راوړې او د رسول الله ﷺ په زخم به ئې اچولې .هرکله چې دوی ته معلومه شوه. چه وینه نه اودریږی نو فاطمې رضي الله عنها بوریئی اوسیزله. اودهغې ایره ئې درسول الله ﷺ په زخم مبارك کیخوده. اودې سره وینه بنده شوه. ([2])

د غمونو نه څه مراد دې؟- بیا فرمائی چه تاسوته غم دپاسه غم اورسیدو.د بغم "ب"په معنی د علی ده لکه ﴿فِیْ جُذُوْعِ النَّخْلِ﴾ کښې ،،فِی،، په معنی د (عَلٰی) ده.①یو غم خو شکست او دا مشهوریدل چه الله دې نه کړې رسول الله ﷺ باندې تکلیف دې . دویم غم د مشرکانو غالب راتلل او رسول الله ﷺ به فرمائیل چه د دوی سره دا بلندی لائق نه وه. ②دغه شان دا هم دی چه یو غم خود غنیمت دلاس نه تلل او دویم د هزیمت کیدو([3]).

عبدالرحمان فرمائی چه داشان یو غم د خپلو رونړو او دویم غم د نبی ﷺ ددې منحوس خبر. بیا فرمائی چه کوم غنیمت او فتح ستاسونه فوت شوه او زخمونه او شهادت ملاؤ شو په هغې باندې غم. الله ﷻ سبحانه وتعالی چه ډیر بلندئی او جلال والا دې ، هغه ستاسو اعمالونه خبر دار دې .

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَیْکُمْ مِّنْۢ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا یَّغْشٰی

بیائې نازل کړو|په تاسوباندې|روستو|ددغه غم نه|اطمینان (بې غمی)|پر کالی دخوب| چه راغله |

| بیا ئې ددې لوئې غم نه پس ستاسو په زړونو کښې اطمینان پیدا کړو| چې یو ډلې ته خوب ورغلې وو|

طَآئِفَةً مِّنْکُمْ ۙ وَطَآئِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ

په یوه ډله باندې|ستاسونه| اوبله ډله وه |چه په فکر کښې اچولې وو هغوی لره|نفسونو دهغوی|

اوبله ډله پاتې شوه | .... نوهغوی سره د خپل خان غم وو

یَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَیْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِیَّةِ ؕ یَقُوْلُوْنَ هَلْ لَّنَا

چه ګمانونه ئې کول|په الله باندې| ناحقه |ګمان دجاهلیت |هغوی وائی (اوس)| چه ایاشته مونږ لره

چې په الله پاک باندې ئې په ناحقه جاهلانه ګمان کولو|.............. دغه خلق اوس وائی چې

مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَیْءٍ ؕ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ کُلَّهٗ لِلّٰهِ ؕ

د (دچلولو) ددې کار نه| څه حصه |ورته اووایه| بیشکه اختیار ددې کارټول|الله تعالی لره دې|

چې په دې کار کښې زمونږ څه اختیار وو| ته ورته اووایه چې ټول کارونه دالله پاک په اختیار کښې دی

یُخْفُوْنَ فِیْۤ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا یُبْدُوْنَ لَکَ ؕ یَقُوْلُوْنَ لَوْ کَانَ

پټوی داخلق| په نفسونو خپلو کښې |هغه چه |نه ئې ظاهروی | تاته |دوی وائی| که چرې وې|

اصل کښې دوی خپلوزړونو کښې داسې خبرې پټې کړې دی |چې هغه ستاسو په مخکښې نه ښکاره کوی| دوی خپل مینځ

---

[1]) مسند الطیالسی : ۳/۱، ح/٦،)-

[2]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ما اصاب النبی ﷺ من الجراح یوم احد: ٤٠٧٥، صحیح مسلم: ۱۷۹۰، ابن ماجة: ۲٤٦٤)-

[3]) تفسیرابن جریر : ٤/٦٧،)-

لَنَا	مِنَ الْاَمْرِ	شَیْءٌ	مَّا قُتِلْنَا	هٰهُنَا ؕ	
مونږ لره	دي کار (دمشرئی) نه	څه اختیار	نه به وو وژلي شوي مونږ	دلته	په (احد کښې)
کښې وائی که چرې څه لږ ډیر اختیار زمونږ په لاس کښې وې	نو مونږ به دلته نه وو قتل شوی				
قُلْ	لَّوْ کُنْتُمْ	فِیْ بُیُوْتِکُمْ	لَبَرَزَ	الَّذِیْنَ	کُتِبَ
ورته اووایه	که وئ تاسو	په کورونو خپلو کښې	خامخا به راوتلي وې	هغه کسان	چه لیکلي شوې وو
ورته اووایه که چرې تاسو په خپلو کورونو کښې هم ناست وئ نو د چا په قسمت کښې					
عَلَیْهِمُ	الْقَتْلُ	اِلٰی مَضَاجِعِهِمْ ۚ	وَلِیَبْتَلِیَ	اللّٰهُ	
په هغوئ باندې	وژل (مرګ)	طرف د ځایونو د مرګ خپل ته	او (دا کار اوشو) د پاره د دې چه ازمائی	الله	
چې مرګ لیکلي شوې وو نو هغوئ به د خپل د مرګ ځایونو ته راوتی وو او دا معامله ځکه اوشوه چې الله					
مَا	فِیْ صُدُوْرِکُمْ	وَلِیُمَحِّصَ	مَا	فِیْ قُلُوْبِکُمْ ؕ	
هغه څه	چه په سینو ستاسو کښې دی	او د پاره د دې چه جدا کړی	هغه خیرې	چه په زړونو ستاسو کښې دې	
ستاسو د سینو پټ رازونه آزمائی .... او ستاسو زړونو نه دروغو نه صفا کړی					
وَاللّٰهُ عَلِیْمٌ	بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝	اِنَّ الَّذِیْنَ	تَوَلَّوْا	مِنْکُمْ	
او الله تعالی ښه پوهه دې	په حال د سینو	بیشکه هغه کسان	چه واپس اوګرزیدل	ستاسو نه	
او الله پاک ته د زړونو حال ښه معلوم دې .... په تاسو کښې چې څوک د					
یَوْمَ	الْتَقَی	الْجَمْعٰنِ ۙ	اِنَّمَا	اسْتَزَلَّهُمُ	
په هغه ورځ	چه مخامخ شوې	دواړه ډلې	بیشکه (دهغې وجه داوه)	چه خویولی ئې وو هغوئ لره	
دجنګ په ورځ تختیدلی وو .... نو هغوئ په اصل د خپلو خینو عملونو په وجه					
الشَّیْطٰنُ	بِبَعْضِ مَا	کَسَبُوْا ۚ	وَلَقَدْ	عَفَا اللّٰهُ	عَنْهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
شیطان	په سبب د څینو	هغه ګناهونو چه کړی وو هغوئ	او معاف کړل	الله تعالی	هغوئ | بیشکه الله
شیطان دهوکه کړی وو .... او الله پاک هغوئ معاف کړل .... او بیشکه الله پاک					
غَفُوْرٌ	حَلِیْمٌ ۝				
ښنونکې دې	صبرناک دې				
ښنونکې صبرناک دې					

قوله تعالی: ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَیْکُمْ مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا یَّغْشٰی طَآئِفَةً مِّنْکُمْ ۙ

د پرکالئ تفسیر:- الله ﷻ په خپلو بندګانو چه احسان کړې وو د غم او مصیبت په وخت کښې د هغې بیان فرمائی چه هغه پاک ذات په دوی باندې پرکالی راوسته، وسله ئې لاس کښې وه، دشمن ئې مخکښې دې، لیکن زړه کښې ئې دومره تسکین دې چه سترګې ئې د پرکالئ نه نه غړیږی اودا د امن نشان دې لکه سورة انفال کښې د بدر واقعه کښې دی چه ﴿اِذْ یُغَشِّیْکُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً﴾ یعنی د الله ﷻ طرفنه امن د پرکالئ په صورت کښې نازل شو.

د پر کالئ دوه قسمونه:- عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چه دجنګ په وخت کښې پرکالي دالله ﷻ د طرفنه ده. اوپه مونځ کښې پرکالي راتلل د شيطان حرکت دې .

داحد په ورځ په مؤمنانو پرکالي:-ابوطلحه ﷺ بيان فرمائي چه د احد په ورځ ما ته دومره زيات خوب راغلو چه باربار ځما دلاس نه توره غوزار شوه. دوی فرمائي چه کله ما سرپورته کړو او اومې کتل نود هر سړی داحالت وو(¹)خويو ډله داسې وه چه د هغوئ په زړونو کښې نفاق وو،دوی د شرم په وجه ويره کښې وو.اود هغوئ غلط خيالات او بدګمانئ د حد نه تيرې شوې وې. (²)

قوله تعالى::وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

د مؤمنانود منافقانو د زړونو حالات:- نواهل ايمان ،اهل يقين،اهل ثبات ، اهل توکل او اهل صدق خو يقين کولو چه الله ﷻ به دخپل رسول ضرور مدد کوی.او د دوی چه څه مراد دې نو هغه به ضرور پوره کوی. خو دمنافقان او بې يقينه خلقو او کمزوري ايمان والو داحالت وو چه دوی په عذاب کښې وو او افسوسونه ئې کول . اود دوی په زړونو کښې رنګ په رنګ وسوسې اوچتيدې. دهغوی پوره يقين راغلې وو.چه اوس مړه شو او اوس مړه شو. هغوی ته معلومه شوه چه رسول او مومن نه پاتې کيږی بلکه اوس د بچ کيدو هيڅ صورت نشته. فی الواقع د منافقانو داحال وو چه لږ شان ئې هم شکست اوليدو او د نااميدئی وريځې ئې اوکتلې.د دوی برخلاف ايماندارو د الله نه نيك او ښه ګمان کولو.

په مؤمنانو پرکالي راتلل:-د دوی د زړونو خيالات دا وو که ځمونږ لږ شان هم وس وې نو مرګ نه به بچ شوې وې.او پټ په پټه به ئې دا وئيل.زبير ﷺ بيان فرمائي چه په دومره سخت وخت کښې مونږ ته دومره زيات خوب راغلو چه ځمونږ زنې سينو سره اولګيدې.

ما په دې حالت کښې د معتب بن قشير دا الفاظ واوريدل که ځمونږ لږ هم اختيار وې نو مونږ به دلته نه قتل کيدې(³)الله ﷻ دوی ته فرمائي چه په تقديرونوکښې وخت نه بدليږی اګر چه تاسو په کورونو کښې يئ: خو بيا هم چه د چا مرګ دلته ليکلې شوې وو نوهغوئ د کورونو نه راوتلی وو. اودلته دې ميدان ته راغلی وو.او د الله ﷻ چه څه ليکلی وو هغه به پوره نازل شوې وې . دا وخت په دې وجه وو چه الله ﷻ ستاسو د زړونو رازونه او ستاسو ارادې ظاهرې کړی. دې آزميښت سره نيك او بد کښې فرق اوشو.الله ﷻ ستاسو د ارادو او زړونو نه پوره واقف دې هغه پاك ذات په دې معمولی شان واقعې سره منافقان ښکاره کړل.

قوله تعالى::إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا

فرمائي چه په دوی باندې دا ګناه شيطان اوکړه. او اصل دا د دوی د عملونو نتيجه وه نه به دوی د رسول ﷺ نافرمانی کوله اونه به د دوی حوصلې کمزورې کيدې.دوی ته الله ﷻ معذوره وائې. او هغه ورته معافی اوکړه.او د دوی دا خطائې معاف کړه. د الله ﷻ کار تجويز کول،بخښل،معاف کول ، حلم اوبردباری کول او تحمل او عفوکول دی .ددې نه معلومه شوه چه د عثمان ﷺ وغيره خطا الله ﷻ معاف کړه.

په عثمان ﷺ اعتراضونه اود هغې جوابونه:- مسند احمد کښې دی چه وليد بن عقبه ﷺ يو ځل عبدالرحمان بن عوف ﷺ ته اووئيل چه تهد امير المومنين عثمان بن عفان ﷺ نه دومره ولې خفه ئې ؟ هغوئ اووئيل چه دوی ته اووايه چه څه د احد په ورځ نه وم تختيدلې اونه دبدر په غزوه کښې غير حاضر نه اوم

---

¹) صحيح بخاری کتاب المغازی باب (ثم انزل عليکم من بعد الغم .....) : ٤٠٦٨ ، تعليقا، خو ٤٥٧٢ کښې موصولاهم موجود دی اومزيد اوګورئی : احمد: ٢٩/٤ ، ترمذی: ٣٠٠٧ ، وسنده صحيح السنن الکبری للنسائی: ١١١٩٨)-

²) ترمذی کتاب تفسير القران باب من سورة آل عمران : ٣٠٠٨ ،بدون ذکر الاية : صحيح دون قوله : والطائفة الاخری : ....واخذه للحق وهو مدرج)-

³) ابن ابی حاتم : ٦٢٠/٢ ، الطبری : ٨٠٩٣ ، وابن اسحاق دا سند حسن دی)-

او نه مې د عمر سنت پرېښودی دی. ولید ﷺ لاړ او عثمان ﷺ ته ئې داواقعه بیان کړه نو هغوئ د دې جواب کښې اوفرمائیل چه قران پاك فرمائی چه ﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ﴾ یعنی د احد ورځې خطا الله ﷻ معاف کړې ده. بیا چه کومه ګناه الله ﷻ معاف کړه نو په هغې شرم ولې دې؟ دبدر په ورځ خه د رسول الله ﷺ دلور او خپلې بی بی په بیمارنی کښې مصروف اوم تردې چه هغه هم په دغه بیمارنی کښې وفات شوه. اوماته رسول الله ﷺ مال غنیمت کښې پوره پوره حصه راکړه. او ظاهر دی چه حصه به هغوئ ته ملاویده چه کوم موجود وو نو حکمی لحاظ سره ځما موجودګی ثابت شوه. پاتې شود عمر ﷺ سنت نو د هغې ما کښې طاقت نه وو. نه عبدالرحمان کښې. لاړشه او هغوئ ته دا جواب ورکړه. [1]

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ

اې هغه کسانو| چه ایمان مو راوړې دې|مه کیږئی تاسو|پشان دهغه خلقو

اې د ایمان خاوندانو! تاسو دهغه خلقو په شان خبرې مه کوئ

كَفَرُوْا وَقَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوْا فِي الْاَرْضِ

چه کافران شوی دی|او وې وئیل| رونړو خپلوته |کله چه| اووتل (په سفر)| په زمکه کښې |

چې کوم کافر دی | چې کله دهغوئ خپل خپلوان په سفر لاړ شي یا چرته غزا ته لاړ شي (او شهیدان شي)

اَوْ كَانُوْا غُزًّى لَّوْ كَانُوْا عِنْدَنَا مَا مَاتُوْا وَمَا قُتِلُوْا

یاوو غزاکونکی |که وې هغوئ| زمونږ سره |نه به مړه شوی وو| اونه به وو وژلې شوی|

نوهغوئ ته وائی | که دوئ مونږ سره دلته پاتې شوې وې نونه به مړه شوی وو| اونه به قتل شوی وو

لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ

دپاره ددې چه اوګرځوی الله تعالی|دغه خبره| یوافسوس |په زړونو دهغوئ کښې| اوالله |

داسې خبرې الله پاک دهغوئ په زړونو کښې دحسرت پیدا کولو په سبب ګرځوی| او اصل کښې الله پاک

يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿١٥٦﴾

ژوندی کول کوی|اومړهٔ کول کوی|اوالله تعالی|د هغه کارونو|چه تاسو ئې کوئی| لیدونکې دې|

ژوندی کول اومړهٔ کول کوی| .... اوالله پاک ستاسو کارونه وینی ګوری ....

وَلَىِٕنْ قُتِلْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ

اوکه چرې اووژلې شوئ تاسو|په لار دالله تعالی کښې | یا |مړهٔ شوئ|نو کوم بخشش|

اوکه تاسو دالله په لار کښې شهید کړې شوئ| یا په خپل مرګ مړهٔ شئ| نو مغفرت

مِّنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿١٥٧﴾

چه دې دطرفه دالله نه|او کوم رحمت چه دې|هغه بهتر دې|دهغه ځیزونو نه|چه دا خلق ئې جمع کوی|

او رحمت دالله پاک طرفنه دې | اودا د هغه ټولو مالونو نه بهتردې چې کوم دا خلق راجمع کوی

وَلَىِٕنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِالَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ

اوکه چرې |تاسو مړهٔ شئ|یا اووژلې شئ|نو خامخابهٔ الله تعالی ته|اورغونډ یږئی |نو په سبب د رحمت سره

اوکه تاسو مړه شوئ یا اووژلې شوئ نو په هرحال الله ته به را جمع کیږئ| (ائې پیغمبره)دا مهربانی ده

---

[1] احمد: ١/٦٨، وسناده حسن ، مجمع الزوائد: ٧/٢٢٦، طبرانی : ١٣٥، مختصرا)—

مِّنَ اللّٰهِ	لِنْتَ لَهُمْ	وَلَوْ كُنْتَ	فَظًّا	غَلِيْظَ الْقَلْبِ
د طرفه دالله نه	نرم شوې ته دوی ته (انې زما محبوبه ﷺ)	او که چرې وې ته	تندخویه	او د سخت زړه والا
دالله پاک چې ته دې خلقو سره ډیرزیات نرم ئې | او که چرې ته تند خوا وسخت زړه وې				
لَانْفَضُّوْا	مِنْ حَوْلِكَ	فَاعْفُ عَنْهُمْ		
نو خامخا به خوارهٔ شوی وودوی	ستاسو دخوا نه	نو معاف کړه خطاګانې ددوی		
نوټول خلق به ستا نه خواره واره شوی وې | نو ددوئ کوتاهیانې معاف کوه				
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ	وَشَاوِرْهُمْ	فِي الْاَمْرِ	فَاِذَا	
او ببښنه غواړه دپاره د دوی	او مشوره کوه ددوی سره	په کار ددین کښې	نو کله چه	
او ددوئ دپاره دبخښنې دعا کوه | او په (اهمو) کارونو کښې دوئ سره مشوره کوه | نو هر کله				
عَزَمْتَ	فَتَوَكَّلْ	عَلَى اللّٰهِ	اِنَّ اللّٰهَ	يُحِبُّ
کله اراده اوکړه تا	نو بیا بهروسه کوه	په الله تعالی باندې	بیشکه الله	خوښوی
چې اراده دې پخه شی | نو بیا په الله پاک بهروسه کوه | او الله هغه خلق خوښوی چې کوم				
الْمُتَوَكِّلِيْنَ ﴿١٥٩﴾				
بهروسه کونکی خلق (په الله تعالی باندې)				
په هغه بهروسه کوی |				

قوله تعالی:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا

مؤمنان دفاسدو عقیدو ساتلو نه منع کول :الله ﷻ مومنان منع کوی چه دکافرو پشان فاسدې عقیدې نه ساتی دې کافرو کنټرل چه کوم خلق په سفر او جنګ کښې مړه شوکه چرې دوی سفر یا جنګ نه کولې نو دوی به نه مړه کیدل.

قوله تعالی:: لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۗ وَاللّٰهُ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۗ

د منافقانو د باطلې عقیدې تردید:- بیا فرمائی چه دا باطل خیال هم د دوی حسرت او افسوس زیاتولو والا دې. اصل کښې مرګ او ژوند دالله ﷻ په لاس کښې دې، د هغه خوښې سره ژوند ملاویږی. د هغې ارادې سره ټول کارونه جاری کیږی او دا هر څه د هغه په قبضه کښې دی . د هغه پاک ذات قضا او قدرت نه روستو کیږی. د هغه لونې ذات دعلم او نظر نه هیڅ یو څیز پټ نه دې. د ټول مخلوق د هر یو کار هغه ته علم دې .

قوله تعالی:: وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿١٥٧﴾

شهادت د الله د مغفرت او رحمت سبب دې:- دویم آیت کښې فرمائی چه دالله ﷻ لار کښې قتل کیدل یا مړه کیدل د الله ﷻ دمغفرت اورحمت ذریعه ده.او دا ددنیا او مافیها نه بهتردی. ځکه چه دا فانی ژوند دې او هغه ژوندباقی دې او ابدی دې.

قوله تعالی:: وَلَئِنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿١٥٨﴾

په صورت کښې الله تعالی ته پش کیدل:-بیا ارشاد فرمائی که تاسو په هره طریقه قتل شئ نوستاسو واپسی په الله ﷻ طرفته وی. بیا به تاسو دالله سره دخپلو عملونو بدله بیاموندنی که بده وی او که ښه وی.

قوله تعالى: فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ
د نبی په امت باندې مهرباني :- الله ﷻ په خپل نبی ﷺ او مسلمانانو باندې احسان کوی چه د نبی منونکو اود دوی د نافرمانئ نه ځان ساتونکو دپاره الله ﷻ د نبی ﷺ زړه نرم کړې دې .که د الله ﷻ رحمت نه وې نودومره نرمی او آسانی به نه وه.
د عربئ قاعده:- قتاده رضي الله عنه فرمائی چه (ما) صله ده اوعرب دا معرفه سره يوځائې كوی. لكه (فَبِمَا نَقْضِهِم) الخ كښې اونكره سره ئې هم يو ځائې كوی. لكه (عَمَّا قَلِيلٍ) كښې،دا شان دلته هم دی.يعنی د الله ﷻ رحمت سره نو د دوی زړونه نرم شوی دی .
د نبی کریم ﷺ صفات:- حسن بصری رحمه الله فرمائی چه دا د رسول الله ﷺ اخلاق دی چه په دې باندې د رسول الله ﷺ بعثت اوشو.دا آيت هم د هغه آيت په شان دې لكه (لَقَدْ جَاءَكُمْ) يعنی تاسو ته هم ستاسو د جنس نه يو رسول راغلو چه په ده باندې ستاسو مشقت ګران دې ستاسو باندې راوړو باندې ډير حرص كونكې دې په مومنانو باندې شفقت كونكې دې اورحم كونكې دې . مسند احمد كښې دی چه رسول الله ﷺ د ابوامامه باهلی رضي الله عنه لاس اونيولو او وې فرمائيل چه ائې ابوامامه ! بعضې مومنان هغه دی چه د هغوئ دپاره ځما زړه پريشانه شی. (١)
د فظا معنی: ﴿فظا﴾ نه مراد دلته سخت كلام دې . څكه چه دې نه پس د﴿غَلِيظَ الْقَلْبِ﴾ الفاظ دی.يعنی سخت زړه
د ايت مفهوم:- فرمان دې چه ائې نبی ﷺ ! كه ته سخت كلامه او د سخت زړه خاوند وې.نو دا خلق به ستاسونه منتشر شوی وو. او تاسو به نې پريښودی وې .خو الله ﷻ دوی ستاسو عاشقان جوړ كړل او د دوی زړونه ستاسو لاس كښې دی . د دې وجې تاسو هم دوی سره محبت اونرمی كوئی.
د نبی کریم ﷺ صفتونه په اسمانی کتابونوکښې:- عبدالله بن عمرو رضي الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ صفتونه په مخكښې كتابونو كښې هم كتلی دی چه رسول الله ﷺ سخت كلام او سخت زړه والا او د بدئی بدله بدئ سره وركولو والا نه دې بلكه معاف كولو والا دې (٢).
مخلوق سره د نیکئ حکم:- دترمذی يو حديث مبارك كښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه ما ته خلقو سره دنيكئ كولو او خيرخواهئ كولو دا شان حكم شوې دې لكه څنګه چه ځه د فرضو پابند يم. (٣)

قوله تعالى: وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ
د مشورې حکم :- دې آيت كښې دا هم فرمان دې چه ته دوی ته معافی كوه. ددوی دپاره استغفار كوه. او كارونوكښې دوی سره مشوره كوه.
د نبی کریم ﷺ صحابه کرامو سره مشورې:- ددې وجې د رسول الله ﷺ عادت مبارك وو چه د خلقو د خوشحالئ دپاره به ئې هغوی سره مشوره كوله.
① لكه څنګه چه ئې د بدر په ورځ قافلې طرفته د ورانديې تلو باره كښې مشوره كړې وه.اوصحابه كرامو رضي الله عنهم اوفرمائيل كه تاسودسمندر په غاړه ولاړ يئ او مونږ ته حكم اوكړئ چه دې كښې ورټوپ كړئ نو بيا به هم مونږ انكار نه كوؤ. (٤)اوتاسو مونږ برك الغماد ته بوتلل غواړئ نوبيا به هم مونږ تاسوسره يو. مونږ د موسى عليه السلام د ملګرو په شان نه يو چه موسى عليه السلام ته ئې وئيلی وو چه ته اوستا رب

(١) احمد: ٢٦٧/٥، وسنده حسن طبرانى : ٧٤٩٩-
(٢) صحيح بخارى كتاب البيوع باب كراهية السخب فى السوق: ٢١٢٥-
(٣) الكامل لابن عدى : ٤٤٧/٢-
(٤) صحيح بخارى كتاب المغازى باب قول الله (اذ تستغيثون ربكم ....) : ٣٩٥٢-

دي جنګ کوی مونږ خو دلته ناست یو. مونږ به ستاسو ښی او ګس طرفته صفونه جوړوو او د دښمن مقابله به کوو.

③ دا شان رسول الله ﷺ د دې خبرې هم مشوره اوکړه چه منزل به چرته وی ؟ او منذربن عمرو مشوره ورکړه چه هغه خلقو سره د جنګ کولو دپاره وړاندې تلل پکار دی .

④ داشان د احد په موقع هم دوی مشوره اوکړه مدینه کښې پاتې شواو جنګ اوکړو که بهراوځو ؟ د جمهورو رائې داوه چه بهر میدان ته وتل پکار دی او دوی سره مقابله کول پکار دی .نو رسول الله ﷺ هم دا اوکړل .

④ او رسول الله ﷺ د جنګ احزاب په موقع باندې هم خپلو صحابه کرام ﷺ سره مشوره اوکړه چه د مدینې د پیداوار دریمه حصه واخلو او مخالفینو سره صلح اوکړو.نو سعدبن عباده ﷺ او سعد بن معاذ ﷺ ددې نه انکار اوکړو او رسول الله ﷺ هم دا مشوره قبوله کړه. او مصالحت ئې ترک کړو.

⑤ داشان د حدیبیه په ورځ رسول الله ﷺ د دې خبرې مشوره واخستله چه د مشرکانو په کورونو حمله اوکړوکه نه ؟نو ابوبکر صدیق ﷺ اوفرمائیل چه مونږ چا سره جنګ کولو دپاره نه یوراغلی بلکه خمونږ اراده د عمرې ده. نو دا هم رسول الله ﷺ منظور کړل .

⑥ دغه شان منافقانو چه کله د رسول الله ﷺ بی بی ام المومنین عائشه رضي الله عنها باندې تهمت اولګولو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ائې مسلمانانو ماته مشوره راکړئی چه دې خلقو سره څه اوکړم چه زما کور والابدناموی.په الله قسم زما د علم مطابق خو زما بی بی کښې هیڅ خرابی نشته دې.او چه کوم سړی سره داتړی هغه هم ښه نیك بنده دې. ([1])

⑦اورسول الله ﷺ د عائشه رضي الله عنها جدائی دپاره علی ﷺ او اسامه ﷺ سره مشوره اوکړه. غرض دا چه د جنګ په کارونو کښې هم او په نورو کارونوکښې هم رسول الله ﷺ به خپلو صحابه کرامو ﷺ سره مشوره کوله.

د مشورې حکمی حیثیت:- په دې کښې د عالمانو اختلاف دې چه دا د مشورې کولو حکم په طور د وجوب وو اوکه اختیاری وو چه خلق خوشحاله شی . ابن عباس ﷺ فرمائی چه دې آیت کښې ابوبکر صدیق ﷺ اوعمرفارق ﷺ سره د مشورې کولو حکم دې (حاکم) ([2]) دا دواړه د رسول الله ﷺ ملګری او وزیران وواود مسلمانانو پلاران دی(کلبی) مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ دې دواړو بزرګانو ته اوفرمائیل که ستاسو امرکښې یو رائې شی نوځه به ستاسو خلاف نه کوم([3]) رسول الله ﷺ نه یوکس تپوس کوی چه د عزم څه معنی ده. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه کله عقل مندو سره مشوره اوکړې شی او د هغوی په مشوره عمل اوکړی شی (ابن مردویه).

مشوره ورکونکې امین دې:- ابن ماجه کښې د دوی دا فرمان دې چه چا سره مشوره اوکړې شی هغه امین دی.ابوداود ،ترمذی نسائی وغیره کښې هم داروایت دې.امام ترمذی رحمه الله دی ته حسن وائی([4])او یو روایت کښې دی چه کله تاسوځوك خپل رور سره مشوره اوکړی نوهغه ته پکاردی چه د ښه خبرې مشوره ورکړی. (ابن ماجه) .([5])

قوله تعالی:: فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشة ....) : ٤٧٥٧)-

[2]) حاکم : ٣/ ٧٠،)-

[3]) احمد: ٤/ ٢٢٧،)-

[4]) ابن ماجة کتاب الادب باب المستشار الموتمن : ٣٧٤٥، ابوداود : ٥١٢٨، وهو حسن ترمذی : ٢٨٢٢)-

[5]) ابن ماجة کتاب الادب باب المستشار الموتمن : ٣٧٤٧،)-

بیا فرمانی چه کله تاسو دیو خبرې مشوره اوکړنی نو بیا د دې د کولو پخه اراده کونی. نواوس په الله ﷻ باندې بهروسه اوساتئی، الله ﷻ بهروسه کوونکی دوستان ساتی.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ

اکه مدد اوکړی ستاسو|الله تعالی|نونشته غالب کیدونکی

| اکه الله پاک ستاسو سره مدد کوی| نو هیڅ طاقت په تاسو غالب کیدې نشی

لَكُمْ ۚ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ

په تاسو (هیڅوک)|اوکه پریښودی؛ هغه تاسو|نو څوک دې| هغه کس |چه مدد به اوکړی ستاسو|

اوکه الله پاک مو یواځې پرېږدی | نو بل داسې څوک کیدې شی چې دهغه نه پس به تاسوسره مدداوکړی

مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ

روستو دهغه نه |اوخاص په الله تعالی دې| توکل اوکړی| مومنان |اونه دې داکار د هیڅ یو نبی|

.... او مؤمنان دې په الله پاک باندې بهروسه اوکړی | اودهیڅ یونبی داکار نه دې

أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ

چه خیانت اوکړی| او څوک چه خیانت اوکړی|نورابه شی|دهغه څیز سره| چه خیانت ئې کړې وی|

چې هغه خیانت اوکړی | ...... اوڅوک چې خیانت اوکړی نوهغه څیز به خان سره

يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ

په ورځ د قیامت |بیا به پوره ورکړې شی بدله| هر نفس ته |دهغه عمل|چه کړې ئې وی|

دقیامت په ورځ راوړی | بیابه هر سړی ته دخپل عمل پوره پوره بدله ورکولې شی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ

او په هغوی به هیڅ ظلم نه کیږی|آیا نوهغه څوک|چه پیروئی ئې اوکړه| درضا دالله |کیدیشی پشان دهغه چا

او هغوی سره به هیڅ ظلم نشی کولې | ایا هغه څوک چه همیشه دالله درضاد پاره کار کوی دهغه چا

بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ

چه ګیرشو |په غضب کښې |دطرفه دالله تعالی نه|اوآخری خائې وی دهغه| دوزخ |او بدخائې دې

پشان کیدې شی | چې دالله پاک په غضب کښې ګیرشوې وی| اوداسې کس خائې جهنم دې | اوډیر

الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا

ادورتلو |دهغوئ|لوئې درجې دی | په نزد دالله تعالی|او الله تعالی|الیدونکې دې|دهغه عملونو|

بدخائې دې د ورتلو| د الله پاک په نیز دخلقو جدا جدا درجې دی| او الله دهغوئ کارونه وینی

يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ

چه دوی ئې کوی|په حقیقت کښې |احسان کړې دې | الله|په مومنانو باندې |اکله چه راولیږل (الله)|

ګوری | حقیقت کښې په مؤمنانو باندې الله پاک ډیرلوې احسان کړې دې | چې په دوئ کښې ئې

فِيۡهِمۡ	رَسُوۡلًا	مِّنۡ اَنۡفُسِهِمۡ	يَتۡلُوۡا	عَلَيۡهِمۡ	اٰيٰتِهٖ
په هغوئ کښې	يو پيغمبر	دهغوئ د خپل قوم نه	چه لولي	په هغوئ باندې	آيتونه دالله تعالى
ددوئ (دخپل قوم نه) يو پيغمبر راليږلې دې | چې هغه ورته دالله پاک آيتونه اوري					

وَيُزَكِّيۡهِمۡ	وَيُعَلِّمُهُمُ الۡكِتٰبَ	وَالۡحِكۡمَةَ	وَاِنۡ كَانُوۡا
او پاکوي هغوئ (دګناهونو نه)	او تعليم ورکوي هغوئ ته دکتاب	او دحکمت (پوهې)	حالانکه وو هغوئ
او دژوند تيرولو سمه لار ورته ښائي | او دوئ ته دکتاب او حکمت خودنه کوي | او ددې نه			

مِنۡ قَبۡلُ	لَفِيۡ ضَلٰلٍ	مُّبِيۡنٍ﴿١٦٤﴾
د مخکښې نه	خامخا په ګمراهئ	ښکاره کښې
وړاندې خوداخلق ښکاره ګمراهئ کښې وو |		

قوله تعالى:: اِنۡ يَّنۡصُرۡكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمۡ

بيادويم آيت کښې ارشاد دې چه هم دا شان دی چه مخکښې تير شو چه ﴿وَمَا النَّصۡرُ اِلَّا مِنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ الۡعَزِيۡزِ الۡحَكِيۡمِ﴾ يعني مدد صرف دالله ﷻ د طرفنه دې .هغه ذات غالب دې اودحکمتونوخاوند دې .

قوله تعالى:: وَعَلَى اللّٰهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ الۡمُؤۡمِنُوۡنَ﴿﴾

بياحکم کوی چه مومنانو ته پکاردی بهروسه او توکل صرف په الله ﷻ باندې ساتي.

قوله تعالى:: وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنۡ يَّغُلَّ ؕ وَمَنۡ يَّغۡلُلۡ يَاۡتِ بِمَا غَلَّ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ

نبی صادق او امين دې :- بيا فرمائي چه د نبی شان سره نه ښائي چه هغه خيانت اوکړی .

دايت شان نزول:- ابن عباس ﷺ فرمائي چه د بدر په ورځ يو سور رنګه څادر نه ملاويدو نو خلقو اووئيل چه شايدرسول الله ﷺ اختسې وی .نودې باندې دا آيت نازل شو. (ترمذی) (١)

دمنافقانو د تهمت لګول:- اويو روايت کښې دی چه منافقانو په څه څيز په رسول الله ﷺ باندې تهمت لګولې وو. نودې باندې دا آيت نازل شو **(ومان كان)** الخ.نو ثابته شوه چه درسول ﷺ درسولانو سردار دې اوهرقسمه خيانت،بې ځايه طرفتدارئی نه پاك اوبری دې.که دمال تقسيم وی اوکه دامانت اداکول وی.

د خيانت يوبل صورت:- ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه نبی غلول نشی کولې چه بعضو لښکروته مال غنيمت ورکړی او بعضو ته حصه ورنکړی .

دايت دويم تفسير:- ددې آيت دا تفسير هم بيان شوې دې چه نبی د الله ﷻ يو نازل شوې څيز پټ کړی او امت ته ئې اونه رسوی﴿ يغل ﴾ د"ي" پيش سره هم لوستلې شوې ده.نومعنی به داوی چه د نبی ذات داسې نه دې چه کوم خلق دوئ سره دی هغوئ دې خيانت اوکړی .

دايت بل شان نزول:- دقتاده ﷺ او ربيع نه مروی دی چه د بدر په ورځ د رسول الله ﷺ بعضوصحابه کرام ﷺ څه مال غنيمت د تقسيم نه مخکښې اخستې وواو دې باندې دا آيت نازل شو(ابن جرير).

خائن دپاره سخت عذاب دې :- بيا خائن خلق يروی او د سخت عذاب خبر ورکوی. احاديث مبارکه کښې هم د دې باره کښې سخت وعيد راغلې دې .

کاونډې سره خيانت:- دمسند احمدحديث کښې دی چه د ټولو نه زيات خيانت کولو والا هغه سړې دې چه دګواندیانو د پټی زمکه يادهغه دکور په زمکه باندې قبضه اوکړی.که يو ګز زمکه هم قبضه کړی نو د اووه زمکو طوق به ده ته اغوستې شی . (١)

(١) ابوداود کتاب الحروف : ٣٩٤٧)-

د حاکم د خیانت څیزونه:-دمسند يو بل حدیث کښې دی څوک چه مونږ حاکم جوړ کړو ، که د هغه کور نه وی نو کور جوړولې شی، که ښځه نې نه وی نو ښخه دې وکړی، که نوکر نه وی نو نوخادم ساتلې شی، که سورلی ورسره نه وی نو سورلی اخستې شی. که ددې نه سوا نورڅه اخلی نوخائن به وی. دا حدیث ابوداود کښې نورو الفاظوسره منقول دې([2])

دخیانتګر نه د رسول الله ﷺ براءت:- دابن جریر روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه څه په تاسو کښې هغه کس پیژنم چه هغه به چیلۍ اوچته کړی او هغه چیلۍ به چغې وهی ،هغه به د قیامت په ورځ راشی او خما نوم سره به ما بلی. (اې محمد) څه به ورته وایم چه څه ستا دپاره الله ته هیڅ نشم وئیلې ما خوتاته تبلیغ کړې وو. څه هغه کس هم پیژنم چه اوښ به نې اوچت کړې وی او رابه شی . او هغه به وائی چه ائې محمد ﷺ ! ائې محمد ﷺ ! څه به ورته وایم چه د الله ﷻ په مخکښې زه ستا هیڅ مدد نشم کولې. ما خوتبلیغ کړې وو. او څه هغه کس هم پیژنم چه هغه به داسې آس راولی چه آوازونه به کوی ،هغه به ماته آواز کوی چه یامحمد ﷺ ! یامحمد ﷺ ! څه به ورته اووایم چه د الله ﷻ مخکښې څه ستا هیڅ مدد نشم کولې ما درته وئیلی وو ، ([3]) دا حدیث صحاح ستة کښې نشته . (یعنی دا هغه کسان دی په مال غنیمت کښې ئې خیانت کړی وی)

هم دا حدیث په بل سند سره :- مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ د ازد قبیلې یو سړې حاکم جوړ کړو او وې لیږلو اوهغه ته به ئې ابن اللتبیه وئیل. هرکله چه ده زکوة وصول کړو او واپس راغلو نو ده اووئیل چه دا خو ستاسو دې او دا ماته تحفه ملاؤ شوې ده. رسول الله ﷺ په منبر تشریف فرماشو او وې فرمائیل چه په دې خلقو باندې څه شوی دی چه کله څه دوی یو کار پسې اولیږم او دوی واپس راشی نو وائی چه دا ستاسو دی او دا ماته تحفه کښې ملاؤ شوې دې. دوی دې خپلو کورونوکښې کینی چه بیا څوك دوی ته تحفې ورکوی که نه ؟ په هغه ذات مې دې قسم وی چه د هغه په قبضه کښې د محمد ﷺ ساه ده ، چه تاسو کښې څوك د دې نه څه واخلی نو هغه به دا څیز د قیامت په ورځ خپله غاړه کښې اچولې راوړی. که اوښ وی نو هغه به چغې وهی ، که غوا وی نو هم به چغې وهی ، اوکه چیلۍ وی نو هغه به چغې وهی. بیا رسول الله ﷺ خپل لاسونه دومره اوچت کړل چه د ترخونو سپین والۍ ئې مونږ ته ښکاره شواو درې ځله ئې اوفرمائیل چه ائې الله ﷻ آیا ما ستا احکام اورسول ؟ ([4])

د حاکمانو څه اسئل خیانت دې:- دمسند یو ضعیف حدیث مبارك کښې دی چه داسې تحصلدارانواو حاکمانو ته څه په تحفو کښې ملاؤ شی هغه خیانت دې ([5]). دا روایت صرف مسند احمد کښې دې چه ضعیف دې اوداسې معلومیږی چه د مخکښنو طویل احادیثو خلاصه ده .

معاذبن جبل ﷺ ته نصیحت:- ترمذی کښې روایت دې چه معاذ بن جبل ﷺ فرمائی چه څه رسول الله ﷺ یمن ته اولیږلم ، هرکله چه څه روان شوم نو څه ئې راوغوښتم ، کله چه څه واپس شوم نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما ته صرف د یوې خبرې دپاره راغوښتې . که ته خما د اجازت نه بغیر څیز اخلی نوهغه به خیانت وی. او هر خائن به دقیامت په ورځ خپل خیانت سره حاضریږی. بس تاته مې هم دا وئیل ، اوس څه لاړشه.([6])

---

[1]) احمد : ٢٤١/٥، صحیح بخاری: ٢٤٥٢، صحیح مسلم: ١٦١٠)-
[2]) احمد : ٢٢٩/٤، ابوداود کتاب الخراج باب فی ارزاق فی العمال : ٢٩٤٥، وسنده صحیح)-
[3]) الطبری : ١٠٥/٤ ح/٨١٥٧،)-
[4]) احمد : ٤٢٣/٥ ، صحیح کتاب الهبة باب من لم یقبل الهدیة لعلة: ٢٥٩٨، ، صحیح مسلم : ١٨٣٢)-
[5]) احمد: ٤٢٤/٥ ،)-
[6]) ترمذی : کتاب الاحکام باب ماجاء فی هدایا الامر : ١٣٣٥،)-

د خیانت شوی څیز سره میدان حشرته راتلل:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ یو ورځ اودریدو او دخیانت ذکر ئې اوکړو او ددې لویولویو ګناهونو او وبالونونه ئې مونږ ویرولو. بیا رسول الله ﷺ دا ذکر اوفرمائیلو چه د قیامت په ورځ به خلق څناورو سره راشي او رسول الله ﷺ ته به فریاد کوی او رسول الله ﷺ به انکارکوی ، لکه څنګه چې وړاندې بیان شو. په هغې کښې د سروسپینو ذکر دې دا حدیث مسلم او بخاری شریف کښې هم دې ([1])

دیو صحابی ﷺ د عامل جوړیدو نه ویریدل:- مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل ائې خلقو څوک مونږ عامل جوړ کړو او بیا هغه څمونږ نه یو د ستنې هومره څیز هم پټ کړی نوهغه خیانت دی ، او دې سره به دقیامت په ورځ حاضریږی. دې آوریدو سره یو غنم رنګی انصاری سعدبن عباده ﷺ اودریدو او وې فرمائیل چه یارسول الله څه عامل نه جوړیږم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ولې ؟ هغه اووئیل چه دا تاسو چه اوفرمائیل . رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه اوس واوره چه څوک مونږ عامل جوړ کړو یا چاته مونږ څه کار حواله کړو نو هغه ته پکار دی چه لږ ډیر هرڅه راوړی چه کوم ده ته ورکړې شوی وی او واخلی او چه دڅه نه منع شی هغې نه دې منع شی . دا حدیث مسلم او ابوداود کښې هم دې ([2]).

دخیانت په وجه عذاب قبر:- ابو رافع ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ به عام طور د مازیګر مونځ نه پس عبدالاشهل ته تشریف اوړو. او تقریبا تر ماښام پورې به هلته مجلس وو. یو ورځ د ماښام وخت کښې هلته ئې تشریف یوړو ، وخت کم وو ، تیز تیز تلل ، چه بقیع ته اورسیدو نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تف دې تاته تف دې . ما اوګڼړل چه ګنې ماته وائی نو ما خپلې کپړې درست کړې ، او روستو پاتې شوم. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څه خبره ده ؟ ما اووئیل چه ستاسو د فرمان په وجه . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ماتاته نه وو وئیلی بلکه دا قبر د فلانی سړی دې ، دا سړې ما فلانئ قبیلې ته لیږلې وو. ده ترې یو څادر اخستې وو ،اواوس هغې نه اور جوړ شوې دې او دې پرې سوزی. (مسند احمد) ([3]).

دخیانت نه ځان اوساتئ:- عباده بن صامت ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ به د غنیمت د مال نه د اوښ د شا نه څه ویښته اخستل نو فرمائیل به ئې چه څما هم په دې کښې حق شته دې چه څومره ستاسو په دې کښې دی .خیانت نه ځان ساتئ، د خیانت کونکی رسوائی به د قیامت په ورځ وی .تار ستنې پورې رسوائی او ددې نه حقیر څیز هم .دالله تعالی لار کښې نزدو او لرو سره جهاد کوئی. وطن کښې هم او سفر کښې هم .جهاد د جنت د دروازونه یو دروازه ده ، د جهاد په وجه الله ﷺ مشکلاتو او مصیبتونو نه نجات ورکوی.د الله ﷺ حدونه خپلواو پردو دواړو باندې جاری کوئ. دالله ﷺ باره کښې دې ملامت کونکې په ملامتیا ونیلو سره ستاسو خوله بنده نکړی.(مسند احمد).([4])

خیانت د قیامت د ورځې رسوائی ده:- ددې حدیث بعضې حصه ابن ماجه کښې هم مروی ده. ابو مسعود انصاری ﷺ فرمائی چه کله څه رسول الله ﷺ عامل جوړ کړم اووې لیږلم .نو وې فرمائیل چه ائې ابو مسعود ﷺ ! لاړشه خو هسې نه چه تا څه د قیامت په ورځ داسې حالت کښې اووینم چه ستا په شا باندې اوښ وی او هغه چغې وهی چه کوم تا خیانت کړې وی .ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ بیا خو څه نه ځم. نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چه بیا خو تا په زور نه لیږم.(ابوداود).

دقیامت په ورځ د خیانت شوی څیز راوړل:- ابن مردویه کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی که یو کاڼړنی جهنم ته اوویشتلې شی نو اویاکاله هغه روان وی او ددې بیخ ته نه رسی . د خیانت څیز به هم دغه شان

---

[1]) احمد: ٤٢٦/٢، صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الغلول : ٣٠٧٣، صحیح مسلم: ١٨٣١)–

[2]) صحیح مسلم کتاب الامارة باب ما غلظ تحریم الغلول : ١٨٣١، احمد: ١٩٢/٤، ابوداود: ٣٥٨١)–

[3]) احمد: ٣٩٢/٦، نسائی کتاب الامامة باب الاسراع الی الصلاة من غیر سعی : ٨٦٣، وهو حسن)–

[4]) ابوداود کتاب الخراج باب فی غلول الصدقة : ٢٩٤٧، وسنده حسن)–

جهنم ته ویشتلې شي بيا به خيانتګر ته ونيلې شي چه لاړه شه دا راوړه. هم دا معنی د الله ﷻ دې دې فرمان چه ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ (١)

په مال غنيمت كښې د خيانت په وجه شهيد جهنم ته تلل:-مسند احمد كښې دی چه د خيبر په ورځ صحابه كرام ﷺ راتلل او وې فرمائيل چه فلانې شهيد دې .فلانې شهيد دې .هركله چه ديو سړی باره كښې اووئيلې شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه بالكل نه ما هغه جهنم كښې ليدلې دې.ځكه چه ده د غنيمت د مال يو څادريټ كړې وو.بيا رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ائې عمر بن خطاب ﷺ ! ته لاړ شه او خلقو ته اعلان اوكړه چه جنت ته به صرف ايماندار ځي. نو څه لاړم او ټولو ته مې دا اعلان اوكړو. دا حديث مسلم اوترمذی كښې شته دې . امام ترمذی ﷫ دې ته حسن صحيح ونيلې دی (٢).

د صدقې په څارو كښې دخيانت كولو سزا:- ابن جرير كښې دی چه يو ورځ عمرفاروق ﷺ د عبدالله بن انيس ﷺ سره د صدقاتو ذكر اوكړو او وې فرمائيل چه تاسو د رسول الله ﷺ دا فرمان نه دې آوريدلې چه رسول الله ﷺ صدقاتو كښې د خيانت كوونكوباره كښې اوفرمائيل چه دې كښې څوك اوښ يا چيلئ واخلي نو دې به هغه د قيامت په ورځ اوچتوی.عبدالله ﷺ اوفرمائيل چه آو،دا روايت ابن ماجه كښې هم دې (٣).

د صدقې په مال كښې خيانت كول:-ابن جرير كښې د سعدبن عباده ﷺ نه مروی دی چه دې رسول الله ﷺ د صدقو دوصولئ دپاره ليږلو وو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ائې سعده ! هسې نه چه ته د قيامت په ورځ چغه وهونكې اوښ راولې.نو سعد ﷺ اوفرمائيل چه نه خو به څه داعهده قبوله كړم اونه ددې احتمال شته دې.نورسول الله ﷺ ددې كار نه هم دې منع كړو.(٤)

دخيانت شوی څيز عذاب:- مسند احمد كښې دی چه مسلمه بن عبدالمالك سره د روم جنګ كښې سالم بن عبدالله هم وو.يوسړی د ده د مال نه څه خيانت مال راوويستو. د لښكر سردار دسالم ﷺ نه دې باره كښې فتوی طلب كړه نو دوی اوفرمائيل چه ما ته څما پلار عبدالله ﷺ اوهغه ته د هغه پلارعمر بن خطاب ﷺ بيان كړې. چه رسول الله ﷺ فرمائيلی دی چې د چا په مال كښې تاسو د غلا سامان اوموميئ نو هغه اوسيزئی.راوی وائی چه څما خيال دا هم دې چه دائې هم اوفرمائيل چه هغه ته سزا وركړئی . نو هركله چه دهغه مال بازاركښې راويستلې شو نو په هغې كښې يو قران پاك هم وو.

خيانت شوی څيز سره به څه كولې شي؟:-① سالم ﷺ نه دې باره كښې بيا تپوس اوشو نو وې فرمائيل چه دا خرڅ كړئی او د دې قيمت صدقه كړئی. دا حديث ابو داود او ترمذی شريف كښې هم شته دې (٥). امام علي بن مدينی ﷫ او امام بخاری ﷫ فرمائی چه دا حديث منكر دې . امام دارقطنی ﷫ فرمائی چه صحيح دا ده چه دا دسالم ﷫ خپله فتوی ده .حضرت امام احمد اود دوی دملګرو هم دا قول دې.حسن ﷫ هم دا وائی ② علی ﷺ فرمائی چه دده مال دې اوسيزلئ شي او دې دې د مملوك د حد نه كم اووهلې شي.اوده ته دې دده حصه ورنكړې شي ③ امام ابوحنيفه ﷫،امام بخاری ﷫،امام مالك ﷫ اوامام شافعی ﷫ اودجمهورو مذهب ددې خلاف دې. دوی وائی چه د ده مال دې اونه سيزلې شي .بلكه د دې په مثل دې ده ته تعزيری سزا وركړې شي.امام بخاری ﷫ فرمائی چه رسول الله ﷺ د خائن دجنازې نه انكار كړې وو اودده مال ئې نه وو سيزلې . والله اعلم.

---

(١) ابن مردويه)-
(٢) صحيح مسلم كتاب الايمان باب غلظ تحريم الغلول : ١١٤، ترمذی :١٥٧٤، احمد: ٣٠/١)-
(٣) ابن ما جة كتاب الزكاة باب ماجاء فى عمال الصدقة: ١٨١٠، وهو حسن : احمد: ٤٩٨/٣)-
(٤) الطبری : ٨١٦٢، وسنده صحيح .)-
(٥) احمد: ٢٢/١، كتاب الجهاد باب فى عقوبة المال : ٢٧١٣)-

مسلک حنفي:- دا مسئله راته صريحې معلومه نشوه البته په احکام القران د علامه ظفراحمد عثماني رحمه الله کښې دی (**لم يذکر للغلول عقوبة في الدنيا فدل على انه لايحرق رحله حدا**) يعنې الله تعالى په مال غنيمت کښې د خيانت کولو په سزا کښې څه دنياوی سزا نه ده ذکر کړې د دې نه دا معلوميږي چې د مال غنيمت غلا شوې څيز به نشي سوزولې چونکه عثماني رحمه الله حنفي دې او دوی د نه سوزولو ذکر کړې دې نو معلومه شوه چه د احنافو په نيز به خيانت شوې څيز نشي سوزولې (احکام القران ۲/۷۳)-

مسنداحمد کښې دی چه کله د قران پاك د تغير حکم اوکړې شونو عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوفرمائيل چه تاسو کښې د چا نه څومره کيديشي نو هغه دې پټ کړی. ځکه چه څوك څه څيز پټ کړی نو د قيامت په ورځ به هغه څيز راوړی. بيا ئې اوفرمائيل چه ما اويا خله د رسول الله ﷺ نه زباني آوريدلی دی. نو آيا څه د رسول الله ﷺ لوستې شوی قرآت نه منکر شم او هغه پريږدم ؟[1] دا امام وکيع رحمه الله هم په خپل تفسير کښې راوړې دې .

په مال غنيمت کښې د خيانت کونکی سره د نبی کريم ﷺ سختی:- ابو داود کښې دی چه د رسول الله ﷺ عادت مبارك وو چه کله به د غنيمت مال راغلو نو رسول الله ﷺ به بلال رضي الله عنه ته حکم کولو او هغه به خلقو ته اعلان کولو چه چا سره څه څه وی نو هغه راوړنی .نوبيا به رسول الله ﷺ په دې کښې پنځمه حصه ويستله او نور به ئې تقسيم کړو.يو ځل يو سړی دې نه پس د ويښتو يو غنچه راوړه او وې وئيل چه يارسول الله ﷺ دا ځمانه پاتې شوې وه. نو رسول الله ﷺ ورته اووئيل چه تا د بلال اعلان آوريدلې وو چه کوم هغه درې خله کړې وو. هغه اووئيل چه آو. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چه په هغه وخت کښې دې ولې راونړو. نو هغه عذر اوکړو ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل

چه اوس ئې بالکل نه اخلم .هم ته به دا د قيامت په ورځ راوړې.[2]

قوله تعالى: أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ

ايماندار او بې ايمان برابر نه دی :- الله ﷻ فرمائي چه د الله ﷻ په شريعت باندې تګ کونکی او د الله ﷻ رضامندی حاصلونکی،ددې ثوابونو حاصلونکی،اوهغه د عذابونو نه بچ نکی،نودا خلق او کوم خلق چې د هغه دعذاب مستحق شو،اوچه د مرګ نه پس به جهنم کښې خپل ځائې جوړوی.آيا دا دواړه برابرکيديشي ؟بيا فرمائي چه نيکی او بدی دواړه مختلف درجو کښې دی [3]، هغه د جنت درجو کښې دې. او دې د جهنم په طبقوکښې دې. لکه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا﴾ هر يو دپاره د هغه د عمل مطابق درجې دی. بيا فرمائي چه الله ﷻ ددوی عملونه اوکتل او زر ده چه دوی ته به پوره پوره عمل ملاؤ شی. نه به نيکی کميږی او نه به بدی زياته شی . بلکه د عمل مطابق به جزا او سزا وی.

قوله تعالى: لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

نبی هم د انسانانو جنس نه دې :- بيا فرمائي چه مومنانو باندې د الله ﷻ لوئې احسان دې چه په دوی کښې ئې هم د دوی د جنس نه پيغمبر راوليږلو چه هغه سره خبرې اوکړی اوتپوسونه ترې اوکړی ، او دوی سره سره پاسی او دوی ته ترې فائده اورسی . لکه بل ځائې ارشاد دې چه ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾دلته هم مطلب دا دې چه ستاسو د جنس نه هغه ذات ستاسو جوړې پيدا کړې .او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ﴾ اووايه چه څه ستاسو په شان انسان يم ، ماته وحی کيږی چه ستاسو معبود يو معبود دې او فرمان دې چه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ يعنې ستاسو نه مخکښې چه مونږ څومره رسولان ليږلی دی هغوئ ټولو به خوراك کولو او بازارونوکښې به ګرځيدل.

---

[1] احمد:)-

[2] ابوداود کتاب الجهاد باب في الغلول اذا كان يسيرا : ۲۷۱۲، وسنده حسن)-

[3] ابن ابي حاتم : ۲/٦٤٦، الطبري: ۷/۳٦۷)-

اوبل خاني كښې ارشاد دې چه ﴿وَمَآ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوۡحِىۡۤ اِلَيۡهِمۡ مِّنۡ اَهۡلِ الۡقُرٰى ؕ﴾ يعنى ستا نه مخكښې مونږ سړو ته وحى كړې وه چه كلو كښې اوسيدل .او ارشاد دې چه ﴿يٰمَعۡشَرَ الۡجِنِّ وَالۡاِنۡسِ اَلَمۡ يَاۡتِكُمۡ رُسُلٌ مِّنۡكُمۡ﴾ يعنى ائې جناتو اوانسانانو!آيا تاسو ته ستاسو نه رسول نه وو راغلې ؟

قوله تعالى:: اَنۡفُسِهِمۡ يَتۡلُوۡا عَلَيۡهِمۡ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيۡهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ الۡكِتٰبَ وَالۡحِكۡمَةَ ۚ

الغرض دا پوره احسان دې ، چې مخلوق طرفته هم د هغوی د جنس رسولان ليږلې شوی دی چه مخلوق دوی سره كينى پاسى.او د سوالو د جوابونو په ذريعه دين زده كوی. نوالله ﷻ فرمانى چه هغه د الله ﷻ آيتونه يعنى قران پاك دوی ته لولى او د نيكو خبرو حكم كوی او دبدو نه ئې منع كوی اودوی پاكوی او دوی نه د جاهليت او ناپاكۍ اثرات ختموی. او دوی ته سنت ښائى او د دې رسول ﷺ د راتلو نه مخكښې دوی گمراه شوی وو. ظاهرى بدۍ اوپوره جهالت كښې وو.

اَوَلَمَّآ اَصَابَتۡكُمۡ
آيا اوهر كله چه| راورسيدو تاسوته
اوپه تاسوځه شوی دی چې كله په تاسوباندې | ....
مُّصِيۡبَةٌ قَدۡ اَصَبۡتُمۡ مِّثۡلَيۡهَا ۙ قُلۡتُمۡ اَنّٰى هٰذَا ؕ
مصيبت |چه په تحقيق سره|رسولې ووتاسو| دوچند ددې|نواووئيل تاسو| چه د كومې راغې دا (غم)|
مصيبت راشى |حالانكه تاسو دهغې دوچنده نقصان(دښمن)ته رسولې وو| نوتاسووائې چې دادكوم خانې نه راغلو
قُلۡ هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اَنۡفُسِكُمۡ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۱۶۵﴾
ورته اووايه|دا دطرفه| د نفسونو ستاسونه دې |بيشكه الله تعالى| په هر څيزباندې |قادردې
ورته اووايه چې دا تاسوته هم ستاسو د كړو په وجه راغلې دې| بيشكه الله پاك په هرڅۀ قادر دې
وَمَآ اَصَابَكُمۡ يَوۡمَ الۡتَقَى الۡجَمۡعٰنِ
|اوهغه| چه دااورسيدوتاسوته | په هغه ورځ | چه مخامخ شوې | دواړه ډلې
اوكوم تكليف چې تاسو ته د دوو ډلو يو بل سره د مخامخ كيدو په په ورځ رسيدلې وو
فَبِاِذۡنِ اللّٰهِ وَلِيَعۡلَمَ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ۙ ﴿۱۶۶﴾
|نوهغه په حكم دالله تعالى(دررسيدلې وو)| دپاره ددې چه معلوم كړی | مومنان |
دا دالله پاك په حكم سره وو | (دا هرڅه د دې وجې) چې مؤمنان جدا كړی
وَلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ نَافَقُوۡا ۖۚ وَقِيۡلَ لَهُمۡ
اودپاره ددې چه معلوم كړی|هغه كسان |چه منافقت ئې كړې وو|اوچه اووئيلې شوا هغوی ته |
اومنافقان جدا كړی | ....(هغه منافقان) چې ورته اووئيلې شى
تَعَالَوۡا قَاتِلُوۡا فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ اَوِ ادۡفَعُوۡا ؕ قَالُوۡا لَوۡ نَعۡلَمُ
چه راشئ| جنگ اوكړئ| په لار دالله كښې |يا دفاع (حفاظت)اوكړئ|نواووئيل هغوی| كه مونږ ته علم وې
چې راشئ دالله په لار كښې جهاد اوكړئ|يا (كم از كم)دخپل كور كلى نه دشمن لرې كړئ | نوهغوی اووئيل كه مونږ ته معلوم

قِتَالًا لَّااتَّبَعْنٰكُمْ ط هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ

|دجنگ| نو خامخا به مونږ پیروی کړې وې ستاسو| هغوئ کفرته |په دغه ورځ| ډیرنژدې وو

وې اچې دا جنګ دې | نومونږ به درپسې ضرور درغلی وو| ددې وینا په وخت کښې هم هغوئ کفرته زیات نژدې وو

مِنْهُمْ لِلْاِيْمَانِ ج يَقُوْلُوْنَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَّا لَيْسَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ط

په نسبت دهغوئ| ایمان ته |وائی هغوئ| په خولو خپل |هغه خبرې| چه نه وی په زړونو دهغوئ کښې

په نسبت دایمان | ....دوئ په خولې هغه څه وائې چې په زړونو کښې ئې نه وی

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُوْنَ ۚ۝ اَلَّذِيْنَ قَالُوْا

|اوالله تعالی|ښه پوهیږی |په هغه خبرو|چه پټوئی ئې هغوئ| داهغه خلق دی | چه اووئیل هغوئ

اوکومې خبرې چې دوئ پټوی | الله په هغې ښه خبر دې|............داهغه خلق دې چې دوئی د خپلو رونړو

لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا ط قُلْ

| رونړو خپلو ته|اوحال داچه ناست وو پخپله| که دوی خبره منلې زمونږ|نونه به وو وژلی شوی|ورته اووایه

په باره کښې اووئیل |حالانکه دوئ پخپله ناست پاتې شو | که چرې زمونږ خبره ئې منلې وې نو وژلی شوی به نه وو ورته اووایه

فَادْرَءُوْا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝

|نولرې کړئی| دخانونو خپلونه | مرګ |که چرې| یئ تاسو ریښتنی|

ښه ده تاسودخپل ځان نه مرګ لرې کړئی |که تاسوپه دې وینا کښې رشتونی یئ|

قوله تعالی:: اَوَلَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا لا

د جنګ احد مصیبت :- دلته چه دکوم مصیبت ذکر کیږی دا د احد مصیبت دې چه په هغې اویا صحابه کرام ﷺ شهیدان شوی وو.او ددې نه دوچند مصیبت مسلمانانو کافرانو ته رسولې وو یعنی د بدر په ورځ اویاکافران قتل شوی وو او اویا قیدیان شوی وو. نومسلمانانو اووئیل چه دا مصیبت څنګه دې ؟ الله ﷻ فرمائی چه دا ستاسو د خپل طرفنه دې .

داحد شهیدان د بدر د قیدیانو د رهائی په بدله کښې:-عمر بن خطاب ﷺ بیان کوی چه د بدر په ورځ مسلمانانو فدیه واخسته او کوم کفار ئې پرېښودی وو د هغې په سزا کښې راتلونکی کال کښې دوی کښې اویا مسلمانان شهیدان شول. او صحابه کرام ﷺ کښې شور جوړ شو او د رسول الله ﷺ څلور غاښونه مبارك شهیدان شو. د رسول الله ﷺ په سرمبارك باندې زخمونه راغلل. اود رسول الله ﷺ مخ مبارک هم وینې شو. ددې بیان دې آیت کښې کیږی. (ابن ابی حاتم ومسند امام احمد بن حنبل) ([1]).

د بدر د فدې په بدله کښې اویا شهیدان- علی ﷺ نه مروی دی چه جبرئیل ﷺ رسول الله ﷺ ته راغلو او وې فرمائیل چه انې محمد ﷺ ! الله تعالی ته دا خوښ نه دی چه ستا قوم کافران قیدیان جوړ کړی .تاسو دوی ته حکم اوکړئ چه دوئ خبرو کښې یو اختیار کړی. یا خودې دا قیدیان اووژنی یا دې د دوی نه فدیه واخلی او دوی دې آزاد کړی . خو بیا به مسلمانانو کښې دومره تعداد کښې شهیدان کیږی. رسول الله ﷺ خلق راجمع کړل او دواړه خبرې ئې پیش کړې . نو هغوئ اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! دا خمونږ د قبیلې خلق دی ،خمونږ رشته دار رونړه دی. مونږ د دوی نه ولې فدیه وانخلو ؟ او دې مال سره به مونږ قوت حاصل کړو اوخپلو دښمنانوسره به جنګ اوکړو.اوبیا مونږ کښې چه دومره کسان

---

[1]) احمد: ۱/ ۳۰ وسنده حسن)-

شهیدان شی نو دې کښې څه نقصان دې؟نوجرمانه ئې وصول کړه اواویا قیدیان ئې پرېښودل . اودوی نه هم اویا مسلمانان شهیدان شول په غزوه احد کښې (ترمذی ، نسائی).(١)

د ایت دوه مطلبه:- ① نومطلب دا شو چه دا ستاسو د طرفنه اوشو یعنی تاسو د بدر قیدیان ژوندی پرېښودل اودهغوئ نه مودجنګ جرمانه وصول کړه اودا شرط مو منظورکړی وو چه نوستاسودې دومره کسان شهیدشی نوهغه شهید شو② دویم مطلب دا دې چه تاسو د رسول الله ﷺ نافرمانی کړې وه په دې وجه تاسوته نقصان اورسیدو.تیراندازو ته رسول الله ﷺ حکم کړې ووچه هغوئ دې خپل ځائې نه پرېږدی.خو هغوئ هغه ځائې پرېښودو. الله ﷻ په هر څیز قادر دې او چه کومه اراده او حکم اوکړی نو هغه نه روستو کیږی .

قوله تعالی: وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا

د احد په جنګ کښې حکمتونه:- ①د دوارو جماعتونو د جنګ په وخت کښې تاسوته نقصان اورسیدو. او تردې چه تاسو د دښمن نه په تیښته شوئی . تاسو کښې بعضې خلق شهیدان شول او بعضې زخمیان شول.دا ټول هرڅه د الله ﷻ د قدر او قضا سره وو او د هغه پاك ذات حکمت د دې مقتضی وو. ②او د دې یومقصد دا هم ووچه الله ﷻ ته (په علم ظاهری سره) متزلزل ایمان والا او ثابت قدم خلق معلوم شی. او منافقان هم معلوم شی.لکه عبدالله بن ابی ابن سلول او دده ملګری چه په لار کښې واپس شو. یو مسلمان هغوئ پوهه کړه چه راځئ د الله ﷻ لار کښې جهاداوکړئی او یا کم ازکم هغه کسان خومنع کړه چه حمله کوؤنکی دی.

قوله تعالی: قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنٰكُمْ

د منافقانو د وینا دوه مطلبه:- ①خو هغوئ دا خبره روستو اوغورزوله او وې وئیل چه مونږ خو د جنګ د طریقو نه واقف نه یوکه مونږ واقف وې نو ضرور به تاسو سره وې .دا هم د مدافعت یو صورت وو چه هغوئ مسلمانانو سره وې او دې سره مسلمانان زیات ښکاریدل یا ئې دعاګانې کولې ② د هغوئ د جواب یو مطلب دا ووکه چرې مونږ ته معلوم وې چه تاسو په رښتیا دښمن سره مقابله کوئی نو مونږ به هم تاسو سره وې . خو مونږ ته پته ده چه جنګ نه کیږی.

د لارنه د عبدالله بن ابی واپس کیدل:- سیرت محمد بن اسحاق کښې دی چه رسول الله ﷺ زرو کسانو سره احد طرفته لاړل.نیمه لار کښې عبدالله ابن سلول روان شو او د نورو ئې اومنل او د مدینې نه اووتلو. او خما ئې اونه منل. په الله قسم مونږ ته نه دې معلوم چه مونږ کومې فائدې دپاره جنګ اوکړو ؟ خلق ولې خپل ځانونه ضائع کوی.چه څومره نفاق او شك اوشکوك والا خلق وو د دوی په آواز ئې لبیك اووئیلو اودریمه حصه لښکر هغه سره واپس شو. عبدالله بن عمرو ابن حزام دبنو سلمه رور دوی ډیر پوهول چه اې خما قومه خپل نبی او خپل قوم مه رسوا کوئی.دوی دښمن ته مه پرېږدئی او واپس کیږئی مه خو هغوئ بهانه جوړه کړه چه مونږ ته معلومه ده چه جنګ نه کیږی . هر کله چه دا بې چاره ګان عاجزه شو.نو وې وئیل چه تاسو دې الله ﷻ غرق کړی د الله دښمنانو ، د الله تاسوته هیڅ حاجت نشته دې ، الله ﷻ دخپل نبی مددګار دې . نو رسول الله ﷺ هم هغوئ پرېښودل (٢)

قوله تعالی: هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

الله ﷻ فرمانی چه هغوئ په هغه ورځ دایمان مقابله کښې کفر ته زیات نزدې وو. دې نه معلومه شوه چه د انسان احوال زیات مختلف دی. کله هغه کفر ته نزدې شی او کله ایمان ته نزدې شی .

قوله تعالی: يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ

---

(١) ترمذی کتاب السیر باب ماجاء فی قتل الاساری والفداء : ١٥٦٧،)-

(٢) السیرة لابن هشام : ٥٢/٣، معضلا الطبری : ٨١٩١)،-

بیا فرمائی چه دوی خپلو خولو نه خبرې جوړوی او د دوی زړونو کښې بل څه دی . لکه څنګه چه دوی وائی که مونږ ته جنګ راتلې نو مونږ به ضرور تاسو سره وې . حالانکه دوی ته یقینی طور معلومه ده چه مشرکان لرې لرې نه مسلمانانو سره د مقابلې دپاره راغلی دی.هغوئ سوزی څکه چه دهغوئ سرداران دبدر په ورځ میدان کښې پاتې شوی وو.اودهغوئ اشراف قتل شوی وو.نو اوس په دې کمزورو مسلمانانو حمله آور شو. او یقینی طور یو عظیم جنګ کیدونکې دې . نو الله ﷻ فرمائی چه ماته د دوی د زړونو د پټو خبرو هم علم دې .

قوله تعالی:: اَلَّذِيْنَ قَالُوْا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا

دا هغه خلق چه دوی ونیل که چرې خمونږ رونړو خمونږ خبره منلې وې اوکور کښې ناست وې او جنګ کښې شریك شوې نه وې نو نن به مړه شوی نه وو. نو دې باره کښې د الله ﷻ ارشاد دې که دا صحیح وی او تاسو په دې خپله خبره کښې ریښتونی یئ او میدان ته نه تلو سره انسان د مرګ نه بچ کیږی نو پکاردی چه تاسو مړه نشئ ،د دې وجې تاسو کورونوکښې ناست یئ .لیکن ظاهره دا ده چه تاسو به هم یو ورځ روان یئ اګر چه تاسو مضبوطو برجونو کښې پناه واخلئ . مونږ به تاسو هله اومنو چه تاسو ځان د مرګ نه بچ کړئ. جابر بن عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت د عبدالله بن ابی بن سلول او د ده د ملګرو باره کښې نازل شوې دې ([1])

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ؕ بَلْ اَحْيَآءٌ

اومه کوه ګمان |په هغه کسانو|چه وژلې شوی دی| په لاره دالله کښې | دمړو | بلکه ژوندی دی

اوتاسو ګمان مه کوئ دهغه خلقو په باره کښې چې دالله په لارکښې شهید شوی وی|چې ګنی دامړهٔ دی بلکه دوی ژوندی دی

عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ ۙ﴿۱۶۹﴾ فَرِحِيْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ

په نیزد رب خپل|هغوئ ته رزق ورکولې شی |خوشحاله دی|په هغه څه|چه ورکړی دی هغوئ ته الله|

دخپل رب په نیز دوئ ته رزق ملاویږی| الله پاک چې کوم فضل پرې کړې دې په هغې دوی خوشحالیږی

مِنْ فَضْلِهٖ ۙ وَيَسْتَبْشِرُوْنَ بِالَّذِيْنَ لَمْ يَلْحَقُوْا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ

دفضل خپل نه| اوخوشحالیږی |په هغه کسانو|چه لانه دوی رسیدلی دی هغوئ ته|روستو دهغوئ نه|

اوپه هغه مسلمانانو باندې یو بل ته زیرې ورکوی کوم چه ورپسې رسیدلی نه دی بلکه روستو پاتې دی

اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۱۷۰﴾ يَسْتَبْشِرُوْنَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

چه نشته یره |په هغوئ باندې|اونه به دوی غمژن شی |خوشحالی حاصلوی|په نعمت خپل سره|د طرفه دالله نه

په هغوئ هیڅ ویره نشته دې |او نه به هغوئ غمژن شی|هغوئ دالله په نعمت اوفضل باندې ډیرزیات خوشحاله دی

وَفَضْلٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۷۱﴾ اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا

اوبه فضل سره|اوپه دې چه بیشکه الله|نه ضائع کوی| اجردمومنانو |هغه کسان|چه قبول کړو حکم

اوپه دې چې الله پاک دمؤمنانو اجر نه ضائع کوی(بلکه پوره پوره ورکوی) |چاچی د الله او د رسول حکم

لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛؕ لِلَّذِيْنَ

دالله تعالی| اودرسول |روستودهغې نه |چه رسیدلې ووهغوئ ته| زخم | دپاره دهغه کسانو|

د زخمی کیدو نه پس هم قبول کړلو |...........................نو په هغوئ کښې چې

---

[1]) الطبری : (۳۸۳/۷)-.

أَحۡسَنُوا مِنۡهُمۡ وَاتَّقَوۡا أَجۡرٌ عَظِيمٌ ۝ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ

چه نيکئ ئې کړې وې | دهغوئ نه | اوپرهيزئې کړې وې | اجر لوئې دې | هغه کسان | چه | ووئيل | هغوئ ته |

کوم نيکان اوپرهيزګار دی هغوئ دپاره لوئې اجردې | ....هغه کسان چې هغوئ ته

النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدۡ جَمَعُوا لَكُمۡ فَاخۡشَوۡهُمۡ

خلقو | چه بيشکه خلق | راجمع شوی دی | ستاسو خلاف | نواوويرېږئ | دهغوئ نه |

خلقو اووئيل چې خلق (کافران) ستاسو د حملې دپاره راجمع شوی دی | نو دهغوئ نه اوويرېږئ

فَزَادَهُمۡ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسۡبُنَا اللهُ

نوزيات کړل هغوئ لره (دې خبرې) | دجهته دايمان نه | او وې وئيل | چه کافی دې مونږ لره الله |

نوپه دې خبره دهغوئ ايمان نور هم زيات شو | اودا ئې اووئيل چې زمونږ دپاره يوازې الله پاک کافی دې

وَنِعۡمَ الۡوَكِيلُ ۝ فَانۡقَلَبُوا بِنِعۡمَةٍ مِّنَ اللهِ

او هغه ډير ښهٔ | کار سمبالونکې دې | نو واپس راغلل هغوئ | په نعمت سره | دطرفه دالله نه |

اوهغه ډير ښهٔ کارساز دې | ....نوهغوئ دالله پاک په نعمت اوفضل سره راواپس شول په داسې

وَفَضۡلٍ لَّمۡ يَمۡسَسۡهُمۡ سُوٓءٌ وَّاتَّبَعُوا رِضۡوَانَ اللهِ وَاللهُ

او په فضل سره | چه اونه رسيدو هغوئ ته | هيڅ ضرر | اوپيروئ ئې اوکړه | درضا مندئې دالله | اوالله تعالی

حال کښې چه هيڅ نقصان ورته اونه رسيدو | اودالله پاک درضاکار ئې هم اوکړو | اوالله پاک د ډير لوئې

ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ ۝ إِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيۡطٰنُ يُخَوِّفُ أَوۡلِيَآءَهُ

مالک دفضل | لوئې دې | بيشکه | دغه | شيطان وو | چه ويرول ئې خلق | ددوستانو خپلونه

فضل خاوند دې |...................حقيقت کښې داشيطان وو چې تاسو ئې دخپلو ملګرونه ويرولې

فَلَا تَخَافُوهُمۡ وَخَافُونِ إِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِينَ ۝

| نومه ويرېږئ دهغوئ نه | او ويرېږئ زمانه | که يئ تاسو | مومنان |

نوتاسو دخلقونه مه ويرېږئ | اوزمانه ويرېږئ | که تاسو مومنان يئ |

قوله تعالى:: وَلَا تَحۡسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمۡوَاتًا

د بئرمعونه د شهيدانو واقعه:- الله ﷻ فرمائی اګر چه شهيد دالله ﷻ لار کښې اووژلې شی ليکن آخرت کښې د دوی روحونه ژوندی وی او هغوئ ته روزئ ملاويږی .دا د دې آيت شان نزول دې چه رسول الله ﷺ څلويښت يا اويا صحابه کرام ﷺ بيرمعونه طرفته ليږلی وو.دا جماعت ترې هغه غار ته رسيدلې وو چه کوم د دې کوهی دپاسه وو نوهغوئ هلته پړاؤ اوکړو او خپلو کښې ئې اووئيل چه څوک دی چه خپل خان باندې تکليف تير کړی او د الله د رسول کلمه هغوئی ته اورسوی. يو صحابی د دې دپاره تيار شو. او هغه د دې خلقو کورونوطرفته ورغلو او په اوچت آواز ئې اووئيل چه انې بير معونه والو واورئی ! زهٔ د الله تعالی د رسول قاصد يم زهٔ ګواهی ده چه معبود صرف الله ﷻ دې او محمد د هغه بنده او د هغه رسول دې .دې آوريدو سره يو کافر ځان سره غشئ واخستو او د کور نه راووتلو او دغه شان نښه ئې برابره کړه اودا صحابی ﷺ ئې پرې اوويشتلو.ددې صحابی د ژبې نه بيساخته اووتل چه (فزت ورب الكعبة) دکعبې په رب قسم زهٔ مراد ته اورسيدم . اوس کافر دې نښو پسې روان شو او هلته اورسيدل. او د

دوی سردار عامر بن طفیل دا ټول مسلمانان شهیدان کړل. انس ﷺ فرمائی چه د دوی باره کښې قرآن پاك کښې نازل شو چه څمونږ د طرفنه څمونږ قوم ته دا خبر اورسوه چه مونږ رب سره ملاقې شوی یو او هغه لونې ذات څمونږ نه راضی شوې دې او مونږ هم د هغه پاك ذات نه راضی شوی یو. مونږ دا آیتونه باربار ونیل بیا یو موده پس دا منسوخ شو او اوچت کړې شو. او آیت ﴿ ولا تحسبن ﴾ الخ نازل شو (محمدبن جریر). ([1])

شهیدان به دنیا ته د واپس راتلو تمنا کوی: - صحیح مسلم شریف کښې دی مسروق فرمائی چه مونږ عبدالله ﷺ نه د دې آیت مطلب اوپوښتلو نو عبدالله ﷺ اوفرمائیل چه مونږ رسول الله ﷺ نه د دې آیت باره کښې تپوس کړې وو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د هغوئ روحونه د شین رنګ مارغانو قالب کښې دی. دعرش مثالونه د هغوی دپاره دی، ټول جنت کښې چه چرته دوی څی هلته تلې شی او د جنت په استوګنو کښې آرام کوی. د هغوی رب هغوی طرفته یو نظر اوکړو د هغوی نه نې تپوس اوکړو چه څه غواړئی ؟ وې ونیل چه ائې الله ﷺ ! نور څه اوغواړو ټول جنت کښې مونږ ته اختیار دې چه چرته نه خورو څکو نو مونږ ته اختیار دې . نوبیا څه طلب کړو؟ الله ﷺ بیا د هغوی نه د دې تپوس اوکړو په دریم ځل تپوس کولو سره هغوی هم دا اوفرمائیل . هرکله چه هغوی اوکتل چه بغیر د غوښتلو نه هیڅ چ ره نشته نو وې ونیل چه ائې څمونږ ربه ! مونږ غواړو چه ته څمونږ روحونه څمونږ بدنونو ته واپس کړې بیا مونږ دنیا ته واپس شواو ستا لارکښې جهاد اوکړو اوشهیدان شو. اوس معلومه شوه چه هغوی ته د نور کمې نه وو نو د هغوی نه تپوس کول پریښودې شو([2]).

هیڅ جنتی دنیا ته واپس تلل نه غواړی خو رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم خلق مړه شی او د الله تعالی سره ښه بدله اومومی توهغوئ بیا دنیا ته واپس راتلل نه خوښوی. خو د شهید دا خواهش وی چه دنیا ته دوباره لاړشی او دوباره دالله ﷺ لار کښې شهید شی ځکه چه د شهادت درجې ده ته معلومې وی. (مسند احمد) صحیح مسلم شریف کښې دا حدیث مبارك موجود دې . ([3])

د جابر ﷺ پلار ته د الله تعالی خطاب: - مسنداحمد کښې دی چه رسول الله ﷺ جابر بن عبدالله ﷺ ته اوفرمائیل چه ائې جابرتاته معلومه ده چه الله ﷺ ستا پلار ژوندې کړو او هغه ته نې اوونیل چه اې څما بنده اوغواړه څه غواړې ؟ نو هغه اوونیل چه ما دنیا ته بیا اولیږل چه بیا ستا لار کښې شهید شم. الله ﷺ اوفرمائیل چه ما خو فیصله کړې ده چه هیڅوك به دوباره نه واپس کیږی .([4]) دهغه نوم عبدالله بن عمرو بن حرام انصاری وو. الله ﷺ دې د هغه نه راضی شې .

د شهیدان په تمنا سره د اياتونو نازليدل: - صحیح بخاری کښې دی چه جابر ﷺ فرمائی چه څما د پلار د شهادت نه پس خه په ژړا شوم او د پلار د مخ مبارك نه مې کپړا اوچته کړه او بار بار مې د هغه مخ ته کتل.صحابه کرامو ﷺ څه منع کړم لیکن رسول الله ﷺ خاموش وو. بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ائې جابره ! مه ژاړه. کله چه د احد په ورځ ستا پلار شهید شونو ترڅو چه ستا پلار راوچت شوې نه وو ملائکو په هغه خپلې وزرلې خورې کړې وې .([5]) نو الله ﷺ د هغه روح دشین مارغه په قالب کښې واچولو چه د جنت میوې خوری او د جنت د نهرونو نه اوبه څکی او د عرش د سیوری لاندې زوړندو

---

[1]) الطبری : ۸۲۲٤، وسنده حسن . د آآیت تنیسخ روایت صحیح بخاری : ٤٠٩٥، صحیح مسلم ۲۷۷٥. کښې موجود دی)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ان ارواح الشهداء فی الجنة: ۱۸۸۷)-

[3]) احمد:۱۲٦/۳. صحیح مسلم کتاب الجهاد باب تمنی المجاهدین ان یرجع الی الدنیا : ۱۲٦٥، صحیح مسلم : ۱۸۷۷)-

[4]) احمد: ۳٦۱/۳، مسند حمیدی : ۱۲٦٥، مسند ابی یعلی : ۲۰۰۲)-

[5]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب من قتل من المسلمین یوم احد: ٤٠٨١، تعلیقا ، او ۱۲٤٤ کښې موصولا هم موجود دی)-

مشالونو کښې ارام کوی، هرکله چه دوی ته دا بهترین نعمتونه ملاؤ شو نو وې ونیل چه کاش خمونږ هغه رونړو ته د دې علم وې چه کوم نعمتونه مونږ دلته راکولې شی نو هغوی به د جهاد نه مخ نه اړولو. او دالله ﷻ لار کښې به جنګ کولو سره نه ستړی کیدل . الله ﷻ دوی ته اوفرمائیل چه تاسو بې فکره اوسئ د اخبر به هغوئ ته اورسی نو دا آیتونه نازل شو.[1]

د جابر ﷺ د پلار په خواهش ایاتونه نازلیدل:- ابن عباس ﷺ فرمائی چه د حمزه ﷺ او ددوی ملګرو باره کښې دا آیتونه نازل شو (مستدرك حاکم) دا هم مفسرینو فرمائیلی دی چه د احد د شهیدانو باره کښې دا آیتونه نازل شو. [2] ابوبکر ابن مردویه کښې جابر ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ ماته اوکتل او وې فرمائیل چه اې جابر! دا څه خبره ده چه ته ډیر غمژن نې . نو ما اوونیل یارسول الله ﷺ! خما پلار شهید شو اویه هغه باندې قرض وو او خما خویندې دی . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه واوره ! څه به تاته اووایم ، چه چا سره الله تعالی کلام کړې دې د پردې په شا سره ئې ورسره کلام کړې دې . خو ستا پلار سره ئې مخامخ په مخامخ خبرې اترې اوکړې . وې فرمائیل چه خما نه اوغواړه چه څه غواړې . ستا پلار اوونیل چه اې الله ﷺ څه ستا نه سوال کوم چه ته ما دوباره دنیا ته اولیږه چه څه دوباره ستا لار کښې شهید شم . الله ﷺ اوفرمائیل چه دا خبره خو ما مخکښې هم کړې وه چه هیڅوك به دوباره واپس دنیا ته نه راځی. نووې وئیل چه بیا خما نه پس راتلونکو ته دې د دې مرتبو خبر اورسوه. نوالله ﷺ دا آیت نازل کړو چه (وَلَا تَحۡسَبَنَّ الخ) [3]. بیهقی کښې دومره زیاتوالې دې چه عبدالله ﷺ اوفرمائیل چه اې الله ﷺ ستا حق هم ادا نه کړې شو [4]

شهیدان د جنت په دروازه:- مسند احمد کښې دی چه شهیدان جنت کښې دروازه باندې د نهر په غاړه ګنبد باندې دی . سحر ماښام دوی ته د جنت نعمتونه ملاویږی [5]

د احادیثو په مینځ کښې تطبیق:- دواړو احادیثو کښې تطبیق دې ①چه بعضې شهیدان هغه دی چه د هغوئ روحونه د مارغانو قالبونو کښې دی او بعضې هغه دی چه د هغوئ ځائې ګنبد دې . ②اودا هم کیدیشی چه هغوئ جنت کښې ګرزځی راګرځی او دلته جمع کیږی .او بیا دوی د خوراك څکاك دپاره دلته راځی. والله اعلم .

دلته که هغه حدیث نقل کړو نو بې موقعه به نه وی چه په هغې کښې دی. چه دهر مومن دپاره همدا بشارت دې .مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه د مومن روح یو مارغه دې چه د جنت په ونو کښې میوې خوری .تردې پورې چه د قیامت په ورځ کله چه د الله ﷺ مخکښې ټول مخلوق ولاړ وی نو روحونه به د دوی بدنونو ته واپس کړی [6].

د حدیث په روایت کښې درې جلیل القدر امامان:- ددې حدیث راویانو کښې درې جلیل القدر امامان دی کوم چې د هغه څلورو واړو امامانو نه دی د کومو مذهبونه چې منلې شی .①یو خو امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې حدیث روایت کړې دې②دویم امام محمد بن ادریس شافعي رحمه الله دې ③ دریم د ده استادامام مالك بن انس رحمه الله اصبحی دې نو امام احمد رحمه الله ، امام شافعي رحمه الله اوامام مالك رحمه الله ، درې واړه زبردست پیشوایان دی ،او د دې حدیث راویان دی . نو د دې حدیث نه ثابته شوه چه د ایماندارو

---

[1] احمد:۲٦٥/۱، ابوداود : کتاب الجهاد باب ق فضل الشهادة : ۲٥۲۰، وهو حسن)-
[2] حاکم : ۳۸۷/۲، وسنده ضیعف الطبری: ۳۸۹/۷)-
[3] ترمذی کتاب تفسیر القران سورة آل عمران : ۳۰۱۰، وسنده حسن ابن ماجة: ۱۹۰)-
[4] حاکم: ۲۰۳/۳ ، وسنده موضوع دلائل النبوة للبیهقی : ۲۹۸/۳)-
[5] احمد: ۲٦٦/۳)-.
[6] احمد: ٤٥٥/۳، ابن ماجة: ٤۲۷۱ وهو صحیح)-

روحونه د جنتي مارغانو په شكل كښې اوسي.اود شهيدانو روحونه لكه مخكښې تير شو چه د شين رنګ مارغه په شان قالب كښې اوسيږي. دا روحونه د ستورو په شان دي او د عامو مومنانو روحونوته دا مرتبه نه ده حاصله . دوي په خپله الوزي راالوزي. الله ﷻ چه ډير لوئي مهربان اوزبردست احسانونو والا دې،خمونږ دعاده چه هغه مونږ ته پخپل فضل اوكرم سره ايمان اواسلام باندې مرګ راولي.آمين .

قوله تعالى: فَرِحِينَ بِمَآ آتَىٰهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا۟ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ

د شهيدانو د وجه:- بيا فرمائي چه دا شهيدان چه په كومو كومو نعمتونو اوآسانو كښې دي دوي بې حده خوشحاله او مسرور دي .

①او دوي ته دا خوشحالي او راحت هم دې چه د دوي رونړه چه كوم د دوي نه پس د الله ﷻ لار كښې شهيدان كيږي او دوي ته به راځي نو دوي ته به د بيا دپاره ويره نه وي . او نه به دوي ته د هغه غمونو ويره وي چه كوم دوي روستو پريښودي دي . الله ﷻ دې مونږ ته جنت نصيب كړي.

② محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائي مطلب دا دې چه هغوئ خوشحاله دي او د دوي نور رونړه چه دوي سره جهاد كښې شريك وو. هغوئ به هم شهيدان كيږي دوي سره به ملاويږي وي او الله ﷻ به دوي ته ثواب وركوي.

③ سدي رحمه الله فرمائي چه شهيد ته يو كتاب وركولي شي چه په فلانئ ورځې به تاته فلانې راځي ، نو څنګه چه ددنيا خلق د يو غيرحاضر خپل په راتلو خوشحاليږي نو دغه شان دا شهيدان به هم د دې شهيدانو په خبر باندې خوشحاليږي.

④سعيد بن جبير رضی الله عنه فرمائي مطلب دا دې چه كله شهيد جنت ته لاړ شي اوهلته د جنت منزلونه او رحمتونه اوګوري نو وائي به چه كاش د دې علم خمونږ دې رونړو ته هم وي چه كوم اوسه پورې دنيا كښې دي نو دوي به ډير په ځوانمردئي سره جهاد كښې حصه اخسته . او هغه ځايونو ته به ځي چه كوم ځائې نه ژوندي راتلو اميد نه وي . نو هغوئ به هم خمونږ نعمتونو كښې حصه دار وي. نو رسول الله ﷺ دې خلقو ته د دوي حال اورسولو اوالله ﷻ دوي ته اوونيل چه ما ستاسو خبر ستاسو نبي ﷺ ته وركړو، دې سره هغوئ ډيرزيات خوشحاله شو .

⑤بخاري او مسلم شريف كښې دبير معونه قصه بيان شوې ده چه كوم اويا انصار صحابه رضی الله عنهم وو. او كافرو هغوئ په يو ورځ د سحر په وخت كښې قتل كړي وو. او د دوي د قاتلانو په حق كښې رسول الله ﷺ يو مياشت پورې مونځ كښې قنوت كښې بددعا كړې وه ، او په هغوئ ئې لعنت كړې وو. او د دوي باره كښې قران پاك كښې دا آيت نازل شو چه خمونږ قوم ته خبرٌ اورسوه مونږ خپل رب سره ملاقي شو هغه خمونږ نه راضي دې اومونږ دهغه نه راضي يو[1]. هغوئ د الله ﷻ نعمتونو كتلو سره خوشحاله دي .

⑥ عبدالرحمان رضی الله عنه فرمائي چه آيت (يستبشرون) د ټولو ساه لرونكو حق كښې دې كه شهيدان وي كه غير شهيدان . داسې موقعې ډيرې كمې دي چه الله ﷻ د خپلو نبيانو فضيلت او ددوي د ثوابونو ذكر كوي او دې نه پس د مومنانو د ثوابونو ذكراونكړي.

قوله تعالى: الَّذِينَ اسْتَجَابُوا۟ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ

د جنګ احد نه پس سمدستي بيا د جنګ دپاره تياريدل:- بيا دهغه ريښتونو مسلمانانو تعريف كيږي چه هغوئ د حمراء الاسد په ورځ د زخمونو باوجود جهاد ته ملا تړلې وه. مشركانو مسلمانانو ته زخمونه رسولي وواو خپلو كورونوته واپس شو. خو بيا دوي ته خيال راغلو چه موقعه ښه وه مسلمانان ناكامه شوي وو او زخمي شوي وو.ددوي بهادران شهيدان شوي وو. كه مونږ لږ شان نور بهادرئي سره جنګيدلي وې نو فيصله به شوې وې . هركله چه رسول الله ﷺ د هغوئ د دې ارادې نه خبر شو نو مسلمانان ئې تياروله

---

[1]) صحيح بخاري كتاب المغازي باب غزوة رجيع.... ٤٠٩٠، صحيح مسلم: ٦٧٧)-

شروع کړل چه ماسره روان شئ مونږ. مشرکانو پسې ځو چه په هغوئ رعب پریوځي او په دې پوهه شي چه مسلمانان لا تراوسه پورې طاقت کښې دی.احد کښې چه کوم خلق موجود وو صرف هغوئ ته د تللو حکم وو. خو صرف جابر بن عبدالله ﷺ دوی سره وو دوی نه علاوه. په دې آواز باندې مسلمانانو لبیك اووئیلو اودزخمی کیدو باوجود اووینه کښې لت پت د الله ﷻ اود هغه درسول ﷺ اطاعت ته تیار شو.

پورتنئ واقعه په بل روایت سره:- عکرمه ﷺ بیان کوی چه کله مشرکان احد نه واپس شو نو لاره کښې ئې سوچ اوکړو چه نه خو تاسو رسول الله ﷺ قتل کړې دې او نه مو د مسلمانانو ښځې نیولې دی ، افسوس تاسو هیڅ اونکړل او واپس شوئ .هرکله چه دا خبر رسول الله ﷺ ته اورسیدو نو رسول الله ﷺ مسلمانانو ته د تیارئی حکم ورکړو. دوی تیار شو او د مشرکانو تعاقب کښې اووتل تردې چه حمراء الاسد پورې یا بیرابی عیینه ته راورسیدل. د مشرکانوزړونه د رعب د ویرې ډك شو او دې وینا سره مدینې منورې نه اووتل چه راتلونکې کال ته به گورو .رسول الله هم واپس مدینې منورې ته راغلو .دا هم یومستقل جنګ دې .ددې ذکر دې آیت مبارك کښې دې .([1])

حضرت جابر ﷺ ته په جهاد کښې د شرکت اجازت:- د احد جنګ په پنځلسم شوال ، د هفتې په ورځ شوې وو. (د دې نه یو روځ پس) په شپاړسم تاریخ د اتوار په ورځ رسول الله ﷺ اعلان اوکړو چه ائې خلقو ! د دښمن تلاش کښې اووځئ او صرف هغه خلق اووځئ چه کوم میدان احد کښې وو. په دې آواز جابر ﷺ حاضر شو او عرض ئې اوکړو یارسول الله ﷺ ! پرون جنګ کښې ځه نه ووم. ځکه چه ځما پلار عبدالله ماته اووئیل چه ائې ځویه تاسره دا ورې ورې خویندې دی،ځما دا خوښه نه ده چه مونږ دواړه دوی ځانته پریږدو.یو به دلته پاتې شو.او ځه دا نه غواړم چه ځه رسول الله ﷺ سره لاړنشم او ته ورسره لاړشې . د دې وجې ځما خوښه ده چه ته خپلو خویندو سره کښینه او ځه ځم . په دې وجه ځه هلته پاتې شوم .ځما پلارتاسو سره راغلو.اوس ځما خواهش دې چه تاسو نن ماته اجازت راکړئی ځه تاسو سره لاړشم نو رسول الله ﷺ ورته اجازت ورکړو.

د صحابوٌ جانثاري:- درسول الله ﷺ غرض ددې سفر نه دا وو چه دښمن اوتښتي او ورته دا خیال اوشي چه مونږ کښې لا قوت باقی دې .او دوی ځمونږ د مقابلې نه عاجز نه دی. د قبیله بنو عبدالاشهل یو صحابی ﷺ بیان کوی چه مونږ په غزوه احد کښې دواړه رونړه شامل وو. او مونږ ډیر زیات زخمی شو اوس واپس شو. هرکله چه د رسول الله ﷺ اعلان کونکی اعلان اوکړو چه واپس راشئ نو مونږ دواړو رونړو وخپلو کښې اووئیل چه افسوس مونږ سره سورلی نشته چه په هغې سواره شواو دالله ﷺ نبی ﷺ سره لاړشو. اونه د زخمونو په وجه په بدن کښې دومره طاقت شته دې چه پیدل لاړ شو.افسوس دا دې چه غزوه ځمونږ دلاس نه اووتله . ځمونږ بې شمیره زخمونه به مونږ نن منع کړی. خو بیا مونږ همت اوکړو. ماباندې ځما د رور په نسبت کم زخمونه وو. هرکله چه ځما رور بالکل عاجز شو نو قدم به ئې نشو اوچتولې ډیر مشکل سره تلو اوکله چه به ستړې شو نو ایسار به شو او دغه شان مونږ لښکر ته اورسیدو. (سیرت ابن اسحاق) ([2])

دحضرت زبیر ﷺ د جهاد دپاره تیاریدل:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه عائشه صدیقه ﷺ عروه ﷺ ته اووئیل چه انې وراره ستا دواړه پلاران هم دې خلقو کښې دی د کومو باره کښې چې آیت (اَلَّذِیْنَ اسْتَجَابُوْا) الخ نازل شو.یعنی زبیر ﷺ او صدیق ﷺ او رسول الله ﷺ ته د احد جنګ کښې نقصان اورسیدو او مشرکان مخکښې لاړل .نو رسول الله ﷺ ته خیال راغلو چه هسې نه دوی واپس شی ،نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل څوك شته دې چه دوی پسې لاړ شی . په دې آواز اویا کسان د دې کار دپاره تیار شو چه

---

[1] السنن الکبری للنسائی : ١١٠٨٣، طبرانی فی الکبیر: ١١٦٣٢،)-

[2] الطبری : ٨٢٣٣، دلائل النبوة للبیهقی : ٣/٣١٤)-

په هغوئ کښې يو ابوبکر صديق ﷺ وو ، دويم زبير ﷺ وو (١). دا روايت او نور ډير روايتونه ډيرو سندونو سره ډيرو کتابونو کښې راغلي وو. ابن مردويه کښې دي چه رسول الله ﷺ عائشه ﷺ اوفرمائيل چه ستا دواړه پلاران په دې خلقو کښې دي ليکن دا حديث مرفوع بيانول صرف خطا ده ،ددې وجې چه ددې په راويانو کښې ثقه هم شته دې چه په کښې اختلاف دې . چه د رسول الله ﷺ نيکونو کښې نه وو. صحيح دادی چه عائشه ﷺ دا خبره د اسماء بنت ابی بکر ﷺ خوئې عروه ﷺ ته وئيلې وه. ابن عباس ﷺ فرمائي چه الله ﷺ د ابوسفيان زړه کښې رعب واچولو او د دې باوجود چه هغه د احد جنګ کښې لږ شان کامياب شوې هم وو. ليکن بيا هم مکې ته لاړو. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ابوسفيان تاسوته نقصان رسولو دپاره واپس شوې وو . الله ﷺ د هغه زړه کښې رعب اچولو .د احد جنګ دشوال مياشت کښې شوې وو او تاجران خلق ذی القعده کښې مدينې ته راغلي وو او بدر صغرى کښې به ئې هرکال په دې مياشت کښې پړاؤ کولو. دې ځل هم د دې واقعې نه پس راغلل او مسلمانان ډير زخميان وو ، رسول الله ﷺ ته به ئې خپل تکليفونه بيانول . اوډير زيات غمژن وو. نبی عليه لسلام خلق په دې خبره باندې رامات کړل چه هغوئ رسول الله ﷺ سره لاړ شي او وې فرمائيل چه دا خلق به اوس لاړ شی اوبيا به حج ته رازی. او بيا به دا قدرت راتلونکی کال پورې نه وی. خو شيطان خپل دوستان ويرول او لمسول شروع کړل او وې وئيل چه خلقو ستاسو د ختمولو دپاره لښکرې تيارې کړې دی . او په دې وجه خلق نرم شو.

د رسول الله ﷺ ترغيب:- رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه واورئی که تاسو کښې يو هم لاړ نشی نوځه به يوازې ځم .نو بياد رسول الله ﷺ ترغيب سره ابوبکرصديق ﷺ ،عمرفاروق ﷺ اوعثمان ﷺ ،علی ﷺ، زبير ﷺ،سعد ﷺ ،طلحه ﷺ ، عبدالله بن عوف ﷺ ، عبدالله بن مسعود ﷺ ، حذيفه بن يمان ﷺ ، ابو عبيده بن جراح ﷺ وغيره اويا صحابه کرام ﷺ رسول الله ﷺ سره تلوته تيار شو. دا مبارک لښکر د ابو سفيان تلاش کښې تر بدرصغرى پورې لاړو ، هم د هغوئ د فضيلت او د بهادرئی ذکر په دې آيت مبارک کښې دې .

حمراء الاسد ته رسيدل:- رسول الله ﷺ دې سفرمبارک کښې مدينې منورې نه اته ميله لرې حمراء الاسد ته اورسيدو. مدينه کښې ئې خپل نائب ابن ام مکتوم ﷺ جوړ کړې وو. هلته رسول الله ﷺ پير ،نهه او چارشنبې پورې قيام اوفرمائيلو او بيا مدينې منورې ته واپس شو. په دې دوران کښې د قبيله بنو خزاعه سردار معبد خزاعی دلته راغلو او دې هم مشرک وو ليکن دې ټولې قبيلې سره د رسول الله ﷺ صلح شوې وه. ددې قبيلې مشرک اومومن ټول د رسول الله ﷺ خيرخواه وو. هغه اووئيل چه د رسول الله ﷺ ملګرو ته کوم تکليف رسيدلې دې په هغې مونږ ته ډير زيات افسوس دې . الله ﷺ دې دوی ته د رسول الله ﷺ خوشحالی نصيب کړی. کله چه حمراء اسد ته رسول الله ﷺ اورسيدو نو ددې نه مخکښې ابوسفيان تلې وو.

دابو سفيان په مسلمانانو باندې د حملې کولو اراده:- ده او دده ملګرو د واپس کيدو اراده کړې وه چه کله مونږ په دوی غالب شو او دوی مواووژل او زخمی موکړل نو بيا کار نيمګړې ولې پريږدو ځئ چه واپس لاړ شو او دوی بيخی ختم کړو. دا مشورې کيدلې

د معبد خزاعی اهم کردار ادا کول :- چه معبد خزاعی راورسيدو. ابوسفيان د هغه نه تپوس اوکړو چه وايه څه خبر دې ؟ هغه اووئيل چه رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ سره ستاسو تعاقب کښې راروان دې-

(١) صحيح بخاری کتاب المغازی باب (استجابو لله والرسول ...) : ٤٠٧٧، صحيح مسلم: ٢٣١٨-

هغه خلق ډیر غصه کښې وو چه کوم رومبی جنګ کښې نه وو شریك شوی ، هغوئ هم راغلی دی او د تولو ارادې څه بدلې دی . او ډیر زیات طاقت سره حمله کونکی دی. ما خو داسې لښکرهیڅکله نه دې لیدلې.دې اوریدو سره د ابوسفیان وار خطا شو او وې وئیل چه ښه شوه چه تا سره مې ملاقات اوشو ګنی مونږ پخپله هغوئ طرفته ورتلونکی وو. معبد اووئیل چه بالکل نه دا اراده پریږدئی او خما خبره چه تاسو به ددې ځائې نه دتلو نه مخکښې د هغوئ آسونه اووینئ. اودهغوئ د لښکر اودهغوئ د غصې حال درته ما اووئیلو. خو صرف تاسو ته وایم چه ځئ او خپل ځانونه بچ کړئی. ماسره داسې الفاظ نشته دې چه هغې سره څه د اسلام والو غیض وغضب او اراده او بهادری او سختئی او پوخ والئ بیان کړم. نو مختصر دا دی چه واورئی که خپل خیر غواړئی نو زر ددې ځائې نه لاړشئ. ابو سفیان اودده ملګری د ویرې نه تك تور شو او د مکې لار ئې اونیوله. د قبیله عبدالقیس یو سړې د کاروبار غرض سره مدینې ته روان وو ، هغه ته ابوسفیان اووئیل چه ته رسول الله ﷺ ته دا خبراورسوه چه مونږ ستا د ختمولو دپاره لښکر جمع کړې دې او مونږ د واپس کیدو اراده کړې ده. که تاسو دا پیغام زمونږ اورسولو نو عکاظ کښې به کشمش کښې زیاته حصه درکړو. نو دا خلق حمراء الاسدته راغلل او د ویرولو دپاره ئې د خطرناك خبر واورولو. لیکن صحابه کرام ﷺ ډیر استقلال او خوانمردئی سره جواب ورکړو چه مونږ لره الله ﷺ کافی دې اوهغه بهترین کارسازدې. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ما د دوی دپاره د کاڼړې یو نشان مقرر کړې دې که واپس شی او هلته راورسی نو داسې به ختم شی لکه تیره شوې ورځ. (¹)

دایت مطلب: بعضو خلقو دا وئیلی دی چه دا آیت د بدر باره کښې نازل شوې دې . لیکن صحیح دا دی چه دحمراء اسد باره کښې دا آیت نازل شوې دې . مطلب دا دې چه دالله ﷺ دښمنانود دوی دغمژن کولو دپاره د دښمن د سامان او اکثریت نه ویرول خو دوی صبرناك ثابت شو. ددوی یقین کښې هیڅ فرق رانغلو بلکه د دوی توکل نور هم زیات شو. او د الله ﷺ مدد طرفته د دوی نظرونه نور هم وړاندې شو.

قوله تعالی: ﴿وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

حسبنا الله د ابراهیم ﷺ کلمه ده:- صحیح بخاری کښې عبدالله بن عباس ﷺ نه مروی دی چه (حَسْبُنَا اللَّهُ)الخ ابراهیم ﷺ اور ته د ورتلو په وخت کښې وئیلی وو. او محمد ﷺ په هغه وخت کښې کله چه رسول الله ﷺ خلقو د ډیرو لښکرونو نه ویرولو. (²)

دامام حاکم سهو:- دتعجب خبره دا ده چه امام حاکم دا روایت نقل کړې دې اوفرمائیلی ئې دی چه دا په بخاری شریف او مسلم شریف کښې نشته دې (³). بخاری شریف کښې یو روایت کښې دا هم دی چه دا آخری کلمه وه چه د خلیل الله ﷺ د خولې مبارکې نه په هغه وخت کښې وتلې وه څه وخت چې هغه اور ته غورځولې شو. (⁴).

اوانس ﷺ والا روایت کښې دی چه د احد په موقع کله چه رسول الله ﷺ ته د کافرو د لښکر خبر ورکړې شو نو رسول الله ﷺ دا کلمه اووئیله.او یو روایت کښې دی چه د علی ﷺ سردارئی کښې چه کله رسول الله ﷺ یو وړوکې شان لښکر روان کړو او لارکښې ورته د خزاعه یو اعرابی دا خبرو ورکړو نو رسول الله ﷺ دا فرمائیلی وو .د ابن مردویه حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی وو چه کله تاسو باندې څه ګران کار او لوئې کار راشی نو تاسو (حَسْبُنَا اللَّهُ) آخره پورې وائې .

(¹) الطبری : ۸۲٤۳)-

(²) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله تعالی (الذین قال لهم الناس ...) : ٤٥٦۳)-

(³) حاکم : ۲۹۸/۲، وهو حدیث صحیح بالشواهد)-

(⁴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله تعالی (الذین قال لهم الناس ...) : ٤٥٦٤)-

په مشکل وخت کښې دا دعا کول:-مسند احمد کښې دي چه رسول الله ﷺ دوو سړو مینځ کښې فیصله اوکړه نو چه دچا خلاف فیصله شوې وه هغه دا کلمه اووئیله. نو رسول الله ﷺ هغه واپس راوغوښتلو او ورته ئې اووئیل چه په عاجزئی او کاهلئ بانديې د الله ﷻ ملامتیا اوشوه ، دانائی او دوراندیشی او عقل مندی کوه. بیا چه کله څه کار کښې انخښلې نو دا وایه (١).

د اسرافیل علیه السلام د شپیلئ وهلو انتظار:- دمسندیو حدیث شریف کښې دی چه څنګه آرام اوکړم حالانکه صاحب د شپلئ (اسرافیل d) خوله کښې شپیلئ نیولې ده. او تندې ئې لاندې کړې دې او د الله ﷻ د حکم منتظر دې چه کله به ورته حکم اوشی او دې شپیلئ کښې به پوک اووهی. صحابه کرامو ﷺ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ څه اووایو ؟رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ﴿حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ۝علی الله توکلنا﴾ وائی .(٢)

په واقعه افک کښې د عائشې دا کلمه وئیل:-ام المومنین زینب رضی الله عنها او ام المومنین عائشه رضی الله عنها نه مروی دی چه زینب رضی الله عنها فخر سره اوفرمائیل چه څما نکاح خو پخپله الله ﷻ کړې ده او ستا نکاح ستا وارثانو کړې ده. صدیقه رضی الله عنها اوفرمائیل چه څما د براءت او پاکئ آیتونه د آسمان نه په پاك کلام کښې نازل شوی دی.زینب رضی الله عنها اومنل او تپوس ئې اوکړو چه ته کله د صفوان بن معطل په سورلئی باندې سوریدې نو تا څه وئیلی وو ؟ نو صدیقه رضی الله عنها اوفرمائیل چه ﴿حَسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ﴾دې آوریدو سره ام المومنین زینب رضی الله عنها اوفرمائیل چه تا د ایمان والو کلمه وئیلې وه.

قوله تعالی: ﴿فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوْٓءٌ﴾

نو هم دې آیت کښې دالله ﷻ ارشاد دې چه په الله ﷻ توکل کونکی خلق الله ﷻ غالب کړل او دوی سره چه کوم خلق خراب وو هغوئ ئې ذلت او بربادئی سره مغلوب کړل. دا خلق بغیر د څه نقصان نه او خرابئی نه خپلو ښارونو ته واپس شو. دښمن خپل مکار توب کښې ناکام شو. د دوی نه الله ﷻ رضا شو. ځکه چه دوی دالله ﷻ د رضا کار کړې وو. الله ﷻ ډیر فضل او کرم والادې .

د نعمت او فضل تفسیر:-ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا نعمت وو چه هغوئ سلامت اوسی او فضل دا وو چه رسول الله ﷺ د تاجرانو یو قافلې نه مال واخستو چه په هغې کښې نفع اوشوه او دا ټوله نفع رسول الله ﷺ خپلو ملګروباندې تقسیم کړه (٣).

مجاهد رحمه الله فرمائی چه ابوسفیان رسول الله ﷺ ته اووئیل چه اوس د وعدې ځائې بدر دې . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ممکن ده . نو رسول الله ﷺ هلته اورسیدو خو دا ډرپوک هلته رانغلو. هغه ځائې د منډئ ورځ وه.مال ئې واخستو چه ډیر په نفع خرڅ شو. ددې نوم غزوه بدر صغری دې

قوله تعالی: ﴿اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطٰنُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَآءَهٗ﴾

د ایت مطلب- بیا فرمائی چه دا شیطان وو چه تاسوئې دخپلو دوستانو نه ویرولې . تاسوته پکار دی چه د دوی نه مه ویریږئ بلکه صرف څما نه ویره کوئی . ځکه چه د ایماندارئی شرط دا دې چه کله تاسو څوك ویروی او د دینی کارونو نه مو منع کوی نو مسلمانان په الله ﷻ باندې توکل او بهروسه ساتی اوهغه طرفته رجوع کوی او هغه ذات د ده دپاره کافی او ناصر دې . لکه چې فرمائی چه ﴿اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهٗ﴾ آیاالله ﷻ د خپل بنده دپاره کافی نه دې ؟ دا خلق وو تاسو د دوی نه سوا نورو نه ویروی (تر دې چه فرمائی چه) ته اووایه چه زما دپاره الله ﷻ کافی دې ، توکل کونکو ته ته پکار دی چه صرف په هغه باندې بهروسه اوساتی .

---

(١) احمد: ٢٤/٦، ابوداود کتاب الفضائل باب الرجل يحلف على حقه : ٣٦٢٧)-

(٢) احمد: ٣٢٦/١، ترمذی کتاب صفة القيامة باب ماجاء فی شان الصور : ٢٤٣١)-

(٣) دلائل النبوة : ٣١٨/٣)-

شیطان د خپلو ملګرو ملګرتیا کوی:- ①او بل ځائې کښې ارشاد دې چه د شیطان ملګرو سره جنګ اوکړئ ، شیطان ډیر مکر والا دې ②او بل ځائې کښې ارشاد دې چه دا شیطانی لښکر دې ، یاد ساتئ د شیطان لښکر هم نقصان کښې دې ③او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَاْ وَرُسُلِيْ﴾ الله ﷻ لیکلی دی چه یقینا زه او زما رسولان به غلبه بیا مومی او الله تعالی قوی او عزیز دې . ④اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ﴾ چه څوك د الله ﷻ مدد اوکړی نو الله ﷻ به د هغه سره مدد اوکړی. ⑤او فرمان دې چه ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ﴾ انې ایمان والو ! که تاسو د الله ﷻ مدد کوئی نو الله ﷻ به هم ستاسو مدد اوکړی الخ. ⑥او آیت کښې دی چه بالیقین مونږ د خپلو رسولانو او ایماندارو مدد دنیا کښې هم کوؤ او په هغه ورځ هم په کومه ورځ چې به ګواه ولاړ وی چه په کومه ورځ به د ظالمانو هیڅ عذر دوی ته فائده نه ورکوی. او ددوی دپاره لعنت دې.او ډیر خراب ځائې دې .

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِي الْكُفْرِ ۚ اِنَّهُمْ لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ

|اونه دې کړی غمژن تا | هغه کسان |چه هغوی تندی کوی |په کفر کښې |بیشکه هغوی |هرګز نقصان نشی رسولې الله ته

اوته دهغه خلقو په کارونو مه غمژن کیږه چې د کفر ترقی دپاره منډې وهی |دوی هیڅکله الله ته هیڅ نقصان نشی رسولې

شَيْئًا ۭ يُرِيْدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْاٰخِرَةِ ۚ

هیڅ څه |اراده لری الله تعالی |چه نکړی مقرر | دهغوی دپاره | څه برخه | په آخرت کښې |

.........الله پاک داغواړی چې په آخرت کښې ورته هیڅ حصه ورنکړی |

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ

اودهغوی دپاره |عذاب دې لوئې |بیشکه هغه کسان |چه وائې خیستو کفر |په ایمان باندې |

او دوی دپاره لوئې عذاب مقرر دې | بیشکه کومو کسانو چې دایمان مقابله کښې کفر کښې اخستې دې

لَنْ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ وَلَا يَحْسَبَنَّ

هرګز نقصان نه شی رسولې الله ته |هیڅ څه |او دې هغوی دپاره | عذاب دردناک |او ګمان دې نه کوی

هغوی دالله پاک هیڅ نقصان نشی کولې | اوهغوی دپاره دردناک عذاب مقرردې | او کومو کسانو چه

الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّمَا نُمْلِيْ لَهُمْ خَيْرٌ لِّاَنْفُسِهِمْ ۭ

|هغه کسان |چه کافران شوی دی |چه کوم مهلت مونږ ورکوؤ | هغوی ته | چه بهتر دې | دهغوی دپاره

کفر کړې دې هغوی دې داخیال نه کوی چې ګنی مونږ د دوی د ښیګړې دپاره دوی ته مهلت ورکوو

اِنَّمَا نُمْلِيْ لَهُمْ لِيَزْدَادُوْٓا اِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ

بیشکه مهلت ورکوؤ مونږ |هغوی ته |دپاره ددې چه زیاته کړی هغوی |ګناه | اومقرر دې هغوی له |عذاب |

مونږ خومهلت ورکوو چې دوی په کښې دګناهونو بارونه ځان لره درانه کړی | ....اودوی دپاره

مُّهِيْنٌ ۝ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ

سپوونکې |نه دې الله تعالی |چه پریږدی | مومنان |په هغه حال کښې چه یئ تاسو |

سپکونکې عذاب مقرر دې | الله پاک مؤمنان په دې حالت کښې نه پریږدی په کوم کښې چه تاسو یئ

عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللّٰهُ

په هغې باندې (په دې وخت کښې) | تردې پورې | چه جدا به کړی ناپاک | د پاکو نه | او نه دې الله تعالى

تردې چه هغه پاک او پلیت خلق جدا جدا کړی | ....او دهغه دا طریقه هم نه ده

لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ

چه خبر کړی تاسو | په غیبو باندې | لیکن الله | غوره کوی | د رسولانو خپلو نه | هغه څوک |

چې تاسو ټول د غیبو په خبرو خبر کړی | بلکه دې د پاره الله پخپلو پیغمبرانو کښې چې څوک غوره کول غواړی نو هغه غوره کوی

يَّشَآءُ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا

چه غواړی ئې هغه | نو ایمان راوړی | په الله تعالى باندې | او په رسولانو دهغه باندې | او که تاسو ایمان راوړو

نو تاسو په الله پاک او دهغه په رسول باندې ایمان راوړی (چې ددې په ذریعه درته غیب معلوم شی) او که دایمان

وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ

او ویریدنې دالله نه | نو دې ستاسو د پاره | اجر لوئې | او ګمان دې نه کوی | هغه کسان | چه بخل کوی |

او پرهیزګارۍ په لار روان شی | نو تاسو د پاره ډیر لوئې اجر دې | او په چا چې الله پاک (د مال) فضل کړې دې

بِمَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ۗ

په هغه څیز | چه ورکړې دې هغوئ ته الله | د فضل خپل نه | چه دا بخل | ګنې بهتر دې | د هغوئ د پاره

او هغوئ په کښې شومتیا کوی | ....نو دا خیال دې نه کوی چې شومتیا د دوی د پاره بهتره ده

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۗ سَيُطَوَّقُوْنَ مَا بَخِلُوْا

بلکه | دا بخل | بد دې دهغوئ د پاره | زر ده چه دهغوئ د غاړې زنځیر به شی | هغه چه بخل کړې دې هغوئ

بلکه دا د دوئ د پاره د نقصان سبب دې | د غه د شومتیا مال به ورته د قیامت په ورځ تیزندئ کړې شی

بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ

په هغې سره | په ورځ د قیامت | او خاص الله لره دې | میراث د آسمانونو | او د زمکې | او الله تعالى

..........او د آسمانونو او زمکو ټول میراث د الله تعالى دې | ....او الله پاک

بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝

په هغه کارونو | چه کوئی ئې تاسو | خبر دې |

ستاسو په کارونو ښه خبر دې |

قوله تعالى: وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِى الْكُفْرِ

د نبی کریم ﷺ په کفر باندې غمژن کیدل: -محمد ﷺ خلقو باندې ډیر زیات مهربان وو ، ددې وجې ورته بې لارې کیدل خوښ نه وو کوم کسانو چې به کفر کولو رسول الله ﷺ به په دې ډیر غمژن کیدو. د دې وجې الله ﷺ رسول الله ﷺ منع کوی چه د الله ﷺ حکمت د دې تقاضا کوی چه د دوی کفر الله ﷺ ته یا رسول الله ﷺ ته هیڅ نقصان نشی رسولې. دا خلق خپله آخروی حصه بربادوی او خپلو ځانونو د پاره عذابونه تیاروی. الله ﷺ به د دوی د مخالفت نه رسول الله ﷺ محفوظ اوساتی. رسول الله ﷺ دې په دې غمژن کیږی نه .

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ

کافرانو ته مهلت ورکول-بیا فرمائی چه څما دا وعده هم مقرر ده چه څوک ایمان په کفر سره بدل کړی هغوئ هم خمونږ هیڅ نشی کولی بلکه هم خپل نقصان کوی . او ځان دپاره دردناك عذاب تیاروی

قوله تعالى: وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ

بیا دکافرانو بیان کوی چه د الله ﷻ مهلت د دوی په گمان کښې دوی دپاره ښه دي① لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائی چه ﴿أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ۝ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ یعنی آیا دا کفار گمان کوی د دوی د مال او اولاد زیاتوالی د دوی دپاره څمونږ د طرفنه د خیریت نښه ده ؟ نه بلکه دوی کښې شعور نشته دي② بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾ یعنی ما او دا دروغژن پریږده اومونږ په مزه مزه دوی رانیسو چه دوی ته به ددې علم هم نه وی ③او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ﴾ الخ. یعنی د دوی په مالونو او اولاد مه دهوکه کیږه الله ﷻ دوی ته په دنیا کښې هم عذاب ورکوی او د دوی مرګ به هم په کفر باندې وی .

قوله تعالى: مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ

بیا فرمائی چه دا خبره یقینی ده چه بعضې احکام او بعضې امتحاناتو داسې وی چه الله ﷻ هغې سره ښکاره کوی او ظاهروی چه د هغه دوست څوك دې ؟ اود هغه دښمن څوك دې ؟ مومن صابر څوك دې او منافق فاجر جدا کوی . او صفا به ښکاره شی.

دايت مصداق:- ددې نه مراد د احد د جنګ ورځ ده چه په هغې کښې د ایماندارو صبر ، د ایمان پوخوالی، استقامت، او توکل او فرمانبرداری او اطاعت اود منافقانو بې صبری او مخالفت اوتکذیب او موافقت او انکار او خیانت صفا ښکاره شو. غرض دا چه د جهاد حکم ، د هجرت حکم ، دا یو آزمیښت وو چه چاپه ښه اوبد کښې تمیز اوکړو.سدی عليه السلام فرمائی خلقو وئیلی وو که محمد ﷺ رینښتونی وی نو اودې وائی چه په مونږ کښې رینښتونی؛ مسلمان کوم یو دې اوکوم نه دې ؟ نو دې باندې دا آیت ﴿مَا كَانَ اللَّهُ﴾ الخ. نازل شو. (ابن جریر).

قوله تعالى: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ

بیا فرمان دې چه د الله ﷻ غیب تاسو نه شئ پیژندنی ، هغه داسې اسباب پیدا کوی چه د مومن او منافق صفا تمیزاوشی.لیکن الله ﷻ خپلو رسولانو کښې چه څوك غواړی نو منتخب کوی ئې .او بل ځائې ارشاددې چه ﴿عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ الله ﷻ عالم الغیب دې نو په خپلوغیبو هیڅوك نه خبروی. مګر چه کوم یو رسول خوښ کړی د هغه مخکښې نګهبانې فرښتې ګرځوی راګرځوی .

قوله تعالى: فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

بیا فرمائی چه الله ﷻ باندې اودهغه په پیغمبرانوباندې ایمان راوړئی.یعنی اطاعت ئې اوکړئی او د شریعت پابند اوسئ؛ یاد ساتئی چه ایمان اوتقوی کښې ستاسو دپاره اجر عظیم دې .

قوله تعالى: وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

د بخل انجام:-بیا ارشا دې چه بخیل سړې دې خپل مال ځان دپاره بهتر نه ګنړی .دا خودده دپاره ضرر ناك څیز دې .دین خودې لیکن کله کله دنیاوی طور سره د دې انجام او نتیجه دا وی چه د بخیلئ به د دوی غاړه کښې طوق اچولې شی .

مال په ځامار وی:: صحیح بخاری شریف کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه چاته الله ﷻ مال ورکړی اوهغه ددې نه زکوة نه ورکوی نوددې مال نه به د قیامت په ورځ یوګنجې مارجوړ شی او د ده د مرئ نه

به راتاو شي او ددې مار په سترګو به دوه نبني وي او د ده شونډې به څيرې وي.او وائي به چه څه ستا مال يم او څه ستا خزانه يم بيا رسول الله ﷺ هم دا آيت (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ) الخ تلاوت اوفرمائيلو.[1]

د مار نه منډې وهل:-دمسند احمد يو حديث کښې دی چه دې به منډې وهی او مار به ده پسې وي او دې به راونيسی او د ده د غاړې نه به طوق شي.[2]

مار به ټکونه ورکوی:- مسند ابويعلى کښې دی چه کوم سړې خزانه خان نه روستو پريږدی اومړشی نو هغه خزانه د يو جزامى مار په شان شکل کښې به ده پسې منډې وهې او د هغه مار سترګو باندې دوه تورټاکى وى او دې به ورته وائی چه ته څوک ئې ؟ دې به اووائی چه څه ستا خزانه يم کومه چه تا خان نه روستو پريخودې وه. تر دې چه هغه مار به دې راونيسی او دده لاس به خوری اوبيا باقی بدن[3].

مال به اژدها شي:- دطبرانی حديث مبارك کښې دی چه کوم سړې خپل آقا ته ورشی او هغه نه خپل حاجت اوغواړی او د دې باوجود چه هغه سره وی او ده ته ورنکړی نو دا به دقيامت په ورځ دده دپاره يو اژدها جوړه شي.[4]

د رشته دار حاجت نه پور کولو سزا:- دويم روايت کښې دی چه کوم رشته دار محتاج د خپل مالدار رشته دار نه سوال اوکړی اودې هغه ته ورنکړی نو د ده سزا به دا وی چه هغه مال به دده غاړه کښې دمار په شان اچولې شی (ابن جرير).[5]

ابن عباس ﷺ فرمائی چه اهل کتابو د خپلو کتابونو خبرو خودلو کښې بخل کولو د هغوئ سزا په دې آيت کښې بيانيږی ليکن صحيح خبره دا ده اګر چه دا قول د دې آيت عموم کښې داخل دې بلکه دا په طور داولی داخل دې ، والله أعلم.

قوله تعالى: وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

بيا فرمائی چه د آسمانونو او زمکې مالك الله ﷻ دې ، هغه چه تاسو ته څه درکړی دی په هغې کښې دهغه په نوم ورکړه کونی او د ټولو کارونو واپس کيدل هغه طرفته ده. سخاوت کونی چه په هغه ورځ مو پکار راشی او خيال ساتئ ځکه چه ستاسو نيتونو او د زړهٔ ارادو او ټولو عملونو نه الله ﷻ خبر دې.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا
خامخا واوريده الله خبره دهغه کسانو چه وې وئيل
بيشکه الله پاک دهغه کسانو خبره واوريده چې دائې اووئيل
اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا
چه الله تعالى فقير دې اومونږ غنيان يو زر ده چه اوبه ليکومونږ هغه چه هغوئ اووئيل
بيشکه الله پاک محتاج دې اومونږمالداران يو مونږ به ددوئ داخبره اوليکو او دا هم چې

[1] صحيح بخارى كتاب الزكاة باب اثم مانع الزكاة : ١٤٠٣، نسائــى : ٢٤٨٤)-

[2] احمد : ٩٨/٢، ترمذى : كتاب التفسير القران باب ومن سورة آل عمران : ٣٠١٢، وسنده صحيح نسائى: ٢٤٤٣، ابن ماة: ١٧٨٤)-

[3] حاكم : ٣٨٨/١،)-

[4] الطبرى:٨٢٨٤)-

[5] الطبرى : ٨٢٨١، موقوفا وسنده حسن ، : ٨٢٨٣، مرسلا : ٨٢٨٢، مرفوعا متصلا و رواه احمد: ٣/٥ ، والنسائى : ٢٥٦٧ وسنده حسن)-

وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۱۸۱﴾ ذٰلِكَ

او وژل دهغوئ|پيغمبرانولره| په ناحقه | او اوبه وايو مونږ|اوڅکئ| عذاب داورسوزونکي|داعذاب|

دوئ په ناحقه پيغمبران قتل کول | (اوچې وخت راشي)نوورته به اووايوچې د سوزونکي عذاب خوند اوڅکئ

بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ

په سبب دهغې دې| چه وړاندې کړي دي| لاسونو ستاسو | اوبيشکه الله |نه دي| ظالم |

دا ستاسو دخپلو لاسونو د کړو سزا ده | ....اوالله پاک په بنده ګانو باندې

لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾ اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ

په بندګانو باندې|هغه کسان چه وائي| بيشکه الله تعالى|(حکم)هدايت کړې دې مونږته| چه مونږبه نه منو

يوذره ظلم نه کوي | څوک چې دا وائي چې الله مونږ ته وئيلي دي چې ايمان مه راوړئ

لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ؕ قُلْ

هيڅ يورسول| تردې پورې|چه راوړي مونږ ته | يو قرباني |چه اوخوري هغې لره| اور | اووايه

په هيڅ يوپيغمبرتردې پورې چې اول زمونږ په مخکښې داسې قرباني اونکړي چې دغيبواور راشي اوهغه اوخوري

قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ

چه راغلي وو تاسوته|ډير رسولان|وړاندې زمانه | په ښکاره نښنوسره|اودهغه نښې سره هم

ته ورته اووايه چې زمانه وړاندې پيغمرانو تاسو ته څرګنده نښې راوړې وې | اوهغه نښه ئي

قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾ فَاِنْ

|چه مطالبه کړې وه تاسو| نوولې |اووژل تاسوهغوئ| که يئ تاسو | رښتيني | نوکه چرې

هم راوړې وه چې تاسوئې غواړئ | نو هغوئ مو ولې وژل که تاسورښتيني يئ | ....نوکه چرې

كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ

دروغ اوګڼړلي شوې ته (ائې محمد ﷺ)نودروغ ګڼړلي شوې دي| ډير رسولان| مخکښې ستاسو نه

دوئ تا دروغژن ګڼړي | ....نو ستانه وړاندې پيغمبران هم دروغژن ګڼړل شوی وو

جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾

|چه راوړې ئي وې | ښکاره نښې |اوصحيفې | او کتاب ارڼرا وركونكي

چې هغوئ ښکاره نښې او صحيفې اوځليدونکي کتاب راوړې ووا

ديهوديانو شان کښې ګستاخي :- ابن عباس ﷺ فرمائي چه کله دا ايت نازل شو چه څوك دی چه الله ﷻ ته قرض حسنه ورکړي.اوهغه داپه څو څو چنده زيات کړي.نو يهوديانو اووئيل چه ائې نبی ﷺ استا رب فقيردې څه چه د خپلو بندګانو نه قرض غواړي.دې باندې دا آيت **(لقد)** الخ نازل شو.

قوله تعالى: لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ

دايت شان نزول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه ابوبکرصديق ﷺ ديهوديانو مدرسې ته تشريف يوړو ، اوهلته لوئې معلم فخاص وو اود دې لاندې يو لوې عالم اشيع وو ،خلق جمع وو اوهغوئ سره مذهبى خبرې کولې.ابوبکر صديق ﷺ اوفرمائيل چه ائې فخاص !دالله ﷻ نه اوويرېږه اومسلمان شه.په الله قسم

چه تاته ښه معلوم دی چه رسول الله ﷺ د الله ریښتونی رسول دې . او دې ر سول ﷺ د الله ﷻ د طرفه حق راوړی دی او ددې رسول ﷺ صفتونه توراة او انجیل کښې بیان شوی دی چه ستاسو لاس کښې دی . نو فنحاص جواب کښې اووئیل چه ائې ابوبکر ﷺ ! واوره په الله قسم الله تعالی خمونږ محتاج دې مونږ د هغه محتاج نه یو. مونږ هغه ته دا شان عاجزی نه کوو لکه څنګه هغه لونې ذات مونږ ته عاجزی کوی. بلکه مونږ خو د هغه نه بې پرواه یو ، مونږ غنیان یو او مالدار یو اوکه هغه ذات غنی وې نو قرض به ئې نه غوښتلو. لکه څنګه چه ستاسو پیغمبر وائی.مونږ دسود نه منع کوی او پخپله سود کوی .که غنی وې نو مونږ ته به ئې سود ولې راکولو. دې باندې ابوبکر صدیق ﷺ غصه شو او فنحاص ئې په مخ یوڅپیړه اووهلو او وې فرمائیل چه په الله ﷻ قسم چه د چا په قبضه کښې خما ساه ده که تاسویهودو سره خمونږ معاهده نه وې نو ائې د الله دښمنه مابه ستا سر د تن نه جدا کړې وې . خئ ائې بدنصیبو حق په دروغه ګنړئ . فنحاص لاړو او د دې شکایت ئې رسول الله ﷺ ته اوکړو . رسول الله ﷺ ابوبکر صدیق ﷺ نه تپوس اوکړو هغه دې ولې اووهلو؟ابوبکرصدیق ﷺ ورته دا واقعه بیان کړه. خو فنحاص دخپل قول نه واوړیدو چه ما خوداسې نه وو کړی. دې باره کښې دا آیت نازل شو. [1]

قوله تعالی: سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ

بیا الله ﷻ دوی ته د عذاب خبر ورکوی ، د دوی دا قول اودې سره دا شان بله لویه ګناه یعنی د نبیانوعلیهم السلام قتل کول مونږ د دوی په اعمال نامه کښې لیکلې دې.یو طرفته د الله ﷻ شان کښې بې آدبی او بل طرفته نبیانو علیهم السلام وژلو سره به دوی ته د دوی په دې غلطو کارونو سخته سزا ملاویږی. دوی ته به مونږ اووایو چه د سوزونکی عذاب مزه اوڅکئ .اودوی ته به اووئیلې شی چه داستاسو د رومبی کرتوت بدله ده . دې سره به دوی په سخت عذاب کښې ذلیل او خوار وی. داسراسر عدل دې او انصاف دې او ظاهره ده چه مالك خپلوغلامانو باندې ظلم کونکی نه وې .

قوله تعالی: اَلَّذِيْنَ قَالُوْا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ

بیا د دې خیال دپاره ئې دا دعوی اوکړه چه په آسمانی کتابونو کښې کوم چې مخکښې نازل شوی وو هغې کښې مونږ ته الله ﷻ حکم راکړې دې کله پورې مونږ ته یو رسول دا معجزه اونه ښائی چه د ده امت په کښې یو سړې قربانی اوکړی او د هغې قربانئ د خوراك دپاره آسمان نه یو قدرتی اور راشی او دا اوخوری. نو مونږ به هغه ایمان نه راوړو. د دوی د دې قول باره کښې ارشاد دې چه بیا تاسو ولې هغه پیغمبران علیهم السلام اوژل چه کومو ځان سره دا معجزه او دې سره نور براهین راوړی وو ؟ هغوئ ته خو الله ﷻ دا معجزه ورکړې وه چه د هریو قبوله شوې قربانی به آسمان ته پورته کیده خوتاسو هغه هم ریښتیا اونه ګنړل. هغوئ سره مو هم دښمنی مخالفت اوکړه بلکه هغوئ مو قتل کړل. ددې نه صفا ظاهره شوه چه تاسو ته ستاسو د خبرې پخپله هم څه لحاظ نشته دې ، نه تاسو د حق ملګری یئ او نه یو نبی منئ. یقینًا تاسو دروغژن یئ .

قوله تعالی: فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ

بیاالله ﷻ خپل نبی ته تسلی ورکوی چه د دوی په دروغ ګنړلو سره تاسو مه غمژن کیږئ اومه غم کوئ او د رومبو پیغمبرانو علیهم السلام واقعات خپل ځان ته په طور دتسلئ یاد کړئ چه هغوئ هم دلیلونوظاهریدونه پس اودخپل حقانیت ښه واضح کیدونه باوجود بیادوئ هم دوئ دا دروغ اوګنړلو.

د زبر او منیروضاحت: ﴿زُّبُرِ﴾ نه مراد آسمانی کتابونه دی چه ددې صحیفو په شان آسمان نه په دې رسولانو نازل شوی وو او ﴿الْمُنِيْرِ﴾ نه مراد واضح او ښکاره او روښانه دلیلونه دی.

---

[1] الطبری : ۸۳۰۰ ،)-

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ
| هر نفس څکونکې |
هرژوندې به

الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَن
دمرګ دي || او بیشکه|پوره به درکړې شي تاسو ته||اجرونه ستاسو| په ورځ د قیامت||نو هغه څوک
یوخل مري | او تاسو ته به خپل پوره اجر دقیامت په ورځ درکولی شي | ....نو څوک چې

زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
|چه بچ کړې شو| د اور نه |او داخل کړې شو|جنت ته | نو هغه کامیاب شو| او نه دې| ژوند ددې دنیا
ددوزخ داور نه بچ شي | او جنت ته داخل شي | نو هغه کامیاب شو | او ددنیا ژوند نور هیڅ نه دې

إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ
|مګر| سامان دې | د دهوکې |خامخا به تاسو آزمائیلې کیږئ| په مالونو ستاسو کښې
مګر ښکاره دهوکه ده | ....ستاسو د مالونو او ځانونو امتحان به ضرور کیږي

وَأَنفُسِكُمْ ۚ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
او په نفسونو ستاسو کښې ||او خامخا به آورئ تاسو| دهغه کسانو نه |چه ورکړې شوې دې ورته کتاب
او تاسو به دهغې خلقونه چې مخکښې ورته کتاب ورکړې شوې دې ....

مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ۚ
او رانددې ستاسو نه||او دهغه کسانو نه| چه شرک ئې کړې دې| تکلیف ورکونکې خبرې| ډیرې
او دمشرکانو دخولې نه ډیرې بدې ردې خبرې آورئ ....

وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾
||او که تاسو صبر اوکړو| او پرهیزګاری مو اوکړه||نو بیشکه دا|| د اوچتو کارونو څخنی دی |
|او که تاسو صبر اوکړو| او ځانونه بچ اوساتئ| نو دا د ډیرې اوچتې حوصلې خبره ده |

قوله تعالی: كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ
هر ساه لرونکی لره مرګ شته :- ټول مخلوق ته اطلاع ده چه هر ساه لرونکی څیز لره مرګ شته دې لکه فرمائی چه ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝﴾ یعنی دې زمکه باندې چه څومره دی ټول فانی کیدونکی دی. صرف ستاد رب ذات باقی پاتې کیدونکې دې چه ډیر بزرګئ او انعام والا دې ،نو صرف هغه واحد ذات به همیشه ژوندې وی. او کله به هم نه فنا شي
جنات او انسانان ټول په ټوله مړه کیدونکی دی ،دا شان فرښتې او حاملان عرش به هم مړی کیږی او صرف الله ﷻ وحده لا شریك به باقی پاتې شی .مخکښې هم هغه ذات وواو آخره پورې به هم هغه ذات پاتې وی. هرکله چه ټول مړ شی نو موده به ختمه شی صلب آدم نه چه څومره اولاد پیدا کیدونکې وو هغه پیدا شو او ټول په ټوله مړه شو. د مخلوق خاتمه اوشوه او هغه وخت کښې به الله ﷻ قیامت قائم

کړي .اومخلوق ته به دهغوی د ټولو عملونو، ورو ،لويو ،ښکاره ،پټو ، صغيره اوکبيره ټولو گناهونوسزا ملاو شي. په هيڅا به هيڅ ظلم نه وی . هم دائې د دې نه پس جمله کښې فرمائيلې دی.

د حضرت خضر عليه‌السلام نصيحت:- علي ﷛ فرمائي چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس مونږ ته محسوس شو چه گويا څوك رازی ،د ښنو آواز ئې راتلو ،ليکن هيڅوك به نه وو. هغه راغلو او وې وئيل چه ائې اهل بيت تاسو باندې دې سلام وی او د الله تعالی رحمت دې وی په تاسو باندې ،هر جاندار څيز د مرګ مزه څکونکې دې ، تاسو ټولو ته به ستاسو د عملونو بدله ملاو شي د قيامت په ورځ . د هر مصيبت نه خلاصې د الله تعالی سره دې . دهر مړ کيدونکی بدله ده او دهر فوت کيدونکی حاصليدل دی. الله ﷻ باندې بهروسه ساتئ او ښه اُميد ترې ساتئی. او دا گنړئی چه په رښتيا په مصيبت کښې اخته هغه کس دې چه د ثواب نه محروم شي،تاسو باندې دې د الله تعالی د طرفنه سلامتيا وی او د هغه رحيم ذات برکتونه او رحمتونه دې وی (ابن ابی حاتم) .دعلی ﷛ خيال دې چه دا خضر عليه‌السلام وو. ([1])

قوله تعالی:: فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ

کامياب څوك دې؟:- حقيقت دا دی چه پوره کامياب انسان هغه دې چه د جهنم نه بچ شي او جنت ته لاړشي.رسول الله ﷺ فرمائي چه جنت کښې د يو کوړې ځايې ملاويدل د دنيا او ما فيها نه بهتر دی که تاسو غواړئی نو وائی چه ﴿فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾ ددې مخکښې زياتوالی نه بغير دا حديث بخاری او مسلم شريف وغيره کښې هم دې او زياتئ سره ابن ابی حاتم کښې دی او ابن مردويه کښې هم دی. ([2])

رسول الله ﷺ فرمائی چه دچا خواهش وی چه دجهنم نه بچ شي او جنت ته داخل شي نو هغه ته پکار دی چه تر مرگه پورې په الله ﷻ ،د قيامت په ورځ ايمان اوساتی اوخلقو سره هغه سلوك اوکړی چه کوم دې پخپله خوښوی.([3])دا حديث د ړومبی آيت ﴿فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ تفسير کښې تير شوې دې.مسند احمد کښې هم د وکيع بن جراح تفسير کښې دا حديث موجود دي.

دې نه پس د دنيا د حقارت او د ذلت بيان کيږی .چې دا ډيره ذليله او فانی اوزوال کيدو والا څيز دې. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾ تاسو خو د دنيا په ورکړه باندې فخر کوئی حالانکه اصل کښې بهتر اوبقاء والا څيز آخرت دې .دويم آيت کښې دی چه تاسو ته مو خه درکړی دی دا خو د دنيا فائده ده او د دې زينت بهترين او باقی پاتې کيدو والا خو هغه دې چه کوم الله ﷻ سره دې .

قوله تعالی:: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

دنيا د اخرت په مقابله کښې:- حديث مبارك کښې دی په الله ﷻ قسم دنيا د آخرت مقابله کښې صرف داسې دی لکه چه يو سړې خپله گوته سمندرکښې ډوبه کړی نو دده گوته د سمندر د اوبو مقابله کښې چې څه نسبت لری . هم هغه د دنيا د آخرت په مقابله کښې لری ([4])

قتاده ﷛ فرمائی چه دنيا څه څيز دې ، هسې د دهوکې څيز دې اوتاسوبه ددې دپرېښودو نه پس يوورځ ددې نه ځائې . په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چه دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته چه دا نزدې ستاسو نه جدا کيدونکې او بربادونکې څيز دې ، نو تاسو ته پکار دی چه هوش نه کار واخلئ او دلته

---

[1]) ابن ابی حاتم داروايت علی ابی علی الهاشمی په وجه موضوع دې)-

[2]) احمد: ٤٣٨/٢ ، ترمذی کتاب تفسير القران باب ومن سورة آل عمران ٣٠١٣ ، وسنده حسن ، ابن حبان : ٧٤١٧، او امام حاکم : ٢٩٩/٢ کښې دا صحيح گرزولې دې او علامه ذهبی رحمه‌الله ددې موافقت کړې دې اوداشان ددې معنی صحيح بخاری : ٣٢٥٠ کښې هم موجود ده)-

[3]) صحيح مسلم کتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببيعة الخليفة ..... : ١٨٤٤)-

[4]) صحيح مسلم کتاب الجنة باب فناء الدنيا : ٢٨٥٨ ترمذی: ٢٣٢٣ ، ابن ما جة: ٤١٠٨)-

د الله ﷻ اطاعت اختيار کړئ او دخپل طاقت نه زياتې نيکئ اوکتئ . دالله ﷻ درکړې شوې طاقت نه بغير هيڅ يو کار نه کيږي .

قوله تعالى: لَتُبْلَوُنَّ فِيٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ

بيا دانسانی آزمیښت ذکر کیږی .لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُم بِشَيْءٍ مِّنَ ٱلْخَوْفِ وَٱلْجُوعِ﴾الخ ، مطلب دا دې چه د مومن امتحان ضرور کیږی کله ځانی،کله مالی اوکله د اهل وعیال ذریعې سره او کله نورو طریقو سره ،دا آزميښت د ديندارئ اندازې مطابق کيږی .دسخت ديندار امتحان هم سخت وی او دکمزوری ديندار امتحان هم کمزورې وی .

قوله تعالى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكُمْ

د صبر تلقين :-بيا الله ﷻ صحابه کرامو ته خبر ورکوی چه د بدر نه مخکښې مدينه منوره کښې تاسو ته د اهل کتابو اومشرکانو نه تکليفونه او پريشانئ اورسيدې ،بيا تسلی ورکوی او طريقه ورته ښائی چه تاسو د صبر لمن اونيسئ او پرهيزګاری اختيار کړئ او دا ډير لوئې کار دې .

د مسلمانانو د کافرانو په تکليفونو صبر کول:- اسامه بن زيد ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ صحابه کرام ﷺ مشرکانو ته او اهل کتابو ته ډيره معافی کوله. او د هغوئ تکليفونه به ئې برداشت کول. اود الله ﷻ د دې فرمان عاملان وو تر دې چه د جهاد آيتونه نازل شو.

دعبدالله بن ابی ګستاخی:- صحيح بخاری شريف کښې د دې آيت د تفسير لاندې دی چه رسول الله ﷺ په خپل خر سور شو او اسامه ﷺ ئې خان پسې کينولو اود سعاد بن عباده ﷺ عيادت دپاره دحارث بن خزرج قبيلې ته لاړل .دا واقعه د جنګ بدر نه مخکښې شوې وه. لاره کښې يو مخلوط مجلس ناست وو چه په هغې کښې مسلمانان ،يهوديان ،مشرکان اوعبدالله بن ابی بن سلول وو. دې هم تراوسه پورې خپل رنګ کښې رنګ وو. مسلمانانو نه عبدالله بن رواحه ﷺ هم وو. د رسول الله ﷺ سورلئ مبارکې نه دوړې اوختلې نو عبدالله بن ابی بن سلول په خپله پوزه کپړا واچوله او وې وئيل چه دوړې مه کوه ، رسول الله ﷺ ته ورغلو.او رسول الله ﷺ سورلئ نه کوز شو او سلام ئې اوکړو او دوی ته ئې داسلام دعوت ورکړو او دقران پاک څو آيتونه مبارك ئې اولوستل .نو عبدالله بن ابی بن سلول اووئيل ائې صاحبه واوره ما ته ستا دا طريقه نه ده خوښه . د رسول الله ﷺ خبرې حق سهی ليکن دا ولې چه رسول الله ﷺ څمونږ مجلسونو ته راځی او مونږ ته تکليف راکوی. خپل کور ته لاړ شه او دا هغه چاته اووايه چه څوك تاته درشی دې آوريدو سره عبدالله بن رواحه ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ بيشکه تاسو څمونږ مجلسونوته تشريف راوړئ .ځکه چه مونږ ته دا خوښ دی . او دې کښې خپلو کښې ډير تکرار اوشو. او يو بل ته ئې بدرد اووئيل او نزدې وه چه جنګ هم شوې وې ليکن د رسول الله ﷺ پوهولو سره خير شو. او ټول خاموش شو.

حضرت سعدﷺ ته خبر ورکول:- رسول الله ﷺ خپلې سورلئ باندې سواره شو او سعد ﷺ ته لاړو او هلته ئې سعد ﷺ ته اوفرمائيل چه ائې ابو حباب ! نن عبدالله بن ابی بن سلول دا دا وئيلی دی سعد ﷺ اووئيل چه يارسول الله ﷺ تاسو دوی پريږدئ او دوی معاف کړئ. قسم په الله چه په تاسو باندې ئې قران پاك نازل کړو ، واورئ چه د هغوئ څو رسول الله ﷺ سره ډيره زياته دښمنی ده. او دا ځکه چه د دې ځائې خلقو هغه خپل سردار جوړول غوښتل او د مشرئ د پټی تړلو مشوره ئې کړې وه .بل طرفته الله ﷻ رسول الله ﷺ خپل نبی ﷺ راوليږلو. خلقو رسول الله ﷺ نبی اومنلو. د هغه سرداری ختمه شوه. او په دې وجه هغه غمژن دې او هم په دې وجه دې د خپل زړه نه تيکې غوځوی. چه څه ئې اووئيل نو هغه ئې اووئيل . تاسود هغه هيڅ پرواه مه کوئ. نو رسول الله ﷺ هغه معاف کړو. اوهم دا د رسول الله ﷺ عادت مبارك وو. او د رسول الله ﷺ د صحابه کرامو ﷺ هم . يهوديانو او مشرکانو ته به ئې معافی

کوله. اوپه دې فرمان به ئې عمل کولو. هم دا حکم په دې آیت (ودکثیر) کښې دې چه کوم حکم د معافئ دې آیت (ولتسمعن) کښې دې.

دجهاد اجازت ملاویدل:- بیا دې نه پس رسول الله ﷺ ته د جهاد اجازت ورکړې شو. او ړومبئ غزوه بدر اوشوه او په دې کښې د کفارو د لښکر سرداران قتل شو. دې حالت او د اسلام شوکت کتلو سره اوس عبدالله بن ابی بن سلول او دده ملګری ویریدل او ددې نه بغیر دوی ته هیڅ په نظر نه راتلل چه بیعت اوکړی او په ظاهره مسلمانان شی. (١)

یوه قاعده:- نودا کلیه قاعده یاد ساتل پکار دی چه هر حق والا چه نیکئ او ښیګړې کوی او څوک د خلاف شرع کار نه منع کوی او په دې کښې هغه ته ضرر اومصیبتونه رسی نو هغه ته پکار دی چه دا ټول تکلیفونه برداشت کول او دالله تعالی لار کښې د صبر او سهارې نه کار اخلی. هم په هغه پاک ذات بهروسه ساتی. هم د هغه ذات نه مدد غواړی اوخپل کامل رغبت او پوره رجوع هغه طرفته ساتی.

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ

(یاد کړه) کله چه واخستله الله | پخه وعده | دهغه کسانونه | چه ورکړې شوې دې ورته کتاب | چه خامخا بیانوئ تاسو هغه کتاب

او (دوی ته یاد کړه) کله چې الله پاک داهل کتابونه لوظ واخستواچې تاسوبه خلقو ته دا کتاب بیانوئ

لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُوْنَهٗ فَنَبَذُوْهُ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ وَاشْتَرَوْا

خلقو ته | اونه به پټوئ هغه | نو اوغورزؤ هغوئ هغه | روستو | دشاګانو خپلونه | اووا ئې خستو

.... او په دې کښې به هیڅ نه پټوئ | خودوئ (هلوټول) شاته اوغورزولو | او په لږ قیمت ئې

بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُوْنَ ۝ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ

په هغې | قیمت لږ | نوبد دې | هغه چه | هغوئ ئې اخلی | ګمان مه کوه ته | په هغه کسانو

خرڅ کړو | ....اودائې ډیره خرابه سودا اوکړه | .... ته په هغه چا ګمان مکوه څوک چې

يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا بِمَا

چه خوشحالیږی | په هغه کار | چه اوکړو هغوئ | اوخوښوی هغوئ | چه اوستائیلې شی | په هغه کار

په خپلو بدوکارونوخوشحالیږی | اوداغواړی چې په داسې کارونو دهغوئ تعریف اوشی

لَمْ يَفْعَلُوْا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ

چه نه وی کړې هغوئ | نومه ګڼړه ته هغوئ | خلاصیدونکی | دعذاب نه | اودې هغوئ لره | عذاب

کوم چې هغوئ نه وی کړی | چې ګڼی هغوئ به دعذاب نه بچ شی | .... دهغوئ دپاره

اَلِيْمٌ ۝ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

دردناک | اوالله لره ده | بادشاهی دآسمانونو | اودزمکې | اوالله تعالی | په هرڅیزباندې | قادر دې

خوددردناک عذاب مقرر دې | اودآسمانونواوزمکو مالک صرف یو الله دې | اوهغه په هرڅه قدرت لری

قوله تعالی: وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ

[١]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولتسمعن من الذین ...) : ٤٥٦٦، صحیح مسلم : کتاب الجهاد: ١٧٩٨)-

دعلم پټولو ګناه:- الله ﷻ دلته اهل کتاب ویروی چه دپیغمبرانو په ذریعه د دوی نه کومه د الله وعده اخستې شوې وه چه په رسول الله ﷺ بانديې به ایمان راوړنی او د رسول الله ﷺ ذکر او د رسول الله ﷺ بشارت خلقوته رسوئی او هغوئ به د رسول الله ﷺ په تابعدارئی راضی کوئی اوبیا چه کله رسول الله ﷺ تاسوته تشریف راوړی نو تاسو به د هغه تابعداری کوئ .خو هغوئ دا عهد پټ کړو او د دې په ظاهرولو باندې دوی سره د دنیا اوآخرت وعده شوې وه ، د دې بدله کښې لږه شان دنیا کښې راګیر شواو پریشانه پاتې شو او د دوی دا اخستل خرڅول ډیر زیات بد دی. په دې کښې عالمانو ته تنبیه ده چه هغوئ دې داسې نه کوی ګنی دوی باندې به هم عذاب راشی کوم چې په هغوئ راغلې وو او دوی نه به الله ﷻ خفه شی لکه څنګه چه د هغوئ نه خفه شوې وو. علماء کرامو ته پکار دی چه دوی سره کوم فائده ورکونکې علم وی.چې په هغې سره خلق بنه عمل کولې شی او دا خوروی او هیڅ خبره نه پټوی. حدیث مبارك کښې دی چه کوم سړی نه د یوې مسئلې تپوس اوشی او هغه دا پټه کړی نو د قیامت په ورځ به هغه ته د اور واګې اچولې شی (١)

په دروغه قسم خوړلو بې برکتی:- دویم آیت مبارك کښې د ریاکارئی مذمت دې . بخاری اومسلم شریف کښې حدیث مبارك دې چه کوم سړې په دروغه دعوی اوکړی اوزیات مال ګټل غواړی نو الله ﷻ به هغه نورهم کم کړی.(٢)دبخاری او مسلم دویم حدیث مبارك کښې دی چه کوم ته نه وې ورکړې شوې نو هغه سره آسودګی کونکی د دوؤ دروغو کپړو اغوستنکی پشان دې (٣).

قوله تعالی:: لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَفْرَحُوْنَ

دایت شان نزول:- مسند احمد کښې دی چه یو خل مروان خپل دربان رافع ته اووئیل چه عبدالله بن عباس ﷺ ته ورشه او هغوئ ته اووایه که په خپل یو کار باندې خوشحالیدل او نه کولو باندې تعریف خوښولو باندې به دالله تعالی عذاب وی. نو په دې په مونږ باندې دالله ﷻ عذاب وی نو دغه شان خو مونږ کښې هېڅوك نشی بچ کیدې .عبدالله ﷺ د دې جواب کښې اوفرمائیلو چه ستا دې آیت سره څه تعلق دې ؟ دا خو د اهل کتابو باره کښې دې .بیا رسول الله ﷺ (وَإِذْ أَخَذَ اللهُ) نه تر آیت د آخره پورې تلاوت اوفرمائیلو او وې فرمائیل چه دوی نه نبی ﷺ دیو څیز باره کښې تپوس کړې وو نو هغوئ د دې څه غلط جواب ورکړو. او بهر وتلو سره ئې ګمان اوکړو چه مونږ د رسول الله ﷺ د سوال جواب ورکړو . اودې سره د دوی دا خواهش هم وو چه رسول الله ﷺ سره به څمونږ تعریف اوکړی اود اصل جواب په پټولو او ددې فقرې په وئیلو باندې دوی خوشحاله وو. هم د دې بیان دې آیت کښې کیږی. داحدیث بخاری وغیره کښې هم دې . (٤)

دایت دویم شان نزول:- او صحیح بخاری شریف کښې دا هم دی چه کله رسول الله ﷺ میدان جنګ ته تشریف اوړو نو منافقان خپلو کورونو کښې کښیناسته او رسول الله ﷺ سره نه تلل ، بیا نې خوشحالئ کولې چه مونږ جنګ کولو نه بچ شو ، اوس چه کله د الله ﷻ نبی ﷺ واپس کیږی نو دوی خبرې جوړوی او د دروغو عذرونه کوی او قسمونه خوری او خپل عذرونو سره رسول الله ﷺ ته یقین دهانی کوی او غواړی چه کوم کار مونږ نه دې کړې په هغې هم څمونږ تعریف اوشی نودې باندې دا آیت نازل شو. (٥)

---

(١) ابوداود کتاب العلم باب کراهیة منع العلم : ٣٦٥٨، وسنده حسن ترمذی : ٢٦٤٩)-

(٢) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان غلظ تحریم قتل الانسان نفسه : ١١٠، ددې اصل صحیح بخاری ٢٠٤٧. کښې موجود دې)-

(٣) صحیح بخاری کتاب النکاح باب المتشبع بما لم ينل : ٥٢١٩، صحیح مسلم: ٢١٢٩)-

(٤) احمد: ٢٨٩/١، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولا تحسبن الذين يفرحون...)٤٥٦٨، صحیح مسلم: ٢٧٧٨)-

(٥) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب (ولا تحسبن اللذين يفرحون...) : ٤٥٦٨، صحیح مسلم: ٢٧٧٨)-

د ابوسعید ﷺ په ژبه د ایت شان نزول: - تفسیر ابن مردویه کښې دی چه مروان د ابوسعید ﷺ نه د دې ایت مبارك باره کښې تپوس کړې وو لکه څنګه چه پورته تیر شو چه ابن عباس ﷺ نه ئې تپوس اوکړو نو ابوسعید ﷺ د دې مصداق او د دې شان نزول هغه منافقان اوګرځولو چه کوم به د غزوه په وخت کښې کښیناستل ، که مسلمانانو ته به نقصان اوشو نو خوشحالیدل به او که فائده به ورته اوشوه نو خپل عذر به ئې ظاهرولو او فتح اونصرت جشن به ئې کولو. په دې باندې مروان اووئیل چه چرته دا واقعه او چرته دا آیت ؟ نو ابو سعید ﷺ اوفرمائیل چه دا زید بن ثابت هم ددې نه واقف دې .مروان زید ﷺ نه تپوس اوکړو نوهغوئ هم د دې تصدیق اوکړو .ابوسعید ﷺ اوفرمائیل چه د دې علم رافع بن خدیج ﷺ ته هم دې چه په مجلس کښې موجود وو. لیکن هغه ویریږی چه هسې نه ته ترې هغه اوښې واخلې چه کومې ورته تا صدقې کښې ورکړې دی. زید بهر اووتلواو وې وئیل چه ته ځما په شهادت باندې ځما تعریف نه کوې ؟ابو سعید ﷺ اوفرمائیل چه تاسوریښتونئ شهادت ادا کړو. نو زید ﷺ اوفرمائیل چه بیا هم د ریښتونی شهادت څه مستحق یم . مروان په هغه زمانه کښې د مدینې منورې امیر وو.

دویم روایت کښې دی چه د مروان دا سوال د رافع بن خدیج ﷺ نه مخکښې وو. د دې نه مخکښې روایت کښې تیر شوی دی چه مروان د دې آیت باره کښې عبدالله بن عباس ﷺ نه تپوس کړې وو ، نو یادساتئ چه په دې دواړو کښې تضاد او منافات نشته . مونږ نشو وئیلې خکه چه دا آیت عام دې ، دا په کښې هم شامل دی . او دغه هم. مروان والا روایت هم ممکن دې چه مخکښې دې دواړو صاحبانو جواب ورکړې وی ، بیا نور دتشفئ په طور عبدالله بن عباس ﷺ نه هم مروان په ذریعه دخپلو کسانو سوال کړې وی . والله اعلم .

د ثابت بن قیس ویره: - ثابت بن قیس انصاری ﷺ د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو یارسول الله ﷺ ! ماته د خپل هلاکت ډیره زیاته ویره ده.رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه ولې ؟ جواب کښې ئې اوفرمائیل چه د دې یو وجه دا ده چه الله ﷺ د دې خبرې نه منع کړې ده چه څه مې نه وی کړې او په هغې تعریف خوښئ او ځما حال دادې چه څه تعریف خوښوم. دویمه خبره دا ده چه تکبر نه الله ﷺ منع کړې ده او څه جمال خوښوم . دریمه خبره داده چه د رسول الله ﷺ آواز نه اوچت آواز سره خبرې کول منع دی او ځما آواز اوچت دې .نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته په دې خبره خوشحاله نه ئې چه ستا ژوند ښه وی او ستا مرګ د شهادت مرګ وی او ته جنتی ئې . نودې خوشحاله شو او وې وئیل چه ولې نه یارسول الله ﷺ ! دا خو ډیره ښه خبره ده ،نو هم دا شان اوشو چه د دوی ژوند ښه شو او مرګ ئې د شهادت شو.مسیلمه کذاب سره د مسلمانانو جنګ اوشو په هغې کښې ثابت بن قیس انصاری ﷺ شهید شو. (١)

قوله تعالی: فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ

دوه قراءتونه - ﴿تحسبهم﴾ لره ﴿یحسبهم﴾ هم لوستلې شوې دې .

کافران د عذاب نه نشی بچ کیدې: - بیا فرمان دې چه ته دا خیال مه کوه چه دوی به د عذاب نه خلاص شی ، دوی به عذاب ضرور مومی او هغه هم دردناك .

قوله تعالی: وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

الله په هر څیز قادر دې: - بیا ارشاد دې چه د هر څیز مالك او په هر څیز قادر الله ﷻ دې . هغه پاك ذات هیڅوك نشی عاجز کولې.نو تاسو د هغه نه ویریږئ اود هغه پاك ذات مخالفت مه کوئ . د هغه د غضب نه ویریږئ اود هغه د غضب نه دبچ کیدو کوشش کوئ.او د پاك ذات د عذاب نه ځان بچ کړئ ،نوخو څوك د هغه نه لوئې شته دې اونه څوك د هغه زیات قدرت والا شته دې .

(١) حاکم : ٣/٢٣٤،صحیح ابن حبان: ٧١٢٧-

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

بیشکه | په پیدا کولو | دآسمانونو | او زمکې کښې | او په مختلف کیدلو | دشپې | او ورځ کښې

دآسمانونو او زمکې پیدا کولو کښې او دشپې او ورځې پرله پسې راتلو کښې دهغې ....

لَاٰيٰتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۝ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُودًا

ډیرې نښې دقدرت دي | دپاره دعقل مندو خلقو | هغه (عاقلان) | چه یادوي الله | په ولاړه | او په ناسته |

عقل مندو دپاره ډیرې نښې دي | .... چې په ولاړه او په ناسته

وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ

او په ډډو خپلو یعني په ملاسته || وغوروفکر کوي | په پیدائش (جوړښت کښې) | دآسمانونو |

او په هر اړخ د الله پاک ذکر کوي | او د اسمانونو او زمکې په پیدائش کښې سوچ فکر کوي

وَالْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ

او د زمکې | او (وائي) اې ربه زمونږ | نه دي پیدا کړي تا | دا ټول هرڅه | عبث (بې مقصده) | پاکي ده تا لره |

(او داوائي) اې زمونږه ربه دا عجیبه څیزونه تا بې فائدې نه دي پیدا کړي | (دعبث کار کولو نه) پاک ئې

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ

نو اوساته مونږ | دعذاب د اوور نه | اې ربه زمونږ | بیشکه ته چه | څوک داخل کړې | او ور ته |

نو مونږ د دوږخ دعذاب نه بچ اوساته | اې زمونږ ربه تا چې څوک دوزخ ته ور داخل کړل نو هغه

فَقَدْ أَخْزَيْتَهٗ ۖ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝ رَبَّنَآ

نو په حقیقت کښې | تا رسوا کړو هغه | او نشته ظالمانو دپاره | څوک مددګار | اې ربه زمونږ |

دې اوشرمولو | او دظالمانو دپاره هیڅوک مددګار نشته دې | .... اې زمونږه ربه

إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُّنَادِيْ لِلْإِيْمَانِ أَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ

بیشکه مونږ | او اوریدو | یو اواز کونکې | چه رابلې خلق | طرف د ایمان ته | چه ایمان راوړئ | په رب خپل |

مونږ دیوسړې اواز واوریدو چې هغه دایمان طرفته بلنه کوله | او دا ئې وئیل چې خپل رب او منئ

فَاٰمَنَّا ۖ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا

نو ایمان را وړو مونږ | اې ربه زمونږ | معاف کړه مونږ ته | ګناهونه زمونږ | او لرې کړې زمونږ نه |

نو مونږ دهغه خبره اومنله | اې زمونږه ربه زمونږ کوتاهي معاف کړه | او زمونږ نه ګناهونه لرې کړه

سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ۝ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا

ګناهونه زمونږ | او وفات کړې مونږ | دنیکانو خلقو سره | اې ربه زمونږ | او راکړه مونږ ته | هغه |

.... او د نیکانو دله کښې مو خاتمه اوکړه | زمونږه ربه تا چې کومې

وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ

چه وعده نې کړې ده تا سو | په ذریعه د رسولانو خپلو | او مه شرمنده کوه مونږ | په ورځ د قیامت |

وعدې زمونږ باره کښې پیغمبرانو سره کړې دی هغه راسره پوره کړه | او د قیامت په ورځ زمونږ پرده اوساته

اِنَّكَ لَا تُخۡلِفُ الۡمِيۡعَادَ ۝
بيشکه ته | نه کوې خلاف | د وعدې
بيشکه ته دخپلې وعدې خلاف نه کوې |

قوله تعالى: : اِنَّ فِيۡ خَلۡقِ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَاخۡتِلَافِ الَّيۡلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ

د ايت شان نزول:- طبراني کښې دي چه ابن عباس ﷺ فرمائي چه قريش يهودو ته ورغلل او د هغوئ نه ني تپوس اوکړو چه موسى ﷺ تاسو ته کوم معجزات راوړي وو ؟ هغوئ اوونيل چه هغه لرګي چه د هغې نه به بلا جوړيده ، او پړقيدونکې لاس .بيا نصرانيانو ته ورغلل اودهغوئ نه ئې تپوس اوکړو چه عيسى ﷺ تاسو ته کومې نښې راوړې وې ؟ هغوئ جواب کښې اوونيل چه مورزاده ړانده روغول او برګي مرض والا ښه کول ،او مړي ژوندي کول .بيا قريش رسول الله ﷺ ته راغلل او رسول الله ﷺ ته ئې اوونيل چه دعا اوکړئې خمونږ دپاره د صفا غر د سرو شي. رسول الله ﷺ دعا اوکړه او په دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿اِنَّ فِيۡ خَلۡقِ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ﴾ الخ. يعنى څوک چه د قدرت نښې کتل غواړي نوهغوئ دپاره په دې کښې نښې دي .دوی به هم په دې کښې غور کوی نو د هغه لونې قدرتونو والا الله ﷻ مخکښې به په سجده شي .([1]) ليکن دې روايت کښې يو اشکال دې ، هغه دا چه دا سوال مکه مکرمه کښې شوې وو او دا آيت مدينه منوره کښې نازل شوې وو. والله اعلم .

قوله تعالى: : وَيَتَفَكَّرُوۡنَ فِيۡ خَلۡقِ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ

د الله په کائناتو کښې سوچ فکر کول:- د آيت مطلب دا دې چه د آسمان په شان اوچت او وسعت والا مخلوق او د زمکې په شان لاندې اوسخت اولوئې مخلوق ، بيا آسمان کښې لوئې لوئې نښې دي . لکه ګردش کونکي او په يو ځائې ولاړ ستوري او د زمکې لوئې لوئې پيداوار لکه غرونه او ځنګلونه او ونې او واښه او پټي او مختلف قسمه جاندار او سوري او بيل بيل ذائقې والا او رنګ په رنګ خوشبو والا اومختلف قسم خواصو والا ميوې وغيره . آيا دا ټول قدرتونه يو عقل مند انسان دپاره د سوچ نه دي او د ده رهبري الله ﷻ طرفته نه کوی ؟ چه دوی د نورو نښو د کتلو ضرورت محسوسوی . بيا د ورځې اوشپې راتلل او کم اوزيات کيدل اوبيا يوشان کيدل ، دا ټولې دالله ﷻ د قدرت کامله پوره پوره نښې دي . هم د دې وجې آخر کښې فرمائي چه په دې کښې عقل والو دپاره کافي نښې دي چه څوک پاک نفس والا هر په څيز باندې نظر اچونکې وي.اود بيوقوفانوپه شان ړانده او په غوږونو کاڼه نه وي. ددې داحالت بل ځائې بيان فرمائي چه دوی د آسمان او زمکې ډيرې نښې خپلو پښو لاندې راولي او تيريږي او دې کښې غور او فکر نه کوی،دوی کښې اکثر د الله ﷻ منلونه پس بيا هم شرک نه بچ کيږي.

زاکرين عقلمند دي: اوس ددې عقل مندو صفتونه بيانيږي چه دوی په ناسته ملاسته دالله تعالى نوم اخلي

دعمران بن حصين ﷺ په حديث استدلال:- دبخاري او مسلم شريف حديث کښې دي چه رسول الله ﷺ عمران بن حصين ﷺ ته اوفرمائيل په ولاړه مونځ کوه ، که طاقت دې نه وي نوپه ناسته کوه او که دا هم نه شې کولې نو په ملاسته کوه([2]) يعنى هيڅ حالت کښې هم د الله ﷻ ذکر نه مه غافله کيږه. زړه کښې ، په پټه ، او په ژبه د الله ﷻ ذکر کوه.دا خلق د آسمان او زمکې پيدائش ته ګوری .او د هغه پاک ذات په حکمتونوکښې غور کوی کوم چې د هغه خالق او يو الله ﷻ په قدرت باندې دلالت کوی .

---

[1]) اسباب النزول للواحدی : ۲۸٤، الطبرانی : ۱۲۳۲۲)-

[2]) صحيح بخاری کتاب التقصير باب اذا لم يطق قاعدا صلى على جنب : ۱۱۱۷، ابوداود: ۹۵۲، ترمذی : ۳۷۲، ابن ماجة: ۱۲۲۳)-

فکراوسوچ د اکابرینو په نظرکښې :- ① شیخ سلیمان دارانی رحمه الله فرمائی چه د کور نه د وتلو په وخت کښې په کوم کوم څیز ځما نظر پریوزی ، خه گورم چه په هغې کښې د الله ﷻ یو نعمت زما دپاره موجود دې . اوزما دپاره په هغې کښې دې

② حسن بصری رحمه الله فرمائی چه دیو ساعت غور او فکر کول د ټولې شپې د قیام نه بهتر دې .

③ فضیل رحمه الله فرمائی چه د حسن رحمه الله قول دې چه غور او فکراو مراقبه یو داسې آئینه ده چه ستا په وړاندې ستا بدئی او نیکئ پیش کوی.

④ سفیان بن عیینه رحمه الله فرمائی چه غور او فکر یو داسې نور دې چه ستا په زړه به اثر کوی او اکثر به ئې دا بیت لوستلو چه :

اذا المرء کانت له فکرة () ففی کل شئ له عبرة

ترجمه :- یعنی چه دکوم انسان باریك بینی او سوچ عادت جوړ شی نوهغه ته هر یو څیز کښې یو عبرت او نښه په نظر راځی .

⑤ عیسی علیه السلام فرمائی چه خوش نصیب دې هغه کس چه د هغه وینا د الله ﷻ ذکر اونصیحت وی او چپ پاتې کیدل ئې غوراو فکر وی او دده کتل عبرت او تنبیه وی.

⑥ لقمان حکیم علیه السلام دا د حکمت نه ډکه مقوله یاد ساتل پکار دی چه تنهائی کښې څوك څومره زیات ناسته کوی نو دومره دده غور اوفکراو انجام بینی هم زیاته وی. او چه څومره دا زیاتیږی نو دومره په انسان لارې زیاتیږی په انسان پرانیستې کیږی او دا به دې جنت ته رسوی.

⑦ وهب بن منبه رحمه الله فرمائی چه څومره مراقبه زیاته وی نو دومره به پوهه زیاته وی. او څومره چه پوهه زیاته وی نو دومره به علم زیات نصیب کیږی. او چه څومره علم زیات وی نو نیك عملونه به هم زیاتیږی .

⑧ عمر بن عبدالعزیز رحمه الله ارشاد فرمائی چه د الله ﷻ ذکر کښې خپله ژبه لوندول ډیر بهتر دی او د الله ﷻ نعمتونو کښې غور اوفکر کول ډیر افضل عبادت دی.

⑨ مغیث اسود رحمه الله مجلس کښې ناست وو او وې فرمائیل چه ائې خلقو ! هره ورځ قبرستان ته ځئ چه تاسو ته خپل انجام معلوم وی. او بیا خپل زړه کښې هغه منظر حاضر کړئی چه تاسو الله ﷻ ته مخامخ ولاړ یئ ،بیا یو ډلې ته جهنم ته د تلو حکم کیږی او یو ډلې ته جنت ته . خپل زړونه دې حال کښې جذب کړئی او خپل بدنونه هم هلته حاضر کړئی . جهنم خپل مخکښې کړئی ، د هغې ستکونه ، د هغې د اور قیدخانې خپل مخکښې کړئی . دې وینا سره به ئې په چغوچغو ژړل تردې چه بې هوشه به شو.

⑩ عبدالله ابن مبارك رحمه الله فرمائی چه یو سړی یو راهب سره یو قبرستان او یو د گند اچولو ځائې کښې ملاقات اوکړو او هغه ته ئې اووئیل چه ائې راهبه ! تاسره دې وخت کښې دوه خزانې دی ، یو خزانه د خلقو یعنی قبرستان ،او یو خزانه د مال یعنی گند اچولو ځائې .

⑪ عبدالله بن عمر رضی الله عنه به ویرانو کورونو طرفته تلواو یو ویرانه دروازې سره به اودریدو او ډیر افسوس او حسرت سره به ئې وئیل چه ائې ویرانو کورونو ! ستاسو اوسیدونکی چرته دی ؟ بیا به ئې پخپله فرمائیل چه ټول د زمکې لاندې شو ،ټولو د فنا جامونه اوڅکل . صرف د الله ﷻ ذات باقی پاتې کیدونکې دې .

⑫ ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دوه رکعته چه د زړه اطمینان سره ادا شی د هغه ټول مونځ نه افضل دی چه کوم کښې ټوله شپه تیره شی خو په هغې کښې دلچسپی نه وی.

⑬ خواجه حسن بصري رحمه الله فرمائي چه ائي ابن آدم ! (خپله خيټه دريو حصو کښې تقسيموه) يو حصه کښې خوراك اچوه ، يوحصه اوبو دپاره پريږده اويو حصه د ساګانو اخستلو دپاره پريږده چه دې سره ته د خپل آخرت باره کښې اود آخرت انجام باره کښې غور اوکړې شې .
⑭ دبعضو حکيمانو قول دې چه کوم يو سړې د دنيا په څيزونو بغير د عبرت حاصلولونه نظر اچوي نو د غفلت اندازې سره د ده دا سترګې کمزورې شي .
⑮ بشير ابن حارث جافي رحمه الله فرمائي که خلقو د الله ﷻ د عظمت خيال کولې نو بالکل به د دوي نه ګناهونه نه کيدل .
⑯ عامر بن عبدقيس رحمه الله فرمائي چه ما ډيرو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه آوريدلي دي چه د ايمان رڼا مراقبه او غور وفکر کښې ده.
⑰ مسيح ابن مريم سيدنا عيسى عليه السلام فرمائي چه ائي ابن آدم ! ائې ضعيف انسانه ! ته چه چرته هم يې نو د الله ﷻ نه ويريږه او دنيا کښې عاجزي او مسکيني کوه او جمے ت خپل کور جوړ کړه او خپلو سترګو ته ژړا اوښايه ، ا و خپل بدن ته د صبر عادت اوښايه ، اوخپل زړه غور آوفکر کونکې جوړ کړه ، د صبا د رزق غم نن مه کوه .
⑱ عمر بن عبدالعزيز يو ځل مجلس کښې ناست وو او په ژړا شو. خلقو ترينه ددې وجه اوپوښتله نو دوي اوفرمائيل چه ما د دنيا او د دې په لذتونوکښې او د دې خواهشونوکښې غور آوفکر اوکړو او عبرت مې حاصل کړو ،هرکله چه په نتيجه اورسيدم نو ځما خواهشات ختم شوي وو.
خلاصه د کلام:- حقيت دا دى چه دهر سړي دپاره په دې کښې عبرت او نصيحت دې او پندونصيحت دې . حسين بن عبدالرحمان هم خپلو شعرونو کښې دا مضمون ښه بيان کړې دې . نوالله ﷻ د خپلوهغه بندګانو مدح اوتعريف بيان کړو چه کوم د مخلوقاتو نه عبرت او نصيحت حاصل کړي او د هغه خلقو مذمت ئې بيان کړه چه د الله ﷻ په قدرتونو باندې غور نه کوي . دمومنانو مدح کښې بيانيږي چه دا خلق په ناسته په ولاړه د الله ﷻ ذکرکوي ، د زمکې او آسمان په پيدائش کښې غور و فکر کوي او وائي چه ائي الله ﷻ ! تا دا مخلوق عبث اوبې کاره نه دې پيدا کړې بلکه د يو مقصد دپآره دې پيدا کړې دې چه خرابوته د خرابو بدله او نيکو ته د نيکو بدله ورکړې .

قوله تعالى:: رَبَّنَآ اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ............وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ

د عقلمندو مناجات:- بيا د الله ﷻ د پاکوالي بيان دې فرمائي چه ائي الله ﷻ ته د دې نه پاك ئې چه يو څيز بې مقصده پيدا کړې. ائې خالق خلق ، ائې په عدل اوانصاف سره د کائناتو چلونکيه ، ائې د نقصانونو او عيبونو نه پاك ذاته ، مونږ ته د هغه عملونو طاقت او توفيق راکړې چه په هغې سره مونږ ستا د عذاب نه بچ شو او ستا نعمتونو سره جنت ته داخل شو. دوي داسې هم وائي چه ائي الله ﷻ ! چه تا څوك جهنم ته بوتلل نو هغوئ برباد شو،ذليل او خوار شو او د مجمع حشر مخکښې دې دوي رسوا کړل .د ظالمانو هيڅوك مددګار نشته .او نه د دوي څوك بچ کونکې شته نه ستا د ارادې مخکښې راتلې شي ، ائي ربه ! ځمونږ د اعلان کونکي اعلان واوريدو چه ايمان طرفته ئې رابلل کول .نو مونږ پرې ايمان راوړو. د دې نه مراد رسول الله ﷺ دې چې فرمائي به ئې په خپل رب باندې ايمان راوړئ ،نومونږ ايمان راوړې دې ، او تابعداري ئې اختيار کړئ. نو ځمونږ دايماندار اتباع په وجه ځمونږ ګناهونه معاف کړه او د هغې پرده پوشي اوکړه او ځمونږ ګناهونه ځمونږ نه لرې کړه ، اومونږ صالحان او نيکان جوړ کړه .ائي رب ﷻ تا چه مونږ سره د خپل رسول ﷺ په ژبه کومې وعدې کړې دي هغه پوره کړه. او دامطلب هم بيان شوې دې چه کومه وعده تا خپلو رسولانو سره د ايمان راوړوکړې وه ، ليکن رومبئ معنى صحيح ده.

د الله خپلو نیکانو بندګانو سره وعده پوره کول:-د مسند احمد یو حدیث مبارك کښې دی چه دعسقلان دوه عروسه دی چه یو په کښې دا دې ①هم دلته نه به الله ﷺ دقیامت په ورځ اویازره کسان راوچتوی چه هغوئ سره به حساب کتاب نه وی②هم دلته نه به اویا زره شهیدان اوچتیږی چه دوی به یو وفد جوړوی او الله ﷺ ته به ورځی③ هم دلته به د شهیدانو لښکرې وی چه د دوی سرونه به پریکړې شوی د دوی په لاسونو کښې وی اوددوی د څټونو نه به وینې بهیږی اودا به وائی چه اې الله ﷺ ! تا چه مونږ سره دخپلو رسولانوپه ذریعه کومې وعدې کړې وې هغه پوره کړه. مونږ د قیامت په ورځ مه رسوا کوه ،ته وعده خلافئ نه پاك ئې . الله ﷺ به اوفرمائی چه ځما بندګان ریښتونی دی ،دوی ته په نهر بیضه کښې غسل ورکړئ .دوی چه په دې کښې غسل اوکړی نو پاك صاف او ښکلی رنګ والا به شی . اودوی دپاره به ټول جنت مباح وی. چه چرته غواړی نو خوراك به کوی اوچه چرته تلل غواړی نو تلئ به شی(١) دا حدیث غریب دې او بعضې وائی چه موضوع دې . والله اعلم . مونږ د قیامت په ورځ ټوله ډله کښې مه رسوا کوه. ستا وعدې رښتونې دی او تا چه د خپلورسولانو په ذریعه کومې وعدې کړې دی هغه اټل دی ، د قیامت ورځ به ضرور راځی . نوته مونږ ته د هغه ورځې نه نجات راکړه.رسول الله ﷺ فرمائی چه بنده باندې به غصه او ملامتیا او شرمندګی دومره زیاته شی اوداشان به دالله تعالی مخکښې اودرولې شی او قائل او معقول به کړې شی چه دې به اووائی چه کاش ما جهنم ته اوغورزوی .(٢) (ابویعلی). ددې حدیث مبارك سند هم غریب دې .

دتجهدو په وخت کښې دا ایاتونه لوستل:-د احادیثو نه دا هم ثابت دی چه کله به رسول الله ﷺ د تهجدو دپاره پاسیدل نو د سورة آل عمران دا لس آیتونه به ئې لوستل.

هم دا عمل په بل روایت سره:- بخاری شریف کښې دی چه ابن عباس ﷺ فرمائی ما خپلې ترور میمونه ﷺ کره شپه تیره کړه ، دا د رسول الله ﷺ بی بی وه. کله چه رسول الله ﷺ راغلو نو څه وخت پورې ئې میمونې ﷺ سره خبرې کولې او بیا اوده شو، کله چې د شپې آخره شوه نو رسول الله ﷺ پاسیدو او آسمان طرفته ئې نظر اوکړواو ﴿اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الخ﴾تردسورة آخره پورې ئې تلاوت اوفرمائیلو.بیاپاسیدو او مسواك سره ئې استعمال کړو او اودس ئې اوکړو اویوولس رکعته مونځ ئې اداکړو.کله چه ئې د بلال حبشی ﷺ د اذان آواز واوریدو نو دوه رکعته ئې د سحر سنت ادا کړل او بیا ئې جمات ته تشریف یوړو او خلقو ته ئې د سحر مونځ ورکړو.(٣)

دابن عباس د نبی کریم ﷺ سره اودریدل:- صحیح بخاری کښې دا روایت بل ځائې کښې هم دې چه د بسترې لنډوالی کښې څه او پلن والی کښې رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ زوجه صاحبه ام المومنین میمونه ﷺ څملاستل نیمې شپې ته نزدې یا څه پس رسول الله ﷺ پاسیدو او خپلو لاسونو مبارکو سره ئې خپلې سترګې مبارکې مخلې ، او ددې لسو آیتونو مبارکو تلاوت ئې اوفرمائیلو او بیائې د زوړند مشکیزې نه اوبه واخستې او په ښه شان ئې اودس اوکړو او مونځ ته اودریدو . څه پاځیدم او د رسول الله ﷺ ښی طرفته د رسول الله ﷺ اقتداء کښې مونځ دپاره اودریدم . رسول الله ﷺ خپل ښې لاس خماسر باندې کیخودو او څه ئې دغوږ نه اونیولم او څه ئې خپل ګس طرفته کړم .او دوه رکعته ئې شپږ خل ادا کړل یعنی دولس رکعته مو اوکړل. بیا ئې وتر اوکړل او څملاستو تر دې چه د موذن د آذان آواز

---

(١) احمد : ٣/٢٢٦،)-
(٢) مسند یعلی : ١٧٧٦،)-
(٣) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب قوله (ان فی خلق السموات ...) : ٤٥٦٩، صحیح مسلم: ٧٦٣)-

نې واوريدو اوموذن راغلواو ورته نې اطلاع ورکړه. رسول الله ﷺ اودريدلو او دوه رکعته نې ادا کړل او بهر لاړل اود سحرمونځ نې ادا کړو.([1])

د ابن عباس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په کور کښې شپه تيرول: - د ابن مردويه دې حديث کښې دی عبدالله رضي الله عنه فرمائي چه ما ته ځما پلار عباس رضي الله عنه اوفرمائيل چه تاسو نن شپه د رسول الله ﷺ کور کښې تيره کړه. او د رسول الله ﷺ د مونځ کيفيت اوګوره. د شپې چه کله ټول خلق د ماسختن مونځ دپاره لاړل نو څه ناست اووم. هرکله چه رسول الله ﷺ تلو کښې شو نو وې فرمائيل څوک نې؟ عبدالله ئې. ما اوونيل چه آو جي. وې فرمائيل چه ولې ولاړ نې ؟ ما اوونيل چه د پلار حکم دې چه شپه د رسول الله ﷺ کور کښې تيره کړه. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ښه راځه . کور ته چه راغلو نو وې فرمائيل چه بستره خوره کړئې . د تاپ تکيه راغله او رسول الله ﷺ په هغې سرمبارك کيخودو او څملاستو تر دې چه ما د رسول الله ﷺ د خراټې آواز واوريدو ، بيا رسول الله ﷺ پاسيدو او نيغ کيښناستو او آسمان طرفته نې اوکتل او درې ځل نې ﴿سبحان الملك القدوس﴾ اووئيل . بيا نې د سورة آل عمران آخرى لس آيتونه تلاوت کړل ، او بل روايت کښې دی چه د تلاوت نه پس رسول الله ﷺ دا دعا اوفرمائيله چه :

(اللهم اجعل فى قلبى نورا وفى سمعى نورا وفى بصرى نورا و عن يمينى نورا و عن شمالى نورا ومن بين يدى نورا ومن خلفى نورا ومن فوقى نورا ومن تحتى نورا واعظم لى نورا يوم القيامة) (ابن مردويه) دا دعا بعضو صحيح طريقو سره هم مروى ده.([2])

د لسو اياتونو په نزول د رسول الله ﷺ ژړا: - ددې آيت د تفسير په شروع کښې د طبرانى حوالې سره تير شوى دى د هغې نه معلوميږى چه دا آيت مکى دې . ليکن مشهور د دې خلاف دې. يعنى دا چه دا آيت مدنى دې . اوددې دليل کښې دا حديث مبارك پيش کيدې شى کوم چې ابن مردويه کښې دې چه عطاء ،ابن عمر رضي الله عنه او عبيد بن عمير رضي الله عنه عائشه رضي الله عنها ته راغلو ،د دوى او د عائشه رضي الله عنها مينځ کښې پرده وه. عائشه صديقه رضي الله عنها تپوس اوکړو چه عبيد ته ولې نه راځې ؟ عبيد اوفرمائيل چه اماجان صرف په دې وجه د شاعر قول دې چه (زرغبا تزدد حبا) يعنى لږ لږ راځه چه محبت زيات شى . ابن عمر رضي الله عنه اوفرمائيل چه انې مور بى بى مونږ ته هغه عجيبه خبره اوکړه چه د رسول الله ﷺ ذات مبارك کښې تاسو کتلى وى .عائشه صديقه رضي الله عنها په ژړه شوه او وې فرمائيل چه د رسول الله ﷺ ټول کارونه عجيبه وو. يو واقعه واورئى . يو ځل د شپې ځما نمبر کښې رسول الله ﷺ ته راغلواو ماسره څملاستو ، بيا نې ماته اوونيل چه انې عائشه رضي الله عنها څه د خپل رب څه عبادت کول غواړم ما پريږده . ما اوونيل چه يارسول الله ﷺ څه ستاسو قرب غواړم اودا هم ځما خوښ ده چه رسول الله ﷺ د الله ﷻ عبادت اوکړى نو رسول الله ﷺ پاسيدو او يو مشك نه نې اوبه واخستې او اودس نې اوکړو اومونځ ته اودريدل ، بيا چه کله نې ژړا شروع کړه نو دومره نې اوژړل چه ږيره مبارکه نې لمده شوه. بيا سجدې ته لاړل او دومره نې اوژړل چه زمکه لمده شوه ،بيا په اړخ څملاستل او ژړل نې تر دې چه بلال رضي الله عنه راغلو او مونځ دپاره ئې رسول الله ﷺ اوبللو او کله چه نې د رسول الله ﷺ اوښکې اوليدې نو وې فرمائيل چه انې د الله ﷻ رسوله ﷺ تاسو ولې ژاړئى ؟ الله ﷻ ستاسو ټول مخکښې روستى ګناهونه معاف کړى دى . رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه انې بلال رضي الله عنه ! څه به ولې نه ژاړم ؟ ما باندې نن شپه دا آيت نازل شوې دې چه ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ﴾. هلاکت دې هغه سړى دپاره چه دا آيت اولولى او بيا هم غور اوتدبر نه کوى .

---

[1] صحيح بخارى کتاب التفسير باب (ربنا انك من تدخل النار ......) : ٤٥٧١، صحيح مسلم: ٧٦٣-

[2] صحيح بخارى کتاب الدعوات باب الدعاء اذا انتبه الليل : ٦٣١٦، صحيح مسلم : ٧٦٣، ابو داود : ٥٠٤٣-

هم دا واقعه په بل روايت كښې:- دعبد بن حميد تفسيركښې هم دا حديث شته دې ، په هغې كښې دى چه كله مونږ عائشه رضي الله عنها ته ورغلو نو مونږ ورته سلام اوكړو نو عائشه رضي الله عنها تپوس اوكړو چه څوك دى ؟ مونږ ورته خپل نومونه اوخودل . اوآخر كښې دا هم دى چه مونځ نه پس رسول الله ﷺ په خپل ښي طرف ملاست وو او او د خپل رخسار لاندې ئې لاس مبارك ايښودې وو او ژړل ئې تردې چه اوښكو سره زمكه لمده شوه. اود بلال رضي الله عنه جواب كښې رسول الله ﷺ دا هم فرمائيلى وو چه آيا څه دې شكر گزرار بنده جوړ نه شم ؟او د آيتونو نازليدو باره كښې (عَذَابَ النَّارِ۝) پورې رسول الله ﷺ تلاوت كړې وو.([1])
دابن مردويه په يو ضعيف سند سره منقول روايت كښې د ابوهريره رضي الله عنه نه مروى دى چه رسول الله ﷺ به د سورة آل عمران آخرى لس آيتونه هره شپه لوستل ([2])، دې روايت كښې مظاهر ابن اسلم ضعيف دې .

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي
انو په جواب كښې اوونيل اهغوئ ته ارب دهغوئ ا چه زه ا
ا نو الله پاک دهغوئ دعاقبوله كړه ا اوورته ئې اوونيل چې زه به

لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ
نه ضائع كوم ا عمل ا ديو عمل كونكي ا ستاسو نه ا كه نارينه وى ا اوكه زنانه وى ا
تاسو كښې دهيچا عمل نه ضائع كوم ا كه نارينه وى اوكه زنانه ا ....تاسو ټول

بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا
(ځكه چه) ځينې ستاسو د ځيزونورو نه دى انو هغه كسان چه هجرت ئې كړې دې(دوطن خپل نه) ا
ديو بل حصه يئ ا نو هرچا چې زما دپاره كور كلئ پريخودې وى

وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي
او ايستلي شوې دى ا دكورونو خپلونه ا او تكليفونه ورسولي شوى دى ا په لار خما كښې ا
اود كورونو نه ويستلي شوى وى ا اوزما په لار كښې ئې تكليفونه برداشت كړى وى

وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
اوجنگونه ئې كړى دى ا او وژلي شوې دى ا خامخابه لرې كړم زه ا دهغوئ نه ا گناهونه دهغوئ ا
اوجنگيدلي وى ا او وژلى شوى وى ا زه به ضرور دهغوئ گناهونه معاف كړم

وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا
اوخامخابه داخل كړم هغوئ ا جنتونو ته ا چه بهيږى به ا لاندې دهغې نه ا نهرونه ا دابدله ده ا
اوداسې باغونو ته به ئې داخل كړم ا چې دهغې لاندې ولې بهيږى ا الله پاک سره دهغوئ ثواب مقرر دې

مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ۝
دطرفه الله تعالى نه ا او الله چه دې ا د هغه سره دې ا بهترينه ا بدله
اوالله پاک سره ډيرښه ثواب موجود دې ا

---

[1]) عبد بن حميد.-
[2]) اليوم والليلة لابن السنى ، : ٦٨٨،)

قوله تعالی:: فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ

الله ﷻ د دعاګانو قبلونکی دې :- دلته (اسْتَجَابَ) په معنی د (اجاب) دې. او دا عربئ کښې برابر او مروج نه وائی. ام سلمه رضي الله عنها یوه ورځ د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه څه خبره ده چه د ښځو چرته هم په قران پاك کښې ذکر نشته ؟ په دې باندې دا آیت نازل شو. د انصار بیان دې چه ښځو د تولو نه رومبی مهاجره چه هودج ته راغله هغه ام سلمه رضي الله عنها وه.(¹) د دې مور بی بی نه دا هم مروی دی چه دا آیت د ټولو نه آخر کښې نازل شوې دې .د دې آیت مطلب دا دې چه صاحب عقل او صاحب ایمان خلقو چه کله الله ﷻ نه دعاګانې اوکړې د کومو ذکر چې رومبنی آیتونو کښې وو نو الله ﷻ هم د دوی ټول مرادونه پوره کړل. د دې په وجه دا آیت د " ف " نه شروع شو. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي﴾ الخ یعنی کله چې ځما بندګان ستا نه زما په باره کښې سوال کوی نو ته ورته اووایه چه څه خو تاسو نه ډیر نزدې یم ،کله چه څوك ځما نه غواړی نو څه د هغه دعا قبلوم. نو دوی ته پکار دی چه ځما نه اوغواړی او ماباندې ایمان راوړی ،څه لرې نه ده چه دوی ته رشد او هدایت نصیب شی.

قوله تعالی:: أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ

د عمل نه ضائع کولو وعده:- بیا د قبولیت او دعا تفسیر کیږی اوالله ﷻ خبر ورکوی چه څه د یو عامل عمل نه بې ځایه کوم بلکه هر یو ته پوره پوره بدله ورکوم. که ښځه وی او که سړې ، هریو په ثواب او د عملونو بدله کښې یوشان دې .

قوله تعالی:: فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي

دمهاجرینو درجه:- نو کوم خلق چه د شرك ځائې پریږدی او د ایمان ځائې ته راشی ، دار الکفر نه هجرت اوکړی او خپل رونړه ،دوستان، ګواندیان د خپل الله ﷻ په نوم پریږدی ،د مشرکانو تکلیفونه برداشت کوی اوآخر عاجزه شی خو بیا هم ایمان نه پریږدی بلکه د خپل خوږ وطن نه زړه صبر کړی. دوئ د خلقو هیڅ نقصان نه وو کړې چه د دې بدله کښې دوی ته تکلیف ورکوی بلکه د دوی صرف دا قصور ووچه ځما په لار روان وو صرف ځما د توحید په وجه ئې د دنیا سره دشمنی قبوله کړه. ځما په لاره تلو سره رنګ په رنګ تکلیفونوسره دوی مخ شول. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ یعنی داخلق رسول الله ﷺ اوتاسو صرف په دې وجه د وطن نه اوباسی چه تاسو ایمان راوړې دې اوهغه پاك ذات ستاسو رب دې .او ارشاد دې چه ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ یعنی دوی سره ئې دښمنی په دې وجه وه چه دوی په الله عزیز اوحمید باندې ایمان راوړ .

قوله تعالی:: لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

شهید ته د قرض نه سوا ټول ګناهونه معاف کیدل:- بیا فرمائی چه دوی جهاد هم اوکړو او دوی شهیدان هم شو. دا اعلی درجه ده او اوچته مرتبه ده چه د الله ﷻ لار کښې جهاد دې ، سورلی ختمیږی او خوله ئې ښاورې سره ښاورې شی .بخاری او مسلم شریف کښې دی چه یو سړی اووئیل چه یارسول الله ﷺ که څه په نیك نیت اوبهادرئی سره جهاد اوکړم او روستو نه شم او بیا شهید شم نو آیا الله ﷻ به ځما ګناهونه معاف کړی. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه آو. بیا رسول الله ﷺ هغه نه تپوس اوکړو تا چې څه اووئیل هغه لږ بیا اووایه نوهغه بیا خپل سوال دوباره کړو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه آو ګناهونه به دې معاف کړی خو قرض نه معاف کوی. دا خبره ماته جبریل علیه السلام اوس اوکړه.(²)

---

¹) حاکم : ٢/ ٣٠٠)۔

²) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد:٤٠٤٦، صحیح بخاری مسلم:١٨٨٥، نسائی : ٣١٥٦)۔

قوله تعالى: ﴿وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾
بیادلته فرمائی چه څه به ددوی بدئ معاف کړم او دوی به جنت ته داخل کړم. چه په هغې کښې څلور واړه طرفته نهرونه بهیږی په هغې کښې په چا کښې پے دی او چا کښې شهد اوچا کښې شراب او چا کښې صفا اوبه او دغه شان نعمتونه دی چه نه به چرته سترګو کتلی وی اونه به غوږونو آوریدلی وی اونه به چرته د انسان زړه کښې ددې خیال تیر شوې وی.دا د الله ﷻ د طرفنه ده بدله . ظاهره ده چه کوم ثواب د هغه شهنشاه عالی طرفنه وی نو هغه به څومره زبردست وی او بې انتها به وی ؟ لکه دیو شاعر قول دې که هغه عذاب ورکړی نو هغه هم هلاکونکې او بربادونکې دې او که انعام ورکړی نو هغه هم بې حسابه ،د قیاس نه زیات . ځکه چه د هغه ذات بې پرواه دې . د نیکو اعمالو بدله الله ﷻ سره ده .
خلقو ته نصیحت:- شداد بن اوس رحمه الله فرمائی چهي انې خلقو ! د الله ﷻ په قضا باندې غمژن او بې صبره کیږئی مه.واورئی مومن باندې ظلم او جبر نه کیږی . که تاسوته خوشحالی او رحمت اورسی نو په هغې دالله ﷻ حمد بیان کړئی او د هغه شکر پرې اوباسئ .او که تاسوته څه مصیبت اورسی.نو د صبر لمن مه پریږدئی. او دنیکئ او ثواب خواهش کوئی الله ﷻ بهترین بدله او ثواب ورکونکئ دې
دکافرو راحت ته کتل نه دی پکار:- :- الله ﷻ فرمائی چه انې نبی ﷺ! د دې کافرانو بد مستئ او ددوی ناز ونعم د دوی راحت او آرام او د دوی خوشحالئ طرفته مه ګوره نزدې ده چه دا ټول فنا کیدونکی دی او دوی دپاره به صرف د دوی بدعملونه د عذاب په صورت کښې باقی پاتې شی . دا ټول نعمتونه د آخرت مقابله کښې هیڅ نه دی . هم د دې مضمون ډیر آیتونه قران کریم کښې دی ① لکه ﴿مَا يُجَادِلُ فِيْ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ﴾ یعنی کافران د الله ﷻ آیتونو کښې جنګ کوی د دوی ښارونو کښې ګرزیدل راګرزیدل دې تاسو په دهوکه کښې وانه چوی② بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ﴾ الخ : یعنی کوم خلق چه په الله ﷻ پورې دروغ تړی هغوئ فلاح نه مومی . هسې دې دا شان دنیا کښې فائده واخلی لیکن آخری راتګ خو خمونږ طرفته دې بیا به مونږ د دوی دکفر بدله کښې دوی ته سخت عذاب ورکړو③ بل ځائې کښې ارشاد دې چه مونږ به دوی ته لږه شان فائده ورکړو اوبیا به ئې دنقصان والا عذاب طرفته راکاږو بې بس به ئې کړو④ اوبل ځائې ارشاد دې چه دې کافرانو ته لږ مهلت ورکړه ⑤ او بل ځائې کښې ارشاد دې چه آیا هغه سړې د ښه وعدې موندلووالا دې او چه کوم دنیا کښې آرام سره ژوند تیروی . اود قیامت په ورځ به عذاب کښې حاضریدو والا برابر کیدیشی ؟

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ
دهوکه دې نه کړي تا | اګرزیدل |
ته په دې مه دهوکه کیږه چې
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ثُمَّ مَأْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ
دهغه کسانو | چه کافران دی | په ملکونو کښې | (دا) فائده ده | لږه | بیا | ځائې دهغوئ | دوزخ دې |
چې کافر په ښارونو کښې ګرځي | دادیر څو ورځو مزې دی | اوبیا ددوئ ځائې دوزخ دې
وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ
او ډیر خراب ځائې دې دقرار | لیکن هغه کسان | چه ویریږی | دخپل رب نه | ددوی دپاره دی باغونه |
او ډیر بد ځائې دې | خوځوک چې دالله پاک نه ویریږی | هغوئ دپاره داسې باغونه تیار شوی دی

تَجۡرِیۡ	مِنۡ تَحۡتِهَا	الۡاَنۡهٰرُ	خٰلِدِیۡنَ	فِیۡهَا	نُزُلًا	مِّنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ ؕ	
چه بهیږی به	لاندې دهغې نه	نهرونه	اوهمیشه به وی	په هغې کښې	میلمستیاده	د طرفه دالله تعالی	
چې دهغې لاندې به ولې بهیږی | دوئ به په هغې کښې همیشه اوسیږی | دغه د الله د طرفه میلمستیاده							
وَمَا عِنۡدَ اللّٰهِ	خَیۡرٌ	لِّلۡاَبۡرَارِ ﴿۱۹۸﴾					
او څه چه دالله سره دی | (هغه) بهتر دی | دپاره دنیکانو							
اونیکانو دپاره هغه څه بهتر دی چې دالله پاک سره موجود دی |							

قوله تعالی:: وَمَا عِنۡدَ اللّٰهِ خَیۡرٌ لِّلۡاَبۡرَارِ﴿۱۹۸﴾

د مؤمنانو ذکر:- چونکه د کافرو دنیاوی او د آخرت حال بیان شو نو اوس دې سره د مومنانو ذکر کیږی چه داخلق به د قیامت په ورځ د نهرونو په جنتونو کښې وی.

د ابرابر وجه تسمیه:- ① ابن مردویه کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه دوی ته ابرار په دې وجه وائی چه دوی مور پلار او اولاد سره نیك سلوك کوی. چه څنګه ستا د پلار تاباندې حق دې دغه شان ستا د اولاد تاباندې حق دې .هم دا روایت ابن عمر ﷺ نه موقوفًا هم مروی دې .او موقوف کیده ئې زیات صحیح ښکاری ،والله اعلم .

② حسن رحمه الله فرمائی چه ابرار هغه خلق دی چه کوم تکلیف نه ورکوی .

د نیکانو دپاره اخرت غوره دې:- عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چه هر سړی دپاره مرګ ښه څیز دې که هغه سړې نیك وی او که بد .که نیك وی نوده دپاره الله ﷺ سره هغه څه دی چه بهتر دی او که بد وی نو د ده د ګناهونو په وجه چې به د الله ﷺ عذاب د ده په ژوند کښې زیاتیدل هغه د ګناهونو سلسله ختمه شوه ، د رومبی دلیل دا قول دالله ﷻ ﴿وَمَا عِنۡدَ اللّٰهِ خَیۡرٌ لِّلۡاَبۡرَارِ﴿۱۹۸﴾﴾ دې .او د دویم دلیل ﴿وَلَا یَحۡسَبَنَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡۤا اَنَّمَا نُمۡلِیۡ لَهُمۡ خَیۡرٌ لِّاَنۡفُسِهِمۡ ؕ﴾ الخ یعنی کافر دې څمونږ مهلت خپل حق کښې بهتر نه ګڼړی،دا مهلت د دوی ګناهونو کښې زیاتوالې راولی او د دوی دپاره رسوا کوونکې عذاب دې . ابوالدرداء ﷺ نه هم دا مروی دی .

				وَاِنَّ	مِنۡ اَهۡلِ الۡکِتٰبِ	
				اوبیشکه	څینې داهل کتابو نه	
				اوپه اهل کتابو کښې بعضې داسې دی		
لَمَنۡ	یُّؤۡمِنُ	بِاللّٰهِ	وَمَاۤ	اُنۡزِلَ اِلَیۡکُمۡ		
خامخا هغه څوک دی	چه ایمان لری	په الله تعالی	او په هغه کتاب	چه نازل کړې شوې دې تاسوته		
چې الله پاک منی | او هغه کتاب هم منی چې تاسو ته راغلې دې (یعنی قران پاک)						
وَمَاۤ	اُنۡزِلَ	اِلَیۡهِمۡ	خٰشِعِیۡنَ	لِلّٰهِ ۙ	لَا یَشۡتَرُوۡنَ	
اوپه هغه کتاب	چه نازل کړې شوې دې	هغوئ ته	یریدونکی دی	دالله تعالی نه	نه اخلی	
اوهغه هم منی چې هغوئ ته راالیږلې شوې دی | الله پاک ته عاجزی کوی | دالله پاک						
بِاٰیٰتِ اللّٰهِ	ثَمَنًا قَلِیۡلًا ؕ	اُولٰٓئِكَ	لَهُمۡ	اَجۡرُهُمۡ	عِنۡدَ رَبِّهِمۡ ؕ	
په آیتونو دالله تعالی	قیمت لږ	داکسان چه دی	ددوی دپاره	اجر د دوی دې	ادرب ددوی سره	
آیتونه (ددنیا) په لږ قیمت نه خرڅوی | دهغوئ بدله دخپل رب سره د ه........						

اِنَّ اللّٰهَ	سَرِيْعُ	الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾	يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوا	اصْبِرُوْا
بیشکه الله تعالی	زر اغستونکې	د حساب دی	ائې هغه کسانو	چه ایمان موراوړي دي	صبر کوئي
اوالله پاک زر حساب کونکې دې			......................ائې دایمان خاوندانو! صبر کوئ		
وَصَابِرُوْا		وَرَابِطُوْا		وَاتَّقُوا اللّٰهَ	
اوټینګ اوسئ (دباطل په مقابله کښې)		او ملاتړلې تیا اوسئ (دحق په خدمت کښې)		او ویریږئ د الله نه	
(اود کفرمقابلې ته) پښې مضبوطې کړئی		اوملاګانې کلکې اوتړئ		اوالله پاک نه ویریږئ	
لَعَلَّكُمْ	تُفْلِحُوْنَ ﴿٢٠٠﴾				
امید دي چه تاسو	کامیابی بیاموميٰ				
امیدې چې (دعذاب نه به) خلاصې بیامومئ					

قوله تعالى: إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ

په اهل کتابو کښې دایمان دارو کامیابی. - الله ﷻ د اهل کتابو د هغه فرقې تعریف کوی چه کومو پوره ایمان راوړې دې. قران کریم هم منی او د خپل نبی ﷺ کتاب باندې هم ایمان راوړی. د الله ﷻ ویره د دوی په زړونوکښې وی او د الله ﷻ د احکامو پابندئی کښې ډیر په شوق سره مشغول اوسی. الله ﷻ ته عاجزی او فریاد کوی. د رسول الله ﷺ پاکې اوښکاره نښې نه پټوی کومې چه د دوی کتابونوکښې دی. بلکه هر یو ته ئې ښائی. او ورته ترغیب ورکوی چه رسول الله ﷺ اومنئ. داسې ډلې ته به الله ﷻ اجر ورکوی که یهود دی او که نصرانیان دی.

① سورة قصص کښې دا مضمون داسې بیان شوې دې چه ﴿اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ﴾ الخ. چه چا ته مونږ دې نه مخکښې کتاب ورکړې وو هغوئ په هغې باندې هم ایمان لری اوکله چه دا کتاب په هغوئ لوستلې شي نووائي چه مونږ په دې باندې هم ایمان راوړو ، دا برحق او څمونږ د رب طرفه دې . مونږ خو مخکښې نه دا منلو . دوی ته به د دوی د صبر دوچند اجر ملاویږی.

② اوبل ځائې ارشاد دې چه چاته مونږ کتاب ورکړې دې او هغوی دغه کتاب په صحیح طریقه لولی نو هغوئ قران باندې هم زر ایمان راوړی. الخ.

③ بل ځائې ارشاد دې چه ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰٓى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ﴾. د موسی ﷺ قوم کښې هم یوه ډله د حق هدایت کونکې او د حق سره عدل کونکی دی .

④ اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَيْسُوْا سَوَآءً﴾ الخ. یعنی اهل کتاب ټول یو شان نه دی ، په دوی کښې یوه ډله د شپې هم کتاب الله لولی او سجدې کوی.

⑤ اوبل ځائې کښې دی چه ائې نبی ﷺ ! ته اووایه چه ائې خلقو ! تاسو که ایمان راوړئی اوکه نه راوړئی ، مخکښې چه چا ته علم ورکړې شوې دې ، کله چه دوی ته د قران پاک آیتونه تلاوت کړې شی نو هغوی په سجدو کښې پریوځي او وائي چه څمونږ رب پاک دې او یقینًا د هغه وعده ریښتونې ده او باقی پاتې کیدونکې ده. دا خلق په ژړا ژړا سجدې ته ځی او خشوع او خضوع کښې مشغول وی. دا صفتونه یهودو کښې موندلې شوی دی اګرچه ډیر کم خلق داسې وو.

د یهودیانو باعمله عالمان. - عبد الله بن سلام ﷺ او د دوی په شان نور ایماندار یهودیان عالمان .لیکن د دوی تعداد لس هم نه وو. خو نصرانیان اکثر هدایت طرفته راغلي وو. او د حق منونکي وو لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۚ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا﴾ نه تر ﴿خٰلِدِيْنَ فِيْهَا﴾ آخری آیت

پوري. مطلب دا دي چه ایمان والو سره عداوت او دښمني کښې د ټولو نه زیات یهودیان دي او مشرکانو او ایمان والو سره محبت والو کښې نصرانیان مخکښې مخکښې دي. الخ.

د نجاشي متاثر کیدل:- اوس فرمائي چه داسې خلق الله ﷺ په نیز د اجر عظیم مستحق دي. حدیث مبارک کښې دي چه جعفر بن ابی طالب ﷺ چه کله سورة مریم تلاوت اوفرمائیلو نو د نجاشي او د بادشاه د اراکینو اودنصرانیانو عالمانو مخکښې نو دوی باندې رپیدل راغلل نو ټول حاضرین سره د بادشاه په ژړا شو.او دومره متاثره شوچه په ژړا ژړا د دوی ږیرې لمدې شوې. ([1])

په نجاشي غائبانه جنازه:- صحیح بخاری اومسلم کښې دي چه د نجاشي بادشاه د وفات خبر رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ ته ورکړو او ورته ئې اوفرمائیل چه ستاسو رور حبشه کښې وفات شوی دی ،د هغه د جنازې مونځ ادا کړئی . او رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷺ سره میدان ته اووتلو او صفونه ئې جوړ کړل او د هغه د جنازې مونځ ئې ادا کړو([2]).

د ایت شان نزول:- ابن مردویه کښې دي چه کله نجاشي وفات شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خپل رور دپاره استغفار اوکړئي نو بعضو خلقو اووئیل چه اوکورئی رسول الله ﷺ مونږته د نصراني دپاره د استغفار کولوحکم کوی چه په حبشه کښې وفات شوې دې . نودې باندې دا آیت نازل شو.([3]) یعني د ده داسلام خبرقران پاك ورکړو.

شان نزول په روایت سره: ابن جریر کښې دي چه د ده دمرګ خبر رسول الله ﷺ ورکړوچه ستاسورور اصحمه وفات شوې دې.بیارسول الله ﷺ بهر تشریف یوړو او څنګه چه دجنازې مونځ کیږي نوهغه شان ئې دجنازې مونځ څلورو تکبیرونو سره اداکړل.نودې باندې منافقانواعتراض اوکړو او دا آیت نازل شو.

دنجاشي د قبر نه رڼړا ختل:- ابوداود کښې دي چه عائشه ﷺ فرمائي چه د نجاشي د وفات نه پس مونږ دا آوریدل چه د هغه په قبر باندې نور ښکاري. ([4])

دنجاشي په الله توکل:- مستدرک حاکم کښې دي چه د نجاشي یو دښمن د ده د سلطنت نه نجاشي باندې حمله اوکړه نو مهاجرینو اووئیل چه ته دوی سره مقابلې ته تیار شه مونږ هم تاسره یو. ته به خمونږ بهادری وینې.اوتا چه کوم ښه سلوك مونږسره کړې دې دهغې بدل به مونږ خلاص کړو. لیکن نجاشي اووئیل چه د خلقو په مدد سره د بچ کیدو نه د الله ﷺ په مدد سره بچ کول بهتر دي . دې باره کښې دا آیت نازل شو([5])

د ایت مصداق څوك دي؟:- ① مجاهد ﷺ فرمائي چه د دې نه مراد اهل کتاب مسلمانان دي ([6])② حسن بصری ﷺ فرمائي چه ددې نه مرادهغه اهل کتاب دي چه د رسول الله ﷺ نه مخکښې وو. اسلام نه خبر وو او هغوئ ته د رسول الله ﷺ د اطاعت شرف هم حاصل شو. نو هغوئ ته اجر هم دوچنده ملاؤ شو.یود رسول الله ﷺ نه د مخکې ایمان او بل په رسول الله ﷺ باندې ایمان .

درې قسمه خلقو ته دوچنده اجر ملاویدل:- بخاری او مسلم شریف کښې ابوموسی نه مروی دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه درې قسمه خلقوته به دوچند اجرملاویږی① په هغوئ کښې یوداهل کتابوهغه کس دې هغه پخپل نبی باندې ایمان راوړې وو اومابانديې ئې هم ایمان راوړو([7])اوباقي دوه ئې هم ذکر کړل

---

[1]) سیرة ابن هشام : ۳۵۷/۱)-

[2]) صحیح بخاری کتاب المناقب الانصار باب موت النجاشي : ۳۸۷۷ صحیح مسلم: ۹۵۱)-

[3]) الطبراني في الاوسط : ۳٦۸۸، وسنده حسن)-

[4]) ابوداود کتاب الجهاد باب في النور یری عند قبر الشهید : ۲۵۲۳،)-

[5]) حاکم : ۳۰۰/۲)-.

[6]) الطبری: ٤۹۹/۷)-

[7]) صحیح بخاری کتاب العلم باب تعلیم الرجل امته واهله: ۹۷، صحیح مسلم: ۱۵٤، ابوداود :۲۰۵۳، ترمذی: ۱۱۱٦، نسائی: ۳۳٤٦)

قوله تعالى: لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

د الله په اياتونو دنيا نه اخستل: - د الله ﷻ آيتونه په لږ قيمت نه خرڅوي يعنى دوى سره چه كوم علم دې هغه نه پټوى .لكه څنګه چه دوى كښې د يو رذيل جماعت طريقه وه بلكه دا خلق خودا ښه خوروى او ظاهروى.د دوى بدله د دوى رب سره ده. الله ﷻ زر حساب كونكى دې .يعنى زر راغونډونكې او كيرونكې او شميرونكې.

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا

د درې څيزونو حكم: - بيا فرمائى چه خما خوښ دين اسلام باندې كلك اوسئ او په راحت او مصيبت هيڅ حال كښې دا مه پريږدئى تر دې چه تاسو ته مرګ راشى نو چه هم په دې باندې درته مرګ راشى . او خپل هغه دښمنانو سره هم صبرنه كاروا خلئ چه كوم خپل دين پټوى.امام حسن بصرى رحمه الله وغيره علماء سلف هم دا تفسير بيان كړې دې .

د مرابطه معنى: - ①**(مرابطه)** وائى د عبادت په ځائې كښې هميشه اوسيدو او ثابت قدم اوسيدو ته .

د مرابطه تفسير: - او وئيلې شوى دى چه د يو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار كښې اوسئ . هم دا قول دې په مسلم شريف كښې او نسائى كښې د عبدالله ابن عباس ﷺ ، سهل بن حنيف رحمه الله اومحمد بن كعب قرظى رحمه الله .رسول الله ﷺ فرمائى چه راشئ چه څه تاسو ته اوښايم چه الله ﷻ په كومو څيزونو ګناهونه ختموى،درجې اوچتوى ①اودس كول اګر چه تكليف وى ② لرې نه مسجد ته راتلل ③ ديو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار كول ،هم دا رباط دى .هم دا مرابط دى .هم دا دالله ﷻ لاركښې مستعدى ده. [1]

د ايت شان نزول: - ابن مردويه كښې دى چه ابوسلمه رحمه الله نه يو ورځ ابوهريره تپوس اوكړو چه ائې خما ورارہ تاته معلومه ده چه د دې آيت شان نزول څه دې ؟ هغوئ اووئيل چه ماته نه دې معلوم . دوئ اوفرمائيل چه ائې زما واوره ! په هغه وخت كښې هيڅ غزوه نه وه چه كله دا آيت د هغه خلقو حق كښې نازل شو چه كومو به جمات آبادولو.او مونځونه به ئې صحيح صحيح ادا كول.اوبيا به ئې د الله ﷻ ذكركولو①دوى ته حكم كيږى چه تاسو د پنځو مونځونو پابندى كوئى②او خپل نفس او خپل خواهشاتو باندې قابو ساتئ③او جماتونو كښې مرابط اوسيږئ. او د الله ﷻ نه ويريږئى.هم دا اعمال موجب فلاح دى.[2]

دګناهونو كفاره: - د ابن جرير حديث كښې دى چه آيا څه دې تاسوته هغه اعمال اونه ښايم چه د ګناهونو كفاره ده. ① سره د تكليف او مشقت نه كامل اودس كول ② او د يو مونځ نه پس د بل مونځ انتظار كول .ستاسو كوشش هم په دې كښې پكار دې. او حديث كښې دى چه جمات ته په تلو كښې زيات قدمونه اخستل [3] او يو روايت كښې دى چه دګناهونو معافئ غوښتلو سره درجې هم زياتيږى او هم دا د دې آيت مطلب دې ليكن دا حديث بالكل غريب دې . ابوسلمه بن عبدالرحمان ﷺ فرمائى چه د (رَابِطُوا) نه مراد د مونځ انتظار دې .[4] ، ليكن پورته بيان شوى دى چه دا فرمان د ابوهريره ﷺ دې . والله اعلم

د مرابطه بل تفسير: - اودا هم وئيلې شوى دى چه (رَابِطُوا) نه دښمن سره جهاد كول او د اسلامى ملك د حدونو نګهبانى كول او دښمن اسلامى ښارونو كښې داخلې ته نه پريښودل . ددې ترغيب كښې ډير احاديث دى او په دې باندې هم د ډير ثواب وعده ده.

---

[1]) موطا امام مالک : ۲٦۱/۱، صحیح مسلم کتاب الطهارة باب فضل اسباغ الوضوء علی المکاره : ۲۵۱، نسائی : ۱٤۳)–

[2]) ابن مرویه)–

[3]) ابن جریر)–

[4]) ابن جریر)–

د یوې ورځې جهادي تیارۍ ثواب:- صحیح بخاري شریف کښې دي چه د یو ورځې جهاد تیاري کول د ټولې دنیا او څه چه په دې کښې دي د دې نه بهتر دي[1] د مسلم شریف حدیث مبارك کښې دي چه د یو شواروز د جهاد تیاري کول د یوې میاشتې دکاملو روژو نه او د یوې میاشتې د شب بیداری نه افضل دي او که د دې تیارئی کولو په وخت کښې ورته مرګ راشي نو چه څومره نیک اعمال ئې کړي دي د ټولوثواب به ورته ملاویږي.اود الله ﷻ طرفنه به دوی ته روزي ملاویږي. او دوی به دفتنو نه په امن وي[2]

د الله په لار کښې د مرګ فضیلت:- مسند احمد کښې دي چه د هر مرده اعمال ختمیږي مګر چه کوم سړې د الله ﷻ لار کښې تیارئی کښې وي او دې حالت کښې دې مړ شي نو د ده عمل تر قیامته پورې زیاتیږي او ده ته د قبرعذاب نه نجات ملاویږي .

ابن ماجه کښې روایت دې چه دوی ته به د قیامت د ورځې ویرې نه نجات ملاویږي ([3]). ابن ماجه کښې یو روایت کښې دي چه دوی ته به د قیامت د ویرې نه امن ملاویږي .([4])مسند احمد کښې دي چه دوی ته سحر ماښام جنت کښې روزي ملاویږي . او تر قیامته پورې به دوی ته دمرابط اجر ملاویږي([5])مسنداحمد کښې دي چه کوم سړې د مسلمانانو د سرحد سره درې ورځې تیارئی کښې تیرې کړي نوده ته د ټول کال د تیارئی اجر ملاویږي. ([6])

د جهاد فضیلت دعثمان ؓ په ژبه:- امیر المومنین عثمان بن عفان ؓ یو ځل په منبر خطبه کښې اوفرمائیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلي دي تاسو ته زه هغه خبره کوم چه کومه چې ما د رسول الله ﷺ نه پخپله آوریدلې وه.دا ما تراوسه پورې په یو خاص خیال سره نه ده کړې .درسول الله ﷺ فرمان دې چه د الله ﷻ لارکښې یو شپه پهره کول د زرو کالو د شپو د عبادت نه بهتر دې هغه زر کلونه چې د هغې ټولې شپې په قیام کښې او ټولې ورځې په روژه کښې تیرې کړې شي .([7])

د روایت نه بیانولو وجه:- ددې حدیث د نه بیانولو یو وجه خلیفه رسول عثمان ؓ دا بیان کړې ده چه د دې فضیلت آوریدوسره هسې نه تاسو مدینه پریږدئی اومیدان جنګ ته لاړ شئ اوس ئې خه وایم هرسړی ته اختیار دې چه کومه خبره ځان دپاره خوښوئي نو هغه دې د هغې پابند شي ([8]). دویم روایت کښې دا هم دي چه آیا ما او رسولو؟ خلقو اوونیل چه آو. نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اې الله ﷻ ته ګواه اوسه. ([9])

دشرحبیل ؓ د اسلامی سرحد څوکۍ کول:- ترمذي شریف کښې دي چه شرحبیل بن سمط ؓ دسرحد حفاظت کښې وو. او زمانه زیاته تیره شوه نو د ده زړه تنګ شو. اوپه دې کښې ده ته سلمان فارسي ؓ ورغلو او وې فرمائیل چه تاته د الله تعالی د پیغمبر یو حدیث واورم. رسول الله ﷺ فرمائیلي دي چه څوک یوه ورځ د سرحد په حفاظت کښې تیره کړي نو دا د یوې میاشتې د روژې او قیام اللیل نه بهتر ده .اوڅوك چې دې حالت کښې وفات شي نو هغه به د قبر د فتنه نه بچ وي. او دده اعمال به تر قیامته پورې جاري وي. ([10])

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب فضل رباط یوم فی سبیل الله : ٢٨٩٢)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الامارة باب فضل الرباط فی سبیل ا لله : ١٩١٣)-
[3]) احمد : ٦/ ٢٠ ابوداود کتاب الجهاد باب فی فضل الرباط : ٢٥٠٠ وسنده صحیح ترمذی : ١٦٢١)-
[4]) ابن ماجة ابواب الجهاد باب فضل الرباط فی سبیل الله : ٢٧٦٧، وهو صحیح)-
[5]) احمد: ٤٠٤/٢،)-
[6]) احمد: ٣٦٢/٦،)-
[7]) احمد: ٦١/١)-
[8]) ابن ماجة کتا ب الجهاد باب فضل الرباط فی سبیل الله : ٢٧٦٦،)-
[9]) احمد: ٦٢/١، وهوحسن بالشواهد)-
[10]) ترمذی فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل المرابط : ١٦٦٤، وهو صحیح)-

د يوې شپې څوکۍ: ابن ماجه کښې دی چه یوه شپه د الله ﷻ لار کښې پهره ورکول په دې غرض چه مسلمانان په امن کښې وی ، او نیت ئې صحیح وی اګر چه دا د رمضان شپه نه وی نودا د هغه یوکال د عبادت د ثواب نه بهتر ده چه په هغې کښې د ورځې روژه او او په شپه تهجدو کښې مشغول وی. او دالله ﷻ لار کښې دیوې ورځې تیارې په دې غرض چه مسلمانان محفوظ وی او د ده نیت د ثواب وی او دا د رمضان میاشت نه وی نو ده ته د الله ﷻ په نیز د زرو کالو د روژو او تهجدو نه افضل ثواب ملاویږی.او که دې غازی شی اوسلامتیا سره واپس شی نود ده اعمال نامه کښې به د زرو کالو ګناهونه نه لیکلې کیږی اونیکۍ به په کښې لیکلې شی.اوددې مرابط اجر به ده ته تر قیامته پورې ملاویږی (¹)

دا حدیث مبارك غریب دې بلکه منکر دې ، د دې یو راوی عمرو بن ابن صبح مهتم دې.د ابن ماجه یو غریب حدیث کښې دی چه یوه شپه د مسلمان لښکر چوکیداری د یو زرو کالو د شپو د عبادت او د ورځو د روژو نه افضل دی.د هر کال درې سوه شپیته ورځې اوهره ورځ د زرو کالو په شان . (²)

په څوکیدار دالله رحمت:- د دې راوی سعید بن خالد ته ابوزرعه رحمه الله وغیره ائمه ضعیف وئیلې دی . بلکه امام حاکم رحمه الله فرمائی چه د دوی روایاتو کښې موضوع احادیث هم شته دې.یو منقطع حدیث کښې دی چه د اسلامی لښکر په چوکیدار باندې د الله ﷻ رحم وی(ابن ماجه). (³)

صحابی رضی الله عنه ته د یوې شپې په څوکۍ د جنت زیرې ملاویدل:- سهل بن حنظله رضی الله عنه فرمائی چه د حنین په ورځ مونږ رسول الله ﷺ سره وو،د ماښام مونځ مو رسول الله ﷺ سره ادا کړو.یو کس په آس سور راغلو او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! زه مخکښې تلې اوم او فلانی غر ته ختلې اوم او ما اوکتل چه د قبیله هوازن خلق میدان ته راغلی دی تر دې چه د هغوئ اوښې ، چیلۍ او ښځې او ماشومان هم وو. رسول الله ﷺ په خندا شو او وې فرمائیل چه ماشاء الله دا ټول به سبا د مسلمانانو غنیمت کښې وی . بیا ئې اوفرمائیل چه نن شپه به پهره څوك ورکړی ؟ انس بن ابومرثد رضی الله عنه اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! زه حاضر یم .رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه لاړ شه او سورلۍ راوله. هغه په خپل آس سور شو او حاضر شو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دغه غر ته ورشه او خبردار تر سحره پورې هیڅ چیرې مه کوه. سحر چه کله رسول الله ﷺ مونځ دپاره راغلل اودوه رکعته سنت ئې ادا کړل او خلقو نه ئې تپوس اوکړو چه ستاسو د پهردارخو څه شورشغرب نه وو؟ خلقو اوئیل چه نه یارسول الله ﷺ . نو بیا ئې تکبیر اووئیلې او رسول الله ﷺ مونځ شروع کړو.اود رسول الله ﷺ خیال دغه غر طرفته وو. هرکله چه رسول الله ﷺ سلام اوګرزولو نو وې فرمائیل چه خوشحاله شئ ستاسو پهره دار راغلو . مونږ چه اوکتل نو هغه لږ وخت پس مونږ ته هم ښکاره شو. هغه چه راغلو نو رسول الله ﷺ ته ئې عرض اوکړو یارسول الله ﷺ ! زه په دې غر پورته ختلې ووم اوستاسو د وینا مطابق مې هلته شپه تیره کړه. سحر ما بل غر کښې اولټولو خو هلته هم څوك نه وو.رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه آیا ته د شپې هلته نه لاندې هم راکوز شوې وې . نو هغه اووئیل چه نه صرف د مونځ دپاره او قضاء حاجت دپاره لاندې راکوز شوې ووم. نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه تا ځان دپاره جنت واجب کړو. اوس که ته د دې نه پس څه عمل نه کوې نو هیڅ باك نشته دې (ابوداود نسائی) (⁴)

په څوکۍ کونکې سترګه د جنهم د اور حرمت:- مسنداحمد کښې دی چه دیو غزوه په موقع باندې یوه شپه مونږ په اوچت ځائې وو.او سخته یخنی وه.تردې چه خلقو زمکه کښې کندې کنیستې وې اوځان دپاسه ئې څه چتونه جوړ کړی وو.رسول الله ﷺ آواز اوکړو چه څوك شته دې چه نن شپه څمونږ چوکیداری

---

¹) ابن ماجة كتاب الجهاد باب فضل الرباط في سبيل الله : ٢٧٦٨)-

²) ابن ماجة كتاب الجهاد باب فضل الحرس والتكبير في سبيل الله : ٢٧٧٠. وسنده موضوع ، سعيد بن خالد منكر الحديث دي)-

³) ابن ماجة كتاب الجهاد باب في فضل الحرس : ٢٧٦٩)-

⁴) ابوداود كتاب الجهاد فضل الحرس في سبيل الله : ٢٥٠١، وسنده حسن السنن الكبرى للنسائي : ٨٨٧٠)-

اوکړي اوخما نه بهترینه دعا واخلي .نو یو انصاري اودریدو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! څه تیار یم رسول الله ﷺ هغه راوغوښتلوا و د هغه نه ئې د هغه د نوم وغیره تپوس اوکړو او ورته ئې دعا اوکړه. کله چه ابوریحانه ؓ دا دعاګانې واوریدلې نو مخکښې شواو وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! څه به پهره ورکوم. رسول الله ﷺ څه راوبلل او څمانه ئې هم د نوم وغیره تپوس اوکړو او ماته ئې هم دعا اوکړه. خو د دې انصاري ؓ نه دا دعا کمه وه. بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په هغه سترګه باندې د جهنم اور حرام دې چه کومه د الله ﷻ د ویرې اوژاړي.او په هغه سترګه باندې هم د جهنم اور حرام دې چه د الله ﷻ لار کښې شپه رونړه کړي.(١)

مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی کوم سړې چه د مسلمانانوپهره دار شي او پخپله خوښه د سلطان د اجرت نه بغیر غوادړي. نو دې به خپلو سترګوسره د جهنم اورقدرته او نه ګوري . صرف د قسم پوره کیدو دپاره ، چه کوم دې آیت مبارك کښې دی ﴿وَاِنۡ مِّنۡكُمۡ اِلَّا وَارِدُهَا﴾ یعنی تاسو ټول به دې ته وارد کیږئی (٢)

د نبی کریم ﷺ خیري:- صحیح بخاری کښې دی چه برباد شو د دنیا بنده او دجامو بنده ، که مال ورته ورکړې شی نو خوشحالیږي او که ورنکړې شی نو خفه کیږي .دې برباد او غرق شو. که دده بدن کښې ازغې لاړشي نود ویستلو کوشش ئې مه کوئی . خوش نصیب او ښه سړې هغه دې چه د الله ﷻ لار کښې جهاد دپاره ئې د خپل آس واږې نیولې وی . د ده ویښته خواره واره وی. او د ده قدمونه ګرد آلوده وی. که دې په چوکیدارئی مقرر کړې شی نو چوکیداری کوی او که د لښکر مخکښې حصه کښې مقرر کړې شی نو هلته خوشحاله وی. دخلقو نظرنه دې دومره زیات پریوتې وی که چرته ځی نو ده ته اجازت نه ملاویږي .او که چا ته ئې سفارش اوشی نو هغه نه قبلیږي (٣)

الحمد لله ددې آیت متعلق ډیر احادیث بیان شو. د الله ﷻ په دې فضل او کرم مونږ شکر ادا کوو. او که مونږ ډیر شکر ادا کړو نو د الله ﷻ شکر نشو پوره کولې.تفسیر ابن جریر کښې دی چه ابوعبیده بن جراح ؓ د جنګ د میدان نه امیر المومنین خلیفة المسلمین عمر فاروق ؓ ته یو خط اولیکلو . په هغې کښې د درومیانو د فوځ کثرت او دهغوئ آلات حرب اود هغوئ تیارئی باره کښې ئې اولیکل. او ورته ئې اولیکل چه سخته خطره ده .دلته نه ورته فاروق اعظم ؓ جواب کښې اولیکل چه په هغې د حمد وثناء نه پس د تحریروجه دا وه .چه کله کله په مومنانو باندې سختئ هم راځی . لیکن الله ﷻ دې نه پس آسانئ راليږي. واورئی یو سختئ دوؤ آسانو باندې نه شی غالبه کیدې . واوره د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوا اصۡبِرُوۡا وَصَابِرُوۡا وَرَابِطُوۡا﴾ الخ (٤).

فضیل بن عیاض رحمه الله ته خط:- عبدالله بن مبارك رحمه الله په ١٧٠هجرئی یا ١٧٧ هجرئ کښې د طرسوس ښار کښې محمد بن ابراهیم ابن ابی سکینه چه دده د وداع دپاره راغلې وو؟ اوده جهاد کولو دا اشعار اولیکل او فضیل بن عیاض ته ئې اولیږل :

① یاعابد الحرمین لوابصرتنا * لعلمت انك فی العبادة تلعب
② من کان یخضب خده بدموعه * فنحورنا بدمائنا تتخضب
③ اوکان یتعب خیله فی باطل * فخیولنا یوم الصبیحة تتعب
④ ریح العبیر لکم ونحن عبیرنا * رهج السنابك والغبار الاطیب
⑤ ولقد اتانا من مقال نبینا * قول صحیح صادق لایکذب

(١) احمد: ١٣٤/٤، نسائی : کتاب الجهاد باب فی ثواب عین سهرت : ٣١١٩،)-

(٢) احمد: ٤٣٧/٣)- .

(٣) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة فی الغزو فی سبیل الله : ٢٨٨٧)-

(٤) الطبری: ٥٠٣/٧)-

⑥لایستوی غبار خیل الله فی * انف امرءٍ ودخان نار تلهب
⑦هذا کتاب الله ینطق بیننا * لیس الشهید بمیت لایکذب

①ائې په مکه اومدینه کښې اوسیدونکو اوعبادتکونکو! که تاسو مجاهدین کتلې نو تاسوته به معلومه شوې وه چه ستاسو عبادت خو لوبې ټوقې دی.
②یوهغه سړې چه د هغه اوښکې د هغه رخسار لوندکړی او یو مونږ یو چه خپل خان د الله ﷻ لار کښې حلال کړو او خپله وینه کښې پخپله څملو.
③یوهغه سړې دې چه د هغه آس باطل او بې کاره ستړې کیږی او څمونږ آسونه د حملې او جنګ په ورځ ستړی کیږی.
④ که عبیر خوشبو ستاسو دپاره ده نو څمونږ دپاره خوشبو دآسونو دپاپونو ښاوره او پاك ګرد اوغبار دې.
⑤یقین اوساتئ مونږ ته د رسول الله ﷺ دا حدیث رارسیدلې دې چه هغه بالکل صحیح او رېښتونې دې ⑥چه د چا پوزې ته د الله د لښکر ګرد اورسیدو نو د ده پوزې ته به د شغله وهونکی اور لوږې هم نه اونه رسی.
⑦ اودادې دالله کتاب چه مونږ سره موجود دې او صفا بیان کوی او رښتیا وائی چه شهید مړ نه دې.
محمد بن ابراهیم عَلَيْهِ الرَّحْمَة فرمائی چه کله څه مسجد حرام ته اورسیدم او فضیل بن عیاض ته مې دا اشعار اووئیل نو دوی ډیر زیات اوژړل او وې فرمائیل چه ائې ابو عبدالرحمان د الله ﷻ رحمتونه دې وی په هغوئ باندې .او دائې رښتیا وئیلی دی او ماته ئې نصیحت کړې دې او دې کښې څما بیحده خیرخواهی دې. بیا ئې ماته اووئیل چه ته حدیث لیکې نو ما اووئیل چه آو جی.نو وې وئیل چه تا څان سره کومه نصیحت نامه راوړې ده د هغې بدله کښې څه تاته یو حدیث لیکم . هغه دا دې چه رسول الله ﷺ ته یو سړی درخواست اوکړو یارسول الله ﷺ ! ماته داسې عمل اوښائې چه هغې سره څه د مجاهد ثواب اوموموم. رسول الله ﷺ ورته اووئیل چه آیا تا کښې دومره طاقت شته دې چه ته مونځ کوې او ستړې کیږې نه او روژې نیسې او کله هم روژه نه پریږدې ، هغه اووئیل چه یارسول الله ﷺ ما کښې دومره طاقت چرته دې ؟ څه ډیر زیات کمزورې یم. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه که تا کښې دومره طاقت وې او تا داسې کړې هم وې نو بیا به هم ته د مجاهد درجې ته نشوې رسیدلې . تاته دا هم معلومه ده چه د مجاهد د آس رسئ اوږده شی اوهغه یو طرف او بل طرفته خوره شی نو په دې هم مجاهد ته نیکئ ملاویږی ([1]).

قوله تعالی:: وَاتَّقُوا اللَّهَ

د تقوی حکم:- دې نه پس الله ﷻ حکم کوی چه د الله تعالی نه ویریږئ او هر حال کښې هر وخت هره معامله کښې د الله ﷻ نه ویریږئ.هرکله چه رسول الله ﷺ معاذ بن جبل ﷺ یمن طرفته اولیږلو نو ورته ئې اوفرمائیل چه ائې معاذ ! چه چرته هم ئې نو دالله ﷻ ویره زړه کښې ساته اوکه ستا نه څه ګناه اوشی نو زر وریسې نیکی کوه چه هغه ګناه ختمه کړی او خلقو سره ښه اخلاق او مروت سره ملاویږه. ([2])

قوله تعالی:: لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ۝

د کامیابی زیرې:- بیا فرمائی چه په دې څلورو کارونوکولو سره به تاسو په دنیا او آخرت کښې کامیاب شئ.

---

[1] صحیح بخاری کتاب الجهاد فضل الجهاد والسیر :٢٧٨٥)–
[2] احمد: ٢٣٦/٥ ، ترمذی کتاب البر والصلة باب ماجاء فی معاشرة الناس :١٩٨٧، وهوحسن)–

محمد بن کعب قرظی رحمه الله فرمائی چه د دې مطلب دا دې چه ځما لحاظ ساتئی او ځما د ویرې نه رپیږئی او ویریږئی . ځما او خپله معامله کښې متقیان اوسئ ، نو سبا چه کله ماسره ملاویږئی نو نجات به مومئ اوبامراد به یئ (١) انتهی (الحمد لله) . دسورة آل عمران تفسیر ختم شو.

(ولله الحمد والمنة ونسأله الموت على الكتاب والسنة امين يا اله العالمين).

دسوره نساء تفسیر

سورت نساء مکی دې: ①ابن عباس ﷺ فرمائی چه داسورة مدینه منوره کښې نازل شو②عبدالله بن زبیر ﷺ او زید بن ثابت ﷺ هم دا فرمائی.ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه کله دا سورت نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اوس منع نشته دې (٢)

په سورت نساء کښې څلور عظیم ایاتونه:- مستدرك حاكم كښې عبدالله بن مسعود ﷺ نه مروی دی چه سورة نساء کښې پنځه آیتونه داسې دی که ټوله دنیا ماته ملاؤ شي نو بیا به هم ماته دومره خوشحالی نه وی چه څومره د دې آیتونو سره ده ① یعنی آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ الخ. یعنی الله ﷺ په چاباندې ذره برابر ظلم نه کوی او چه د چا څومره نیکئ وی نو د هغې ثواب ورته زیات ورکوی. اود خپل طرفنه چه ورته انعام عظیم ورکوی هغه بیل دې .

②او آیت ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ الخ. یعنی که تاسو د کبیره گناهونونه بچ کړئ نو ستاسو واړه گناهونه به هم معاف کړو اوتاسو ته به عزت والا ځائې یعنی جنت درکړو .

③ اوآیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ الخ یعنی الله ﷺ سره چه څوك شرك اوکړی نوهغه نه بخښی باقی ټول گناهونه بخښی چه اوغواړی .

④ اوآیت ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ﴾ الخ. یعنی که دا خلق د گناه کولونه پس تاته راشی او پخپله دالله ﷺ نه دخپلو گناهونو معافی اوغواړی او رسول الله ﷺ هم د دوی دپاره استغفار اوغواړی نو بیشکه الله ﷺ معاف کونکی او مهربان ذات دې .

یو پنځم ایات اضافه:-امام حاکم رحمه الله فرمائی چه هسې خود دې اسناد صحیح دی لیکن د دې یو راوی عبدالرحمن د خپل پلار نه آوریدو کښې اختلاف کوی. د عبدالرزاق روایت کښې دی چه (وَلَوْ أَنَّهُمْ)الخ بدله کښې ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ یعنی چا نه چه یو غلط کار اوشی یا په خپل نفس څه ظلم اوکړی بیا الله ﷺ نه معافی اوغواړی نو بیشکه الله ﷺ بخښونکئ او مهربان دې .

تطبیق:- دواړو حدیثونو کښې تطبیق داشان دې چه دیو آیت بیان ړومبی حدیث کښې خو پاتې شوې دې او د دې

بیان دویم حدیث کښې دې نو ړومبی څلور آیتونه د ړومبی حدیث او پنځم آیت د دې حدیث ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ﴾الخ سره پنځه شی یا دا چه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾ باندې پوره دې.او ﴿وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً﴾لره بیل شمیرلې شی نودواړو حدیثو کښې پنځه پنځه آیتونه شو والله اعلم ،(مترجم).

د شپږم اووم او اتم ایت اضافه:- ابن جریرکښې ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه دې سورة کښې اته آیتونه دی ①ړومبې آیت ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ الخ .یعنی الله تعالی غواړی چه تاسو ته خپل احکام صفا صفا بیان کړی. او تاسو ته دهغه نیکو خلقو لار اوښائی چه ستاسونه مخکښې تیر شوی وو.اوتاسو سره مهربانی اوکړی او الله ﷺ دانا او صاحب د حکمت دې .

---

(١) الطبری : ٥١٠/٧)-.

(٢) الطبرانی : ١٢٠٣٣،)-.

② دویم آیت دې ﴿وَ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ﴾ الخ. یعنی الله ﷻ غواړي چه تاسو باندې خپل رحمت نازل کړي اوستاسو توبه قبوله کړي او کوم خلق چه خواهشاتو پسې روان دی هغوئ غواړي چه تاسو د حق لارې نه لرې کړي ③دریم آیت دې ﴿يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا﴾ انسان چونکه ضعیف پیدا کړې شوې دې، الله ﷻ ده باندې اسانتیا کول غواړي.باقي ټول آیتونه هغه دی چه کوم مخکښې تیر شو.ابن ابی ملیکه رحمه الله فرمائی چه ما ابن عباس ﷺ نه د سورة نساء باره کښې واوریدل نو ما قران پاک اولوستلو او څه لا وړوکې بچې ووم(حاکم). [1]

ركوع ګانې		سورة النساء مدنی دې		آیاتونه
		بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ		
۲۴		شروع کوم په نوم د الله چه ډیرمهربان زیات رحم کونکې دې		۷۶

مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ	خَلَقَكُمْ	الَّذِيْ	رَبَّكُمُ	اتَّقُوْا	يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ
یونه دنفس	تاسو	اچه پید ائي کړئی	هغه (رب)	درب خپل نه	اووېرېږئی	انې خلقو

اې خلقو د خپل رب د (نیولو) نه ویرېږئ | هغه رب چې تاسو ټول ئې دیو نفس نه پیدا کړي یئ

وَّنِسَآءً	رِجَالًا كَثِيْرًا	وَبَثَّ مِنْهُمَا	زَوْجَهَا	مِنْهَا	وَّخَلَقَ
اوزنانه (ډیرې)	ډیر	انارینه	اوخوارهٔ ئې کړل دهغې دواړو نه	اجوړه دهغه	ادهغه نفس نه	اوپیدائې کړه

اوهم دهغې یوکس نه ئې دهغه جوړئ (بی بی حوا) پیدا کړه | اوبیادهغې دواړو نه ئې ډیرسړي اوښځې خواره کړل

بِهٖ	تَسَآءَلُوْنَ	الَّذِيْ	وَاتَّقُوا اللّٰهَ
اپه واسطه دهغه سره	اچه تاسو دیوبل نه حقونه غواړئی	هغه (الله تعالی)	اوداللهﷻ نه ویرېږئی

اودالله پاک نه ویرېږئ | چې دهغه په نوم تاسو دیوبل حقونه غواړئی | او

رَقِيْبًا	كَانَ عَلَيْكُمْ	اِنَّ اللّٰهَ	وَالْاَرْحَامَ
انظر ساتونکې	ادې په تاسو باندې	ابیشکه الله تعالی	او خان اوساتئ دخپلولئ دختمولو نه

اودخپلولئ د تعلقاتو (ختمولونه اوېرېږئ) او الله ستاسو ټولو نګهبان دې

د الله نه د ویرې کولو حکم:- الله ﷻ دخپلې تقوی حکم کړې دې چه ستاسو بدن نه دې صرف د هغه ذات عبادت صادر شی اوستاسو په زړه کښې دې صرف د هغه ویره وی .

قوله تعالی: خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

د بی بی حواء پیدائش:- بیا خپل قدرت کامله بیانوی چې هغه ذات تاسو ټول د یو سړي یعنی آدم ﷺ نه پیداکړي یئ .آدم ملاست وو چه د دوی د ګسې پوښتئ نه حوا علیها السلام پیداکړې شوه. ددوی بی بی یعنی حوا علیها السلام ئې هم د دوی نه پیدا کړه.

د ښځې د سړي نه په پیدا کولو کښې حکمت:- ابن عباس ﷺ فرمائی چه ښځه د سړي نه پیدا شوې ده ، ددې وجې ددې شهوت اوحاجت سړي کښې ایښودې شوې دې .اوسړې د زمکې نه پیدا شوې دې د دې وجې د ده حاجت زمکه کښې ایښودې شوې دې . نو تاسو خپلې ښځې په خپل قابو کښې ساتئ.

[1] حاکم : ۲/ ۳۰۰ وسنده حسن)-

د ښځې نه په کومه طریقه فائده اخستې شي؟:- صحیح حدیث مبارك کښې دی چه ښځه د پوښتۍ نه پیدا کړې شوې ده اود ټولو نه اوچته پوښتۍ د ټولو نه زیاته کږه ده. که ته دا بالکل نیغول غواړې نو دا به ماته شي اوکه ته په دې کښې څه کوږوالې باقي پریږدې نوته به د دې نه فائده اوچته کړې .[1]

قوله تعالى:: وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ

بیا فرمائی چه ددې دواړو یعنی آدم ﷺ او حوا نه ډیرانسانان پیدا شول چه دنیاکښې څلور واړه طرفونو ته خواره شوی دی.اوددې انسانانو قسمونه اوصفتونه اورنګونه او بول چال مختلف دی.لکه څنګه چه داد الله ﷻ قبضه کښې وو او بیا ئې دا خواره کړل ، بیا به یو وخت داسې راشی چه دا ټول به بیا قبضه کښې واخلي اویو میدان کښې به ئې جمع کړی. نوتاسو د الله ﷻ نه ویریږئ اود هغه اطاعت کوئی اودهغه عبادت کوئی .

قوله تعالى:: وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ

خپلولی ساتل:- هم ددې الله ﷻ په نوم تاسو خپلو کښې یوبل نه غواړئ . لکه دا ونیل چه تاته الله ﷻ اود هغه رشتې یادوم او وایم .او د هغه ذات په نوم قسمونه خورئ او وعدې کوئی .

دقطع تعلق ممانعت:- الله ﷻ نه ویریږئ او د رشتو حفاظت کوئ او دا مه ختموئ . بلکه جوړوئی ئې . او خپلوسره صله رحمي،نیکی او ښه سلوك کوئی (اَرْحَامَ) هم یو قرات دې.یعنی د الله ﷻ په نوم او د رښتو دخاطره. الله ﷻ ستاسو د ټولو عملونو او حالاتو نه خبر دې . ښه مو ګوری . لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا﴾ یعنی او الله ﷻ هر څیز باندې ګواه اوحاضر دې .

دعبادت اصلی مقام:- صحیح حدیث مبارك کښې دی چه د الله ﷻ عبادت داسې کوه لکه چه ته هغه وینې او که دې مرتبې ته نه ئې رسیدلې نو چې هغه تا وینی [2]مطلب دادې چه د هغه ذات خیال اوساتې چه هغه ستاسو په ناسته پاسته او ګرزیدو باندې نګران دې .

د ابائی رشتې په وجه یوبل سره د احسان کولو حکم:- دلته فرمائی چه ائې خلقو!تاسو ټول د یومورپلار نه پیدا یئ یو بل باندې شفقت کوئی اوکمزوری او ناتوان سره ملګرتیاکوئی اودهغوئ سره ښه سلوك کوئی صحیح مسلم شریف کښې حدیث دې چه کله د قبیله مضر څه خلق رسول الله ﷺ ته راغلل او څادرونه ئې ځان نه تاو کړی وو ځکه چه د دوی په بدن جامې نه وې. نو رسول الله ﷺ د ماسپخین مونځ نه پس اودریدو وعظ او نصیحت ئې اوفرمائیل او په هغې کښې ئې د دې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ﴾ الخ. بیائې خلقوته دخیرات کولو ترغیب ورکړو ، چا سره چه څه وو نو هغه ئې دې خلقو ته ورکړل ،درهم اودینار هم او کهجورې او غنم هم.[3] الخ. مسند او سنن کښې د خطبه حاجات په بیان کښې دی چه بیا ئې درې آیتونه اولوستل او په هغې کښې یو آیت دا هم وو.[4]

وَآتُوا	الْيَتَامَىٰ	أَمْوَالَهُمْ	وَلَا تَتَبَدَّلُوا	الْخَبِيثَ	بِالطَّيِّبِ ۖ	وَلَا تَأْكُلُوا
او ورکړئ	يتيمانو ته	مالونه دهغوئ	او مه بدلوئ	خراب مال	په ښه مال سره	او مه خورئ

دیتیمانومالونه هغوئ ته واپس کوئ او ښه څیز په بدڅیز مه بدلوئ او مه خورئ تاسو

[1] صحیح بخاری کتاب النکاح باب المدارة مع النساء: ٥١٨٤، صحیح مسلم: کتاب الرضاع باب الوصیلة بالنساء حدیث نمبر: ١٤٦٧)-

[2] صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبریل علیه السلام عن الایمان : ٥٠ صحیح مسلم: ٩)-

[3] صحیح مسلم کتاب الزکاة باب الحث علی الصدقة : ....: ٢٣٥١، ترمذی : ٢٦٧٥)-

[4] ابوداود : ٢١١٨، الترمذی : ١١٠٥، ابن ماجة: ١٨٩٢، والنسائی: ١٤٠٥،)-

اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓی اَمْوَالِكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ۝ وَاِنْ خِفْتُمْ

مالونه دهغوی|یوځائې دمالونو خپلوسره|بیشکه (دامال خوړل)| ده ګناه لویه |اوکه ویریږئ تاسو|

دهغوی مالونه خپلومالونو سره شریک| ځکه چې دا ډیره لویه ګناه ده | .... اوکه تاسوویریږئ

اَلَّا تُقْسِطُوْا فِي الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ

چه اوبه نه کړئ انصاف| په حق د یتمانو کښې |نو په نکاح کښې واخلئ| هغه ښځې چه خوښې وی|

چې تاسوبه دیتیمانو جینکو په حق کښې انصاف اونه کړې شئ| نوکومې نورې ښځې چې موخوښې وی هغوی په نکاح واخلئ

لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا

تاسوته| دښځونه |دوه دوه | او درې درې| او څلور څلور| نوکه یریدئ تاسو| چه اوبه نکړې شئ انصاف

دوه دوه اودرې درې اوڅلور څلور | نوکه تاسو سره دا ویره وی چې د هغوی مینځ کښې به انصاف اونه کړې شئ

فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى

نو یوه اوکړئ| یا هغه وینځې چه مالکان شوی دی| ښی لاسونه ستاسو| داکار |زیات نژدې دې|

نو یوه(تاسودپاره بس ده) یاداسې وینځې چې ستاسو په ملکیت کښې راغلې وی| نودبې انصافئ نه

اَلَّا تَعُوْلُوْا ۝ ؕ وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ؕ فَاِنْ

دې ته چه اونه کړئ بې انصافی تاسو|او ورکوئ ښځو ته |مهرونه دهغوی|په خوشحالئ سره| نوکه |

دبچ کیدودپاره دا کار زیات ښه دې | اوښځوته دهغوی مهرونه په خوشحالئ اداکوئ| نوکه

طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا

هغوی راضی شوې به بخښنه|تاسوته| څه حصه | ددغې مهرنه| په خوشحالئ دنفس خپل سره|

............هغوی تاسوته په خوشحالئ مهر کښې څه حصه پریږدی | ....

فَكُلُوْهُ هَنِيْٓـًٔا مَّرِيْٓـًٔا ۝

نو خورئ هغه |مزه نا که| بې ضرره |

نوهغه ښه په مزه بې ضرره خوړلئ شئ|

قوله تعالى: وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ

د یتیمانو سره د ظلم کولو د ناجائزې طریقې حرمت :- الله ﷻ د یتیمانو سرپرستانو ته حکم کوی چه کله یتیم بلوغت او پوهې ته اورسی نو تاسو سره چه د هغوی کوم مالونه دی هغه هغوی ته حواله کړئ پوره پوره بغیر د څه کمی او خیانت نه .اوخپل مال سره د دې د ګډون نیت مه ساتئ. هر کله چه تاسوته الله ﷻ حلال رزق درکوی نو بیا ولې حرامو پسې منډې وهئ؟ تاسو ته ستاسو د تقدیر رزق ملاویږی. تاسو خپل مال مه پریږدئ او د نورو حرام مال ته زړه مه ښه کوئ. تاسو چه کله کمزورئ خناور اووینئ نو غټ او ښکلی ته زړه مه کوئ . د خراب ورکولو او ښه اخستلو او کوټه ورکول او کره اخستلو نیت مه کوئ. مخکښې به خلقوداسې کول چه دیتیمانو دچیلو رمو نه به ئې ښه چیلئ اخستې اوخپلې کمزورې او خرابې چیلئ به ئې د هغوی رمه کښې کیخودې اوشمیر به ئې پوره کولو اودکوټه درهم مقابله کښې به ئې کره درهم اخستلو اود ابه ئې وئیل چه مونږ خو د درهم بدله کښې درهم او د

چیلۍ بدله کښې چیلۍ واخسته. د هغوئ مال کښې به ئې خپل مال ګډوډ کړو او بیا به ئې ونیل چه اوس دا خنګه بیل کړو ؟ د هغوی مال مه خرابوئي ځکه چه دا لویه ګناه ده (١).
یو ضعیف حدیث کښې هم دامعنی آخرې جمله کښې راغلې ده.د ابوداود حدیث مبارك کښې یو دعا کښې دحوب لفظ دګناه معنی کښې راغلې دې (٢)ابوایوب ﷺ چه کله خپلې بی بی ته د طلاق ورکولو اراده کړې وه نو رسول الله ﷺ هغه ته فرمائیلی وو چه دې طلاق کښې ګناه ده .نو هغه خپلې ارادې نه روستو شو. یو روایت کښې دی چه داکومه واقعه مروی ده د ابوطلحه ﷺ او ام سلیم رضي الله عنها ده.(٣)

قوله تعالی:: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاءِ

یتیمانو جینکو سره د نکاح کولو حکم :- بیا فرمائی که ستاسو په کفالت کښې څوك یتیمه جینۍ وی او تاسو هغې سره نکاح کول غواړئي لیکن چونکه د هغې هیڅوك نه وی. نو تاسو داسې مه کوئی چه مهر اوحقوق کښې کمې اوکړئ او خپل کور ته ئې راولئ ، ددې نه منع شئ او نورې ډیر ښځې دی چه هغوئ سره تاسو نکاح کولئ شئ.

د ایت شان نزول:- عائشه رضي الله عنها فرمائی چه یو یتیمه جینۍ وه اوهغې سره ډیر مال وو او د هغې یو باغ هم وو ، اودا جینۍ چه د چا پرورش کښې وه هغه دې سره د دې مال په وجه نکاح اوکړه او دې ته ئې پوره مهر هم ورنکړو.نودې باندې باره کښې دا آیت نازل شو.ځکه خیال دې چه دې باغ اودې مال کښې دا جینۍ حصه داره وه. (٤)

شان نزول په بل روایت سره:- صحیح بخاری کښې دی: عروه بن زبیر د عائشه رضي الله عنها نه د دې آیت مبارك د مطلب تپوس اوکړو نوعائشه رضي الله عنها اوفرمائیل چه ائې وراره ! دا ذکر د هغه یتیمې جینۍ دې چه کومه دخپل ولی په قبضه کښې وی اوهغه مال کښې شریکه وی او د هغه د دې مال اوجمال خوښ وی اوغواړی چه دې جینۍ سره نکاح اوکړی لیکن کوم مهر وغیره چې د بل ځائې نه دې ته ملاویږی هغه دې ته نه ورکوی نو دا سړې ددې نه منع کوی چه دا نیت پریږده او بلې ښځې سره نکاح اوکړه. بیا دې نه پس خلقو د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نو دې باره کښې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿يَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ﴾ الخ. هلته فرمائیلې شوی وو چه کله د یتیمې جینۍ سره کم مال وی او ددې جمال هم کم وی نو ددې سرپرست ددېنه ډډه کوی او دې ته هیڅ توجه نه ورکوی نوبیا هیڅ وجه نشته چه د دې مال اوجمال ته مائل شی او د دې پوره حقوق ادا نکړی او دې سره خپله نکاح اوکړی. (٥)
عدل او انصاف سره پوره پوره مهر مقرر کوئ نو دې کښې هیڅ حرج نشته دې. ګنی بیا خو ښځې څه کمې نه دی که بل چا سره نکاح کول غواړئ نو وې کړئي.

قوله تعالی:: مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

یو وخت کښې څلورو ښځو سره د نکاح کولو اجازت :- که ستاسو خوښه وی نو دوه دوه ښځې خپله نکاح کښې ساتلئ شئ. اوکه غواړئي نو درې درې ساتلئ شئ او که غواړئي نو څلور څلور . بل ځائې هم دا الفاظ هم په دې معنی کښې دی .
فرمائی چه ﴿جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾ یعنی کومې فرښتې چه الله ﷻ خپلې قاصدانې جوړوی او لیږی ئې نو په هغوئ کښې بعضې دوۀ دوۀ وزرو والا وی او بعضې درې درې وزرو والا

---

(١) الطبری: ٧/٥٢٥)-
(٢) ابوداود کتاب الطب باب کیف الرقی :٣٧٩٢)-
(٣) حاکم : ٢/٣٠٢)-
(٤) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (وان خفتم الا تقسطوا...) : ٤٥٧٣،)-
(٥) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النکاح باب (وان خفتم الا تقسطوا ...): ٤٥٧٣ ، صحیح مسلم: ٣٠١٨)-

بعضې ځلور ځلورو وزرو والا. فرښتو کښې ددې نه زياتو وزرو والا فرښتې هم شته دې ځکه چه په دليل سره ثابت دی .

دجمهورو مسلک:- ليکن سړی دپاره په يو وخت کښې د ځلورو ښځو نه زياتې ساتل منع دی.لکه څنګه چه دې آيت مبارك کښې موجود دی.او لکه څنګه چه د ابن عباس ﷺ او جمهوروقول دې.دلته الله ﷻ د خپل احسان او انعام ذکرکوی. که د ځلورو نه د زياتو اجازت وې نو ضرور به ئې فرمائيلې وې . امام شافعي رحمه الله فرمائي چه دا حديث چه د قران پاك وضاحت کونکې دې دې اوخودل چه د رسول الله ﷺ نه سوادبل چاد پاره دځلورو نه زياتې بيبيانو ساتلو اجازت نشته دې.هم په دې باندې د عالمانو اجماع ده

دشيعګانو اختلاف:- ①البته د بعضو شيعه ګانو قول دې چه نهه پورې جمع کول جائز دی . ②بلکه بعضو شيعه ګانووئيلی دی چه نهونه هم زيات جمع کولو کښې هيڅ باك نشته.دې.اوهيڅ تعداد مقرر نه دې .

د شيعه ګانو استدلال:- د دوی استدلال د رسول الله ﷺ دفعل نه دې ①لکه څنګه چه صحيح حديث مبارك کښې راغلی دی چه د رسول الله ﷺ نهه بيبيانې وی (¹)②او بخاری شريف کښې يو معلق حديث کښې بعضو راويانو يولس بيان کړی دی (²) ③انس ﷺ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ پنځوس بيبيانو سره عقد کړې وو او د ديارلسو رخصتی اوشوه او يو وخت کښې يولس بيبيانې دوی سره وې ، د وفات وخت کښې د رسول الله ﷺ نهه بيبيانې وې .

دجمهورو جواب:- څمونږ عالمان د دې جواب کښې فرمائي چه دا د رسول الله ﷺ خصوصيت وو . امتی لره يو وخت کښې ځلورو نه زياتې بيبيانې ساتل نه دی پکار اونه د دې اجازت شته دې .لکه څنګه چه دا حديث په دې امر دلالت کوی .

د جمهورو دليل:-①غيلان بن سلمه ثقفي رضي الله عنه چه کله مسلمان شو نو دده لس ښځې وې . نو رسول الله ﷺ ورته ارشاد اوفرمائيلو چه په دوی کښې د خپلې خوښې ځلور اوساته او باقی پريږده (نو هغه همداشان اوکړل).

بيا د د عمرفاروق ﷺ په زمانه کښې ئې خپلو دغه بيبيانو ته طلاق ورکړو. او په خپلو خامنو کښې ئې خپل مال تقسيم کړو.هرکله چه عمر فاروق ﷺ ته دا معلومه شوه نو عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه شايد ستا شيطان ستا زړه کښې دا خبره واچوله او ستا زړه کښې ئې دا خبره کينوله چه نزدې ده چه ته به مړ کيږې او تا ددې وجې خپلې بيبيانې جدا کړې چه ستا مال وانخلی او تا خپل مال خپل اولاد کښې تقسيم کړو. خه تاته حکم کوم چه ته خپلو بيبيانو ته رجوع اوکړه او خپل اولاد نه مال واپس واخله ، که تا داسې اونکړل نو خه به ستا نه پس ستا دا طلاقې شوې ښځې هم ستا په مال کښې وارثانې جوړې کړم ځکه چه تاهغوئ ته هم ددې ويرې د وجې طلاق ورکړې دې .او معلوميږی چه ستا ژوند هم اوس ختيمدونکې دې اوکه تا خما خبره اونه منله نو يادساته چه خه به حکم کوم چه ستا قبر دې په کاڼړو ويشتلې شی.لکه څنګه چه د ابورغال قبر ويشتلې شی (³).(مسندا حمد ، شافعي، ترمذی، ابن ماجه ، دار قطنی، بيهقی وغيره).

په روايت باندې د حافظ رحمه الله کلام:- يو مرفوع حديث پورې دې خو دې تولوکتابونو کښې شته دې ، خو د عمرفاروق ﷺ واقعه صرف په مسند کښې ده. ليکن دا زيات حسن دې ، اګرچه امام بخاری دې ته ضعيف وئيلی دی او د دې د اسناد بله طريقه ئې خودلې ده او دې طريقې ته ئې غيرمحفوظ وئيلی دی خودې تعليل کښې هم نظر دې . والله اعلم. او بزرګ محدثينوهم په دې باندې کلام کړې دې .ليکن د

(¹) صحيح بخاری كتاب النكاح باب كثرة النساء: ٥٠٦٧، صحيح مسلم: ١٤٦٥)-

(²) صحيح بخاری كتاب الغسل باب اذا جامع ثم عاد..: ٢٦٨)-

(³) احمد: ١٤/٢، دارقطنی : ٢٧١/٣، بيهقی : ١٧٣/٧، ترمذی : كتاب النكاح باب ماجاء فی الرجل وعنده يسلم وعنده عشر نسوة: ١١٢٨ ابن ماجة: ١٩٥٣، مختصرا)-

مسند احمد والا حديث ټول راويان ثقه دي. او د شيخينو په شرط باندې دي. يو بل روايت کښې دي چه دا لس واره ښځې هم خپل خاوند سره مسلمانې شوې وې. اوګورئی سنن نسائی. (١)

استدلال:- ددې حدیث نه صفا ښکاره ثابته شوه.که د څلور نه زياتې ښځې يو وخت کښې ساتل جائز وې نورسول الله ﷺ به هغه ته دا نه فرمائيل چه لسو ښځو کښې چه کومې څلور ستا خوښې وی هغه پريږده او باقي رخصت کړه. څکه دې څلورو واړو هم اسلام قبول کړې وو. تر دې چه دا خبره هم ياد ساتل پکار دی چه ثقفی سره دا لس ښځې موجود وې . او رسول الله ﷺ د ده نه شپږ جدا کړې . بيا څنګه کيدشی چه يو سړې د څلورو نه زياتو ښځو سره واده اوکړی ؟ والله اعلم بالصواب .

د جمهورو دويم دليل:- دويم حديث ابوداوداو ابن ماجه وغيره کښې دې . عميره اسدی ﷺ فرمائی چه کله ما اسلام قبول کړو نو څما نکاح کښې اته ښځې وې ، ما رسول الله ﷺ ته د دې ذکر اوکړو . رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په دوی کښې څلورو نه سوا څلور جدا کړه.(٢) ددې سند حسن دې او د دې شواهد هم موجود دی،د راويانو د نومونو مخکښې روستوکيدل د داسې رواياتو دپاره نقصان ده نه وی.

دريم دليل:- دريم حديث مسند شافعی کښې دې . نوفل بن معاويه ﷺ فرمائی چه کله ما اسلام قبول کړو نوڅما نکاح کښې پنځه ښځې وې . رسول الله ﷺ ماته اوفرمائيل چه په دوی کښې څلور خوښې کړه او يو جدا کړه. ما هغه ښځې ته طلاق ورکړو کومه چه زيات عمر والا او بې اولاده د شپيتو کالووه (٣) نـودا احاديث د ړومبی حديث د غيلان والا حديث شواهد دی لکه څنګه چه امام بيهقی ﷺ فرمائيلی دی .

قوله تعالى:: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

بيا فرمائی که چرې يو نه زياتو بيبيانو کښې انصاف نه شئ کولې او تاسو سره د دې ويره وی چه انصاف به اونه کړئ شئ نو صرف يو باندې بس والئ اوکړئی . اګر چه وينځه وی لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ يعنی تاسو که غواړئی ليکن تاسو نه به اونه شی چه د ښځو مينځ کښې پوره انصاف او عدل اوکړې شئ او هسې نه چه يو طرفته شئ او بلـه په مصيبت کښې مه اچونی .

قوله تعالى:: ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

د وينځو په مينځ کښې د نوبت عدم فرضيت:- خو ياد ساتل پکار دی چه د وينځو مينځ کښې د نمبر وغيره تقسيم واجب نه دې البته مستحب دی. چه څوك ئې اوکړی نو هغه ښه اوکړل او چا چې اونه کړل نو هيڅ باك نشته دې .

د جملې مطلب:- ①دې نه پس چه کومه جمله ده هغې د مطلب باره کښې بعضو وئيلی دی چه دا نزدې ده چه ستاسو اهل وعيال يعنی فقيری مو زياته نه وی لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ يعنی که تاسو ته د فقر ويره وی . يوعربی شاعر فرمائی چه :

فمايدري الفقير متى غناه ::: ومايدری الغنی متی يعيل

(ترجمه) فقير ته پته نشته چه دې به مالدار شی اومالدار ته معلومه نه ده چه دې به کله غريب شی .

هرکله چه يو مسکين محتاج شی نو عرب وائی چه (عال الرجل) يعنی دا سړې فقيرشو.غرض داچه دې معنی کښې خودا لفظ مستعمل دې ليکن دلته دا تفسير څه زيات ښه معلوميږی ځکه چه کله د آزادوښځو کثرت د فقيرئی وجه جوړيږی نو د وينځو کثرت هم د فقيرئی سبب جوړيدې شی .نو

---

(١) دارقطنی : ٢٧١/٣، بيهقی : ١٨٣/٧، وسنده حسن)-

(٢) ابوداود کتاب الطلاق باب فيمن اسلم وعنده نساء اکثر من تربع : ٢٢٤١، ابن ما جة: ١٩٥٢،)-

(٣) مسند الشافعی : ١٦/٢)-

صحيح قول د جمهورو دې اومراد ترې دا دې چه دنزدې ده چه تاسو د ظلم نه بچ شئ. عرب وائي چه (عال في الحكم) چه ظلم شوې وی ، د ابو طالب يو قصيده کښې دی چه :

بميزان قسط لا يخيس شعيرة ::: له شاهد من نفسه غير عائل

(ترجمه) داسې تلې سره ئې تول کوی چه هغې کښې داوربشې دانې هومره هم کمې نشته دې دوی سره ددې ګواه ددوی نفس دی چه ظالم دې .

ابن جرير کښې دی چه کله کوفيانو عثمان ﷺ باندې خط کښې يو الزام لګولې وو نو د هغې جواب کښې خليفۀ رسول اوليکل چه (اني لست بميزان اعول) څه د ظلم تله نه يم .

صحيح ابن حبان وغيره کښې يو مرفوع حديث د دې تفسير کښې مروی دې چه د دې معنی ده چه تاسوظلم مه کوئی([1])ابو حاتم رحمه الله فرمائي چه ددې مرفوع کيدو خطا ده البته د عائشه رضي الله عنها دا قول دې .

دغه شان د **لاتعولوا** معنې هم يعني تاسو ظلم مه کوئي ، عبدالله بن عباس ﷺ ،عائشه رضي الله عنها ، مجاهد رحمه الله ،عکرمه رحمه الله ، حسن رحمه الله ، ابومالك رحمه الله ،ابورزين رحمه الله ،نخعي رحمه الله ، شعبي رحمه الله ، ضحاك رحمه الله او عطاء خراساني رحمه الله ،قتاده رحمه الله ، مقاتل بن حيان وغيره نه هم دا مروی دی([2])عکرمه رحمه الله هم د ابوطالب شعر پيش کړې دې،امام ابن جرير رحمه الله دا روايت کړې دې اوپخپله امام صاحب هم دا خوښوی.

قوله تعالى: وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

دمهر وجوب:- بيا فرمائي چه خپلو بيبيانو ته مهر په خوشحالئ سره ورکوئی چه کوم هم مقرر وی . او چه کوم تاسو منظور کړی وی،خو که ښځه پخپله خپل ټول سامان لږ ډير پخپله خوښې سره سرې ته معاف کړی نو هغې ته اختيار دې.او دې صورت کښې بيشکه سړې که دا خپل استعمال کښې راولی نو حلال اوطيب دی.رسول الله ﷺ نه پس بل هيچاله جائز نه دی چه بغير د واجب مهر نه نکاح اوکړی او نه دا چه د مهر ته چل ول جوړ کړی اوددروغو ورته يونوم ورکړی.([3])

د مهر برکت:- ابن ابی حاتم کښې د علی ﷺ قول دې چه هرکله تاسو کښې څوك بيمار شی نو هغه ته پکار دی چه د خپلې ښځې نه د هغې د مال نه درې درهمه يا کم و بيش واخلی او د دې شهد واخلی او په دې کښې دآسمانی باران اوبه يوځائي کړی نو ورته درې درې ښيګړې ملاؤ شی.﴿هَنِيئًا مَّرِيئًا﴾ ① د ښځې مال ② د شهدو شفا ③ د مبارك باران اوبه.

د لونړو مهر پخپله اخستلو ممانعت:- ابو صالح رحمه الله فرمائي چه خلقو به د خپلو لونړو مهر پخپله اخستو نو دې باندې دا آيت نازل شو او هغوئ د دې نه منع کړې شو. (ابن ابی حاتم ابن جرير).

د مهر په تعين کښې د زوجينو اختيار :- د دې حکم آوريدو سره خلقو رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه د دوی خپلو کښې مهر څه دې ؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په کوم څيز باندې د دوی کوروالاراضی وی(ابن ابی حاتم) ([4]).

هم دا مضمون په بل روايت سره:- رسول الله ﷺ خپله خطبه کښې درې ځله اوفرمائيل چه د کونډو نکاح کوئی،يوسړې پاسيدو او تپوس ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! دوی کښې خپلو کښې مهر څه دې ؟

---

[1]) صحيح ابن حبان : ٤٠١٨، وسنده صحيح)-
[2]) الطبری : ٥٤٩/٧)-
[3]) الطبری : ٥٥٣/٧)-
[4]) بيهقی : ٢٣٩/٧)-

رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په څه باندې د دوی کور والا راضي وی (۱). د دې یو راوی ابن سلمانی ضعیف دی. بیا دې کښې انقطاع هم ده.

وَلَا تُؤْتُوا	السُّفَهَاءَ	أَمْوَالَكُمُ	الَّتِي
اومه ورکوئی (حواله کوئی)	ناپوهانو ته	مالونه خپل	هغه

او ناپوهه کسانو ته خپل مالونه مه ورکوئی

جَعَلَ اللَّهُ	لَكُمْ	قِيَامًا	وَارْزُقُوهُمْ	فِيهَا
چه جوړه کړې ده الله تعالی	ستاسو دپاره	دګزران ذریعه	البته خوراک ورکوئی هغوئ ته	په دغه مالونو کښې

کوم چې الله پاک ستاسو دګذران ذریعه ګرزولی ده | او هغوئ ته په کښې ډوډئ او

وَاكْسُوهُمْ	وَقُولُوا لَهُمْ	قَوْلًا	مَعْرُوفًا	وَابْتَلُوا
اوجامې ورکوئی هغوئ ته	اوکوئ هغوئ ته	خبرې	نیکې (خوږې خوږې)	او امتحان کوئی

اوجامه ورکوئی | اودنیکئ او نصیحت خبرې ورته کوئی | ....اوتاسو امتحان کوئی

الْيَتَامَىٰ	حَتَّىٰ	إِذَا بَلَغُوا	النِّكَاحَ	فَإِنْ	آنَسْتُمْ	مِنْهُمْ	رُشْدًا
دیتیمانو	تر دې چه	اورسیږی هغوی	حد دنکاح ته	نوکه	اولیدل تاسو	دهغوئ نه	هوښیارتیا

په یتیمانو باندې | تردې چې هغوئ دنکاح عمر ته اورسی | نوکه تاسو په کښې لږ ډیر تمیز بیاموندو

فَادْفَعُوا	إِلَيْهِمْ	أَمْوَالَهُمْ	وَلَا تَأْكُلُوهَا	إِسْرَافًا	وَبِدَارًا
انوورکړئی	هغوئ ته	مالونه دهغوئ	اومه خورئی تاسو هغه	په زیاتئ سره	اوپه تلوار سره (ددې نه)

نوهله ورته مالونه حواله کړئی | اوداسې مه کوئی چې د هغوئ مالونه په زورزیاتی اوخورئ | اوپه تلوار ئې والوزوئی

أَنْ يَكْبَرُوا	وَمَنْ	كَانَ غَنِيًّا	فَلْيَسْتَعْفِفْ
چه هغوئ رالوئې شی (او وابه ئې اخلی)	اوهغه څوک	چه وی مالدار	نوهغه دې ځان اوساتی

ددې ویرې نه چې دوئ به لوئې شی | او خپل مال به طلب کړی | اوڅوک چه مالدار وی هغه دې دعوض اخستونه ځان اوساتی

وَمَنْ كَانَ	فَقِيرًا	فَلْيَأْكُلْ	بِالْمَعْرُوفِ	فَإِذَا دَفَعْتُمْ
اوهغه څوک چه وی	فقیر (غریب)	نوخوری دې	مطابق دعامې طریقې	نوکله چه حواله کړئی تاسو

اوڅوک چې محتاج وی | نو هغه دې د رواج مطابق خرڅ خوراک اخلی | بیاچې کله تاسو یتیمانو ته

إِلَيْهِمْ	أَمْوَالَهُمْ	فَأَشْهِدُوا	عَلَيْهِمْ	وَكَفَىٰ بِاللَّهِ	حَسِيبًا
هغوئ ته	مالونه دهغوئ	نوګواهان اونیسئ	په هغوئ باندې	اوکافی دې الله	دحساب دپاره

ته د هغوی مالونه حواله کوئ | نوګواه پرې جوړ کړئ | اود صحیح حساب دپاره الله کافی دې

قوله تعالی: وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ

د مال خرچ کولو دپاره دعقل شرطیت:- الله ﷻ خلق منع کوی چه کم عقل بې وقوف د مال د تصرف نه منع کړی. مال الله ﷻ په تجارتونو وغیره کښې لګولې دې او د ده د معاش ذریعه ئې جوړه کړې ده. د دې

(۱) بیهقی : ۲۳۹/۷.

نه معلومه شوه چه کم عقل خلق دمال خرچ کولو نه منع کول پکار دی.لکه چې نابالغ ماشوم وی یالیونې وی یا دیوانه وی یا کم عقل بې قوف وی او بې دینه وی او په خرابه طریقه خپل مال خرچ کوی. دغه شان هغه سړې چه په هغه ډیر زیات قرض وی او هغه دا قرض د خپل ټول مال نه هم نشی اداکولې.که دا قرض دارې حاکم وخت ته درخواست اوکړی نو حاکم وخت به هغه ټول مال د ده د قبضې نه واخلی او دې به بیدخله کړی.

د سفهاوُ په تفسیر کښې اقوال:- ① ابن عباس ﷺ فرمائی چه دلته سفهاء نه مراد ستا اولاد او ستا ښځې دی([1])دغه شان ابن مسعود ﷺ ،حکم بن عیینه رحمه الله اوضحاک رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد ښځې او ماشومان دې ([2]) ② سعید بن جبیر ﷺ فرمائی چه ددې نه یتیم مراد دې ([3])دمجاهد رحمه الله او عکرمه رحمه الله اوقتاده رحمه الله قول دې چه ددې نه ښځې مراد دی ([4])ابن ابی حاتم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه بیشکه ښځې بې وقوفې دی مګر کومې چه د خپل خاوند تابعدارې وی.([5]) ③ابن مردویه کښې دا اورد حدیث هم مروی دې چه ابوهریره ﷺ فرمائی چه ددې نه مراد سرکشه خادم دې .

قوله تعالی::وَّارۡزُقُوۡهُمۡ فِيۡهَا وَاكۡسُوۡهُمۡ

بیا فرمائی چه دوی ته خوراك څکاك ورکوئی اودوی سره ښه خبرې کوئی . ابن عباس ﷺ فرمائی یعنی ستا مال چه په دې باندې ته ژوند تیروې.دا خپلو بچو او ښځو ته مه ورکوه چه بیا د هغوئ لاس ته ناست نې . بلکه خپل مال خپله قبضه کښې ساته .اود دوی اصلاح کوه او دوی ته په خپل لاس جامې او د خوراك څکاك بندوبست کوه. او د دوی خرچ هم ([6])

قوله تعالی::وَابۡتَلُوا الۡيَتٰمٰى حَتّٰۤى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ

دیتیم دمال د حفاظت حد :- بیا فرمائی چه دیتیمانو پرورش کوئی تر دې چه هغوئ ځوانئ ته اورسی. دلته نکاح نه مراد بلوغت دې او بلوغت هغه وخت کښې ثابتیږی چه کله دې خاص قسم خوبونه وینی چه په هغې کښې خاص اوبه راوځی. علی ﷺفرمائی چه ما ته د رسول الله ﷺ دا فرمان ښه یاد دې چه احتلام نه پس یتیمی نشته دې او نه چپ پاتې کیدل ټوله شپه ورځ. ([7])

درې کسان مرفوع القلم دی:- دویم حدیث مبارك کښې دی چه د درې قسمه خلقو نه قلم اوچت شوې دې . ① بچی نه چه تر څو دې بالغ شوې نه وی② د اوده نه چه ترڅوهغه بیدار شوې نه وی③ لیونی نه ترڅو چه هغه هوش کښې راغلې نه وی([8])

د بلوغ دویمه نښه:- نو یو خو دا بلوغت علامت دې . او دویم علامت د بعضو په نیز دا دې چه د پنځلسو کالو شی ،د دې دلیل په بخاری اومسلم کښې د ابن عمر حدیث دې .په هغې کښې هغوئ فرمائی چه د احد په جنګ کښې ځه رسول الله ﷺ ځانسره بونتلم . په هغه وخت کښې ځما عمر څوارلس کاله وو او کله چه د خندق جنګ راغلو نو رسول الله ﷺ ځه قبول کړم اوپه هغه وخت کښې ځما عمر پنځلس کاله وو.عمر بن عبدالعزیز ته چه کله داحدیث اورسیدو نو هغوئ اوفرمائیل چه دنابالغ اوبالغ حد دا دې([9])

---

[1] الطبری : ٥٦٢/٧)-.
[2] الطبری : ٥٦٢/٧)-.
[3] الطبری : ٥٦٣/٧)-
[4] الطبری : ٥٦٤/٧)-..
[5] ابن ابی حاتم :)-
[6] الطبری : ٥٧٠/٧)-..
[7] سنن ابی داود : ٢٨٧٣،)-
[8] ابوداود کتاب الحدود باب فی المجنون یسرق اویصیب حدا: ٤٣٩٨، ترمذی: ١٤٢٣،نسائی ٣٤٦٢،ابن ماجة:٢٠٤١، وهوحسن)
[9] صحیح بخاری کتاب الشهادات باب بلوغ الصبیان وشهادتهم : ٢٦٦٤، صحیح مسلم: ١٨٦٨،)-

د بلوغ دریمه نښه:- دریم علامت د بلوغت د زیرناف ویښتو راوتل دی . په دې کښې د عالمانو درې اقوال دی .یو دا علامت د بلوغ دې او دویم دا چه دا د بلوغ علامت نه دې او دریم دا چه په مسلمانانو کښې نه دې او ذمیانوکښې دې . ځکه چې ممکن ده چې دوائی سره ویښته زر راوخیژی. او ذمی چه کله ځوان شی نوپه هغه جزیه لازم شی نو دائې ولې استعمال کړل ؟خو صحیح خبره دا ده چه د ټولو په حق کښې دا علامت د بلوغت دې.ځکه چه اول خو جبلی امر دې ، د علاج معالجه اهتمام خو ډیرې لږې احتمال دې صحیح هم دا ده چه دا ویښته په خپل وخت باندې راوزی.

زیرناف ویښته علامت ګرځولو باندې دویم دلیل:- دویم دلیل مسند احمد کښې حدیث دې په هغې کښې عطیه قرظی ﷺ بیان فرمائی چه د بنو قریظه جنګ نه پس مونږ خلق رسول الله ﷺ ته پیش کړې شو نو رسول الله ﷺ حکم اوکړو چه یو سړې دې اوګوری چه د چا دا ویښته راوتلی وی نو هغه دې قتل کړې شی .اوچه د چا نه وی راوتلی نوهغه دې پریښودې شی.نو ځما هم نه وو راوتلی نو ځه ئې پریښودم. سنن اربعه کښې هم داحدیث مبارك شته دې (١)اوامام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائی. د سعد ﷺ فیصله باندې راضی شوی وه او دا قبیله د جنګ کولو نه روستو شوی وه. بیا سعد ﷺ اوفرمائیل چه په دوی کښې کوم خلق جنګ کوی هغوئ قتل کړنی او ماشومان دې قید کړې شی .

دریم دلیل:- غرائب ابی عبید کښې دی چه یو هلك د یو ځوانئ جینئ باره کښې اووئیل چه ما دې سره بدکاری کړې ده.اصل کښې دا تهمت وو.عمر فاروق ﷺ ده ته دتهمت حد ورکول غوښتل خو وې فرمائیل چه اوګورئی که د ده زیرناف ویښته راوتلی وی نو په ده حد جاری کړئی ګنی دې پریږدئی. کله چه اوکتلې شو نو نه وو نو د هغه نه حد لرې کړې شو.

قوله تعالی:: فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ

د مال د حفاظت راتلو سره مال حواله کول:- بیا فرمائی چه کله تاسو اوګورئی چه دوی دخپل مال صلاحیت اودمال دحفاظت لائق شو نو ددوی سرپرستو ته پکار دی چه هغوی ته د هغوی مالونه ورکړی. بغیر د ضروری حاجت نه صرف د دې ویرې نه چه دوی به لوئې شی او دوی به ځمونږ نه خپل مال واخلی نو چه مونږ د دې نه مخکښې د دوی مال ختم کړو. د دوی مال مه خورئی .

قوله تعالی:: وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ

مالدار او غریب دپاره د یتیم د مال نه اخستل : ① چه چاته ضرورت نه وی که مالدار وی نو هغه ته پکار دی چه د دوی د مال نه دې هیڅ نه اخلی.ددوی دپاره دا مال دمردارې او روانې وینې په شان حرام دې .② خوکه غریب او محتاج وی نو بیشکه چه د خپل پرورش دحق مطابق د حاجت دپاره دستور مطابق د دې مال نه دې واخلی(٢) خپل حاجت ته دې اوګوری اوخپل محنت ته دې هم اوګوری. که د ده محنت د حاجت نه کم وی نودحاجت مطابق دې واخلی اوکه دحاجت د محنت نه کم وی نو دمحنت بدله دې واخلی.

د مالدرائ نه پس د یتیم مال واپس کولو حکم:- بیا داسې ولی که مالدار شی نو ده چه څه خوړل ځکل کړی وی هغه به واپس کوی که نه ؟په دې کښې دوه اقواله دی،یو دا چه دابه واپس کوی ځکه چه دا ده د خپل کاربدله کښې اخستې وو.د امام شافعی رحمه الله ملګرو په نیز هم دا صحیح دی.ځکه چه آیت بغیر د بدل نه مباح کړی دی.

د اولنی قول دلائل :- ① مسند احمد وغیره کښې دی چه یو سړی اووئیل یارسول الله ﷺ! ما سره مال نشته دې او یو یتیم ځما پرورش کښې دې ، نو آیا ځه د هغه د مال نه خوړلې شم ؟ نو رسول الله ﷺ

---

(١) احمد:٤/٤١٠،ابوداود كتاب الحدود باب في الغلام يصيب الحد:٤٤٠٤ ترمذی:١٥٨٤،نسائی:٣٤٦٠، ابن ماجة:٢٥٤١، وهو صحيح)

(٢) صحيح بخاری كتاب التفسير باب (من كان فقيرا كل بالمعروف ...) : ٤٥٧٥)-

اوفرمائیل چه او ته د هغه مال خپل کار کښې راوستې شې خو په دې شرط چه د حاجت نه زیات نه وی او نه د دې جمع کول وی او نه دا چه خپل مال بچ کوې او د هغه مال خرچ کوې. (۱)

دابن حبان روایت:- ② ابن ابی حاتم کښې هم داسې روایت دې . ابن حبان وغیره کښې دی چه یو سړی رسول الله ﷺ نه سوال اوکړو چه څه یو یتیم د ادب خودلو دپاره د ضرورت مطابق وهلې شم که نه ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څنګه ته خپل بچی ته زورنه ورکوې (دغه شان کولې شې) . اومه داسې کوه چه خپل مال بچ کړې اود هغه مال خرچ کوې او د هغه مال سره خان مالداره کوې . (۲)

د ابن عباس ﷺ فتوی:- ③ ابن عباس ﷺ نه چا تپوس اوکړو چه ما سره چه څومره اوښان دی او ما سره چه کوم یتیمان پرورش کښې دی د هغوئ هم اوښان دی . څه خپل اوښان د پیو دپاره غریبانانو ته تحفه کښې ورکوم نو آیاداځمادپاره جائز دی چه د دې یتیمانو د اوښو پئ اوڅکم؟نو ابن عباس ﷺ اوفرمائیل ته د دې یتیمانو ورکې اوښې راولی او ددې د خوراك بندوبست کوې اود هغوئ دپاره حوض درست کوې اود دې نګهبانی کوی نو بیشکه د پئیو نه هم فائده اوچتولې شی خو په دې طریقه چه دې بچو ته نقصان اونه رسی اونه حاجت والا ته (موطاامام مالك) (۳).

عطاء بن ابی رباح رحمه الله ،عکرمه رحمة الله علیه،ابراهیم نخعی رحمه الله ،عطیه عوفی رحمه الله اوحسن بصری رحمه الله نه هم دا قول نقل دې .

دویم قول:- دویم قول دادې چه د غریبئ لرې کیدو نه پس به هغه مال یتیم ته واپس کوی. ځکه چې اصل ممانعت دې.یو وجې سره جواز شوې وو چه کله هغه وجه ختمه شی.نو د دې بدله به ورکوی.داسې لکه چه یو سړی بې بسه شی او دغیر مال اوخوری لیکن کله چه د ده حاجت پوره شی نو دې نه پس که په ده باندې ښه وخت راغلونو دې به دا واپس کوی.

د دویم دلائل:- ① د دویم دلیل دا دې چه عمر فاروق ﷺ چه کله دخلافت په تخت کښیناستو نو اعلان ئې اوکړو چه ځما حیثیت دلته د یو یتیم د ولی پشان دې . که ځما ضرورت نه وو نو څه به د بیت المال نه هیڅ نه اخلم. اوکه محتاج ووم نو د قرض په طوربه اخلم هرکله چه ما باندې ښه وخت راغلو نو هغه به واپس کوم. (ابن ابی الدنیا). دا حدیث سعید بن منصور کښې هم دې او د دې اسناد صحیح دی.بیهقی کښې هم دا حدیث دې .

د ابن عباس قول:- ② ابن عباس ﷺ نه د آیت ددې جملې تفسیر مروی دې چه د قرض په طور دې واخلی او نورو مفسرینونه دامروی دی.عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه دمعروف خوړلو مطلب دادې چه دریو ګوتو سره دې خوراك کوی. او روایت کښې د دوی نه مروی دی چه هغوئ دې صرف خپل مالونه د خپل ضرورت پوره کولو دپاره خرچ کړی چه ده ته د یتیم د مال ضرورت نه وی . عامرشعبی رحمه الله فرمائی چه داسې بې بسې وی چه مرداره خوراك جائز وی نو بیشکه اودې خوری . لیکن بیا به ئې ادا کوی. یحیی بن سعد انصاری رحمة الله علیه! او ربیعه رحمه الله نه د دې تفسیر داشان مروی دې که یتیم فقیر وی نو ده ته دې ولی د ده د ضرورت مطابق ورکوی او دې ولی ته به څه نه ملاویږی دا عبارت کښې صحیح نه معلومیږی. ځکه چه د دې نه مخکښې جمله دا.هم ده چه که هغه غنی وی نو منع دې شی .یعنې چه کوم ولی غنی وی،نو دلته هم دا مطلب دې چه کوم ولی فقیر نه وی چه یتیم فقیر وی ،دویم آیت کښې دی چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ :- (ترجمه) دیتیم مال ته نزدې مه

---

(۱) احمد: ۱۸٦/۲، ابوداود کتاب الوصایا باب ماجاء فیما لولی الیتیم ان ینال من مال الیتیم : ۲۸۷۲ وسنده حسن نسائی : ۳٦۹۸، ابن ماجة:۲۷۱۸)-

(۲) ابن حبان :٤٢٤٤، وسنده حسن، المعجم الصغير: ٢٤٤)-

(۳) موطا امام مالک کتاب صفة النبی ﷺ باب ما جاء فی الطعام: ۳۳، وهو صحیح)-

ورځئ خو كه د اصلاح په طور وي (نو ښه ده). بيا كه حاجت وي نو حسب حاجت په طريق معروف ددې نه خوراك څكاك كوئي .

قوله تعالى: فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ط

دمال حواله كولو په وخت كښې ګواهان قائمول:- بيا سرپرستو ته بيان كوي چه كله هغوئ بلوغت ته اورسي او تاسو اووينئ چه په دوى كښې تميز راغلې دې نوڅه وخت چې تاسو دوى ته د دوى مال وركوئ نو ګواهان پرې مقرر كوئ هسې نه چې انكار اوكړي.هسې خو اصل ريښتونې ګواه اوپوره نګران او باريك حساب كونكى الله ﷻ دې،هغه ته ښه معلومه ده چه ولي د يتيم مال كښې څه نيت لرلې دې ؟آيا ده خيانت اوكړو،تباه ئې كړل،د دروغوريشياؤ حساب ئې اوليكلو،او ورئې كړل اوكه صفا نيت سره ئې اوكړل ، اوډيرصفائي سره ئې د ده د مال خيال اوساتلواو حساب اوكتاب ئې صفا اوساتلو. ددې ټولو خبرو علم خو هغه يو لوئې او نګهبان ذات ته دې

ابوذرؓ ته نصيحت:- صحيح مسلم كښې حديث مبارك دې چه رسول الله ﷺ ابوذر ؓ ته اوفرمائيل چه انې ابوذر ! څه وينم چه ته كمزورې ئې او څه چه خپل ځان دپاره غواړم نو هم هغه ستا دپاره غواړم ، خبردار د دوؤ كسانو هم سردار او امير مه جوړيږه او مه د يو يتيم ولي جوړيږه. [1]

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْأَقْرَبُوْنَ ص
دپاره دنارينه | حصه ده | دهغه مال نه | چه پريښودې وى | مور پلار | اوخپلوانو |
دنارينه هم په هغه مال كښې برخه مقررده چې مور پلار اونوروخپلوانو پريخودې وى
وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْأَقْرَبُوْنَ
اودپاره دزنانه | حصه ده | دهغه مال نه | چه پريښودې وى | مورپلار | اوخپلوانو |
اودښځوهم هغه مال كښې حصه مقرر ده چې كوم مورپلار اونوروخپلوانو پريخودې وى
مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ط نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝ وَإِذَا حَضَرَ
دهغې نه كه لږوى دهغې مال نه | اوكه ډير | حصه | مقرر كړې شوې | اوكله چه حاضر شي |
كه دغه مال لږ وى اوكه ډير وى | داحصې دالله پاك دطرفنه مقرر دى | اوكله چې
الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنُ
(دميراث)دتقسيم په وخت كښې | دخاندان خلق (چه وارثان نه وى) | اويتيمان | مسكينان |
دتقسيم په وخت كښې خپل خپلوان ،يتيمانان او مسكينان (د تقسيم مجلس ته) حاضر شي
فَارْزُقُوهُمْ مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝ وَلْيَخْشَ
نوور كړئ هغوئ ته | دهغې نه | او وائې | هغوئ ته | خبره | نيكه (خوږه پسته) | اوپكار دى چه اووېريږي |
نوهغوئ ته هم په كښې څه وركوئ | او سمې روغې خبرې ورسره كوئ | اوداسې خلقو ته ددې نه ويره پكارده
الَّذِيْنَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعٰفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ ص
هغه كسان | كه چرې پريږدى هغوئ | روستو دمرګ خپل نه | اولاد | كمزورى | نويريږي | په هغوئ |
كه هغوئ ځان نه پس داسې اولاد پريخودې وې | نوڅنګه ويره به ئې په زړونو كښې راتله

[1] صحيح مسلم كتاب الامارة باب كراهية الامارة بغير ضرورة : ١٨٢٦ ابوداود: ٢٧٦٨، نسائى: ٣٦٩٧)-

فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ۝٩ اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ

نو پکار دی چه اوویریږی د الله نه| او پکار دی چه اووائی| خبره سمه خوږه| بیشکه هغه کسان| چه خوری|

نو پکار ده چې د الله پاک نه اوویریږي| او (یتیمانو سره) سمه خبره کوئی | بیشکه هغه کسان چې

اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ۭ

مالونه د یتیمانو| په ظلم سره |په حقیقت کښې | خوری (یعنی اچوی) هغوی| په خیټو خپلو کښې | اور ا

چې د یتیمانو مالونه په ناحقه خوری هغوی نور څه نه کوی خو خپلې خیټې د اور نه ډکوی

وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا ۝١٠ ع

او اچولې کیږی به هغوی| د لمبو سخت اور ته |

او دوزخ اور ته به زر داخل کړې شی|

قوله تعالى:: لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ

میراث کښې دهریو حصه مقرر ده:- دعربو دمشرکانو دا دستور وو چه کله به څوك مړ شو نو د هغه مشر اولادته به د ده مال ملاویدو، کشر اولاد او ښځې به بالکل ددې نه محرومه وې . اسلام دا حکم اوفرمائیلو او د ټولو ئې یو برابر حیثیت قائم کړو چه وراثان به ټول وی که قرابت حقیقی وی او که په وجه د زوجیت وی یا په وجه د نسبت آزادئ وی ، حصه به ټولو ته ملاویږی اګر چه کم وبیش وی. ام کجه رضی الله عنها د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شوه او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ! زما دوه لونړه دی او د هغوئ پلار وفات شوې دې .او هغوئ سره هیڅ نشته دې .نو دا آیت مبارك نازل شو. هم دا حدیث به نورو الفاظو سره د میراث او نورو آیتونو تفسیر کښې به انشاء الله نزدې راشی ،والله اعلم .

قوله تعالى:: وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى

د میراث د تقسیم په وخت کښې غریبانانو ته څه ورکول:- د دویم آیت مبارك مطلب دا دې چه کله د یو مرده میراث تقسیمیږی او هلته د ده څوك لرې رشته دارهم راشی چه د هغه هیڅ حصه مقرر نه وی او یتیمانان او مساکین راشی نو هغوئ ته هم څه نه څه ورکړنی .

غریبانانو ته په میراث کښې د څه ورکولو شرعی حیثیت:- د اسلام شروع کښې دا واجب وو او بعضې وائی چه مستحب وو.او اوس هم دا حکم باقی دې که نه ؟په دې کښې دوه اقواله دی . ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دا باقی دې [1] مجاهد رحمه الله ، ابن مسعود رضی الله عنه ، ابوموسی رضی الله عنه ، عبدالرحمان بن ابوبکر رضی الله عنه ، ابوالعالیه رحمه الله ، شعبی رحمه الله ، حسن رحمه الله ،ابن سیرین رحمه الله ،سعید بن جبیر رحمه الله ،مکحول رحمه الله ،ابراهیم نخعی رحمه الله ، عطاء بن ابی رباح رحمه الله ، زهری رحمه الله ،یحیی بن معمر رحمه الله هم دې ته باقی وائی. بلکه دا حضرات سوا د ابن عباس رضی الله عنهما نه د وجوب قائل دی. [2]

د عبیده رحمه الله او عروه رحمه الله عمل:- عبیده رحمه الله ، د یو وصیت ولی وو هغوئ یو چیلئ ذبح کړه او درې قسمه خلقو باندې ئې اوخوړله .اووې فرمائیل که دا آیت نه وې نو دا هم زما مال وو. عروه رحمه الله د مصعب رحمه الله د مال تقسیم وخت کښې خپلوانو ته مال ورکړې وو .د زهری رحمه الله هم قول دې چه دا آیت محکم دې ، منسوخ نه دې .

غریبانانو ته د څه ورکولو حکم په وصیت پورې متعلق دې:- یو روایت کښې ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه دا موقوف دې وصیت باندې .نو د عبدالرحمان بن ابوبکر رضی الله عنه وفات نه پس د دوی خوئې عبدالله د خپل

[1] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورةالنساء باب (واذا حضر القسمة...) : ٤٥٧٦-
[2] الطبری: ٨/٨-

بلارمیراث تقسیم کړو او دا واقعه د ام المومنین عائشه رضی الله عنها په موجودګئ کښې شوې وه. نو کوم کښې چه څومره مسکینان او قرابتدار وو ټولو ته ئې ورکړل او د دې آیت تلاوت ئې اوفرمائیلو ابن عباس ﷺ ته چه کله معلومه شوه نو وې فرمائیل چه هغه صحیح اونه کړل . ددې آیت نه مراد دا دې چه کله مرده وصیت کړې وی (ابن ابی حاتم).

غریبانانو ته د څه ورکولو حکم منسوخیت قائلین:- د بعضو قول دې چه دا آیت بالکل منسوخ دې لکه عبدالله بن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت منسوخ دې او ناسخ آیت (يُوصِيكُمُ اللَّهُ) الخ دې. حصې مقررولو نه مخکښې دا حکم وو ،بیا کله چه حصې مقرر شوې اوهرحقدار ته پخپله الله حق اورسولو نو اوس صدقه صرف هغه پاتې شوه چه دکومې مرده وصیت کړې وی .سعید بن مسیب رحمه الله هم دافرمائی که وصیت ددې خلقودپاره وو نو دابله خبره ده. ګنی دا آیت منسوخ دې.دجمهورو دځلورو واړو امامانو هم داقول دې .

د یو عجیبه قول نقل کول:- امام ابن جریر رحمه الله دلته یو عجیبه قول اختیار کړې دې د هغه د اوږد او بار بار تقریر حاصل دا دې چه د مال د تقسیم په وخت کښې کله چه د مرده رشته دار راشی نو دوی ته ورکړئ اوکه یتیمانان مسکینان راشی نو دوی سره خبرو کښې نرمی اوکړئ او دوی ته ښه جواب ورکړئ. لیکن دې کښې نظردې (یعنی دا قول ضعیف دې). والله اعلم.ابن عباس ﷺ وغیره فرمائی چه تقسیم نه مراد دلته د میراث تقسیم دې ،نو دا قول د امام جریر رحمه الله خلاف دې

د ایت صحیح مطلب:- صحیح مطلب د دې آیت دا دې چه کله دا غریب خلق د میراث د تقسیم په وخت کښې راشی او تاسو خپله خپله حصه جدا کړئ او دا غریبانان ګوری نو دوی تاسو هم څه ورکړئ . او دوی د هغه ځائې نه خالی لاس مایوسه مه لیږئ.دا الله ﷻ روؤف رحیم ته خوښ نه دی .دوی ته د الله ﷻ لارکښې صدقه هم ورکوئ چه دوی هم خوشحاله شی.

غریبانانو ته د څه نه ورکولو نتیجه:- لکه بل ځائې کښې فرمائی چه کله فصل پوخ شی نو په دغه ورځ د دوی حق ادا کړئ او الله ﷻ د دې خبرې ډیر مذمت کړې دې چه تاسو د اوږو اومسکینانو نه د خپل باغ میوې په پټه کور ته راوړې لکه سورة ن کښې دی چه هغوی د شپې په وخت کښې په پټه د پټی او باغ دانې اومیوې راوړلودپاره لاړل .اوده‌غوی نه هلته عذاب مخکښې رسیدلې وو.او ټول باغ سویزیدلې ایرې ایرې وو.د نورو حق تباه کوونکو هم دا حشر وی. حدیث شریف کښې دی چه په کوم مال کښې صدقه اونشی یعنی هغه سړې د خپل مال نه صدقه اونه باسی نو د ده مال د ده دپاره تباهی جوړیږی ([1]).

قوله تعالی:: وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ

بیافرمائی چه ویریږی دې هغه خلق چه کوم مالونه پریږدی الخ. یعنی یو سړې د خپل مرګ په وخت کښې وصیت کوی او دې کښې خپلوانو ته ضرر رسوی نو د دې وصیت آوریدونکی ته پکار دی چه د الله ﷻ نه اویریږی او د ده صحیح خبرې طرفته رهنمائی اوکړی. او د ده د وارثانو دپاره داسې ښیګړه اوغواړی لکه د خپلو وارثانو سره چه ښیګړه کوی، کله چه د هغوی د بربادنی اوتباهئ ویره وی.

په مال کښې د دریمې حصې د وصیت ممانعت:- بخاری او مسلم شریف کښې دی چه کله رسول الله ﷺ د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه بیمار پرسئ دپاره ورغلل او سعد رضی الله عنه اوئیل چه یارسول الله ﷺ ! ما سره ډیرمال دې اوصرف څما یو لور ده نو که تاسو اجازت راکوئ نو څه به د خپل مال درې حصې د الله ﷻ لار کښې صدقه کړم ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه . هغوئ اوفرمائیل چه د نیم اجازت راکړئ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه نه . هغه بیااوئیل چه دیوې حصې اجازت راکړئ .رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خیردې لیکن

[1]) بیهقی : ١٥٩/٤، مسند الحمیدی بتحقیقی : ٢٣٩،)-

دا هم زيات دي . ته که د ځان نه روستو خپلوان مالدار پريږدې نو دا ډيره بهتره ده د دې نه چه ته هغوئ غريبانان پريږدې او هغوئ کريږي (١)

د يوې حصې نه کم وصيت کول: ابن عباس ﷺ فرمائي خلق ديوې حصې نه کم وصيت کوي نو دا ډيره ښه ده څکه چه رسول الله ﷺ يو حصې ته هم زيات ونيلې دی(٢) فقهائې کرام فرمائي که د مرده وارثان مالدار وی نو بيا خير دې ديوې حصې وصيت دې اوکړي اوکه غريبانان وی نو مستحب دی چه د دې نه د کم وصيت اوکړي.

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا

دايت دويم مطلب: - د دې آيت دويم مطلب دا بيان شوې دې. چه تاسو د يتيمانو دومره مال ساتئ چه څومره تاسو غوارئ چه ستاسو د مرګ نه پس نور خلق ستاسو د وروکي اولاد خيال ساتي. څنګه چه تاسو نه غوارئ چه د دوی مال دې نور خلق ظلم سره او خوري او هغوئ دې په داسې حالت کښې بالغ شي چې فقيران وی. دغه شان د نورو د اولاد مال هم مه خورئ دا هم ښه مطلب دې ، څکه د دې نه پس دهغه خلقو سزا بيان شويده چه کوم په ناحقه د يتيمانانو مال خوری چه دا خلق خپلو خيټو کښې اور اچوی او دوی جهنم ته تلونکي دي .

د يتيم مال خوړل لويه ګناه ده: - بخاری او مسلم شريف کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائيلي دی چه د اووه ګناهونو نه ځان ساتئ څکه چه دا د هلاکت باعث دی . تپوس اوشو چه کوم ؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ① الله ﷻ سره شرك کول ② جادو ③ بې وجې قتل ④ سود خوړل ⑤ ديتيم مال خوړل ⑥ جهاد نه تيختـه کول ⑦ په پاکه مسلمانه ښځه باندې تهمت لګول . (٣)

دمعراج په شپه د يتيمانو مال خوړونکو عذاب: - ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرات صحابه کرامو ﷺ کله رسول الله ﷺ نه د معراج د شپې د واقعې باره کښې تپوس اوکړو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ما ډير خلق اوکتل چه د هغوئ شونډې لاندې زوړندې وې او فرښتو دهغوئ شونډې نورې هم راښکلې ، بيا به ئې په دې باندې د جهنم کاڼرې اينبودل چه دا به د دوی د خيټو نه روستو وتل او دوی به ډيرې چغې وهلې . اوهائې هائې به ئې کول . ما جبريل ﷺ نه تپوس اوکړو چه دا کوم خلق دی ؟ هغوئ اوفرمائيل چه دا هغه خلق دی چه دوی به د يتيمانو مال خوړلو او دوی به خپلو خيټو کښې اور اچولو . او نزدې ده چه دوی به جهنم ته داخل شي (٤).

د يتيم مال خوړونکي حشر: - سدی رحمه الله فرمائي چه د يتيم مال خوړنکی به د قيامت په ورځ خپل قبر نه داسې پاسي چه د ده سپيږمو نه به د اور شغلې خيژی. هر سړې به دوی پيژنی چه دوی په ناحقه ديتيم مال خوړلې وو. ابن مردويه کښې يو مرفوع حديث مبارك کښې هم دا مضمون نزدې نزدې مروی دې.(٥)

د يتيمانو د مال نه د ځان ساتلو وصيت: - او يوحديث مبارك کښې دی چه زه تاسو ته وصيت کوم چه د دې دوارو ضعيفانو مال دوئ ته حواله کړئ، د ښځو او د يتيمانانو ، د دوی د مال نه ځان اوساتئ.

د سورة بقرې د ايت د نزول نه پس د صحابو عمل: - سورة بقره کښې روايت تير شوې دې چه کله دا آيت نازل شو نو چا سره چه يتيمانان وو نو هغوئ د دوی مالونه جدا کړل. عام طور داسې به کيدل چه د خوراك څکاك داسې څيز به پېچ شو نو ياخو به ئې بل وخت کښې دا باسي څيز خوړو . او يا به سخاشو اودابه ئې اوغورزولو ، اوکور والو کښې به هيچا دا نه خوړلو. دا خبره دوادړو ته ښه معلوم نشوه. رسول الله ﷺ ته هم

(١) صحيح بخاری كتاب الوصايا باب ان يترك ورثته اغنياء خير ....: ٢٧٤٢، صحيح مسلم: ١٦٢٧)-

(٢) صحيح بخاری حواله سابق : ٢٧٤٣، صحيح مسلم: ١٦٢٩)-

(٣) صحيح بخاری كتاب الحدود باب رمی المحصنات: ٦٨٥٧، صحيح مسلم: ٨٩)-

(٤) الطبری: ٨٧٢٥،)-

(٥) مسند ابی يعلی : ٧٤٤٠، ابن حبان : ٥٥٦٦)-

ددې ذکراوشو ، دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ... فِي يَتَامَى﴾ الـخ . د دې مطلب دا دې چه په کوم کار کښې د یتیمانو بهتري وي نوهغه کوئی ، نو دې نه پس بیا خوراك څکاك یو ځاني شو.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

احکم کوی تاسو ته الله تعالی| په باره د اولاد ستاسو کښې

| ستاسو داولاد په باره کښې الله تاسو ته حکم کوی

لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً

احصه دپاره د نارینه|په مثل | دحصې | ددوؤ زنانه| نوکه وی (دمړی وارثانې) صرف ښځې (لونړه) |

چې دیوسړی برخه ددوه سړو برابره ده نوکه د مړی وارثانې دوه

فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِنْ كَانَتْ

زیاتې | د دوؤ نه | نو ده حصه دهغوئ| په دریو کښې دوه حصې |دهغه مال نه|چه پریښې وی مړی| اوکه وه |

یادوؤ نه زیاتې وی نوهغوئ له دې په دریو کښې دوه برخې ورکړې شی اوکه

وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ

(وارثه) صرف یوښځه (لور)|نوده حصه دهغې|نیمې (دمیراث) | اوده حصه دمورپلار دمړی|دپاره دهریو|

یوزنانه وارثه وی نوهغې له دې نیم مال ورکړې شی او مور پلار ته دې هریو ته

مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَمْ

دهغوئ دواړو |شپږمه | دهغه مال نه |چه پریښودې وی مړی|(هله) که وی|هغه مړی لره | ولد |نوکه نه وو|

دواړو نه شپږمه حصه ورکړې شی که چرې ددوی اولاد وی |..............اوکه چرې

يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ

هغه مړی لره | ولد |او وارثان وو دهغه مړی|صرف مورپلار دهغه|نوده حصه دمور دهغه|

د ده اولاد نه وی اومورپلار نې وارثان وی | ....نو (په دې صورت کښې) د مور ئې

الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ

دریمه (باقی دپلار ده)|اوکه وو هغه مړی لره|رونړه خویندې|نوده حصه دمور دهغه| شپږمه |

دریمه حصه ده | اوکه رونړه خویندې ئې پاتې وی | نو دمور ئې بیا شپږمه حصه مقرر ده

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ آبَاؤُكُمْ

روستو (د اداکولو)دوصیت نه|چه وصیت اوکړی| په هغې سره|یاروستو دقرض ورکولونه| پلاران ستاسوا

داحصې به هله ویستې شی چې اول دمړی وصیت پوره کړې شی|اوکه قرض پرې وی نواول به هغه اداکولې شی

وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ

اوځامن ستاسو| نه پوهیږئ تاسو| چه کوم یو دهغوئ نه | زیات نژدې دې|تاسوته| په لحاظ دنفعې سره

اوستاسوپلرونه او ځامن چې دی تاسونه پوهیږئ چې څوک تاسوته فائده رسولو کښې زیات نژدې دی

فَرِيْضَةً	مِّنَ اللّٰهِ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ كَانَ	عَلِيْمًا	حَكِيْمًا ۝
دا مقرر حصي دي	د طرفه د الله تعالى	بيشكه الله دې	بنه پوهه	او د حکمت خاوند
داحصي الله پاک مقرر کړې دي		بيشکه الله پاک په هرڅه پوهه دې		

قوله تعالى: ﴿يُوْصِيْكُمُ اللّٰهُ فِيْٓ اَوْلَادِكُمْ ۗ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ۚ﴾

دابن کثير رحمه الله د ميراث په احکامو تبصره :- دا آيت کريمه او دې نه پس آيت کريمه او د دې سورت آخرى آيت کريمه د علم فرائض آيتونه دى . دا پوره علم د هغه آيتونو اوميراث احاديثونه استنباط کړې شوې دې چه کوم احاديث د دې آيتونو ګويا تفسيراووضاحت دې . دلته مونږ د دې آيت تفسير ليکو. باقى چه د ميراث دمسائلو پوره تقرير دې او هغې کښې چه د کومو دلائلو پوهه کښې اختلاف دې د هغې د بيانولو مناسب ځائې د احکاموکتابونه دى ، تفسير نه دې . الله ﷻ دې خمونږ مدد اوکړى.

ټول علم درې حصې دى:- د علم فرائض زده کولو رغبت کښې ډير احاديث دى . دې آيتونو کښې چه د کومو فرائضو بيان دې دا ټول زيات اهم دى.ابوداود او ابن ماجه کښې دى چه علم اصل کښې درې حصې دى اوددې نه سوا فضول دى ① دقران اياتونه چه مضبوط دى اودهغې احکام باقى دى.② سنت قائمه يعنى احاديث چه کوم ثابت دى ③او فريضه عادله يعنى د ميراث مسائل چه ددې دواړو نه ثابت دى[1]

ميراث نيم علم دې:- دابن ماجه دويم ضعيف حديث مبارك کښې دى چه فرائض (دميراث علم) زده کړئ او نوروته ئې ښائې دانيم علم دې.او هيريږى اوهم داړومبې هغه څيزدې چه خمادامت نه به واخستې شى[2] ابن عيينه رحمه الله فرمائى چه دې ته نيم علم په دې وجه وئيلې شوى دى چه ټول خلق داعام طوريش کوى.

دايت شان نزول:- صحيح بخارى شريف کښې دى چه د دې آيت تفسير جابر بن عبدالله رضي الله عنه نه مروى دې چه څه بيمار ووم. رسول الله ﷺ او ابوبکر صديق رضي الله عنه خما پوښتنې ته راغلل. د بنو سلمه محله کښې پياده راتلل،څه په هغه وخت کښې بيهوش ووم. رسول الله ﷺ اوبه راوغوښتلې او اودس ئې اوکړو او بيائې د اودس اوبو نه ماباندې څاڅکى راواچول نو دې سره څه هوش کښې راغلم. ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ! څه خپل مال څنګه تقسيم کړم؟نودې کښې دا آيت مبارك نازل شو. صحيح مسلم او نسائى وغيره کښې هم دا حديث موجود دې.[3]

دايت دويم شان نزول:- ابوداود ، ترمذى ، ابن ماجه ، مسنداامام احمد بن حنبل وغيره کښې مروى دې چه دسعد بن ربيع رضي الله عنه بى بى صاحبه رسول الله ﷺ ته راغله اوعرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ دا دواړه دسعد رضي الله عنه لونړه دى.د دوى پلار تاسو سره جنګ احد کښې شريك شوې وو او هم هلته شهيد شو. د دوى تره د هغه ټول ميراث قبضه کړې دې .او د دوى دپاره ئې هيڅ نه دى پرينښودى.او دا ښکاره ده چه ددوى نکاح بغير د مال نه نشى کيدې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د دې فيصله به پخپله الله ﷻ کوى . نو دا آيت نازل شو.رسول الله ﷺ د هغوئ تره ته جواب اوليږلو چه دوه حصې دې دواړو جينکو ته ورکړه او اتمه حصه د دوى مور ته ورکړه او باقى مال ستا دې[4]

د دواړو روايا تونو په مينځ کښې تطبيق:- ظاهره داسې معلوميږى چه د جابر رضي الله عنه سوال باندې ددې سورة آخرى آيت نازل شوې دې لکه څنګه چه نزدې به راشى انشاء الله.ددې وجې د دوى وارثانې د دوى خوئيندې وې،جينکئ ئې هډو وې نه. هغه خو کلاله وو.او دا آيت مبارك دې باره کښې نازل شو يعنى د سعد

[1] ابو داود کتاب الفرائض باب ماجاء في تعليم الفرائض : ۲۸۸۵)-
[2] ابن ماجة کتاب الفرائض باب الحث على تعليم الفرائض : ۲۷۱۹)-
[3] صحيح بخارى کتاب التفسير سورة النساء باب (يوصيكم الله في ...) : ٤٥٧٧، صحيح مسلم: ۱۶۱۶)-
[4] احمد: ۳۵۲/۳، ابوداود کتاب الفرائض باب ماجاء في ميراث الصلب : ۲۸۹۱، ترمذى: ۲۰۹۲، ابن ماجة: ۲۷۲۰)-

بن ربیع ﷺ د وراثت باره کښې نازل شوې دې .او ددې راوی هم پخپله جابر ﷺ دې. خوامام بخاری ﷫ داحدیث د دې آیت مبارك تفسیر کښې وارد کړې دې.د دې وجې مونږ هم د هغه تابعداری اوکړه ، والله اعلم.

د نارینه دوچنده حصې وجه:- مطلب دا دې چه الله ﷻ تاسو ته ستاسو د اولاد باره کښې عدل کوئ . اهل جاهلیت به ټول مال هلکانو ته ورکولو. او جینکۍ به ئې خالی لاس پرېښودې.نو الله ﷻ د هغوئ حصه هم مقررکړه. خود دواړوحصو کښې فرق اوساتلې شو. ځکه چه د سړو په ذمه کومې ذمه وارئ دی هغه د ښځو په ذمه نه دی .لکه د خپلو متعلقینو د خوراك ، څکاك ،اوخرچ اوکفالت ،تجارت اوکسب اونور مشقتونه د دوی په ذمه وی. نو دوی ته ئې د ښځو مقابله کښې دوچنده حصه ورکړه.

یوه باریکه نکته:- بعضو هوښیار بزرګانو دلته یو باریکه نکته بیان کړې ده ، فرمائی چه الله ﷻ خپلو بندګانو باندې ډیر زیات مهربان دې د مور پلار په نسبت ، مور پلار ته د دوی داولاد باره کښې وصیت کوی،نو معلومه شوه چه مور پلارخپل اولاد باندې دومره مهربان نه دې څومره چه څمونږ خالق الله ﷻ خپل مخلوق باندې مهربان دې .

دالله مهربانی د مور نه هم زیاته ده:- یو صحیح حدیث مبارك کښې دی چه د قیدیانو نه د یو ښځې ماشوم د دې نه ورك شو ، هغې دلیونو پشان خپل ماشوم تلاش کولو او چه کوم ماشوم به ئې لیدو نو خپلې سینې سره به ئې لګولو او هغه ته به ئې پئ ورکول. رسول الله ﷺ چه دا اوکتل نو خپلو صحابو ﷺ ته ئې اوفرمائیل چه تاسو اووائې چه آیا دا ښځه به داخپل ماشوم اور ته اوغورځوی ؟خلقو اوونیل یارسول الله ﷺ ! بالکل نه.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په الله ﷻ قسم الله ﷻ خپلو بندګانو باندې د دې نه هم زیات مهربان دې [1]

د حصو تقسیم:- ابن عباس ﷺ فرمائی چه مخکښې د مال حصه دار او حقدار صرف هلکان وو. مور پلار ته به د وصیت په طور مال ملاویدو. الله ﷻ دا منسوخ کړل او هلك ته ئې د جینئ نه دوچند حصه ورکړه. اومور پلارته ئې شپږمه حصه ورکړه. او دریمه حصه هم .او ښځې ته اتمه حصه او څلورمه حصه اوخاوند ته نیمه او څلورمه. [2]

د بعضو خلقو اعتراض:- فرمائی چه دمیراث احکام نازلیدو سره بعضو خلقو اوونیل چه دا ښه خبره ده چه ښځې ته شپږمه حصه او اتمه حصه ورکړې شوه. او جینئ ته نیمه حصه او وړو وړو ماشومانو دپاره هم حصه مقرر شوه. حالانکه نه خو دوی کښې څوك جنګ ته تلې شی او نه دغنیمت مال راوړې شی .دا چه تاسو د دې آیتونو په نازلیدو خاموشی اختیاروئ چه شاید رسول الله ﷺ نه دې هیر شی یا دې رسول الله ﷺ څمونږ په وینا دا بدل کړی. بیا خلقو رسول الله ﷺ ته اوونیل چه تاسو جینئ د پلار په مال کښې د نیم مال حصه داره جوړونی حالانکه نه خو هغه په آس د کښیناستو قابله ده او نه دښمن سره مقابله کولې شی.رسول الله ﷺ ماشوم ته وراثت کښې حصه ورکوی حالانکه داهغه ته هیڅ فائده نه ورکوی. دې خلقو به د جاهلیت زمانه کښې داسې کول [3]چه میراث به ئې صرف هغه کس ته ورکولو چه کوم به د جنګ کولو قابل وو. مشر هلك به ئې د وراثت قابل ګڼړلو(که د مرده ځامن او لونړه دواړه وی نو) فرمائی چه دجینئ څومره حصه رسی نوددې نه دې دوچند هلك ته ورکړې شی . یعنی که یو هلك او یو جینئ وی نو د ټول مال درې حصې کړی دوه حصې هلك ته او یو حصه دې جینئ ته ورکړې شی .

قوله تعالی: فَإِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ

[1] صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الولد وتقبله ومعانقته : ٥٩٩٩، صحیح مسلم: ٢٧٥٤)-.
[2] صحیح بخاری کتاب الادب التفسیر: سورة النساء باب (ولکم نصف ما ترک ازواجکم...) : ٤٥٧٨)-
[3] الطبری: ٨٧٢٨،)-

د صرف جینکو په صورت کښې د میراث تقسیم:-(اوس فرمائی که صرف جینکۍ وی نو دوی ته به څه ملاویږی (مترجم)لفظ (فَوْقَ) ته بعضې خلق زائد وائی . لکه ﴿فَاضْرِبُوْافَوْقَ الْاَعْنَاقِ﴾ کښې لفظ (فَوْقَ) زائد دې . لیکن مونږ دا نه منو. نه په دې آیت کښې او نه هغه آیت کښې . ځکه چه قرآن پاك کښې هیڅ داسې ځیز زیاتی نشته دې چه د هغې هیڅ فائده نه وی . د الله ﷻ کلام کښې داسې کیدل محال دی. بیا دا خیال ساتل پکار دی که داسې وې نو دې نه پس (فَلَهُنَّ) به نه راتلو بلکه (فلهما) به راتلو.

د دوو جینکو نه د زیاتو په صورت کښې حکم:- خو دا دې مونږ ته معلومه وی که چرې جینکۍ د دوو نه زیاتې نه وی یعنی صرف دوه وی نو هم دا حکم دې .یعنی دوی ته به دوه ثلث ملاویږی① ځکه چه دویم آیت کښې دوو خویندو ته دوه ثلث ورکړې شوې دی. اوکله چه دوو خویندو ته دوه ثلث ورکولې شی نو دوو جینکو ته دوه ثلث ولې نه ملاویږی ؟ دوی دپاره دوه حصې په طور د اولی پکار دی او حدیث مبارك کښې راغلی دی چه دوو جینکو ته رسول الله ﷺ دوه حصې مال ورکړې دې لکه څنګه چه د دې آیت مبارك د شان نزول په بیان کښې د سعد ؓ د لونړو په ذکرکښې ددې نه مخکښې بیان شو. نو اوس کتاب او سنت نه ثابت شو.دغه شان ددې دلیل دا هم دې که یو جینۍ وی او هلك نه وی نو دې صورت کښې به دې ته نیم مال ورکولې شی.او که دوو ته دنیم نیم ورکولو ذکر کول مقصود وو وې نو هم دلته به بیانیدو ،هرکله چه یو جدا کړې شوه نومعلومه شوه د دوو هغه حکم دې چه دوو نه زیات وی،والله اعلم

قوله تعالی:: وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ

د مور پلار حصه :- دمورپلار حصه بیانیږی .د دوی د وراثت مختلف صورتونه دی ①یو دا که د مرده اولاد د یو جینۍ نه زیات وی او مور پلار ئې هم وی نو دوی ته به شپږمه حصه ملاویږی. یعنی شپږمه حصه مورته او شپږمه حصه پلار ته که د مرده صرف یو لور وی نو نیم مال به دې جینۍ ته ورکولې شی اوشپږه حصه به مور ته اوشپږمه حصه پلار ته .اوکومه شپږمه حصه چه باقی پاتې شوه هغه به په طور د عصبه پلارته ملاویږی. نو دې حالت کښې به پلار فرض اوتعصب دواړه جمع کړی . یعنی مقرره شپږمه حصه او په طور د عصبه والا مال.

قوله تعالی:: فَاِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلَدٌ وَّوَرِثَهٗٓ اَبَوٰهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ

دویم صورت دا دې که صرف مورپلار وراثت کښې وی نو مور ته به دریمه حصه ا و باقی ټوله به پلارته په طوردعصبه ملاویږی. یعنی دوه ثلث به د ده مور ته ملاویږی. یعنی د مور په نسبت پلارته به دوچند حصه ملاویږی .که د مرده ښځې خاوند هم وی یا د مرده سړی ښځه هم وی یعنی اولاد ئې نه وی ، مور پلار ئې وی او خاوند وی یا ښځه نودې باندې اتفاق دې چه خاوند ته به نیمه او ښځې ته به څلورمه حصه ملاویږی.

د مور په حصه کښې اختلاف:- بیا د علماء کرامو دې کښې اختلاف دې چه مورته به د دې نه پس څه ملاویږی ؟ په کښې درې قوله دی .

① یو دا چه کوم مال باقی پاتې شی په هغې کښې دریمه حصه به ورته ملاویږی دواړو صورتونو کښې یعنی که ښځه خاوند پریږدی او مړه شی او که سړې ښځه پریږدی اومړ شی .ددې وجې باقی مال ددوی نسبت سره ګویا ټول مال دې .او دمور حصه دپلار نه نیمه ده. نو باقی مال نه دریمه حصه دې واخلی او دوه دریمې حصې چه باقی وی هغه به پلار ته ملاویږی .عمر فاروق ؓ ، عثمان ؓ ، او په اعتبار د زیات صحیح روایت د علی ؓ فیصله هم دا ده.د ابن مسعود ؓ او د زید بن ثابت ؓ هم دا قول دې . اووه واړه فقهاء کرام او څلورواړه امامانواو دجمهور عالمانو هم دا فتوی ده.

② دویم قول دادې چه دې دواړو صورتونو کښې به مور ته دټول مال ثلث ملاویږی ځکه چه دا آیت عام دې ،که خاوند اوښځه یو ځائې وی او که نه وی. نو عام طور به دامور ته ورکولې شی که د مرده اولاد

نه وي.د ابن عباس ﷺ همدا قول دي . علي ﷺ او معاذ بن جبل ﷺ نه هم دا شان مروي دی . شريح رحمه الله او داود رحمه الله هم دا فرماني . ابوالحسن بن لبان رحمه الله په خپل كتاب ايجاز كښي چه كوم دعلم فرائض باره كښي دي همدا قول خوښ كړي دي ، خو دي قول كښي نظر دي بلكه دا قول ضعيف دي ځكه چه آيت دده دا حصه په هغه وخت كښي مقرر كړي ده چه كله د ټول مال وراثت صرف مور پلار ته ملاويږي او كله چه زوج يا زوجه وي او هغوئ د خپلو حصو مستحق وي نوبيا چه كوم باقي پاتي شو بيشكه هغه ددي دواړو حصه ده نو دي كښي به ورته ثلث ملاويږي.

③ دريم قول دادي كه مړده سړي وي او دده ښځه موجود ده نو صرف دي صورت كښي خو به دي ته دټول مال دريمه حصه ملاويږي ځكه چه دي ښځي ته به دټول مال څلورمه حصه ملاويږي . كه دټول مال دولس حصي شي نو دري حصي خو به دا واخلي او څلور حصي به مور ته ملاويږي باقي پنځه حصي به پلار ته ملاويږي . ليكن كه ښځه مړه شوي وي اوددي خاوند موجود وي نو مور ته به دباقي مال دريمه حصه ملاويږي كه دټول مال دريمه حصه دي صورت كښي مور ته ملاوشي نو د دلته د پلار هم زياته حصه رسي. لكه د مړده دمال ني شپږ حصي كړي ، دري خاوند ته وركولي شي او دوه مور ته به ملاويږي ، نو پلار ته به يو ملاؤ شي چه دمور نه هم لږه ده.ددي وجي دي صورت كښي شپږو كښي دري حصي خو به پلار ته ملاويږي او يو مور ته او دوه پلار ته .دامام ابن سيرين رحمه الله هم داقول دي ، داسي گنړل پكار دي چه دا قول د دوؤ اقوالو نه مركب دي . ضعيف هم دي او صحيح قول ړومبي دي. والله أعلم .

قوله تعالى: فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ

د مور پلار په حق كښي دريم صورت:- دمور پلار احوالو كښي دريم صورت دادي چه هغه رونړو سره وي كه هغه سكه رونړه وي اوكه صرف دپلار طرفنه وي يا صرف د مور طرفنه وي . نو كه پلار موجود وي نو د خپل رور ميراث كښي به دوی ته هيڅ نه ملاويږي ليكن مور به شپږمه حصه واخلي او دوی ته به ني وركړي. او كه بل وارث نه وي او صرف مور سره پلار وي نو مال به ټول په ټوله پلار ته ملاويږي. دوه رونړه هم د ډيرو رونړو په حكم كښي دي. دجمهورو هم دا قول دي . خو ابن عباس ﷺ نه مروي دی چه يوځل رسول الله ﷺ عثمان ﷺ ته اووئيل چه دوه رونړه مور دثلث نه شي كولي او سدس ته نشي رسيدلي.قرآن پاك كښي د**(اخوة)** دجمع لفظ دي ، دوه رونړه كه ددي نه مراد وي نو **(اخوان)** به ونيلي كيدو.خليفه ثالث جواب وركړو چه دا دمخكښي نه راروان دی .اوڅلورو واړو طرفونوته دا مسئله دا شان رارسيدلي ده ، ټول خلق ددي عاملان دی. څه دا نه شم بدلولي .اول خو دا اثر ثابت نه دي ،د دي د راوي شعبه رحمه الله باره كښي د امام مالك رحمه الله جرح موجود ده .بيا په دي خبره چه دا قول د ابن عباس ﷺ نه دی دويم دليل دا دي چه پخپله د ابن عباس ﷺ خاص ملگري او اوچت شاگردان هم د دي خلاف دی .زيد رحمه الله فرماني چه دوؤ ته هم **(اخوة)** ونيلي كيږي .

الحمد لله مادامسئله ډيره په وضاحت سره يو بيله رساله كښي ليكلي ده.سعيد بن قتاده رحمه الله نه هم دغه شان مروي دی.خو كه د مړده يو رور وي نو مور د دريمي حصي نه نشي لري كولي.دعالمانو فرمان دي چه دي كښي حكمت دا دي چه د مړده د رونړو دودونو او د خوراك څكاك وغيره ټوله خرچه به د پلار په ذمه وي. دمور په ذمه به نه وي ځكه چه مقتضائي حكمت دا وو چه پلار ته زيات ملاؤ شي.دا توجيه ډيره ښه ده ليكن ابن عباس ﷺ نه صحيح سند سره دا مروي دی چه دا شپږمه حصه چه دموركمه شوي ده هغه به وركولي شي.دا قول شاذ دي . امام ابن جرير رحمه الله فرماني چه د عبدالله ﷺ دا قول د ټول امت خلاف دي.د ابن عباس ﷺ قول دي چه ﴿ كلاله ﴾ هغي ته واني چه د هغه خوني او پلار نه وي.

قوله تعالى: مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

د وصيت او قرض نه پس به د ميراث تقسيم وي :- د ټولو سلفو اوخلفو اجماع ده چه قرض وصيت باندي مقدم دي اوكه د آيت مطلب ته هم په غور اوكتلي شي نو هم دا معلوميږي . ترمذی وغيره كښي دی

چه علي بن ابي طالب ﷺ فرمائي چه تاسو قران پاك كښې د وصيت حكم مخكښې لولئ او د قرض روستو ليكن ياد ساتل پكار دي چه رسول الله ﷺ قرض مخكښې ادا كړې دې .بيا ئې وصيت جاري كړې دې . چه د يو مور رونړه وي نو دابه خپلوكښې وارثان وي بغير دعلاتي رونړو .يو كس به د خپل رور وارث وي ،د هغه نه چه هغه د بلې مور نه وي (¹)دا حديث صرف د حارث ﷺ نه مروي دې. اوپه دې باندې بعضې محديثينو جرح كړې ده. خو حارث حافظ فرائض وو ،دې علم كښې دوى ته خاص دلچسپي او دسترس وو او دحساب هم ډير لوئې ماهر وو ، والله اعلم.

قوله تعالى:: اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

بيا فرمائي چه مونږ پلار اوخامنو دپاره خپله خپله حصه مقرر كړه. اودجاهليت رسم موختم كړو.بلكه اسلام كښې چه كوم مخكښې حكم وو چه مال به اولاد ته ملاويدو ،مور پلار ته به صرف په طور د وصيت ملاويدو لكه ابن عباس ﷺ نه مخكښې بيان شو نو هغه منسوخ شو.او اوس دا حكم شو. تاسو ته دامعلومه نه ده چه تاسو ته به دپلارنه زياته نفع ملاويږي اوكه اولاد به نفع دركوي.اميد د دواړو نه نفع ده.يقين په چاباندې د زياتې نفعې نشته ،دويم دا زياته ممكن ده چه دپلار نه زيات خوئې په كار راشي اونفع وركړي اودامكن هم ده چه دخوئې نه زيات پلار په پكار راشي.اودهغه نه ورته نفع اوشي.

قوله تعالى:: فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا

بيا فرمائي چه دا مقررې حصې اوميراث دا دالله ﷻ د طرفنه فرض دي او په دې كښې د څه اميد يا ويرې په وجه د كمي او زياتي گنجائش نشته دې . او نه د چا محروم كول جائز دي اونه چاته زيات وركول جائز دي .الله ﷻ عليم اوحكيم دې چه څوك د څه مستحق وي هغه ته ئې هغه هومره حصه وركړې ده ،هرڅيز هغه پاك ذات ته ښه معلوم دې . ستاسو د نفع او نقصان هغه ته پوره علم دې . د هغه پاك ذات هيڅ يو كار د حكمت نه خالي نه وي. تاسو ته پكار دي چه د هغه پاك ذات احكام او فرمان باندې ټنگ اوكړئ .

وَلَكُمْ
اوده حصه ستاسو
نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ
نيم | دهغه مال|چه پريښودې وي | بيبيانو ستاسو| كه نه وي دهغوئ اولاد | اوكه وي دهغوئ اولاد
اوستاسوښځې چې كوم مال پريږدي په هغې كښې ستاسونيمه حصه ده |هله كه دهغوئ اولاد نه وي |اوكه
فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
انو ده حصه ستاسو څلورمه|دهغه مال نه چه پريښودې وي هغوئ| روستو(د اداكولو) دوصيت نه
اولاد ئې وي نو بيا دهغوئ په ميراث كښې ستاسوڅلورمه حصه ده| دابه دهغوئ د وصيت پوره كولو نه پس وي
يُّوْصِيْنَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۭ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا
اچه كړې وي هغوئ|هغه وصيت|يا روستو د قرض وركولونه| اوده حصه دښځو| څلورمه| دهغه مال نه
يا د قرض ادا كولو نه پس وي | اوستاسوپه پاتې مال كښې دهغوئ څلورمه حصه ده

¹) ترمذي كتاب الفرائض باب ماجاء في ميراث الاخوة من الاب والأم : ٢٠٩٤ ، ابن ما جة:٢٧١٥)-

تَرَكْتُمْ	اِنْ لَّمْ يَكُنْ	لَّكُمْ	وَلَدٌ	فَاِنْ كَانَ	لَكُمْ	وَلَدٌ
اچه پریږدئی تاسو	که نه وی	ستاسو	اولاد	او که وی	ستاسو	اولاد

که چرې دهغوئ اولاد نه وی | ....اوکه اولاد ئې وی نو

فَلَهُنَّ الثُّمُنُ	مِمَّا	تَرَكْتُمْ	مِّنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ	تُوْصُوْنَ
نوده حصه دبنځواتمه	دهغه مال نه	چه پریږدئی تاسو	روستو (داداکولو) دوصیت نه	چې اوکړئی تاسو

نوبیا ستاسوپه میراث کښې دهغوئ اتمه حصه ده | هله چې ستاسووصیت اول پوره شي

بِهَآ اَوْ دَيْنٍ	وَاِنْ كَانَ	رَجُلٌ	يُّوْرَثُ	كَلٰلَةً
یاروستودداداکولو دقرض نه	اوکه وی	سړې	اچه میراث ترې اوړې شي	مونډ وتلې

یا ستاسوقرض اداکړې شي | اوکه چرې یوسړې یابنځه مړه شي اونه ئې موروی اونه ئې پلار وی اونه ئې اولادوی |

اَوِ امْرَاَةٌ وَّلَهٗٓ	اَخٌ اَوْ اُخْتٌ	فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا	السُّدُسُ
ایا وه بنځه کلاله او وو د هغه	رور یا خور	انوده حصه دهریو ددې دواړو نه	شپږمه

یائې رور یا یوه خور پاتې شي | ....نو هر یوته به شپږمه حصه ورکولې شي

فَاِنْ كَانُوْٓا	اَكْثَرَ	مِنْ ذٰلِكَ	فَهُمْ شُرَكَآءُ	فِي الثُّلُثِ
اوکه وو رور او خور (دمونډوتلې)	زیات	ددغه (یو) نه	نوهغوئ ټول شریکان دی	په دریمه حصه کښې

اوکه رونړه خویندې ئې دیونه زیاتې وی | نو ټول به په دریمه حصه شریک کښې کنړلې شي

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ	يُّوْصٰى	بِهَآ	اَوْ دَيْنٍ
اروستو داداکولو دوصیت نه	چه وصیت کولې شي	په هغه سره	یا روستو د ورکولو دقرض نه

داهله چې اول ترې هغه وصیت پوره کړې شي د کوم چه وصیت شوی وی یا قرض ادا کړې شي |

غَيْرَ مُضَآرٍّ	وَصِيَّةً	مِّنَ اللّٰهِ	وَاللّٰهُ	عَلِيْمٌ
چه نه وی نقصان رسوونکې (نوروته)	داحکم دې	دطرفه داالله نه	او الله تعالی	پوهه دې

خوچې (دغه قرض یا وصیت) د ضرر دپاره نه وی | دا دالله پاک حکم دې | او الله پاک په هرڅه پوهه

حَلِيْمٌ ﴿١٢﴾

صبرناک دې |

او صبرناک دې |

قوله تعالى:: وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ

د بنځې په مال کښې د خاوند حصه :- الله ﷻ فرمائي چه ائې سړو ! ستاسو بنځې چه مړې شي که د دوی اولاد وی نو په هغې کښې نیمه حصه ستاسو ده او که د هغوئ اولاد وی نوتاسو ته به څلورمه حصه ملاویږی د وصیت او قرض نه پس .ترتیب داسې دې چه قرض دې ادا کړې شي ، بیا دې وصیت پوره کړې شي بیا دې میراث تقسیم کړې شي . دا داسې مسئله ده چه په دې باندې د ټولو عالمانو اجماع ده. نمسی هم په دې مسئله کښې د ځامنو حکم کښې دې بلکه د اولاد نه پس اولاد هم دې حکم کښې دې چه د دوی موجودګئ کښې به خاوند ته څلورمه حصه ملاویږی .

قوله تعالى:: وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ وَلَدٌ

دخاوند په مال كښې د ښځې حصه :-بيا د ښځو حصه بيانوي چه هغوئ ته به يا څلورمه حصه ملاويږي يا اتمه حصه،څلورمه په دې حالت كښې چه د وفات شوي خاوند اولادنه وي ، اتمه په هغه صورت كښې چې اولاد وي او دې څلورمه حصه كښې يا اتمه حصه كښې به دمرده ټولې ښځې شاملې وي.كه څلور وي نوداحصه به دوى كښې برابرتقسيمولې شي،كه درې وى نو بيا هم،كه يو وي نودهغې پوره حصه ده

قوله تعالى:: ﴿وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً﴾

د كلاله تفسير:- ﴿مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٍ﴾تفسير ددې نه مخكښې تيرشوې دې﴿كَلَالَةً﴾ مشتق ده د﴿اكليل﴾ نه﴿اكليل﴾ وائي هغه تاج وغيره ته چه د هغه سر هر طرفته پټ كړي ، دلته د دې نه مراد دا دې چه د ده وارثان د ده نه گيرچاپيره خلق وي،اصل او فرع يعنى جرړې يا ښاخ نه وي ابوبكرصديق ﷺ نه د ﴿كَلَالَةً﴾ د معنى تپوس اوشو نو ابوبكرصديق ﷺ اوفرمائيل چه څه خپلې رائې سره جواب وركوم كه صحيح وي نودالله ﷻ طرفنه دې او كه غلط وي نو څما او شيطان طرفنه به وي .اوالله ﷻ اود هغه رسول ﷺ د دې نه برى الذمه دى ﴿كَلَالَةً﴾ هغه سړې دې چه د هغه نر اولاد نه وي او نه ئې پلار وي. عمر فاروق ﷺ چه كله خليفه شونو دوى هم د دې موافقت سره اوفرمائيل چه ماته د دې نه شرم راځى چه څه د ابوبكر ﷺ رائې سره اختلاف اوكړم (ابن جرير) ([1])

ابن عباس ﷺ فرمائى چه كوم خلقو چې د حضرت عمر فاروق زمانه رالاندې كړې ده په هغوى كښې د ټولو آخرى زمانه كښې يم. ما د دوى نه آوريدلى وو چه خبره هغه ده چه كومه ما ونيلې ده صحيح ده اودرست هم دا ده چه كلاله وائى هغې ته چه نه ئې پلار وي اونه ځوئې.على ﷺ،ابن مسعود ﷺ ، ابن عباس ﷺ ،زيد بن ثابت ﷺ ، شعبى رحمة الله عليه ، حسن رحمة الله عليه،قتاده رحمة الله عليه ،جابربن حكم رحمة الله عليه هم دا فرمائى ([2])داهل مدينه، اهل كوفه او اهل بصره هم دا قول دې .اووه واړه فقهائې كرام ، څلور واړه امامان او جمهور سلف اوخلف بلكه ټول هم دا فرمائى،ډيرو بزرگانو په دې باندې اجماع كړې ده. اويومرفوع حديث مبارك كښې هم داراغلى دى([3]).

د كلاله په تفسيركښې ضعيف قول:- ابن لبان فرمائى چه ابن عباس ﷺ نه مروى دى چه كلاله هغه دى چه د چا اولاد نه وي.ليكن صحيح ړومبې قول دې.اوممكن دى چه راوى مراد باندې پوهه شوې نه وي.

قوله تعالى:: ﴿وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوۡ أُخۡتٌ فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنۡهُمَا ٱلسُّدُسُۚ﴾

بيا فرمائى چه دده روريا خور وي يعنى د مور د طرفه وي لكه څنگه چه په بعضې قراءت كښې (**او اخت من ام**) دى لكه سعدبن ابى وقاص ﷺ وغيره ابوبكرصديق ﷺ وغيره نه هم دا تفسير مروى دې . نو دوى كښې هر يو دپاره شپږمه حصه مقرر ده. كه زيات وي نو يو ثلث كښې ټول شريك دى ،

د مورد طرفه د ځوئې د نورو وارثانو نه په تقسيم كښې اختلاف:- چه كوم رور د مور نه وي د نورو رونړو نه مختلف دې① يو خو دا چه د خپل ميراث وركولو نه باوجود هم وارث وي ،لكه مور،②دويم دا چه د دوى سړي او ښځې،يعنى رور او خور ميراث كښې برابره دى③دريم دا چه دوى په هغه وخت كښې وارثان وي چه كله مرده كلاله وي. نود پلار نيكه ، د ځوئې ، د نمسى موجودگئ كښې هم وارث نه وي ④ څلورم دا چه دوى ته د ثلث نه زياته نه ملاويږي.كه دوى هرڅومره وي .سړي وي كه ښځې.عمر فاروق ﷺ دا فيصله كړې ده چه كوم رور يا خور د مورنه وي نو د هغوئ ميراث به د اشان تقسيميږى چه سړي دپاره دوچند او ښځې ته به يوه حصه ملاويږي زهرى رحمة الله عليه فرمائى چه عمرفاروق ﷺ داسې فيصله نه شى كولې .ترڅو چه هغوئ د رسول الله ﷺ نه آوريدلى نه وي.

قوله تعالى:: ﴿فَإِن كَانُوٓاْ أَكۡثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمۡ شُرَكَآءُ فِي ٱلثُّلُثِۚ﴾

---

[1]) الطبرى : ٨/٥٣)-

[2]) الطبرى : ٨/٥٥)-.

[3]) الحاكم : ٤/٣٣٦)-

سکه رونړه هم په کښې شریک دی:- ایت کښې دومره خو ښکاره دی که د دې نه زیات وی نو ثلث کښې شریك دی. دې صورت کښې د عالمانو اختلاف دې که د مرده په وارثانو کښې خاوندوی او مور وی یا نیا وی او دوه ئې مورنی رونړه وی او یا یو یا د یو نه زیات د پلارنی رونړه وی نو جمهور وائی چه دې صورت کښې به خاوند ته نیمه حصه ملاویږی .اومور یا نیا ته به شپږمه حصه ملاویږی.او چه کوم رونړه ئې د مور نه وی.هغه ته به یوه حصه ملاویږی. اوپه دې کښې د قدر مشترک په طور سکه رونړه هم شامل دی.کوم رونړه چې ئې د مور نه وی .د امیرالمومنین عمرفاروق ﷺ په زمانه کښې یو داسې صورت راپیښ شوې وو.نو دوی خاوند ته نیمه حصه ورکړه. او ثلث ئې هغوئ ته ورکړه چه کوم دمور نه رونړه وو،نو سکه رونړه هم پیش شو.عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چه تاسو دوی سره شریك یئ. عثمان ﷺ نه هم دغه شان شریك کول او دوؤ روایتونونه یو روایت کښې داسې د ابن مسعود ﷺ او زید بن ثابت ﷺ او ابن عباس ﷺ نه مروی دی .سعید بن مسیب ﷫،قاضی شریح ﷫ ،مسروق ﷫،طاؤس ﷫ ، محمد بن سیرین ﷫ ،ابراهیم نخعی ﷫ ،عمر بن عبدالعزیز ﷫ ،ثوری ﷫ اوشریك ﷫ نه هم دا قول نقل دې.امام مالك ﷫ ، امام شافعی ﷫،او امام اسحاق بن راهویه ﷫ هم دې طرفته تلی دی.

د علی ﷺ رائې:- خو علی بن ابوطالب ﷺ دې کښې د شرکت قائل نه دې. بلکه دوی د مور اولاد ته دې حالت کښې ثلث ورکولو او د یو مور پلار اولاد ته به ئې هېڅ نه ورکول. ددې وجې چه دوی عصبه دی. او عصبه په هغه وخت کښې وی چه ذوی الفروض نه بچ شی بلکه وکیع بن جراح ﷫ وائی چه علی ﷺ نه د دې خلاف مروی نه دی .ابی کعب ﷺ ،ابوموسی آشعری ﷺ نه هم دا قول نقل دې.ابن عباس ﷺ نه هم مشهور دا ده .شعبی ﷫ ،ابی لیلی ﷫،ابوحنیفه ﷫،ابویوسف ﷫،محمد بن حسن، حسن بن زیاد ﷫ ، زفربن هذیل رحمة الله علیه، امام احمد رحمة الله علیه، یحیی بن آدم ﷫ ، نعیم بن حماد رحمة الله علیه، ابوثور رحمة الله علیه، داود بن علی ظاهری ﷫ هم دې طرفته نظر کوی . ابوالحسین ابن لبان فرضی ﷫ هم دا اختیار کړی دی ، اوګورئی د دوی کتاب الایجاز.

مسلك حنفی:- د احنافو مسلک په مذکوره مسئله کښې د جمهورو پشان دې البته حافظ ابن کثیر فرمائیلی دی چه سکه رونړه به په کښې هم د قدر مشترک په طور شریک وی خو ثناء الله پانی پتی ﷫ فرمائیلی دی چه د امام ابوحنیفه ﷫ او امام احمد ﷫ په نیز به سکه رونړه په دې کښې نه وی شامل که یو وی اوکه زیات وی ځکه چه دې عصبه دې او د ذوی الفروض نه څه پاتې شوی نه دی نو د ده په کښې څه نشته او د امام شافعی ﷫ او امام مالک ﷫ په نیز په ثلث کښې سکه رونړه هم شریک دې (تفسیر مظهری (۲۴۳\۲)-

قوله تعالی:: مِنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصَىٰ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍ غَيۡرَ مُضَآرّٖۚ

د شرعی وصیت پوره کول ضروری دی:- بیا فرمائی چه دا تقسیم د وصیت پوره کولو نه پس دې. وصیت دې داسې وی چه خلاف عدل نه وی اونه په کښې چاته د نقصان رسولو ویره وی او نه په چا ظلم اوجبر کړې شوې وی ، اود یو وارث وراثت نه وی وهلې شوی. اونه چا ته کم زیات ورکړې شوې وی. څوک چې ددې خلاف وصیت کوی یا د شریعت نه خلاف وصیت کولو کښې کوشش کوی نو دې دالله ﷻ دحکم اودهغه په شریعت کښې خلاف حکم کولووالا او هغه ذات سره جنګ کولووالادې .

ضرر رسول ګناه کبیره ده:- رسول الله ﷺ فرمائی چه وصیت کښې څه ضرر او نقصان رسول ګناه کبیره ده. (ابن ابی حاتم) (۱).

نسائی کښې داابن عباس ﷺ قول هم داشان مروی دې. بعضو روایتونو کښې ابن عباس ﷺ نه د دې فرمان نه پس د آیت ټکړه تلاوت کول هم مروی دی .د امام ابن جریر ﷫ د قول مطابق صحیح هم دا خبره ده چه دا مرفوع حدیث نه دې موقوف قول دې .(۱)

(۱) دار قطنی : ٤/١٥١،)-

د وارث دپاره د قرار حکم:- ① د آئمه کرام رحمهم الله په دې کښې اختلاف دې چه وارث دپاره چه کوم اقرار مرده اوکړی آیا هغه صحیح دې که نه ؟ بعضې وائی چه صحیح نه دې ، ځکه چه دې کښې د تهمت لګولو ګنجائش دې. حدیث شریف کښې صحیح سند سره راغلی دی چه الله ﷻ هر حقدار ته د هغه حق رسوی.او اوس وارث دپاره څه وصیت نشته دې [1] امام مالك ، امام احمدبن حنبل رحمه الله،امام ابوحنیفه رحمه الله نه هم داقول نقل دې . د شافعی رحمه الله هم داړومبې قول وو
② لیکن آخری قول دا دې چه اقرار کول به صحیح منلې شی . طاؤس رحمه الله ، حسن رحمه الله ، عمر بن عبدالعزیز رحمه الله نه هم دا قول نقل دې .امام بخاری رحمه الله هم دا قول خوښوی اوخپل کتاب بخاری شریف کښې هم دې ته ترجیح ورکوی. نواز

دصحت اقرار دلیل:- د هغوئ دلیل یو حدیث دا هم دې چه رافع بن خدیج ﷺ وصیت اوکړو فزاریه چه په کوم څیز باندې څپلې دروازې بندې کړې وی هغه دې بیرته نکړې شی.امام بخاری رحمه الله بیا فرمائی چه بعضې خلق وائی چه دده دا اقرار کول جائز نه دی ځکه چه په دې کښې وارثانو سره بدګمانی ده. لیکن څه وایم چه رسول الله ﷺ فرمائی چه بدګمانی،نه ځان اوساتئ ،بدګمانی د ټولو نه لوئې دروغ دی. [3] قران پاک کښې د الله ﷻ فرمان دې چه الله ﷻ تاسو ته حکم کوی چه د چا کوم امانت وی هغه امانت هغه ته اورسوئی. دې کښې د وارث او غیر وارث هیڅ تخصیص نشته دې .[4]

تنبیه:- یادساتئ چه دا اختلاف په هغه وخت کښې دې چه کله اقرار فی الواقع صحیح وی اود نفس الامر مطابق وی اوکه صرف حیله سازی وی او بعضو وارثانو ته زیات ورکول او بعضو ته کم ورکول وی او دایو بهانه وی نو بالاجماع دا پوره کول حرام دی. او ددې آیت صفا الفاظ هم د دې د حرمت فتوی ورکوی . بیا فرمائی چه دا دالله ﷻ احکام دی چه ډیر د برداشت او علم خاوند دې .

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ	وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ	وَرَسُوْلَهٗ
دا حدونه دالله دی	اوڅوک چه اومنی حکم دالله تعالی	اودرسول دهغه
دادالله پاک مقرر حدونه دی	اوڅوک چې دالله اودهغه درسول حکمونه منی	

يُدْخِلْهُ	جَنّٰتٍ	تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ
نوداخل به کړی هغه لره	داسې باغونو ته	چه بهیږی به	لاندې دهغې نه	نهرونه
هغوئ به الله پاک داسې باغونو ته داخل کړی		..............چې دهغې لاندې به ولې بهیږی		

خٰلِدِيْنَ	فِيْهَا ؕ	وَذٰلِكَ الْفَوْزُ	الْعَظِيْمُ ۞	وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ
همیشه به وی هغوئ	په هغې کښې	اوداکامیابی ده	لویه	او څوک چه نافرمانی کوی دالله تعالی
په هغې کښې به همیشه وی		..........اوهمدالویه کامیابی ده		..........ز او څوک چې دالله او

وَرَسُوْلَهٗ	وَيَتَعَدَّ	حُدُوْدَهٗ	يُدْخِلْهُ	نَارًا	خَالِدًا
اودرسول دهغه	او اوړی	دحدونودهغه نه	نوداخل به کړی هغه	اور ته	چه همیشه به وی
درسول حکمونه اونه منی	اودالله پاک دمقرر حدونونه مه مخکښې تیرشی		نوداسې اور ته به ئې داخل کړی		چې

[1] النسائی فی الکبری : ۱۱۰۹۲، وسنده صحیح)–
[2] ابوداود کتاب الوصایا باب ماجاء للوراث : ۲۸۷۰، وسنده حسن ترمذی: ۲۱۲۰، ابن ماجة: ۲۷۱۳، نسائی: ۳۶۷۱)–
[3] صحیح بخاری کتاب الادب باب ما ینهی عن التحاسد والتدبر: ٦٠٦٤، صحیح مسلم:۲۵٦۳، ابوداود: ٤٨٨٢، ترمذی : ۱۹۲۸)
[4] صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الله تعالی (من بعد وصیة یوصی بها...) قبل حدیث : ۲۷٤۹)–

فِيهَا	وَلَهُ	عَذَابٌ مُّهِينٌ
په هغې کښې	اودپاره دهغه دي	عذاب سپکونکې
همیشه به په کښې وي	اوهغه دپاره رسوا کونکې سزا مقرر ده	

قوله تعالى : ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّتٍ﴾

په وصیت کښې د الله حدود قائمولو حکم :- اوچه کوم سړې د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ نافرمانی اوکړی او د هغه مقرر شوی دی حدونو نه مخکښې تیر شی نوداسړې به الله ﷻ جهنم ته واچوی په هغې کښې به دې همیشه وی.داسې خلقو دپاره ذلیل عذاب دې . یعنی دا فرائض او دا مقدار چه الله ﷻ مقرر کړی دی اود دې مړی وارثان چه الله ﷻ ددوی د قرابت والو ته او ددوی دحاجت مطابق چه څومره حصه ورکړې ده دا ټول د الله ﷻ حدونه دی.تاسو دا حدونه مه ماتوئی اومه ددې نه مخکښې ځئ چه کوم سړې د هغه پاك ذات احکام اومنی،او بهانوحیلو سره خپلو ته ورکړه کښې کمې زیاتې اونکړی، د الله ﷻ حکم او دهغه فریضه هغه شان اداکړی څنګه چې الله ﷻ بیان کړې ده،نو دالله ﷻ وعده ده چه دوی به داسې جنت ته داخل کړی چه هغې کښې به همیشه نهرونه بهیږی،اودا خلق کامیاب اومقصد ته رسیدونکی دی.

قوله تعالى : ﴿وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ﴾

اوچه څوك د الله ﷻ حکم رد کړی او د یو وارث حصه کمه زیاته کړی ، اود الله ﷻ د رضا خیال اونه ساتی،بلکه د هغه پاك ذات حکم بدل کړی اودهغې خلاف عمل اوکړی،یعنی د الله ﷻ تقسیم نظرانداز کړی اود هغه پاك ذات حکم عدل نه ګڼړی نو داسې سړې به همیشه رسوائې او رسواکن او دردناك عذاب کښې وی .

په وصیت کښې د عدل او ظلم جزا او سزا :- رسول الله ﷺ فرمائی چه یو سړې تر اویاکالو پورې دنیکئ عمل کوی ، بیا د وصیت په وخت کښې ظلم او زیاتې کوی ، دده خاتمه په خراب عمل باندې اوشی ، او دې جهنمی جوړ شی.اویو سړې د بدئی عمل اویاکاله کوی ، بیا خپل وصیت کښې عدل کوی او د ده خاتمه په نیکئ سره اوشی او دې جنت ته داخل شی . بیا د دې حدیث راوی ابوهریره ﷺ فرمائی چه دا آیت اولولئ ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾ نه تر ﴿وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ پورې .

سنن ابی داود (بَابُ الاضرارفي الوصية) کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی یو سړې یا یوه ښځه د الله ﷻ عبادت کښې ترشپیتو کالو پورې مشغول وی ، خو د مرګ په وخت کښې وصیت کښې څه کمې زیاتې اوکړی نو د ده دپاره جهنم واجب شی. بیا ابوهریره ﷺ ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ﴾ نه تر د آیت آخره پورې اولوستو. ترمذی او ابن ماجه کښې هم دا حدیث دې ، امام ترمذی دې ته حسن غریب وائی . مسنداحمد کښې دا حدیث مکمل او پوره موجود دې [1].

الْفَاحِشَةَ	يَأْتِينَ	وَالَّتِي
کار دزنا ته	چه راشی	او هغه ښځې
اوستاسوپه زنانه کښې څوک چې بد کاری اوکړی		

فَإِنْ شَهِدُوا	مِّنكُمْ	أَرْبَعَةً	عَلَيْهِنَّ	فَاسْتَشْهِدُوا	مِن نِّسَائِكُمْ
نو که ګواهی اوکړه هغوی	ستاسونه	دڅلورو کسانو	خلاف دهغوی	نو ګواهی واخلئ	دښځو ستاسو نه
نوپه هغوی باندې څلورکسان ګواهان پیش کړئ نو که څلور کسان پرې ګواهی ورکړی					

[1]) احمد: ٢/٢٧٨، ابوداود: ٢٨٦٧، ابن ماجة: ٢٧٠٤، وسنده حسن)-

فَأَمۡسِكُوهُنَّ فِي ٱلۡبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلۡمَوۡتُ أَوۡ يَجۡعَلَ

نوبندی کړئ هغوی| په کو رونو کښې| اتردې پورې| چه واخلي هغوئ لره مرګ | یا اوګرځوی|

نوهغوئ په کورونو کښې ترهغې پاپندې کړئ چې مرګ ني فنا کړي | اویا ورته الله تعالی

ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلٗا ۝ وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَٰنِهَا مِنكُمۡ

الله |دپاره دهغوی| لار د (خلاصی| اوهغه دوه کسان| چه راشي د زنا دې کار ته| ستاسو نه |

بله څه لار (قانون) راوباسی | اوپه تاسو کښې کوم دوه کسان چې بدکاری اوکړی

فَـَٔاذُوهُمَاۖ فَإِن تَابَا وَأَصۡلَحَا

نوتکلیف اورسوئ هغوئ دواړو ته| نوکه توبه اوویستله دواړو| اوصحیح کړو دواړو عمل خپل

نوسزا ورته ورکړئ| ....نوکه توبه اوباسی | ......اود خپلو عملونو اصلاح اوکړی |

فَأَعۡرِضُواْ عَنۡهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ تَوَّابٗا رَّحِيمًا ۝

|نوپریږدئ| هغوئ دواړه| بیشکه الله | ډیر توبه قبلونکې| رحم کوونکې دې|

نوبیا ئې پریږدئ| بیشکه الله پاک توبه قبلونکې او مهربان دې

قوله تعالی:: وَٱلَّٰتِي يَأۡتِينَ ٱلۡفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمۡ

د زنا اولنې منسوخ حکم:- د اسلام شروع کښې دا حکم وو چه کله به د عادلانو ګواهانو رېښتونې ګواهئ سره د ښځې بدکاری ثابت شوه نو هغې باره کښې داحکم وو چه هغه به دکورنه بهر نشی پریښودلې اوکور کښې دې قید کړې شی او همیشه دې قید کړې شی یعنی مرګ نه دې مخکښې داپرې تښودې شی.د دې بیان فرمانی چه دا بله خبره ده چه الله ﷻ د دوی دپاره څه بله لار راوباسی. بیا چه کله د دویم صورت سزا تجویز شوه نو هغه ناسخ شو اودا حکم ختم شو.

د زنا دویم او ناسخ حکم:- ابن عباس ﷺ فرمانی چه کله د سورة نور آیت نه وو نازل شوې نو د بدکارې ښځې هم دا حکم وو. بیا دې آیت کښې د واده شوې ښځې د رجم یعنی هغه په کانړو ویشتلو او ناواده کړې ته د کوړو ورکولو حکم نازل شو. عکرمه ﷺ، سعید بن جبیر ﷺ،حسن رحمه الله ، عطاء رحمه الله ، ابوصالح رحمه الله ، قتاده رحمه الله ، زید بن اسلم رحمه الله اوضحاك نه هم داقول نقل دې چه دا آیت منسوخ دې اودې امر باندې دټولو اتفاق دې .

د زنا اولنی حکم منسوخیت دلیل:- عباده بن صامت ﷺ فرمانی چه رسول الله ﷺ باندې کله وحی نازله شوه نو رسول الله ﷺ باندې به د دې ډیر اثر وو .اوتکلیف به ئې محسوسولو. او د رسول الله ﷺ مخ مبارک به زیړ شو او رنګ مبارك ئې بدل شو. الله ﷻ خپل نبی ﷺ باندې یو وحی نازل کړه هرکله چه هغه ختمه شوه نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خما خبره واورئ الله ﷻ د دې دپاره لار راوښکله . که واده شوې سړې او واده شوې ښځه وه نو سل کوړې ، بیا کانړو سره ویشتل او که واده شوی نه وی نو سل کوړې او دیو کال جلاوطنی (مسلم وغیره) ([1])ترمذی وغیره کښې دا حدیث د الفاظو بدلون سره راغلې دې . امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائی . داشان ابوداود کښې هم دی.([2])دابن مردویه غریب حدیث کښې دی چه ناواده شوی او واده شوی دې حکم سره دا هم دی که دواړه بوډاګان وی نو دوی به رجم کولې

---

[1]) احمد: ٥/٣١٨، صحیح مسلم: کتاب الحدود با ب حد الزنی : ١٦٩٠)-

[2]) ابوداود کتاب الحدود باب فی الرجم: ١٤٣٤، ابن ماجة: ٢٥٤٩، وصحیح مسلم: ١٦٩٠/١٣)-

شي لیکن دا حدیث غریب دې . طبراني کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلي دی چه د سورة نساء نازلیدو نه پس اوس د منع کولو حکم پاتې نشو. (یعنې د کور نه د وتلو نه د منع کولو حکم) [1]
د امام احمد رحمه الله مذهب د دې حدیث مطابق هم دا دې چه زاني واده شوی ته دې کوړې هم ورکړې شي اورجم هم .اوجمهور وائی چه کوړې به نشي ورکولې بلکه رجم کولې به شي.ځکه چه رسول الله ﷺ ماعز ﷺ اوغامدیه ښځه رجم کړه. او کوړې ئې ورته ورنکړې . دغه شان دوؤ یهودیانو ته هم رسول الله ﷺ د رجم کولو حکم کړې وو د رجم کولو نه مخکښې ئې د کوړو حکم نه وو فرمائیلې . نو د جمهورو د قول مطابق معلوم شو چه دوی ته د کوړو ورکولو حکم منسوخ شوې دې . ضرروی نه دی ، والله اعلم.
مسلگ حنفي:- اوپه محصن کښې به د سنګسارسره د کوړو دواړه سزاګانې نشي جمع کولې.ځکه چه رسول الله ﷺ دا دواړه سزاګانې نه دی جمع کړې.اوددې وجې هم چه د سنګسارنه پس د کوړو وهلوڅه فائده نشته.ځکه چه نورو ته د تنبیه ورکولوفائده په سنګسارکولوسره حاصلیږي.ځکه چه سخته سزا خو سنګسارکول دی.اوخپله زناکارته هم د هغه دمرګ نه پس تنبیه نشي ملاویدې. [2]
قوله تعالی:: وَالَّذٰنِ يَأْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا
د لواطت حکم:- بیا فرمائی که د بې حیایئي دا کار دوه سړي خپلو کښې اوکړي نو دوی ته تکلیف ورکړئ یعنې دوی ته بدرد اووائې او شرم اوغیرت ورته مخکښې کړئ . دا حکم هم داشان شو تر دې چه الله ﷺ د کوړو او اورجم سره منسوخ کړل. عکرمه رحمه الله ، عطاء رحمه الله ،حسن رحمه الله ،عبدالله بن کثیر رحمه الله فرمائی چه د دې نه مراد سړې او ښځه دی .
سدي رحمه الله فرمائی چه د دې نه مراد هغه ځوانان هلکان دی چه واده شوی نه وی. مجاهد رحمه الله فرمائی چه د لواطت باره کښې دا آیت نازل شوې دې . رسول الله ﷺ فرمائی چه څنګه تاسو لواطت باندې څوك اوګورئ نو دې او دا دویم کس دواړه قتل کړئ. [3]
قوله تعالی:: فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا
که دوی ددې خپل کار نه منع شي او توبه ګارشي او صحیح شي نو بیا تاسو دوی سره سختې مه کوئ اودوی سره خبرو کښې نرمي کوئ. ځکه چه ګناه نه توبه کونکې داسې دې لکه چه ده هډو ګناه کړې نه وی. الله ﷺ توبه قبلونکې دې اوبردبار دې .
د وینځې د بدکارئ سزا:- صحیح بخاري اومسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی که د چا وینځه بدکاري اوکړي نو د دې مالك دې ته حد ورکړي او په دې دې غصې نه کوی [4]یعنې د حد ورکولو نه پس دې دا نه وهي ځکه چه حد کفاره ده.

إِنَّمَا التَّوْبَةُ
ابیشکه قبلول دتوبې ا
اصل خبره داده چې
عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ
حق دې په الله تعالی باندې | دپاره دهغه کسانو | چه کوی بد عمل | په ناپوهئ سره | بیا توبه اوباسی |
الله پاک دهغه کسانو دتوبې قبلولو حق په خان منلې دې | چې په ناپوهئ کښې یو غلط کار اوکړی

[1] دار قطني ٦٨/٤، بيهقي : ١٦٢/٦)-
[2] تسهيل الهدايه (١٣٦/٤)-
[3] ابوداود كتاب الحدود فيمن عمل قوم لوط : ٤٤٦٢، وسنده حسن ترمذي: ١٤٥٦، ابن ماجة: ٢٥٦١)-
[4] صحيح بخاري كتاب الحدود باب لايثرب على الامة اذا زنت : ٦٨٣٩، صحيح مسلم: ١٧٠٣)-

مِنْ قَرِيْبٍ فَأُولٰٓئِكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ

زر نو دغه کسان چه دی| رجوع به کوی په رحمت سره الله تعالی| په هغوئ باندې| اودې الله تعالی|

اوبيا ډيرزر توبه اوباسی | نو داسې خلقو ته الله پاک د رحمت په نظر ګوری | او الله پاک

عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۷﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۚ

په هر څه پوهه او صاحب د حکمت |او نشته قبلول| د توبې | د پاره دهغه کسانو| چه کوی بدکارونه|

په هر څه پوهه او د هر مصلحت نه خبر دې |او توبه دهغه چا د پاره نه ده | ....چې ګناهونه کوی

حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّىْ تُبْتُ الْـٰٔنَ

تردې پورې| چه کله| حاضر شی| يوته په هغوئ کښې| مرګ| (نو) وائی| چه بیشکه ما توبه کړه| اوس|

تردې چې په دوئ کښې د چا د مرګ وخت راشی | نو (هغه وخت) نې اووئيل | چې اوس مې توبه ده

وَلَا الَّذِيْنَ يَمُوْتُوْنَ وَهُمْ كُفَّارٌ ؕ اُولٰٓئِكَ

اونه ده قبوله توبه دهغه کسانو |چه مړهٔ شی| په داسې حال کښې چه هغوئ| کافران وی| دا کسان چه دی |

اونه (توبه) دهغه چا د پاره چې کافر مړشی| ....دغه کسانو د پاره

اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۱۸﴾

تيار کړې دې مونږ| د پاره دهغوئ| عذاب | دردناک

مونږ دردناک عذاب تيار کړې دې |

قوله تعالی:: اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ

په ناپوهتيا سره ګناه کولو نه پس توبه :- مطلب دا دې چه الله ﷻ د خپلو هغه بندګانو توبه قبلوی چه په ناخبرئی کښې څوك بدکار اوکړی . بيا توبه اوباسی نو دا داسې شو چه ګويا ده هډو ګناه نه ده کړې خو دا توبه بهٔ د ملك الموت کتلو نه مخکښې مخکښې وی. مجاهد رحمه الله فرمائی چه څوك هم غلطئ سره يا په قصد سره څه نافرمانی اوکړی هغه جاهل دې چه تر کومې پورې د دې نه منع نه شی [1]. ابوالعاليه رحمه الله فرمائی چه صحابه کرامو رضی الله عنهم به فرمائيل چه بنده چه کومه ګناه اوکړی هغه جهالت دې[2] قتاده رحمه الله هم د صحابه کرام يو ډلې نه داسې روايت کوی.عطاء رحمه الله ابن عباس رضی الله عنه نه هم دغه شان مروی دی .

د مرګ نه وړاندې توبه ويستلو حکم :د زر توبه ويستلو تفسير کښې دی چه ملك الموت کتلو نه مخکښې وخت ته سکرات ته نزدې ونيلې شوی دی،خپل صحت کښې توبه کول پکار دی.دساه وتلو نه مخکښې توبه کول پکار دی.عکرمه رحمه الله فرمائی چه دنيا ټول په ټوله نزدې ده. ددې متعلق احاديث واورئی.

د ځنکدن نه وړاندې توبه:- رسول الله ﷺ فرمائی چه الله ﷻ د خپلو بندګانو توبه قبلوی ترکومې چه ده ځنکدن شروع نشی. (ترمذی) [3].

د مرګ نه څومره وړاندې توبه قبليږی؟:- چه کوم مومن بنده د خپل مرګ نه يو مياشت مخکښې توبه اوباسی نو د ده توبه الله ﷻ ته قبوله ده. تردې چه دې (يومياشتې) نه پس هم بلکه د مرګ نه يوورځ مخکښې ،بلکه دې نه يو ساعت مخکښې هم چه څوك اخلاص سره توبه اوکړی او خپل رب طرفته

---

[1]) الطبری: ۸۹/۸)-

[2]) الطبری: ۸۹/۸)-.

[3]) ترمذی کتاب الدعوات باب ان الله يقبل توبة العبد مالم يغر غر: ۳۵۳۷، وهو حسن ابن ماجة: ٤۲۵۳)-

رجوع اوکړي نو الله ﷻ د ده توبه قبلوي.عبدالله بن عمر ﷺ فرمائي چه څوك د مرګ نه يو کال مخکښې توبه اوباسي نوالله ﷻ د هغه توبه قبلوي ، او چه څوك يو مياشت مخکښې توبه اوباسي نو الله ﷻ دده توبه قبلوي . او چه څوك يوه هفته مخکښې توبه اوباسي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي ، او چه څوك يو ورځ مخکښې توبه اوکړي نو الله ﷻ د هغه قبلوي.دديّ آوريدو سره ابوايوب انصاري ﷺ دا آيت اولوستو نو دوی اوفرمائيل چه هم هغه وايم چه څه مې د رسول الله ﷺ نه آوريدلی دی.

په توبه قبلولو کښې د الله مهرباني:- مسند احمد کښې دی چه څلور صحابه کرام ﷺ جمع شول او په هغوئ کښې يو اوونيل مادرسول الله ﷺ نه آوريدلی دی (١)چه کوم سړی د خپل مرګ نه يو ورځ مخکښې هم توبه اوباسي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي .دويم تپوس اوکړو چه آيا دا رښتيا دی چه دا تا د رسول الله ﷺ نه آوريدلی دی ؟ هغه اووئيل چه آؤ. نوبل اوئيل چه ما د رسول الله ﷺ نه آوريدلی دی که نيمه ورځ مخکښې هم توبه اوباسي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي.دريم اووئيل چه تا دا آوريدلی دی ؟ هغه اووئيل چه آؤ. وې وئيل چه ما آوريدلی دی که يو ساعت مخکښې هم ورته توبه ورته نصيب شي نو الله ﷻ د هغه توبه قبلوي . څلورم اووئيل چه تا دا آوريدلی دی ؟ هغه اووئيل چه آؤ ما آوريدلی دی . هغه څلورم اووئيل چه ما رسول الله ﷺ نه تردې پورې آوريدلی دی چې تر کومې پورې د ده مرئی ته روح نه وی راغلې نو د ده دپاره د توبې دروازې بيرته وی. (٢)ابن مردويه کښې دی چه تر کومې پورې د ده غرغره شروع نشی نوترهغه وخت پورې د ده توبه قبوله ده(٣) ډيرومرسلو احاديثوکښې دا مضمون راغلې دې .

الله او د شيطان قسمونه:- ابوقلابه رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ کله په ابليس لعنت اوکړو نو هغه وخت اوغوښتواووې وئيل چه ستا په عزت او جلال قسم چه ترکومې د ابن آدم بدن کښې روح وی نو څه به د هغه د زړه نه نه اوزم. الله ﷻ اوفرمائيل چه ځما دې په خپل ذات قسم وی چه تر کومې پورې په هغه کښې روح وی نودهغه توبه به قبلوم.يو مرفوع حديث مبارك کښې هم دې ته نزدې نزدې(بيان)نقل دې.

دحافظ ابن کثير رحمه الله تبصره :- د دې ټولو احاديثو نه معلوميږی چه کله ترکومې پورې ژوندې وی او ده ته د خپل ژوند اميد وی نو تر هغه وخته پورې چه دې الله ته توبه اوباسي نو الله ﷻ هغه قبلوي. او په ده باندې رجوع کوی او الله ﷻ عليم او حکيم دې .

قوله تعالى:: وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّاتِ

د ځنکدن په وخت کښې د توبې حکم:- خو کله چه د ژوند نه مايوسه شي او فرښتې اوګوری او د ده بدن نه روح اوځی او حلق ته راورسی او سينه کښې ښخ شي اوحلق ئې غرغره شروع کړی نو بيا دده توبه نه قبليږی . ځکه چه الله د دې نه پس فرمائي چه تر مرګه پورې چه کوم ګناهونه ئې کړی وو او کله دې مرګ اوګوری او ا ووائي چه اوس څه توبه کوم نو د داسې سړی توبه قبوله نه ده لکه بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ (دوؤ آيتونو پورې) مطلب دا دې چه ځمونږ د عذابونو معائنه کولو نه پس ځمونږ د ايمان اقرار کول نفع نه ورکوی. اوبل ځائې کښې دی چه ﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾ الخ ، مطلب دا دې چه کله مخلوق نمر لره د مغرب نه راختو باندې وينی نو په هغه وخت کښې به دوی ايمان راوړی نو نه خو به د دوی ايمان قبول وی او نه به د دوی عمل دوی ته نفع ورکوی.

قوله تعالى:: وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ

د مشرك ښښنه نشته :- بيا فرمائي چه کفر او شرك باندې چه څوك مړه شي نو د دوی ندامت او توبه به

---

(١) مسند الطيالسي : ٢٢٨٤)-

(٢) احمد: ٤٢٥/٣)

(٣) مسند البزار : ٣٢٧٣، مجمع الزوائد : ١٠٩٨)-

دوی ته هیڅ فائده نه ورکوی . اونه به فدیه او نه به بدله دوی ته څه فائده ورکوی. اګر چه دوی د ټولې زمکې برابر سرزر هم ورکړی.

دپردې حائل کیدو نه وړاندې توبه قبلیدل:- ابن عباس ﷺ وغیره فرمانی چه دا آیت د اهل شرك باره کښې نازل شوې دې . مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانی چه الله ﷻ د خپل بنده توبه قبلوی. او دې بښی. ترکومې چه پرده رانشی . ورته اووئیلې شو چه پردې نه څه مطلب دې ؟ وې فرمائیل چه د شرك حالت کښې چه نې ساه اوزی (١) داسې خلقو دپاره الله ﷻ سره سخت او دردناك عذاب تیار کړې دې او همیشه به دوی په هغې کښې وی.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
ائې هغه کسانو| چه ایمان مو راوړې دې|
اې دایمان خاواندانو!
لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا ؕ وَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ
نه دی حلال| تاسو لره| چه میراث کښې واخلئ| ښځې | په زور سره| ا ومه تنګوئی هغوی|
تاسودپاره جائز نه دی | چی په زور د ښځو نه میراث یوسئ | اوهغوئ (په دې غرض) مه تنګوئ
لِتَذْهَبُوْا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيْنَ
دپاره ددې چه واخلئ تاسو|بعضې هغه مال (مهر)|چه تاسو ورکړې وی هغوئ ته| البته | که هغوئ راشی
چې دخپل ادا شوی مهرڅه حصه ترې نه واپس واخلئ | ....مګر که هغوئ
بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوْهُنَّ
بدکارئی ته| ښکاره سره| او ژوند تیروئی هغوئ سره| په ښه طریقه| نوکه نه خوښوئ تاسوهغوی لره
ښکاره بدکاری اوکړی|نو بیا (ئې تنګولې شئ) اودښځوسره په ښه طریقه وخت تیروئ| که هغوئ ستاسوخوښې نه وی
فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوْا شَيْـًٔا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيْهِ خَيْرًا كَثِيْرًا ⑲ وَاِنْ
اکیدیشی| چه تاسو نه خوښوئی| یو څیز| اوکیخودې وی الله تعالی|په هغې کښې| خیر ډیر | اوکه چرې
نوداکیدیشی چې یو څیزستاسوخوښ نه وی| اوالله پاک په هغې کښې تاسوله ډیره فائده ایخودې وی
اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ ۙ وَّاٰتَيْتُمْ اِحْدٰىهُنَّ
اراده اوکړه تاسو| دبدلولو| دیوې ښځې| په ځائې د بلې ښځې| حال دا چه ورکړې وی تاسو|یو دهغوئ ته
اوکه تاسو(په ښه طریقه وخت نشئ تیرولې) اودیوې په ځائې بله ښځه بدلول غواړئ|اویوې ته مو
قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوْا مِنْهُ شَيْـًٔا ؕ اَتَاْخُذُوْنَهٗ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا
ډیر مال|نومه اخلئ تاسو| دهغه مال نه | څه څیز| آیاتاسو به اخلئ هغه (مال) په تور پورکولو سره|اوپه ګناه
ډیرمال ورکړی وی|نو هغه ترې واپس مه اخلئ| ....آیا تاسوداغواړئ چې په بهتان تړلو اوښکاره

---

(١) احمد: ٥/١٧٤)-

مُّبِيْنًا۝٢٠ وَكَيْفَ تَأْخُذُوْنَهٗ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ

ښکاره سره | او څه رنګ به ا خلئ تاسو | او حال دا چه | رسیدلی وی | ځیني ستاسونه | ځینوته (په کوروالی سره)

ظلم کولو باندې دغه مال واخلئ | او داځنګه واپس اخستئ شي حال دا چي تاسو یو بل سره لیدل کتل کړی دی

وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا۝٢١ وَلَا تَنْكِحُوْا مَا

او اخستي وی هغوئ | ستاسونه | وعده | کلکه (په نکاح سره) | اومه کوئی نکاح | دهغي سره

اوهغوئ ستاسونه دنکاح په وخت کښې مضبوطي وعدې اخستي وی | اوهغه ښځو سره هیچرې نکاح مه کوئ

نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّهٗ

چه نکاح کړی وی | پلارانو ستاسو | دښځونه | البته څه چه | وړاندې شوی دی | بیشکه داکار

چي کوموسره ستاسوپلرونو نکاح کړی وی | (ددې حکم نه چي مخکښې څه اوشوهغه اوشو بیا دپاره خیال ساتئ)

كَانَ فَاحِشَةً وَّمَقْتًا ؕ وَسَآءَ سَبِيْلًا۝٢٢ ع

دې دبې حیائی | اودغصې | او بده لاره ده |

خکه چه دا ډیره دبې حیائی خبره ده | اودنفرت کار دې |

قوله تعالی: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا ؕ

ښځې په وراثت کښې داخستلو ممانعت :- صحیح بخاری کښې دی ابن عباس ﷺ فرمائی چه کله به یو سړې مړ شو نو د هغه وارثان به د دې ښځې پوره حقدار ګنړلې شو. که په هغوئ کښې به چا غوښتل نوهغه به ئې خپله نکاح کښې اخسته. اوکه هغه به غوښتل نو د بل چا نکاح کښې به ئې ورکوله. که غوښتل به ئې نو نکاح کولو ته به ئې نه پرېښودله . د ښځې د خپلوانونه زیات به دا خلق د دې حقدار ګنړلې شو. د جاهلیت د دې رسم خلاف دا آیت نازل شو.[1]

دویم روایت:- دویم روایت کښې داهم راغلی دی چه هغه خلقو به دا ښځه مجبوروله چه هغه د مهر د حق نه دستبرداره شی ګنی داسې بې نکاح ناسته وی.[2]

دریم روایتګ:- داهم مروی دی چه په هغوئ کښې به څوك راغلل او د دې ښځې د خاوند په مرګ به ئې په دې ښځه باندې څادر واچولو نو هغه د دې ښځې مختار ګنړلې شو.

څلورم روایت:- اویو روایت کښې دی که دې څادر اچونکی به دا ښځه ښکلې اوموندۀ نو خپله نکاح کښې به ئې اخسته.که دا به ښکلې نه وه نو دابه هسې ناسته وه تر دې چه دې ته به مرګ راغلو او بیا به د دې د مال وارث شو.

پنځم روایت:- دا هم مروی دی چه د مړی یو نزدې دوست به په دې کپړا واچوله نو بیا به که هغه د دې ښځې بدله کښې څه فدیه ورکړه نو هغه ته به ئې د نکاح کولو اجازت ورکولو ګنی هسې به ترمرګه ناسته وه.

شپږم روایت:- زید بن اسلم رحمه الله فرمائی چه د اهل مدینه به دا دستور وو چه وارث به د دې ښځې هم وارث جوړیدو.دې خلقو به دې ښځې سره ډیر خراب سلوك کولو. تر دې چه د طلاق ورکولو په وخت کښې به ئې دوی ته شرط ایښودو چه چرته څه غواړم نو ستا نکاح به هلته کوم. دغه شان قید نه د

---

[1] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (لا یحل لکم ان ترثوا لنساء کرها..) : ٤٥٧٩، ابوداود: ٢٠٨٩)-

[2] ابوداود کتاب النکاح باب فی قوله تعلی(لا یحل لکم ان ترثو.....) : ٢٠٩٠، وسنده حسن)-

ازاديدو صورت به دا وو چه هغه ښځې ته څه ورکړی اوځان ترې خلاص کړي .الله ﷻ ددې نه مومنان منع کړل.

اتم روايت:- ابن مردويه کښې دی چه کله ابوقيس بن اسلت وفات شو نو د هغه ځوئې د هغه ښځې سره نکاح کول غوښتل لکه څنګه چه د جاهليت په زمانه کښې دستور وو. نودې باندې دا آيت نازل شو.

نهم روايت:- عطاء رحمه الله فرمائی چه د يو بچی په پرورش کولوبه ئې هغه خرچ کولو.

لسم روايت:- مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله به څوك مړ شو نو د هغه ځوئې به د هغه ښځې حقدا رګڼړلې شو. که هغه به غوښتل نوپخپله به ئې دې خپلې ناسکه مورسره نکاح کوله اوکه غوښتل به ئې نو د بل چا نکاح کښې به ئې ورکوله. لکه رور يا وراره يا چه چرته به ئې غوښتل .

يوولسم روايت:- عکرمه رحمه الله روايت کوی چه د ابوقيس د دې ښځې نوم کبشه وو. هغې د دې صورت خبر رسول الله ﷺ ته ورکړو چه نه خو ماته دا خلق د خپل خاوند په ميراث کښې حصه راکوی اونه ما پريږدی چه څه بل چرته نکاح اوکړم. نو دې باندې دا آيت نازل شو. ([1])

دولسم روايت:- يو روايت کښې دی چه د کپړې اچولو رسم نه مخکښې که ښځه به اوتښتيده او خپل موريلارکره به راغله نو هغې ته به خلاصې ملاؤ شو.

ديارلسم روايت:- مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله به دوی ته يوه يتيمه ماشومه پاتې شوه نو هغه به دوی نه ورکوله(مورته)په دې اميد چه کله څمونږ ښځه مړه شی نو دې سره به نکاح اوکړويا به د خپل ځوئې دې سره نکاح اوکړو.

د رواياتوخلاصه:- اوس د دې ټولو اقوالو نه معلومه شوه چه د دې ټولو صورتونو نه الله ﷻ په دې آيت مبارك کښې منع اوفرمائيله. او ښځو ته د دې مصيبت نه نجات ملاؤشو. والله اعلم .

قوله تعالى:: ﴿وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ﴾

بيافرمائی چه دې ښځو ته د خوراك څښاك او ژوند تيرولو کښې تکليف او پريشانی مه ورکونی چه يا خودې هغوئ خپل مهر پريږدی او يا دې دوی ته څه پريږدی يا خپل څه بل حق نه لاس اووينځی اودا به په دې باندې مجبوروليې او زورولې شوه.

ابن عباس ﷺ فرمائی چه د دې مطلب دا دې چه ښځه ئې خوښه نه ده ، دې سره ئې زړه او نه لګيدو او داپريږښودل غواړی نودې صورت کښې به مهر او ټول حقوق وغيره ورکول وی. اوددې نه دبچ کيدو دپاره په دې ښځه باندې زورزياتې کوی اورنګ رنګ تکليفونو کښې ئې راګيروی چه هغه خپل حقوق پريږدی اولاړه شی اويا راضی شې .نو دې صورت کښې قرآن پاك مسلمان ته خبرداری ورکړو چه دا صورت پريږدنی .ابن سلمانی رحمه الله فرمائی چه دې دواړو آيتونو کښې رومبې آيت د جاهليت امر ختمولو دپاره او دويم ايت د اسلام د دامرداصلاح دپاره نازل شوې وو.

قوله تعالى:: ﴿إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ﴾

دفاحشه په تفسير کښې اقوال:- ①ابن مبارك رحمه الله هم دا فرمائی . مګردې صورت کښې چه د دوی نه ښکاره بې حيائی صادر شی . دې نه مراد په قول د اکثرو مفسرينو صحابه کرامو ﷺ وغيره زناکاری ده. يعنی دې صورت کښې جائز دی چه دې دې نه مهر واپس واخستې شی. او هغه دې پريشانه کړې شی چه خلع باندې راضی شی ([2]) لکه څنګه چه د سورة بقره آيت مبارك کښې دی چه ﴿لَا يَحِلُّ لَكُمۡ﴾ الخ. يعنی تاسو دپاره حلال نه دی چه تاسو د هغې نه څه واخلئ چه کوم تاسو هغې ته ورکړی دی . مګر دې حالت کښې چه دواړه د الله ﷻ حدونه قائم نشی ساتلې او د دې ويره وی الخ.

---

[1]) الطبری : ٨٨٧٤))-

[2]) الطبری: ١١٥/٨))-

③ بعضو برزګانو فرمائيلي دی چه ﴿بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ نه مراد د خاوند خلاف کيدل ، د هغه نافرمانی کوی، خوله غلطه خوزول، خراب اخلاق، د زوجيت حقوق ښه طريقې سره نه ادا کول وغيره دی. [1]

④ امام ابن جرير رحمه الله فرمائي چه د دې آيت الفاظ عام دی ، دې کښې زنا او دا دواړه په دې کښې شامل دي يعنې هغه ټولو صورتونو کښې چه خاوند لره مباح وی چه هغه تنګ کړی چه هغه خپل ټول حقونه يا لږ حق پريږدی او بيا هغه جدا کړی .داامام صاحب رحمه الله دا فرمان ډير مناسب دې ، والله اعلم . دا روايت هم مخکښې تير شويدې چه تر دې پورې ددې آيت د نازليدو سبب دجاهليت رسم دی . چه په دې کښې الله ﷻ منع فرمائيلې ده . ددې نه معلوم شو چه دا پوره بيان دامر جاهليت داسلام نه دختمولو دپاره شوی دی.

دايت شان نزول:- ابن زيد فرمائي چه د مکې قريشو کښې دا خبره وه چه کله به د يو سړی يو شريفې ښځې سره نکاح اوشوه او د دوی موافقت به نه وو نو دې سړی به هغې ته طلاق ورکولو ، ليکن دا شرط به په کښې وو چه د هغه د اجازت نه بغير به دې بل ځائې کښې نکاح نشوه کولې . په دې خبره به ئې ګواه مقرر کړو او اقرار نامه به ئې اوليکله.اوس که چرته نه به پيغام راغلو او هغه ښځه به راضی وه نو دې سړی به وئيل چه ته ما ته دومره رقم راکړه نو څه به تاته د نکاح کولو اجازت درکړم. که هغې به ادا کړو نو ورته به ئې اجازت ورکړو ګنې دغه شان به هغه پاتې وه او بله نکاح به ئې نشوه کولې . ددې ممانعت په دې آيت کښې نازل شو .دمجاهد رحمه الله په قول دا حکم او د سورة بقرة آيت دواړه يو دی.

قوله تعالى:- ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾

ښځو سره د ښۀ سلوک حکم:- بيا فرمائي چه ښځو سره نيک سلوک کوئې چه هغوئ ستاسو دپاره ښائسته اوښه حالت کښې وی. تاسو هم خپل حالت ښه ساتئ. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ يعنې لکه څنګه چه ستاسو حقوق په دوی باندې دی نودغه شان د هغوئ حقوق په تاسو باندې دی.

بهترين سړې څوک دې؟:- رسول الله ﷺ فرمائی چه په تاسو کښې بهترين سړې هغه دې چه خپلې کور والا سره بهتر سلوک کوی څه خپلو بيبيانو سره ښه سلوک کوم. [2]

د نبی کريم ﷺ خپلو بيبيانو سره سلوک:- رسول الله ﷺ د خپلو بيبيانو سره ډيرې خوشحالئ ، مهربانئ ، نرمو اخلاقو او روڼې تندی سره ملاويدلو. هغوئ سره به ئې د خندا خوشحالئ خبرې کولې . د هغوئ زړونه به ئې خپل لاس کښې ساتل . هغوئ ته به ئې ښه خوراک څکاک ورکولو. په فراخه زړه به ئې دوی باندې خرچ کولو. داسې دخنداخبرې به ئې کولې چه دې سره به هغوئ خندل. داسې هم شوی دی چه رسول الله ﷺ عائشه رضي الله عنها سره منډه هم وهلې ده. چه په هغه منډه کښې عائشه رضي الله عنها مخکښې لاړه. څه موده پس بيا ئې منډه اووهله نو دې ځل عائشه رضي الله عنها روستو پاتې شوه. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه بدل خلاص شو. [3]

د دې نه د رسول الله ﷺ مطلب دا وو چه دې سره عائشه صديقه رضي الله عنها خوشحاله شی. چه کومې بی بی سره به رسول الله ﷺ شپه تيروله نو ټولې بيبيانې به هلته جمع شوې .يو ساعت نيم به کښيناستې او خبرې اترې به ئې کولې . کله کله به داسې هم کيدل چه رسول الله ﷺ به هغوئ سره يو ځائې خوراک اوکړو او بيا به ټولې خپلوخپلو کورونو ته تللې او رسول الله ﷺ به هم هلته آرام کولو چه کوم ځائې به د شپې تيرولو نمبر وو. خپلې بی بی صاحبې رضي الله عنها سره به يو څادر کښې څملاستو او قميص مبارک به ئې

---

[1] الطبری: ۱۱۷/۸-

[2] ترمذی کتاب المناقب باب فضل ازواج النبی : ۳۸۹۵ وهو صحيح)-

[3] ابوداود کتاب الجهاد باب فی السبق علی الرجل : ۲۵۷۸، وسنده صحيح ابن ماجة: ۱۹۷۹، مختصرا)-

اوویستلو ، صرف تهبند به ئې وو. د ماسختن مونځ نه پس به کور ته تلو اوساعت دوه به ئې خبرې اترې کولې چه دې سره به د کور والو زړه خوشحاله شو. غرض دا چه ډیر محبت او مینې سره به رسول الله ﷺ وخت تیرولو. نو مسلمانانو ته پکار دی چه خپلو بیبیانو سره ښه په مینه او محبت سره اوسیږی . الله ﷻ فرمائی چه ستاسو ښه والی ځما د نبی په نقش قدم تلل دی . د دې تفصیلی احکامو ځایې تفسیر نه دی بلکه په دې مضمون کتابونه شته دې . والحمد لله .

قوله تعالى: ﴿فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا﴾

ښځو سره د ښه سلوک تاکید:- بیا فرمائی که ستاسو زړه نه غواړی نو بیا هم تاسو خپلو بیبیانو سره ښه سلوك کوئی اودامکن دی چه الله ﷻ تاسو ته ډیره ښیګړه درکړی . ممکن دی چه نیك اولاد درته درکړی. اودې سره الله ستاسو نصیب ښه کړی .

دښځې باره کښې مومن ته نصیحت:- صحیح حدیث کښې دی چه مومن سړې دې مومنه ښځه نه جدا کوی. که د دې یو خبره نیمه ئې خوښه نه وی نو یو نیم عادت به ئې ښه هم وی . ([1])

قوله تعالى: ﴿وَإِنْ أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا﴾

د طلاق ورکولو اراده:- بیا فرمائی په تاسو کښې که څوك خپلې بی بی ته طلاق ورکول غواړی او د دې په ځائې بلې بی بی سره نکاح کول غواړی نو هغې ته د هغه مهر نه ورکړئ کوم چه تاسو مقرر کړې وی او د هغې نه دا واپس مه اخلئ اګر چه تاسو هغوئ ته خزانې ورکړې وی .د سورة آل عمران تفسیر کښې د قنطار پوره بیان تیر شوې دې ، ځکه دلته دوباره د بیانولو ضرورت نشته دې .

زیات مهر مقرر کول جائز دی:- د دې نه ثابت شو چه مهر کښې زیات مال ورکول هم جائز دی . امیر المومنین عمر فاروق رضی الله عنه نه مخکښې د زیاتو زیاتو مهرونو ورکولو نه منع کړې وه. بیا ئې د خپل قول نه رجوع اوکړه لکه چه مسند احمد کښې دی چه حضرت عمرفاروق رضی الله عنه . چه د ښځو مهر تړلو کښې زیاتې مه کوئی که په دنیاوی اعتبار سره څه د ښیګړې څیز وې یا د الله ﷻ په نیز دا د تقوی څیز وې نو ستاسو تولو نه مخکښې به د الله ﷻ رسول ﷺ دا عمل کړې وو. رسول الله ﷺ د خپلې یو بی بی یا یو لور مهر د دولسو اوقیو نه زیات نه دې مقرر کړې (تقریباً پاؤ باندې سل روپۍ) .

انسان چه کله مهر زیات مقرر کړی نو دا د هغه دپاره مصیبت جوړیږی . تر دې چه په مزه مزه د ده ښځه په ده بوج شی او د ده په زړه کښې هغې سره دښمنی پیدا شی. اودې وائی چه تا ځما په اوګو باندې مشك زروند کړی دی ([2]) دا حدیث هم ډیرو کتابونو کښې مروی دې .

دعمر رضی الله عنه په مهر کښې دغلو نه منع کول:- یو حدیث مبارك کښې دی چه عمرفارق رضی الله عنه منبر باندې تشریف فرما شو او وې فرمائیل چه ائې خلقو ! تاسو ولې زیات زیات مهرونه تړل شروع کړل ؟ رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم خو د څلورو سوؤ درهمو تړلې مقررکړې وو (چه دا سل روپۍ جوړیږی) که دا زیات مهر د تقوی او کرامت سبب وې نو تاسو به دې کښې زمونږ نه وړاندې شوې نه وئ خبردار چه د نن نه پس ځما آوریدوکښې رانشی چه چا د څلور سوؤ درهمو نه زیات مهر مقرر کړې دې . دې فرمائیلو نه پس دوی د منبر نه لاندې راکوز شو نو یو قریشیه ښځه ورته مخامخ شوه او ورته ئې اوفرمائیل چه ائې امیر المومنین ! آیا تاسو خلق منع کړل چه د څلورو سوؤ نه زیات مهر مه مقرروئ ؟ دوی ورته اوفرمائیل چه آو. هغه ښځې اوونیل چه آیا تا د الله ﷻ نازل شوې قرآن پاك نه دې آوریدلې ؟ وې فرمائیل چه څه ؟ هغې اوونیل چه الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا﴾ الخ ، تاسو هغوئ ته خزانه ورکړې وی . الخ. عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائیل چه ما معاف کړئی ، د عمر نه خو هر سړې زیات پوهه دې . بیا دوی واپس شو. او هم په هغه وخت په منبر کښیناستل او خلقو ته ئې اوفرمائیل چه ائې

---

[1] صحیح مسلم کتاب الرضاع باب الوصیة بالنساء: حدیث : (١٤٧١)-

[2] حمد: ٤٠/١، ابوداود کتاب النکاح باب الصداق: ٢١٠٦، وهو حسن ترمذی: ١١١٤، نسائی : ٣٣٥١، ابن ماجة: ١٨٨٧،)-

خلقو ! اما تاسو د څلورو سوو درهمو نه زیات مهر مقررلو نه منع کړی وئ . خو اوس وایم چه څوك د خپل مال نه څومره مهر ورکول غواړي ورکوی دي . خپلې خوښې سره چه څومره مهر ورکول غواړي نو ورکوی دي . څه به هغه نه منع کوم. (۱)یو روایت کښې ددې ښځې دا آیت لوستل مروی دی چه ﴿وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا﴾من ذهب﴾ د عبدالله بن مسعود ﷺ قرآت کښې هم داشان دی . او د عمرفاروق دا فرمائیل هم مروی دی چه یوه ښځه عمر باندې غالب شوه. (۲)

او روایت کښې دی چه دوی اوفرمائیل اګر چه ذی القصه د یزیدبن حصین لور وی بیا هم د دې مهر زیات مه مقرر کوئ او که تاسو اوکړل نو زیات رقم به بیت المال دپاره اخلم . دې سره یو لوړې اوږدې پوزې والا ښځې اووئیل چه ائې عمر فاروق ! تاسو دا حکم نشئ کولې الخ.

قوله تعالی:: وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ

مهر نشی واپس کیدلې :- بیا فرمائی چه تاسو چه کوم مهر خپلو ښځو ته ورکړې دې هغه تاسو څنګه واپس کوئی ؟ حالانکه تاسو هغوئ نه ډیره فائده اوچته کړې ده ، تاسو هغوئ نه خپل حاجتونه پوره کړی دی او هغوئ تاسو سره او تاسو هغوئ سره یو ځائې شوئی . یعنی تاسو د ښځې خاوند تعلقات هم قائم کړل.

د شیخینو روایت:- صحیح بخاری او مسلم کښې دا حدیث نقل دې په هغې کښې د یو سړی په خپله ښځه باندې د زنا تهمت لګول او بیا د رسول الله ﷺ مخکښې بیانول او بیا د دې دواړو قسمونه خوړل او دې نه پس د رسول الله ﷺ دا فرمائیل چه الله ﷻ ته ښه معلوم دی چه تاسو دواړو کښې دروغژن څوك دې ؟ آیا تاسو کښې اوس هم څوك توبه کوی ؟ درې ځل ئې دا اوفرمائیل نو دې سړی اوئیل چه ما کوم مال دې ته ورکړې دې مهر کښې د هغې باره کښې تاسو څه فرمائې ؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د هغې بدله کښې خو ستا دپاره حلاله شوې وه. او اوس چه تا دې باندې تهمت اولګولو نو خبره نوره هم لرې شوه (۳)

د پیغلې جینئ د زنا د ارتکاب واقعه:- دغه شان یو بل حدیث مبارك کښې دی چه نضر یو پیغلې سره نکاح اوکړه او هرکله چه هغې سره یو ځائې شو نو وې کتل چه د هغې د زنا نه حمل شوې وو ،د دې ذکر ئې رسول الله ﷺ ته اوفرمائیل . نو رسول الله ﷺ هغه جدا کړو او مهر ئې ورته ورکړو او دې ښځې ته ئې د کوړو ورکولو حکم اوفرمائیلو . او وې فرمائیل چه کوم بچې پیدا شی هغه به ستا غلام وی .او مهر خو سبب وو. ددې د حلت (ابوداود).(۱) غرض دا چه دې آیت کښې هم دا مطلب دې چه دواړو ښځې خاوند کښې خلوت شوې وو ، بیا مهر واپس کول څه معنی لری .

قوله تعالی::وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

بیا فرمائی چه عقد نکاح چه دا یومضبوطه وعده ده او تاسو دې کښې تړلې شوی یئ. تاسو د الله ﷻ دا فرمان واوریدو که تاسو یوځائې اوسیږئ نو په ښه طریقه او که جدا کیږئ نو هم په ښه طریقه .

په نکاح کښې د شهادتینو اقرار:- یو حدیث مبارك کښې دی چه تاسو دا ښځې د الله ﷻ امانت سره اخلئ او تاسو دوی خپل ځان دپاره د الله ﷻ کلمې سره حلالوئی . یعنی د خطبهٔ نکاح تشهد سره . رسول الله ﷺ ته د معراج په شپه چه کوم بهترین انعامات ورکړې شو په هغې کښې یو داهم وو چه رسول الله ﷺ ته فرمائیلې شوی وو چه ستا د امت یو خطبه هم قبوله نه ده ترڅو چه هغوئ د دې امرګواهی ورنکړی ته بنده ئې او ځما رسول ئې . (ابن ابی حاتم)

---

(۱) ابو یعلی)-

(۲) مصنف عبدالرزاق : ۱۰٤۲۰،)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الطلاق : باب صداق الملاعنه: ۵۳۱۱، صحیح مسلم: ۱٤۹۳)-.

(٤) ابوداود کتاب النکاح ، باب الرجل یتزوج المراة فیجدها حبلی : ۲۱۳۱،)-

صحیح مسلم شریف کښې دي جابر ﷺ نه مروي دي چه رسول الله ﷺ خطبه حجة الوداع کښې فرمائیلي وو چه تاسو خپلې ښځې د الله تعالی په امانت کښې اخیستي دي او هغوئ مو د الله ﷺ کلمې سره خان دپاره حلالې کړې دي (١).

قوله تعالی:: وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم

د میرنئ مور سره د نکاح حرمت:- بیا الله ﷺ د ناسکه مور د حرمت بیان کوی . او د هغې تعظیم او توقیر بیان فرمائي . تردې که یو پلار یو ښځې سره نکاح اوکړه او هغه ښځه ئې لا کور ته هم نه وه راوستې چه هغې ته ئې طلاق ورکړو یا د ده پلار مړ شو وغیره نو بیا هم هغه ښځه د دې خوئي دپاره حرامه ده . په دې باندې اجماع ده . **د ابوقیس ﷺ واقعه:-** ابوقیس ﷺ یو ډیر لوئي اونیك صحابي وو ، د ده د وفات نه پس د ده خوئي د ده ښځه اوغوښتله اوهغه د ده ناسکه مور وه. په دې باندې د ده ناسکه مور اووئیل چه بیشکه ته په خپل قوم کښې نیك ئي خو خه تا خپل خوئي گنړم. خو خه بیاهم رسول الله ﷺ ته ورخم. دلته راغله او رسول الله ﷺ ته ئې ټوله قصه بیان کړه. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه خپل کور ته واپس شه. (٢)بیا دا آیت نازل شو چه کومې ښځې سره یو پلار نکاح کړې وی نو هغې سره د خوئي نکاح کول حرام دي . داسې واقعات هغه وخت کښې نور هم موجود وو نوهغوئ د خپلو ارادو نه منع کړې شو. یو خو دا د ابوالقیس واقعه وه. دده د ښځې نوم ام عبیدالله ضمره وو.

د خلف واقعه:- دویمه واقعه د خلف وه ،د هغه په کورکښې د ابوطلحه لور وه. د هغه د انتقال نه پس د هغې خوئي صفوان هغه خپله نکاح کښې راوسته . امام سهیلي فرمائیلي دي چه په جاهلیت کښې د دې نکاح کول معمول وو او دا به باقاعده نکاح گنړلې شوه. او بالکل حلاله گنړلې شوه. د دې وجې دلته هم د دې ذکر اوشو چه کوم مخکښې تیر شو نو هغه تیر شو ، لکه دوه خویندو سره د نکاح کولو حرمت هم دلته بیان کړې شو. کنانه بن خزیمه هم دشان کړې وو چه د خپل پلار ښځې سره ئې نکاح کړې وه. اونضر د دې نه پیدا شوې وو. او د رسول الله ﷺ فرمان موجود دې چه څمانه پورته نسل هم باقاعده نکاح کښې وو او د زنا نه نه وو. نو معلومه شوه چه دا خبره په هغوئ کښې برابره جاري اوجائز وه. اودا به ئې نکاح شمیرله.

ابن عباس ﷺ فرمائي چه کومې کومې رشتې الله ﷺ حرامې کړې دی هغه ټولې جاهلیت والا هم حرامې گنړلې سوا د خپلې ناسکه میرنئ مور او دوه خویندې په نکاح کښې جمع کولو نه . نوالله ﷺ خپل کلام مبارك کښې هم دا رشتې حرام اوگرځولې. عطاء او قتاده رحمهما الله هم دا فرمائي . یاد ساتئ چه سهیلي چه د کنانه کومه واقعه نقل کړې ده هغه د غور طلب ده او قابل نظر ده. بالکل صحیح نه ده. والله اعلم

قوله تعالی:: إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

د میرنئ مور سره د نکاح قباحت:- بهر صورت دا رشته د دې امت په افرادو باندې حرامه ده او ډیره قبیح ده. ځکه فرمائي چه دا ډیر فحش او خراب کار او د بغض سبب او خرابه لار ده. بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ﴾ الخ یعني هیڅ یو خرابئ او بې حیائي او فحش کار ته نزدې مه ورځئ که ښکاره وی اوکه پټ وی او فرمان دې چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ﴾ الخ ، زنا ته نزدې مه ورځئ یقیني طور دا فحش کار دې او خرابه لار ده. تر دې چه د دې نه ئې هم زیات اوفرمائیل چه دا کار دې سره سره د بغض دې . یعني فی نفسه هم دا لوئې امر دې . دې کښې پلار او خوئي کښې عداوت پیداکیږي. او دښمني هم ظاهریږي . دا ظاهره ده او عام طور موندې شي چه کوم یو سړې یوې ښځې سره نکاح اوکړې او د دې رومبي خاوند سره بغض ساتي .هم دا وجه ده چه د رسول الله ﷺ بیبیانې امهات المومنین اوگرزولې شوې او امت باندې د مور په شان حرامې شوې . ځکه چه هغه د نبی ﷺ بیبیانې دي . او محمد ﷺ د

(١) صحیح مسلم: کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ١٢١٨ ، ابوداود: ١٩٠٥، ابن ماجة: ٣٠٧٤)-

(٢) بیهقی : ١٦١/٧)-

پلار په شان دې . بلکه په اجماع سره ثابت دی چه د رسول الله ﷺ حق د نیکونو اوپلرونو د حقونونو نه هم زیات دې بلکه د رسول الله ﷺ محبت د خپل ځان د محبت نه هم مقدم دې.(**صلوات الله وسلامه عليه**) دا هم وئیلې شوی دی چه دا کار د الله ﷻ د بغض سبب دې او خرابه لار ده،اوس چه څوك داسې كار اوکړی نو هغه دين نه مرتد دې.هغه دې قتل کړې شی.او د هغه مال دې بیت المال کښې داخل کړې شی.

د میرنۍ مور سره د نکاح کونکی سزا:- سنن او مسند احمد کښې مروی دی چه یو صحابی رسول الله ﷺ یو کس طرفته اولیږلو او هغه کس د خپل پلار ښځې سره واده کړې وو چه هغه قتل کړی او د هغه مال راوړی.(۱) براء بن عازب ؓ فرمائی چه خما تره عمیر ؓ د رسول الله ﷺ بیرغ سره مالره راغلو ، ما ترې تپوس اوکړو چه اې تره ! رسول الله ﷺ تاچرته لیږی ؟ وې فرمائیل چه هغه سړی طرفته چه هغه د خپل پلار ښځې سره نکاح کړې ده ، ماته حکم دې چه څه هغه قتل کړم . (مسند احمد). (۲)

د پلار مباشرې ښځې سره د نکاح کولو حرمت:- مسئله په دې باندې د علماء کرامه اجماع ده چې کومې ښځې سره پلار مباشرت اوکړو اګر چه ورسره نکاح اوکړی یا ئې ملکیت کښې راولی یا ئې شبه سره وی ، هغه ښځه په ځوئې حرامه ده.

د پلا په صرف مباشرت یا کتلو سره حرمت کښې اختلاف:- که جماع نه وی شوې صرف مباشرت ئې اوشو یا ئې هغه اندامونه اوکتل چه د هغې کتل د یو اجنبی سړی دپاره کتل حلال نه وو. نو دې کښې اختلاف دې . امام احمد رحمه الله دې صورت کښې هم ښځه دې ځوئې دپاره حرامه ګنړی.

د امام احمد رحمه الله د مذهب تائید:- حافظ ابن عساکر رحمه الله وائی چه دې واقعې نه هم د دې مذهب تقویت ملاویږی چه خدیج حمصی رحمه الله چه د امیر معاویه مولی وو ، امیر معاویه ؓ دپاره یوه وینځه واخسته چه غنم رنګې او ښکلې وه او بغیر د کپړو نه ئې هغه ته اولیږله. د هغه لاس کښې یو چاړه وه ، هغې سره ئې اشاره اوکړه او وې وئیل چه ښه نفع ده خو د دې دپاره اسباب وې .بیا ئې اوفرمائیل چه دا یزید بن معاویه ته اولیږه ، بیا ئې اووئیل چه نه اودریږه ، ربیعه بن عمر حرسی ماته راوله . دا ډیر لونې فقیه وو. هرکله چه هغه راغلونو معاویه ؓ د هغه نه د دې مسئلې تپوس اوکړو چه ما د هغه ښځې اندامونه لیدلی دی ، د هغې کپړې په بدن نه وې . اوس څه هغه خپل ځوئې یزید ته په نکاح کولې شم ؟ نو آیا هغه لره دا حلاله ده که نه ؟ ربیعه رحمه الله اوفرمائیل چه امیر المومنین داسې مه کونی دا اوس دهغه قابله پاتې نشوه. وې فرمائیل چه ته صحیح وائې . ښه ده لاړ شه او عبدالله ابن مسعده فزاری راوله .هغه چه راغلو ،هغه غنم رنګې وو ،هغه ته امیر معاویه ؓ اوفرمائیل چه څه داوینځه تاته درکوم چه ستااولاد سپین وې .دا عبدالله بن مسعده ؓ هغه صحابی دې چه کوم رسول الله ﷺ فاطمه ؓ ته ورکړې وو. فاطمه ؓ د هغه خصانه اوکړه او بیائې د الله ﷻ په نوم آزاد کړو. بیا دې معاویه ؓ ته راغلو.

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز که فرج ته په شهوت سره اوګوری نو په دې باندې حرمت راځی یعنی که پلار یا ځوئې د یوې ښځې فرج ته په شهوت باندې اوګوری نو په دوی کښې د ناظرد پلاریا ځوئې دغه منظور الیها یعنی چاته چې ئې نظر کړی وی نکاح جائز نه ده او که د فرج نه علاوه بل داسې ځائې ته ئې کتلې وی هغه عورت وی نو په دې سره حرمت نه واقع کیږی (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی ۲\۲۰۴)-

(۱) احمد: ٤/۳۹۷، کتاب الحدود باب ل الرجل یزنی بحریمه: ٤٤٥٧، وسنده صحیح ترمذی : ۱۳٦۲ نسائی : ۳۳۳۲، ابن ماجة: ۲٦۰۷)-

(۲) احمد: ٤/۲۹۲)-

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ

|حرامې کړې شوې دی | په تاسو باندې| میندې ستاسو|

| اوه پرخراب دستوردې|په تاسوحرامې دی ستاسو میندې

وَبَنٰتُكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْاَخِ

اولونړه ستاسو|اوخویندې ستاسو|اود پلارخویندې ستاسو|اود مورخویندې ستاسو|اولونړه درورا

لونړه ستاسو|خویندې ستاسو | ....اوخویندې دپلرونو |اوخویندې د میندوستاسو| او وریرې

وَبَنٰتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ

|اولونړه د خویندو(خورزې)|او میندې ستاسو| هغه |چه تې ئې درکړې وی تاسوته| اوخویندې ستاسو|

اوخورزې | ....اوهغه میندې چې تاسوته ئې تې درکړې وی | ....اودتی خویندې

مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ

دتی رودولو شریکې|اومیندې دښځو ستاسو(خواښې)| او پرکتیانی ستاسو| هغه |

اوخواښیانې ستاسو| ....اوپرکتئ ستاسو هغه چې

فِيْ حُجُوْرِكُمْ مِّنْ نِّسَآئِكُمُ الّٰتِيْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ز

چه په غیږوستاسو کښې لوئې شوی وی| دښځو ستاسونه|هغه ښځې|چه کور والې کړې وی تاسو دهغوئ سره

ستاسو په تربیت کښې وی| دهغه ښځونه چې تاسوورسره نزدیکت کړې وی (جماع مو ورسره کړې وی)

فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ز وَحَلَآئِلُ

|اوکه چرې نه یی تاسو| چه کوروالې مو کړې وی | هغوئ سره| نو نشته گناه | په تاسو باندې| اوښځې |

نوکه نزدیکت مونه وی کړې | نوبیا دپرکتئ په نکاح کولو کښې هیڅ گناه نشته دې

اَبْنَآئِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ لا وَاَنْ تَجْمَعُوْا

دځامنو ستاسو (اینگوریانې)|هغه (ځامن)|چه پیدا وی دشاگانو ستاسونه| اوداچه | یو ځائې والې اوکړئ

اوستاسو دخپلو حقیقي ځامنوښځې | اودا چې یوځائې کړئ تاسو په یووخت کښې

بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ط اِنَّ اللّٰهَ كَانَ

| په مینځ ددوؤ خویندو کښې | ماسوا | دهغې نه چه مخکښې شوی دی | بیشکه چه الله | دې

دوه خویندې | څه چې ووهغه تیر شو بیشکه الله پاک

غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٢٣﴾ لا

| ښونکې ارحم کوونکې

بخښونکې رحم کونکې دې

قوله تعالى: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ

هغه ښځې چه سړو باندې حرامې دی :- نسبي ، رضاعي، اود سخرگنئ رشته کښې چه کومې ښځې سړې دپاره حرامې دی دهغې بیان په دې آیت مبارك کښې کیږی.ابن عباس ﷺ فرمائي اووه ښځې په وجه د

نسب حرامې دي.او اووه ښځې د سخرګنۍ په وجه.بیا هغوئ ﷺ د دې ایت مبارک تلاوت اوفرمائیلو دخور لونړو پورې خو نسبي رشتې دي. (١)

جمهورعلماء کرامووددې آیت نه استدلال کړې دې چه زنا نه کومه جینئ پیداشوې وی هغه هم په دې زاني باندې حرامه ده ځکه چه دا هم لور ده. او لونړه حرامې دی . هم دا مذهب د امام مالك رحمه الله امام ابوحنیفه رحمه الله ،او دامام احمد بن حنبل رحمه الله دې.د امام شافعي رحمه الله نه د دې اباحت کښې څه حکایتونه نقل کړې شوی دی.ځکه چه دا شرعی لحاظ سره لور نه ده . نو لکه څنګه چه د ورثه باره کښې دادلور په حکم کښې نه شاملیږی اودې ته میراث نه ملاویږی ،دغه شان د دې آیت مبارك حرمت کښې داخل نه ده . والله اعلم .

مسلک حنفی:-لکه څنګه چه حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائیلی دی هم د احنافو مسلک دې چې د کومې ښځې سره زنا اوشی د هغې لور په زاني باندې حرامه ده (تفسیرمظهری (٢٢٤١٢)-

قوله تعالی:: وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ

د رضاعی مور حرمت:-بیا فرمائی چه څنګه تاسوباندې سکه میاندې حرامې دی هم دغه شان رضاعی مورهم حرامه ده.

رضاعت هم د حرمت سبب دې:- صحیح بخاری او مسلم کښې دی چه په رضاعت سره هغه ښځې حرامیږی کومې چې په نسب سره حرامیږی. صحیح مسلم کښې دی چه هغه ښځې رضاعت سره هم حرامې دی چه کومې نسب سره حرامې دی. (٢)

په حرمت رضاعت کښې د بعضو صورتونو استثناء:-بعضې فقهائې کراموپه دې کښې ځلور صورتونه او بعضو شپږ صورتونه مخصوص کړی دی چه دا احکام د فروع کتابونوکښې دی ، لیکن تحقیقی خبره دا ده چه په دې کښې څه خصوصیت نشته دې ځکه چه هم د دې پشان بعضو صورتونه نسب کښې هم موندې شی .او دې صورتونو کښې بعضې صرف د سخرګنۍ رشتو په وجه حرام دی .نو حدیث باندې هیڅ اعتراض نه شی کیدې . والحمدلله .

څومره مقدار سره رضاعت ثابتیږی او د دې د مودې بیان:- د آئمه کرامو په دې کښې اختلاف دې چه څومره ځل پئ څکلوسره حرمت ثابتیږی ① بعضې خو وائی چه تعداد معین نه دی،په مطلق پیوڅکلوسره حرمت ثابتیږی. امام مالك رحمه الله هم دا فرمائی.د ابن عمر رضی الله عنه، سعید بن مسیب رحمه الله، عروه بن زبیر رحمه الله زهری رحمه الله هم دا قول دې . دلیل دا دې چه دلته رضاعت عام دې .

② بعضې وائی چه درې ځله پئ اوڅکی نو حرمت ثابت شو . لکه څنګه چه صحیح مسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چې پ یو ځل یا دوه څکلو سره حرمت نه ثابتیږی(٣)داحدیث مختلفو الفاظو سره مروی دې.امام احمد بن حنبل رحمه الله ،اسحاق بن راهویه رحمه الله ،أبوعبیده رحمه الله اوابوثور رحمه الله هم دا فرمائی.علی رضی الله عنه،ام فضل رضی الله عنها، ابن زبیر رضی الله عنه،سلیمان ابن یسار رضی الله عنه ،سعید بن جبیر رضی الله عنه نه هم دا مروی دی

③ بعضې وائی چه پنځه ځل پئ څکلو سره حرمت ثابتیږی ددې نه کم نه . د دوی دلیل صحیح مسلم کښې دا روایت دې چه عائشه رضی الله عنها فرمائی چه مخکښې قرآن پاك کښې لس ځل دپئیو څکلو د حرمت حکم نازل شوې وو ، بیا منسوخ شو او د پنځو ځلو پئیو څکلو حکم باقی پاتې شو. د رسول الله ﷺ

---

(١) الطبری : ١٤٢/٨)-

(٢) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الشهادت علی الانساب : ٢٦٤٦، صحیح مسلم: ١٤٤٤)-

(٣) صحیح مسلم کتاب الرضاعة باب فی المصة والمصتان : ١٤٥٠، من طریق آخر عن عائشة رضی الله عنها ابوداود : ٢٠٦٣، ترمذی: ١١٥٠)-

وفات پورې هغه په قران پاك كښې لوستلې كيدو([1])دويم دليل دسهله بنت سهيل روايت كښې دې چه هغه ته رسول الله ﷺ حكم كړې وو ([2]) چه سالم ﷺ چه د ابو حذيفه ﷺ مولى وو پنځه خل پئ اوڅكول. عائشه ﷺ ته چې به كومه ښځه راغله نو هم د دې حديث مطابق به ئې ورته هم دا حكم كولو. امام شافعي ﷺ او ددوى ټول ملګرى هم دا فرمائي چه پنځه خل پئ څكول معتبر دى .

مسلک حنفي: - احناف ﷺ فرمائي.چه په مطلق پئ وركولو يا رودلوسره حرمت رضاعت ثابتيږى.كه كم وى اوكه زيات وى.خوپه دې شرط چه د رضاعت په موده كښې وى.حسن بصرى ،سعيدبن المسيب، وكيع، عبدالله بن مبارك او زيات جمهورفقهاء ﷺ ددې قائلين دى.(تسهيل الهدايه شرح هدايه ١٩٩١٣)۔

په كومه مودهٔ كښې پئ وركولو باندې احكام مرتب كيږى؟: - دا هم ياد ساتل پكار دى چه د جمهورو مذهب دا دې چه رضاعت به د پئيو څكلونه مخكښې يعنى دوه كالو كښې دننه دننه عمر كښې وى ، د دې مفصل بيان آيت ﴿حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ﴾ تفسير كښې تير شوې دې .

مسلک حنفي: - د احنافو هم دا مسلک دې چه هغه رضاعت معتبر دې او په هغې باندې د رضاعت احكام جارى كيږى كوم چې د رضاعت په موده كښې دننه دننه اوشى اوكه د رضاعت د مودې نه پس ماشوم ته پئ وركړې شى نو په هغې باندې حرمت رضاعت نه ثابتيږى (تسهيل الهدايه ٢٠٣١٣)۔

د رضاعت اثر د ناسكه مور خاوند ته رسى كه نه؟: - بيا په دې كښې اختلاف دې چه د دې رضاعت اثر به د ناسكه مورخاوند ته هم رسى كه نه ؟ نو جمهور او آئمه اربعه فرمائي چه رسى به. او د بعضو سلفو قول دې چه صرف پئ څكونكې ته به رسى او رضاعئ پلار ته نه رسى. ددې د تفصيل ځائې د احكامو لوئې لوئې كتابونه دى ، تفسيرنه دې.

قوله تعالى:: وَأُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ

د خواښيانو حرمت: - بيا فرمائي چه خواښې حرامه ده. چه كومې جينئ سره نكاح اوشى نو د نكاح په وجه د دې مور سره د دې هلك نكاح حرامه شوه كه صحبت اوشى اوكه اونه شى .خو چه كومې ښځې سره نكاح كوى او د دې ښځې د رومبى خاوند نه لور وى نوكه دې ښځې سره صحبت اوكړى.نو دا جينئ په ده حرامه شوه اوكه مجامعت نه مخكښې ئې دې ښځې ته طلاق وركړو نو دې جينئ سره بيا نكاح كول حرام نه دى. ځكه چه دې آيت مبارك كښې دا قيد دې . چې تاسو ورسره جماع كړى وى

د خواښې حرمت د هغې د لورسره د جماع كولو پورې مقيد ده: - بعضې خلقو ضمير خواښې او ددې پرورش كښې چه كومې جينكئ دى دواړو طرفته راجع كړې دې ، هغه وائي چه خواښې هم په هغه وخت كښې حرامه ده چه كله د دې د لور سره د دې خوم جماع كړې وى ګنى نه ده حرامه . صرف په عقد سره نه خو ښځه حراميږى او نه پرې دا ښځه حرامه شوه اونه ددې ښځې لور.

د على ﷺ په قول سره تائيد: - على ﷺ فرمائي چه كوم سړى يوې جينئ سره واده اوكړو ، بيا د دخول نه مخكښې ئې ورته طلاق وركړو نو هغه د دې مور سره نكاح كولې شى. خو د ربيبه جينئ سره د دې مور ته دا شان طلاق وركولو نه پس نكاح كولې شى .

د زيد بن ثابت ﷺ په قول سره تائيد: - زيد بن ثابت ﷺ نه هم دا قول منقول دې . يو بل روايت كښې دى چه د دوى نه مروى دى چه دوى به فرمائيل چه كله هغه ښځه غيرمدخوله مړه شى او دا خاوند د هغې ميراث واخلى بيا د دې مور راوستل مكروه دى ، خوكه دخول نه مخكښې ورته طلاق وركړى نو كه غوارى د هغې د مور سره نكاح كولې شى .

---

[1] صحيح مسلم كتاب الرضاع بآب تحريم بخمس رضعات : ١٤٥٢، ابوداود : ٢٠٦٢، ترمذى: ١١٥٠، نسائى: ٣٣٠٩)۔

[2] صحيح مسلم كتاب الرضاع باب رضاعة الكبير : ١٤٥٣، نسائى: ٣٣٢١، ابن ماجة: ١٩٤٣)۔

د ابن عباس ﷺ په قول سره تائيد:- بكرابن كنانه رحمة الله عليه فرمائي چه ځما نكاح ځما پلار د طائف يوې ښځې سره اوكړه او لا كورته مې راوستې نه وه چه د هغې پلار مړ شو او د هغې مور يعنى ځما خواښې كونډه شوه او هغه ډيره مالداره وه نو ځما پلار ماته مشوره راكړه چه ځه هغه جينئ پريږدم او دې ښځې سره نكاح اوكړم. ما د ابن عباس ﷺ نه د دې مسئلې تپوس اوكړو نو هغوئ اوفرمائيل چه ستا دپاره جائز ده .بيا ما ابن عمر ﷺ نه تپوس اوكړو نو هغوئ اووئيل چه جائز نه ده . ما دا خپل پلار ته اووئيل نو هغوئ معاويه ﷺ ته اوليكل او د دې دواړو بزرگانو فتوې ئې هم ورته اوليكلې. د دې جواب كښې امير معاويه ﷺ اوفرمائيل چه څه خونه حرام حلالولې شم او نه حلال حرامولې شم ، تاسو پوهه شئ اوستاسو كار. تاسودا حالت گورئى ټول حالت ستاسو مخكښې دې . دې نه سوا ښځې نورې هم ډيرې دي . غرض دا چه نه ئې اجازت وركړو او نه ئې انكار اوكړو. ځما پلار خپل خيال د هغې د مور طرفته واړولو او ځما نكاح ئې هغې سره اونه كړه.

د مختلفو عالمانو قول:- عبدالله بن زبير ﷺ فرمائي چه د ښځې د لور اود لوردمور يو حكم دې كه ښځې سره ئې دخول نه وى كړې نو دا دواړه حلالې دى . ليكن د دې اسنادو كښې مبهم راوى دې . مجاهد رحمة الله عليه نه هم دا قول نقل دې . ابن جبير رحمة الله عليه او ابن عباس ﷺ هم دې طرفته دى. امير معاويه ﷺ دې كښې توقف كړې دې په شافعيانو كښې ابوالحسن احمد بن محمد صابوني نه هم په قول د رافعي مروى دې.عبدالله ابن مسعود نه هم د دې پشان مروى دى .ليكن بيا دوى د خپل قول نه رجوع كړې ده. طبراني كښې دى چه د قبيله فزاره شاخ د قبيله بنو كمخ يو سړى يو ښځې سره نكاح اوكړه ، بيا ئې ددې مورطرفته مخ شو نو د عبدالله ابن مسعود ﷺ نه ئې د دې مسئلې باره كښې تپوس اوكړو چه آيا څه د هغې مور سره نكاح كولې شم كه نه ؟ دوى اوفرمائيل چه آو. نو ده هغه جينئ ته طلاق وركړو او د هغې مور سره ئې واده اوكړو. او د هغې نه ئې هم اولاد اوشو. بيا ابن مسعود ﷺ مدينې منورې ته راغلو او د دې مسئلې تحقيق ئې اوكړو نو معلومه شوه چه دا حلال نه دى . نو واپس كوفې ته لاړو او هغه سړى ته ئې اووئيل چه دا ښځه جدا كړه دا تالره حرامه ده. هغه دا فرمان اومنلو او هغه ئې جدا كړه.
جمهور علماء دې طرفته دى چه جينئ صرف عقد نكاح سره نه حراميږى تر هغه وخت پورې چه دې سره مباشرت اونشي خومور به صرف دجينئ په عقد نكاح سره حرامه وى اگر چه مباشرت نه وى شوې.
ابن عباس ﷺ فرمائي چه كله يو سړې خپلې ښځې ته د دخول نه مخكښې طلاق وركړى يا هغه ښځه مړه شي نودهغه مور د ده دپاره حلاله نه ده . چونكه دا خبره مبهم ده د دې وجې ئې دا نه ده خوښه كړې شوې .ابن مسعود ﷺ ،عمران بن حصين ﷺ ،طاؤس رحمة الله عليه ،مسروق رحمة الله عليه ،عكرمه رحمة الله عليه ،عطاء رحمة الله عليه ، حسن رحمة الله عليه ، مكحول رحمة الله عليه ،ابن سيرين رحمة الله عليه ،قتاده رحمة الله عليه ،او زهرى رحمة الله عليه نه همدا مروى دى . د څلورو واړو امامانو ، فقهائې كرامو او جمهور سلف اوخلف كرامو همدا مذهب دې . والحمد لله.

د ابن جريج رحمة الله عليه فيصله:- امام ابن جريج فرمائي چه صحيح قول هم دهغه حضراتو دې چه كوم دواړو صورتونو كښې د حرمت قائل دى. ځكه چه الله ﷻ د دې حرمت سره د دخول شرط نه دې لگولې لكه څنگه چه د دې جينئ د مور دپاره ئې دا شرط لگولې وو. بيا په دې باندې اجماع ده. چه دا يو داسې دليل دې چه د دې خلاف كول په دې وخت كښې جائز نه دى چه كله په دې باندې اتفاق اوشو.

په غريب حديث سره تائيد:- او يو غريب حديث مبارك كښې دا هم مروى دى د كوم په مسند كښې كلام دې چه رسول الله ﷺ فرمائي چه كله يو سړې يو ښځې سره واده اوكړى نو د ده دپاره د هغې مور سره نكاح كول حرام دى حلال نه دى كه دې جينئ سره ئې صحبت شوې وى كه نه وى شوې . خو چه كومې ښځې سره نكاح اوكړى بيا د ملاويدونه مخكښې هغې ته طلاق وركړى نو كه غواړې د هغې لور سره

نکاح کولې شي.[1] اګر چه د دې حدیث مبارك سند کمزورې دې .لیکن په دې مسئله باندې اجماع ده چه د دې په صحت باندې ګواه ده. چه دې نه پس د بلې ګواهۍ ضرورت نشته دې

قوله تعالی: ﴿وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ﴾

د پرکټو حرمت:- بیا فرمائي چه تاسو دکومو جینکو پرورش کړې وی او هغه ستاسو په غیره کښې وی هغه هم په تاسو حرامې دی . په دې شرط چه تاسو د دې ناسکه لونړو مور سره صحبت کړې وی . د جمهور فرمان دې چه د دوی په غیږ کښې لوئې شوی وی اوکه نه وی په دواړو صورتونو کښې حرامې دی. عام طور داسې جینکۍ خپلې مور سره وی او خپل ناسکه پلارانو سره پرورش مومی د دې وجې دا وئیلې شوی دی چه دا څه قید نه دې ،یعنی که ستاسو په پرورش کښې نه وی نو بیا ورسره نکاح کولې شئ نه په دواړو صورتونو کښې ورسره نکاح نشئ کولې)

د قید د نه شرطیت یو مثال:- لکه دې آیت کښې دی چه ﴿وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾ یعنی که ستاسو وینځې پاکدامنې اوسیږی نو تاسو هغوئ په بدکارئی باندې مه بې بسه کوئی .دلته هم دا قید که هغوئ پاکې اوسی که په اعتبار د واقعې سره دې دا نه که هغوئ خپله داسې وی (یعنی زنا کول غواړی) نو هغوئ په بدکارئی باندې آماده کړئی .دغه شان په دې آیت کښې کښې هم د ،،حجورکم،، قید احترازی نه دې بلکه که غیره کښې نه وی نو بیا هم حرامې دی .

دام حبیبه خواهش:- صحیح بخاری او مسلم کښې دی چه ام حبیبه رضي الله عنها اوفرمائیل یا رسول الله ﷺ ! تاسو خما خور د ابوسفیان لور غزه سره نکاح اوکړئی . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ته څه غواړې ؟ مور بی بی اوفرمائیل چه آو څه خو رسول الله ﷺ لره یوازې نه شم پرېښودې بیا څه دې شیګړه کښې خپل خور ولې شامله نه کړم رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه واوره هغه په ما حرامه ده .ام المومنین اوفرمائیل چه مونږ آوریدلی دی چه تاسو د ابوسلمه رضي الله عنه لور سره نکاح کول غواړئی . رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د هغه لور چه د ام سلمه رضي الله عنها د خیټې نه ده ؟ ام حبیبه اووئیل آو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه واوره اول خو هغه زما دپاره حرامه ده ځکه چه هغه خما ربیبه ده ، ما سره ئې پرورش شوې دې ، دویم دا که داسې نه وې نو بیا هم هغه په ما حرامه وه . ځکه چه هغه د هغې پلار ما سره شریك پئ رودلی دی او هغه خما وریره شوه.ماته اودې پلار ابوسلمه ته ثوبیه پئ راکړی دی ،خبردار ماته خپلې لونړه او خپلې خویندې مه پیش کوئی. ([2])

د بخاری روایت:- د بخاری شریف روایت کښې دا الفاظ دی که خما نکاح ام سلمه سره نه وې شوې نو بیا هم هغه په ما حرامه وه. ([3]) نو رسول الله ﷺ د حرمت سبب صرف نکاح اوګرځوله هم دا مذهب د څلورو واړو امامانو ، اووه واړه فقهاء کرامو،او د جمهور سلفو او خلفودې .

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز چې د لور سره نکاح اوشی اګرچې وطی نه وی شوې نو د هغې مور په دې ناکح باندې حرامه ده (احکام القرآن للعلامة ظفراحمد العثمانی ۲/۱۱۶۲)-

د قید د شرطیت قول :داهم وئیلې شوی دی که هغوئ دوی سره پرورش موندې وی نو حرامې دی ګنی نه .

د دې قول دلیل:- مالك بن اوس بن حدثان رحمه الله فرمائی چه خما ښځې نه اولاد پاتې شو او مړه شوه. خما هغې سره ډیر زیات محبت وو. د دې وجې ماته د هغې د مرګ ډیره زیاته صدمه وه. علی رضي الله عنه سره خما اتفاقیه ملاقات اوشو نو کله چه څه هغوئ غم کښې اولیدم نو خما نه ئې تپوس اوکړو چه څه خبره ده ؟ ما ورته پوره واقعه اووئیله نو علی رضي الله عنه اوفرمائیل چه ستانه مخکښې دهغې د ړومبی خاوند نه اولاد

---

[1]) الطبری : ۸۹۵۷)-

[2]) صحیح بخاری کتاب النکاح باب (وامهاتکم التی ارضعنکم ....) ۵۱۰۱ ، صحیح مسلم: ۱۴۴۹)-

[3]) صحیح بخاری کتاب النکاح باب عرض الانسان ابنته : ۵۱۲۳)-

شته دي ،ما اوونیل چه او شته دې یو جینئ . او هغه طائف کښې اوسیږي . وي فرمائیل چه بیا هغې سره نکاح اوکړه. ما ورته د قران پاك دا آیت مبارك اولوستو چه بیا د دې څه مطلب دې ؟
علي ﷺ اوفرمائیل چه دا خو په هغه وخت کښې دي چه د هغې تاسره پرورش شوې وي اوهغه خوستا په قول طائف کښې ده تاسره نه ده [1].اګر چه د دې اسناد صحیح دي لیکن دا قول بالکل غریب دې. داود بن علي ظاهري رحمه الله او د دوی ملګري هم دې طرفته دي . امام رافعي رحمه الله د امام مالك رحمه الله هم دا قول خودلې دې (چې د هغوی هم دا مذهب دې) ابن حزم هم دا اختیار کړې دې . خمونږ شیخ حافظ ابوعبدالله ذهبي رحمه الله مونږ ته اوونیل چه دا خبره ما د خپل شیخ امام تقی الدین ابن تیمیه رحمه الله مخکښې پیش کړه نو هغوئ دا ډیره مشکل محسوس کړه او توقف ئې اوفرمائیل ، والله اعلم .
دحجورکم تفسیر:- ﴿حُجُورِكُم﴾ نه مراد کور دې . لکه ابوعبیده ﷺ نه چه مروی دی .
دوینځې اود هغې د لور جمع کول:- کومه وینځه چې د ده ملکیت کښې وي او دې سره لور هم وي ، دې باره کښې عمر فاروق ﷺ نه سوال اوشو چه یونه پس به بله جائز وي که نه ؟ نو دوی اوفرمائیل چه څه دا نه خوښوم .د دې سند منقطع دې .ابن عباس ﷺ نه هم دغه شان سوال اوشو نو دوی جواب کښې اوفرمائیل چه یو آیت نه دا حلاله معلومیږي . دویم آیت نه حرامه نو څه خو به دا بالکل اونه کړم.
د ابن عبدالبر رحمه الله په قول سره د حرمت تائید:- شیخ ابوعمر بن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه په علماء کرامو کښې دې مسئله کښې هیڅ اختلاف نشته دې چه د چا دپاره حلال نه دی چه یوې ښځې سره د هغې د ملکیت په وجه وطی اوکړي . اوبیا د دې ښځې لور سره هم د هغې د ملکیت په وجه وطی اوکړي څکه چه الله ﷻ دا په نکاح کښې هم حرامه ګرزولې ده. دا آیت اوګورئی او د علماء کرام په نیز د دې احکام د نکاح تابع دی . مګر چه کوم روایت عمر فاروق ﷺ او ابن عباس ﷺ نه نقل کړې شوې دې ، د آئمه کرامو فتوی او د هغوئ متبعینو کښې هیڅوك په دې باندې نه دی .
قتاده رحمه الله فرمائی چه د ربیبه لور او د هغې دلور لور او دغه شان څومره چه لاندې رشته څې تولې حرامې دي.
ابوالعالیه رحمه الله نه هم د قتاده رحمه الله روایت په شان مروی دی. ﴿دَخَلْتُم بِهِنَّ﴾ نه مراد ابن عباس ﷺ فرمائی چه دوی سره نکاح کول دی .عطاء فرمائی چه هغوئ رخصت کړې شي او جامې ترې لرې کړې شي او ورسره چیړ چاړ اوکړې شي او ارادې سره سرې کښینی. ابن جریج رحمه الله نه سوال اوشو چه داکار د ښځې په کور کښې شوې وی . فرمائی چه هلته او دلته هم دا حکم دې. که داسې اوشو نو د دې ښځې لور په ده حرامه شوه. [2] امام ابن جریر رحمه الله فرمائی چه صرف خلوت او تنهائی کښې کیدو سره د دې حرمت نه ثابتیږي . که مباشرت کولو او لاس لګولو او شهوت سره د هغې اندام طرفته کتلو نه مخکښې ئې طلاق ورکړې وو نو د ټولو اجماع سره خبره ثابت شوه چه جینئ به په ده حرامه نه وی تر هغه وخت پورې چې جماع نه وی شوې .
قوله تعالی:: ﴿وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾
بیا فرمائی چه ستاسو انګیندې هم تاسو باندې حرامې دی چه دا ستاسو د څامنو بیبیانې دی . یعنی ستاسو دپاللې شوی څامنو بیبیانې حرامې نه دی ، څوکه دسکه څوئې ښځه یعنی انګور سخر باندې حرامه ده. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ یعنی کله چه زید د هغې نه خپل حاجت پوره کړو نو مونږ هغه ستا نکاح کښې ورکړه چه په مومنانو د هغوئ د پاللې شوئ هلکانو ښځو باره کښې آسانتیا شي . عطاء رحمه الله فرمائی چه مونږ به

[1] ابن ابي حاتم : وسنده صحیح)-
[2] الطبري: ١٤٨/٨)-

اوريدل چه کله رسول الله ﷺ د زيد ښځې سره نکاح اوکړه نو د مکې مشرکانو ګونې ګونې شروع کړو ، نو دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ﴾ او آيت ﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ نازل شو. (1) يعنې بيشکه د صلبي هلکانو بيبيانې حرامې دي پاللې شوې هلکان شرعي لحاظ ستاسو په اولاد کښې نه دي.رسول الله ﷺ تاسو کښې د چا پلار نه دې .

حسن بن محمد رحمه الله فرمائي چه دا آيتونه مبهم دی. لکه څنګه چه ستاسو د هلکانو بيبيانې ستاسو خواښې.طاؤس رحمه الله ، ابراهيم رحمه الله ، زهري رحمه الله ، اومکحول رحمه الله نه هم دا شان مروي دی . څه وايم چه د مبهم نه مراد عام دی يعنې مدخول بها او غير مدخول بها دواړه شامل دی ،صرف نکاح کولو سره حرمت ثابتيږي . که صحبت شوې وی او که نه وی شوې . په دې مسئله اتفاق دې .

يوسوال او دهغې جواب:- که يو سړې سوال اوکړې چه د رضاعي خوئې ښځې حرمت به څنګه ثابت وی . ځکه چه آيت کښې خو د صلبي خوئې ذکر دې . نو جواب دا دې چه هغه حرمت د رسول الله ﷺ د دې حديث نه ثابت دې کوم کښې چې رسول الله ﷺ فرمائيلي دی چه په رضاعت سره هغه څه حراميږي څه چه په نسب سره حراميږي (2)دجمهورو مذهب هم دا دې چه د رضاعي خوئې ښځه حرامه ده . بعضو خلقو په دې باندې اجماع کړې ده.

قوله تعالى: وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

د دوو خويندو په يو نکاح کښې جمع کول:- بيا فرمائي چه د دوو خويندو يو نکاح کښې ساتل هم حرام دی. هم داشان ملکيت د وينځو د حکم هم دې چه دوو خويندو سره يو وخت کښې وطې کول حرام دی. مګر د جاهليت زمانه کښې چه څه اوشو نو هغه اوشو اوهغه تير شو. نو معلومه شوه چه اوس دا کار بيا دپاره جائز نه دې لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ﴾ يعنې هلته به مرګ نه وی لکه څنګه چه مخکښې مرګ راغلې وو.

دجمع بين الاختين په حرمت باندې د عالمانو اجماع:- نو معلومه شوه چه اوس به بيا دپاره کله مرګ نه راځي. صحابه رضي الله عنهم ،تابعين ،آئمه اوسلف او خلف علماء کرام رحمة الله عليهم هم په دې باندې اجماع کوی چه د دوو خويندو يو ځائې نکاح کول حرام دی. او چه کوم سړې مسلمان وی او د هغه نکاح کښې دوه خويندې وی نو هغه ته به اختيار ورکولې شی چه يو اوساتي او يو پريږدی او دې به داسې کوی.

چې دچا په نکاح کښې دوه خويندې وی نو هغه به څه کوی؟- فيروز رضي الله عنه فرمائي چه کله څه مسلمان شوم نو ځما نکاح کښې دوه ښځې وې او دواړه خپلو کښې خويندې وې ،رسول الله ﷺ ماته حکم اوکړو چه په دوی کښې يو اوساتم او يو ته طلاق ورکړم(مسند احمد)ابن ماجه ، ابوداود ،او ترمذی کښې هم دا حديث دی(3) ترمذی کښې دا هم دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه کومه غواړې اوساته او يو ته طلاق ورکړه.امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائي.ابن ماجه کښې دابوخراش نه داسې واقعه هم مذکور ده. (4)ممکن دی چه د ضحاك بن فيروز کنيت ابوخراش وی او دا واقعه يو وی اود دې خلاف هم ممکن دی.(يعنې چه دا دواړه جدا جدا واقعې وی)

ديلمی رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه يارسول الله ﷺ ! ځما نکاح کښې دوه خويندې دی ، رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه په دوی کښې چه په هغوی کښې يوې ته طلاق ورکړه (ابن مردويه)نو ديملی رضي الله عنه نه مراد فيروز دې دوی د يمن سردار وو. او دوی اسود عنسی متنبی ملعون قتل کړې وو.

---

(1) الطبرى: ١٤٩/٨)-
(2) صحيح بخارى كتاب الشهادات باب الشهادت على الانساب: ٢٦٤٦، صحيح مسلم: ١٤١٤)-
(3) احمد: ٢٣٢/٤، ابوداود: كتاب الطلاق باب فيمن اسلم وعنده نساء اكثر : ٢٢٤٣)-
(4) ابن ماجة: كتاب النكاح باب الرجل يسلم: ١٩٥٠، وهو حسن بالشواهد)-

دوو وينځو سره په يو وخت کښې جماع کول:- دوه وينځې چه خپلو کښې خويندې وی هغوئ يو نکاح کښې جمع کول او ورسره وطی کول حرام دی . د دې دليل د دې آيت د عموم د وجې. ابن مسعود ﷺ نه ددې باره کښې سوال اوشو نو دوی اوفرمائيل چه مکروه دی. سائل اووئيل چه قرآن پاک کښې موجود دی چه ﴿اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ مګر هغه چه د هغوئ مالك ستاسو ښی لاسونه دی . په دې باندې ابن مسعود ﷺ اوفرمائيل چه ستا اوښ خوهم ستا لاس کښې دې .هم دا قول دجمهورو ،څلورو واړه امامانو وغيره نه مشهور دې

د دوو وينځو خويندو په مينځ کښې جمع کولو اباحت:- اګر چه بعضې سلفو دې مسئله کښې توقف کړې دې . عثمان بن عفان ﷺ نه چه کله ددې مسئلې باره کښې تپوس اوشو نو دوی اوفرمائيل چه يو آيت دا حلالوی او بل ئې حراموی.نو څه خو د دې نه منع کوم.سائل د هغه ځائې نه اووتلو نولار کښې ورته يو صحابی ﷺ ملاؤ شو ، ده د هغه نه هم دا تپوس اوکړو ،هغوئ دا اوفرمائيل چه که ماته څه اختيار وی نو ما به داسې کولو والوته عبرت ناکه سزا ورکولې.امام مالك رحمه الله فرمائيلی دی چې ابن شهاب فرمائی چه ځما ګمان دې چه دا ويونکې غالبًا علی ﷺ وو. زبير بن عوام ﷺ نه هم د دې پشان مروی دی . (١) ابن عبدالبر په کتاب الاستذکار کښې وئيلی دی چه د دې واقعې راوی قبيصه بن ذويب دې .هغه د علی ﷺ نوم د دې وجې نه دې اخستې چه هغه د عبدالمالك بن مروان ملګرې وو.او دې خلقو باندې د علی ﷺ نوم اخستل درونډ وو(يعنی د حسد د وجې ئې د هغه نوم نه اخستل)

د دوو وينځو خويندو په مينځ کښې جمع کولو حرمت:- اياس بن عامر وائی چه ما علی بن ابی طالب نه سوال اوکړو چه ځما ملکيت کښې دوه وينځې دی او دواړه خپلو کښې خويندې دی ، يو سره ما تعلقات قائم کړی دی او ځما د هغې نه اولاد هم شوې دې ، اوس ځما زړه غواړی چه د دې خور سره چه ځما وينځه ده هم نکاح اوکړم. نو تاسو اوفرمائې چه د شريعت دې باره کښې څه حکم دې ؟ دوی اوفرمائيل چه رومبئ وينځه آزاده کړه. او بيا د دې دې بلې خور سره نکاح اوکړه. هغه اووئيل چه نور خلق خو وائی چه څه د دې نکاح اوکړم نو بيا د دې خور سره تعلقات قائمولې شم. علی ﷺ اوفرمائيل چه ګوره دې صورت کښې هم خرابی ده . هغه دا که د دې خاوند دې ته طلاق ورکړی يا مړ شی نو هغه به ستا طرفته واپس راځی .د دې آزادولو کښې خو سلامتی ده ، بيا دوی ځما لاس اونيول او وې فرمائيل چه واوره !د آزادو ښځو او وينځو د حرمت او حلت لحاظ دواړه يو شان دی .خو البته تعداد کښې فرق دې . يعنی آزادې ښځې څلورو نه زياتې نشی جمع کولې او وينځو کښې هيڅ تعداد نشته دې . او پښو ځکلو کښې هم هغه ټولې رشتې حرامې دی چه د نسل اونسب په وجه حرامې دی د دې نه پس ابو عمر اووئيل : چې دا روايت داسې دې که څوك د مشرق نه يا مغرب نه صرف د دې روايت د آوريدو دپاره مکې يا بل ځائې ته لاړ شی يعنی سفر اوکړی نو هم د ده دا سفربه ده دپاره سودمندوی والله اعلم

د علی ﷺ نه هم د توقف روايت:- دا ياد ساتل پکار دی چه علی ﷺ نه هم داشان مروی دی چه څنګه عثمان ﷺ نه مروی دی.په ابن مردويه کښې دی چه دوی اوفرمائيل دوه وينځې چه خپلو کښې خويندې وی يو وخت کښې دواړه جمع کول او دوی سره مباشرت کول د يو آيت نه د دې حرمت ثابتيږی او د دويم ايت نه حلالوالې .

د دوو خويندو وينځو جمع کولو په حرمت کښې اقوال:- ①ابن عباس ﷺ فرمائی چه وينځې په زما د قرابت په وجه په دوی کښې بعضې په ما باندې حراميږی خو د دوی خپلو کښې چه کوم قرابت وی دا په ما باندې نه حراموی.دجاهليت د زمانې خلقو هم دا حرام ګڼړل چه کوم تاسو حرام ګڼړئی. خو د پلار د ښځې سره نکاح او د دوو خويندو جمع کول ئې حرام نه ګڼړل کله چې اسلام نو دا دواړه يې هم حرامې کړې .هم په دې وجه د دې

(١) موطا امام مالک کتاب النکاح باب ماجاء فی کراهية اصابة الاختين : ٣٤، وهو صحيح)-

دواړو حرمت بیان سره فرمائی چه کومې نکاح شوی دی هغه شوی دی ② ابن مسعود ﷺ فرمائی چه کومې آزادې ښځې حرامې دی هغه وینځې هم حرامې دی.خوعدد کښې څه قید نشته دې یعنی آزادې ښځې څلورو نه زیاتې نشی جمع کولې اود وینځودپاره دا حد نشته دې③ شعبی رحمه الله هم دا فرمائی.

د جمع بین الاختین د حلت روایت:- ابوعمر رحمه الله فرمائی چه عثمان ﷺ دې باره کښې چه څه فرمائیلی دی هغه د سلفو یو جماعت هم وائی . چه په هغوئ کښې ابن عباس هم دې .

د ابن کثیر رحمه الله رائې:- لیکن اول خو د دې نقل کښې پخپله دې حضراتو سره ډیر اختلاف دې . دویم دا چه دې قول طرفته پوهه علماء کرامو مطلقًا توجه نه ده کړې او نه ئې دا قبول کړی دی . دحجاز ،عراق ، شام بلکه د مشرق او مغرب ټول فقهاء کرام د دې خلاف دی .کامل علم والو او ریښتیا پوهې والو اتفاق دې چه څنګه دوه خویندې نکاح کښې نشی جمع کیدې . سوا د یو څو کسانو نه چه هغوی صرف الفاظو ته کتلی دی اود سوچ او فکر نه بغیر ئې د دې جمهورو عالمانو نه جدائی اختیار کړې ده د کامل علم او پوهه خاوندانو خو په دې اتفاق دې چې لکه څنګه د دوو خویندو په مینځ کښې جمع والې نشی کولې دغه شان د دوه وینځې هم چه خپلو کښې چې خویندې وی د ملکیت په وجه نه شی جمع کیدې

دغه شان د مسلمانانو اجماع ده چه دې آیت کښې مور ، خور او لور وغیره حرام شوی دی دوی سره چه څنګه نکاح حرام ده دغه شان که دوی وینځې شی نو هم دوی سره ملاویدل حرام دې . غرض د نکاح او ملکیت نه پس دواړو حالتونو کښې دا ټول په ټوله برابرې دی. نه نکاح کولو په ذریعه دوی سره ملاویدل جائز دی او نه د ملکیت په وجه دغه شان هم دا حکم د دوؤ خویندو د جمع کولو او د خواښې او د دویم خاوند د ښځې نه چه کومه لور وی دهغې دې .پخپله ددې جمهورو مذهب هم دا دې.او هم دا هغه دلیل دې چه په دې ټولو مخالفینو باندې پوره سند اوکامل حجت دې.الغرض دوه خویندې یو وخت کښې ساتل هم حرام دی .او دوه خویندې په طورد وینځو ساتل او دوی سره ملاویدل هم حرام دی

(الحمد لله د تفسیر ابن کثیر څلورمې پارې پښتو ترجمه ختمه شوه).

وَّالْمُحْصَنٰتُ	مِنَ النِّسَآءِ	اِلَّا مَا	مَلَكَتْ	اَيْمَانُكُمْ ۚ	كِتٰبَ
او وادهٔ شوي	ښځې	ما سوا دهغه ښځونه	چې مالکان شوي دي	ښي لاسونه ستاسو	دا فرض دي

اووادهٔ شوي ښځې (چه د بل په نکاح کښې وي) مگرهغه ښځې حرامې نه دي چې ستاسو په ملکیت کښې راشي (یعنی وینځې) دا قانون دي

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ	وَاُحِلَّ	لَكُمْ	مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ	اَنْ
دالله په تاسو	اوحلالې کړې شوي دي	ستا سو دپاره	هغه چې ماسوادي ددغه محرماتونه	(په دې شرط) چې

دالله ﷻ چې تاسودپاره ئې جوړ کړې دې اددې نه سوا هرڅومره ښځې چې دي هغه تاسودپاره حلالې دي

تَبْتَغُوْا	بِاَمْوَالِكُمْ	مُّحْصِنِيْنَ
طلبوئ تاسو هغوئ	په مالونوخپلوسره	د پاره د نکاح کولو ....

دخپلو مالونو (مهرونو) په ذریعه ئې طلبوئ د نکاح په قلعه کښې ئې بند ونکې ئې

غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ؕ	فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ	بِهٖ	مِنْهُنَّ
نهٔ چې زنا کونکي یئ دهغوئ سره	بیا هغه چې مزه واخستله تاسو	په هغې سره	دهغوئ نه

دانه چې صرف خپل شهوت پرې پوره کوئ بیا چې تاسو کومو ښځونه مزه واخسته ....

فَاٰتُوْهُنَّ	اُجُوْرَهُنَّ	فَرِيْضَةً ؕ	وَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ
نوورکړئ هغوئ ته	مهرونه دهغوئ	تاکلی شوی	او نشته گناه	په تاسو

نو هغوئ ته خپل مهرونه پوره اداکړئ او په دې کښې هیڅ باک نشته چې دمهر مقررکولونه پس

فِيْمَا	تَرٰضَيْتُمْ	بِهٖ	مِنْۢ بَعْدِ	الْفَرِيْضَةِ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ
په هغه کار کښې	چې راضي شوئ تاسو	په هغې باندې	روستو	دمقررولو دمهرنه	بیشکه الله

تاسوخپل مینځ کښې په څه (کمی زیاتی) باندې راضي شئ .... بیشکه الله ﷻ

كَانَ عَلِيْمًا	حَكِيْمًا ۝
دې پوهه	او دحکمت خاوند

په هرڅه پوهه او صاحب د حکمت دې

قوله تعالى: وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ

د محصنات نه مراد دکافرو قیدي ښځې دي:-یعنی خاوندانو والا ښځې هم حرامې دي.خو که دکافرانو ښځې میدان جنگ کښې ستاسوقید کښې راشي نودیوحیض تیرولونه پس هغه تاسو دپاره حلالې دي.

دکافرو قید شووښځوحکم:-مسند احمد کښې حضرت ابوسعید خدری ﷺ نه روایت دې چه جنگ اوطاس کښې ښځې قید شوې او ددوی خاوندان وو ، نو مونږ نبی کریم ﷺ نه دې باره کښې تپوس اوکړو نو دې باره کښې دا آیت نازل شو.او دوی سره ملاویدل حلال شو. ترمذی ، ابن ماجه ، او صحیح مسلم وغیره کښې هم داحدیث شته دې[1] دطبرانی روایت کښې دی چه داواقعه دجنگ خیبر ده.

[1] احمد:۷۲/۳، صحیح مسلم کتاب الرضاع باب جواز وطئ المسبية بعد الاستبراء : ۱۴۵۶، ابوداود: ۲۱۵۵ ترمذی: ۱۱۳۲)-

د وینځې خرڅول د بعضو په نیز طلاق دې: ①دسلفو یو جماعت ددې آیت کریمه په عموم استدلال کوي اوفرمائی چه وینځه خرڅول ددې د خاوند د طرفنه د طلاق ملاویدل دي② حضرت ابراهیم رحمه الله نه چه کله ددې مسئلې باره کښې تپوس اوشو نو دوی دحضرت عبدالله رضی الله عنه دا فتوی بیان کړه.③او یوسند سره مروی دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اوفرمائیل چه کله یو خاوند والا ښځه خرڅه کړې شي ددې د بدن زیاته حصه ددې دمالك وی. (یعنی د خرڅ نه پس بیا هغه د خپل خاوند پاتې نشوه بلکه د هغې مالک به د هغې نه فائده اخلي ازمترجم) ④حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ، حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه اوحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا فتوی نقل ده چه ددې خرڅول ددې طلاق دې.

⑤ابن جریر کښې دی چه د وینځې طلاقونه شپږ دی.خرڅول ئې طلاق دې.آزادول هم.هبه کول هم براءت کول اوددې د خاوند طلاق ورکول هم (دا پنځه صورتونه بیان شو ، شپږم صورت نه په تفسیر ابن کثیر کښې شته دې او نه ابن جریر کښې ، مترجم)⑥حضرت ابن المسیب رحمه الله فرمائی چه خاوند والا ښځو سره نکاح کول حرام دی.خو وینځې سره حرامه نه ده.ځکه چه ددوی طلاق ددوی خرڅول دی⑦ حضرت معمر رحمه الله او حضرت حسن رحمه الله هم دا فرمائی چه کوم ددې بزرګانو قول دې.

دجمهورو په نیز د وینځې خرڅول طلاق نه دې:- لیکن جمهور ددې خلاف دی.هغوئ فرمائی چه خرڅول ددوی طلاق نه دې ځکه چه اخستلو والا نائب دې او خرڅولو والا ددې نفع ددې ملکیت نه اخلی. او دا دهغه نه سلب کوی او خرڅوی ئې.

دلیل:-ددوی دلیل دحضرت بریره رضی الله عنها حدیث دې چه په مسلم او بخاری وغیره کښې دې چه ام المومنین حضرت عائشه رضی الله عنها چه کله دا واخستله نو دا ئې آزاده کړه نو ددې نکاح حضرت مغیث رضی الله عنه سره فسخ نه شوه. بلکه رسول کریم ﷺ دوی ته د فسخ کولو او باقی ساتلو اختیار ورکړو. اوحضرت بریره رضی الله عنها فسخ کول خوښ کړل. دا واقعه مشهوره ده[1]

استدلال:- نو که خرڅول طلاق وې نو دا بزرګان وائی چې نبی کریم ﷺ به حضرت بریره رضی الله عنها ته د خرڅیدو نه پس دخپلې نکاح باقی ساتلو اونه ساتلو اختیار نه ورکولو. اختیار ورکول دلیل دې دنکاح باقی ساتلو. نود آیت نه مراد صرف هغه ښځې دی چه جهاد کښې قبضه کښې راشی.والله اعلم

دریم قول محصنات نه پاکدامې ښځې مراد دی:- او دا هم ونیلې شوی دی چه دمحصنات نه مراد پاك دامنې ښځې دی یعنی عفیفه ښځې تاسو باندې حرامې دی ترکومې چه تاسو نکاح ،ګواه ،مهر اود ولی د طرفه نه د هغوی دعصمت مالکان جوړ نشئ .که یو وی او که څلور.ابوالعالیه رحمه الله او طاؤس رحمه الله هم دا مطلب بیان کړې دې.

دحضرت عمر په نیز د ایت مطلب:- حضرت عمر رحمه الله او حضرت عبیده رحمه الله فرمائی چه مطلب دادې چه څلورو نه زیاتې ښځې تاسو باندې حرامې دی خو وینځو کښې شمیر نشته.

قوله تعالی: كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

بیافرمائی چه دا حکم الله ﷻ په تاسو باندې فرض کړو. یعنی د څلورو حکم. نوتاسو دا کتاب لازم اونیسئ او ددې د حد نه مخکښې مه ځئ .او ددې د شریعت اوددې د فرائضو پابند اوسئ.دا هم ونیلې شوی دی چه حرامې ښځې الله ﷻ خپل کتاب کښې بیان کړې دی .

قوله تعالی: وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ

د حلالو مصداق :بیا فرمائی ①چه کومې ښځې حرامې دی هغه مونږ بیان کړې. ددوی نه علاوه ټولې

[1] صحیح بخاری کتاب العتق باب بیع الولاء، ۲۵۳۶، صحیح مسلم: ۱۵۰٤، ابوداود: ۲۲۳۳، ترمذی: ۱۱۵٤ وابن ماجة: ۲۵۲۱)-.

حلالې دي.

②یو مطلب دا هم بیان شوې دې چه ددې څلورو نه کمې تاسو دپاره حلالې دي.لیکن دا قول د حقیقت نه لرې قول دې. او صحیح مطلب ړومبې دې.او هم دا د حضرت عطاء قول دې .

③ حضرت قتاده رحمه الله ددې دامطلب بیانوی چه دې نه مراد وینځې دي.هم دا آیت دلیل دې دهغه خلقو چه د دوؤ خویندود جمع کولو د حلت قائل دی. اود هغوئ دلیل هم دې کوم چې وائی چې یو آیت دا حلالوی او دویم ئې حراموی.

قوله تعالی: أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

دمهر فرضیت:- او بیا فرمائی چه تاسودا حلالې ښځې خپل مال سره حاصلې کړئی.څلورو پورې خو د آزادو ښځوحکم دې. او د وینځو شمیر نشته دې. البته د شریعت په طریقه به وی .ددې وجې فرمائی چه د زنا نه دبچ کیدو دپاره به وی.او د شهوتونو پوره کول بر ترې مقصود نه وی.

قوله تعالی: فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً

بیا فرمائی چه کومو ښځو نه تاسو فائده اوچتوئ نو ددې مقابله کښې تاسو هغوئ ته مهر ورکړئی.لکه څنګه چې په بل آیت مبارك کښې دی ﴿وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ﴾ : (ترجمه) " تاسو به مهر دښځونه څنګه اخلئ حالانکه تاسو یو بل سره یو ځائې شوی یئ.اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ :(ترجمه) " تاسو د ښځو مهر خوشحالئ سره ادا کوئی .او بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ : (ترجمه) تاسو چه څه ښځو ته ورکړی دی دهغې واپس اخستل حرام دی.

د نکاح متعه حرمت :- ددې آیت مبارك نه نکاح متعه په جواز باندې استدلال کړې شویدې.بیشکه متعه داسلام شروع کښې مشروع وه خو بیا منسوخ شوه. ①امام شافعی رحمه الله او دعلماء کرامو یو جماعت فرمائی چه دوه ځله متعه مباح شوه اوبیامنسوخ شوه② بعضې وائی چه ددې نه زیات ځله مباح اومنسوخ شوه③اودبعضو قول دې چه صرف یوځل مباح اوبیامنسوخ شوه اوبیا نه ده مباح شوې.

د نکاح متعه دجواز قائلین:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه او څه نور صحابه کرامو رضی الله عنهم نه دضرورت په وخت کښې ددې اباحت مروی دې.حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم یو روایت داسې مروی دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ، حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه او سدی رحمه الله نه د ﴿مِنْهُنَّ﴾ نه پس ﴿إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى﴾ قراءت مروی دې.

دجمهورو مذهب او دلیل:- لیکن جمهور ددې خلاف دی. او ددې بهترینه فیصله بخاری او مسلم کښې دحضرت علی کرم الله وجهه روایت کوی. په هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ دخیبر په ورځ نکاح متعه اودکورنو خرونو د غوښې نه منع اوفرمائیله[1] ددې حدیث مبارك الفاظ داحکامو کتابونوکښې تفصیل سره بیان شوی دی.

دویم دلیل:- صحیح مسلم کښې دی چه حضرت سبره بن معبد جهنی رضی الله عنه نه مروی دی چه د فتح مکه غزوه کښې هغه نبی کریم ﷺ سره وو. نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه ائې خلقو ! ما تاسو ته ښځو سره د متعه کولو اجازت درکړې وو ، یاد ساتئ بیشکه الله ﷻ دا ترقیامه پورې حرامه کړه. چه چا سره داقسم ښځه وی نو هغه ته پکار دی چه هغه پرېږدی او تاسوچه هغوئ ته څه ورکړی وی د هغې نه څه

[1]) صحیح بخاری کتاب المغازی غزوة خیبر : ٤٧١٦، صحیح مسلم : ١٤٠٧، نسائی : ٣٣٦٨، ترمذی: ١٧٩٤ ابن ماجة:١٩٦١)–

واپس مه اخلی:(۱)

دریم دلیل:- صحیح مسلم شریف کښې یو روایت کښې دی چه دا نبی کریم ﷺ حجة الوداع کښې فرمائیلی وو. دا حدیث ډیرو الفاظو سره مروی دې.او ددې تفصیل ځائې د احکامو کتابونه دی.

نکاح متعه حرامه ده

مسلک حنفی:- داحنافو مذهب هم د جمهورو پشان دې یعنی دوی هم د نکاح متعې د حرمت قائل دی (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی (۲۲۹۱۲)-

قوله تعالی:: وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِن بَعْدِ الْفَرِيضَةِ

دمهرمقررکولونه پس په هغې کښې کمې زیاتې:- بیا فرمائی چه مقرر کولو نه پس که تاسو رضامندئ سره څه مقرر کړئ نو دې کښې هیڅ باك نشته دې.

په مهر کښې د تقررئ نه پس د زوجینو په رضا کمې زیاتې جائز دې

مسلک حنفی:- داحنافو په نیز هم د مهر مقرر کولو نه پس که ښځه خاوند په مهر کښې کمې زیاتې کوی نو دا جائز دې خو چه په خپل مینځ کښې په رضا مندئ سره وی (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی (۲۳۲۱۲)-

دقائلین متعې په نیز د ایت مطلب:- کوم کسان چه د متعې د جواز قائل دی نوهغوی د دې دا مطلب بیانوی. چه کله مقرر وخت تیر شی نو د متعې په موده زیاتولو او چه څه مو ورکړی دی دهغې نه علاوه نور څه ورکولو کښې هیڅ ګناه نشته دې.

سدی رحمه الله وائی چه که غواړی نو مخکښې چې ئې کوم مهر مقرر کړې وی نو د متعې موده ختمیدونه وړاندې دې ورته اووائی چه زه د دومره مودې دپاره نوره متعه کوم.نو که دې درحم د پاکوالی نه وړاندې د متعې په موده کښې زیاتې اوکړو. او موده پوره شوه .نو بیا ددې هیڅ دباؤ نشته دې .هغه ښځه به جدا شی او یو حیض پورې به صبر اوکړی اود خپل رحم صفائی به اوکړی. په دې دواړو کښې میراث نشته.نه به دا ښځه ددې سړی وارثه وی او نه به دا سړې ددې ښځې وارث وی.

دمانعین متعې په نیز د ایت مطلب:- او کومو حضراتو چې دا جمله .د نکاح مسنون دمهر په باره کښې خودلې دې.نو دهغوئ په نیز خو مطلب ښکاره دې چه په دې آیت کښې د مهر د ادا کولو تاکید بیانیږی.لکه فرمائی چه مهر آسانئ او خوشحالئ سره ورکوئی. نو مطلب دا شوکه د مهر مقررولو نه پس ښځه خپل حق معاف کړی یا لږ پریږدی اونور معاف کړی او ددې نه دست برداره شی نو ښځه خاوند باندې هیڅ ګناه نشته دې.حضرت حضرمی رحمه الله فرمائی چه خلق مهر مقرروی ،بیا ممکن ده چه دوی باندې تنګی راشی نو که ښځه خپل حق پریږدی نوجائز دی.امام ابن جریر رحمه الله هم دا قول خوښ کړې دې (۲)حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه مراد ددې نه دادې چه دمهر پوره پوره رقم هغوئ ته حواله کړئ.بیا هغوئ ته د جدا اوسیدو او جدا کیدو پوره پوره اختیار ورکړئ.

قوله تعالی:: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

بیا ارشاد دې چه الله ﷻ علیم او حکیم دې.په دې احکامو کښې کوم چې د حلت او حرمت متعلق دی چه کوم حکمتونه پراته دی. او په دې کښې کوم مصلحتونه دی الله ﷻ ته هغه ښه معلوم دی.

---

(۱) صحیح مسلم کتاب النکاح باب النکاح المتعة : ۱۴۰۶، ابن ماجة: ۱۹۹۲)-

(۲) الطبری : ۱۸۰/۸)-

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ

او هغه څوک | چې طاقت نه لري | په تاسو کښې | د مال | چې نکاح اوکړي

او په تاسو کښې چې څوک دا طاقت نه لري چې هغه

الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ

د اصيلو | مومناتو ښځو سره | نو د هغه وينځو سره دې نکاح اوکړي | چې مالکان شوي وي ښي لاسونه ستاسو

اصيلې مسلمانې ښځې سره نکاح اوکړي | نو هغه مسلمانو ښځو سره دې نکاح اوکړي چې تاسو ئې مالکان ئي

مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ؕ بَعْضُكُمْ

د هغه وينځو ستاسو نه | چې مومنانې وي | او الله | ښه عالم دې | په ايمانونو ستاسو | بعضې ستاسو

..........الله ﷻ ته ستاسو د ايمان حال ډيرښه معلوم دې (کيد يشې وينځه د اصيلې نه ښه مسلمانه وي) تاسو ټول

مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ

د بعضو نه دي | نو په نکاح واخلئ هغوئ | په اجازت | د سر پرستانو د هغوئ | او ورکړئ هغوئ ته | مهرونه د هغوئ

يو شان يئ نو هغوئ سره د مالکانو په اجازت نکاح اوکړئ او د رواج مطابق ورته مهرونه هم ورکړئ

بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ ۚ

د رواج مطابق | چې پاکدامنې وي | او نه وي زنا کارې | او نه وي نيونکې د پټو يارانو

چې هغوئ د نکاح په قلعه کښې محفوظې شي | او په ښکاره بدکاري نه کوي | او نه پټ پټ ياران نيسي

فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ

بيا هر کله چې | نکاح اوکړي | نو که راتلل اوکړل هغوئ | بدکارئ ته | نو مقرره ده د هغوئ د پاره | نيمه

نو هر کله چې هغوئ په نکاح سره محفوظې شي | او دې نه پس بدکاري اوکړي | نو هغوئ ته د اصيلې

مَا عَلَى الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ

د هغې | چې ده په اصيلو ښځو باندې | د سزا نه | دا حکم د پاره د هغه چا دې | چې ويريږي | د ماتيدو د حد نه | تاسو نه

په نسبت نيمه سزا ورکړئ | ....دا آساني هغه چا د پاره ده چې هغه سره د زنا ويره وي

وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٥﴾

او که صبر اوکړئ تاسو | دا غوره ده | ستاسو د پاره | او الله | ښونکې | مهربان دې

دا وکه تاسو صبر اوکړئ | نو دا ستاسو د پاره ډيره بهتره ده | او الله ﷻ ښونکې مهربان دې |

قوله تعالى: وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ

د آزادې ښځې سره د نکاح کولو وس نه لرو صورت:- ارشاد دې چه د چا د آزادو مسلمانو ښځو سره د نکاح کولو طاقت او قدرت نه وي ربيعه رحمه الله فرمائي چه ﴿طولا﴾ نه مراد قصد او خواهش دې. يعنې وينځې سره د نکاح کولو خواهش. امام ابن جرير رحمه الله دا قول نقل کړيدې او بيا ئې دا پخپله رد کړې دې مطلب دا دې چه کله دا سې حالت وي نو د مسلمانانو ملکيت کښې چه کومې وينځې وي

هغوئ سره نکاح اوکړئي.دټولو کارونو حقیقت الله ﷻ ته معلوم دې.تاسوصرف ظاهر کتونکي يئ.
تاسوټول آزاداوغلام ایماني رشته کښې یویئ.وینځوسره نکاح دهغوئ دمالکانوپه اجازت سره کوئي

قوله تعالى:: فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ

د وینځې ولي څوک دې؟ :- معلومه شوه چه د وینځو ولي دهغوئ مالك دې.دهغوئ د اجازت نه بغير ددوی نکاح نه منعقد کیږي.دغه شان غلام هم د خپل مالك د رضا نه بغير خپله نکاح نشي کولي.حديث مبارك کښې دی چه کوم غلام د خپل مالك د اجازت نه بغير خپله نکاح اوکړي نو دا زناکار دې [1].

څوکه د وینځې مالکه یوه ښځه وی نو د مالکې په اجازت سره دې هغه وینځه هغه څوک په نکاح ورکړي څوک چې ددې ښځې نکاح کولي شی.(مثلا د مالکې پلارراواخله ځکه چه د مالکې ولي د هغې پلار دې نو لکه څنګه چې هغه د خپلې لور د نکاح ولي دې دغه شان د خپلې لور د وینځې د نکاح هم ولي دې ازمترجم) ځکه چه حديث مبارك کښې دی چه ښځه دې دبلې ښځې نکاح نه کوي او نه دې ښځه خپله نکاح په خپله کوي.هغه ښځې زنا کارې دی چه کومې خپله نکاح په خپله کوي [2].

د عاقلې بالغې آزادې ښځې پخپله خپله نکاح کول جائز ده

مسلك حنفي:- مسئله داده.چه دحرۀ، عاقله، بالغه نکاح ددې په رضامندئ، بغیر د ولي منعقد کیږي.او که نه منعقد کیږي؟ د ظاهرالرواية مطابق د شیخینو رحمهما الله په نیز منعقدکیږي.اود ابویوسف رحمه الله نه په غیر ظاهر الروايت کښې یو روایت دې.چه بغیر د ولي نه نکاح نه منعقد کیږي.اود امام محمد رحمه الله په نیز موقوف منعقد کیږي.که ولي اجازت ورکړي.نو نافذ به وی.او که اجازت ورنکړي.نو منعقد به نه وی. (تسهیل الهدایه شرح هدایه ۵۷/۳)-

قوله تعالى:: وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

بیا فرمائي چه د ښځو مهر په خوشحالئ ورکوئي کمولو سره ،تکلیف ورکولو سره او داسې نه چه دا وینځه اوګنړئي او دې ته کم ورکوئي.

قوله تعالى:: مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ

د زناکارو وینځو سره د نکاح ممانعت:- بیا فرمائي چه اوګورئي چه هسې نه دا ښځې بدکارئي طرفته په خپله مائلې وی. اونه داسې وی که څوك دوی طرفته مائل شي نو دوی هغه طرفته مائله کیږي .نه په ښکاره زنا کارې وی او نه په پټه بدکارې وی.چه یو ځائې بل ځائې یارانې جوړوی او ګرځي او پټ په پټه یارانې کوی. چه څوك داسې خرابې وی نو الله ﷻ تاسو ته حکم کوی چه داسې ښځو سره نکاح مه کوئي.

د پاکدامن سړي دپاره زناکارې ښځې سره نکاح جائز ده

مسلك حنفي:- د احنافو په نیز د زناکارې ښځې سره نکاح کول جائز دی د تفصیل دپاره اوګورئ (احکام القرآن للجصاص باب تزويج الزانية ۳۹۱/۳) -

قوله تعالى:: فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ

د قراءت وضاحت:- د ﴿أُحْصِنَّ﴾ دویم قرات ﴿أَحْصَنَّ﴾ هم وئیلې شوې دې د دواړو معنی یو ده.

د وینځې او غلام احصان څه دې ؟ ① دلته د احصان نه مراد اسلام دې ② یا وادۀ شوې ښځې

---

[1] ابوداود کتاب النکاح باب فی نکاح العبد بغیر اذن موالیه : ۲۰۷۸، ترمذی: ۱۱۱۱، ابن ماجة: ۱۹۵۹،

[2] ابن ماجة کتاب النکاح باب لانکاح الا بولی : ۱۸۸۲، السنن الکبری للبیهقی :۱۱۰/۷، عن ابی هریرة وسنده صحیح وله حکم المرفوع)-

①ابن ابی حاتم نه یو مرفوع حدیث کښې دی چه ددوی احصان اسلام او عفت دې.لیکن دا حدیث منکردې ،دې کښې ضعف هم دې.او د یو راوی نوم هم نشته.داسې حدیث د حجت لائق نه دې.
② دویم قول یعنې احصان نه مراد نکاح ده.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی ، حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت طاؤس رحمه الله ،حضرت ابن جبیر رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله وغیره نه هم دا قول نقل دې.امام شافعی رحمه الله نه ابوعلی طبری رحمه الله خپل کتاب ایضاح کښې هم دا نقل دی.مجاهد رحمه الله فرمائی چه د وینځې محصن کیدل دادی چه هغه د یو آزاد سړی نکاح کښې راشی.داشان دغلام احصان دادې چه هغه آزادمسلمانې ښځې سره نکاح اوکړی.حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا منقول دی.شعبی رحمه الله او نخعی رحمه الله هم دا فرمائی.

د ابن کثیر ترجیح:-دا هم وئیلې شوی دی چه ددې دواړو قراء تونو اعتبار سره معنی هم بدلیږی.﴿ **أُحْصِنَّ** ﴾ نه مرادخو نکاح ده او ﴿ **أَحْصَنَّ** ﴾ نه مراد اسلام دې .ابن جریر رحمه الله هم دا قول خوښوی.لیکن په ظاهره مراد دلته نکاح ده.والله اعلم.ځکه چه د آیت سباق هم په دې دلالت کوی. دایمان ذکرخو لفظونو کښې موجود دې.

په جمهور باندې اشکال:- بهر حال په دواړو صورتونو کښې دجمهورو دمذهب مطابق بیا هم د آیت معنی کښې هم اشکال باقی دی.ځکه چې د جمهورو قول دې چه وینځې سره د زنا کولو په وجه هغې ته به پنځوس کوړې ورکولې شی. برابره ده که هغه مسلمانه وی او که کافره ،که واده شوې وی او که واده شوې نه وی.حالانه دآیت مفهوم دا تقاضا کوی چه غیر محصنه وینځه باندې حد نشته دې.

جوابونه:-نوددې مختلف جوابانونه دی① دجمهورو قول دې چه بیشکه منطوق په مفهوم باندې مقدم دې ،ددې وجې مونږ هغه عام احادیث په کومو کښې چه په وینځو باندې د حد جاری کولو بیان دې ددې آیت مفهوم باندې مقدم کوو.

په وینځه د حد قائمولو دلیل:- صحیح مسلم کښې حدیث دې چه حضرت علی ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه "اې خلقو خپلو وینځو باندې حدقائم ساتئ که هغوئ محصنې وی اوکه غیرمحصنې وی. نبی کریم ﷺ ماته حکم کړې چه د وینځې سره زنا کولو باندې حد قائم کړه. خو هغه نفاس کښې وه نو زه ویریدم چه هسې نه دحد کوړې لګولو سره دا مړه شی.نو ما هغه وخت کښې هغې باندې حد قائم نه کړو. اود نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شوم اوواقعه مې ورته بیان کړه نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تا ښه اوکړل چه تر کومې پورې چې هغه صحیح شوې نه وی نو حد پرې مه جاری کوه"[1]مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله دا نفاس نه فارغه شی نو دې ته پنځوس کوړې ورکړئ.[2]

دویم دلیل:- حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی چه ما نبی کریم ﷺ نه آوریدلی وو چه کله تاسو کښې څوک وینځې سره زنا اوکړی او زنا ظاهره شی نو هغې ته حد ورکړئ او بدرد ورته مه وائې.بیا که دوباره زنا اوکړی نو بیا ورته حد ورکوئ او بدردورته مه وائې.بیا که په دریم ځل هم زنا اوکړی او ښکاره شی نو دا خرڅه کړئ اګر چه دویښتو د رسئ بدله کښې وی.اوصحیح مسلم کښې دی چه کله دریم ځل دا کار ددې نه اوشی نو په څلورم ځل ئې خرڅه کړئ[3]

---

[1] صحیح مسلم کتاب الحدود باب تاخیر عن النفساء : ۱۷۰۵، ترمذی : ۱۴۴۱، السنن الکبری للنسائی : ۷۲۹۹)-

[2] زوائد مسند احمد: ۱۳۶/۱،

[3] صحیح بخاری کتاب الحدود باب لایثرب علی الامة اذا زنت: ۶۸۳۹، صحیح مسلم: ۱۷۰۳، ابوداود : ۴۴۷۰)-

دریم دلیل: په عهد فاروقی کښې وینځوباندې حد جاری کول:- عبدالله بن عیاش بن ابوربیعه مخزومی رحمه الله فرمائی چه "مونږ قریشي ځوانانوته حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د امارت په وینځوباندې د حد جاری کولو حکم کړې وو. مونږ هغوئ ته د زنا په وجه پنځوس کوړې ورکړې وې "[1]

په وینځو دحد نه جاری کولو قائلینو د عامو احادیثو نه جواب:- ④ کوم حضرات چې دې طرفته دی چه وینځه باندې د احصان نه بغیرحد نشته.هغوئ فرمائی چه (په کومو احادیثو کښې چې د وینځو د حد ذکر دې نو) دغه وهل د ادب او خودنې او منع کولو په غرض وو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم دې طرفته دې.حضرت طاؤس رحمه الله ، حضرت سعید رحمه الله ، حضرت ابوعبیده رحمه الله او د حضرت داؤد ظاهری رحمه الله هم دا مذهب دې

د دویم فریق دلیل:- دهغوئ لوئې دلیل د آیت مفهوم دې اودا د شرط په مفهومونو کښې دې.او د اکثرو په نیز حجت دې .ددې وجې دهغوئ په نیز د آیت مفهوم د احادیثو په عموم باندې مقدم کیدې شی.

دویم دلیل:- اود حضرت ابوهریره رضی الله عنه اوزید بن خالد حدیث مبارك كښې دی چه نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو چه کله وینځه زنا اوکړی اوهغه محصنه نه وی یعنی وادهٔ شوې نه وی. نو څه په کولې شی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که هغه زنا اوکړی نو حد ورکړئی او که بیا زنا اوکړی نو هغې ته کوړې ورکړئی او بیا ئې خرڅه کړئی اګر چه د ویښتو د رسئ بدله کښې وی. د حدیث مبارك راوی حضرت ابن اشهاب رحمه الله فرمائی چه ما ته معلوم نه ده چه د دریم ځل نه پس ئې څلورم ځل اوفرمائیل که نه.[2]

نو ددې حدیث مطابق هغه جواب ورکوی چه ګورئی دلته د حد مقدار او دکوړو تعداد نه دې بیان شوې لکه چه د محصنه باره کښې ئې صفا فرمائیلی دی او لکه قرآن پاك كښې چې مقرر شوی دی چه د محصنات په مقابله کښې په دوی باندې نیم حد دې. نو آیت او حدیث مبارك كښې داسې تطبیق واجب شو ، والله اعلم.

دریم دلیل:- ددې نه هم زیات صراحت والا روایت کوم چې د حضرت سعید بن منصور په روایت کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل شوې دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په وینځه باندې حد نشته دې تر څو چه هغه احصان اونکړی. یعنی څو پورې چه هغه نکاح والا نشی.نو کله چه خاوند والا جوړه شی نو په دې باندې نیم حد دې په نسبت د آزادې نکاح دارو ښځو.

دا حدیث ابن خزیمه کښې هم دې ، لیکن هغه فرمائی چه دا مرفوع ګڼړل خطا ده. دا موقوف دی یعنی د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې.بیهقی کښې هم روایت دې او دهغوئ هم دا فیصله ده.[3] او وائی چه د حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت عمر فاروق رضی الله عنه حدیث د یوواقعې فیصله ده.او د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث هم ډیر جوابابونه دی.

د ابوهریره د حدیث نه جوابونه:- ① یودا چه دامحمول دې په هغه وینځه چه واده شوې وی .داشان دې دواړو احادیثو کښې تطبیق او جمع کیدې شی.

② دویم داچه دې حدیث کښې دحدلفظبو راوی دخپله خانه داخل کړې دې اوددې دلیل دجواب فقره ده

③ دریم دا چه دا حدیث د دوؤ صحابه کرامو رضی الله عنهم دې .اوهغه حدیث صرف دیو صحابی رضی الله عنه دې.اود دوو صحابو حدیث د یو صحابی په حدیث باندې مقدم دې.

[1]) موطا امام مالک : ۸۲۷/۲، کتاب الحدود باب جامع ماجاء فی حد الزنی: ۱۶ وسنده صحیح)–
[2]) صحیح بخاری کتاب الحدود باب اذا زنت الامة: ۶۸۳۷، صحیح مسلم: ۱۷۰۴، ابوداود: ۴۴۶۹)–
[3]) بیهقی :۲۴۳/۸،عن ابن عباس ابن ابی شیبة:۵۱۹/۹،ح/۲۸۲۸۸،ددې سند کښې سفیان بن عیینه مدلس دې اوروایت معنعن دې،

او دغه شان دا حدیث نسائی هم نقل کړی دی او دی د مسلم په شرط باندې برابر دی.حضرت عباد بن تمیم د خپل تره نه روایت کوی او هغه بدری وو چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کله وینځه زنا اوکړی نو دې ته کوړې ورکړئی .که بیا زنا اوکړی نو کوړې ورکړئی ، که بیا زنا اوکړی نو بیا ئې په کوړو اووهئ، چې بیاه زنا اوکړی نو دا خرڅه کړئی اګر چه د ویښتو د یو رسئ بدله کښې وی. ([1])

④ څلورم جواب دادې چه دا هم لرې ده چه یو راوی په جلد باندې لفظ د حد اطلاق کړې وی او هغه جلد لره حد ګنړلې وی یا د حد د لفظ اطلاق تادیبا په طور د سزا وی لکه څنګه چه د حد د لفظ اطلاق په طور د سزا وی. چه کوم بیمار زانی په یو ځانګه وهلې شوې وو په کومه کښې چې سل واړه واړه ښاخونه وو. اولکه د لفظ د حد اطلاق په هغه سړی کړې شوې وو چه دخپلې ښځې وینځې سره ئې زنا کړې وه لکه ښځې دده دپاره حلاله کړې وه .حالانکه هغې ته سل کوړې ورکول تعزیر صرف یو سزا وی. لکه امام احمد وغیره سلف خیال کوی ، حد حقیقی صرف دادې چه ځوان ته سل کوړې او واده شوی ته یا لوطی ته رجم ورکړې شی ، والله اعلم.

ابن ماجه وغیره کښې حضرت سعید بن جبیر ﷺ فرمائی چه وینځې کله نکاح نه وی کړې نو هغه دې په زنا باندې اونه وهلې شی.ددې اسناد صحیح دی.لیکن ددې دوه مطلبه کیدیشی.یو خو دا چه بالکل دې اونه وهلې شی نه حد اونه نور څه ، نودا قول خو غریب دې.ممکن ده چه د آیت الفاظو ته نظر کولو نه پس فتوی ورکړې شوی وی او حدیث ورته نه وی رسیدلې.دویم مطلب دا چه د حد په طور دې اونه وهلې شی.که دا معنی مراد وی نو ددې خلاف نه ده. اوکه سزا ورکړې شی نو دا به د حضرت ابن عباس ﷺ د فتوی مطابق وی ، والله اعلم.دریم جواب دادې چه دا آیت باندې دلالت کوی چه محصنه وینځه باندې په نسبت دآزادې ښځې نیم حد دې.لیکن محصنه کیدو نه مخکښې د کتاب اوسنت عموم کښې هم شامل دې چه دې ته هم سل کوړې ورکړې شی .لکه دالله ﷺ فرمان دې چه ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ :

(ترجمه) " زنا کاره ښځه او زنا کار سړې دې سل کوړې اووهلې شی.

لکه حدیث مبارک کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ځما کلام واخلئ او ځما کلام باندې ځان پوهه کړئی.الله ﷺ ددوی دپاره لاره راویستې ده. که د دواړو طرفونو نه واده شوی نه وی نو سل کوړې او یو کال جلاوطنی او که دواړه واده شوی وی نو سل کوړې او کانړو سره رجم کول.داحدیث مسلم شریف کښې دې ([2])او دغه شان نور احادیث هم دی.د داود بن علی ظاهری رحمه الله هم داقول دې.لیکن دا ډیر ضعیف دې.ځکه چه الله ﷺ محصنه وینځو ته په نسبت دآزادوښځو د نیمو کوړو ورکولو سزا بیان کړې ده یعنی پنځوس کوړې. نوبیا تر کومې چه هغه محصنه نه وی نو بیا ددې سزا نه هم زیاته سزاواره څنګه کیدیشی.حالانکه شریعت قاعده داده چې داحصان نه مخکښې کمه سزاده او احصان نه پس زیاته ده.بیاددې برعکس څنګه کیدیشی. نبی ﷺ نه صحابه کرام ﷺ دهغه وینځې دسزا باره کښې تپوس کوی چې واده شوې نه وی. او نبی کریم ﷺ هغوئ ته جواب ورکوی چه هغوئ په کوړو اووهئ؛ لیکن دا نه فرمائی چه سل کوړې ئې اووهئ؛ نوکه ددې هغه حکم وې لکه څنګه چه حضرت داود ظاهری رحمه الله بیان کړې دې نوبیا نبی کریم ﷺ باندې ددې حکم بیانول واجب وو. ځکه چه دهغوئ داسوال خو صرف په دې وجه وو چه د وینځې د واده کیدو نه پس هغې ته دسلوکوړو وهلو بیان نشته دې ګنی ددې قید لګولو څه ضرورت وو چه سوال کښې وائی چه هغه واده شوې نه وی.ځکه چه بیا خو

[1]) السنن الکبری للنسائی : ۷۲۳۸، وضعف ابا اویس ولکن سنده حسن ابو اویس حسن الحدیث)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الحدود باب حد الزنی: ۱۶۹۰)-

واده شوي او نه واده شوی کښې هیڅ فرق پاتې نشو ، که دا ایت نازل شوی نه وي.لیکن دې دواړو صورتونو کښې دوی ته د یو علم شوې وو ددې وجې د دویم باره کښې سوال اوکړې شو او نبی کریم ﷺ ورته جواب ورکړو او معلوم شو.
لکه څنګه چه بخاری او مسلم کښې دی چه کله صحابه کرامو ﷺ د نبی کریم ﷺ نه په نبی کریم ﷺ باندې د درود لیږلو متعلق تپوس اوکړو نو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه سلام خوهغه شان دې چه څنګه تاسوته معلوم دی.([1])
اویوروایت کښې دی چه کله دالله ﷻ فرمان ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ نازل شو.اوالله ﷻ حکم اوفرمائیلو چه په نبی کریم ﷺ باندې درود اوسلام لیږئ نو صحابه کرامو ﷺ اوفرمائیل چه د سلام طریقه او د هغې الفاظ خومونږ ته معلوم دی. خو مونږ ته ددې کیفیت بیان کړنی ([2]). نودغه شان دا سوال هم دې.
④ د آیت د مفهوم څلورم جواب د ابوثور دې چه د ابوداود د جواب نه زیات بهتر دې ، هغه فرمائی چه کله وینځې واده شی.نو دهغوئ د زنا حد نیم شی، د هغه حد نه کوم چه د واده شوو آزادو ښځو د زناکارئی حددې.نو ظاهره ده چه دآزادو ښځو حد دې صورت کښې رجم دې.او دا هم ظاهره ده چه رجم نیم نه شی کیدې.نو دې صورت کښې به رجم وی. او د واده نه مخکښې که دا زنا اوکړی نو دې ته به پنځوس کوړې ورکولې شی.څکه چه دې حالت کښې آزاده ښځه باندې سل کوړې دی.
د ابوثورغلطی:- پنه اصل کښې د آیت په مطلب پوهیدلو کښې ده نه غلطی شوې ده او په دې کښې د جمهورو خلاف دې.بلکه امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د یو مسلمان په دې کښې هیڅ اختلاف نشته دې چه مملوك باندې د زنا سزا رجم نه دې .
ددې وجې آیت دلالت کوی چه په دوی باندې د محصنات نیم عذاب دې اود محصنات لفظ کښې چه کوم الف لام دې هغه دعهد دې.یعنی هغه محصنات چه د هغوئ بیان ددې آیت شروع کښې تیر شوی دی چه ﴿أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَٰتِ﴾.او مراد صرف آزادې ښځې دی.دلته د آزادو ښځو د نکاح دمسئلې بحث نشته ، بحث دادې چه مخکښې ارشاد دې چه په دې باندې د زناکارئی دسزا کوم حد وو ، دهغې نه نیمه سزا په دې وینځو باندې دې.نومعلومه شوه چه دا د هغه سزا ذکر دی چه نیمې دې شی اوهغه کوړې دی نو هغه به دسلو نه نیمې پنځوس پاتې شی.رجم یعنی سنګسارول کول داسې دی چه ددې تقسیم نشې کیدې .(یعنی نیمیدې نشی) والله اعلم.
مسند احمد کښې یوه واقعه ده چه دابوثور رحمه الله د مذهب پوره تردید کوی.په دې کښې دی چه صفیه وینځې یو غلام سره زنا اوکړه او هغه نه ئې یو بچې پیدا شو او ددې بچی دعوه زانی اوکړه. مقدمه حضرت عثمان ﷺ ته اورسیده. حضرت عثمان ﷺ حضرت علی ﷺ راوبللو.او ددې مسئلې حل کول ئې ورته حواله کړل: دالله ﷻ شیر حضرت علی اوفرمائیل چه په دې کښې به هغه فیصله وی چه کومه نبی کریم ﷺ کړې وه. بچې خو به دهغه وی چه د چا دا وینځه ده. او زانی به سنګساریږی. بیا ئې دې دواړوته پنځوس پنځوس کوړې ورکړې.([3])

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الصلاة علی النبی صلی الله علیه : ٤٠٥)-
[2]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب ان الله وملائکته سورة احزاب : ٤٧٩٧، صحیح مسلم: ٤٠٦)-
[3]) احمد: ١٠٤/١، ح/٨٢٠،

داهم ونیلې شوی دی چه ددې مفهوم نه مراد تنبیه ده ، اعلی ته په ادنی باندې ، یعنی کله چه هغوئ واده شوی وی نو په هغوئ باندې د آزادو ښځو په نسبت نیم حد دې.نو پدې باندې خو رجم د سره نشته نه.نه دنکاح نه مخکښې اونه د نکاح نه روستو. دواړو حالتونو کښې صرف کوړې دی.
اوددې دلیل حدیث دې.صاحب الایضاح هم دا فرمائي او حضرت امام شافعي رحمه الله همدا ذکر کوی امام بیهقي رحمه الله خپل کتاب "السنن و الآثار" کښې همدا ئې ذکرکړې دې.لیکن داقول د آیت دلفظ نه ډیر لرې دې .اوهغه دا چه د نیم حد کیدو دلیل صرف آیت دې ، دې نه سوا هیڅ نشته دې.نو دې نه سوا به نیم څنګه کیدیشی ؟
اوداهم ونیلې شوی دی چه مطلب دادې چه کله واده شوې وی نو دې حالت کښې به صرف امام حد قائموی.ددې وینځې مالك دې ته حد نشي ورکولې.
د امام احمد رحمه الله مذهب کښې یو قول دا دې چه د واده نه مخکښې ددې خاوند ته دحد جاری کولو اختیار بلکه حکم دې.خو دواړو صورتونو کښې به حد نیم نیم وی.
خو دا هم لرې خبره ده څکه چه آیت کښې ددې استدلال نشته دې اوکه دا آیت نه وې نو مونږ ته به معلوم نه وې چه د وینځو باره کښې حد نیم دې. اودې صورت کښې به هغوئ هم عموم کښې داخلې وی او پوره حد یعنی سل کوړې او رجم هم په دوی جاری کول واجب وو.لکه څنګه چه عام روایتونو نه ثابت دی.حضرت علي رضی الله عنه نه مروی دی چه ائې خلقو ! خپلو ماتحتو باندې حد جاری کړئی ، واده شوې یا غیر واده شوې.اوهغه عام حدیث چه کوم مخکښې تیر شویدې چه په هغې کښې د خاوند والا او بې خاوند هیڅ تفصیل نشته دې.د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت والاحدیث پاک نه جمهورو دادلیل نیولې دې .اوهغه دادې چه کله تاسو کښې څوك یو وینځې سره نکاح اوکړې. او بیا ددې زنا ښکاره شی.نو ده له پکار دی چه په دې باندې حد جاری کړی او دې ته دې ردبد نه وائي.(ملخصا). [1]
خلاصه داچې دوینځې دزناکارئی باره کښې ډیر اقوال دی.یو دا چه تر کومې پورې ددې نکاح نه وی شوې. دې ته به پنځوس کوړې ورکولې شی.او دنکاح نه پس هم هم دا حد دې.

په زناکارې وادۀ شوې وینځې او غلام باندې هم پنځوس کوړې حد دې

مسلک حنفي:- په زناکاره وینځه که هغه واده شوې وی اوکه پیغله وی دغه شان غلام که هغه واده کړې وی اوکه لونړ وی په دواړو صورتونو کښې پنځوس کوړې وهل دی چې واده شوې نه وی نو هغه حکم خو ښکاره دې چه د ناواده کړی آزاد سړی او ښځې حد چې زنا اوکړی سل کوړې دی نو دغلام او وینځې به پنځوس کوړې وی اوپاتې شو وادۀ شوې غلام او وینځۀ نو چونکه د آزاد سړی او ښځې حدزنا رجم دې او رجم داسې څیز دې چه دا نیم کیدې نشي چې نیم سړې دې مړ شی او نیم دې ژوندې وی څکه چه روح به دې نیم کیدې نشي نو د دې وجې د وادۀ شوی غلام او وادۀ شوې وینځې حد زنا به هم پنځوس کوړې وی دا د احنافو مسلک دې بلکه د څلورو واړه امامانو هم دا مسلک دې (معارف القران ۲/۳۷۳)-

په جلا وطنئ کښې مذاهب - او دا وینځه به جلا وطن کولې شی که نه ؟ په دې کښې درې اقوال دی.① یو داچه جلاوطنی به نې وی.② دویم دا چه نه به وی.③ دریم دا چه جلاوطنئ کښې به ئې نیموالې هم وی یعنی دشپږو میاشتو دپاره به دا دکور نه ویستلې شی پوره کال نه.پوره کال آزادو ښځو دپاره. دا درې واړه قولونه د امام شافعي رحمه الله مذهب کښې دی

[1]) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع العبد : ۲۱۵۲، صحیح مسلم:۱۷۰۳، ابوداود: ۴۴۷۰)-

دويم مذهب:- ليکن د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز جلاوطني د تعزير په طور ده.هغه په حد کښې نه ده ، دامام په رائې په موقوف ده. که غواړي جلاوطن دې کړي اوکه غواړي نه دې جلاوطن کوي.سړي او ښځې ټول په دې حکم کښې برابر دي.

دريم مذهب:- خود امام مالك رحمه الله مذهب کښې دی چه جلاوطني صرف د سړو دپاره ده ښځودپاره نشته دې.ځکه چه جلاوطني صرف ددې دحفاظت دپاره ده.او که ښځه جلاوطن کړې شي نودا به دحفاظت نه بهر شي .او د سړو يا ښځو باره کښې د جلاوطن کولو والا حديث صرف حضرت عباده رضی الله عنه او حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه مروی دې چه نبی کريم ﷺ دهغه غير شادي شده زاني باره کښې فرمائيلي وو ، دحد ورکول او ديو کال د جلاوطنۍ حکم ئې فرمائيلې وو (بخاری) [1] ددې معنوی مراد همدا دې چه ددې حفاظت دې اوشي او ښځه که جلاوطن کړې شي نو دا به د حفاظت نه اوځي.والله اعلم.

دويم قول:- دويم قول دادې چه وينځې ته به ددې په زنا کارئی باندې د واده نه پس پنځوس کوړې ورکولې شي .او د ادب خودلو دپاره به دا وهلې هم شي.ليکن ددې مقرر شميرنشته.مخکښې تير شوی دی چه د واده نه مخکښې به دا نشي وهلې.لکه چه د حضرت سعيد بن مسيب رحمه الله قول دې.که ددې نه مراد دا وانخستې شي چه دا بالکل هډووهل پکارنه ده نو دا به تاويلي مذهب وی.ګنی قول ثاني کښې دا داخلولې شي.

دريم قول:- او يو قول دادې چه د واده نه مخکښې سل کوړې او واده نه پس پنځوس کوړې لکه چه د ابوداود قول دې.اودا د ټولو اقوالونه بهتر قول دې.او دا چه واده نه مخکښې پنځوس او واده نه پس رجم دې لکه چه د ابوثور قول دې. ليکن داکمزورې دې.والله سبحانه وتعالى أعلم بالصواب.

قوله تعالى::ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ

بيا فرمائي چه وينځو سره نکاح کول به په دې شرط سره جائز دي.چې څوك ورسره نکاح کوی هغوئ ته په زنا کښې د واقع کيدو خطره وی او د وادۀ نه بغير ژوند تيرول هغوی دپاره سخت وی. ددې په وجه به دوی ته تکليف وی.نو بيشکه پاك دامنې وينځو سره نکاح کول جائز دی.اګر چه دې حالت کښې هم خپل نفس منع کول او دې سره نکاح نه کول ډير بهتر دی. ددې وجې چه ددې نه کوم اولاد وی هغه به ددې د مالك وينځې وی.ځوکه خاوندغريب وی نو ددې به دا اولاد ددې د مالك ملکيت د امام شافعي رحمه الله دقول قديم مطابق نه وی.

قوله تعالى::وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ

بيافرمائي که تاسو صبر اوکړئ نو دا ستاسو دپاره افضل دی.او الله غفور او رحيم دې.جمهور علماء کرامو ددې آيت نه استدلال کړې دې چه وينځې سره نکاح کول جائز دی. ليکن دا ضروری ده چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله آزادې ښځې سره د نکاح کولو طاقت ئې نه وی او نه په ده کښې د صبرکولو طاقت وی.بلکه زنا کښې د واقع کيدو ويره وی.ځکه چه په دې کښې يو خرابی داده چه اولاد غلامئ کښې راځي.دويم داچه يو شان سپکوالې وی .چه آزاده ښځو نه نظر واوړی.او وينځو طرفته مائل شي.

خوامام ابوحنيفه رحمه الله او ددوی ملګری دجمهورو خلاف دی،هغوئ وائي چه دا دواړه خبرې شرط نه دی بلکه چه د چا په نکاح کښې څوك آزاده ښځه نه وی هغه لره وينځې سره نکاح کول جائز دی که هغه وينځه مومنه وی اوکه اهل کتابو نه وی.که د ده د آزادو ښځو سره د نکاح کولو طاقت هم وی او اګر چه ده ته بدکارئی کښې داخته کيدو ويره نه وی.

---

[1] صحيح بخاری کتاب الحدود باب الاعتراف بالزنی : ۶۸۶۷، صحيح مسلم: ۱۷۹۰)۔

ددوی لوئې دلیل دا آیت دې چه ﴿وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ مِنْ قَبْلِکُمْ﴾ یعنی آزادې ښځې دهغوی نه چه تاسو نه مخکښې ورته کتاب الله ورکړې شوې وو. نو هغوئ وائی چه دا آیت عام دې. آزاده غیر آزاده په دې کښې ټولې شاملې دی. او محصنات نه مراد پاکې اوپاك دامنې او عصمت والا ښځې مراد دی. لیکن ددې ظاهری دلالت هم پدې مسئله کښې دې چه کوم د جمهورو مذهب دې ، والله اعلم.

د ازادې ښځې سره د نکاح کولو قدرت باوجود د وینځې سره نکاح جائز ده

مسلک حنفی:- د پورتنی بحث نه معلومه شوه چه د امام شافعی او نورو امامانو مذهب دا دې چې د سرې د آزادې ښځې سره د نکاح کولو قدرت وی نو ده دپاره د وینځې سره نکاح کول جائز نه دی او بیا حافظ ابن کثیر رحمه الله امام اعظم رحمه الله ته د آزادې ښځې سره د نکاح د قدرت باوجود وینځې سره دنکاح کولو د جواز کوم قول نقل کوی نو دا نسبت ئې صحیح دې البته دومره ضرور ده چه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز هم غوره دا ده چه د ازادې ښځې سره نکاح اوکړې خوکه د آزادې په ځائې د وینځې سره اوکړه نو دا نکاح جائز ده خو د سره د کراهته (معارف القرآن تفسیر مفتی محمد شفیع عثمانی رحمه الله ۳۷۱/۲).

اللّٰهُ	یُرِیْدُ				
الله	غواړی				
الله دا غواړی |					
مِنْ قَبْلِکُمْ	الَّذِیْنَ	سُنَنَ	وَیَهْدِیَکُمْ		لِیُبَیِّنَ لَکُمْ
چې اوښائی تاسو ته طریقې | اوروان کړی تاسو | په طریقو | دهغه نیکانو خلقو | چې مخکښې ستاسو نه وو					
چې تاسو ته خپل حکمونه بیان کړی | او په هغه لار مو روان کړی چې ستاسو نه مخکښې خلق ئې پرې روان کړی وو					
اَنْ	وَاللّٰهُ یُرِیْدُ	حَکِیْمٌ ﴿۲۶﴾	عَلِیْمٌ	عَلَیْکُمْ ۭ وَاللّٰهُ	وَیَتُوْبَ
اوقبولوالې د توبې اوکړی | په تاسو | اوالله | ښه پوهه | اودحکمت خاوند دې | او الله اراده لری | چې					
اوتاسو ته خپل رحمت متوجه کړی | اوالله ﷻ په هرڅه پوهه اوصاحب د حکمت دې | اوالله پاک غواړی					
الشَّهَوٰتِ	یَتَّبِعُوْنَ	الَّذِیْنَ	وَیُرِیْدُ	عَلَیْکُمْ	یَّتُوْبَ
رجوع اوکړی په رحمت سره | په تاسو باندې | اواراده لری | هغه کسان | چې تابعداری کوی | دخواهشانو					
چې تاسو ته خپل رحمتونه راوګرزوی | اوخوک چې په خپلو خواهشاتو پسې ګرځی					
عَنْکُمْ	اَنْ یُّخَفِّفَ	یُرِیْدُ اللّٰهُ	عَظِیْمًا ﴿۲۷﴾	مَیْلًا	اَنْ تَمِیْلُوْا
چې مائله شئ تاسو | په مائله کیدلو | لویو سره | غواړی الله | چې سپکوالې اوکړی | په تاسو					
هغوئ داغواړی چې تاسو دسمې لارې نه ډیرلرې کړی | اوالله ﷻ داغواړی چې په تاسو باندې سپکوالې اوکړی					
		ضَعِیْفًا ﴿۲۸﴾	الْاِنْسَانُ		وَخُلِقَ
او پیدا کړې شوې دې | انسان | کمزورې |					
(ځکه چې) انسان کمزورې پیدا کړې شوې دې |					

قوله تعالیٰ: یُرِیْدُ اللّٰهُ لِیُبَیِّنَ لَکُمْ وَیَهْدِیَکُمْ سُنَنَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ

د الله ﷻ احکامو کښې سختي نشته:- فرمان دې چه ائې مومنانو ! الله ﷻ اراده کړې ده چه حلال او حرام تاسو ته بیان شوی دی (لکه چه دې صورت کښې او نورو صورتونو کښې هغه پاك ذات بیان کړی دی) هغه الله ﷻ غواړي چه د مخکښې خلقو قابل تعریف لارې ستاسو په پوهه کښې راولی چه تاسو په هغه شریعت باندې عمل اوکړئي چه کوم دهغه محبوب او دهغه درضا منذنی دې.

قوله تعالی: وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿﴾

هغه پاك ذات غواړي چه ستاسو توبه قبوله کړي.چه دکومې گناه نه او کومې حرام کارنې نه تاسو توبه اوکړئي نوهغه توبه زر قبلوی.هغه ذات عالم اوصاحب د حکمت دې.خپل شریعت ، په خپله اندازه ، او خپل حکم کښې هغه صحیح علم او کامل حکمت والا دې.

قوله تعالی: وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿﴾

د نفساني خواهشاتو پیروکار یعني د شیطانانو غلامان یهود او نصارا تاسو د حق نه لرې کول غواړي.الله ﷻ خپلو احکامو او حکم کښې منع کولو او شریعت کښې اندازې مقرر کړې دی اوپه دې کښې ئې ستاسودپاره آسانئ پیدا کړې ده.او هم په دې وجه ئې څو شروطو سره ستاسودپاره وینځو سره نکاح کول حلال کړی دی.

قوله تعالی: وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿﴾

انسان چونکه پیدائشي کمزورې دې ددې وجې الله ﷻ خپلو احکامو کښې سختي نه ده ایښودې.دې في نفسه هم کمزورې او دده ارادې او حوصلې هم کمزورې دی، د ښځو باره کښې هم کمزورې دې. دلته چه راشی نو بې وقوف ترې جوړ شی.

په شب معراج په مونځونو کښې کمې کیدل:-کله چه نبي کریم ﷺ شب معراج کښې سدرة المنتهی نه واپس شو او کلیم الله حضرت موسی ﷺ سره ئې ملاقات اوشو نو حضرت موسی ﷺ ترې تپوس اوکړو چه تاسویاندې څه فرض کړې شو ؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه توله ورځې کښې پنځوس مونځونه.نوکلیم الله حضرت موسی ﷺ اوفرمائیل چه واپس لاړشئ اوالله ﷻ ته سوال اوکړئي چه دا کم کړي.ستاسو امت کښې ددې طاقت نشته دې.ستاسو نه مخکښې خلقوباندې هم تجربه شوې ده. او هغوئ ددې نه په کمو ویریدلي وو. اوستاسو امت خو غوږونو اوسترگو اوزړه په اعتبارسره نور هم کمزورې دی.نو نبي کریم ﷺ واپس لاړو او لس ئې معاف کړل.بیا هم داخبره اوشوه نو بیا نبي کریم ﷺ لاړو او بیا ئې لس کم کړو تر دې چه آخرې خل پنځه پاتې شو[1].

				يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
				هغه کسانو	چې ایمان مو راوړې دې
				ائې دایمان خاوندانو	

لَا تَأْكُلُوا	أَمْوَالَكُم	بَيْنَكُم	بِالْبَاطِلِ	إِلَّا أَن	تَكُونَ
مهٔ خورئ تاسو	مالونه	دیوبل	په خپل منځ کښې	په ناجائزه طریقه	ما سوا ددې نه	چې وی
خپل مینځ کښې دیوبل مالونه په ناجائزه طریقه مهٔ خورئ					......خوکه

تِجَارَةً	عَن تَرَاضٍ	مِّنكُمْ	وَلَا تَقْتُلُوا	أَنفُسَكُمْ	إِنَّ اللَّهَ
سوداگری	په رضامندئ سره	ستاسود طرفه	اومهٔ قتلوئ	خانونه خپل	بیشکه الله
سوداگری ستاسو په خپل مینځ کښې په رضا اوشي(نوخیردې)			اوخپل خانونه هلاکت کښې مه اچوئ		بیشکه الله

[1] صحیح بخاری کتاب الصلاة باب کیف فرضیت الصلاة في الاسراء :۳۴۹، صحیح مسلم: ۱۶۳)-

كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا
دي په تاسو باندې| مهربانه | اوڅوك چې كوى | دغه كارونه| په زياتئ سره | اوپه ظلم سره
په تاسوډېرمهربان دې| .... اوڅوک چې په ظلم زياتى داسې كارونه كوى ....
فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾ اِنْ
نو زر به | دا خل كړو مونږه هغه| اور ته | اودې دا كار | په الله باندې | آسان | كه
نومونږ به ئې د جهنم اور ته ورداخل كړو| اودا كار الله ﷻ ته ډېر آسان دې ....كه
تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ
تاسو ځان اوساتلو| دلويو ګناهونو | هغونه|چې تاسو منع كړې شوې ئې|دهغې نه | نومونږ به ختم كړو|ستاسو نه
تاسو(هغې) لويو ګناهونونه پرهيزاوكړئ دكومونه چې منع كړې شوي يئ| ....نومونږ به ستاسو
سَيِّاٰتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾
ګناهونه ستاسو| اومونږ به داخل كړو تاسو| ځائې دداخليدو| عزتمندته|
واړه ګناهونه معاف كړو| اودعزت ځائې ته به مو داخل كړو| ....

قوله تعالى: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوْۤا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

د شرع نه خلاف تجارت او بيع خيار:- الله ﷻ خپل ايماندارو بندګانوته فرمائى چې تاسو ديوبل مال په باطلوطريقوسره مه خورئى.اګر چه دهغه ګټې نه وى چې هغه شرعى طور حرامه ده.لكه سودخورى، جوارى او داسې هررنګ حيله سازى اګر چه دې ته شريعت جوازصورت وركړېس وى.الله ﷻ ته ښه معلوم دى چه اصل حقيقت څه دې .

دحرام خورئ يو صورت:- حضرت ابن عباس ﷺ نه سوال اوشو چه يو سړې كپړا اخلى او وائى كه خښا خوښه شوه نو دا به واخلم ګنى كپړا او يو درهم به واپس كوم. دوى ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو يعنى دا نې باطل مال كښې شامل كړل.

حضرت عبدالله ﷺ فرمائى چه دا آيت محكم دې يعنى منسوخ نه دې اونه تر قيامته پورې منسوخ كيديشى.ددوى نه مروى دى چه كله دا آيت نازل شو نو مسلمانانو د يوبل خوارك پرېښودلو نو دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى﴾ يعنى په ړوند باندې څه ګناه نشته

د تجارة اعرابى وضاحت:- او ﴿تِجَارَةً﴾ ﴿تِجَارَةٌ﴾ هم لوستلې شوې دې.دا استثناء منقطع ده.اګر چه داسې فرمائيلې كيږى دكوم مال حرمت راغلې وى مال دهغې نه وى.خوشرعى طريقې سره تجارت نه فائده اوچتول جائز دى چه د خريدار او خرڅولو والا رضامندنى سره وى.لكه بل ځائې كښې فرمائى چه هېڅ يو بې ګناه سړې مه وهئ او كه په حق سره وى نو جائز دى.لكه څنګه چه بل آيت كښې دى چه هلته به دوى ته مرګ نه راځى صرف هغه مرګ چې دوئ ته په ړومبى ځل راغلې وو.(يعنى دوئ ته به بيا مرګ نه راځى).

قوله تعالى: اِلَّاۤ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ

په لين دين كښې د قبلولو حكم:- حضرت امام شافعى رحمه الله ددې آيت مبارك نه استدلال كوى او فرمائى چه اخستل خرڅول بغير د قبوليت نه صحيح نه دى.خكه چه درضامندنى پوره سند نشته دې.صرف لين دين كول هم كله كله رضامندنى باندې پوره دليل نه وى. .او جمهور ددې برخلاف دى. او د درې

وارو امامانو هم دا قول دې چه څنګه ژباني خبرې اترې درضامندئ دليل دې.هم دغه شان لين دين هم درضامندئ دليل دې.

بعضې حضرات فرمائي چه کم قيمت معمولي څيزونوکښې خو صرف اخستل او ورکول کافي دي اودغه شان د اخستلو خرڅولو چه کومه طريقه وي.په صحيح مذهب کښې احتياطي طور سره خبرواتروکښې که قبلوليت اوکړې نو دابله خبره ده.

بيع د ژباني خبرو نه بغير په تعاطي يعني مبيعې ورکولو او پيسو اخستلو سره جائز ده

مسلک حنفي:- حافظ ابن کثير رحمه الله چې درې واړه امامانو ته کوم نسبت کړې دې چې څنګه ژباني خبرې اترې درضامندئ دليل دې.هم دغه شان لين دين هم د رضا مندئ دليل دې.په دې درې واړه امامانو کښې امام ابوحنيفه رحمه الله هم شامل دې او دا نسبت دوی ته صحيح دې احقر شاه فيصل په تسهيل الهدايه شرح هدايه کښې ليکي ﴿بيع تعاطئ دې ته وائي.چه د ايجاب او قبول نه بغير د مبيع او د ثمن لين دين (اخستل خرڅول) کول،يعني که بائع مشتري ته مبيع ورکړي.او مشتري ده ته ثمن ورکړي.او د دواړو د طرفه کلام قطعا نه وي. نودا بيع به منعقد کيږي.ځکه چه په دې صورت کښې ايجاب او قبول اګرچه نه دې موجود شوې.خود بيع معنى موجود شوې ده. په دې وجه به دا بيع هم صحيح وي.(تسهيل الهدايه (۳\۱۱۵)۔

د قبولو د حکم عموميت:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه اخستل خرڅول وي اوکه ښښنه وي ټولو ته دا حکم شامل دې.د ابن جريريو مرفوع حديث مبارك کښې دی چه تجارت رضامندی ده.او د اخستلو خرڅولونه پس اختيار دې.هيڅ يومسلمان دپاره داجائزنه دی چه بل مسلمان ته دهوکه ورکړي.داحديث مرسل دې.

د مجلس خيارحکم:- پوره رضامندئ کښې دمجلس د خاتمې پورې اختياردی.بخاری او مسلم کښې دی چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم چه اخستونکی او خرڅونکی دواړو ته اختيار دې. ترکومې چه جدا شوی نه وي.([1]) بخاری شريف کښې دی چه کله دوه کسان اخستل خرڅول اوکړي نو هر يو ته اختيار دې چه ترکومې جدا شوی نه وي.([2])ددې حديث مطابق حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام شافعي رحمه الله او ددوی دملګرو فتوی ده او د جمهورو سلفو هم فتوی ده. اوهم پوره رضامندی په دې کښې داخله ده. داخستلو خرڅولو نه درې ورځې پس اختيار ورکول هم. اګر چه دا اختيار ټول کال پورې وي ،لکه دکلي خلقو کښې چې وي وغيره.

په معمولي څيزونوکښې صرف اخستل ورکول کافي دي:- دحضرت امام مالك رحمه الله مشهور مذهب هم دا دې چه ددوی په نيز صرف لين دين کولو سره بيع صحيح کيږي.د حضرت امام شافعي رحمه الله مذهب کښې هم يو دا قول دې او په دوی کښې بعضې وائي چه دمعمولي قيمت څيزونو کښې نشته دې کوم چه خلقوداخستلو خرڅولو دپاره ايښودی وي، صرف لين دين کافي دې. دبعضو اصحابو اختيار هم دا دې لکه څنګه چه متفق عليه دی.

په خبرو اترو کښې ايجاب او قبول سره بيع پوره کيږي د مجلس ختميدو ضرورت نشته

مسلک حنفي:- د احنافو په نيز خرڅونکی او اخستونکی ته د عقد ختمولو اختيار تر هغه وخته پورې وي ترڅوچې دوی په خبرو اترو کښې عقد فيصله کړې نه وي اوچې کله عقد فيصله کړی او خرڅول اخستل

---

[1] صحيح بخاری کتاب البيوع باب کم يجوز الخيار: ۲۱۰۸، صحيح مسلم: ۱۵۳۲، ابوداود:۳۴۵۵، نسائی : ۴۴۷۴)۔

[2] صحيح بخاری کتاب البيوع باب اذا خير احدهما صاحبه بعدالبيع : ۲۱۱۲، نسائی:۴۴۷۳)۔

پوره شي نو د دې نه پس په دوی کښې يو کس ته هم د عقد د فسخ کولو اختيار نشته اگرچې د عقد مجلس لاباقي وی ختم شوې نه وی (تفسير مظهری ۲/۲۹۹)-

قوله تعالى:: وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ

حرام مال خوړل هلاکت دې:- بيا فرمائی چه تاسو هغه مال مه خورئي چه کوم الله ﷻ حرام کړې دې اودهغه نافرمانی مه کوئي ، اود يو بل مال مه خورئي ،او د يو بل مال بې ځايه مه خرڅوئي ، او ولې تاسو داسې کولو سره ځان هلاکوئي. الله ﷻ غفور ورحيم دې او هر حکم او هر ممانعت رحمت دې.

دهلاکت يو مصداق:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عمرو بن عاص ﷺ د ذات السلاسل کال باندې نبی کريم ﷺ ليږلې وو. دوی فرمائی چه ماته يو شپه احتلام اوشو ، يخنی ډيره وه ،ترديې چه ماسره ويره شوه چه هسې نه ديخنئ نه مړ شم ، نو ما تيمم اوکړو او خپل جماعت ته مې د سحر مونځ ورکړو. هرکله چه هلته نه واپس شو نو مونږ خلق د نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضر شو نو ما ورته دا ټوله واقعه بيان کړه.نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه آيا تا خپلو ملګرو ته د جنابت په حالت کښې مونځ ورکړو. ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ يخنی ډيره زياته وه او ماته دخپل ځان خطره وه نوماته ياد شو چه الله ﷻ فرمائی چه خپل ځان دخپله لاسه مه هلاکوئی.الله ﷻ رحيم دې ، ما تيمم اوکړو او مونځ مې ورکړو.نو نبی کريم ﷺ په خندا شو او ماته ئې هيڅ اونه وئيل.([1])يو روايت کښې دی چه نورو خلقو نبی کريم ﷺ ته بيان اوکړو او بيا د نبی کريم ﷺ په تپوس کولو سره حضرت عمرو بن عاص ﷺ ورته دا عذر اوکړو.

قوله تعالى:: وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَّظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيْهِ نَارًا

دخودکشئ کولو عذاب:- بخاری او مسلم کښې دی چه کوم سړې اوسپنې سره خودکشی اوکړی نو تر قيامته پورې به هغه په اوسپنه ځان وهی اوخودکشی به کوی.او چه څوك په قصد د مرګ کولو نيت اوکړی او دې نيت سره زهر اوخوری نو هغه به هميشه جهنم کښې زهر خوری.([2])او يو روايت کښې دی چه کوم سړې خپل ځان په خپله يو څيز سره قتل کړی هغه به تر قيامته پورې هم دې څيز سره دځان وژلو په عذاب کښې وی.([3])

خودکشی دجهنم تلو سبب:- نبی کريم ﷺ فرمائی چه ستاسو نه مخکښې يو سړې زخمی شو ، هغه خپل لاس په چاړه ځان نه جدا کړو ، او د ده وينه نه اودريده ، او هم دې حالت کښې مړ شو.نو الله ﷻ اوفرمائيل چه زما بنده دخپله لاسه خپل ځان فنا کولو کښې تيزی اوکړه. ما ده باندې جنت حرام کړو([4])

هم ددې وجې الله ﷻ فرمائی چه کوم کس دا په ظلم او زياتئ سره اوکړی يعنی ده ته معلومه وی چه دا حرام دی او بيا هم دې دا اوکړی په دې حرام کولو دې زړه ور وی نو دې جهنمی دې.نو هر عاقل لره پکار دی چه ددې سختې ويرې نه اوويريږی.د زړه په غوږونو سره داالله ﷻ فرمان واوری نو ددې نه اجتناب کول پکار دی.

[1]) صحيح بخاری کتاب التيمم باب اذا خاف الجنب علی نفسه: ...تعليقا قبل حديث : ۳٤٥، او حافظ ابن حجر ددې سند ته صحيح وائی الفتح: ۱/٤٥٤، ابوداود: کتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البرد: ۳۳٤)-

[2]) صحيح کتاب الطب باب شرب السم:۵۷۷۸، صحيح مسلم: ۱۰۹، ابوداود: ۳۸۷۲، ترمذی: ۲۰٤۳، وابن ماجة: ۳٤٦۰،نسائی : ۱۹٦۷)-

[3]) صحيح بخاری کتاب الايمان والنذور باب من حلف بملة سوی الاسلام : ٦٦٥۲، صحيح مسلم: ۱۱۰، ابوداود: ۳۲۵۷، ترمذی: ۱۵٤۳، نسائي: ۳۸٤٤)-

[4]) صحيح بخاری کتاب الجنائز باب ماجاء فی قاتل النفس: ۱۳٦٤، صحيح مسلم: ۱۱۳)-

د ګناه کبیره بیان:- بیا فرمائی که تاسو د لویو لویو ګناهونه نه بچ شوئی نو مونږ به ستاسو واړه واړه ګناهونه معاف کړو. او تاسو به جنت ته داخل کړو. حضرت انس ﷜ نه مرفوعا مروی دی چه مونږ ته درب کریم دطرفنه کوم مثال راغلي دې مونږدهغې په شان مثال نه دې لیدلي. بیابه مونږ ددې دپاره دخپل اهل اومال نه جدا نشو څکه چه هغه د کبیره ګناهونونه سوا زمونږ واړه ګناهونه معاف کوی. بیا ئې ددې آیت تلاوت اوفرمائیلو. (۱)

دجمعې په مانځه ګناهونه معاف کیدل:- ددې آیت متعلق ډیر احادیث دی.څه لږ ډیر مونږ دلته بیانوو. مسنداحمد کښې حضرت سلمان فارسی ﷜ نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسوته معلوم دی چه د جمعې ورځ څه ده ؟ ما جواب ورکړو چه دا هغه ورځ ده چه په دې کښې الله ﷻ څمونږ پلار حضرت آدم ﷺ پیدا کړې وو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه واوره چه څه ماته معلوم دی هغه واوره.چه کوم سړې په دې ورځ په ښه شان پاکې حاصل کړی.اود جمعې مونځ دپاره راشی او مونځ ختمیدو پورې چپ ناست وی نو دده دا عمل د راتلونکې جمعې پورې دده دګناهونو کفاره جوړیږی تر څو چه دې د قتل نه بچ وی (۲)

په مونځ روژه او زکاة د ګناهونومعاف کیدل:- ابن جریر کښې دی چه یو ځل نبی کریم ﷺ خطبه اوفرمائیله او وې فرمائیل چه په هغه رب قسم چه دهغه په لاس کښې څما روح دې.او درې ځله ئې دا اوفرمائیل او نبی کریم ﷺ سر مبارك ښکته کړو او مونږ هم سرونه ښکته کړل او خلق په ژړا شو او ژړونه ئې په ژړا باندې تش کړل چه دالله ﷻ رسول په څه څیز قسم کړې دې او بیا ولې خاموش شو.لږ وخت پس ما سر اوچت کړو اود نبی کریم ﷺ مخ مبارك باندې خوشحالی وه او ودې سره مونږ هم دومره خوشحاله شو که چرې مونږ ته سور رنګې اوښان ملاؤ شوی وې نو دومره به نه وې خوشحاله شوې .اوس نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم بنده پنځه وخت مونځ کوی او درمضان روژې نیسی اوزکوة ورکوی او اووه کبیره ګناهونونه بچ اوسی نو دده دپاره د جنت ټولې دروازې بیرته کولې شی او ده ته به اووئیلې شی چه سلامتی سره دې ته داخل شه.(۳)

اووهٔ لوئې ګناهونه :- چه دکومو اووهٔ ګناهونوپه دې حدیث کښې ذکر دې دهغې تفصیل بخاری اومسلم شریف کښې داشان راغلې دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ددې اووهٔ ګناهونو نه بچ اوسئ څکه چه دا هلاکونکې دی. تپوس اوشو چه یارسول الله ﷺ هغه کوم کوم دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ① الله ﷻ سره شرك کول ② اوهغه (نفس) قتل کول چه د کوم قتل الله ﷻ حرام کړې دې.خو که په څه شرعی وجه دده وینه حلاله شوې وی نو دا بله خبره ده.③ او جادو کول ④ او سود خوړل ⑤ او دیتیم مال خوړل ⑥ او کله کفارو سره جنګ وی نو دمیدان جنګ نه تښتیدل.⑦ او په پاکو ښځو تهمت لګول.(۴) یو روایت کښې دجادو بدله کښې هجرت کول او واپس خپل و طن ته راتلل.(۵)

دیوغلط خیال تردید:-دا یاد ساتئ دې اووهٔ ګناهونوته د کبیره وئیلو دا مطلب نه دې چې کبیره ګناهونه صرف هم دادی لکه څنګه چه دبعضو خلقو خیال دې او دهغوئ په نیز مفهوم مخالف معتبر دې. دراصل دا ډیرکمزورې خیال دې او غلط اصول دی.اوخاص کر په هغه وخت کښې چه کله ددې خلاف

---

(۱) حافظ ابن حجر مختصر زوائد البزار: ۷۸/۲،

(۲) احمد: ۱٤٠٤)-.

(۳) نسائی کتاب الزکاة باب وجوب الزکاة: ۸/۵ ح/۲٤٤٠، وسنده حسن لذاته)-

(۴) صحیح بخاری کتاب الحدود باب فی المحصنات : ٦۸۵۷، صحیح مسلم: ۸۹، ابوداود: ۲۸۸٤، نسائی: ۳۷۰۱)-

(۵) ابن ابی حاتم والبزار کشف الاستار:

دلیل موجود وی. اودلته خوښکاره لفظونو کښې د کبیره ګناهونو ذکر هم موجود دې. دالاندې احادیث اوګورئ.

نبی کریم سره په جنت کښې د ملګرتیا اعمال:- مستدرك حاکم کښې دی چه حجة الوداع کښې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه انې خلقو ! دالله ﷻ ولی صرف مونځګزار دی چه کوم پنځه وخته مونځ کوی په پابندئې سره چه څوك د رمضان روژې نیسی اودا فرض منی او د ثواب په نیت نې ساتی ، هم داشان زکوة ورکوی په خوشحالئ ، او دټولو کبیره ګناهونو نه بچ اوسی د کومو نه چه الله ﷻ منع کړی ده. یو سړی تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! هغه کبیره ګناهونه کوم کوم دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ① شرك کول ② قتل کول ③ میدان جنګ نه تیښته کول ④ د یتیم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ پاك دامنو ښځو باندې تهمت لګول ⑦ د مور پلار نافرمانی کول. ⑧ دبیت الحرام حرمت ماتول چه په مرګ او ژوند کښې ستاسو قبله ده. واورئ ! چه کوم سړې تر مرګه پورې ددې ګناهونو نه بچ پاتې شی او مونځ کوی او زکوة ورکوی ، هغه به دالله ﷻ نبی ﷺ سره جنت کښې په سرو محلونو کښې وی.[1]

دکبیره ګناهونو نه ځان ساتل دجنت داخلیدو سبب:- حضرت طیلسه بن میاس رضی الله عنه فرمائی چه مانه یو ګناه اوشوه چه ځما په نیز کبیره وه. ما حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه ته ددې ذکر اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه هغه کبیره ګناهونه نهه دی. ① الله ﷻ سره شرك کول ② یو سړې بغیر د څه وجې قتل کول ③ د میدان جنګ نه تښتیدل ④ په پاکو ښځو باندې تهمت لګول ⑤ سود خوړل ⑥ دیتیم مال په ظلم خوړل ⑦ جمات حرام کښې الحاد خورول ⑧ جادو جائز ګڼړل ⑨ او د موریلار نافرمانی کول. حضرت طیلسه بن میاس رحمه الله فرمائی چه ددې بیان نه پس حضرت ابن عمر اوکتل چه ځما ویره هیڅ کمه نه شوه نو وې فرمائیل چه آیا ته دا غواړې چه د جهنم د اور نه بچ شې او جنت ته داخل شې ؟ نو ما اوفرمائیل چه آو. نو وې فرمائیل چه ستامور پلار ژوندی دی ؟ ما اووئیل چه صرف پلار مې ژوندې دې. وې فرمائیل چه ته هغه سره نرمې خبرې کوه او هغه ته خوراك ورکوه او ددې کبیره ګناهونو نه بچ اوسه ، ته به یقینی طور جنت ته داخل شې.[2]

دلویو ګناهونو یو بل روایت:- آیو روایت کښې دی چه حضرت طیلسه رحمه الله سره حضرت ابن عمر رضی الله عنه میدان عرفات کښې د ونې دلاندې ملاقات شوې وو. په هغه وخت کښې حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنه په خپل سر او مخ باندې اوبه اچولې. په دې کښې دا هم دی چه کله حضرت عبدالله رضی الله عنه دتهمت لګولو ذکر اوکړو نو ما اووئیل چه دا هم په د قتل پشان لویه ګناه ده څه ؟ هغوئ اوفرمائیل چه آو. او په دې کښې د جادو دګناه هم ذکر دې. او یو روایت کښې دی چه ځما اودهغه ملاقات د مابنام په وخت کښې شوې وو او ما دهغوئ نه د کبائرو ګناهونو باره کښې تپوس کړې وو نو وې فرمائیل چه ما رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه کبائر اووه دی ، ما تپوس اوکړو چه کوم کوم دی. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ① چه شرك ② او تهمت. ما اووئیل چه دا هم په د قتل پشان دی. وې فرمائیل چه آو. ③ او یو مومن بغیر دڅه سبب نه وژل ④ اودجنګ نه تښتیدل ⑤ او جادو کول ⑥ اوسود خوړل ⑦ اودیتیم مال خوړل ⑧ او د مور پلار نافرمانی کول او ⑨ بیت الله شریف کښې الحاد کول چه په ژوند او مرګ ستاسو قبله ده.[3]

د کبیره ګناهونو یو بل فهرس:- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ① د الله ﷻ یو بنده الله ﷻ سره شریك نه وی جوړ کړی، مونځ قائموی ② درمضان روژې اونیسی ③ او د کبیره ګناهونو نه

---

[1] حاکم: ۵۹/۱، ابوداود کتاب الوصایا باب ماجاء فی التشدید فی اکل مال الیتیم : ۲۸۷۵، نسائی: ۴۰۱۷،

[2] ابن جریر والبخاری فی الادب المفرد: ۹، وسنده صحیح)—

[3] الطبری: ۹۱۸۹، موقوفا

بچ شي نو هغه جنتي دي.يو سړي تپوس اوکړو چه یارسول ﷺ کبائر څه دي؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل ①چه الله ﷻ سره شرك كول ②مسلمان لره قتل كول ③دجنګ په ورځ تیښته کول [١]

دکبیره ګناهونو یوبل روایت:- ابن مردویه کښې دي چه نبي کریم ﷺ د یمن خلقو ته یو کتاب لیکلې اولیږلو چه په هغې کښې فرائض سنن وو،دیت یعنی دجرمانو احکام وو ، اودا کتاب ئې دحضرت عمروبن حزم په لاس یمن ته لیږلې وو. په دې کتاب کښې دا هم وو چه دقیامت په ورځ به په ټول کبیره ګناهونو کښې دټولونه لویه ګناه دا وی ①چه انسان الله ﷻ سره څوك شريك جوړ کړی ②او یو ایماندار سړې قتل کړی بغیر حق نه ③اودالله ﷻ لارکښې جهاد کښې جنګ کوی او بیا بیغیرتوب اوښائی او خان بچ کولو دپاره اوتښتی ③، اودمور پلارنافرمانی کوی ③او په ښځو باندې الزام لګوی⑤ ، او جادو کوی ⑥ اوسود خوری⑦، او دیتیم مال بربادوی. [٢]

په کبیره ګناهونوکښې یوه بله اضافه:- یو روایت کښې دي چه کبیره ګناهونوکښې دروغ خبره یا د دروغو شهادت هم دې.[٣]او یو حدیث مبارك کښې دی چه دکبیره ګناهونو دبیانولو په وخت کښې نبي کریم ﷺ تکیه وهلې ناست وو. لیکن کله چه ئې دابیان اوفرمائیلو چه د دروغو ګواهی او د دروغو خبره نو په هغه وخت کښې دوی د تکیه نه پاسیدل او ډیر زور سره ئې دا خبره بیان بیان کړه او باربار ئې دا بیانوله.تردې چه مونږ اووئیل چه کاش اوس حضرت نبي کريم صلى الله عليه وسلم ددې تکرار نه کوی.

کبیره ګناهونوکښې یوبله اضافه:- بخاری او مسلم کښې دي چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نبي کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! کومه ګناه د ټولو نه لویه ده ؟نبي کریم ﷺ اوفرمائیل ①چه ته څوك الله ﷻ سره شريك جوړ کړې ددې باوجود چه ته صرف هغه پاك ذات پیدا کړې ئې. ما تپوس اوکړو چه دې نه پس②نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته خپل بچی ددې ویرې نه قتل کړې چه هغوئ به تاسره خوراك کوی ③ما تپوس اوکړو کومه ګناه ډیره لویه ده ؟③نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته خپلې ګوانډئی سره بدکاری اوکړې،بیا نبي کریم ﷺ دا آیت مبارك تلاوت کړو چه ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ تا إِلَّا مَن تَابَ ﴾.[٤]

په لویوګناهونوکښې د شرابو د څکلو ذکر:- ابن ابی حاتم کښې دي چه حضرت عبدالله بن عمروبن عاص ﷺ دمسجد حرام حطیم کښې دننه ناست وو.اوسړی ترینه د شرابو باره کښې تپوس اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه څما پشان بوډا ډیر عمر والا سړې په دې ځائې کښې کښینئی او دالله رسول ﷺ باندې دروغ وئیلې شی؟دشر ابو څکل د ټولو ګناهونو نه لويه ګناه ده.دا کار دټولو خباثتو مور ده.شرابی مونځ نه کوی.هغه خپلې مور ، ترور سره دزنا کولو نه نه منع کیږی.[٥]دا حدیث مبارك غریب دې.

د شرابوڅکلو تباهی :- ابن مردویه کښې دي چه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ ، حضرت عمر فاروق ﷺ او نور صحابه کرام ﷺ یو ځل یو مجلس کښې ناست وو ،هلته د ګناه کبیره ذکر اوشو چه دټولو نه لویه ګناه کومه یوه ده. نوچا سره څه خاص جواب نه وو. ددې وجې هغوئ حضرت عبدالله بن عمر ﷺ اولیږلو چه ته لاړ شه او حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه دې باره کښې تپوس اوکړه. څه لاړم

---

[١] احدم: ٤١٣/٥، کتاب تحریم الدم باب ذکر الکبائر : ٤٠١٤،

[٢] ابن مردویه وحاکم:٣٥٩/١، ح/١٤٤٧، وصحیح ابن حبان: مع الاحسان: ٦٥٢٥، صحیح مسلم: ٨٨)-

[٣] صحیح بخاری کتاب الادب باب عقوق الوالدین من الکبائر:٥٩٧٦، صحیح مسلم: ٨٧، ترمذی: ١٩٠١،)-

[٤] صحیح بخاری کتاب الادب باب قتل الولد خشیة ان یاکل معه: ٦٠٠١، صحیح مسلم: ٨٦)-

[٥] طبران : ١١٣٧٢

او هغه راته اوونیل چه د ټولو نه لویه ګناه شراب څکل دی.څه چه واپس راغلم او د مجلس خلقو ته مې جواب واورولو. خو دې سره د مجلس خلقو تـه اطمینـان ملا وشو. اوټول حضرات پاسیدل او د حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ کورته لاړل او پخپله ئې دهغوئ نه دې باره کښې تپوس اوکړو. نو هغوئ اوفرمائیل چه خلقو د نبی کریم ﷺ مخکښې یو واقعه بیان کړه چه بنی اسرائیلو کښې یو بادشاه یو سړې ګرفتار کړو، بیا ئې هغه ته اوونیل چه یا خو د خپل ځان نه لاس اووینځه او یا په دې کارونوکښې یو اوکړه. یعنی یا خو شراب اوڅکه یا په ناحقه قتل اوکړه یا زنا اوکړه یا د خنزیر غوښه اوخوره. دوئ غور کولو نه پس د ځان د ویرې لږ شان شراب اوڅکل.هرکله چه ئې شراب اوڅکل نو نشه شو او بیا ئې هغه ټول کارونه اوکړل چه کومو نه دې روستو شوې وو. نبی کریم ﷺ چه کله دا واقعه بیان کړه نو مونږته ئې اوونیل چه کوم سړې شراب څکي نو تر څلویښتو ورځو پورې دهغه مونځ نه قبلیږی او چه څوك دشرابو څکلو عادت کښې مړ شی اوودده مثانه کښې لږ شان شراب هم وی نو په هغه باندې الله ﷻ جنت حراموی. اوکه دشرابو څکلو نه څلویښتو ورځو کښې دننه مړ شی نو دې دجاهلیت په مرګ مړ شی.دا حدیث غریب دې ([1])

په دروه قسم خوړل: یو روایت کښې دی چه په دروغه قسمه خوړلوته هم الله ﷻ ګناه کبیره وئیلې ده (بخاری وغیره). ([2])

د ګناه په وجه تور داغ لګیدل:- ابن ابی حاتم کښې د دروغوقسم بیـان نـه پـس دا فرمـان هم دې چه څوك دالله ﷻ قسم اوکړی او یو خبره اوکړی او په هغې د مچ دوزرې برابرهم زیاتې اوکړی ، نو دده زړه باندې یو تور داغ اولګی چه تر قیامته پورې باقی وی.

مورپلارته کنځل کول:-ابن ابی حاتم کښې دی چه داهم ګناه کبیره ده چه انسان خپل مور پلار ته کنځل اوکړی. خلقو تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! څوك به مور پلارتـه څنګـه کنځـل کـوی ؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك دبل مور پلار ته کنځل اوکړی نودا داسې دی لکه چه ده خپـل مور پلار ته کنځل اوکړه. که ده دهغه پلار ته ، دهغه مور ته بدرد اوونیل نو ده دا خپل مور پلار ته اوونیل.

مورپلارباندې لعنت وئیل:- بخاری شریف کښې دی چه د ټولو نه لویه ګناه داده چه سړې خپل مور پلار باندې لعنت اووائی.خلقو اوونیـل چـه دا څنګـه کیدیشی ؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیـل چـه د بـل مور پلارباندې لعنت وئیل خپل مور پلار باندې لعنت وئیل دی ([3]).

مسلمان تـه کنځـل کـول:- صحیح حدیث مبارك کښې دی چـه مسلمان تـه کنځـل کـول سړې فاسق جوړوی.اووده قتل کول کفر دې.([4])

مسلمان بې عزته کول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه اکبرالکبائر یعنی ټولو کبیره ګناهونوکښې د ټولو نه لویه د مسلمان عزت اخستل دی ، او د یو کنځل بدله کښې دوه کنځل دی ([5])

دوه مونځونه جمع کول:- ترمذی کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې دوه مونځونه بغیر د عذر نه جمع کړی هغه د کبیره ګناهونو یو دروازه باندې داخل شو([6]).

---

[1]) حاکم: ۱۴۷/۴، وصححه علی شرط مسلم وسنده حسن المعجم الاوسط: ۳۶۵)-

[2]) صحیح بخاری کتاب استابة المرتدین باب اثم من اشرک بالله: ۶۹۲۰)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الادب باب لا یسب الرجل والدیه: ۵۹۷۳، صحیح مسلم: ۹۰، ابوداود: ۵۱۴۱، ترمذی: ۱۹۰۲)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الایمان باب خوف من ان یحبط وهو لا یشعر : ۴۸ صحیح مسلم: ۶۷)-

[5]) ابوداود کتاب الایمان باب فی الغیبة : ۴۸۷۷،

[6]) ترمذی: کتاب الصلاة باب ماجاء فیمن ادرک رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس : ۱۹۹،

ابن ابی حاتم کښې دی چه دحضرت عمر بن خطاب ﷛ کتاب چه خمونږ مخکښې اولوستې شو په هغې کښې وو چه دوه مونځونه بغیر د څه عذر نه یو ځائې کول گناه کبیره ده .او دجنګ میدان نه تښتیدل او مال لوټ کول گناه کبیره ده.خلاصه دا چې ماسپخین یا مازیگر یا ماسخوتن وخت نه مخکښې وخت کښې بغیر د څه شرعی عذر نه جمع دوه مونځونه جمع کول گناه کبیره ده.بیا چه کوم سړې ئې بالکل نه کوی دهغه د گناه به لا څه وائې.

د مونځ پریخودو گناه:- صحیح مسلم او صحیح بخاری کښې دی چه دبنده او شرک ترمینځه دمونځ پریښودل دی.[1] دسنن یو حدیث مبارک کښې دی چه مونږ کښې اوکافرو کښې فرق کونکې د مونځ پریښودل دی.چا چه داپریښودلو نو هغه کفر اوکړو[2] او یوروایت کښې دی چه د نبی کریم ﷺ فرمان دې چا چې د مازیگر مونځ پریښودو دهغه اعمال تباه شو.[3] اوحدیث مبارک کښې دی چا نه چې د مازیگر مونځ فوت شو.نو دده مال او دده اهل وعیال هلاك شول.[4]

په الله باندې بدگمانی کول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه یو سړی نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه گناه کبیره کومې کومې دی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ① الله تعالی سره شرك کول. ② دالله ﷻ رحمت او نعمت نه نااُمیده کیدل. ③ اودهغه د نیولو نه بې خوف کیدل .او دا ټولو نه لویه گناه ده.

هم ددې په شان یو بل روایت هم د امام بزار نه مروی دی ،لیکن زیات صحیح داې اود حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ باندې موقوف دې.[5] ابن مردویه کښې دی چه حضرت ابن عمر ﷛ فرمائی د ټولو نه لویه گناه الله ﷻ باندې بدگمانی کول دی.او دا روایت ډیر غریب دې.[6]

هجرت ترک کول:- مخکښې چه کوم روایت تیر شوې دې چه په هغې کښې د هجرت نه پس د کفر وطن ته واپس تلل اوهغې کښې اوسیدل هم گناه کبیره ده. دا حدیث شریف ابن مردویه کښې دې.اووه کبیره گناهونو کښې ئې یوه دا هم شمار کړه. خو په دې کښې نظر په دې لفظ سره د حدیث ضعف ته اشاره وی، دې اودې ته مرفوع وئیل غلط دی.[7]

د ابن کثیر ﷫ رائې:- صحیح خبره هغه ده چه کومه تفسیرابن جریر کښې مروی ده چه حضرت علی ﷛ یوځل دکوفې جمات کښې ولاړ وو اوخلقو ته ئې خطبه وئیله. اودې خطبه کښې ئې اوفرمائیل چه ائې خلقو!کبیره گناهونه اووه دی.دې آوریدو سره خلق په چغو شو. دوی دا دوباره اوئیل. بیا ئې اوفرمائیل.بیا ئې اوفرمائیل چه تاسو څما نه ددې تفصیل نه غواړئ؟ خلقو اوونیل چه ائې امیر المومنین ! اوفرمائې هغه کومې کومې دی.حضرت علی ﷛ اوفرمائیل چه ① الله ﷻ سره شرك کول.② چه کوم نفس الله ﷻ حرام کړې وی هغه قتل کول ③ پاکو ښځو باندې تهمت لګول ④ دیتیم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ د جنګ دوران کښې تیښته کول ⑦ هجرت نه پس بیا دوباره دارالکفر کښې اوسیدل.دحدیث راوی حضرت محمد بن سهیل ﷫ خپل پلار حضرت سهیل بن خثیمه ﷫ نه تپوس اوکړو چه دائې څنګه په گناه کبیره کښې داخل کړل.نو دوی اوفرمائیل چه خوږه څویه ددې نه به زیات

---

[1] صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان اطلاق اسم الکفر علی من ترک الصلاة : ۸۲، ابوداود: ۲۶۲۰، ابن ماجة: ۱۰۷۹)-

[2] ترمذی کتاب الایمان باب ماجاء فی ترک الصلاة : ۲۶۲۱، وسنده صحیح ، نسائی : ٤٦٤، ابن ماجة: ۱۰۷۹)-

[3] صحیح بخاری کتاب مواقیت الصلاة باب اثم من فاته العصر : ۵۵۲، صحیح مسلم: ۶۲۶)-

[4] صحیح بخاری کتاب مواقیت الصلاة باب اثم من فاته العصر : ۵۵۲، صحیح مسلم: ۶۲۶)-

[5] ابن ابی حاتم: وسنده حسن البزار کشف الاستار : ۱۰۶، وهوحسن ، مجمع الزوائد : ۱/۱۰٤)

[6] ابن مردویه

[7] ابن جریر

ظلم څه وي چه یو سړي هجرت اوکړي او مسلمانانو سره یو ځائې شي ، مال غنیمت کښې ورله حصه مقرر شي ، مجاهدینو کښې دده نوم اولیکلې شي ، بیا هغه داټول څیزونه پریږدي او اعرابي جوړ شي او دارالکفر ته لاړ شي او لکه څنګه چه وو هغه شان شي. [1]

په وصیت کښې طرفدار لویه ګناه ده:- مسند احمد کښې دي چه نبي کریم ﷺ حجة الوداع کښې خطبه اوفرمائیله او وې فرمائیل چه خبردار هغه (ګناهونه) څلور دي. ① الله تعالی سره شریك مه جوړوئي ② ناحق قتل مه کوئي خو شرعي اجازت بل څیز دې ③ زنا مه کوئي ④ غلا مه کوئي [2] هغه حدیث مخکښې تیر شوې دې. کوم کښې چه دي چه وصیت کولو کښې چاته نقصان رسول ګناه کبیره ده. [3]

دکبیره ګناهونو په فهرس کښې بله اضافه:- ابن جریر کښې دي چه ﷺ صحابه کرامو ﷺ یو خل دګناه کبیره ذکر اوکړو ① چه الله تعالی سره شریك جوړول. ②دیتیم مال خوړل. ③ جنګ نه تیښته کول ④ پاکو ښځو باندې تهمت لګول ⑤. دمور پلار نافرماني کول ⑥. دروغ ونیل ⑥. دهوکه کول ⑥ خیانت کول ⑧. جادو کول. ⑨سود خوړل. داټول ګناه کبیره دي. نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه تاسو به هغه ګناهونو سره څه کوئي چه کوم خلق دالله ﷺ وعدې اوخپل قسمونه لږ لږ قیمت باندې خرڅوي. آخر آیت پورې سدوی تلاوت اوفرمائیلو [4] ددې اسناد ضعیف دی. اوداحدیث حسن دې. نو دې ټولو احادیثو کښې د ګناه کبیره ذکر موجود دې.

دګناه کبیره باره کښې دعمر ﷺ نه تپوس:- اوس دې باره کښې د سلفو صالحین اقوال اوګورئي. ابن جریر کښې دي چه څه خلقو مصر کښې حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ نه تپوس اوکړو چه مونږ ډیرې داسې خبرې ګورو چه په هغې څمونږ عمل نشته دې. ددې وجې مونږ دې باره کښې امیر المومنین حضرت عمرفاروق ﷺ نه تپوس کوو. حضرت ابن عمرو ﷺ دوی سره مدینې منورې ته راغلل او حضرت عمرفاروق ﷺ سره ملاؤ شو دوی تپوس اوکړو چه کله راغلی یې؟ هغوئ جواب کښې اونیل چه دومره وخت مو اوشو. هغوئ نه ئې تپوس اوکړو چه تاسو ساجازت غوښتلې دې که نه؟ ددې جواب ورکولو نه پس ئې ددې خلقو ذکراوکړو. دوی اوفرمائیل چه هغوئ جمع کړئي. بیا هغوئ دوی ته راغلل او په هغوئ کښې ئې یو نه تپوس اوکړو چه ستا دې په الله ﷺ او په قرآن قسم وی چه تا پوره قران پاك لوستې دې؟ هغه اوونیل چه آؤ. وې فرمائیل چه تا دا په زړه کښې محفوظ کړې دې. هغه اوونیل چه نه. اوکه آؤ ئې کړې وې نو حضرت عمرفاروق ﷺ به هغه عاجز کړې وې. بیا ئې اوفرمائیل چه دا خپل نظر کښې خپله ژبه کښې او خپل چال کښې راګیر کړې دې. بیا یو یو نه ئې دا سوال اوکړو. بیا ئې اوفرمائیل چه تاسو عمر دې مشقت کښې اچول غواړئي چه د خلقو ژوند د کتاب الله مطابق صحیح شي. څمونږ رب ته مخکښې څمونږ د خطا ګانو علم وو. بیا دوی آیت ﴿إِن تَجْتَنِبُوا﴾ تلاوت کړو. بیا ئې اوفرمائیل چه آیا اهل مدینه ته ستاسو د راتګ سبب معلوم دې؟ هغوئ اوونیل چه نه. وې فرمائیل چه دوی وې فرمائیل که چرې هغوئ ته ددې علم وې نو مابه دې باره کښې هغوئ ته هم وعظ کړې وې. ددې اسناد حسن دی او متن هم حسن دې. اګر چه دا روایت حسن رحمه الله د حضرت عمرفاروق ﷺ نه نقل دې. او په هغې کښې انقطاع ده. لیکن دومره نقصان سره دده پوره شهرت حاصل دې.

[1] الطبری: ٣٩/٤-
[2] احمد: ٣٣٩/٤، وهو صحیح)-.
[3] دار قطنی : ١٥١/٤،
[4] الطبری: ٩٢٢٧،

د کبائرو بل فهرست:- ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت علی ﷺ فرمائی چه گناه کبیره دادی ① الله تعالی سره شرك كول ② چا لره قتل كول ③ دیتیم مال خوړل ④ پاکه ښځه باندې تهمت لګول ⑤ دجنګ نه تیښته کول ⑥ هجرت نه پس دارالکفر کښې قیام کول ⑦ جادو کول ⑧دمور پلار نافرمانی کول سود خوړل ⑨ جماعت نه جدا کیدل ⑩ خرید وفروخت ماتول.مخکښې تیر شوی دی چه حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه د لوئې نه لويه ګناه الله تعالی سره شریك جوړول او دالله ﷻ رحمت نه مایوسه کیدل دی.او دالله ﷻ مکرنه نه ویریدل.ابن جریر ددوی نه روایت کوی چه دسورة نساء دشروع نه واخله تردیرشو آیتونو پورې ګناه کبیره بیان شوی دی.بیادوی داآیت مبارك تلاوت كړوچه ﴿إِن تَجۡتَنِبُوا۟﴾

د زیاتی اوبو اوواښو منع کول کبیره ګناه ده:بریده ﷺ فرمائی چه کبیره ګناهونه(دادی)① الله ﷻ سره شریك جوړول② مورپلارخفه كول ③هر كله چې اوبه ډیرې وی او (دضرورت نه زیاتې وی) نودا خلقوته نه ورکول④ ده سره چې کوم نرځناور وی دهغې بدله کښې ماده ورکول اوپدې څه نه اخستل([1])

بخاری او مسلم یو مرفوع حدیث کښې دی چه نه دې د بچ شوو اوبو منع اوکړې شی اونه دې د بچ شوی واښو نه منع اوکړې شی. ([2])

او یو روایت کښې دی چه درې قسمه ګناهګارو ته به الله تعالی د قیامت په ورځ د رحمت نظر نه کوی او نه به دوی پاکوی. بلکه دوی دپاره دردناك عذاب دې ، یوهغه سړې چه په ځنګل کښې د بچ شوؤ اوبو نه مسافر منع کړی ([3])مسنداحمد کښې دی چه کوم کس د بچ شوې اوبه او بچ شوې واښو نه منع اوکړی نو الله ﷻ به دقیامت په ورځ په ده خپل فضل نه کوی.حضرت عائشه ﵂ فرمائی چه کبیره ګناهونه هغه دی چه کوم ښځو نه دبیعت اخستلو په بیان کښې تیر شوی دی یعنی آیت ﴿عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشۡرِكۡنَ بِٱللَّهِ شَيۡـًٔا الخ﴾.

یو ځل حضرت انس بن مالك ﷺ ددې آیت دعظیم الشان احسان بیان فرمائی.اویه دې باندې ئې ډیرد خوشحالئ اظهاراوکړویعنی ایت (ان تجتنبوا)

دابن عباس په نیز د کبیره ګناه تعریف:- یو ځل د حضرت ابن عباس ﷺ مخکښې خلقو اوونیل چه ګناه کبیره اووۀ دی.دوی اوفرمائیل چه ډیر ډیر خله اووۀ دی.دویم روایت کښې دی چه دوی اوفرمائیل چه اووۀ خو کم درجه ده ګنی اویا دی دیو بل سړی په مخکښې دوی اوفرمائیل چه هغه اووۀ سوه دی.او اووۀ خو ډیر نزدې دی.یاد ساتئ د استغفار نه پس کبیره کبیره نه پاتې کیږی. او په ګناه باندې همیشوالی کولو سره صغیره ګناه ضغیره نه پاتې کیږی.او بل سند سره مروی دی چه دوی اوفرمائیل چه کومه ګناه باندې چې د جهنم یا د الله د غضب یا د لعنت یا د عذاب وعید بیان شوې دې هغه کبیره دی.اویو روایت کښې دی چه کومو نه الله تعالی منع اوفرمائی هغه کبیره دی.چه په کوم کار کښې دالله ﷻ نافرمانی وی هغه لوئې ګناهونه دی.

د ګناه کبیره په باره کښې د تابعینو اقوال:- دتابعینو اقوال هم اوګورئی.عبیده ﷫ فرمائی چه کبیر ګناهونه دا دی ① الله تعالی سره شرك كول ② قتل نفس بغیر حق ③ میدان جنګ نه تښتیدل ④

[1]) ابن ابی حاتم موقوفا والبزار: ۱۰۷،

[2]) صحیح بخاری کتاب المساقات باب من قال ان صاحب الماء احق بالماء: ۲۳۵۳، صحیح مسلم: ۱۵۶۶، ترمذی: ۱۲۷۲، ابن ماجة: ۲٤۷۸)-

[3]) صحیح بخاری کتاب المساقات باب اثم من منع ابن السبیل من الماء : ۲۳۵۸، صحیح مسلم: ۱۰۸، ابوداود: ۳٤۷۳، ابن ماجة: ۲۲۰۷)-

ديتيم مال خوړل ⑤ سود خوړل ⑥ بهتان لګول ⑦ هجرت نه پس وطن ته واپسي. د حديث راوي ابن عون دخپل استاد محمد رحمه الله نه تپوس اوکړو چه آيا جادو ګناه کبيره دې ؟ وې فرمائيل چه دا بهتان کښې راغلو. دا لفظ ډيرو بدو ته شامل دې.

شرك:- حضرت عبيده بن عمير رضي الله عنه په ګناه کبيره باندې دقرآن پاك آيت تلاوت کړو شرك باندې ﴿وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ الخ﴾ يعنی الله ﷻ سره شرك کولو والا داسې دې لکه چه دآسمان نه راپريوتو نودې مارغان اونيسي او دې به بوځي ، يا ئې هوا يو نامعلوم ځائې کښې اوغورځوی.

د يتيم مال خوړل:- ديتيم دمال باره کښې ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا﴾ (ترجمه) " چه کوم خلق ظلم سره ديتيم مال خوری هغوئ خپلو خيټوکښې د جهنم اور اچوی.

سود خوړل:- دسودخورنی باره کښې دی چه ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا﴾ (ترجمه) چه کوم خلق سود خوری هغوئ به د قيامت په ورځ مخبوط الحواس او پاګل جوړ شي اوولاړ به وی.

تهمت لګول:- په پاکدامنوښځو باندې د تهمت لګولو باره کښې دی ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ (ترجمه) چه کوم خلق په پاکو بې خبرو ايماندارو ښځو باندې تهمت اولګوی.

د دشمن نه تيښته کول:- په ميدان جنګ کښې د دشمن نه د تيښتې په باره کښې دی. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ﴾ الخ(ترجمه) " اې ايمان والواکله چه کافرو سره تاسو د جنګ دپاره مخامخ شئ،نو مخ مه اړوئې.

هجرت نه پس وطن ته واپس کيدل:- هجرت نه پس کفرستان کښې اوسيدو باندې ﴿إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم﴾ الخ. (ترجمه) چه کوم خلق هدايت نه پس مرتد شي.

د مؤمن قتل:- دمومن قتل باره کښې دی ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا﴾ الخ. (ترجمه) " چه څوك يو مسلمان په قصد سره اوژنی دهغه سزا جهنم ده او دې کښې به هميشه وی.

د دروغو ګواهی ورکول:- حضرت عطاء رحمه الله نه هم دګناه کبيره بيان نقل شوې دې.او په هغې کښې د دروغو ګواهي ده. **صحابو ته بدرد وئيل:-** حضرت مغيره رحمه الله فرمائيلی دی دا وئيلې کيږی چه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه او حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته بد وئيل هم ګناه کبيره ده. زه وايم چه دعلماء کرامو يو جماعت هغه ته کافر وئيلی دی چه څوك صحابه کرام رضي الله عنهم ته بد وائی.حضرت امام مالك رحمه الله نه مروی دی چه امام محمد بن سيرين رحمه الله فرمائی چه څه دا باور نشم کولې چه د چا په زړه کښې د نبی کريم ﷺ محبت وی او هغه حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه سره دښمنی اوساتی (ترمذی). [1]

زيدبن اسلم او کبائر:- حضرت زيد بن اسلم رحمه الله ددې آيت تفسير کښې ليکی چه کبائر دادی چه ① الله ﷻ سره شريك جوړول ② الله ﷻ او دهغه رسولانو نه منل ③ جادو کول ④ اولادقتل کول ⑤ الله ﷻ ته د اولاد او ښځې نسبت کول.او هم داشان هغه اعمال او اقوال دی چه د هغې نه پس هيڅ نيکی نه قبليږی.خو چه کوم داسې ګناهونه دی چه هغې سره دين پاتې کيږی او عمل قبليدې شی داسې ګناهونه دنيکئ بدله کښې الله ﷻ معاف کوی.

حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ هغوی سره د مغفرت وعده کړې ده څوك چې د کبيره ګناهونو نه بچ شي اومونږته دا هم ذکر شوی دی چه نبی کريم ﷺ دا هم اوفرمائيل چه څوك کبيره ګناهونو نه بچ اوسئ اودرست اوسئ او زيرې واورئ [2] مسند عبدالرزاق کښې په صحيح سند سره د رسول کريم ﷺ

---

[1]) ترمذی: كتاب المناقب باب قول عمر لابي بكر ياخير الناس : ۳٦۷۵،

[2]) ابن جرير

نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څما شفاعت څما دامت کبیره ګناهونو والو دپاره هم دي (۱) امام ترمذی رحمه الله هم دې ته حسن وائی اګر چه ددې روایت او سند دضعف نه خالی نه دې مګر ددې چه کوم شواهد دی هغې کښې هم صحیح روایات دی.لکه یو حدیث مبارك کښې دی چه آیاتاسو ته معلومه ده. چه څما شفاعت به صرف متقیانو دپاره اومومنانو دپاره دې څه ؟ نه نه بلکه دګناهګارو او خطاکارو خلقو دپاره هم دې.(۲)

دکبیره ګناه په تعریف کښې اقوال:-اوس دعلماء کرامو اقوال واورئی چه په هغې کښې وئیلې شوی دی چه کبیره ګناه څه ته وائی؟① بعضې وائی چه کبیره هغه ده په کومه کښې چه شرعی حد وی② بعضې وائی چه په هغې باندې قران پاك کښې یا احادیثو کښې سزا وی③ دبعضو قول دې چه هغې سره دینداری کمیږی او دیانتدارئی کښې کمې راځی .

دهروی رحمه الله رائې:- قاضی ابوسعید هروی رحمه الله فرمائی چه دهغې حرمت په ښکاره لفظونو سره ثابت وی او چه د هغې په کولوباندې حد وی لکه قتل وغیره.هم داشان د هرې فریضې ترك کول او د دورغو ګواهی والا روایت او د دروغو قسم⑥ قاضی رویانی رحمه الله فرمائی چه کبائر اووه دی.① بې وجه څوك قتل کول.② زنا ③ لواطت ④ شراب څکل ⑤ غلاکول ⑥ غصب ⑦ تهمت .او یو اتم څیز هم دویم روایت کښې مروی دې یعنی د دروغو ګواهی

اودې سره داهم شامل کړې شوی دی چه سود خوری ، درمضان روژې بلاعذر نه نیسی د دورغو قسم خپلولی کټ کول ،د مور پلار نافرمانی ،جهاد نه تښتیدل ،دیتیم مال خوړل ، ناپ تول کښې کمی خیانت کول ، مونځ دوخت نه مخکښې یا د وخت نه روستو بې د څه عذر نه اداکول. مسلمان بې د څه وجې قتل کول ، نبی کریم ﷺ باندې دروغ تړل ،د نبی کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ ته کنځل کول ، بې د سبب نه ګواهی پټول ، رشوت اخستل ، ښځو او سړو کښې ناچاقی کول ، بادشاه ته چغل خوری کول ، زکوة نه منع کول ، د قدرت باوجود ښه خبرې نه کول ، د بدو خبرو نه منع نه کول ، قران زده کولو نه پس هیرول ، ساه لرونکې څیز په اور سیزل ، د ښځې خپل خاوند ته بې د څه سبب نه نه راتلل ، دالله ﷻ رحمت نه ناامیده کیدل ، دالله ﷻ دمکر نه بې ویرې کیدل ، داهل علم او حاملان قران بدوئیل ، ظهار کول ،د خنزیر غوښه خوړل ، مردار خوړل ، خوکه د ضرورت په وجه وی اود اضطرار په حالت کښې وی نو دا بله خبره ده.

امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په دې کښې بعضو کښې د توقف ګنجائش شته دې.دکبائرو باره کښې بزرګان دین ډیر کتابونه لیکلی دی.شیخ حافظ ابوعبدالله ذهبی رحمه الله هم یو کتاب لیکلې دې چه په هغې کښې ئې اویا کبیره ګناهونه شمیرلې دی.او دا هم وئیلې شوی دی چه کبیره ګناهونه هغه دی چه په هغې باندې شارع ﷺ د جهنم وعید آورولې دې.که دا قسمه ګناهونه اوشمیرلې شی نو ډیرې دی.اوکه کبیره ګناه هغې ته اووئیلې شی چه هغې نه شارع ﷺ منع کړې وی نو ډیر دی ، والله اعلم.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا
اومه کوئ آرزوتاسو ادهغه څیز
او الله تعالی چه

۱) ترمذی کتاب صفة القیامة باب منه حدیث شفاعتی لاهل الکبائر من امتی : ۲۴۳۵، وسنده صحیح ابن ماجة: ۴۳۱۰-

۲) ابن ماجة: کتاب الزهد باب ذکر الشفاعة : ۴۳۱۱

فَضَّلَ اللّٰهُ	بِهٖ	بَعۡضَكُمۡ	عَلٰى بَعۡضٍ ؕ	لِلرِّجَالِ	نَصِيۡبٌ
چې زيات وركړې وى الله	هغه څيز	بعضو ته په تاسو كښې	په مقابله دبعضو	ده دپاره دنارينو	حصه

يو كس ته دبل په مقابله كښې كوم فضيلت وركړې دې تاسو دهغوې خواهش مه كوئ؛ نارينو چې

مِّمَّا اكۡتَسَبُوۡا ؕ	وَلِلنِّسَآءِ نَصِيۡبٌ	مِّمَّا اكۡتَسَبۡنَ ؕ
مطابق دهغې عمل چې كړې وى هغوئ	اوده دپاره دزنانو حصه	مطابق دهغه عمل چې كړې وى هغوئ

پخپل عمل څه گټلى وى هغه دهغوئ حصه ده اوزنانوچې خپل په عمل څه گټلى دى هغه دهغوئ حصه ده

وَسۡـَٔلُوا اللّٰهَ	مِنۡ فَضۡلِهٖ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	بِكُلِّ شَىۡءٍ	عَلِيۡمًا ۝
اواوغواړئ دالله نه	فضل دهغه	بيشكه الله	دې	په هر څيز باندې	علم لرونكې

دالله ﷻ نه دهغه دكرم او فضل سوال كوئ؛ بيشكه الله ﷻ په هرڅۀ پوهه دې

ښځې دې سړو سره اوكه په اوكه تلو په ځائې دې دالله ﷻ فضل تلاش كړي :حضرت ام سلمه رضي الله عنها يو خل ونيلې وو چه يارسول الله ﷺ سړي جهاد كوى اومونږ ښځې ددې ثواب نه محرومه يو.داشان ميراث كښې هم مونږ ته دسړو په نسبت نيمه حصه ملاويږي.دې باندې دا آيت مبارك نازل شو(ترمذى)[1]او يو روايت كښې دى چه دې نه پس آيت ﴿رَبُّهُمۡ اَنِّىۡ لَاۤ اُضِيۡعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنۡكُمۡ مِّنۡ ذَكَرٍ اَوۡ اُنۡثٰى﴾ نازل شو.او يو روايت كښې دى چه ښځو داخواهش كړې وو چه كاش مونږ سړي وې نو جهادكښې به شريكيدې.او يو روايت كښې دى چه يو ښځه د نبى كريم ﷺ خدمت كښې حاضره شوې وه او ونيلې ئې وو چه تاسو اوګورئ كه نه ښځوته يو او سړو ته دوه حصې ملاويږي.د دوئ ښځو شهادت د يو سړي برابر دې.بيا عمل كښې داسې دى چه يو نيكى نيمه نيكى پاتې كيږي،دې باندې دا آيت نازل شو.[2]حضرت سدى رحمه الله فرمائى چه سړو ونيلى وو چه هركله مونږ د دوئ حصو مالكان يو نو مونږ ته دې دوچند اجر هم ملاؤ شي.او ښځو درخواست كړې وو چه كله مونږ باندې جهاد فرض نه دې اومونږ نې نه كوؤ نو دشهادت ثواب مونږ ته ولې نه ملاويږي ؟ دې باندې الله ﷻ دا دواړه منع كړل او حكم ئې اوفرمائيل چه خما فضل تلاش كړئ.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې مطلب دادې چه انسان دې دا خواهش نه كوئ چه كاش د فلانى مال او اولاد دې خما وې.نودې باندې دهغه حديث نه هيڅ اشكال نه ثابتيږي چه په هغې كښې دى چه دحسد قابل صرف دوه دى.① يو مالدار چه دالله ﷻ لار كښې خپل مال خرچ كوى.② او دويم وائى چه كاش ماسره هم مال وې نو ما به هم داشان دالله ﷻ لار كښې خرچ كولو.نودا دواړه دالله ﷻ په نيز اجر كښې برابر دى.[3]ځكه چه دا منع نه دى يعنى دداسې نيكئ حرص هم بد نه دې ، دلته دداسې څيز ددې نيكئ پشان كار كولو غرض سره دحاصلولو خواهش دې چه محمود دى. اوهلته دده خپل څيز پخپله دده قبضه كښې كولو نيت دې چه په هر رنګ كښې مذموم دې.نو ددينى او دنياوى فضيلت خواهش دا شان منع دې.بيا فرمائى چه يو ته به ددې عمل ثواب ملاويږي ، دخير بدله كښې خير او شر بدله كښې شر. اودا هم مراد اخستې شي چه هر يو ته دهغه د حق مطابق ميراث ملاويږي.بيا ارشاد دې چه مونږ نه خمونږ فضل غواړئ اوخپلو كښې ديو بل د فضيلت خواهش بې

---

[1]) ترمذى كتاب التفسير القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۲۲،

[2]) ابن ابى حاتم : وسنده حسن)–

[3]) صحيح بخارى كتاب العلم باب الاغنياء فى العلم والحكم : ۷۳، صحيح مسلم: ۸۱۶)–

سود امر دي او خما نه خما فضل اوغواړئ خه هیڅکله بخیل نه یم ، کریم یم ، وهاب یم ، تاسو ته به درکوم ، او ډیر څه به درکوم. نبی کریم ﷺ فرمائي چه انې خلقو ! الله ﷻ نه دهغه فضل تلاش کړئ ، الله ﷻ نه غواړئ او الله ﷻ نه غوښتنه الله ﷻ ته ډیره خوښه ده. یادساتئ د تولو نه اعلی عبادت د فراخوالي او وسعت اورحمت انتظار کول اوددې امید ساتل دي[1] او یو روایت کښې دي چه داسې امید ساتلو والا الله ﷻ ته ډیر خوښ دي[2] الله ﷻ علیم دې ، هغه ته ښه معلوم دي چه څوك دوركړې قابل دي او څوك دفقیرئي قابل دي. او څوك د آخرت د نعمتونو مستحق دي. او څوك دهغه ځائې د رسوایانو سزاوار دي. او هغه ذات دده اسباب او وسائل آسانوی.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا | مَوَالِيَ | مِمَّا

او دپاره دهريو مقرركړي دي مونږه| حقداران | دهغه مال|

او اوګورئ)کوم یومال چې مورپلار او(نور)خپلوان پریږدی |

تَرَكَ | الْوَالِدٰنِ | وَالْاَقْرَبُوْنَ ط | وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ | اَيْمَانُكُمْ

چې پریږدی| مور اوپلار| اورشته داران | اوهغه کسان چې غوټه شوی دی|قسمونه ستاسو|

نومونږ هریودپاره وارثان مقررکړي دي | اوچاسره چې تاسولوظونه کړي دی |

فَاٰتُوْهُمْ | نَصِيْبَهُمْ ط | اِنَّ اللّٰهَ | كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ | شَهِيْدًا ع

نوورکړئ هغوئ ته|حصه دهغوئ|بیشکه الله|دي په هرڅیز باندي | نظرلرونکي |

نوهغوئ ته هم خپلي خپلي حصې ورکړئ |بیشکه الله (حاضرناظردي) په هر څیزباندې ګواه دې |

د نزدې رشته دار په ځائې هغه هلک ته حصه ورکول چه چا ته ئې رور یا ځوئې وئیلې وی :: د ډیرو مفسیرینو نه مروی دی چه دموالی نه مراد وارثان دی. بعضې وائی چه ددې نه عصبه مراد دی. د تره اولادته هم موالی وائی. لکه دحضرت فضل ابن عباس ؓ اشعاروکښې دی. نو دآیت مطلب داشو چه انې خلقو ! تاسو هر یو دپاره مونږ عصبه جوړ کړی دی چه دهغه مال وارثان وی چه کوم ددوی مور پلار او رشته دارو پریښودې وو. او هغه چه تاسو ورته رونړه وئیلی دی اوتاسو قسمونه خوړلو خوړلو سره هغوئ خپل رونړه جوړ کړی دی او هغوئ ستاسو رونړه جوړ شوی دی. هغوئ ته د هغوئی د میراث حصه ورکړئ لکه څنګه چه تاسو قسمونو سره وعده کړې وه. دا حکم داسلام شروع کښې وو او بیا منسوخ شو. اوحکم اوشوچه تاسو کومې وعدې کړې دی هغه پوره کړئ او مه ئې هیروې. خو میراث هغوئ ته نه شی رسیدې. صحیح بخاری شریف کښې دی چه حضرت ابن عباس ؓ نه مروی دی چه د موالی نه مراد وراثان دی. او دې نه پس جملې نه مراد دادې چه مهاجرین کله مدینې منورې ته راغلل نو دا دستور وو چه هر مهاجر به دخپل انصار رور وارث وو ، او دده خپل رشته دار به وارثان نه وو ، نو دې آیت مبارك دا طریقه منسوخ کړه. او حکم ئې اوکړو چه ددوی مدداوکړئ او دوی ته فائده اورسوئي دوی سره خیرخواهي اوکړئ لیکن میراث ددوی حق نه دی او وصیت کوئي[3] داسلام نه مخکښې دا دستور وو چه دوه سړو کښې به دا وعده اوشوه چه څه ستا وارث اوته خما وارث داشان دعربو قبائلو به وعدې کولې ، نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د جاهلیت رسمونه او وعدې

[1]) ترمذی کتاب الدعوات باب انتظار الفرج : ۳۵۷۱

[2]) الترمذی : (۳۵۷۱)-.

[3]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (لکل جعلنا موالی) (۴۵۸۰)-

اسلام مضبوطوی ([1])لیکن اوس اسلام کښې قسمونه اوداقسمه وعدې نشته دا دې ایت مبارك منسوخ کړې.او وې فرمائیل چه ذی رحم رشتې د کتاب الله حکم سره زیات اولی دی په نسبت دمعاهدو والو، یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ دجاهلیت قسمونه او وعدو باره کښې تر دې تاکید اوکړو چه فرمائی که ماته سرۀ اوښان راکړې شی اوداقسم ماتولو دپاره اووئیلې شی چه کوم دارالندوه کښې شوې وه نو څه دا نه خوښوم.([2]) ابن جریر کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه څه خپل وړوکوالی کښې خپل ماما سره حلف طیبین کښې اووم ، ماته سره اوښان ملاوشو خوداقسم هېڅکله نه ماتوم([3])نو یاد ساتئ چه د قریشو او انصارو کوم تعلق نبی کریم ﷺ قائم کړې دې هغه صرف الفت او محبت پیداکولودپاره وو خلقو سوال اوجواب کښې د نبي کریم ﷺ دا فرمان مروی دې چه دجاهلیت حلف پوره کړئ.اوس اسلام کښې هیڅ حلف نشته دې ([4])د مکې دفتح په ورځ هم نبی کریم ﷺ اوریدل او خپله خطبه کښې ئې ددې خبرې اعلان کړې وو. ([5])

داؤد بن حصین رحمة الله علیه فرمائی چه ما حضرت ام سعد بنت ربیع رضي الله عنها نه قرآن پاك لوستو ، ماسره دهغه نمسی موسی بن سعد هم لوستو چه دحضرت ابوبکر رضي الله عنه غیږ کښې ئې د یتیمۍ ورځې تیرې کړې وې.ما دې آیت مبارك کښې ﴿ **عاقده** ﴾ اولوستلو نو څما استاذې څه منع کړم او وې فرمائیل چه ﴿ **عقدت** ﴾ وایه.واوره دا آیت د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه او دهغه د ځوئی حضرت عبدالرحمان رضي الله عنه باره کښې نازل شوې دې.دوی مخکښې د اسلام نه منکر وو. او حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه قسم کړې وو چه دې به خپل وارث نه جوړوی. او آخر چه کله دې د مسلمانانو سره ډېر زیات جنګیدو نه پس اسلام طرفته راغلو او مسلمان شو نو حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه ته حکم اوشوچه دې دخپلې حصې میراث نه مه محروموه. خودا قول غریب دې او صحیح قول ړومبې دې.الغرض ددې آیت او احادیث نه دهغوئ قول رد کیږی چه دقسم او وعدو په وجه نن هم دوراثت رسولو قائل دی لکه د حضرت اماما بوحنیفه رحمة الله علیه او د هغوئ د ملګرو خیال دې او امام احمد رحمة الله علیه نه هم یو روایت دا شان شوې دې.

لیکن صحیح مذهب د جمهورو دې اوحضرت امام مالك رحمة الله علیه او حضرت امام شافعي رحمة الله علیه او دمشهور قول مطابق د امام احمد هم.نو آیت کښې ارشاد دې چه دهر سړی وارث ددې نزدې خلق دی او نور نه.بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه حصه دارو وارثانو ته دهغوئ حصې ورکوئ او چه څه بچ شی نو هغه دې عصبه ته ملاؤ شی ([6])او وارثان هغه دی چه دهغې ذکر دفرائضو دوؤ آیتونو کښې دې. او چه چا سره تاسو مضبوط قسمونه او وعدې کړې دی یعنی ددې آیت نازلیدو نه مخکښې هغوئ ته دهغوئ حصه ورکړئ یعنی دمیراث اودې نه پس چه کوم حلف دی هغوئ په تاثیر والا نشی ګنړلې.او دا هم وئیلې شوی دی که ددې نه مخکښې وعدې او قسمونه وی اوکه ددې آیت مبارك د نازلیدو نه پس وی ، دټولو حکم دادې چه داسې حلیفو ته به میراث نه ملاویږی. اود حضرت ابن عباس رضي الله عنه په قول دهغوئ حصه نصرت ، مدد ، خیرخواهی او وصیت دې میراث نه.دوی فرمائی چه خلقو به وعدې کولې چه دوی کښې څوك مخکښې مړ شی او کوم یو پاتې شی نو دې به دهغه مړده وارث وی. نو الله جل جلاله آیت ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ﴾ نازل کړو او حکم ئې اوفرمائیلو چه ذی رحم محرم یو نه بل

---

[1]) احمد: ۳۱۷/۱ دارمی : ۲۵۲٦، مسند ابو یعلی : ۲۳۳٦، ابن حبان : ٤۳۷۰، وهو حدیث حسن طبرانی : ۱۱۷٤۰)-

[2]) طبری : ۹۲۹۱)-

[3]) الطبری : ۹۲۹۷،)-

[4]) احمد: ٦۱/۵)-.

[5]) الطبری : ۹۲۹۹)-

[6]) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الولد من ابیه وامه: ٦۷۳۲، صحیح مسلم: ۱٦۱۵، ترمذی: ۲۰۹۸)-

بهتر دي خو خپلو دوستانو سره ښه سلوك كوئي. يعني كه هغوئ دپاره ثلث مال كښې وصيت اوكړني نو داجائزدی. معروف او مشهور امر هم دا دې. او نورو هم ډېرو سلفونه مروي دي چه دا آيت منسوخ دې اوناسخ آيت ﴿وَاُولُوا الْاَرْحَامِ﴾ والا دې. حضرت سعيد بن جبير ﷺ فرمائي چه دوی ته ددوی حصه ورکړئي يعني ميراث. حضرت ابوبكر صديق ﷺ يو صاحب خپل مولي جوړكړې وو نو هغه ئې وارث كړو.
ابن المسيب ﷫ فرمائي چه دا آيت دهغه خلقو حق كښې نازل شوې دې چه دخپلو ځامنو ته سوا نورو لره خپل ځامن جوړوي او هغوئ ئې دخپل جائيداد وارثان جوړول. نو الله ﷻ اوفرمائيل چه دوی ته په وصيت كښې د دوی حصه وركوئي. اوميراث ئې موالي يعني ذي رحم محرم رشته دارو ته او عصبه طرفته واپس كړه. اوددې نه ئې منع اوفرمائيله او دا ئې ناخوښ كړل چه صرف زباني دعوئ او هغو ته ميراث وركړې شي چه كوم ته تاسو صرف په خوله ځامن وئيلي دي او هغوئ دپاره ئې وصيت اوفرمائيلو. امام ابن جرير ﷫ فرمائي چه ځما په نيز مختار قول دادې چه دوی ته حصه وركړئي يعني د نصرت ، نصيحت او مدد ، دا نه چه دوی ته ميراث كښې حصه وركړئي ،نو ددې معنى كولو سره بيادا آيت منسوخ منلو هيڅ وجه باقي پاتې نشوه اونه دا وئيلې كيږي چه دا حكم مخكښې وو او اوس پاتې نشو. بلكه د آيت دلالت صرف په دې امر دې چه كومې وعدې خپلو كښې د مددكولو او خيرخواهئ اوښيكړې وی هغه پوره كړئي نودا آيت محكم او غير منسوخ دې. خوداامام صاحب دې قول باندې ذره نظر شته دې ځكه چه په دې شك نشته دې چه بعضې عهدوپيمان به صرف نصرت او مدد وو. ليكن دې كښې هم شك نشته دې چه بعضې وعدې د وراثت وې او د ډيرو سلفو نه مروي دي. اولكه څنگه چه د حضرت ابن عباس ﷺ تفسير كښې تير شوی دی چه په هغې كښې هغوئ صفا فرمائيلي دي چه مهاجر به د انصارو وارثان وو. دده نزدې رشته دار به وارثان نه وو. او نه به ذي رحم رشته دار وارثان وو. تر دې چه دامنسوخ شو. بيا امام صاحب ﷫ دا څنگه فرمائيلې دي چه دا آيت محكم اوغير منسوخ دې ، والله اعلم.

اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ

| سړی | حاكمان دی | په ښځو | په سبب ددې چې فضيلت وركړې دې | الله | بعضو دهغوی ته

| سړی په زنانو حاكمان دی | ځكه چې الله ﷻ يوډلې ته په بله باندې فضيلت

عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَآ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ

په بعضو |اوپه سبب ددې| چې خرچ كوی نارينه |دمالونوخپلو نه |نو نيكانې صالحانې ښځې |حكم منونكې وی

وركړې دې|او ځكه چې سړو(په ښځو)خپل مالونه خرچ كړی دی|..........نو نيكانې ښځې | حكم منونكې ښځې

حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ؕ وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ

حفاظت كونكې وی| دپاره دغائب خاوندانو| د الله په حفاظت سره| اوهغه ښځې| چې ويريږئ تاسو

او(دخاوند) په غيرموجودګئ كښې (دخپل عزت) حفاظت كونكې ښځې اكومې چې الله ﷻ محفوظ كړی دی|او چه

نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ

دسركشئ دهغوئ نه | نو نصيحت اوكړئ هغوئ ته | او جدا شئ دهغوئ نه| دخوب په بسترو كښې

د كومو ښځو سركشئ نه ويريږئ| نو(اول ئې) په طريقه پوهه كړئ|اوبيا ترې خپلې بسترې جدا كړئ

وَاضْرِبُوهُنَّ	فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ	فَلَا تَبْغُوا	عَلَيْهِنَّ	سَبِيلًا
اوا ووهئ هغوئ	نو كه تابعداري شوې هغوئ حكم منلو ستاسو ته	نو مه لټوئ تاسو	په هغوئ باندې	لاره دزياتي
اوبيائي اووهئ | نو كه هغوئ ستاسو خبره او منله نو هيڅ بې هيڅ ورته بهانې مه جوړوئ اودايقين اوكړئ				

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾
بيشكه الله | دې | اوچت | لوئ |
چې بيشكه الله ﷻ ډيراوچت اوډيرلوئې دې

دنافرمانه ښځو پوهولو ترتيب وار دري طريقې:- الله ﷻ فرمائى چه سړې د ښځې حاكم او مشر او سردار دې.دې لره صحيح او درست ساتلو والا دې ، ددې وجې سړى د ښځو نه افضل دى.همدا وجه ده چه نبوت صرف په سړو كښې راروان دې.او داشان شرعى طور خليفه هم سړې كيديشى.نبى كريم ﷺ فرمائى چه هغه خلق هيڅكله نجات نشى موندې چه كوم خپل ولى يو ښځه جوړه كړى (بخارى) [1] داشان منصب او قضاء وغيره هم صرف سړى لائق دى.دويمه وجه دافضيلت داده چه سړې په ښځو باندې خپل مال خرچ كړى چه كوم دكتاب و سنت ددوى په ذمه دى.لكه مهر كښې نان نفقه كښې او نورو ضرورتونو پوره كولو كښې.نو سړې فى نفسه افضل دې. او س د نفع او حاجت پوره كولو هم دده درجه اوچته ده. نو دې په ښځه سردار جوړكړې شوې دې.لكه بل ځائې كښې دې چه ﴿وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى مطلب دادې چه ښځې به دسړو اطاعت كوى.اودسړى د بچو پرورش او دده دمال حفاظت به دا ښځه كوى.حضرت حسن بصرى رحمه الله فرمائى چه يو ښځې نبى كريم ﷺ ته د خپل خاوند شكايت اوكړو چه هغه دا په څپيړه وهلې وه. نو نبى كريم ﷺ د بدلې اخستلو حكم وركړې وو چه دا آيت نازل شو او بدله پاتې شوه. ([2])يو بل روايت كښې دى چه يو انصارى خپلې ښځې سره د نبى كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو ، دې ښځې نبى كريم ﷺ ته اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ده څه په څپيړه وهلې يم او دهغې داغ تر اوسه پورې څما په مخ موجود دې. نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه دده حق نه وو. نو هلته هم دا آيت نازل شو چه د آدب خودلو دپاره سړى په ښځو باندې حاكمان دى. نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ما نور څه غوښتلي وو او الله ﷻ نور څه اوغوښتل. حضرت شعبى رحمه الله فرمائى چه دمال خرچ كولو نه مراد دمهر ادا كول دى.كه يو سړې په ښځه باندې د زناكارئى تهمت اولګوى نو د لعان حكم دې او كه ښځه دخپل سړى متعلق دا خبره اوكړى او دا ثابته نه كړى نو ده ته به كوړې وركولې شى.نو ښځو كښې نيك نفس والا هغه دى چه كومې د خپلو خاوندانو اطاعت ګزارې وى.اودخپل مال او نفس حفاظت كولووالا وى.د كوم چه الله ﷻ په خپله حكم كړيدې.نبى كريم ﷺ فرمائى چه بهتره ښځه هغه ده چه كله ددې خاوند دې طرفته اوګورى نو هغه خوشحاله كړى.اوكله چه دې ته حكم اوكړى نودائې پوره كوى.اوكله چه ددې خاوندچرته بهرلاړشى نوخپل نفس دبدو نه محفوظ ساتى او دخپل خاوند د مال حفاظت كوى.بيا نبى كريم ﷺ ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو.دا حديث د آيت دذكر نه علاوه صحيح دې ،مسنداحمد كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائى چه كله يوښځه پنځه وخته مونځ اداكړى،درمضان روژې نيسى اودخپلې شرمګاه حفاظت كوى او دخپل خاوند فرمان برداره وى ، نودې ته به اووئيلې شى چه دجنت په كومه دروازه ته غواړې په هغې داخله شه ([3])

---

[1]) صحيح بخارى كتاب الفتن باب رقم: ١٩ ، ٧٠٩٩، نسائى : ٥٣٩٠، ترمذى: ٢٢٦٢ ،)-

[2]) اسباب النزول للواحدى : ٣١١، والطبرى: ٩٣٠٥، مرسلا)-

[3]) احمد: ١٩١/١، المعجم الاوسط للطبرانى : ٤٥٩٥)- .

بیا فرمائي چه تاسو دکومو ښځو دسرکشۍ نه ویرېږئ یعني ستاسو اوچتیدل غواړي او نافرماني کوي او بې پرواه وي او تاسره دښمني ساتي نو اول دې ته نصیحت اوکړه او ښه ئې پوهه کړه او کوز پاس ورته اوښایه ، اودالله ﷻ نه اوویروه ، حقوق زوجیت ورته یادکړه ، اودا ورته اووایه چه ګوره دخاوند دومره حقوق دي چه نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي که ما چاته حکم کولې چه دالله ﷻ نه سوا بل چاته سجده اوکړه نو ښځې ته به مې حکم کړې وو چه هغه دې خپل خاوند ته سجده اوکړي. ځکه چه دټولو نه لوئې حق په دې باندې دده دې.([1]) بخاري شریف کښې دي چه کله یو سړې خپله ښځه خپلې بسترې ته راوبلي اوهغه انکار اوکړي نو تر سحره پورې فرښتې په دې لعنت وائي.([2]) صحیح مسلم کښې دي چه په کومه شپه یو ښځه مرروره شي او دخپل خاوند بسره ته پرېږدي نو تر سحره پورې دالله ﷻ درحمت فرښتې په دې باندې لعنت وائي.([3]) نودلته ارشاد فرمائي چه داسې ښځې مخکښې پوهه کړئ او بیائې د خپلو بسترو نه جدا کړئ([4])حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي یعني که څملونې نو په بستر خو ددوی نه مخ واړوئ او دوی سره مجامعت مه کوئ.او دې سره خبرې اترې هم مه کوئ. اودا دښځې دپاره ډیره لویه سزا ده.بعضې مفسرین فرمائي چه دوی سره ملاسته پرېږدئ.نبي کریم ﷺ نه سوال اوشو چه د ښځې په خاوند څه حق دې ؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله ته خوراك کوې نو دې ته هم ورکړه او کله چه څه اغوندې نو هغې ته هم ورکړې او هغه په مخ مه وهئ اومه هغې ته کنځل کوئ ،اودکور نه مه جداکوئ په غصه کښې او که ته په غصه کښې دې سره خبرې اترې پرېږدې نو دا دکور نه مه اوباسه([5])بیا فرمائي که دې سره هم اونشي نو تاته اجازت دې چه غصې او وهلو سره دا په لار راوله.

صحیح مسلم کښې د نبي کریم ﷺ دحجة الوداع خطبه کښې دي چه دښځویاره کښې دالله ﷻ نه اوویرېږئ ځکه چه هغوئ ستاسو خدمت کونکې او ماتحت دي. ستاسو په هغوئ حق دادې چه تاسو د چا په تګ راتګ خفه کیږئ هغوئ مه پرېږدئ.که هغوئ داسې اونکړي نو تاسو هغوئ ته تنبیه هم کولې شئ. لیکن سختې ئې مه وهئ.تاسو باندې دهغوئ حق دادې چه هغوئ ته خوراك څکاك ورکوئ او هغوئ ته پوشاك هم ورکوئ.([6]) نو داسې وهل ئې نه دي پکار چه دهغې نشان پاتې شي اوهغې سره څه اندام مات شي یا څه زخم پرې راشي.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي که هغوئ پدې هم منع نشي نو فدیه ترې واخلئ او طلاق ورته ورکړئ.یوحدیث مبارك کښې دي چه نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ وینځې مه وهئ.دې نه پس یو ځل حضرت عمرفاروق ﷺ راغلواوعرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ښځې ستاسو ددې حکم په آوریدو سره زړورې شوې ، دې باندې نبي کریم ﷺ دهغوئ د وهلو اجازت ورکړو.اوس د سړو د طرفنه ډیر وهل شروع شو او ډیرو ښځو نبي کریم ﷺ ته شکایت اوکړو نو نبي کریم ﷺ سړوته اوونیل چه اُنې خلقو واورئ ! مالره ښځې راغلې او فریاد ئې اوکړو ، یادساتئ تاسو کښې چه څوك خپلې ښځې وهي هغه ښه سړی نه دی.(ابوداود وغیره).([7])

---

[1]) احمد: ۲۳۲۲، ابوداود: ۲۱٤۰، وسنده حسن ابن ماجة: ۱۸۵۳)-

[2]) صحیح بخاری کتاب النکاح باب اذا مات المراة مهاجرة: ۵۱۹۳)-

[3]) صحیح مسلم کتاب النکاح باب تحریم امتناعها من فراض زوجها: ۱٤۳۶)-

[4]) ابوداود کتاب النکاح باب فی حق المراة علی زوجها : ۲۱٤۲، وسنده صحیح ابن ماجة: ۱۸۵۰)-

[5]) ابوداود کتاب النکاح باب فی حق المراة علی زوجها : ۲۱٤۲، وسنده صحیح ابن ماجة: ۱۸۵۰)-

[6]) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ ۱۲۱۸ ابوداود: ۱۹۰۵، ابن ماجة: ۳۰۷٤)-

[7]) ابوداود کتاب النکاح باب فی ضرب النساء : ۲۱۳۶، وهو صحیح ابن ماجة: ۱۹۸۵)-

حضرت اشعث فرمائي چه يو ځل څه د حضرت فاروق اعظم ﷺ ميلمه شوم. په هغه ورځ ښځه خاوند کښې څه جنګ اوشو او حضرت عمرفاروق ﷺ خپله بي‌بي اووهله. بيائې ماته اووئيل چه اشعث درې خبرې ياد ساته چه کومې ما دحضرت نبي ﷺ نه آوريدلې دي. ① يو دا چه سړي نه به تپوس نه شي کولې چه ده خپله ښځه په څه اووهله. ② دويم دا چه دوترو کولو نه مخکښې مه څمله او ③ دريم دراوې د ذهن نه وتلې دي (نسائي) (1) بيا فرمائي که ښځې ستاسو فرمانبردارې شي نو تاسو هغوی باندې هيڅ سختي مه کوئي اومه هغوئ وهئ او مه ددوی نه بيزاره کيږئي. الله ﷻ اوچت او لويو والا دې. يعني که د ښځو د طرفنه قصور اوشي نو تاسو ددوی د توبه کولو نه پس دوی ته څه تکليف اورسولو نو ياد ساتئي چه ددوی بدله اخستلو والا پخپله الله ﷻ دې. او يقيناً هغه پاک ذات ډير زورور اوزبردست دې.

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
اوکه چرې | يريږئ تاسو | دمخالفت نه | په منځ دهغوئ دواړو کښې
اوډيرلوئې دې | اوکه د دواړو (ښځې خاوند) په مينځ کښې
فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا
نو اوليږئ | يوفيصلې کونکې | دخپلوانو دسړي نه | او بل فيصلې کونکې | دخپلوانودښځې نه
د مخالفت نه ويريږئ | نو يوثالث د سړي دخپلوانونه مقررکړئ او يو ثالث د ښځې د خپلوانونه مقرر کړئ
اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ط
که اراده لرله هغوئ دواړو | د صلحې کولو | نوموافقت به پيدا کړي الله | په منځ دهغوئ دواړو کښې
که هغوئ دواړه جوړښت غواړي | نو الله ﷻ به د دواړو په مينځ کښې موافقت پيدا کړي
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا ۝
بيشکه الله | دې ښه پوه | ښهٔ خبردار |
بيشکه الله ﷻ ښهٔ پوهه اوپه هرڅهٔ خبردار دې |

د ښځې خاوند په جنګ کښې د حکمينو تقرري: -مخکښې ئې دا صورت بيان کړو چه نافرماني او کج روی د ښځو طرفنه وی ، اوس دلته دهغه صورت بيان کيږی که دواړه يو بل نه خفه وی نو څه به کولې شي؟نوعلماء کرام فرمائي چه داسې حالت کښې دې ثقه او پوهه سړې مقرر کړی چه ظلم اوزياتې معلوم کړي چه د چا دطرفنه دې.نو ظالم دې دظلم نه منع کړی.که دې سره هم بهتري رانغله.نو د ښځې د طرفه دې اودسړي دطرفه دې يو يو بهترين سړې مقرر کړی شي.او دا دواړه دې يو ځائې شي او تحقيقات دې اوکړی او چه په کومه خبره امر کښې مصلحت وی اوکوم بهتر اوګنړی نو دهغې فيصله دې اوکړی يعنی که جدا کوی ئې اوکه خپلو کښې ورله صلح کوی.

صلحې ته ترجيح ورکول: - ليکن نبي ﷺ ددې خبرې ترغيب ورکړې دې. چه ترکومې کيديشي نو کوشش کوئي چه د مصحلت کولو څه صورت پيدا شي. که ددې دواړو تحقيق کښې د خاوند د طرف نه خرابي ثابته شي نو دې به دخپلې ښځې نه منع کړی اودې به مجبوروليې شي چه دې د خپله روبه

(1) ابوداود کتاب النکاح باب فی ضرب النساء : ٢١٤٧، وسنده حسن ابن ماجة: ١٩٨٦)-.

کښې فرق راولی هغه دې صحیح کړی. او ترصحیح کیدو پورې دې ددې نه جدا وی. اود هغې اخراجات وغیره دې اداکوی. اوکه شرارت دښځې د طرفه وی نو هغې ته دې نان نفقه نه ورکوی اودا دې مجبوره کړې شی چه خاوند سره ښه دخوشحالۍ ژوند تیر کړی. دغه شان که هغه(مشران) دا فیصله اوکړی چې خاوند دې ښځې ته طلاق ورکړی نوخاوند به ورته طلاق ورکوی. اوکه هغه (مشران) دافیصله اوکړی چې دواړه به یو ځائې اوسیږی نو دا (ښځه خاوند به دا منی).

دابن عباس رائې:- بلکه حضرت ابن عباس ؓ فرمائی که دواړو کسانو په یو فیصله متفق شو چه دوی دې په خوشحالۍ سره خپل تعلقات صحیح کړی او دا فیصله یو فریق اومنی او بل فریق ئې نه منی نو دې حالت کښې یو وفات شی نو بل فریق به دده وارث وی چه کوم خفه وو. لیکن چه کوم خفه وو هغه ته به د هغه کس روائت نه ملاویږی کوم چې راضی وو (ابن جریر).

مسلک حنفی:-ما سره چه احنافو کوم کتابونه دی په هغې کښې راته دا جزیه معلومه نشوه د دې وجې معذرت غواړم چې په دې مسئله کښې ما تاسو د مسلک حنفی نه خبرنکړې شوئ (احقر شاه فیصل)

دخلافت عثمانی یوه واقعه:-یوداسې جګړه کښې حضرت عثمان ؓ حضرت ابن عباس ؓ او حضرت معاویه ؓ حاکمان مقرر کړی وو او فرمائیلی ئې وو که تاسو دې دواړو کښې صلح کول غواړئ نو دا به صلح وی اوکه جدائی پکښې راوستل غواړئ نو دا به جدائی وی. یو روایت کښې دی چه حضرت عقیل بن ابی طالب فاطمه بنت عتبه بن ربیعه سره نکاح اوکړه نو (فاطمه بنت عتبه) اوونیل چې ته ماته راځې هم اوهم ځه به ستا خرچ برداشت کوم. اوس داسې اوشوچه کله به عقیل دې ته راتلو نو تپوس به ئې کولو چه عتبه بن ربیعه اوشیبه بن ربیعه چرته دې. دوی به فرمائیل چه ستا ګس طرفته جهنم کښې. په دې به هغه غصه شوه. یوځل حضرت عثمان ؓ لره راغلو او دا واقعه ئې بیان کړه. خلیفة المسلمین په دې په خندا شو اوحضرت ابن عباس ؓ اوحضرت امیر معاویه ؓ ئې د فیصلې دپاره مقررکړل. حضرت ابن عباس ؓ خو به فرمائیل چه دې دواړو کښې دې جدائی راوستې شی. لیکن حضرت امیر معاویه ؓ به فرمائیل چه بنو عبدمناف کښې دا تفریق نه خوښوم. اوس دا دواړه حضرات دحضرت عقیل ؓ کورته ورغلل او وې کتل نودروازه ئې بنده ده او دواړه ښځه خاوند دننه دی ، دا دواړه واپس شو.

دخلافت حیدری یو واقعه:- مسند عبدالرزاق کښې دی چه دحضرت علی ؓ دخلافت په زمانه کښې یو ښځه خاوند کښې اختلاف راغلو. او دوی دواړه راغلل. یو سره ددوی خپلوان وو. اوبل سره کورنئ خلق وو. حضرت علی ؓ یو یو ډله بیله کړه او دوی ته ئې حکم اوکړو، بیا ئې دواړو ډلو ته اوفرمائیل چه تاسوته معلوم دی چه ستاسو څه کار دې او ستاسو څه منصب دې که تاسو غواړئ نو دواړه یو ځائې کړئ اوکه غواړئ نو دواړه جدا کړئ. دې آوریدو سره ښځې اوونیل چه ځه د الله ﷻ په فیصله راضی یم که د جدا کیدو په صورت کښې وی اوکه د یو ځائې کیدو په صورت کښې وی. سړی اوونیل چه زه بیلتون خوښوم. په دې باندې حضرت علی ؓ اوفرمائیل چه نه نه ، په الله قسم تا ته به دواړه صورتونه منظوروی.

دعالمانو اجماع:- نو دعلماء کرامو په دې اجماع ده چه داسې صورت کښې دواړو منصفانو ته اختیار دې تردې چه ابراهیم نخعی ؒ فرمائی که غواړی نودوه یا درې طلاق هم ورکولې شی. حضرت امام مالک ؒ نه هم دا مروی دی.

دتفریق دعدم اختیار قائلین:- حضرت حسن ؒ فرمائی چه دوی ته د جمع کولو اختیار دې د تفریق نه حضرت امام مالک ؒ نه هم دا قول نقل دې. د امام احمد ؒ او ابوثور ؒ او داؤد ؒ همدا مذهب دې.

ددوی دلیل ﴿إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا﴾ جمله ده په دې کښې د تفریق ذکر نشته دې. که دوی د دواړو طرفونو وکیلان وی نو بیشکه ددوی حکم به جمع او تفریق دواړو کښې نافذ وی. اودې کښې د چا خلاف هم نه دې منقول بیا دا هم خیال ساتل پکار دې چه دواړه ډلې دې دحاکم طرفنه مقرر وی. او فیصله به هم دوی کوی. اګر چه ددوی نه فریقین ناراض وی یا دوی د دواړو ښځې خاوند طرفنه وکیلان وی.

دجمهورو مذهب رومبې دې اودلیل دادې چه دوی ته قران پاک حکم کړې دې او که کومه فیصله یا حکم شی نودې فیصلې سره که څوک خوشحاله وی او که څوک خفه وی. بهر صورت د هغه فیصله به قطعی وی. د آیت ظاهری الفاظ د جمهورو مرسته کوی د امام شافعی رحمه الله نوې قول هم دادې او امام ابوحنیفه رحمه الله اوددی ملګرو نه همداقول نقل دې.

دویم قول (چه د حکمینو ته د تفریق اختیار نشته) چې د چا دې هغوئ وائی که دا د حکم په صورت کښې وې نو بیا په حضرت علی رضی الله عنه هغه خاوند ته ولې فرمائیل چه ترکومې ښځې د دواړو صورتونو اقرار کړې وی اوته ئې اونه کړې نو ته دروغژن ئې ، والله اعلم.

ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دعلماء کرامو اجماع ده چه هرکله د دواړوډلو قولونه مختلف وی نو د دویم قول اعتبار به نه وی او په دې امر باندې هم اجماع ده چه دوی اتفاق کول غواړی نو ددوی فیصله به نافذ وی البته که جدائی غواړی نو بیا به هم فیصله نافذ وی که نه.په دې کښې اختلاف دې .لیکن د جمهورو مذهب همدا دې چه په دې کښې به هم ددوی فیصله نافذ وی اګر چه دوی وکیل نه وی جوړکړې شوې

د ښځې او خاوند په مینځ کښې روغه کولو کښې د حکمینو اختیار

مسلک حنفی:- که ښځهٔ او خاوند دواړه حکمینو یعنی فیصله کونکوته اختیار ورکړی یا هغوی خپل وکیلان مقرر کړی او دا اومنی چه تاسو دواړو کومه فیصله اوکړه هغه مونږ ته منظوره ده نو په دې کښې صورت کښې که دواړه فیصله کونکو د دوی د جدائی فیصله اوکړه نو دا به صحیح وی او نافذه به وی. د احنافو دا مسلک دې (معارف القران ۲/۳۱۲-۴۰).

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ	وَلَا تُشْرِكُوا	بِهٖ	شَيْـًٔا
او عبادت کوئ دالله	اومهٔ شریکوئ	دهغه سره	هیڅ څیز
او صرف دالله جل جلاله عبادت کوئ او هیڅ څیز ورسره مهٔ شریکوئ			

وَّبِالْوَالِدَيْنِ	اِحْسَانًا	وَّبِذِي الْقُرْبٰى	وَالْيَتٰمٰى	وَالْمَسٰكِيْنِ
او دمور او پلار سره	احسان کوئ	او دخپلوانو سره	او دیتیمانو سره	او دمسکینانو سره
اومورپلار سره ښهٔ سلوک کوئ او خپلوانو سره............او یتیمانو سره......... او مسکینانو سره				

وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى	وَالْجَارِ الْجُنُبِ	وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْۢبِ	وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ
اودګاونډی رشته دار سره	او دګاونډی غیررشته دار سره	او دملګری دخنګ سره	او دمسافر سره
او ګاونډیانو سره که خپلوان وی او که پردی وی او دناستې ملګری سره (لکه د دفترملګرې د سفرملګرې) او مسافرسره			

وَمَا	مَلَكَتْ	اَيْمَانُكُمْ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ	لَا يُحِبُّ
او دهغه وینځو غلامانو سره	چې مالکان وی دهغوئ	ښې لاسونه ستاسو	بیشکه الله	نهٔ خوښوی
او (هغې وینځومریانوسره) چې تاسوئې مالکان ئې ا.............. بیشکه الله جل جلاله نهٔ خوښوی				

مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرَا ۝
هغه څوك | چې وي | كبرژن | فخركوونكې |
هغه سړې چې چا كښې تكبر وي | اوفخركوونكې وې |

قوله تعالی:: وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا

دحسن سلوك مستحق خلق :- الله ﷻ دخپل عبادت حکم کوی او دخپل توحید باره کښې بیان کوی. او فرمائی چه ماسره شریك مه جوړوئی. ځکه چه خالق ، مالك ، رازق ، ټولو نعمتونو والا ، ټول مخلوق باندې هر وخت کښې درحمت باران کولو والا صرف هغه پاك ذات دې نو د عبادت لائق هم هغه لوئې ذات دې.

دالله په بنده حق:- حضرت معاذ ﷺ ته نبی کریم ﷺ فرمائی چه تاته معلومه ده چه دالله ﷻ په بندګانو باندې څه حق دې ؟ دوی جواب کښې فرمائی چه الله او دهغه رسول ﷺ ته ښه معلوم دی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دا چه د ① هغه عبادت کوی ② هغه سره څوك شریك جوړ نکړی.بیا ئې اوفرمائیل چه تاته معلوم دی چه کله بنده دا کارونه اوکړی نو الله ﷻ هغه ته څه ورکوی ؟ دا چه هغه لوئې ذات ده ته عذاب ورنکړی.([1])

قوله تعالی:: وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

مور پلار سره د حسن سلوك حکم:- بیا فرمائی چه مور پلار سره احسان کوئی هغوئ د عدم نه وجود ته د راوستو سبب جوړ شوی دی. قرآن پاك کښې ډیرو آیتونو کښې الله ﷻ خپل عبادت سره مور پلار سره د احسان کولو حکم کړې دې لکه فرمائی چه ﴿أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾ او ﴿وَقَضٰى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوْا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾.

قوله تعالی:: وَبِذِي الْقُرْبٰى

خپلوانو سره ښه کول:دلته ئې هم اوفرمائیل چه خپلو رشته دارو سره ښه سلوك کوئی او احسان کوئی.

رشته دارته صدقه کول:- حدیث مبارك کښې دی چه مسکین ته صدقه ورکول صرف صدقه ده لیکن نزدې رشته دار ته صدقه ورکول صدقه هم ده او صله رحمی هم ده.([2])

قوله تعالی:: وَالْيَتٰمٰى

یتیمانو سره ښه سلوك :-بیا حکم فرمائی چه یتیمانو سره احسان کوئی ، ځکه چه دوی سره محبت کوونکې،ددوی خبر اخستلونکې اوددوی په سر لاس راښکونکې او ددوی نیازبین توب زغمونکې بل څوك نشته دې،هغه څوك وفات شول چې دوی ته به ئې محبت سره خوراك، څکاك ورکولو.

قوله تعالی:: وَالْمَسٰكِيْنِ

مسکین سره د ښه کولو حکم:- بیا مسکینانو سره د حسن سلوك ارشاد دې فرمائی چه هغوئ حاجت مندې ،خالی لاس دی ، محتاج دی ، ددوی ضرورتونه تاسو پوره کړئی ، ددوی حاجتونه تاسو پوره کړئی اوددوی کارونه کوئی.د فقیر او مسکین پوره بیان به دسورة برآت تفسیر کښې راشی،انشاء الله.

قوله تعالی:: وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ

د ګاونډیانوحقوق د احادیثو په رڼرا کښې :- دخپلو ګاونډیانو خیال ساتئ او هغوئ سره حسن سلوك کوئی که هغه ستاسورشته داروی اوکه نه ، که مسلمان وی اوکه یهودیان یا نصرانیان. دا هم وئیلې

[1]) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب من جاهد نفسه فی طاعة الله : ۶۵۰۰، صحیح مسلم: ۳۰)-

[2]) ترمذی کتاب الزکاة باب ماجاء فی الصدقة علی ذوی القربی : ۶۸۵، وهو صحیح : نسائی: ۲۵۸۳)-

شوی دی چه ﴿وَالْجَارِذِي الْقُرْبٰى﴾ نه مراد ښځه ده او ﴿وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ نه مراد رفيق سفر دې. د ګاونډيانو حق کښې ډير احاديث راغلی دی.دهغې نه څه واورئ.

د ګاونډی سره د حسن سلوک حکم:- مسند احمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائي چه ما ته حضرت جبريل ؑ د ګاونډيانو باره کښې تر دې وصيت کولو چه ماته ګمان اوشو چه کيدې شی ګاونډيان به د يو بل وارثان هم شی.([1])

بهترين ګاونډی:- فرمائي چه بهتر ملګرې هغه دې چه هغه خپلو ملګرو سره حسن سلوک کښې د ټولو نه زيات ښه وی، او ګاونډيانوکښې د الله په نيز د ټولو نه زيات بهتر هغه دې چه ګاونډيانو سره نيک سلوک کښې ټولو نه زيات وی.([2])

د ګاونډی فکر کول:- فرمائي چه انسان ته نه دی پکار چه د خپل ګاونډی د آسودګئ نه بغير دې ښه په مړه خيټه خوراك اوکړی.([3])

دګاونډی سره د خيانت د ګناه غټوالې:- يو ځل نبی کريم ﷺ صحابه کرام ؓ ته اوفرمائيل چه تاسو د زنا باره کښې څه وائې؟خلقو اووئيل چه هغه حرامه ده.الله ﷻ اوهغه رسول ﷺ دا حرامه کړې ده. او تر قيامته به دا حرامه وی. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه واورئ ! لسو ښځو سره زنا کونکې دهغه سړی نه کم ګناهګارې دی چه څوك د خپل ګاونډی ښځې سره زنا اوکړی.بيا تپوس کوی چه تاسو د غلا متعلق څه وائې ؟ هغوئ جواب کښې اووئيل چه داهم الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ حرامه کړې ده اوهغه هم تر قيامته پورې حرامه ده.نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه واورئ ! د لسو کورونو نه غلا کونکې ګناه د هغه سړی نه کمه ده چه څوك د خپل ګاونډی دکور نه غلا اوکړی.([4])

دګاونډی د ښځې سره د زنا لويوالې:- بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت ابن مسعود ؓ سوال کوی چه يارسول الله ﷺ کومه يوه ګناه لويه ده ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا چه ته الله ﷻ سره شريك جوړ کړې حالانکه هغه پاك ذات ته پيدا کړې نې ما تپوس اوکړو چه کومه ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته د خپل ګاونډی ښځې سره زنا اوکړې.([5])

دجبرئيل ؑ د ګاونډی د حقوقو تاکيدکول:- يو انصاری صحابی ؓ اوفرمائيل چه څه د نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضريدو دپاره کور نه اووتلم او هلته اورسيدم. او ما چه اوکتل نو يو صاحب ولاړ دې او نبی کريم ﷺ هغه طرفته متوجه دې.ما خيال اوکړو چه شايد دده به نبی کريم ﷺ سره څه کار وی.نبی کريم ﷺ اودريدو او هغه سره نې خبرې شروع کړې وې.ډير ناوخته شو تردې چه څه دې پريشانه کړم چه نبی کريم ﷺ به ستړې شوې وی. ډير وخت پس نبی کريم ﷺ واپس شو او ما ته راغلو. ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! دې سړی خو تاسو ډير وخت ولاړ اوساتلئ او څه پريشانه شوم چه نبی کريم ﷺ به ډير ستړې شوې وی. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه تا اونه کتل ؟ ما اووئيل چه آوه ما ښه اوکتل.وې فرمائيل چه تاته معلومه ده چه دا څوك وو ؟ هغه حضرت جبريل ؑ وو اوماته نې د ګاونډی د حقوقو باره کښې تاکيد کولو ، تر دې نې دهغه حقوق بيان کړل چه ماته ګمان اوشو چه غالبًا نن به ګاونډی وارث هم جوړ شی([6]) (مسندامام احمد).

---

[1]) صحيح بخاری کتاب الادب باب الوصاة بالجار: ۶۰۱۵، صحيح مسلم: ۲۶۲۴)-

[2]) ترمذی کتاب البر والصلة باب ماجاء فی حق الجوار: ۱۹۴۴، وسنده صحيح)-

[3]) احمد: ۱/۵۴،)-

[4]) احمد: ۶/۸، وسنده حسن)-

[5]) صحيح بخاری کتاب الادب باب قتل الولد خشية ان ياکل : ۶۰۰۱، صحيح مسلم: ۸۶)-

[6]) احمد: ۵/۳۲)-

بل روایت:- مسند عبد بن حمید کښې دی حضرت جابر بن عبدالله ﷺ فرمائی چه یو سړې د عوالی مدینې (د مدینې پورته طرف) نه راغلو ، هغه وخت نبی کریم ﷺ او حضرت جبریل ؑ په هغه ځائې کښې مونځ کولو چه کوم ځائې کښې به ئې دجنازې مونځ کولو. هرکله چه نبی کریم ﷺ فارغ شو نو هغه سړی ورته اووئیل چه نبی کریم ﷺ سره دا بل سړې څوك دې چه مونځ کوی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تا هغه اولیدلو؟ هغه اووئیل چه آو.وې فرمائیل چه تا ډیره لویه نیکی اوکتله.دا حضرت جبریل ؑ وو چه ماته ئې د ګاونډی باره کښې وصیت کولو تر دې چه ما اوکتل چه نزدې ده چه هغه به وارث جوړ کړې شی. [1]

د ګاونډی درې قسمونه:- اتم حدیث شریف د بزاردې. چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ګاونډیان په درې قسمه وی دیو حق والا یعنی ادنی،د دوو حقوقو والایعنی درمیانه اودریو حقونووالایعنی اعلی.یو حق والا هغه دې چه کوم مشرك دې او ده سره ئې رشته نه وی. دوو حقونو والا هغه دې چه مسلمان وی اورشته دارنه وی یوحق داسلام اودویم د ګوانډ.اودریو حقونووالاهغه دې چه مسلمان هم وی،ګوانډی هم وی او خپل رشته دار هم وی نو د اسلام حق ، د ګوانډ حق او د صله رحمئ حق درې حقونه شو. [2]

دروازې ته د نزدې ګاونډی حق:- دمسند احمد نهم حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عائشه ؓ نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه څما دوه ګاونډیان دی ، یو ته هدیه لیږم نو په دواړو کښې چا ته اولیږم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د چا دروازه درته زیاته نزدې وی. [3]

دګاونډی په حق کښې بل حدیث:- د طبرانی لسم حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اودس اوکړو ، خلقو د نبی کریم ﷺ د اودس اوبه واخستې او څان باندې ئې مخل شروع کړې ، نو نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه داسې ولې کوئې ؟ هغوئ اووئیل چه دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ دمحبت په وجه.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك دا غواړی چه الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ ده سره محبت اوکړی نو هغه ته پکار دی چه کله خبرې کوی نو ریښتیا وائی، اوکله چه ده سره څوك امانت کیږدی نو هغه امانت ادا کوی [4]

(تفسیر ابن کثیر کښې دا حدیث هم دې ځاې باندې ختم شوې دې لیکن شاید مخکښې جمله دده نه په غلطئ سره پاتې شوې ده چه دهغې صحیح تعلق دې مسئلې سره دې او هغه داده چه هغه ته پکار دی چه د ګاونډی سره ښه سلوك کوی او احسان ورسره کوی مترجم).

دقیامت په ورځ اولنئ مقدمه:- یولسم حدیث د مسند احمد کښې دی چه دقیامت په ورځ به دټولو نه مخکښې کومه جګړه دالله ﷻ مخکښې پیش کولې شی هغه به د دوو پروسیانویعنی ګوانډیانو وی [5]

قوله تعالی:: وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ

د صاحب بالجنب نه مراد:- بیا حکم دې د ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ سره دسلوك کولو. ①ددې نه مراد د ډیرو مفسرینو په نیز ښځه ده② او ډیر فرمائی چه ددې نه مراد د سفر ملګرې دې .③ اودا هم مروی دی چه ددې نه مراد دوست او ملګرې دې .برابره ده که سفر کښې وی او که دقیام حالت کښې وی.

قوله تعالی:: وَابْنِ السَّبِيْلِ

---

[1]) البزار : ۱۸۹۷، کتاب الادب المفرد : ۱۲۶، وسنده حسن)-

[2]) مسند البزار : ۱۸۹۶، وسنده مرفوع)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الادب باب حق الجوار فی قریب الابو اب: ۶۰۲۰)-

[4]) الطبرانی وابونعیم والبیهقی فی شعب الایمان: ۱۵۳۳، وسنده حسن مجمع الزوائد : ۱۴۵/۴)-

[5]) احمد: ۱۵۱/۴، والطبرانی : ۳۰۳/۱۷، ح/۸۳۶، وهو حدیث حسن)-

د ابن السبیل نه مراد:- ①ابن السبیل نه مراد میلمه دې ②اودا هم چه کوم په لاره روان وی اوچاسره ایسار شی. نو که دلته ترې میلمه مطلب واخستې شی نو چه سفر کښې تلو تلو کښې میلمه جوړ شی نودواړه یوشو. ددې پوره بیان به هم د سورة بقره په تفسیر کښې راشی.

قوله‌تعالی: وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

د غلام سره نیکی کول- بیا دغلامانو باره کښې فرمان دې چه هغوئ سره نیک سلوك کوئی ځکه چه دوی غریبانان دی اوستاسو په لاس کښې قیدیان دی.او دوی باندې تاسوته پوره اختیار دې.نوتاسو ته پکار دی چه په دوی رحم اوکړئی.او ددوی د ضرورتونو د خپل وس مطابق خیال اوساتئ.**په مرض الوفات کښې دغلامانو دحقوقو تاکید:-** نبی کریم ﷺ خو خپل مرض الموت کښې هم ددوی باره کښې وصیت کړې دې.نبی کریم ﷺ فرمائی چه اې خلقو ! دمونځ او غلامانو خیال ساتئ ، باربار به ئې دا فرمائیل تر دې چه ژبه مبارکه ئې تنه شوه. (۱)

غلامانوباندې خوراک صدقه ده:- دمسند احمد یو حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو څه خورئی هغه هم صدقه ده او چه څه خپلو بچو ته ورکوئی هغه هم صدقه ده ، او چه څه تاسو خپلوبیبیانو ته ورکوئی هغه هم صدقه ده ،او چه څه خپلو غلامانوته ورکوئی هغه هم صدقه ده.. (۲)

دخوارک منع کولوممانعت:- مسلم کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ یو ځل خپل داروغه ته اوفرمائیل چه آیا تا غلامانو ته خوراك ورکړې دې ؟ هغه اوو‌ئیل چه نه.وې فرمائیل چه لاړشه او خوراک ورته ورکړه.نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه انسان دپاره دا ګناه کافی ده چه دکوم خوراك دې مالك دی. او دې دهغې نه منع اوکړی (اوغوښتونکی ته ئې ورنکړی) (۳)

غلام ته خوراک ورکول دهغه حق دې:- مسلم شریف کښې دی چه دمملوك ماتحت (غلام یا وینځې) حق دې چه هغه ته خوراك څکاك او اغوستلو دپاره هرڅه ورکړې شی .اود هغه د طاقت نه زیات کار ترې وانخستې شی (۴)

غلام په خوراک کښې د شریکولو حکم:- بخاری شریف کښې دی چه کله تاسو ته یو خادم خوراك راوړی.نو تاسوته پکار دی چه اول خو هغه ځان سره کینوې اوکه نه ئې کینوئ نو یو نمړئی دوه هغه ته ورکړې.ځکه چه هغه ددې خوراك د پخلی ګرمی او برداشت کړې دې.او یو روایت کښې دی چه پکار دی چه هغوئ ځان سره کینونی ، او که خوراك کم وی نو یو نمړئی دوه هغوئ ته ورکړئی.(۵)

غلامان د ازادو رونړه دی:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه ستاسو غلامان هم ستاسو رونړه دی.الله ﷻ هغوئ ستاسو ماتحت جوړ کړی دی .نو چه د چا لاس کښې دهغه لاس وی هغوئ دې ورته خوراك ورکوی او پوشاك دې ورته هم ورکړی او هغوئ نه دې داسې کار نه اخلی چه هغوئ ئې طاقت نه لری. که څه داسې مشکل کار راشی نو پخپله دې هم ورسره شریک شی.(بخاری ومسلم). (۶)

قوله‌تعالی: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

---

[۱]) ابن ماجة کتاب الجنائز باب ما جاء فی ذکرمرض رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۱۶۲۵)-

[۲]) احمد: ۱۳۱/٤ وسنده حسن)-

[۳]) صحیح مسلم: کتاب الزکاة باب فضل النفقة علی العیال والمملوک : ۹۹۶، ابوداود : ۱۶۹۲)-

[۴]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب اطعام المملوک مما یاکل : ۱۶۶۲)-

[۵]) صحیح بخاری کتاب الاطعمة باب الاکل مع الخادم : ۵٤۶۰، صحیح مسلم : ۱۶۶۳، ابوداود: ۳۸٤۶، ترمذی: ۱۸۵٤، ابن ماجة: ۳۲۸۹)-

[۶]) صحیح بخاری کتاب العتق باب قول النبی صلی الله علیه وسلم (العبد اخوانکم فاطعموا هم) : ۲۵٤۵، صحیح مسلم: ۱۶۶۲، ابوداود : ۵۱۵۸، ترمذی : ۱۹٤۵، ابن ماجة: ۳۶۹۰)-

متکبر دالله نه خوښه وي:- بیا فرمائي چه خودبین ، متعجب ، متکبر ، خودپسند ، خلقو باندې فوقیت ظاهرونکې ، خپل ځان لوئې حسابونکې،خپل ځان د نورو نه بهتر ګنړونکې ، الله ﷻ ته خوښ نه دې اګرچه هغه خپل ځان لوئې حسابوي.لیکن دالله ﷻ په نیز هغه ذلیل دې.او د خلقو نظر کښې هغه حقیر دې.دا څومره بده خبره ده چه یو کس بل سره احسان اوکړي او بیاپه هغه احسان کوي .لیکن الله ﷻ چه کوم نعمتونه ده ته ورکړي دي دهغې شکر نه ادا کوي.خلقو کښې چه کیني نو فخر کوي چه څه دومره لوئې سړې یم ، ماسره دا دي او دا دي.نواز .

دحضرت ابورجاء ﷺ قول:- حضرت ابورجاء هروي رحمه الله فرمائي چه هر بدخلق متکبر خودپسند وي. بیا ئې ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو او وې فرمائیل چه دمور پلار نافرمان سرکش او بدنصیب وي.بیا دوي دا آیت مبارك تلاوت کړو چه ﴿وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾.حضرت عوام بن حوشب رحمه الله هم دا فرمائي.

هغه درې کسان چه الله ورسره دشمني کوي:- حضرت مطرف رحمه الله فرمائي چه ماته دحضرت ابوذر ﷺ یو روایت رارسیدلې وو او ځما زړه کښې خواهش وو چه څه وخت پخپله حضرت ابوذر ﷺ سره ملاقات اوکړم او دا روایت ترې زباني واورم. نو یو ځل مې ورسره ملاقات اوشو نورته مااووئیل چه ماته خبر رارسیدلې دې چه تاسو د رسول الله ﷺ دا یو حدیث بیان فرمائیلې دې چه درې قسمه خلق دالله ﷻ دوستان دي،اودرې قسمه خلق نه خوښوي.حضرت ابوذر ﷺ فرمائي چه آؤ داریښتیا دی. څه به خپل خلیل ﷺ باندې څنګه دروغ جوړ کړم ما اوونیل چه هغه درې کسان کوم دي چې هغوئ سره الله ﷻ دښمني ساتي.دوی هم ددې آیت تلاوت اوفرمائیلو.اووې فرمائیل چه دا خو ته په کتاب الله کښې هم کتې شې (۱)

دتکبر مذمت:- دبنو هجیم یو سړې نبی کریم ﷺ ته واني چه ماته نصیحت اوکړه. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه جامې د ګیټو نه لاندې مه ساته. ځکه چه دا تکبرا وخود پسندی ده. او الله تعالی دا نه خوښوي.(۲)

		الَّذِيْنَ	يَبْخَلُوْنَ	وَيَأْمُرُوْنَ
		هغه کسان	چې شومتیا کوي	او حکم کوي
هغه کسان چې شومان وي او نورو ته				

النَّاسَ	بِالْبُخْلِ	وَيَكْتُمُوْنَ	مَآ	اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ	مِنْ فَضْلِهٖ
خلقو ته	د شومتوب	او پټوي	هغه څه	چې ورکړي وي هغوئ ته الله	دفضل خپل نه
هم دشومتیا حکم کوي| اوالله ﷻ چې ورته پخپل فضل څه(مال متاع)ورکړې دی هغه پټوي					

وَاَعْتَدْنَا	لِلْكٰفِرِيْنَ	عَذَابًا مُّهِيْنًا	وَالَّذِيْنَ	يُنْفِقُوْنَ
او تیار کړې دې مونږه	دپاره دکافرانو	عذاب رسواکونکې	او هغه کسان	چې خرچ کوي
اومونږ کافرانو دپاره رسواکونکې عذاب تیارکړې دې| اوهغه کسان(هم دالله پاک خوښ نه دی) چې هغوئ خپل				

(۱) حاکم : ۸۸/۲، وسنده صحیح)-
(۲) احمد: ۶۴/۵، لم اجده ورواه احمد: ۶۴/۵، بسند آخر وسنده صحیح وانظر سنن ابی داود : ۴۰۸۴)-

أَمْوَالَهُمْ	رِئَاءَ	النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ	بِاللّٰهِ	وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ	
مالونه خپل | دپاره دښودنې | د خلقو | اونه لري يقين | په الله باندې | او نه په ورځ دآخرت باندې					
مالونه صرف دنوم دپاره خرچ کوي| اونه په الله ايمان راوړي اونه په ورځ د آخرت باندې					
وَمَنْ يَكُنِ	الشَّيْطٰنُ لَهٗ	قَرِيْنًا	فَسَاءَ	قَرِيْنًا ۞	وَمَاذَا
اوهغه څوك چې وي | شيطان | د هغه | ملګرې | نو بد دې | داملګرې | اوڅه نقصان وو					
اوربنتيا خبره داده چې شيطان دچاملګرې شي| نو دغه ډيربد ملګرې دې |او ددوئ څه نقصان كيدو					
عَلَيْهِمْ	لَوْ اٰمَنُوْا	بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ	وَاَنْفَقُوْا	
هغوئ دپاره| كه ايمان راوړې وې هغوئ | په الله باندې|او په ورځ دآخرت باندې|اوخرچ كړې وې هغوئ					
كه دوئ په الله ﷻ او په ورځ دآخرت باندې ايمان راوړئ وې | او د الله په لاره كښې ئې هغه څه خرچ كړې					
مِمَّا	رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۗ	وَكَانَ اللّٰهُ	بِهِمْ عَلِيْمًا ۞		
دهغې نه| چې وركړې دى هغوئ ته الله| اودې الله | په هغوئ ښه عالم |					
وې كوم چې ورته الله ﷻ وركړې دى| اوالله ﷻ ته ددوئ حال ډيرښهٔ معلوم دې |					

قوله تعالى: الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

دبخيل توب او خودنې مذمت :-ارشاد دې چه كوم خلق دالله ﷻ د خوشحالولو په موقع د مال خرچ كولو نه مخ اړوى لكه مورپلار ته وركول ،د رشته دارو سره ښه سلوك كول ، يتيمانو سره ، مسكينانو سره ، رشته دارو سره،اوپردو سره،ملګرو سره،مسافرو سره،او هغه غلامانو سره چه كوم دده ماتحت وى ، او هغوئ ته فى سبيل الله وركړه كول ، او صرف دا نه بلكه خلق هم دبخل نه منع كوى او د الله په لار كښې دخرچ كولو مشورې وركوى.حديث مبارك كښې دى چه كومه يوه بيمارى د بخل نه لويه ده .(يعنى نشته) (١)

بخل هلاكت دې:- اوحديث مبارك كښې دى چه ائې خلقو ! بخيلئ نه ځان اوساتئ ، هم دې ستاسو نه مخكښې خلق تباه كړى دى .هم ددې په وجه دهغوئ نه قطع رحمى او فسق وفجور او بدكارونه ظاهر شوى وو(٢)

قوله تعالى: وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ

بيا فرمائى چه دا خلق د دې ګناه نه علاوه په يوه بله ګناه كښې هم اخته دى. يعنى دالله ﷻ نعمتونه پټوى،هغه نه ظاهروى،او نه دوى په خپل خوراك څكاك كښې هغه ظاهرى وى او نه په اخستلو كښې دى،لكه بل ځائې كښې فرمائى چه ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۞ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۞﴾ (ترجمه) " انسان دخپل رب ناشكره دې او په دې خپل حالت او خصلت ګواه دې.بيا فرمائى چه ﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۞﴾ يعنى هغوئ دمال محبت كښې مست دى.نو دلته هم فرمان دې چه دوى دالله ﷻ فضل لره پټوى.

قوله تعالى: وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ۞

بيا دوى ته تنبيه وركوى چه كافرو دپاره مونږ ذلت والا عذاب تيار كړې دې.دكفر معنى ده پټ ساتل ،

---

(١) صحيح بخارى كتاب المغازى باب فى قصة عمان والبحرين : ٣٨٣، من قول ابى بكر)-

(٢) احمد: ١٩٥/٢، وسنده صحيح ، الحاكم:١١/١، ابن حبان :٥١٧٦)-

اوپتول ، نو بخیل هم دالله ﷻ د نعمتونوپټو نکې دي. او په دې باندې پرده اچوونکې او ددې انکار کونکې دي.نو هغه ددې نعمتونوناشکره شو. حدیث مبارك کښې دی چه الله ﷻ کله په خپل یو بنده باندې خپل انعام کول غواړی نودا غواړی چه دهغې اثر په هغه باندې ظاهرکړی.(۱) ددې معنی کښې یو روایت ابوداود (۲) کښې د نبی کریم دعا ده چه ﴿ واجعلنا شاکرین لنعمتك مثنین بها علیك قابلیها واتمها علینا ﴾ ائې الله ﷻ مونږ دخپلو نعمتونو شکر ګزار جوړ کړه. اوددې په وجه مونږ خپل ثنا خوان جوړ کړه.او ددې قبلولو والا او دانعمتونه مونږ ته بیا راکړه. (۳)

د ایت یوبل مصداق:- دبعضوسلفو قول دې چه دا آیت د یهودو د هغه بخل باره کښې دې چه هغوئ به خپل کتاب کښې د نبی کریم ﷺ صفات پټول.ددې وجې ددې آخر کښې دی چه مونږ دکافرو دپاره ذلت والا عذاب تیار کړې دې.هیڅ شك نشته دې چه ددې آ ـ حمل په هغوئ باندې کیدې شی.لیکن دا په ظاهره دلته د مال دبخل بیان دې .اګر چه په دې کښې د علم بخل هم شامل دې.خیال اوکړنی چه آیت خپلوانو او کمزورو ته د مال ورکولود بیان باره کښې دې .هم دغه شان د دې نه روستو آیت کښې د الله تعالی دهغه خلقو مذمت بیانوی چې کوم خودنې دپاره مال خرچ کوی .دلته دهغه خلقوبیان اوشو چې بخیلان او ممسکان دی او چه پیسه پیسه جمع کوی.

قوله تعالی:: ﴿وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ﴾:: بیادهغه خلقو بیان دې چه ورکړه کوی خو نیت ئې پکښې ښه نه وی،صرف په دنیا کښې د خپل نوم دپاره ئې ورکوی.

درې قسمه خلق جهنم ته تلل:- یوحدیث مبارك کښې دې چه په کومو درې قسمه خلقوباندې به د جهنم اور بلولې شی هغه به هم دا ریاکار وی. ① عالم ریاکار ② غازی ریاکار ③ سخی ریاکار.دا سخی به وائی چه ائې الله تعالی ما ستا په هره لار کښې خپل مال خرچ کړو. نو ده ته به دالله تعالی د طرفنه جواب ورکړې شی چه ته دروغژن ئې ، ستا اراده صرف دا وه چه په سخی او جواد سره مشهور شې نو هغه اوشو. یعنی ستا مقصد دنیا کښې پوره شو او تاته په دنیا کښې شهرت ملاؤ شو (دا د اوږد حدیث لږه حصه ده خو د هغې خلاصه دا ده چه دغه درې واړه کسان به جهنم ته اوغورځولی شی) (۴)

دحاتم طائی سخاوت:- اوحدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت عدی بن حاتم ﷺ ته اوفرمائیل چه ستا پلار په خپل سخاوت سره څه غوښتې وو هغه ورته ملاؤ شو.(یعنی دنیاوی شهرت) (۵)

دابن جدعان احرت:- نبی کریم ﷺ نه سوال کیږی چه عبدالله بن جدعان خو لوئې سخی وو .هغه به مسکینانو او فقیرانو سره ډیر ښه سلوك کولو.او دالله ﷻ په نوم ئې غلامان آزادول. نودا به هغه ته فائده ورکوی ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه ، هغه ټول عمر کښې یو ځل هم دا نه وو وئیلې چه ائې الله ﷻ زما ګناهونه دقیامت په ورځ معاف کړه. (۶)

قوله تعالی:: ﴿وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا﴾

د ریا کار عقیده اوتعلق:- ددې و جې الله تعالی دا فرمائی چه ددوی ایمان په الله ﷻ او په ورځ د قیامت باندې نشته دې ، ګنې دشیطان پنجه کښې به دوی نه راتلل او بد به ئې ښه نه ګڼړل.دا دشیطان

---

۱) احمد: ۴۷۴/۲، وسنده ضعیف وله شاهد صحیح عند ابی داود : ۴۰۶۳، فالحدیث به حسن

۲) کتاب اللباس باب فی الخلقان : ۴۰۶۳ ، نسائی : ۵۲۲۶،)-

۳) ابوداود کتاب الصلاة باب التشهد : ۹۶۹، وسنده حسن وهو صحیح)-

۴) صحیح مسلم کتاب الامارة باب من قاتل للریاء والسمعة : ۱۹۰۵، نسائی: ۳۱۳۹، ترمذی: ۲۳۸۲)-

۵) احمد: ۲۵۸/۴، وسنده حسن ابن حبان: ۳۳۲)-

۶) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی ان من مات علی الکفر: ۲۱۴، ترمذی: ۳۱۲۱، ابن ماجة: ۴۲۷۹)-

ملګري دي او شیطان د دوی ملګرې دې. د ملګري په بدئ باندې هم سوچ اوکړئی ، عربي شاعر وائي چه

عن المرء لاتسأل وسل عن قرينه

فكل قرين بالمقارن يقتدی

(ترجمه) د انسان باره کښې تپوس مه کوه، د هغه د ملګرو تپوس اوکړه، هر ملګرې د خپل ملګري په نقش قدم روان وی.

قوله تعالی: وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا

بیا فرمائی چه دا څه رکاوټ نشته چې دهغې په وجه دوی په ا لله باندې ایمان نشی راوړلې او او صحیح لار روان شی ، اوریاکاری پریږدی ، او اخلاص او یقین باندې قائم پاتې شی. د دوی په دې کښې څه نقصان دې بلکه سراسر فائده ده چه د دوی آخرت به ښه شی. او دوی ولې د الله ﷻ په لار کښې خرچ کولو کښې کنجوسی کوی. د الله ﷻ محبت او د هغه رضامندی حاصلولو دپاره کوشش نه کوی. الله ﷻ ته دوی ښه معلوم دی. د دوی د ښه بد نیتونو علم الله ﷻ ته دې. اهل توفیق او غیر اهل توفیق هغه پاك ذات ته ښکاره دی. هغه نیکانو ته د نیك عمل کولو توفیق ورکوی او دوی ته خپله رضا ورکوی او دوی ته خپل قرابتداری ورکوی. او بدان خپل ګرفت کښې راولی اودې سره به د دوی دنیا او آخرت برباد وی

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ
بیشکه الله | نۀ کوی ظلم |
بیشکه الله ﷻ په چا باندې
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا
په قدر | د ذرې | او که وی نیکی | نو دوچند کوی هغه | او ورکوی | د طرف خپل نه | اجر
د ذرې برابر ظلم نۀ کوی | او څوک چې یوه نیکی اوکړی نو هغه ورته په څوچنده زیات ورکوی | او دخپل طرفه ورته
عَظِيمًا ۞ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ
لوئ | نو څرنګ حال به وی | په هغه وخت | چې راولو مونږ | د هر امت نه | یو ګواه
ډیرلوئې اجر ورکوی | نو هغه وخت به دوئ څه کوی چې مونږ به د هر امت نه یو یو ګواه راوبلو
وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ۞ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
او راولو مونږ تا لره | په دې خلقو باندې | ګواه | په دغه ورځ به | آرزو کوی | هغه کسان | چې انکار ئې کړې وو
او په دې خلقو باندې به تا ګواه کړو | چا چې کفر کړې وی او د رسول صلی الله علیه وسلم نافرمانی ئې کړې
وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ
او نافرمانی ئې کړې وه د رسول | کاش چې هواره کړې شی | په هغوئ | زمکه | او نۀ به شی پټولې
وی هغوئ به دا وائی کاش چه زمکه په دوی باندې هم واره شی او دوی سره هډو حساب او نشی
اللَّهَ حَدِيثًا ۞
د الله نه | هیڅ خبره |
او هلته به د الله ﷻ نه هیڅ پټولې نشی |

قوله تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾

دنیکۍ اجر به څو چنده وي:- الله رب العزت فرمائي چه هغه په هیڅا ظلم نه کوي اونه دچا نیکي ضائع کوي بلکه ددې اجر به دقیامت په ورځ ډیر زیات ورکوي.لکه بل ځائې کښې آیت مبارك کښې دې چه ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾ مونږ به د انصاف تلې قائم کړو.

اوفرمائي چه حضرت لقمان ﷺ خپل ځوئې ته فرمائیلي وو چه ﴿يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ﴾ ائې ځویه که یوڅیزد اوری د دانې برابر وي اگر چه هغه په کانړي کښې یاپه آسمان کښې وي یاپه زمکه کښې دننه وي الله ﷻ به هغه ضرور حاضروي بیشکه الله ﷻ باریك بین اوخبرداردې.او بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴾ په هغه ورځ به خلق مختلفو حالاتوکښې پیش کړې شي دا پیش کول به د دې دپاره وي چې هغوئ ته خپل عملونه اوخودلې شي.نو چا چه ذره نیکي کړې وي هغه به هغه ته خودلې شي او چه چا ذره برابر گناه کړې وي هغه به هغه ته خودلی شي.

د ذرې برابر ایمان والا به د جهنم نه راوځي:- بخاري اومسلم کښې دشفاعت اوږد حدیث مبارك کښې دی چه بیا به الله ﷻ اوفرمائي چه واپس لاړ شئ او چه د چا په زړه کښې د اوری ددانې برابر هم ایمان اوگورئي نو هغه د جهنم نه راوباسئ.نو ډیر مخلوق به د جهنم نه راوښکلې شي.حضرت ابوسعید ﷺ چه به داحدیث مبارك اوفرمائیلو نو وئیل به ئې که تاسو غواړئي نو دا آیت قراني اووایئ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا﴾.[1]

په حقوق العباد کښې د کوتاهۍ انجام:- ابن ابی حاتم کښې حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چه د قیامت په ورځ به دالله ﷻ یوبنده راوستلې شي او یو آواز کونکې به په اوچت آواز د محشر خلقو ته اووائي چه دا د فلاني ځوئې یا لور ده اوددې یا دده نوم فلانې دې ، که ده باندې د چا حق وي نوهغه دې راشي او دده نه دې خپل حق واخلي.په هغه وخت کښې به دا حالت وي چه یو ښځه به داغواړي چه ددې څه حق ددې په پلار یا رور یا خور یا خاوند باندې وي چه راشي اوهغه ترې واخلي.رشتې به ختمې شي.هیڅوك به دچا پکار نه راځي.الله ﷻ که اوغواړي نو خپل حق به معاف کړي.خو دخلقو به هیڅ حق نه معاف کوي.هرکله چه حقداران راشي نو هغه ته به اووئیلې شي چه د دوی حق ادا کړه.دې به اووائي چه دنیا خو ختمه شویده او اوس خما لاس کښې څه دی چه څه ئې ده ته ورکړم. نو دده نیکۍ به واخستې شي اوحقدارو ته به ورکړې شي اود هریوحق به په دې طریقه اداکړې شي.اوس دا سړې دالله ﷻ دوست دې.نو دې سړي به د غوښتو د دانې برابر نیکي پاتې نشي چه هغه الله ﷻ زیاته کړي او الله ﷻ دې جنت ته داخل کړي.بیا نبی کریم ﷺ ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو. اوکه هغه بنده دالله تعالی دوست نه وي بلکه بدبخت او سرکش وي. نو حال به داوي چه فرښتې به اووائي چه ائې الله ﷻ دده ټولې نیکۍ ختمې شوې ، او اوس هم لاحقدار باقي دی.حکم به اوشي چه دهغوی گناهونه واخلئ او په ده ئې واچوئي او دې جهنم ته داخل کړئي.اعاذناالله منها.

ددې موقوف اثر بعضو شواهد مرفوع احادیثو کښې هم موجود دی.ابن ابی حاتم کښې د حضرت ابن عمر ﷺ فرمان دې چه آیت ﴿مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ د بانډیچیانو باره کښې نازل شوې دې.نو دې باندې هغوئ نه سوال اوشو چه بیا د مهاجرینو باره کښې څه دی.دوی اوفرمائیل چه ددې نه ډیر ښه

[1] صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی: (وجوه یومئذ ناظرة): ۷۴۳۹، صحیح مسلم: ۱۸۳ نسائی: ۵۰۱۳، ابن ماجة: ۱۷۹)-

آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ﴾ دې.[1]

مشركانو ته د هغوئ د نيكو بدله :- حضرت سعيد بن جبير رحمه الله فرمائي چه دمشركانو په عذاب كښې به هم د نيكو په وجې كمې كولې شي. خودوى به د جهنم نه نه راوځي.په صحيح حديث مبارك كښې دى چه حضرت عباس رضي الله عنه نبي كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ ! ستاسو تره ابوطالب ستاسو ملاتړوو ، تاسو ئې د خلقو د بچ بچ كړئى ، او تاسو دپاره هغوئ سره په جنګ وو ، نو آيا هغوئ ته به هغه دا څه فائده نه وركوى ؟ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه په لږ شان اور كښې دې اوكه څما تعلق نه وې نو هغه به دجهنم په لاندې طبقه كښې وو.[2]

د حافظ ابن كثير رائې:- خو دا ډير ممكن ده چه دا فائده صرف ابوطالب دپاره وى.يعنى نورو كفارو دپاره نه وى.ددې وجې مسند طيالسى كښې حديث مبارك دې چه الله ﷻ دمومن په هيڅ نيكئ ظلم نه كوى،دنيا كښې د رزق وغيره صورت كښې دهغې بدله وركوى. اوآخرت كښې ثواب او اجر وركولو والا دې.او كافر خو په دنيا كښې خپله نيكى خورى.قيامت كښې به ده سره هيڅ نه وى.[3]

قوله تعالى: ﴿وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

په دې ايت مبارك كښې د اجر عظيم نه مراد جنت دې.الله ﷻ دې په خپل فضل و كرم او رحم سره خپله رضامندى راكړى او جنت دې څمونږ نصيب كړى ، آمين.

په نيكئ يولاكهه او دوه لاكهه نيكئ ملاويدل:- مسند احمد كښې يو غريب حديث مبارك كښې دى حضرت ابوعثمان رحمه الله فرمائي چه ما ته خبر اوشو چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائيلى دى چه الله ﷻ خپل بنده ته ديونيكئ بدله كښې يولاكهه نيكئ وركوى.ماته تعجب اوشواوما اووئيل چه دحضرت ابوهريره رضي الله عنه خدمت كښې خو ستاسو نه زيات پاتې شوې يم ما كله دهغوئ نه دا حديث نه دې آوريدلې.اوس ما پخه اراده اوكړه چه لاړ شم او د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه ددې تپوس اوكړم. ما د سفر سامان اوتړلو ، او روايت معلوماتو دپاره اووتلم. معلوم شو چه هغوئ حج ته تلى دى.نوما هم د حج اراده اوكړه اوهلته اورسيدم او حضرت ابوهريره رضي الله عنه سره مې ملاقات اوشو. ما اووئيل چه ائې ابوهريره رضي الله عنه ! ما آوريدلى دى چه تاسو دا حديث بيان كړې دې ، آيا دا رښتيا دى ؟ دوى اوفرمائيل چه تـه خو تعجب كښې معلوميږې.تا قران پاك نه دې لوستلې ، الله ﷻ فرمائي چه څوك الله ﷻ تـه ښـه قـرض وركړى نو الله ﷻ دا ډير ډير زيات كړى او دويم آيت كښې تولې دنيا ته كمه وئيلې شويده. د الله ﷻ قسم ما نبي كريم ﷺ نه آوريدلى دى چه يو نيكى به زياته كړې شى او ددې بدله كښې به دوه لاكهه نيكئ ملاؤ شى.[4] دا حديث مبارك نورو طريقوسره هم مروى دى.

قوله تعالى: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾

بيا د قيامت د خراب حال او سختئ بيان كيږى چه په هغه ورځ به نبيان عليهم السلام په طور د ګواه پيش كيږى.اوآيت كښې دى چه ﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ زمكه به دخپل نور سره پړقيږى،اعمال نامې به وركولې شى،او نبيان به په طور د ګواه

---

[1] مجمع الزوائد : ۲۶/۷،ددې سند كښې عطيه مجروح راوى دى(التقريب : ۲۴/۲ ، رقم: ۲۱۶) نو دا روايت مردود دى-
[2] صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب قصة ابى طالب : ۳۸۸۳، صحيح مسلم: ۲۰۹)-
[3] صحيح مسلم كتاب صفات المنافقين : باب جزاء المومن: ۲۸۰۸)-
[4] احمد: ۵۲۱/۲)-

پیش کیږي. اوبل خائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا﴾ هر امت نه به مونږ هم ددوی نه ګواه پیش کوو.

ددې ایت په اوریدو د نبی کریم د سترګو اوښکې:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ته اوفرمائیل چه قران پاك اووایه. حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ اووئیل چه یارسول الله ﷺ خه به تاسو ته قران پاك وایم په تاسو خو نازل شوې دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خما زړه غواړي چه د بل نه ئې واورم. نو ما د سورة نساء د شروع آیتونه اووئیل ، هرکله چه څه آیت ﴿فكيف﴾ تلاوت ته اورسیدم نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بس کړه. ما اوکتل چه د نبی کریم ﷺ سترګو مبارکو نه اوښکې جاري وې.([1])

د نبی کریم ﷺ د ژړا په باره کښې بل روایت:- حضرت محمد بن فضاله انصاری ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ قبیله بنو ظفر ته تشریف یوړو ، او په هغه صخره باندې اودریدو چه کومه نن هم دهغوئ محله کښې ده ، نبی کریم ﷺ سره حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ، حضرت معاذ بن جبل ﷺ او نور صحابه کرام ﷺ هم وو. نبی کریم ﷺ یو قاری ته اووئیل چه قران پاك اووایه. هغه په وئیلو وئیلو کښې کله دې آیت ﴿فكيف﴾ ته راورسیدو نو نبی کریم ﷺ دومره اوژړل چه د نبی کریم ﷺ په رخسار او ږیره مبارکه باندې اوښکې راغلې. او عرض ئې اوکړو چه اې ربه چه کوم موجود دی نو په هغوئ خو به زه ګواه شم لیکن چه کوم خلق ما نه دی لیدلی دهغوئ باره کښې څه دی؟(ابن ابی حاتم)([2]) ابن جریر کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه په دې خلقو ګواه یم تر کومې چه څه په دوی کښې یم. نو کله چه ته ماددې دنیا نه فنا کړې نو بیا خو به صرف هم ته په دوی نګهبان ئې.

په روستو امت باندې د نبی کریم ﷺ د ګواهئ وضاحت:- ابوعبدالله قرطبی رحمه الله په خپل کتاب کښې د تذکره باب کښې فرمائی چه د نبی کریم ﷺ د خپل امت دشهادت باره کښې څه راغلی دی. په هغې کښې حضرت سعید بن مسیب رحمه الله دا قول راوړې دې چه هر سحر ماښام نبی کریم ﷺ باندې د خپل امت اعمال پیش کولې شي نو نبی کریم ﷺ به د قیامت په ورځ په دوی ګواهي ورکوی ، بیا هم دا آیت ئې تلاوت اوفرمائیلو.

حافظ ابن کثیر ﷺ رائې:- لیکن اول خو دا د حضرت سعید رحمه الله خپل قول دې. دویم دا چه ددې سند انقطاع ده. په دې کښې یو راوی مبهم دې اودهغه نوم نشته دې. دریم دا چه دا حدیث مرفوع نه بیانو ی. خو امام قرطبی رحمه الله دا قبلوی او ددې ذکر کولونه پس فرمائی چه دا مخکښې تیرشوی دی چه الله ﷻ ته دهر پیر او هر جمعرات په ورځ اعمال پیش کیږی. نو دا په نبیانو علیهم السلام او مور پلار باندې هره جمعه پیش کیږی. او په دې کښې هیڅ تعارض نشته دې. ممکن ده چه څمونږ نبی ﷺ باندې هره جمعه پیش کیږی. او هره ورځ هم.

قوله تعالى: يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ

د کافرو د خاورې کیدو ارمان کول:- بیا فرمائی چه په هغه ورځ به کافر او د نبی کریم ﷺ مخالفین آرزو کوی چه کاش زمکه اوچوی. او دوی په دې کښې داخل شوې وې. بیا زمکه بیا برابر شوې وې. ځکه چه داسې تکلیفونه به ورته ملاویږی چه دبرداشت نه بهر وی. اودغه شان رسوائې دالله غصې سره به ئې

---

[1]) صحیح بخاری کتاب فضائل القران باب قول المقری للقاری حسبک : ۵۰۵۰، صحیح مسلم: ۸۰۰، ابودود: ۳۶۶۸، ترمذی: ۳۰۳۸)-

[2]) طبرانی : ۲۴۳/۱۹ ح/۵۴٦ وسنده حسن)-

مخ وی. او دوی به یریږی. لکه بل آیت مبارك کښې چې فرمائی ﴿يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ﴾ چه په کومه ورځ چې به انسان په خپلو سترګو خپل مخکښې لیږلي اعمال اووینی نو کافر به اووائی چه کاش ښاورې شوې وې.

قوله تعالی: ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾

بیا فرمائی چه دوی به د خپلو ټولو بدوعملونو اقرار په هغه ورځ کوی. او یو څیز به هم پټ نه ساتی.

د قران پاک د دوو ایاتونو په مینځ کښې تطبیق:- یو سړی حضرت ابن عباس ﷺ ته اوفرمائیل چه اني حضرت یوځائې کښې قران پاك کښې دی چه مشرکان به دقیامت په ورځ اووائی چه ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ په الله قسم چه زمونږ رب دې مونږ شرك نه دې کړې او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾ یعنی دوی به الله ﷻ نه یوه خبره هم نشی پټولې. بیا ددې دواړو آیتونو مطلب څه دې؟ دوی اوفرمائیل چه ددې بل وخت دې او دهغې بل وخت. هر کله چه دوی اوګوری چه موحدین (مومنان) جنت ته روران دی نو اووبه وائی چه راشئ تاسوهم د شرك نه انکار اوکړئی ، دا څه عجب کار دې. بیا به ددوی په خولو باندې مهر اولګولې شی ، او لاس او پښې به ئې خبرې کوی ، او دالله ﷻ نه به یو خبره هم نه پټیږی. (ابن جریر).

دویم روایت:- مسند عبدالرزاق کښې دی چه دا سړې راغلو او وې وئیل. چه ما باندې ډیر څیزونه قرآن پاك کښې مختلف دی. نو دوی اوفرمائیل چه څه مطلب دې .؟ آیا ته په قران پاك کښې شك کوې؟ هغه اووئیل چه نه شك نه کوم خو ځما په نظر کښې دې کښې اختلاف راځی. دوی اوفرمائیل چه کوم کوم ځائې کښې اختلاف دې هغه مقامات بیان کړه. نو هغه دا دوه آیاتونه پیش کړه چه یو نه پټیدل ثابت دی. دویم نه نه پټیدل ثابت دی. نو دوی ددې جواب کښې د دواړو آیتونو تطبیق اوکړو.

دریم روایت:- یو بل روایت کښې د سائل نوم هم راغلې دې چه هغه نافع بن رازق وو. اودا هم دی چه حضرت ابن عباس ﷺ هغه ته دا اوفرمائیل چه شاید ته دیو مجلس نه راغلې ئې ، او هلته به ددې تذکره شوې وی. تا به وئیلی وی چه څه ځم او حضرت ابن عباس ﷺ نه تپوس کوم. که دا ګمان صحیح دې نو په تالازم دی چه جواب آوریدو نه پس دا هغوی ته اورسوې ، بیا نې هم دا جواب ورکړو.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ | آمَنُوا | لَا تَقْرَبُوا | الصَّلَاةَ

| ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | مه نزدې کیږئ | مانځه ته

| ائې مومنانو تاسو د نشې په حالت کښې مونځ ته مه نزدې کیږئ

وَأَنْتُمْ | سُكَارَىٰ | حَتَّىٰ | تَعْلَمُوا | مَا | تَقُولُونَ | وَلَا جُنُبًا

په داسې حال کښې چې تاسو | په نشه کښې یئ | تردې پورې | چې پوهه شئ | په هغه څه | چې تاسوئې وایئ | او نه په حال دجنابت کښې

.... البته چه څه وائې او په هغې پوهیږئ (نو بیا مونځ کوئ) او نه په حالت د جنابت کښې (مانځه ته

إِلَّا | عَابِرِي | سَبِيلٍ | حَتَّىٰ | تَغْتَسِلُوا ۚ | وَإِنْ كُنْتُمْ | مَرْضَىٰ

ماسوا ددې نه | چې تیریدونکي یئ | په لاره | تر دې پورې | چې تاسو غسل اوکړئ | او که ئې تاسو | ناجوړه

نزدې کیږئ البته که په لاره تیریدونکي ئې ترڅوچې موغسل نه وی کړې | او که ناجوړه ئې

أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ | أَوْ جَاءَ | أَحَدٌ مِنْكُمْ | مِنَ الْغَائِطِ | أَوْ لَامَسْتُمُ | النِّسَاءَ

یا په سفر کښې یئ | ایا راشی | یو له تاسو نه | اودس ماتی نه | یاګوتی وروړئ تاسوا | ښځو ته

یاپه سفر کښې یئ ایا په تاسو کښې څوک د اودس ماتی نه واپس شی ایاښځوسره نزدیکت اوکړئ

فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ
او ونهٔ مومئ| اوبه | نو تيمم اوكړئ |په خاوره | پاكه | او مسح اوكړئ | په مخونو خپلو
اواوبه اونهٔ مومئ |نوپه پاكه خاوره باندې تيمم اوكړئ | اوپه مخونواو لاسونومسح اوكړئ
وَاَيْدِيْكُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُوْرًا۝
اوپه لاسونو خپلو| بېشكه الله | دې عفو كونكې | ښښونكې |
بېشكه الله ﷻ نرمي كونكې او ښښونكې دې|

قوله‌تعالى: يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى حَتّٰى تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ

د جنابت احكام او دشرابو دحرمت واقعه :- الله ﷻ خپل بندګان منع كوى چه د نشې حالت كښې مونځ كوى .ځكه چه هغه وخت كښې مونځګزار ته معلومه‌نه وى چه هغه څه وائى.دې سره د مانځه د محل يعنى جمات ته تلو نه هم منع كوى.چې دې (شرابى)او جنب كس دې جمات ته نه ځى.يعنى چاته چه دغسل حاجت وى نو داسې سړې كه دمسجد په يوه دروازه باندې ورداخل شى او په بله دروازه باندې اوځى نودا جائز دى.

د شرابو مرحله وار حرمت:- د نشې حالت كښې مونځ ته د نه ورتلو حكم د شرابو دممانعت نه مخكښې وو. ځنګه چه هغه حديث مبارك نه ثابت دى كوم دسورة بقره آيت مبارك ﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ﴾ تفسير كښې ذكرشوې دې .نبى كريم ﷺ چه كله دا آيت مبارك د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه مخكښې تلاوت كړو نو دوى دعا اوفرمائيله چه ائې الله ﷻ دشرابو باره كښې پوره بيان نازل كړه. بيا دا آيت مبارك نازل شو يعنى د نشې حالت كښې مونځ ته نزدې مه ورځئ.دې سره خلقو د مونځ وخت كښې د شرابو څكل پريښودل .ددې آوريدو سره هم حضرت عمررضى الله عنه دا دعا اوكړه نو آيت ﴿يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ۝﴾ نه تر ﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُّنْتَهُوْنَ۝﴾ نازل شو.په دې كښې دشرابو نه دبچ كيدو صفا حكم موجود دې.ددې آوريدو سره حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه اوفرمائيل چه (دشرابو څكلو نه) مونږ منع شو.[1]

د مانځه په وخت كښې اعلان كول:- هم ددې روايت يو بل سند كښې دى چه كله دسورة نساء دا آيت نازل شو اودنشې وخت كښې د مونځ نه ممانعت اوشو نو هغه وخت كښې دا دستور وو چه كله به مونځ ته خلق آودريدل نو يو سړى به آواز كولو چه هيڅ نشې والا سړې دې مونځ ته نزدې نه راځى[2]

دحضرت سعد رضي الله عنه په سبب د شرابو حرمت:- ابن ماجه شريف كښې دى چه حضرت سعد رضي الله عنه فرمائى چه ځما باره كښې څلور آيتونه نازل شوى دى.يو انصارى خوراك اوكړو او ډيرو خلقوته ئې دعوت وركړو.مونږ ټولو خوراك څكاك اوكړو ، بيا موشراب اوڅكل او ښه نشه شو.بيا خپلوكښې مو فخر كولو ، يو سړى د اوښ هډوكئ را اوچت كړو او په هغې ئې حضرت سعد رضي الله عنه اوويشتو او دې سره دهغوئ پوزه زخمى شوه. او دهغې داغ پاتې شو. تر دغه وخته پورې شراب منع نه وو. نو دا آيت نازل شو ، دا حديث مبارك صحيح مسلم او بخارى كښې پوره پوره مروى دې.[3]

---

[1]) ابوداود: ۳۶۷۰)-

[2]) ابوداود اول كتاب الاشربة باب تحريم الخمر : ۳۶۷۱. وسنده صحيح)- .

[3]) صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب فى فضل سعدبن ابى وقاص : ۱۷۴۸، ابوداود : ۲۰۸، ترمذى : ۳۱۸۹)-

دمانځه په وخت کښې د شرابو د حرمت سبب:- دابن ابی حاتم روايت کښې دی چه عبدالرحمان بن عوف ﷺ دعوت اوکړو او خلق ورغلل او خوراك ئې اوکړو اوبيائې شراب هم اوڅکل او مست شو. دې کښې دمونځ وخت شو ، يو سړې ئې امام جوړ کړو ، هغه مونځ کښې سورة ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ کښې داشان اووئيل چه ﴿ ماأعبد ماتعبدون، ونحن نعبد ماتعبدون ﴾ نودې باندې دا آيت نازل شو اودنشې حالت کښې مونځ کول منع شو. داحديث مبارك ترمذی کښې هم دې او حسن دې.[1]

د ابن جرير رحمه الله روايت کښې دی چه حضرت علی ﷺ ، حضرت عبدالرحمان ﷺ او دريم يو بل صاحب شراب اوڅکل او حضرت عبدالرحمان ﷺ مونځ کښې امام شو.او دقرآن پاك قرات ئې غلط کړو. په دې دا آيت مبارك نازل شو. ابو داود اونسائی کښې هم دا روايت دې.[2] د ابن جرير رحمه الله يو بل روايت کښې دی چه حضرت علی ﷺ امامت اوکړو او چه څنګه وئيل پکار وو هغه شان ئې اونه وئيل.دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. او يو بل روايت کښې مروی دی چه حضرت عبدالرحمان بن عوف ﷺ امامت اوکړو اوداشان ئې اووئيل چه ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ ۝ أَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُونَ ۝ وَأَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ۝ وَأَنَا۠ عَابِدٞ مَّا عَبَدتُّمۡ ۝ وَلَآ أَنتُمۡ عَٰبِدُونَ مَآ أَعۡبُدُ ۝ لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ۝﴾.نودا آيت نازل شو او دې حالت کښې مونځ کول حرام شو.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دشرابوحرمت نه مخکښې به خلقو دنشې حالت کښې مونځ کولو.نو دې آيت دوی دداسې کولونه منع کړل. (ابن جرير).

دنشې نه د خوب غلبه مراد ده:- حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه ددې دنازليدو نه پس خلق ددې نه منع شو ، بيا دشرابو مطلق حرمت نازل شو.حضرت ضحاك رحمه الله فرمائی چه دې نه دشرابو نشه مراد نه ده بلکه د خوب غلبه مراد ده.امام ابن جرير رحمه الله فرمائی چه صحيح هم داده چه ددې نه دشرابو نشه مراد ده.او دلته خطاب هغوئ ته شوې دې کوم چه په نشه کښې وو. ليکن دومره چه احکام شرع په دوی باندې جاری نه شی.څکه چه د نشې داسې حالت والا سړې دمجنون په حکم کښې دې.د ډيرو اصولی حضراتو قول دې چه خطاب هغه خلقو ته دې چه کلام باندې پوهيږی. داسې نشې والو طرف ته نه دې چه هډو پوهيږی نه دوی ته څه وئيلې کيږی ؟ ددې وجې خطاب باندې پوهيدل شرط دی. او داهم وئيلې شوی دی اګر چه الفاظ دا دی چه دنشې حالت کښې مونځ مه کوئی ليکن مراد دادې چه د نشې څيزونه مه خورئی څکئ مه.څکه چه په شپه او ورځ کښې پنځه مونځونه فرض دی.نو دا څنګه ممکن دی چه يو شرابی سړې به داپنځه وخت مونځ په صحيح وخت ادا کړی او دې همداسې شراب څکی. والله اعلم.

د مانځه په وخت کښې د نشې نه کولو د حکم نظير:- نو دا حکم به داشان وی چه څنګه دا حکم دې چه ائې مومنانو الله ﷻ نه ويريږئی څومره چه دهغه پاك ذات نه د ويرې حق دې.او که مرئی نو چه تاسو مسلمانان يئ.نو ددې مراد دادې چه داسې تياری هر وخت اوساتئ داسې پاك اعمال هر وخت کوئی چه تاسو ته مرګ راشی نو چه تاسو په اسلام باندې يئ.دغه شان په دې آيت مبارك کښې ارشاد دې. تردې چه تاسو څه وايئ په هغې پوهيږئ.دا د نشې حد دې يعنی دنشې حالت کښې به هغه سړې ګنړلې شی چه خپله خبره باندې هم نه پوهيږی.نشې سړې به قرات غلطوی ، اوده ته به د سوچ او فکر کولو موقع نه ملاويږی.او نه به دې خشوع او خضوع او عاجزی کولې شی.

د خوب په وخت کښې د مونځ نه کولو حکم:- مسند احمد کښې دی نبی کريم ﷺ اوفرمائيل کله چه تاسو کښې څوك د خوبه وی او هغه مونځ کښې وی نو هغه ته پکار دی چه واپس شی او اوده شی تردې چه

[1]) ترمذی : کتاب تفسير القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۲۶، وهو حسن)-

[2]) ابوداود کتاب الاشربة باب تحريم الخمر : ۳۶۷۱، وسنده حسن)-

ده ته معلومه شی چه دې څه وائي.(۱) بخاري او نسائي کښې هم داحديث مبارك شته دې (۲) او ددې بعضو طرق کښې دا الفاظ هم دی چه ممکن ده چه هغه خپل ځان دپاره استغفار وائی.او دهغه د ژبې نه ددې خلاف اوونيلې شي.(۳)

قوله تعالىٰ:: وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ

دجنابت حالت کښې جمات ته داخليدل :- بيا فرمان دې چه نه خودې جنب مونځ ته نزدې کيږي ترڅو چه غسل اونه کړي .خوکه هسې تيريږي جمات کښې نو داتيريدل جائز دی .حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي دداسې ناپاکئ حالت کښې جمات ته داخليدل جائز نه دی.خو دجمات يو طرفنه بل طرفته تلو کښې څه حرج نشته دې خو جمات کښې دې نه کينی. (۴) او دنور صحابه کرامو ﷺاو تابعينو هم دا قول دې .

دانصاروجمات ته د جنابت حالت کښې داخليدل:- حضرت يزيد بن ابوحبيب ﷺ فرمائي چه بعضې انصار چه د جمات نه ګيرچاپيره اوسيدل. او هغوئ به جنب وو او کور کښې به ئې اوبه نه وې اودهغوئ دکورونو دروازې جمات ته متصل وې نو هغوئ ته اجازت وو چه جمات کښې هم دې حالت کښې تيريدېشي.

د بخاري په حديث استدلال:- دبخاري د حديث نه هم دا خبره ښکره معلوميږي چه د خلقو دروازې جماتکښې وې.نو نبی کريم ﷺ دخپل مرض الموت آخري وخت کښې فرمائيلي وو چه جمات ته د کوموخلقو دروازې دې هغه ټولې بندې کړې او صرف د حضرت ابوبکرصديق ﷺ دروازه پريږدئ (۵) ددې نه دا هم معلومه شوه چه د نبی کريم ﷺ نه پس به د نبی کريم ﷺ جانشين حضرت ابوبکرصديق ﷺ وی.ځکه چه دهغوئ به جمات ته دراتلو ضرورت زيات پيښيږي چه دمسلمانانو د اهمو امورو فيصلې اوکړي.نبی کريم ﷺ د ټولو دروازو بندلو او د حضرت ابوبکرصديق ﷺ دروازه ئې بيرته ساتلو حکم اوکړو.داحاديثو بعضو کتابونوکښې دحضرت ابوبکر صديق ﷺ په ځائې د حضرت علی ﷺ نوم دې.هغه بالکل غلط دی.(۶) صحيح هم هغه دې چې په کسوم صحيح دې.

دجنب دپاره په جمات باندې تيريدو کښې مذاهب:- ①ددې آيت کريمه نه زياتو امامانو دليل نيولې دې چه جنب سړې جمات کښې ايساريدل حرام دی خو تيريدل پکښې جائز دی.هم داشان حيض او نفاس والا ښځه هم.②اوبعضو وئيلی دی چه ددې دواړو لره تيريدل هم جائزنه دی .ممکن دی چه جمات کښې ګردوغبار وی .③ اوبعضې وائی که ددې خبرې ويره نه وی نو ددوی تيريدل هم .جائز دی.

مسلک حنفي: دجنب دپاره په جمات باندې تيريدل څنګه دی؟

په جمات د تيريدو د جوازدليل:- ①دصحيح مسلم شريف حديث مبارك کښې دی چه نبی کريم ﷺ عائشه ﷺ ته اوفرمائيل چه ماسره جمات نه بورئې راوړه نو ام المومنين ورته اوفرمائيل چه يارسول الله ځه خو حيض کښې يم.نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه ستا حيض ستا لاس کښې نه دې (۷) ددې نه

---

(۱) احمد: ۳/۱۵۰، صحيح بخاري كتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم ير من النعسة: ۲۱۳)-

(۲) صحيح بخاري كتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم ير من النعسة: ۲۱۳ نسای: ۴۴۳)-

(۳) صحيح بخاري كتاب الوضوء باب الوضوء من النوم ومن لم يرمن النعسة:۲۱۳،صحيح مسلم:۷۸۶، ابوداود: ۱۳۱۰،ترمذی : ۳۵۵،ابن ماجة: ۱۳۷۰)

(۴) ابن ابي حاتم : وسنده حسن ابوجعفر الرازی حسن الحديث هاهنا)-

(۵) صحيح بخاري كتاب الصلاة باب الخوخة والممر فی الجمات: ۴۶۷)-.

(۶) احمد : ۱/۳۳۱، مطولا عن ابن عباس ﷺ وسنده حسن الحاكم: ۳/۱۳۲، وصححه ووافقه الذهبی)-

(۷) صحيح مسلم كتاب الحيض باب جواز غسل الحائض راس زوجها : ۲۹۸)-

ثابتیږي چه حائضه جمات ته تلې شي.او دنفاس والا هم دا حکم دې.دا دواړه د تلو په لار راتلې شي.
په جمات د تیریدو د عدم جواز دلیل:- ابوداود کښې د حضرت امام بخاري رحمه الله فرمان دې چه څه حائضه او جنب دپاره جماتته راتګ نه حلالوم. ([1]) امام ابومسلم خطابي رحمه الله فرمائي چه دې حدیث ته یو جماعت ضعیف وئیلی دی.ځکه چه ددې یو راوی افلت مجهول دې.لیکن ابن ماجه کښې دا روایت دې اوهغې کښې د افلت په ځائې محدوج ذهلي دې.([2]) رومبی حدیث په روایت د حضرت عائشه رضي الله عنها دې اودویم په روایت دحضرت ام سلمه رضي الله عنها دې.لیکن صحیح نوم دحضرت عائشه رضي الله عنها دې.
بل روایت:- یوبل روایت ترمذی کښې هم دې او په هغې کښې دی چه ائې علي رضي الله عنه ! دې جمات کښې څما ستا نه سوا جنب لره حلال نه دی.([3]) داحدیث بالکل ضعیف دې او بالکل ثابت نه دې.په دې کښې راوی سالم دې چه متروك دې او دده استاد عطیه هم ضعیف دې.والله اعلم.
د حضرت علي رضي الله عنه قول:- ددې آیت مبارك تفسیر کښې حضرت علي رضي الله عنه فرمائي چه مطلب دادې چه جنب سړې دې حالت کښې د غسل نه بغیرمونځ نه شي کولې.لیکن که مسافر وی او ورته اوبه ملاؤ نشي نو اوبه ملاویدو پورې هغه کولې شي .([4]) حضرت ابن عباس رضي الله عنه ، حضرت سعید بن جبیر رحمه الله ، حضرت ضحاك رحمه الله نه هم دا مروی دی.حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله ، حضرت زید رحمه الله او حضرت عبدالرحمان رحمه الله نه هم دا شان مروی دی.
یوقول:- یوقول چه دا حدیث عبدالله بن کثیر رحمه الله فرمائي چه مونږ به آوریدل چه دا آیت د سفر حکم کښې دې.ددې حدیث مبارك نه ددې مسئلې شهادت کیدیشي چه نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ښاوره د مسلمان طهارت دې اګر چه تر ته لس کاله اوبه ملاؤ نشي.اوکله چه ملاؤ شي نو هم دا استعمال کړه. دا ستا دپاره بهتر دی.([5]) (اهل سنن اواحمد).
د امام ابن جریر رحمه الله تبصره:- امام ابن جریر رحمه الله فرمائي چه په دې دواړو اقوالو کښې اولنی قول دهغه خلقو دې چه وائي ددې نه مراد جمات کښې تیریدل داشان دی لکه چې سړې جماعت ته داخل شي.ځکه چه کوم مسافر ته دجنابت حالت کښې اوبه ملاؤ نشي نو دهغه حکم مخکښې صفا بیان شوې دې .نو که هم دا مطلب دلته هم واخستلې شي نو بیا دا هم واپس کولو کښې دویمه جمله باقي نه پاتې کیږي. نو معنی د آیت اوس دا شوه چه ائې ایمان والو ! کله چې تاسو په نشه کښې یئ نو تاسو جماعت ته مه داخلیږئی ترڅو چې تاسو پخپلو خبرو باندې پخپله نه پوهیږئ. هم داشان دجنابت حالت کښې هم جمات ته مه ځئ ترکومې چې غسل اونکړئی خوکه هسې تیریږئی نو داجائز دی.
د ،،عابر،،لغوي تحقیق:- د﴿ عابر ﴾ معنی تلل راتلل یعنی تیریدو والا دی ددې مصدر ﴿ عبرا ﴾ او ﴿ عبورا ﴾ راځي.هرکله چه څوك نهر کښې تیرشي نو عرب وائي چه ﴿ عبرا فلان النهر ﴾ فلانې سړې نهر نه تیر شو او همداشان قوی اوبښه چه سفر کوی هغې ته ﴿ عنبر الاسفار ﴾ وائي.امام ابن جریر رحمه الله چه دکوم قول تائید کوی هم دا دجمهورو قول هم دې او آیت مبارك نه ظاهر همدا دی.یعني الله ﷻ په دې ناقص حالت کښې د مونځ نه منع فرمائي چه دمقصود نه خلاف دې.هم دا شان دمونځ ځائې ته داسې حالت کښې راتلو نه منع کوی.اودا ددې ځائې دعظمت او پاکوالي خلاف دی ، والله اعلم.

---

[1]) ابوداود کتاب الطهارة باب في الجنب يدخل المسجد: ۲۳۲، وسنده حسن)-
[2]) ابن ماجة : ٦٤٥)-
[3]) الترمذي : ۳۷۲۷)-
[4]) ابن ابي حاتم :)-
[5]) احمد: ١٥٥/٥، ابوداود : كتاب الطهارة باب الجنب يتيمم : ٣٣٢، وسنده حسن ، ترمذي : ١٢٤، نسائي:)-

قوله‌تعالی::حَتّٰی تَغۡتَسِلُوۡا

داودس نه پس جنت دپاره په جمات کښې ایساریدلو کښې اختلاف:- بیا فرمائي تر دې پورې چه تاسو غسل اوکړئ ، حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله ، حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعي رحمه الله وائي چه جنب دپاره جمات کښې ایساریدل حرام دي .ترکومې چه غسل اونکړي یا که اوبه ملاؤ نشي یا اوبه وی خو ددې استعمالولو قدرت نه لري نو تیمم دې اوکړي۞حضرت امام احمد رحمه الله فرمائي چه که جنب اودس اوکړي نو ده دپاره جماتکښې ایساریدل جائز دي.

دامام احمدرحمه الله دلیل:- مسند احمد او سنن سعید بن منصور کښې مروي دي ، حضرت عطاء ابن یسار رحمه الله فرمائي چه ما د نبي کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ اوکتل چه هغوئ جنب وو او اودس به ئې اوکړو او جمات کښې به ناست وو.(۱) والله اعلم.

قوله‌تعالی::وَاِنۡ كُنۡتُمۡ مَّرۡضٰۤى

د تیمم د جواز عذر مرض:- بیا د تیمم مواقع بیانوي او فرمائي چه د کومې بیمارئ په وجه تیمم جائز دې هغه بیمارئ دا دی چه په هغه وخت کښې اوبو سره دیو اندام د فوت کیدو یا ددې دخرابیدو یا دمرض د زیاتیدو ویره وي.بعضې علماء کرام هر مرض باندې د تیمم فتوی ورکوی.ځکه چه دا آیت عام دې.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه یو انصاري بیمار وو ، نه اودریدې شو او نه ئې اودس کولې شو او ده څوك خادم هم نه وو چه ده ته ئې اوبه ورکړې وې.هغوئ ددې ذکر نبي کریم ﷺ ته اوکړو نو دې باندې دا حکم نازل شو. دا روایت مرسل دې.

قوله‌تعالی::اَوۡ عَلٰى سَفَرٍ اَوۡ جَآءَ اَحَدٌ مِّنۡكُمۡ مِّنَ الۡغَآٮِٕطِ

د تیمم د جواز عذرسفراو لوئې اودس ماتې:- دویم حالت دتیمم دجواز سفر دې که اوږد وی او که کم وی. ﴿ غائط ﴾ وائي نرمې زمکې ته ، دلته دا کنایه شوې ده د غټو متیازو نه

قوله‌تعالی::اَوۡ لٰمَسۡتُمُ النِّسَآءَ

د لمس تحقیق:- د﴿لٰمَسۡتُمُ﴾ دویم قرات ﴿لَمَسۡتُمُ﴾ دې.ددې تفسیر کښې دوه اقوال دي ،

د لمس نه مراد جماع ده:- یو دا چه مراد ترې جماع ده لکه څنګه چه آیت کښې دي چه ﴿وَاِنۡ طَلَّقۡتُمُوۡهُنَّ﴾ که تاسو خپلو بیبیانو ته د مجامعت نه مخکښې طلاق ورکړئ او دهغوئ مهر مقرر کړئ هغې نه ورته نیمه ورکړئ.او بل آیت مبارك کښې دي چه ائې ایمان والو ! کله چه تاسو ایماندارو ښځو سره نکاح اوکړئ بیا مجامعت نه وړاندې ورته مخکښې طلاق ورکړئ نو ددوی په ذمه عدت واجب نه دې.دلته هم لفظ ﴿ مِنۡ قَبۡلِ اَنۡ﴾ دې.حضرت ابن عباس ﷺ نه مروي دي چه ﴿اَوۡ لٰمَسۡتُمُ النِّسَآءَ﴾ نه مراد مجامعت دې.

کوم حضرات د لمس نه جماع مراد اخلي:- حضرت علي ﷺ ، حضرت ابی بن کعب ﷺ ، حضرت مجاهد رحمه الله ،حضرت طاؤس رحمه الله ، حضرت حسن رحمه الله ، حضرت عبید بن عمیر رحمه الله ، حضرت سعید بن جبیر رحمه الله ،حضرت شعبي رحمه الله ، حضرت قتاده رحمه الله او حضرت مقاتل بن حیان نه هم دا مروي دي.

دحضرت ابن عباس په قول سره استدلال:- حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمائي چه یو ځل په دې لفظ مذاکره اوشوه نو څو موالي اووئیل چه دا جماع نشوه او څو عربو اووئیل چه جماع ده.ما ددې بیان حضرت ابن عباس ﷺ ته اوکړو ، نو حضرت ابن عباس ﷺ تپوس اوکړو چه ته چاسره وې.ما اووئیل موالي سره.وې فرمائیل چه موالي مغلوب شو. د لمس او مس او مباشرت معنی جماع ده.الله ﷻ دلته کنایه کړې ده.

---

(۱) سعیدبن منصور وسنده حسن لذاته)-

د لمس نه مراد د لاس اوړل دی:- دویم بعضو نورو حضراتو ددې نه مراد مطلق لاس لګول اخستی دی.که د ښځې دبدن هرې حصې سره وی نواودس واجبیږی.حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ ، فرمائی چه مباشرت سره لاس لګولو سره ، بوسه اخستلو سره به اودس کول وی ، لمس نه مراد لاس لګول دی.حضرت ابن عمر ﷛ هم ددې قائل دې چه کله د ښځې نه بوسه واخستې شی نو اودس کول به وی.[1] هغویٔ به دا لمس کښې داخلول.

کوم حضرات د لمس نه مراد د لاس اوړل اخلی:- حضرت عبیده رحمه الله ، حضرت ابوعثمان رحمه الله ، حضرت ثابت رحمه الله ، حضرت ابراهیم رحمه الله او حضرت زید رحمه الله هم دا فرمائی چه لمس نه مراد جماع نه علاوه دی

دعبدالله بن عمرقول:- حضرت عبدالله بن عمر ﷛ فرمائی چه دانسان خپلې ښځې نه بوسه اخستل او دې ته لاس لګولو سره ملامست راځی نو دې سره به اودس کول وی.[2] (موطا امام مالك). دارقطنی کښې پخپله د حضرت ابن عمر ﷛ نه مروی دی.

تعارض او تطبیق:- لیکن دویم روایت کښې ددوی نه ددې خلاف نقل دی چه دوی اودس کښې وو او ذوی د خپلې ښځې نه بوسه واخستله ، بیا ئې اودس اونکړو او مونځ ئې ادا کړو.نو ددواړو روایتونو د ثابتولو نه پس دا فیصله کوی چه دوی اودس مستحب ګنړلو. والله اعلم.

په مطلق لاس اوړلو سره د اودس ماتیدو کښې مذاهب:- مطلق لاس لګولو سره داودس کولوقائل حضرت امام شافعی رحمه الله او ددوی ملګری دی.او حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم دا نقل دی.

په لمس د اودس ماتیدو د قائیلینو دلائل:- ①ددې قول قائلین وائی چه دلته دو قراتونه دی ﴿لٰمَسْتُم﴾ او ﴿لمستم﴾ اود لمس اطلاق لاس لګولوسره هم قران پاك نه کیږی.ارشاددې چه ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ﴾ ښکاره دی چه دلته لاس لګول مراد دی.

②داشان حضرت ماعزبن مالك ﷛ ته د رسول الله ﷺ دا فرمائیل چه شاید تا به بوسه اخستې وی یا به دې لاس لګولې وی.[3] هلته هم لفظ د ﴿لمست﴾ دې.او صرف دلاس لګولو معنی کښې دې.

③ اوحدیث مبارك کښې دی چه ﴿واليدزناهااللمس﴾ ، لاس لګولو ، او زنا کول دی.[4]

④حضرت عائشه رضي الله عنها چه ډیرې کمې ورځې به داسې وې چه نبی ﷺ مونږ ته راغلې وی او څمونږ نه ئې بوسه نه وی اخستې او لاس ئې مونږ ته نه وی لګولې .[5]

⑤دبخاری شریف او مسلم شریف حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ ملامست سره بیع نه منع اوفرمائیل.[6] دا هم دلاس لګولو بیع ده. نودا لفظ چه څنګه جماع دپاره ونیلې کیږی داشان لاس لګولو دپاره هم استعمالیږی. شاعر وائی چه :

ولمست كفى كفه اطلب الغنى (ترجمه) ما لاس دده لاس سره یو ځائې کړه ما څو مالداری غوښتله.

---

[1]) موطا امام مالک کتاب الطهارة باب الوضوء من قبلة الرجل امراته : ٦٥، البيهقى : ١٢٤/١، مطولا وسنده ضعيف ومختصرا وسنده صحيح وهو صحيح بالشواهد مجمع الزوائد :٢٥٢/١)-

[2]) موطا امام مالک کتاب الطهارة باب الوضوء من قبلة الرجل امراته : ٦٤، ح/٩٣، وهو صحيح)-

[3]) صحيح بخارى کتاب الحدود باب هل يقول الامام للمقر لعلک لمست او غمزت : ٦٨٤٤)-

[4]) احمد: ٢٤٩/٢، صحيح ابن حبان : ٤٤٢٢، وسنده صحيح صحيح ابن خزيمة : ٣٠ وسنده صحيح)-

[5]) احمد: ١٠٨/٦، ابوداود کتاب النكاح باب القسم بين النساء : ٢١٣٥ وسنده حسن)-

[6]) صحيح بخارى کتاب البيوع باب بيع الملامسة : ٢١٤٤، صحيح مسلم: ١٥١٢،)-

⑥ یو بل روایت مبارك كښې دی چه یو سړی د نبی كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو او عرض ئې اوكړو چه یارسول الله ﷺ! دهغه سړی باره كښې څه فیصله ده چه هغه یو سړې پردئ ښځې سره هغه ټول كارونه اوكړی كوم چې ښځه خاوند خپلوكښې كوی سوا د جماع نه.نو آیت ﴿أَقِمِ الصَّلَوٰةَ﴾ نازل شو اونبی كريم ﷺ فرمائی چه اودس دې اوكړی او مونځ دې ادا كړی. دې باندې حضرت معاذ ﷺ تپوس كوی چه آیا دا حكم دده دپاره خاص دی كه د ټولو مسلمانانو دپاره دې.نبی كريم ﷺ جواب فرمائی چه ټول ایمان والو دپاره دی([1])امام ترمذی رحمه الله دا د زائد حدیث سره روایت كوی ، ددې سندمتصل نه دې ، امام نسائی رحمه الله دا مرسلا روایت كوی.الغرض ددې قول قائل ددې حدیث نه استدلال كوی چه دې سره د اودس حكم په دې وجه وو چې هغه ښځې ته لاس لګولې وو او جماع ئې ورسره نه وه كړې.

د شپږم دلیل نه جوابونه:- ددې جواب وركولې شی ①اول خو دا حدیث منقطع دې ، ابن ابی لیلی رحمه الله اود معاذ ﷺ ترمینځه ملاقات ثابت نه دې.

②دویم دا كیدیشی چه ده ته ئې د اودس حكم د فرض اداكولو دپاره وركړې وو لكه څنګه چه د حضرت ابوبكرصدیق ﷺ حدیث مبارك كښې دی چه بنده څه ګناه اوكړی بیا اودس اوكړی اودوه ركعته مونځ ادا كړی نو الله ﷺ دده ګناه معاف كوی ([2])الخ.دا پوره حدیث سورة آل عمران كښې د آیت ﴿ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا﴾ تفسیر كښې تیر شوې دې.

دامام ابن جریر رحمه الله د لمس نه جماع مراد اخستونكو قول ته ترجیح وركول:- امام ابن جریر رحمه الله فرمائی چه ددې دواړو اقوالو نه بهتر قول دهغوئ دې كوم چې دا وائی چه ددې نه مراد جماع ده نور څه نه.او صحیح مرفوع حدیث كښې راغلی دی چه نبی كريم ﷺ خپلې بی بی نه بوسه واخسته او اودس ئې اونكړو او مونځ ئې اوكړو. ام المومنین حضرت عائشه رحمه الله فرمائی چه نبی كريم ﷺ به اودس اوكړو او بیا به ئې بوسه واخسته او بیا به ئې مونځ كولو او اودس به ئې نه كولو.حضرت حبیب رحمه الله فرمائی چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه كله به نبی كريم ﷺ د خپلې یوې یو بی بی نه بوسه واخسته نو چه كله به مونځ ته تلو نو اودس به ئې نه كولو. ما اووئیل چه هغه به تاسو وې نو حضرت عائشه رضي الله عنها مسكئ شوه. ددې سند كښې كلام دی.([3])لیكن نورو سندونو سره ثابت دی چه پورتنې راوی یعنی حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها نه آوریدونكې حضرت عروه بن زبیر رحمه الله دې ،

اویوروایت كښې دی چه اودس نه پس به نبی كريم ﷺ څمانه بوسه اخسته او بیا به ئې اودس نه كولو.([4])

اویو سند سره مروی دی چه نبی كريم ﷺ بوسه واخسته او بیائې اودس اونكړواو مونځ ئې ادا كړو.([5])

دام سلمې رضي الله عنها روایت:- حضرت ام سلمه رضي الله عنها فرمائی چه نبی كريم ﷺ به بوسه اخسته حالانكه د نبی كريم ﷺ به روژه وه ، بیا به ئې نه روژه نیوله او نه به ئې اودس كولو.([6]) (ابن جریر)

د زینب رضي الله عنها روایت:- حضرت زینب بنت خزیمه رضي الله عنها فرمائی چه نبی كريم ﷺ به بوسه اخستلو نه پس اودس نه كولو او مونځ به ئې ادا كولو.([1])

---

[1]) احمد: ۲٤٤/۵، الترمذی : ۳۱۱۳)-

[2]) ابوداود : ۱۵۲۱، وسنده حسن الترمذی : ۳۰۰٦، ابن ماجة: ۲۳۹۵)-

[3]) ابوداود كتاب الطهارة باب الوضوء من القبلة : ۱۷۹، وهو حسن ترمذی : ۸٦)-

[4]) الطبری : ۹٦۳۷)-

[5]) ابوداود كتاب الطهارة باب الوضوء من القبلة : ۱۷۸، وهو حسن نسائی: ۱۷۰)-

[6]) الطبری : ۹٦۳۸، المعجم الاوسط للطبرانی : ۳۸۱۷، واللفظ للطبری : علامه هیثمی مجمع الزوائد ۲٤۷/۱ كښې یزید بن سنان په وجه دا معلول ګرزولې دې)-

په ايت کښې د لمس نه مراد جماع ده

مسلک حنفی:- احناف د دې قائلين دی په آيت کښې د لمس نه مراد جماع ده ښځې ته لاس اوړل مراد نه دی د دې وجې د دوی په نيز ښځې ته په لاس اوړلو او د هغې په ښکلولو باندې اودس نه ماتيږی لکه څنګه چې امام ابن جرير رحمه الله دې قول ته ترجيح ورکړې ده. چه په آيت کښې د لمس نه جماع مراد ده (احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی رحمه الله ۲۷۲۱۲)-

قوله تعالى: فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

دتيمم حکم:- بيا فرمانی که اوبه نه مومئ نو پاکې ښاورې سره تيمم اوکړئ. ددې نه اکثرو فقهاء کرامو استدلال کړې دې چه چاته اوبه نه ملاويږی نو دهغه دپاره د تيمم اجازت د اوبو دتلاش نه پس دې. کتب فروع کښې دتلاش کيفيت ليکلې شوې دې.

د اوبود نشتوالی په وخت کښې تيمم کول:- بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کريم ﷺ يو سړې اوکتلو چه د خلقو نه ځانله دې او خلقو سره ئې مونځ اونکړو ، نو نبی کريم ﷺ هغه نه تپوس اوکړو چه مونځ دې ولې اونکړو، آيا ته مسلمان نه ئې څه ؟ هغه اووئيل چه يارسول الله ﷺ يم خو مسلمان ليکن جنب يم او اوبه نشته. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه بيا دې صورت کښې ستا دپاره ښاوره کافی وه. (۲)

تيمم په لغت کښې:- د تيمم لفظی معنی قصد کول دی ، عرب وائی چه ﴿ تيممك الله بحفظه ﴾ يعنی الله ﷻ دې حفاظت ستا قصد اوکړی. د امراؤ القيس شعر کښې دا لفظ هم دې معنی کښې راغلې دې.

دصعيد په مصداق کښې مذاهب:- ① د صعيد معنی کښې وئيلې شوې دې چه هر څيز چه کوم د زمکې نه راخيژی. نو په دې کښې ښاوره ، شګه ، ونه ، کانړئی ، وابنه ، هم داخل دی. دحضرت امام مالك رحمه الله قول هم دادې. ② او وئيلې شوی دی. چه کوم څيز د ښاورې دجنس نه وی لکه شګه ، چونا ، دا مذهب دابوحنيفه رحمه الله دې. ③ اودا هم وئيلې شوی دی چه صرف ښاوره ده. داقول د حضرت امام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله او ددوی دملګرو دې.

کوم څيز چه د جنس د زمکې نه وی په هغې تيمم جائز دې

مسلک حنفی:- د کوم مذهب نسبت چه ابن کثير رحمه الله امام اعظم رحمه الله ته کړې دې دا نسبت تيک دې د دوی په نيز کوم څيزچه د جنس د زمکې نه وی په هغې باندې تيمم جائز دې ﴿احکام القران للعلامة ظفراحمد العثمانی رحمه الله (۲۸۰۱۲)-

د دريم مذهب د قائلينو دلائل:- ① دهغوئ دليل خو د قران پاك دا آيت مبارك دې چه ﴿فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا﴾ يعنی هغه ښاوره خويندارکې شی.

② دويم دليل د صحيح مسلم شريف کښې دا حديث مبارك دې نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه مونږ نه تولو خلقو باندې فضيلتونه راکړې شوی دی (۱) خمونږ صفونه د فرشتو د صفونو په شان دی ، (۲) جوړه کړې شوه هرکله چه مونږ ته اوبه ملاؤ نشی. (۳) او د زمکې ښاوره ځمونږ دپاره پاکه او پاکونکې جوړه کړې شوه (۳)

دتربت د لفظ تحقيق:- د حديث مبارك الفاظو کښې د تربت لفظ دې او يو سند سره د تربت په ځائې تراب هم مروی دې. نو دې حديث مبارك کښې داحسان ضابطولو په وخت کښې د ښاورې تخصيص کړې شوې دې. که يو څيز هم د اودس قائمقام په کار وې نو ددې ذکر به ئې هم ورسره کړې وې.

---

(۱) احدم: ٦/٦٢)-

(۲) صحيح بخاری کتاب التيمم باب رقم: ۹، صحيح مسلم: ٦٨٢)-

(۳) صحيح مسلم کتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة: ۵۲۲)-

د طيب معنى: - دلته چه د طيب لفظ دې ددې معنى كښې ونيلې شوى دى چه ددې نه مراد حلال دى او ونيلې شوى دى چه ددې نه مراد پاك دې لكه حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى پاكه ښاوره د مسلمان اودس دې اگر چه لس كالو پورې اوبه اونه مومى. بيا كله چه اوبه ملاؤ شى نو هغه خپل بدن سره اولگوى ،دا ددوى دپاره بهتر ده. [1] امام ترمذى رحمه الله دې ته حسن وائى حافظ الحسن قطان رحمه الله هم دې ته صحيح وائى.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى دټولو نه زياته پاكه ښاوره د پټى زمكه ده ، بلكه تفسير ابن مردويه كښې خو دا مرفوعا وارد شوى دى.[2]

قوله تعالى: ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ﴾

بيا فرمان دې چه دا په خپل مخ او لاسونو باندې اومخى.تيمم د اودس په ځائې كيږى ، اودا صرف دپاكوالى حاصلولو دپاره دې،د اودس پشان د ټولو اندامونو باره كښې نه دې نو صرف په دواړو لاسونو او مخ باندې مخل كافى دى او په دې اجماع ده ،

هراندام دوه ځله مسح كول: - ليكن تيمم كښې د امامانواختلاف دې.جديد مذهب د حضرت امام شافعى رحمه الله دادې چه دوه ځل په مخ او دوه ځل په لاسونو باندې مسح كول واجب دى.

ددې وجه دا دې. د ﴿يدين﴾ اطلاق ترخونو پورې او څنگلو پورې كيږى لكه آيت د اودس كښې هم داشان ددې لفظ اطلاق كيږى او مراد صرف تلى وى لكه څنگه چه د ترخ د حد باره كښې دى چه ﴿فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ دلته دتيمم حكم كښې دلاس ذكر مطلق دې او د اودس حكم كښې مقيد دې .ددې وجې دا مطلق به په مقيد باندې حمل كولې شي.ځكه چه طهوريت جامع موجوددې.

اوبعضې خلق ددې دليل كښې د دار قطنى والا روايت پيش كوى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل تيمم دوه ضربونه دى ، يو ضرب لاس وهل او مخ باندې مخل او دويم ضرب لاس وهل او دواړه لاسونه ترڅنگلو پورې مخل.[3] خو دا صحيح نه دې،ځكه چه ددې په سند كښې ضعف دې ، حديث ثابت نه دې

د ابوداود روايت اودهغې ضعف: - د ابوداود يو حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ خپل لاسونه مبارك په يو ديوال باندې اوهل او مخ باندې ئې اومخل او بيائې دوباره لاسونه اوهل او په خپلو څنگلو ئې اومخل. [4] ليكن ددې اسناد كښې محمد بن ثابت عبدى ضعيف دې ، هغوئ ته د حديث بعضو حافظانو ضعيف ونيلې دى.هم دا حديث بعضو ثقه راويانو هم روايت كړې دې.ليكن هغه مرفوع نه دې بلكه دې ته دعبدالله ابن عمر رضي الله عنه فعل وائى. امام بخارى رحمه الله ، امام ابوزرعه رحمه الله ، اوامام ابن عدى رحمه الله فيصله كړې ده چه دا موقوف دې.او امام بيهقى فرمائى چه دې حديث ته مرفوع ونيل منكر دى.

دشافعى رحمه الله دلائل: - ① دحضرت امام شافعى رحمه الله دليل دا حديث هم دې چه نبى كريم ﷺ تيمم اوكړو او خپل مخ ئې اومخل اوخپلو دواړو لاسونه ئې اومخل.[5]

② حضرت ابوجهم رضي الله عنه فرمائى چه ما اوكتل چه نبى كريم ﷺ متيازې كوى ، ما نبى كريم ﷺ ته سلام اوكړو ليكن نبى كريم ﷺ جواب رانكړو. فارغيدو نه پس نبى كريم ﷺ يو ديوال ته ورغلو او خپل دواړه لاسونه مبارك ئې په هغې اووهل او بيائې په خپل مخ راښكل اوبيائې خپل دواړه لاسونه په ديوال اووهل او پخپلو لاسونو ئې راښكل تر څنگلو پورې.بيا ئې ځمادسلام جواب راكړو [1] (ابن جرير)

---

[1] ابوداود كتاب الطهارة باب الجنب يتيمم: ۳۳۲، وسنده حسن ترمذى : ۱۲٤، نسائى : ۳۲۳)-

[2] ابن ابى حاتم : ۹٦۲/۳، ح/٥۳۷٤)-

[3] حاكم: ۱۷۹/۱، دارقطنى : ۱۸۰/۱)-

[4] ابوداود كتاب الطهارة باب التيمم فى الحضر : ۳۳۰)

[5] بيهقى : ۲۰٥/۱)-

د شافعي قديم مذهب:- دا د حضرت امام شافعي رحمه الله جديد مذهب وو.د دوی قديم مذهب دا دې چه ضربونه خو تيمم کښې دوه دی ليکن دويم ضرب کښې لاسونه صرف تر مړوندونو پورې مخل پکار دی
دريم قول:- دريم قول دادې چه صرف يو ضرب يعنې يو ځل لاسونه وهل ښاوره باندې وهل کافي دی. دګرد نه ګنده لاسونه دې په مخ باندې اووهی دواړو مړوندونو پورې .

د يو ضرب دپاره دليل

د يو ضرب دپاره د حضرت عمار په واقعه باندې استدلال:- ① مسند احمد کښې دی چه يو سړې امير المومنين حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته راغلو او وې وئيل چه څه جنب شوې يم اوماته اوبه ملاؤ نه شوې نو ماته څه کول پکار دی.دوی اوفرمائيل چه مونځ نه دی کول پکار.دربار کښې حضرت عمار رضي الله عنه هم ناست وو ، وې فرمائيل چه ائې امير المومنين ! ايا تاسو ته ياد نه دی چه څه او تاسو يولښکر کښې وو او مونږ جنب وو او مونږ ته اوبه ملاؤ نشوې.نوتاسو مونځ اونکړو او ما ښاوره کښې ځان لت پت کړه اومونځ مې ادا کړو. هرکله چه مونږ واپس شو او د نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضر شو نو ما ورته دا ټوله واقعه اووئيله نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ستادپاره دومره کافي وو. بيا نبی کريم ﷺ خپل لاسونه په زمکه اووهل او دې ته ئې پوکې ورکړو اوخپل مخ باندې ئې اومخل او خپلو تلو باندې ئې او مخل.([2])

② په مسند احمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه تيمم کښې يو ځل لاسونه وهل دی د مخ دپاره وی او د دواړو لاسونو د تلو دپاره دی.([3])

③ مسند احمد کښې حضرت شقيق رحمه الله فرمائي چه څه حضرت عبدالله رضي الله عنه اوحضرت ابوموسی رضي الله عنه سره ناست ووم نو ابويعلی حضرت عبدالله رضي الله عنه ته اووئيل که يو سړی ته اوبه ملاؤ نشي نو مونځ به کوی که نه دې باندې حضرت عبدالله رضي الله عنه اوفرمائيل چه تاته ياد نه دی چه حضرت عمار حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته څه وئيلي وو. دائې وئيلي وو چه ائې عمر رضي الله عنه ! تاسو ته يادنه دی چه کله څه او تاسو نبی کريم ﷺ اوښانوته ليږلي وو ، هلته څه جنب شوم او ښاوره کښې لت پت شوم ، واپس چه راغلو او نبی کريم ﷺ ته مو دا بيان اوکړو نو نبی کريم ﷺ په خندا شو او وې فرمائيل چه تادپاره دومره کافي وو ، بيا نبی کريم ﷺ خپل لاسونه يوبل سره يوځائې کړل اوخپل مخ باندې ئې يو ځل لاسونه اومخل دا يو ضرب شو.په دې باندې حضرت عبدالله رضي الله عنه اوفرمائيل چه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه په دې باندې قناعت اونکړو .دې آوريدو سره حضرت ابوموسی رضي الله عنه اوفرمائيل چه بيا به ته ددې آيت سره څه کوې چه کوم سورة نساء کښې دې. چه کله تاسو اوبه اونه مومئ نو د ښاورې قصد اوکړئ.ددې جواب حضرت عبدالله رضي الله عنه ورنکړې شو او وې فرمائيل چه واوره که مونږ خلقو ته د تيمم کولو اجازت ورکړو نو ډير ممکن دی چه کله دوی ته يخې اوبه معلومې شی نو تيم به کوی.([4])

دامام شافعي رحمه الله استدلال:- سورة مائده کښې فرمان دی چه ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ﴾ دا په خپلو لاسونو اومخ باندې اومګئ. په دې حضرت امام شافعي رحمه الله استدلال کوی چه تيم په پاکه ښاوره کول او په هغې ګردآلود کيدل چې په لاسونو باندې ګرد راشي او هغه په مخ اولاسونو راښکل ضروری دی.

([1]) الطبری : ۹۶۷۳،)-

([2]) صحیح بخاری کتاب التیم باب التیمم هل ینفخ فیها : ۳۳۸، صحیح مسلم: ۳۶۸، ابوداود : ۳۲۶، نسائی : ۳۱۶ ابن ماجة: ۵۶۹)-

([3]) احمد: ۲۶۳/۴، وهو حسن ترمذی: ۱۴۴)-

([4]) صحیح بخاری کتاب التیمم باب التیمم ضربة : ۳۴۷، صحیح مسلم: ۳۶۸، ابوداود: ۳۲۱، نسائی: ۳۲۰)-

دابوجهم په حديث استدلال:- لکه څنګه چه د حضرت ابوجهم ﷺ حديث مبارك کښې تير شو چه هغوئ نبی کريم ﷺ اوليدلو چه استنجا ئې کوله او سلام ئې اوکړو. او په دې کښې دا هم دی چه نبی کريم ﷺ فارغ شو نو يو ديوال ته ورغلل او هغه ئې خپلې همسا سره اوګرولو اوبيائې په دې لاس اووهلو او تيمم ئې اوکړو.بيا فرمان دې چه الله ﷻ تاسو باندې ستاسو دين کښې تنګی او سختی کول نه غواړی بلکه هغه تاسو پاکول غواړی ، ددې وجې ئې د اوبو نه ملاويدو په وخت کښې ښاورې سره تيمم مباح کړو او تاسو باندې ئې خپل انعام اوکړو چه تاسو شکر ادا کړئی.

تيمم د امت محمدی خصوصيت دې:- نو دا امت دې نعمت سره مخصوص دې لکه څنګه چه بخاري او مسلم شريف کښې دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ماته پنځه څيزونه داسې راکړې شوی دی چه ځما نه مخکښې هيچا ته نه دی ورکړې شوی.

① ديوې مياشتې په مسافت سره ځما مدد رعب سره اوکړې شو(چه دومره پورې به زما رعب د دشمن په زړونو کښې وی کوم ځائې ته چې سړې په يو مياشت کښې رسيږی)

② ځما دپاره ټوله زمکه جمات او پاکونکې جوړه کړې شوه.

③ ځما په يو امتی باندې چه کله د مونځ وخت راشی نو هغه دې هم هغه ځائې کښې مونځ ادا کړی دهغه جمات او دهغه اودس هغه سره هم هلته موجود دی (حالانکه د نورو امتونو عبادت به صرف د هغوی په عبادت خانو کښې وو)

④ مادپاره د غنيمت مال حلال کړې شو اودا ځما نه مخکښې حلال نه وو.

⑤ ماته شفاعت راکړې شوې دې ، ټول نبيان عليهم السلام خپلو خپلو امتونو طرفته ليږلې شوی وو خو څه ټولې دنيا دپاره ليږلې شوې يم.[1]

دامت محمدی درې خصوصيات:- اود صحيح مسلم حوالې سره هغه حديث تير شوې دې چې مونږ ته په ټولو خلقو درې فضيلتونه راکړې شوی دی.

① ځمونږ صفونه د فرشتو د صفونو پشان جوړ کړې شوی دی.

② ځمونږ دپاره ټوله زمکه جمات جوړه کړې شوه.

③ او ددې زمکې ښاوره ځمونږ دپاره اودس جوړ کړې شوې دې کله چه مونږ ته اوبه ملاؤ نشی.

قوله تعالی: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

دې آيت کريمه کښې الله ﷻ حکم فرمائی چه خپلو مخونو او خپلو لاسونو باندې مسح کوئی چه کله تاسوته اوبه ملاؤ نشی.الله ﷻ معاف کولو والا او بخښونکې دې.دهغه لوئې ذات د عفو شان دې چه هغه ذات ستاسو دپاره داوبو نه ملاويدوپه وخت کښې تيمم مشروع کړو او د مونځ کولو اجازت ئې درکړو .که تاسو دپاره ئې داسې نه وې کړې نو تاسو ته به ډير زيات مشکلات وو. څکه دې آيت کريمه کښې مونځ په ناقص حالت کښې منع کړې شويدې لکه د نشې حالت کښې يا جنابت حالت کښې يا د بې اودسئ حالت کښې ، نو ترکومې چې تاسو په خپلو خبرو باندې په خپله نه پوهيږئی ، اوباقاعده غسل او شرعی طور سره اودس اونکړئی نو تاسو مونځ نه شئ کولې. خو که د بيمارئی حالت کښې يې اوکله چه اوبه نه ملاويږی نو د غسل او اودس قائمقام تيمم جوړ کړې شوې دې.نود الله ﷻ په دې احسان مونږ دپاره شکر ادا کول پکاردی. الحمد الله.

په سورة نساء کښې دتيمم واقعې بيانولو وجه:- دتيمم رحصت نازليدو واقعه هم واورئی.مونږ داواقعه دسورة نساء ددې آيت مبارك په تفسير کښې په دې وجه بيانوؤ چه سورة مانده کښې د تيمم کوم آيت

[1] صحيح مسلم کتاب المساجد باب المساجد: ۵۵۲)-

دې هغه ددې نه پس نازل شوې دې.ددې دليل دادې چه دا ظاهره ده چه دا ايت دشرابو دحرمت نه
مخکښې دې او شراب د جنګ احد نه څه وخت پس حرام شوی دی کله چه نبی کريم ﷺ دبنونضير
ديهوديانو محاصره کړې وه. او د سورة مائده آخرى آيت مبارك چه دې کښې نازل شوهغې کښې
بالخصوص د دې سورت ابتدائى حصه ده .نو مناسب هم دا دی چه د تيمم شان نزول هم دا بيان کړې
شي ، الله ﷻ دې نيك توفيق راکړي او هم په هغه بهروسه ده.

دتيمم د ايت شان نزول:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها حضرت آسماء رضي الله عنها نه يو هار
اوغوښتلو د قرض په طور چه دابه بيا واپس کوم ، هغه سفر کښې ورك شو.نبی کريم ﷺ ددې د تلاش
کولو دپاره کسان اوليږل او هغوئ ته هغه هار ملاؤ شو. خو دې کښې دمونځ وخت راغلو او دوی سره
اوبه نه وې ،هغوئ بې اودسه مونځ اوکړو او نبی کريم ﷺ چه ورغلل نو ددې شکايت ئې ورته اوکړو
نو دې باندې د تيمم حکم نازل شو. حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه اوفرمائيل چه ائې ام المومنين حضرت
عائشه رضي الله عنها ! الله ﷻ دې تاسو ته جزاء خيردرکړي ، چه تاسو ته کوم تکليف هم رسيدلې دې په الله قسم
د هغې نتيجه ستاسو او ټولو مسلمانانو دپاره خير وی. (۱)

پورتنۍ واقعې په دويم روايت:- بخاری شريف کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی مونږ سفر
کښې وو بيداء يا ذات الجيش کښې ځما هار اوشليدو او پريوتلو. اوددې تلاش دپاره نبی کريم ﷺ
سره د قافلې ايسار شو. اوس نه مونږ سره اوبه وې او نه هلته ميدان کښې اوبه وې.خلقو ځما شکايت
ځما پلار حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه ته اوکړو چه اوګوره .مونږ ددې په وجه په څه مصيبت کښې اخته
شو. نو ځماپلار حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه مالره راغلواو په هغه وخت کښې نبی کريم ﷺ ځما په پتون
باندې خپل سر مبارك اېښودې وو او اوده وو. راتلو سره ئې ماته اوونيل چه تا نبی کريم ﷺ او
نوروخلق ايسار کړی دی.او اوس نه هغوئ سره اوبه شته او نه دلته ميدان کښې اوبه په نظر راځی.
الغرض څه ئې ښه اورټلم او الله ﷻ خبر چه څه څه ئې ماته اوونيل.او څه ئې تشو تشو کښې وهلم.خو ما
لږ هم تندې ترېو نه کړو اونه مې څه حرکت اوکړو چه هسې نه د نبی کريم ﷺ آرام کښې څه خلل
راشی.ټوله شپه تيره شوه.سحر خلق پاسيدل خو اوبه نه وې ، الله ﷻ دتيمم آيت نازل کړو او ټولو تيمم
اوکړو. حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه اوفرمائيل چه ائې دابوبکرصديق رضي الله عنه کورنۍ ! دا څه ستاسو رومبې
برکت نه دې.اوس کله چه مونږ هغه اوښ راوچت کړو چه په کومې څه سوره ووم نو دهغې لاندې هار
ملاؤ شو. (۲)

پورتنۍ واقعه په دريم روايت:- مسنداحمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ خپلې بی بی صاحبې حضرت
عائشه رضي الله عنها سره اولات جيش باندې تير شو ،د ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها يمنی مهرو هار مات
شوې او چرته پريوتې وو او ورك شوې وو. او ددې تلاش کښې مونږ دلته ايسار شو. نبی کريم ﷺ سره
ټولو مسلمانانو دلته شپه تيره کړه سحر چه پاسيدلو نو اوبه نه وې ،نو الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته اجازت
ورکړو چه ښاورې سره تيمم اوکړی او پاکی حاصله کړی. او مسلمانان نبی کريم ﷺ سره اودريدل او
زمکه باندې ئې لاسونه اووهل او چه کومه ښاوره به دې پورې لګيدلې وه دهغې د څنډلو نه بغير ئې
هغه په خپلو مخونو باندې راښکل تر اوګو پورې او لاسونه ترلاندې ترخونو پورې (۳).

پورتنۍ واقعه په څلورم روايت:- د ابن جرير رحمه الله روايت کښې دی چه ددې نه مخکښې حضرت ابوبکر

---

(۱) احمد: ۵۷/۶، صحيح بخاری کتاب التيمم باب اذا لم يجدماء ولاترابا: ۳۳۶، صحيح مسلم: ۳۶۷، ابوداود: ۳۱۷، نسائی: ۳۲۳، ابن ماجة: ۵۶۸)-

(۲) صحيح بخاری کتاب التيمم باب : ۱، صحيح مسلم: ۳۶۷ ، نسائی : ۳۱۰)-

(۳) احمد : ۲۶۳/۴ ، ابوداود : ۳۲۰، وسنده صحيح)-

صدیق ﷺ حضرت عائشه ﷺ ته په غصه شوې وو لیکن د تیمم اجازت نه پس په خوشحالئ خوشحالئ خپلې لورته راغلو.او وې فرمائیل چه ته ډیره مبارکه ئې مسلمانانو ته دومره لوئې اجازت ملاؤ شو. بیا مسلمانانو یو ضرب سره خپل مخونه اومخل او دویم ضرب سره ئې خپلې څنګلې او ترخونو پورې لاسونه اومخل. ([1])

د تیمم د ایت یو بل شان نزول:- ابن مردویه کښې روایت دې چه حضرت اسلع بن شریك ﷺ اوفرمائیل چه نبی کریم ﷺ په اوښه باندې سور روان وو ، دیخنئ موسم وو ، دشپې وخت وو ، سخته یخنی وه.او زه جنب شوم او بل طرفته نبی کریم ﷺ د کوچ کولو اراده اوکړه نو ما دې حالت کښې د نبی کریم ﷺ اوښه چلول خوښ نه کړل اودې سره ماته دا خیال هم راغلو که یخواوبه سره لامبم نو مړ به شم یا به بیمار شم.ما پټ شان یو انصاری ته اوئیل چه تاسو ددې اوښې واګې اونیسئ ، نو هغه اوښه نیولې وه اوتلو اوما اور بل کړو او ګرمو اوبو سره مې غسل اوکړو ، بیا مې منډه اووهله او قافلې ته اورسیدم.نبی کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه اسلع څه خبره ده د اوښې چال څنګه بدل شوې دې ؟ ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! ما دا نه وه روانه کړې بلکه فلانی صحابی ﷺ دا روانه کړې وه.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ولې ما ورته تپوله واقعه اوونیله نو دې باندې دا آیت ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ﴾ نه تر ﴿عَفُوًّا غَفُوْرًا﴾ پورې نازل شو. ([2]) دا روایت بل سند سره هم مروی دی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ
آیا نۀ دی کتلی تا | هغه کسانو ته
آیا تا دهغې خلقو حالت نه دې لیدلې
اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يَشْتَرُوْنَ الضَّلٰلَةَ وَيُرِيْدُوْنَ
چې ورکړې شوې ده ورته | څه حصه | د کتاب نه | هغوئ اخلی | ګمراهی | اوغواړی دا
چې دکتاب(علم) نه ورته لویه برخه ورکړې شوې وه | اوبیا هم ګمراهی اخلی | اودا غواړی
اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيْلَ ۝ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ ۝ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا ۝
چې تاسو ورکه کړئ لار | اوالله ښۀ پیژنی | دشمنان ستاسو | اوکافی دې الله دوست
چې تاسو حقې لارې نه بې لارې کړی | اوالله ﷻ ته ستاسو دشمنان ډیرښه معلوم دی | اوتاسو دپاره دالله ﷻ ملګرتیا کافی ده
وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ۝ مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا
او کافی دې الله | مددګار | بعضې دهغه کسانو نه | چې یهودیان دی
اوتاسو دپاره دالله پاک مدد کافی دې | ....د هغه کسانو نه چې یهودیان شوی دی
يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
اړوی | خبرې | دځایونو دهغې نه | اووایئ هغوئ | واوریدله مونږه | او مونږ او نۀ منل
ځینې خلق لفظونه دخپلو مناسبو ځایونو نه اړوی راړوی (اوچه تاسو ته راشی) نو وائی مونږ واوریدل او مونږ نۀ منو

---

[1] طبری : (۹۶۷۵)-

[2] طبران : (۸۷۵)-

وَاسۡمَعۡ غَيۡرَ مُسۡمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّۢا بِاَلۡسِنَتِهِمۡ

واوره|درته دې واو نۀ روليې شې | اولفظ راعنا وانی| په تاوولو | دژبو خپلو سره

او واوره(اني نبي)الله دې درته واونۀ روی او د راعنا په الفاظو ژبې پرې تاو راتاو کړی

وَطَعۡنًا فِي الدِّيۡنِ ؕ وَلَوۡ اَنَّهُمۡ قَالُوۡا سَمِعۡنَا

او په عیب ونیلوسره | په دین کښې | او که چرې هغوی | ونیلې وې | چې واوریده مونږ وینا (ستا)

اود دین اسلام په قبلولو(مسلمانانوته)پیغورونه ورکوی|اوکه ددې (لفظونو) په ځانې دوی ونیلې چې مونږ واوریدل

وَاَطَعۡنَا وَاسۡمَعۡ وَانۡظُرۡنَا لَكَانَ خَيۡرًا لَّهُمۡ

اواومنلو مونږه حکم | اولفظ واوره | او اوګوره مونږ ته | خامخاوه داخبره | بهتره | دهغوی دپاره

اوتابعداری کوو(ستاسو) او واوره (خبره زمونږ) او زمونږ لحاظ اوکړه| نو دابه ددوی دپاره ډیره بهتره وه

وَاَقۡوَمَ ۙ وَلٰكِنۡ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُوۡنَ اِلَّا قَلِيۡلًا ۝

اوزیاته صحیح |خو لیکن | لعنت کړې دې په هغوی الله| په سبب د کفر دهغوی | نونۀ راوړی ایمان|مګر لږ

اودموقعې مطابق خبره به وې|خوپه دوی باندې الله ﷻ د کفرپه وجه لعنتونه ورولی دی نو ډیرکم په کښې ایمان راوړی

قوله تعالی:: اَلَمۡ تَرَ اِلَى الَّذِيۡنَ اُوۡتُوۡا نَصِيۡبًا مِّنَ الۡكِتٰبِ يَشۡتَرُوۡنَ الضَّلٰلَةَ وَيُرِيۡدُوۡنَ اَنۡ تَضِلُّوا السَّبِيۡلَ ۝

دیهودیانو په کتاب الله عمل نه کول: - الله ﷻ فرمائی چه دیهودیانو یو قابل مذمت خصلت داهم دې چه ګمراهی دهدایت په مقابله کښې اختیاروی. په نبی کریم ﷺ باندې چه څه نازل شوی دی هغې ته مخ اړوی .او چه کوم علم الله ﷻ د خپل طرفنه دوی ته ورکړې دې نو هغه هم شاته غورځوی. ددوی کتابونو کښې پخپله هم د نبی کریم ﷺ باره کښې بشارتونه موجود وو. خود خپلو مریدانو نه دوی خیرخیرات اخلی او ددې په لالچ کښې دوی دا نه ظاهروی بلکه دې سره دا غواړی چه پخپله مسلمانان هم ددې نه واړوی، دالله ﷻ دکتاب نه منکرشی، هدایت او رېښتونې علم پرېږدی. الله ﷻ ستاسو دښمنانونه ښه خبر دې. هغه لوئې ذات تاسو د دښمن نه خبرداروی چه تاسو دوی دهوکه نکړی. تاسو دپاره دالله ﷻ حمایت کافی دې. تاسو یقین اوساتئی چه کوم خلق الله ﷻ ته تیتیږی الله ﷻ دهغوی ضرور مدد کوی اودهغوی مددګار جوړیږی.

قوله تعالی:: مِنَ الَّذِيۡنَ هَادُوۡا يُحَرِّفُوۡنَ الۡكَلِمَ عَنۡ مَّوَاضِعِهٖ

دیهودیانو دالله په کتاب کښې تحریف کول: - دریم آیت چه د لفظ من نه شروع کیږی ، په هغې کښې بیان دجنس دپاره دې. لکه ﴿فَاجۡتَنِبُوا الرِّجۡسَ مِنَ الۡاَوۡثَانِ﴾ کښې. بیا د یهودیانو د هغه ډلې ذکر کوی چه کومو تحریف کړې وو ، ددې نه مراد دا دې چه هغوی د کلام الله مطلب بدلوی. اود الله تعالی چې کوم مراد وی د هغې خلاف تفسیرکوی. او دا کاردوی په قصد سره کوی. اودې سره دوی کلام الله باندې افتراء کوی او ددې مرتکب کیږی.

قوله تعالی:: وَيَقُوۡلُوۡنَ سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا وَاسۡمَعۡ غَيۡرَ مُسۡمَعٍ

د یهودو په پیغمبر ﷺ پورې ټوقې کول: - بیا فرمائی چې دوی وائی چه اې پیغمبر ﷺ! چه څه تاسو اوونیل مونږ هم واوریدل لیکن مونږ منلو والا نه یو. خیال اوکړنی اوددوی کفر اوالحاد اوګورنی چه په قصد سره ناپاکو الفاظو سره اظهار خیال کوی. او وائی چه تاسو واورنی او الله ﷻ دې اوکړې چه تاسو

واورنی یا دا مطلب چه تاسو واورنی اوستاسو دې واونه ریدنی شی لیکن رومبې مطلب زیات بهتر دې.دا ونیل ددوی د خندا په طور وو ، الله ﷻ دې په دوی لعنت اوکړی.

﴿وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ﴾

د نبی کریم ﷺ په حق کښې ګستاخی کول:- او ﴿رَاعِنَا﴾ به نې ونیل چه ددې نه به په ظاهره دا ګنړلې کیدل چه دا خلق وائی چه مونږ طرفته غوږ کیږده.لیکن هغوئ به ددې نه مراد دا اخستو چه تاسو ډیرلو نې والا یئ ، ددې پوره مطلب ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا﴾ تفسیر کښې تیر شوې دې.مقصد دادې چه کوم نې ظاهرول ، دهغې خلاف خپلې ژبې اړوی او د طعن په طور خپلو زړونو کښې پټ ساتی.در اصل دا به دوی د نبی کریم ﷺ بې ادبی او ګستاخی کوله. نو دوی ته هدایت کولې شی چه دوی دې داسې الفاظ پریږدی چه دهغې معنې دوه وی.او صفا صفا دې اووائی چه مونږ واوریدل ، تاسوځمونږ عرض واورئی،تاسو ځمونږ طرفته اوګورئی.دا وینا ددوی دپاره بهتر ده او هم دا صفا او رښتونی اومناسب خبره ده.خو ددوی زړونه د نیکئ نه لرې دی. اصل ایمان دپاره ددوی زړونو کښې ځائې نشته دې.ددې جملې تفسیر هم مخکښې تیر شوې دې ، مطلب دادې چه نفع ورکولو والا ایمان دوی کښې نشته دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	أُوتُوا الْكِتَابَ	آمِنُوا	بِمَا	نَزَّلْنَا
ائې هغه کسانو	چې درکړې شوې دې کتاب	ایمان راوړئ	په هغه (قران)	چې نازل کړې دې مونږه

ائې دکتاب خاوندانو (یهودو) په هغه کتاب ایمان راوړئ کوم چه مونږ نازل کړې دې ....

مُصَدِّقًا	لِمَا	مَعَكُمْ	مِنْ قَبْلِ	أَنْ نَطْمِسَ	وُجُوهًا
چې تصدیق کونکې دې	دهغه کتاب	چې تاسوسره دې	وړاندې ددې نه	چې مونږه بدل کړو	مخونه

چې ستاسودکتاب تصدیق کونکې دې | د دې نه وړاندې (ایمان راوړئ) چې مونږ مخونه بدل کړو

فَنَرُدَّهَا	عَلَىٰ أَدْبَارِهَا	أَوْ نَلْعَنَهُمْ	كَمَا	لَعَنَّا	أَصْحَابَ السَّبْتِ
پس اوګرځوو هغه	شاګانو طرف ته	یالعنت اوکړو په هغوئ	لکه چې	لعنت کړې وو مونږه	دخالی د ورځې په خلقو

او هغه شاطرف ته واړوؤ | یاپرې داسې لعنت اوکړو چې دخالی د ورځې په خاوندانو چې موکړې وؤ

وَكَانَ	أَمْرُ اللَّهِ	مَفْعُولًا	إِنَّ اللَّهَ	لَا يَغْفِرُ	أَنْ يُشْرَكَ	بِهِ
اودې	حکم دالله	خامخا کیدونکې	بیشکه الله	نه معاف کوی دا خبره	چې شریك جوړکړې شی	دهغه سره

اودالله ﷻ حکم ضرور پوره کیدونکې دې | ......الله ﷻ خو بس یوشرک نه معاف کوی

وَيَغْفِرُ	مَا	دُونَ ذَٰلِكَ	لِمَنْ يَشَاءُ	وَمَنْ	يُشْرِكْ
اومعاف کوی	هغه ګناه	چې ماسوا وی دهغې نه	هغه چاته چې خوښه نې شی	او هغه څوك	چې شریك جوړ کړی

اوددې نه سوا چه هرڅومره ګناهونه وی چې غواړی نو معاف کوی نې | او چا چې

بِاللَّهِ	فَقَدِ افْتَرَىٰ	إِثْمًا	عَظِيمًا
دالله سره	نو هغه جوړ کړل	دروغ	لوئ

الله ﷻ سره شریک پیدا کړو | نوهغه ډیرلوئې دروغ جوړ کړل په الله باندې

قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾

دنافرمانو شکلونه مسخ کیدل:- الله ﷻ یهودیانو او نصرانیانو ته حکم فرمائی چه ما خپل زبردست کتاب په خپل بهترین نبی ﷺ نازل کړی دی چه په دې کښې پخپله ستاسو د کتاب تصدیق هم دې په دې ایمان راوړنی ددې نه مخکښې چه ستاسو صورتونه مسخ شی او سترګې مو د مخې په خائې شانته شی.یا دامطلب چه ستاسو څهرې به مسخ کړو،او سترګې غوږونه او پوزې ټول هر څه مو ختم شی.بیا مو دا مسخ څهر هم ختمه شی.داعذاب ددوی د کړو دې.دوی هم حق نه آوری او باطل طرفته او هدایت نه ضلالت طرفته روان دی.نو الله ﷻ دوی ته تنبیه ورکوی چه څه به هم داشان ستاسو مخونه التپه کړم چه تاسو به التپه روان یئ اوستاسوسترګې به بدلې شی.او هم داشان تفسیر بعضو د ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ﴾ الخ آیت هم کړې دې.غرض دا چه دا د ډیر خراب مثال او ګمراهئ او هدایت نه د لرې والی بیان اوشو.

دامام مجاهد تفسیر:- حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دی مطلب دادې چه مونږ په رښتیا تاسو دحق لارې نه آړوو. اوګمراهئ طرفته مومتوجه کووؤ. مونږ به تاسو کافران کړو.او ستاسو څهرې د شادوګانو په شان کړو.

د کعب احبار رضی الله عنه د دې ایت په اوریدو اسلام قبلول:- ابوزید رحمه الله فرمائی چه دا واپس کول دا وو چه د حجازد زمکې نه ئې د شام ښارونو ته اورسول.دا هم تیر شوی دی چه ددې آیت په آوریدو سره حضرت کعب احبار رضی الله عنه اسلام قبول کړې وو. ابن جریر کښې دی چه د حضرت ابراهیم رحمه الله مخکښې د حضرت کعب احبار رضی الله عنه د اسلام راوړلو ذکر اوشو نو دوی اوفرمائیل چه حضرت کعب احبار رضی الله عنه دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه زمانه کښې اسلام قبول کړې وو. دې بیت المقدس ته تلو او مدینې ته راغلو او حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه ته ورغلو او وې فرمائیل اې کعب رضی الله عنه ! مسلمان شه. هغوئ جواب ورکړو چه ته خو په قران کښې وائې چه د چا توراة اوچت کړو او بیا هغوئ دا اوچت نه کړو یعنی عمل ئې پر اونکړو نو دهغوئ مثال د خر په شان دې چه په هغه بوج اچولې شوې وی .اوداهم تاسو ته معلومه ده چه څه هم دهغه خلقو نه یم چه د چا نه توراة اوچت کړې شوې دې.په دې باندې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه پرېښودو. تر دې چه دې حمص ته اورسیدو او هلته ئې واوریدل چه یو سړی چه ددوی د کورنئ نه وو ددې آیت مبارك تلاوت اوکړو. هرکله چه هغه دا آیت مبارك ختم کړو نو دې اوویریدو چه هسې نه ددې آیت وعید ما ته راونه ګرځی.او هسې نه چه څما خوله هم واوړی.ده زر اووئیل ﴿ یارب اسلمت ﴾ أنې څما ربه ما ایمان راوړو. بیا حمص نه واپس شو او خپل وطن یمن ته راغلو او تردې چه خپل کور والو سره اسلام کښې داخل شو. [1]

د کعب احبار د ایمان راوړو بل روایت:- ابن ابی حاتم کښې د حضرت کعب احبار رحمه الله واقعه داشان مروی ده چه دده استاد ابومسلم جلیلی به دې په دې ملامته کولو چه تا نبی کریم ﷺ ته په راتلو کښې سستی کړې ده. بیا ئې هغه اولیږلو چه لاړشه اوګوره چه نبی کریم ﷺ هم هغه پیغمبر دې چه د چا خوشخبری او صفتونه په توراة کښې دی.دوی راغلل او وې وئیل چه کله څه مدینې منورې ته اورسیدم نو ما هلته یو کس اولیدو چه دقران پاك تلاوت ئې کولو چه انې اهل کتابو مونږ چه کوم کتاب نازل کړې دې او تاسو سره چه کوم کتاب رښتونې دې ، په دې باندې ددې نه مخکښې ایمان راوړنی چه مونږ ستاسو څهرې ختمې کړو او دا التپه کړو. څه زر راوچت شوم او زر زر مې غسل اوکړو او خپله څهره باندې مې لاس راښکلو چه هسې نه ایمان راوړلو کښې ما باندې ناوخته شی او څما څهره التپه نشی.بیازر راغلم او مسلمان شوم. [2]

---

[1]) ابن جریر-

[2]) ابن ابی حاتم-

قوله‌تعالى:: أَوْنَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحٰبَ السَّبْتِ

په يهودو د الله د لعنت بيان:- بيا فرمائي يا خو به مونږ په دوى لعنت اوکړو لکه څنګه چه د خيالى ورځي په خلقو لعنت کړې وو يعنى کومو خلقو چه د خيالى په ورځ حيلو بهانو سره کبان ښکار کولو حالانکه هغوئ ددې کار نه منع کړې شوي وو. اودهغې نتيجه دا شوه چه هغوئ نه شادوګان او خنزيران جوړ شو. ددوى تفصيلي واقعه به په سورة اعراف کښې راشي انشاء الله.

قوله‌تعالى:: وَكَانَ أَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا

دالله د فيصلې اټل والې:- بيا فرمائي چه دالله ﷻ کارونه به پوره کيږي او هرکله چه هغه يو حکم ورکوى نو هيڅوك نشته دې چه ددې مخالفت او ددې ممانعت اوکړى.

قوله‌تعالى:: إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ

الله شرک نه معاف کوى:- بيا خبر ورکوى چه څوك الله ﷻ سره شرك کوى نو الله ﷻ دهغه ګناهونه نه معاف کوى. يعنى چه کوم سړې الله ﷻ سره داسې وخت کښې ملاقات اوکړى چه هغه مشرك وى نو هغه باندې د بخشش دروازې بندې دى. ددې جرم نه سوا نور ګناهو نه که هر څنګه وى چا ته چې ئې اوغواړي نو ښښى يې. ددې آيت کريمه متعلق ډير احاديث مونږ په په اختصار سره ذکر کوو.

اولنې حديث:- حديث په حواله مسند احمد. دالله ﷻ په نيز د ګناه درې قوانين دى. ① يو خوهغه چه الله ﷻ دهغې هيڅ پرواه نه کوى. ② دويم هغه چه په هغې کښې الله ﷻ هيڅ نه پريږدى. ③ دريم هغه چه الله ﷻ هغه بالکل نه بخښى.

کومه ګناه چه الله ئې نه ښښى:- نو کوم چه هغه نه بخښى نو هغه شرك دې. الله ﷻ فرمائي چه الله ﷻ سره څوك شرك کوى نو الله تعالى هغه نه ښښى. اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه څوك الله ﷻ سره شرك اوکړى په هغه جنت حرام دې.

کومه ګناه چه الله ئې ښښى:- او چه د کوم ديوان الله تعالى سره څه وقعت نشته دې هغه د بنده خپل ځان باندې ظلم کول دى. د هغې ګناه تعلق الله تعالى سره دې. د يو ورځې روژه چه کومه هغه پريخودې وى يا مونځ نو الله ﷻ هغه ښښى. او چه دکوم ديوان د الله ﷻ په نيزد څه وقعت نشته دې هغه دبنده پخپل ځان ظلم کول دى او دهغې بدله او قصاص ضرورى دې. ([1])

دويم حديث:- دويم حديث مبارك کښې دى په حواله د مسند بزار دالفاظو رووبدل سره د هغې مطلب هم دادې ([2]) دريم حديث په حواله مسند احمد، ممکن دى چه الله ﷻ هره ګناه اوښښى مګر هغه سړې چه دکفر په حالت کښې مړ شى ا و هغه سړې چه هغه بل بنده قتل کړې وى. (نو دهغوى ښښنه نه کوى) ([3])

څلورم حديث:- څلورم حديث په حواله دمسنداحمد. الله فرمائي چه ائې بنده ! ته چه کومې پورې خما عبادت کوې او خما نه نيك اميد ساتې نو څه به ستا خطاګانې معاف کوم، ائې خما بنده که ته د تولې زمکې برابر ګناهونه اوکړې اوما ته راشې نو څه تاته د هغې مغفرت اوکړم خو په دې شرط چه تا ماسره شرك نه وى کړې. ([4])

پنځم حديث:- په حواله د مسند احمد، چه کوم بنده لا اله الا الله اووائى، بيا هم په دې باندې دې وفات شى نو هغه به ضرور جنت ته ځى. دې آوريدو سره حضرت ابوذر ؓ تپوس اوکړو اګر چه هغه

---

[1] احمد: ۲۴۰/۶ ،) -
[2] البزار ۳۴۲۹ ،) -
[3] احمد: ۹۹/۴، نسائی : ۳۹۸۹ وسنده صحيح) -
[4] احمد: ۱۵۴/۵، وسنده حسن) -

زنااو غلا کړې وی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اګر چه هغه زنا او غلا کړې وی.درې ځل هم دا سوال او جواب اوشو. دڅلور سوال په جواب کښې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اګر چه د ابوذر پوزه خړه وی.حضرت ابوذر ﷛ دهغه ځائې نه خپل څادر اوځنډلو او لاړو او دې نه پس به ئې چه کله دا جمله وئیله نو وئیل به ئې اګرچې د ابوذر پوزه په خاورو ککړه وی.([1])

دابوذر ﷛ په بل روایت سره :- دا حدیث بل سند سره هم مروی دې خو هغې کښې لږ شان زیاتوالي دې په هغې کښې دی چه حضرت ابوذر ﷛ فرمائی چه څه نبی کریم ﷺ سره مدینه منوره کښې روان ووم. مونږ د احد غر ته کتل ، دې کښې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې ابوذر ﷛ ! ما اوئیل چه لبیك یارسول الله ﷺ.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واوره ! که ماسره ددې غر برابر هم سره زر وې نو ما به دا نه غوښتل چه دا ماسره تر درې ماښامو پورې پاتې شی ، سوا د هغه دینار نه چه کوم څه د قرض خلاصولو دپاره کیږدم.اوباقی ټول مال دالله تعالی لار کښې داشان داشان خرچ کړم. نبی کریم ﷺ ښی او ګس طرفته لپې اوشیندلې.بیا څه وخت پس مونږ روان وو چه نبی کریم ﷺ ماته آواز اوکړو او وې فرمائیل چه چاسره دلته زیاتې وی نوهلته به ورسره کمې وی.خو چه څوك چې دا شان او داشان خرچ اوکړی او نبی کریم ﷺ خپلې لپې به خپلې مخې او ګس طرفنه ډکولې او اشاره به ئې کوله. بیا څه تلو نه پس ئې اوفرمائیل چه ائې ابوذر ! چه څه راځم ته دلته اودرېږه. نبی کریم ﷺ تشریف یوړو ، او ځما نظر نه غائب شو ما آوازونه آوریدل ، زړه مې بې آرامه شو چه هسې نه په تنهائی کښې څوك دښمن ورته نقصان اورسوی.ماقصد اوکړو چه ورشم خو دې سره ماته د نبی کریم ﷺ دا فرمان یاد شو چه تر کومې پورې څه رانشم نو ته دلته اوسه. نو څه هلته ولاړوم په دې کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم راغلو.نو ما ورته اوئیل چه یارسول الله ﷺ دا آوازونه څنګه وو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما ته حضرت جبریل ﷵ راغلې وو او فرمائیلی ئې وو چه ستاسو امت کښې څوك وفات شی او هغه الله تعالی سره څوك شریك کړې نه وی .نوهغه به جنت ته داخلیږی .ما اووئیل اګر چه هغه زنا او غلاکړې وی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اګر چه هغه زنا او غلا کړې وی.([2])

د ابوذر ﷛ حدیث په لږ زیادت سره:- داحدیث بخاری اومسلم کښې هم دی. او بخاری او مسلم کښې داهم دی چه حضرت ابوذر ﷛ فرمائی چه څه د شپې اووتلم نو اومې کتل چه نبی کریم ﷺ یواځې تشریف اوړی نو ځما خیال راغلو چه کیدې شی نبی کریم ﷺ خپل ځان سره څوك نه بوځی.نو څه د سپوږمۍ رڼرا کښې نبی کریم ﷺ پسې روان ووم. هرکله چه نبی کریم ﷺ شاته اوکتل نو څه ئې اولیدلم او تپوس ئې اوکړو چه ته څوك ئې ؟ ما اووئیل ابوذر ، الله ﷻ دې ما ستاسو نه قربان کړی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه راځه ما پسې راروان شه .مونږ لږ مخکښې لاړو.بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه (په دنیا کښې) د زیات مال دولت مالک به د قیامت په ورځ کمی والا وی.مګر هغه چه چاته الله ﷻ مال ورکړې وی ، اوهغه دغه مال مخکښې روستو نیکو کارونو کښې خرچ کوی.بیا څه لږ شان تلو نه پس نبی کریم صلی الله علیه وسلم څه یو ځائې کښې کینولم اودهغه ځائې نه ګیرچاپیره کاڼړی وو. او نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ځما واپسۍ پورې دلته ناست اوسه. بیا نبی کریم ﷺ مخکښې لاړل تردې چه ځما نظر نه غائب شو. نبی کریم ﷺ زیات وخت تیر کړو.بیا ما اوکتل چه نبی کریم ﷺ تشریف راوړی او په خوله مبارکه وائی او راروان دی چه اګر چه زنا ئې کړې وی اګر چه غلا ئې کړې وی.هرکله چه ماته راورسیدل نو څه صبرنه شوم او تپوس مې اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! الله ﷻ دې ما ستاسو نه قربان

---

[1]) صحیح بخاری کتاب اللباس باب الثیاب الابیض : ۵۸۲۷، صحیح مسلم: ۹٤)-

[2])صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب من اجاب بلبک : ٦٢٦٨صحیح مسلم:کتاب الزکاة باب الترغیب فی الصدقة حدیث ۱)

کړی،دې میدان کښې تاسو چا سره خبرې کولې،ما واوریدل چه څوك تاسو ته جواب درکوی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه حضرت جبریل ؑ وو. ماته راغلو چه خپل امت ته خوشخبری واوروه چه څوك مری او هغه الله تعالی سره شریك نه وی جوړ کړې هغه به جنتی وی.ما اووئیل چه ائې جبریل ؑ! اگر چه هغه زنا کړې وی اواگر چه هغه غلا کړې وی.نو حضرت جبریل ؑ اوفرمائیل چه آو.ما بیا تپوس اوکړو،هغوئ جواب راکړو چه آؤ. ما بیا هم دا تپوس اوکړو نو وې فرمائیل چه آؤ.او اگر چه هغه شراب څکلی وی.([1])

د شرک نه پرهیز کونکې جنتی دې:- شپږم حدیث په حواله د مسند عبدبن حمید .یو سړې نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! واجب کوونکې څیز کوم یو دې ؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کوم سړې چې داسې حالت کښې مړ شی چه هغه شرك نه وی کړې نو هغه دپاره جنت واجب دې ، او څوك چه داسې حالت کښې مړشی چه هغه شرك کړې وی نو هغه دپاره جهنم واجب دې ([2]).

پورتنې حدیث په دویم سند سره:- هم دا حدیث مبارك بل طریق سره مروی دې.اوپه هغې کښې دی چه کوم سړی الله تعالی سره شرك نه وی کړې او هغه مړ شی نو هغه دپاره بخشش حلال دې،که الله ﷻ غواړی نو هغه ته به عذاب ورکړی او که غواړی نو هغه به اوبښی.څوك چه الله تعالی سره شرك اوکړی نو ا لله ﷻ هغه نه بښی.او دې نه سوابښی (ابن ابی حاتم).

پورتنې حدیث په دریم سند سره:- او بل سند سره مروی دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه همیشه د مغفرت مستحق وی ترڅوچې پردې اوچتې نکړې شی.تپوس اوکړې شو یارسول ﷺ! پردې اوچتیدو نه څه مراد دی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې شرك نه کوی اوالله ﷻ سره ملاقات اوکړی نو هغه دپاره دالله ﷻ مغفرت حلال شو ، که الله ﷻ غواړی نو عذاب به ورکړی اوکه غواړی نو دې به اوبښی.بیا نبی کریم ﷺ آیت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ تلاوت کړو. (مسند ابویعلی).

موحد جنتی دې:- اووم حدیث په حواله د مسند احمد سره نقل دې، چه کوم سړې مړ شی او هغه الله ﷻ سره شرك نه وی کړې نو هغه به جنت ته داخلیږی.([3])

دامت د بښنې یو عجیبه زیرې:- اتم حدیث په حواله د مسند احمد نقل دې. یو ځل نبی کریم ﷺ صحابه کرام ؓ ته راغلو او وې فرمائیل چه ستاسو رب ﷻ ماته اختیار راکړې دې چه څه دا خوښ کړم چه دخپل امت اویا زره کسان جنت ته بې حسابه داخل کړم یا دا خبره خوښه کړم چه الله ﷻ کوم څیز څما دامت دپاره محفوظ کړې دې هغه خوښ کړم.نو صحابه کرام ؓ اوئیل چه آیا الله تعالی به ستاسو دپاره هغه څیز اوساتی.ددې آوریدو سره نبی کریم ﷺ دننه تشریف یوړو ، بیا ئې تکبیر اووئیلو او بهر ئې تشریف راوړو او وې فرمائیل چه څما رب ﷻ ماته اویا زره کسانو پورې زیاتوالې راکړو اوهغه پټه حصه هم.حضرت ابوایوب انصاری ؓ چه کله دا حدیث بیان کړو نو حضرت ابورهم رحمه الله سوال اوکړو چه هغه پټ څیز څه دې ؟ دې سره خلقو دوی ته څه وئیل شروع کړل چرته ته او چرته د نبی کریم ﷺ اختیارشوې څیز.ابوایوب انصاری ؓ اوفرمائیل چه ترکومې څمونږ گمان دې اودا بالکل یقین ته نزدې دې،هغه داچه هغه څیز جنت ته تگ دې دهرهغه سړی دپاره چه په ریښتونی زړه سره گواهی ورکړی چه الله ﷻ یو دې،اودهغه نه سوابل معبود نشته دې اومحمد ﷺ دهغه رسول اودهغه بنده دې . ([1])

---

[1])صحيح بخاری كتاب الرقاق باب المكثرون هم المقلون:٦٤٤٣، صحيح مسلم كتاب الزكاة باب الترغيب فى الصدقة حديث (٢:

[2]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب الدليل على من مات لا يشرك به شيئا : ٢٦٩ عن جابر ؓ)-

[3]) احمد: ٧٩/٣))-

چې مشرک نه وي جنتي دې:- نهم حدیث په حواله د ابن ابی حاتم نقل دې. یو سړې د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! څما ورارہ حرامو نه لاس نه نیسي ، نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دهغه دینداري څنګه ده؟ وې وئیل چه مونځګزار دې او موحد دې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه لاړشه اودهغه نه دهغه دین په طوردهبه طلب کړه، که انکار ئې اوکړو نوهغه نه واخله.هغه لاړو اوهغه نه ئې طلب کړو.هغه انکار اوکړو. هغه واپس راغلو او نبی کریم ﷺ ته ئې خبر ورکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماته معلومه شوه چې هغه په دین باندې ولاړ دې. نودې باندې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ﴾ الخ.([2])

د شرک نه بیزارې د غلبې سبب دې:- لسم حدیث په حواله د حافظ ابو یعلی ، یو سړې نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ! ما هیڅ یو حاجت یا حاجت والا پرې نښودو اوټول هرڅه مې اوکړل.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته دا ګواهي نه ورکوې چه الله ﷺ نه سوابل څوك د عبادت لائق نشته دې او محمد ﷺ دهغه رسول دې .درې ځل هغه دا اووئیل چه آؤ. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا به په ټولو باندې غالب شي. ([3])

په یوه خبره د دوزخ مستحق جوړیدل:- یولسم حدیث په حواله د مسند احمد ، حضرت ابوهریره ﷺ ضم ضم ابن جوش یمامی ته اووئیل چه ائې یمامي یو سړې ته هیڅ کله دا مه وایه چه الله ﷺ به تاته بښنې یا به تا جنت ته نه داخلوي.یمامي عَلَيْهِ السَّلَام اوفرمائیل چه دا خبره خو مونږ خلق خپلو رونړو او دوستانو سره غصه کښې وایو.دوی ورته اوفرمائیل چه خبردار دا بالکل مه وایه.واورئې ما نبی کریم ﷺ نه آوریدلي دي چه بني اسرائیلو کښې دوه سړي وو،یو خو عبادت کښې ډیر زیات ښه وو او بل خپل ځان باندې زیاتي کولو والا وو.او دواړه خپلو کښې دوستان او رونړه وو. عابد چه به کله دا بل سړې په څه ګناه کښې اوکتلو نو وئیل به ئې چه ائې دوسته منع شه. نو هغه به جواب کښې وئیل چه ما خپل رب ته پرېږده اوهغه ما باندې نګهبان جوړ کړې نه ئې.یو ځل عابد اووئیل چه په الله ﷺ قسم تا به هغه ذات بالکل اونه بخښي یا به دې جنت ته داخل نکړي. الله ﷺ هغه ته فرښته اولیږله چه هغوئ د دواړو روحونه قبض کړل. هرکله چه دا دواړه الله ﷺ ته پیش شو نو الله ﷺ دې ګناهګاره ته اووئیل چه څما رحمت سره جنت ته داخل شه او دې عابد ته ئې اووئیل چه آیا تاته حقیقي علم وو ؟آیا ته څما په هر څیزباندې قادر ئې؟دې جهنم طرفته بوځئ.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په هغه ذات قسم چه هغه په لاس کښې دابوالقاسم روح دې،هغه د خپلې ژبې نه یوکلمه داسې اوویستله چه هغې دده آخرت تباه کړو([4])

څوك چې ما بخښونکې منې:- دولسم حدیث مبارك په حواله د طبراني.چه چا ددې خبرې یقین اوکړو چه څه دګناه په بخښش قادر یم نو څه هغه اوبخښم او هیڅ پرواه نه وي تردې چه هغه ماسره شریك جوړ نه کړي.([5])

د الله د رحمت غلبه:- دیارلسم حدیث په حواله د بزار ابویعلی.چه په کوم عمل باندې الله ﷺ د ثواب وعده کړې ده نو هغه مالك الملك ضرور پوره کوي او چه په کوم باندې ئې د سزا وئیلې دي دهغې اختیار دې.([1])

---

[1]) احمد: ۴۱۳/۵، مجمع الزوائد : ۳۷۴/۱۰،)-

[2]) طبرانی : ۴۰۶۳، مجمع الزوائد: ۷/۵،)-

[3]) مسند ابو یعلی : ۳۴۳۳ ، وسنده صحیح مجمع الزوائد : ۸۳/۱۰)-

[4]) احمد : ۴۲۳/۲، ابوداود : کتاب الادب فی النهی عن البغی : ۴۹۰۱، وسنده حسن)-

[5]) الطبری :)-

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائي چه مونږ صحابه کرامو ﷺ به د قاتل باره کښې، ديتيم دمال باره کښې، او پاکو ښځو باندې د تهمت لګولو باره کښې ، او د دروغو ګواهۍ ورکولو باره کښې ، هيڅ شك شبه نه کوله. تردې چه آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ نازل شو.نو صحابه کرام ګواهۍ نه منع شو (۲)(ابن ابی حاتم)دابن جريرروايت کښې دی چه د کومو ګناهونو ذکرقران پاك کښې شوې دې او هغه ګناهونه څوك هم کوی نودهغه جهنمي کيدو باره کښې مونږ ته هيڅ شك نه وو. تر دې چه مونږ ته دا آيت نازل شو ، هرکله چه مونږ داواوريدو نو مونږ د ګواهۍ ورکولو نه منع شو او ټول ا مور مو الله تعالى ته اوسپارل.(۳)

د نبی ﷺ شفاعت د لويو ګناهګارانو دپاره دې:- دبزاريوروايت کښې دی چه چا به کبيره ګناه کوله نو مونږ به هغوئ دپاره استغفار نه کولو. تر دې چه د مونږ نبی کريم ﷺ نه دا آيت مبارك واوريدلو او نبي کريم ﷺ ا وفرمائيل چه ما خپل شفاعت په خپل امت کښې د کبيره ګناه کوونکو دپاره روستو کړې دی.(۴)

د الله د رحمت ايت:- ابوجعفر رازی نه روايت دې چه نبی کريم ﷺ فرمائی کله چې دا آيت ﴿يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسۡرَفُواْ﴾ نازل شويعنی انې ځما هغه بندګانو چه پخپلوځانونو باندې موظلم کړې دې تاسو ځما د رحمت نه مه مايوسه کيږئی.نو يو سړې واوريده او دا تپوس ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ شرك کولو والا هم؟ نبی کريم ﷺ داسوال کول خوښ نه کړه .بيا نبی کريم ﷺ آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ﴾ اولوستو.(۵).

د ابن کثير تبصره:- د سورة تنزيل (زمر) آيت مشروط دې تو بې سره ، نو چه کوم سړې دکومې ګناه نه توبه اوباسی او الله ﷺ طرفته رجوع اوکړی اګر چه باربار اوکړی ، نو دمايوسه کيدو والا آيت کښې د توبې شرط ضرور دې ګنی دې کښې به شرك هم راشی او بيا به مطلب صحيح نه وی.ځکه چه دې آيت مبارك کښې وضاحت سره موجود دی چه الله ﷺ مشرك نه بخښی .خوددې نه سوا نور ګناهونه بخښی.يعنی اګر چه ده توبه نه وی ويستې .د دې مطلب سره دا آيت اميد ورکولو والا دې .اود زيات اميد طمع ددې نه پيدا کيږی .والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفۡتَرَىٰٓ إِثۡمًا عَظِيمًا﴾

بيا فرمائی چه څوك الله سره شرك اوکړی نوهغه ډيره لويه ګناه اوکړه لکه څنګه چه آيت مبارك کښې دی چه شرك ډيره لويه ګناه ده.

دټولو نه لويه ګناه:- بخاری او مسلم کښې حضرت ابن مسعود ﷺ نه مروی دی چه ما اووئيل يارسول الله ﷺ ! دټولو نه لويه ګناه کومه يوه ده ؟ وې فرمائيل چه الله ﷺ سره شريك جوړول.حالانکه هغه ذات ته پيدا کړې ئې.(۶) بيا پوره حديث مبارك بيان شوې دې ،ابن مردويه کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه څه تاسو ته د ټولو نه لويه ګناه ښايم.هغه الله ﷺ سره شرك کول دی.بيا حضرت نبی کريم ﷺ ددې آيت مبارك آخری حصه تلاوت کړه. بيا د مور پلار نافرمانی کول.بيا حضرت نبی کريم ﷺ دا آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو چه ﴿أَنِ ٱشۡكُرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيۡكَ﴾ يعنی ځما شرك ادا کړئی او د خپل مور پلار شکر

---

(۱) مسند ابی يعلی : ۳۳۱۶، البزار : ۳۶۳۵،)-
(۲) الطبری : ۹۷۳۷، ابن ابی حاتم :)-
(۳) ابن ابی حاتم :)-
(۴) البزار : ۳۲۵٤، وسنده حسن)-
(۵) الطبری : ۹۷۳۵، ابن جرير)-
(۶) صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قول الله تعالى (فلا تجعلوا لله اندادا) : ۸۵٤۰ ، صحيح مسلم: ۹۶)-

ادا کړئ او خما طرفته واپس کیدل دي.[1]

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ
| آیا تا اونهٔ کتل | هغه کسانو ته | چې پاك ښکاره کوي
| آیاته هغه خلقو ته نهٔ گوري

أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا
خانونه خپل | بلکه الله | پاکوي | هغه څوك | چې اوغواړي | او کولې به نشي ظلم په هغوی | د تار هومره
چې خپل خانونه پاکدامن ښکاره کوي | بلکه الله ﷻ چې د چاباره کښې اوغواړي نوهغه پاکوي | او په

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا
اوګوره | څرنګې | تړي هغوی | په الله باندې | دروغ | او کافي دی | دا دروغ | ګناه ښکاره
هغوئ به د ذرې هومره ظلم اونشي | اوګوره دوئ څنګه په الله ﷻ باندې دروغ تړي | اودا ښکاره ګناه کافي ده

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ
آیاتا اونهٔ کتل | هغه کسان | چې ورکړې شوې ده | حصه | د کتاب | هغوئ ایمان راوړي
ته خلقو ته نهٔ ګورې چې د کتاب (تورات د علم نه) څه حصه ورته ورکړې شوې ده | اوحال دادې چې ایمان راوړي

بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ
په وهمي خبرو | او په شیطان باندې | او وائي | په حق د هغه کسانو کښې | چې کافران دي | دا
په وهمي اوشیطاني څیزونو باندې | ....اود کافرو باره کښې وائي چې دا خلق

أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا أُولَٰئِكَ
زیات په نیغه دی | د هغه کسانو نه | چې ایمان ئې راوړې دی | د حیثیته دلارې | دا (وینا کونکی)
د مسلمانانو په نسبت په بهتره لار روان دي | ....
دوی داسې خلق دي

الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ
هغه کسان دي | چې لعنت کړې دې په هغوئ الله | او هغه څوك | چې لعنت اوکړی پرې الله
چې الله ﷻ پرې لعنت کړې دې | ....اوپه چا چې الله ﷻ لعنت اوکړي

فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا
نو هرګز به بیا اونهٔ مومې ته | هغه دپاره | څوك مددګار |
نوهیڅوك به د هغه مددګار بیانهٔ مومې |

قوله تعالی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ

[1] ابن مردویه ۸)-

خوله باندې تعریف او د خودپسندئ مذمت:- دیهودیانواو نصرانیانو قول وو چه مونږ دالله ﷻ اولاد او د هغه نیازبین یو.او وئیل به ئې چه جنت ته به صرف یهود داخلیږي یا نصرانیان.ددوی دقول تردید کښې دا آیت ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ الخ ، نازل شو.

د آیت شان نزول:-او په قول د مجاهد رحمه الله ددې آیت شان نزول دادې چه دې خلقو به خپل بچې امامان جوړول او وئیل به ئې چه دوی بې گناه دی.داهم نقل دی چه ددوی خیال وو چه خمونږ بچې فوت شوی دی هغوئ خمونږ دپاره الله تعالی د نزدیکت ذریعه ده ، خمونږ سفارشیان دی او مونږ به هغوئ پاك کړی.نو دا آیت مبارك نازل شو.حضرت ابن عباس رضی الله عنه دیهودو دخپلو بچو د مخکښې کولو واقعه بیانوی او فرمائی چه دروغژن دی ، الله ﷻ یو گناهگار د یو بې گناه په وجه نه پاکوی.دا به ئې وئیل چه خمونږ بچې بې گناه دی نو ددوی پشان مونږ هم بې گناه یو.

د چاپه مخامخ تعریف کولو حرمت:- اوونیلې شوی دی چه دا آیت د نورو مدح بیانولو رد کښې بیان شوې دې.صحیح مسلم شریف کښې دی چه مونږ ته حضرت نبی کریم ﷺ حکم اوکړوچه دمدح کوونکی خوله د بناورې نه ډکه کړئ.([1])

بخاری او مسلم شریف کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ یو خل یو سړې اوکتلو چه د بل سړی تعریف اومدح ئې کوله نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تا د خپل ملگری خټ مات کړو. بیائې اوفرمائیل که چرې تاسو کښې څوك د څه ضرورت دپاره دبل تعریف کوی نو داسې وائې چه څه فلانې سړې دا شان گنړم.حقیقی پاکوالې چه دالله ﷻ په نیزهم داشان ده داسې په خله دې تعریف نه کوی.([2])

دخپل ځان په خپله د تعریف کولو ممانعت:- مسنداحمد کښې د حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه قول دې چه څوك اووائی چه څه مومن یم هغه کافر دې او چه څوك اووائی څه عالم یم ، هغه جاهل دې او څوك چې اووائی چه جنتی یم ، هغه دوزخی دې.([3]) ابن مردویه کښې ددوی دا فرمان هم نقل دې چه ماته تاسو باندې دډیرو نه زیاته ویره ددې خبرې ده چه یو سړې خودپسندی کوی او په خپل ځان فخر کوی.([4])

مسنداحمد کښې دی چه حضرت معاویه رضی الله عنه ډیر کم حدیث بیانولو.اوډیرې کمې جمعې به وی چه په هغې کښې دوئ داځو حدیثونه نه وی بیان کړی چه چا سره الله تعالی د نیکئ اراده اوکړی نو هغه ته دین کښې پوهه ورکوی.اودا مال خوږ او شین رنگې دې ، اوڅوك چې دا حق طریقه حاصلوی نو په هغې کښې به برکت وی. تاسو خپلو کښې د یو بل د مدح او تعریف کولو نه پرهیز اوکړئ ځکه چه دا چاړه راښکل دی.([5])

په مخامخ دچا د مدحې کولو مذمت:- حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه انسان سحر خپل دین دپاره اوځی او بیا کله چه واپس شی نو ده سره دده ددین نه هیڅ نه وی.(همداشان) هغه چا سره ملاؤ شی اومدح او تعریف ئې اوکړی ، او قسمونه خوری او وائی چه ته داسې ئې او ته داسې ئې ، حالانکه نه هغه دده د نقصان مالك دې او نه دده د فائدې او زیاته ممکنه ده چه ددې تعریفی کلمو نه پس دهغه نه داکارونه اونشی لیکن ده خو الله ﷻ خفه کړو ، بیا دوی هم دا آیت مبارك تلاوت کړو(ابن جریر) او

[1]) صحیح بخاری کتاب الزهد باب النهی عن المدح : ۳۰۰۲ ابوداود : ۴۸۰۴، ترمذی : ۲۳۹۳، ابن ماجة: ۳۷۴۲)-
[2]) صحیح بخاری کتاب الادب باب مایکره من التمادح : ۶۰۶۱ ، صحیح مسلم: ۳۰۰۰)-
[3]) احمد:)-
[4]) ابن مردویه)-
[5]) احمد : ۹۳/۴)- دا رومبئ جمله دوې نه ابن ماجه کښې هم مروی ده.

ددې تفصيلي بيان به آيت ﴿فَلَا تُزَكُّوٓا أَنفُسَكُمْ﴾ تفسير کښې انشاء الله راشي. نو دلته ارشاد دې چه الله ﷻ هغه ذات دې چه د چاپاکول اوغواړی هغه پاکوی. ځکه چه هغه دټولوځيزونو حقيقی اواصلی مالك دې

قوله تعالى:: وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا۝

د فتيل تفسير:- بيا فرمائی چه الله ﷻ د چا ديو تار هومره نيکی هم نه ضائع کوی. د فتيل معنی ده دکهجورې کټکی مينځ کښې چه کوم تار وی هغه دې، او مروی دی چه هغه تار چه هغه ځوك ګوتو سره تقسيم کړی.

قوله تعالى:: اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ

بيا فرمائی چه ددوی افتراء ته اوګورئی چه څنګه دالله ﷻ د اولاداو د هغه د محبوب کيدو دعوې کوی. اوڅنګه وائی چه مونږ به صرف څو ورځې په اور کښې يو. او څنګه دخپلو مشرانو په نيکو اعمالو باندې اعتماد کوی. حالانکه ديو عمل بل ته نفع نه ورکوی. لکه ارشاد دې چه ﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ﴾ دايو جماعت وو چه تير شو دهغوئ اعمال به هغوئ سره او ستاسو اعمال به تاسره وی.

قوله تعالى:: وَكَفٰى بِهٖٓ اِثْمًا مُّبِيْنًا۝

بيا فرمائی چه ددوی دا ښکاره کذب او افتراء ددوی دپاره بس ده.

قوله تعالى:: اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُؤْمِنُوْنَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوْتِ

د جبت معانی:- ① د﴿ **جبت** ﴾معنی حضرت فاروق اعظم وغيره نه نقل دی چه ددې معنی جادو او طاغوت او شيطان ده.([1]) ② دا قول هم دې چه ﴿ **جبت** ﴾ د حبش لفظ دې ، ددې معنی شيطان ده. شرك بت پرستی، بت، جادو وغيره هم راغلې ده③ بعضې وائی چه ددې نه مراد حيي بن اخطب دې ④بعضې وائی چه کعب ابن اشرف دې ⑤يو حديث مبارك کښې دی چه فال او مارغانو ،، يعنی ددوی نومونه يا وينا يا الوتل يا ددوی نومونو سره ګمان کول ، او زمکه باندې نښې راښکلو سره معامله کول دا ټول جبت دی ([2]) ⑥ حضرت حسن رحمه الله وائی چه جبت نه مراد د شيطان دهړکه ده .([3])

د طاغوت معنی:- دطاغوت نسبت مخکښې سورة بقره کښې تير سوی دی. دلته د دوباره بيانولو ضرورت نشته دې. حضرت جابر رضی الله عنه نه چه کله د طاغوت باره کښې سوال کيږی نو فرمائی چه دا کاهنان خلق چه دوی ته به شيطان راتلو. ②حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دوی دانسان صورت کښې شيطانان دی. اودوی ته خپلې خپلې جګړې راوړی. او دوی حاکمان منی . ③حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد هرهغه ځيز دې چه د الله نه سواد هغه کيږی. (اوهغه خلقو معبود جوړ کړی وی)

قوله تعالى:: وَيَقُوْلُوْنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا هٰٓؤُلَآءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا۝

د ايت شان نزول:- بيا فرمائی چه ددوی جهالت او بې دينی اوخپل کتاب سره کفر دې حد ته رسيدلې دې چه کافرانو ته په مسلمانانو فوقيت ورکوی. ابن ابی حاتم کښې دی چه حيی بن احطب او کعب بن اشرف د مکې خلقو ته ورغلل نود مکې خلقو دوی ته اووئيل چه تاسو اهل کتاب او اهل علم يئ نو اووائی چه مونږ زيات بهتريو که حضرت محمد ﷺ. هغوئ اوئيل چه ته ځوك ئې اوهغه ځوك دې. نو اهل مکه اووئيل چه مونږ صله رحمی کوو. تيار اوښان ذبح کوو. خلقو باندې لسی (شوملې) څکوو. غلامان آزادوو. حاجيانوته اوبه ورکوو. او حضرت نبی کريم ﷺ خو بيلتون راوستونکې دې ، هغه خمونږ رشتې ختمې کړې ، دهغوئ ملګری خو هغه حاجيان وو کوم غله وو. چه کوم بنی غفار د قبيلې

---

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير باب (وان کنتم مرضی ......) قبل حديث : ۴۵۸۳)-

[2]) ابوداود کتاب الکهانة باب فی الخط وزجر الطير: ۳۹۰۷ ،)-

[3]) احمد : ۴۷۷/۳، ابوداود: ۳۹۰۷)-

نه دی.اوس اووانې چه مونږ ښه یو او که هغه ؟ نو دې دواړو اوویل چه ته بهتر ئې او ته په نیغه لار ئې ، نودې باندې دا آیت مبارک نازل شو چه ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ نازل شو. [1]

د ایت په باره کښې دویم شان نزول:- د بنو وائل او بنو نضیر څوسردارانو چه کله عربو کښې د حضرت نبی کریم ﷺ خلاف سازشونه کول او یو عظیم جنګ دپاره ئې تیارې کولو او په هغه وخت کښې چه کله قریشوته راغلل نو قریشو دوی عالم او درویشان اوګڼړل او اوتپوس ئې ترې اوکړو چه اووانې څمونږ دین ښه دې او که دحضرت محمد ﷺ ، نو دې خلقو اوویل چه ته په ښه دین باندې یې او په زیاته صحیح لار ئې.نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو او خبر ورکړې شو چه دا لعنتی ډله ده ، او ددوی دنیا او آخرت کښې هېڅوک مددګار نشته دې ،ددې وجې صرف کفار خپل خان سره یو ځائې کوی په طور د چاپلوسئ او دخوشامدئی داکلمات دخپلو معلوماتو خلاف وائی لیکن یادساتئی چه دوی نشی کامیابیدئی.نوهم دا اوشو ، دوی یو زبردست لښکر تیار کړو او ټول عرب ئې خان سره یو ځائې کړل او دې خلقو مدینه منوره باندې حمله اوکړه.تردې چه حضرت نبی کریم ﷺ دمدینې منورې نه ګیرچاپیره کنده اوکنسته. خو آخر د دنیا خلقو اوکتل چه ددوی مکر هم دوی ته خار جوړ شو. اوهم دوی نقصانیان او تاوانیان شو. نامراد او ناکام ، خالي لاسونه پاتې شو ، بلکه دوی نامرادئی او مایوسئ سره اونقصان سره واپس شو.الله ﷻ دمومنانو کفایت په خپله اوکړو ، او خپل قوت او عزت سره ئې دا خلق اوشرمول ، فالحمدلله الکبیرالمتعال.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ
| آیا شته دوئ دپاره| څه حصه| د بادشاهئ نه
| آیا ددوئ(د الله تعالی) په بادشاهئ کښې څه حصه شته
فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا
که وی نو بیا به| ورنکړې | خلقو ته | یو پوټې هم | آیا حسد کوی دوئ| خلقو سره | په هغه څیز
که داسې وې نودوئ به نوروخلقو ته لږڅیزهم نه وې ورکړې| آیا دوئ نوروخلقوسره په دې حسد کوی
آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ
چې ورکړې دې هغوئ ته الله| دفضل خپل نه | نو ورکړې وو مونږه| اولاد د ابراهیم ؑ ته | کتاب
چې الله ﷻ په هغوئ خپل فضل کړې دې | ، نوورته دې معلومه وی چې ،مونږ دابراهیم ؑ اولاد ته کتاب
وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ
اوحکمت |اوورکړې وو مونږه هغوئ ته|بادشاهي| لویه |نوځینی دهغوئ نه| هغه دی| چې ایمان ئې راوړې دې
او حکمت ورکړې وو | اولویه بادشاهی موورکړې وه| نوبیا په هغوئ کښې چاخو پرې ایمان راوړو
بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾
په هغې |اوبعضې دهغوئ نه| هغه دی| چې مخ ئې واړولو دهغې نه| اوکافی دې| دوزخ |شغلې کوونکې اور|
اوچا ترې نه مخ اوګرزولو(او ایمان ئې راونړلو) | او د جهنم ګرم اور دوی دپاره کافی دې |

[1] ابن ابی حاتم صحیح ابن حبان : الاحسان : ٦٥٣٨ ٦٥٣٨ وسنده صحیح)

قوله تعالی:: اَمْ لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَّا يُؤْتُوْنَ النَّاسَ نَقِيْرًا

دیهودیانو اونصرانیانو د بخل بیان:- دلته په طور د انکار سوال کیږی چه آیا هغونی د ملك دځه حصی مالکان دی یعنی نه دی.بیا ددوی بخیلی بیانیږی که داسې وې نو دوی چا د لږې شان فائدې رسولو هم روادار نه وو. خاص کر د الله ﷺ دې پیغمبر ته به نې دومره هم نه ورکولې څومره چې د کهجورې د گټکی په مینځ کښې پرده وی.لکه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿ قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ﴾که تاسو څماد رب د خزانو مالکان وئ نو تاسو به دخرچ دویرې بالکل منع شوی وئ .اگر چه ښکاره ده چه هغه نشې کمیدې لیکن ستاسو کنجوسی تاسو ویروی.ددې وجې فرمائی چه انسان ډیر بخیل دې.

قوله تعالی:: اَمْ يَحْسُدُوْنَ النَّاسَ عَلٰى مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ

ددې بخل دبیان نه پس ددوی حسد بیانوی.چه نبی کریم ﷺ ته الله ﷻ کوم عظیم نبوت ورکړې دې او نبی کریم ﷺ عربو نه دې،بنی اسرائیلو نه نه دې،ددې وجې دوی سوزی او خلق د نبی کریم ﷺ دتصدیق کولو نه منع کوی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی دلته ﴿النَّاسَ﴾ نه مراد مونږیو نور څوك نه.

فَقَدْ اٰتَيْنَآ اٰلَ اِبْرٰهِيْمَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنٰهُمْ مُّلْكًا عَظِيْمًا

په ال ابراهم باندې دالله نعمتونه:- الله ﷻ فرمائی چه مونږ آل ابراهیم ته نبوت ورکړو او کتاب مو ورکړواو تعلیم طریقې مو ورته اوخودلې او په دوئ ته مو بادشاهت ورکړو اودا بنی اسرائیل د حضرت ابراهیم ﷤ اولاد نه وو.،

قوله تعالی:: فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ

د اهل کتابو کفر:- ددې باوجود په دوی کښې بعضې مومنان شو او انعام او اکرام ئې اومنلو.،خو بعضو بیاهم کفر اختیار اوکړو او دائې اونه منل او خلق ئې هم ددې نه منع کړل ، حالانکه هغوئ هم بنی اسرائیل وو نو دوی دخپلو نه هم منکر شوی وو. نوبیا انې نبی آخرالزمان ! ستاسو نه انکار څه لرې خبره نه ده ، او تاسو هم ددوی نه یئ.[1]

د کفر دویم مطلب:- دا مطلب هم کیدیشی چه په حضرت محمد ﷺباندې بعضو ایمان راوړو او بعضو نه.نو دا کافر خپل کفر کښې ډیر سخت او ډیر زیات پاخه دی.او دوی دهدایت او حق نه ډیرلرې دی

قوله تعالی:: وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا

بیا دوی ته سزا بیانیږی چه دوی دپاره دجهنم سوزیدل کافی دی ، ددوی د کفراوعناد په وجه او ددوی دتکذیب په وجه او سرکشئ په وجه ددوی هم دا سزا ده.

نَضِجَتْ	كُلَّمَا	نَارًا	نُصْلِيْهِمْ	سَوْفَ	بِاٰيٰتِنَا	كَفَرُوْا	اِنَّ الَّذِيْنَ
اوسوزی	هر کله چې	اورته	داخل کړو هغوئ	مونږ	زرده چه	دآیتونو زمونږ نه	چې انکار ئې کړې دې / ابیشکه هغه کسان
اوسوزی	هر کله چې دهغوئ څرمنې	اور ته داخل کړوا	هغوئ به مونږ د جهنم			زمونږ دآیتونومنلونه انکار کړې دې	ابیشکه چاچې

[1]) طبرانی : ۱۱۳/۳)-

جُلُودُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ

ځرمني دهغوئ | نو بدلي به کړو مونږ ډ هغوئ | ځرمني | نورې | دپاره ددې چې وڅکي | عذاب

نومونږ به ورته نورې ځرمني ورواغونډؤ | ....چې دعذاب خوند په ښه شان اوڅکي

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

بیشکه الله | دی | غالب | او صاحب دحکمت | اوهغه کسان | چې ایمان ئې راوړوا | وعمل ئې اوکړو نیك

الله ﷻ غالب دې اودحکمتونو صاحب دې | اوچا چې زمونږ آیتونه اومنل | اونیک عملونه ئې اوکړل

سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

داخل به کړومونږ هغوئ | باغونو ته | چې بهیږې به | لاندې دهغې نه | نهرونه | همیشه به وی هغوئ | په هغې کښې

هغوئ به داسې باغونوته داخل کړواچې دهغې لاندې به ولې بهیږې | همیشه همیشه به په هغې کښې اوسیږې

اَبَدًا ؕ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ؗ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا

تل همیشه | اوی به دپاره دهغوئ | په هغې کښې | بیبیانې | پاکې | اومونږ به داخل کړو هغوئ | سورې

ددوئ ملګرتیادپاره به پاکې بیبیانې ورکولې شي | اوخپلو سورو ته به ئې داخل کړو

ظَلِيْلًا ۝

ګڼړ ته |

قوله تعالى:: اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ؕ

دجهنم عذاب او دجنت راحتونه :: د الله ﷻ آیتونه نه منونکې او درسولانو بې عزتې کونکو سزا او ددوی د بد انجام ذکرکیږې، دوی به هغه اور طرفته دیکه کولې شي چه د ځلورو واړو طرفونو نه ګیروی او د دوی هرا ړخ به سوزې .او صرف دا نه بلکه دا عذاب به همیشه وی ،

قوله تعالى:: كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝

یوځرمن به ئې اوسوزې او بله به پرې راشي اوهغه به دسپین کاغذ په شان وی.د یو یو کافر به سل سل ځرمنې وی.او هره ځرمن باندې به قسما قسم او بیل بیل عذاب وی.یو یوړخ کښې به اویازره خل ځرمنې بدلوی.([1]) یعنی ددوی ځرمنې ته به اوونیلې شي چه بیا واپس شه نو واپس به شي.

د ځرمنې بدلیدو باره کښې بل روایت:- هرکله چه دحضرت فاروق رضی الله عنه مخکښې ددې آیت مبارك تلاوت اوشو نو هغوئ تلاوت کونکی ته د دوباره تلاوت کولو اوونیل.هرکله چه هغه دوباره اوونیل حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمائی چه ځه تاسو ته ددې تفسیراووایم.یو یوساعت کښې سل سل خله به بدلولې شي.دې باندې حضرت عمرفاروق رضی الله عنه اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ نه هم دا آوریدلې دی ([2]) (ابن مردویه وغیره).

په ساعت کښې شل ځله ځرمن بدلیدل:- دویم روایت کښې دی چه په هغه وخت کښې کعب ونیلی وو چه ماته ددې آیت تفسیر یاد دې ما د اسلام قبلولو نه مخکښې لوستې وو. دوی اوفرمائیل چه بیان ئې اوکړه که هغه هم هغه شان وو چه څنګه ما نبی کریم ﷺ نه آوریدلې دې نو مونږ به دا قبول کړو ګنې

[1]) ابن ابی حاتم)-

[2]) ابن ابی حاتم وابن مردویه)-

مونږ به دې ته هېڅ توجه نه ورکوؤ. نو دوی اوفرمائیل چه یو ساعت کښې یو سل شل خل وی.دې باندې حضرت عمرفاروق ﷛ اوفرمائیل چه ما همداشان نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی.[1]

د څرمنو د غټوالی اندازه:- حضرت ربیع بن انس ﷛ فرمائی چه ړومبی کتاب کښې لیکلی وو چه ددوی څرمنې به څلوېښت لاسونه یا شپږ اویا لاسه وی،او ددوی خیټې به دومره وی چه دې کښې به غرونه راځی.هرکله چه دا څرمنې اور اوخوری نو نورې څرمنې به پیدا شی.یوحدیث مبارك کښې ددې نه هم زیات راغلی دی.مسند احمد کښې دی چه جهنمیان به جهنم کښې دومره غټ غټ وی چه ددوی د غوږ د نرمئی نه واخله تراوګو پورې دیو کال مسافت وی.اود دوی د څرمنې غټوالې به اویا ذراع وی.او ددوی مخامخ غاښونه به د احد دغر هومره وی.[2]

یوضعیف قول:- او دا هم وئیلې شوی دی چه د څرمنې نه مراد لباس دې .لیکن دا ضعیف دې او دظاهری لفظ خلاف دې.

قوله تعالی:: وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ

بیا د نیکو خلقو دانجام ذکر کوی چه هغوئ به جنت عدن کښې وی چه هغې کښې به نهرونه جاری وی چه دوی چرته هم غواړی.نو تلې به شی ، خپلو محلونو کښې باغونو کښې چه په کومو لارو باندې غواړی نو تلئ به شی او هم هلته به (ددوی په خوښه) هغه نهرونه بهیږی.بیا دټولونه اوچته مزه دا ده چه دا ټول نعمتونه به ابدی او همیشګیر وی.نه به په دې کښې زوال وی او نه به په دې کښې کمې وی او نه به دا واپس کیږی او نه به فنا کیږی نه به دا زړیږی اونه به خرابیږی اونه به ختمیږی.

قوله تعالی:: لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ز

بیا په هغوی باندې هلته نه حیض راځی او نفاس او ګندګې او خیری او بوئی.د رذیلو صفتونو اوخرابو اخلاقو نه پاکې بیبیانې وی .

قوله تعالی:: وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ۝

او دوی به په ګڼړو او اوږدو سیورو کښې وی او دا به ډیر د فرحت او سرور اوخوشحالئ سیورې وی.نبی کریم ﷺ فرمائی چه جنت کښې یو ونه ده چه دهغې د سیوری لاندې یو کال پورې یو سور مزل اوکړی .نوهم به د هغې سیورئی ختم نه شی او دا شجرة الخلد ده.(ابن جریر).[3]

اِنَّ اللّٰهَ	يَاْمُرُكُمْ	اَنْ تُؤَدُّوا	الْاَمٰنٰتِ	اِلٰٓى اَهْلِهَا ۙ
بیشکه الله	حکم کوی تاسوته	چې اوسپارئ تاسو	امانتونه	د امانت خاوندانو ته

(مسلمانانو) الله ﷻ تاسوته حُکم درکوی چې امانتونه خپلو مالکانو ته واپس کړئ

وَاِذَا حَكَمْتُمْ	بَيْنَ النَّاسِ	اَنْ تَحْكُمُوْا	بِالْعَدْلِ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ
اوهرکله چې فیصله کوئ تاسو	په منځ دخلقو کښې	نوفیصله کوئ	په انصاف سره	بیشکه الله

اوکله چې تاسو دخلقو ترمینځه فیصله کوئ نو په عدل اوانصاف سره فیصله کوئ بیشکه الله

---

[1] ابن مردویه-

[2] احمد: ۲/۲۶-

[3] الطبری: ۹۸۷۳-

بَصِيرًا	سَمِيعًا	كَانَ	اِنَّ اللّٰهَ	بِهٖ	يَعِظُكُمْ	نِعِمَّا
او ښه ليدونكي	ښه اوريدونكي	دي	بيشكه الله	په هغې سره	چې نصيحت كوي تاسوته	ډير ښه دي هغه

تاسوته ډير ښكلې نصيحت كوي| ....بيشكه الله ﷻ هرڅه اوري او هرڅه ويني ګوري

قوله تعالى: اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمٰنٰتِ اِلٰى اَهْلِهَا

د امانت قسمونه او د امانت د ادا كولو تاكيد :نبي كريم ﷺ فرمائي چه څوك تاسره دامانت كيږدي نو د هغه امانت اداكړه اوڅوك چه تاسره خيانت اوكړي نوته هغه سره خيانت مه كوه (امام احمد و اهل سنن) ([1])

د ايت عموم:- د آيت الفاظ عام دي ،اودې كښې دالله ﷻ ټول حقوق شامل دي.لكه روژه ، مونځ ، زكوة ، كفاره ، نذر وغيره.او دبندګانو خپلو كښې حقوق هم شامل دي.لكه امانت كښې كيخودې شوې څيز وغيره ، نو څوك چه دا حق نه وركوي نو دقيامت په ورځ به هغه رانيولې كيږي.

څناوورونه بدله اخستل:- صحيح حديث مبارك كښې دي چه د قيامت په ورځ به دهر حقدار حق هغه ته وركولې شي.تر دې چه يود ښكرو چيلې؛ به يوه بې ښكرو چيلې؛ وهلې وي نو ددې بدله به هم اخستې شي.([2])

شهيد ته به هم په امانت كښې خيانت نه معاف كيږي:- حضرت عبدالله بن مسعود ؓ فرمائي چه د شهادت په و جه ټول ګناهونه ختميږي ، مګر امانت نه ختميږي ،اګر چه څوك دالله ﷻ لار كښې شهيد شي ، هغه به هم د قيامت په ورځ راوستې شي او ورته به اوونيلې شي چه خپل امانت ادا كړه. جواب به اوشي چه اوس خو دنيا نه ده څه ئې چرته نه ادا كړم ؟ فرمائي چه دا څيز به ده ته جهنم كښې په نظر راشي او ده ته به اوونيلې شي چه دا واخله. دې به دا په خپله اوګه باندې واخلې او لاړ به شي.ليكن دا به ترې غوزار شي ، نودې به هم دې عذاب كښې ګرفتار وي.حضرت زاذان رحمه الله چه دا روايت واريدو نو راغلو او دا ئې حضرت براء ؓ ته بيان كړو. هغوئ اوونيل چه څما رور ريښتيا ونيلې دي بيا ئې دقران پاك دا آيت مبارك تلاوت كړو. ([3])حضرت ابن عباس ؓ وغيره فرمائي چه هر نيك اوبد لره هم دا حكم دې.ابوالعاليه رحمه الله فرمائي چه دكوم څيز حكم وركړې شوې وي او د كوم څيز نه منع شوې وي هغه ټول امانت دي.حضرت ابي بن كعب ؓ فرمائي چه ښځه د خپل شرمګاه هم امانتداره ده.

حضرت ربيع بن انس رحمه الله فرمائي چه كوم معاملات ستا او نوروپه مينځ كښې وي دا ټول دې كښې شامل دي. حضرت ابن عباس ؓ فرمائي په دې كښې دا هم داخل دي چه سلطان د اختر په ورځ خلقو ته خطبه وركړي.

د خانه كعبې چابيانې هم امانت دي:- ددې آيت مبارك شان نزول كښې مروى دي چه كله نبى كريم ﷺ مكه معظمه فتح كړه او اطمينان سره بيت الله شريف ته داخل شونو خپله اوښه باندې سور وو او طواف ئې اوكړو ، حجر اسود سره ئې خپله همسا مباركه اولګوله. ددې نه پس ئې عثمان بن طلحه ؓ چه د خانه كعبې كنجئ به هغه سره وه ،هغه ئې راوغوښتلواو كنجي ئې ترې اوغوښتله . هغه ورته وركول غوښتل چه په دې كښې حضرت عباس ؓ عرض اوكړو. يارسول الله ﷺ! دامانته اوسپارئي چه څما په كورنئي كښې د زمزم اوبه څكول او دكعبې كنجيانې دواړه وي.دې اوريدو سره حضرت عثمان بن طلحه ؓ خپل لاس روستو كړو. نبى كريم ﷺ ترې دوباره طلب كړه او بيا هم دا واقعه اوشوه. نبى

---

[1]) احمد : ٤١٤/٣، ابوداود : كتاب البيوع باب في الرجل ياخذ حقه: ٣٥٣٥)-

[2]) صحيح مسلم كتاب البر والصلة باب تحريم الظلم : ٢٥٧٢ ترمذی : ٢٤٢٠)-

[3]) ابن ابي حاتم)-

کریم ﷺ ترې په دریم خل اوغوښتله.حضرت عثمان فرمائي چه داللہ ﷺ په امانت سره ئې درکوم. نبی کریم ﷺ د کعبې مبارکې دروازه بیرته کړه او دننه داخل شو. هلته چه کوم بتان او تصویرونه وو هغه ټول ئې مات کړل او وې غورزول.د حضرت ابراهیم ﷺ بت هم وو چه دهغه لاس کښې دفال غشي وو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې دا مشرکان تباه کړي دحضرت ابراهیم ﷺ دې غشو سره څه کار. بیا ددې څیزونو د ختمولو او تباه کولو او په دې باندې اوبو اچولو نه پس بهر راوتل.دکعبې په دروازه نبی کریم ﷺ اودریدلو او وې فرمائیل چه دالله تعالی نه سوا بل هیڅ څوک معبود نشته او دهغه پاك ذات سره هیڅوك شریك نشته. هغه لوئې ذات خپله وعده ریښتیا کړه اودخپل بنده مدد ئې اوکړو او هغه زبردست ذات دې لوئې لښکر ته ئې شکست ورکړو. بیا نبی کریم ﷺ یو اوږده خطبه اوفرمائیله چه په هغې کښې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د جاهلیت ټول جنګونه اوس ختم شو او څما دپښو لاندې شو ، که هغه مالي وې او که جاني وې، خود بیت الله شریف د چوکیدارائی او حاجیانو ته د اوبو ورکولو منصب به هغه شان باقي وی .ددې خطبې نه پس نبی کریم ﷺ لا ناست نه وو چه حضرت علی ﷺ راغلو او وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! ماته کنجی راکړئی چه د بیت الله شریف د چوکیدارئی او د حاجیانوته د اوبو ورکولو منصبونه دواړه یو ځائې شی. خو نبی کریم ﷺ هغه ته ورنکړه. مقام ابراهیم ئې دکعبې دننه نه راوویستلو او دا نبی کریم ﷺ دکعبې دیوال سره یو ځائې کړو او خلقو ته ئې اوفرمائیل چه ستاسو کعبه داده.بیا نبی کریم ﷺ طواف کښې مشغول شو.لا ئې دوه چکرې نه وې لګولې چه حضرت جبریل ﷺ نازل شو او نبی کریم ﷺ په خپله خوله مبارکه ددې آیت مبارك تلاوت شروع کړو. دې باندې حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه څما مور پلار دې په تاسو قربان وی ماخو ددې نه مخکښې ستاسو نه ددې آیت مبارك تلاوت نه وو آوریدلې.بیا نبی کریم ﷺ عثمان بن طلحه ﷺ راوبللو او هغه ته ئې کنجی ورکړه او وې فرمائیل چه نن د وفا او نیکئ او د ښه سلوك ورځ ده (۱).

ترقیامته پورې د خانه کعبې د چابیانونګران:- دا حضرت عثمان بن طلحه ﷺ دې چه دهغه نسل کښې تر ننه پورې دکعبې مبارکې کنجی هم دوی سره ده. او دوی دصلح حدیبیه او فتح مکه په مینځ کښې اسلام راوړې وو او هغه وخت کښې خالید بن ولید او عمر بن عاص ﷺ مسلمانان شوی وو. ددوی تره حضرت عثمان بن طلحه د احد جنګ کښې مشرکانو سره وو بلکه دهغوئ بیرغ لرونکی وو. او هم هلته دکفر حالت کښې وژلې شوې وو. الغرض مشهوره هم دا دی چه دا آیت مبارك دې باره کښې نازل شوې دې.اوس دا دې باره کښې نازل شوې دې که نه دې ، بهر صورت ددې حکم عام دې لکه څنګه چه دعبدالله ابن عباس ﷺ او محمد بن حنفیه ﷺ قول دې چه هر ته د امانت د ادا کولو حکم دې.

قوله تعالی: وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

دعدل او انصاف حکم:- بیا ارشاد دې چه فیصلې عدل سره کوئی.حاکمانو ته د احکم الحاکمین حکم کیږی چه هیڅ حالت کښې دې عدل نه پریږدی.حدیث مبارك کښې دی چه الله ﷻ حاکم سره وی تر کومې چه هغه ظلم اونکړی. کله چه هغه ظلم اوکړی نو هغه دې خپل ځان ته اوسپاری.(۲) یو اثر کښې دی چه دیو ورځې عدل د څلویښتو کالو د عبادت برابر دې.

قوله تعالی: إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ

بیا فرمائی چه د امانت ادا کول او د عدل او انصاف حکم او دغه شان د شریعت ټول احکام او ممنوعات ستاسو د ښیګړې او فائدې څیزونه دی.او ددې امر تاسو ته ستاسو پروردګار کوی.(ابن ابی حاتم).

---

(۱) السيرة النبوية لابن هشام : ٤٢/٤)-

(۲) ابن ماجة كتاب الاحكام باب التغليظ فى الحيف والرشوة: ٢٣١٢، وسنده حسن ترمذى : ١٣٣٠)-

د ابوهريره ﷺ د روايت په بيانولو کښې خاص طريقه:- اويو روايت کښې دي چه حضرت ابوهريره ﷺ کله ددې آيت آخرى الفاظ اووئيل نو خپل په غوږ مبارك کښې ئې دشهادت گوته کيخوده (يعنى اشارې سره ئې آوريدل اوکتل او غوږ اوسترګه باندې ئې گوته کيخوده) او وې فرمائيل چه ما دغه شان رسول الله ﷺ نه آوريدلى دى.راوى دحديث ابوزکريا رحمة الله فرمائى چه خمونږ استاد مقرى رحمة الله هم داشان اووئيل او اشارې سره ئې مونږ ته اووئيل ، دخپل بنى لاس گوته ئې خپلې کسې سترګې باندې کيخوده او ددې سره گوته ئې په خپله گوته باندې کيخوده (ابن ابى حاتم) دا حديث داشان ابوداودهم روايت کړې دې.([1])

اوامام ابن حبان رحمة الله هم خپل صحيح کښې دا راوړې دې او حاکم مستدرك کښې او ابن مردويه خپل تفسير کښې هم نقل کړى دى.ددې سند کښې چه ابويونس رحمة الله دې هغه دحضرت ابوهريره ﷺ مولى دې دهغه نوم سليم بن جبير دې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ	ءَامَنُوٓاْ	أَطِيعُواْ ٱللَّهَ	وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ	وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ	
اثې هغه کسانو	چې ايمان مو راوړې دې	حکم اومنئ دالله	اوحکم اومنئ د رسول	اودخاوندانو دحکم	
انې مومنانو دالله ﷺ حکم منئ	اود رسول حکم منئ	اودخپلو(مسلمانانو)حاکمانو حکم منئ			
مِنكُمۡۖ	فَإِن	تَنَٰزَعۡتُمۡ	فِي شَيۡءٖ	فَرُدُّوهُ	إِلَى ٱللَّهِ
ستاسونه انو بيا که	ستاسو په منځ کښې جګړه راشى	په څه خبره کښې	انو واپس کوئ هغه	الله ته	
نوکه تاسوخپلو کښې په يوخبره کښې مختلف شئ	نو هغه الله ﷺ اورسول ته اوسپارئ				
وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ	تُؤۡمِنُونَ	بِٱللَّهِ	وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ	ذَٰلِكَ	خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ
اورسول ته	که يئ تاسو	چې ايمان لرئ	په الله	اوپه ورځ د آخرت	دا کار	غوره دې	اوډير ښه دې
که تاسوپه رښتيا په الله او په ورځ دآخرت ايمان راوړئ	دا خبره ډيره ښه ده	اوددې انجام ډير ښه دې			
تَأۡوِيلًا ٥٩					
دانجام په لحاظ سره					

قوله تعالى: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ

دالله تعالى اودهغه درسول ﷺ اطاعت واجب او دعلماء امراء اطاعت مشروط دې :- صحيح بخارى شريف کښې په روايت دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ مروى دى چه رسول الله ﷺ يو وړوکى لښکر کښې حضرت عبدالله بن حذافه بن قيس ليږلې وو دهغه باره کښې دا آيت مبارك نازل شو.([2])

دامير تابعدارى صرف په نيکئ کښې ده:- بخارى اومسلم شريف کښې دى چه حضرت نبى کريم ﷺ يو لښکر اوليږلو چه دهغې سردار ئې يو انصارى مقرر کړو. يو ځل هغه سخت غصه شو او وې فرمائيل چه آيا تاسو حضرت نبى کريم ﷺ نه وو وئيلى چه څما تابعدارى به کوئى ؟ ټولو اووئيل چه بيشکه دا حکم ئې راکړې دې.وې فرمائيل چه ښه لرګى راجمع کړئى.بيا ئې اور راغوښتلواو په هغې ئې اولګولو ، بيائې حکم ورکړو چه تاسو اورته ورداخل شئ.يو نوجوان اوفرمائيل چه انې خلقو ! واورئى د

[1]) ابوداود کتاب السنة باب فى الجهيمة : ٤٧٢٨)-
[2]) صحيح بخارى کتاب التفسير باب (اطيعوالله واطيعو الرسول) : ٤٥٨٤، صحيح مسلم: ١٨٣٤، ابوداود: ٢٦٢٤، ترمذى : ١٦٧٢)-

اوردبيج كيدو دپاره تاسو دحضرت نبى كريم ﷺ لمن نيولې ده.تاسو تيزى مه كوئى تر كومې چه حضرت نبى كريم ﷺ سره مونږ ملاؤ شوى نه يو.بيا كه حضرت نبى كريم ﷺ هم دا اوفرمائيل چه بيشكه تاسو اور ته داخل شئ.نو دا خلق د حضرت نبى كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بيان كړه.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل كه تاسو اور ته داخل شوى وې نو ټول عمر به اور كښې وئ.واورئى فرمانبردارى صرف نيكئ كښې ده.([1])

دامير د اطاعت منل مشروط دى:- ابوداودو كښې دى چه مسلمانانو باندې آوريدل او منل فرض دى.اگر چه ستاسو طبيعت غواړى او ستاسو زړه روستو شى. خو تر"هغه وخته پورې دې چه الله تعالى درسول الله ﷺ دنافرمانئى حكم اونكړى.هركله چه دنافرمانئى حكم ملاؤ شى نو مه ئې آورئى او مه ئې منئ.([2])

د امير د اطاعت تاكيد:- بخارى او مسلم كښې دى چه حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه فرمائى چه مونږ درسول الله ﷺ نه بيعت اوكړو داوريدو او د منلو(چه مونږ به ستا خبره اورو او منو) كه مونږ خوشحال يو اوكه نه،كه سختى وى كه آسانى اگر چه مونږ باندې نورو ته ترجيح وركړى ،او مونږ نه ئې بيعت واخستو چه داهل نه به دهغه كار نه اخلو مگر دا چه تاسو ښكاره كفر باندې هغه اوگورئى او دې باره كښې ستاسو واضح دليل وى .

اميركه غلام وى هم واجب الاطاعت دې:- بخارى اومسلم شريف كښې دى چه واورئى او اطاعت اوكړئى اگر چه تاسو باندې يو حبشى غلام هم امير جوړ كړې شى ،اگر چه دهغه سر كشمش دې.([3])صحيح مسلم كښې دى چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى چه ماته خليل (يعنى حضرت نبى كريم ﷺ) وصيت اوكړو د آوريدو او د منلو اگر چه ناقص لاس والا حبشى غلام وى.([4])دمسلم يو بل حديث مبارك كښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ دحجة الوداع خطبه كښې اوفرمائيل اگر چه تاسو باندې يو حبشى غلام عامل جوړ كړې شى چه هغه تاسو كتاب الله طرفته رابلى نو تاسو دهغه آورئى او منئ.([5])يو روايت كښې دا الفاظ دى اگركه غلام حبشى وى چه د هغه اندامونه كټ شوى وى ، دى. ([6])ابن جرير كښې دى چه ځما نه پس به خلق تاسو سره ملاويږى د نيكانو نه نيك او د بدانو نه بد،تاسو كښې هر يو د هغوى حق حكم آورئى او منئ.اوهغوى پسې مونځونه كوئى.كه هغوئ نيكى كوى نوهغوئ لره نفع ده او ستاسو دپاره هم.اوكه هغوئ گناه كوى نو ستاسو دپاره ښه والې دې او په هغوئ بوج دې .([7])

دامير د اطاعت په باره كښې بل حديث:- حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى چه حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه بنى اسرائيلو كښې مسلسل پيغمبران راغلل ، يو نه پس بل ، او ځما نه پس هيڅ نبى نشته دې.مگر خلفاء به وى ، او ډير به وى.خلقو تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ بيا مونږ دپاره څه حكم دې.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه د ړومبې بيعت پوره كړئى بيا دده نه پس والا ، دهغوئ حق هغوئ ته وركړئ. الله ﷻ به د هغوى نه د هغوى رعيت باره كښې تپوس كوى .([8])

---

[1]) صحيح بخارى كتاب المغازى باب سرية عبدالله بن حذافة: ۴۳۴۰، صحيح مسلم: ۱۸۴۰، ابوداود: ۲۶۲۵ نسائى : ۴۲۱۰)-
[2]) ابو داود كتاب الجهاد باب فى الطاعة: ۲۶۲۶ والبخارى :۷۱۴۴، ومسلم: ۱۸۳۹)-
[3]) صحيح بخارى كتاب الاحكام بآب السمع والطاعة : ۷۱۴۲ ابن ماجة: ۲۸۶۰)-
[4]) صحيح مسلم كتاب الامارة وجوب طاعة لامراء فى غير معصية: ۱۸۳۷)-
[5]) صحيح مسلم ايضا: ۱۸۳۸، نسائى: ۴۱۹۷)-
[6]) صحيح مسلم ايضا: ۱۸۳۸،)-
[7]) الطبرى : ۹۸۸۱)-
[8]) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب ما ذكر عن بنى اسرائيل : ۳۴۵۵، صحيح مسلم: ۱۹۳۲، ابن ماجة: ۲۸۷۱)-

حضرت نبي کريم ﷺ چه کوم سړي خپل اميرکښې يو کار داسې اوګوري چه دده خوښ نه وي نو ده ته پکار دي چه صبر اوکړي.چه کوم کس د جماعت نه يو لیشت جدا شو نو دې هلاك شو (بخاري او مسلم) ([1])

د بيعت نه د انکار کولو ممانعت:- ارشاد دې چه کوم سړې د امير د اطاعت نه لاس روستو کړي هغه به دقيامت په ورځ الله ﷻ سره د حجت او دليل نه بغير ملاقات کوي اوچه څوك داسې حالت کښې مړ شي چه ده بيعت نه وي کړې نو هغه به دجاهليت په مرګ مړ کيږي.([2]) (مسلم).

عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه روايت:- حضرت عبدالرحمان رضي الله عنه فرمائي چه څه بيت الله شريف ته لاړم او اومې کتل چه حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص دکعبې سيوری ته ناست وو، او دخلقو يوه ډله جمع وه ، څه هم يو طرفته کيناستم.په هغه وخت کښې حضرت عبدالله رضي الله عنه دا حديث بيان کړو ، څه يو سفر کښې حضرت نبي کريم ﷺ سره ووم ،يو منزل کښې مونږ کوز شو ، چا خپله خيمه صحيح کوله او چا خپل غشی سنبالولو ، او څوک نورو کارونو کښې مشغول شول.مونږ واوريدل چه يو آواز کونکې آواز کوی ، مونږ هغه طرفته متوجه شو نومونږ واوريدل چه حضرت نبي کريم ﷺ فرمائي چه په هر نبي باندې د الله ﷻ طرفنه فرض وي چه خپل امت ته هغه تولې نيکئ اوښائي چه کومې ده ته معلوم وي ، او دتولو بدو نه ئې منع کړي چه کومې دده په نظر کښې بدې وي.واورئی ! ځما د امت دعافيت زمانه اول زمانه ده ، آخره زمانه کښې به لوئې لوئې مصيبتونه راشي او داسې داسې کارونه به ښکاره شي. چه هغه مسلمانان نه خوښوی ، او ډيرې فتنې به راشي ، يو فتنه به راشي او مومن به ګنړي چه په دې کښې ځما هلاکت دې ، بيا دې نه پس به بله ددې نه لويه فتنه راشي ، او هغې کښې به ده ته دخپل هلاکت يقين راشي ، او هم داشان به فتنې او فسادونه او زبردست آزمينښتونه اوپوره تکليفونه راځي ، نوکوم سړې چه دا خبره خوښه کړي چه د جهنم نه لرې شي او جنت کښې ځان دپاره حصه جوړه کړي نو ده ته پکار دي چه تر مرګه پورې په الله ﷻ او په ورځ د قيامت پوره پوره ايمان اولري ، او خلقو سره هغه سلوك اوکړي چه کوم ځان دپاره خوښوی.واورئی ! چه چا د امام تابعداري اوکړه نو هغه دخپل لاس قبضه او د خپل زړه ميوه هغه ته ورکړه .اوس ده ته پکار دی چه دهغه اطاعت اوکړي ، که بل څوك راشي اودهغه نه دا اخستل غواړي نو پکار دي چه هغه سره جنګ اوکړي.عبدالرحمان رضي الله عنه فرمائي چه ما دا واوريدل نو نزدې ورغلم او ورته مې اووئيل چه تاته څه دالله ﷻ قسم درکوم چه ته اووايه چه تا دا پخپله د حضرت نبي کريم ﷺ نه آوريدلی دې.او خپل زړه کښې دې محفوظ کړې دې. ما اووئيل چه ګورئی دخپل د تره زوئې حضرت معاويه ته چه هغه مونږ ته د خپل باطل مال نه دخوراك او خپلو کښې د جنګ کولو حکم راکوي. حالانکه الله ﷻ ددې دواړو کارونو نه ممانعت کړې دې.ارشاد دې چه ﴿وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم﴾ ددې آوريدو سره حضرت عبدالله لږ خاموش شو او بيا ئې اوفرمائيل چه د الله ﷻ اطاعت کښې دهغه اطاعت دې او دالله ﷻ دنافرمانۍ حکم چه هغه درکړي نو هغه مه قبلوه.([3])(مسلم) دې باره کښې نور احاديث هم ډير دي.

دخالد بن وليد او عماربن ياسرواقعه:- هم ددې د ممانعت په تفسير کښې حضرت سدي رحمه الله نه مروی دی چه حضرت نبي کريم ﷺ يو لښکراوليږلو چه دهغې امير حضرت خالد رضي الله عنه وو. دې لښکر کښې حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه هم وو. دې لښکر چه کوم قوم طرفته تګ غوښتلو روان شو او دشپې په

---

[1] صحيح بخاري كتاب الاحكام باب السمع والطاعة : ۷۱۴۳، صحيح مسلم : ۱۸۴۹)-

[2] صحيح مسلم كتاب الامارة باب وجوب ملازمة جماعة المسلمين : ۱۸۴۹)-

[3] صحيح مسلم كتاب الامارة باب وجوب الوفاء ببيعة الخليفة :۱۸۴۴ ابوداود: ۴۲۴۸ مختصرا نسائي : ۴۱۹۶ ابن ماجة: ۳۹۵۶)-

وخت کښې هغه کلي ته اورسیدل او هلته ئې پړاؤ اوکړو. دې خلقو ته دخپلو جاسوسانو په ذریعه معلومه شوه او ټول په ټوله دشپې اوتښتیدل .صرف یو سړی پاتې شو ، هغه خپلو کور والو ته اوونیل اوهغوئ ددهٔ دکور ټول مال راجمع کړو ، بیا دشپې په وخت کښې د خالد ﷺ لښکر ته راغلو او معلومه شوه چه حضرت عمار بن یاسر ﷺ ته راغلو، او هغوئ ته ئې اوونیل چه اتې ابوالیقظان ما اسلام قبول کړې دی او گواهي مې ورکړې ده چه دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته دې اودا چه محمد ﷺ د الله تعالی رسول او بنده دې.ځما قوم چه ستاسو واوریدل چه تاسو دلته راغلی یئ نو ټول ددې خانې نه اوتښتیدل.صرف زهٔ باقي یم.نو آیا صبا به ځما داسلام ماته نفع راکړي ، که نفع نه راکوی نو چه زهٔ هم اوتښتم. حضرت عمار ﷺ فرمائي چه یقیني طور به اسلام تاته نفع درکوی.ته مه زهٔ بلکه ایسار شه سحر چه کله حضرت خالد ﷺ لښکر کشي اوکړه نو سوا ددې سړی نه هلته هیڅ نه وو. هغه ئې دمال سره گرفتارکړو.هرکله چه حضرت عمار ﷺ ته معلومه شوه نو دوی حضرت خالد ﷺ ته راغلل او ورته ئې اوونیل چه دې پریږده ده اسلام قبول کړې دې او ځما پناه کښې دې.حضرت خالد ﷺ اوونیل چه ته څوك ئې چه چاته به پناه ورکوې.دې باندې دواړو کښې څه تلخ کلامي اوشوه. او قصه دومره زیاته شو چه حضرت نبی کریم ﷺ ته ټوله واقعه بیان شوه. په دې باندې دحضرت عمار ﷺ پناه جائز اوگرزولې شوه. او بیا دپاره ئې دامیر د اجازت نه بغیر د پناه نه ورکولو هدایت ئې ورته اوفرمائیلو. بیا دواړو کښې تلخ کلامي تیزه شوه، دې باندې حضرت خالد ﷺ حضرت نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل چه دې پریکړې پوزي غلام ته تاسو هیڅ نه وائې.دا اوگوریٔ دې ماته بدرد وانی.حضرت نبی کریم ﷺ حضرت خالد ﷺ ته اوفرمائیل چه عمار ته بدرد مه وایه.چه څوك عمار ته کنځل کوی نو الله تعالی هغه ته کنځل کوی.چه څوك حضرت عمار ﷺ سره دشمني کوی نو هغه الله ﷻ سره دښمني کوی.اوچه څوك حضرت عمار ﷺ باندې لعنت کوی نو الله تعالی په هغه لعنت وائی.اوس حضرت خالد ﷺ ډیر ملامت شو.حضرت عمار یاسر ﷺ خفه وتلې وو. حضرت خالد ﷺ په منډه ورغلو او حضرت عمار بن یاسر ﷺ ته ورغلواو دهغه نه ئې معافي اوغوښتله.او خپل تقصیر معافي ئې ترې اوغوښتله.اوتر دې هغه پسې وو چه هغه معاف کړې نه وو او ده نه راضي شوې نه وو. نو الله ﷻ دا آیت مبارك نازل کړو [1]

(امر امامت او خلافت متعلق شرطونه وغیره د آیت د﴿وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً﴾په تفسیرکښې تیر شوی دی هتله دې اوکتلې شی مترجم)

د اولی الامر نه څوك مراد دی:- حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا روایت مروی دې (ابن جریر او ابن مردویه). حضرت ابن عباس ﷺ وغیره فرمائي چه اولی الامر نه مراد پوهه او دین داره خلق دی ، یعنی علماء کرام.ظاهری خبره خودا معلومیږی.مخکښې حقیقي علم الله ﷻ ته دې چه دا لفظ عام دې اوکه علماء کرام او امراء دواړه دې کښې شامل دی .لکه څنگه چه مخکښې تیر شو.قران پاك فرمائي چه ﴿لَوْلَا یَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِیُّوْنَ﴾ یعنی ددوی عالمانو دوی د حرام خوړلو او دروغو وئیلو نه ولې منع نکړل.او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿فَسْئَلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ﴾ حدیث مبارك کښې دی چه قران پاك والو نه تپوس اوکړئ که تاسوته ددې علم نه وی.

دامیر اطاعت د نبی اطاعت دې:- صحیح حدیث مبارك کښې دی چه ځما اطاعت کونکې دالله ﷻ اطاعت

---

[1]) طبری : ۹۸٦٦عن السدی وابن حبان: ۷۰٤۰، وسنده صحیح من حدیث خالد بن الولید ﷺ بلفظ مختلف وبدون ذکر الایة)

کونکي دي.اوچه چا ځما نافرماني اوکړه هغه دالله ﷻ نافرماني اوکړه. (١)اوچه چا دامير اطاعت اوکړو نو هغه ځما اطاعت اوکړو ،او چا چه ځما دمقرر شوی امير نافرماني اوکړه نو هغه ځمانافرماني اوکړه.نو دا دی احکام د عالمانو او امراء د اطاعت.

دامير اطاعت کله واجب دي:- دي آيت مبارك کښې ارشاد دي چه د الله ﷻ اطاعت کوئی يعنی دهغه دکتاب او د هغه د رسول ﷺ اطاعت کوئی يعنی په سنتو عمل کوئی او د حکم والو اطاعت کوئی يعنی په هغه ځيز کښې چه دالله ﷻ اطاعت وی.او چه دالله ﷻ د حکم خلاف وی او تاسوته هم ددې خلاف کار حکم درکوی نو دا مه قبلوئی.ځکه چه داسې وخت کښې دعلماء او امراء منل حرام دی.لکه څنګه چه رومبی آيت کښې تير شو چه اطاعت صرف په نيکئ کښې دی.يعنی دامير حکم د الله تعالی اود رسول الله د حکم موافق وی مسند احمد کښې ددې نه هم زيات صفا حديث مبارك دې .او په هغې کښې دی چه په اطاعت کښې د الله د فرمان خلاف حکم منل نشته (٢).

قوله تعالى: فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

داختلاف په صورت کتاب الله او سنت رسول الله حاکم مقرر کول:- بيا فرمائی که تاسو ته په څه باره کښې جګړه راپيښه شي نو الله ﷻ طرفته راشئ يعنی کتاب الله طرفته او سنت رسول ﷺ طرفته لکه چه دحضرت مجاهد رحمه الله تفسير کښې دی. نودلته الله ﷻ په صفا او واضح لفظونو کښې حکم ورکوی چه خلق په کومه مسئله کښې اختلاف اوکړی که هغه مسئله د اصول دين متعلق وی اوکه د فروع دين متعلق.ددې د تصفيه صرف هم دا صورت دې چه کتاب الله او سنت حاکم اومنلې شی.چه څه دې کښې وی هغه قبول کړی لکه بل آيت مبارك کښې چې دی چه ﴿وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾ چه کوم ځيز کښې ستاسو اختلاف وی نو د هغې فيصله الله ﷻ طرفته ده.

نوکتاب اوسنت چه کوم حکم درکړی اوپه کومه مسئله د صحت شهادت درکړی نو هم هغه حق ده او هم هغه باقی ده. قران پاك فرمائی چه د حق نه پس چې نور څه هم دی هغه ضلالت اوګمراهی ده. ددې وجې دلته هم دې حکم سره دا ارشاد دې که تاسو په الله ﷻ اوپه ورځ د قيامت ايمان ساتئی يعنی که تاسو دايمان دعوی کښې رينښتونی يئ نو تاسوته چه د کومې مسئلې علم نه وی او چه کومه مسئله کښې ستاسو اختلاف وی او په هغه امرکښې ستاسو جدا جدا رائې وی نودهغې فيصله کتاب او سنت رسول ﷺ سره کوئی او چه څه په دې دواړو کښې وی نو هغه منئ.نوثابته شوه چه کوم سړې داختلافی مسئلې تصفيه کتاب الله او سنت طرفته نه راوړی نو هغه په الله تعالی او په ورځ دقيامت ايمان نه لری

قوله تعالى: ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

بيا ارشاددې چه په جنګ جګړو کښې او اختلاف کښې خپله فيصله کتاب الله او سنت رسول ﷺ ته راوړئی اوهغه طرفته رجوع کول بهتردی.او هم دا نيك کار او ښه امر دې.او هم د ښه بدلې ورکولو کار دې.اوددې ميوه ډيره ښه جزا ده.

آمَنُوا	أَنَّهُمْ	يَزْعُمُونَ	إِلَى الَّذِينَ	أَلَمْ تَرَ
ايمان راوړې دې	بيشکه هغوئ	چې ګمان کوی اچې	هغه خلقو تا	آيا اونه ليدل تا
تا ته	چې مونږ	دا دعوی کوی	چې په خولې خو	ته هغه کسانو ته نه ګورې

(١) صحيح بخاری کتاب الاحکام باب قول الله تعالی (اطيعوا الله واطيعو الرسول) :٧١٣٧، صحيح مسلم: ١٨٣٥ نسائی : ٤١٩٨-

(٢) احمد: ٤٢٦/٤، وهو صحيح بالشواهد)-

بِمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
په هغه کتاب| چې نازل کړې شوې دې | تاته | او په هغه کتابونو | چې نازل کړې شوي دي | مخکښې ستا نه
نازل شوې کتاب هم منوا............او ستا نه مخکښې نازل شوي کتابونه هم منو

يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوٓا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا
هغوئ غواړي| چې يوسي فيصلې دمقدماتو خپلو | ابليس ته | حالانکه حکم شوې وؤ هغوئ ته
(خوعمل ئې دادې) چې خپلې جګړې شيطان ته وړاندې کوي | اوحال داچې هغوئ ته حکم شوې وؤ

أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطٰنُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلٰلاً
چې کفر اوکړي | په ابليس | اوغواړي | شيطان | چې ګمراهه کړي دوئ| په ګمراهئ
چې دهغه نه به انکار کوی| ...... اوشيطان خودا غواړي چې دوئ دسمې لارې نه

بَعِيدًا ۞ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ
لرې سره | اوهرکله چې| اووئيلې شی دوئ ته| راشئ| هغه کتاب ته| چې نازل کړې دې الله
ډيرلرې کړي| هرکله چې دوئ ته اووئيلې شي چې کوم حکم الله ﷻ راليږلې دې هغې ته راشئ

وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ۞
اوراشئ رسول ته | ته ووينې| دامنافقان | چې بچ کوی ځانونه| تاته دراتلونه | په بچ کولو سره
اودهغه رسول ته مخامخ شئ| نو ته دا منافقان ګورې چې تا نه لرې لرې ګرځي

فَكَيْفَ إِذَآ أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
نو څۀ حال به وی | کله چې| اورسيږي دوئ ته| مصيبت | په سبب دهغه عمل| چې مخکښې ليږلې دې
..........بيا هغه وخت به ئې څه حال وی چې د کړو عملونو په وجه پرې مصيبت راشي

أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ
لاسونو ددوئ | بيا | راځي تاته | قسمونه خوري| چې قسم په الله| نۀ وه | اراده زمونږه| مګر صرف
نوبياتاسوته راځي| او په الله ﷻ باندې قسمونه خوري چې زمونږ غرض خو صرف (د مسلمانانو سره)

إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ۞ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا
د ښيګړې | اود موافقت راوستو |دا هغه کسان دی | چې معلوم دی | الله ته | هغه څۀ
ښيګړه او اتفاق راوستل دی| ددغه کسانو د زړونو حال الله ﷻ ته معلوم دې

فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ
چې په زړونو ددوئ کښې دی| نو ډډه اوکړه | ددوئ نه | اونصيحت اوکړه دوئ ته| اواوايه| دوئ ته
.... | نوته دهغوئ دخبروهيڅ پرواه مه کوه| هغوئ ته نصيحت کوه| او د هغوی

فِيٓ أَنفُسِهِمۡ	قَوۡلَۢا	بَلِيغٗا ۝
په حق دنفسونو ددوی کښې ا وینا ا کوزیدونکې زړونو ته ا		
په زړونو کښې اثر پیدا کونکې وعظ ورته کوه ا ا		

قوله تعالى: يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓاْ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ

قرآن او حدیث نه ډډه کول:-پورته آیت مبارك کښې الله ﷻ دهغه خلقو دعوی دروغ گرځولې ده.څوك چه زباني اقرارکوی.چه دالله ﷻ په مخکښنو کتابونو او دې قران پاك باندې څمونږ ایمان دې.لیکن کله چه دیوې مسئلې تحقیق کول وی ،اوکله چې یو اختلاف ختمول وی ، اوکله چه هم یوجګړه ختمول وی ، نو قران او حدیث طرفته رجوع نه کوی بلکه بل طرفته ځی.

دایت شان نزول:- دا آیت نازل شویدې دهغه دوؤ سړو باره کښې چه په هغوی کښې څه اختلاف وو ، یو یهودګی وو او بل انصاری وو. یهودی ونیل چه څه حضرت محمد ﷺ ته ورځو چه هغه فیصله اوکړی او انصاری ونیل چه کعب بن اشراف ته ورځو. دا هم ونیلې شوی دی چه دا آیت دهغه منافقانو باره کښې نازل شویدې چه هغوئ اسلام ظاهرولولیکن پټ په پټه ددوی توجه جاهلیت طرفته وه. ددې نه سوا نور اقوال هم دی.آیت د حکم او الفاظو په اعتبار سره عام دې.دا ټول واقعات په دې کښې شامل دی.دې کښې دهر هغه سړی دمذمت او برائی اظهار کوی چه کتاب او سنت پریږدی او باطل طرفته خپله فیصله اوړی.اوهم دا مراد دلته د طاغوت نه دې.(یعنی د قران وحدیث نه سوا څیز یا سړې) ،

رَأَيۡتَ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودٗا ۝

د صدود معنی:- دصدود نه مراد تکبر اومخ اړول دی.لکه څنګه چه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُواْ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُواْ بَلۡ نَتَّبِعُ مَآ أَلۡفَيۡنَا عَلَيۡهِ ءَابَآءَنَآ﴾ کله چه دوی ته اوونیلې شی چه الله ﷻ کومه وحی نازله کړیده دهغې فرمانبرداری اوکړئی نو جواب کښې وائی چه مونږ دخپلو نیکونو او پلارانو په نقش قدم ځو دایماندارو جواب دا نه وی بلکه دهغوئ جواب بل آیت کښې داسې مذکور دې چه ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوۡلَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ ایماندارو چه کله د الله اورسول فیصلې او حکم طرفته اوبللې شی نو دهغوئ جواب دا وی چه مونږ واوریدل او مونږ د زړه دکومې نه دا قبلوو.

قوله تعالى: فَكَيۡفَ إِذَآ أَصَٰبَتۡهُم مُّصِيبَةُۢ بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنۡ أَرَدۡنَآ إِلَّآ إِحۡسَٰنٗا وَتَوۡفِيقًا ۝

د منافقانو کردار:- بیا دمنافقانو مذمت بیانیږی چه ددوی دګناهونو په وجه چه کله دوی ته تکلیفونه رسی اوستا ضرورت محسوسوی نو دوی په منډه راځی او ستا خوشحالولو دپاره عذر معذرت کوی. او قسمونه خوری اود خپلې نیکئ او صلاحیت یقین ورکول غواړی.او وائی چه نبی کریم ﷺ پریښودل او خپلې فیصلې بل طرفته اوړلو مقصد دا وو چه د نورو زړه هم خوشحاله کړو. او دوی سره مو خپلو کښې زړونونه خیرې لرې شی ګنی مونږ د زړه نه دوی سره مخلص نه یو. لکه څنګه چه په دې آیت کښې چه ﴿ فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ ﴾ نه تر ﴿نَٰدِمِينَ﴾ پورې بیان شوی دی.

یعنی ته به اوګورې چه د کومو کسانو په زړونو کښې مرض دې یعنی منافقان دی هغوی به د یهود او نصرانیانوټولودوستئ کښې کوشش کوی او وائی چه مونږ ته په آفت کښې د اخته کیدو خطره ده .خو ډیره ممکن ده چه الله مسلمانانو ته ﷻ فتح راولی یا خپل بل څه حکم راولیږی او دا خلق په هغه ارادو پښیمانه شی. کومې چه د دوی په زړونو کښې پټې دی.

د شان نزول باره کښې بل روایت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ابوبرزه اسلمی یو جادوګر وو، یهودو به په هغه خپلې فیصلې کولې. یو واقعه کښې مشرکان ده طرفته په منډه شو نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿الم تر﴾ نه تر ﴿توفیقا﴾ پورې (۱).

قوله تعالی: أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ
بیا فرمائی چه داسې خلق یعنی دمنافقانو زړونو کښې څه دی، ددې علم الله ﷻ سره دې، دهغه نه هیڅ وړوکې څیز هم پټ نه دې. او هغه ددوی د ظاهر او باطن نه خبر دې. نو ددوی نه چشم پوشی اوکړه او ددوی په باطنی ارادو باندې غصه مه کوئی، او دوی ته د نفاق نه د لرې اوسیدو اود فساد نه کولو نصیحت اوکړئی او دوی ته داسې خبرې اوکړه چه د دوی په زړونو کښې کینی او اثر پرې اوکړی او ددوی دپاره دعا هم اوکړئی.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا
اونهٔ دې لیږلې مونږ ایو رسول ا مګر
اومونږ هریو پیغمبر صرف ددې دپاره رالیږلې دې
لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ
چې د هغه حکم اومنلې شی ا په حکم دالله سره ا اوکه چرې دوئ ا څه وخت چې ئې ا ظلم کړې وو ا په ځانونو خپلو
چې دالله ﷻ په حکم د هغه خبره اومنلې شی ا او څه وخت چه دوی په ځانونو زیاتې کړې وې
جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا
راغلې وې تاله ا اومعافی ئې غوښتې وې دالله نه ا اومعافی غوښتې وې ا دپاره ددوئ ا رسول ا نوخامخا به موندلې وو دوئ
اوتاته راغلې وې ا اوداللہ نه ئې ښښنه غوښتې وې ا اوپیغمبرهم دوی دپاره معافی غوښتې وې انو یقیناً
اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ
الله ا توبه قبلونکې ا رحم کونکې ا نو قسم دې ستا د پروردګار ا نشی مومنان کیدې دوئ ا تر دې پورې
الله به ئې ښښونکې مهربانه موندلې وې ا ستاپه رب مې دې قسم وی چې دوی ترهغه وخته پورې ایماندار کیدې
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
چې فیصله کونکې کړی تا ا په هغه جګړه کښې ا چې راشی ا په منځ ددوئ کښې ا اوبیا ا اونهٔ مومی
نهٔ شی ترڅوچې پخپلوجګړو کښې ستاحکم اونهٔ منی ا اوبیا چې ته فیصله اوکړې نو دوی پخپلو
فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾
په زړونوخپلو کښې ا څه تنګی ا دهغه فیصلې نه ا چې اوئې کړې ته ا او وې منی دوئ ا په منلوسره ا
زړونو کښې (د هغې فیصلې په وجه) تنګی بیانهٔ مومی ا او د هغې منلو ته بنه غاړه بسته شی ا

(۱) المعجم الکبیر: ۴۵، ۱۲۰)-

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ

حضرت محمدﷺ نه دعا طلب كول :- مطلب دادې چه هره زمانه كښې د رسول تابعداری د الله ﷻ د طرفنه فرض ده.منصب درسالت هم دادې چه ددوی ټول احکام دې د الله ﷻ احکام اوګڼلې شی.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ﴿ بِاِذْنِ اللّٰهِ ﴾ نه مراد دا دې چې ددې توفیق خو دالله ﷻ لاس کښې دې،دهغه په قدرت او مشیت باندې موقوف دی.لکه څنګه چه آیت کښې دی چه ﴿اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ﴾ دلته هم د اذن نه مراد امر قدرت او مشیت دې ،یعنی هغه تاسو ته په دوی غلبه درکړه.

قوله تعالى: وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوْكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ

بیا الله ﷻ غاصبانو او خطاکارو ته ارشاد فرمائی چه دوی ته پکار دی چه رسول الله ﷺ ته راشی او دهغه نه معافی اوغواړی.او پخپله حضرت نبی کریم ﷺ ته هم عرض کول پکار دی.چې تاسو خمونږ دپاره دعا اوکړئی.هرکله چه داسې اوکړی نو یقینا الله ﷻ به دوی طرفته رجوع اوکړی.او دوی به اوبښی او په دوی به رحم اوکړی.

ابومنصور صباغ په خپل کتاب کښې مشهورې قصې لیکلې دی ، لیکلی ئې دی چه د عتبی بیان دې چه څه د حضرت نبی کریم ﷺ قبر سره ناست اووم ،یو اعرابی راغلو او هغه اووئیل السلام علیك یارسول الله ﷺ ! ما د قران پاك آیت آوریدلې دې او تاسو ته راغلې یم چه ستاسو په وړاندې د خپلو ګناهونو استغفار اوکړم ، او د حضرت نبی کریم ﷺ شفاعت طلب کړم ، بیا هغه دا اشعار اووئیل چه :

یاخیرمن دفنت بالقاع اعظمه

فطاب من طیبهن القاع والاکم

نفسی الفداء لقبرانت ساکنه

فیه العفاف وفیه الجود والکرم

چه د ټولو هډوکی میدانونو کښې دفن شوی دی ا ود چا خوشبو سره به میدانونه او غونډئی ټولې خوشبوداري جوړې شی.ائې په دې ټولو کښې بهترینې هستۍ ! ځما ځان دې په دې قبر قربان وی چه د هغې کښې اوسیدونکې ته یې په کوم قبر کښې چې هوښیارتیا او سخاوت او شرافت دې

بیا اعرابی واپس شو اوماته خوب راغلو. خوب کښې مې اوکتل چه ګویا حضرت نبی کریم ﷺ ماته فرمائی چه ورشه او دې اعرابی ته زیرې ورکړه چه الله ﷻ دده ګناه معاف کړه.

د حضرت نبی کریم ﷺ فیصله حتمی ده :- بیا الله ﷻ دخپل بزرګ اومقدس ذات قسم کوی او فرمائی چه ترهغه پورې یو سړې دایمان حدودو کښې نه راځی. چه ترڅو پورې چه هغه ټولو امورو کښې الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ حاکم اونه منی اود حضرت نبی کریم ﷺ هریو حکم او هره فیصله او هرحدیث مبارك قابل قبول او حق صریح اونه منی، اوزړه بالکل د رسول ﷺ تابع نکړی. غرض دا چې ظاهر او باطن او واړه اولونې ټولو کارونو کښې د رسول الله ﷺ حدیث اصل اصول اومنی نو هغه مومن دې.

قوله تعالى: ثُمَّ لَا يَجِدُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ

نوفرمان دې چه ستا احکام په فراخه زړه قبلونی او په خپل زړه کښې څه تنګی او خرابی نه راولی.پوره تسلیم ټولو احادیث سره راځی.نو نه خو د احادیثو منلو نه روستو کیږی او نه ددې د روستو کولو اسباب لټوی او نه ددې دمرتبې څه بل څیز منی .او نه ددې تردید کوی.او نه ددې مقابله کوی.اونه ددې په منلو کښې جګړې کوی.لکه حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دې چه په هغه ذات مې دې قسم وی

چه د هغه په قبضه کښې ځما روح دې چه تاسو کښې تر هغه وخت پورې هیڅوك مومن نشي جوړیدې چه ترڅو هغه خپل خواهش د هغه دین تابع نکړې کوم چې ما راوړې دې (۱)

د زبیر رضي الله عنه او انصاري رضي الله عنه مقدمه:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه حضرت زبیر رضي الله عنه یو انصاری سره د باغ په اوبه کولو جګړه اوکړه ، نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه زبیر ته اوبه اوڅکوه او بیا ئې د انصاری باغ ته پریږده. دې باندې انصاری اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! دا خو ستا د ترور ځوئې دې ، دې آوریدو سره د حضرت نبی کریم ﷺ مخ مبارك مغیر شو او وې فرمائیل چه زبیر! چه ته اوبه ورکړې نو بیا اوبه اوساته (مه ئې ورکوه) تردې چه اوبه د باغ دیوالونوته اورسی نو بیا ئې خپل ګاونډي طرفته پریږده.اول خو حضرت نبی کریم ﷺ داسې صورت بیان کړو چه په هغې کښې حضرت زبیر رضي الله عنه ته څه تکلیف نه وو ، او انصاری ته فراخي ورکړې.لیکن کله چه انصاری دا خپل حق کښې بهتر اونه ګڼړله نو حضرت نبی کریم ﷺ زبیرته دهغه پوره حق ورکړو. حضرت زبیر رضي الله عنه فرمائي چه ترکومې ځما خیال دې نو دا آیت ﴿فَلَاوَرَبِّكَ﴾ الخ هم دې باره کښې نازل شوې دې.(۲)

په دې واقعه کښې بل روایت:- مسند احمد کښې یو مرسل حدیث مبارك کښې دی چه دا انصاری بدری وو(۳)او یو روایت کښې دی چه دواړو کښې په دې جنګ وو چه نهر سره دحضرت زبیر رضي الله عنه باغ نزدې وو او بیاد انصاری.انصاری وئیل چه اوبه مه ایساروه چه دواړو باغونو ته یوشان راځی.(۴)

دانصاری نوم:- ابن ابی حاتم کښې دی چه دا دواړه دعویدار حضرت زبیر رضي الله عنه او حضرت حاطب بن ابی بلتعه رضي الله عنه وو(۵) حضرت نبی کریم ﷺ دوی کښې دا فیصله اوکړه چه مخکښې دې نزدې والا اوبه ورکړی او بیا دې لاندې والا.

دحضرت عمر رضي الله عنه د نبی ﷺ په فیصله نه راضی کیدونکې کس قتلول:- بل یو غریب روایت کښې شان نزول دا مروی دې چه دوه کسانو خپل جنګ حضرت نبی کریم ﷺ ته یوړو او خپله فیصله ئې حضرت نبی کریم ﷺ ته پیش کړه خوچه دچا خلاف وه هغه اوئیل چه یارسول الله ﷺ !تاسو مونږ حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته اولیږئ، حضرت نبی کریم ﷺ ورته اووئیل چه ډیره ښه ده هغه ته ورشئ.هرکله چه دوی راغلل نو چه د چا حق کښې فیصله شوې وه هغه ټوله واقعه بیان کړه.حضرت عمرفاروق رضي الله عنه دې بل سړی ته اووئیل چه دا ریښتیا دی. هغه اقرار اوکړو. دوی ورته اوفرمائیل چه تاسو دواړه دلته ایسار شئ څه راځم او تاسو کښې فیصله کوم. لږ وخت پس توره په لاس راغلو او چه کوم سړی وئیلی وو چه مونږ حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ته واستوه د هغه څټ ئې والوزولو. دویم سړی چه دا اوکتل نو اوتښتیدو ، حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! ځما ملګرې اووژلې شو او ما خان بچ کړو او دلته راغلم اوکه نه وې راغلې نو ځما هم خیرنه وو. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ما عمر داسې نه ګڼړلو چه هغه به داسې جرات سره دیومومن خون واخلي.دې باندې دا آیت مبارك نازل شو. اوالله ﷻ حضرت عمرفاروق رضي الله عنه بری کړو. خو هسې نه چې دې نه پس هم دا طریقه خلقو کښې روانه وی. نو ددې وجې دې نه پس آیت نازل شو چه ﴿وَلَوْاَنَّاكَتَبْنَاعَلَيْهِمْ﴾ چه مخکښې راځی.(ابن ابی حاتم).ابن مردویه

---

(۱) شرح السنة للبغوی : ۱۰۴)-

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (فلا وربک لا یومنون...) : ۴۵۸۵، صحیح مسلم: ۲۳۵۷ ، ابوداود : ۳۶۳۷، ترمذی: ۱۳۶۳ نسائی: ۵۴۱۸ ابن ماجة: ۱۴۸۰)-

(۳) احمد: ۱۶۵/۱ البخاری: ۲۷۰۸ وهو صحیح)-

(۴) احمد: ۵/۴ صحیح بخاری : ۲۳۵۹ صحیح مسلم: ۲۳۵۷)-

(۵) ابن ابی حاتم)-

کښې هم داروایت چه غریب اومرسل دې او ابن ابی لهیعه راوی ضعیف دې.والله اعلم.

دحضرت عمرﷺ واقعه په بل سند سره : - دویم سند سره مروی دی چه دوه سړی د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او خپله جګړه ئې پیش کړه. حضرت نبی کریم ﷺ د حقدار سړی په حق کښې فیصله اوکړه.لیکن چه دچا خلاف فیصله شوې وه هغه اووئیل چه څه په دې راضی نه یم.حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه ته څه غواړې ؟ هغه اووئیل چه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ ته ورشو. دواړه چه کله هلته اورسیدل نو حضرت صدیق اکبر ددوی واوریدل او وې فرمائیل چه ستا فیصله هم هغه ده چه کومه حضرت نبی کریم ﷺ کړې ده. هغه بیاهم خوشحاله نه شو. او وې ونیل چه څه حضرت عمرفاروق ﷺ ته ورځو. هغوی ته چه ورغلل نو بیا هغه اوشو چه کوم پورته بیان شو(تفسیر حافظ ابواسحاق)

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِاخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ

اوکه چرې مونږ| فرض کړې وې| په دوئ| چې قتل کړئ | ځانونه خپل |یااوځئ بهر| د کورونو خپلو نه

اوکه مونږ دوئ ته دا حکم ورکړې وې اچې خپل ځانونه قتل کړئ | یا د خپلو کورونو نه اوځئ ....

مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ط وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا

نونۀ به وو کړې دوئ داکار| سوا| دلږو کسانو | ددوئ نه | اوکه | دوئ | اکړې وې| هغه

نو په دوئ کښې به ډیرو کمو کسانو په دې عمل کړې وو| اوکه چرې دوئ په دغه نصیحت عمل کړې وې

يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿۶۶﴾ لا

چې نصیحت کیږی دوئ ته|په هغې سره| نوو به دا کار|غوره|ددوئ دپاره| اوزیات ټینګ ساتونکې(ایمان کښې)

نودابه ددوئ دپاره ډیره بهتره وه| .... اودایمان دمضبوطیا سبب به وو

وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۶۷﴾ لا وَّلَهَدَيْنٰهُمْ

اوبیابه خامخا ورکړې وو مونږ دوئ ته | د طرفه خپل نه| اجر لوئې| اوخامخابه خودلې وه مونږ دوئ ته

اوکه داسې ئې کړې وې نو مونږ به ورله دخپل طرفنه ډیرلوئې اجرور کړې وو| اوپه سمه

صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۶۸﴾ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ

لاره | نیغه |اوڅوک چې حکمونه منې دالله| اود رسول | نودغه کسان به| دهغوکسانو سره وی

لار به مو روان کړی وو| اوڅوک چې د الله اودهغه درسول حکم اومنی|نوهغوئ به دهغې خلقو سره وی

اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ

چې انعام کړې دې الله | په هغوئ باندې| یعنی دپیغمبرانو سره| او دصدیقانو سره| اودشهیدانو سره

په چا چه الله ﷻ نعمتونه کړی دی | چې پیغمبران دی ، صدیقان دی ، شهیدان دی

وَالصّٰلِحِيْنَ ج وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿۶۹﴾ ط ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ط

او د نیکانو سره | او ښۀ دی | دا کسان |دپاره دملګرتیا| دا حقیقی فضل دې | د طرفه د الله نه

اونیکان دی| اودغه کسان ډیرښۀ ملګری دی | .... دا هغه فضل دې چې دالله ﷻ دطرفنه کیږی

وَكَفٰى	بِاللّٰهِ	عَلِيْمًا ﴿٧٠﴾
او كافي دی	الله	پوهه

اودده په حقيقت صرف دالله علم كافي دی

قوله تعالى: وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ

د كافرانو فطرت:- الله خبر وركوی چه اكثر خلق داسې دی كه هغوئ دهغه كارونو نه منع كړې شی چې دكومو نه منع كړې شوې او دوئ هغه لګيا دی كوی نوهغوئ به دا كارونه كول.ځكه چې د دوی ذليله طبيعتونه دالله ﷻ د حكم مخالف جوړ شوی دی.نو دلته الله ﷻ دخپل علم خبر وركوی چه كوم كارونه شوی نه دی او هغه كيدلې نو هغه به څنګه كيدلې.

ديوبزرګ قول:- ددې آيت مبارك آوريدو سره يو بزرګ اوفرمائيل كه الله ﷻ مونږ ته دا حكم كړې وې نو يقينا مونږ به كړې وې ليكن دهغه شكر دې چه هغه مونږ ددې نه بچ كړو.هركله چه حضرت نبی كريم ﷺ ته دا خبره اورسيده نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه بيشكه ځما امت كښې داسې داسې خلق هم دی چه هغوئ په زړونو كښې ايمان د مضبوطو غرونونه نه هم زيات مضبوط او ثابت دی [1] (ابن ابی حاتم).

دثابت بن قيس ؓ قول:- ددې روايت بل سند كښې دی چه ډير صحابه كرامو ؓ دا فرمائيلې وو. د حضرت سدی ؒ قول دې چه يو يهودی حضرت ثابت بن قيس بن شماس ته په فخر سره وئيلی ووچه الله ﷻ پـه مـونږ بانـدې پخپلـه دخپـل ځان قتـل كـول فـرض كـړې وو.نـو دې بانـدې حضرت ثابت ؓ اوفرمائيل چه والله كه مونږ باندې دافرض وې نومونږ به دا هم كولې.نودې باندې آيت مبارك نازل شو.

دايت په شان نزول كښې بل حديث:-اويو روايت كښې دی چه كله دا آيت نازل شو نو حضرت نبی كريم ﷺ اوفرمائيل كه دا حكم شوې وې نو ددې حكم منلو كښې به يو ابن عبد هم وې (ابن ابی حاتم).

دعبدالله بن رواحه ؓ فضيلت:- او يو روايت كښې دی چه دا آيت مبارك حضرت نبی كريم ﷺ اوونيلو نو عبدالله بن رواحه ؓ طرفته ئې اشاره اوكړه او وې فرمائيل چه دې هم په دې عمل كولووالو نه دې.

قوله تعالى: وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿٦٦﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٦٧﴾ وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿٦٨﴾

دالله تعالى داطاعت انعام:- بيا فرمائی كه دې خلقو دا حكم منلې وې او زمونږ منع كړو كارونو نه منع شوې وې نودابه ددوئ په حق كښې زياته بهتره وه.ددې نه چې هغوئ دالله د حكم مخالفت اوكړې او ممانعت كښې اخته شی،اوهم دا زيات ريښتونی دی،نو هغه وخت كښې به مونږ دوی ته جنت وركړې وې او دنيا او آخرت كښې به مو ددوی راهنمائی كړې وې.

قوله تعالى: وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿٦٩﴾

د الله او رسول تابعدار به كوم ځائې وی:- بيا فرمائی چه دالله ﷻ او رسول ﷺ په احكامو باندې چې چا عمل اوكړو اودمنع شوؤ كارونونه منع شو.نوهغه ته به دالله ﷻ دعزت په كور كښې عزت ملاويږی.او دې به دنبيانوعليهم السلام ملګرې وی ، او د صديقينو مرتبې د نبيانو عليهم االسلام نه پس دی ،بيا دشهيدانو ،بيا دټولو مومنانو چه هغوئ صالحان وی.او دهغوئ ظاهر او باطن ښكلې وی.لړ خيال خو اوكړنی چه څنګه پاك او بهترين ملګری دی.

هرپيغمبر ؑ د مرګ او ژوند اختيار ملاويدل:- صحيح بخاری كښې دی چه حضرت عائشه ؓ فرمائی چه ما د حضرت نبی كريم ﷺ نه آوريدلی دی چه ؑ نبی ته د هغه د مرض په زمانه كښې دنيا كښې د

[1] ابن ابی حاتم : ۹۹۲۶-

پاتې کیدو او اخرت ته دتلو اختیار ورکولې کیږي هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ بیمار شو نو اود کوم مرض نه چې حضرت نبی کریم ﷺ نه شو پاسیدې نو د حضرت نبی کریم ﷺ آواز مبارک ډیر زیات په مزه شو ، خو ما واوریدل چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی ﴿چه هغونی سره چه چا بانديې الله ﷻ انعام کړې دې چه نبیان علیهم السلام دی ، صدیقین دی ، شهیدان دی اونیکان دی.ما ته معلومه شوه چه اوس حضرت نبی کریم ﷺ ته اختیار ورکړې شوې دې [1]

هم دا مطلب دې دهغه بل حدیث مبارك کښې چه کوم کښې د حضرت نبی کریم ﷺ الفاظ وارد شوی دی چه انې الله ﷻ ! څه اوچت او بهتر ملګري غواړم.دې ځل حضرت نبی کریم ﷺ دا الفاظ ارشاد اوفرمائیل او بیا وفات شو.[2] علیه افضل الصلوٰة والتسلیم.

دایت شان نزول:- ددې آیت مبارك شان نزول په باره کښې تفسیرابن جریر کښې دی چه یو انصاری حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او حضرت نبی کریم ﷺ اوکتل چه هغه ډیر پریشانه دې.حضرت نبی کریم ﷺ ترې د پریشانئ د سبب تپوس اوکړو .نوجواب کښې هغه اووئیل یارسول الله ﷺ ! دلته مونږ خلق ستاسو خدمت کښې سحر مابنام ناست یو اوستاسو دیدار کوو ، او یو ساعت دوه هم تاسو سره ناست یو،لیکن تاسو به د قیامت په ورځ د نبیانو علیهم السلام په اعلی مرتبوکښې یئ،اومونږ به تاسو ته نشو دررسیدې.حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ جواب ورنکړو نو دې سره جبریل ﷺ نازل شو او دا آیت مبارك ئې راوړو.حضرت نبی کریم ﷺ هغه صحابی پسې کسان اولیږل اوهغه ته ئې دا زیرې ورکړو.

دشان نزول باره کښې بل روایت:- هم دا اثر مرسل سند سره هم مروی دې.دهغې سند ډیر بهتر دې.حضرت ربیع ﷛ فرمائی چه صحابه کرامو ﷡ اووئیل چه دا ظاهره ده چه د حضرت نبی کریم ﷺ درجه حضرت نبی کریم ﷺ باندې ایمان راوړو والو نه ډیره زیاته اوچته ده.نو مونږ چه کله جنت کښې جمع شو نو خپلو کښې به یو بل څنګه ګورو او څنګه به ملاویږو. نو دا آیت مبارك نازل شو او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د اوچتو درجوجنتیان به د لاندې درجو جنتیانو ته راځی او دبهار موسم کښې به یوباغ کښې په ټول جمع کیږی اود الله ﷻ داحساناتو ذکر او دهغه پاك ذات تعریفونه به کوی.او چه څه غواړی نوهغه به ورته ملاویږی او هروخت کښې به نازونعم کښې وی.

پورتنې روایت په بل سند سره :- ابن مردویه کښې روایت دې چه یو سړې حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! څه تاسو د خپل ځان نه اود خپل اهل وعیال نه او د خپلو بچونه زیات محبوب ګنړم ، څه چه کورته لاړشم نو د زیارت کولو شوق ما بې قراره کړی او صبر نشم کولې او منډې وهم اوبیا دیدارډپاره راشم.لیکن کله چه ماته خپل اودحضرت نبی کریم ﷺ مرګ رایاد شی او ددې یقین دې چه حضرت نبی کریم ﷺ به جنت کښې نبیانوعلیهم السلام سره په اوچتو درجو کښې وی اوځه به لاندې درجوکښې یم. نو ویریږم چه بیا به څه دحضرت نبی کریم ﷺ دیدارنه محروم شم. حضرت نبی کریم ﷺ ورته هیڅ جواب ورنکړو په دې دا آیت نازل شو[3]ددې روایت نورې هم طریقې دی

زیاتې سجدې د نبی کریم د ملګرتیا سبب:- صحیح مسلم شریف کښې دی چه ربیعه بن کعب اسلمی ﷛ فرمائی چه څه یو شپه د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې ووم او اوبه وغیره به مې ورته راوړې.یو ځل حضرت نبی کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه څه اوغواړه.ما اووئیل چه څه په جنت کښې ستاسو ملګرتیا غواړم.وې فرمائیل چه دې نه سوا نور بل څه اوغواړه.ما اووئیل چه هم دا غواړم.حضرت نبی کریم ﷺ

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء: باب (فاولئک مع الذین) : ۴۵۸۶ صحیح مسلم: ۲۴۴۴، ابن ماجة ۱۶۲۰)-

[2]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب اخر ماتکلم به النبی صلی الله علیه وسلم ۴۴۶۳، ابن ماجة: ۲۴۴۴)-

[3]) ابن مردویه ، دا روایت دشواهدو لحاظ سره حسن دې)-

اوفرمائیل چه ماسره مدد کوه او سجدې ښه ډيرې کوه. (۱)

د نبي ﷺ د ملګرتیا نسخه:- مسند احمد کښې دي چه یو سړی حضرت نبي کریم ﷺ ته اوونیل چه ی داالله ﷺ د بې شریك کیدو او د حضرت نبي کریم ﷺ د رسول کیدو ګواهي ورکوم ، پنځه وخته مونځ ادا کوم ، دخپل مال نه زکوة ورکوم ، او درمضان روژې نیسم.نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوک تر مرګه پورې په دې قائم وی نو هغه به نبیانو ، صدیقینو ، اوشهیدانوسره داشان وی لکه څنګه چه څما دا دوه ګوتې یو ځائې دی .لیکن دا شرط چه دمور پلارنافرمان نه وی.

دقران تالی به پیغمبرانو سره وی:- مسند احمد کښې دي چه چا داالله تعالی لاره کښې زر آیتونه اوونیل نو هغه به انشاء الله د قیامت په ورځ نبیانو ، شهیدانو او صالحانو سره وی.

د صحابود خوشحالئ سبب:- ترمذی شریف کښې دی چه ریښتوني امانتدار تاجر به نبیانو ، صدیقینو اوشهیدانو سره وی.(۲)ددې تپولو نه زیات زیرې په هغه حدیث مبارك کښې دې کوم چې د صحاح او مسانید وغیره کښې د صحابه کرامو ﷺ یو لوئې ډلې نه په تواتر سره نقل دې چه حضرت نبي کریم ﷺ نه دهغه سړی باره کښې تپوس اوشو چه یوقوم سره محبت ساتی لیکن هغوئ سره ملاو شوی نه وی.حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿المرءمعمن احب﴾ هر انسان به هغه چا سره وی چه چا سره ئې محبت کولو. حضرت انس فرمائی مسلمانان څومره په دې حدیث مبارك سره خوشحاله شو نو دومره په بل څیز سره نه وو خوشحاله شوې.(۳)

دانس ﷺ د نبي کریم ﷺ سره محبت:- حضرت انس ﷺ فرمائی چه په الله قسم څما محبت حضرت نبي کریم ﷺ او حضرت ابوبکرصدیق ﷺ ، حضرت عمرفاروق ﷺ سره دې ، نوڅما امید دې چه الله ﷺ به ما دوی سره پورته کوی.اګر چه څما اعمال ددوی په شان نه دی (یا الله ﷺ ! ته څمونږ زړونه هم د حضرت نبي کریم ﷺ اودحضرت نبي کریم ﷺ د ملګرو دمحبت نه ډك کړې اوزمونږ حشر هم دوی سره اوکړې ،

د پیغمبرانودرجو ته به څوک رسیږی:- حضرت نبي کریم ﷺ فرمائی چه جنتیان به دخپل ځان نه پورته درجو والا جنتیانو بالاخانو نه داسې ګوری لکه څنګه چه تاسو یو ځلیدونکې ستوری ته چه مشرق یا مغرب کښې وی هغې ته ګورئې دوی به ډیره فاصله کښې وی.صحابه کرامو ﷺ عرض اوکړو چه یارسول الله ﷺ !دا منزلونه به څو د نبیانو علیهم السلام دپاره مخصوص وی نو مونږ هلته څنګه رسیدې شو؟ حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه ولې نه په هغه ذات قسم چه د هغه په قدرت کښې زما روح دې دې منزلونو ته به هغه خلق رسی چه څوك په الله ﷺ باندې ایمان راوړی اورسولان ریښتوني منی.(۴)(بخاری او مسلم).

په حدیث اوریدو سره دیو حبشی صحابي وفات کیدل:- یو حبشی د حضرت نبي کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوکړه څه تپوس کوې ، هغه عرض اوکړ یارسول الله ﷺ ! تاسو ته الله ﷺ په رنګ ،صورت ، اونبوت کښې مونږ باندې فضیلت درکړې دې . نو که څه په هغه څیزونو ایمان راوړم په کومو چې تاسو تاسو ایمان راوړې دې ، او هغه احکام اومنم کوم چې تاسو منئ نوآیا جنت کښې څه تاسو سره یو ځائې کیدې شم ؟ حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه اؤ په هغه الله ﷺ مې دې قسم وی چه دهغه په قبضه کښې څما روح دې جنتی حبشی به جنت ته داسې داخلیږی

---

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب فضل السجود : ۴۸۹)-
(۲) احمد : ۴۳۷/۳)-
(۳) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبي ﷺ باب مناقب عمر ﷺ : ۳۶۸۸ صحیح مسلم: ۲۶۳۹)-
(۴) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ما جاء في صفة الجنة : ۳۲۵۶ ، صحیح مسلم: ۲۸۳۱)-

چه سپین به وي او دده د تندی پرقا او نور به د زرو میلو په مسافت باندې هم په نظر راخي بیا نې اوفرمائیل چه ﴿لااله‌الاالله﴾ ویونکو سره الله ﷻ وعده ده.او ﴿سبحان‌الله‌وبحمده﴾ ویونکو دپاره یولاك شل زره نیکۍ لیکلې کیږی ، دې باندې یو بل صاحب اووئیل یارسول الله ﷺ ! چه هرکله داسې دی نو بیا به مونږ څنګه هلاك شو ؟ نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو انسان به دقیامت په ورځ داسې اعمالو سره راشی که هغه په غر باندې کیخودې شی نو په هغه به هم بوج شی ، خو یونعمت به داسې راشی چې ضرف د هغه په شکر کبنې به دا اعمال کم په نظر راخي.خو دا بله خبره ده چه الله ﷻ خپل رحمت کامله سره دا پټ کړی او جنت ورکړی ، او دا آیتونه نازل شو چه ﴿هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ﴾ نه تر ﴿وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾ پورې.نو حبشی صحابي ؓ اووئیل یارسول الله ﷺ ! چه په جنت کبنې ستاسو سترګې مبارکې کوم کوم څیزونه ګوری نو آیا هغه به څما سترګې هم ګوری ؟ نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو.نو دې باندې هغه دومره اوژړل چه هم دې کبنې وفات شو.رضی الله عنه وارضاه.حضرت ابن عمر ؓ فرمائی چه ما اوکتل چه دهغه لاش مبارك خپله حضرت نبي کریم ﷺ قبرته کوزوی.[1]دا روایت غریب دې او دې کبنې نکارت .دی او ددې سند ضعیف دې.بیا فرمائی چه داخاص دالله ﷻ عنایت او د هغه فضل دې او دهغه رحمت دې چه ددې قابل شو ، الله ﷻ ته ښه معلوم دی او هغه ښه پیژنی چه د هدایت او توفیق مستحق څوك دې.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ
اٸي هغه کسانو / چې ایمان مو راوړې دې / اونیسئ / وسلې خپلې
اٸي مومنانو تاسو خپلې وسلې څان سره اونیسئ
فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُوا جَمِيعًا ۝ وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن
بیا اوځئ په جدا جدا ډلو کبنې / یا اوځئ ټول په جمع / اوبیشکه بعضې په تاسو کبنې / خامخاهغه څوك دی
اوپه جدا جدا ډلو یا په جمع سره اوځئ /..........په تاسو کبنې څینې داسې هم شته چې
لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ فَإِنْ أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ
چې بېځ کوی خان دجنګ نه / نوکه اورسیږی تاسو ته / څه مصیبت / وائی چې / فضل اوکړو / الله
(دجنګ نه) خان بېځ کوی / که تاسو ته څه مصیبت اورسی نو دې وائی چې الله ﷻ راباندې دېرلوئې فضل اوکړو
عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ۝ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ
په ما باندې / چې نهٔ ووم زه / دهغوئ سره / حاضر / اوکه چرې / اورسیږی تاسو ته / فتح
چې زه ورسره موجود نهٔ ووم /...... اوکه په تاسو باندې الله ﷻ (د فتحې یا د مال غنیمت) فضل
مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ
د الله د طرفه / نو وائی / لکه چې نهٔ وه / په منځ ستاسو کبنې اوپه منځ دهغه کبنې / څهٔ دوستی
اوکړی انو داسې وائی لکیا شی چې ګنی ستاسو او دهغه په مینځ کبنې هډو مینه (پیژند ګلو) نه وه

[1]) الطبراني في الكبير : ۱۳۵۹۶)-

يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ مَعَهُمْ	فَاَفُوْزَ	فَوْزًا	عَظِيْمًا	فَلْيُقَاتِلْ
کاش چې زه وې	دهغوئ سره	نو کامیاب شوې به ووم	په کامیابۍ لوئ سره	نو پکار دي چې اوجنګیږي
کاش چې زه هم ورسره (جهاد دپاره) تلې وې	نو په لویه کامیابۍ بۀ کامیاب شوې ووم	د الله په لار کښې		

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	الَّذِيْنَ	يَشْرُوْنَ	الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا	بِالْاٰخِرَةِ	وَمَنْ يُّقَاتِلْ
په لاره دالله کښې	هغه کسان	چې خرڅوي	ژوند ددنیا	په آخرت باندې	او څوک چې جنګ اوکړي
هغه کسانو دپاره جهاد کول پکار دي	چې ددنیا ژوند د آخرت بدله کښې اخلي	او څوک چې			

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	فَيُقْتَلْ	اَوْيَغْلِبْ	فَسَوْفَ	نُؤْتِيْهِ	اَجْرًا عَظِيْمًا
په لار دالله کښې	نوکه قتل کړې شي	یا غالب شي	نو زر به	ورکوؤ مونږه هغه ته	اجر لوئ
دالله ﷻ په لار کښې جهاد اوکړي	اوبیا شهید کړې شو	یاغلبه اومومي	انو مونږ به ورته ډیرزر لوئي اجر ورکړو		

کافرانو سره د قتال دپاره دجنګ سامان دتیارولو ساتلو حکم :- الله ﷻ مسلمانانو ته حکم کوي چه هغوئ هر وخت خپل دبچ کید بندوبست کوي او هر وخت وسله په لاس اوسي چه دوی باندې دښمن په آسانه غالب رانشي. دضرورت وسله ځان سره ساتئي او خپل شمیر زیاتوئي ، او قوت زیاتوئي ، او باقاعده دجهاد دپاره په یو آواز ښه په ځوانمردئي سره راپاسئ ، ورو ورو لښکرو کښې تقسیم شئ یا د فوج په صورت کښې ، چه هر څنګه هم وی نو کله چه آواز اوشي نو زر تیاریږئي. دا دمنافقانو خصلت دې چه پخپله هم دالله ﷻ د لارې نه زړه پټوي او نورو ته هم دې تلقین کوي. لکه څنګه چه عبدالله بن ابی سلول سردار دې. دمنافقانو فعل وو چه الله ﷻ دې هغوئ رسوا کړې. ددوی دا حالت دې کـه د الله ﷻ رحمت سره مسلمانانو ته ددښمن مقابله کښې کامیابی اونشوه نو دښمن به په دوی غالب شي ، او دوی ته نقصان اورسیدو ، اوددوی سرې شهیدان شو ، نو دوی کور کښې ناست وی ، او په خپل هوښیارتوب فخر کوی ، او دا دالله ﷻ انعام ګنړی چه دوی په جهاد کښې شریک نه شو. خو دې بې خبرو ته معلوم نه دی چه کوم اجر و ثواب دې مجاهدینو ته ملاؤ شو دهغه ټولو نه دا بدنصیبه محروم پاتې شو. که دوی وې نو دوی به د غازی درجه موندې وې او د خپل صبر ثواب په دوی ته ملاؤ شوې وې یا به دوی ته د شهادت اوچته درجه ورکړې شوې وې.

او که مجاهدینو ته دالله ﷻ فضل ملاؤ شو یعنی دوی په دښمنانو باندې غالب شو ، دوی ته فتح نصیب شوه ، دوی دښمنان تس نس کړل ، او مال د غنیمت کښې دوی ته وینځې او غلامان ملاؤ شو او دوی فتح اونصرت سر ه واپس راغلل ، نو اوس دوی غصه کښې دی او ډیر افسوسونه کوی ، او پښیمانه دی ، او داسې کلمات د خولې نه اوباسی چه ګویا دوی هډو ستاسو نه نه وو ، لکه چه ددوی دین بل دې. وانی چه هغوئ سره هم نه شو او مونږ ته حصه هم ملاؤ نشوه او مونږ نه وینځې او غلامان هم لاړل. الغرض چه په دنیا کښې په دوی باندې پښیمانتیا ده. نو کوم مومنان چه دالله ﷻ لار کښې تلو ته تیار دی هغوئ ته پکار دی چه هغه خلقو سره جهاد اوکړی چه کوم ددنیا بدلـه کښې دین خرڅوي. خپل کفر د خپل عدم ایمان په وجه بربادوی. واورئي ! دالله ﷻ لار کښې چه څوک مجاهد وی نو هغه ته نقصان نه وی ، ددوی دواړه جهانونه ښائسته وی. که دې قتل کړې شي نو ده ته اجر و ثواب ملاویږی ، غالب شي نو بیا هم ورته ثواب ملاویږی.

بخاری او مسلم کښې دی چه د الله ﷻ لار کښې دمجاهد ضامن پخپله الله ﷻ دې ، یا بـه دوی جنت تـه داخل کړي ،یا چه دکوم ځائې نه هغه تلې دې هغه به ته صحیح سالم غنیمت سره واپس راشي.[1]
فالحمدلله.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ

اوآخرڅه شوی دی په تاسو | چې نۀ جنګیږئ | په لار د الله کښې | حال دا چه کمزوری

آخر څه وجه ده چې تاسود الله ﷻ په لار کښې جهاد نۀ کوئ | ....حالانکه هغه کمزوری

مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا

د سړو نه | او دښځو نه | اودماشومانو نه | هغه کسان | چې وائی | ائې ربه زمونږه | راوباسې مونږ

سړي اوښځې اوماشومان چې هغوئ فریادونه کوی | او وائی چې ائې زمونږه ربه مونږ راوباسې

مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

د دې کلی نه | چې ظالمان دی | اوسیدونکی د دې | او پیدا کړې دپاره زمونږ | د خپل طرف نه

ددې کلی (مکې) نه | ځکه چه ددې خلق ظالمان دی | اودخپل طرفنه مونږ دپاره څوک ملګرې اوګرزوه

وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ۝ الَّذِينَ آمَنُوا

دوست | او پیدا کړې دپاره زمونږ | دطرفه خپل نه | مددګار | هغه کسان | چې ایمان ئې راوړې دې

اودخپل طرفه مونږ دپاره څوک مددکونکې پیدا کړه | .... کوم خلق چې ایماندار دی

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ

هغوئ جنګ کوی | په لار د الله کښې | اوهغه کسان | چې دکفر په لاره روان دی | هغوئ جنګ کوی

هغوئ دالله ﷻ په لار کښې جهاد کوی | ....اوکوم چې کافران دی هغوئ د

فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ

په لار د ابلیس کښې | نو اوجنګیږئ | ددوستانو دشیطان سره | بیشکه تدبیر | دشیطان

شیطان په لار کښې جنګ کوی | نودشیطان ملګرو سره په کلکه اوجنګیږئ | بیشکه دشیطان تدبیرونه

كَانَ ضَعِيفًا ۝

دی کمزوری |

(د الله د تدبیر په مقابله کښې) ډیر کمزوری دی |

قوله تعالی: وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ :- الله ﷻ مومنانو ته رغبت ورکوی خپله لار کښې د **د مظلومو مسلمانانو د مدد دپاره جهاد فرض دې** چه په مکه کښې دی او په هغوئ کښې ښځې او جهاد کولو او فرمائی چه هغه کمزوری او بې وسه خلق

[1] صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه وسلم احلت لکم الغنائم : ۳۱۲۳، صحیح مسلم: ۱۸۷٦، نسائی : ۳۱۲٤)-

ماشومان هم دي او هغوئ هلته تنګک شوي دي.او کافران په هغوئ نوي نوي ظلمونه کوي .اوهغوئ بالکل بې وسه دي او هغوئ آزاد کړني او هغوئ هم دا وائي چه مو نږ ددې خاني نه آزاد کړني.مکې مکرمې ته دې آيت مبارك کښې قريه ونيلې شوي دي ﴿وَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ﴾ډير کلي ددې کلي نه زيات طاقتور وو ، او ددې کلي والو هغوئ اوويستل.دمکې اوسيدونکي ماته د دکافرانودظلم شکايت کوي او ورسره خپلو دعاګانوکښې وائي چه ائې ربه د خپل طرفنه مونږ دپاره مددګار اوولي مقرر کړه.

ابن عباس ﷺ په معذورينو کښې وو:- صحيح بخاري کښې دي چه حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه زه اوځما مور هم په دې کمزورو خلقو کښې وو[1]او يو روايت کښې دي چه دوي ﴿وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ﴾ اولوستلو او وې فرمائيل چه ځما مور بي بي هم په دې خلقو کښې ده.او هغه الله ﷻ معذوره کړې ده. [2]

﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾

بيافرمائي چه ايماندار دالله ﷻ د فرمانبردارئي اورضا دپاره جهاد کوي.اوکفاردشيطان اطاعت کوي.نو مسلمانانو ته پکار دي چه دشيطان دوستان چه د الله ﷻ دښمنان دي ، دوي سره د زړه نه جهاد اوکړي او يقين اوساتي چه د شيطان مکروه او فريب به ددوي هيڅ اونکړي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا

| آيا او نۀ ليدل تا | هغه کسان | چې اوونيلې شو | هغوئ ته | چې بند کړئ

| تۀ هغه خلقو ته نه ګورې چې ورته وئيلې شوې وو

أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ

لاسونه خپل | اوقائموئ مونځ | او ورکوئ زکاة | نو هر کله | چې فرض کړې شو

چې خپل لاسونه (دجنګ نه) بند کړئ | اومونځ قائموئ | اوزکاة ورکوئ | نواوس چې هرکله

عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ

په هغوئ باندې | جهاد | نو اوس دا حال دې چې | يوه ډله | دهغوئ نه | ويريږئ | دخلقو نه

هغوئ ته د جهاد حکم ورکړې شو | نوپه دوي کښې ديوې ډلې دا حال دې چې د خلقونه داسې ويريږي

كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا

پشان دويرې | دالله | يا زياته ويره | اووائي | ائې ربه زمونږه | ولې فرض کړو تا | په مونږ

لکه څنګه چې دالله نه ويره پکار ده | بلکه ددې نه هم زيات ويريږي | او وائي چې ائې زمونږ ربه په مونږ دې

الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا

جهاد | ولې دې روستو نۀ کړومونږه | دنيتې | نزدې پورې | ورته اووايه | سامان د ژوند ددنيا

ولې جهاد فرض کړو | ولې دې مونږ ته نور مهلت رانکړو | (ائې پيغمبره ﷺ) تۀ ورته اووايه چې ددنيا ژوند

---

[1] صحيح بخاري کتاب التفسير باب (وما لکم لا تقاتلون ...) : ۴۵۸۷)-

[2] صحيح بخاري ايضا : ۴۵۸۸)-

قَلِيلٌ ۚ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝

لږدي||او آخرت ډیربنهٔ دي|دپاره دهغه چا|چې ویریږي|اونهٔ به کیږي ظلم په تاسو| د یو تار برابر هم

ډیرلږ دي | اود پرهیزګارو دپاره آخرت ډیرغوره دي |....... او په تاسو به د یو تار برابر هم ظلم نشي کولی

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ

هر چرته چې | یئ تاسو | رالاندي به کړي تاسولره| مرګ | اګر که | یئ تاسو| په قلاګانو

(پاتې شومرګ) نو چه هرځائې کښې ئې مرګ به درته ضرور راځي | اګر که په مضبوطو قلاګانو کښې

مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن

مضبوطو کښې | اوکه اورسي دوئ ته | څهٔ خیر | نو وائي | دا د طرفه د الله نه دي | اوکه

محفوظ ئې | اوهرکله چې دوئ ته څه فائده اورسي | نو وائي چې دا د الله ﷻ دطرفه مقرر ده| اوکه

تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ

اورسي دوئ ته څه مصیبت| نووائي| دادي د طرفه ستا نه دي | اووایه چې ټول | دطرفه دالله نه دی

دوئ ته څهٔ نقصان اورسي | نو دوئ وائي چې دا ستا د طرفه دي| ته ورته اووایه چې دا ټول هرڅه دالله د طرفه دی

فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ۝ مَّا أَصَابَكَ

نوڅه شوی دی په دې| خلقو| چې نهٔ دی نزدې دي ته| چې پوهه شي| په څه خبره| څه چه اورسیدل تا ته

آخر په دوئ څه شوې دی چې په هیڅ خبره نهٔ پوهیږي | ....تا ته چې څه

مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ

د خیر نه | نو دطرفه دالله نه دي | او څه چې اورسیدل تاته | د شر نه | نو هغه دنفس ستا نه دی

خیر رسي | نود الله ﷻ په مهربانئ دررسي | اوچې کوم نقصان دررسي| نوهغه دخپل عمل په وجه دررسي

وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝

اولیږلي ئې مونږ ته (اې محمده ﷺ)|دپاره دخلقو | رسول | او کافي دي الله |په حیثیت د ګواه|

اوائې پیغمبره ﷺ ته خو مونږ ټولو خلقوته رسول لیږلي ئې ||او په دې خبره صرف دالله ګواهي کافي ده|

قوله تعالی: اَلَمْ تَرَ اِلَی الَّذِیْنَ قِیْلَ لَهُمْ کُفُّوْا اَیْدِیَکُمْ

دایت پس منظر :- واقعه بیانیږي چه د اسلام په شروع کښې کله چه مسلمانانو مکه مکرمه کښې وو ، هغوئ کمزوري وو ، کم وو ، په عزتمند ښار کښې وو ، دکافرو غلبه وه ، دوی دهغوئ ښار کښې وو ، هغوئ زیات وو ، هغوئ جنګي سازوسامان سره طاقت کښې وو ، ددې وجې الله ﷻ په هغه وخت کښې مسلمانانوته د جهاد حکم ورنکړو بلکه دوی (مسلمانانو) ته ئې اوفرمائیل چه دوی دې دکافرانو سزاګانې برداشت کوي ، د هغوئ مخالفت دې برداشت کوي، دهغوئ ظلمونه دې زغمي ، دالله ﷻ د طرفنه چه کوم احکام نازل شوی دی په هغې دې عمل کوي ، مونځ دې ادا کوي ، زکوة دې ورکوي

اګر چه دوی سره مال هم زیات نه وو لیکن بیا هم هغوی ته مسکینانو سره د مدد کولو او همدردئی کولو حکم شوې وو. د الله ﷻ د مصلحت تقاضا دا وه چه دوی دې کفارو سره جنګ نه کوی بلکه صبر دې کوی.بل طرفته کافرو دوی باندې ډیر زیات ظلمونه کول.هر ورځ کې لوئې ته به ئې سختې سزاګانې ورکولې.مسلمانان ئې ډیر زیات تنګ کړی وو. ددې وجې ډیر زیات برداشت سره جوش پیدا شوې وو ،او ژبې نه به ئې الفاظ وتل چه د دې روزانه روزانه مصیبتونو نه خودا بهتر ده چه په یو ځل په دوی باندې د زړه براس اوباسو ، میدان کښې لاس په لاس معلوم کړو ، کاش چه مونږ ته الله ﷻ د جهاد حکم راکړی.لیکن اوسه پورې حکم نه وو شوې.هرکله چه دوی ته د هجرت اجازت ملاؤ شو او مسلمانانو خپل دین ، خپل زر ، خپله زمکه په الله ﷻ قربان کړل. او خپل دین اسلام سره مکې مکرمې نه لاړل ، مدینه منورې ته اورسیدل نو دلته دوی ته هر رنګ سهولت اوامن ملاؤ شو ، دمدد کولو دپاره ورته انصارمدینه ملاؤ شو. ، تعداد ئې زیات شو ، قوت او طاقت ئې څه قدرې زیات شو ، نو اوس د الله ﷻ طرفنه دوی ته اجازت ملاؤ شو چه تاسو سره څوک جهاد کوی نو هغوئ سره جهاد کوئ. بعضې خلق ویریدل ، میدان جنګ کښې د قتل کیدو نظاره ، دښځو د کونډیدو خیال ، دبچو د یتیم کیدو ویره ،ددوی مخکښې وه.په ویره کښې ئې اووئیل چه ائې الله ﷻ جهاد دې ولې اوس فرض کړو ،لږ خو به دې مهلت راکړې وې.

هم دا مضمون نورو آیتونو کښې دا شان بیان شوې دی چه ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ﴾ مختصر دا چه ایماندار وائی چه یو سورت ولې نازل نه شو. هرکله چه څه سورت نازل شی او په هغې کښې د جهاد ذکر وی نو د بیمار زړه خلق وائی او په غصه کښې وائی او دمرده ګټانو په شان سترګې بندې کړې ، په دوئ افسوس دی. حضرت عبدالرحمان بن عوف او ددوی ملګری مکې ته حضرت نبی کریم ﷺ ته راغی او وائی چه یارسول ﷺ ! مونږ ته د کفر حالت کښې عزت حاصل وو او اوس د اسلام حالت کښې مونږ ذلیله ګڼړلې شو (مطلب دا وو چه د حضرت نبی کریم ﷺ حکم منل ضروری دی ، او حضرت نبی کریم ﷺ مقابلې کولو نه منع کوی چه دې سره دکافرو جرات نور هم زیات شو ، او هغوئ مونږ ته ذلیل وائی ، نو حضرت نبی کریم ﷺ مونږ ته ولې د مقابلې کولو اجازت نه راکوی) لیکن حضرت نبی کریم ﷺ جواب ورکړو چه ماته دالله ﷻ هم دا حکم دې چه مونږ معافی اوکړو او خبردار کافرو سره جنګ مه کوئی.بیا چه کله مدینې منورې ته ئې هجرت اوکړو نودلته د جهاد احکام نازل شو خوخلق روستو شو ، نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو (نسائی ، حاکم ، ابن مردویه). ([1])

ایت د کمزور مسلمانانو باره کښې دې:- حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه کله صرف د صلوة او زکوة حکم وو نو خواهش به ئې کولو چې جهاد فرض شی ، هر کله چه د جهاد فرضیت نازل شو نو کمزوری مسلمانان ویریدل لکه څنګه چه د الله تعالی نه ویریدل پکار دی.بلکه ددې نه هم زیات ویریدل او وې وئیل چه ائې ربه ! تا په مونږ جهاد ولې فرض کړو ، ولې دې مونږ ته دمرګ وخت پورې صحیح فائده اوچتولو نه منع کړو. دوی ته جواب ملاویږی چه دنیاوی فائده ناپائیدار او دې سره سره ډیره کمه ده ، خو آخرت دمتقیانو دپاره ددنیا نه ډیر زیات بهتر او پاک دې.

ایت د یهود په باره کښې دې:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا آیت دیهودیانو باره کښې نازل شوې دې.جواب کښې اووئیلې شو چه د پرهیزګارو انجام ډیر ښه دې.تاسو ته به ستاسو داعمالو بدله پوره پوره درکولې شی.یو نیک عمل به مو هم ضائع نکړو .دې جمله کښې دوی ته د دنیا نه بې رغبتئ دپاره وئیلې شی ، او آخرت طرفته توجه ورکولې شی او د جهاد رغبت ورکولې شی.

---

[1]) نسائی کتاب الجهاد باب وجوب الجهاد: ۳۰۸۸ وسنده صحیح)-

حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ دې په هغه بنده رحم اوکړی چه هغه دنیا کښې داسې مشغول وی چه ټوله دنیا آول نه تر آخره پورې داشان شي لکه اوده سړې چه خپل خوب کښې یو خوښ خیز اوګوری لیکن دې چه کله راویښ شی نو ده ته معلومه شی چه هېڅ نه وو.

د دنیا په باره کښې اشعار:- د ابو مصهر رحمه الله داکلام څومره ښکلې دې:

ولاخیرفی الدنیالمن لم یکن له — من الله فی دار المقام نصیب
فان تعجب الدنیارجالا فانها — متاع قلیل والزوال قریب

ترجمه: دهغه سړی دپاره دنیا دښیګړې نه بالکل خالی ده. اوده ته به صبا آخرت کښې هیڅ حصه نه ملاویږی. اګرچه دنیا لیدلو سره بعضې خلق تعجب کوی خو په حقیقت کښې دا لږه غونډې فائده ده اوهغه هم ډیره زر فنا کیدونکې ده.

قوله تعالی: ﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

دمرګ نه خلاصی نشته:- بیا ارشاد باری تعالی دې چه آخر به هر یو د مرګ مزه څکی، هیڅ یو ذریعې سره هیڅوک نشی بچ کیدې، لکه فرمان دې چه ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ څومره مخلوق چه په زمکه دی ټول به فنا کیږی. او بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ هر یو ساه لرونکې مړکیدونکې دې. بل ځائې فرمائی ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ ستاسو نه مخکښې خلقو کښې مونږ د هیچا دپاره همیشه ژوند نه وو مقرر کړې. مقصد دادې که څوک جهاد کوی او که نه کوی د الله تعالی نه سوا هر څوک به دمرګ مزه څکی. هر یو دپاره یو وخت مقرر دې او دهر یو د مرګ ځائې مقرر دې.

دخالدبن ولید رضی الله عنه هغه چاته نصیحت چې جهاد نه ویریږی:- حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه چه کله بیمار وو نو فرمائیل ئې چه قسم په الله ﷻ فلانی فلانی ځائې غرض په سوونو جنګونو کښې ما حصه واخسته، ثابت قدمئې خوانمردئې او بهادرئې سره مې جهاد اوکړو. راشئ اوګورئې ځما د بدن هېڅ یوه حصه هم داسې نه ده چه په هغې باندې د نیزې داغ نه وی. یا په غشې نه وی لګیدلې یا په توره یا په بله وسله نه وی لګیدلې. لیکن ځما مرګ میدان جنګ کښې نه وو لیکلې شوی او اوس اوګورئې څه په خپل کټ باندې مرم، چرته دی هغه خلق چه دجهاد نه مخ اړوی، هغوئ دې ځما نه سبق زده کړی.

مرګ یو اټل حقیقت دې:- بیا فرمائی چه د مرګ پنجې نه تاسو لره اوچتې، مضبوطې او محفوظ قلعه ګانې هم نشی خلاصولې.

دبروج یوضعیف تفسیر:- بعضو ونیلی دی چه ددې نه مراد آسمان او برج دی، لیکن دا قول ضعیف دې. صحیح هم داده چه مراد ترې محفوظ مقامات دی یعنی د مرګ نه که هر څومره حفاظت اوکړې شی لیکن مرګ به په خپل وخت راځی او دخپل وخت نه مخکښې کیږی.

دزهیر شعردې چه مرګ نه تېښتیدو والا که آسمان نه پورې ځئ هم اولږوی نو ده ته هیڅ نفع نه شی ورکولې

په مشید، مشدد اوغیر مشدد کښې فرق:- یو قول دې چه ﴿مشیدة بتشدید او مشید﴾ بغیر تشدید نه یو معنی کښې دی. اوبعضې دې دواړو کښې د فرق قائل دی. د اول معنی مطول او د دویم معنی مزین یعنی لاس لګولو سره.

د جولا د لاسه د مرګ یوه عجیبه قصه:- ابن جریر او ابن ابی حاتم کښې په دې موقع د یو مطول قصه حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی ده. [1] پخوا زمانه کښې یو حامله ښځه وه. هرکله چه ددې درد شروع شو

---

[1]) دااثر اسرائیلیاتو نه دي والله اعلم-

نو ددې ماشومه پيدا شوه نو دې خپلې نوکرې ته اووئيل چه لاړه شه او اور راوړه ، هغه بهر اووتله او دې کتل نو په دروازه باندې يو سړې ولاړ دې اوتپوس کوی چه څه اوشو هلك که جينۍ. هغې ورته اووئيل چه جينۍ شوې ده. نوهغه ورته اوئيل چه دا جينۍ به سلو سړو سره زنا کوی اوبيا دې سړه چه دا کوم سړې نوکر دې هغه سره به نکاح کوی اوددوی مرګ سبب به يو جولا وی.دا سړې هم ددې خانې نه واپس راغلو او راتلو سره ئې ددې جينۍ خيټه يو چړې سره اوڅيرله ، اودا مړه اوګڼړله او دهغه ځائې نه په تيښته لاړو. ددې مور چه دا اوکتل نو د خپلې لور خيټه ئې ټانکې کړه او ددې علاج ئې شروع کړو ، او دا جينۍ ښه شوه ، او پدې يو موده تيره شوه او دا جينۍ بالغه شوه. اودا جنيۍ ډيره ښکلې وه. په غلطو کښې اخته شوه. بل طرفته نوکر د سمندر په لار چرته تلې وو او کار ئې شروع کړو او ډيره پيسه ئې پيدا کړه ، ده هغه ټول مال ځان سره دې خپل وطن ته راوړو.ده يو بوډئی ښځه راوغوښتله او هغې نه ئې اوئيل چه څه واده کول غواړم.په کلی چه کومه ښکلې ښځه وی هغې سره ځما واده اوکړه.دا ښځه لاړه او ټول ښار کښې ددې جينۍ نه بله ښکلې جينۍ نه وه.دې هم دا پيغام ورکړو ، هغې منظور کړواو نکاح اوشوه. اودا جينۍ دده کور ته راغله. دواړو ښځې خاوند کښې ډير محبت وو.

يو ورځ ذکر کښې دې ښځې دده نه تپوس اوکړو چه ته څوك ئې او چرته نه راغلې ئې.اودلته څنګه راغلې ئې.وغيره وغيره.ده ورته خپله ټوله واقعه بيان کړه چه څه دلته ديوښځې غلام اوم.اوددې لور سره مې دا حرکت کولو نه پس اوتښتيدم.او اوس دومره کلونو پس دلته راغلې يم.دې ورته اووئيل چه تادچا خيټه څيرې کړې وه څه هم هغه يم ، او دې ورته هغه خپل زخم اوخودلو. نوبيا هغه ته يقين اوشو نو ده ورته اووئيل چه ښه ده ما ته دې سره داهم معلوم شو ، اوهغه دا چه تا به سلو سړو سره زنا کړې ده. هغې اوئيل چه دا صحيح دی داکار ما کړې دې ليکن شمير ماته ياد نه دې.هغې اووئيل چه ماته ستا باره کښې يو بله خبره هم معلومه شوه او ستا د مرګ سبب چه ستا دمرګ سبب به يو جولا وی.خو بيا هم ځما تاسره ډير زيات محبت دې.څه به ستا دپاره يو اوچت محل جوړ کړم.ته به په هغې کښې اوسه چه تاته جولاګان وغيره نشی درتلې. نو هغه يو داسې محل تيار کړو او دا ښځه په هغې کښې اوسيده. څه موده پس يو ورځ دواړه ښځه خاوند ناست وو ، چه په دې کښې د وی په چت جولا اوليدو.ددې کتلو سره دې سړی اووئيل چه اوګوره نن دا جولا ښکاره شو.ښځې اووئيل چه دا ځما دپاره جان ليوا دې ؟ هرکله چه داسې ده نو څه دا مړکړم.غلامانو ته ئې حکم اوکړو چه دا ژوندې اونيسئ او ما ته ئې راوړنی.هغوئ هغه اونيولو او په زمکه کښې ئې کيخودلو او په دې ئې پښه کيخوه چه دا مړ کړی.هغه ئې مړ کړو. دهغې نه چه کوم ګند راووتلو نود هغې يو قطره ددې د ګوتې او نوك ترمينځه پريوتله او ددې د زهر اثر په دې اوشو او ګوته ئې توره شوه او ددې نه آخر مړه هم شوه.

حضرت عثمان ﷺ باندې چه کله باغيانو حمله اوکړه نو حضرت عثمان ﷺ د حضرت محمد ﷺ د امت دخير خواهئ او ددوی د اتفاق دپاره دوه اشعار اووئيل ، چه دهغې مطلب داهم دې چه دمرګ نه بچ کيدو دپاره څه څيز هيڅ او هيڅ قوت نشته دې.

د ښځو د بې عقلئ او بې وفائې عجيبه واقعه:- دحضر بادشاه ساطرون لره چه دکسری سابورذولاکتاف قتل کړې وو هغه واقعه مونږ دلته بيانوو.ابن هشام کښې دی چه کله سابور عراق کښې وو نو هغه زمانه کښې دې علاقه باندې ساطرون حمله کړې وه. ددې جواب کښې چه کله ده حمله اوکړه نو هغه قلعه بند شو. هغه يو کال پورې محاصره اوکړه ليکن قلعه فتح نه شوه.

يو ورځ د ساطرون لور نضيره دخپل پلار قلعه کښې ګشت کولو چه په دې کښې ددې نظر په سابور پريوتلو. سابور په هغه وخت کښې ډير په شاهانه لباس او ريښمی لباس او تاج شاهی کښې وو. د نضيره زړه کښې خيال راغلو چه ده سره ځما واده اوشی نو ډيره به ښه وی. نو دې ورته خفيه پيغامونه

لیږل شروع کړل اودا وعده اوشوه که دا جینئ ددې قلعې په فتح کولو کښې سابور سره مدد اوکړي نو سابور به دې سره نکاح اوکړي. ددې پلار ساطرون شرابي وو. ټوله شپه به نشه کښې وو. دده لور دې موقعې نه فائده واخسته او خپل پلار نې ټوله شپه په نشه کښې مدهوش اوساتلو او دده تکیه لاندې نه نې د دروازې چابیانې واخستې.او د خپل یو بهروسې والا غلام په ذریعه نې سابور ته اورسولې.او د دې مدد سره هغه دروازه بیرته کړه.اوښار کښې نې قتل عام اوکړو.او په دې ښار قابض شو. دا هم ونیلې شوي دي چه په دې قلعه کښې یو جادو وو چه تر کومې هغه جادو مات نه کړې شي نو ددې قلعې فتح کول ناممکن وو ، دې جینئ هغه ته ددې جادود ختمولو طریقه اوخودله چه یو زړه کونتره واخلئ او ددې پښې د پیغلې د ړومبي حیض وینې سره ګنده کړې شي ، بیا دې دا کونتره پریښودې شي اوکله چه دا د قلعې په دیوال کینی نو د قلعې نه به دجادواثر ختم شي اودقلعې پاټك به بیرته شي. نو سابور هم داسې اوکړل او قلعه فتح شوه او ساطرون نې قتل کړو او ټول خلق ختم شول او ټول ښار نې ویران کړو او دا جینئ نې خان سره بوتله.اودې سره نې نکاح اوکړه.یو شپه چه دا جینئ نضیره په خپله بستره ملاسته وه ، دې ته خوب نه ورتلو ، بې چینه وه او اوریده راوریده ، نوسابور ترې تپوس اوکړو چه څه خبره ده.دې اوونیل چه شاید بستره کښې څه دي چه ددې په وجه ماته خوب نه رازي.شمع بله کړې شوه او بستره راغونډه کړې شوه. نو ددې نه ډاس یو پاڼړه راوتله. سابور په دې نزاکت حیران شو چه د دومره ورې پاڼړې په وجه دې ته خوب نه ورځي.تپوس نې اوکړو چه ستا پلار به تا دپاره څه کول.هغې اوونیل چه صرف نرمه د ریښمو بستره به وه ، صرف د باریك ریښمو لباس به وو ، صرف د نلو ګوده به مې خوړه او صرف انګوری شراب به مې څکل.دا انتظام څما پلار څما دپاره کړې وو.دا وه هم داسې چه ددې دپنډئې ګوده هم په نظر راتله.

دې خبرو خبرو کښې سابور باندې یو بل رنګ اوختو.اوهغه اوونیل چه کوم پلار ته داسې په ناز ونعم اوپاللې نوهغه سره تا دا څه سلوك اوکړو چه هغه دې څما په لاس قتل کړو او دهغه ملك او تاج دې برباد کړو او اوس ستا نه څه امید ساتل پکار دی.الله ﷻ ته معلوم چه ماسره به څه کوې.نو هم په هغه وخت کښې نې حکم اوکړو چه دا د سر د ویښتو نه یو آس سره اوتړئې او آس نه واګې اوباسئ ،نو هم داسې اوکړې شو او آس ویرولې شو او هغه اوتښتیدو او دا نې په زمکه راښکله اوددې ښځې بدن ذره ذره شو. دا واقعه عربو په خپلو نظمونو کښې هم بیان کړې ده.

بیا فرمائي چه کله دوی ته ښه سبزې ، ښه میوې او کرکیله ملاوه شي نو وائي چه دا دالله ﷻ د طرفه دی.او که قحط پرې راشي ، روزئ کښې پرې تنګی راشي ، او مرګ او د اولاد کمې پرې راشي او کرکیله اوباغونه نې خراب شي نو وائي چه داد نبي د تابعدارئي په وجه دی. دادمسلمانئ په وجه دی. او دینداره کیدو په وجه.فرعونیانو به هم دغه شان بدو کښې دحضرت عیسی ﷺ او مسلمانانوپحقله به بدګماني کوله. لکه قران پاك کښې بل ځاې کښې ذکر دی ، یو آیت کښې دی چه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللهَ عَلٰى حَرْفٍ﴾ یعني بعضې خلق داسې هم دي چه په یو غاړه ولاړ وی او دالله ﷻ عبادت کوي. یعني که دوی ته څه خیر اورسي نو خوشحالیږي. او که څه مصیبت ورته اورسي.نو زر التیه شي ، دا هغه خلق دي چه په دواړو جهانونو کښې برباد دی.نو دلته هم دمنافقانو بدی بیانیږي چه په ظاهره مسلمانان دي او په زړه کښې کوږه دي او دوی نه چه کله څه نقصان اورسي نو دوی شور جوړکړي او وائي چه دا داسلام په وجه مونږ ته نقصان اورسیدو.

د حسنة تفسیر:- حضرت سدی رحمه الله فرمائي چه ﴿حَسَنَةٌ﴾ نه مراد دلته باران کیدل ، څناورو کښې زیاتوالې ، د بچو زیاتوالې ، خوشحالي راتلل ، وغیره دی.که داسې اوشي نو وائي چه دا ټول د الله د طرفه دی او که ددې خلاف اوشي نو وائي چه ددې بې برکتئ سبب رسول الله ﷺ دې او وائي چه دا ستا

د طرفه دي. یعني مونږ دخپلو مشرانو لار پرېښوده او ستا تابعداري مو اختیار کړه نو په دې وجه مونږ په دې کښې راګیرشو. نوالله ﷻ ددې ناپاك قول او غلطې عقیدې تردید کوي او فرمائي چه دا ټول هر څه دالله ﷻ د طرفه دي. دهغه قضا په هر نیك او بد، فاسق او فاجراومومن او کافر ټولو باندې ده. نیکي او بدي د هغه لوئې ذات د طرفه ده.

قوله تعالی: وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ۝

بیا ددوې دهغه قول هم تردید کوي چه کوم د شك شبهې، کم علمئ، بې وقوفئ، جهالت او ظلم په وجه دوي کوي فرمائي چه په دوي څه شوي دي چه په خبره نه پوهیږي

د شیخینو په یوه مسئله کښې اختلاف:- یو غریب حدیث مبارك کښې د ﴿كل من عندالله﴾ متعلق دي هغه واورئې. بزار کښې دي چه مونږ حضرت نبي کریم ﷺ سره ناست وو چه په دې کښې څه خلقو سره حضرت ابوبکرصدیق ، اوحضرت عمرفاروق د دوي آوازونه اوچت‌یدل. او حضرت نبي کریم ﷺ ته نزدې راغلل او بیا دواړه صاحبان کیناستل. نو حضرت نبي کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه دا تیزې تیزې خبرې مو ولې کولې. یو سړي اوونیل چه یارسول الله ﷺ! حضرت ابوبکرصدیق خو ونیل چه نیکئ او ښیګړې دالله ﷻ د طرفه دي. او بدئي او تکلیفونه څمونږ د طرفه دي. حضرت نبي کریم ﷺ حضرت عمر فاروق نه تپوس اوکړو چه تا څه ونیل. حضرت عمر فاروق اونیل چه دواړه خبرې دالله ﷻ دطرفه دي. حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا بحث دحضرت جبریل او حضرت میکائیل په مینځ کښې شوې وو. میکائیل به هم هغه ونیل چه کوم حضرت ابوبکرصدیق وائي او حضرت جبریل به هغه ونیل چه څه ائې عمر فاروق ته وائې. نو هرکله چه آسمان والو کښې اختلاف دې نو زمکې والو کښې به خامخا اختلاف وي. نوآخر د حضرت اسرافیل د طرفه فیصله اوشوه او هغوئ فیصله اوکړه چه حسنات او سئیات دواړه دالله ﷻ دطرفه دي. بیا حضرت نبي کریم ﷺ دواړو بزرګانو طرفته متوجه شو او وې فرمائیل چه څما فیصله واورئې اويادساتئې که الله ﷻ خپله نافرمانئ کول غوښتلې نوابلیس به ئې نه پیدا کولو. لیکن شیخ الاسلام امام تقي الدین ابوالعباس ابن تیمیه رحمه الله فرمائي چه: داحدیث موضوع دې او دټولو محدیثنو په دې اتفاق دې چه دا روایت ضعیف دې.

قوله تعالی: مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ

خیر دالله د طرفه او د شرسبب زمونږ د طرفه دې:- بیا الله ﷻ خپل نبي ته خطاب کوي خو مراد ترې عموم دی یعني ټولو ته خطاب دې چه تاسو ته څه نیکي رسي نو هغه دالله ﷻ رحم او لطف دې. او چه کومه بدي درسي نو دا پخپله ستاسو د اعمالو نتیجه ده. لکه بل آیت مبارك کښې چه دي چه ﴿وَمَا أَصَابَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ﴾ چه تاسو ته کوم مصیبت درسي نو هغه ستاسو دبعضو عملونو په وجه دې او الله ﷻ خو د ډیرو بدعملونو نه تاسوته معافي کوي.

د راروانې جملې تشریح:- ﴿فَمِن نَّفْسِكَ ۚ﴾ نه مراد سبب د ګناه دې. یعني شامت داعمالو. حضرت نبي کریم ﷺ نه منقول دی چه حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم یو سړي ټول بدن یو لرګی سره رانښکلی شي یا دده قدم اوخوئیږي یا ده ته څه لږ شان محنت اومشقت اورسي او په دې سره په ده خوله راشي نو هغه هم په څه نه څه ګناه سره وي، او هسې خو الله ﷻ د ډیرو ګناهونو نه معافي کوي. هغه ډیر زیات دی.[1] ددې مرسل حدیث مضمون یو متصل حدیث مبارك کښې هم دې.

---

[1] الطبري: ۹۹۷۵)).-

په تکلیف سره ګناهونه معاف کیدل:- حضرت نبی کریم ﷺ فرمائي چه په هغه ذات مې دې قسم وي چه دهغه په قبضه کښې ځما روح دې ، چه کله یو ایماندار ته یو تکلیف اورسی تردئ چه دده بدن کښې یو ازغی هم ننوځي نو ددې په وجه الله ﷻ دده ګناهونه معاف کوي ،(۱) ابوصالح رحمه الله فرمائي چه ددې آیت مطلب دادې چه تاسو ته کوم مصیبت دررسي نو دهغې سبب ستاسو ګناه ده ، خوددې مقدر کولو والا الله تعالی دې.حضرت مطرف بن عبدالله رحمه الله فرمائي چه تاسو دتقدیر باره کښې څه غوارئ ، نوتاسو دپاره د سورة نساء آیت مبارك کافي نه دې.بیا ئې دا آیت مبارك اولوستلو چه په الله ﷻ قسم خلق الله ﷻ ته نه دي سپارلې شوي ، دوي ته حکم شوې دې ، او دې الله ﷻ طرفته به دوي واپس کیږي.دا قول ډیر قوي اومضبوط دې.او دقدریه او جبریه پوره تردید کوي ، تفسیر ددې دبحث موضوع نه دې.

قوله تعالی:: وَاَرۡسَلۡنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوۡلًا ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيۡدًا۝

بیا فرمائي چه ائې نبی ﷺ ! ستا کار د شریعت تبلیغ کول دی،د الله ﷻ د رضامندئ او د هغه کارونونه نه خلق منع کول دی چې دکومو نه ممانعت شوې دې.او خلقو ته هغه احکام رسول دی چې دکومو درسولو حکم شوې دې.د الله ﷻ ګواهي کافي ده.هغه ته رسول جوړ کړې ئې دغه شان هم دهغه ګواهي په دې خبره هم کافي ده چه تا تبلیغ اوکړو ، ستا اودوي ترمینځه چه څه اوشو نو هغه پاك ذات په هغې کښې خبر دې.دوي چه تاسوسره کومه دښمني او کبر کوي نو هغه ذات په هغې هم خبردار دې.

مَنۡ يُّطِعِ الرَّسُوۡلَ فَقَدۡ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنۡ تَوَلّٰى فَمَاۤ اَرۡسَلۡنٰكَ

چاچې تابعداري اوکړه درسول| نو په اصل کښې هغه تابعداري اوکړه دالله| اوچاچه مخ واړولو|نونه ئې لیږلې مونږ ته

چاچې درسول تابعداري اوکړله | نوهغه دالله ﷻ تابعداري اوکړله |اوچا چې مخ اوګرځولو| نو ته خو موفږ

عَلَيۡهِمۡ حَفِيۡظًا ؕ وَيَقُوۡلُوۡنَ طَاعَةٌ ۡ فَاِذَا بَرَزُوۡا مِنۡ عِنۡدِكَ

په دوئ باندې|محافظ| اووائي دوئ | مونږ تابعدار یو | خوکله چې | راووزي دوئ| د مجلس ستانه

په دوي نګران نه ئې مقرر کړې| اودوئ وائي چې مونږستاتابعداري کوو|خوچې ستادمجلس نه بورته شي

بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنۡهُمۡ غَيۡرَ الَّذِىۡ تَقُوۡلُ ؕ وَاللّٰهُ يَكۡتُبُ

نو دشپې مشورې کوي | یوه ډله | ددوئ نه | خلاف د هغه خبرو | چې ته ئې وائې | اوالله | لیکي

نویوه ډله په کښې داشان شته| چې دشپې مجلس جوړوي |او ستا د خبرې خلاف مشورې کوي| اوالله ﷻ

مَا يُبَيِّتُوۡنَ ۚ فَاَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ

هغه خبرې چې دشپې ئې کوي دوئ|نو پروا مه کوه د دوئ|او بروسه کوه|په الله باندې | اوکافي دې الله

دهغوئ تولې پټې مشورې لیکي | نوددوئ پرواه مه| او په الله ﷻ بهروسه کوه | او الله د کارسازئ

وَكِيۡلًا۝

کارساز |

دپارد کافي دې |

(۱) صحیح بخاری کتاب المرضی باب ما جاء فی کفارة المرض : ٥٦٤١ ، صحیح مسلم: ٢٥٧٣)-

قوله تعالى: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾

د حضرت نبي کريم ﷺ اطاعت د الله تعالى اطاعت دې:- الله تعالى فرمائي چه څما بنده او رسول حضرت محمد ﷺ اطاعت صحيح معنو کښې څما اطاعت دې. د حضرت نبي کريم ﷺ فرمان حقيقت کښې څما فرمان دې. حضرت نبي کريم ﷺ دخپل طرفنه هيڅ نه وائي. چه څه فرمائي هغه څما د طرفنه ورته وحي کيږي. حضرت نبي کريم ﷺ فرمائي چه څوک څما تابعداري کوي هغه دالله تعالى تابعداري کوي. او چا چه څما نافرماني اوکړه. نو هغه دالله ﷻ نافرماني اوکړه. او چه چا څما نافرماني اوکړه نو هغه دالله ﷻ نافرماني اوکړه. اوچاچه دامير اطاعت اوکړو نو هغه څما اطاعت اوکړو اوچه چا د امير نافرماني اوکړه نو هغه څمانافرماني اوکړه. دا حديث مبارك مسلم او بخاري شريف کښې دې. (۱)

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ أَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا﴾

بيافرمائي چه ائې نبي ﷺ اکوم خلق چه ګناه کوي اوبې غمه کيني نو دهغوئ وبال په تاسو نشته دې تاسو باندې صرف رسول دی. نيك نصيب چه دا اومني نو نجات به ورته ملاؤ شي او اجر به ورته ملاؤ شي. خو ددې نيکو ثواب به حضرت نبي کريم ﷺ ته هم ملاويږي. ځکه چه اصل کښې ددې لارې راهبر ، ددې نيکئ معلم حضرت نبي کريم ﷺ دې او چه څوك ئې او نه مني ، او عمل پرې اونکړي نو هغوئ به ډير په نقصان کښې کوي. بدنصيب به وي. ددوي دګناهونو بوج به هم په دوي وي. ددوي ګناه حضرت نبي کريم ﷺ باندې نه ده. ځکه چه تاسو ددوي پوهولو او حق لار خودلو کښې هيڅ کمې نه دې کړې. حديث مبارك کښې دی چه د الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ تابعداري کونکې په هدايت دې. او د الله او د رسول ﷺ نافرمان خپل نفس ته نقصان رسونکې دې. (۲)

قوله تعالى: ﴿وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ تَقُوْلُ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ﴾

بيا دمنافقانو حال بيانوي چه په ظاهري طور خو د اطاعت او موافقت اظهار کوي. خو کله چه د نظرونو نه لرې شي. او خپل ځائې ته اورسي نو داسې شي لکه چه دوي هډو خبر نه وو. چه څه دلته وو دهغې بالکل برعکس دشپو پټ پټ ګرزي.

حالانکه الله ﷻ د پټو او ڇالا کو نه ښه خبر دې. دهغه مقررې د زمکې فرښتې ددوي ټول کړه وړه ، اوتولې خبرې ، ددوي اعمال نامې هر څه ليکي. نو دوي لره ويروي چه دا څه بې هوده حرکت دې. هغه ذات خو تاسو پيدا کړني. هغه ذات نستاسو هيڅ خبره نه شي پټيدې. دا چه تاسو ظاهر او باطن يو شان نه ساتئ ستاسو ددې ظاهر او باطن به سزا به هغه تاسو سزا درکوي.

اوبل آيت کښې هم دمنافقانو دخصلت بيان دې الفاظو سره فرمائي چه ﴿وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ﴾

قوله تعالى: ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا﴾

بيا خپل نبي ﷺ ته حکم کوي چه تاسو دوي ته معافي اوکړئ او ددوي خطاګانې معاف کړئ ، ددوي حال د دوي نوم سره نورو ته مه وائې ، ددوي نه بالکل بې ويرې اوسئ ، الله ﷻ باندې بهروسه اوساتئ ، او چه څوك هغه پاك ذات طرفته رجوع اوکړي نو هغه پاك ذات دهغه دپاره کافي دې.

مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ	وَلَوْ كَانَ	الْقُرْاٰنَ	أَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ
د طرفه دغيرالله نه	اوکه چرته وې (داقرآن)	په قرآن	آيا نونه کوي غور دوي

آيا دوي قرآن پاك ته فکر نه کوي | که دا کتاب د الله نه سوا د بل چا د طرفه وې

---

(۱) صحيح بخاري کتاب الاحکام باب قول الله (اطيعوا الله واطيعوا الرسول) ۷۱۳۷ صحيح مسلم: ۱۸۳۵ عن ابي هريرة ﷺ

(۲) ابوداود کتاب الصلاة باب الرجل يخطب على قوس :۱۰۹۷).-

لَوَجَدُوْا	فِيْهِ	اخْتِلَافًا	كَثِيْرًا ﴿۸۲﴾	وَاِذَا جَآءَهُمْ	اَمْرٌ
نو موندلي به وو دوی	په دې كښې	اختلاف	ډير	او هر كله چې راشي دوی ته	يو خبر
نو دوی به په كښې ډير اختلاف موندلي وو				اودوی چې يو خبر واوري	
مِّنَ الْاَمْنِ	اَوِ الْخَوْفِ	اَذَاعُوْا بِهٖ ؕ	وَلَوْ رَدُّوْهُ	اِلَى الرَّسُوْلِ	
دامن (اطمينان)	ياد ويرې	نو خوروي دوی هغه	اوكه چرې رسولي وې دوی دغه خبر	رسول ته	
كه هغه دامن وي اوكه د ويرې		نودوی هغه خوروي		اوكه دوی دغه خبرې رسول ته	
وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ	مِنْهُمْ	لَعَلِمَهُ	الَّذِيْنَ		
اوذمه وارو كسانوته	ددوی نه	نو معلوم كړې به وې دې لره	هغه كسانو		
اوخپلو(مسلمانانو)مشرانو ته سپارلې وې انو په دوی كښې به د هغه كسانو په علم كښې داخبره راغلې وې چې كوم					
يَسْتَنْۢبِطُوْنَهٗ	مِنْهُمْ ؕ	وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ			
تحقيق كونكي دی د دغې (خبر)	ددوی نه	او كه نه وې فضل دالله			
دخبرې په معنی او مطلب ښه پوهيږي		اوكه په تاسو باندې دالله فضل			
عَلَيْكُمْ	وَرَحْمَتُهٗ	لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطٰنَ	اِلَّا	قَلِيْلًا ﴿۸۳﴾	
په تاسو	اورحمت دهغه	نو خامخا به تابعداری كړې وه تاسو دشيطان	ما سوا	د لږو نه	
اورحمت نه وې		نو ديوڅو كسانو نه سوا به نور ټول شيطان پسې روان شوی وی			

قوله تعالى:: اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ ؕ

قرآن د تعارض نه پاك كتاب دې:- الله ﷻ خپلو بندګانو ته حكم كوی چه هغوی دې قرآن پاك غور فكر اوتدبرسره لولي.ددې نه دې اعراض نه كوی ، ددې نه دې بې پرواهی نه كوی،ددې مضبوط مضمون ، د دې د حكمت نه ډك احكام ، اوددې په بليغ او فصيح الفاظودې سوچ اوكړی.دې سره دا خبر وركوی چه دا كتاب داختلافاتو،اضطراباتو اوتضاد نه پاك دې.ځكه چه دا د حكيم او حميد الله ﷻ كلام دې.هغه پاك ذات چې څنګه هغه حق دې.دغه شان دهغه كلام هم سراسر حق دې.

بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا﴾ يعنی داخلق ولې قران پاك كښې تدبر نه كوی اوكه ددوی په زړونو څه مضبوطې تالې لګيدلې دی.

قوله تعالى:: وَلَوْكَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ﴿۸۲﴾

بيا فرمائی كه دا قران پاك دالله تعالى د طرفنه نه وې نازل شوې لكه څنګه چه دمشركانواو منافقانو ګمان دې ، كه فی الواقع داقران چادخپل طرفنه پيش كړې وو او بل څوك ددې قائل وې نوضرورت ددې خبرې وو چه دې كښې به دخلقو اختلاف وې يعنی ناممكنه ده چه انسانی كلام د اضطراب او تضاد نه سالم وی.بيا خوبه دا وې چه دې خلقو به څه نورموندې او هغوی به څه نور.او دلته ئې يو خبره اوكړه او مخكښې ئې ددې نه بله خبره اوكړه.نو داسې پاك كتاب ددا سې متضادو خبرو نه بچ شوې او صفا دليل دې چه دا دالله ﷻ كلام دې.

د پخوانو عالمانو اقرار:- او بل ځائې كښې د پخو عالمانو قول نقل كوی چې هغوی وائی مونږ دې باندې ايمان راوړو،دا هرڅه خمونږ د رب د طرفه دی.يعنی محكم او متشابه ټول حق دی او ددې وجې

متشابه لره محکم طرف ته واپس کوی او هدایت مومی.او چه د کومو خلقو زړونه کاږه دی هغوئ محکم لره متشابه طرفته واپس کوی او ګمراه کیږی.هم دا وجه ده چه الله ﷻ داول قسم خلقو تعریف اوکړو او د دویم قسم خلقو ئې بدی بیان کړه.

په قران کښې تضاد نشته:- أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ دعمرو بن شعیب ﴿ عن ابیه عن جده ﴾ حدیث کښې دی چه څه اوخما روریو مجلس کښې ناست وو اودوی سره د سرو اوښانوملاویدل هم نه وو. مونږ دواړه راغلو او اوموکتل چه د حضرت نبی کریم ﷺ دروازه باندې څه صحابه کرام ﷺ ولاړ دی ، مونږ ادب سره یو طرفته کښیناستو. دوی خپلو کښې دقران پاك یو آیت مبارك کښې مذاکره کوله. او څه اختلاف ئې وو. آخر خبره زیاته شوه. اوخپلوکښې ئې په زوره زوره خبرې شروع کړې.ددې آوریدو سره حضرت نبی کریم ﷺ غصه کښې بهر تشریف راوړو. اود حضرت نبی کریم ﷺ مخ مبارك دغصې نه سور وو.اوپه دوی ئې ښاورې راغورزولې ، او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه چپ شئ ، ستاسو نه مخکښې امتونه هم په دې وجه هلاک شوی وو چه هغوئ خپلو نبیانو کښې اختلاف اوکړو. او دکتاب الله یو آیت مبارك ئې د بل آیت مبارك خلاف اوګرځولو. یادساتئ د قران پاك هیڅ یوآیت د بل آیت مبارك خلاف نه دې اونه هغه په دروغه ګڼړی.بلکه دقران یو یو آیت مبارك دبل آیت مبارك تصدیق کوی.تاسو چه په کوم یو پوهه لرئی نو په هغې عمل اوکړئی او چه په کوم نه پوهیږی نو هغه پوهې والو دپاره پریږدئی.(۱)

د تقدیر په مسئله کښې اختلاف:- اوپه یو روایت کښې دی چه صحابه کرامو ﷺ د تقدیر باره کښې بحث کولو.راوی وائی چه کاش څه په دغه مجلس کښې نه وې ناست.حضرت عبد الله بن عمرو ﷺ فرمائی چه څه د ماسپخین په وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر ووم ،او دې کښې دوؤ سړو کښې دیو آیت مبارك باره کښې اختلاف پیدا شو ، او آوازونه ئې اوچت شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مخکښې امتونه هم په دې وجه هلاك شوی وو چه هغوئ کتاب الله کښې اختلاف کړې وو.(۲)(مسند احمد).

قوله تعالی:: وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ

بې تحقیقه خبره کول هم دروغ دی:- بیا دا جلد باز خلق منع کوی ، چه دیو امن یا ویرې خبرې آوریدو سره بې تحقیقه مه یو طرفته کیږئ اومه بل طرفته .ځکه چې ممکن ده هغه بالکل غلطه وی.د صحیح مسلم په مقدمه کښې حدیث مبارك دې چه انسان لره هم دا دروغ کافی دی چه هغه څه واوری هغه بیان کړی ، ابوداود کښې هم دا روایت دې.(۳)بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د قیل وقال نه منع فرمائیلې ده (۴)یعنی هغه خبرې نه چه صرف ئې آوریدلې وی او دا بغیر د تحقیق نه بیانوی.ابوداود کښې یو حدیث مبارك دې چه د انسان دا خراب فعل دې چه داسې اووائی چه خلق داسې وائی اوبیا خلق دسې خیال کوی اوداسې وائی. (۵)او صحیح حدیث کښې دی چه کوم سړې څه خبره اوکړی او هغه ګمان کوی چه دا غلطه ده نو هغه هم د دروغژنو نه یو دروغژن دې.(۶)

دحضرت عمر ﷺ احتیاط:- دلته مونږ د حضرت عمر فاورق ﷺ روایت نقل کول مناسب ګڼړو چه هرکله دوی ته دا خبر اورسیدو چه حضرت نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې نو حضرت

---

(۱) احمد : ۱۸۱/۲، وسنده حسن)-

(۲) احمد : ۱۸۷/۲، ابن ماجة فی المقدمة فی القدر: ۸۵ وسنده حسن)-

(۳) صحیح مسلم فی المقدمة باب النهی عن الحدیث بکل ما سمع : ۸ ابوداود : ٤٩٩٢)-

(٤) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب ما یکره من قیل وقال : ٦٤٧٣ صحیح مسلم: ۱۷۱۵)-

(۵) ابوداود کتاب الادب باب مائی الرجل زعموا : ٤٩٧٢ وهو صحیح)-

(٦) صحیح مسلم فی المقدمة باب وجوب الروایة عن الثقات : ۱ ابن ماجة: ۳۹)-

عمرفاروق ؓ کور نه جمات ته راغلل او دلته هم خلقو وئیل چه او طلاق ئې ورکړې دې نو خو حضرت عمر فاروق ؓ پخپله حضرت نبی کریم ﷺ ته ورغلواو تپوس ئې تري اوکړو چه دا رښتیا دي چه تاسو خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا غلط دی.نو حضرت فاروق اعظم ؓ دالله ﷻ لوئی بیان کړه. (۱)

صحیح مسلم کښې دی چه بیا دوی ؓ جمات ته راغلل او د جمات په دروازه باندې اودریدل په اوچت آواز ئې اوفرمائیل چه ائې خلقو ! حضرت نبی کریم ﷺ خپلو بیبیانو ته طلاق نه دې ورکړې.نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو. نوحضرت عمر فاروق ؓ هغه هستی ده چه هغوئ ددې معاملې تحقیق اوکړو.(۲)

قوله تعالیٰ: وَلَوْ رَدُّوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْۢبِطُوْنَهٗ مِنْهُمْ ؕ

د استنباط تعریف:- استنباط وائی یو څیز دیو ځائې نه اومخزن نه راویستل چه کله یو سړې یو غراوکنی او دهغې لاندې نه یو څیز راوباسی نو عرب وائی چه ﴿**استنبط الرجل**﴾ بیا فرمائی که الله ﷻ تاسو باندې فضل او رحم نه وې کړې نو تاسو به د کامل ایمان نه پس ټولو دشیطان تابعداری کړې وې.داسې موقعو باندې هم دا معنی وی چه تاسو ټول په ټوله ، نو دعربو داسې اشعار هم دی.

فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ

نو جنګ کوه | په لاردالله کښې | نه ئې مکلف ته | مګردخان خپل | اوتيز کړه | مومنان

نو دالله ﷻ لار کښې جهادکوه | ته دخپل خان نه سوا دبل چا ذمه دار نه ئې | اومومنان جهادته تیزوه

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّكُفَّ بَاْسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا

لرې نه ده چې الله | بند کړې | زور دهغه کسانو | چې کفر ئې کړې دې | اوالله | ډیرسخت دې | په زور کښې

ډیر زر به الله ﷻ دکافرانو زور ختم کړې | ....دالله ﷻ زور د ټولونه سخت دې

وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا ۝ مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ

اوډیر سخت دې | په سزا ورکولو کښې | څوک چې سفارش کوی | سفارش ښه | نو وی به هغه لره

اودهغه سزا دهرچانه سخته ده | څوک چې دنیکئ سفارش کوی هغه دپاره به

نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ۭ

حصه دهغې نه | اوڅوک چې سفارش کوی | سفارش بد | نووی به هغه لره | حصه | دهغې نه

د نیکئ نه حصه وی | اوڅوک چې دبدئ سفارش کوی نو هغه د پاره به د بدئ نه حصه وی

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا ۝ وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ

اودې الله | په هریو څیز | قدرت لرونکې | او هرکله چې | اوکړې شی تاسو ته | سلام

او الله ﷻ د هرڅه قدرت لرې | اوهرکله چې په تاسو سلام واچولې شی

(۱) صحیح بخاری کتاب العلم باب التناوب فی العلم : ۸۹، صحیح مسلم: ۱۴۷۹)-

(۲) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب فی الایلاء : ۱۴۷۹)-

فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوْهَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ

نو دسلام جواب ورکړئ | په ښه طريقې سره دهغې نه | يا واپس کړئ هم هغه | بيشکه الله | دې

نو (سلام اچونکي ته) دهغې نه بهتر جواب ورکوئ | ياکم ازکم هغه جواب ورکوئ الله ﷻ

عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا ۝ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ

د هر څيز | حساب کونکې | الله هغه دې | چې نشته | لائق دعبادت هيڅوك | مګرهم هغه دې

دهرڅيزحساب کونکې دې | الله ﷻ هغه ذات دې چې دهغه نه بغيربل معبودنشته دې

لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۭ وَمَنْ

خامخا به هغه راجمع کړی تاسو | ورځ دقيامت ته | چې نشته شك | په هغې کښې | او څوك دې

تاسوټول به خامخا دقيامت په ورځ راجمع کوی | چې دهغې په راتګ کښې هيڅ شك نشته

اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ۝ ع

ډير رښتينې | د الله نه | په خبرو کښې |

اوداللہ نه زياته رښتنې خبره دچاکيدې شي

قوله تعالى:: فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ

د الله مدد مجاهدينو سره دې:- نبی کريم ﷺ ته حکم کيږی چه پخپله دالله ﷻ لار کښې جهاد اوکړنی. اګرچه تاسو سره څوك هم دنبی کريم ﷺ سره مدد نه کوی.

په هرصورت کښې دشمن سره مقابله کول:- ابواسحاق رحمه الله حضرت براء بن عازب رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه يو مسلمان خانله وی او دښمنان سل وی نو آياهغه دې دوی سره جهاد اوکړی.دوی ورته اووئيل چه آؤ.نو وې فرمائيل چه دې نه خو د قران پاك دا آيت منع کوی ، الله ﷻ فرمائی چه دخپله لاسه په هلاکت کښې ځانونه مه اچوئ نو حضرت براء رضی الله عنه اوفرمائيل چه واوره ! الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دالله ﷻ لار کښې جهاد اوکړه فقط ستا نفس مکلف کولې شی.او حکم کيږی چه مومنانوته هم ترغيب ورکوه. (ابن ابی حاتم).مسند احمد کښې دومره زيادت دې چه مشرکانو باندې حمله کولو والا هلاکت طرفته تلونکې نه دې بلکه ددې نه مراد دالله ﷻ لار کښې خرچ کولو نه منع کونکې دې.([1])اويو روايت کښې دی چه کله دا آيت نازل شو نو حضرت نبی کريم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم ته اوفرمائيل چه ماته خما رب د جهاد حکم کړې دې ([2]) نو تاسو جهاد کوئی.داحديث غريب دې.

قوله تعالى:: وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ

د جهاد ترغيب:- بيا فرمائی چه مومنانو ته د جهاد ترغيب ورکړه. د بدر ميدان کښې حضرت نبی کريم ﷺ د مسلمانانو د صفونو ته د ترتيب ورکولو په وخت کښې اوفرمائيل چه پاسئ هغه جنت طرفته چه دهغې پلن والې د آسمان او زمکې هومره دې. ([3])

---

[1]) احمد : ٤/٢٨١، وسنده حسن ددې معنی روايت صحيح بخاری ، ۴۵۱۲ کښې موجود دې)-

[2]) وسنده ضعيف)-

[3]) صحيح مسلم كتاب الامارة باب ثبوت الجنة للشهيد : ١٩٠١)-

مجاهدبه الله جنت ته داخلوی:- د جهاد د ترغیب کښې ډیر احادیث دي.بخاري شریف کښې دي چه څوك په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او مونځ قائموي او زکوة ورکوي.درمضان روژې نیسي نو په الله ﷻ حق دې چه دې جنت ته داخل کړي ، دالله ﷻ لار کښې ئې جهاد کړې وي یا چه چرته پیدا شوې وي هم هلته قائم وي .خلقو اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! آیامونږ خلقو ته ددې زیرې ورنکړو ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واورئی جنت کښې سل درجې دي چه دهغې په درجو کښې دومره فاصله ده چه څومره د زمکې او آسمان ترمینځه ده.،دا درجې الله ﷻ دهغو دپاره تیارې کړې دي چه څوك دهغه په لار کښې جهادکوي.نو کله چه تاسودالله ﷻ نه جنت غواړئی نوجنت الفردوس غواړئی هغه بهترین جنت دې،او دټولونه اعلی دې،ددې دپاسه د رحمان عرش دې،اوهم ددې نه دجنت ټول نهرونه راوتلي دي. (۱)

مومن به جنت ته داخلیږي:- دمسلم یو حدیث مبارك کښې دي چه کوم کس په الله ﷻ ، په دین اسلام ،په حضرت محمد ﷺ باندې راضي وي نودهغه دپاره جنت واجب دې.حضرت ابوسعید رضي الله عنه ددې آوریدو سره اوئیل چه یارسول ﷺ دوباره اوفرمائې. حضرت نبی کریم ﷺ دوباره هم دا اوفرمائیل ، اووې فرمائیل چه یو بل عمل دې چه الله ﷻ د هغې په وجه الله ﷻ دخپل بنده سل درجې اوچتوي ، د یو درجې او بلې درجې مینځ کښې دومره فاصله ده لکه څومره چه د زمکې او آسمان ترمینځه ده. تپوس اوکړې شو چه هغه کوم یو دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ لار کښې جهاد کول.(۲)

قوله تعالی: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ

بیا فرمائي چه کله تاسو جهاد دپاره تیار شئ نو مسلمانان به ستاسو دتعلیم په وجه تیار شي.نو تاسو سره به دالله ﷻ مددشامل حال وي.الله ﷻ به دکفر زور ختم کړي.دکفارو حوصله به کمزورې شي.اودوی کښې به حوصله پاتې نشي .چه مسلمانانو سره مقابلې ته راشي.

قوله تعالی: وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا

د الله ﷻ نه زیات جنګي قوت اود هغه ذات نه زیات د قوت خاوند اوسختې سزا ورنکې څوك نشته .هغه قادر ذات دې ،او هغه ذات به (کافران) په دنیا کښې مغلوب کړي ، او هم دوی ته به په آخرت کښې عذاب ورکړي لکه بل ایت مبارك کښې دي چه ﴿وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ﴾ الخ) ، اوکه د الله خوښه شي نو دهغوئ نه به پخپله بدله واخلي.لیکن الله ﷻ هغه ذات دې چه تاسو باندې امتحان کوي.چه کوم یو کس په یو کارخیر کښې حصه واخلي نو هغه ته هم دهغه نیکئ بدله کښې ثواب ورکولې شي.او چه څوك ددې خلاف کوشش اوکړې او بد اوکړي نو دده دکوشش او نیت به هم په ده بوج وي.

قوله تعالی: مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۖ

دجائز سفارش اجر:- حضرت نبي کریم ﷺ فرمائي چه سفارش اوکړئی اجر به بیا مومئ.الله ﷻ به دخپل نبی ﷺ په خوله دا جاري کړي.(۳)دا آیت د یو بل د سفارش باره کښې نازل شوې دې. دې مهرباني ته اوګورئی چه فرمائي چه صر ف په شفاعت باندې به اجرملاویږي.که په سفارش سره کار اوشي اوکه اونشي الله ﷻ د هرڅیز حافظ دې ، هرڅیز باندې حاضر دې ، دهر څیز حساب اخستلو والا دې ، په هرڅیز قادر دې،په هر څیز باندې همیشه دهغه نظر وي، هر یو ته روزئی ورکونې دې دهر انسان د عملونو اندازې لګونکې دې.

قوله تعالی: وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدین : ۲۷۹۰)-

(۲) صحیح مسلم کتاب الامارة باب بیان ماعده الله للمجاهدین : ۱۸۸٤ نسائی : ۳۱۳۳)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب التحریض علی الصدقة : ۱٤۳۲، صحیح مسلم: ۲٦۲۷)-

سلام اچول:- مسلمانانو ! کله چه تاسو ته یو مسلمان سلام اوکړی نو ددې سلام جواب بهترینو الفاظو سره ورکړئی، یا کم ازکم هم هغه الفاظو سره جواب ورکړئ کوم چې درته هغوی وئیلی وی.نوزیاتوالي په دې کښې مستحب دې .او برابرې فرض دې.

د سلام درې درجې:- ابن جریر کښې دی چه یو سړې د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه ﴿السلام علیك یارسول الله﴾ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿وعلیك السلام ورحمة الله﴾بیا بل کس راغلو ، او هغه اووئیل چه ﴿السلام علیك ورحمة الله﴾ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿وعلیك السلام یارسول الله ورحمة الله وبرکاته﴾بیا یو بل کس راغلو او هغه اووئیل چه ﴿السلام علیك یارسول الله ورحمة الله وبرکاته﴾ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿وعلیك﴾نو هغه سړي اووئیل چه ائې دالله نبی ﷺ ! فلانی اوفلانی تاسو ته سلام اوکړو نو تاسو ﷺ جواب کښې څه زیاتې اوکړو او ما دپاره مو داسې اونکړل.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تا خمونږ دپاره باقی څه پرې نښودل.دالله ﷻ فرمان دې چه کله تاسو ته سلام اوکړې شی نو تاسو هغه شان جواب ورکوئی ، یا دهغې نه په ښه الفاظو کښې جواب ورکړئی ، د وجې مونږ هم هغه جواب درکړو. (۱)دا روایت ابن ابی حاتم کښې هم دا شان معلق مروی دې.هغه ابوبکر ابن مردویه روایت کړیدې.او ما دا مسند کښې نه دې کتلې.والله اعلم. ددې حدیث نه هم معلومه شوه چه د سلام کلماتو کښې ددې نه زیاتې نشته.که وې نو حضرت نبی کریم ﷺ به دې آخری صحابی ﷺ ته په جواب کښې وئیلې وې.

په سلام د لسو نه دیرشو پورې نیکئ ملاویدل:- مسند احمد کښې دی چه یو سړې حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلو او ﴿السلام علیکم یارسول الله﴾ ئې اووئیل اوکیناستو.حضرت نبی کریم ﷺ جواب ورکړو او وې فرمائیل چه ده ته لس نیکئ ملاؤ شوې ، او بل راغلو اوهغه اووئیل چه ﴿السلام علیکم یارسول الله ورحمة الله﴾ اوبیا کیناستو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ده ته شل نیکئ ملاؤ شوې.بیا دریم کس راغلو او هغه اووئیل چه ﴿السلام علیك یارسول ورحمة الله وبرکاته﴾ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ده ته دیرش نیکئ ملاؤ شوې.(۲) امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن غریب وائی.

سلام په چا اچول پکار دی؟:- حضرت ابن عباس ﷺ دا آیت مبارك عام اخلی.او فرمائی چه د الله تعالی مخلوق کښې تاسوته څوك سلام اوکړی نو هغه ته جواب ورکوئی اگر چه مجوسی وی.حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه د سلام بهتر جواب ورکول خو دمسلمان دپاره دی.اوددې واپس کول د اهل ذمه دپاره دی.لیکن دې تفسیر کښې خبرې شته لکه څنگه چه پورته حدیث کښې تیر شو چه ددې نه مراد دا دې چه د هغه د سلام بهترجواب ورکړې شی ،اوکه مسلمان د سلام ټول الفاظ اووائی نو بیا دې جواب ورکولو والا هم دا واپس کړی.ذمی خلقوته پخپله سلام ورکول صحیح نه دی .اوکه درته سلام اوکړی نو جواب کښې دې هم دومره الفاظ اووائی.

دیهودی د سلام جواب:- بخاری او مسلم کښې دی چه کله څوك یهودی اونصرانی تاسو ته سلام اوکړی نو خیال ساتئ:تاسو د دې په ځائې چې ﴿السلام علیك﴾ اووایې.د دې په ځائې ﴿وعلیك﴾ وایې (۳)

---

(۱) الطبری : ۱۰۰۵۰،و-

(۲) احمد : ۴۳۹/۴، ابوداود : کتاب الادب باب کیف السلام : ۵۱۹۵ وسنده حسن ترمذی : ۲۶۸۹)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الاستئذان باب کیف الرد علی اهل الذمة بالسلام : ۶۲۵۷، صحیح مسلم: ۲۱۶۴، ابوداود: ۵۲۰۶ ، ترمذی : ۱۶۰۳)-

په يهودي د سلام اچولو ممانعت:- صحيح مسلم كښې دي چه تاسو يهوديانو او نصرانيانو ته په سلام كښې وړاندې والې مه كوئى ، او كله چه لار كښې رش وى نو هغوئ د لارې تنگ طرف ته مجبوره كوئ (۱)

دسلام او جواب حكم:- امام حسن بصرى رحمه الله فرمائى چه سلام نفل او ددې جواب وركول فرض دى. (۲) اونورعلماكرام هم دا فرمائى.نو كه جواب ورنكړى نو گناهگاربه وى.ځكه چې سلام دالله ﷻ حكم دې .

سلام اچول سنت او جواب ئې واجب دې

مسلک حنفي:- داحنافو په نيز د سلام اچول سنت دى او د دې جواب وركول په هغه الفاظو سره كوم چه سلام اچونكى ونيلى وى واجب دى مثلا هغه اووائى ﴿السلام عليكم﴾ نو د دې په جواب كښې ﴿وعليكم﴾ وئيل واجب دى او په دې باندې اضاف كول مستحب دى يعنى چې په جواب كښې اووائى ﴿وعليكم السلام ورحمة الله وبركاته﴾ **احكام** القران للعلامة ظفراحمد العثمانى رحمه الله (۲/۲ ۳۰تا ۳۰۴).

قوله تعالى: ﴿اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ﴾

بيا الله ﷻ دخپل توحيد بيان كوى اوخپل الوهيت ښكاره كوى، او په دې كښې ضمنى طور قسم هم خورى.ددې وجې دا دويمه جمله لام سره شروع كړې شى.چه قسم په جواب كښې راځى.نو رومبئ جمله خبردې او قسم هم دې چه الله تعالى به نزدې ټول خلق په ميدان حشر كښې جمع كړى.او هلته به هريوته دهغه د عمل بدله ملاويږى.

﴿وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا﴾

دالله ﷻ نه زيات محبت كولو والا هيڅوک نشته دې.دهغه خبر دهغه وعده ، دهغه وعيد ټول رېښتيا دى.هم هغه ذات معبود برحق دې اودهغه نه سوا بل مربى نشته دې.

	فَمَا لَكُمْ		فِي الْمُنٰفِقِيْنَ	
	| نوڅه شوى دى په تاسو		| په باره دمنافقانو كښې	
	| دا په تاسو باندې څه شوى دى چې د منافقانو			
فِئَتَيْنِ	وَاللّٰهُ	اَرْكَسَهُمْ	بِمَا	كَسَبُوْا ؕ
چې دوه ډلې يئ |	حالانكه الله |	واپس گرځولى دى هغوئ |	په سبب دهغه عملونو |	چې كړى دى هغوئ
باره كښې دوه ډلې شوئ |	حال دادې چې الله پاک هغوئ دخپل عمل په سبب اړولى دى			
اَتُرِيْدُوْنَ	اَنْ تَهْدُوْا	مَنْ	اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ	وَمَنْ
آيا تاسو غواړئ |	چې نيغه لار اوښايئ |	هغه چاته |	چې بې لارې كړې دې الله |	حالانكه هغه څوک
آياتاسودا غواړئ چې هغه چاته هدايت اوكړئ څوک چه الله تعالى گمراه كړى وى |				اوڅوک چې
يُّضْلِلِ	اللّٰهُ فَلَنْ	تَجِدَ	لَهٗ سَبِيْلًا ۞	وَدُّوْا لَوْ
چې بې لارې كړى دى |	الله | نو هرگزا	ته به اونه مومې |	دپاره دهغه | څه لار |	هغوئ غواړى
الله ﷻ دلارې نه بې لارې كړى |	نو هغه دپاره بيا ته سمه لار نشې مومدې |		....	هغوئ خو دا غواړى

(۱) صحيح مسلم كتاب السلام باب النهى عن ابتداء اهل الكتاب بالسلام: ۲۱۶۷ ابوداود: ۵۲۰۵ ، ترمذى : ۱۶۰۲).

(۲) الادب المفرد : ۱۰٤۰).

تَكْفُرُوْنَ كَمَا كَفَرُوْا فَتَكُوْنُوْنَ سَوَآءً

چې تاسو کافران شئ | لکه څنګه چې | هغوئ په خپله کافران دی | اوشئ تاسو اوهغوئ ټول | برابر

که څنګه چې پخپله کافردی چې دغه شان تاسو هم کافران شئ | ....چې ټول برابر شئ

فَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا

نو په دې وجه تاسو مهٔ جوړوئ | دهغوئ نه | دوستان ځان له | تر دې چې | هجرت اوکړي هغوئ

نوهیڅوک ترینه ځان سره مهٔ ملګرې کوئ | تر دې چې د الله په لار کښې (د مکې نه مدینې ته) هجرت

فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ

په لاردالله کښې | نو که مخ ئې واړولو دهجرت نه | نو اونیسئ هغوئ | اوقتل کړئ هغوئ | چرته چې

اوکړي | نوکه دهجرت نه ئې ډډه اوکړه | نو چه په کوم ځائې کښې يئ نو نيسئ يې او قتلوئ يې

وَجَدْتُّمُوْهُمْ ۪ وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۙ اِلَّا

اوموندل تاسو هغوئ | اومهٔ نیسئ | په هغوئ کښې | دوست | اونهٔ مددګار | ماسوا

.... اوپه دوی کښې هیڅوک ځان لره ملګرې یا مددګار مهٔ جوړوئ | البته

الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ

دهغه منافقانونه | چې یوځائې شی | دیوقوم سره | چې په منځ ستاسو | اوپه منځ دهغه کښې | معاهده وی

هغه منافقان (دقتل دحکم نه بچ دی) چې داسې قوم سره یوځائې شی چې ستاسوورسره معاهده شوې وی

اَوْ جَآءُوْكُمْ حَصِرَتْ صُدُوْرُهُمْ اَنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ

یاراشی هغوئ تاسوته | چې تنګې شوې وی | سینې دهغوئ | ددې خبرې نه چې | جنګ اوکړي تاسو سره

یا داسې منافقان چې تاسو ته راشی او په جنګ کولو ستومانه وی نهٔ تاسره جنګ کوی

اَوْ يُقَاتِلُوْا قَوْمَهُمْ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ

یا جنګ اوکړي | دقوم خپل سره | اوکه | غوښتلې الله | نوخامخا به ئې غلبه ورکړې وې هغوئ ته | په تاسو

اونهٔ خپل قوم سره جنګ کوی | اوکه الله ﷻ غوښتلې نودغه منافقان به ئې په تاسو مسلط کړې وې

فَلَقٰتَلُوْكُمْ ۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ وَاَلْقَوْا

نوخامخا به جنګیدل تاسو سره | بیاکه چرې | هغوئ پریږدی تاسو | اونهٔ کوی جنګ تاسو سره | اوواړاندې ئې کړه

اوتاسوسره به ئې جنګونه کول | نو که هغوئ ستاسو دمقابلې نه ډډه اوکړي | اوتاسوسره جنګ نهٔ کوی

اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا ۝

تاسو ته | صلح | پس نهٔ دې درکړې الله | حق تاسو ته | په هغوئ باندې | دلارې

اود صلحې لاس درواړاندې کړي | نوبيا الله ﷻ تاسوته دهغوی مقابله کښې دجنګ حق نهٔ دې درکړې

سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ

زر ده چې بیا به مومئ تاسو | نورمنافقان | چې غواړي به هغوئ | چې په امن کښې پاتې شي ستاسو نه

یو بل قسم منافقان به بیامومئ چې (جنګ نۀ خوښوی) | داغواړي چې ستاسودطرفه هم په امن کښې وی

وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ؕ كُلَّمَا رُدُّوْٓا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا

اوپه امن پاتې شي | دقوم خپل نه | هرکله چې | اوبللې شي هغوئ | فتنې ته | نوواپس اوګرځولې شي

اودخپل قوم د طرفه هم په امن کښې وی | خوهرکله چې دشرموقع په لاس ورشی نو هغې ته ورګرځي

فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ

په هغې کښې | نو که نۀ شول په څنګ ستاسو نه | اووړاندې ئې نۀ کړه | تاسو ته | صلح

نوکه دغه خلق ستاسره دمقابلې نه روستو نشو | ....او صلح پیش نکړي

وَيَكُفُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ؕ

اوبندې ئې نۀ کړل | لاسونه خپل | نواونیسئ هغوئ | اوقتل کړئ هغوئ | هرځائې کښې چې اومومئ هغوئ

اولاسونه ئې او نۀ نیول | نوچې کوم ځائې ئې بیامومئ هلته ئې رانیسئ او قتلوئ ئې

وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۹۱﴾

اوهغوئ تول چې دی | ګرځولې دی مونږ | تاسودپاره | په هغوی باندې | ادلیل | ښکاره |

اوهم په دې خلقوباندې مونږ تاسو ته د لاس پورته کولو څرګند اختیاردرکړې دی

قوله تعالیٰ: فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنٰفِقِيْنَ

د منافقانو باره کښې د صحابه کرامو ﷺ اختلاف:-په دې کښې اختلاف دې چه دمنافقانو په کوم یو امر کښې دمسلمانانو دوه قسمه خیالات پیدا شوی وو. حضرت زید بن ثابت ﷺ فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ کله د احد میدان جنګ ته تشریف یوړو نو هغه وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره منافقان هم وو چه جنګ نه مخکښې واپس شوی وو. د دوی باره کښې بعضې مسلمانانو وئیل چه دوی قتل کول پکار دی اوبعضو وئیل چه دوی هم مومنان دی ([1])نو دې باره کښې دا آیت مبارك نازل شو. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا ښار پاك دې دا به پخپله ګند او خیرې داسې لرې کړی لکه څنګه بټۍ د اوسپنې نه خیرې اوزنګ لرې کوی([2])(بخاري او مسلم)

په جنګ احد کښې د مسلمانانو تعداد:- ابن اسحاق کښې دی چه د احد دجنګ لښکر یو زر وو ، عبدالله بن ابی بن سلول درې سوه کسانو سره واپس شوې وو او حضرت نبی کریم ﷺ سره بیا اووه سوه کسان پاتې وو.

دایت په شان نزول کښې بل روایت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی مکه کښې څه خلق وو چه کلمه ویونکی وو. لیکن دمسلمانانو خلاف به ئې مشرکانو سره مدد کولو. دوی د څه ضرورت دپاره د مکې نه بهراووتل ، دوی ته یقین وو چه د دوی به اصحاب رسول ﷺ سره څه جنګ جګړه نه وی.څکه چه دوی

[1] صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین : ۲۷۷۶)-
[2] صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة احد : ۴۰۵۰، صحیح مسلم: ۱۳۸۴، ترمذی : ۳۰۲۸)-

په ظاهره کلمه ګو وو. بل طرفته چه کله د مدینې مسلمانانوته ددې علم اوشو.نو وې وئیل چه دې نامرادو سره رومبې جهاد اوکړئی،دوی ځمونږ دښمنانانوسره دی.اوبعضو اووئیل چه سبحان الله چه دا خلق ستاسو په شان کلمه وائی ، تاسو هم هغوئ سره جنګ کوئی ؟ صرف پدې وجه چه هغوئ هجرت نه دې کړې ،اوخپل کورونه ئې نه دی پریښودی.مونږ دپاره دهغوئ وینه او مال څنګه حلالیدیشی ؟ دا دهغوئ اختلاف د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې اوشو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو نو دې کښې دا آیت مبارك نازل شو. (ابن ابی حاتم).

د ایت شان نزول کښې دویم روایت:- دحضرت سعد بن معاذ ﷺ خوئې فرمائی چه حضرت عائشه صدیقه ﷺ باندې چه کله تهمت اولګیدو او حضرت نبی کریم ﷺ په منبر باندې اودریدل او وې فرمائیل چه څوك شته دې چه ما د حضرت عبدالله بن ابی د تکلیف نه بچ کړی. په دې باندې د اوس او خزرج په مینځ کښې چه کوم اختلاف پیدا شو نود هغې باره کښې دا آیت مبارك نازل شو. لیکن دا قول غریب دې.ددې نه سوا نور اقوال هم دی.الله ﷻ دوی ددوی دنافرمانئ په وجه هلاك کړل.ددوی دهدایت هیڅ لار نشته.دوی خوغواړی چه د ریښتونی مسلمانان هم ددوی په شان ګمراه شی. دومره دښمنی. ددوی په زړونو کښې دې ، نو تاسو منع کولې شئ چه تر کومې پورې دوی هجرت اونکړی نو دوی خپل مه ګنړئی.دا خیال مه ساتئی چه دوی ستاسو دوستان دی او مددګار دی.بلکه دوی پخپله ددې لائق دی چه دوی سره جهاد اوکړې شی.بیا دوی کښې دهغه حضراتو استثناء کولې شی چه هغوئ دیوداسې قوم پناه اخستې وی چه هغوئ سره دمسلمانانو وعدې شوی وی.نو ددوی حکم به هم هغه وی چه کوم د هغه قوم دې چه وعده وسره شوې وی

د ایت شان نزول کښې څلورم روایت:- سراقه بن مالك مدلجی وائی چه کله د بدر جنګ کښې مسلمانان غالب شو او چاپیر چل کښې خلقو کښې اسلام ښه خور شو نو ماته معلوم شوه چه د حضرت نبی کریم ﷺ اراده ده چه خالد بن ولید ته یو لښکر ورکړی او ځما قوم بنو مدلج سره جنګ اوکړی.نو څه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کښې حاضر شوم او ما اووئیل چه څه تاسوته خپل یو احسان دریادوم ، خلقو ماته اووئیل چه ته خاموش شه ، لیکن حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه وایه چه څه وئیل غواړې.ما اووئیل چه ما ته معلومه ده چه تاسو ځما قوم طرفته لښکر لیږل غواړئی.څه غواړم چه تاسو دوی سره صلح اوکړئی په دې خبره که قریش اسلام راوړی نو هغوئ به هم اسلام قبلوی او که هغوئ اسلام قبول نه کړو نو په هغوئ هم حمله مه کوئی.حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت خالد بن ولید لاس اونیولو او وې فرمائیل چه ده سره لاړ شه او دده د وینا مطابق دده قوم سره صلح اوکړه. نو په دې خبره صلح اوشوه چه هغوئ به د اسلام د دښمنانو هیڅ قسمه مدد نه کوی.اوکه قریش اسلام قبول کړی نو دوی به هم اسلام قبلوی.نوالله ﷻ دا آیت مبارك نازل کړو چه دوی غواړی چه تاسو هم د دوی په شان کفر اوکړئی.بیا تاسو او هغوئ برابرشئ. نو دوی کښې هیڅ څوك دوست مه جوړوئی

هم دا روایت ابن مردویه کښې هم دې.او په دې کښې دی چه آیت ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ﴾ نازل شو ، نو چه کوم خلق هم دوی سره ملاویږی نو هغه به هم ددوی په شان په امن کښې وی.اوددې زیات مناسب کلام سره دې صحیح بخاری شریف کښې دصلح حدیبیه قصه کښې دی بیا چې چا غوښتل نو دکافرد جماعت کښې به داخلیدل او امن کښې به وو ، اوچې چا به غوښتل نو د مدینې مسلمانانو سره به ملاویدو. او د معاهدې په وجه به په امن کښې وو.[1] دحضرت ابن عباس ﷺ قول دې چه دا حکم بیا

---

[1] صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد: ۲۷۳۱)-

دې آیت منسوخ کړو چه ﴿فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ﴾ یعنی کله چه د معززې میاشتې تیرې شی نو مشرکانو سره جهاد کوئی چه چرته هم دوی اووینې.

قوله تعالی:: اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ اِلٰى قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ

د هغه کافرانو حکم چه غیرجانبدار وی:- بیادیو بل جماعت ذکر کیږی چه هغوئ ددې خبرې نه مستثنی دی چه میدان جنګ ته راوستلې کیږی نو بې بسه شی وی ،هغوئ خو تاسو سره نه جنګ کول غواړی او نه تاسو سره یو ځائې کیدل غواړی او نه خپل قوم سره جنګ کول خوښوی.بلکه دا داسې ځان بچ کولو والا خلق دی چه نه تاسو سره دی او نه ستاسو دښمنانو سره او نه ستاسو دوستانو سره.دا هم دالله ﷻ فضل دې چه دغه خلق ئې په تاسومسلط نکړل. که هغه ذات غوښتلې نو دوی ته به ئې طاقت ورکړې وې او ددوی زړونو کښې به ئې اچولې چه دوی تاسوسره جنګ اوکړی.نو که دوی تاسو سره د جنګ کولو نه منع شی او صلح سره یو شی نو تاسو ته هم دوی سره دجنګ کولو اجازت نشته. هم دا قسمه خلق وو چه د بدر په ورځ دمکې مشرکانو سره راغلل اود زړه نه دوی تاسو سره جنګ نه خوښولو.لکه حضرت عباس وغیره. هم دا وجه وه چه حضرت نبی کریم ﷺ د حضرت عباس ﷛ د قتل نه منع کړې وه.او حکم ئې کړې وو چه دوی دې ژوندې ګرفتار کړې شی.

قوله تعالی:: سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ

منافقانو سره د جنګ حکم:- بیادیو بل جماعت ذکرکیږی.چه په ظاهره پورته ذکر شوؤ خلقو پشان دی. لیکن اصل کښې نیت کښې ئې فرق دې.دا خلق منافقان دی.چه کله حضرت نبی کریم ﷺ ته راشی نواسلام ظاهروی او دمسلمانانو نه خپل مال او ځان محفوظ ساتی.بل طرفته چې کله دوی کفارو سره یو ځائې شی او کوم کسان چې د باطلو معبودانو عبادت کوی ، هغوئ سره ملاو شی دې دپاره چه دهغوئ نه په امن کښې وی،اصل کښې دا خلق کافر دی لکه بل ځائې کښې چې دی چه کله خپلو شیطانانو ته ورشی نو هغوئ ته په تنهائی کښې وائی چه مونږ تاسوسره یو.دلته هم ذکر کیږی چه کله دوی فتنې طرفته ځی نو د پوره زړه نه به هغې کښې حصه اخلی.لکه څنګه چه څوك پړمخ پروت وی.فتنې نه مراد دلته شرك دې.

د شان نزول باره کښې بل روایت:- حضرت مجاهد ﷫ فرمائی چه دا خلق هم د مکې وو. دلته چه به راغلل نو ریاکارئی دپاره به ئې اسلام قبلولو. هلته چه به لاړل نو بتانو ته به ئې سجدې کولې.نو مسلمانانو ته ئې اوفرمائیل که ددې خپلې دوغله پالیسئ نه منع نشو ، تاسو ته د تکلیف درکولو نه منع نشو،صلح نه کوی،نودوی هم امن کښې مه پریږدئی،دوی سره هم جهاد کوئی.دوی قیدیان کړئی.چه دوی چرته هم دوی اوموميئ. نو دوی سره خبرې مه کوئی.بیشکه په دوی باندې مونږ تاسو ته غلبه درکړې ده او ښکاره حجت مو درکړې دې

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا

اونه دې کار دیومومن | چې قتل کړی | مومن | مګر په خطا سره | اوڅوك چې | مړ کړی | یومومن | په خطا سره

اودیو مسلمان داکار نه دې اچې هغه بل مسلمان قتل کړی امګر په خطا سره او چا چې یومسلمان په خطاسره قتل کړو

فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ

نو دی آزادول | دیو غلام | مومن | او دیت دې | چې سپارلې شوې وی | وا رثانو دمړی ته | مګر

نو(کفاره ئې داده) چې یو مؤمن مرئ دې آزاد کړی | اود مړی وارثانو ته دې خون بها ورکړی | مګر

أَنْ يَصَّدَّقُوا ۚ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

که هغوئ معاف کړی دیت | نوکه وو (مقتول) | دداسې قوم نه | چې دشمن وئ ستاسو | اوهغه وو مومن

که هغوئ خون بها اوبښي (نوجائزده) | اوکه دغه مؤمن مړې دداسې قوم سړې ووچې ستاسوورسره دشمني وی

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۚ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ

نو دی آزادول دیو غلام | مومن | اوکه وو مړې | دداسې قوم نه | چې په منځ ستاسو

نویومسلمان مرئ دې آزاد کړی (اودومره بس دی) | اوکه دداسې قوم سړې وو چې ستاسو

وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ

اوپه منځ دهغوئ کښې | معاهده وه | نو دې دیت | ورسپارلې شوې | وارثانو دمړی ته | او آزادول

اودهغوئ په مینځ کښې یوه معاهده وی | نودهغه وارثانو ته دې خون بها هم ورکړی | او

رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

دیو غلام | مومن | نو چاچې اونهٔ موندو (غلام) | نودی پرې روژې نیول | دوه میاشتې | پرله پسې

یوغلام دې هم آزادکړی | اوڅوک چه د مرئ آزادولو طاقت نهٔ مومی | نو هغه دې دوه میاشتې پرله پسې روژې

تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۹۲﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ

دپاره دقبلولودتوبې | دطرفه دالله نه | اودې | الله | پوهه | خاوند د حکمت | اوڅوک | چې قتل کړی

اونیسی اِدا دالله ﷻ دطرفه دتوبې ویستلو طریقه ده | اوالله په هرڅه پوهه اوصاحب د حکمت دې | او څوک چې یو

مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ

یومومن | په قصدسره | نو سزا دهغه | جهنم دې | چې همیشه به وی | په هغې کښې | اوغضب کړې دې الله

مومن په قصدسره قتل کړی | نودهغه سزادوزخ دې | اوپه هغې کښې به همیشه وی | اوپه هغه د الله غضب

عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿۹۳﴾

په هغه باندې | اولعنت کړې دې الله په هغه باندې | او تیارکړې ئی دې | هغه دپاره | عذاب لوئ

دې | او لعنت ئې پرې کړې دې | او د هغه دپاره ئې لوئې عذاب تیار کړې دې

قوله تعالي: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً

دقتل خطا احکام :-ارشاددې چه یو مسلمان دپاره جائز نه دی چه په څه حال کښې دیومسلمان رور خون په ناحقه توئې کړی.

په درې صورتونو کښې د مسلمان د قتل جواز:- بخاری او مسلم شریف کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائې چه یو مسلمان دپاره جائز نه دی چه هغه د الله ﷻ دوحدانیت باندې او د رسول الله ﷺ د رسالت

ګواهي ورکوي چې قتل کول حلال نه دی مګر درې حالتونو کښې ① يو دا چه هغه څوك قتل کړی وی ②دويم چه واده ئې کړی وی او زنا اوکړی ③دريم دين اسلام پريږدی اودمسلمانانو نه جدا شي (¹).
حد قائمول د چا کار دې:- بيا داهم ياد ساتئ چه کله ددوی نه په دې دريو وارو کارونو کښې څه کار واقع شي نوبه عوامو کښې هچا ته دا اختيار نشته چه دې قتل کړی ځکه چې دا کار دامام يا د نائب امام منصب دې.
دايت شان نزول کښې اولنې قول:- ددې نه پس استثناء منقطع ده. دعربو شاعرانو کلام کښې هم دا قسمه استثناء ډيرې دی.ددې آيت مبارك شان نزول کښې يو قول دا هم نقل دې چه عياش بن ابی ربيعه چه د ابوجهل ناسکه رور وو ، اودده دمور نوم اسماء بنت مخزمه وو ، دده باره کښې نازل شوې دې.ده يوسړې قتل کړې وو اوهغه ته ئې د اسلام قبلولو په وجه سزاګانې ورکولې تر دې چه هغه مړ شو.دهغه نوم حارث بن يزيد غامدی وو .د حضرت عياش ﷺ زړه کښې دا خار راغلو اوزړه کښې ئې پخه اراده اوکړه چه کله هم موقع ملاو شوه. نوزه به دې قتل کوم.الله ﷻ څه ورځې پس قاتل ته هم د اسلام قبلولو هدايت نصيب کړو. او هغه مسلمان شو. او هجرت ئې هم اوکړو. ليکن حضرت عياش ﷺ ته دا معلومه نه وه ،د مکې د فتح په ورځ دې دهغوئ په نظر کښې راغلو. په دې وجه چه هغه تر اوسه پورې کفر کښې وو. په ده ئې اچانك حمله اوکړه اوهغه ئې قتل کړو نو دې باندې دا آيت نازل شو.
دايت شان نزول کښې دويم قول:-دويم قول دادې چه دا آيت مبارك د حضرت ابودرداء ﷺ باره کښې نازل شوې دې. چې هغه په يوکافرکس باندې حمله کړې وه او توره ئې پرې راويستې وه خو هغه کلمه اوويله ليکن دوی په توره اووهلو اوهغه ئې قتل کړو. هرکله چه حضرت نبی کريم ﷺ ته دا واقعه بيان شوه نو حضرت ابودرداء ﷺ ورته خپل عذر بيان کړو چه هغه صرف د خپل ځان بچ کولو دپاره کلمه وئيلې وه. حضرت نبی کريم ﷺ خفه شو او وې فرمائيل چه ولې تا د هغه زړه شلولې وو څه.دا واقعه صحيح حديث کښې هم شته دې.ليکن هلته د بل صحابی نوم دې . (²)
قوله تعالى: وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ
دقتل خطاء په کفاره کښې غلام ازادول:- بيا دقتل خطا ذکر کيږی اوبه دې کښې دوه څيزونه واجب دی.يو غلام آزادول،دويم ديت ورکول.ددې غلام دپاره داشرط هم دې چه هغه ايماندار وی کافر نه وی.وړوکې ماشوم بچې هم کافی نه دې تر کومې چه هغه خپلې ارادې سره ايمان ظاهر نکړی.او د دومره عمر نشی.دامام ابن جرير ﷫ مختار قول دا دې که دده مور پلار دواړه مسلمانان وی.نو دا جائز دی ګنی نه.دجمهورو مذهب دادې چه مسلمانيدل شرط دی د وړوکې او لوئی څه قيد نشته دې .
د کفاره کښې د وينځې ازادول:- يو انصاری ﷺ يو تورې وينځې سره د حضرت نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضريږی او وائی چه ځما په ذمه ديو مسلمان آزادول دی.که دا مسلمانه وی نو زه دا آزادوم. حضرت نبی کريم ﷺ ددې وينځې نه تپوس اوکړو چه آيا ته ګواهي ورکوې چه دالله ﷻ نه سوا بل معبود نشته دې.هغې اووئيل چه آو. حضرت نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه آيا ته ددې خبرې هم ګواهي ورکوې چه څه دالله ﷻ رسول او بنده يم.هغې اوفرمائيل چه آو.حضرت نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه مرګ نه پس دوباره ژوندی کيدو باندې هم ته يقين ساتې.هغې اوفرمائيل چه آو. حضرت نبی کريم ﷺ

---

¹) صحيح بخاری کتاب الديات باب قوله تعالى(ان النفس بالنفس): ۶۸۷۸،صحيح مسلم: ۱۶۷۶، ابوداود : ۴۳۵۲ ابن ماجة: ۲۵۳٤)-
²) صحيح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی صلى الله عليه وسلم اسامة: ۴۲۶۹، صحيح مسلم: ۹۶ عن اسامة بن زيد ﷺ)

اوفرمائیل چه دا ازاده کړه.([1]) ددې ا سناد صحیح دی.اوصحابی څوك وو؟ دده نوم كه معلوم نه وی نو په دې وجه ددې په سند کښې څه نقصان نه راځی(ځکه چه صحابه ټول عدول دی). دا روایت دحدیث نوروکتابونو کښې دا شان دې چه حضرت نبی کریم ﷺ د هغې نه تپوس اوکړو چه الله ﷺ چرته دی؟ هغې اوونیل چه آسمانونو کښې.حضرت نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه څه څوك یم؟ هغې جواب کښې اوونیل چه ته دالله رسول ﷺ یې.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دا آزاده کړه دا ایمانداره ده.([2]) نوبیو د غلام یاوینځې آزادول واجب دی

د قتل خطاء په کفاره کښې دیت ورکول:- او بل دیت ورکول دی چه دمقتول کور والو ته ورکړې شی.دا د هغه مقتول بدله ده. دا دیت سل اوښان دی ، او ددې پنځه قسمه دی ، شل خودذؤ عمر اوښې او شل هم ددې عمر اوښې اوشل د دریو کالو چه وی اوښې او نورې به د پنځوکالو وی.او شل چه د څلوروکالو ښکاری.همدا فیصله حضرت نبی کریم ﷺ د قتل خطا په دیت کښې کړې ده. اوکورئی سنن ومسند احمد ([3])داحدیث په روایت دحضرت عبدالله ﷺ موقوف هم مروی دې.حضرت علی ﷺ او یو بل جماعت نه هم منقول دی.او دا هم وئیلې شوی دی چه دا دیت به په څلورمه حصه کښې تقسیم شوې وی.دا دیت به ددې قاتل په عاقله او دده د عصبه یعنی د ده په نزدې رشته دارو باندې وی. دده په خپل مال باندې نشته.حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په دې امر کښې ما ته څوك مخالف نه دی معلوم.حضرت نبی کریم ﷺ د دیت فیصله هم په دې خلقو کړې ده. او دا حدیث خاصه کښې په کثرت سره دې.امام صاحب چه کوم حدیث مبارك طرفته اشاره کوی هغه دېردی .

دیت په قاتل او عاقله دواړو باندې دې

مسلک حنفی:- دامام ابوحنیفه رحمه الله او امام ابو یوسف په نیز دیت په عاقله او قاتل دواړوباندې دې صرف په عاقله باندې نه دې واجب بلکه قاتل به ورسره په دیت کښې شریک وی (تفسیرمظهری ۲،۱،۴۰۱)-

دیت سل اوښان په څلورو حصو کښې تقسیم دی

مسلک حنفی:- د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دیت سل اوښان دی خو بیا دا اوښان په څلورو درجو کښې تقسیم دی پنځویشت به بنت مخاض وی او پنځویشت به بنت لبون وی او پنځویشت به حقه وی او پنځویشت به جذعه وی (تفسیرمظهری ۲،۲،۴۰)-

دیت د قاتل په عاقله دې:- بخاری او مسلم کښې د حضرت ابوهریره ﷺ نه مروی دی چه دهذیل قبیلې دوه ښځې خپلو کښې په جنګ شوې ، یو ښځې دا بله په کاڼی اوویشته اوهغه حامله وه ، ددې بچی هم ضائع شو او هغه هم مړه شوه. حضرت نبی کریم ﷺ ته راغلل نو حضرت نبی کریم ﷺ فیصله اوکړه چې ددې بچی په بدله کښې خو یو وینځه یا غلام ازادول دی.اودښځې بدله کښې دیت او دیت د قاتلې ښځې د حقیقی رشته دارو په ذمه دې.([4])

---

[1]) احمد : ۴۵۲/۳)-

[2]) صحیح مسلم کتاب المساجد باب تحریم الکلام فی الصلاة: ۵۳۷)-

[3]) ابو دادو : ۴۵۴۵ ترمذی : ۱۳۸۶ نسائی : ۴۸۰۶، ابن ماجة: ۲۶۳۱، احمد : ۴۵۰/۱)-

[4]) صحیح بخاری کتاب الدیات باب جنین المراة : ۶۹۱۰ صحیح مسلم: ۱۶۸۱، ابوداود : ۴۵۷۶، نسائی: ۴۸۲۲)-

مسئله- ددې نه دا هم معلومه شوه چه کوم قتل عمد خطا سره وی هغه هم په حکم کښې دخطاء محض پشان دې یعنی د دیت اعتبار سره په دې کښې تقسیم ثلث شو ، درې حصې به وی ځکه چه په دې کښې شباهت عمد یعنی بالقصد هم دې.

د امام د قتل خطاء بوج به په بیت المال وی:- صحیح بخاری شریف کښې دی چه د بنوخزیمه دجنګ دپاره حضرت خالد بن ولید ؓ لره حضرت نبی کریم ﷺ یو لښکر کښې سردار جوړ کړو او وې لیږلو ، هغوئ چه هلته لاړل نو د اسلام دعوت ئې ورکړو ، هغوئ دعوت قبول کړو لیکن د ناداننئی په وجه نې د ﴿أَسْلَمْنَا﴾ یعنی مونږ مسلمان شو په ځائې ﴿صبانا﴾ اوئیل یعنی مونږ بې دین شو ، خالد بن ولید ؓ دوی سره قتل کول شروع کړل.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې معلومات اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ لاس اوچت کړو او الله ﷻ ته ئې عرض اوکړو چه یا الله د خالد بن ولید ددې فعل نه بیزاری او برات څه ستا مخکښې وړاندې کوم. بیا حضرت علی ؓ ئې راوبللو اوهغوئ ئې اولیږل چه لاړه شه او دهغوی مقتولانو ته دیت ورکړه او ددوی چه کوم مالی نقصان شوې دې هغه هر څه ورته اداکړه.[1]

مسئله:- ددې نه ثابته شوه چه د امام یا نائب د خطا بوج به په بیت المال وی.

قوله تعالی: ﴿إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾

بیا فرمائی چه دیت ورکول واجب دی.خو که د مقتول اولیاء په خپله ددې اخستلو نه روستو شی نو دوی ته اختیار دې اوهغوئ دا په طور د صدقه معاف کیدلې شی.

﴿فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾

بیا فرمان دې که مقتول مسلمان وی لیکن دده اولیاء حربی کافران وی نو قاتل باندې دیت نشته دې.قاتل باندې په دې صورت کښې د غلام یا وینځې آزادول دی.

قوله تعالی: ﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾

اوکه د مقتول وراث او ولی د داسې قوم نه وی چا سره چې ستاسو صلح او وعده شوې وی. نو په دې صورت کښې به دیت وی خو که چرې مقتول مومن وو نوکامل دیت به وی ، اوکه مقتول کافر وو نو د بعضو په نیز خو پوره دیت وی.دبعضو په نیزنیم دیت ، دبعضو په نیز دریمه حصه دیت ، دا تفصیل د احکامو په کتابونوکښې موجود دې.

د مومن او کافر دواړو دیت یوبرابر دې

مسلک حنفي:- دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د مومن او کافر په دیت کښې څه فرق نشته بلکه د کافر دیت به هم د مومن د دیت پشان پوره وی (تفسیرمظهری ۲/۸۱۴)-

قوله تعالی: ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ﴾

دوه میاشتې پرله پسې روژې نیول:- اوپه قاتل باندې مومن غلام یا وینځه آزادول هم لازم دی .اوکه دچا طاقت د غریبئ په وجه نه وی نو د هغه په ذمه د دوؤ میاشتو روژې دی چه پرله پسې به ئې نیسی ، که دڅه عذر په وجه لکه بیماری شوه یا حیض شو یا نفاس شو. نو ددې عذرونو نه بغیر دې روژه په مینځ کښې نه پریږدی،او که ددې عذر نه بغیر ئې روژې پریخودې نو بیا به دسر نه دروژو شمیر پوره کوی.

په سفرکښې روژې ماتول سره د تسلسل حکم:- د سفر باره کښې دوه اقوال دی ، ① یو داچه دا هم شرعی عذر دې.② دویم دا چه دا عذر نه دې.

د سفر په وجه په افطار سره تتابع ختمیږی

---

[1] صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی صلی الله علیه وسلم خالد بن ولید : ۴۳۳۹ نسائی : ۵۴۰۷-

مسلک حنفي:- د سفر په وجه که روژه ماته کړی نو د جمهورو په نیز چي په هغې کښې احناف هم شامل دی ده باندې سردوباره روژني نیول لازمیږی تتابع او پرله پسې والې ختم شو البته د امام شافعي په قدیم قول کښې ده باندې د سفر په وجه که تتابع فوت شی سردوباره د روژو نیول نشته (تفسیر مظهری ۳۲۷/۲).

مسکینانو ته خوراک ورکول:- بیا فرمائی چه د قتل خطا د توبې دا صورت دې چه غلام نشی آزادولې، نوروژې اونیسی ، او که دروژې طاقت په کښې نه وی نودې مسکینانو ته خوراك ورکولې شی که نه، نو یو قول خو دادې چه شپیته مسکینانو ته به خوراك ورکوی.لکه څنګه چه د ظهار دکفارې دې حلته صفا بیان فرمائی اودلته د قتل خطاء په باب کښې په دې وجه بیان نه فرمائی چه دا دویرولو والا مقام دې.که د آسانئ صورت ئې بیان کړو نو هیبت او عظمت به دومره باقی پاتې نشی.دویم قول دادې چه دروژې لاندې څه نه وی ، که وې نو بیان سره به ئې بیان کړې وې.د حاجت په وخت کښې بیان لره موخر کول صحیح نه دی

قوله تعالی:: وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا:::: الله علیم او حکیم دې ، ددې تفسیر څو ځل تیر شوې دې.

قوله تعالی:: وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيْهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيْمًا

د قتل عمد حرمت:- دقتل خطا نه پس اوس د قتل عمدبیان دې.ددې ډیر زیات سخت او ډیر مضبوط تاکید راغلې دې.دا هغه ګناه ده چه دا الله ﷻ شرك سره یو ځائې بیان کړې ده.فرمائی چه ﴿وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰـهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا﴾ یعنی مسلمانان بندګان هغه دی چه الله سره هغوئ بل معبود نه جوړی او نه هغوئ یوکس په ناحقه قتلوی. بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ﴾دلته هم الله ﷻ د حرامو کارونو ذکر فرمائی او د شرك او د قتل ذکر کوی.او ددې مضمون آیتونه نور هم ډیر زیات دی او احادیث هم دې باب کښې وارد شوی دی.

دقیامت په ورځ د ټولو نه اوله مقدمه:- مسلم شریف او بخاری شریف کښې دی چه د ټولو نه مخکښې به دقیامت په ورځ د دیت فیصله کیږی [1] ابو داود کښې دی چه د ایماندارو خلقو په نیکیانو کښې زیاتې رازی تر ترڅو چه دې په ناحقه قتل اونکړی.اوکه داسې ئې اوکړل نو تباه به شی.

دمسلمان د قتل عظمت:- اویو حدیث مبارك کښې دی چه د ټولې دنیا زوال دالله ﷻ په نیز دیو مسلمان قتل کولو نه کم نقصان دې [2]

د یومسلمان په قتل ټول مخلوق جهنم ته تلل:- اویوحدیث مبارك کښې دی که د زمکې او د آسمان ټول خلق دیو مسلمان په قتل کښې شریك شی نو الله ﷻ به ټول پرمخ دوزخ ته داخل کړی [3]

په یوه خبره دمسلمان په قتل کښې د شرکت ګناه:-اویو حدیث مبارك کښې دی چه کوم سړی دیو مسلمان په قتل کښې نیمې خبر کولو سره هم مدد اوکړی نوهغه به دقیامت په ورځ الله ﷻ ته په داسې حالت کښې حاضریږی چه دده په تندی به لیکلې شوې وی چه داسړې دالله ﷻ درحمت نه محروم دې [4]

د مسلمان په قتل کښې د ابن عباس ؓ مذهب:- د حضرت ابن عباس ؓ قول دې چه چا یومومن په قصد سره قتل کړو نو دده توبه نه قبلیږی.د کوفې خلقو چه کله په دې مسئله کښې اختلاف اوکړو نو

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب القصاص یو م القیامة: ۶۵۳۳، صحیح مسلم: ۱۶۷۸)-

[2]) ابوداود کتاب الفتن باب فی تعظیم قتل المومن : ۴۲۷۰، وسنده صحیح)-

[3]) ترمذی کتاب الدیات باب ماتجاء فی تشدید قتل المومن : ۱۳۹۵ رهوحسن نسائی : ۳۹۹۲)-

[4]) ابن ماجة ابواب الدیات باب التغلیظ فی قتل مسلم ظلم : ۲۶۲۰)-

حضرت ابن جبیر حضرت ابن عباس ﷺ ته ورغلواو تپوس ئې ترې اوکړو.نو هغوی ورته اوفرمائیل چه دا د قران پاک آخري آیت دې بل هېڅ یو آیت دا آیت نه دې منسوخ کړې.(1)او دوی فرمائی چه دویم آیت ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ﴾ دې چه په هغې کښې د توبې ذکر دې هغه د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې.(2)لیکن کله چه یوسړې د اسلام په حالت کښې یو مسلمان په غیر شرعي وجه باندې قتل کړو نو دده سزا جهنم دې. اودده توبه نه قبولیږي.

د قاتل د توبې باره کښې د مجاهد رحمه الله قول:- حضرت مجاهد رحمه الله چه کله د حضرت ابن عباس ﷺ دا قول بیان کړو نو وې فرمائیل مګر څوک چه پښیمانه شو.(نو دهغه توبه قبلیږي) (3)

دابن عباس ﷺ په نیزد مسلمان د قاتل دپاره توبه نشته:- سالم بن ابوالجعد رحمه الله فرمائی چه حضرت ابن عباس ﷺ کله نابینا شوې وو ، یو ځل مونږ هغوئ سره ناست وو نو دې کښې یو سړې راغلو او دوی ته ئې آواز اوکړو اوتپوس ئې اوکړو چه دې باره کښې تاسو څه وائې چه چا یو مومن په قصد سره قتل کړو.نودوی اوفرمائیل چه دهغه سزا جهنم ده. اودې کښې به دې همیشه وی ، په ده به دالله تعالی غضب وی او په ده به دالله ﷻ لعنت وی ، او دده دپاره عظیم عذاب تیار دې ، هغه بیا تپوس اوکړو که هغه توبه اوباسی اونیك عمل کوی او هدایت باندې کلك اوسی ؟

نو وې فرمائیل چه دده مور په ده بوره شی دده دپاره هدایت چرته دې.په هغه ذات مې دې قسم وی چه د هغه په لاس کښې ځما روح دې ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه هغه مور دې په هغه بوره شی چه چا یو بنده قتل کړو ، هغه به د لاسونونه نیولې شوی وی او د رحمان عرش ته به مخامخ راوستې شی او دده رګونو کښې به وینه ځی رازی ، او ا للہ ﷻ ته به اووائی چه د ده نه تپوس اوکړه چه ده څه ولې قتل کړې ووم ؟ په هغه الله ﷻ قسم چه دهغه په قبضه کښې ځما ساه ده ددې آیت نازلیدونه پس د حضرت نبی کریم ﷺ وفات پورې ددې منسوخ کیدو والا آیت نازل نشو.او یو روایت کښې دومره دی چه نه د دې نه پس په حضرت نبی کریم ﷺ وحی راغلې وه (4).

دابن عباس ﷺ موافقین :- حضرت زید بن ثابت ﷺ ، حضرت ابوهریره ﷺ ، حضرت عبدالله بن عمر ﷺ حضرت ابوسلمه بن عبدالرحمان رحمه الله ، حضرت عبید بن عمیر رحمه الله ، حضرت قتاده رحمه الله ، حضرت ضحاك رحمه الله هم دحضرت ابن عباس ﷺ خیال سره متفق دی.ابن مردویه کښې دی چه مقتول به دغه قاتل نیولې وی او د قیامت په ورځ به ئې دالله ﷻ مخکښې راولی ، او بل لاس کښې به ئې خپل سر نیولې وی او وائی به چه ائې ځما ربه دده نه تپوس اوکړه چه ده څه ولې قتل کړې ووم ؟ قاتل به اووائی چه ائې پروردګاره ! ددې وجې چه ستاد عزت دخاطره .الله ﷻ به اووائی چه دا ځما لار ده.دویم مقتول به هم خپل سر نیولې راوړی او هم دا به وائی. قاتل به جواب کښې اووائی څکه چه د فلانی عزت وی الله ﷻ به اوفرمائی چه دده ګناه به هغه واپس واخلی. بیا به دې اورته واچولې شی.اودې کوهی کښې به اویاکاله لاندې روان وی. (5)

---

(1) صحیح بخاری کتاب- التفسیر سورة النساء (من قتل مومنا متعمدا) : ۴۵۹۰، صحیح مسلم: ۳۰۲۳)-

(2) صحیح بخاری کتاب- التفسیر سورة الفرقان: قوله تعالی (الا من تاب وامن) : ۴۷۶۶، صحیح مسلم : ۳۰۲۳،)-

(3) صحیح بخاری کتاب مناقب الانصار باب مالقی النبی صلی الله علیه وسلم واصحابه من المشرکین بمکة: ۳۸۵۵)-

(4) الطبری: ۱۰۱۹۳،احمد: ۲۴۰/۱ ،نسائی:کتاب القسامة باب ماجاءفی کتاب القصاص: ۴۸۷۰، ابن ماجة: ۲۶۲۱، دا روایت شواهدو سره صحیح دې)-

(5) ابن مردویه وسنده ضعیف النسائی ۴۰۰۲، بلفظ اخر وسنده ضعیف وهو صحیح بالشواهد)-

څوک نشي ښښلې؟:مسند احمد کښې دی ممکن دی چه الله ﷻ ټول ګناهونه ښښي،لیکن (هغه سړی نه ښښي)چه دکفر په حالت کښې مړشی دویم هغه چه یو مومن په قصد قتل کړي[1] ابن مردویه کښې داسې حدیث هم دې اوهغه بالکل غریب دې[2]محفوظ هغه حدیث دې چه دسند په حواله سره بیان شو[3]

دمومن د قتل په وعید کښې یوبل حدیث :- حمید وائی چه ماته ابوالعالیه راغلو ،ماسره یو دوست هم په هغه وخت وو ، مونږ اووئیل چه تاسو دواړه څما نه عمر کښې کم یئ او په حافظه کښې زیات یې راځئ ماسره بشر بن عاصم ته لاړشئ.هرکله چه مونږ هلته اورسیدو نو حضرت بشر ته مو اووئیل چه هغه ته هم هغه حدیث واوروه.هغوئ آورول شروع کړل .چه په دې عقبه بن مالك لیثی ﷺ اووئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ یو وړوکې شان لښکر لیږلی وو.هغوئ په یو قوم حمله اوکړه او خلق اوتښتیدل ، دوی سره یو سړې تښتیدو او دې سړی پسې یو لښکر والا سړې وریه منډه وو ، هرکله چه هغه ورنزدې شو او په هغه ئې توره راویستله نو هغه اووئیل چه څه مسلمان یم. دې سړی دهغه هیڅ خیال اونکړو او هغه سړې ئې اووهلو، ددې خبر حضرت نبی کریم ﷺ ته اوشونو حضرت نبی کریم ﷺ ډیر زیات خفه شو. دا خبر هغه سړی ته هم اورسیدو. یو ورځ حضرت نبی کریم ﷺ خطبه وئیله چه دې قاتل اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! په الله ﷻ قسم هغه خو دا خبره صرف د قتل نه د بچ کیدو دپاره کړې وه. حضرت نبی کریم ﷺ دهغه نه مخ واړولو او خطبه ئې ونیله. هغه دوباره اووئیل.حضرت نبی کریم ﷺ ترې دوباره مخ واړولو.دې صبر نه شو او په دریم ځل ئې هم بیا داسې اووئیل.نو حضرت نبی کریم ﷺ بیا هغه طرفته متوجه شو او د حضرت نبی کریم ﷺ په مخ مبارك باندې د خفګان آثار وو. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه قاتل مومن باندې دالله ﷻ انکار دې.درې خله ئې دا اووئیل.دا روایت نسائی کښې هم دې.[4]

د قاتل په توبه کښې دوه مذاهب د ابن کثیر رحمه الله فیصله:- نو یو مذهب خودا شو چه دمومن د قاتل توبه نه ده قبوله. دویم مذهب دا چه تو به دده د الله ﷻ ترمینځه ده. دجمهور سلفو اوخلفو هم دا مذهب دې که هغه توبه اوویستله او الله ﷻ طرفته ئې رجوع اوکړه ، خشوع وخضوع کښې مشغول شو ، نیك عملونه ئې کول ، نو الله ﷻ به دهغه توبه قبوله کړي. او مقتول ته به د خپل طرفه بدله ورکړی او هغه به راضی کړی.الله ﷻ فرمائی چه ﴿إِلَّا مَن تَابَ﴾ دا خبردې اوخبر کښې د نسخ احتمال هډو وی نه. او دا آیت د مومنانو باره کښې دې نو دا آیت په کافرانو پورې خاص کول د ظاهر خلاف دې.او دیو ښکاره دلیل محتاج دې.والله اعلم.

دایت په عموم باندې استدلال:- الله ﷻ فرمائی چه ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ﴾ یعنی انې څما بندګانو ! چه چا په خپلو ځانونو زیاتې کړې وی.نو څما د رحمت نه دې نه مایوسه کیږی .دا آیت مبارك د عموم اعتبار سره هرې ګناه ته شامل دې.که هغه کفر او شرك وی اوکه هغه شك اونفاق وی ، که هغه قتل او فسق وی.چه څوك الله ﷻ طرف ته رجوع اوکړی نو الله ﷻ به هغه طرفته متوجه شی او چه څوك توبه اوباسی نو الله ﷻ به د هغه توبه قبوله کړی.فرمائی چه ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ﴾ یعنی الله ﷻ شرك نه ښښی اود دې نه سوا ټول ګناهونه چه اوغواړی نو ښښی.دالله ﷻ ددې آیت مبارك نه قربان

---

[1]) نسالی کتاب المحاربة (تحریم الدم): ۳۹۸۹، وسنده صحیح)-

[2]) ابوداود وسنده صحیح وابن حبان : ۵۹۸۰، والحاکم: ۳۵۱/٤، والبیهقی : ۲۱/٦)--

[3]) ابن مردویه)-

[4]) احمد : ۲۷۹/۵، وسنده حسن ، ددې شواهد دپاره نور اوګورئی : صحیح بخاری : ۴۲۲۹، صحیح مسلم ۹۲ و دابوداود : ۲۲۴۳)-

شم هغه لوئي ذات هم په دې سورت کښې ددې ایت نه مخکښې هم یو ایت مبارک بیان کړې دې اودهغې تفسیر مونږ په هغه ځائې کښې بیان کړې دې.او بیا ددې آیت مبارک نه پس د خپلې عامې معافي اعلان کوی چه بندګانو کښې ددې کامل مغفرت امید پیدا شي ، والله اعلم.

دابن کثیر رحمه الله په یوبل حدیث باندې استدلال:- بخاري او مسلم شریف کښې هغه حدیث مبارک هم په دې موقع دیادساتلو قابل دې چه په هغې کښې دی چه یو بني اسرائیلي سل قتلونه کړی وو ، بیا هغه د یو عالم نه تپوس کوی چه آیا څما توبه به قبوله شي که نه.هغه جواب ورکو ی چه ستااو ستا توبه کښې څوك حائل کیدیشي ؟ او هغه ته وائي چه دا بدئي پریږده او د نیکانو ښار ته لاړ شه. نو هغه هجرت کوی او لاره کښې وفات کیږی او د رحمت فرښتې ده ته راځي [1]. دا حدیث پوره پوره ډیر ځل بیان شوې دې.نوچې په بني اسرائیل کښې د قاتل توبه قبلیده. نو په دې امت مرحومه باندې د توبې دروازې ولې بندلې شي،مونږ نه خو په هغوئ باندې ډیرې زیاتې پابندئي وې .اودهغه تولو نه الله تعالی مونږ آزادکړو.او رحمة للعالمین پشان پیغمبر ئې راولیږلو. هغه دین ئې راکړو چه د آسانو او ښکاره او سهل دین دې.نو دلته چه دقاتل کومه سزا بیان شوې ده دهغې نه مراد دا دې چه د هغه سزا داده چه هغه ته به سزا ورکولې شي .حضرت ابوهریره رضي الله عنه او د سلفو یو جماعت هم دا فرمائي.بلکه ددې پشان یوبل حدیث ابن مردویه کښې دې.خو د سند په لحاظ سره هغه صحیح نه دې.اودغه شان د هر وعید مطلب هم دادې که ددې مقابل څه نیك عمل وغیره نه وی نو ددې بدئي بدله هغه ده چه کومه وعید کښې بیان شوه. هم دا طریقه د وعید باره کښې څمونږ په نیز ډیره درست او احتیاط والا ده .والله اعلم بالصواب.

اودقاتل جهنم ته د تلو په تقدیر هم که په قول د حضرت ابن عباس رضي الله عنه وغیره د توبې نه قبلیدو په وجه وی اوکه په قول د جمهورو،د نیکو عملونو په وجه سره به هغه به همیشه په جهنم کښې نه وی بلکه دلته د خلود نه مراد ډیر وخت پورې پاتې کیدل دی.لکه څنګه چه د متواتر حدیث نه ثابت دی چه جهنم نه به هغه خلق هم راوځي چه د چا په زړونو کښې د اوری د دانې هومره ایمان وی.[2] او پورته چه کوم حدیث بیان شو ممکن ده چه الله ﷻ ټول ګناهونه دکفر اود مومن د قتل نه بغیرمعاف کړی ، او په دې حدیث کښې ،د ،عسی،، ټکی د ترجي (امید) دپاره وی نو دوارو صورتونو کښې به ترجی یعنی امید اخوا شي نو بیا به هم وقوع یعنی داسې کیدل دوارو سره یو کښې نه پورته کیږی اوهغه قتل دې،چونکه په دې کښې انساني حق دې ، هغه توبې سره نه ختمیږی بلکه انساني حق خو د توبې صورت هم حقدار ته رسول ضروری دی.په دې کښې چه څنګه قتل دې هم داشان غلا ده ، غصب دې ، تهمت دې ، او نور انساني حقوق هم دی. اودهغې توبې سره معاف کیدل اجماعًا ثابت دی.بلکه د توبې د صحت شرط دې چه ددوی حقوق اداکړی.او کله چه اداکولو محال وی نودقیامت په ورځ به ددې مطاله په ضروری وی.لیکن مطالبې سره سزا واقع کیدل ضروری نه دی.ممکن دی چه دقاتل ټول نیك عملونه مقتول ته ورکړې شي یا بعضې ورکړې شي او ده سره هم څه پاتې شي او دې اوبخښلې شي.او دا هم ممکن دی چه دقاتل مطالبه الله ﷻ خپل فضل وکرم سره د خپل طرفنه دحورو او قصرونو او د بلند درجو ورکولو سره پوره کړی.او ددې بدله کښې دې خپل قاتل ته معافي اوکړی او په دې خوشحاله شي او الله ﷻ قاتل اوبخښي وغیره. والله اعلم.

په قصد سره د قتل کونکی قاتل دنیاوی سزا:- په قصد دقتل کونکی دپاره په دنیا کښې څه سزا ده او په

---

[1] صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب : ٥٤، رقم: ٣٤٧٠، صحیح مسلم: ٢٧٦٦)-

[2] صحیح بخاری کتاب التوحید باب قوله تعالی (وجوه یومئذ ناضرة) : ٧٤٣٩ صحیح مسلم: ١٨٣)-

خرت کښې څه سزا ده. دنیا کښې خو الله ﷻ دمقتول ولیانو ته په ده باندې غلبه ورکړې ده. فرمائي چه ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا﴾ چه څوك ظلم سره قتل کړې شي مونږ دده پسماندګانو ته غلبه ورکړې ده. هغوی ته اختیار دې چه یا خو بدله واخلي یعنی قاتل قتل کړي یا ئې معاف کړي یا دیت یعنی خون بها یعنی جرمانه وصول کړي.اودده په جرمانه کښې هم سختي ده. دا په درې قسمه ده. دیرش خو د څلور کلن عمر اوښان او دیرش پنځه کلن او څلويښت ښه پاخه اوښان لکه څنګه چه د احکامو کتابونو نه ثابت دي.

په دې کښې د آئمه اختلاف دې چه په ده (قاتل عمد) باندې د غلام آزادول یا دوه میاشتې پرله پسې روژې نیول یا خوراك ورکول شته که نه ؟ نو امام شافعي رحمه الله او ددوی ملګری او دعلماء کرامو یو جماعت خو د دې قائل دې چه کله قتل خطاکښې دا وی نو عمد کښې به په طریقه اولی سره وی. او په دوی باندې جواب کښې په دروغه د غیر شرعي قسم دکفارې پیش کش شوې دې. او هغوئ ددې عذر عمد پرینښودې دې.دمونځ قضاء ئې جوړه کړې ده.لکه څنګه چه په دې باندې اجماع ده. خطا کښې امام احمد رحمه الله اوددوئ اصحاب او نور حضرات وائي چه قتل عمد د کفارې نه زیات دې.ځکه چه دې کښې کفاره نشته.اودغه شان د دروغو قسم او ددوی دپاره دواړو صورتونوکښې او په قصد سره پرینښودې شوې مونځ کښې فرق کولو هیڅ لار نشته دې.ددې وجې په قصد سره پرینښودې شوی مونځ دپاره د قضا په وجوب قائل دي.

په قتل عمد کښې کفاره نشته

مسلك حنفي:- د امام ابوحنیفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله په نیز په قتل عمد کښې کفاره نشته.(احکام القران للعلامة ظفراحمد العثماني رحمه الله (۳۲۲/۲)-

د اول فریق دلیل:- د مخکښې جماعتونو دلیل یو دا حدیث مبارك هم دې کوم چه مسند احمد کښې مروی دې چه خلق حضرت واثله بن اسقع رحمه الله ته راغلل او وې وئیل چه یو داسې حدیث اووائي چه په هغې کښې کمې زیاتې نه وی نو ډیر زیات خفه شو. او وې فرمائیل چه کله تاسو قران پاك وائي نو په دې کښې کمې زیاتې کوئي ؟ هغوئ اووئیل چه حضرت څمونږ مطلب دادې چه پخپله حضرت نبی کریم ﷺ نه تاسو آوریدلی وی.وې فرمائیل چه مونږ حضرت نبی کریم ﷺ ته د یوسړی باره کښې ورغلو چه هغه د قتل په وجه خپل ځان ته جهنمي وئیل. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دده د طرف نه یو غلام آزاد کړئی،دهغه د یو یو اندام په بدله کښې به الله تعالی د ده یو یو اندام د جهنم نه آزاد کړي.[1]

يٰأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا	إِذَا	ضَرَبْتُمْ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	فَتَبَيَّنُوْا
اے هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې	کله چې	سفر کوئ تاسو	په لار د الله کښې	نو ښه تحقیق کوئ
اے مومنانو تاسو چې د الله لار کښې (جهاد دپاره) لاړشئ نو (پخپل پردی کښې) ښه تحقیق کوئ				

وَلَا تَقُوْلُوْا	لِمَنْ	أَلْقٰٓى	إِلَيْكُمُ السَّلٰمَ	لَسْتَ	مُؤْمِنًا	تَبْتَغُوْنَ
او مه وایئ تاسو	هغه چاته	چې پیش کړی	تاسو ته سلام	چې نه ئې ته	مومن	غواړئ تاسو
او څوك چې درباندې سلام واچوی	نو هغه ته دا مه وائي چې ته مومن نه ئې	.... که تاسو				

[1] احمد : ٤/۱۰۷، ابوداود : ۳۹٦٤ وسنده حسن)-

عَرَضَ	الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا	فَعِنْدَ اللّٰهِ	مَغَانِمُ	كَثِيْرَةٌ	كَذٰلِكَ	كُنْتُمْ
مال	دژوند د	دنیا	نو دی الله سره	غنیمتونه	ډیر	هم په دې حالت	وئ تاسو

د دنیا مال غواړئ | نوالله پاک سره ډیربنه غنیمتونه دی | .... آخر تاسو هم

مِّنْ قَبْلُ	فَمَنَّ اللّٰهُ	عَلَيْكُمْ	فَتَبَيَّنُوْا	اِنَّ اللّٰهَ	كَانَ
مخکښې ددې نه	نو احسان اوکړو الله	په تاسو	نوښه تحقیق کوئ	بیشکه الله	دې

ددې نه وړاندې (مکه) کښې دغه شان کمزوری حالت کښې پاتې شوی وې نو الله په تاسو احسان اوکړو او الله

بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	خَبِيْرًا
په هغه څه	چې تاسو ئې کوئ	خبردار

ستاسو ټولو کارونو نه ښه خبر دې

قوله تعالی: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوْا وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ اَلْقٰۤى اِلَيْكُمُ السَّلٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا

سلام د اسلام نښه ده:- ترمذی وغیره کښې یو حدیث مبارک دې چه د بنو سلیم یو کس چیلئ څرولې دې د صحابه کرام ﷺ یو جماعت سره تیر شو او سلام ئې اوکړو نو صحابه کرام ﷺ خپلو کښې اووئیل دې مسلمان نه دې صرف د خپل ځان بچ کولو دپاره ئې سلام واچولو.نو هغه ئې قتل کړو. او چیلئ ئې ترې واخستې لاړل.نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو. ([1])

په دې حدیث اعتراضونه او دهغې نه دابن کثیر رحمه الله جوابونه:- دا حدیث مبارك صحیح دې لیکن څه خلقو په دې کښې علتونه راویستی دی چه د سماك راوی نه سوا ددې طریقې بل څوك ناقل نشته .اودې د عکرمه ﷺ نه ددې روایت کوی او د هغه په روایت کښې تامل هم دې.اوددې آیت شان نزول کښې نور واقعات هم مروی دی.بعضې وائی چه دمحلم بن جثامه باره کښې نازل شوې دې.بعضې وائی چه د اسامه بن زید ﷺ باره کښې نازل شوې دې.او ددې نه سوا نور اقوال هم دی.لیکن څه وایم چه دا ټول کلام مردود دې.سماك نه دا ډیرو آئمه کرامو نقل کړې دې ، د عکرمه ﷺ نه په صحیح کښې دلیل اخستې شویدې.هم دا روایت په نورو طریقو سره حضرت ابن عباس ﷺ نه صحیح بخاری کښې مروی دې([2])

د آیت دویم شان نزول:- سنن سعید ابن منصور کښې هم مروی دی.ابن جریر او ابن حاتم کښې دی چه یوسړی لره دده پلار او دده قوم دخپل اسلام خبر رسولو دپاره د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې اولیږلو.لارکښې دده ملاقات د حضرت نبی کریم ﷺ لیږلې شوی یو جماعت سره اوشو. دده هغوئ ته اووئیل چه څه مسلمان شوې یم خو ددوی یقین اونشو او دې ئې دشمن اوګڼړلو او دې ئې قتل کړو.هرکله چه دده پلارته ددې خبر اوشو نو پخپله د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بیان کړه. نو حضرت نبی کریم ﷺ هغه ته زر دینار ورکړل او دیت ئې ادا کړو او هغه ئې عزت سره رخصت کړو نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.

---

[1] صحیح بخاری کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۳۰-

[2] صحیح بخاری کتاب تفسیر القران باب ومن سورة النساء باب (ولا تقولوا لمن القی الیکم السلام) ۳۴۹۱، صحیح مسلم: ۳۰۱۵-

د ايت دريم شان نزول:- دا دمحلم بن جثامه واقعه ده چه حضرت نبی کريم ﷺ خپل يو وړوکې لښکر اضم طرفته اوليږلو. هرکله چه دا لښکر بطن اضم ته اورسيدو نو عامر بن اضبط اشجعي په خپله سورلئ سور وو او خپل سامان سره راتلو ، چه نزدې راغلو نوسلام ئې اوکړو ، ټول اودريدل ليکن محلم بن جثامه خپل څه ذاتي وجه باندې په ده حمله اوکړه.هغه ئې قتل کړو او دهغه سامان ئې قبضه کړو. بيا مونږ حضرت نبی کريم ﷺ ته اورسيدو او ټوله واقعه مو ورته بيان کړه. نودې سره دا آيت مبارک نازل شو. ([1])

دايت څلورم شان نزول:- يو بل روايت کښې دی چه عامر اسلامی طريقې سره سلام کړې وو. خو د جاهليت د ړومبی عداوت په وجه محلم هغه قتل کړې وو. حضرت نبی کريم ﷺ چه دا خبر واوريدو نو د عامر خلقو ته ئې اوئيل تاسو واوريدل ، ليکن عينيه اوونيل چه نه نه په الله ﷻ قسم ترکومې چه دده په ښځو دا مصيبت رانشی چه کوم څما په ښځو باندې راغلې دې.محلم خپل دواړه څادرونه اغوستی وو او راغلو او حضرت نبی کريم ﷺ ته مخامخ کيناستو ، په دې اميد چه حضرت نبی کريم ﷺ دده دپاره استغفار اوکړی.ليکن حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ دې اونه بښي.دې ددې ځائې نه پښيمانه په ژړا اووتلو او خپل څادر سره ئې خپلې اوښکې اوچولې.اووه ورځې هم لا نه وې تيرې چه دې وفات شو. خلقو هغه دفن کړو ليکن زمکې دده لاش بهر راغوزار کړو. حضرت نبی کريم ﷺ ته هر کله چه ددې ذکر اوشو نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ستاسو ددې ملګری نه بدتر خلق زمکه خپل ځان کښې پريږدی.ليکن دالله ﷻ اراده ده چه هغه ذات تاسوته د مسلمان حرمت اوښائی نو دده لاش په غر واچولې شو ، او دده دپاره کاڼړی هم واچولې شو ، او دا آيت مبارک نازل شو.([2]) (ابن جرير)

دايت پنځم شان نزول:- صحيح بخاری شريف کښې تعليقاً مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ حضرت مقداد ﷠ ته اوفرمائيل چه هر کله تا يو داسې سړې قتل کړو چه هغه دکافرو نه پټ پټه اسلام قبول کړې وو اوهغه خپل اسلام ښکاره کړې هم وو. اوتاسو مکه کښې داشان وې چه ايمان به مو پټولو. ([3])

بزار کښې دا واقعه داشان مروی ده چه حضرت نبی کريم ﷺ يو وړوکې لښکر ليږلې وو چه په هغې کښې حضرت مقداد ﷠ هم وو. هرکله چه دښمنانو ته اورسيدو نو وې کتل چه ټول يو خوا بل خوا شوی دی.صرف يو مالدار سړې هلته پاتې شوې دې.ده دهغوئ په کتلو اوئيل چه ﴿ اشهدان لااله الاالله ﴾ ليکن بياهم پرې هغه حمله اوکړه او هغه ئې قتل کړو. يو سړی چه دا واقعه اوکتله نو هغه ډير غصه شو او وې وئيل چه مقداد تا هغه قتل کړو او هغه کلمه وئيلې وه ؟ څه به ددې ذکر حضرت نبی کريم ﷺ ته کوم. هرکله چه دا لښکر واپس شو نو دې سړی دا واقعه حضرت نبی کريم ﷺ ته عرض کړه.حضرت نبی کريم ﷺ حضرت مقداد راوغوښتلو او وې فرمائيل چه تا دا څه اوکړل ؟ صبا دقيامت په ورځ به ته ﴿لا اله الاالله﴾ سره څه کوې ؟ نو الله ﷻ دا آيت مبارک نازل کړو او حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ائې مقداد هغه سړې پټ په پټه مسلمان وو. لکه څنګه چه تا په مکه کښې خپل ايمان پټ ساتلې وو. بيا تا هغه د اسلام ظاهرولو باوجود قتل کړو ؟ ([4])

قوله تعالی: تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۡ فَعِنْدَ اللهِ مَغَانِمُ كَثِيْرَةٌ ۭ

---

[1] احمد : ۱۱/۶، مجمع الزوائد : ۸/۷)-
[2] ابن جرير)-
[3] صحيح بخاری کتاب الديات باب قول الله تعالی (ومن يقتل مومنا متعمدا ...) ۶۹۶۶ تعليقا)-
[4] البزار : ۲۲۰۲)-

بیا فرمائي چه تاسو د کوم غنیمت لالچ کښې غفلت کوئ او د سلام اچونکي په ایمان کښې شك کوئ او هغوئ قتل کوئ، واورئ دا غنیمت هم دالله ﷻ د طرفنه دې.هغه سره ډیر غنیمتونه دي چه هغه تاسو ته حلالې ذریعې سره درکوي.او تاسو لره به ددې مال نه کښې ډیر بهتر وي.

قوله تعالى: كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوْا ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿۹۴﴾

د مسلمانانو اولنې حالت:- تاسو هم خپل وخت یاد کړئ چه تاسو هم داسې وئ.تاسو به هم د خپلې کمزورئ او ضعف په وجه خپل ایمان نشو ظاهرولې.قوم نه پټیدلئ.نن الله ﷻ تاسو باندې احسان اوکړو ، تاسو ته ئې قوت درکړو ، او تاسو په ښکاره د اسلام اظهار کولې شئ،نوچه کوم بې سروسامان د دښمن په پنجه کښې انښتي دي او د ایمان اظهار ښکاره نشي کولې،هرکله چه هغوئ د خپل ایمان اظهار اوکړي نو تاسو ته پکار دی چه دا اومنئ.او یو آیت مبارك کښې دي چه ﴿وَاذْكُرُوْٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيْلٌ﴾ یاد کړئ کله چه تاسو کمزوري وئ ، الغرض ارشاد دې چه څنګه به د چیلو شپونکي خپل ایمان پټولو هم دغه شان ددې نه وړاندې تاسو په ډیر زیات سخت حالت کښې د مشرکانو په مینځ کښې وئ او خپل ایمان مو پټولو.

د ایت دویم تفسیر:- دا مطلب هم بیان شوې دې چه تاسو هم وړاندې مسلمانان نه وئ الله ﷻ تاسو باندې احسان اوکړو او تاسو ته ئې اسلام نصیب کړو.حضرت اسامه ﷺ قسم کړې وو چه ددې نه پس به کله هم یو ﴿لااله الاالله﴾ وئیلو والا سړې نه قتلوم. ځکه دوی ته هم په دې ښه سزا ورکړې شوې وه. بیا د تاکید په طور دوباره وائي چه ښه تحقیق کوئ.بیا دهمکي ورکوي چه الله ﷻ د خپلو عملونو نه غافله مه ګڼړئ.چه تاسو څه کوئ هغه ذات ته ددې هر څه خبر دې.

لَا يَسْتَوِي | الْقٰعِدُوْنَ | مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ
نۀ دي برابر | ناست کسان | دمومنانو نه
انشی برابریدې هغه مسلمانان چې بې دځه عذر نه په کور ناست وي

غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ | وَالْمُجٰهِدُوْنَ | فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ | بِاَمْوَالِهِمْ
د چاچې څه عذرنشته | اوجهاد کونکي | په لاردالله کښې | په مالونوخپلوسره
اوهغه مومنان چې دالله ﷻ په لار کښې په سرومال سره جهاد کوي

وَاَنْفُسِهِمْ ؕ | فَضَّلَ اللّٰهُ | الْمُجٰهِدِيْنَ | بِاَمْوَالِهِمْ | وَاَنْفُسِهِمْ
اوپه ځانونوخپلوسره | افضیلت ورکړې دې الله | اجهادکونکو ته | اپه مالونو خپلو سره | اوپه ځانونو خپلو سره
الله ﷻ فضیلت ورکړې دې په سرومال باندې جهادکونکوته

عَلَى الْقٰعِدِيْنَ | دَرَجَةً ؕ | وَكُلًّا | وَّعَدَ اللّٰهُ | الْحُسْنٰى ؕ
په کیناستونکو | په درجه کښې | او دټولو سره | وعده کړې ده الله | دښې جزا
په ناستو خلقوباندې | اګرچې هریو سره ئې دجنت وعده کړې ده

وَفَضَّلَ اللّٰهُ | الْمُجٰهِدِيْنَ | عَلَى الْقٰعِدِيْنَ | اَجْرًا | عَظِيْمًا ﴿۹۵﴾
او فضیلت ورکړې دې الله | جهادکونکوته | په کیناستونکو باندې | داجر | لوئ
خو د هغه غازیانو دپاره د ناستو خلقو په مقابله کښې ډیرلوئې اجر دې

دَرَجٰتٍ	مِّنْهُ	وَمَغْفِرَةً	وَّرَحْمَةً ط	وَكَانَ اللّٰهُ
دهغوئ دپاره درجې دي لوئ	دطرفه دهغه (الله) نه	او مغفرت دې	او رحمت دې	او دې الله

هغوئ دپاره دالله ﷻ دطرفه لوئي لوئي درجې اوبښنه او رحمت دې|............ او الله ﷻ

غَفُورًا	رَّحِيمًا ﴿۹۶﴾
بخښونکي	رحم کونکې

بښونکي رحم کونکې دې|

قوله تعالى:: لَا يَسْتَوِي الْقٰعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ

عامو حالاتو کښې جهاد فرض کفایه دې:- صحیح بخاری کښې دی چه کله ددې آیت مبارك دشروع آیتونه نازل شو چې هسې ناست مسلمانان او مجاهدین مسلمانان برابر نه دی. حضرت نبی کریم ﷺ حضرت زید ؓ راوغوښتلو او په هغه ئې دا آیاتونه لیکل په دې کښې حضرت ابن ام مکتوم ؓ نابینا راغلو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! څه خو نابینا یم. دې باندې دا الفاظ ﴿غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ﴾ نازل شو. یعنی سوا د هغه ناستو نه چه معذوره وی.([1])

قوله تعالى:: غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ

د معذورمسلمانانو استثنی:- او یوروایت کښې دی چه حضرت زید ؓ خپل خان سره قلم دوات راوړی وو. او یو حدیث کښې دی چه حضرت ابن ام مکتوم ؓ فرمائیلی وو چه ، یارسول الله ﷺ ! که ما کښې طاقت وې نو څه به هم ضرور جهاد کښې شامل شوې وې. دې باندې دا الفاظ نازل شو. په هغه وخت کښې د حضرت نبی کریم ﷺ پتون مبارك د حضرت زید ؓ په پتون وو. او په هغوئ دومره بوج راغلو چه نزدې وو چه دهغوئ پتون مات شوې وې.([2])

د وحی دروندوالې:- او یوبل حدیث مبارك کښې دی چه کله ددې الفاظو وحی راغله نو په حضرت نبی کریم ﷺ باندې سکینه نازله شوه نو څه د حضرت نبی کریم ﷺ خوا کښې ناست ووم. په الله ﷻ قسم چه هغه بوج چه کوم د رسول الله ﷺ د پتون په ماباندې پریوتې وو د هغې نه ما زیات بوج نه وو لیدلې بیا وحی تلو نه پس حضرت نبی کریم ﷺ تر (عظیما) پورې آیت ماته حکم اوکړو. اوما په یو هډوکي اولیکلو.

هم دا وقعه په بل روایت:- او دیو حدیث الفاظ دی چه د حضرت ابن ام مکتوم ؓ الفاظ لا ختم شوی نه وو چه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې وحی نازل شوه. حضرت زید ؓ فرمائی چه هغه منظر تر اوسه پورې څما په نظر کښې دې لکه چه څه ئې ګورم چه دې نه پس نازل شوی الفاظ ما دهغه ځائې نه خپل تحریر کښې اولیکل ([3])

د شان نزول باره کښې بل روایت:- حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه دې نه مراد دبدر جنګ کښې چه کوم خلق شامل وو او هغه چه کوم نه وو تلی ([4])د بدر د غزوې په موقع حضرت عبدالله بن جحش ؓ او

---

[1]) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النساء باب (لایستوی القاعدون....): ۴۵۹۳، صحیح مسلم: ۱۸۹۸)-

[2]) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النساء باب (لایستوی القاعدون....): ۴۵۹۳، ترمذی: ۳۰۳۳، نسائی: ۳۱۰۱)-

[3]) ابوداود کتاب الجهاد باب الرخصة فی العقود....: ۲۵۰۷ وسنده حسن)-

[4]) صحیح بخاری کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة النساء باب (لایستوی القاعدون....): ۴۵۹۳)-

حضرت عبدالله بن ام مکتوم ﷺ راغلل او حضرت نبی کریم ﷺ ته ئې عرض اوکړو چه مونږ داواړه نابینا یو، مونږ دپاره څه رخصت شته ؟.هغوی ته دې آیت قرانی کښې رخصت ورکړې شو.

نوکومو مجاهدینوته چه ناستو مسلمانانو فضیلت ورکړې شوې وو دا هغه دی چه صحت مند او تندرست دی[1] نو اول خو مجاهدینو ته ناستو خلقو باندې مطلقًا فضیلت وو، خو بیا هم دې وحی سره چه کوم الفاظ نازل شو نوپه دې سره هغه خلق چه معذوره وو دعامو ناستو مسلمانانو نه مستثنی شو.لکه ړانده ، شل ، او بیمار دا دمجاهدینو درجه کښې دی.

مجاهدینو ته په کومو ناستو فضیلت دې:- بیا دمجاهدینو چه کوم فضیلت بیان شوې دې هغه په هغه خلقو دې چه بې د څه وجې جهاد کښې شامل شوې نه شو. لکه چه د حضرت ابن عباس ﷺ تفسیر تیر شو. اوهم دا پکار هم دې.بخاری کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه مدینه کښې داسې خلق هم شته چه تاسو کوم جهاد دپاره سفر اوکړئ یا د جهاد په سفر په یو ځائې باندې تیریږئ. نو هغوئ ستاسوسره اجر کښې برابر دی.صحابه کرام ﷺ عرض اوکړو اګرچې هغوی په مدینه کښې مقیم دی. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آؤ ځکه چې هغوئ د عذر د وجې ایسارشوی دی[2]

او یو روایت کښې دی چه تاسو چه څه خرچ کوئی دهغې ثواب هم تاسو ته ملاویږی او دوی ته هم ملاویږی.[3]هم دا مطلب یو شاعر په دې الفاظو کښې بیان کړې دې چه :

یاراحلین الی البیت العتیق لقد سرتم جسوماً وسرنا نحن ارواحاً

اناأقمنا علی عذروعن قدر ومن اقام علی عذرفقدراحاً

(**ترجمه**:-ائې دالله ﷺ دکور حج کوونکو! اګر چه تاسو خپلو بدنونو سره دې طرفته روان یئ ، لیکن مونږ هم خپل روحانی طریقې سره روان یو ، واورئی ، بې وسئ او عذر مونږ منع کړی یو او دا ظاهره ده چه عذر سره پاتې کیدونکی په جهاد کښې د تلونکو نه کم نه دې.

قوله تعالی:: وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى :: بیا فرمائی چه هریوسره دالله ﷺ وعده د جنت او د لوئې اجر ده.دې نه معلومه شوه چه جهاد فرض عین نه دې بلکه فرض کفایه دې.

قوله تعالی:: وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجٰهِدِيْنَ عَلَى الْقٰعِدِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا

بیا ارشاد دې چه مجاهدینو ته غیرو مجاهدینو باندې فضیلت حاصل دې.

قوله تعالی:: دَرَجٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَّرَحْمَةً

بیا ددوی اوچتې درجې ،ددوی دګناهونومعافی ، او په دوی باندې چه کوم رحمت او برکت دې ، دهغې بیان فرمائی او دخپل عام رحم او بخشش خبر ورکوی.

دمجاهدینودرجې:- بخاری اومسلم کښې دی چه جنت کښې سل درجې دی الله ﷺ په خپل لار کښې مجاهدینو دپاره تیارې کړی دی.د هرو دوؤ درجو په مینځ کښې دومره فاصله ده څومره چه دآسمان او زمکې ترمینځه ده[4]

د دوو درجو مینځ کښې فاصله:- اوحدیث مبارك کښې دی حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې دالله ﷺ لار کښې غشئ اولی هغه ته دجنت درجه ملاویږی.یو سړی تپوس اوکړو چه درجه څه ده ؟

---

[1] ترمذی کتاب تفسیر باب ومن سورة النساء : : ۳۰۳۲)-

[2] صحیح بخاری کتاب المغازی باب : ۸۲ ح/۴۴۲۳، ابن ماجة: ۲۷۶۴)-

[3] ابوداود کتاب الجهاد باب الرخصة فی العقود: ۲۵۰۸ وهو صحیح)-

[4] صحیح بخاری کتاب الجهاد باب درجات المجاهدین فی سبیل الله : ۲۷۹۰ عن ابی هریرة ﷺ صحیح مسلم: ۱۸۸۴)-

حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه ستاسو د کورونو دبالاخانو هومره نه ده بلکه د دوؤ درجو مینځ کښې دسلو کالو فاصله ده.[1]

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ

| بيشکه هغه کسان | چې روحونه واخستل دهغوئ | فرښتو

| چا چې په ځان زياتي اوکړو او فرشتو دهغوئ روحونه قبض کړل

ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا

چې ظلم کونکی وؤ| په ځانونو خپلو| اووئيل ورته فرښتو| په کوم حال کښې | وئ تاسو| اووئيل هغوئ

نوتپوس ترينه اوکړو فرښتو | چې تاسو په څه حال کښې وئ په |هغوئ جواب کښې اووئيل چې

كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً

وؤ مونږه | کمزورې کړې شوې| په زمکه کښې | اووئيل فرښتو | آيا نۀ وه | زمکه دالله | فراخه

مونږ دزمکې په مخ کمزورې خلق ووا................ نو فرښتو اووئيل چې ولې دالله زمکه فراخه نۀ وه

فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ

چې هجرت کړې وې تاسو| په هغې کښې | نو دا هغه خلق دی| چه ځائ دهغوئ| دوزخ دې| اوبدخائي دې

چې تاسو په کښې هجرت کړې وې| داهغه خلق دی چې ددوئ ځائې جهنم دې| او ډيربد

مَصِيرًا ۝ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ

دورتلو | مګرنۀ هغه| چې بې وسه دی | د نارینو نه | او د زنانو نه | او د ماشومانو نه

خائې دې د ورتلو|خو کوم نارينه اوزنانه اوماشومان چې په رښتيا کمزورې دی او بهر تۀ د تلو هيڅ ذريعه

لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ۝ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ

چې طاقت نۀ لری | د څه حيلې | اونۀ مومی لار د وتلو | نو دا بې وسه چې دی| اميددې چې الله

نۀ لری او لار نۀ مومی| ....نو کيدې شی چې الله تعالی هغوئ ته

أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ۝ وَمَن

معافی اوکړی | دګناهونو دهغوئ نه| اودې | الله | ډير معافی کونکې | ښنونکې | اوڅوک

معافی اوکړی| .... اوالله ډيرمعاف کونکې او ښنونکې ذات دې|....... اوڅوک چې

يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ

چې هجرت اوکړی|په لار د الله کښې|او به مومی|په زمکه کښې|ځائې دپنا اخستلو| ډير | اوفراخی

دالله ﷻ په لار کښې هجرت اوکړی| هغوئ به په مخ د زمکې استوګنې دپاره ډيرځايونه اوهرقسم فراخی بيامومی

[1] نسائي: كتاب الجهاد باب ثواب من رمى بسهم : ٣١٤٦، عن كعب بن مرة ﷺ.

ثُمَّ	وَرَسُوْلِهٖ	اِلَى اللّٰهِ	مُهَاجِرًا	مِنْۢ بَيْتِهٖ	يَّخْرُجْ	وَمَنْ
بيا	اودرسول دهغه ته	طرف دالله ته	چې هجرت كونكې وي	دكور خپل نه	چې اوځي	اوڅوك
.................بيا						اوڅوك چې دخپل كور نه دالله او د هغه د رسولﷺ په لار كښې هجرت اوكړي
غَفُوْرًا	وَكَانَ اللّٰهُ	عَلَى اللّٰهِ ؕ	اَجْرُهٗ	فَقَدْ وَقَعَ	الْمَوْتُ	يُدْرِكْهُ
ښښونكې	اودې الله	په الله باندې	اجر دهغه	نو واقع شو	مرګ	اورسيږي هغه ته
..........اوالله ﷻ ښښونكې						په لار كښې ورته مرګ راشي نو هغه ته به هم اللهﷻ د هجرت اجر وركوي
						رَّحِيْمًا۝۱۰۰
						رحم كونكې
						اورحم كونكې دې

قوله تعالى: اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ

د هجرت فرضيت:- محمد بن عبدالرحمان الاسود ﷺ فرمائي چه اهل مدينه نه جنګ كولو دپاره چه كوم يو لښكر تيار شوې وو په هغې كښې څما نوم هم وو. څه دحضرت ابن عباس ﷺ مولى حضرت عكرمه ﷺ سره ملاؤ شوم ، هغه ددې خبرې ذكر اوكړو نو هغوئ څه په دې كښې دشركت كولو نه سختئ سره منع كړم. او وې وئيل چه واوره ! ما د حضرت ابن عباس ﷺ نه آوريدلي دي چه بعضې مسلمانان چه د حضرت نبي كريم ﷺ زمانه كښې مشركان وو او ددوى تعداد زياتيدو ، اكثر به داسې هم وو چه په دوى كښې به ئې څوك په غشي ويشتلو سره هلاك كړو ،دمسلمانانو توري سره به قتل كړې شو. نودې باره كښې دا آيت مبارك نازل شو. [1]يعنى دمرګ په وخت كښې ددوى د خپلې بې وسئ حيله الله ﷻ ته قبوله نه ده.

اوبو روايت كښې دي چه داسې خلق چه خپل ايمان به ئې پټ ساتلو ، هركله چه دوى كافرو سره جنګ بدركښې راغلل نو په هغوئ كښې بعضې د مسلمانانو دلاسه اووژلې شو. نو په دې مسلمانان غمګين شو چه افسوس دا خو خمونږ رونړه وو او خمونږ دلاسه مړه شو. ددوى دپاره به ئې استغفار كولو. نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو[2] نو باقي مسلمانانو دپاره دا آيت مبارك اوليكلې شو چه ددوى هيڅ عذر نه وو.وې وئيل چه دوى راوتل او دوى سره مشركان يوځائې شو او دوى تقيه اوكړه.نو دا آيت مبارك نازل شو چه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ﴾

دا يت په شان نزول كښې د عكرمه قول:- حضرت عكرمه ﷺ فرمائي چه دا آيت دهغه خلقو باره كښې نازل شوې دې چه داسلام كلمه به ئې وئيله او وو مكه كښې.په دوى كښې على بن اميه بن حلف او ابو قيس بن وليد بن مغيره او ابومنصور بن حجاج او حارث بن زمعه وو.

دا يت په شان نزول كښې د ضحاك قول:- ضحاك رحمه الله فرمائي چه دهغه منافقانو باره كښې دا آيت مبارك نازل شوې دې چه د حضرت نبي كريم ﷺ دهجرت نه پس هم مكه كښې پاتې شوى وو. بيا د بدر جنګ كښې مشركانو سره راغلل. بيا بعضې ميدان جنګ كښې اووژلې شو. مقصد دادې چه د دې آيت مبارك حكم عام دې دهر هغه سړى دپاره چه په هجرت قادر وى ، بيا هم په مشركانو كښې پروت

---

[1] صحيح بخارى كتاب التفسير باب (ان الذين توفهم) : ۴۵۹۶)-

[2] الطبرى : ۱۰۲۶۵ ،)-

وو او په دین مضبوط نه وی نو هغه دالله تعالی په نیز ظالم دی.او ددې ایت مطابق اودمسلمانانو په اجماع سره هغه د حرام کار مرتکب شوې دې.دې آیت مبارك کښې هجرت پریښودو ته ظلم ونیلې شوې دې.داسې خلقوته دوی د نزع په حالت کښې فرښتې وائی چه تاسو ولې دلته ایسار یئ؟ ولې مو هجرت اونکړو؟ نودوی جواب ورکوی چه مونږ دخپل ښار مکې نه نه شو تلې.نو دې جواب کښې ورته فرښتې وائی چه آیا دالله ﷻ زمکه کښې فراخی نه وه؟ ابوداود کښې دی چه کوم سړې مشرکانو سره یو ځائې وی او هغوئ سره اوسی نو هغه هم دهغوئ په شان دې. دا وه د دوستئ نتیجه (۱).

حضرت عباس ﷺ ته جواب:- حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه حضرت عباس ﷺ او حضرت عقیل ﷺ او نوفل گرفتار شوی وو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه عباس ته خپله فدیه ورکړه او د خپل وراره هم.حضرت عباس ﷺ اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ! چه آیا مونږستاسو قبلې طرفته مونځ نه کوو څه؟ آیا مونږ کلمه دشهادت نه وایو څه؟حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې عباس! تا خو بحث اوکړو لیکن ته به دې کښې پاتې راشې.واوره! الله ﷻ فرمائی چه ، بیا حضرت نبی کریم ﷺ هم دا آیت مبارك تلاوت کړو، یعنی تاسو هجرت ولې اونکړو؟ (۲)

قوله تعالى: إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ

بیا چه کوم خلق دهجرت په پریښودو ملامته نه وی دهغوئ ذکرکوی چه کوم خلق دمشرکانو دلاسه پاتې نه شی او هیڅکله به پاتې نشی نو هغوی ته دلارې علم نشته دې.هغوی ته به الله ﷻ معافی اوکړی.دعسی کلمه دالله تعالی کلام کښې دوجوب او یقین دپاره راځی.الله تعالی معاف کولو والا او معافئ کونکې دې.

د کمزور بې وسو مسلمانانو دپاره دعا:- حضرت ابوهریره ﷺ بیان کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ د ماسخوتن مونځ کښې سمع الله لمن حمده وئیلو نه پس سجدې ته د تلو نه مخکښې دا دعا کړې وه چه ائې الله ﷻ! عیاش بن ابو ربیعه ، سلمه بن هشام ،ولیدو ابن ولید او ټول بې وسه مسلمانان د کافرو د پنجې نه خلاص کړه.ائې الله ﷻ! خپل سخت عذاب په قبیله مضر نازل کړه. ائې الله ﷻ! په دوی باندې داسې قحط راوله لکه څنگه چه دې دحضرت یوسف ﷺ په زمانه کښې راوستې وو. (۳)

دا حدیث په بل روایت سره:- ابن ابی حاتم کښې د حضرت ابوهریره ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ د سلام گرځولو نه پس قبلې طرفته مخ کړو. او لا س ئې اوچت کړو. او دعا ئې اوکړه ائې الله ﷻ! ولید بن ولید ، عیاش ابن ربیعه ، سلمه بن هشام او ټول بې وسه مسلمانان دکافرو دپنجې نه خلاص کړه .څکه چه دوی کښې د حیلې طاقت نشته.او نه د لارې موندلو. (۴)

تائید دحدیث:- ابن جریرکښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ دماسپخین دمونځ نه پس دا دعا کوله. ددې حدیث مبارك شواهد په صحیح کښې هم د سند نه علاوه په نورو سندونو سره هم نقل دې لکه څنگه چه مخکښې تیر شو.

ابن عباس اود هغوی مور په معذوروکښې وه:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه څه او څما مور په هغه ضعیفو ښځو او بچو کښې وو چه د چا ذکر په دې آیت مبارك کښې دې ، مونږ ته الله ﷻ معذور ونیلی

---

(۱) ابوداود کتاب الجهاد باب فی الاقامة بارض الشرک : ۲۷۸۷)-

(۲) الطبری : ۱۰۲۷ داروایت مرسل دې)-

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء: باب قول الله تعالی (فاولئک عسی الله ان یعفو عنهم) ۴۹۹۸،صحیح مسلم: ۶۷۵)

(۴) ابن ابی حاتم)-

دی.(١)

قوله تعالی:: وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً

اجر او ثواب به د نیت مطابق وی:- د هجرت ترغیب ورکوی او مشرکانو نه د جدا کیدو هدایت کوی او فرمائی چه دالله تعالی لار کښې دې هجرت کولو والا نه پریشانه کیږی بلکه دوی چه هر ځائې ته ځی نو دوی دپاره به الله ﷻ د پناه اسباب تیاروی.او هغوی به آرام سره هلته اوسیږی.د مراغم یومعنی یو ځائې نه بل ځائې ته تلل دی.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه هغوئ د خپل غم نه دبچ کیدو دپاره ډیر صورتونه اومومی. دامن ډیر اسباب به دوی ته ملاؤ شی.

قوله تعالی:: وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ

بیا فرمائی چه کوم سړې دهجرت نیت سره دخپل کور نه اوځی ، بیا دهجرت ځائې ته د رسیدو نه وړاندې په لار کښې وفات شی. نو ده ته هم د هجرت ثواب ملاؤ شو.

د عملونو داروමدار په نیت دې:- حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دهر عمل دارومدار په نیت دې.او هر سړی دپاره هغه بدله ده چه هغه د کوم نیت کړې وی. نو چه د چا هجرت چې دالله ﷻ د رضا دپاره او د رسو ل الله ﷺ د رضا دپاره وی،نوهغه هجرت الله ته قبول دې.او چه د چا هجرت د دنیا حاصلولودپاره وی یا یو ښځې سره د نکاح دپاره وی.نو هغه ته به داصل هجرت ثواب نه ملاویږی بلکه دهغه هجرت به هغه شان ګڼړلې کیږی.(د څۀ دپاره چې ئې هجرت کړې وی) (٢) دا حدیث مبارک عام دې.اوهجرت وغیره ټول اعمال په دې کښې شامل دی.

د سلوکسانو د قاتل واقعه:- بخاری اومسلم شریف کښې دهغه سړی باره کښې دی چه هغه یو کم سل قتلونه کړی وو ، بیا ئې یو عابد قتل کړو او سل ئې پوره کړل.بیائې یو عالم نه تپوس اوکړو چه آیا دده توبه قبلیدېشی که نه ؟ نوهغه عالم ورته اووئیل چه ستا او ستا د توبې مینځ کښې هیڅ څیز حائل نه دې ته خپلې قبیلې نه هجرت اوکړه او فلانی ښار ته لاړ شه اوهلته دالله ﷻ عابدان بندګان اوسیږی.نو ده هجرت اوکړو او هغه طرفته روان شو ، لا په لار کښې وو چه ده ته مرګ راغلو. درحمت او عذاب فرښتې دده باره کښې په مختلفې شوې.بعضو وئیل چه دې سړی توبه کړې وه او هجرت ئې اوکړو او روان شوې وو خو هلته اونه رسیدو. بیا هغوئ ته حکم اوشو چه هغوی دې د دواړو طرفونو زمکه ناپ کړی. چه داسړې کوم کلی ته نزدې وو نو هغوئ سره به دې وی.بیا الله ﷻ زمکې ته حکم اوکړو چه د خراب کلی طرفته لرې شه (یعنی د هغه طرفنه فاصله زیاته کړه) اود نیکانو کلی ته نزدې شه. هرکله چه زمکه ناپ کړې شوه نو توحید والو طرفته یو لویشت نزدې وو او دې درحمت فرښتو بوتلو. یو روایت کښې دی چه دمرګ په وخت کښې ده دخپلې سینې په زور دنیکو خلقو کلی طرفته ځان راښکو. (٣)

د موضوع سره متعلق یو بل روایت:- مسند احمد کښې یو حدیث مبارك دې چه کوم سړې خپل کور نه دالله ﷻ لار کښې د جهاد په نیت اووتلو ، بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلې درې واړه ګوتې مبارکې یعنی دکلمې ګوته ، مینځنۍ ګوته او دې سره نزدې ګوته یو ځائې کړه او بیا ئې اوفرمائیل چه څرته دې مجاهد ؟ بیا هغه خپلې سورلۍ نه راپریوتو او یو ځناور دې ځیرې کړو یا په خپل مرګ مړ شو نو دده

---

(١) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء : باب قول الله تعالی (الاالمستضعفین من الرجال والنساء) : ۴۵۹۷)-

(٢) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی کان بدالوحی الی رسول الله صلی الله علیه وسلم : ۱ صحیح مسلم : ۱۹۰۷، ابوداود: ۲۲۰۱، ترمذی : ۱۶۴۷ نسائی : ۳۸۲۵)-

(٣) مسند احمد : ۳۶/۴)-

دهجرت ثواب دالله تعالی په ذمه دې. (راوی وائی چه په خپل مرګ مړکیدو دپاره چه کومه کلمه حضرت نبی کریم ﷺ استعمال کړه) په الله قسم ما ددې نه مخکښې دا کلمه د حضرت نبی کریم ﷺ نه دهیڅ یو عربی د ژبې نه نه وه آوریدلې او چه کوم سړې د غضب په حالت کښې قتل شو نو هغه ددې خائې مستحق شو.

د ایت باره کښې یوبل شان نزول:- حضرت خالد بن حزام ﷺ هجرت او حبشې ته لاړو لیکن لار کښې دې یو مار اوچیچلو او په دې کښې دده روح قبض شو. ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شو. حضرت زبیر ﷺ فرمائی چه هجرت کولو نه پس هغه حبشې ته رسیدلې وو او ماته دهغه باره کښې خبر شوې وو چه دې هم هجرت کوی راځی. اوماته معلومه وه. چه په قبیله بنو اسد کښې د دوی نه سوا بل چا هجرت نه وو کړې. او چه څومره مهاجرین وو د هغوی سره رشته دار وو، خوماسره هیڅوک نه وو. ما د هغه یعنی دحضرت خالد ﷺ ډیر زیات انتظار کولو. هرکله چه ماته دهغه د شهادت خبر ملاؤ شونو څه ډیر زیات خفه شوم.([1])دا اثر ډیر غریب دې.د دې وجه دا ده چه دا قصه مکه مکرمه کښې وه او دا آیت مدینه منوره کښې نازل شوې دې.لیکن زیاته ممکنه ده چه د راوی مقصد دا وی چه د آیت مبارک حکم عام دې.اګر چه شان نزول ئې نه وی.والله اعلم.

دایت شان نزول کښې بل روایت:- او یو روایت کښې دی چه حضرت ضمیره بن جندب ﷺ هجرت کولو دپاره حضرت نبی کریم ﷺ طرفته راروان شو لیکن حضرت نبی کریم ﷺ ته د رارسیدو نه مخکښې لار کښې وفات شو ، ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شوې دې.([2])

د ایت باره کښې بل شان نزول:- او یو روایت کښې دی چه حضرت ابوضمیره چه په سترګو ړوند وو ، هرکله چه دا آیت مبارک ﴿إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ﴾ ئې واوریدو نو وې وئیل چه څه مالدار یم او ماسره سامان هم شته دې ماته پکار دی چه هجرت اوکړم. نو دسفر سامان ئې تیار کړو او حضرت نبی کریم ﷺ طرفته راروان شو. لیکن لا په تنعیم کښې وو چه دوی ته مرګ راغلو.ددوی باره کښې دا آیت مبارک نازل شو.

دمجاهد په لار کښې مرګ د جنت سبب دې:- طبرانی کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ فرمائی چه کوم سړې زما لار کښې د جهاد کولو دپاره اووتلو صرف زما وعدې ئې رېښتونې اوګڼړلې او زما په رسولانو ئې ایمان راوړو نو هغه د الله ﷻ ضمانت کښې دې یا به هغه لښکر سره مړ شی او جنت ته به داخل شی یا به واپس دالله ﷻ ضمانت کښې راشی یا به غنیمت او اجر او دالله ﷻ فضل واخلی ، که دې په خپل مرګ مړ شی یا آس نه پریوځی مړشی یا اوښ نه پریوځی مړ شی یا ئې یو زهریله ځناوراوچیچی یا په خپله بستره مړشی یا شهیدشی.ابوداود کښې دومره زیاتوالې دې چه هغه جنتی دې.

دمجاهد شهید مرتبه:- بعضې الفاظ ابوداود کښې نشته دې ([3]). ابویعلی کښې دی چه کوم سړې حج دپاره اوځی،بیا مړ شی نو تر قیامته پورې به دده دپاره دحج ثواب لیکلې کیږی.څوک چې عمرې دپاره اوځی او لارکښې وفات شی نو دده دپاره تر قیامته پورې دعمرې اجر او ثواب لیکلې کیږی.او چه څوک جهاد دپاره اوځی اومړ شی نو تر قیامته پورې دده دپاره د جهاد ثواب لیکلې کیږی.داحدیث مبارک غریب دې.([4])

---

[1]) ابن ابی حاتم :)-
[2]) ابن ابی حاتم :)-
[3]) ابوداود کتاب الجهاد باب فیمن مات غازیا : ۲٤۹۹ ،)-
[4]) ابو یعلی : ٦۳٥۷ ،)-

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
او هر كله چې | سفر كوئ تاسو | په زمكه كښې | نو نشته | په تاسو | هيڅ گناه
او هركله چې تاسو په سفرروان شئ نو په تاسو باندې هيڅ گناه نشته
اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَّفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ
چې لنډ والي اوكړئ | په مانځه كښې | كه ويريږئ تاسو | چې په فتنه كښې به واچوى تاسو | هغه كسان
كه تاسومونځ كښې قصر اوكړئ | ....كه دا ويره درسره وى چې كافران به مو پريشانه كړى
كَفَرُوْا اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِيْنًا
چې كافران دى | بيشكه چې كافران | دى | ستاسو | دشمنان | ښكاره
بيشكه كافران ستاسو ښكاره دشمنان دى

په سفر كښې د قصر حكم:- فرمان دې چه تاسو كله په سفر اوخئ او هم دا الفاظ دسفر دپاره په سورة مزمل كښې هم راغلى دى. نوتاسو باندې مونځ كښې كمى كولو باندې هېڅ گناه نشته دې. د كمې يا كميت يعنى دڅلورو ركعتو په ځائې دوه ركعته دى لكه څنګه چه جمهورو ددې آيت مبارك نه ګڼلى دى.اګر چه په دې كښې بعضو مسئلو كښې اختلاف دې.

كوم سفرموجب د قصر دې؟ په دې كښې مذاهب:- ①بعضې وائى چه دا شرط دې چه سفر د اطاعت وى لكه جهاد دپاره يا حج دپاره يا عمرې دپاره يا د علم طلب دپاره يا زيارت (د نبى كريم ﷺ) دپاره وى وغيره.حضرت ابن عمر ؓ ، حضرت عطاء رحمه الله اويحيى يو روايت كښې وائى چه دامام مالك هم دا قول دې. څكه چه ددې نه مخكښې فرمان دې كه تاسو ته د كافرو نه ويره وى.②بعضې وائى چه ددې قيد هيڅ ضرورت نشته دې چه سفر دقربت خداوندى دپاره وى يا نه وى بلكه دمونځ كمې هر مباح سفر دپاره دې.لكه اضطرار او د بې وسۍ صورت كښې چه مردارې د خوراك اجازت دې.خو شرط دادې چه سفر معصيت نه وى.حضرت امام شافعى رحمه الله او حضرت امام احمد رحمه الله وغيره امامانو هم داقول دې.يو سړى حضرت نبى كريم ﷺ نه سوال اوكړو چه څه د تجارت دپاره په سمندر كښې سفر كوم نو حضرت نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه ده ته د دوۀ ركعتو كولو حكم دې. دا حديث مبارك مرسل دې.③د بعضې مذهب دې چه په هر سفر كښې دقصر مونځ كول پكار دى.سفر كه مباح وى او كه ممنوع.تر دې كه څوك د غلا دپاره راشى اومسافرو ته د تكليف وركولو دپاره وتلې وى نو هغه ته هم د قصر مونځ كول پكار دى.حضرت ابوحنيفه رحمه الله ، حضرت ثورى رحمه الله ، او حضرت داود رحمه الله نه هم دا قول نقل دې چه دا آيت مبارك عام دې.ليكن دا قول د جمهورو خلاف دې.

د ګناه سفر هم د قصر فى الصلاة سبب دې

مسلك حنفى:- لكه څنګه چه حافظ ابن كثير رحمه الله فرمائيلى دى هم دا مذهب د احنافو دې (تفسيرمظهرى ۴۳۱۱۲).

په سفركښې د قصر دپاره ويره شرط ده كنه نه؟:- دكفارو سره د ويرې شرط لګولې شوې دې دا په اعتبار اكثرسره.د آيت دنازليدو په وخت كښې هم دغه حالت وو.(يعنى دكافرو د طرفه په مسلمانانو ويره وه) ددې وجې آيت كښې هم ددې بيان شوې دې.هجرت نه پس به د مسلمانانو سفرونه ټول په ټوله ويرې وو. قدم په قدم به د دښمن خطره وه بلكه د دجهاد يا د يو خاص لښكر سره د تلو نه بغير به چا سفركولې نشو. اودا قاعده ده چه كله منطوق په اعتبار د غالب راشى نو ددې مفهوم معتبر نه وى.

د ویرې د قید نظیر:- لکه څنګه چه بل ایت کښې دی چه خپلې وینځې په بدکارئی مه مجبوره وې که هغوئ پاکوالئ غواړی. (نو د آیت مطلب دا نه دې که وینځې زنا کول غواړی نو بیا خیر دې تاسو پرې زنا کوئ بلکه په هغه وخت کښې چې کومې وینځې وې. هغوی پاکدامنې وی او زنا به ئې د خپلو مالکانو د مجبورئ نه کوله نو ځکه الله تعالی دا قید اولګولو. که هغوی پاکدامنی غواړی دغه شان دلته هم د سفر په آیت کښې چونکه مسلمانان په ویره کښې وو. نو ځکه الله تعالی د ویرې ذکر اوکړو دا مطلب نه دې که په سفر کښې ویره نه وی نو تاسو قصر مه کوئ) او لکه چه څنګه الله تعالی په بل ځائې کښې فرمائی چه ستاسو هغه پرکتئ چه ستاسو په پرورش کښې وی دهغه ښځو نه چه تاسو ورسره صحبت کړې وی. (نو ستاسو دپاره د هغوی سره نکاح جائز نه ده) نو لکه څنګه چه په دې دوؤ آیتونو کښې قید بیان شوې دې. لیکن ددې په قید د حکم دارومدار نشته دې. بلکه ددې نه بغیر هم حکم هغه دې ، یعنی وینځې بدکارئی دپاره مجبورول حرام دی. برابرده که هغوئ پاکوالي غواړی او که نه غواړی. همداشان دهغه ښځې لور حرامه ده چه هغې سره نکاح نه پس صحبت شوې وی که د خاوند په پرورش کښې وی او که نه وی. حالانکه دواړو ځایونو کښې دقران پاک قید موجود دې. نو څنګه چه په دې دواړو موقعو کښې بغیر د قید نه هم دا حکم دې هم دغه شان دلته هم که ویره نه وې نو بیا هم زمونږ دپاره دسفر په وجه په سفر کښې مونځ کښې قصر کول جائز دی.

په سفر کښې قصر د الله هدیه ده:- مسند احمد کښې دی چه حضرت یعلی بن امیه حضرت عمرفاروق ﷺ نه تپوس اوکړو چه دمونځ د تخفیف حکم خو د ویرې په حالت کښې دې اواوس خو امن دې. نو حضرت عمرفاروق ﷺ جواب کښې اوفرمائیل چه هم دا خیال ځما هم وو اوهم دا سوال ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه کړې وو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا دالله ﷻ صدقه ده چه هغه پاک ذات تاسو ته درکړې ده تاسو دا صدقه قبوله کړئی. ([1])

هم دا حدیث په بل روایت سره:- مسلم او سنن وغیره کښې هم دا حدیث مبارك شته دې ، بالکل صحیح روایت دې. ابوحنظله حذاء ﷺ حضرت عمر فاروق ﷺ نه دسفر دمونځ باره کښې تپوس اوکړو نو حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چه دوه رکعته دی. هغوئ اووئیل چه په قرآن پاك کښې خو د ویرې په وخت کښې دوه رکعته دی او په دې وخت کښې خو پوره امن دې. نو حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چه هم دا د رسول الله ﷺ سنت دی. (ابن ابی شیبه). د یو بل سرې په سوال حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چه د آسمان نه خو رحصت نازل شوې دې که اوس تاسو دا غواړئی نو واپس ئې کړئی.

دویم دلیل:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی د مکې معظمې اومدینې منورې په مینځ کښې د امن باوجود مونږ د حضرت نبی کریم ﷺ سره دوه رکعته مونځ اوکړو ([2]) (نسائی وغیره).

دریم دلیل:- أویو بل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ مدینې نه مکې معظمې ته روان شواوهیڅ دښمن ویره نه وه صرف دالله ویره وه اوحضرت نبی کریم ﷺ به دوه رکعته مونځ اداکولو. ([3])

دا حدیث په بل روایت سره:- بخاری شریف کښې حدیث مبارك دې چه واپسئ کښې هم حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعته مونځ کولو. اودمکې په دې سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ لس ورځې قیام فرمائیلې وو. ([1])

---

[1]) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین وقبصها باب صلاة المسافرین : ۶۸۶، ابوداود: ۱۱۹۹، ترمذی : ۳۰۳۴ ابن ماجة: ۹۴۵)-

[2]) ترمذی کتاب الجمعة (السفر) باب ما جاء فی التقصیر فی السفر : ۵۴۷، وهو صحیح نسائی : ۱۴۳۶ بمعناه)-

[3]) ترمذی کتاب الجمعة (السفر) باب ماجاء فی التقصیر فی السفر: ۵۴۷ وهو صحیح نسائی : ۱۴۳۷)-

څلورم دلیل: مسنداحمد کښې حضرت حارثه ﷺ نه روایت دی چه ما حضرت نبی کریم ﷺ سره منی کښې دماسپخین او مازیګر مونځ دوه دوه رکعته اداکړو حالانکه په هغه وخت کښې مونږ کثرت کښې وو او ډیر زیات امن کښې وو. (۲)

پنځم دلیل:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر فرمائی چه ما حضرت نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکرصدیق ﷺ سره او حضرت عمرفاروق ﷺ سره او حضرت عثمان ﷺ سره (سفر کښې) دوه رکعته ادا کړی دی.لیکن حضرت عثمان ﷺ اوس د خپل خلافت په آخری زمانه کښې پوره مونځ کولو.(۳)

شپږم دلیل:- د بخاری شریف یو روایت کښې دی چه کله حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ته حضرت عثمان ﷺ د څلورو رکعتو ذکر اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه ﴿ اناالله ﴾ او وې فرمائیل چه ما حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره منی کښې دوه رکعته مونځ کړې دې او صدیق اکبر ﷺ سره هم او حضرت عمرفاروق ﷺ سره هم ، کاش چه د څلورو رکعتو په ځائې ځما دوه رکعته قبول شی.(۴) نو دا احادیث ښکاره دلیلونه دی ددې خبرې چه د سفر د دوو رکعتو دپاره ویره شرط نه ده بلکه د ډیر امن په صورت کښې هم دوه رکعته اداکولې شی.

سفر که د امن وی هم موجب قصر دې

مسلک حنفی:- داحنافو مسلک دا دې که په سفر کښې امن وی نو بیا به هم قصر کوی باقی په آیت کښې چې د ،،خوف،، قید ذکر دې نو د دې وضاحت حافظ ابن کثیر رحمه الله کړې دې دوباره ذکر کولو ته ضرورت نشته (تفسیرمظهری ۲/۴۳۳)۔

قصر په تعداد د رکعتونو کښې دې:- ددې وجې بعضې علماء کرام فرمائی چه دلته کیفیت کښې یعنی قرات قومه ،رکوع سجود وغیره کښې قصر اوکمې مراد نه دې بلکه په کمیت کښې یعنی تعداد درکعتونو کښې تخفیف مراد دې.حضرت ضحاک رحمه الله ، حضرت مجاهد رحمه الله ، او حضرت سدی رحمه الله نه هم دا قول نقل دې لکه چه رازی.ددې یو دلیل د حضرت امام مالک رحمه الله نه روایت کړې شوې دې حدیث مبارک هم دې چه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه مونځ دوه دوه رکعته په حضر او سفر کښې فرض کړې شوې وو. بیا سفر کښې خو هغه دوه رکعته فرض شو او د حضر په صورت کښې دوه زیات کړې شو. (۵)

د نورعلماء کرامو یو ډله دا وائی چه اصل مونځ دوه رکعته وو خوبیا ددې آیت مبارک کښې قصر نه مراد کمیت دې نوبیا د رکعتونو تعداد کښې کمې څنګه کیدیشی ؟ ددې قول ډیر زیات تائید ډیر وضاحت سره دهغه حدیث مبارک نه کیدیشی چه کوم مسند احمد کښې دې چه حضرت عمرفاروق ﷺ نه روایت دې چه د نبی کریم ﷺ په ژبه دسفر دوه رکعته دی اودضحی مونځ هم دوه رکعته دې او عیدالفطر مونځ هم دوه رکعته دې اودجمعې مونځ هم دوه رکعته دې.هم داپوره مونځ دې قصر والا نه دې.(۶)

---

(۱) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب ما جاء فی التقصیر وکم یقیم یقصر : ۱۰۸۱، صحیح مسلم: ۶۹۳ ابوداود : ۱۲۳۳ ، ترمذی : ۵٤۸ نسائی : ۱٤٥٤، ابن ماجة: ۱۰۷۷)۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب الصلاة بمنی : ۱۰۸۳، صحیح مسلم: ٦۹٦)۔

(۳) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب الصلاة بمنی : ۱۰۸۳، صحیح مسلم: ۱۰۹۰ ، نسائی : ٦٤٥۱)۔

(۴) صحیح بخاری کتاب التقصیر باب الصلاة بمنی : ۱۰۸٤، صحیح مسلم: ٦۹٥)۔

(۵) صحیح بخاری کتاب الصلاة کیف فرضت الصلوة فی الاسراء : ۳٥۰ ، صحیح مسلم: ٦۸٥، ابوداود : ۱۱۹۸ نسائی : ٤٥۳)۔

(۶) نسائی : کتاب تقصیر الصلاة باب :۱ ح/۱٤٤۱، وهو صحیح : ابن ماجه: ۱۰٦۳)۔

د حدیث په صحت د ابن کثیر کلام:- دا حدیث مبارك نسائی ، ابن ماجه او صحیح ابن حبان کښې هم دی.ددې سند په شرط دمسلم دی.ددې د راوی د ابن ابی لیلی دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه نه آوریدل ثابت دی.لکه څنګه چه امام مسلم رحمه الله په خپله صحیح مقدمه کښې لیکلی دی [1] او پخپله دې روایت کښې او ددې نه سوا نور وضاحت سره موجود دی. او هم دا صحیح دی.انشاء الله.اګر چه بعضې محدثین ددې د آوریدو قائل نه دی. لیکن ددې منلو کښې هم ددې سند کښې څه نقصان نشته دې خکه چه بعضو طرق کښې ابن ابی لیلی یو راوی دې او دهغوئ دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه نه آوریدل ثابت دی.والله اعلم.[2]

مسلم وغیره کښې د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه مروی دی چه الله جل جلاله ستاسو د نبی حضرت محمد ﷺ په خوله مبارکه مونځ د اقامت په حالت کښې څلور رکعته فرض کړې دې او په سفر کښې دوه رکعته او د ویرې په حالت کښې یو رکعت لکه څنګه چه حضر کښې ددې نه مخکښې او ددې نه روستو مونځ مو کولو یا کولې شی هم دغه شان په سفر کښې هم. [3]

په دواړو روایتونو کښې موافقت:- او دې روایت کښې او دحضرت عائشه رضي الله عنها والا روایت کښې چه کوم پورته تیر شو چه په حضر کښې الله جل جلاله دوه رکعته فرض کړي وو هیڅ منافات نشته دې ، ددې وجې اصل دوه رکعته وو ، روستو دوه نور زیات شو ، بیا د حضر څلور رکعته شو نو اوس ونیلی شی چه د اقامت حالت کښې فرض څلور رکعته دی.لکه څنګه چه حضرت ابن عباس رضي الله عنه والا روایت کښې دی ، والله اعلم.

الغرض د دواړه روایتونونه ثابتیږی چه په سفر کښې دوه رکعته دی او هم دا پوره مونځ دې ، کم نه دې.اوهم دا د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه د حدیث مبارك نه ثابت دې.نو ددې نه مراد د قصر کیفیت دې لکه څنګه چه صلوة خوف کښې.هم ددې وجې فرمائی که تاسو د دې خبرې نه ویریږئ چه کافر به تاسو په فتنه کښې واچوی. او دې نه پس فرمائی چه کله تاسو دې کښې یئ او مونځ کوئ نوبیاهم.

بیا دقصر مقصد صفت او کیفیت هم بیان فرمائی.امام المحدثین حضرت امام بخاری رحمه الله کتاب الصلوة الخوف هم دې آیت ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ﴾ نه تر ﴿مُّهِينًا﴾ پورې لیکل شروع کړې دی.

حضرت ضحاك رحمه الله ددې تفسیر کښې فرمائی چه دا د جنګ وخت دې ، انسان په خپله سورلۍ باندې مونځ او تکبیر وائی ، ددوی مخ چه کوم طرفته وی هم هغه طرفته دې وی.حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه کله تا سفر کښې دوه رکعته مونځ اوکړو نو هغه د قصر مقدار پوره کوئ .خو کله چه دکافرو فتنه وی اوویره وی نو یو رکعت قصر دې.او ددې ویرې نه سوا دا حلال نه دې.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد هغه ورځ ده چه کله حضرت نبی کریم ﷺ د خپلو صحابه کرام رضي الله عنهم سره عسفان کښې وو او مشرکان په ضجنان کښې وو ، یو بل سره تیار وو او په دې کښې د ماسپخین د مونځ وخت شو.حضرت نبی کریم ﷺ ټول صحابه کرامو رضي الله عنهم سره حسب معمول څلور رکعته پوره ادا کړل.بل طرفته مشرکانو د سامان لوټ کولو اراده اوکړه.

ابن جریر رحمه الله دا د حضرت مجاهد رحمه الله او حضرت سدی رحمه الله او حضرت جابر رحمه الله اود حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت کوی او همدا قول اختیاروی.او دې ته وائی چه هم دا صحیح دې.حضرت خالد بن اسید رضي الله عنه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه ته وائی چه د صلوة خوف د قصر حکم خو مونږ په کتاب الله کښې مومو

---

(۱) انظر آخره مقدمة صحیح مسلم)-

(۲) ابن ما جة کتاب اقامة الصلوة باب تقصیر الصلاة فی السفر : ۱۰۶٤ وسنده صحیح)-

(۳) صحیح مسلم کتاب الصلاة المسافرین و قصرها باب صلاة المسافرین وقصرها : ۶۸۷، ابوداود : ۲٤۷، نسائی : ۱۵۳۲)-

لیکن د صلوٰة مسافر د قصر حکم خو مونږ په کتاب الله کښې نه مومو نو حضرت ابن عمر ﷺ جواب کښې فرمائی چه مونږ خپل نبی حضرت نبی کریم ﷺ لیدلې وو چه په سفر کښې به ئې قصر کولو. اومونږ هم په دې عمل اوکړو. ([1])

په سفر کښې قصر نه دې بلکه پوره مونځ دې:- خیال اوکړئی چه حضرت ابن عمر ﷺ هم ددې اقرار کوی. دې آیت کښې د مسافر د قصر مونځ بیان نه کوی بلکه ددې دپاره ئې **فعل رسول الله ﷺ** سند جوړ کړو. ددې نه زیات صریح روایت د ابن جریر دې چه کوم کښې چې حضرت سماك ﷺ ددوی نه د صلوٰة سفر مسئله تپوس کوی. دوی ورته فرمائی چه د سفر مونځ دوه رکعته دې. اوهم دا دوه رکعته د سفر د پوره مونځ دې قصر نه دې .قصر خو صلوٰة خوف کښې دې چه هغه امام یو جماعت ته یو رکعت کوی. دویم جماعت د دښمن سره مقابله کښې وی. بیا دوی لاړې شی او بل جماعت راشی. او امام دوی ته یورکعت ادا کړی نو امام دوه رکعته ادا کړل او ددې دواړو جماعتونو یو یو رکعت شو ([2])

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ

اوهرکله چې موجود ئې ته | په دوئ کښې |او قائموې | دپاره د دوئ | مونځ |نو اودریږی دې|یوه ډله | ددوئ نه

اوائې پیغمبره هرکله چې ته د مسلمانانو ډله کښې موجود یې | او(د جنګ په وخت کښې)ورته مونځ ورکوې|نو ددوی یوه ډله دې تا سره

مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا

تاسره | او اودې نیسی هغوئ |وسله خپله |نو بیا چې کله| سجده اوکړی هغوئ | نو شی دې هغوئ

اودریږی | او خپله خپله وسله دې ځان سره اونیسی | هرکله چې سجده اوکړی نو ستاسو نه دې

مِن وَّرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا

روستو ستاسو نه | اورا دې شی | ډله | بله | چې لا نه دې کړې مونځ هغوئ

روستو لاړ شی | او بله ډله چې مونځ ئې نه وی کړې هغه دې رامخکښې شی

فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ

نواودې کړی مونځ | تاسوسره | اواودې نیسی هغوئ | سامان د حفاظت خپل | اووسله خپله

اوتاسره دې مونځ کښې شریک شی| اودخپل حفاظت سامان دې ځان سره اوساتی او خپلې وسلې دې هم ځان سره واخلی

وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ

خوښوی هغه کسان | چې کافران دی | چې که تاسو غافلان شئ | دوسلو خپلو نه

کافران دا غواړی چې تاسو د خپلو وسلو اواسبابو نه (لږ قدرله) غافله شئ

وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ

او د سامانونو خپلو نه| نو حمله به اوکړی| په تاسو | په یو ځل | اونشته ګناه

نوچې په تاسو باندې په یو ځل حمله اوکړی| ......اوپه تاسو هیڅ ګناه نشته

---

[1] الطبری : ۱۰۳۲۳)-

[2] الطبری : ۱۰۳۲۳)-

عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِّنْ مَّطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَّرْضٰى اَنْ

په تاسو | که چرې | وی | په تاسو | څه تکلیف | دوجې دباران نه | یا وئ تاسو | ناجوړه | چې

.........که چرته تاسو ته د باران د وجې تکلیف وی |.............یا بیماران یئ

تَضَعُوْا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوْا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ

کیږدئ تاسو | وسلې خپلې | اوبیا هم اونیسئ | د خپل حفاظت سامان | بیشکه چې الله | تیار کړې دې

چه تاسو خپله وسله پرانیزئ |.......... خودخپل حفاظت خیال ساتئ | بیشکه الله ﷻ

لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۱۰۲﴾

دپاره دکافرانو | عذاب | رسواکونکې

کافرانو دپاره رسواکونکې عذاب تیارکړې دې |

د ویرې حالت کښې مونځ کول:- د ویرې دمونځ دوه قسمونه دی.اومختلف صورتونه او حالتونه دی.کله داسې هم وی چه دښمن قبلې طرفته وی ، کله دښمن بل طرفته وی ، مونځ هم کله څلور رکعته وی اوکله درې رکعته لکه د ماښام کله دوه رکعته وی لکه د سحر مونځ او صلوة سفر ، کله جماعت سره ادا کول ممکن وی.کله لښکرې داشان یو بل سره په جنګ کښې وی چه په جمع مونځ ادا کول ممکن نه وی بلکه ځان ځانله قبلې طرفته او بغیر قبلې نه پیدل او په سورلئ چه څنګه هم اوشی نو ادا کیږی.

دسختې ویرې په وخت د مونځ په مقدار کښې مذاهب:- ①بلکه داسې هم وی اودا جائز هم دی چه د دښمنانو د حملو نه بچ شی ، په هغوئ پرله پسې حملې کوی.مونځ ادا کوی .داسې حالت کښې صرف یو رکعت مونځ باره کښې د علماء کرامو فتوی ده. اودلیل دحضرت عبدالله بن عباس ؓ حدیث مبارك دې چه کوم ددې نه مخکښې تیر شو. حضرت عطاء ﵀ ، حضرت جابر ﵀ ، حضرت حسن ﵀ ،حضرت مجاهد ﵀ ، حضرت حکم ﵀ ، حضرت قتاده ، حضرت حماد ، حضرت طاؤس ﵀ ، حضرت ضحاك ﵀ ، حضرت محمد بن نصر ﵀ ، حضرت مروزی ابن حزم ﵀ نه هم دا فتوی ده. د سحر مونځ کښې صرف یو رکعت پاتې کیږی .② اسحاق بن راهویه ﵀ فرمائی چه دداسې کوشش په وخت کښې یورکعت کافی دې اګرکه اشارې سره ئې ادا کوی.که دومره قدرې هم قادر نه وی نو سجده دې اوکړی دا هم ذکر الله دې.③ اوڅه خلق وائی چه صرف یو تکبیر هم کافی دې.

د دې مذهب تطبیق:- لیکن دا کیدیشی چه یو سجده او یو تکبیر نه مراد هم یورکعت وی.لکه امام احمدبن حنبل ﵀ اوددوی ملګرونه هم دا فتوی ده.اوهم دا قول دې د حضرت جابر بن عبدالله ؓ ، حضرت عبدالله بن کعب ؓ وغیره صحابه کرامو ؓ.

د تطبیق رد:- حضرت سدی ﵀ فرمائی لیکن چه دکومو خلقو قول صرف یو تکبیر بیان شوې دې دهغې قائلین دا په پوره رکعت نه محمول کوی بلکه هم تکبیر ظاهروی او مراد ترې اخلی.لکه د اسحاق بن راهویه مذهب چه دې.امیر عبدالوهاب ابن بخت مکی هم دې طرفته مائل دې.③ تردې پورې چه هغه وائی که په دې هم قدرت نه وی نو دا دې په خپل نفس هم نه پریږدی.یعنی صرف نیت دې اوکړی ؛ فالله اعلم..

د سختې ویرې په وخت په یو رکعت اکتفاء جائز نه ده

مسلک حنفی:- د سختې ویرې په وخت کښې په یو رکعت یا صرف په تکبیر تحریمه اکتفاء جائز نه ده بلکه پوره مونځ به کوی البته که مسافر وی نو سفرانه مونځ به کوی (تفسیرمظهری ۳۸۱۲/۴)-

د مونځ روستو کولو قائلین:- بعضې عالمان داسې خاص وختونو کښې دمونځ د تاخیر رخصت ورکوی. **دلائل:-** ① ددوی دلیل دا دې چه حضرت نبی کریم ﷺ جنګ خندق کښې د نمر پریوتلو نه پس د ماسپخین او مازیګر مونځ کړې وو. (۱) بیائې ماښام او ماستختن. (۲)

② بیا دې نه پس د بنو قریظه د جنګ په ورځ دوی طرفته چه ئې څوك لیږلی وو هغوئ ته ئې تاکید کړې وو چه تاسو دې هیڅوك هم بنو قریظه ته درسیدو نه مخکښې دمازیګر مونځ نه کوی. دا ډله لا په لار کښې وه چه دمازیګر وخت شو نوبعضو اووئیل چه د حضرت نبی کریم ﷺ مقصد ددې فرمان نه دا وو چه مونږ زر بنو قریظه ته اورسو ، دا نه چه مونږ دې مونځ نه کوو. نودې خلقو په لار کښې مونځ اداکړو. اونورو بنو قریظه ته په رسیدو مونځ ادا کړو او نمر ډوب شوې وو. هرکله چه ددې خبرې ذکر حضرت نبی کریم ﷺ ته اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دواړو ډلو کښې یو ته هم څه ملامتیا نشته دې.

تبصره:- مونږ په دې باندې تفصیلی بحث په خپل کتاب السیرة کښې کړې دې.او دا مو ثابت کړې ده. چه صحیح خبره باندې هغه ډله وه چه کومې په وخت مونځ ادا کړې وو. اګر چه دوئمه ډله هم معذوره وه.مقصد دا دې چه دا ډله د جهاد په موقع په دښمن دحملې کولو په غرض قلعې طرفته روانه وه او مونځ ئې موخر کړو. ددښمنانو دا ډله د ملعون یهودیانو وه چه کومو وعده ماته کړې وه. او د صلح خلاف ئې کړې وو.

د جمهورومسلك:- خو جمهور وائی چه د صلوة خوف نازلیدو سره دا منسوخ شو. دا واقعه ددې آیت مبارك د نازلیدو نه مخکښې وه. د صلوة خوف نه پس اوس د جهاد په وخت کښې مونځ روستو کول جائز نه دی.د ابوسعید رضی الله عنه روایت کښې هم دا ظاهره ده اودا حضرت امام شافعی رحمه الله نه مروی دی.(۳)

دامام اوزاعی رحمه الله قول:- لیکن د صحیح بخاری (۴) ﴿باب الصلوة عند مناهضة الحصون﴾ کښې دی چه اوزاعی رحمه الله فرمائی که د فتح تیاری وی او د جمعې د مونځ امکان نه وی نو هر سړې دې خپل خپل ځان له مونځ په اشارې سره ادا کړی.که دا هم نه شی کیدې نو مونځ کښې دې تاخیر اوکړی تردې چه جنګ ختم شی یا امن شی نو هغه وخت کښې دې دوه رکعته ادا کړی اوکه امن نه وی نو یو رکعت دې اداکړی.صرف تکبیر وئیلو سره کافی نه دی.که داسې وی نو مونځ دې روستو اوکړی کله چه دده ښه اطمینان اوشی.حضرت مکحول رحمه الله هم دا فرمان کړې دې.

د سخت جنګ په وخت کښې د مونځ روستو کولو روایت:- حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه د تستر د قلعې په محاصره کښې څه موجود ووم. د صبا صادق په وخت کښې لاس په لاس جنګ شروع شو او سخته هنګامه شوه. مونږ خلقو مونځ نشو کولې.او یوشان جهاد کښې اخته وو. هرکله چه الله ﷻ مونږ په قلعه قابض کړو نو په هغه وخت کښې مونږ د نمر راختلو په وخت کښې مونځ ادا کړو. په دې جنګ کښې څمونږ امام حضرت ابوموسی رضی الله عنه وو. حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه ددې مونځ بدله کښې ټوله دنیا اوددې ټول څیزونه هم ما نشی خوشحالولې.(۵)

---

(۱) صحیح بخاری کتاب مواقیت الصلاة باب من صلی بالناس جماعة بعد الوقت : ۵۹۶، صحیح مسلم: ۶۳۱)-

(۲) ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی قول الرجل تفوته الصلوة : ۱۷۹، وهوحسن نسائی : ۶۲۳)-

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرجع النبی صلی الله علیه وسلم من الاحزاب : ۴۱۱۹، صحیح مسلم: ۱۷۷۰)-

(۴) النسائی : ۱۷/۲، ح/۶۶۲، وسنده صحیح)-

(۵) صحیح بخاری ابواب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناهضة الحصون ولقاء العدو وقبل حدیث : ۹۴۵)-

دامام بخاري په بخاري كښې طريقه كار:- امام بخاري رحمه الله دې نه پس جنګ خندق كښې د حضرت نبي كريم ﷺ د مونځ د تاخير بيان كوي.بيا بنو قريظه ولا واقعه او د حضرت نبي كريم ﷺ فرمان چه تاسو بنو قريظه ته د رسيدو نه مخكښې د مازيګر مونځ مه كوئى وارد دى.اګر چه امام همام حضرت امام بخاري رحمه الله هم دا خوښوى چه دداسې سخت جنګ او سختې خطرې په وخت كښې اوچې فتح نزدې وى نو كه په داسې موقع باندې مونځ موخر شي نو هيڅ باك نشته دې.

دحضرت ابوموسى رضي الله عنه والا فتح تستروالا واقعه دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه د زمانې ده.او دا منقول نه دى چه د مسلمانانو يو خليفه يا بل صحابى په دې اعتراض كړې وى.اودا خلق دا هم وائى چه د خندق په موقع هم د صلوة خوف آيتونه موجود وو. ځكه چې دا آيتونه په غزوة ذات الرقاع كښې نازل شو. او دا غزوة د غزوة خندق نه مخكښې وه.او په دې د جمهوروعلماء كرامو اهل سيراومغازى اتفاق دې .حضرت محمد بن اسحاق رحمه الله ، حضرت موسى ابن عقبه رحمه الله ، حضرت واقدى رحمه الله ، حضرت محمدبن سعد كاتب واقدى رحمه الله ، اوحضرت خليفه بن خياط رحمه الله وغيره هم ددې قائل دى.البته دامام بخاري رحمه الله وغيره قول دې چه غزوة ذات الرقاع د خندق نه پس شوې وه. په سبب د حديث ابوموسى رضي الله عنه او دوى پخپله خيبر ته راغلى وو. ([1])والله اعلم.

د حافظ ابن كثير تعجب:- ليكن تعجب په دې امر دې چه قاضى ابويوسف رحمه الله ، مزنى رحمه الله ، ابراهيم بن اسماعيل رحمه الله وائى چه صلوة خوف منسوخ شوې دې.نبى الله ﷺ غزوه خندق كښې روستو مونځ كړې وو. دا قول بالكل غريب دې.ځكه چه غزوه خندق نه پس د صلوة خوف احاديث ثابت دى.ددغې ورځې مونځ تاخير د مكحول او اوزاعى په قول محمول كول زيات قوى او زيات درست دى.يعنى دهغوئ هغه قول چه په حواله د بخاري بيان شويدې چه فتح نزدې وى او د مونځ ادا كولو امكان نه وى نو په مونځ كښې تاخير جائز دې.والله اعلم.

آيت مبارك كښې حكم دې چه كله تاسو دوى ته د جماعت مونځ وركوئ نو دا حالت د رومبنى نه علاوه دې.په هغه وخت كښې يعنى انتهائى د ويرې په وخت كښې خو ركعت دې او هغه هم جدا جدا پيدل او په سورلئ قبلې طرفته مخ كول وى اوكه نه وى. چه څنګه هم ممكن وى.لكه څنګه چه حديث مبارك تير شوې دې.داحال د امامت او جماعت بيانيږى .

دجماعت په وجوب باندې ا ستدلال:- د جماعت په وجوب باندې دا آيت بهترين اومضبوط دليل دې چه د جماعت په وجه سره ډير كمې كړې شوې دې.كه جماعت نه وې نو دا صورت جائزكيدې نشو.

د ايت نه يوكمزورې استدلال:- چا ددې نه يو بل استدلال هم كړې دې.هغوئى وائى چه په دې كښې چونكه دا الفاظ دى چه كله ته په دوى كښې ئې او دا خطاب حضرت نبى كريم ﷺ ته دې.نومعلومه شوه چه د صلوة خوف حكم حضرت نبى كريم ﷺ نه پس منسوخ شوې دى.دا استدلال بالكل ضعيف دې.

د دې استدلال يو نظير:- دا استدلال داسې دې لكه څنګه استدلال د هغه خلقو وو چه كومو خلفاء راشدينوته زكوة نه وركولو او ونيل به ئې چه قران پاك كښې دى چه ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾ يعنى ته ددې خلقو د مال نه زكوة واخله او په دې سره ته دوى پاك كړه او ته ددوى دپاره د رحمت دعا اوكړه. ستا دعا د دوى دپاره باعث تسكين ده. نو مونږ به حضرت نبى كريم ﷺ نه پس هيچا ته زكوة نه وركوو. بلكه مونږ به زكوة هغه چاته په خپل لاس وركوو. چه چاته مو خوښه شي .او صرف هغه چاته به زكوة وركوو چه د چا دعا خمونږ دپاره د تسكين سبب وى.

---

[1]) صحيح بخارى كتاب المغازى باب غزوة ذات الرقاع قبل حديث: ٤١٢٥)

د نظیرد استدلال تضعیف:- خو د هغوی دا استدلال غلط وو. ددې وجې صحابه کرام ﷺ دا رد کړه او دوی ئې مجبور کړل چه دوی زکوة ادا کړي بلکه په دوی کښې چه کومو خلقو دوی منع کړې وو هغوئ سره ئې جنګ اوکړو.

د ایت شان نزول:- راځئ چه مونږ د آیت صفت بیانولو نه مخکښې ددې شان نزول بیان کړو. ابن جریر کښې دی چه دبنو نجار یو قوم حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال اوکړو چه مونږ تجارت کوؤ نومونږ دې مونځ څنګه اداکوؤ. نو الله ﷻ خپل دا قول نازل کړو چه ﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾ بیا تړول کال څه وحی رانغله ، بیا حضرت نبی کریم ﷺ یو غزوه کښې وو چه د ماسپخین مونځ دپاره اودریدل ، مشرکانو اووئیل چه افسوس څه ښه موقع مولاس نه اووتله کاش چه په دوی مو د مونځ حالت کښې حمله کړې وې.په دې بعضو مشرکانو اووئیل چه دا موقع خو به مونږ ته بیا ملاویږي ، ددې نه لږ وخت پس دوی بل مونځ دپاره (یعنی دمازیګر) دپاره اودریږي.لیکن الله ﷻ د مازیګر د مونځ نه مخکښې او د ماسپخین دمونځ نه پس ﴿إِنْ خِفْتُمْ﴾ پوره دوه آیتونه نازل کړل او کافران ناکام شو. پخپله الله د صلوة خوف تعلیم ورکړو. ([1])اګر چه دا شان نزول ډیر ضعیف دې لیکن داسې احادیث شته چې په هغې سره دا مضبوطیږي

د اولنی قول مطابق بل روایت:- حضرت ابوعیاش زرقی ﷺ فرمائی چه عسفان کښې مونږ حضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، خالد بن ولید د کفر حالت کښې وو. او مشرکانو سردار وو ، دا خلق څمونږ مخامخ وو. هرکله چه مونږ قبلې طرفته د ماسپخین مونځ ادا کړو نو مشرکانو اووئیل چه کاش مونږ په دې موقع حمله کړې وې اودا موقع مو لاس نه لاړه.هم دا وخت وو چه دوی کله مونځ کښې مشغول شوې وې او په دوی موحمله کړې وې.بیا په دوی کښې بعضو پیژندګلو خلقو اووئیل چه هیڅ خبره نشته ، دې نه پس ددوی د بل وخت دمونځ راځی.اوهغه مونځ خودوی ته د خپلو بچو نه هم زیات عزیز دې.په هغه وخت کښې به حمله اوکړو. نود ماسپخین او مازیګر په وخت کښې الله ﷻ حضرت جبریل ﷺ نازل کړو او آیت ﴿وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ﴾ نازل شو. نو د مازیګر د مونځ وخت کښې مونږ ته الله ﷻ حکم اوکړو چه خپله وسله څان سره کړئ او صفونه درست کړئی او حضرت نبی کریم ﷺ پسې روستو اودریږئی.قیام کښې ، رکوع کښې ،قومه کښې ټول په ټوله اوسئ.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ سجدې ته لاړو. نو دوه صفونو کښې ړومبی صف حضرت نبی کریم ﷺ سره سجدې ته لاړو او دویم صف ولاړ وو د هغوئ نګرانی ئې کوله. هرکله چه فارغ شو نو دا خلق اودریدل او دویم صف والا سجدې ته لاړل.هرکله چه ئې دواړه سجدې اوکړې نو اوس ړومبی صف والا دویم صف کښې اودریدل او دویم صف والا د ړومبی صف په ځائې.بیا قیام رکوع او قومه ټولو حضرت نبی کریم ﷺ سره ادا کړه.اوهرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ سجدې ته لاړو نو اول صف سجدې ته لاړو او دویم صف ولاړ وو نګرانی ئې کوله. هرکله چه دوی د سجدې نه فارغ شو اوالتحیات باندې کیناستل نو د دویم صف خلقو سجدې ادا کړې التحیات کښې ټول په ټوله یو ځائې شو او سلام ئې هم حضرت نبی کریم ﷺ سره یو ځائې اوګرزولو. صلوة خوف خو حضرت نبی کریم ﷺ یو ځل دلته عسفان کښې اوکړو او په دویم ځل ئې بنوسلیم کښې.([2]) دا حدیث مسند احمد ، ابوداود او نسائی کښې هم دې.ددې اسناد صحیح دی او شاهد هم په کثرت سره دی. بخاری شریف کښې دا روایت اختصار سره دې او په هغې کښې دی چه

---

[1]) الطبری : ۱۰۳۱۹).-

[2]) احمد ۵۹/٤، ابوداود : کتاب الصلاة السفر صلاة الخوف : ۱۲۳٦ وسنده صحیح نسائی : ۱۵۵۱)-

ددې باوجود چه ټول خلق مونځ کښې وو لیکن د یو بل نګرانئ نې کوله. (١)

د صلاة خوف بل شان نزول: - ابن جریر کښې دی چه سلیمان بن قیس یشکری حضرت جابر بن عبدالله نه تپوس اوکړو چه دمونځ دقصر کولو حکم کله نازل شو ؟ نو هغوئ اوفرمائیل چه د قریشو یو قافله د شام نه راتله.مونږ هغوئ طرفته روان شو اوهر کله چه نخله ته اورسیدو نویو سړي حضرت نبی کریم ﷺ ته ورغلواو وې وئیل چه آیا تاسو ځمانه نه ویریږئ. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه.هغه اوئیل چه تاسو ځمونږ نه څوك بچ کولې شي ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ما تاسو نه بچ کوی.بیا ئې توره راویستله او وې ویرولو اوبیا کوچ کولو آواز اوکړو. او حضرت نبی کریم ﷺ وسلې سره روان شو.

د صلاة خوف طریقه: - بیا اذان اوشو اوصحابه کرام ﷺ دوه حصو کښې تقسیم شو. یوې حصې حضرت نبی کریم ﷺ سره مونځ ادا کولو او دوهمې حصې نګرانی کوله او حضرت نبی کریم ﷺ سره متصل وو ، هغوئ دوه رکعته حضرت نبی کریم ﷺ سره ادا کړل او روستو شو او روستو خلق خپل ځائې ته لاړل او اوس روستو خلق مخکښې راغلل او د مخکښې خلقو په ځائې اودریدل او هغوئ ته حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعته مونځ ادا کړو او بیا ئې سلام اوګرزولو. نو حضرت نبی کریم ﷺ څلور رکعته ادا کړل او د ټولو دوه دوه رکعته شو. او الله ﷻ مونځ کښې د کمی او ځان سره د وسلې ساتلو حکم نازل کړو. (٢)

په نبی کریم ﷺ باندې د تورې ویستلو واقعه: -مسند احمد کښې حدیث مبارك دې چه کوم سړی توره تړلې حضرت نبی کریم ﷺ باندې حمله کړې وه هغه د دښمن د قبیلې نه وو. اودهغه نوم غرث بن حارث وو. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ دالله ﷻ نوم واخستو نو د هغه د لاس نه توره پریوتله او حضرت نبی کریم ﷺ توره خپل لاس کښې واخستله او هغه ته ئې اوئیل چه اوس به تا ځما نه څوك بچ کوی ،نو هغه معافي اوغوښتله چه تاسو ما باندې رحم اوکړئ.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ته دالله ﷻ د یو والي او ځما د رسول کیدو شهادت ورکوې ؟ هغه اووئیل چه دا خو نه ورکوم.خو څه دا اقرار کوم چه څه به تاسو سره جنګ نه کوم. او هغه خلقو سره به ملګرتیا نه کوم چه کوم حضرت نبی کریم ﷺ سره جنګ کوی. حضرت نبی کریم ﷺ هغه معاف کړو. هرکله چه دې خپلو ته راغلو نو وې وئیل چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ پشان په مخ د زمکې هیڅ یو کس نه دې لیدلې. (٣)

اویو روایت کښې دی چه یزید فقیر رحمه الله حضرت جابر ﷺ نه تپوس اوکړو چه دا په سفر کښې دوه رکعته دې آیا دا قصر دی ؟ نو دوی اوفرمائیل چه پوره مونځ دې خو په وخت د جهاد کښې یو رکعت دې او بیا دا شان د صلوة خوف ذکر اوشو. په دې کښې دا هم دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ سلام سره حضرت نبی کریم ﷺ نه روستو خلقو اوپه هغه خلقو سلام اوګرزولو او په دې کښې دواړوفوج سره د یو یو رکعت بیان دې. نو دټولو یو یو رکعت شو او د حضرت نبی کریم ﷺ دوه رکعته شو. (٤)

د صلاة خوف بل روایت: - او نورو روایتونوکښې دی چه یوه ډله حضرت نبی کریم ﷺ نه روستو صف کښې وه او یو ډله د دښمن مقابلې ته ولاړه وه. بیا یو رکعت نه پس چه کوم خلق حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم پسې روستو ولاړوو هغوئ روستو شو او د ولاړو خلقو په ځائې اودریدل او روستو

---

(١) صحیح بخاری کتاب صلاة الخوف باب یحرس بعضهم بعضا فی صلاة الخوف : ٩٤٤ ، نسائی : ١٥٣٤)-

(٢) الطبری : ١٠٣٣٠)-

(٣) احمد : ٣/٣٩٠، وسنده صحیح ، ابن حبان : ٢٨٧٢)-

(٤) ابن ابی حاتم: ٣/٢٩٨، نسائی : کتاب صلاة الخوف: ١٥٤٦، وسنده صحیح)-

خلق مخکښې شو. (۱)داحدیث مبارك ډیرو کتابونو کښې ډیرو سندونو سره د حضرت جابر ﷛ نه مروی دې.

د صلاة خوف د طریقې بل روایت:- یو بل حدیث مبارك کوم چې په روایت د سالم عن ابیه مروی دې.په هغې کښې دا هم دی چه بیا صحابه کرام ﷡ پاسید او خانله خانله ئې یو یو رکعت ادا کړو. (۲)ددې حدیث هم ډیر سندونه دی.او ډیر الفاظ دی.حافظ ابن بکر ابن مردویه دا ټول جمع کړی دی اودا شان ابن جریر هم.مونږ دا په کتاب احکام کبیر کښې لیکل غواړو.انشاء الله.

په صلاة الخوف کښې د وسلې نیولو حکم:-د ویرې په مونځ د وسلې خان سره د ساتلو حکم دبعضو په نیز خو په طور د وجوب دې ، ځکه چه د آیت ظاهری الفاظ هم دا دی.حضرت امام شافعی ﷫ نه هم دا قول نقل دې.او ددې تائید ددې آیت مبارك د رومبئ فقرې نه کیږی چه باران یا د بیمارئ په وجه وسله خان نه کیخودوکښې تاسو باندې څه ګناه نشته دې.خپل حفاظت دپاره ئې خان سره ساتئ.یعنی داسې تیار اوسئ چه وخت راتلو سره وسله تاسوسره وی.الله ﷻ کافرو دپاره سخت عذاب تیار کړې دې.

په ایت کښې د وسلې نیولو حکم استحبابی دې

مسلک حنفی:- داکثروعالمانو په نیز چې احناف په کښې هم شامل دی د ویرې په حالت کښې په مانځه کښې خان سره وسله نیول مستحب دی (تفسیر مظهری (۴۳۶/۱۲)-

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ
ا بیا چې کله ا اوکړئ تاسو ا مونځ
ا اوهرکله چې تاسودمونځ نه فارغ شئ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ
نو یادوئ الله ا په ولاړه ا اوپه ناسته ا او په اړخونو خپلو ا نوکله چې ا په اطمینان شئ تاسو
نوپه ولاړه ، ناسته او په ملاسته په هر حال کښې دالله ﷻ ذکر کوئ ا بیا چې (د دشمن نه) بې غمه شئ
فَأَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ۚ إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتٰبًا
نو قائموئ مونځ ا بیشکه ا مونځ ا دې فرض ا په مومنانو باندې ا لازم کړې شوې
نو پوره مونځ اداکوئ ا بیشکه مونځ په مسلمانانوباندې په خپل خپل وخت فرض کړې شوې دې
مَّوْقُوْتًا ۝ وَلَا تَهِنُوْا فِي ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ ۗ إِنْ تَكُوْنُوْا
په وخت کښې ا اوسستی مه کوئ ا په طلب ا دقوم (دکافرانو) ا که یئ تاسو
...... او د (دښمن) قوم په لټون کښې سستی مه کوئ ا که تاسو (دکافرانو سره په جنګ
تَأْلَمُوْنَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُوْنَ كَمَا تَأْلَمُوْنَ ۚ
چې دردمن کیږئ تاسو ا نو بیشکه هغوئ هم ا دردمن کیږی ا لکه څنګه چې ا تاسو دردمن کیږئ
(کولو کښې قسم قسم)دردیږئ نو ستاسوپشان هغوئ (کافرانو) هم دردیږی (اوتکلیفونه ورته رسی)

(۱) احمد: ۲۹۸/۳،کتاب صلاة الخوف: ۱۵۴۶، وهو صحیح)-

(۲) صحیح بخاری : ۱۳۳، صحیح مسلم: ۱۹۴۲، ابوداود: ۱۲۴۳، ترمذی : ۵۶۴، نسائی: ۱۵۳۶)-

وَتَرۡجُوۡنَ	مِنَ اللّٰهِ	مَا لَا يَرۡجُوۡنَ ؕ	وَكَانَ اللّٰهُ	عَلِيۡمًا
اوتاسو امید لرئ	دالله نه	دهغه ثواب چې نه ئې لری هغوئ	اودې الله	پوهه
حال دا دی چه تاسو دالله ﷻ نه هغه امیدونه (د جنت وغیره) ساتئ اچې هغوئ یې نه ساتي اوالله په هر څه				
حَكِيۡمًا ؏				
اوخاوند د حکمت	بیش				
پوهه او خاوند د حکمت دې				

قوله تعالی: فَإِذَا قَضَيۡتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذۡكُرُوا اللّٰهَ

د امن حالت کښې مونځ په وخت ادا کول :- الله ﷻ په دې آیت مبارك کښې حکم کوی چه د ویرې د مونځ نه پس د الله ﷻ ذکر کثرت سره کوئی.اگر چه دالله ﷻ د ذکر حکم او تاکید او ترغیب دمونځونو نه پس هر وخت کښې دې.لیکن دلته خصوصیت سره په دې وجه بیان شوې دې. چه دلته ډیرزیات رخصت دې .مونځ کښې تخفیف اوکړې شو ، بیا د مونځ حالت کښې یو خوا بل خوا تلل نې د مصلحت دپاره جائز کړل لکه څنګه دحرمت د میاشتو متعلق الله ﷻ فرمائی چه په دې کښې په خپلو ځانونو ظلم مه کوئی.اگر چه نورو وختونو کښې هم په ځان ظلم ممنوع دې.لیکن دې پاکو میاشتو کښې د دې زیات تاکید راغلې دې.نو فرمان دې چه خپل هر حالت کښې دالله ذکر کوئی.او کله چه درته اطمینان حاصل شي،ویره نه وی ، نو باقاعده خشوع او خضوع سره دمونځ د ارکانو پابندی کوئی.دا مونځ تاسو باندې په خپل وخت کښې مقرر شوې دې د الله ﷻ د طرفنه.لکه څنګه چه د حج وخت مقرر دې.هم دا شان د مونځ وخت هم مقرر دې.یو وخت نه پس دویم ، اودې نه پس دریم.

قوله تعالی: وَلَا تَهِنُوۡا فِى ابۡتِغَآءِ الۡقَوۡمِ ؕ اِنۡ تَكُوۡنُوۡا تَاۡلَمُوۡنَ فَاِنَّهُمۡ يَاۡلَمُوۡنَ كَمَا تَاۡلَمُوۡنَ ۚ

بیا فرمائی چه ددښمن تلاش کښې ناراستی مه کوئی.بهادرنی او چالاکئ سره یو پټ ځائې کښې کینئ اودهغوئ خبر اخلئ.که تاسو ته زخم او قتل سره نقصان رسی نوآیا هغوئ ته نه رسی څه؟ هم دا مضمون ئې په دې الفاظو کښې سورة ال عمران کښې بیان کړې دې چه ﴿اِنۡ يَّمۡسَسۡكُمۡ قَرۡحٌ﴾ نو مصیبت او تکلیف رسیدو کښې خو تاسو او هغوئ برابر یئ ، خو فرق ډیر دا دې چه تاسو دالله ﷻ ذات اقدس نه امیدونه ساتئ او هغوئ سره خو دالله آسره نشته. تاسو ته به اجر او ثواب ملاویږی ، تاسو سره به مدد او نصرت کیږی لکه څنګه چه الله ﷻ خبر ورکړې دې او وعده ئې کړې ده.نه خو دالله ﷻ وعده په دروغه ده او نه دهغه وعده روستو کیدو والا ده.نو تاسو ته د هغوئ په نسبت ډیرزیات کوشش کول پکار دی.ستاسو زړونو کښې د جهاد جوش پکار دې.تاسو ته پکار دی چه دې طرفته رغبت ورکړئی.ستاسو په زړونو کښې دالله ﷻ دکلمې قائم ساتلو او مضبوطولو او خورولو او اوچتولو جوش اوولوله موجود پکار ده. الله ﷻ چه څه مقدر کوی ، چه کومه فیصله کوی ، چه څه جاری کوی ، چه څه شروع کوی ، چه کوم کار کوی ، ټولو کښې خبر لرلو والا صحیح او ریښتونی علم سره حکمت والا دې.هر حال کښې هر وخت د تعریف او حمد لائق دې.

اِنَّآ	اَنۡزَلۡنَآ	اِلَيۡكَ	الۡكِتٰبَ	بِالۡحَقِّ
بیشکه مونږه	نازل کړې دې	تاته	دا کتاب	په حقه
مونږ تا ته دا کتاب (قرآن) په حق (مضامینو سره) نازل کړې دې				

لِتَحْكُمَ	بَيْنَ النَّاسِ	بِمَآ	اَرٰىكَ اللّٰهُ ؕ	وَلَا
دپاره ددې چې فیصله اوکړې ته	په منځ دخلق کښې	په هغه طریقه	چې ښودلې ده تاته الله	او مهٔ

د دې دپاره چې تاته الله کومه حقه خبره خودلې ده | د هغې مطابق ته د خلقو په مینځ کښې فیصله اوکړې

تَكُنْ	لِّلْخَآئِنِيْنَ	خَصِيْمًا ۙ	وَّاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	غَفُوْرًا
کیږه ته	دپاره دخیانتګرو	جګړه کونکې	او معافي غواړه دالله نه	بیشکه الله	دې	ببښونکې

اودخیانت ګرو ملګرتیا مهٔ کوه | اودالله ﷻ نه معافي غواړه | بیشکه الله ﷻ ببښونکې ....

رَّحِيْمًا ۚ	وَلَا تُجَادِلْ	عَنِ الَّذِيْنَ	يَخْتَانُوْنَ	اَنْفُسَهُمْ ؕ
رحم کونکې	او جګړه مهٔ کوه ته	دهغه خلقو د طرفه	چې خیانت کوی هغوی	دځانونوخپلوسره

اومهربان دې | اوڅوک چې د خپلو ځانونو سره خیانت کوی | نو ته دهغوی دطرفه جګړه مهٔ کوه

اِنَّ اللّٰهَ	لَا يُحِبُّ	مَنْ	كَانَ	خَوَّانًا	اَثِيْمًا ۚ	يَّسْتَخْفُوْنَ
بیشکه الله	نهٔ خوښوی	هغه څوک	چې وی	ډیرخیانت کونکې	ګناهګار	پټولې شی هغوی (ګناهونه)

بیشکه الله تعالی خیانت ګراوګناهګارخلق نهٔ خوښوی | .... دا خلق (خپل ګناهونه)

مِنَ النَّاسِ	وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ	مِنَ اللّٰهِ	وَهُوَ	مَعَهُمْ	اِذْ	يُبَيِّتُوْنَ
د خلقو نه	اونهٔ شی پټولې	دالله نه	اوهغه	دهغوی سره وی	کله چې	هغوی دشپې کوی

دخلقونه خو پټولې شی | خودالله ﷻ نه ئې نشی پټولې | اوالله ﷻ خو په هغه وخت کښې هم هغوی سره وی

مَا	لَا يَرْضٰى	مِنَ الْقَوْلِ ؕ	وَكَانَ اللّٰهُ	بِمَا	يَعْمَلُوْنَ	مُحِيْطًا
هغه	چې نهٔ ئې خوښوی الله	د خبرو نه	اودې الله	په هغه کارونو	چې کوی ئې دوی	احاطه کونکې

کله چې هغوی پټ په پټه دهغه د مرضئ خلاف مشورې کوی | اوالله د دوی په ټولو عملونو احاطه کونکې دې

هٰٓاَنْتُمْ	هٰٓؤُلَآءِ	جٰدَلْتُمْ	عَنْهُمْ	فِى الْحَيٰوةِ	الدُّنْيَا ۟
یئ تاسو	هغه کسان	چې جګړه مو اوکړه	دطرفه ددوی نه	په ژوند	د دنیا کښې

خبردار! تاسو خو په دې دنیا کښې د دوی دطرفه جګړه اوکړه..................

فَمَنْ	يُّجَادِلُ	اللّٰهَ	عَنْهُمْ	يَوْمَ الْقِيٰمَةِ	اَمْ	مَّنْ	يَّكُوْنُ
پس څوک به	جګړه کوی	دالله سره	دطرفه ددوی نه	په ورځ دقیامت	یا آخر	څوک	به وی

نو په ورځ دقیامت به د دوی دپاره څوک دالله ﷻ مخکښې جګړه کوی | .... اوآخرهلته به

عَلَيْهِمْ	وَكِيْلًا
ددوی	وکیل

څوک ددوی د طرفه وکالت اوکړی

نبی کریم ﷺ به په څه فیصله کوی ؟ :-الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دا قران پاك چه تاسو باندې الله تعالی نازل کړې دې او دا بالکل حق او سچ دې او د دې خبرونه هم حق او د هغه فرمان هم حق دی.

قوله تعالی: لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ

نبی کریم ﷺ ته په خلقو کښې انصاف سره د فیصلې کولو حکم:- بیا فرمائی چه تاسو د خلقو مینځ کښې هغه انصاف اوکړئی چه الله ﷻ کوم تاته اوښائی. د علم اصولو بعضې علماء کرامو ددې نه استدلال کړې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ ته د اجتهاد نه د حکم کولو اختیار وو. ددې دلیل هغه حدیث مبارك دې چه کوم بخاری اومسلم شریف کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ خپله دروازه مبارکه کښې د جنګ کوونکی آوازونه واوریدل نو حضرت نبی کریم ﷺ بهر تشریف راوړو او وې فرمائیل چه څه یوانسان یم چه څه آورم او د هغې مطابق فیصله کوم ، ممکن دی چه یو سړې زیات حجت باز او زیات زبان دراز وی او ماته د هغه خبرې صحیح ښکاره شی او څه د هغه حق کښې فیصله اوکړم او فی الواقع هغه حقدار نه وی نو په دې پوهه شئ هغه دده دپاره د جهنم ټکړه ده.اوس ده ته اختیار دې چه دا اخلی او که پریږدی ئې.([1])

د نبی کریم ﷺ فیصله چا دپاره ناجائز نشی جائز کولې:- مسند احمد کښې دی چه دوه انصارو یو فیصله د میراث باره کښې حضرت نبی کریم ﷺ ته راوړه. په دې واقع موده تیره شوې وه. ددې ګواه او شاهد هیڅوك نه وو. نو په هغه وخت کښې حضرت نبی کریم ﷺ ورته هم هغه حدیث مبارك بیان کړو او وې فرمائیل چه هغه دې څما د دې فیصلې په بناء د خپل رور حق نه اخلی.که داسې اوکړی نو دقیامت په ورځ به خپل څټ کښې د جهنم اور اچوی.اوس دواړه بزرګان په ژړا شو او وئیل ئې چه خپل حق خپل رور ته ورکوم. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوس تاسو داسې اوکړئی چه اوس لاړشئ او څومره چه تاسو نه کیدیشی نو تاسو صحیح صحیح برخې تقسیم کړئی او بیا په هغې پچه واچوئی او هر یو خپله برخه واخلئ.اود یو بل غلطی معاف کړئی.([2])ابوداود کښې هم دا حدیث مبارك شته دې.او په هغې کښې دالفاظ دی چه څه ستاسو په مینځ کښې د خپلې پوهې مطابق فیصله کوم او په دې کښې هیڅ وحی نه ده نازل شوې.([3])

دڅادر د پټیدو واقعه:- ابن مردویه کښې دی چه دانصارو یو ډله یو جهاد کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وه.هلته یو سړی نه چا څادر پټ کړو. او دهغه سړی ګمان په طعمه ابن اسیرق باندې وو. دا قصه د حضرت نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کښې پیش شوه.غل دا څادر دیو سړی کور کښې په بې خبرئی کښې غوزار کړې وو او خپل خاندان والوته ئې اووئیل چه ما څادر فلانی ځائې کښې غوزار کړې دې.تاسو د شپې لاړشئ او حضرت نبی کریم ﷺ ته اووائې چه څمونږ ملګرې غل نه دې ، غل خو فلانې دې اومونږ معلومات کړی دی چه څادر هم د هغه کور کښې پروت دې .نو حضرت نبی کریم ﷺ تاسو د ټولو مخکښې څمونږ ملګرې بری کړئی.اود هغه حمایت کوئې ګنی ویره ده چه هسې نه هغه هلاك شی،حضرت نبی کریم ﷺ هم داسې اوکړل او په دې باندې دا آیتونه نازل شو. اوکومو خلقو چه خپل دروغ پټ کړی وو اوحضرت نبی کریم ﷺ ته راغلی وو د هغوئ باره کښې دا دوه آیتونه نازل شو چه

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب من قضی له بحق اخیه یاخذه....: ۷۱۸۱، صحیح مسلم: ۱۷۱۳)-
[2]) احمد: ۳۰۸/٦، ابوداود: ۳٥۷٤، وسنده حسن)-
[3]) ابوداود کتاب القضاء باب فی قضاء القاضی اذا خطاء : ۳٥۸٥، وهو حسن)-

﴿يَسْتَخْفُونَ﴾ نه .(١)

قوله تعالى: وَلَا تَكُنْ لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا

بیا الله ﷺ فرمائي چه څوك بد اوخراب كارونه كوي ، ددې نه مراد هم دا خلق دي ، او د غل او د هغه د حمايتيانو باره كښې فرمان نازل شو چه څوك خطا او ګناه اوكړي او هغه ګناه او الزامونه چه چا نه وي كړي او هغه په چا تهمت اولګوي نو هغه ښكاره ګناهګار دې.خودا سياق غريب دې.بعضې بزرګانو نه مروي دي چه دا آيت دبنو ابيرق د غل باره كښې نازل شوې دې.

د بنو ابيرق قبيلې خلقو غلا كول:-دا قصه په تفصيل سره ترمذي كتاب التفسير كښې د حضرت قتاده ﷺ په ژبه داشان مروي ده چه څمونږ كورنۍ بنو ابيرق قبيله كښې يو كور وو چه په هغې كښې بشر ، بشير او مبشر وو. بشير يو منافق سړې وو. اشعارو كښې به ئې د حضرت نبي كريم ﷺ او د حضرت نبي كريم ﷺ د صحابه كرام ﷺ هجوه كوله. اوبيا به ئې دا اشعار بل چا طرفته منسوب كول او ښه مزې به ئې اوچتولې.اصحاب رسول ﷺ ته معلوم وو. چه هم دا خبيث ددې اشعارو جوړونكې دې.دا خلق د جاهليت د زمانې راسې تنګدست وو. راروان وو.دمدينې د خلقو خوراك اوربشې او كهجورې وې.خو چه كوم خلق مالدار وو هغوئ به د راغلو قافلو نه ميده واخسته او دا به هغوئ خپل ځان دپاره مخصوص كوله. باقي كور والوبه اوربشې او كهجورې خوړلې .څما تره رفاعه هم د شام نه راغلې يو قافلې نه ميده اخستې وه او دا ئې خپله بالاخانه كښې محفوظ كړه. اوهغه ځائې كښې ئې تورې او زغرې وغيره پرتې وې.د شپې غلو د لاندې نه دې ته سورې اوكړو او غله او وسله ئې راوويستله او دائې يوړه.صبا له څما تره راغلو ټوله واقعه ئې بيان كړه. بيا مونږ لټون كولو نومعلومه شو چه دبنو ابيرق كور كښې بيګاه اور بليدو او خوراك ئې پخولو.غالبًا چه هغوئ ستاسو نه غلا كړې وه. ددې نه مخكښې چه مونږ د خپلې كورنۍ نه تپوس كولو ددې قبيلې خلقو مونږ ته وئيلي وو چه ستاسو غل لبيد بن سهل دې.مونږ ته معلوم وو چه د لبيد دا كار نه دې هغه خو يو رينښتونې مسلمان وو. حضرت لبيد ﷺ ته چه كله ددې خبر اوشو نو ډير غصه شو. توره سره مونږ بنو ابيرق ته راغلو او ورته ئې اووئيل چه يا خو څمونږ غلا ثابته كړئې ګني تاسو به قتل كړو. دې خلقو دې برى كړو او معافى ئې اوغوښتله. مونږ ټول په ټوله د پوره تحقيق نه پس په دې نتيجه اورسيدو چه غلا بنو ابيرق كړې وه. څما تره ماته اووئيل چه ته لاړشه او حضرت نبي كريم ﷺ ته دا واقعه اووايه.څه لاړم او حضرت نبي كريم ﷺ ته مې ټوله واقعه اوونيله او دا مې هم ورته اووئيل چه مونږ ته وسله راكړه ، دغلې د واپس كولو ضرورت نشته دې .حضرت نبي كريم ﷺ څه مطمئن كړم چه ښه ده څه به ددې تحقيق كوم. دا خبر چه كله بنو ابيرق ته اوشو نو هغوئ خپل يوكس حضرت نبي كريم ﷺ ته اوليږلو اود هغه نوم اسيد بن عروه وو. هغوئ راغلل او حضرت نبي كريم ﷺ ته ئې اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! دا خو ظلم دې بنوابيرق د ښه صلاحيت او اسلام والا خلق دي.اودوي ته قتاده بن نعمان او دده تره غلۀ وائي او بغير د څه ثبوت او دليل نه د غلا داغ په دوى لګوي.وغيره.بيا چه كله څه د حضرت نبي كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شوم نو حضرت نبي كريم ﷺ ماته اووئيل چه دا ته خو بدرد وائې او په ديندارہ اونيكو خلقو د غلا الزام لګوې او تاسره څه ثبوت نشته دې.څه چپ ناست ووم او واپس راغلم او زړه كښې ډير زيات پښيمانه او پريشان ووم. خيال راتلو چه كاش چه ما چپ چاپ ددې مال نه لاس وينځلې وې او حضرت نبي كريم ﷺ ته مې ددې ذكر نه وې كړې نو ښه به وو. په دې كښې څما تره راغلو او څما نه ئې تپوس

(١) ابن مردويه وسنده ددې سند كښې عطيه بن سعد العوفي مجروح راوى دې التقريب : ٢۴/٢ رقم: ٢١٢).

اوكړو چه تا څه اوكړل ؟ ما ورته ټوله واقعه بيان كړه.ددې په آوريدو سره هغه اووئيل ﴿وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ﴾ ، الله نه مدد غواړو.د دوی تګ وو چه حضرت نبی كريم ﷺ ته په ذريعه د وحی دا آيتونه نازل شو. نو ﴿خائنين﴾ نه مراد بنوابيرق دی .دوی ته د استغفار حكم اوشو اودادهغه فرمان په وجه وو چه كوم دوی حضرت قتاده ﷛ ته فرمائيلې وو ، او بيا ئې دې سره فرمائيلی وو كه دا خلق استغفار اوكړی نوالله ﷻ به دوی اوبښی.

د روايت باقی حصه :- بيا فرمائی چه كومه ګناه نه وی شوې هغه په بل چا تپل بدترين جرم دی. ﴿اَجْرًعَظِيْمًا﴾ پورې يعنی هغوئ حضرت لبيد ﷛ باره كښې اووئيل چه دې غل دې.هركله چه دا آيتونه نازل شو نوحضرت نبی كريم ﷺ بنو ابيرق نه څمونږ وسله واپس كړه. ما دا واخسته او خپل تره ته ورغلم. دې بې چاره بوډا وو. د ستركو نظر ئې هم كم وو. ماته ئې اوفرمائيل چه ځويه لاړشه اودا ټوله وسله دا اللهﷻ په نوم خيرات كړه.تر نن پورې څه د خپل تره باره كښې بدګمانه ووم چه د زړه نه ايماندار نه دې ،ليكن دې واقعه سره ځما بدګمانی ختمه شوه. او په دې قائل شوم چه رښتونې مسلمان دې.بشير د دې آيتونو آوريدو سره مشركانو سره يو ځائې شو.اوسلافه بنت سعد بن سميه ته لاړواو هلته ئې قيام اوكړو. دې باره كښې دې نه پس آيتونه ﴿وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ﴾ نه تر ﴿بَعِيْدًا﴾ پورې نازل شو. او حضرت حسان ﷛ د دې فعل هجوه په خپلو شعرونوكښې اوكړه. ددې اشعارو آوريدو سره دده ښځې ته ډير زيات غيرت راغلو او د بشير ټول اسباب ئې په خپل سركيخودو او د ابطح ميدان كښې ئې غوزار كړو او وې وئيل چه ته هيڅ ښيګړې مالره نه ئې راوستې بلكه د حسان ﷛ اشعارو ماته راوستې ئې څه به تا خپل ځان سره نه پريږدم.دا روايت ډيرو كتابونوكښې راغلې دې ډيرو سندونو سره مطول او مختصر مروی دې.([1])

قوله تعالی:: يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُوْنَ مِنَ اللّٰهِ

ددې منافقانودكم عقلئی بيان كيږی چه هغوئ خپل شرارتونه خلقو نه پټوی.نوددې نه څه نتيجه راوختله؟ الله ﷻ نه ئې پټ نه شی ساتلئ ؟بيا دوی ويروی چه ستاسو پټ رازونه هم الله ﷻ نه پټ نه دی.

قوله تعالی:: هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ جٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِی الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

بيا فرمائی چه دا مو اومنل چه دنياوی حاكمانوسره چه كومې فيصلې كيږی په هغې تاسو غلبه اوموندہ.ليكن د قيامت په ورځ چه دالله تعالی مخكښې چه دظاهراو باطن عالم دې هلته چې فيصله كيږی.نوتاسو به څه كوئی ؟ هلته به څوك وكيلان پيش كوئی ؟ چه هغوئ ستاسو د دروغو دعوو تائيد اوكړی. مطلب دادې چه په هغه ورځ ستاسو هيڅ داؤ نه چليږی.

ثُمَّ	نَفْسَهٗ	اَوْيَظْلِمْ	سُوْٓءًا	يَّعْمَلْ	وَمَنْ
بيا	په ځان خپل	يا ظلم اوكړی	بدی	اوكړی	او څوك چې

اوڅوك چې ګناه يا په خپل ځان زياتې اوكړی ....بيا

يَّكْسِبْ	وَمَنْ	رَّحِيْمًا۝	غَفُوْرًا	يَجِدِاللّٰهَ	يَسْتَغْفِرِاللّٰهَ
اوكړی	اوڅوك چې	رحم كونكې	ښښونكې	اوبه مومی الله	ښښنه اوغواړی دالله نه

الله ﷻ نه ښښنه اوغواړی | نوالله ﷻ به ډيرښښونكې اوزيات مهربانه بيامومی|........ اوڅوك چې

[1] ترمذی:كتاب تفسير القران باب ومن سورة النساء: ۳۰۳۶/۲۲، وسنده حسن الحاكم: ۳۸۵/٤، وابن اسحاق صرح بالسماع عنده

اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهٗ عَلٰى نَفْسِهٖ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا

گناه | نو بیشکه | بار کوی ئې هغه | په خان خپل باندې | اودې | الله | په هر څه پوهه

گناه کوی نود هغه د گناه نقصان هم هغه ته رسیږی | ....اوالله په هرڅه پوهه

حَكِيْمًا ۝ وَمَنْ يَّكْسِبْ خَطِيْٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ

صاحب د حکمت | اوڅوك چې | اوکړی | غلط کار | یا یوه گناه | بیا | اولی | په دې گناه سره

اوصاحب د حکمت دې | او چا چې خطا کار اوکړو | یائې گناه اوکړه | بیا ئې د هغې تهمت په یوبې گناه

بَرِيْٓئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ۝ؒ

یوبې گناه سړې | نوبې شکه چې بارئې کړو په خان | غټ دروغ | اوگناه | ښکاره

کس باندې اولگوو | نو ډیرلوې بهتان ئې جوړ کړو | ....او ښکاره جاره گناه ئې اوکړه

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ

اوکه چرې نه وې | فضل | دالله | په تاباندې | او رحمت دهغه | نو خامخا قصد کړې وو

او(ائې پیغمبرهﷺ)که په تادالله ﷻ فضل اومهربانی نه وې | نو ددوئ یوې ډلې خودا قصد کړې وو چې

طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا

یوې ډلې | ددوئ نه | چې تیر باسی تالره | او نه تیر باسی دوئ | مگر | ځانونه خپل | اونه شی

د (مجرم په بچ کیدلو)کښې تا په غلطه لار روان کړی | اوحال دا دې چې دوی د خپل ځان نه بغیر بل څوک نشی غلطولې

يَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَيْءٍ ؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ

ضرررسولې تاته | د هیڅ څیز | اونازل کړې دې الله | په تاباندې | کتاب | اوحکمت

اوتاته هیڅ قسمه نقصان نشی رسولې | اوالله ﷻ په تاکتاب اود حکمت خبرې (احادیث) نازل کړې دی

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ

اوښودلی ئې دی تاته | هغه څه | چې نه وې ته | چې پوهیدلې پرې ته | اودې | فضل دالله | په تاباندې

اوهغه خبرې ئې درته خودلې دی چې تاته معلومې نه وې | اوپه تاباندې دالله ﷻ لویه مهربانی ده

عَظِيْمًا ۝

ډیر لوئ |

قوله تعالیٰ: وَمَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهٗ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝

دالله تعالی درحمت بیان: - الله ﷻ خپل فضل او خپله مهربانی بیانوی. چه څوك یو گناه نه توبه اوباسی نوالله ﷻ هغه سره مهربانی کوی. هر هغه سړې چه خپل رب طرفته ئې رجوع اوکړه ، الله ﷻ به هغه په خپل وسیع رحمت کښې پټ کړی. او دده کبیره او صغیره گناهونه به معاف کړی. اگر چه دده گناهونه د زمکې او آسمان نه زیات وی. بنو اسرائیلو کښې چه به کله چا یو گناه اوکړه نو په قدرتی حرفونو کښې به دهغه په دروازه هغه گناه لیکلې شوې په نظر راتله او ددې کفاره به هم لیکلې کیده او دا به ده ادا

کوله. او دوی ته دا حکم وو که چرې د دوی په کپړا میتازې پریوزې نو هغه هومره کپړه به پریکوی. الله ﷺ په دې امت باندې آسانه کړه او صرف په اوبو وینځلو سره هم جامه پاکیږی. او توبه کولو گناه معافی کیږی.

دیوې ښځې واقعه:- یو ښځې حضرت عبدالله بن مغفل ﷺ نه سوال اوکړو چه یوښځې بدکاری اوکړه، بیا چه کله ددې بچې پیدا شو نوهغه ئې مړکړو. نو دوی اوفرمائیل چه د هغې سزا جهنم دې. هغه په ژړاواپس شوه نو دوی هغه راواپس کړه او آیت ﴿مَنْ يَعْمَلْ﴾ ئې ورته اووئیلو. نو هغې خپلې اوښکې اوچې کړې او واپس شوه.

دګناه نه پس دوه رکعته مونځ کول:- حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه دیو مسلمان نه یوه گناه اوشی او بیا هغه اودس اوکړی او دوه رکعته مونځ اداکړی او الله تعالی نه استغفار اوکړی نو الله ﷺ د هغه گناهونه بخښی. بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك او آیت ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ الخ تلاوت کړو.[1] ددې آیت مبارك پوره بیان مونږ په مسند ابوبکر کښې کړې دې. او څه بیان په سورة آل عمران کښې تیر شوی دې.

په توبه ویستلو سره د گناه معاف کیدل:- حضرت ابودرداء ﷺ فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ عادت مبارك وو چه مجلس کښې به ناست وو او څه کار دپاره به پاسیدو او بیا به ئې د واپس کیدو اراده اوکړه نو پیزار مبارك یا کپړا مبارکه څه نه څه به ئې پریښودل. یو ځل حضرت نبی کریم ﷺ خپل پیزار مبارك پریښودې وو او یو ډولچه ئې اوبو سره یوړه. څه هم حضرت نبی کریم ﷺ پسې روستو روستو لاړم. حضرت نبی کریم ﷺ څه لږ شان لرې تلو نه پس حاجت پوره کولو نه بغیر واپس راغلو او وې فرمائیل چه ما ته د رب یو پیغام راوړونکې راغلو او ماته ئې پیغام راکړو، بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك ﴿مَنْ يَعْمَلْ﴾ الخ تلاوت کړو. او وې فرمائیل چه څه خپلو صحابه کرام ﷺ ته د زیری ورکولو دپاره د لارې نه راواپس شوم.

ددې نه مخکښې چونکه آیت ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ یعنی هرې بدئې کونکې ته به د هغې سزا ملاویږی، نازل شوې وو، ددې وجې صحابه کرام ﷺ پریشانه وو. ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ! اگر چه زنا اوکړی، اگر چه غلا اوکړی، بیا هغه استغفار اوکړی. نو هغه به هم الله ﷺ بخښی؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو. ما دوباره تپوس اوکړو. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آؤ. ما په دریم ځل تپوس اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ په دریم اوفرمائیل چه آؤ. اگر چه د ابودرداء پوزه خاك آلود شی. نو حضرت ابودرداء چه به کله دا حدیث مبارك بیانولونو خپله پوزه به ئې وهله.[2] ددې اسناد ضعیف دی، اوداحدیث غریب دی.

قوله تعالى:: وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ:: بیافرمائی چه گناهگار خپل ځان سره بد کوی. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه هیڅوك به د بل بوج نه اوچتوی. یو بل ته به فائده نشی ورکولې، هرسړې به دخپلوکړو ذمه داروی. هیڅوك به نه وی چه د چابوج واخلی. درب علم، درب حکمت، درب عدل، د رب رحمت خلاف دی چه دیوگناه باندې بل اونیسی.

قوله تعالى:: وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا

بیافرمائی چه څوك بدکار اوکړی اودهغه الزام په بل اولگوی لکه څنگه چه بنو ابیرق د لبید په نوم کړې وه او دا واقعه ددې نه مخکښې تفصیل سره بیان شوه، یا ترې مراد زید بن سمین یهودی

[1] ابوداود: ۱٥۲۱، وسنده حسن)-
[2] ابن مردویه)-

دي. لکه د بعضو نورو مفسیرینو خیال دې چه ددې غلا تهمت دې قبیلې د یو بې ګناه په ذمه لګولې وو. او پخپله خائنان او ظالمان وو. آیت اګر چه د شان نزول اعتبار سره خاص دې لیکن د حکم اعتبار سره عام دې. چه څوك هم داسې کوی نو دالله ﷻ د سزا مستحق دې.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ

دې نه پس د آیت ﴿ وَلَوْلَا ﴾ تعلق هم دې واقعې سره دې. یعنی لبید بن عروه اودده ملګرو دبنو ابیرق د غلو د حضرت نبی کریم ﷺ مخکښې برات اوکړو، اوهغه ئې پاك کړل ، او د حضرت نبی کریم ﷺ د اصلی حالت نه اړولوکښې ټول کار دوی کړې وو. خو الله ﷻ د حضرت نبی کریم ﷺ حقیقی نګهبان دې اوپه دې موقع ئې حضرت نبی کریم ﷺ ددې خائنانو د طرفدارئی نه بچ کړو او اصلی واقعه صفا شوه. کتاب نه مراد قران او حکمت نه مراد سنت دې. نزول وحی نه مخکښې دوی ته معلوم نه وو ، ددوی علم الله ﷻ حضرت نبی کریم ﷺ ته د وحی په ذریعه اوکړو. لکه یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوْحًا مِّنْ اَمْرِنَا﴾ نه پوره سورت پورې. او آیت کښې دی چه ﴿وَمَا كُنْتَ تَرْجُوْٓا اَنْ يُّلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتٰبُ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ ظَهِيْرًا لِّلْكٰفِرِيْنَ﴾ الخ ، ددې وجې فرمائی چه دا ټولې خبرې د الله ﷻ فضل دې ، چه تاسو سره شامل دې

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ

| نشته خیر | په ډیرو کښې | دپټو خبرو ددوئ نه | مګر | دهغه چا | چې حکم کوی

ددوئ په ډیروپټومشورو کښې هیڅ خیر نشته |........البته هغه څوك چې (خلقو ته)

بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ اَوْ اِصْلَاحٍۭ بَيْنَ النَّاسِ ط وَمَنْ يَّفْعَلْ

په صدقه کولو | یاپه یو نیك کار | یا په اصلاح کولو | په منځ دخلقو کښې | او هغه څوك | چې کوی

دصدقې ورکولو یادنیکۍ کولو یا دخلقو په مینځ کښې د اصلاح کولو دپاره مشوره اوکړی (نودا ښې خبرې دی)

ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ۝ وَمَنْ

دا کارونه | دپاره د لټولو | د رضا دالله | نو زر به | مونږ ورکړو هغه ته | ثواب لوئ | او څوك چې

اوڅوك چې دالله ﷻ درضادپاره داسې کار اوکړی | نومونږ به ډیر زر هغه ته ډیرلوئې اجر ورکړو | اوڅوك

يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ

مخالفت کوی درسول | روستو | دهغې نه | چې ښکاره شوې ده | هغه ته | نیغه لار | او روان شی

چې د هدایت ښکاره کیدونه پس هم د پیغمبر ﷺ مخالفت کوی |..........اود

غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى

په غیر | دلارې دمومنانو | نو مونږ به اوګرزوؤ هغه لره | هغه طرفته | چې دې ورګرزیدلې دې

مومنانود لارې نه سوا په بله لار روان شی | نومونږ ئې هغه طرفته ګرزوو | چه دې ورته پخپله ورګرزیدلې وی

وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ط وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ۝

اومونږ به داخل کړو هغه | په جهنم کښې | اوبدځائې دې | د ورتلو |

او دوزخ ته به ئې داخل کړو | اودوزخ ډیر بدځائې دې | ....

قوله تعالى: لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ

د اصلاح بين الناس فضيلت:-د خلقو اکثر کلام بې خیره وي،سوا د هغو نه چه د چا خبرې خیرات کولو، د نیکۍ،خلقو کښې د ملاپ وي.دحضرت سفیان ثوری رحمه الله پوښتنې ته څه خلق ورغلل ، په هغوی کښې حضرت سعید ابن احسان رحمه الله هم وو ، نو وې فرمائیل چه سعید تا چه د ام صالح روایت مبارك نه کوم حدیث بیان کړې وو نن هغه بیا بیان کړه.هغوی اوفرمائیل چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د انسان ټولې خبرې د ده دپاره وبال دي سوا د ذکر الله او ښه کارونو خودولو نه او د خرابو کارونونه منع کولو نه.حضرت سفیان ثوری رحمه الله اوفرمائیل چه هم دا مضمون په دې آیت کښې دې ، هم دا مضمون په آیت ﴿يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ﴾ کښې دې هم دا مضمون په سورة العصر کښې دې.([1])

په صلح کښې د دروغو وئیلو اجازت:- مسنداحمد کښې د حضرت نبی کریم ﷺ فرمان دې چه خلقو کښې دمیل ملاپ دپاره او اصلاح دپاره چه کومې خبرې کیږي یا څه اخوا دیخوا خبرې اوکړې نو هغه دروغژنو کښې نه دې.حضرت ام کلثوم بنت عقبه رضی الله عنها فرمائي چه ما د داسې خبرو اجازت په دریو موقعو آوریدلی دی ① جهاد کښې ② خلقو کښې صلح کولو دپاره ③ دبښځې خاوند خبرو کښې.دا موربی بی په هجرت کونکو او بیعت کونکو کښې ده.([2])

دصدقې نه افضل عمل:- اوحدیث مبارك کښې دی چه تاسو ته یو داسې عمل اوښایم چه د روژې او مونځ او صدقې نه هم افضل دې ؟ خلقو خواهش اوکړو.چې آو ، نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خپلو کښې اصلاح کول.فرمائي چه خپلو کښې فساد نیکۍ بربادوی.([3]) (ابوداود وغیره).

بهترین تجارت:- بزار کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه ته اوفرمائیل چه نن څه تاته یو تجارت ښایم.خلق چه کله جنګ کوی نو په هغوئ کښې صلح کوه. هر کله چه یو بل نه خفه شي نو دوی یوبل سره پخلا کوه. الله ﷻ فرمائي چه څوك داسې نیکې خبرې د رب د رضا دپاره خلوص او نیك نیت سره اوکړي نو هغه ته به اجر عظیم ورکوم.([4])

قوله تعالى: وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ

چه کوم کس غیر شرعی طریقه باندې عمل کوی چه شریعت یو طرفته وی او دې بل طرفته وی او فرمان رسول ﷺ څه بل څه وی اودده څه بل غرض وی ،حالانکه ده ته حق معلوم وی ، دلیل ورته معلوم وی ، بیا هم درسول الله ﷺ نه مخالف روان وی او د مسلمانانو صفا خلاف کوی ، نومونږ هم هغه په بده اوخرابه لار سموؤ. اوبیا ده ته هغه ښه اوبد معلوم شي او تر دې چه دې د جهنم مینځ ته وریږیوزی.دمومنانو دلارې نه علاوه بله لار تلاش کول د رسول الله ﷺ سره شقاوت کول دی.لیکن کله کله د حضرت نبی کریم ﷺ د خبرې صفا خلاف وی او کله د هغه څیز خلاف چه د هغې باره کښې ټول امت محمدیه متفق وی او الله ﷻ دې ددهٔ دشرافت او کرامت په وجه د خطا نه بچ ساتې دې. دې باره کښې ډیر احادیث مبارکه دی او مونږ هم احادیث الاصول کښې د دوی لویه حصه بیان کړې ده. بعضې عالمان خو ددې متواترې معنوی قائل دی حضرت امام شافعی رحمه الله د غور وفکر کولو نه ددې آیت مبارك نه د امت په اتفاق په دلیل باندې استدلال کړې دې.حقیقت کښې هم دې باره کښې بهترین او قوی څیز دې.بعضې نورو امامانو په دې باندې دلالت مشکل اودوه رازونو والا آیت هم ګرزولې دې.

---

[1]) سنن ترمذی کتاب الزهد باب : ٦٣ ح/٢٤١٢، ابن ماجة: ٣٩٧٤)۔

[2]) احمد : ٤٠٣/٦، صحيح بخاری کتاب الصلح باب ليس الكاذب الذى يصلح بين الناس : ٢٦٩٢، صحيح مسلم: ٢٦٠٥)۔

[3]) ابوداود کتاب الادب باب فى اصلاح ذا اليمين : ٤٩١٩)۔

[4]) مسند البزار : ٢٠٦٠)۔

قوله تعالى: نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا
غرض داسې کولو والو ته الله تعالى هم رسۍ سسته پریږدی.لکه فرمان دې چه ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ﴾ او ﴿فَلَمَّا زَاغُوْٓا﴾ او ﴿نَذَرُهُمْ﴾ یعنې مونږ دوی په بې خبرئی کښې په مزه مزه زیاتوو. کله چه دوی بې لارې شي نومونږ هم ددوئ زړونه کاږه کړو. مونږ دوی لره ددوی په سرکشۍ کښې حیران پریږدو. او آخر د دوی دا کارونه دوی جهنم ته رسوی.لکه فرمان دې چه د ظالمانو دخپلو ملګرو سره یو ځائې حشر اوکړنی او لکه فرمائی چه کله ظالمان اور اووینی نو وائی به دې کښې به داخلیدل وی.لیکن ددوی به هېڅوک نه وی چه دوی ددې نه ئې بچ کړی.

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ
بیشکه الله | نهٔ بښی
الله ﷻ .... خوبس یوشرک نه بښی

أَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ
دا چې شریك جوړ کړې شی | دهغه سره | او بښی | هغه | چې سوا وی | ددې نه | دپاره دهغه چا
اوددې نه سوا هرڅه (ګناه) معاف کوی| .... چې چاته ئې (معاف کول) خوښ شی

يَّشَآءُ ؕ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًاۢ
چې اوغواړی | اوڅوك چې | شریك جوړ کړی| دالله سره | نوبیشکه | بې لارې شو | په بې لارې کیدو
اوچاچې الله ﷻ سره شریک جوړ کړو| .... نوهغه په ډیره لرې ګمراهۍ

بَعِيْدًا ۝ إِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ إِلَّآ إِنٰثًا ۚ وَإِنْ يَّدْعُوْنَ
لرې سره | نهٔ رابلی دوئ | بې دهغه (الله) نه | مګر | ښځې بتانې | اونهٔ رابلی دوئ
سره ګمراه شوا .... دوئ الله ﷻ پریخودې دې او دیوڅو زنانه څیزونو عبادت کوی

إِلَّا شَيْطٰنًا مَّرِيْدًا ۝ لَّعَنَهُ اللّٰهُ ۘ وَقَالَ
مګر | شیطان | سرکشه | چې لعنت کړې دې په هغه باندې | الله | اووئیلې وۀ هغه
اوصرف د هغه نافرمانه شیطان عبادت کوی | چې الله ﷻ پرې لعنت کړې دې | .... اوشیطان

لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ۝ وَّلَأُضِلَّنَّهُمْ
چې خامخا به نیسم زۀ | د بندګانو ستا نه| حصه | مقرر کړې شوې| اوخامخا به بې لارې کوم زۀ هغوئ
خوالله ﷻ ته وئیلی ووا چې ستا دبندګانو نه به ضرورمقرره حصه اخلم| اوهغوئ به ضرور بې لارې کوم

وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ
اوخامخا به زۀ په امیدونو کښې اچوم هغوئ | اوخامخا به زۀ حکم کوم هغوئ ته | نو خامخا به اوځیری هغوئ
اودوی به په (دنیاوی قسم قسم) طمع اوامیدونو کښې ساتم| اوورته به حکم کوم نو د څاروؤ غوږونه به

اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ
غوږونه | دڅاروؤ | اوخامخا به زۀ حکم کوم هغوئ ته| نوخامخا به بدلوی هغوئ | پیداوښت د الله
څیرې کوی ئې| اوورته به حکم کوم (چې دالله پیداوښت بدلوی) نو د الله په پیدائش کښې به بدلون راولی

وَمَنْ	يَتَّخِذِ	الشَّيْطٰنَ	وَلِيًّا	مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ	فَقَدْ	خَسِرَ	
اوهغه څوک	چې اونيسي	شيطان	دوست	بې	دالله نه	نويه تحقيق سره	نقصان ئې اوكړو

اوچا چې د الله ﷻ نه سوا شيطان دوست جوړ كړو| ....نو بيشكه هغه په ښكاره تاوان سره

خُسْرَانًا	مُّبِيْنًا﴿۱۱۹﴾	يَعِدُهُمْ	وَيُمَنِّيْهِمْ	وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ
نقصان	ښكاره	هغه وعده كوي دوئ سره	اواميدونه اچوي دوئ ته	اونۀ كوي وعدې دوئ سره شيطان

تاواني شو| شيطان ددوئ سره وعدې كوي | اود دروغو طمعې وركوي| اوشيطان خودوئ سره صرف د

اِلَّا	غُرُوْرًا﴿۱۲۰﴾	اُولٰٓئِكَ	مَاْوٰىهُمْ	جَهَنَّمُ	وَلَا يَجِدُوْنَ	عَنْهَا
مگر	دهوكه	داكسان چې دي	ځائې ددوی	جهنم دي	اونۀ به مومي دوئ	دهغې نه

دهوكې نه ډكې وعدې كوي| ددغه خلقو ځائې دوزخ دي | ....اوددې ځائې نه به خلاصې

مَحِيْصًا﴿۱۲۱﴾	وَالَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ	سَنُدْخِلُهُمْ
څۀ طريقه دخلاصې	اوهغه كسان	چې ايمان راوړي	اوعمل اوكړي نيك	نوداخل به كړو مونږ هغوئ

بيانۀ مومي| اوچا چې ايمان راوړي دي | او نيک كارونه كوي | نوهغوئ به مونږ داسې باغونو ته

جَنّٰتٍ	تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ	خٰلِدِيْنَ	فِيْهَآ	اَبَدًا
داسې باغونوته	چې بهيږي به	لاندې دهغې نه	نهرونه	چې هميشه به اوسيږي	په هغې كښې	اتل ترتله

داخل كړو| چې دهغې (د بنگلو) لاندې به ولې بهيږي| اودوئ به په هغې كښې هميشه هميشه دپاره وی

وَعْدَ اللّٰهِ	حَقًّا	وَمَنْ	اَصْدَقُ	مِنَ اللّٰهِ	قِيْلًا﴿۱۲۲﴾
داوعده د الله ده	حقه	اوڅوک دي	زيات رښتيني	دالله نه	په خبرو كښې

دادالله ﷻ حقه وعده ده| اودالله ﷻ نه سوا بل څوک زياته رښتني خبره كولې شي

قوله تعالى: اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ

د شرک نه سوا نوره هره ګناه معاف كيږي:- ددې سورت په شروع كښې دړومبي آيت متعلق مونږ پوره تفسير كړې دې.او هلته ددې آيت متعلق احاديث هم بيان شوی دی.حضرت علي ؓ به فرمائيل چه ماته ددې آيت مبارك نه هيڅ يو آيت مبارك زيات محبوب نه دې ([1])(ترمذی).مشركان د دنيا او آخرت د نيكو نه محرومه كړې شوی دی.او حق لارې نه لرې پريوځی.هغوئ خپل نفس او خپل دواړه جهانونه بربادكړی دی.دوی د مشركانو ښځو عبادتګار دی.

قوله تعالى: اِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلَّآ اِنٰثًا

د اناث په تفسير كښې اقوال:- ①حضرت كعب رحمه الله فرمائی چه هر صنم سره يوجنيه ښځه ده.②حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ﴿اِنٰثًا﴾ نه مراد بتان دی. دا قول نورو مفسرينو هم بيان كړې دې.③دحضرت ضحاك رحمه الله قول دې چه مشركانو به د فرښتو عبادت كولو. اوهغوئ ته به ئې د الله ﷻ لونړه وئيلې اووئيل به ئې چه ددوی د عبادت نه څمونږ اصل غرض د الله ﷻ نزديكت حاصلول دی.او ددوی

---

[1] الترمذي : ۳۰۳۷.

تصویرونه به ئې د ښځو شکلو سره جوړول. بیا به ئې حکم کولو او تقلید به ئې کولو او وئیل به ئې چه دا صورتونه د فرښتو دی چه دالله ﷻ لونړه دی. دا تفسیر آیت ﴿اَفَرَءَیْتُمُ اللّٰتَ﴾ مضمون کښې ښه شان سره ملاویږی. اوهلته د دوی دبتانو نومونه هم الله ﷻ خودلې دی چه دا ښه انصاف دې چه هلکان خو ستاسو اوجینکۍ څما. اوآیت کښې دی چه ﴿وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِیْنَ هُمْ عِبٰدُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا﴾ دې خلقو د الله ﷻ غلامانې فرښتې ګنړلې دی. او بل ځائې کښې دی چه الله ﷻ کښې او جناتو کښې نسبونه راوکاږی.

④حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ددې نه مراد مردګان دی. ⑤حضرت حسن رحمة الله علیه فرمائی چه هر بې روح څیز اناث دې که هغه لرګې وی او که هغه کانړئی وی. لیکن دا قول غریب دې.

قوله تعالی: :وَاِنْ یَّدْعُوْنَ اِلَّا شَیْطٰنًا مَّرِیْدًا

د شرک حکم کونکې شیطان دې:- بیا ارشاد دې چه اصل کښې دوی د شیطان تابعداری کوی ځکه چه هغه دوی ته دا لار ښائسته کوی او اصل کښې دوی هم دهغه منی. لکه فرمان دې چه ﴿اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَیْكُمْ﴾ ائې بنی آدم آیا تاسو ماسره وعده نه وه کړې چه د شیطان عبادت به نه کوئ؟ ددې وجې به فرښتې د قیامت په ورځ صفا وائی چه څمونږ د عبادت دعویدار اصل کښې د شیطان پنجه کښې انخته وو. الله ﷻ شیطان دخپل رحمت نه یو طرفته کړو او بهر ئې کړو. هغه هم ذمه داری اخستې وه چه د الله بندګان به ډیرکسان دهوکه کوی.

قوله تعالی: :وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِیْبًا مَّفْرُوْضًا

څومره خلق به شیطان سره جهنم ته ځی؟:- حضرت قتاده رحمة الله علیه فرمائی چه په هرو زور کښې به نهه سوه اویوکم سل (۹۹۹) خپل ځان سره جهنم ته بوځی او یو به بچ شی او هغه به د جنت مستحق شی.

قوله تعالی: :وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّیَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَیُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ

د شیطان د ګمراهئ لارې:- شیطان اوئیل چه ①څه به هغوئ د حق نه اړوم. ②او دوی ته به امیدونه ورکوم چه دوی به توبه نه اوباسی. ③خواهشاتو پسې به روان وی. ④مرګ به ئې هیر کړې وی. ⑤د نفس غلامان به وی ⑥او آخرت نه به لرې وی. ⑦د څناورو غوږونه به کټ کوی. ⑧او په هغې کښې به سوری کوی ⑨او دالله ﷻ نه سوا به د نورو د نوم تلقین ورکوم

قوله تعالی: :وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَیُغَیِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ

دالله په مخلوق کښې دبدلون تفسیر: ①دالله ﷻ جوړ کړې شوی صورتونه خرابول به ورته ښایم، لکه څناورخصی کول. لکه یوبل حدیث مبارك کښې ددې نه هم ممانعت راغلې دې چه (شاید ددې نه مراد ددې نه نسل منقطع کولو غرض سره داسې کول وی) یو معنی دا هم کړې شوې ده چه مخ باندې ستنې سره سیوری کول، دا په صحیح بخاری کښې هم ممنوع دې. او ددې په کولو الله ﷻ لعنت کړې دې.[1]

② حضرت ابن مسعود ﷺ نه صحیح سند سره مروی دی چه ستنې سره سیوری کولو والا سړی اوښځې دتندی ویښته اوښکلو والا سړی او ښځو باندې چه د حسن او ښائست دپاره د الله ﷻ شکلونه خرابوی، په دوی دالله ﷻ لعنت دې. څه دې په دوی ولې لعنت اونه کړم؟ چه په کومو رسول الله ﷺ لعنت کړې دې ، اودا په کتاب الله کښې موجود دې. بیا دوی آیت مبارك ﴿وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ﴾ اولوستلو.[2]

③ بعضونورو مفسرینو نه مروی دی چه ددې نه مراد دالله ﷻ دین بدلول دی، لکه بل آیت مبارك کښې دی چه ﴿فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِیْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَیْهَا ۚ لَا تَبْدِیْلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ﴾ یعنی خپل مخ قائم اوساته د الله ﷻ دین

---

[1]) صحیح مسلم کتاب اللباس باب النهی عن ضرب الحیوان فی وجهه : ۲۱۱۶)-

[2]) صحیح بخاری کتاب للباس باب المتفلجات للحسن: ۵۹۳۱، صحیح مسلم: ۵۵۷۱)-

طرفته،دا د الله ﷻ فطرت دې چه په دې ئې ټول انسانان پیدا کړی دی.دالله ﷻ خلق کښې هیڅ بدلون نشته دې.

په دریم تفسیر د ابن کثیر رحمه الله تبصره:- ددې نه مخکښې جملې لره چه کله د امر معنی کښې واخستې شی نو دا تفسیر صحیح دې.یعنی د الله ﷻ فطرت مه بدلونئ.ما چه خلق په کوم فطرت پیدا کړی دی په هغې ئې پریږدئ.

خلق په فطرت اسلامی پیدا کیږی:- صحیحین کښې دی چه هر ماشوم په فطرت پیدا کیږی لیکن بیا د ده مور پلار دې یهودی یا نصرانی یا مجوسی جوړوی.لکه څنګه چه د څیلئ بچې صحیح سالم او بې عیبه وی.خو بیا خلق د ده غوږونه غیره پریکړی او دا عیب دار کړی.(1)

خلق په یو دین پیدا شوی وو:- صحیح مسلم کښې دی چه الله ﷻ فرمائی چه ما خپل بندګان په یو دین پیدا کړی دی ، لیکن شیطان راغلو او دوی ئې اوغلول. بیا ما په دوی خپل حلال حرام کړل.(2)

څوک چې شیطان دوست جوړوی هغوی خپل نقصان کوی ، دکوم نقصان چې هیڅکله تلافی نشی.ځکه چه شیطان دوی ته شنه باغونه ښائی.او دوئ ته د فلاح وبهود ددوی غلطه لاربښائی او دوی دوئ ته دهوکاورکوی ، او هغه اصل کښې ډیر غټ فریب او صفا دهوکاباز دې.

قوله تعالى: يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا

دقیامت په ورځ د شیطان خپلو تابعدارو ته تقریر:- نو د قیامت په ورځ به صفا اووائی چه د الله تعالی وعدې رښتونې وې او څه خو وعده خلاف یم.څما تاسو باندې هیڅ زور نه وو. څما آواز آوریدو سره تاسو مست او بې عقل شوئی.اوس ماته ولې بدرد وائی خپل ځان ته بدرد اووائې.دشیطان وعدو لره صحیح کنړلو والا ،د هغه ورکړې شوی امیدونو لره پوره کولو والا آخر به جهنم ته داخلیږی اوهلته ددوی خلاصې مشکل دې .

قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ

د نیکانوخلقو د جزاء بیان:- د دې بدبختو د ذکر کولو نه پس اوس د نیکو خلقو حال بیانوی چه ما په زړه سره منی.او بدن سره څما تابعدار وی.څما په احکامو عمل کوی.ما چه کومو څیزونونه منع کړې دی د هغې نه منع اوسی.څه به دوی ته خپل نعمتونه ورکړم. دوی به جنت ته داخل کړم چه په هغې کښې به نهرونه بهیږی چه دوی به په کښې پخپله روان وی اوچه چرته غواړی نو بوځی به ئې .او په هغې کښې به زوال ، انتقال او نقصان نه وی.د الله ﷻ دا وعده اټل او رښتونې او یقینی ده. دالله ﷻ نه به زیاته رښتیا خبره د چا وی.د هغه نه سوا هیڅوک معبود نشته ، هغه برحق دې اوهغه نه سوا بل څوک مربی نشته.

د نبی کریم ﷺ خطبه:- حضرت نبی کریم ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه د ټولو نه زیاته رښتیا خبره دالله ﷻ کلام دې.اودټولو نه زیات بهتر هدایت د محمد ﷺ هدایت دې.او ټولو کارونو کښې د ټولو نه زیات خراب کار دین کښې نوې خبره راویستل دی او هره داسې خبره بدعت ده. او هر بدعت ګمراهی ده او هره ګمراهی جهنم ته داخلونکې ده.(3)

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ	وَلَا أَمَانِيِّ	أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ	مَنْ	يَعْمَلْ
نه ده په آرزوګانو ستاسو	اونهٔ په آرزوګانو	داهل کتابو	هغه څوک	چې اوکړی
نه ستاسو په آرزوګانو کارکیږی	اونه داهل کتابوپه آرزوګانو کارکیږی	......		قانون دادې چا چې

---

(1) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما قیل فی اولادکم المشرکین : ۱۳۸۵، صحیح مسلم: ۲۶۵۸، ترمذی : ۲۱۳۸،)–

(2) صحیح بخاری کتاب الجنة باب الصفات التی یعرف بها فی الدنیا: ۲۸۶۵)–

(3) صحیح مسلم کتاب الجمعة باب تخفیف الصلاة والخطبة : ۸۶۷، نسائی : ۱۵۷۸، ابن ماجة: ۴۵، واللفظ للنسائی –

سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا
بدکار | بدله به ورکړې کیږي | دهغې | اواوبه نۀ مومي | دځان دپاره | ماسوا دالله نه | څوک دوست
بدکاراوکړو | دهغې سزا به ورکولې شي | اودالله ﷻ په مقابله کښې به هیڅوک دځان ملګري
وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى
اونۀ مددګار | اوهغه څوک | چې اوکړي | نیک عملونه | که نارینه وي | اوکه زنانه وي
اومددګاراونۀ مومي | اوڅوک چې نیک کارونه کوي برابره خبره ده که نارینه وي او که زنانه وي
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ
اوهغه ایماندار وي | نو دغه کسان به داخلیږي | جنت ته | او ظلم به او نۀ کړې شي په هغوی
خوچې مومن وي | .... نودغه کسان به جنت ته داخلیږي | ....او په دوی باندې به
نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ
په قدر د پردې د زړې دخرما | اوڅوک دي | ډیربهتر په لحاظ ددین سره | دهغه چانه | چې هغه حواله کړو
ذره برابر هم ظلم نه شي کولې | اودهغه چانه ښکلې دین د چا کیدې شي | چې خپل ځان د الله تعالی
وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ
ځان خپل | الله ته | اوهغه | نیکي کونکې وي | اوپیروي ئې اوکړه | دطریقې | دابراهیم | یو مخیزې
تابعدار کړي | اوپه اخلاص سره نیک کارونه کوي | او د ابراهیم عليه السلام چې یومخیزې وو د ملت تابعداري کوي
وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿۱۲۵﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
اونیولې وو | الله | ابراهیم عليه السلام | په دوستئ سره | اوالله لره دی | هغه څه | چې په آسمانونو کښې دي
اوالله ابراهیم عليه السلام په خالصې دوستئ سره نیولې وو | ....اودآسمانونو
وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطًا ﴿۱۲۶﴾
اوهغه | چې په زمکه کښې دي | او دې | الله | په هر څیز باندې | احاطه کونکې
اوزمکې ټول څیزونه صرف د یو الله ﷻ دي | .... اوالله ﷻ په هرڅیز احاطه کونکې دې

قوله تعالی:: لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ

د مسلمانانو په اهل کتابو فضیلت :-حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه مونږ ته ذکر شوی دی چه اهل کتابو او مسلمانانو کښې مشهور شو، اهل کتاب په دې خبره خپل فضیلت ښکاره کولو چه خمونږ نبی عليه السلام ستاسو نبی ﷺ نه مخکښې دې اوخمونږ کتاب هم ستاسو نه مخکښې دې اومسلمانانو به وئیل چه خمونږ نبی خاتم النبیین ﷺ دې اوخمونږ د مخکښې ټولو کتاب فیصله کونکې دې نو دې باندې دا آیت مبارک نازل شو. اودمسلمانانو په نور دین والو فضیلت بیان شو.

دامام مجاهد قول:- حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دی چه عربو اووئیل چه نه خو به مونږ د مرګ نه پس ژوندی کیږو اونه به مونږ باندې څه عذاب وی.

دایت مفهوم:-د ایت مضمون دا دې چه صرف اظهار کولو سره او دعوی کولو سره صداقت او حقانیت نه ثابتیږی ،بلکه ایماندار هغه دې چه د هغه عمل صفا وی او عمل ئې شاهد وی او دالله ﷻ دلیل د دوی لاسونو کښې وی ،نو نه ستاسو خواهشات اودعوې څه وقعت لري اونه د اهل کتابو خواهشات اواوچتې خبرې.د نجات دارومدار اقوال نه دی بلکه د الله ﷻ فرمانبرداری او د رسولانو تابعداری ده ، څوك چه بدی کوی نو دا ناممکن ده چه دوی د دې بدئی په وجه خلاصې بیا مومی. بلکه ذره ذره نیکی او بدی به دوی په خپلو سترگو د قیامت په ورځ وینی.

د مصیبت په شکل کښې دگناه سزا ملاویدل:- دې آیت مبارك سره صحابه کرام ﷺ ډیر زیات پریشانه شو تردې چه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ اوفرمائیل .چه یارسول الله ﷺ نجات به. څنگه وی ؟ څکه چه د یو یو عمل بدله به ضروری وی ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې تا اوبښی ائې ابوبکر ﷺ ! دا جزا هغه ده چه کله ستا د بیمارئی په صورت کښې وی اوکله د څه تکلیف په وجه او کله د صدمې په وجه او کله د غم او پریشانئی په وجه او کله د څه مصیبت په شکل کښې،نو دا ټول مصیبتونه او تکلیفونه چه په تا راځی نو داستا د گناهونو سزا ده.[1](مسند احمد)

مصیبت د گناه وجه ده:-او یو روایت کښې حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه هرې بدئی کولو والا به دنیا کښې د هغې بدله مومی.[2] ابن مردویه کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ اوفرمائیل چه گورئی کوم ځائې کښې چه حضرت عبدالله بن زبیر ته پهانسی ورکړې شوې ده هلته تاسو مه ځئ،غلام نه هیر شو.اود حضرت عبدالله نظر په ابن زبیر ﷺ پریوتو او وې فرمائیل په الله قسم ترکومې چه ځما معلومات دی ځما گواهی ده چه ته روژه دار او مونځگزار او رشته ساتونکې وې او ځما د الله تعالی نه امید دې چه تاسو نه کومه غلطی اوشوه د هغې بدله تاسو ته دنیا کښې ذرکړې شوه. اوس به تاسو باندې د الله ﷻ عذاب نه وی.بیا ئې حضرت مجاهد رحمه الله طرفته اوکتل او وې فرمائیل چه ما د حضرت ابوبکرصدیق ﷺ نه آوریدلی وو چه هغوئ فرمائیل ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه کوم سړې بدی کوی نو د هغې بدله هغه ته په دنیا کښې ملاویږی.[3]

بل روایت کښې دی چه کله حضرت عبدالله بن عمر ﷺ حضرت ابن زبیر ﷺ په دار ختلو اولیدو نو وې فرمائیل ائې ابوخبیب! الله ﷻ دې په تا رحم اوکړی ما ستا دپلار نه دا حدیث مبارك آوریدلې دې[4]ابن مردویه کښې دی چه حضرت ابوبکر صدیق ﷺ په موجودگئ کښې دا آیت نازل شو.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ دا واورولو نو حضرت ابوبکرصدیق ﷺ خفه شو اوهغوئ ته معلوم شو چه هرکله د هرعمل بدله به ملاویږی نو بیا نجات مشکل دې.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واوره صدیق ! تاته اوستاسو ملگرو ته خو به په دنیاکښې بدله ملاویږی او ددې مصیبتونو په وجه به ستاسو گناهونه معاف کیږی اوقیامت په ورځ به پاك صاف پاسئ.خو چه کوم نور خلق دی دهغوئ گناهونه جمع کیږی د قیامت په ورځ به هغوئ سزا مومی.[5]دا حدیث مبارك ترمذی هم روایت کړې دې او وئیلی ئې دی چه ددې راوی موسی بن عبیده ضعیف دې.او دویم راوی مولی بن سباع مجهول دې او نورو طریقو سره هم دا روایت ماحصل مروی دې.

---

[1] احمد: ۱۱/۱)-
[2] احمد: ۶/۱)-
[3] ابو يعلى :۱۸)-
[4] مسند البزار : ۲۲۰۵)-
[5] ترمذی : كتاب تفسير القران الكريم باب ومن سورة النساء : ۳۰۳۹)-

هم دا مضمون د عائشې په حدیث کښې:- یو بل حدیث مبارك کښې دي چه حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها اوفرمائیل یارسول الله ﷺ ! مونږ باندې دا آیت مبارك ډیر زیات بوج غورزوي.نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه د مومن دا بدله هغه ده چه مختلفو ضورتونو پریشانو او تکلیفونوسره ده ته په دنیا کښې ملاویږي.(1)

هرمصیبت دمومن دپاره د ده د ګناه بدله ده:- اویوحدیث مبارك کښې دي چه حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل تردې چه مومن خپل څه نقد رقم په جیب کښې کیږدي او بیا دضرورت په وخت کښې چه دې کله هغه تلاش کوي اوهغه ملاؤنشي او دې بیا جیب کښې لاس بنکته کړي نو دې لړ وخت کښې چه ده ته کوم تکلیف رسي نودې سره دده ګناهونه معاف کیږي.اودا هم دده د بدو سزا ده. اوداشان ددنیادامصیبتونه دې داسې صفا جوړوي چه په ده به قیامت کښې څه بوج نه وي.لکه څنګه چه سره زرپه بټۍ کښې پخولونه پس راویستلې شي نوداشان به دوی ددنیا نه پاك اوصفا الله ﷻ طرفته ځي.(2)

هرمصیبت د مومن دپاره اجر دې:- ابن مردویه کښې دي چه حضرت نبي کریم ﷺ نه دې آیت مبارك باره کښې تپوس اوشو نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه مومن ته په هر څیز کښې اجر ورکولې شي ، تردې چه دمرګ سختي هم.

تکلیفونه د ګناهونومعاف کیدو ذریعه ده:- مسند کښې دي چه کله د بنده ګناهونه زیات شي او ددې د ختمولو دپاره څه نیك اعمال نه وي نو الله په ده غم راولي ، اودې سره د ده ګناهونه معاف کیږي.(3)

ازغي هم تکلیف دې:- سعید بن منصور وائي چه کله صحابه کرام رضي الله عنهم دې آیت مبارك سره پریشان شو. نو حضرت نبي کریم ﷺ دوی ته اوفرمائیل چه صحیح اوسئ او یو ځائي اوسئ ، د مسلمان هریو تکلیف دده دپاره په دنیا کښې کفاره ده تر دې چه ازغي تکلیف هم.(4)او یو روایت کښې دي چه صحابه کرام رضي الله عنهم په ژړا شو او غم کښې وو چه حضرت نبي کریم ﷺ دوی ته دا اوفرمائیل.

د کعب بن عجره عجیبه رضي الله عنه دعا:- یو سړي حضرت نبي کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه څمونږ په دې بیمارو مونږ ته څه ملاویږي ؟ نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا ستاسو د ګناهونو کفاره ده. ددې آوریدو سره حضرت کعب بن عجره رضي الله عنه دعا اوکړه چه یاالله تر مرګه پورې ځما نه تبه لرې نه کړې خو حج اوعمرې او جهاد نه محروم پاتې نشم. د دوی دا دعا قبوله شوه اوکله چه به د دوی بدن ته چا لاس هم بوړو نو ددوی به تبه وه (5)(مسند احمد).

په چا افسوس پکار دې؟:- حضرت نبي کریم ﷺ ته یو ځل اووئیلې شو چه آیا د هرې بدئي بدله به ملاویږي ؟ نو حضرت نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه آؤ. هم ددې هومره او ددې په شان.لیکن د هرې نیکۍ بدله به لس چنده شي ، نو په هغه افسوس دې چه د هغه بدئي د نیکو نه زیاتي شي (ابن مردویه).

د حسن رحمه الله په نیز د بدۍ نه مراد:- حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد کافر دي .لکه یو بل آیت مبارك کښې دي چه ﴿وَهَلْ نُجٰزِيْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ﴾

دبدۍ نه مراد شرک دې:- .حضرت ابن عباس رضي الله عنه او حضرت سعیدبن جبیر رضي الله عنه فرمائي چه دلته د بدئي

---

(1) ابوداود کتاب الجنائز باب عيادة النساء : ۳۰۹۳)-

(2) ترمذی کتاب تفسير القران باب ومن سورة البقرة : ۲۹۹۱)-

(3) احمد : ۱۵۷/٦)-

(4) صحيح مسلم كتاب البر والصلة باب ثواب المومن فيما ....: ۲۵۷٤ ترمذی : ۳۰۳۸)-

(5) احمد: ۲۳/۳ وسنده حسن)-

نه مراد شرك دې.داسې سړې به دالله ﷻ نه سوا بل څوك ولي او مددګار نه مومي. خودا بله خبره ده چه دې توبه اوباسي .

صحيح قول:- حضرت امام ابن جرير رحمه الله فرمائي چه صحيح خبره هم دا ده چه دا آيت مبارك دهرې بدئي باره كښې دې .لكه څنګه چه احاديث مباركه تيرشو ، والله اعلم.

قوله تعالى:: وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ

د نيكو اعمالو بدله جنت دې:- د بدو عملونو د سزا ذكر كولو نه پس اوس د نيكو عملونو د اجر بيان كوي.د بدئي سزا خو به يا په دنيا كښې وركړې كيږي او بنده دپاره دا ښه ده ، او يا به آخرت كښې وركولې شي،الله ﷻ دې د دې نه مونږ محفوظ اوساتي.مونږ د الله ﷻ نه سوال كوو چه ياالله ﷻ مونږ ته په دواړو جهانونوكښې عافيت راكړې ، اومونږته معافي اوعافيت راكړې ، اومونږ د خپلې ناراضګۍ اوغصې نه په امن كښې اوساتې.نيك اعمال الله ﷻ خوښوي.اوپه خپل احسان او كرم سره دا قبلوي.هغه د هيڅ يو سړي يا ښځې عمل نه ضائع كوي خو په دې شرط چه هغه ايماندار وي.دا نيك خلق به هغه ذات خپل جنت ته داخلوي.او د دوی نيكو كښې به هيڅ كمې نه كيږي.

قوله تعالى:: وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا۝

د قران د درې مشكلو لغاتو حل:- نقير دكهجورې د ګټكې په شا چه كوم وړوكې شان كرخه وي هغې ته وائي.فتيل دګټكې منيځ كښې چه كوم وړوكې پوستكې ته وائي. دا ددې دواړو په مينځ كښې وي ، او قطمير دهغې د مينځ والا پورته لفافې ته وائي، دا درې واړه الفاظ په دې موقع په قران پاك كښې راغلي دي.

قوله تعالى:: وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ

بيا فرمائي چه دهغه نه ښه دين د چاكيدې شي چه خپل اعمال هغه دپاره كوي .ايماندارئي او ښه نيت سره د هغه د فرمان مطابق د هغه احكام اومني.او هغه محسن يعني دشريعت پابند ،حق دين او هدايت باندې چليدو والا د رسول ﷺ حديث باندې عامل هم وي دهر نيك عمل د قبليدو دپاره دواړه خبرې شرط دي يعني اخلاص او د وحي مطابق كيدل .د خلوص مطلب دا دې چې دعمل نه مراد صرف د الله ﷻ رضا وي .او صحيح كيدل دا دی چه د شريعت مطابق وي.نو ظاهر خو د قران پاك او حديث موافق سره صحيح كيږي او باطن په نيت سره ښه كيږي. كه دې خبرو كښې يو هم نه وي نو هغه عمل فاسد دې .چه اخلاص په كښې نه وي نو منافقت راځي.اوكه د خلقو د رضا دپاره او هغوی ته د خودنې دپاره وي..او چه كوم عمل دسنت مطابق نه وي نو هغه قابل قبول نه دې او كه په دې ضلالت او جهالت وي نو دا ددې دواړو(جهالت او ضلالت) مجموعه ده. سره عمل هم د قبوليت نه پاتې كيږي.او چونكه د مومن عمل رياكارئي نه پاك وي او د شريعت خلاف هم نه وي ، ددې وجې دده عمل ښه وي .او د الله ﷻ ته خوښ وي.او دده جزا دا وي چه دې سره دده د نور ګناهونو معاف كيږي .

قوله تعالى:: وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا

دابراهيم عليه السلام تابعدار څوك دې؟:- ددې وجې دې نه پس فرمائي چه د ملت ابراهيمي تابعداري اوكړئي.يعني د حضرت نبي كريم ﷺ په نقش قدم تلونكي چه تر قيامته پورې به وي.لكه بل يو آيت مبارك كښې فرمائي چه ﴿اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ﴾ .يعني ابراهيم عليه السلام ته نزدې دی هغه خلق چه كوم دهغوی حكم مني اود دې نبي اكرم ﷺ.او يوبل آيت مبارك كښې دي چه ﴿ ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ﴾ يعني بيا مونږ ستا طرفته وحي اوكړه چې د ابراهيم حنيف ملت تابعداري اوكړئي چه مشرك نه وو.

د حنيف معنی:- حنيف وائي قصد سره شرك نه بې زاري كونكې او حق طرفته متوجه كيدونكې چه بل څوك ئې منع نه كړي او دده څوك لرې كولو والا نه وي.

ابراهیم ﷺ ته د خلت مقام ملاویدو سبب:- بیا د حضرت خلیل الله د اتباع تاکید او ترغیب دپاره د هغوی وصف بیانوی چه هغه دالله ﷻ دوست وو. یعنی بنده چه د ترقیٔ دپاره داعلی نه اعلی درجې ته رسیدې شي هغې ته اورسیدو. د خلت د درجې نه هیڅ یو درجه لویه نشته دې ، دا د محبت اعلی مقام دې.په کومه وجه چې حضرت ابراهیم ﷺ عروج ته رسیدلې دې.هغه د هغوی کامل اطاعت دې لکه چه فرمان دې چه ﴿وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ﴾ یعنی هغه ابراهیم ﷺ چه کوم حکم ورته شوې وو هغه یې پوره کړې وو .هغوی هیڅ کله نې دالله ﷻ د مرضیٔ نه مخ وانړولو ، هیڅکله د عبادت نه ستړې نه شو، هیڅ یو څیز هغه د الله ﷻ د عبادت نه منع نه کړو. اویو آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَـٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ﴾ چه څنګه څنګه مو په هغه آزمیښت اوکړو هغه هغوی پوره کړو. چه څه الله ﷻ اوفرمائیل هغه هغوی پوره کړل.فرمان دې چه حضرت ابراهیم ﷺ دیکسویٔ رنګ کښې د شرك نه بچ شوې وو اوخمونږ تابع شوې وو. حضرت معاذ ﷺ یمن کښې چه کله دسحر په مونځ کښې دا آیت مبارك اولوستو نو یو سړی اووئیل چه ﴿ لقدقرت عین امرابراهیم) د حضرت ابراهیم ﷺ سترګې یخې شوې.([1])

دخلت مقام ملاویدو په سبب کښې دویم قول:- بعضې خلق وائی چه ﴿ خلیل الله ﴾ د لقب وجه دا وه چه یو ځل دقحط په موقع دوی خپل یو دوست ته مصر یا موصل ته ورغلو چه د هغه ځائې نه څه غله راوړی.درې ځائې کښې ورته هیڅ هم ملاؤ نشو، خالی لاسونه واپس شو. هرکله چه خپل کلې ته نزدې ورغلو نوخیال ئې راغلو چه د دې شګې نه بورئی ډکې کړم اوکور ته ئې یوسم چه کور والو ته څه تسلی خو اوشی که نه.نوددې نه ئې بورئی ډکې کړې او په څناورو ئې واچولې .دالله ﷻ قدرت سره هغه شګه په ریښتیا اوړه شو. دوی خو کور ته تلو سره څملاستل او دوی خو هسې هم ستړې شوې وو.نو سترګې ئې ورغلې.د کور والو د دوی نه بورئی واختسې او په هغې کښې بهترین اوړه وو. اوړه ئې واغږل او روټیٔ ئې پخې کړې .هرکله چه دوی پاسیدل او په کور کښې ئې ټول خوشحاله اولیدل او روټیٔ پخول ئې اولیدل نو تعجب سره ئې اووئیل چه دا اوړه چرته نه راغلل ؟ تاسو ترینه روټیٔ پخوئی.هغوی اووئیل چه دا هم تاسو د خپل دوست نه راوړی وو .نو دوی پوهه شو او وې فرمائیل چه دا ما خپل دوست الله ﷻ نه راوړی دی.نو الله ﷻ هم دوی خپل دوست جوړ کړل او دوی ته ئې خلیل الله نوم ورکړو.

په دې واقعه د حافظ ابن کثیر رحمه الله تبصره:-لیکن ددې صحت اوپدې واقعه کښې لږ شان تامل دې.زیات نه زیات دا دی چه دا د بنی اسرائیلو روایت دې.او دې ته مونږ صحیح نه وایو. او دې ته دروغ هم نشو وئیلې.حقیقت دا دې چه دوی ته د القب په دې وجه ملاؤ شو چه ددوی په زړه کښې د الله ﷻ محبت ډیر زیات وو او ددوی په زړه کښې اطاعت او فرمانبرداری وه. په خپل عبادت سره ئې الله تعالی خوشحاله کړې وو.حضرت نبی کریم ﷺ هم خپله آخری خطبه کښې دا فرمائیلی وو چه ائې خلقو ! که ما په زمکې والوکښې څوك دوست جوړولې نو ابوبکر بن ابوقحافه به مې جوړ کړې وې ،بلکه ستاسو ملګرې حضرت محمد ﷺ د الله ﷻ خلیل دې ([2])(بخاری او مسلم)اویو روایت کښې دی چه الله ﷻ څنګه حضرت ابراهیم ﷺ خلیل جوړ کړې وو ، دا شان ئې څه هم خلیل جوړ کړم.([3])

محمد ﷺ حبیب الله وو:- یوځل حضرات صحابه کرام ﷺ د دوی انتظار کښې ناست وو. ذکرئې کولو، یو وئیل چه تعجب دې چه الله ﷻ خپل مخلوق کښې حضرت ابراهیم ﷺ خپل خلیل جوړ کړو ، بل اووئیل چه ددې نه هم زیاته مهربانی ئې په حضرت موسی ﷺ اوکړه چه هغه سره ئې پخپله خبرې اوکړې

---

[1]) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث ابی موسی ومعاذ بن جبل الی الیمن : ۴۳۴۸ ،)-

[2]) صحیح بخاری کتاب فضائل اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم سدوا الابواب : ۳۶۵۴ صحیح مسلم: ۲۳۷۲ باختلاف یسیر)-

[3]) صحیح مسلم کتاب المساجد باب النهی عن بناء الجمات علی القبور : ۵۳۲)-

اوهغه ته ئې کلیم اوونیل.یو اونیل چه حضرت عیسی ﷺ خو روح الله کلمة الله دې ، یو اوونیل چه حضرت آدم صفی الله او دالله ﷻ خوښ دې.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ بهر تشریف راوړلو نو سلام ئې واچولو او دا خبرې ئې واوریدلې نو وې فرمائیل چه بیشکه ستاسو خبرې صحیح دی ، ابراهیم خلیل الله دې ، موسی ﷺ کلیم الله دې ، او حضرت عیسی ﷺ کلمة الله دې ، اوحضرت آدم ﷺ صفی الله دې او دا شان محمد مصطفی ﷺ دې.واورئی څه حقیقت بیانوم څه د فخر په طور ئې نه وایم چه څه حبیب الله یم.څه د ټولو نه ړومبې شفاعت کونکې یم. اود ټولو نه مخکښې به څما شفاعت قبلیږی.او د ټولونه مخکښې به د جنت دروازه هم زه ټکوم .الله ﷻ به څما دپاره جنت بیرته کوی اوما به دې کښې داخلوی.او ماسره به مومنان فقیران وی ، د قیامت د ټولو نه زیات اکرم او عزت والا زه یم دا په طور د فخر نه دی بلکه په طور د حقیقت ښکاره کولو ثاسو ته وایم.([1])

دا حدیث دې سندسره غریب دې لیکن ددې بعضې شواهدموجود دی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی آیا تاسو په دې تعجب کوئی چه خلت ابراهیم ﷺ دپاره وو. او کلام حضرت موسی ﷺ دپاره وو. او دیدار حضرت محمد ﷺ دپاره ، صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین (مستدرك حاكم). ([2])دغه شان روایت دانس بن مالك ﷺ او نورو ډیرو صحابه کرامو ﷺ او تابعینو او سلفو او خلفو نه مروی دی.

ابراهیم ته د خلت مقام ملاویدو بل قول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه د حضرت ابراهیم ﷺ عادت وو چه میلمنو سره به ئې خوراك کولو. یو ورځ دوی د میلمه په تلاش کښې اووتلو لیکن دوی ته څوك ملاؤ نشو. کله چه واپس راغلل او وې کتل نو یو سړې په کور کښې ولاړ دې.تپوس ئې ترې اوکړو چه ته څوك ئې ؟ وې وئیل چه څه ملك الموت یم ،څه الله تعالی یو بنده ته رالیږلې یم چه هغه ته زیرې ورکړم چه هغه الله تعالی خپل خلیل جوړ کړیدې.دې آوریدو سره حضرت ابراهیم ﷺ اوفرمائیل چه ماته ضرور اووایه چه هغه بنده څوك دې ؟ قسم په الله ﷻ که هغه سړې ډیر لرې هم وی خوزه به هغه سره ضرور ملاقات کوم ، او بیا به څه خپل ژوند د هغه په قدمونو کښې تیروم.دې آوریدو سره حضرت ملك الموت اوونیل چه هغه سړې تاسو پخپله یئ.دوی تپوس اوکړو چه دا ریښتیا دی ؟ فرښتې ورته اوئیل چه آو هغه تاسو یئی .دوی بیا تپوس اوکړو چه تاسو به ماته دا اووائې چه په څه وجه الله ﷻ څه خپل خلیل جوړکړم ؟ فرښتې اوونیل په دې وجه چه تاسو هر چا ته ورکړه کوئی او پخپله چا نه څه نه غواړئی .

د خلت لقب ملاویدو باندې د ابراهیم حالت بدلیدل:- او یو روایت کښې دی چه هرکله حضرت ابراهیم ﷺ لره الله ﷻ خپل خلیل جوړ کړو او دا ممتاز او مبارك لقب ئې ورته ورکړو نو په هغه وخت کښې هم د هغوئ زړه کښې د الله ﷻ ویره اوهیبت پریوتو. د هغوی زړه داسې په درزار شو چه د لرې نه هم د دوی د زړه درزار آوریدو شو.اوداسې وو لکه څنګه چه فضا کښې مارغان پرواز کوی.صحیح حدیث مبارك د حضرت نبی کریم ﷺ باره کښې هم راغلی دی.چه په کوم وخت کښې به د الله ﷻ ویره په دوی غالبه شوه د دوی د ژړا آوازو نه به لرې او نزدې خلقو داسې آوریدو لکه چه کتوئی آواز کوی او دوی به کوشش کولو چه دا ضبط کړی.([3])

قوله تعالی: وَلِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ

د زمکې او اسمانونو مالک صرف یو الله دې:- بیا فرمائی چه په زمکه اوآسمان کښې څه دی هغه ټول دالله ملکیت کښې دی او د هغه غلامئ کښې دی اود هغه پیدا شوی دی.چه څنګه او کله الله تعالی په دوی

---

[1]) ابن مردویه)-

[2]) حاکم : ۱/٦٥)-

[3]) ابوداود کتاب الصلاة باب البکاء فی صلاة : ۹۰٤ ، وسنده صحیح نسائی : ۱۲۱٥)-

کښې تصرف کول غواړي نو بغیر د څه روك ټوك نه او مشورې نه او بغیر د چا د شرکت نه او مدد نه هغه کوی.هیڅوك نشته دې چه هغه لوئې ذات د دې ارادې نه منع کړی.هیڅوك نشته دې چه د هغه لوئې ذات په حکم کښې رکاوټ شي. هیڅوك داسې نشته دې چه د هغه مرضی بدله کړی .هغه د عظمت خاوند دې.او عادل صاحب د حکمت ،د لطف او کرم خاوندااو د رحم مالك دې او صمد ذات دې .دهغه لوئې ذات علم په هر وړوکی او لوئې څیز باندې شته.د پټ نه پټ او وړوکی نه وړوکې او لوې نه لوې څیز هم د هغه نه پټ نه دې.څمونږ نظرونو نه چه کوم پټ دی ، د هغه پاك ذات علم کښې ټول ښکاره دی.

وَيَسْتَفْتُونَكَ	فِي النِّسَاءِ ۖ	قُلِ	اللَّهُ	يُفْتِيكُمْ
اوتپوس کوی ستا نه دا خلق	په باره دښځو کښې	اووایه	چې الله	فتوی درکوی تاسو ته

اوخلق ستانه دښځو په باره کښې تپوس کوی (ته) ورته اووایه چې الله ﷻ تاسوته

فِيهِنَّ ۙ	وَمَا	يُتْلَىٰ	عَلَيْكُمْ	فِي الْكِتَابِ
په باره د هغوئ کښې	اوهغه حکم هم دریادوی	چې لوستلې شی	په تاسو باندې	په کتاب کښې

دهغوئ باره کښې حکم درکوی| اوهغه حکمونه(درته یادوی)چې مخکښې په دې کتاب کښې

فِي يَتَامَى النِّسَاءِ	اللَّاتِي	لَا تُؤْتُونَهُنَّ	مَا	كُتِبَ
په باره دیتیمانو جینکو کښې	هغه	چې نهٔ ورکوئ تاسو هغوئ ته	هغه	چې فرض شوې دې

دیتیمانو جنیکوباره کښې اوروليې شوی وو| کومو ته چې تاسو هغه حقونه نهٔ ورکوئ کوم چه الله تعالی

لَهُنَّ	وَتَرْغَبُونَ	أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ	وَالْمُسْتَضْعَفِينَ
دپاره دهغوئ	او رغبت کوئ تاسودې کارته	چې په نکاح کړئ هغوئ	او په باره دکمزورو کښې

دهغوی دپاره مقرر کړې دی|او تاسودهغوی سره دنکاح کولو شوق ساتئ|اوهغه حکمونه چې د کمزورو

مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ	وَأَنْ	تَقُومُوا	لِلْيَتَامَىٰ	بِالْقِسْطِ ۚ
دوړو هلکانو نه	اودا	چې حکم کوی الله	چې قائم اوسئ	په حق دیتیمانو کښې	په انصاف سره

ماشومانو په باره کښې شوی وو | اودا خبره چې دیتیمانو کارونه په انصاف سره کوئ

وَمَا تَفْعَلُوا	مِنْ خَيْرٍ	فَإِنَّ اللَّهَ	كَانَ	بِهِ	عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾
چې کوئ تاسو	دنیکئ نه	نو بیشکه چې الله	دی	په هغې	خبردار

اوهره نیکی چې تاسوکوئ هغه الله ﷻ ته ډیره ښه معلومه ده| ....

قوله تعالی:: وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ

د ایت شان نزول:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ددې نه مراد هغه کس دې چه د هغه پرورش کښې څوك یتیمه جینئ وی او دې د هغې ولی او وارث وی .مال کښې ورسره شریك شوې وی ،او اوس غواړی چه دې یتیمې جینئ سره څه نکاح اوکړم ، او د دې په وجه بل څائې کښې واده نه منع شی ،د داسې سړی باره کښې دا آیت مبارك نازل شوې دې.[1]

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (ویستفتونک فی النساء) : ۴۶۰۰) صحیح مسلم: ۳۰۱۸، ابوداود: ۲۰۶۸،)–

د دې ایت نه پس د یتیمانو باره کښې د بل ایت نزول:- یو روایت کښې دی چه د دې ایت مبارك د نازلیدو نه پس کله چه بیا خلقو د حضرت نبی کریم ﷺ نه د یتمې جینئ متعلق سوال اوکړو نو الله ﷻ آیت ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ الخ نازل کړو. فرمائی چه دې آیت مبارك کښې چه دا فرمائیلې شوی دی چه ﴿وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَٰبِ﴾قرآنی رسم الخط ته واړوه﴾ددې نه مراد ړومبې آیت ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَٰمَىٰ﴾ الخ دې.

د ایت مذکوره په شان نزول کښې بل روایت:- ددوی نه دا هم منقول دی چه دیتیمې جینئ ولی او وارث چه کله د دوی مال کم اووینی یا دوی ښکلې نه وی نو بیا دوی سره نکاح نه کوی او که مال ورسره زیات وی او ښکلې هم وی نو دوی ته د نکاح رغبت کوی.لیکن دې حال کښې چه ددې جینکو به هیڅ آسره نه وه د دوی مهراوحقوقو کښې به ئې کمې کولو. نو الله تعالې دوی منع کړل چه کله تاسو دوی ته پوره مهر او پوره حقوق نه ورکوئی نو دوی سره نکاح مه کوئی.[1]

د ایت مقصد:- مقصد دادې چه داسې یتیمه جینئ چه هغې سره د هغې د ولی نکاح جائز وی نو هغه دې سره نکاح کولې شی خو په دې شرط چه دې ته به هغه شان مهر ورکوی چه کوم د دې قبیلې نورو ښځو ته ورکولې شی اوکه دا نشی ورکولې نو ده ته پکار دی چه دې سره نکاح نه کوی.ددې سورت شروع کښې د دې مضمون ړومبی آیت هم دا مطلب دې اوکله داسې هم کیږی چه دې یتیمې جینئ سره د دې ولی نکاح کوی ،اګر چه دې سره دده نکاح کول حلاله ده. خو بیاهم دې غواړی چه د دې نکاح بل چا سره هم اونکړی ځکه که داسې اوکړی نو د دې جینئ ټول مال هال به دده د قبضې نه اوځی.نو د داسې غلط کار نه دې آیت کښې منع کړې شوې ده.

د ایت مذکوره د شان نزول بل روایت:داهم مروی دی چه په جاهلیت کښې دا دستور وو چه د یتمې جینئ ولی به کله دا جینئ خپل ولایت کښې اخسته نو په دې ئې یوه جامه اچوله.بیا به د چا مجال نه وو چه هغې سره به ئې نکاح کړې وې.اوکه هغه به ښائسته وه نو دې سره به ئې پخپله نکاح کوله او ددې مال به ئې هم قبضه کړو. اوکه هغه به ښکلې نه وه او مالداره به وه نو د دې نکاح به ئې بل چاته کښې نه کوله. هغه غریبه به هم دغه شان مړه شوه. او ده به د هغې مال قبضه کړو. ددې نه الله تعالی منع اوفرمائیله.

حضرت ابن عباس ﷺ نه دې سره دا هم مروی دی چه د جاهلیت خلقو به واړه هلکان او وړې او لوئې جینکئ وارثانې نه ګڼړلې .دا رسم هم قران پاك ختم کړو ،او هر یو ته ئې د هغه حصه ورکړه او وې فرمائیل چه هلکان او جینکئ اګر چه واړه وی یا لوئې وی ، هغوئ ته ضرور حصه ورکوئی.خو جینئ ته نیمه او هلك ته پوره یعنی د دوؤ جینکو برابره.او د یتیمو جینکو باره کښې د انصاف حکم دې چه کله د جمال اومال والو سره تاسو پخپله نکاح کوئی نو بیا هغه یتیمانو سره هم نکاح کوئی چه په جمال او مال کښې کمې وی.

﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا﴾

بیا فرمائی چه یقین اوکړئی چه ستاسو د عملونو نه الله ﷻ خبر دې.نو تاسو ته پکار دی چه د خیر کارونه کوئی ، حکم منئ او د نیکې بدلې حاصلې کړئی.

اِمْرَاَةٌ	وَاِنِ
یوه ښځه	او که چرې
او که چرې یوه ښځه	

[1] صحیح بخاری کتاب الشرکة باب شرکة الیتیم واهل المیراث : ۲۴۹۴، صحیح مسلم: ۳۰۱۸، عن عائشه ﷺ مطولا)-

خَافَتْ | مِنْ بَعْلِهَا | نُشُوْزًا | اَوْ اِعْرَاضًا | فَلَا جُنَاحَ

ویریدله | دخاوند خپل نه | دبدسلوکئ دهغه نه | یا دمخ اړولو د هغه نه | نو نشته گناه

دخاوند د بدسلوکئ یا بې پرواهئ نه ویریدله | ....نوپه هغوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته چه

عَلَيْهِمَآ | اَنْ يُّصْلِحَا | بَيْنَهُمَا | صُلْحًا | وَالصُّلْحُ | خَيْرٌ

په دې دواړو باندې | چې اوکړی دواړه | په خپل منځ کښې | صلح | اوصلح | بهتر ده

هغوئ دواړه په خپل مینځ کښې (دحقوقوپه اداکولو) کښې صلح اوکړي | اوصلح په هرکار کښې ښه ده

وَاُحْضِرَتِ | الْاَنْفُسُ الشُّحَّ | وَاِنْ تُحْسِنُوْا | وَتَتَّقُوْا | فَاِنَّ اللّٰهَ | كَانَ

اوحاضر کړی شوی دی انفسونه | حرص ته | اوکه تاسو احسان اوکړئ | اواوویریږئ | نوبیشکه الله | دې

اوزړونه په لړځه باندې زر تنگیږي | اوکه تاسوخلقو سره ښه سلوک اوکړئ | اوداالله ﷻ نه اوویریږئ نوالله پاک

بِمَا | تَعْمَلُوْنَ | خَبِيْرًا ﴿۱۲۸﴾ | وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوْٓا | اَنْ تَعْدِلُوْا

په هغه کارونوا چې کوئ ئې تاسو | خبردار | اوهرگزنه لرئ تاسوطاقت | چې عدل اوکړئ تاسو

ستاسودکارونونه بې خبره نه دې (خبردې نو بدله به درکړي) | او د ښځو مینځ کښې انصاف کول

بَيْنَ النِّسَآءِ | وَلَوْ حَرَصْتُمْ | فَلَا تَمِيْلُوْا | كُلَّ الْمَيْلِ

په منځ دښځو کښې | اگر چه ډیر حرص اوکړئ تاسو | نومه گرځوئ مخ تاسو | په پوره مخ گرځولو سره

ستاسودوس خبره نه ده | اگر که تاسو ډیراوغواړئ نو (دومره بس ده چې) یوې ښځې ته دومره مه مائله کیږئ

فَتَذَرُوْهَا | كَالْمُعَلَّقَةِ | وَاِنْ تُصْلِحُوْا | وَتَتَّقُوْا | فَاِنَّ اللّٰهَ | كَانَ

چې پریږدئ تاسو هغه | پشان دزوړندې شوې ښځې | اوکه تاسواصلاح اوکړئ | او ویریدئ (دالله نه) | نو بیشکه الله | دې

چې بله په شان د زوړندې پریږدئ | اوکه تاسو ښه سلوک ساتئ او دالله ﷻ نه ویریږئ | نوالله ﷻ

غَفُوْرًا | رَّحِيْمًا ﴿۱۲۹﴾ | وَاِنْ يَّتَفَرَّقَا | يُغْنِ اللّٰهُ | كُلًّا | مِّنْ سَعَتِهٖ

ښونکې ارحم کونکې | اوکه جدا شول دواړه | نو بې پروا به کړي الله | هر یو | په لوئې رحمت خپل سره

ښونکې مهربان دې | اوکه ښځه خاوند دواړه یوبل نه جدا شي | نوالله به پخپل قدرت سره هریودبل نه بې پرواه کړي

وَكَانَ اللّٰهُ | وَاسِعًا | حَكِيْمًا ﴿۱۳۰﴾

اودې الله | اخاوند دفراخئ | اوصاحب د حکمت |

او الله ﷻ دفراخئ او دحکمت خاوند دې | ....

قوله تعالى: وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا

خاوند ته خپلو ډیرو بیبیانو کښې د انصاف تاکید :-الله ﷻ دخاوند اوښځې حالات او د دوی احکام بیانوی .کله سړې ددې نه خفه شي اوکله ورسره مینه کوی ، اوکله ترې جدا شي.نو رومبی حالت کښې کله چه ښځې ته د خپل خاوند د خفگان خیال وی او دده خوشحالولو دپاره خپل ټول حقوق یا خاص حق نه خپل خاوند ته معاف کړی. لکه خپل خوراك څکاك ورته پریږدی یا ورته د شپې حق معاف کړی نو دواړو دپاره جائز دی.بیا ددې رغبت ورکوی چه صلح بهتر ده.

د یو روایت مطابق د ایت شان نزول: - حضرت سوده بنت زمعه رضي الله عنها چې کله چه د ډیرعمر شوه نو ورته معلومه شوه چه حضرت نبی کریم ﷺ دا جدا کوی نو وې وئیل چه څه د خپل نمبر حق حضرت عائشه رضي الله عنها ته ورکوم. نو هم په دې صلح اوشوه. اوحضرت نبی کریم ﷺ دا قبول کړه.ابو داود کښې دی چه دې باندې دا آیت مبارك نازل شو. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی ښځه خاوند په کومه خبره راضی وی نو هغه جائز ده.(۱)

دوی فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ د وصال په وخت کښې د حضرت نبی کریم ﷺ نهه بیبیانې وې.او په دوی کښې خضرت نبی کریم ﷺ اته نمرې تقسیم کړی وو. (۲) بخاری اومسلم کښې دی چه د حضرت سوده رضي الله عنها ورځ به هم حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضي الله عنها ته ورکوله.(۳)د حضرت عروه رحمه الله قول دې چه حضرت سوده رضي الله عنها ته زیات عمر کښې دا معلومه شوه چه حضرت نبی کریم ﷺ دا پریږدی نو خیال ئې اوکړو چه د حضرت نبی کریم ﷺ حضرت صدیقه رضي الله عنها سره ډیر زیات محبت دې ،که څه خپل نمبر هغې ته ورکړم نو څه پته چه حضرت نبی کریم ﷺ په دې راضی شی اوځه د حضرت نبی کریم ﷺ بیبیانو کښې ترآخره پاتې شم. (۴)

حضرت عائشه رضي الله عنها بیان کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ به خپلو بیبیانو کښې برابره درجه ساتله. عام طور حضرت نبی کریم ﷺ هره شپه خپلو بیبیانو ته راتلو خو دوی سره به نې لاس نه ملاولو، اوآخر کښې چه به دوی کومې بی بی سره شپه تیرول غوښتل نو هلته به لاړو او هلته به ئې شپه تیره کړه. بیا ئې د حضرت سوده رضي الله عنها واقعه بیان کړه چه پورته تیره شوه ،(۵) (ابو داود).معجم ابوالعباس نه یو مرسل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت سوده رضي الله عنها ته طلاق اولیږلو اودا حضرت عائشه رضي الله عنها سره ناسته وه. هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو نو وې فرمائیل په تاسو دې د الله ﷻ قسم وی چه هغه ذات تاسو باندې خپل کلام نازل کړې دې او خپل مخلوق کښې ئې تاسو خوښ او بهتر جوړ کړئی ، تاسو ماته رجوع اوکړئی ، څما عمر زیات شوې دې ،ماته د سړی خاص خواهش نشته ،لیکن څه دا غواړم چه څه د قیامت په ورځ ستاسو بیبیانو کښې پورته شم. حضرت نبی کریم ﷺ دا منظور کړل او رجوع ئې اوکړه. بیا حضرت سوده رضي الله عنها اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ ! څه خپل نمبر اوشپه ستاسو محبوبې حضرت عائشه رضي الله عنها ته هبه کوم.

بخاری شریف کښې دی چه ددې آیت مبارك نه مراد دا دې چه یو بوډئی ښځه چه خپل خاوند ته ګوری چه هغه دې سره محبت نه ساتی بلکه دا جدا کول غواړی او دا اووائی چه څه خپل حق پریږدم خو ما مه جدا کوه. نو دا آیت دواړو ته اجازت ورکوی.(۶)هم دا صورت په هغه وخت کښې هم دی چه کله د چا دوه ښځې وی اودې سره د هغې د بدشکلۍ او بوډا والی په وجه محبت نه وی او دا جدا کول ئې غواړی.اودا ښځه د څه مصلحتونو او محبت په وجه جدا کیدل نه غواړی .نو د دې حق دې چه دا خپل ټول حقوق یا بعضې حقوق معاف کړی .او خاوند دا خبره منظوره کړی اودا دې جدا نکړی.

د عمرفاروق رضي الله عنه نه په دې مسئله کښې تپوس:- ابن جریر کښې دی چه یو سړی حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه سوال اوکړو (اودوی هغه د هغه د بې هوده خبرو په وجه) خوښ نه کړل او وې فرمائیل چه دې کوړو

---

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القران باب ومن سورة النساء : ۳۰۴۰)-

(۲) صحیح بخاری کتاب النکاح بآب کثرة النساء : ۵۰۶۸، صحیح مسلم: ۱۴۶۵، من طریق ابن جریج)-

(۳) صحیح بخاری کتاب النکاح باب المراة تهب یومها من زوجها : ۵۱۱۲، صحیح مسلم: ۱۴۶۳)

(۴) سنده حسن الی عروع وله شواهد وهو بها صحیح)-

(۵) ابوداود: کتاب النکاح باب فی القسم بین النساء : ۲۱۳۵، وسنده حسن)-

(۶) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة النساء باب (وان امراة خافت من بعلها) : ۴۶۰۱، صحیح مسلم: ۳۰۲۱)-

باندې اووهئ بيا هغه د يو بل ايت باره كښې سوال اوكړو نو دوى اوفرمائيل چه اوّ دا خبرې د پوښتنې كولو دى .ددې نه داسې صورت مراد دې لكه چه د يوسړى ښځه وى او هغه بوډئى شوې وى ،اود دې اولاد نه كيږى ،ده د اولاد د خاطره يو ځوانې ښځې سره نكاح اوكړه ،بيا دا دواړه په يو ځيز باندې اتفاق اوكړى نو داجائز دى.([1])

دعلى ﷺ نه په دې مسئله كښې تپوس:- حضرت على ﷺ نه چه كله دا سوال اوشو نو دوى اوفرمائيل چه ددې نه مراد هغه ښځه ده چه هغه د خپل خاوند په نظر كښې د بدصورتئى ، بدخلقئ ، گندگئ ، يا بوډوالى په وجه ښه نه وى اودهغې دا خوښه نه وى چه ددې خاوند دا پريږدى ، نو دا دې ورته خپل ټول ، نيم مهر معاف كړى .يا دې ورته خپل نمبر معاف كړى وغيره.نو داشان صلح كولې شى.([2]) د سلف امامانو نه هم دا تفسير مروى دې.بلكه تقريبًا په دې اتفاق دې زما په خيال په دې كښې څه خلاف نشته ، والله اعلم.

دايت په شان نزول كښې بل روايت:- دمحمد بن مسلمه ﷺ لور د حضرت رافع بن خديج ﷺ كور كښې وه. د بوډاتوب يا په څه بله وجه ددوى هغه خوښه نه وه تردې چه د طلاق وركولو اراده ئې اوكړه. په دې هغې اووئيل چه تاسو ماته طلاق مه راكوئى ،ته چه څه غواړې نوهغه ماته منظور دى.نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. ([3])

د رافع بن حديث واقعه په بل روايت :- په دې دواړو آيتونو كښې دهغه ښځې ذكر دې. چه د هغې نه د هغې خاوند خفه وى. هغه ته پكار دى چه دې خپلې ښځې ته اووائى كه ته طلاق غواړې نو چه تاته طلاق دركړم. اوكه غواړې نو دا خبره دې خوښه كړى چه د ده په كور كښې پاتې شى او د مال او د نمبر په تقسيم كښې دې ته په دويمه ښځه ترجيح وركړى.نو اوس ده ته اختيار دې چه دويم شق منظور كړى نوشرعى طور خاوند دپاره جائز دى چه دې ته نمبر ورنكړى او چه كوم مهر وغيره هغه پريخودې دې هغه خپل ملكيت اوگنړى.د حضرت رافع بن خديج انصارى ﷺ ښځه چه بوډئى شوه نو هغه يو ځوانې ښځې سره نكاح اوكړه او بيا ئې دې سره ډيرزيات محبت اوكړو او دې ته ئې په رومبئ ښځه ترجيح وركړه. آخر دا تنگه شوه او طلاق ئې اوغوښتلو. بيا عدت ته نزدې ئې واپس كړو.ليكن بيا هغه حال اوشو چه ځوانې ښځې سره ئې زيات محبت وو او هغې طرفته مائل وو. هغې بيا طلاق اوغوښتلو. دوى ورته دوباره طلاق وركړو. بيا واپس شوه او هم دا نقشه بيا وه. بيا ورته هغې قسم اوكړو چه ماته طلاق راكړه .نو دوى ورته اوفرمائيل چه دا په دريم ځل طلاق دې كه ته غواړې نو څه به ئې دركړم.اوكه غواړې نو هم دا شان اوسيږه. هغې سوچ كولو نه پس جواب كښې اووئيل چه ماته هم داشان منظور ده.نوهغه هم دا شان د خپلو حقوقو نه دستبرداره شوه او هم داشان اوسيده. ([4])

د حافظ ابن كثير رحمه الله تبصره:- ددې جملې چه صحيح خيره ده يو مطلب دا دې چه د خاوند خپلې ښځې ته د اختيار وركول كه ته غواړې نو دا شان اوسيږه چه ستا حقوق به د بلې ښځې سره برابر نه وى اوكه ته غواړې نو طلاق واخله دا بهتردى ددې نه چه هسې بلې ته په دې ترجيح وركړى .ليكن ددې نه ښه مطلب دا دې چه ښځه خپل حق پريږدى اوخاوند دې ته طلاق ورنكړى او خپلو كښې يو ځائې اوسيږى.د طلاق وركولو او اخستلو نه بهتردى.لكه چه حضرت نبى كريم ﷺ پخپله حضرت سوده رضي الله عنها

---

[1]) الطبرى : ۱۰۶۸٤)-
[2]) الطبرى : ۱۰۵۸۰)-
[3]) حاكم : ۳۰۸/۲)-
[4]) حاكم : ۳۰۸/۲)-

سره کړې وو چه هغه نې خپل زوجیت کښې اوساتله او هغې خپله ورځ حضرت عائشه رضي الله عنها ته هبه کړه.د حضرت نبی کریم ﷺ په دې فعل کښې هم د خپل امت دپاره یو بهترینه نمونه ده که ستاسو ورسره موافقت نه وی نو بیا هم طلاق مه ورکوئی.د الله تعالی په نیز صلح افتراق نه بهتر ده د دې وجې دلته ئې اوفرمائیل چه صلح بهتره ده.بلکه د ابن ماجه حدیث مبارک کښې دی چه الله تعالی ته په ټولو څیزونو کښې د ټولو نه ناخوښه څیز طلاق دې.([1])

قوله تعالی:: وَإِن تُحۡسِنُواْ وَتَتَّقُواْ

بیبیانو سره د احسان کولو حکم:- بیا فرمائی چه ستاسو احسان او تقوی یعنی د ښځې نه د خفګان په صورت کښې هغې ته معافی کول ، او د ناخوښئ باوجود هغې ته پوره حق ورکول ، نمبر کښې ، لین دین کښې، برابر کول،دا بهترین عمل دې او دا الله تعالی ته ښه معلوم دې.او په دې باندې هغه ښه بدل ورکوی.

قوله تعالی:: وَلَن تَسۡتَطِيعُوٓاْ أَن تَعۡدِلُواْ بَيۡنَ ٱلنِّسَآءِ

په بیبیانو کښې د انصاف کولو حکم:- بیا ارشاد دې اګر چه تاسو غواړئی چه تاسو خپلو ډیرو بیبیانو کښې عدل او انصاف اوکړئی نو دا تاسونشئ کولئ.ځکه که تاسو نمبر مقررکړئی خو بیاهم شهوت او جماع وغیره کښې برابرې څنګه کولئ شئ؟ ابن ملیکه فرمائی چه دا آیت مبارک د حضرت عائشه رضي الله عنها باره کښې نازل شوې دې.حضرت نبی کریم ﷺ هغې سره ډیرزیات محبت کولو. په دې وجه یو حدیث مبارک کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ به صحیح طور د ښځو مینځ کښې مساوات کولو. خو بیا به ئې هم د الله تعالی نه دعا کوله چه یاالله دا هغه تقسیم دې چه ځما په وس کښې وو،اوس چه کوم څیز زما د وس نه بهر دې یعنی د زړه مینه نوما په هغه مه ملامته کوه. ([2])(ابوداود). ددې اسناد صحیح دی.لیکن امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دا بل سند سره مرسلاً مروی دې اوزیات صحیح دې.

قوله تعالی:: فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلۡمَيۡلِ فَتَذَرُوهَا كَٱلۡمُعَلَّقَةِۚ

یو طرف ته میلان مه کوئ:- بیا فرمائی چه بالکل یو طرفته مه کیږه چه بله زړونده پریږدئ او هغه نه خاوند والا پاتې شی اونه بې خاونده. که تاسو د دوی نه مخ اړوئی خودا ستاسو بی بی ده. نه خو دې ته طلاق ورکوئ چه دا بل چا سره نکاح اوکړی اونه د دې حقونه پوره ادا کوئی چه کوم د ښځې او خاوند ترمینځه وی.چه د چا دوه ښځې وی بیا هغه بالکل یو طرفته وی نو د قیامت په ورځ الله تعالی ته پیش کیږی .نو دده نیم بدن به شل وی (احمد وغیره). ([3])امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دا حدیث مبارک مرفوع طریقې سره سوا د همام د حدیث مبارک نه نشی پیژندې.

قوله تعالی:: وَإِن تُصۡلِحُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا

دخپل پوره کوشش باوجود بعضې تقصیر حکم: بیا فرمائی که تاسو دخپلو کارونو اصلاح کوئی او څومره چه ستاسوپه اختیار کښې وی دښځو مینځ کښې عدل اوانصاف او برابری کوئی،او هره حال کښې دالله ﷻ نه ویریږئی،نو که تاسو په څه وخت کښې یو طرفته مائل شئ،نو هغه به الله ﷻ معاف کړی.

قوله تعالی:: وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغۡنِ ٱللَّهُ كُلّٗا مِّن سَعَتِهِۦۚ

بیا دریم حالت بیانوی که د جوړ هیڅ صورت نه وی. نو دواړه دې جدا شی ، نو الله ﷻ به هر یو د بل بې نیازه کړی.هغې ته به ددې نه ښه خاوند او ده ته به هغې نه ښه ښځه الله تعالی ورکړی. دالله ﷻ

---

[1]) ابوداود کتاب الطلاق باب فی کراهیة الطلاق : ۲۱۷۸ وسنده ابن ماجة: ۲۰۱۸)-

[2]) ابوداود کتاب النکاح باب فی القسم بین النسا : ۲۱۳۴، وسنده صحیح ترمذی : ۱۱۴۰، نسائی : ۳۳۹۵ ابن ماجة ۱۹۷۱)-

[3]) احمد : ۲۴۷/۲، ابوداود کتاب النکاح باب القسم بین الناس : ۲۱۳۳ ترمذی : ۱۱۴۱ ابن ماجة: ۱۹۶۹)-

فضل ډیر وسیع دی او هغه ذات ډیر لوئې احسان والا دې او دې سره سره هغه حکیم ذات دې ، ټول کارونه ، ټول تقدیرونه ، اوپوره شریعت د حکمت نه سراسر ډك دې.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
اوخاص الله لره دی| هغه څه| چې په آسمانونو کښې دی
|..............او هرڅه چې په آسمانونو کښې دی
وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ
اوهغه|چې په زمکه کښې دی|اوپه تحقیق سره|هدایت کړې وو مونږه|هغه کسانو ته|چې ورکړې شوې وو کتاب
اوکه په زمکه کښې دی | ټول دالله ﷻ دی | اوستاسونه وړاندې چې چاته کتاب ورکړې شوې وو
مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ
مخکښې ستاسونه|او خاص تاسوته هم|ددې خبرې چې|او ویریږئ دالله نه|اوکه چرې تاسو انکار کوئ| بیشکه
مونږ هغوئ ته هم وئیلی وو| اوتاسو ته هم وایو چې دالله ﷻ نه ویره کوئ| ....اوکه نه منئ (نومهٔ منئ)
لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا
الله دپاره دی| هغه څه | چې په آسمانونو کښې دی | او هغه | چې په زمکه کښې دی| اودې الله | بې پروا
هرڅه چې په آسمانونو کښې دی اوکه په زمکه کښې دی ټول دالله ﷻ دی | اوالله ﷻ بې پرواه دې
حَمِيْدًا ۝ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
ستایلې شوې| اوالله لره دی| هغه چې په آسمانونو کښې|اوهغه چې|په زمکه کښې دی| اوکافی دې الله
هرتعریف ئې شوې دې | اودآسمانونو او زمکې هرڅه دالله ﷻ دی | او الله د کارسازئ دپاره کافی دې
وَكِيْلًا ۝ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ؕ
کارساز | که اوغواړی هغه | نو لرې به کړی تاسو| ائې خلقو | اورابه ولی | نور خلق
...........که الله ﷻ اوغواړی نو ائې خلقو تاسوبه فنا کړی| او(ستاسو په ځائې) نورخلق به راولی
وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيْرًا ۝ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا
او دې الله |په دې کار باندې |پوره قدرت لرونکې| هغه څوك چې وی | چې غواړی| ثواب ددنیا
اوالله ﷻ په هرڅهٔ قدرت لری| ....څوك چې (په خپل عمل سره) صرف ددنیا بدله غواړی
فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا ۢ بَصِيْرًا ۝ ع
نو دې دالله سره | ثواب د دنیا | اودآخرت | اودې الله | اوريدونکې | ليدونکې
نو الله ﷻ سره ددنیا بدله هم شته او دآخرت هم | او الله ﷻ اوریدنکې دې اوهرڅه وینی

قوله تعالیٰ:: وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

د الله ﷻ قدرت کامله:- الله ﷻ خبر ورکوی چه د زمکې او آسمان مالك صرف الله ﷻ دې.فرمائی چه کوم احکام تاسو ته درکولې شی چه دالله ﷻ نه ویریږئی او د هغه پاك ذات وحدانیت اومنئ او د هغه عبادت کوئی او دنورچا عبادت مه کوئی،هم دا احکام تاسونه مخکښې اهل کتابو ته ورکړې شوی وو.اوکه تاسو کفر کوئی (نود الله ﷻ به څه اوکړئی)هغه خو د زمکې اوآسمان تنها مالك دې.لکه حضرت موسی ﷺ چه خپل قوم ته وئیلی وو که تاسو او په مخ د زمکې ټول انسانان کفر اوکړی نو بیا هم الله ﷻ بې پروه او لائق د تعریف دې.اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿فَكَفَرُوْا وَتَوَلَّوْا وَّاسْتَغْنَى اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ﴾یعنی هغوئ کفر اوکړو او مخ ئې واړولو ، الله ﷻ د هغوی نه بې نیازه شو، اوالله ﷻ ډیر زیات بې نیاز او د تعریف لائق دې.د خپلوبندګانو نه غنی دې.او ټولو کارونو کښې ئې تعریف شوې دې. دآسمان او زمکې هرڅیز مالك دې.اودهرکس ټولو عملونو باندې ګواه دې.اودهرڅیز هغه په خپله عالم او شاهد دې.هغه قادر ذات دې ، که تاسو د هغه ذات نافرمانی اوکړه نو هغه به تاسو برباد کړی اونور خلق به آباد کړی.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۙ ثُمَّ لَا يَكُوْنُوْٓا اَمْثَالَكُمْ﴾ یعنی که تاسومخ واړولو نو الله ﷻ به تاسو بدل کړی اوستاسونه سوا به بل قوم راولې چه ستاسو پشان به نه وی. بعضې سلفو نه منقول دی چه په دې آیت مبارك غوراوکړئی او سوچ پرې اوکړئی چه ګناهکار بندګان دالله ﷻ په نیز څومره زیات ذلیل او خوار دی ؟ او په آیت مبارك کښې ئې دا هم فرمائیلی دی چه الله ﷻ باندې داکار مشکل نه دې.

قوله تعالی: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۭ﴾

بیافرمائی چه ائې هغه کسانو چه د چا پوره قصد او پوره کوشش صرف د دنیا دپاره دې ، نو هغوئ دې پوهه شی چه د دواړو جهانونو ښیګړې صرف د الله ﷻ په قبضه کښې دی.نو کله چه د ده نه دواړه طلب کړئ نو هغه به تاسو ته دواړه درکوی ، او هغه به تاسو بې پرواه کړی او آسوده به مو کړی.

د مومنانو دعا:- اوبل ځائې ارشاد دې چه بعضې هغه خلق دی چه وائی ائې الله ﷻ !امونږ ته دنیا راکړه ، دهغوئ هیڅ حصه نشته دې په آخرت کښې.اوداسې هم شته چه دعا کوی نو وائی چه ائې الله ﷻ ! مونږ ته دنیا کښې نیکی راکړې او آخرت کښې هم نیکی راکړې او د جهنم د اور نه مو اوساتې.دا ده چه دوی ته به د دوی د عملونو پوره پوره حصه ورکولې شی.اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه کوم کس د آخرت د پټی اراده ساتی،مونږ به د هغه پټی کښې زیاتی کوو.اویو آیت مبارك کښې دی چه ﴿مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَاۗءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰىهَا مَذْمُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ یعنی چه کوم سړې د دنیا طلب کوی نومونږ چه چاته څه ورکوو نو هغه په دنیا کښې ورکوو.

د ابن جریر په نیز د ایت مطلب:- امام ابن جریر رحمه الله ددې آیت دا معنی بیان کړې ده چه کومو منافقانو به ددنیا تلاش کښې ایمان قبول کړې وو،نو هغوئ ته دنیاورکړې شوه یعنی مسلمانیدو سره هغوئ ته غنیمت ملاؤ شو.لیکن آخرت کښې د هغوی دپاره الله ﷻ چه کوم اور تیار کړې دې هغه به دوی ته هغه ځائې کښې ملاویږی.یعنی د جهنم اور اود هغه ځائې سخت عذاب.

نودامام صاحب رحمه الله په نیز مذکوره آیت د آیت ﴿مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا﴾ پشان دې.هیڅ شك نشته دې چه ددې آیت معنی خو په ظاهره هم دا ده.لیکن رومبې آیت مبارك هم دې معنی کښې اخستل غور طلب امردې.ځکه چه ددې آیت مبارك الفاظ خو صفا وائی چه د دنیا او آخرت نیکی ورکول دالله ﷻ لاس کښې دی نوهر سړی ته پکار دی چه هغه خپل تلاش په یو څیز نه خرچ کوی بلکه د دواړوڅیزونو د حاصلولو کوشش دې کوی چه څوك تاسو ته دنیا درکوی نو هغه د آخرت مالك هم دې.دا به ډیره ناراستی وی چه تاسو خپلې سترګې بندې کړئی او ډیرو ورکونګو نه لږ اوغواړئی.نه بلکه تاسو د دنیا او آخرت لوئې لوئې کارونو او بهترین کارونو حاصلولو دپاره کوشش کوئی.خپل نصب العین مو

صرف دنيا جوړه کړې ده.اوچت همت سره او ډېر کوشش سره او دنظر په وسعت سره دا ښه ژوند تيرولو کوشش کوه.

يادساتنې چه د دواړو جهانونو مالك صرف الله ﷻ دې.هرنفع او نقصان صرف د هغه په لاس کښې دي .هيڅوك هغه لوئې ذات سره د شراکت کولو دپاره نشته ذې .او د هغه ذات کارونو کښې مداخلت کولو والا هيڅوك نشته دې.سعادت او شقاوت هم د هغه د ذات تقسيم دې.د خزانو کنجيانې هم هغه لوئې ذات خپل لاس کښې اخستې دی .هغه هر يو مستحق ګڼړئ او چه د څه هغه مستحق دې ، هغه ته رسی.تاسو لږغوراوکړئ چه تاسو ته چه د آوريدو قوت درکړې دې دهغه دآوريدوقوت به څومره زيات وی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ | ءَامَنُوا۟ | كُونُوا۟ | قَوَّٰمِينَ | بِٱلْقِسْطِ

ائې هغه کسانو | چې ايمان موراوړې دې | شئ | تل محکم ودريدونکی | په انصاف سره

ائې دايمان خاوندانو په انصاف باندې قائم دائم ولاړ اوسيږئ

شُهَدَآءَ | لِلَّهِ | وَلَوْ عَلَىٰٓ | أَنفُسِكُمْ | أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ | وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ

ګواهي کونکی | خاص الله لره | اګر که وی | خلاف دنفسونو ستاسو | ياد دمور او پلار | او د خپلوانو

اودالله ﷻ دپاره ګواهۍ ورکوئ | اګر که(داګواهی) دخپلوځانونو ، دمور پلار يا خپلوانو خلاف وی

إِن يَكُنْ | غَنِيًّا | أَوْ فَقِيرًا | فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ | فَلَا تَتَّبِعُوا۟

که وی | مالدار | يا غريب | نو الله تعالی زيات خير خواه دې | د دې دواړو | پس مه ځئ تاسو

که هغه مالداروی اوکه غريب | هرحال کښې الله تعالی تاسو نه زيات د هغوی خيرخواه دې نو د خپل نفس په

ٱلْهَوَىٰٓ | أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ | وَإِن | تَلْوُۥٓا۟ | أَوْ تُعْرِضُوا۟

په خواهشاتو پسې | چې بې انصافی اوکړئ | اوکه | تاسو واړوئ ژبې خپلې | يامخ واړوئ دربښتياونه

تابعدارې کښې تاسو د انصاف نه منع نهٔ شئ | چې عدل پريږدئي | اوکه تاسوژبې واړوئ | ياد ګواهئ نه ډډه اوکړئ

فَإِنَّ ٱللَّهَ | كَانَ | بِمَا | تَعْمَلُونَ | خَبِيرًا ۝

نو بيشکه چې الله | دې | په هغه کارونو | چې کوئ ئې تاسو | خبردار |

نوالله ﷻ ستاسود کارونونه ښهٔ خبردې | ....

قوله تعالی: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ

ريښتونی ګواهی پټول جائز نه دی اګر چه د چا خلاف وی :الله ﷻ ايماندارو ته حکم ورکوی چه عدل او انصاف باندې مضبوطيا سره اوسئ.ددې نه يو انچ هم اخو ديخوا نشئ ، هسې نه چه د چا د ويرې په وجه يادچا دلالچ په وجه يا د چا د خوشامدئی په وجه يا چا په د رحم په وجه يا د چا د سفارش په وجه انصاف پريږدئی.ټول يو ځائې شئ او عدل جاری اوساتئ.يو بل سره دې معامله کښې مدد اوکړئی ، اودالله ﷻ مخلوق کښې عدالت قائم کړئ. دالله ﷻ دپاره ګواه جوړ شی.لکه څنګه چه بل ځائې کښې دی چه ﴿ وَأَقِيمُوا۟ ٱلشَّهَٰدَةَ لِلَّهِ ﴾ يعنی ګواهئ دالله ﷻ د رضا دپاره ورکړئی چه هغه بالکل صفا او ريښتونې وی.بدلون په کښې مه راولئ.اومه دا پټوئی.صفا صفا ريښتونې ګواهئ ورکوئی.اګر چه هغه پخپله ستاسو خلاف وی. تاسو د حق ګواهئ نه مخ مه اړونی.او يقين اوساتئی چه الله ﷻ د خپل اطاعت

کونکو او د غلامانو د خلاصي صورتونه راوباسی.څه په دې موقوف نه ده چه تاسو ددې نه د دروغو گواهئ په ذریعه خلاصې حاصل کړئ.اگر چه دا رینېتونې گواهئ د مور پلار خلاف وی ، اگر چه دا رینېتونې گواهي د رشته دارو نقصان باره کښې وی.لیکن تاسو رینېتیا بالکل مه پرېږدئ.گواهئ صفا ورکوئ.خکه چه حق په هر چا باندې حاکم دې.د گواهئ ورکولو وخت د مالدار او غریب خیال مه ساتئ خو په غریب باندې رحم کوئ.د هغوئ مصلحتونه الله ﷻ ته ښه معلوم دی.تاسو هر صورت کښې او هر حالت کښې رښتونې گواهئ ورکوئ.د چا بدو کښې مه راځئ هسې نه چه پخپله درنه بد اوشی.که تاسو چاسره دښمنی کوئ یا عصبیت کوئ او تاسو کښې د قومیت جراثیم وی نو داسې حالت تاسو ته پکار دی چې عدل او انصاف نه کار واخلئ. بلکه هر حال کښې او هر وخت کښې د انصاف لمن نیسئ.لکه بل ځائې کښې د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ اِعْدِلُوْا ۟ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ یعنی دیو قوم دشمنی دې تاسو لره د عدل نه په خلاف کولو آماده نکړی،عدل کوئ او هم دا تقوی ته نزدې دی.

دعبدالله بن رواحه ﷺ کردار:- حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ چه کله خیبر والو ته د هغوئ دېتواو باغونو اندازې لگولو دپاره اولیږلو نو هغوئ دوی ته رشوت ورکولو چه تاسو مقدار کم اوښائې.نو حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ ورته فرمائی چه واورئ!د الله ﷻ نبی ماته د ټول مخلوق نه زیات عزیز دې او تاسو ماته د سپو او خنزیرانو نه کم یئ.نو ددې باوجود چې زما د حضرت نبی کریم ﷺ سره محبت دې.او تاسو سره مې دشمنی ده دا ناممکن ده چه څه عدل پرېږدم او انصاف نه لرې شم.ددې آوریدو سره هغه دهغه خلقو اوونیل چه هم دې سره خو زمکه او آسمان قائم دی.دا پوره حدیث به د سورة مائده تفسیر کښې انشاء الله راشی.

قوله تعالی:: وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿١٣٥﴾

بیا فرمائی که تاسو شهادت کښې تحریف اوکړو ، غلطی مو اوکړه ، دواقعې خلاف مو کار اوکړو .ډیر په کمزوری آواز مو پیچیده الفاظ اوئیل ،واقعات مو کم یا زیات کړل ، یا مو څه پټ کړل یا مو څه زیات بیان کړل،نو یاد ساتئ الله ﷻ غوندې خبر لرونکی مخکښې دا چال نشی چلیدې ، ددې بدله به هلته مومئ ، او ددې سزا به هلته ملاویږی.د حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه بهترین گواه هغه دې چه د تپوس کولو نه مخکښې رینېتونې گواهي ورکړی.([1])

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا	اٰمِنُوْا	بِاللّٰهِ	وَرَسُوْلِهٖ	وَالْكِتٰبِ الَّذِيْ	نَزَّلَ
انې هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دې	ایمان راوړئ	په الله	اودهغه په رسول	اوپه کتاب هغه باندې	چې نازل کړې دې الله
انې د ایمان خاوندانو په الله ﷻ (په رښتیا او په اخلاص سره) ایمان راوړئ	اودهغه په رسول هم او په هغه کتاب چې				
عَلٰى رَسُوْلِهٖ	وَالْكِتٰبِ الَّذِيْٓ	اَنْزَلَ	مِنْ قَبْلُ ؕ		
په رسول خپل باندې	او په هغه کتاب باندې	چې په یوخل نازل کړې دې الله	مخکښې		
پخپل رسول نې نازل کړې دی	اوپه هغه کتاب چې ددې نه وړاندې نازل شوی دې				
وَمَنْ	يَّكْفُرْ	بِاللّٰهِ	وَمَلٰٓئِكَتِهٖ	وَكُتُبِهٖ	
او هغه څوک	چې انکار نې اوکړو	د الله نه	اودفرښتو دهغه نه	او د کتابونو دهغه نه	
اوچا چې د الله ﷻ (دوحدانیت) نه .... اودالله ﷻ د فرښتو نه .... او د کتابونو نه					

([1]) صحیح مسلم کتاب اقضیة باب بیان خیر الشهود : ۱۷۱۹).

بَعِيدًا	ضَلَـٰلًۢا	ضَلَّ	فَقَدْ	وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ	وَرُسُلِهِۦ
لرې سره	په ګمراهۍ	ګمراهه شو	نو په تحقیق سره	اودورځ داخرت نه	اودرسولانو دهغه نه

اود الله ﷻ د پيغمبرانو نه او دآخرت نه انکار اوکړوا نوهغه په ګمراهۍ کښې ډيرلرې لاړدې

قوله تعالى: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ

مسلمان چې ايماندار دې هغه ته دايمان راوړلو مطلب:- ايمان والوته حکم کيږي چه ايمان کښې پوره پوره داخل شئ؛ ټول احکام ، ټول شريعت لره دايمان جزئيات اومنئ؛ دا خيال دې ستاسونه وی چه څه تحصيل حاصل دې نه. بلکه تکميل کامل دې چه ايمان مو راوړې دې نو اوس په دې قائم اوسئ؛ که الله تعالى منئ؛ نو څنګه چه هغه تاسوته وائي نوهغه شان ئې اومنئ؛ هم دا مطلب دې دهر مسلمان ددې دعا چه مونږ ته د صراط مستقيم هدايت اوکړه. يعنى مونږ په هدايت لره ثابت قدم او مدام اوساته په دې کښې مونږ مضبوط کړه او مونږ ته په کښې زياتوالي راکړه. داشان دلته هم مومنانو ته په خپل ذات اقدس اوپه رسول الله ﷺ باندې دايمان راوړلو وائی.او آيت مبارک کښې ايماندارو ته خطاب دې او فرمائی چه دالله تعالى نه ويريږئ او په رسول الله ﷺ باندې ايمان راوړئ.

د نزل او انزل مصداق:- د رومبی کتاب نه مراد قران پاک دې.او ددې نه مخکښې کتاب نه مراد ټول نبيانو باندې چه کوم کتابونه نازل شوی دی .هغه دی.د قران دپاره لفظ ﴿ نزل ﴾ استعمال شوې دې.او د نورو کتابونودپاره ﴿ انزل ﴾ځکه چه قران پاک په مزه مزه وخت په وخت لږ لږ نازل شو او باقی پوره يو ځل باندې نازل شوی دی.

وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَـٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَـٰلًۢا بَعِيدًا

بيافرمائی چه کوم سړی په الله تعالى باندې د هغه په فرښتوباندې، دهغه په کتابونو باندې ، دهغه په رسولانوباندې،په آخرت باندې کفر اوکړی هغه هدايت نه لرې شو.او ډيرلرې پريوتلو. په ګمراهۍ کښې د يو نه بل طرفته لاړو.

ثُمَّ كَفَرُوا۟	ثُمَّ ءَامَنُوا۟	كَفَرُوا۟	ثُمَّ	ءَامَنُوا۟	إِنَّ ٱلَّذِينَ
بيا ئې کفر اوکړو	بيائې ايمان راوړوا	کفر اوکړوا	بيا ئې	چې ايمان ئې راوړوا	بيشکه هغه کسان

بيشکه چا چې ايمان راوړو | بيامنکر شوا | بيا ئې ايمان راوړوا او بيا منکر شو

لِيَهْدِيَهُمْ	وَلَا	لَهُمْ	لِيَغْفِرَ	ٱللَّهُ	لَّمْ يَكُنِ	كُفْرًا	ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟
اوښائې هغوی ته	اونه چې	هغوی	چې اوبښی	الله	نه دې	په کفر کښې	بيا زيات شول

او بيا ئې په انکار کولو کښې زياتې اوکړوا نو الله به هغوی هيڅ کله اونه بښی | اونه به هغوی ته

ٱلَّذِينَ	أَلِيمًا	عَذَابًا	لَهُمْ	بِأَنَّ	بَشِّرِ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ	سَبِيلًۢا
هغه منافقان		عذاب ادردناك	دهغوئ دپاره	چې بيشکه دې	زيرې ورکړه منافقانو ته	نيغه لار

سمه لار اوښائی| دې منافقانو ته خبرورکړه چې د دوئ دپاره دردناک عذاب مقرر دې | هغه کسان

أَيَبْتَغُونَ	مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ	أَوْلِيَآءَ	ٱلْكَـٰفِرِينَ	يَتَّخِذُونَ
آيا طلبوی	سوا د مومنانو نه	دوستان	کافران	چې نيسی

چې د مسلمانانو نه سوا کافران دوستان جوړوی | .... آيا دوئ د کافرانو نه

عِنۡدَهُمُ الۡعِزَّةَ فَاِنَّ الۡعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيۡعًا ۝ وَقَدۡ

ددي کافرانو سره | عزت | نوبيشکه | عزت | خاص الله لره دي | ټول | اوبه تحقيق سره

عزت غواړي | ....خو بيشکه هر قسم عزت ذ الله ﷻ سره دي | او يقينا

نَزَّلَ عَلَيۡكُمۡ فِى الۡكِتٰبِ اَنۡ اِذَا سَمِعۡتُمۡ اٰيٰتِ اللّٰهِ

نازل کړې دي| په تاسو باندې| په دې کتاب کښې | دا حکم | چې کله | واورئ تاسو| آيتونه د الله

الله تعالى په تاسو باندې کتاب (قرآن) کښې دا حکم نازل کړې دې اچې کله واورئ چې د الله ﷻ آيتونو

يُكۡفَرُ بِهَا وَيُسۡتَهۡزَاُ بِهَا فَلَا تَقۡعُدُوۡا مَعَهُمۡ

چې انکار کولې شي | د هغې نه | اوټوقې کيږي | په هغې پورې | نومه کينئ تاسو| دهغوئ سره

نه انکار کولې شي | .... او ورپورې ټوقې کولې شي | ....نو هغوئ سره مه کينئ

حَتّٰى يَخُوۡضُوۡا فِىۡ حَدِيۡثٍ غَيۡرِهٖۤ اِنَّكُمۡ

تردې پورې| چې مشغول شي هغوئ| په داسې خبره کښې | چې بدله وی دهغې نه| بيشکه تاسو

ترڅوچې هغوئ په بله خبره کښې مشغول نشي | که تاسو داسې اوکړو (يعنی په قرآن پورې د ټوقو کولو

اِذًا مِّثۡلُهُمۡ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الۡمُنٰفِقِيۡنَ

په دغه وخت کښې | پشان دهغوئ يئ| بيشکه الله | يوځائې جمع کونکې دې| منافقانولره

باوجود هم په هغه مجلس کښې ناست پاتې شوې) نو دهغوئ په شان به شئ| بيشکه الله ﷻ به منافقان

وَالۡكٰفِرِيۡنَ فِىۡ جَهَنَّمَ جَمِيۡعًا ۝

او کافرانو لره | په دوزخ کښې | په جمع سره |

اوکافران ټول په دوزخ کښې راجمع کړي |

قوله تعالى:: اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا ثُمَّ كَفَرُوۡا ثُمَّ اٰمَنُوۡا ثُمَّ كَفَرُوۡا ثُمَّ ازۡدَادُوۡا كُفۡرًا

کافرو سره موالاتو کښې عزت نشته دګناه مجلس کښې کيناستل هم ګناه ده :- ارشاد دي چه څوك ايمان راوړي اوبيا مرتدشي ،بيا مومن شي او بيا کافر شي ، بيا په خپـل کفر بانـدې کلك ولاړ وی او هم په دې حالت کښې مړ شي نو نه خو دده توبه قبليږي او نه دده د ببښنې څه امکان شته.او نه دده خلاصې شته او نه به دې کامياب شي او نه به الله ﷻ دې اوبښي او نه به دې نيغې لارې ته راولی.علی ﷺ چه به ددې آيت مبارك تلاوت اوکړو.نو فرمائيل به ئې چه مرتدته دې درې ځل اووئيلې شي چه توبه اوباسه

قوله تعالى:: اَلَّذِيۡنَ يَتَّخِذُوۡنَ الۡكٰفِرِيۡنَ اَوۡلِيَآءَ مِنۡ دُوۡنِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ

بيا فرمائي چه دا د منافقانو حال دې چه ددوی په زړونو بانـدې مهر لګولې شی، بيـا دوی مومنان پريږدي او کافرو سره دوستانه کوي.يو طرفته په ظاهره مومنانوسره مـلاؤ وی او بـل طرفتـه کـافرو سره کيني او مومنانو پورې خنداګانې کوي.او وائی چه مونږ هغوئ (مسلمانانو) نه بې قوف جوړ کړې دی، اصل کښې مونږ تاسو سره يو.نوالله ﷻ د دوی اصلی مقصد دوی ته پـيش کـوی او د دوی نـاکـامی بيـان فرمائی چه تاسو غواړئی چه دوی سره ستاسو عزت وی،دوی تاسوته دهوکـه درکـوی ، اوتـاسو غلطی کښې اخته ئې.واورئی د عزتونو مالك صرف الله ﷻ دې ، هغـه وحده لاشريك دې ، هغـه ذات چه چاتـه

غواړي نو عزت ورکوي.او يو آيت مبارك کښې دی چه ﴿مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ﴾ او فرمائي چه ﴿فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ﴾ يعنې عزت الله ﷻ سره دې او دهغه د رسول ﷺ او دمومنانو سره ليکن دا منافقان خلق نه پوهيږي. مقصد دا دې چه حقيقي عزت غواړني نو د الله تعالى نيکو بندګانو سره يو ځائې شي او د هغه عبادت طرفته راشي؛ او د هغه پاك ذات نه د عزت غوښتونکي جوړ شي.دنيا او آخرت کښې به هغه تاسو ته عزتمند جوړ کړي.

مسند احمد کښې د امام احمدبن حنبل رحمه الله دا حديث په دې ځائې کښې د ياد ساتلو دې چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم کس د غرور او فخرپه طور خپل عزت ظاهرولو دپاره خپل نسب خپل کافر پلار نيکه سره وي او نهوپورې اورسي نو هغه به هم هغوئ سره لسم جهنمي دې.(١)

قوله تعالى: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ﴾

دګناه په مجلس کښې کيناستل ګناه ده:- بيا فرمان دې چه هر کله تاسو منع کړې شوئي چه په کوم مجلس کښې دالله ﷻ د آيتونو نه انکار کولې شي او هغوئ پورې خنداګاني کولې شي نو په هغې کښې مه کينئ ، بيا هم که تاسو داسې مجلسونو کښې کينئ نو ياد ساتئ چه ځما په نيز به تاسوهم د هغه سره شميرلې شئ.تاسو به هم د هغوئ په ګناهونو کښې شريك يئ.لکه يو بل حديث مبارك کښې دی چه په کوم دسترخوان شراب نوشي کيږي نو په دې يو داسې سړی ته کيناستل نه دی يکار چه هغه په الله ﷻ او په ورځ د قيامت ايمان لري.(٢) دې آيت مبارك کښې چه دکوم ممانعت ذکر دې هغه د سورة انعام مکی ، دا آيت دې چه ﴿وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ يعنې هرکله چه تاسو دوی اوګورئ چه ځما په آيتونو کښې غوتې لګولو دپاره کينې نو دوی نه مخ واړوه.

د پورتني ايت د نسخې قول:- حضرت مقاتل بن حيان رحمه الله فرمائي چه ددې آيت حکم ﴿اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ دالله ﷻ ددې فرمان ﴿وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّلٰكِنْ ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ﴾ سره منسوخ شوې دې.يعنې متقيانو باندې د دوی د حساب هيڅ بوج نشته دې.ليکن نصيحت دې.څه تعجب دې چه دوی بچ شي.

قوله تعالى: ﴿اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيْعَا﴾

منافقان به کافرانو سره يوځائې په جهنم کښې وي:- بيا دالله ﷻ فرمان دې چه الله ﷻ ټول منافقان او ټول کافران جهنم کښې داخلونکي دې يعنې څنګه چه دا منافقان د دی کافرو په کفر کښې دلته شريك دی دقيامت په ورځ به دوی جهنم کښې هميشه دپاره اودهغه ځائې سختو عذابونو کښې ورسره هم شريك وي.د هغه ځائې سزاګانو او قيدوبند کښې ،طوق اوځنځيرونو کښې ، دګرمواو ترخو اوبو څکلو کښې اوديپ او وينو څکلو کښې به هم دوی سره شريك وي ، او د دائمی سزا اعلان به ټولو ته اوروليې شي.

اَلَّذِيْنَ	يَتَرَبَّصُوْنَ
هغه منافقان	چې انتظارکوي
دوئ ستاسوپه باره کښې (په تاسو) د(بدو) حالاتو انتظار کوي	

(١) احمد :١٣٤/٤ (-

(٢) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی دخول الحمام : (٢٨٠١) -

بِكُمْ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللّٰهِ قَالُوْٓا اَلَمْ نَكُنْ

په باره ستاسو کښې | نو که چرې وه | تاسولره | فتح | دطرفه دالله نه | نو وايئ | آيا نهٔ وو مونږ

که تاسو ته الله ﷻ (په دشمن) کاميابي درکړي | نو دوئ به (تاسو) ته وايئ چې آيا مونږ ....

مَّعَكُمْ ۖ وَاِنْ كَانَ لِلْكٰفِرِيْنَ نَصِيْبٌ ۙ قَالُوْٓا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ

تاسو سره | او که چرې وی | کافرانو لره | څه حصه | نو وايئ | آيا نهٔ وو قادر شوی مونږ

تاسو سره ملګري نه وو څه؟ | او که کافر غالب شي | نو (هغوی ته) وائي چې آيا مونږ په تاسو غالب کيدونکي نهٔ وو؟

عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ

په تاسو | او بچ کړې مو نهٔ وئ تاسو | دمومنانو نه | نو الله | به فيصله کوي

خو سره د دې مونږ تاسو دمسلمانانو نه بچ کړئ | او الله ﷻ به د قيامت په ورځ ستاسو په مينځ کښې فيصله کوي

بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكٰفِرِيْنَ

په منځ ستاسو کښې | په ورځ دقيامت | او هرګز نهٔ دهٔ ګرځولي الله | دپاره دکافرانو

.... | او هيڅرې به الله ﷻ کافرانو ته د مسلمانانو په مقابله کښې ....

عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ۧ

په مومنانو باندې | لاره دغلبې

غلبه ورنکړي | ....

قوله تعالى: اَلَّذِيْنَ يَتَرَبَّصُوْنَ بِكُمْ

د منافق مونځ او دمنافق مثال:- دمنافقانو باطني ذکر دې چه د مسلمانانو د بربادئ او د پستئ په تلاش کښې دی.موقع ګوري، کله چه يو جهادکښې مسلمانان کامياب شئ او د الله ﷻ مدد سره په دوی غالب شي نودوی ملګرتيا کولو دپاره راشي او وائي چه مونږ هم ستاسوملګري يو. او کله که الله ﷻ د مسلمانانو د آزميښت دپاره دوی مغلوب کړی لکه چه په احد کښې شوی وو ، اګر چه انجام کښې حق غالب شو ، نو دوی هغوئ ورخی او وائی چه پټ په پټه خو مونږ ستاسومرسته کوو.او هغوی (مسلمانانو)ته نقصان رسوو. دا خمونږ چالاکي ده چه ددې په وجه تاسو غالب شوئي.دا د دوی کارونه دی چه په دوؤ کشتو باندې پښې ايږدی.دوی نه د دين شو اونه د سادين.دوی خپل مکر خپل ځان دپاره د فخر باعث ګنړی.خو دا ددوی د بې ايمانئ او کم يقينئ دليل دې.ددوی دا کچه رنګ به ترکومې پورې وی.ترکومې به تش ډهولونه غږوی ؟ د کاغذ کشتئ به ترکومې روانه وی ؟ وخت به راشي چه دوی به خپلو کړو باندې پښيمانه شي.په خپل بې وقوف توب به لاسونه مروړی.په خپلو کرتوتونو باندې به اوښکې تويوی.کله چه دالله ﷻ رېښتونې فيصله واوری نو دوی به نااميده شي.ددی رازونه به ښکاره شي او پټ به ئې هم ښکاره شي ، چه د دوی دننه زړه کښې څه دی هغه به بهر راوخی .ددوی داپاليسی اوحکمت عملی او مصلحت او اقتضائې موقع به زر ترزره د ويرې په صورت کښې مخکښې راشي .اودوی به د عالم الغيب په بې پناه عذابونو کښې راګير شي.ناممکن ده چه کافرانو ته به الله ﷻ په مسلمانانو لار ورکړي.

دعلی ﷺ په قول کښې د سبیلا مطلب:- حضرت علی ﷺ نه یوسړی دده د مطلب تپوس اوکړو نو دوی اولنئ جملې سره یو ځائې اولوستلو. مطلب دا وو چه د قیامت په ورځ به داسې نه وی.

د سبیل دریم مفهوم:- داهم مروی دی چه د سبیل نه مراد حُجّت دې.خودده ظاهری معنی اخستو کښې هم څه مانع نشته دې .یعنی دا ممکن نه ده چه الله ﷻ اوس دوی تـه تـرقیامت پورې یو داسې صورت جوړ کړی .چه کافر دومره غلبه حاصله کړی چه مسلمانان بالکل ختم شی،دا بله خبره ده چه دوی ته د دنیاپه لحاظ سره په څه وخت کښې کامیابی حاصله شی.خو انجام به دمسلمانانو بهتر وی .دنیا کښې هم او آخرت کښې هم.

دالله مدد د مسلمانانو سره دې:- دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ یعنی مونږ د خپلورسولانواوایماندارو مدد په دنیا کښې ضرور کوو. او دده په معنی کښې یو لطافت داهم دې چه منافقانو ته د مسلمانانو د ذلت او ددوی د بربادئی انتظار وو،نودوی مایوسه کړې شو چه الله تعالٰی به هیڅ کله هم کافران په مسلمانانو غالب نکړی .تاسو مه خوشحالیږئ.هغوئ چه دکومې ویرې د مسلمانانو سره ملګرتیا نه کوله هغه ویره نې هم زائله کړه. چه تاسودا اونه ګنړئ چه ګنې مسلمانان به ختم شی.

د ایت استدلال:- هم ددې مطلب وضاحت آیت ﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ﴾ کښې شوې دې.ددې آیت کریمه نه حضرات علماء کرامو په دې خبره استدلال کړې دې چه مسلمان غلام په کافر خرڅول جائز نه دی.ځکه چه په دې صورت کښې یو کافر ته په یو مسلمان غالب کول دی او په دې کښې د مسلمان ذلت دې.چه کومو بعضې ذی علم دا سودا جائز کړې ده. هغوئ ددې حکم کوی چې دا دې دخپل ملکیت نه آزاد کړی.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ
بیشکه منافقان | دهوکه کوی | دالله سره|حالانکه هغه
دامنافقان الله ﷻ سره دهوکه کوی | (حال دا چې په حقیقت کښې) دوئ
خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ
ګتکه ورکوونکې دې هغوی ته| اوهرکله چې| اودریږی دوئ| مانځه ته | نواودریږی دوئ| سست
الله په دهوکه کښې غورزولی دی| .... اوکله چې مونځ ته اودریږی نو سست اودریږی
يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ مُّذَبْذَبِينَ
خودنه کوی دوئ|خلقو ته | اونهٔ یادوی دوئ| الله لره| مګر | لږ | حال داچې حیران پریشان دی
خلقو ته خان ښائی| اوډیر کم خلق الله یادوی | دوی دکفر اواسلام په مینځ کښې دی
بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَمَن
په منځ کښې | نهٔ دی د دوی (مسلمانو) سره | اونهٔ دی د دوی (کافرانو) سره | اوهغه څوک
..........نهٔ سم یوخوا دی اونهٔ بل خوا(نهٔ مسلمانان دی اونهٔ کافران)| او چا لره چې
يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ۝
چې بې لارې کړی هغه لره | الله | نوتهٔ هرګز نه شې موندلی| دپاره دهغه | لاره |
الله ﷻ بې لارې کړی | د هغوئ دپاره به تهٔ هیڅ کله سمه اونهٔ مومې |

قوله تعالی: إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ

منافقان الله سره دهوکه نشي کولي:- د سورة بقرة په شروع کښې هم آيت ﴿يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ﴾ په دې مضمون تير شوې دې.دلته هم دا بيان کيږي چه دا ناپوهه منافقان د خپل رب په مخکښې چالونه چلوی. چه څه ددوی په سينوکښې پټې خبرې دی او زړه کښې ئې پټ رازونه دی د هغې نه الله ﷻ ښه خبر دی. کم فهمی: کښې پراته دی چه څنګه په دنياکښې ددوی چال چليدو او خپل ځان ئې مسلمانانو کښې ګرځولو ،نو دغه شان به الله تعالی سره هم د دوی مکرفريب چليږی.نو قران پاك کښې دی چه د قيامت په ورځ به داخلق هم الله ﷻ ته د خپل يو رنګئ قسمونه خوری لکه څنګه چه دلته خوری ، ليکن د هغه عالم الغيب په مخکښې داهرڅه نا کاره او کارآمد نه دی.الله تعالی هم دوی په دهوکه کښې ساتلی دی.هغه ذات دوی ته مهلت ورکوی ، ددوی کبر زياتوی ، دوی ښه خوشحاله دی ، او خپل ځان دپاره دابه ګنړی.دقيامت په ورځ به د دوی هم دا حال وی چه مسلمانان به نور کښې روان وی او دوی به ورته آوازونه کوی چه صبر اوکړئی مونږ هم درسره ځو. جواب کښې به ورته اووئيلې شی چه (دنيا ته واپس شئ او (هلته په دنيا کښې د ايمان) رڼړا تلاش کړئی او هغه راوړئی.دوی به واپس شی او په (د مسلمانانو او منافقانو په) مينځ کښې به پرده راشی. مسلمانانو طرفته به رحمت وی او دوی طرفته به عذاب وی.حديث مبارك کښې دی چه څوک بيانوی يعنی د چا عيب بيانوی نو الله ﷻ به هم هغه ته وانی يعنی دهغه عيب به بيانوی. او چه څوك رياکاری کوی نوالله ﷻ به هم هغه ته ښائی.[1]

دمنافقانو انجام:- او حديث مبارك کښې دی چه په دې منافقانوکښې به هغه خلق هم وی چه په ظاهره به الله تعالی ددوی باره کښې اووائی چه دوی جنت ته داخل کړئی خو فرښتې به دوی دوزخ ته داخل کړی.الله ﷻ دې مونږ خپله پناه کښې اوساتی .

قوله تعالی: وَإِذَا قَامُوْٓا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوْا كُسَالٰى

د منافقانو د مونځ کيفيت:- بيا ددې منافقانو د بدذوقئ بيان کيږی چه د مونځ په شان بهترين عبادت کښې هم د دوی نصيب نشته دې.ځکه چه دوی کښې نيك نيتی ، حسن عمل ، حقيقی ايمان ، او رينښتونې يقين نشته.حضرت ابن عباس ﷺ سترې شوی بدن مونځ ادا کيدو ته مکروه وئيل او هغوئ به فرمائيل چه پکار دی چه مونځ ښه په ذوق و شوق ، او رضا او خوشحالئ او پوره رغبت ،او انتهائی توجو سره مونځ ته اودريږی او دا يقين دې ساتی چه دده آواز الله ﷻ آوری.دده طلب پوره کولو ته تيار دې.داخو شو د هغه منافقانو ظاهری حالت چه سترې او تنګ زړه سره هسې وخت تيرولو دپاره مونځ ته راځی .خو د دوی اندرونی حالت دادې چه د اخلاص نه په ميلونو لرې دی.د دوی رب سره هيڅ تعلق نشته.ددې شهرت دپاره چه دوی ته خلق مونځګزار اووائی او د دوی ايمان ظاهرشی ، دوی مونځ په دې وجه کوی .دې خلقوته به څه ملاؤ شی چه ددوی په زړونوکښې د بتانو مينه ده ؟ همدا وجه ده چه په هغه مونځونوکښې چې په کومو کښې به دوئ يوبل کم ليدل دوئ به هغې کښې غير حاضر وو.لکه دسحر او ماسختن مونځ کښې .

په منافقانو باندې ګران مونځ :- بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه ټولو نه زيات ګران مونځ په منافقانو دماسختن او سحر دې.که دا خلق ﷺ د زړه نه ددې مونځونو د فضيلت قائل وې نو ډير لرې نه به راتلل او ضرور به راتلل.خما خو اراده کيږی چه تکبير اووايم او بل څوك په خپل ځائې امامت دپاره مقررکړم او مونځ پرې شروع کړم اوځه خلقو نه لرګی واخلم اود هغه خلقو

[1]) صحيح بخاری کتاب الرقاق باب الرياء والسمعة : ٦٤٩٩، صحيح مسلم: ٢٩٨٧)-

کورونو ته لاړشم چه کوم خلق جمع کېښي نه شامليږي او لرګي ددې خلقو د کورونو نه ګير چاپيره واچوم او حکم اوکړم چه د دوی کورونه اوسوزوئی.[1]

دماشومانو په وجه د کورونو سزولو نه منع ګيدل:- يو روايت کښې دی چه په الله قسم که دوی ته ددې خبرې اميد وی چې مونږ ته به ډير هډوکي يا دوه ښکرونه ملاوشي نو دوی به په منډه راتلل.خو دوی سره دالله ﷺ د ثوابونو هيڅ قدر نشته.[2]که ماته د ماشومانواو ښځو خيال نه وې نو ما به ددوی کورونه سوزولي وې.[3]

د الله تعالی اهانت کونکې مونځګذار:- ابويعلي کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه کوم سړې د خلقو موجودګئ کښې مونځ ښه طريقې سره کوی خو کله چه څوك نه وی نو مونځ ښه طريقې سره نه کوی.دا هغه خلق دی چه دوی د خپل رب اهانت اوکړو.[4]

وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ۝

ډيرکم الله يادوی:- بيا فرمائی چه دا خلق د الله ﷺ ذکر هم ډير کم کوی.يعنی مونځ کښې د دوی زړه نه لږی.دوی چه څه وائی نوپه هغې نه پوهيږی.بلکه غافله زړه او بې پرواه نفس سره مونځ کوی.حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه دا دمنافقانو مونځ دې .دا دمنافقانومونځ دې چه ناست دې او نمر طرفته ګوری تردې چه کله هغه دوبيږی نو شيطان خپل دواړه ښکرې دده ګير چاپيره کړې .او زر زر څلور رکعته اوکړی.اوپه هغې کښې دالله ﷺ ذکر برائې نام کوی (مسلم وغيره)

قوله تعالی: مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ

دمنافقانو تذبذب:- دامنافقان حيران او پريشان دی.د ايمان او کفر په مينځ کښې ددوی زړه مضطرب دی.نه په صفا زړه مسلمانانو سره دی او نه کافرو سره.کله ددوی په زړونوکښې د اسلام نور اوبرقيږی او کله په دوی د کفر تيرې راشی او دوی دايمان نه يو طرفته شی. نه خو د حضرت نبی کريم ﷺ صحابه کرام ﷺ طرفته دی اونه يهوديانو طرفته.حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه د منافق مثال داسې دی لکه د دوؤ رمو مينځ کښې د چيلئ ، کله هلته چغې وهلی بئ بئ کوی يعنی چغې وهی او دې رمې طرفته زی او کله بل طرفته..دوی لا دا فيصله نه ده کړې چه دوی سره لاړ شو اوکه هغوئ سره.[5]يو روايت کښې دی چه ددې پشان يو حديث د حضرت عبيد بن عمير ﷺ دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ مخکښې بيان کړو خو په هغې څه الفاظ کم زيات وو.نوحضرت عبدالله ﷺ خپل آوريدلی الفاظ دوباره اوئيل چه نه داسې نه ده ،بلکه اصل حديث داسې دې. اوپه دې حضرت عبيد ﷺ خفه شو (ممکن دی چه يوبزرګ يو شان او بل شان الفاظ آوريدلی وی).[6]

دمومن ،کافراومنافق مثال:- ابن ابی حاتم کښې دی چه د مومن ،کافر او منافق مثال د هغه درې کسانو په شان دې چه يو درياب ته لاړل .اويو خو ددې په غاړه ولاړ پاتې شو ، دويم منزل مقصودته اورسيدو ، او دريم چه کله مينځ ته اورسيدو نو يو طرفته او بل طرفته ده ته خلقو آوازونه شروع کړل چه چرته د هلاکيدو دپاره لاړې ، واپس شه ، بل طرف والو ورته آواز ورکړو چه راشه ځما په شان او منزل مقصود

---

[1] صحيح بخاری کتاب الاذان باب وجوب صلاة الجماعة :٦٤٤، صحيح مسلم: ٦٥١)-
[2] احمد: ٣٦٧/٢)-
[3] مسند ابی يعلی : ٥١١٧)-
[4] صحيح مسلم کتاب المساجد باب استحباب التکبير بالعصر : ٦٢٢)-
[5] صحيح مسلم کتاب صفات المنافقين : ٢٧٨٤)-
[6] احمد : ٣٢/٢،)-

ته اورسه ، نیمه لار دې وهلې ده. اوس حیران شوې کله یو طرفته ګوری او کله بل طرفته.تذبذب کښې ولاړ وی چه چرته لاړشم او چرته نه ؟ په دې کښې یو زبردسته چپه راغله او دې ئې یوړو او غوټو وهلووهلو سره مړ شو. نو کوم چه دریاب نه پورې وتل هغه مسلمان دې.او په غاړه ولاړ کافر دې.او چپوکښې ډوبیدونکوې منافق دې.

دمنافق بل مثال:- اوحدیث مبارك کښې دی چه دمنافق مثال دهغه چیلۍ په شان دې چه په یو غونډۍ ئې چیلۍ اولیدې چه شنوشنو وخوکښې څریږی.دا ورته هم نزدې ورشی او هسې هغه وانښه بونی کړی او واپس لاړه شی.اوبیا بلې غونډۍ ته لاړه شی.[1]

قوله تعالی:: وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا۝

بیا فرمائی چه څوک الله ﷻ د حق لارې نه بې لارې کړی نو د هغه ولی مرشد څوك نشی کیدې ؟هغه ذات چه څوك ګمراه کړی نوهغوئ ته به لار څوك ښائی ؟ الله ﷻ دا منافقان د دوی د بدترین عمل په وجه د سمې لارې نه بې لارې کړی دی.او اوس نه څوك دوی په سمه لار راوستې شی او نه دوی ته خلاصې ورکولې شی.دالله ﷻ دمرضۍ نه خلاف څوك کولې شی.هغه په ټولو حاکم دې.په هغه د هیڅا حکومت نشته دې .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ

ائې هغه کسانو چې ایمان موراوړې دې| مۀ نیسئ | کافران | دوستان | په ځائې

ائې دایمان خاوندانو تاسود مسلمانانو نه سوا د کافرو سره دوستانه مۀ کوئ

الْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا

د مومنانو | آیا تاسو غواړئ | دا خبره چې اوګرځوئ | الله لره| په ځان خپل | حجت

بلکه صرف مسلمانان سره دوستی کوئ| آیا تاسودا غواړئ چې دخپل ځان خلاف د الدله ﷻ

مُبِينًا ۝ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۚ وَلَنْ

ښکاره | بیشکه منافقان به وی | په درجه لاندې کښې دی | د اور | اوهرګز به او نۀ

ښکاره دلیل قائم کړئ| دایقین اوساتئ چې منافقان به ددوزخ په لاندې درجه کښې پراتۀ وی

تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ۝ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا

مومې تۀ| دپاره دهغوئ | مددګار| مګر هغه کسان | چې توبه اوباسی| اواصلاح اوکړی دعمل خپل

اوتۀ به هیڅوک ددوئ مددګار او نۀ مومې| البته څوک چې توبه اوباسی او خپله اصلاح اوکړی

وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ

اومنګلې خښې کړی| په دین دالله | اوخالص کړی| دین خپل | الله لره | نودغه خلق

اودالله ﷻ دین مضبوطیاسره اونیسی | اوخپل دین خالص دالله دپاره کړی| نودغه کسان

---

[1]) الطبری : ۱۰۷۳۷)-

مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ط	وَسَوْفَ	يُؤْتِ	اللهُ	الْمُؤْمِنِيْنَ	اَجْرًا	عَظِيْمًا۝
مومنانو سره دي | او	زر به | ورکړي		الله	مومنانوته	بدله	لويه

به مومنانوسره ملګرې وي \| اومومنانو ته به الله ﷻ ډيرلوئي اجر ورکړي ....

مَا يَفْعَلُ	اللهُ	بِعَذَابِكُمْ	اِنْ شَكَرْتُمْ	وَاٰمَنْتُمْ ط	وَكَانَ اللهُ
څه کوي |	الله |	په عذاب ستاسو |	که شکراوباسئ تاسو |	اوايمان راوړئ |	اودي الله

الله ﷻ تاسونه په عذاب درکولو څه کوي اخو که تاسو شکر اوباسئ اوايمان راوړئ \| اوالله تعالی

شَاكِرًا	عَلِيْمًا۝
قدردان |	پوهه

ډيرقدردان او په هرڅه پوهه دي

کافرو سره دوستی کول منع دی :- الله مسلمانان ددې خبرې نه منع کوي او فرمائي ورته چه کافرو سره دوستئ مه کوئي ، هغوئ سره د زړه محبت مه ساتئي ، هر وخت هغوئ سره ناسته پاسته مه کوئي ، د مسلمانانو رازونه هغوئ ته مه ښکاره کوئي،اوهغوئ سره پټ تعلقات مه ساتئ.لکه څنګه چه بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ مومنانو ته پکار دی چه دمومنانونه سوا کافروسره دوستی نه ساتي ، داسې کولو والا دالله ﷻ په نيز دهيڅ ښيګړې مستحق نه دې.خوکه صرف دبچ کولو په طور وي او ظاهر داري وي نو بله خبره ده.الله ﷻ تاسو د خپل ذات مبارك نه ويروي.يعنی که تاسو د هغه نافرمانئ کوئی نو تاسو ته پکار دی چه د هغه د عذاب نه ويريږئي.

د سلطان لفظ معنی:- ابن ابی حاتم کښې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمانيل چه په قران پاك کښې چرته هم د سلطان لفظ وی نو هلته ددې نه مراد حجت دې.يعنی که تاسو مومنان پريښودل او کافرو سره مو دوستی جوړه کړه نو ستاسو دا فعل به کافی ثابت شی او پوره دليل به وی ددې خبرې چه تاسو ته الله ﷻ سزا درکړی.ډير مفسرينو ددې آيت مبارك هم دا تفسير بيان کړې دې.

قوله تعالی:: اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

د درک لفظ معنی:- بيا دمنافقانو د انجام ذکر کيږی چه هغوئ به ددې خپل سخت کفر په وجه د جهنم د ټولو نه لاندې طبقه کښې داخليږی ﴿ درك ﴾ مقابل دې د درجې.جنت کښې درجې دی يو نه يو اعلی.او دوزخ کښې درك دی يو نه يو لاندې.

په جهنم کښې د منافقانو دعذاب کيفيت:- حضرت ابوهريره ﷺ فرمائی چه دوی به د اور صندقونو کښې بندولې شی او جهنم ته به اچولې شی.او دوی به سوزلې شی.حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه دا صندوق به داوسپنې وی چه اور لګيدوسره به اورشی اودا به څلورو وارو طرفونونه بالکل بند وی.او ددوی د مدد کولو دپاره به هيڅوك نه وی چه دوی جهنم نه راوباسی.يا د دوی په عذابونوکښې څه کمې اوشی.

قوله تعالی:: اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاعْتَصَمُوْا بِاللهِ

خو دوی کښې چه څوک توبه اوباسی او پښيمانه شی او په رښتونی زړه سره نفاق پريږدی او د رب تعالی نه د خپلو ګناهونو معافی اوغواړی ، بيا خپلو عملونو کښې اخلاص پيدا کړی.اوصرف د الله ﷻ د رضا دپاره نيك عملونه اوکړی ، ريا کاری په اخلاص بدله کړی ، دالله ﷻ دين لره مضبوطيا سره

اونیسی ، نوبیشکه الله ﷻ ددوی توبه قبلوی.اودوی به ریښتونو مسلمانانو کښې داخل شی.او دوی ته به اعلی اجر ورکړی.
ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه خپل دین خالص کړئی نو دې دپاره به لږ عمل هم کافی وی.([1])
قوله تعالی:: مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ
بیا ارشاد فرمائی چه الله ﷻ غنی اوبې نیاز دې.هغه بندګانو ته سزا ورکول نه غواړی ، خو کله چه دا بندګان ګناه کوی نو دوی ته سزا ورکول ضروری دی.نو فرمائی که تاسو خپل اعمال ښه کړئی او په الله ﷻ اود هغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړئی نوهیڅ وجه نه ده چه الله ﷻ تاسو ته عذاب درکړی.هغه پاك ذات خو د وړو وړو نیکو هم قدردان دې.چه څوك د هغه شکرادا کوی نو هغه پاك ذات د هغه عزت افزائی کوی.هغه پاك ذات پوره او صحیح علم والا دې.هغه ذات ته معلومه ده چه د چا عمل د اخلاص او قبولیت اوقدر والا دې.هغه عظیم ذات ته معلومه ده چه په کوم زړه کښې ایمان قوی دې او کوم یو زړه ایمان نه خالی دې.چه کوم ایمان او اخلاص والا دی هغوئ ته به مکمله حصه ورکوی اوبدله به ورکوی (الله ﷻ دې مونږ ته دایمان او اخلاص دولت رانصیب کړی او بیا ددې اجراو ثواب راکړی .... آمین).

(الحمد لله دپنځمې پارې پښتو ترجمه ختمه شوه .)

[1] (حاکم : ٣٠٦/٤)-

لَا يُحِبُّ	اللّٰهُ	الْجَهْرَ	بِالسُّوْٓءِ	مِنَ الْقَوْلِ	اِلَّا	مَنْ	ظُلِمَ	
نه خوښوي	الله	اوچت آواز	په بده	خبره	مګر	دهغه چانه	چې ظلم پر شوی وي	
الله ﷻ ته داخوښه نه ده چې څوک په بده وينا آواز اوچت کړي| خو په چا چې زياتي شوې وي								
وَكَانَ	اللّٰهُ	سَمِيْعًا	عَلِيْمًا۝	اِنْ	تُبْدُوْا	خَيْرًا	اَوْ	تُخْفُوْهُ
او دی	الله	ښهٔ اوريدونکې	ښهٔ پوهه په پټ او ښکاره	که	تاسو ښکاره کوئ	نيکي	يا پټوئ هغه	
او الله هرڅه اوري په هرڅه عالم دی | که تاسو په ښکاره نيکي کوئ | او که په پټه ئې کوئ								
اَوْ تَعْفُوْا	عَنْ سُوْٓءٍ	فَاِنَّ اللّٰهَ	كَانَ	عَفُوًّا	قَدِيْرًا۝			
يا عفوه کوئ	د بدئ نه	نو بيشکه الله	دی	عفوه کونکې	قدرت لرونکې			
يا د خلقو بدی معاف کوئ | نو بيشکه الله ﷻ معاف کونکې په هرڅه قادر دی |								

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ

د ظالم ظلم بيانول جائز دی:- حضرت عبدالله ابن عباس ددې آيت مبارك تفسير کښې فرمائی چه د يو مسلمان دپاره جائز نه دی چه هغه بل مسلمان دپاره بد دعا اوکړی. خو چه په چا ظلم شوې وی نو هغه که ظالم ته خيرې کوی نو داجائز دی. او که هغه په دې صبر او تحمل اوکړی نو فضيلت په دې کښې دی.([1])

ظالم ته خيرې نه کول غوره دی: ابوداؤد کښې دی چه حضرت عائشه ﷣ نه غلو څه څيز پټ کړ نو حضرت عائشه هغوی دپاره بد دعا کوله نو نبی کريم ﷺ او فرمائيل چه ولې د هغه بوج سپکوې؟([2])

ظالم ته دعا کول پکار دی:- حضرت حسن ﷛ فرمائی چه هغه دپاره بد دعا نه دی کول پکار، بلکه دا دعا کول پکار دی چه ﴿اللهم اعنی عليه واستخرج حقی منه﴾ يعنی ائې الله ﷻ! په غل ما سره مدد اوکړې او د هغه نه څما حق واخلې.([3])

ظالم ته د هغه د ظلم نه زياته سزا نه دی ورکول: دوی نه په يو روايت کښې د اهم مروی دی اګر چه مظلوم ته ددې اجازت دې چه ظالم ته سزا ورکړی خو داخيال ساتل پکار دی چه دحق نه تجاوز اونه کړی.

بهتان لګونکی باندې بهتان نشی لګولې:- عبدالکريم بن مالك جزری ﷫ د دې آيت مبارك تفسير کښې فرمائی چه کنځلو کولو والا ته يعنی بد ردونيلو والا ته بد وئيلې شې. خو چه کوم سړې بهتان اوتړی نو په هغه پورې بهتان مه تړنې.

دظالم نه بدله اخستل جائز دی:- يو بل روايت کښې دی چه ﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ۝﴾ ([4]) يعنی کوم مظلوم چې دخپل ظالم نه بدله اخستلو دپاره هغه سره ظلم اوکړی نو په هغه هيڅ مواخذه نشته دې.

دجګړې ګناه په هغه چا ده چه د جګړې شروع هغه اوکړی:- ابوداؤد کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه د ددوؤ کنځلو کونکو وبال په هغه چا دې چه کوم ابتداء کړې وی. خو که مظلوم د حد نه تير شو نو بله خبره ده.([1])

---

[1]) الطبری: ٩/٣٤٤.

[2]) ابوداود کتاب الوتر باب الدعاء: ١٤٩٧، احمد: ٦/٤٥.

[3]) الطبری: ٩/٣٤٤.

[4]) الشوری: ٤١.

دکوربه شکایت کولو اجازت:- حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه یو سړې بل کره میلمه شي او کوربه د میلمه حق ادا نکړي نو دا جائز دی دې خلقوته د خپل کوربه شکایت اوکړي، تر کومې چه هغه د ده حق ادا نکړي.

دمیلمستیا حق:- ابو داؤد او ابن ماجه وغیره کښې دی چه صحابه کرام رضی الله عنهم نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته شکایت اوکړوچه نبی کریم صلی الله علیه وسلم تاسو مونږ چرته لیږئی نو هلته داسې کیږی چه دهغه ځائې خلق خمونږ میلمستیانه کوی. نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل که هغه ستاسو میلمستیا دخپل وس مطابق کوی نو خیر دې کنی تاسو دهغه نه د خپل میلمستیا حق اخلئ.([2])

دمیلمستیا اهمیت:- مسند احمد کښې یو حدیث مبارك کښې دی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمان دې چه کله یو مسلمان یو اهل قبیله کښې میلمه شي او تول شپه تیره کړي او هغه خلق دده دمیلمستیا څه حق ادا نکړي نو په هر مسلمان ددې مسلمان نصرت کول ضروری دی دهغه سړی د مال نه د هغه د پتی په قدر دې د ده میلمستیا اوکړي.([3]) د مسند یو حدیث مبارك کښې دی چه د میلمستیا شپه په هر مسلمان واجب ده. که یو مسافر تر سحره پورې محروم پاتې شی نو دا د دې کوربه په ذمه قرض دی، که ادا کوی ئې او که باقی ئې ساتی ([4])

دمیلمستیا حکم:- ددې احادیثو په وجه د امام احمد رحمه الله مذهب دې چه میلمستیا واجب ده.

درې ورځو پورې میلمستیا واجب او بیا صدقه ده

مسلك حنفي:- ملا علی قاری رحمه الله په شرح د مشکاة کښې فرمائیلی دی چه درې ورځو پورې میلمستیا کول واجب وو خو بیا د زکاة په وجوب سره منسوخ شو یا دا چې اوس هم واجب خو نه دی بلکه د واجب پشان دی او د درې ورځو نه پس صدقه ده که میلمستیا ورکوی نو وردې کړي او که نه ورکوی نه هم ورته اجازت دې (مرقاة المفاتیح باب الضیافة)

دګوانډی د تکلیف نه بچ کیدو یوه طریقه:- ابوداؤد وغیره کښې دی چه یو سړې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله صلی الله علیه وسلم! ماته خما ګوانډی ډیر زیات تکلیف راکوی. نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اووئیل چه څه لاړ شه او یو کار اوکړه چه خپل ټول مال او اسباب د کور نه بهر راوباسه. ده هم داسې اوکړل او ټول مال او اسباب ئې د کور نه راوویستو او لار کښې کیناستو. اوس چه به څوك په لار تیریدو نو ده نه به ئې تپوس کولو چه څه خبره ده؟ نو ده به ورته وئیل چه ما ته خما ګوانډی تکلیف راکوی او ما تنګوی. نو هر سړی به هغه ته بد رد وئیل، چا به وئیل چه الله ﷻ دې هغه تباه کړي، چا به وئیل چه الله ﷻ دې ورسره پوهه شي، هرکله چه ګوانډی ته د دې رسوائی حال معلوم شو نو ده ته راغلو او ورته ئې اووئیل چه خپل کورته څه، په الله قسم څه به تر مرګه پورې تاته هیڅ تکلیف نه درکوم.([5])

قوله تعالی: إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ

الله ته پټ او ښکاره برابر دی:- بیا ارشاد دې چه انې خلقو که تاسو یو نیکی په ښکاره کوئی او که په پټه ئې کوئی، که تاسو باندې چا ظلم کړې وی او تاسو هغه ته معافی کوئی نو الله ﷻ سره تاسو دپاره

---

[1]) ابوداود کتاب الادب باب المستبان : ٤٨٩٤، ترمذی : ١٩٨١، کتاب البروالصلة: باب النهی عن السباب : ٢٥٨٧.

[2]) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قصاص المظلوم اذا وجد مال ظالمه : ١٧٢٧، ابوداود : ٣٧٥٢، ابن ماجه: ٣٦٨٧.

[3]) احمد: ١٣٧/٤، ابوداود کتاب الاطعمة باب ماجاء فی الضیافة : ٣٧٥١، وه حسن،حاکم: ١٣٢/٤.

[4]) احمد: ١٣٣/٤، ابوداود کتاب الاطعمة باب ماجاء فی الضیافة : ٣٧٥٠، وسنده صحیح،ابن ماجه: ٣٦٧٧، مشکل الآثار : ٣٩/٤.

[5]) ابوداود کتاب الادب باب فی حق الجوار : ٥١٥٣، وسنده حسن،حاکم : ١٦٠/٤، ابن حبان : ٥٢٠، الادب المفرد: ١٢٤.

ډیر لوئي اجر دي او لويه درجه ده. هغه پخپله هم معاف کولو والا دې او د بندګانو ورته دا عادت هم خوښ دې د انتقام په اخستلو باندې د قدرت باوجود بیا دې هم معاف کول کوي.

د قدرت باوجود الله معافي کول:- یو روایت کښې دی چه عرش اوچتونکي فرښتې د الله تعالی تسبیح کوي بعضې خو وائي چه ﴿سبحانك على حلمك بعد علمك﴾ ائې الله ﷻ ستا ذات پاك دې، ته د علم باوجود بردباري او چشم پوشي کوې. بعضې وائي چه ﴿سبحانك على عفوك بعد قدرتك﴾ ائې الله ﷻ ستا ذات پاك دې، ته د قدرت نه باوجود معاف کونکې يې

درې قیمتي خویونه:- صحیح حدیث مبارك کښې دی ①چه صدقه او خیرات سره مال نه کمیږي، ② عفو او معافئ سره الله ﷻ عزت زیاتوي. ③او چه کوم سړې د الله ﷻ حکم سره تواضع او عاجزي اوکړي نو الله ﷻ د ده مرتبه او عزت زیاتوي. ([1])

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ	وَرُسُلِهِ	وَيُرِيدُونَ	أَن يُفَرِّقُوا	بَيْنَ اللَّهِ
بیشکه هغه کسان چې کفر کونې دالله	اودرسولانو دهغه	اوغواړي	چې بیلتون اوکړي	په منځ دالله

دالله ﷻ او دهغه دپیغمبرانو نه انکار کوي| ......اوداغواړي چې دالله تعالی او په پیغمبرانو باندې ایمان

وَرُسُلِهِ	وَيَقُولُونَ	نُؤْمِنُ	بِبَعْضٍ	وَنَكْفُرُ
اودرسولانودهغه کښې	اووائي	چې مونږ ایمان راوړو	په ځینو	اومنکران کیږو

راوړو کښې فرق اوکړي| اودا وائي چې په بعضو ایمان راوړو او په بعضو نهٔ راوړو

بِبَعْضٍ ۙ	وَيُرِيدُونَ	أَن يَتَّخِذُوا	بَيْنَ ذَٰلِكَ	سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾
په ځینو	اوغواړي هغوئ	چې اونیسي	په منځ ددې کفر اواسلام کښې		یوه لار (بله)

......اودا غواړي چې دکفر اوایمان ترمینځه (بله) لار اختیار کړي

أُولَٰئِكَ	هُمُ	الْكَافِرُونَ	حَقًّا ۚ	وَأَعْتَدْنَا	لِلْكَافِرِينَ
دا کسان چې دی	هم دوئ|	کافران دی	په حقه سره	اوتیار کړې دي مونږه|	دپاره دکافرانو

همدغه خلق یقیني کافران دي| اومونږ د کافرانو دپاره رسوا کونکې عذاب

عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾	وَالَّذِينَ	آمَنُوا	بِاللَّهِ	وَرُسُلِهِ
عذاب رسواکونکې	اوهغه کسان	چې ایمان ئې راوړې دې	په الله	او په رسولانودهغه

تیار کړې دې |اوچا چې په الله اودهغه په پیغمبرانو باندې ایمان راوړو

وَلَمْ يُفَرِّقُوا	بَيْنَ أَحَدٍ	مِّنْهُمْ	أُولَٰئِكَ	سَوْفَ	يُؤْتِيهِمْ
اواونهٔ کړو فرق هغوئ	په منځ دیو کښې	ددوئ نه	نودغه کسان چې دی	زر به	اورکړي الله هغوئ ته

او د هغوی په مینځ کښې هیڅ فرق نه کوي| نو داسې خلقو ته به الله ﷻ دهغوئ

[1]) صحیح مسلم کتاب البر باب استحباب العفو والتواضع : ٢٥٨٨، ترمذی : ٢٠٢٩، احمد: ٢٣٥/٢، ابن حبان ٣٢٤٨، ابن خزيمه: ٢٤٣٨، بیهقي: ٤/١٧٨، السنن الکبری : ١٨٧/٤، شعب الایمان : ٣٤١١، البغوی : ١٦٣٣، دارمي: ١٦٨٦.

أُجُورَهُمْ ط	وَكَانَ	اللَّهُ	غَفُورًا	رَّحِيمًا ۝ ع
اجرونه دهغوئ اودي		الله	معاف كونكي	رحم كونكي
اجرونه وركړي او الله ﷻ معاف كونكي رحم كونكي دي				

قوله تعالى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾

ديوپيغمبر نه انكار د ټولو نه انكار دي:- دې آيت مبارك كښې بيانيږي چه څوك يو نبي هم اونه مني نو هغه كافر دي.① يهودو به دحضرت عيسى عليه السلام اوحضرت محمد نه سوا نور ټول نبيان عليهم السلام منل.② عيسايانو د افضل الرسل، خاتم الانبياء حضرت محمد صلى الله عليه وسلم نه سوا په نورو نبيانو عليهم السلام ايمان لرلو③ سامرى د حضرت يوشع عليه السلام نه پس د هيچا د نبوت قائل نه وو. حضرت يوشع عليه السلام د حضرت موسى عليه السلام خليفه وو④ د مجوسيانو متعلق مشهور دى چه هغوئ به خپل نبي زردشت منلو. خو هركله چه هغوئ د هغه د شريعت نه منكر شو نو الله ﷻ هغه شريعت اوچت كړو. والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾

د پيغمبرانو په مينځ كښې فرق كول:- نو هم دا خلق دى چه دوى د الله ﷻ او د هغه رسولانو مينځ كښې تفريق كړې دې. يعني يو نبي ئې اومنلو او بل نبي ئې او نه منلو. دا څه د الله ﷻ د طرفه دليل په وجه نه وو (چې دوى ته وئيلى شوى وو چه تاسو صرف په خپل نبي ايمان راوړئ) بلكه صرف د خپل نفسانى خواهشاتو په وجه وو. او د جوش او تعصب او د خپل پلار نيكه د تقليد په وجه وو. د دې نه داهم معلومه شوه چه د يو نبي نه منلو والا د الله تعالى په نيز د ټولو نبيانو نه منلو والا دې. په دې وجه چه نورنبيان كه ئې منلي نو دا نبي به ئې هم منلې. نو د دې نه معلومه شوه چه دوى كوم يو نبي منى هغه هم د څه لالچ او غرض په وجه منى. د دوى شريعت د منلو او نه منلو ترمينځه دې. دا يقينى او حتمى كافران دى. په هيڅ يو نبي هم د دوى شرعى ايمان نشته دې. بلكه تقليدى او تعصبى ايمان دې اودا قابل قبول نه دې. نود دې كافرانو دپاره به د اهانت او رسوائى والا عذاب وى. ځكه چه په چا ئې ايمان نه راوړو او د هغوئ توهين ئې كولو د هغې بدله همدا ده چه د دوى دې هم توهين اوشى. اودوى به د دې د ذلت والا عذاب كښې واچولې شى. كه د دوى د ايمان نه راوړلو وجه د غور او فكر نه كول وى اود دې وجې دوى د نبوت تصديق نه وى كړې، اوكه د دې وجې وى چه حق ورته ښكاره شوخود دنيوى غرض په وجه ئې مخ اړولې وى او د نبوت انكارئې كړې وى، لكه څنګه چه د يهودو عالمانو كړې وو د حضرت محمد ﷺ باره كښې چه صرف د حسد په وجه حضرت نبي كريم ﷺ د نبوت نه منكر شو. او د حضرت نبي كريم ﷺ مخالفت او عداوت ته ئې ملا اوتړله. نو دوى باندې الله ﷻ د دنيا ذلت واچولو اود دوى دپاره د آخرت سزا هم تياره ده.

قوله تعالى: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾

دامت محمدى تعريف:- بيا د امت محمديه ﷺ تعريف كيږى چه په الله ﷻ دايمان راوړلو نه پس په ټولو نبيانو عليهم السلام هم ايمان لرى او هغه هم بلاتفريق. د الله ﷻ په دې آخرى كتاب باندې ايمان راوړلو نه پس د الله ﷻ نور كتابونه هم منى. لكه څنګه چه يو آيت مبارك كښې دى چه ﴿كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ﴾، بيا دوى دپاره چه كوم اجر جميل تيار شوې دې هغه هم بيانوى چه دا به ددوى دكامل ايمان په وجه دوى ته ملاويږى. كه د دوى نه څه ګناه اوشى نو الله ﷻ به هغه معاف كړى. او په دوى به د رحمت باران اووروى.

يَسۡـَٔلُكَ اَهۡلُ الۡكِتٰبِ
اتپوس کوي ستا نه| دااهل کتاب
دااهل کتاب(نن)ستانه داغواړي
اَنۡ تُنَزِّلَ عَلَيۡهِمۡ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ فَقَدۡ سَاَلُوۡا
چي ته نازل کړې | په دوئ باندې |يو کتاب | د آسمان نه |نو په تحقیق سره |اتپوس کړې وو دوئ
چي دوئ باندې دآسمان نه يو کتاب رانازل کړه|اوحال دادې چي دوئ
مُوۡسٰٓى اَكۡبَرَ مِنۡ ذٰلِكَ فَقَالُوۡۤا اَرِنَا اللّٰهَ جَهۡرَةً
دموسی نه |دیر لوئ| ددغه تپوس نه| نو وئیلي وو دوی| چي اوښایه مونږ ته | الله | ښکاره
موسی ﷺ نه ددې نه لویه مطالبه کړې وه | ورته ئې وئیلي وو چي مونږته الله ﷻ څرګند اوښایه
فَاَخَذَتۡهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلۡمِهِمۡ ثُمَّ اتَّخَذُوا الۡعِجۡلَ مِنۡۢ بَعۡدِ
نواونیول دوئ لره| یوتندرد بجلئ|په سبب دظلم ددوئ |بیا اونیوو هغوئ| سخی لره | روستو
نو ددې سرکشئ په وجه پرې تندر راپریوتو|بیادوئ سخی معبود جوړ کړلو
مَا جَآءَتۡهُمُ الۡبَيِّنٰتُ فَعَفَوۡنَا عَنۡ ذٰلِكَ وَاٰتَيۡنَا
دهغې نه | چي راغلي وې هغوئ ته |ښکاره نښې |نو معافی اوکړه مونږه | ددغې ګناه |اوورکړو مونږ
اوحال دادې چي دوئ ته ښکاره نښې راغلي وې|نومونږ ورته داګناه هم معاف کړه
مُوۡسٰى سُلۡطٰنًا مُّبِيۡنًا ﴿۱۵۳﴾ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَهُمُ الطُّوۡرَ بِمِيۡثَاقِهِمۡ
موسی ته| فرمان | ښکاره | اوپورته کړو مونږ | دپاسه دهغوئ | طور(غر) | د لوظ اخستلو د پاره
اوموسی ﷺ ته موښکاره فرمان ورکړې وؤ| اومونږ ددوئ دپاسه کوه طور پورته کړوا چي وعده ترې واخلو
وَقُلۡنَا لَهُمُ ادۡخُلُوا الۡبَابَ سُجَّدًا وَّقُلۡنَا لَهُمۡ
اواوړئیل مونږه | هغوئ ته | چي ننوځئ | په دروازه | سجده کونکی | اواوړئیل مونږه | هغوئ ته
اوورته موحکم اوکړوا چي (دفلسطین ښار)دروازې ته) سرټیټی داخل شئ | اودا حکم مو ورکړې وؤ
لَا تَعۡدُوۡا فِى السَّبۡتِ وَاَخَذۡنَا مِنۡهُمۡ مِّيۡثَاقًا غَلِيۡظًا ﴿۱۵۴﴾
مه اوړئ دحدنه| په ورځ د خالي کنبي |اوراخستله مونږه | دهغوئ نه| وعده | محکمه
چي دخالي په ورځ دحدنه تجاوزمه کوئ |اودا مو ترې پخه وعده اخستې وه

قوله تعالى: يَسۡـَٔلُكَ اَهۡلُ الۡكِتٰبِ اَنۡ تُنَزِّلَ عَلَيۡهِمۡ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ

داهل کتابو د ګستاخئ تپوسونه:- یهودیانو دالله ﷻ رسول ﷺ ته اوونیل چه څنګه حضرت موسی ﷺ د الله ﷻ د طرفنه توراة لیکلې شوې راوړې وو،تاسو هم آسمانی کتاب لیکلې شوې راوړئ،دا هم مروی دی چه هغوئ ونیلی وو چه مونږ ته دې الله ﷻ خط راولیږی چه مونږ تا اومنو.د هغوی دا سوال هم په طور د مذاق او بدنیتئ او کفر وو. لکه څنګه چه اهل کتابو دغه شان سوال کړې وو کوم چي په سورة

سبحان کښې مذکور دي چه ترڅو پورې د عربو زمکه د دریابونو او ښه زرخیزه ،شادابه او ښکلې نشي نو مونږ په تا ایمان نه راوړو .بیا الله ﷻ خپل رسول حبیب ﷺ ته د تسلۍ په طور فرمائي چه تاسو دوی په بې ځایه سوالونو او سرکشۍ مه خفه کیږئ ،د دوی دا بد عادت پخواراسې دې.دوی دغه شان بې هوده سوال د حضرت موسی علیه السلام نه هم کړې وو چه مونږ ته دې الله ﷻ اوښایه تکبر ،سرکشئ او فضول سوالونو انجام دوی کتلې دې.یعنی په هغوئ د آسمان نه تندر راپریوتې وو. لکه څنګه چه سورة بقره کښې ددې تفصیل تیر شوې دې.اوګورئ آیت ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً﴾ یعنی کله چه تاسو اووئیل چه ائې موسی ! مونږ په تا هرګز ایمان نه راوړو ترڅوچې مونږ په خپلو سترګو الله ﷻ اونه وینو.نو تاسو آسماني تندر اونیوئ او د یوېل مخکښې ټول هلاك شوئ.بیا هم مونږ ستاسو د مرګ نه پس تاسو ژوندی کړئ چه تاسو شکراوباسئ.

قوله تعالی: ﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾

دخخی عبادت کول:- بیا فرمائي چه د ډیرو ښنو کتلو نه پس دوی د خخی عبادت شروع کړې وو. مصر کښې د خپل دښمن فرعون د حضرت موسی علیه السلام مقابله کښې هلا کیدل،دده ټول درباریان مړه کیدل،او ددوی د سمندر نه پورې وتل هم ددوی دسترګو مخکښې شوی وو،خو چه کله دوی لږلرې لاړل نو یو بت پرست قوم ئې اوکتل نو دوی خپل پیغمبر ته اووئیل چه زمونږ دپاره هم داسې یو معبود جوړ کړه. د دې پوره بیان په سورة اعراف او سورة طه کښې هم شته. حضرت موسی علیه السلام الله تعالی سره مناجات کوی.ددوی د توبې قبلیدو دا صورت راوځی چه کومو خلقو د سخی عبادت نه دی کړې هغوئ دې هغه خلق قتل کړی چه کومو د سخی عبادت کړې دې.هرکله چه قتل شروع شو نو الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړه او مړګان ئې دوباره ژوندی کړل.نو دلته فرمائي چه مونږ دوی ته معافی اوکړه.او داعظیم جرم مو اوبخښلواو حضرت موسی علیه السلام ته مو ظاهری حجت او غلبه ورکړه.

قوله تعالی: ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ﴾

د دوی په سرونو د کوه طور پورته کول:- اوکله چه خلقو د توراة د منلو نه انکار اوکړو،اود حضرت موسی علیه السلام د تابعدارئ نه روستو شو،نود دوی په سرونو مو طور غر رازوړند کړو،او دوی ته مو اووئیل چه اوس اووائې تاسو احکام منئ او که دا غر درباندې درغوزار کړم ؟ نودا ټول په سجده پریوتل او فریاد ئې شروع کړو او د الله ﷻ د احکامو منلو پخه وعده ئې اوکړه. په زړه کښې ئې دومره ویره وه چه په سجده کښې ئې هم د سترګو ګوټونو کښې کتل چه هسې نه غر رابانديې راپریو ځې او ورلاندې ښخ شو،بیا غر اوچت کړې شو. د

قوله تعالی: ﴿وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾

د قول او فعل بدلول:- بیا دوی د بلې سرکشۍ بیان کیږی چه قول او فعل دواړه ئې بدل کړل،دوی ته حکم شوې وو چه د بیت المقدس دروازې ته د سجدې حالت کښې (سرټیټې) داخل شئ او ﴿حطة﴾ وائې یعنی ائې الله ﷻ خمونږ ګناهونه معاف کړه،څکه چه مونږ جهاد پریښودو او ستړی کېناستو او د دې په سزا کښې څلویښت کاله په میدان تیه کښې حیران وپریشان وو،خو دوی خپل کمینه توب دلته هم اوخودلو،او د خپلو څنګونونو په سر دروازې ته داخل شو او ﴿حنطة فی شعرة﴾ ئې وئیل یعنی دغنمو دانه په وربی کښې ده

قوله تعالی: ﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ﴾

دخالی د ورځې بې حرمتی کول:- بیا یو بل شرارت اوګورئ چه د خالی د ورځې د تعظیم او تکریم دوی نه وعده اخستې شوې وه،او کلك عهد ورسره شوې وو. خو دوی د دې هم مخالفت اوکړو او نافرمانی ئې اوکړه اود حرمت لرې کولو حیلې ئې راوویستې لکه څنګه چه سورة اعراف کښې بیان دې.اوګورئ

آیت ﴿وَاسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ الخ. يو حديث مبارك كښې دى چه يهودونه الله ﷻ خاص د خالى د ورځې د تعظيم وعده اخستې وه([1]) دا پوره حديث مبارك به په سورة سبحان كښې آيت ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ﴾ تفسير كښې انشاء الله راشي.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ
نو په سبب دماتولو دهغوئ / وعدې خپلې لره / اودكفر كولو دهغوئ / په ايتونو / دالله سره
آخر د دوى د بې لوظئ په وجه او د الله ﷻ د آيتونو نه د انكاركولو په وجه
وَقَتْلِهِمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَّقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا
اودقتلولودهغوئ / پيغمبرانو لره / په ناحقه / او(په سبب) ددې وينا دهغوئ / اچې زړونه زمونږه
اود پيغمبرانو په ناحقه د قتلولو په وجه او د دې وينا په وجه چې زمونږ زړونه
غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ
په پردوكښې پټ دى / بلكه مهروهلې دې الله / په هغې / په سبب د كفردهغوئ / انو نۀ راوړى ايمان هغوئ
غلافونو كښې پټ دى (ځكه ايمان نه راوړو) (داسې نه ده) بلكه ددوئ دكفرپه وجه پرې الله ﷻ مهر اولګولو / نو
اِلَّا قَلِيْلًا ۠ وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا
مګر / لږ / اوپه سبب دكفركولودهغوئ / اودوئيلودهغوئ / په مريم باندې / د بهتان
ډيروكمو خلقو په كښې ايمان راوړو / اوبيادوئ په كفر كښې مخكښې لاړل / او په بى بى مريم ئې
عَظِيْمًا ۙ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ عِيْسَى ابْنَ
لوئې / او په سبب دوئيلو دهغوئ / چې بيشكه وژلې دې مونږه / مسيح / عيسى / څوئ
لوئې بهتان اولګولو / اوپه خپله ئې اوؤئيل چې مونږ عيسى ځوئې
مَرْيَمَ رَسُوْلَ اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ
دمريم / رسول د الله / حالانكه نۀ كړو / قتل هغوئ هغه لره / اونۀ ئې په دار كړو هغه لره / ليكن
دمريم قتل كړې دې / چې هغه دالله رسول دې / اوحال دادې چې نه ئې وژلې دې / اونه ئې په سولئ كړې دې بلكه
شُبِّهَ لَهُمْ ؕ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا
معامله شكمند كړې شوه / دپاره دهغوئ / اوبيشكه هغه كسان / چې اختلاف ئې كړې دې
خبره پرې ګډه وډه شوې وه / .... اوكومو كسانو چې په دې باره كښې اختلاف كړې وو
فِيْهِ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ ؕ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ
په حق دعيسى كښې / اخامخا په شك كښې دى / دشان دهغه نه / نشته هغوئ لره / په دې باندې / څه علم
هغوئ ټول په شك كښې اخته دى / .... د دوئ په اصل واقعه هيڅ علم نشته

[1]) ترمذى كتاب الادب باب ماجاء فى قبلة اليد والرجل : ۲۷۳۳، وسنده حسن.

بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ	يَقِيْنًا ﴿۱۵۷﴾	وَمَا قَتَلُوْهُ	الظَّنِّ	اتِّبَاعَ	اِلَّا
بلکه پورته کړو هغه لره الله	په یقین سره	اونۀ کړو قتل هغوئ هغه لره	د ګمان	پیروی ده	مګر صرف

صرف په ګمان پسې روان دی او یقیني خبره دا ده چه هغوی عیسی قتل کړی نه وو بلکه الله خان ته خیژولی دی

مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ	وَاِنْ	حَكِيْمًا ﴿۱۵۸﴾	عَزِيْزًا	وَكَانَ اللّٰهُ	اِلَيْهِ
داهل کتابو نه هیڅوک	او نشته	حکمت والا	طاقت والا	او دی الله الوئ	طرف خپل ته

او الله ﷻ په هرڅه غالب او د حکمت خاوند دی او په اهل کتابو کښې به هیڅوک پاتې نۀ شی

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ	مَوْتِهٖ	قَبْلَ	بِهٖ	لَيُؤْمِنَنَّ	اِلَّا
او په ورځ دقیامت	دمرګ دهغه نه	مخکښې	په هغه باندې	خامخا به ایمان راوړی	مګر

مګر دهغه دمرګ نه مخکښې به پرې ایمان راوړی .... او دقیامت په ورځ به پرې

شَهِيْدًا ﴿۱۵۹﴾	عَلَيْهِمْ	يَكُوْنُ
ګواه	په هغوئ	به وی هغه

هغه ګواهي ورکوی

قوله تعالى: فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ

د یهودیانو مختلفې نافرمانئ:- داهل کتابود ګناهونو بیان کیږی چه د هغې په وجه هغوئ د الله ﷻ د رحمت نه لرې پریوتل، ملعون او مطرود شول① اول خو د هغوئ وعده خلافی چه کومې وعدې هغوی الله ﷻ سره کړې وې په هغې قائم پاتې نشو② او بل دالله ﷻ د آیتونو یعنی حجت او دلیلونو او نبیانو او معجزو نه انکار اوکفر③ دریم په ناحقه دالله ﷻ د نبیانو قتل کول، د الله ﷻ د نبیانو یو لوئې جماعت د دوی دلاسه قتل شوی وو.

قوله تعالى: وَقَوْلِهِمْ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ ؕ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ

د یهودو په زړونو د پردو کیدل: ④ څلورم ددوی دا خیال او دا قول چه څمونږ زړونه په غلافونو یعنی پردو کښې دی، لکه څنګه چه مشرکانو وئیلی وو چه ﴿وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا فِىْٓ اَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُوْنَاۤ﴾ ای نبی ستا دعوت نه څمونږ زړونه په پرده کښې دی. او داهم وئیلې شوی دی چه ددوی ددې قول مطلب دادې چه څمونږ زړونه د علم لوښی دی، هغه د علم اوعرفان نه ډك دی. سورة بقره کښې ددې مثال تیر شوی دې. الله ﷻ د دې تردید کوی او فرمائی چه داسې نه ده بلکه الله ﷻ د دوی په زړونو مهر لګولې دې څکه چه دوی خپل کفر کښې پاخه شوی دی. نود رومبی تفسیر مطابق مطلب دا شو چه دوی به عذر کولو چه څمونږ زړونه غلاف کښې دی او په دې وجه د نبی خبرې نشی یادولې. دوی ته جواب ورکړې شو چه داسې نه ده بلکه ستاسودکفر په وجه ستاسو زړونه مسخ شوی دی. اودویم تفسیر په بناء خو جواب ښکاره دې. دسورة بقره تفسیر کښې د دې پوره وضاحت او تشریح تیره شوې ده. نو د نتیجې په طور ئې اوفرمائیل چه ددوی زړونه د سرکشئ او کفر په وجه ایمان نه راوړی.

قوله تعالى: وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيْمًا

په بی بی مریم د زنا تهمت لګول:- ⑤ بیا ددوی پنځم عظیم جرم بیانیږی چه دوی په سیده مریم علیها السلام باندې د زناکارئ غوندې بدترین او شرمناك تهمت اولګولو. او دائې وئیل چه هم د دې زناکارئ نه حضرت عیسی ﷺ پیدا شو. بعضې د دې نه یو قدم نور هم مخکښې لاړل او وې وئیل چه

دا بدکاری دحیض په حالت کښې شوې وه. په هغوئ دې د الله ﷻ غضب وی چه هغوئ نه د الله ﷻ نیک بندګان هم بچ نشو.

قوله تعالى: ﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ﴾

د عیسی ؑ د قتل دعوی:- بیا د دوی شپږمه ګناه بیانیږی چه دوی د خندا او مسخرې په طور دا هم وائی چه مونږ حضرت عیسی ؑ قتل کړې دې، لکه څنګه چه مشرکانو نبی کریم ﷺ ته وئیل چه ائې (نبی ﷺ) په تاسو خو قران پاك نازل شوې دې، تاسو خو لیونی یې.

دعیسی ؑ اسمان ته د پورته کیدو واقعه:- پوره واقعه دا ده چه کله الله ﷻ حضرت عیسی ؑ ته نبوت ورکړو او وې لیږلو او دوی ته ئې لوئې لوئې معجزې ورکړې، لکه پیدائشی ړوند بینا کول، برص والا ښه کول، مړی ژوندی کول، د ښاورې مارغان باندې پوك وهل او هغه ژوندی کول وغیره، نو په دې یهودیان ډیر غصه شو او دوی مخالفت ته ملا اوتړله، او دوی ته ئې رنګ په رنګ تکلیفونه رسول شروع کړل، او د دوی ژوند ئې تنګ کړو. او په یو کلی کښې هم دوی ته څو ورځې آرام نصیب نه شو. ټول عمر ئې خپلې مور بی بی سره په ځنګلونو او بیابانو کښې تیر کړو او بیا هم دوی ته آرام رانغلو او دوی د هغه زمانې د دمشق بادشاه ته ورغلل، هغه مشرك وو او د ستورو عبادت به ئې کولو، ددې مذهب والو ته په هغه وخت کښې یونان وئیلې کیدلو. دلته چه راغلل نو دې بادشاه ته ئې ډیر زیات فریاد اوکړو او بادشاه ئې د حضرت عیسی ؑ خلاف اولمسولو او وې وئیل چه دا ډیر مفسد سړې دې. خلق لمسوی، او ورځ په ورځ نوې نوې فتنې ولاوړوی. امن کښې خلل اچوی او خلقو ته بغاوت ښائی وغیره. بادشاه د بیت المقدس ګورنر ته اولیکل چه حضرت عیسی ؑ ګرفتار کړه اوهغه په سولئ اوخیژوه. اود ده په سر د ازغو تاج کیږده او خلقو ته د ده نه نجات ورکړه. ده د بادشاه فرمان واورولو او څو یهودیان ئې څان سره واخستل او دهغه مکان محاصره ئې اوکړه په کوم کښې چې حضرت روح الله ؑ وو. حضرت عیسی ؑ سره په هغه کښې دیارلس یا دولس یا زیات نه زیات اولس کسان وو. د جمعې په ورځ د مازیګر نه پس دوی محاصره اوکړه او د خالی د شپې پورې دوی د کور محاصره جاری ساتلې وه هرکله چه حضرت عیسی ؑ د امحسوس کړل چې اوس خو به هغوئ فوځیان دې مکان ته داخلیږی او دوی به ګرفتاروی او یا به دوی (عیسی ؑ) پخپله بهر ته راوځی. نوحضرت عیسی ؑ اوفرمائیل چه په تاسو کښې دا څوك کولې شی چه د هغه سره مشابهت زما سره اوشی یعنی د هغه صورت الله ﷻ څما په شان کړی. اوهغه دوی ګرفتار کړی او الله ﷻ ماته خلاصې راکړی نو څه د هغه د جنت ضامن یم. دې آوریدو سره یو ځوان اووئیل چه ماته منظور ده. خو حضرت عیسی ؑ هغه د دې قابل اونه ګنړلو او هغه په دویم ځل اووئیل خو هر ځل به همدا کس پاسیدو، نو بیا حضرت عیسی ؑ دا منظور کړل او څه ګوری چه د هغه شکل د حضرت عیسی ؑ په شان شو. بالکل دا معلومیده چه داحضرت عیسی ؑ دې او د چت طرفنه یو روشندان جوړ شو، او په حضرت عیسی ؑ باندې پرکالی راغله، اودا شان هغه آسمان ته پورته کړې شو. لکه څنګه چه قران کښې دی چه ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ یعنی څه وخت چه الله ﷻ اوفرمائیل چه ائې عیسی ! څه تا لره پوره پوره اخستو والا یم الخ. کله چه حضرت عیسی ؑ آسمان ته پورته کړې شو نو دا خلق د کور نه بهر راووتل. د یهودو یو جماعت دا بزرګ صحابی چه د ده شکل د حضرت عیسی ؑ پشان وو اوونیولو او دې ئې حضرت عیسی ؑ اوګنړلو او د شپې شپې ئې دې په سولئ اوخیژولو اودده په سر ئې د ازغو تاج کیخودو. اوس یهودو خوشحالئ کولې چه مونږ حضرت عیسی ؑ قتل کړو او زیاته عجیبه خبره دا ده چه دعیسایانو جماعت هم یهودو سره متفق وو. (یعنی چه دوی عیسی ؑ ته پهانسی ورکړې ده) خو صرف هغه خلق نه وو چه کوم حضرت عیسی ؑ سره په هغه مکان کښې وو، او هغوئ ته یقینی طور

معلومه وه چه حضرت عيسیٰ ﷺ اسمان ته پورته کړې شوې دې.اودا فلانې سړې دې چه د حضرت عيسیٰ ﷺ په بدله کښې شهيد شوې دې،باقي عيسايانو هم يهودو سره متفق وو. بيا تر دې ئې اووئيل چه دحضرت عيسیٰ ﷺ موربی بی هم د سولیٔ لاندې ناسته وه او ژړل ئې.او دا هم وائي چه هغې ده سره خبرې هم اوکړې،والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ﴾

د عيسیٰ ﷺ د قتل او پهانسی کيدو ترديد:- اصل کښې دا ټولې خبرې د الله ﷻ د طرفنه په خپلو بندګانو دامتحان دپاره دی اودا د هغه پاك ذات د حکمت تقاضا ده. نو دا غلطی الله ﷻ واضح کړه او ښکاره ئې کړه او د حقيقت نه ئې خپل بندګان آګاه کړل اود خپل ټولو نه بهتر رسول ﷺ په خوله مبارکه ئې په خپل پاك او بهترين کلام کښې داحقيقت واضح کړو چه حضرت عيسیٰ ﷺ هيڅا نه دې قتل کړې او نه ئې په سولیٔ خيژولې دې،بلکه د کوم سړی شکل اوصورت چه د حضرت عيسیٰ ﷺ په شان کړې شوې ووهغه ئې حضرت عيسیٰ ﷺ اوګڼړلو.چه کوم يهود د دوی د قتل قائل دی هغوئ ټول په ټوله په حيرت او پريشانیٔ کښې اخته دی دوی سره هيڅ دليل نشته او نه دوی ته څه علم شته دې.صرف په هوائي خبرو باندې يقين کوی او دوی سره هيڅ دليل نشته،ددې وجې ئې بيا دې اوفرمائيل چه روح الله ﷺ چا نه دې قتل کړې،بلکه الله ﷻ خپل خاص بنده او خپل روح خپل ځان ته پورته کړې دې،الله ﷻ غالب دې،د هغه قدرتونه د بندګانو په فهم کښې نه راځي،او د هغه د نعمتونو بيخ ته او د هغه دکارونو بيخ ته هيڅوك نشی رسيدلې.چه کوم بنده ته الله ﷻ روح ووئيلی ووهغه ئې خپل ځان ته اوبللو.

د عيسیٰ ﷺ د بعضې ملګرو کفر:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائي چه کله الله ﷻ حضرت عيسیٰ ﷺ آسمان ته اوچتول اوغوښتل نو دی کورته راغلل،په هغه وخت کښې ددوی کورکښې دولس حواريان وو،ددوی دسر نه اوبه څڅيدلې،دوی اوفرمائيل چه په تاسو کښې بعضې داسې دی چه په ما ئې ايمان راوړې دې خو دولس دولس ځل به ما باندې کفر کوی.بيا حضرت عيسیٰ ﷺ اوفرمائيل چه په تاسو کښې څوك دا خوښوی چه هغه ځما په شان کړې شی او هغه ځما په ځائې قتل کړې شی او هغه جنت کښې ځما ملګرې شی.په دې روايت کښې دا هم دی چه د حضرت روح الله د پيشن ګوئی مطابق بعضو په دوی باندې دولس دولس ځل کفر کړې وو.

دعيسايانو درې ډلې:- بيا د عيسايانو درې فرقې شوې.① يعقوبيه ② نسطوريه ③ مسلمان يعقوبيه وئيل چه خپله الله تعالی مونږ کښې وو او تر کومې چه ئې غوښتل نو وو او بيا چه کله ئې اوغوښتل نو آسمان ته اوختو. د نسطوريه عقيده وه چه د الله ﷻ ځوئې مونږ کښې وو او څه مودې پورې ئې مونږ کښې اوساتلو او بيا ئې خپل طرفته پورته کړو.اود مسلمانانو عقيده وه چه د الله ﷻ رسول مونږ کښې اوترکومې چه ئې غوښتل نو مونږ کښې وو اوبيا ئې آسمان طرفته پورته کړو. د دې روميو دوؤ فرقو زور ډير زيات شواو دا دريمه فرقه ئې په مخه راواخسته او تنګول ئې شروع کړل.تر دې چه دوی کمزوری شواوالله ﷻ پيغمبر آخر الزمان حضرت محمد ﷺ مبعوث کړو او اسلام ئې غالب کړو. ددې اسناد بالکل صحيح دی[1] او نسائي کښې هم د حضرت امير معاويه ﷺ نه د امنقول دی.دغه شان په سلفو کښې هم د ډيرو بزرګانو هم دا قول دی.

دوهب بن منبه رحمه الله روايت:- وهب بن منبه رحمه الله فرمائي چه کله شاهی سپاهيانو او يهودو په حضرت عيسیٰ ﷺ حمله اوکړه او محاصره ئې اوکړه نو هغه وخت کښې دوی سره اولس حواريان وو. دې خلقو چه کله دروازې بيرته کړې او وې کتل نو ټول خلق د حضرت عيسیٰ ﷺ شکل کښې وو ،دې کتلو سره

---

[1]) ابن ابی حاتم : ١١١٠/٤.

دې خلقو اوونيل چه تاسو خلقو په مونږ جادو کړې دې.اوس خو يا حقيقي عيسىٰ ﷺ مونږ ته حواله کړئي يا به مونږ تاسو ټول قتل کړو. دې آوريدو سره حضرت عيسىٰ ﷺ اوفرمائيل چه څوك شته دې چه جنت کښې ځما ملګرې جوړ شي او دلته ځما په ځائې په سولۍ اوخيژي ؟ يو صحابي دې دپاره تيار شو او وې نيل چه انې حضرت عيسىٰ ﷺ څه يم.نو داسلام دښمنانو هغه ګرفتار کړو او هغه ئې قتل او بيا خوشحاليدل چه مونږ حضرت عيسىٰ ﷺ قتل کړو. حالانکه داسې نه وو شوى بلکه هغوئ مغالطه کښې اوالله ﷻ خپل رسول ځان ته اوبللو.

دعيسى ﷺ د پهانسۍ بل روايت:- تفسير ابن جرير کښې دى چه کله الله ﷻ حضرت عيسىٰ ﷺ ته القا اوکړه چه هغه دنيا نه واپس کيدو والا دې،نو په دې باندې دوى ډير پريشانه شو او په دوى د مرګ ويره راغله.حضرت عيسىٰ ﷺ خپل حواريانو ته دعوت ورکړو او خوراك ئې تيار او ټولو ته ئې اوونيل چه نن شپه تاسو ټول راځئ ځما تاسو سره څه ضرورى کار دې .هرکله چه حواريان راغلل نو دوى په خپل لاس خوراك تيار کړو او ټول کار ئې په خپل لاس اوکړو. هرکله چه خوراك نه فارغ شو نو پخپله ئې د هغوئ لاسونه وينځل او په خپله کپړه ئې اوچ کړل. دا هغوى ته ښه اونه لګيدل او ښه ورته معلوم نشو.خو دوى اوفرمائيل چه واورئى ! نن شپه چه څه څه کوم که چا ددې نه څه منع کړم نو ځما به هغه سره هيڅ واسطه نه وى.نو ټول معتقدين خاموش شو او کله چه دوى د دې عزتناکو کارونو نه فارغ شو نو وې فرمائيل چه ګورئى ستاسو په نيزخه د ټولو نه زيات مرتبې والا يم،خود دې باوجود بيا هم ما ستاسو خدمت اوکړو. دا په دې وجه چه تاسو ځما په سنتو عاملان شئ:خبردار ! تاسو کښې دې هيڅوك خپل رور د ځان نه کم نه ګڼړى.بلکه هر مشر دې د کشر خدمت کوى لکه څنګه چه ما ستاسو خدمت اوکړو. او تاسو سره ځما يو خاص کار دې او د هغې دپاره تاسو ما رابللى يئ؛هغه هم واورئى چه نن شپه به تاسو ټول زما دپاره خشوع او خضوع سره دعا کوئى چه الله ﷻ ځما اجل روستو کړى.نوټولو دعاګانې اوکړې خود خشوع اوخضوع وخت راتلو نه مخکښې مخکښې په هغوئ باندې داسې خوب راغلو چه د هغوئ د خولو نه يو لفظ هم اونه وتلو .حضرت عيسىٰ ﷺ هغوئ بيدارول او يو يو ته به ئې حرکت ورکولو ر(خوزول به ئې) او ورته به ئې ونيل چه په تاسو څه اوش ؟ چه يوه شپه هم ويخ نشئ پاتې کيدئ؛او زما مدد نه کئ؛ټولو جواب ورکړو اې پيغمبره مونږ په خپله حيران يو چه دا څه کيږى يوه شپه نه بلکه څو څو شپې مونږ د ويخ پاتې کيدو عادى يو خو الله پوهيږى چه نن څه وجه ده چې خوب راګير کړى يو د دعا او زمونږ په مينځ کښې څه قدرتى رکاوټ پيدا شوې دې بيا حضرت عيسىٰ ﷺ اوفرمائيل بيا به ګډبه پاتې نشى او ګډې به ختمې شى غرض دا چه اشارو او کنايو کښې ئې د صورت حال اظهاراوکړو او بيا ئې اوفرمائيل چه ګورئى تاسو کښې به يو سړې د سحر د چرګ اذان کولو نه مخکښې په ما باندې درې ځل کفر کوى،او د څو درهمو په قيمت به ما خرڅ کړى او ځما قيمت به اوخورى.اوس دا خلق بهر راووتل او يو طرف او بل طرفته لاړل.يهوديان په دې تلاش کښې وو او هغوئ شمعون حوارى اونيلو او وې ونيل چه دا هم د هغوئ ملګرې دې.خو شمعون اوونيل چه دا غلطه ده څه دهغه ملګرې نه يم،په دې باور ورکولو ئې هغه پريښودو.مخکښې چه لاړو نو دې يو بل جماعت سره يو ځائې شو او د هغوئ نه ئې هم په دې انکار ځان خلاص کړو. په دې چرګ بانګ اوونيلو او ده ډير زيات افسوس کولو او غمګين وو. سحر يو حوارى يو يهودى سره ملاويږى ورته وائى که تا ته د حضرت عيسىٰ ﷺ معلومات درکړم نو ماته به څه راکوې ؟نو هغه ورته اوونيل چه ديرش درهمه.نو ده ديرش درهمه واخستل او د حضرت عيسىٰ ﷺ معلومات ئې ورکړل.د دې نه وړاندې هغوى په شبه کښې وو. نو هغوئ ګرفتار کړو او رسو کښې ئې بوتلو او د طعنې په طور ئې ورته ونيل چه تاخو به مړى ژوندى کول،جنات به دې تښتول،ليونى به دې ښه کول،اوس څه خبره ده چه خپل ځان هم نشې بچ

کولي ،دا رسۍ هم نشي شلولې،دا به ئې ونيل او په دوی به ئې ازغي اچول،دغه شان بې درد سره ئې رانښکل او چه کله ئې دې لرګی ته راوستو نو دوی ئې په سولۍ خيژول نو په هغه وخت کښې الله ﷻ خپل نبی ﷺ خان ته اوبللو او هغوی کښې ئې بل سړې چه د دوی مشابه وو،په سولئی اوخيژولو بيا اووه ورځې پس حضرت مريم عليها السلام او هغه ښځه چه چاته حضرت عيسٰی ﷺ د جن نه نجات ورکړې وو هغه ځائې ته راغلې او فريادونه ئې کول،نو دوی ته حضرت عيسٰی ﷺ راغلو او ورته ئې اووئيل چه تاسو ولې ژاړئی ؟ ځه خو الله ﷻ خپل ځان ته بللې يم،ماته د دوی تکليفونه نه رارسی .نو په دې هغونی په شبه کښې شو. او دا ئې ورته اووئيل چې ځما حواريانوته اووايه چه ماسره فلانی ځائې کښې ملاقات اوکړی.کله چه دا زيرې حواريانوته ملاؤ شو نو هغوئ يولس په يولس هغه ځائې ته لاړل کوم حواری چې حضرت عيسٰی ﷺ خرڅ کړې وو هغه ئې هغه ځائې کښې اونه ليدو. حضرت عيسٰی ﷺ تپوس اوکړو چې هغه څه شو نو هغوی ورته خبر ورکړو چه هغه د شرم او ندامت نه خودکشی اوکړه. حضرت عيسٰی ﷺ اوفرمائيل چه که هغه توبه ويستلې وې نو الله ﷻ به دهغه توبه قبوله کړې وې،بيا ئې اوفرمائيل چه داکوم بچې تاسو سره دې د ده نوم يحيی دې.اوس دا ستاسو ملګرې دې.واورئی سحر به ستاسو ژبې بدلې شی .هرسړې به د خپل خپل قوم ژبه وائی.نو هغه ته پکار دی چه خپل قوم ته لاړشی او هغوئ ته ځما دعوت اورسوی او الله ﷻ نه ئې ويروی.دا واقعه ډيره غريبه ده.

د حواريانو نومونه:د ابن اسحاق قول دې چه کوم بادشاه د حضرت عيسٰی ﷺ د قتل کولو دپاره فوج ليږلې وو د هغه نوم داؤد وو. حضرت عيسٰی ﷺ په هغه وخت کښې ډير زيات پريشان وو. هيڅوک به د خپل مرګ نه داسې پريشانه او فکرمند نه وو چه څومره حضرت عيسٰی ﷺ په هغه وخت کښې وو. تردې چه وې فرمائيل چه ائې الله ﷻ ! که ته د چا نه هم د مرګ پياله لرې کولو والا يې نو ځما نه ئې لرې کړه. او تردې چه د ويرې په وجه د هغوئ د بدن نه وينه روانه شوه. په هغه وخت کښې دوی سره په هغه کور کښې دولس حواريان وو. دهغوئ نومونه دا دی ① فرطوس ② يعقوبس ③ ربدانجس (داد يعقوب رور وو) ④ اندار ابليس ⑤ فيلبس ابن يلما ⑥ منتا ⑦ يعقوب بن خلقا يا ⑧ نداوسيس ⑨ قتابيا ⑩ ليودس ⑪ طوماس ⑫ وکريايوطا .⑬ بعضې وائی چه دا ديارلس کسان وو. اود هغه ديارلسم نوم سرجس وو اوهغه دعيسٰی ﷺ په بشارت باندې خپل ځان په سولۍ خيژول منظور کړی وو.

دعيسٰی ﷺ د ګرفتارئ دپاره چاپې وهل:- هرکله چه حضرت عيسٰی ﷺ آسمان ته پورته کړې شو او باقی خلق ديهودودلاسه قيديان شو نو کله چه دوی شمير کولو يو په کښې کم وو .د يو کس دکمی په وجه په دوی کښې اختلاف پيدا شو. اوس چه به دې خلقوپه کوم جماعت چاپه وهله او هغه به ئې ګرفتارولو نو حضرت عيسٰی ﷺ به ئې نه پيژندو. نو ليودس وکريايوطا ديرش درهمه واخستل او دوی ته ئې اووئيل چه څه ځم او چه د ټولو نه مخکښې د چا نه بوسه واخلم نوتاسو پوهه شئ چه هغه حضرت عيسٰی ﷺ دې.هرکله چه دوی دننه لاړل نو په هغه وخت کښې حضرت عيسٰی ﷺ پورته کړې شوې وو. او حضرت سرجس د حضرت عيسٰی ﷺ صورت کښې موجود وو. هغه لاړو او وعدې مطابق ئې د حضرت سرجس نه بوسه واخسته او هغه ئې ګرفتارکړو. د دې ارتکاب نه پس دا حواری ډير زيات نادم شواو دې نه پس ئې ځان پهانسی کړو. اودې نصرانيانوکښې ملعون شو.

پهانسی شوې څوک وو؟:- بعضې وائی چه دده نوم ليووس وکريا يوطا وو. دې چه څنګه هم دحضرت عيسٰی ﷺ کورته د پيژندګلو د پاره داخل شونو حضرت عيسٰی ﷺ پورته کړې شو او د ده صورت د حضرت عيسٰی ﷺ په شان شوې وو او هم دې خلقو ګرفتار کړو. ده ډيرې چغې اووهلې چه څه عيسی نه يم،څه ستاسو ملګرې يم،ماتاسو ته دعيسٰی ﷺ معلومات درکړی وو.خودا چا آوريدل ؟ آخرهم دې ئې پهانسی کړو.اوس الله تعالی ته علم دې چه دعيسٰی ﷺ مشابهت کښې سرفروشی کولو والا مومن

صادق سرجس وو يا وكرويايوطا منافق حواري وو. د حضرت مجاهد رحمه الله قول دې چه حضرت عيسى عليه السلام مشابهت چا سره كړې شوې وو هغه په سولئ اوخيژولې شو او حضرت روح الله عليه السلام الله جل جلاله ژوندې آسمان ته پورته كړو.ابن جرير رحمه الله فرمائي چه دعيسى تشبيه ددوى ملگرو باندې اچولې وې وه.

قوله تعالى: وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ

دعيسى عليه السلام د وفات نه مخكښې به ټول اهل كتاب په دوى ايمان راوړي.دې نه پس بيان كيږي چه د روح الله عليه السلام د مرگ نه مخكښې به ټول اهل كتاب په دوى ايمان راوړي او د قيامت په ورځ به گواه وي.ابن جرير رحمه الله فرمائي چه ددې تفسير كښې ډير اقوال دي :

① **دعيسى عليه السلام د مرگ نه مخكښې**:- اول قول دا دې چې د حضرت عيسى عليه السلام د وفات نه مخكښې يعنې كله چه به حضرت عيسى عليه السلام د دجال قتل كولو دپاره دوباره زمكې ته راشي.نو په هغه وخت كښې به ټول مذهبونه ختم شي او صرف ملت اسلاميه چه اصل كښې دين حنيف دې دا به پاتې شي.حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه ﴿مَوْتِهِ﴾ نه مراد د حضرت عيسى عليه السلام مرگ دې ([1]). ابو مالك رحمه الله فرمائي چه كله حضرت عيسى عليه السلام تشريف راوړي نو په هغه وخت كښې به ټول اهل كتاب په هغوئ ايمان راوړي([2]).د حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه نه يو بل حديث مبارك كښې دي چه خاص يهودى كښې به يو هم باقي پاتې نشي. حضرت حسن بصري رحمه الله فرمائي چه نجاشي او دده ملگرى.د دوى نه مروى دى چه په الله قسم چه حضرت عيسى عليه السلام اوس هم الله تعالى سره ژوندې موجود دې.هركله چه دوى زمكې ته راكوز شي نو په هغه وخت كښې به اهل كتابو كښې يو هم باقي پاتې نه وي چه په دوى ايمان راونړي.ددوى نه صلى الله عليه وسلم چه كله ددې آيت مبارك د تفسير باره كښې تپوس اوشو نو وې فرمائيل .چه الله جل جلاله حضرت عيسى عليه السلام خپل ځان ته بللې دې.اود قيا مت نه مخكښې به حضرت عيسى عليه السلام دې حيثيت سره زمكې ته راليږي چه هر نيك اوبد به په حضرت عيسى عليه السلام ايمان راوړي. د حضرت قتاده رحمه الله او حضرت عبدالرحمان رحمه الله وغيره نه هم دا تفسير شوې دې.اوهم دا قول حق دې.او همداتفسير بالكل صحيح دې.انشاء الله دالله جل جلاله مدد او دهغه توفيق سره به مونږ ددې دلائل بيان كړو.

② **دكتابى د مرگ نه مخكښې**:- دويم قول دا دې چه هر كتابى به د خپل مرگ نه مخكښې په دوى ايمان راوړي.ځكه چه د مرگ په وخت كښې حق او باطل ټولو باندې واضح كيږي.نو هر كتابى يعنى اهل كتاب د دې فانى دنيا نه د تلو نه مخكښې مخكښې د حضرت عيسى عليه السلام باور كوى.حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه هيڅ يو يهودى تر هغه پورې نه مرى تر كومې چه هغه په حضرت عيسى عليه السلام باندې ايمان نه وې راوړئې.د حضرت مجاهد رحمه الله هم دا قول دې بلكه د حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه نه تردې پورې مروى دى كه د يو كتابى څټ پرې كړې شي نو د ترهغه وختـه پورې دهغه ساه نه اوځى چه ترڅو پورې هغه په حضرت عيسى عليه السلام باندې ايمان راونړي. او د اونه وائي چه حضرت عيسى عليه السلام د الله جل جلاله بنده اورسول دې .د حضرت ابى قرات كښې﴿قبل موتهم﴾ دې. حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس اوشوچه فرض كړه څوك د ديوال نه راپريوزي او مړ شي ؟ نو وې فرمائيل چه بيا هم په دې مينځ كښې دې ايمان راوړي.حضرت عكرمه رحمه الله ،محمد بن سيرين ضحاك رحمه الله او جويريه رحمه الله نه هم دا منقول دى.يو قول حضرت امام حسن رحمه الله نه هم داشان مروى دې چه دهغې مطلب د سابقه قول په تائيد كښې كيديشي.او د حضرت عيسى عليه السلام د مرگ نه مخكښې هم كيدې شي.

---

[1]) الطبرى : ٣٨٠/٩.

[2]) ايضا.

③ دریم قول دا دې چه اهل کتابو نه هیڅوك نشته مګر هغه به په نبی کریم ﷺ مرګ نه مخکښې ایمان راوړی.حضرت عکرمه رحمه الله هم دا فرمائی.

صحیح قول- ابن جریر رحمه الله فرمائی چه په دې ټولو کښې زیات صحیح قول ړومبې دې چه کله حضرت عیسٰی علیه السلام قیامت ته نزدې آسمان نه لاندې تشریف راوړی نو په هغه وخت کښې به هیڅ یو اهل کتاب په دوی د ایمان راوړلو نه بغیر پاتې نشی.فی الواقع د امام صاحب دا فیصله حق بجانب ده. ځکه چه دلته آیتونو نه صفا ظاهر دی اصل مقصد د یهودو دا فیصله غلطه ثابتول دی چه مونږ حضرت عیسٰی علیه السلام په سولئ خیژولې دې.اودا شان چه کوم جاهلو عیسایانو دا ونیلې دی د هغوئ قول هم باطل ثابتول دی.نو الله ﷻ خبر ورکوی چه په حقیقت کښې نه خو حضرت عیسٰی علیه السلام مقتول شوې دې او نه مصلوب شوې دې بلکه دوی په شك کښې اخته کړې شو. اوهغوئ د حضرت عیسٰی علیه السلام هم شکل قتل کړو. خو دوی ته په خپله هم دا معلومه نه شوه چه الله ﷻ حضرت عیسٰی علیه السلام خپل ځان ته اوبللو اوهغه ژوندې دې.او اوسه پورې ژوندې دې او قیامت ته نزدې به راکوزیږی.لکه څنګه چه صحیح متواتر احادیثو کښې دی.مسیح دجال به قتل کړی،صلیب به مات کړی،خنزیر به قتل کړی،جزیه به نه قبلوی،اعلان به اوکړی چه یا اسلام قبول کړئی یا تورې سره مقابله اوکړئی.نو آیت کښې خبر ورکوی چه ټول اهل کتاب به د دوی په لاس ایمان را وړی.او یو به هم باقی پاتې نشی چه اسلام نه روستو شی یا څنګه چه جاهل یهودیان او نصرانیان مراد اخلی او دا منی چه دوی په سولئ خیژولې شوی دی،دوی به د حقیقی مرګ نه مخکښې په دوی ایمان راوړی.او کوم کارونه چه دوی د دوی موجودګئ کښې کړی دی یا به کوی هغه به د قیامت په ورځ په دوی ګواه وی،یعنی آسمان ته د پورته کولو نه مخکښې کارونه چه کوم دوئ کړی دی هغه ټول به د دوی د نظرونو مخکښې شی اوالله ﷻ ته به دوی پیش کړی. اوددې تفسیر کښې چه کوم دوه اقواله دی هغه هم د واقعې اعتبار سره بالکل صحیح او درست دی.د مرګ د فرښتې راتلو نه پس د آخرت د ربښتیاؤ او دروغو احوالو معائنه کیږی.هم په هغه وخت کښې هر سړی ته ربښتیا اودروغ معلوم شی او پوهه شی.خو هغه ایمان د الله ﷻ په نیزمعتبر نه دې،ددې سورة په شروع کښې دی چه ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ﴾ یعنی کوم خلق د مرګ راتلو پورې په بدو عملونو کښې مصروف وی دهغوئ توبه قبوله نه ده.او چه کوم خلق دالله ﷻ عذاب کتلو سره ایمان راوړی نود هغوئ ایمان به هم هغوئ ته هیڅ نفع نه ورکوی. نو د دواړو آیتونو مخکښې ابنودلو سره مونږ دا ونیلې شو چه د مخکښې دوؤ قولونو دکومو چه امام ابن جریر رحمه الله تردید کړې دې هغه صحیح نه دی،په دې وجه امام صاحب فرمائی چه ړومبی دواړه اقوال که د دې ایت په تفسیر کښې صحیح اومنلې شی نو د دې نه دا لازمیږی چه د هیڅ یو یهودی یا نصرانی خپلوان به دده وارثان نه وی،ځکه چه هغوئ خو به په حضرت عیسٰی علیه السلام او حضرت محمد ﷺ باندې ایمان راوړې وې او مړشوې به وی او دده وارثان خو یهود اونصرانیان دی. حالانکه د مسلمان وارث کافر نشی کیدې.

د حافظ ابن کثیر تبصره- خومونږ دا وایو چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله داسې وخت کښې ایمان راوړې چه د الله تعالی په نزد معتبر وی.نه داسې وخت کښې چه ایمان راوړل بالکل بې فائدې وی. د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه قول باندې که ژور نظر واچولې شی چه د دیوال نه دراپریوتلو په وخت کښې،د درنده خوړلو په وخت کښې،د تورې د چلیدو په وخت کښې هغه ایمان راوړی،نو صفا ظاهر دی چه د داسې حالت ایمان مطلق نفع نه ورکوی.لکه څنګه چه د قران پورتنی آیتونو نه صفا ظاهر دی.والله اعلم.

ښما خیال سره خو دا بالکل صفا ظاهره ده که د دې ایت مبارك د روميي تفسير دواړه اقوال معتبر اومنلي شي.نوهيڅ اشکال نه پیدا کیږي.هغه په خپل ځاني صحیح دی .خود دې آیت مبارك نه صحیح مطلب هغه دې چه کوم روميي قول کښې دې،نود دې نه مراد دا دې چه حضرت عيسىٰ ﷺ آسمانونو کښې ژوندې موجود دې او قیامت ته نزدې به راکوزیږي.او وائی به چه یهود او نصاری دواړه دروغژن دی،او چه کوم افراط تفريط دوی کړې دې هغه به باطل اوګرځوی.یو طرفته د یهودیانو ملعون جماعت دې چه هغوئ حضرت عيسىٰ ﷺ د دوی د عزت نه ډیر زیا ت اوغورزولو،او د دوی حق کښې نې داسې ناپاکې خبرې اوکړې چه د دې نه هر انسان نفرت کوی.بل طرفته نصرانیان دی چه هغوئی د دوی مرتبه دومره اوچته کړه چه هغه په دوی کښې نه وه،د دې ئې هم اثبات اوکړو او مقام نبوت نه ئې مقام ربوبیت ته اورسولو،دکوم نه الله ﷻ بالکل پاك دې.

حضرت عيسىٰ ﷺ به قيامت ته نزدې دوباره راځي:- اوس هغه احادیث واورئې چه په هغې کښې بیان دې چه حضرت عيسىٰ ﷺ به آخره زمانه کښې قیامت ته نزدې آسمان نه زمکې ته راکوزیږی او الله وحده لاشريك عبادت طرفته به خلق رابلی.

دعيسىٰ ﷺ کارونه:- صحیح بخاری ټول امت منی او دا قبلوی،په دې کښې حضرت امام بخاری ﷫ کتاب ذکر انبياء کښې حدیث راوړې دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په هغه ذات قسم چه د هغه په قبضه کښې ښما ساه ده نزدې ده تاسو کښې به حضرت عيسى به مريم ﷺ نازل شی،عادل حاکم به جوړشی او صلیب به مات کړی،خنزیر به قتل کړی او جزیه به ختمه کړی،مال به دومره زیات شی چه د ابه څوك نه خوښوی،یو سجده کول (١) به دنیا او مافيها نه بهتره وی. د دې حدیث مبارك تلاوت کولو نه پس د دې حدیث مبارك راوی حضرت ابوهريره ﷛ د شهادت په طور قرآنی آیت مبارك ﴿وَإِنْ مِّنْ﴾ آخر پورې تلاوت کړو.

صحیح مسلم کښې هم دا حدیث مبارك شته دې او بل سند سره هم دا روایت بخاری اومسلم شریف کښې مروی دې.په هغې کښې دی چه سجده به صرف د رب العالمين دپاره وی او په دې آیت مبارك کښې ﴿قَبْلَ مَوْتِهِ﴾ نه پس فرمان دې چه ﴿قبل موت عيسىٰ بن مريم﴾،بیا دا د حضرت ابوهريره ﷛ درې ځل وئیل هم دی.

دعيسىٰ ﷺ حج اوعمره:- د مسند یو حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عيسىٰ ﷺ به میدان فج روحا کښې حج او عمره دواړو دپاره لبيك وائی (٢). دا حدیث مسلم کښې هم دې (٣).

د مال زياتيدل:- د مسند یو بل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عيسىٰ ﷺ به راکوزیږی او صلیب به ماتوی او خنزیر به قتلوی او مونځ به باجماعت وی،اود الله ﷻ لار کښې به مال دومره زیات ورکولې شی چه څوك اخستو والا به نه وی.خراج به پریږدی،روحاء ته به لاړشی اوهلته به حج یا عمره کوی یا به دواړه یو ځانې کوی. بیا حضرت ابوهريره ﷛ دا آیت مبارك تلاوت کړو.خو د دوی شاګر د حضرت حنظله خیال دې چه حضرت ابوهريره ﷛ اوفرمائیل چه د حضرت عيسىٰ ﷺ د انتقال نه مخکښې به په دوی ایمان راوړی،ماته نه دی معلوم چه دا ټول د حدیث الفاظ دی اوکه د حضرت ابوهريره ﷛ خپل (٤)

---

(١) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب عيسىٰ بن مريم : ٣٤٤٨، صحيح مسلم: ١٥٥، ترمذی : ٢٢٣٣، ابن ماجه: ٤٠٧٨، ابن حبان: ٦٨١٨، احمد: ٢/٢٤٠، مسند حمیدی: ١٠٩٧، شرح مشكل الآثار: ١٠٣، الشريعة للآجری : ٣٨٠، الايمان لابن منده: ٤١١.

(٢) احمد: ٢/٢٤٠،وسنده صحیح،ابن حبان : ٦٨٢٠ بيهقی :٥/٢، مسندحمیدی :١٠٠٥، ددې سنددمسلم په شرط صحیح دې

(٣) صحیح مسلم کتاب الحج،باب اهلال النبی صلی الله علیه وسلم وهديه : ١٢٥٢.

(٤) احمد: ٢/٢٩٠، وهو صحيح بالشواهد.

صحیح بخاری کښې دی چه په هغه وخت کښې به څه وی چه حضرت مسیح بن مریم ﵇ نازل شی او ستاسو امام به هم ستاسو نه وی([1]).

دعیسی ﵇ پیژندګلو:- ابوداود او مسند احمد وغیره کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه انبیاء کرام ټول د یو پلار اولاد د رونړو پشان دی، میندې ئې جدا جدا او دین ئې یو دې. عیسی بن مریم ته زیات نزدې څه یم، ځکه چه د هغوئ او ځما ترمینځه بل نبی نشته دې. او یقینی طورهغه به نازلیږی نو تاسو هغه اوپیژنئی. سور سپین رنګ ئې دې، درمیانه قد ئې دې، دوه مصرې کپړې به ئې ترلې وی، د دوی سرنه به اوبه څاڅی، اګر چه لوند به نه وی. صلیب به مات کړی، خنزیر به قتل کړی، جزیه به نه قبلوی، خلق به اسلام طرفته رابلی، د هغوئ زمانه کښې به ټول ملتونه ختم شی، صرف اسلام به باقی پاتې شی. د هغوئ زمانه کښې به الله تعالی مسیح دجال هلاك کړی. بیا به زمکې باندې امانت واقع شی. تردې چه تور ماران به اوښانو سره، شرمخان غواګانو سره، او شرمخان به چیلو سره څری او ماشومان به مارانو سره لوبې کوی. او دوی ته به هیڅ نقصان نه رسوی، څلویښت کاله پورې به وی بیا به وفات شی او مسلمانان به د حضرت عیسی ﵇ جنازه ادا کوی ([2]).

عیسی ﵇ ته د نبی ﷺ نزدیکت:- دابن جریر روایت کښې دی چه دوی به خلقو سره په اسلام جهاد کوی. ددې حدیث مبارك یو ټکړه صحیح بخاری کښې هم ده. او یو روایت کښې دی چه دټولو نه زیات نزدې دنیا او آخرت کښې حضرت عیسی ﵇ ته څه یم ([3]).

دعیسی ﵇ مسلمانانو ته امامت ورکول:- صحیح مسلم کښې دی چه قیامت به ترهغه پورې قائم نه شی چه ترکومې چې رومیان اعماق یا دابق (د دوو ځایونو نومونه دی) کښې کوز نشی او د دوی مقابلې دپاره مدینې نه لښکر رانشی، او دوی به په هغه وخت کښې په مخ د زمکې ټولو نه زیات الله ﷻ ته خوښ بندګان وی. هرکله چه صفونه جوړ شی نو رومیان به اووائی چه مونږ تاسوسره جنګ نه کوو، مونږ کښې چه کوم خلق بې دینه شوی دی مونږ هغوئ سره جنګ کول غواړو، تاسو مینځ نه لرې شئ. خومسلمانان به اووائی چه والله د انښی کیدې چه مونږ تاسو ته خپل کمزوری مسلمانان رونړه پریږدو. نو جنګ به شروع شی او د مسلمانانو دې لښکر دریمه حصه به اوتښتی. د دې خلقو توبه به الله ﷻ بالکل نه قبلوی. او دریمه حصه به شهیدان شی. اودوی به د الله تعالی په نزد ټولو نه زیات افضل شهیدان وی. خو آخری دریمه حصه به فتح اومومی او غالب به شی. بیا به دوی هیڅ فتنه کښې نه پریوځی. قسطنطنیه به فتح کړی، او دوی به لا خپلې تورې په زیتونو (د زیتون په ونو) کښې زړوند کړی او مال د غنیمت به تقسیموی، چې په دې دوران کښې به یو شیطان چغې کړی چه ستاسو په بچو دجال راغلو او د ده دا دادروغ به مسلمانان رښتیا اوګنړی اود دې ځائې نه به اوځی. شام ته به اورسی او دښمنانوسره به دجنګ کولو دپاره صفونه جوړوی چه بل طرفته به د مونځ دپاره اقامت اوشی. او حضرت عیسی ﵇ به نازل شی. اودوی ته به امامت ورکوی. هرکله دښمن دوی اوګوری نو داشان به ویلې شی لکه څنګه چه اوبو کښې مالګه ویلې کیږی. که حضرت عیسی ﵇ دوی

---

[1]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب نزول عیسٰی بن مریم علیه السلام: ٣٤٤٩، صحیح مسلم: ١٠٠، مصنف ابن عبدالرزاق: ٢٠٨٤١، الاسماء والصفات للبیهقی: ٨٩٥.

[2]) ابوداود کتاب الملاحم باب خروج الدجال: ٤٣٢٤، باختلاف یسیر وسنده حسن احمد: ٤٠٦/٢، بهــذه الالفاظ، حاکم: ٥٩٥/٢، ابن حبان ٦٨٢١، مصنف عبدالرزاق: ٢٠٨٤٥.

[3]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مریم اذ انتبذت من اهلها) ٣٤٤٣، صحیح مسلم: ٢٣٦٥.

ته اوګوري نو دوی به ټول ختم شي .اوالله ﷻ به د دوی په لاس دوی قتل کړي،او دوی به په خپله حربه (نیزه) خلقو ته د دجال وینه اوښائي([1]).

دعیسیٰ علیه السلام دنیا ته دوباره راتګ:- مسند احمداو ابن ماجه کښې دي چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ما د معراج په شپه حضرت ابراهیم علیه السلام ،حضرت موسیٰ علیه السلام او حضرت عیسیٰ علیه السلام او لیدل،خپلو کښې مو یو بل سره د قیامت باره کښې خبرې اترې کولې. حضرت ابراهیم علیه السلام خپله لاعلمي ظاهر کړه،اودغه شان حضرت موسیٰ علیه السلام هم،حضرت عیسیٰ علیه السلام اوفرمائیل چه دالله تعالی نه سوا د قیامت راتلو صحیح وخت خو هیڅوا ته نه دې معلوم خو ما سره چه څما رب کومه وعده کړې ده هغه دا ده چه دجال به راوځي او هغه سره به دوه ښاخونه وي.هرکله چه ما اوګوري نو داسې به ویلې کیږي لکه څنګه چه فولاد ویلې کیږي. نو الله ﷻ به هغه هلاك کړي کله چه هغه ما اووینی.تردې چه هر یو کاڼړئي او ونه به هم وائي چه ائې مسلمانه ! راشه د ایوکافر څما په شا پټ دې،دې قتل کړه. نوالله تعالی به دوی هلاك کړي او خلق به امن اوامان سره خپلو خپلو کورونو ته لاړ شي.

دیاجوج ماجوج راوتل:- او دې نه پس به یاجوج اوماجوج راوځي ،اوهرطرفته به منډې وهي، ټول ښارونه به ویران کړي. چه په کوم څیز تیر شي نو هغه به هلاکوي او چه په کومو اوبو تیر شي نو هغه به ټولې اوڅکي،خلق به بیا ماته راشي،څه به الله تعالی نه دعا اوغواړم او الله ﷻ به دا ټول تباه کړي.او د دوی لاشونونه به هوا خوره شي،بدبو به ترې خوره شي،بیا به دومره باران اوشي چه دا ټول لاشونه به یوسي او په سمندر به لاهوشي.نو په هغه وخت کښې داسې د قیامت راتګ وی لکه څنګه چه د حامله ښځې خلقو ته نه وی معلومه چه سحر به ددې ماشوم پیدا کیږي یا به ماښام ددې ماشوم پیدا کیږي،د شپې به پیدا کیږي او که د ورځې ؟ ([2])

په مسلمانانو سختئ راتلل:- مسند احمد کښې حضرت ابونضره رحمه الله فرمائی چه مونږ حضرت عثمان بن ابوالعاص رضی الله عنه سره د جمعې مونځ اوکړو او دې دپاره راغلو چه خپل لیکلي شوې قران پاك دوی ته اوښایو،هرکله چه د جمعې وخت راغلو نو دوی مونږ ته اوفرمائیل چه غسل اوکړئي،بیائي خوشبو راوړه اومونږ اولګوله،بیا جمات ته راغلو او یوسړی سره کیناستو. او هغه مونږ ته د دجال والا حدیث مبارك بیان کړو. بیا حضرت عثمان بن ابوالعاص راغلو او مونږ اودریدو ،بیا ټول کیناستل،دوی اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ نه دا آوریدلی دی چه د مسلمانانو به درې ښارونه شي.یو د دوؤ سمندرونود یو ځائې کیدو په ځائې باندې،یو په حیره باندې،او یو شام کښې.بیا به خلقو باندې درې ویرې راشي.بیا به دجال راوزی.دې به رومبی ښار طرفته لاړشي او د هغه ځائې خلق به دریو حصو کښې تقسیم شي .یو حصه به اووائي چه مونږ د ده مقابله کوو او کورو چه څه کیږي.دویمه حصه به د کلي خلقو سره یوځائې شي.اودریم جماعت به بل ښار ته لاړ شي او دوی ته به نزدې شي.دجال سره به اویا زره کسان وی او د هغوئ په سرونو به تاجونه وي.اوهغوئ کښې به اکثر یهود او ښځې وي.د دې ځائې مسلمانان به یو غار کښې پناه واخلی.د دوی چه کوم څناور څریدو دپاره تلی وی هغه به هم هلاك شي. په دې وجه به د دوی مصیبتونه زیات شي او د اولږې د وجې به د دوی حالت خراب شي تر دې چه په دوی کښې به یو کس د خپلې لیندې (په کوم کښې چې غشی کیخودې شي او ویشتلې شي) د غشې وتلو ځائې وریت کړي او هغه به اوخوری. هرکله چه دوی په سختئ کښې وی نو دوی ته به د سمندر نه آواز اوشي چه ائې خلقو تاسو ته مدد راغلو،دې آواز آوریدو سره به دا خلق خوشحاله شي خکه چه آواز نه به دوی ته معلومه وی چه دا د یو پوهه سړی آواز دې.بالکل د سحر مونځ په وخت

[1]) صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی فتح قسطنطنیه وخروج الدجال ونزول عیسیٰ بن مریم : ٢٧٩٧، ابن حبان: ٦٨١٣.
[2]) احمد: ٣٧٥/١، ابن ماجه کتاب الفتن باب فتنة الدجال وعیسیٰ بن مریم : ٤٠٨١، وسنده صحیح،حاکم : ٤٨٨/٤.

کېږي به حضرت عیسی ﷺ نازل شي. د هغوئ امیر به حضرت عیسی ﷺ ته اووائي چه ائې روح الله ﷺ ! تاسو مخکښې شئ او مونځ راکړئ. خوحضرت عیسی ﷺ به اووائي چه د دې امت بعضې خلق د بعضو امیران دی. نوهم دهغوئ امیر به مخکښې شي او مونځ به ورکړي. د فارغیدو نه پس به حضرت عیسی ﷺ خپله نیزه لاس کښې واخلي او دجال پسې به روان شي. دجال چه دوی ﷺ اوګوري نو د فولاد په شان به ویلې کیږي. دوی ﷺ به هغه په سینه اووهي او دې سره به هغه هلاك شي. او د هغه ملګري به شکست اوخوري او تیښته به اوکړي. خوهغوئ ته به یوځائې کښې هم پناه نه ملاویږي. تردې چه هغوئ به د یو ونې په شا پټ شي او هغه ونه به وائي چه ائې مسلمانه دا دې یو کافر ځما شاته پټ دې، اودغه شان کاڼړي به هم وائي(١).

د دجال لویه فتنه:- د ابن ماجه په روایت کښې دي چه نبي کریم ﷺ دې خپلې خطبې زیاته حصه د دجال په واقعه بیانولو کښې تیره کړې وه. او په هغې کښې دا هم وو چه د دنیا د اول نه واخله تر آخره پورې د دې نه زیاته لویه فتنه بله نشته دې. ټولو نبیانو علیهم السلام خپل خپل امتونه د دې نه ویرول. ځه ټولو کښې آخر کښې یم او تاسو ټولو کښې آخری امت یئ. او هغه به یقیني طور تاسو کښې راځي. که ځما په موجودګئ کښې ر اغلو نو ځه به هغه سره ګورم. او که ځما نه پس راغلو نو هر سړې د دې نه خپل خپل ځان بچ کوی. ځه الله ﷻ د هر مسلمان خلیفه جوړوم. هغه به د شام او عراق ترمینځه راوځي او ښه به ګرځي. خلقو ! ائې دالله ﷻ بندګانو ! ګورئ تاسو ثابت قدم اوسئ. واورئ ! ځه تاسو ته د هغه یوداسې صفت ښایم چه هغه هیڅ یو نبي خپل امت ته نه دې خودلې. هغه به په شروع کښې دعوې کوی چه ځه نبي یم خو یاد ساتئ چه ځما نه پس به بل نبي نه راځي. او بیا به هغه د دې نه هم ورتیرشي او وائي به چه الله یم. نوتاسو یاد ساتئ چه الله ﷻ هیڅوك په خپلو سترګو نشي لیدلې. خو د مرګ نه پس د الله ﷻ دیدار کیدیشي. او واورئ هغه به کاڼړې وی او ستاسو رب کاڼړې نه دې. او د هغه د دواړو سترګو مینځ کښې به کافر لیکلې شوې وی او هغه به هر تعلیم یافته او غیرتعلیم یافته لوستلې شي. هغه سره به اور وی او باغ به ورسره وی. د هغه باغ به اصل کښې دوزخ وی او د هغه اور به اصل کښې جنت وی. واورئ ! تاسو کښې چه څوك هم هغه اور ته واچوی نو هغه دې الله تعالی ته فریاد کوی او د سورة کهف ړومبی آیتونه دې تلاوت کوی. د هغه اور به امن او سلامتیا والا شي. لکه څنګه چه خلیل الله ﷺ باندې د نمرود اور شوې وو. د هغه یو فتنه به دا هم وی چه هغه به یوبانډیچي ته اووائي که ځه ستا مړ پلار راژوندې کړم، نو بیا خو به ته ما رب منې که نه. نو هغه به اقرار اوکړي، دې کښې به دوه شیطانان د ده پلار او مور په شکل کښې ظاهر شي او ده ته به اووائي چه ځویه ! هم دا ستا رب دې او ته دې اومنه، او د هغه به یو فتنه دا هم وی چه هغه په یوسړی مسلط کړې شي اوهغه به دې آره کوی او دوه ټکړې به ئې کړي، بیا به خلقو ته وائي چه تاسو دې کس ته ګورئ چه دې بیا ژوندې کوم. خو بیا به هم دې وائي چه ځما رب د ده نه سوا بل دې. نودې به هغه راپورته کړي او دا خبیث به هغه ته اووائي چه ستا رب څوك دې، هغه به جواب کښې اووائي چه ځما رب الله ﷻ دې، او ته د الله ﷻ دښمن یې. په الله ﷻ قسم اوس خو ماته مخکښې نه هم زیات یقین اوشو. (چې ته دجال یې)

ددجال په ټوله دنیا چکرلګول:- بل سند سره مروی دی چه نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا مومن به ځما د امت لوې درجې والا جنتي وی. حضرت ابوسعید خدری ﷺ فرمائي چه د دې حدیث بیانولو سره ځمونږ خیال وو چه دا سړې به حضرت عمر بن خطاب وی، د دوی د شهادت پورې ځمونږ هم دا خیال وو. نبي کریم ﷺ فرمائي چه د ده به یوفتنه دا هم وی چه هغه آسمان ته د اوبو ورولو حکم اوکړي او آسمان نه به باران اوشي، اوهغه به زمکې ته حکم اوکړي او زمکې نه به پیداوار راوځي. د ده به یو فتنه دا هم

(١) احمد: ٢١٦/٤، ابن ابی شیبة: ٦٥٠/٨، وسنده ضعیف طبرانی: ٨٣١٠، مجمع الزوائد: ٣٤٢/٧، حاکم: ٤٧٨/٤.

وي چه هغه به يو قبيلې ته ورشي او هغوئ به دې اونه مني، هم په هغه وخت کښې به د هغوئ ټول خيزونه برباد او هلاك شي، اودغه شان به دې بلې قبيلې ته ورشي او هغوئ به دې اومني، هم په هغه وخت به د آسمان نه باران اوشي او زمکې نه ميوې زرغونې شي. اود هغوئ ځناور به مخکښې نه زيات خاربه او پنيووالا شي. د مکې او مدينې نه سوابه هغه د ټولې زمکې چکر لګوي. هرکله چه د مدينې رخ اوکړي نو په هره لار کښې به فرښتې تورې په لاس ولاړې وي نودې به د سنجه(د يو ځائې نوم دې) اخرى حد ضريب احمر(داهم د يو ځائې نوم دې) کښې پاتې شي. بيا به مدينه کښې درې زلزلې راشي، او دې سره به ټول منافقان سړي او منافقانې ښځې د ده لښکر کښې شاملې، اومدينه به دا ګنده خلق خپلې سينې نه اوباسي، لکه څنګه چه بټۍ د اوسپنې نه خيرې اوزنګ لرې کوي، د دې ورځې نوم به يوم الخلاص وي.

د عيسىٰ ﷺ د راکوزيدو باره کښې تفصيلي حديث:- ام شريك ﵂ نبي کريم ﷺ نه تپوس کوى چه يا رسول الله ﷺ! په هغه ورځ به عرب چرته وي، نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه اول به هډو وي نه او که وي نو اکثريت به بيت المقدس کښې وي، اود دوى امام به يو نيك سړې وي او هغه به دوى ته د سحر مونځ ورکوي. او دې کښې به حضرت عيسىٰ ﷺ راکوزيږي. دا امام به روستو شي چه حضرت عيسىٰ ﷺ مخکښې شي او امامت ورکړي خو حضرت عيسىٰ ﷺ به د هغه په ملا لاس کيږدي او فرمائي به چه مخکښې شه او مونځ ورکړه، اقامت ستا دپاره شوې دې، نو هم د دوى امام به مونځ ورکړي. د مونځ نه په فارغيدو به حضرت عيسىٰ ﷺ حکم اوکړي چه دروازې بيرته کړئي، دروازې به بيرته کړې شي، هلته به دجال اويازره لښکر سره موجود وي، اود هغوئ په سرونو به تاجونه او د هغوئ تورې وي. دجال چه کله حضرت عيسىٰ ﷺ اوګوري نو داسې به ويلې کيږي لکه څنګه چه مالګه اوبو کښې ويلې کيږي. او يو دم به شا کړي او تښتي به. حضرت عيسىٰ ﷺ به اووائي چه الله ﷻ مقرر کړې دې چه ته به څما دلاسه يو ګزار خورې، اودا نشې بدليدې. نو حضرت عيسىٰ ﷺ به دې مشرقي باب لد سره اونيسي او يهوديان به تښتي اومنتشر به شي، خو هغوئ ته به د سر پټيدو ځائې هم نه ملاويږي. هره ونه، هر کاڼې، هر ديوال او هر ځناور به وائي چه ائې مسلمانه! دا دې يو يهودي ما سره پټ شوې دې، راشه او دې قتل کړه. خو د ببول ونه د يهودو ونه ده دا به نه وائي. نبي کريم ﷺ فرمائي چه دې به څلوينښت کاله وي. يوکال به د نيم کال برابر وي، يوکال به د مياشتې برابر وي، او يوه مياشت به د هفتې برابره وي، او باقي ورځې به د ٠شراره په شان وي. سحر به سړې يو دروازې ته روان شي او لا به بلې دروازې ته نه وي رسيدلې چه ماښام به شي. خلقو تپوس اوکړو چه بيا به مونږ په هغه لنډو ورځو کښې مونځ څنګه کوؤ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه اندازه کوئې لکه څنګه چه دې لويو ورځوکښې اندازه کوئې. نبي کريم ﷺ فرمائي چه بيا به حضرت عيسىٰ ﷺ څمونږ امت کښې بادشاه وي، عادل به وي، انصاف کولووالا به وي، امام به وي، صليب په مات کړي، خنزير به قتل کړي، جزيه به لرې کړي، صدقه به پريښودې شي. په چيلۍ او اوښ د محنت کار نشي کولې. حسد او کينه به ختمه شي. د هر زهريله ځناور زهر به ختم شي. ماشومان به خپلې ګوتې د مارانوخولو کښې ورکوي. او دا ماران به دوى ته هيڅ تکليف نه ورکوي، شرمخانوسره به هلکان لوبې کوي، او دوى ته به هيڅ نقصان نه ورکوي. شرمخان به چيلو سره داسې ګرځي لکه څنګه چه د دوى شپونکې وي. ټوله زمکه به اسلام او اصلاح نه داسې ډکه شي لکه څنګه چه يو لوښې د اوبو نه تر سره پورې ډك وي، د ټولو به يوکلمه شي. د الله تعالىٰ نه سوا به دهيڅا عبادت نه کيږي او هرقسمه جنګ به بند شي. قريش به خپل ملك واخلي. زمکه به لکه د سپينو زرو روښانه شي، او څنګه برکتونه چه د حضرت آدم ﷺ زمانه کښې وو هغه شان به بيا شي. يوډلې دپاره به د انګور يوه غنچه کافي وي. يو انار به دومره وي چه يوډله به ئې

اوخوری او دوی به ښه ماړه شي. غوایان به دومره دومره قیمت ملاویږي.او اس به په څو روپو ملاویږي (ډیره ارزانی به شي)، خلقو تپوس اوکړو چه د دې قیمت به ولې کم وی ؟ وې فرمائیل چه په تولو زمکه به کر کیږي .د دجال د ظاهریدو نه به درې کاله مخکښې سخت قحط وی په ړومبی کال به د باران دریمه حصه د الله ﷻ په حکم اونه شي.او د زمکې پیدوار به هم دریمه حصه کم شي.بیا په دویم کال به الله ﷻ آسمان ته حکم اوکړی چه د باران دوه حصې کمې کړه.اوهم دا حکم به زمکې ته هم اوشي چه خپل پیداوار دوه حصې کم کړه. په دریم کال به د آسمان نه یو څاڅکئ باران هم او نشي او نه به د زمکې نه پیداوار کیږي.ټول څناور به دې سره هلاك شي خو کوم چې الله ﷻ نه غواړي (هغوی به د هلاکت نه بچ شي)، خلقو تپوس اوکړو چه بیا به هغه وخت کښې خلق څنګه ژوندي وی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د دوی غذا به په هغه وخت کښې لااله‌الاالله‌اوالله‌اکبراوسبحان‌الله‌اوالحمدلله وی.

امام ابن ماجه رحمه الله فرمائی چه ځما استاد د خپل استاد نه آوریدلی دی چه دا حدیث مبارك ددې قابل دې چه د بچو استاد دې دا بچو ته هم اوښائی لکه ورته دې اولیکی چه دوی ته یاد وی (١). دا حدیث مبارك خو دې سند سره غریب دې خود دې د بعضو ټکړو شواهد نورو احادیثو کښې ملاویږي (٢) ددې حدیث پشان یو بل حدیث مبارك حضرت نواس بن سمعان رضی الله عنه نه مروی دې.هغه هم دلته ذکر کوو.

صحیح مسلم کښې دی چه یو ورځ سحر نبی کریم ﷺ د دجال ذکر اوکړو او داسې ئې پورته او لاندې کړو چه مونږ اوګڼړل چه ګنې هغه دلته د مدینې دقجورو په باغونو کښې موجود دې.بیا چه کله مونږ واپس کیدو نو نبی کریم ﷺ څمونږ د مخونه نه معلومه کړه او تپوس ئې اوکړو چه څه خبره ده ؟ مونږ ورته بیان کړل (چه زمونږ دا ویره شوه چه دجال به اوس راوځی)، نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د دجال نه علاوه خو ماته په تاسو ډیره ویره ده. که هغه ځما په موجودګئی کښې راوتلو خو څه به هغه سره پوهیږم اوکه ځما نه پس راوتو نو هر مسلمان به هغه سره پخپله پوهیږی.څه خپل خلیفه په هر مسلمان الله ﷻ جوړوم. هغه به ځوان شي،او د هغه یو سترګه به راوتې وی،بس داسې اوګڼړئی چه د عبدالعزی بن قطن په شان به وی.تاسو کښې چه څوك هم هغه اوګوری نو هغه ته پکاردی چه د سورة کهف ړومبی آیتونه تلاوت کړی.هغه به د شام او عراق مینځ کښې ظاهریږی یو خوا بل خوا به ګرځی. اني د الله ﷻ بندګانو ښه ثابت قدم اوسئ.مونږ تپوس اوکړو چه هغه به څومره موده وی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څلویښت ورځې.یو ورځ به د یو کال برابره وی،یو ورځ به د یوې میاشتې،اویوه ورځ به د یو هفتې برابره وی،اوباقی ورځې به ستاسو د معمول د ورځو مطابق وی.بیا مونږ تپوس اوکړو چه کومه ورځ د کال برابر وی نو په هغې کښې به مونږ مونځ د یوې ورځې کوو اودا به کافی وی که نه نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه بالکل اندازه به لګوئی .(نو په اندازه سره به په دغه یوه ورځ کښې د یو کال مونځونه کوئ) مونږ تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ اد هغه د رفتار تیزی به څومره وی ؟نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه داسې به وی لکه څنګه چه وریځې بادونونه سره روانې وی یو قوم به خپل طرفته راوبلی هغوئ به دې رب اومنی او په هغوئ به آسمان نه باران اووروی. او د زمکې نه به میوې او فصل زرغون کړی د هغوئ څناور به ښه څاربه او ښه پئ ورکونکی شي یو قوم ته به ورشی اوهغوی به دې رب نه منی او انکار به اوکړی،دې چه د هغه خانې نه واپس شي نو د ده لاس کښې به هیڅ نه وی.دې به په شاړه زمکه اودریږی او وانی چه د زمکې خزانو بهرته راوځئ ،نو ټولې به د شاتو د مچو په شان بهر راوځی. دې به یو ځوان راوبلی او هغه به قتل کړی او هغه به دومره دومره لرې ګزار کړی

---

(١) ابن ماجه کتاب الفتن باب الفتن الدجال وخروج عیسٰی بن مریم وخروج یاجوج وماجوج : ٤٠٧٧.

(٢) صحیح بخاری حواله سابق: ٢٩٢٦.

،بیا به هغه ته اواز اوکړي نو هغه به ژوندي په خندا راپاسي او ده ته به راشي.بیا به الله ﷻ مسیح ابن مریم اولیږي او هغه به د دمشق مشرق طرف ته میناري سره راکوزیږي او دوه څادرې به ئې اچولې وي او د دوؤ فرښتو په وزرو به ئې لاسونه ایښودي وي،هر کله چه سر ټیټ کړي نو د دوی ﷺ د سرنه به څاڅکي پریوزي.اوکله چه سر تیټ کړي نو د دوی ﷺ په سر کښې به هغه قطرې لکه د غمو پړقیږي.چه کوم کافر پورې د دوی ﷺ ساه رسي نو هغوئ به مړشي او د دوی ساه به هغه پورې رسي چه تر کومې نظر لګي.دوی ﷺ به دجال پسې شي او باب لد سره به هغه قتل کړي.بیا به هغه خلقو ته واپس راشي چه کوم الله ﷻ د دې فتنې نه بچ کړي وي. د دوی په مخونو به لاس راکاږي او دوی ته به د جنت د درجو زیرې ورکړي.بیا د الله ﷻ د طرفنه نه حضرت عیسیٰ ﷺ ته وحي راشي چه څه خپل بندګان لیږم او دهغوئ مقابله هیڅوک نشي کولې.نو ته خمادا خاص بندګان طور طرفته بوځه.

د یاجوج ماجوک راوتل :- بیا به یاجوج او ماجوج راوځي او هر طرفته به خواره شي.د دوی رومبئ ډله به په بحیره طبریه راشي اود هغې ټولې اوبه به اوڅکي.هرکله چه دوی نه پس بله ډله راشي نو دا به داشان اوچ وی چه هغه به اووائي چه دې کښې ګنې هډو اوبه نه وې.حضرت عیسیٰ ﷺ او د هغوئ ملګری به هلته داسې بند وی چه دوی ته غوئې یوسر هم که ملاویږی نودا به ښه ګڼری،لکه څنګه چه تاسو ته نن سل دیناره خوښ دی.بیا به حضرت عیسیٰ ﷺ او مومنان د الله تعالی نه دعاګانې کوی ،اوالله ﷻ به په هغوئ د څټ بیماری راولی .او دې سره به دا ټول فنا شی.بیا به حضرت عیسیٰ ﷺ او دوی ملګری زمکې ته راکوز شی خو په زمکه به یو لیشت ځائې هم د دوی دلاشونو نه خالی نه وی اوهر طرفته به بدبوئی وی.بیا به دالله تعالی نه دعاګانې کوی او د بختی اوښانو د څټ برابر مارغان به راشی او د دوی لاشونه چه چرته الله تعالی غواړي نو هلته به ئې یوسی. بیا به باران اوشی او ټوله زمکه به لکه د تلی پاکه شی.بیا به زمکې ته حکم اوشی چه خپلې میوې راوباسه او خپل برکتونه ښکاره کړه. په هغه ورځ به یو انار د یوې ډلې دپاره کافی وی.او ټول به د دې د پوستکی لاندې آرام کولې شی.د یو اوښې پئ به ټول کور نشی څکلې .بیا به الله ﷻ یو ښکلې هوا راولی چه د خلقو د ترخونو لاندې به تیره شی او دې سره به ټول مړ شی او صرف بدخلق به پاتې شی.اوهغوئ به خپلو کښې لکه د خرونو په شان جنګونه کوی.په دوی به قیامت راشی .([1])

مسند احمد کښې یو حدیث مبارک دې هغه به مونږ د سورة انبیاء آیت ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتۡ يَأۡجُوجُ وَمَأۡجُوجُ﴾ تفسیر کښې بیانوو. انشاء الله.

صحیح مسلم کښې دی چه یو سړې حضرت عبدالله بن عمر ؓ ته راغلو او ورته ئې اووئیل چه دا څه خبره ده چه ماته رارسیدلې ده چه تاسوفرمائې چه قیامت به تردې راشی.عمر ؓاوفرمائیل سبحان یا ئې لا اله الا الله اووئیل او بیائې اوفرمائیل خما خو زړه غواړي چه څه تاته یو حدیث هم اونه وایم ما خو دا وئیلی وو چه تاسو به لږ وخت پس غټ غټ کارونه اووینئ؛بیت الله شریف به اوسیزلې شی،اودا به وی او هغه به وی وغیره. بیا د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه دجال به راوځی او خما امت کښې به څلوېښت ورځې ایسار وی.ماته معلومه نه ده چه څلوېښت ورځې یا څلوېښت میاشتې یا څلوېښت کاله ،بیا به الله ﷻ عیسیٰ بن مریم اولیږي،او د حضرت عیسیٰ ﷺ صورت د عروه بن مسعود ؓ په شان دې.دوی ﷺ به هغه تلاش کړي او هغه به قتل کړي.بیا به خلق داسې وی چه دوؤ کسانو کښې به

[1]) صحیح مسلم کتاب الفتن باب ذکر الدجال : ۲۹۳۷، احمد: ۱۸۱/٤، ددوی نه علاوه دا روایت مختصر دې ځایونو ی هم موجود دې : ابوداود : ٤٣٢١. ترمذی : ۲۲٤۰، السنن الکبری : ۸۰۲٤، معجم الصحابة : ۱٦٣/٣، عمل الیوم واللیلة : ٩٤٧.

عدوات نه وی.بيا به د شام د طرفه يوه يخه هوا اوچليږي .اوټول ايمان والا به دې سره وفات شي چه د
چا په زړه کښې د ذرې برابر هم ايمان وی او اګر چه هغه د يو غر په غار کښې وی،هغه به هم وفات
شي.بيا به بدترين خلق باقي پاتې شي.او هغوئ به د مارغانو په شان سپك او د درندګانو په شان
دروند دماغ والا وی.په دوی کښې به د ښه او بدهلو تميز نه وی.شيطان به دوی ته د انسان په شکل
راشي او دوی به بت پرستۍ طرفته مائل کړی.خو په هغوئ به په دې حالت کښې هم د رزق دروازې
بيرته وی،او دوی به ښه د آرام ژوند تيروی، بيا به شپيلۍ پوک وهلی شي اوخلق به غوزارېږي،يو سړې
به وی چه خپل اوښ ته د اوبو څکولو دپاره به حوض صحيح کوی،ټولو نه مخکښې به هغه د شپلۍ
آواز واوری. او دې سره به ټول خلق بې هوشه شي.د دې ټولو د فناکيدو نه پس به الله ﷻ يو مياشت
باران اوورَوی او دا به د پرخې په شان وی.دې سره به دوباره جسمونه پيدا شي او بيا به دوباره شپيلۍ
اووهلې شي،او ټول به راپاسی،بيا به اوونيلې شي چا ائې خلقو رب طرفته څئ،دوی نه به تپوس کولې
شي .او بيا به اوفرمائيلې شي چه د جهنم حصه راوباسئ،تپوس به اوشي چه څومره نه څومره ؟ جواب
به ورکړې شي چه هرو زرو نه نهه سوه او يو کم سل،همدا ورځ ده چه بچی به بوډاګان کړی او هم دا
ورځ ده چه په دې کښې به پنډئ پرانيستې شي([1])مسند احمد کښې دی چه ابن مريم ؑ به باب لد يا
لد طرفته مسيح دجال قتل کوی ([2]).

په ترمذی شريف کښې ،،باب لد،، دې.او دا صحيح حديث مبارك دې([3]).دې نه پس امام ترمذی د څو
نورو صحابه کرام ؓ نومونه اخستی دی چه هغوئ نه هم دې باب کښې احاديث مروی دی.نودې نه
مراد هغه احاديث دی چه په هغې کښې د دجال مسيح لاس سره قتل کول ذکر دی.صرف د دجال د قتل
کولو احاديث خو بې شميره دی.او د هغې جمع کول مشکل دی.

دقيامت لس نښې:- مسند احمد کښې دی چه د عرفې نه د راتلو په وخت کښې نبی کريم ﷺ د خپلو
صحابه کرام ؓ يو مجمعې سره تير شو او په هغه وخت کښې هغوئ د قيامت ذکر کولو. نو نبی کريم
ﷺ اوفرمائيل چه تر کومې لس خبرې نه وی نو تر هغه به قيامت نه قائميږی.① نمر د مغرب طرف نه
راختل② د لوګی راتلل ③ دابة الارض راوتل ④ دياجوج او ماجوج راوتل ⑤ د عيسی بن مريم ؑ
نازليدل ⑥ د دجال راتلل ⑦ درې خانې کښې د زمکې شليدل په مشرق کښې ⑧ په مغرب کښې
⑨او په جزيره عرب کښې ⑩او د عدن نه يو اور راوتل چه دا به خلق شړی او يو طرفته به ئې راجمع
کړی.هغوئ به دې اور سره شپه هم تيروی او د غرمې به هغوئ آرام هم کوی،([4]). دا حديث مبارك
مسلم او سنن کښې دې([5]). او حضرت حذيفه بن اسيد غفاری ؓ نه موقوفاً هم مروی دې والله اعلم.
نود نبی کريم ﷺ د امتواترحديث مبارك چه دابوهريره ؓ،حضرت ابن مسعود ؓ،حضرت عثمان بن
العاص ؓ،حضرت ابوامامه ؓ،حضرت نواس بن سنان ؓ،حضرت عبدالله بن عمر ؓ،حضرت مجمع
بن جاريه ؓ،حضرت ابوشريحه ؓ،حضرت حذيفه اسيد ؓ نه مروی دی.دا صفا دلالت کوی چه
حضرت عيسی ؑ به نازليږی.دې سره داهم بيان دې چه څنګه به نازليږی او چرته به نازليږی،او په

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الفتن باب خروج الدجال ومكثه فى الارض :::الخ : ٢٩٤٠.
[2]) احمد : ٤٢٠/٣، عبدالرزاق : ٢-٨٣٥.
[3]) ترمذى كتاب الفتن باب ماجاء فى قتل عيسى بن مريم الدجال : ٢٢٤٤، وهو حسن.
[4]) احمد : ٦/٤، وهو صحيح ابن حبان : ٦٨٤٣، مسند حميدى : ٨٢٧، طبرانى : ٣٠٣٣، شرح السنة : ٤٢٥٠ الاحاد والمثانى : ١٠١٣، مسندالطيالسى : ١٠٦٧ ددې روايت سند صحيح دې.
[5]) صحيح مسلم كتاب الفتن باب فى الايات التى تكون قبل الساعة: ٢٩٠١، ابوداود : ٤٣١١، ترمذى : ٢١٨٣، السنن الكبرى للنسائى : ١١٣٨٠،ابن ماجه : ٤٠٤١ مختصرا.

کوم وخت کښې به نازليږي، يعنې د سحر مونځ د اقامت په وخت کښې د شام ښار د دمشق شرقي مېناره باندې به راکوزيږي په هغه زمانه کښې يعنې ٧٤١ هجري کښې د جامع اموي مېناره ډېره مضبوطه جوړه کړې شوې ده. ځکه چه دا په اور سيزلې شوې ده او دا اور لګولو والا غالباً ملعون عيسايان وو. څه معلومه ده چه هم دا هغه مېناره وي چه په دې به حضرت مسيح ﷺ نازليږي.او خنزيران به قتل کوي او صليب به ماتوي،اوجزيه به ختموي،او د دين اسلام نه سوا به بل دين نه قبلوي،لکه څنګه چه د بخاري اومسلم شريف احاديثو کښې تير شو. چه په هغې کښې صادق اومصدوق پيغمبر ﷺ دا خبرورکړې دې،او دا ئې ثابت کړې دی،چې دا به هغه وخت وی چه کله تولې شك شبهې ختمې شي،او خلق به د حضرت عيسىٰ ﷺ په ماتحتئ کښې اسلام قبول کړي.لکه څنګه دې آيت مبارك کښې فرمان دې چه ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ﴾ يو قرات کښې ﴿لَعِلْمٌ﴾ دې يعنې د مسيح ﷺ نازليدل د قيامت يو غټه نښه ده يعنې د قيا مت نزديکت.ځکه چه حضرت عيسىٰ ﷺ به د دجال راتلو نه پس تشريف راوړي. اوهغه به قتل کوي لکه څنګه چه صحيح حديث مبارك کښې دی چه الله ﷻ هيڅ يو بيماري داسې نه ده پيدا کړې چه د هغې علاج نه وي[1].هم د حضرت عيسىٰ ﷺ په وخت کښې به ياجوج او ماجوج راوزي او د دوی ﷺ دعا سره به الله ﷻ هغوئ ختم کړي.قران پاك د دوی د راوتلو هم خبر ورکوی چه ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ﴾ يو قرات کښې ﴿لَعِلْمٌ﴾ دې يعنې د مسيح ﷺ نازليدل د قيامت يو غټه نښه ده يعنې ﴿حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ۞ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ يعنې دهغوئ راوتل هم د قيامت د قرب دليل دې.

دعيسى ﷺ صفتونه:- اوس د حضرت عسى ﷺ صفتونه واورئې.رومبی دوه حديثونوکښې د حضرت عيسىٰ ﷺ صفتونه بيان شوی دی.بخاری او مسلم شريف کښې دی چه حضرت موسی ﷺ سره مې ملاقات اوکړې شو،هغوئ درميان قد وو .صفا وينښتو والا وو. لکه څنګه چه د شنو قبيلې خلق وي. اوحضرت عيسىٰ ﷺ سره مې هم ملاقات اوکړو،هغه سورسپين،او ميانه قد والا وو. داسې معلوميدل لکه چه اوس د حمام نه راوتلې وی.ما حضرت ابراهيم ﷺهم اوليدل،هغه بالکل ځما په شان وو.[2] د بخاري يو بل روايت کښې دی چه حضرت عيسىٰ ﷺ سورسپين،ګالګوتې وينښتو والا او پلن او اوږد وو. حضرت موسی ﷺ غنم رنګې او بدن ئې نيغ او نيغ وينښتووالا وو لکه د زطئ قبيلې خلق چه وی [3]). دا شان دوی ﷺ ددجال صورت هم بيان کړې دې،د هغه ښئ سترګه کانړئ ده،لکه راوتلې انګور. نبی کريم ﷺ فرمائی چه ماته کعبې سره خوب کښې اوخودلې شو. چه يو غنم رنګې دې اود هغه د سرزلفې تراوږو پورې وې.صفا وينښتو والا دې او د هغه د سر نه اوبه څڅيدلې،د دوه سړو په اوګو ئې لاسونه ايښودی اوطواف ئې کولو. ما تپوس اوکړو چه دا څوك دی ؟ نو ماته اووئيلې شو چه دا مسيح بن مريم ﷺ دې.ما ده پسې يو سړې اوليدو چه د هغه ښئ سترګه کانړئې وه،د ابن قطن په شان وو،وينښته ئې ډير سخت وو،هغه هم د دوه سړو په اوګو لاسونه اچولی وو اود بيت الله شريف طواف ئې کولو. ما تپوس اوکړو چه دا څوك دی نو ماته اووئيلې شو چه د مسيح دجال دې.[4]

بخاری شريف يو بل روايت کښې دی چه حضرت عبدالله ﷺ نه مروی دې په الله قسم چه نبی کريم ﷺ دا نه دی وئيلی چه د حضرت عيسىٰ ﷺ شکل سور دې.بلکه نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی چه هغه غنم

---

[1]) صحيح بخاري کتاب الطب باب ماانزل الله داء الاانزال

[2]) صحيح بخاري کتاب احاديث انبياء باب قول ا لله تعالی (واذکر فی الکتاب مريم اذانتبذت من اهلها.....) :٣٤٣٨،صحيح مسلم: ١٦٨.

[3]) صحيح بخاري حواله سابق : ٣٤٣٩،صحيح مسلم : ١٦٩.

[4]) صحيح بخاري کتاب احاديث انبياء باب قول ا لله تعالی (واذکر فی الکتاب مريم اذانتبذت من اهلها.....) :٣٤٤٠صحيح مسلم: ١٦٩.

رنګې دې .بیا ئې پورته حدیث مبارك بیا ن کړل.حضرت زهری رحمه الله فرمائی چه ابن قطن د قبیله خزاعه یو سړې وو چه په جاهلیت کښې مړ شوې وو([1])

هغه حدیث مبارك تیر شویدې په کوم کښې چې بیان دې چه مسیح عليه السلام به د خپل نزول نه پس څلویښت کاله ژوندې وی.بیا به وفات شی.او مسلمانان به د دوی د جنازې مونځ ادا کوی([2]) خود مسلم یو حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عیسٰی عليه السلام به اووه کاله پورې وی والله اعلم.د ابن عساکر اوبعضو قول دې چه هرکله دوی عليه السلام آسمانونو ته لاړو نو په هغه وخت کښې د دوی عليه السلام عمر یو نیم کال وو،د ابالکل غلط دی،او رد قول دې. حافظ ابوالقاسم رحمه الله خپل تاریخ کښې د بعضو سلفو نه هم دا نقل کړی دی چه دوی عليه السلام به د نبی کریم ﷺ حجره مبارکه کښې نبی کریم ﷺ سره دفن کیږی.([3])الله اعلم.

بیا ارشاد دې چه دوی به د قیامت په ورځ په هغوئ ګواه وی،یعنی په دې خبره چه د الله ﷻ رسالت دوی رسولې وو.اوپخپله دوی د الله تعالی د عبودیت اقرار کړې وو لکه د سورة مائده په آخر کښې دی چه ﴿واذقال الله﴾ نه تر ﴿الحکیم﴾ پورې دې.یعنی د دوی دګواهئ هلته ذکر شته دې او د الله ﷻ د سوال.

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا
انو په سبب دظلم | دهغه کسانو | چې یهودیان شوی دی | حرام کړل مونږه
انود هغه کسانو دظلم اوزیاتې په وجه چې یهودیان شوی دی
عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
په دوئ باندې | پاك څیزونه | هغه چې حلال کړې شوی وو | ددوئ د پاره | اوپه سبب دمنع کولو د دوئ | دلارې دالله نه
مونږپه هغوئ پاکیزه حلال شوی رزقونه حرام کړل | اوپه دې وجې چې دالله ﷻ دلارې نه ډیر
كَثِيْرًا ﴿١٦٠﴾ وَّاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوْا عَنْهُ
ډیر | او په سبب داخستلو ددوئ | سود لره | او حال دا چې منع کړې شوی وؤ دوئ | ددغه سود نه
خلق منع کوی | اوپه دې وجه چې سودونه اخلی | حالانکه دوئ دسوداخستونه منع کړې شوی وؤ
وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۭ وَاَعْتَدْنَا
اوپه سبب دخوړلوددوئ | مالونودخلقولره | په باطلې طریقې سره | اوتیارکړې دې مونږه
اوپه دې وجه چې دخلقو مالونه په ناحقه خوری | اومونږ په دوی کښې د کافرانو دپاره درد ناک عذاب
لِلْكٰفِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٦١﴾ لٰكِنِ الرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ
دپاره دکافرانو | ددوئ نه | عذاب | اردرناك | الیکن کوم خلق چې پاخه دی | په علم کښې
تیار کړې دې |.........................خوپه دوئ کښې چې څوک په عمل کښې پاخه شوی دی

[1]) صحیح بخاری حواله سابق : ۳٤٤۱. صحیح مسلم: ۱۷۱.بدون قول الزهری.

[2]) ددې روا یت تخریج د آیت ۱۵۹ لاتدې تیر شوې دې.

[3]) مجمع الزوائد : ۲۰٦/۸، ترمذی کتاب المناقب باب سلوالله لی الوسیلة : ۳٦۱۷ وسنده حسن.

مِنۡهُمۡ	وَالۡمُؤۡمِنُوۡنَ	يُؤۡمِنُوۡنَ	بِمَآ	اُنۡزِلَ	اِلَيۡكَ
ددوئ نه	اومومنان خلق	هغوئ ایمان راوړي	په هغه تعلیم	چي نازل کړي شوي دي	تاته
......او مومنان دی | هغوئ په هغه کتاب هم ایمان راوړی کوم چه په تاباندې نازل شوي دي					
وَمَآ اُنۡزِلَ	مِنۡ قَبۡلِكَ	وَالۡمُقِيۡمِيۡنَ	الصَّلٰوةَ	وَالۡمُؤۡتُوۡنَ	
او په هغه | چي نازل کړي شوي دي	مخکښي ستانه	اوقائیمونکي	مانځه لره	او ورکونکي	
اوپه هغه(کتابونو)هم ایمان راوړي| چي ستانه وړاندې نازل شوي دي | اومونځونه کوي					
الزَّكٰوةَ	وَالۡمُؤۡمِنُوۡنَ	بِاللّٰهِ	وَالۡيَوۡمِ الۡاٰخِرِ ؕ	اُولٰٓئِكَ	
زکاة لره	اوایمان راوړونکي	په الله	او په ورځ د آخرت	دغه ټول کسان چي دي	
اوزکوة ورکوي| اوپه الله ﷻ اوپه ورځ دآخرت ایمان لري | ....دغه شان کسانو ته به					
سَنُؤۡتِيۡهِمۡ	اَجۡرًا	عَظِيۡمًا ﴿١٦٢﴾			
زر به ورکړو مونږ هغوئ له	اجر	لوئ			
مونږ ډیرلوئ اجرورکړو |					

قوله تعالی:: فَبِظُلۡمٍ مِّنَ الَّذِيۡنَ هَادُوۡا حَرَّمۡنَا

د سزا په طور الله تعالی حلال څیزونه حراموی:- ددې آیت مبارك دوه مطلبونه کیدیشی. یو دا چه دا حرمت قدرتي وی یعنی مقدرات الهی کښې دا وو چه دا خلق به خپل کتاب بدل کړي او په دې کښې به تحریف اوکړي.او حلال څیزونه به په خپل ځان حرام کړي. صرف د خپل تشدد او خپلې سختئ په وجه .دویم دا چه حرمت شرعی دې یعنی د تورات د نزول نه مخکښې چه بعضې څیزونه په دوی حلال وو او د تورات راتلو په وخت کښې هغه د دوی د بدکارو په وجه هغه حرام کړې شو.لکه فرمان دې چه ﴿كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ﴾ الخ یعنی د اوبن غوښه او پې چه حضرت اسرائیل ؑ په خپل ځان حرام کړې وو. ددې نه سوا ټول طعامونه د بني اسرائیلو دپاره حلال وو بیا تورات کښې په دوی بعضې څیزونه حرام شو لکه سورة انعام کښې فرمائی چه ﴿وَعَلَى الَّذِيۡنَ هَادُوۡا حَرَّمۡنَا﴾ الخ.اومونږ په یهود هر نوك والا څیز حرام کړو. او د غوکانو اوګډو چیلو وازګه چه بیله وی مونږ په دوی حرامه کړه. دا ځکه چه دوی باغیان او د رسول مخالفت کونکی او اختلاف کونکوی وو. نودلته هم بیانیږی چه د دوی د ظلم او زیاتئ په وجه او د الله ﷻ د لارې نه یو طرفته کیدو په وجه او نورو ته د دهوکه کولو په وجه چه د دوی پخوانې عادت وو ،د رسولانو د دښمنئ په وجه،چې هغوی به ئې قتلول،هغوی به . دروغژن ګنړل،هغوی سره به ئې مقابله کوله،او رنګ په رنګ حیلې او بهانې به ئې تلاش کولې،سود به ئې خوړل اودا حرام وو ،او نور دغه شان د خلقو مالونو وهلو پسې شوی وو. او دا به دوی ته معلومه وه چه الله تعالی دا حرام کړی دی.دا به ئې ښه په زړورتیا کول.په دې وجه په هغوئ حلال څیزونه هم حرام شو. ددې کفارو دپاره دردناك عذاب تیار شوې دې.

قوله تعالی:: لٰكِنِ الرّٰسِخُوۡنَ فِي الۡعِلۡمِ مِنۡهُمۡ

په اهل کتابو کښې د مضبوط ایمان خاوندان:- خودوی کښې چه کوم پوخ ایمان والا او په ریښتیا ئې اسلام قبول کړې دې.ددې جملې تفسیر سورة آل عمران کښې تیر شوې دې.او چه کوم ایمان دار دی دوی خو قران پاك او ټول کتابونه منی .حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائی چه دې نه مراد حضرت

عبدالله بن سلام، حضرت ثعلبه بن سعید، حضرت زید بن سعید، اوحضرت اسید بن عبید ﷺ دی چه اسلام ئې قبول کړې وو. او نبی کریم ﷺ ئې نبي منلې وو.

د قراءت وضاحت:- مخکښې والا جمله ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَوٰةَ﴾ د ټولو امامانو قراءت کښې او د ابی بن کعب مصحف کښې داشان دی، خو د علامه ابن جریر رحمه الله د ابن مسعود ﷺ په مصحف کښې ﴿وَالْمُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ﴾ دي صحیح قرات ړومبې دې، چه کومو خلقو دې ته د کتاب غلطی وئیلي ده د هغوئ قول غلط دې. بعضې خو وائی چه د دې نصبی حالت د مدح په وجه سره دې لکه ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَوٰةَ﴾ کښې چه دی، او کلام عرب کښې او شعرونوکښې برابر قاعده موجود ده. بعضې وائی چه دا په ړومبئ جمله عطف دې یعنی ﴿وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ﴾ اود عربو په کلام کښې او په اشعارو کښې دا قاعده برابرموجود ده بعضې وائی چه دا په راروانه جمله باندې عطف دې یعنی ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ یعني هغوئ په ده هم ایمان راوړی او په مونځ قائمولو هم د دوی ایمان دې یعنی دا واجب او برحق منی او یا دا مطلب دې چه د دې نه مراد فرشتې دی یعنی هغوئ په قران باندې، او د الله تعالی په کتابونو باندې او فرشتو باندې ایمان راوړی. امام ابن جریر همدا خوښوی، خو په دې کښې د سوچ ضرورت دې، والله اعلم.

قوله تعالی:: وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَوٰةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ

د اهل کتابو مؤمنانو نور صفتونه:- او زکوة ورکونکی دی، یعنی د مال او ځان زکاة ورکوی دا دواړه مراد کیدیشی، والله اعلم. او صرف الله ﷻ د عبادت لائق دې، او د مرګ نه پس ژوند باندې هم د دوی ایمان دې چه د هر نیك او بد عمل جزا اوسزا به ورته ملاویږی. همدا خلق دی چه دوی ته مونږ اجر عظیم ورکوو. اوجنت به ورکوو.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا
بیشکه مونږه | وحی کړې ده | تاته | لکه ځنګه چې
ای پیغمبره مونږتاته هغه شان وحی کړې ده | لکه ځنګه چې مو
أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وحی کړې وه مونږه | نوح ﷺ ته | اوپیغمبرانو ته | روستو دهغه نه | اووحی اوکړه مونږه | ابراهیم ﷺ ته
نوح ﷺ اودهغه نه پس نوروپیغمبرانو ته وحی کړې وه | ....اومونږ ابراهیم ﷺ ته
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ
اواسماعیل ﷺ | اواسحاق ﷺ | او یعقوب ﷺ ته | او اولاد (دیعقوب ﷺ) ته | او عیسی ﷺ ته
اواسماعیل ﷺ ته، او اسحاق ﷺ ته، اویعقوب ﷺ ته او د دوی اولاد ته او عیسی ﷺ ته
وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ
او ایوب ﷺ ته | اویونس ﷺ ته | او هارون ﷺ ته | اوسلیمان ﷺ ته | او ورکړو مونږ | داود ﷺ ته
او ایوب ﷺ ته، او یونس ﷺ ته، او هارون ﷺ ته او سلیمان ﷺ ته وحی کړې وه | اومونږ داود ﷺ ته
زَبُورًا وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا
زبور | او نورهغه رسولانو ته | چې بیان کړې دي مونږ دهغوئ | تاته | مخکښې ددې نه | او هغه رسولانو ته
زبور ورکړې وو | اوهغه پیغمبرانوته موؤحی لیږلې وه | چې مخکښې موتا ته دهغوئ ذکر کړې دی

لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

چې نهٔ دي كړي مونږ بيان دهغوئ| تاته | اوخبرې اوكړې الله|دموسى سره| په خبروكولوسره

اودهغې پيغمبرانو چې دهغوئ ذكر مودرته نه دې كړې | اوالله ﷻ موسى ﷺ سره خاص خبرې كړې دي

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ

(راوليږل مونږ)رسولان|زيرى وركونكي|اويرونكي|دپاره ددې چې نهٔ وي|خلقو لره| په الله باندې

داټول پيغمبران(نيكانوته)زيرې وركونكي اود(بدو) نه ويرونكي رالېږلي شوي وو| چې دپيغمبرانوراتلونه پس خلقو

حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

څه دليل| روستو | درسولانو نه| او دې الله | غالب قوي| حكمت والا |

سره دالله په وړاندې هيڅ عذر پاتې شي ||والله ﷻ غالب او صاحب د حكمت دې|

قوله‌تعالي: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ

يو شان نزول:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائى چه سكن او عدى بن زيد اووئيل چه اني محمد ﷺ مونږ نه منو چه حضرت موسى ﷺ نه پس الله ﷻ په يو انسان څه نازل شوى دى [1] په دې باندې دا آيتونه نازل شو. حضرت محمدبن كعب قرظى ﷫ فرمائى چه كله آيت ﴿يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتٰبِ﴾ پورې نازل شو اود يهودو د بدوعملونو شيشه د دوى مخكښې كېخودې شوه نو هغوئ صفا اووئيل چه په يو انسان الله ﷻ يو كلام نه دې نازل كړې نه په حضرت موسى ﷺ او نه په حضرت عيسى ﷺ او نه په بل نبى ﷺ باندې.نبى كريم ﷺ په هغه وخت كښې تكيه لګولې ناست وو،نبى كريم ﷺ خپله حوبه (هغه كپړه په كومه چې د كيناستو په وخت پنډئ او خيټه اوتړى او ځان راټينګ كړى يعنى نبى كريم ﷺ په دغه وخت كښې احتبا كړې وه) او وې فرمائيل الله تعالى په هيڅ چا كتاب نه دې نازل كړې ؟ نوالله ﷻ آيت مبارك ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ﴾ نازل كړو،خو دا قول د سوچ كولو قابل دې ځكه‌چه دا آيت مبارك په سورة انعام كښې دې .او دا مكى دې او د سورة نساء پورتنى آيت مبارك مدنى دې .اودا د هغې رد كښې دې،څه وخت چه هغوئ وئيلى وو چه آسمان نه يو كتاب تاسو راوړئ.نود دې جواب كښې اوفرمائيلې شو چه حضرت موسى ﷺ نه هغوئ د دې نه هم زيات لوئې سوال كړې وو. بيا ئې د هغوئ عيبونه بيان كړل،د دوى رومبى او اوسنى عيبونه ئې ښكاره كړل،

د وحى كول:- بيا فرمائى چه الله ﷻ خپل بنده او رسول حضرت محمد ﷺ طرفته هم دا وحى نازله كړې وه. لكه څنګه چې مو نورو نبيانو عليهم السلام طرفته كړې وه. زبور د هغه كتاب نوم دې كوم چې په حضرت داود ﷺ باندې نازل شوې وو. د دې نبيانو عليهم السلام قصې به په سورة قصص كښې انشاء الله بيانوو.

د پيغمبرانو شمار:- بيا فرمائى چه ددې آيت يعنى مكى سورة نه مخكښې دډيرو نبيانو عليهم السلام ذكر تير شوې دې.او د ډيرو نه دې شوې.د كومو نبيانو عليهم السلام نومونه چه د قرآن پاك لفظونوكښې راغلى دى هغه دادى. ① حضرت آدم ﷺ ② حضرت نوح ﷺ ③ حضرت ادريس ﷺ ④ حضرت هود ﷺ، ⑤ حضرت ابراهيم ﷺ، ⑥ حضرت لوط ﷺ ⑦، حضرت اسماعيل ﷺ ⑧،

[1]) الطبرى : ٩/ ٤٠. ددې سند كښې محمد بن ابى محمد مجهول راوى دې.(الضعفاء والمتروكين لابن جوزى: ٩٢/٣ رقم: ٣١٧٩).

حضرت اسحاق ﷺ ⑨، يعقوب ﷺ، ⑩حضرت يوسف ﷺ ⑪، حضرت شعيب ﷺ ⑫،حضرت موسى ﷺ ⑬ حضرت هارون ﷺ ⑭حضرت يونس ﷺ ⑮حضرت داوُد ﷺ ⑯حضرت سليمان ⑰حضرت اليسع ﷺ ⑱حضرت زكريا ﷺ ⑲ حضرت عيسى ﷺ ⑳حضرت يحيى ﷺ.او په قول د اكثرو مفسرينو حضرت ذوالكفل ﷺ،حضرت ايوب ﷺ او حضرت الياس ﷺ او د دې ټولو سردار حضرت محمد دې.او نو ډيرداسې رسولان هم دى چه د هغوئ ذكر قران پاك كښې نه دې شوې.

د پيغمبرانو د شمير متعلق حديث:- هم په دې وجه د نبيانو او مرسلينو تعداد كښې اختلاف دې.دې باره كښې مشهور حديث مبارك د حضرت ابوذر نه دې چه هغه په تفسير ابن مردويه كښې داسې دې چه ما د نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو.چه د نبيانو عليهم السلام تعداد څومره دې؟ نو وې فرمائيل چه يو لاك څليرشت زره.ما تپوس اوكړو چه په دوى كښې رسولان څومره دى؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه درې سوه ديارلس،ډيرلوئې تعداد. ما بيا تپوس اوكړو چه د ټولو نه مخكښې څوك دې؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه حضرت آدم ﷺ.ما اووئيل چه هغه هم رسول وو؟ نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه آو،الله تعالى هغه په خپل لاس پيدا كړو ،بيا ئې په هغه كښې خپل روح پوك وهلو،بيا ئې درست كړو او بيا ئې صحيح كړو.بيا نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه اې ابوذر څلور پيرئى دى.حضرت آدم ﷺ،حضرت شيث ﷺ،حضرت نوح ﷺ او حضرت خنوخ ﷺ.اود ده مشهور نوم ادريس ﷺدې.هم ده خپل قلم سره خط اوليكلو.څلور عربيان دى.حضرت هود ﷺ،حضرت صالح ﷺ،حضرت شعيب ﷺ او ستاسو نبى حضرت محمد ﷺ،اې ابوذر! بنى اسرائيلو كښې ټول نه ړومبى نبى حضرت موسى ﷺ دې .او آخرى نبى حضرت عيسى ﷺ دې.ټولو نبيانو عليهم السلام كښې ړومبې نبى حضرت آدم ﷺ دې او آخرى نبى ستاسو نبى حضرت محمد ﷺ دې (1)

په داسې قسم رواياتو باندې د حافظ رحمه الله **تبصره**:- دا پوره حديث كوم چې ډير اوږد دې حافظ ابوحاتم رحمه الله په خپل كتاب الانواع والتقاسيم كښې روايت كړې دې او په دې ئې د صحت نشان لګولې دې.خو د دوى خلاف امام ابوالفراج ابن جوزى رحمه الله دا بالكل موضوع ګرځولې دې. او ابراهيم بن هاشم رحمه الله د دې يو راوى باندې د وضاع كيدو وهم كوى.حقيقت دا دې چه دآئمه تعديل او جرح كښې ټولو په ده باندې ددې حديث په وجه كلام كړې دې.والله اعلم.

خودا حديث مبارك بل سند سره حضرت ابو امامه ﷺ نه هم مروى دې .(2)اوپه هغې كښې معان بن رفاعه سلامى ضعيف دې.او على بن يزيد هم ضعيف دې.او قاسم بن عبدالرحمان هم ضعيف دې.

او يو حديث مبارك ابويعلى كښې دې چه الله تعالى اته زره نبيان ليږلې دى،څلور زره بنى اسرائيلو طرفته او څلور زره نورو خلقو طرفته (3). دا حديث مبارك هم ضعيف دې او دې كښې زيد اود ده استاد قاشى هم ضعيف دې.والله اعلم.د ابويعلى يو بل حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه اته زره نبيان عليهم السلام څما رونړه تير شوى دى.دوى نه پس حضرت عيسى ﷺ راغلو (4)او يو حديث مبارك كښې دى چه څه داته زره نبيانو عليهم السلام نه پس راغلې يم.او په دې كښې څلور زره خو بنى اسرائيلو كښې وو.(5)دا حديث مبارك دې سند سره غريب ضرور دې خو د دې

---

1) ابن حبان : ٣٦١، وسنده ضيعف جدا حلية الاولياء : ١٦٦/١،

2) احمد: ٢٦٥/٥، ٢٦٦، طبراني : ٧٨٧١، مجمع الزوائد : ١٥٩/١،

3) مسند ابي يعلى : ٤١٣٢. مجمع الز والد: ٢١٠/٨،

4) مسند ابي يعلى : ٤٠٩٢. مجمع الزوائد : ٢١١/٨.

5) حلية الاولياء : ١٦٣/٣،

يول راويان معروف دي،او سند كښې ئې هيڅ ويره نشته دې،د احمد بن طارق نه سوا څکه چې د دوی باره كښې ماته هيڅ عدالت يا جرح نه ده ملاؤ شوې،والله اعلم.

د يو لاكهه څليرشت زره پيغمبرانو تعداد روايت.- حضرت ابوذر غفاري ﷺ والا اوږد حديث مبارك د نبيانو عليهم السلام باره كښې دې هغه هم واورئ. دوی ﷺ فرمائي چه څه مسجد نبوی ﷺ ته راغلم،نبی كريم ﷺ يواځې مسجد نبوی كښې ناست وو. څه هم نبی كريم ﷺ سره كيناستم ما اوونيل يارسول الله تاسو مونږ ته د مونځ كولو حكم كړې دې نو مونځ څه څيز دې؟نو نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه دا بهترڅيزدې نو كه زيات مونځ كوې اوكه كم مونځ كوې ما اوونيل چه يارسول الله ﷺ كوم اعمال بهتر دي.نو نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه په الله تعالى ايمان راوړل،د هغه لار كښې جهاد كول.ما اوونيل يارسول الله ﷺ كوم يو مومن افضل دې؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه ټولو نه ښه اخلاقووالا.ما اوونيل يارسول الله ﷺ كوم يو مسلمان غوره دې،نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه د هغه دلاس او ژبې نه نور مسلمانان سلامت وي.ما تپوس اوكړو چه كوم يو هجرت افضل دې؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه بدعملونه پريښودل.ما تپوس اوكړو چه كوم يو مونځ بهتر دې؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه اوږد قنوت والا. ما تپوس اوكړو چه كومه يوه روژه بهتر ده؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه فرض كفايت كونكې دي اوالله تعالى سره د دې ډير اجر او ثواب دې .ما تپوس اوكړو چه كوم يو جهاد افضل دې؟ نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه د يو كس آس هم زخمي كړې شي او دې پخپله هم زخمي شي .ما تپوس اوكړو چه كوم يو غلام آزادول زيات افضل دی؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه د كوم يو قيمت زيات وی او مالك ته زيات خوښ وی .ما تپوس اوكړو چه كومه يوه صدقه افضله ده؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه د كم مال والا صدقه كولوكښې كوشش كول او دا پټه وركول.ماتپوس اوكړو چه قرآن پاك كښې اوږد آيت كوم يو دې؟ حضرت نبی كريم صلى الله بيا عليه واله وسلم اوفرمائيل چه آيت الكرسي.بيا نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه اې ابوذر! اووه آسمانونه د كرسئ مقابله كښې داسې دی لكه يو حلقه د يو ميدان مقابله كښې.او دعرش فضيلت په كرسئ داسې دې لكه دوسيع ميدان په حلقه باندې.ما اوونيل چه يارسول الله ﷺ! انبياء عليهم السلام څومره دی؟نو نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه يو لاك څليرشت زره. ما اوونيل چه په دوی كښې رسولان څومره دی؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه درې سوه ديارلس يو ډير غټ جماعت.ما تپوس اوكړو چه ړومبی څوك وو؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه حضرت آدم ﷺ.ما اوونيل چه هغه هم رسول او نبی وو؟نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ الله تعالى هغه خپل لاس سره پيدا كړې وو، او خپل روح ئې هغه كښې پوك وهلو او هغه ئې صحيح جوړ كړو. بيا نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه واورئ څلور پيړئي دی. ❶ حضرت آدم ﷺ ❷ حضرت شيث ﷺ ❸ حضرت خنوخ ﷺ او هم دا حضرت ادريس ﷺ دې او هم دوی ﷺ ټولو نه مخكښې قلم سره ليكل اوكړل ❹ او حضرت نوح ﷺ.او څلور عرب دی. ❶ حضرت هود ﷺ ❷ حضرت شعيب ﷺ ❸ حضرت صالح ﷺ ❹ او ستاسو نبی ﷺ.ټولونه مخكښې رسول حضرت آدم ﷺ دې او ټولو نه آخری رسول حضرت محمد ﷺ دې.ماتپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ الله تعالى څومره كتابونه نازل كړی دی. نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه يو سل څلور.حضرت شيث ﷺ باندې پنځوس صحيفې او حضرت خنوخ ﷺ باندې ديرش صحيفې حضرت ابراهيم ﷺ باندې لس صحيفې او حضرت موسى باندې تورات،حضرت عيسى ﷺ باندې انجيل او حضرت داؤد ﷺ باندې زبور او حضرت محمد ﷺ باندې فرقان. ما اوونيل يارسول الله ﷺ! دحضرت ابراهيم ﷺ صحيفو كښې څه وو؟

د ابراهيم د صحيفو نصيحتونه:- نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه په هغې كښې دا وو اې بادشاه مسلط په تا څه اوشو،ته څو غروركښې مبتلا شوې،ماته مال جمع كولو او يوځائې كولو دپاره نه وې ليږلې بلكه

دې دپاره مې ليږلې وې چه ته د مظلوم اواز څما نه لرې کړې (يعنى چه هغه فرياد اونه کړى) که مانه
راورسى نو څه به هغه نه رد کوم اگر چه هغه مظلوم کافر ولې نه وى .او په هغې کښې مثالونه هم وو
عاقل باندې لازم دى چه هغه خپل وختونه تقسيم کړى،يو وخت کښې د خپل نفس حساب کوى او يو
وخت کښې دې د الله ﷻ صفتونو کښې غورکوى،يو وخت کښې دې د خپل معاش فکر کوى .عاقل ته
پکار دى چه دريو ځيزونو نه سوا خپل ځان نورو ځيزونو کښې نه اخته کوى.يا خو د آخرت توښه يا
حصول معاش،يا غير حرام ځيزونو سره سرور او لذت.عاقل ته پکار دى چه خپل وخت ته گورى او
خپل کار کښې مشغول اوسى .د خپلې ژبې حفاظت کوى،چه کوم سړې خپل قول خپل فعل سره پوشان
کوى،هغه به ډيرې کمې خبرې کوى او دا به تاسو ته نفع درکوى.

دموسى د صحيفو عبرتونه:- ما تپوس اوکړو چه د حضرت موسى ﷺ صحيفو کښې څه وو؟نو نبى
کريم ﷺ اوفرمائيل چه سراسر عبرتونه وو. ماته تعجب دې په هغه سړى چه ده ته د مرگ پته وى او بيا
هم دې مست وى،په تقدير يقين ساتى او بيا هم هانې هانې کوى،د دنيا بې ثباتى ورته معلوم وى اوبيا
هم دې په دې اطمينان کوى،د قيامت د ورځې حساب ورته پته وى اوبيا هم دې بې عمله وى .

د پخوانو کتابونو مضامين په قران کښې:- ما تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ د مخکښې نبيانو کتابونو
کښې چه څه وو دهغې نه څه په دې کتاب کښې شته دې چه کوم څمونږ لاس کښې دې ؟نبى کريم ﷺ
اوفرمائيل چه اووايه ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ﴾ د سورة آخره پورې.

څو اهم نصيحتونه:- ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ ماته وصيت اوکړئى .نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه
قران پاك او ذکر الله کښې مشغول اوسه،دا به ستا په آسمانونو کښې د ذکرکولو او زمکه کښې د نور
باعث وى .ما بيا اووئيل يارسول الله ﷺ ! نور هم اوفرمائې.نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه خبردار ! ډير مه
خانده ځکه چه دا زړه مړ کوى،اود مخ نور لرې کوى .ما اووئيل چه نور زيات وصيت راته اوکړئى .نو
نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه جهاد کښې زيات مشغول اوسه،څما د امت رهبانيت درويشى ده. ما
اووئيل چه څه نور وصيت اوکړئى.نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه د نيکئ د خبرې نه سوا خپله خوله بند
ساته .دې سره شيطان تښتى،او د دينى کارونو تائيد به وى .ما اوئيل چه څه نور اوفرمائې .نبى کريم
ﷺ اوفرمائيل چه خپل ځان نه لاندې درجې والا خلقو ته گوره،او د خپل ځان نه اوچتې درجې والا
خلقوته نظر مه کوه. دې سره به ستاپه زړه کښې د الله ﷻ د نعمتونو قدر وى.ما اووئيل چه ماته نور
زيات نصيحت راته اوکړى.نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه مسکينانو سره محبت کوه او هغوئ سره
کينه. دې سره به تاته د الله تعالى نعمتونه لوئى معلوم شى.ما اووئيل چه نور وصيت راته اوکړئى،نو
نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه رشته دارو سره تعلق ساته اگر چه هغوئ تاسره تعلق نه ساتى. مااووئيل چه
نور څه وصيت اوفرمائې .نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه حق وايه اگر چه تراخه وى. ما د نور وصيت
غوښتنه اوکړه نو نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ باره کښې د ملامته کولو د ملامتيا ويره مه
کوئى .ما اووئيل چه يارسول الله څه نور اوفرمائې .نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه په خپلو عيبونو نظر
اچوه او د نورو عيبونه مه لټوه .بيا نبى کريم ﷺ څما په سينه لاس مباکر کيخود او وې فرمائيل چه
ائې ابوذره! تدبير برابر هيڅ عقل مندى نشته دې او حرامو نه د بچ کيدو برابر هيڅ پرهيزگارى نشته
دې ،او د ښه اخلاقو پشان هيڅ نسب نشته دې . مسند احمد کښې د ا حديث مبارك څه کمئ سره دې [1]

د دجال نورې نښې:- حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ تپوس کوى چه آيا خارجيان هم د دجال قائل دى ؟
خلقو اووئيل چه نه .وې فرمائيل چه نبى کريم ﷺ فرمائيلى دى چه څه د زرو بلکه دې نه هم د زياتو
نبيانو ختميدو والا يم.هر نبى خپل امت د دجال نه ويرولو.خو ماته الله ﷻ هغه علامت خودلې دې چه

---

[1]) احمد : ١٧٨/٥.

هغه نې بل چاته نه دی خودلی وې فرمائیل واوره ! هغه کانړې دې او رب داسې نشی کیدې .د هغه نبې ستر که راوتلې ده او کانړیٔ ده ،او پورته وتلې ده،لکه چه د چونې په دیوال د چا پوزه ځوټې پروت وی ،اود هغه ګسه ستر که د پړقیدونکی ستوری پشان ده. هغه ته تیولی ژبې ورځی او هغه سره به د جنت صورت وی،او دوزخ صورت به ورسره هم وی (١) یو حدیث مبارك کښې راغلی دی چه د یو لاك نبیانو علیهم السلام خاتمه په ما شوې ده. بلکه ددې نه هم زیات

قوله‌تعالی: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾

د موسی ﷺ الله ﷻ سره کلام کول :- بیا فرمائی چه حضرت موسی ﷺ سره پخپله الله ﷻ خبرې کړې دی دا د هغه خصوصیت دې چه کلیم الله وو، یو سړې ابوبکر بن عیاش ته راغلو او ونیل چه یو سړې دا جمله داسې وائی ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ (٢) یعنی موسی ﷺ الله ﷻ سره کلام کړې دې .په دې دوی دیرزیات غصه شواو وې فرمائیل چه دابه چرته کافر وئیلې وی.ماد اعمش نه او اعمش دیحیی نه او یحیی دعبدالرحمان نه او عبدالرحمان دعلی ﷺ نه اوعلی ﷺ دنبی کریم ﷺ نه روایت کړې دی ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾(٣) غرض د دې سړی معنوی او لفظی تحریف باندې دوی غصه شو.کیدیشی چه دا معتزلی وی ځکه چه د معتزلو هم دا عقیده وه چه نه الله تعالی چا سره کلام کړې نه موسی ﷺ او نه نور چا سره .

د یومعتزلی لاجوابه کول:- یو معتزلی دیو بزرګ مخکښې دا آیت مبارك کښې ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ اولوستو نوهغویٔ ورته بدرد اوونیل او وې وئیل چه بیا به په دې آیت مبارك بې ایمانی ځنګه کوې چه ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾ یعنی موسی ﷺ ځمونږ په وعده راغلو او د ده رب ورسره کلام اوکړو، مطلب دا دې چه دلته دا تاویل اوتحریف نه چلیږی.

ابن مردویه کښې حدیث مبارك دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل کله الله ﷻ حضرت موسی ﷺ سره کلام اوکړو هغه به هغه میږې هم لیدو چه کوم به په تیاره کښې روان. (٤) دا حدیث مبارك هم غریب دې.اوددې اسناد صحیح نه دی اوبه قول د حضرت ابوهریره ﷺ کله چه موقوفاً ثابت شی نو ډیر ښه وی.مستدرك حاکم وغیره کښې دی چه کلیم الله ﷺ سره چه کله الله ﷻ خبرې اوکړې نو هغه د وړیٔ خادر او د وړیٔ پرتوګ او د غیر مذبوح خر د څرمنې څپلیٔ اغوستې وې.(٥)

د موسی ﷺ سره د خبرو تعداد:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه الله ﷻ حضرت موسی ﷺ سره یو لاك څلوېښت زره خبرې کړې وې .اودا ټول وصیتونه وو. بیا به حضرت موسی ﷺ د خلقو خبرې نه آوریدې ځکه چه په غوږونو مبارکوکښې به ئې هم د دې خبرو ګونج وو.(٦) ددې اسناد هم ضعیف دی. بیا په دې کښې انقطاع هم ده. یو اثر ابن مردویه وغیره کښې هم دې.

حضرت جابر ﷺ فرمائی چه د طور په ورځ کله چه الله ﷻ حضرت موسی ﷺ سره خبرې کړې وې.اوبه کومه ورځ ئې ورته آواز کړې وونو دهغې صفت ددې کلام د صفت نه جدا وو. نو حضرت موسی ﷺ د

---

(١) احمد: ٦٩/٣،

(٢) مجمع الزوائد :١٢/٧، المعجم الاوسط للطبرانی : ٨٦٠٣،

(٣) مجمع الزوائد : ٢٠٣/٨.

(٤) مجمع الزوائد :٢٠٣/٨،

(٥) حاکم: ٣٧٩/٢، ترمذی کتاب اللباس باب ماجاء فی لبس الصوف: ١٧٣٤،

(٦) المعجم الاوسط : ٣٩٤٩،

دې راز معلومول اوغوښتل.الله تعالی ورته اوفرمائیل چه اې موسی !اما خو لا د لسوزرو ژبو برابر قوت سره کلام کړې دې،حالانکه ماته د ټولو ژبو قوت حاصل دې.بلکه د دې نه هم زیات .

د الله ﷻ کلام څنګه وو؟: بني اسرائیلو چه کله د دوی ﷺ نه د الله تعالی د صفت کلام آوریدو باره کښې تپوس اوکړو نو دوی ﷺ اوفرمائیل چه څه هیڅ نشم وئیلې.نو هغوئ ورته اووئیل چه ښه ده څه تشبیه خو بیان کړه. نو دوی ﷺ اوفرمائیل چه تاسو به د تندر آواز آوریدلې وی،هغه د دې مشابه وو خو د دې پشان نه وو.([1]) د دې راوی فصل رقاشي ضعیف دې.او دې ډیر زیات ضعیف دې .

د الله د اواز تشبیه:-حضرت کعب ﷺ فرمائي چه کله الله ﷻ حضرت موسی ﷺ سره کلام اوکړو سوا دخپل کلام نه،نو حضرت کلیم الله ﷺ اوفرمائیل چه یا الله ﷻ داستا کلام دې ؟ الله ﷻ اوفرمائیل چه نه اونه ته خما د کلام طاقت لرلې شې .حضرت موسی ﷺ اوفرمائیل یا الله ﷻ ! ستا مخلوق کښې ستا آواز د چا په شان دې،نو الله ﷻ اوفرمائیل چه نه،سوا د سخت تندر نه. دا روایت هم موقوف دې.اوښکاره دا ده چه حضرت کعب رحمه الله به د مخکښې کتابونو نه روایت کولو. او په هغې کښې د بني اسرائیلو حکایتونه او هر رنګه صحیح او غیر صحیح روایتونه وو. هم د الله رسول دې چه د الله ﷻ تابعداری کونکو او دهغه رضا لټونکو ته دجنتونو زیرې ورکوی او دالله ﷻ نافرمانی کونکو او هغه لوئې ذات دروغ ګڼونکو ته عذاب اوروی

قوله تعالي:: رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

بیا فرمائي چه الله خپل کتابونه نازل کړی دی او خپل رسولان ئې رالیږلی دی .او هغوی ته ئې خپل مرضی او نامرضی معلومه کړې ده. دا په دې وجه چه د چا څه حجت یا عذر پاتې نشی. لکه یو بل آیت مبارك کښې فرمائي چه ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾یعنی که مونږ دوی د دې نه مخکښې په خپل عذاب هلاکول نو دوی به وئیلې شوې چه ائې زمونږ ربه ! تا مونږ ته رسولان ولې نه وو رالیږلی،چه مونږ د هغوئ خبرې آوریدلې وې او د دې ذلت او رسوائي نه بچ شوې وې.ددې پشان یو آیت مبارك دا دې چه ﴿وَلَوْلَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ﴾

الله ډیر غیرتی دې:- صحیح بخاری او مسلم شریف کښې یو حدیث مبارك دې حضرت نبی کریم صلی الله علیه واله سلم اوفرمائیل د الله ﷻ نه زیات غیرتی هیڅوك نشته.په دې وجه الله ﷻ ټولې بدئی حرامې کړې دی. که هغه پټې وی او که ښکاره وی،او داسې هیڅوك هم نشته دې چه هغه ته خپل مدح د خپل ځان نه زیاته خوښه وی .هم دا وجه ده چه هغه خپله مدح پخپله کړې ده. او داسې هیڅوك نشته دې چه هغه ته د الله ﷻ نه زیات عذر خوښ وی .هم دا وجه ده چې الله تعالی.نبیان علیهم السلام زیری ورکونکی او ویرونکی لیږلی دی.([2]) بل روایت کښې دا الفاظ هم دی چه په دې وجه الله ﷻ کتابونه او رسولان علیهم السلام اولیږل ([3]).

لٰكِنِ اللّٰهُ
لیکن الله ا
ا خو(که دوئ نه مني نو څه اوشو)الله

[1]) مجمع الزوائد :٢٠٤/٨، البزار: ٢٣٥٣.

[2]) صحيح بخاري كتاب التفسير باب قوله تعالي(ولاتقربوا ماظهر منهاومابطن):٤٦٣٦، صحيح مسلم:٢٧٦٠، ترمذی:٣٥٣، السنن الكبرى للنسائي:١١١٧٣، ابن حبان:٢٩٤، احمد:٣٨١/١، ابن ابي شيبة:٢٤٧/١، عبدالرزاق:١٩٢٥.

[3]) صحيح بخاري كتاب التوبة باب غيرة الله تعالى وغيرة وتحريم الفواحش:٢٧٦٠

يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ
گواهي کوي | په هغه څيز | چي نازل کړي ني دي | تاته | چي نازل کړي ني دي هغه | په علم سره
په دي خبره گواه دي | چي تاته کوم حکمونه راليږلي شوي دي | هغه ني په خپل کامل علم سره راليږلي دي

وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
او فرښتي هم | گواهي کوي | او کافي دي | الله | په گواهئ سره | بيشکه هغه کسان | چي انکارني اوکړو
اوفرښتي هم په دي خبره گواهي کوي | او صرف د الله ﷻ گواهي هم کافي ده | چا چي انکار کړي دي

وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا ضَلٰلًا بَعِيْدًا
او منع ني کړل خلق | د لاري د الله نه | يقيناً چي بي لاري شو دحق نه | په بي لاري کيدوا | لري سره
او د الله ﷻ د لاري نه خلق منع کوي | ....هغوئ دسمي لاري نه ډيرلري تلي دی

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ
بيشکه هغه کسان | چي د کفر په لار روان شو | او ظلمونه ني شروع کړل | نو نۀ دي الله | چي اونيسي
چا چي انکار کړي دي | او په خلقو ظلمونه کوي | الله ﷻ به هغوئ هيڅ کله اونۀ بخښي

لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ۙ اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ
هغوئ لره | او نۀ | او ښائي هغوئ ته | لار | مگر | لا ر | اد دوزخ | چي تل به وی
اونۀ به هغوئ ته سمه لار اوښائي | ....البته د د دوزخ لار به ورته اوښائي چي هميشه

فِيْهَآ اَبَدًا ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ
په هغي کښي | هميشه | اودي | دا کار | په الله باندي | آسان | ائي خلقو
دپاره به په کښي پراتۀ وي | او دا کار خو الله ﷻ ته ډير آسان دي | ....ائي خلقو!

قَدْ جَآءَكُمُ الرَّسُوْلُ بِالْحَقِّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَاٰمِنُوْا
په تحقيق سره | راغلي دي تاسو ته | رسول | دحق سره | د طرفه درب ستاسو نه | نو ايمان راوړئ
تاسو ته پيغمبر د الله ﷻ د طرفنه دحق تعليم راوړي دي | ....نو په دي يقين اوکړئ

خَيْرًا لَّكُمْ ؕ وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
دا بهتره ده ستاسو دپاره | او که انکار کوئ تاسو | نو بيشکه | الله لره دی | هغه څه | چي په آسمانونو کښي دی
خکه چي په دي کښي ستاسو خيردي | او که انکار کوئ نو هر څه چي په آسمانونو کښي دی

وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا
او په زمکه کښي دی | او دي | الله | په هر څيز پوهه | حکمت والا |
او په زمکه کښي دی هغه ټول د الله ﷻ دی | او الله ﷻ په هر څه پوهه او دحکمت خاوند دي |

قوله تعالی: لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ
الله تعالی او فرښتې د پیغمبر د رسالت ګواه دی • مخکښې آیتونوکښې د نبی کریم ﷺ د نبوت ثبوت وو او د نبی کریم ﷺ دنبوت د منکرانو رد وو. په دې وجه دلته فرمائی چه څه خلق تا دروغژن ګڼړی، او ستا مخالفت کوی، خو الله ﷻ پخپله ستا د رسالت ګواه دې، هغه لوئې ذات فرمائی چه هغه خپل کتاب قران مجید په تا نازل کړې دې .چې باطل هغې ته ورتلې نشی په دې کښې د هغه څیزونو علم دې چه په هغې هغه پاك ذات خپل بندګان خبر کړی دی یعنی دلیلونه، هدایت او فرقان او د الله ﷻ د رضامندئی او خفګان احکام او د تیرو شوو او راتلونکو خبرو علم او د الله ﷻ هغه مقدس صفتونه خو نه یو نبی ته معلوم دی او نه یوې مقربې فرښتې ته سوا د دې نه چه هغه پاك ذات ئې ورته پخپله اوښائی .ارشاد ې چه ﴿وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ﴾ او په بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِهٖ عِلْمًا﴾ .
حضرت عطاء بن سائب چه به کله د حضرت ابوعبدالرحمان سلمی رحمه الله نه قران پاك لوستو نو دوی به فرمائیل چه تا د الله ﷻ علم اخستې دې .نو نن ستا نه هیڅوك غوره نه دی سوا د هغه چا نه چه ستا نه ئې عمل زیات وی.بیا دوی آیت ﴿انزله بعلمه﴾ تر آخرې پورې تلاوت کړو.

قوله تعالی: وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ
بیا فرمائی چه د الله ﷻ شهادت سره د فرښتو شهادت هم دې چه تا لره راغلې دې، چه کومه وحی په تا نازله شوې ده هغه بالکل رښتونې او سراسر حق ده. د یهودو یو جماعت نبی کریم ﷺ ته راغلو نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل په الله ﷻ قسم ماته ښه معلومه ده چه تاسو ته ځما د رسالت علم دې خو هغه خلقو انکار اوکړو نو الله ﷻ دا آیت مبارك نازل کړو[1].

قوله تعالی: اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
بیا فرمائی چه کومو خلقو کفر اوکړو او د حق اتباع ئې اونه کړه بلکه نور خلق ئې هم د حق لارې نه منع کړل نو دوی د صحیح لارې نه جدا شو. اود حقیقت نه جدا شو. او هدایت نه بې لارې شو. دا خلق چه ځمونږ د آیتونو نه منکر دی، ځمونږ کتاب نه منی، په خپل ځان ظلم کوی، ځمونږ لارې نه خلق منع کوی، چه کوموکارونو نه مونږ منع کړې ده هغې نه نه منع کیږی، ځمونږ د احکامو نه مخ اړوی، مونږ به دوی معاف نکړو.او نه به دوی خیر طرفته راولو. اودوی ته به د جهنم لار ښایو. او دوی به په دې کښې همیشه وی .

قوله تعالی: يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الرَّسُوْلُ بِالْحَقِّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَاٰمِنُوْا خَيْرًا لَّكُمْ
ائې خلقو!تاسوته ستاسو رسول د الله ﷻ حق راوړې دې، تاسو په ده ایمان راوړئی.د دې اطاعت اوکړئی ،هم دا ستاسو دپاره بهتره ده.که تاسو کفر کوئی نو الله ﷻ ستاسو نه بې نیاز دې.نه ستاسو ایمان دوی ته څه فائده ورکولې شی او نه ستاسو کفر څه ضرر ورکولې شی.د زمکې او آسمانونو ټول څیزونه د هغه ملکیت کښې دی.هم دا قول د حضرت موسی علیه السلام خپل قوم ته وو که تاسو او په مخ د زمکې ټول څیزونه په کفر کولو راجمع شی نو د الله ﷻ هیڅ نقصان نشئ کولئی.هغه د ټولو جهانونو نه بې پرواه دې.هغه علیم ذات دې، هغه ته معلوم دی چه دهدایت لائق څوك دی اود ضلالت لائق څوك دی ؟ هغه حکیم ذات دې.د هغه ذات قول،د هغه ذات فعل،د هغه ذات شرع ټول په ټوله د حکمت نه ډك دی .

اِنَّمَا	اِلَّا الْحَقَّ ط	عَلَى اللّٰهِ	وَلَا تَقُوْلُوْا	فِيْ دِيْنِكُمْ	لَا تَغْلُوْا	يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ
بیشکه	مګر حق	په الله باندې	او مه وایئ	په دین خپل سره	مه اوځئ دحد نه	ائې اهل کتابو

ائې اهل کتابو پخپل دین کښې دحد نه مه تیریږئ او الله ﷻ ته د حقې خبرې نه سوا بل نسبت مه کوئ

---

[1]) الطبری:٩/٩٠٤،

اَلْمَسِيْحُ	عِيْسَى	ابْنُ مَرْيَمَ	رَسُوْلُ اللّٰهِ	وَكَلِمَتُهٗ	اَلْقٰهَآ	
مسيح | عيسى | خوي | دمريم ارسول دالله دي | فرمان دي دهغه | چي اوليږلو الله دغه فرمان						
خبره داده چي عيسى دمريم خوئي دي | اودالله ﷻ رسول دي | او دهغه حكم دي | چي الله ﷻ						
اِلٰى مَرْيَمَ	وَرُوْحٌ	مِّنْهُ	فَاٰمِنُوْا	بِاللّٰهِ	وَرُسُلِهٖ	
مريم ته | او روح دي | دطرفه دالله نه | نو ايمان راوړئ | په الله | اوپه رسولانو دهغه						
مريم ته راوليږلو | اودالله ﷻ دطرفه يوروح دي | نو په الله ﷻ اودهغه په پيغمبرانو باندي ايمان راوړئ						
وَلَا تَقُوْلُوْا	ثَلٰثَةٌ	اِنْتَهُوْا	خَيْرًا لَّكُمْ	اِنَّمَا اللّٰهُ	اِلٰهٌ	وَّاحِدٌ
اومه وايئ | دري | منع شئ | دابهتره ده | ستاسو دپاره | بيشكه الله | معبود دي | اكي يو						
اودامه وائي چي خدايان دري دي | ددي نه منع شئ | هم په دي كښي ستاسو خيردي | معبود صرف يو الله دي						
سُبْحٰنَهٗٓ	اَنْ يَّكُوْنَ	لَهٗ	وَلَدٌ	لَهٗ	مَا	فِي السَّمٰوٰتِ
پاك دي هغه | ددي خبري نه چي وي | هغه لره | خوئي | هغه لره دي | هغه هرڅه | چي په آسمانونو كښي دي						
هغه ددي نه پاك دي چه څوك دي د هغه خوئي شي | د آسمانونو او د زمكي هر څه						
وَمَا فِي الْاَرْضِ	وَكَفٰى	بِاللّٰهِ	وَكِيْلًا			
اوهغه هر څه چي په زمكه كښي دي | اوكافي دي | الله | په حيثيت دخبر اخستو دهغي |						
د هغه مخلوق دي | .... اوددي ټولو د ساتني دپاره صرف الله ﷻ كافي دي |						

قوله تعالى: يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ

د عيسايانو خپل دين كښي غلو كول:- الله ﷻ اهل كتاب د زياتئي او د حد نه د تيريدو نه منع كوي.عيسايان د حضرت عيسىٰ ﷺ باره كښي د حد نه تير شوي وو، د هغوى د نبوت نه تيرشو او هغه ئي د الله مقام ته رسولي وو .د اطاعت په ځائي ئي عبادت كولو. د دين بزرګانو باره كښي هم د دوى عقيده خرابه وه. او چه كوم د حضرت عيسىٰ ﷺ دين كښي عالمان او عاملان وو هغه ئي محض معصومان ګنړلي وو. او دا خيال ئي كولو چه څه د دين امامان اووائي د هغي منل خمونږ په ذمه ضروري دى،ربښتيا دروغ،حق او باطل،هدايت اوضلالت لره د تللو مونږ ته هيڅ حق نشته دي او ددي ذكر د قران پاك آيت مبارك كښي موجود دي چه ﴿اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾.

د نبى كريم ﷺ خپل امت ته تعليم:- مسند احمد كښي دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل ماته داسي د حد نه زيات مه ګورئي لكه څنګه چه يهود او نصرانيانو زيات كتلي وو. څه خو صرف يو بنده يم،نو تاسو ما عبدالله او رسول منئ.([1]) دا حديث مبارك بخاري وغيره كښي هم دي ([2]).

د نبى كريم ﷺ په باره كښي دغلو نه ممانعت:- د مسنديو حديث مبارك كښي دى چه يو سړى نبى كريم ﷺ ته اووئيل چه ائي خمونږ سرداره ! او ائي د سردار خويه ! ائي خمونږ ټولو نه بهتره ! او ائي بهتر هلكه!نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ائي خلقو دخپلو خبرو پخپله بنه خيال ساتئ،هسي نه چه تاسو

---

[1]) احمد: ۲۳/۱، وهو صحيح بالشواهد داروايت صحيح درجه كښي دي

[2]) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى(واذكر فى الكتاب مريم اذانتبذت من اهلها....)۳٤٤٥،

شيطان غلط کړی.څه محمد بن عبدالله يو بنده يم،څه د رب غلام يم ،او د هغه رسول يم،په الله ﷻ قسم زه نه غواړم تاسو ما زما د مرتبې نه زيات اوچت کړئ (١).

قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ﴾

عيسى ﷷ دالله بنده او رسول وو:- بيا فرمائي چه افتراء مه تړنی،او الله ﷻ دپاره اولاد او ښځه مه مقرر کوئی.الله ﷻ د دې نه پاك دې د دې نه لرې دې،د دې نه اوچت او بالا دې،د هغه په لوئي او عزت کښې هيڅوك شريك نشته دې،او د هغه نه سوا څوك معبود نشته اونه څوك رب .مسيح عيسى بن مريم عليهم السلام رسول دې،هغه د رب غلامانوکښې دې،اود هغه پاك ذات مخلوق دې،هغه صرف دکن په کلمه پيدا شوې دې او دا کلمه حضرت جبريل ﷷ حضرت مريم عليها السلام ته راوړې وه،او د رب ﷻ اجازت سره پوك وهلې وه. نو حضرت عيسى ﷷ بغير پلار نه دې کلمې سره پيدا شو او هم دې خصوصيت سره دوی ته کلمة الله اووئيلې شو. د قران پاك يو بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ﴾ يعنی مسيح بن مريم صرف يو رسول دې،د ده نه مخکښې هم رسولان تير شوی دی،د ده مور رينښتونې ده،دوی دواړو به خوراك کولو.اويو آيت مبارك کښې دی چه ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ﴾ يعنی د عيسى ﷷ مثال د الله تعالى په نيز د آدم ﷷ پشان دې اوهغه د ښاورې نه پيدا کړې شوې وو او ورته اوفرمائيلې شو چه شه نو هغه شو .دقران پاك يو بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ يعنی اوهغې د خپلې شرمگاه حفاظت اوکړو او مونږ په کښې روح پوك وهلو او پخپله د دې او د دې دبچی دپاره مو نښه جوړه کړه. او يو ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ نه د سورت د آخره پورې د حضرت عيسى ﷷ باره کښې يوبل آيت مبارك کښې دی چه ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ يعنی هغه څمونږ بنده وو،او په هغه مونږ انعام کړې وو.نوددې دا مطلب نه دی چه پخپله حضرت عيسى کلمه شو بلکه د رب د کلمې نه حضرت عيسى ﷷ پيدا شو .امام ابن جرير ﷫ ﴿وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ﴾ تفسير کښې چه څه وئيلی دی دهغې مراد صحيح دې چه د الله تعالى کلمه چه دحضرت جبريل ﷷ معرفت سره پوك وهلې شوې وو،دې نه حضرت عيسى ﷷ پيدا شو.

عيسى ﷷ دالله بنده گڼړلو صله:- صحيح بخاری کښې دی چه چا د الله ﷻ د يو اولاشريك کيدو او د حضرت محمد ﷺ د رسول او بنده کيدو او د عيسى ﷷ د رسول اوبنده کيدو گواهی ورکړه او دا ئې اومنل چه دوی ﷷ د الله کلمه وه چه کومه حضرت مريم طرفته ورکړې شوې وه،او د الله تعالى پوك وهلې شوې روح وو،او چا چه جنت او دوزخ اومنلو،که هغه په هر څنگه عملونو کښې اخته وی،الله تعالى باندې دې چه دې جنت ته داخل کړی (٢).

اويو روايت کښې دومره زيات دی چه د جنت اتو دروازو نه چه په کومه دروازه باندې داخليدل غواړی نو داخل به شی (٣) .لکه څکه چه ئې په آيت او حديث کښې حضرت عيسى ﷷ ته ﴿رُوحٌ مِنْهُ﴾ وئيلی دی،همدا شان د قران پاك يو آيت مبارك کښې دی چه ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ﴾ يعنی هغه مسخر کړل ستاسو دپاره څه چې په آسمانونوکښې دی او څه چې په زمکه کښې دی ټول په ټوله خپل طرفته يعنی د خپل مخلوق نه او د خپل طرف نه. هم دا مطلب د ﴿رُوحٌ مِنْهُ﴾ دې.يعنی د خپل مخلوق اودخپل پاك روح نه نو لفظ من تبعيض دپارنه نه دې لکه د ملعون نصرانيانو چه خيال دې چه

---

(١) احمد:١٥٣/٣ ، وسنده صحيح،السنن الکبری للنسائي:١٠٠٧٨ ، ابن حبان: ٦٢٤٠ ، دلاالنبوة:٤٩٨/٥.

(٢) صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى (ياهل الکتاب لاتغلوا فی دينکم....):٣٤٣٥، صحيح مسلم:٢٨، احمد:٣١٥/٥، ابوعوانه:٩، الايمان لابن منده:٤٤، شرح السنة:٥٥، مسندالبزار:٢٦٨٢.

(٣) صحيح بخاری کتاب حواله سابق،ابن حبان:٢٠٧، عمل اليوم والليلة:١١٣٠.

حضرت عيسى ﷺ د الله تعالى يو جز وو. بلكه من د ابتداء دپاره لكه چه بل ايت مبارك كښې دى.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه ﴿رُوۡحٌ مِّنۡهُ﴾ نه مراد ﴿رَسُوۡلٌ مِّنۡهُ﴾ دې او خلق وائى چه ﴿محبى منه﴾ ليكن زيات ظاهر رومبې دې.يعنى دوى ﷺ پيدا كړې شوى وو. روح چه پخپله د الله ﷻ مخلوق دې،نو دوى ته روح الله وئيل داسې دى لكه ناقة الله او بيت الله چه وئيلې شوى دى.يعنى صرف د شرافت د اظهار دپاره خپل طرفته ئې نسبت كړې دې. او حديث مبارك كښې هم دى چه خپل رب ته اود هغه كور ته څم

قوله تعالى: فَاٰمِنُوۡا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَلَا تَقُوۡلُوۡا ثَلٰثَةٌ

دالله د وحدانيت حكم:- بيا فرمائى چه تاسو ددې يقين اوكړئى چه الله ﷻ واحد دې،دهغه ښځه او بچى نشته دې،او يقين اوكړئى چه حضرت عيسىٰ ﷺ د رب غلام دې،د الله ﷻ مخلوق او بركزيده رسول دې.تاسو درې مه وائې يعنى حضرت عيسىٰ ﷺ او مريم رب سره شريك مه جوړوئى،الله ﷻ د شركت نه پاك دې.سورت مائده كښې الله ﷻ فرمائى چه ﴿لَقَدۡ كَفَرَ الَّذِيۡنَ قَالُوۡۤا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ﴾ يعنى څوك چه وائى چه الله ﷻ دريو كښې دريم دې نو هغه كافر شو. الله ﷻ هم يو دې،د هغه نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته،د سورة مائده آخر كښې دى چه د قيامت په ورځ به حضرت عيسىٰ ﷺ نه تپوس اوكړې چه تا خلقوته د خپل او د خپلې مور د عبادت حكم كړې وو ؟ هغه به صفا انكار اوكړې.

د نصرانيانو دې باره كښې څه ضابطه نشته دې.هغوئ بې لارې دى .او خپل ځان په خپله بربادوى.په دوى كښې بعضې خو حضرت عيسىٰ ﷺ الله ﷻ ګڼرى او بعضې ئې د الله ﷻ شريک ګڼرى او بعضې ورته د الله ﷻ ځوئې وائى.ريښتيا خو دا دى كه چرته لس نصرانيان راجمع شى نو د دوى خيالات به يوولس وى.

د نصرانيانو درې ډلې:- سعيد ابن بطريق اسكندرى چه په ۴۰۰ هجرئى كښې تير شوې دې،هغه او هغه بعضو عالمانو ذكر كړې دى چه د قسطنطينه بادشاه قسطنطين په زمانه كښې د هغه د نصرانيانو اجتماع اوشوه،او په هغه ځائې د دوؤ زرو نه زيات لاټ پادريان وو. بيا دومره اختلاف پيدا شو چه اويا كسانو نه زيات هم په يوه خبره متفق نه وو. د لسو يو عقيده وه او د شلو بل خيال وو،اوځلويښتو به نور څه وئيل،او شپيته په بل طرف رو ان وو،غرض په زرګونو تعداد كښې په مشكله درې سوؤ اتلس كسان په يو قول جمع وو. بادشاه هم دا عقيده قبوله كړه او باقى ئې پريښودل .او هم د دې تائيد اونصرت ئې اوكړو.او د دوى دپاره ئې كليسې او ګرجې جوړې كړې .او كتابونه ئې اوليكل،او قوانين ئې جوړ كړل.هم دې ځائې كښې دوى د امانت كبرى مسئله راپورته كړه اودا اصل كښې بدترين خيانت دې.دې خلقو ته ملكانيه وائى.بيا دوباره د دوى اجتماع اوشوه او په هغه وخت كښې چه كومه فرقه وجود كښې راغله د هغې نوم يعقوبيه وو. بيا په دريم ځل يو اجتماع اوشوه او د دې نه چه كومه يو فرقه جوړه شوه د هغې نوم نسطوريه دې.دا درې واړه فرقې اقانيم ثلثه حضرت عيسىٰ ﷺ دپاره ثابتوى.په دوى كښې هم خپلو كښې اختلاف دې او هر يو بل ته كافر وائى .اوخمونږ په نيز خو دا درې واړې كافرې فرقې دى.

قوله تعالى: اِنۡتَهُوۡا خَيۡرًا لَّكُمۡ

الله ﷻ فرمائى چه د دې نه منع شئ،او دا ستاسو دپاره بهتر دى.الله ﷻ خو يو دې،هغه توحيد والا دې د هغه ذات د اولاد نه پاك دې ټول څيزونه د هغه مخلوق دى .اودهغه ملكيت كښې دى .ټول د هغه په غلامۍ كښې دى او ټول د هغه په قبضه كښې دى.هغه په هر څيز وكيل دې .نو بيا مخلوق دهغه ښځه او بچى څنګه كيديشى ؟ بل آيت مبارك كښې دى چه ﴿بَدِيۡعُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ اَنّٰى يَكُوۡنُ لَهٗ وَلَدٌ﴾

هغه ذات خوبه اول خل د اسمان او زمکې پيدا کونکې دې .دهغه ځوئې څنګه کيديشي ؟ سورة مريم کښې ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا﴾ نه تر ﴿فَرْدًا﴾ پورې هم ددې تفصيل سره انکار فرمائيلې دې .

لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ

هيڅ کله عار نۀ ګڼړي | مسيح | دا خبره چې شي | بنده د دپاره دالله | اونۀ | فرښتې

مسيح (حضرت عيسى عليه السلام) هيڅکله دا شرم نه کوی | چې هغه ته دې دالله بنده اووئيلې شي | اونه هغه فرښتې

الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ

مقربې | اوڅوك | چې عاراوكړي | دبندګئ دهغه نه | اوتكبراوكړي | نوزر به راجمع كړي الله دوئ

چې مقربې دی | اوڅوك چې دالله ﷻ عبادت کښې شرم کوی | اوکبر کوی | نو زر ده چې الله ﷻ

اِلَيْهِ جَمِيْعًا ۞ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

طرف خپل ته | ټول | نوهغه کسان | چې ايمان ئې راوړې دې | اوکړې ئې دی | نيك عملونه

به ټول خلق دقيامت په ورځ راجمع کړي | نوچا چې ايمان راوړې وی | او نيک کارونه ئې کړی وی

فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ

نوپوره به ورکړي الله هغوئ ته | بدلې دهغوئ | اوزيات به ورکړي هغوئ ته | دفضل خپل نه | اوهغه کسان

نوهغوئ ته به خپلې خپلې بدلې پوره پوره ورکړي | اودخپل فضل نه به ورله زياتې هم ورکړي | اوچا چې

اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ

چې عار ګڼړلې وی | اوتکبر يئ کړې وی | نو عذاب به ورکړي هغوئ ته | عذاب | دردناك

(دالله ﷻ بندګی) شرم ګڼړلې وی | او کبر ئې کړې وی | نوهغوئ ته به دردناک عذاب ورکړي

وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۞

او اوبه نۀ مومی | هغوئ دپاره دخان | سوا دالله نه | څوك دوست | اونۀ څوك مددګار

اود خپل خان دپاره به دالله ﷻ نه سوا بل څوک ملګرې يامددګار اونۀ مومی

قوله تعالى: لَنْ يَّسْتَنْكِفَ الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِّلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ ؕ

حضرت عيسى عليه السلام او ټولې فرښتې د الله ﷻ بندګی کوی:- مطلب دا دې چه مسيح عليه السلام او بهترينې فرښتې هم د الله ﷻ د بندګئ نه تکبر او ډډه نه کوی .اونه د دوی د شان سره لائق دی.بلکه چه څومره مرتبه کښې نزدې وی نو هغه هومره د رب عبادت کښې زياتې وی.بعضو خلقو ددې آيت مبارك نه دا استدلال کړې دې چه فرښتې د انسانانو نه افضل دی .خو اصل کښې د دې څه ثبوت دې آيت مبارك کښې نشته دې .په دې وجه دلته د ملائکه عطف په مسيح دې او د استنکاف معنی منع کول دی،او فرښتو کښې دا قدرت په نسبت د حضرت مسيح عليه السلام زيات دې،په دې وجه ئې دا اوفرمائيل.او په منع کولو باندې زيات قادر کيدلونه افضيلت نه لازميږی .او دا هم وئيلې شوی دی چه څنګه حضرت مسيح عليه السلام ته خلقو سجدې کولې دغه شان به ئې د فرښتو هم عبادت کولو. دې نه ثابته شوه چه تاسو چاته سجدې کوئې هغوئ د الله ﷻ عبادت کوی.بيا تاسو دوی ته څنګه سجدې کوئې ؟ او آيت کښې دی چه ﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ﴾او هم په دې وجه دلته فرمائی چه څوك د هغه پاك ذات د عبادت نه مخ

واړوي او سرکشي اختیار کړي نو هغه به هم هغه ذات طرفته واپس کیږي.او دخپل ځان باره کښې به د هغه فیصله واوري او چه څوك ایمان راوړي او څوك نیك عمل کوي نو هغه ته به پوره بدله ورکولې شي.او زیاتي فضل دا دې چه کوم خلق د دوزخ قابل دي په هغوی کښې به هم د چا دپاره د دوی شفاعت قبلولې شي چې دوی سره ئې ښه کړې وي (١) خو ددې سند ثابت نه دې.البته که دا د ابن مسعود ﷛ قول باندې حمل کړې شي نو صحیح ده.

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا﴾

الله د بندګۍ نه د تکبر کولو سزا:- بیا فرمائي چه کوم خلق دالله ﷻ دعبادت نه مخ واړوي او دې نه کبر اوکړي نو دوی ته به الله تعالی دردناك عذاب ورکوي.او دوی به د الله تعالی نه سوا بل څوك ولي یا مددګار نه مومي.لکه څنګه چه بل آیت مبارك کښې دي چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ یعني کوم خلق چې د الله ﷻ د عبادت نه تکبر اوکړي هغوئ ذلیل او حقیرجهنم ته تلونکي دي.یعني دوی ته به د دوی د تکبر او انکار بدله ملاویږي.اودوی به ذلیل اوخوار جهنم ته داخلیږي.

يَاأَيُّهَا النَّاسُ	قَدْ جَاءَكُمْ	بُرْهَانٌ	مِّنْ رَّبِّكُمْ	وَأَنْزَلْنَا
ائې خلقو	راغلې دې تاسو ته	دلیل	دطرف درب ستاسونه	اونازل کړې دې مونږه
ائې خلقو! تاسوته دالله ﷻ دطرفنه ښکاره دلیل راغلې دې				..........اوتاسو ته مو

إِلَيْكُمْ	نُورًا	مُّبِينًا	فَأَمَّا الَّذِينَ	آمَنُوا بِاللَّهِ	وَاعْتَصَمُوا
تاسوته	نور	ښکاره	نو هغه کسان	چې ایمان ئې راوړو په الله باندې	اومنګولې ئې ښخې کړې
ښکاره رڼا(د نبی کریم په صورت کښې)رالیږلې ده			نوچا چې په الله ﷻ ایمان راوړو		اودهغه په احکامو

بِهِ	فَسَيُدْخِلُهُمْ	فِي رَحْمَةٍ	مِّنْهُ	وَفَضْلٍ
په هغه	نو زر به داخل کړي الله هغوئ	په رحمت کښې	دطرفه خپل نه	او په مهربانئ کښې
........ئې منګلې ښخې کړې	نو الله ﷻ به ئې په خپل رحمت او فضل کښې داخل کړي			

وَيَهْدِيهِمْ	إِلَيْهِ	صِرَاطًا	مُّسْتَقِيمًا
اواوبه ښائي هغوئ ته	طرف خپل ته	لاره	نیغه
اوپه سمه نیغه لار به ئې روان کړي			

قوله تعالى: ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا﴾

قرآن لا جواب او برهان او واضح نور دې:- الله ﷻ ټولو انسانانو ته فرمائي چه څما د طرفه کامل دلیل او د عذر معذرت ختمونکې او شك او شبه جداکونکې او برهان ستاسو طرفته نازل شوې دې اومونږتاسو طرفته ښکاره نور او ښکاره رڼا نازله کړې ده. او دې سره د حق لاره ښکاره طور واضحه کیږي .ابن جریج ﷫ وغیره فرمائي چه ددې نه مراد قران پاك دې(٢).اوس چه کوم خلق ایمان راوړي،اوتوکل او بهروسه کوي،او دې پورې انخلي،اود هغه پاك ذات سرکار کښې نوکري کوي،او مقام عبودیت اومقام توکل باندې قائم وي او ټول کارونه هم هغه پاك ذات ته سپاري،اودا هم کیدیشي

١) المعجم الاوسط:٥٧٦٦، والمعجم الكبير:١٠٤٦٢، السنة لابن ابي عاصم:٨٤٦.
٢) الطبري:٤٢٨/٩.

چه په الله تعالى ايمان راوړي او د الله تعالى كتاب ښه محكم اونيسي نو الله ﷻ به په هغه خپل رحم اوكړي.او په ده به خپل فضل نازل كړي اودې به نعمتونو او خوشحالو والا جنت ته داخل كړي،د دوى ثوابونه به زيات كړي،اود ده درجې به اوچتې كړي،او دې به خپل نيغې لارې او صفا لارې طرفته راولي. اودا لار به هيڅ ځائې كښې كږه اوتنګه نه وي. نومومن دنيا كښې صراط مستقيم باندې وي او د اسلام په لار وي،اوپه آخرت كښې د جنت او سلامتيا په لار وي د تفسير شروع كښې يوپوره حديث مبارك تير شوې دې په هغې كښې د نبى كريم ﷺ فرمان دې چه د الله ﷻ نيغه او مضبوطه رسئ قران دې (١).

يَسْتَفْتُوْنَكَ ط قُلِ

غواړي خلق فتوى ستانه | اووايه

| انې پيغمبره ﷺ دوئ ستانه(دكلاله باره) كښې تپوس كوي | ورته اووايه

اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ ط اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ

چې الله | فتوى دركوي تاسو ته | په كلاله كښې | كه يو داسې سړې | مړ شى | چې نۀ وي | هغه لره

چې الله ﷻ درته دكلاله حكم ښائى | كه يوسړې بې اولاده (اوبې موروپلاره) مړشي

وَلَدٌ وَّلَهٗٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ج وَهُوَ يَرِثُهَآ

اولاد | اوړى هغه لره | يوه خور | نوده هغې لره | نيمه | دهغې مال | چې پريښې وى | او ورور | ميراث وړي دخور

اودهغه يوه خور وى | نونيم ميراث دهغې دې | اوكه خور بې اولاده مړه شى | نو رور به ئې دټول مال مالک وى

اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهَا وَلَدٌ ط فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثٰنِ

كه چرې نۀ وي | هغې لره | اولاد | نوكه چرې | وى | دوه | نودى هغوئ دواړو لره | په دريو كښې دوه حصې

نوكه د مړى وارثان دوه خويندې وې | نو هغوئ به د ټول ميراث نه دريو

مِمَّا تَرَكَ ط وَاِنْ كَانُوْٓا اِخْوَةً رِّجَالًا وَّنِسَآءً

دهغه مال نه | چې پريښې وى مړى | اوكه چرې | وؤ | ورونړه خويندې | نارينه | اوښځې

كښې دوه برخې اخلى | ....اوكه ډير رونړه خويندې وى ....

فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ط يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ

نو ده حصه دپاره دنارينه | په برابر | دحصې | ددوؤ ښځو | بيانوى | الله | تاسو ته

نوبيا به دسړى يوه حصه دښځو د دوؤ حصو برابر وى | الله ﷻ تاسوته خپل حكمونه بيانوى

اَنْ تَضِلُّوْا ط وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ع

چې بې لارې نۀ شئ | او الله | په هر | څيز | عالم دې

چې تاسوبې لارې نۀ شئ | اوالله ﷻ په هرڅه ښه پوهه دې

---

(١) ترمذى كتاب فضائل القران باب ماجاء فى فضل القران:٢٩٠٦،.

قوله تعالی: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾

د ایت شان نزول:- حضرت براء ﷺ فرمائي چه سورتونوکښي د ټولو نه آخري سورت سورة برات نازل شوي دې او آیتونو کښي ټولو نه آخري آیت ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ نازل شوې دې ([1])حضرت جابر بن عبدالله ﷺ فرمائي چه څه خپله بیمارئی کښې بې هوشه پروت ووم،او دې کښي د الله رسول ﷺ څما پوښتنې ته راغلو.نبی کریم ﷺ اودس اوکړو او هغه اوبه نې په ما واچولې او څه په هوش کښي راغلم .او ما اووئیل یارسول الله ﷺ ! د واراثانو لحاظ سره څه کلاله یم،څما میراث به څنګه وی ؟ نو په دې الله ﷻ آیت د فرائضونازل کړو([2]).

د کلاله د لفظ په باره کښې اختلاف:- مخکښې دا بیان تیر شوې دې چه لفظ کلاله ماخوذ دې اکلیل نه چه دځلورو وارو طرفونو نه ګیروی①اکثرو عالمانو وئیلي دی چه کلاله هغه دې چه دکوم مرده نمسی نه وی②اودبعضو دا هم قول دې چه دچا ځامن نه وی.لکه آیت مبارك کښې دی چه ﴿لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ﴾

د کلاله په باره کښې د حضرت عمر قول:- حضرت عمر ابن خطاب ﷺ ته چې کومې مشکلې مسئلې راغلې وې هغې کښې یو دا هم وه.بخاری او مسلم شریف کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه د دریو څیزونو متعلق څما خواهش نیمګړې پاتې شوې دې.څما خواهش وو که نبی کریم ﷺ څمونږ په هغې کښې رهنمائی کړې وې نو مونږ به هغې طرفته رجوع کړې وې.①نیکه،②کلاله ③اود سود ابواب ([3]).

اویوبل روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائي چه دکلاله باره کښې ما د نبی کریم ﷺ نه څومره سوالونه کړی دی د نورو مسائلو باره کښې ما دومره نه دی کړی تر دې چه نبی کریم ﷺ څه په خپله ګوته مبارکه په سینه کښې اووهلم او دائې اوفرمائیل چه تالره د ګرمۍ هغه آیت کافی نه دې چه کوم د سورة نساء آخر کښې دې .([4]) او یو حدیث مبارك کښې دی که ما دې باره نبی کریم ﷺ نه خپل اطمینان کړې وې نو دا به مادپاره د سرو اوښانو نه زیات بهتر وو([5]). د نبی کریم ﷺ ددې فرمان مطلب دادې چه دا آیت دګرمۍ موسم کښې نازل شوې وو([6]).والله اعلم.

دعمر ﷺ د افسوس وجه:- او چونکه نبی کریم ﷺ د دې پوهیدو طرفته رهنمائی کړې وه او په دې کښې نې کفایت خودلې وو،اوس فاروق اعظم نه د دې د معنې تپوس کول هیر شو او په هغې نې اظهار افسوس کولو.تفسیر ابن جریر ﷫ کښې دی چه جناب فاروق اعظم نبی کریم ﷺ نه دکلاله باره کښې سوال اوکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دا نه دی بیان کړی،نو دا آیت مبارك نازل شو.

حضرت ابوبکرصدیق ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه کوم آیت د سورة نساء شروع کښې د فرائضو باره کښې دې،هغه د ولد او والد دپاره دې،او دویم آیت مبارك د ښځې او خاوند دپاره دې اود هغه

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب(یستفتونک قل لله یفتیکم فی الکلالة.....):٤٦٠٥ صحیح مسلم:١٦١٨، ابوداود:٢٨٢٨، ترمذی:٣٠٤٤، مسندابی یعلی:١٧٤٣.

[2]) صحیح بخاری کتاب المرضی باب ضوء العائد للمریض:٥٦٧٦، صحیح مسلم:١٦١٦، ابوداود:٢٨٨٦، ترمذی:٢٠٩٧.

[3]) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب ماجاء فی ان الخمر ماخامر العقل من الشراب:٥٥٨٨، صحیح مسلم:٣٠٣٣، ابن حبان:٥٣٥٣.

[4]) صحیح مسلم کتاب الفرائض باب میراث الکلالة:١٦١٧، السنن الکبری للنسائی:١١١٣٥. احمد:١/١٥، ابویعلی :١٨٤، ابن حبان:٢٠١٩.

[5]) احمد:١/٣٨..

[6]) ابوداود:٢٨٨٩، ترمذی:٣٠٤٥، احمد:٤/٢٩٣.

خویندو باره کښې دې چه کومې د مور نه وي او چه کوم ایت مبارك باندې سورة نساء ختميږي هغه د سکه رونړو خويند باره کښې دي.اوهغه رحمي رشته عصبه کښې چليږي. (ابن جرير)

د ،،هلك،، معنی:- ددې آيت مبارك ﴿هلك﴾ معنى ده مړ شو ،لکه چه فرمان دې چه ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ﴾ يعنى هر څيز فنا کيدونکي دې سوا د ذات رباني نه چه هميشه باقي پاتې کيدونکي دې.لکه يو بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَٰلِ وَالْإِكْرَامِ﴾يعنى هر يو څيز چه په دې دې فاني دې،اوستا درب ذات باقي دې او هغه د جلال اوكرم خاوند دې.

قوله تعالى: ﴿وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ﴾

د كلاله خور ته نيمه حصه ملاويدل:- بيا فرماني چه د هغه ولد نه وي،ددې نه بعضو خلقو دا دليل نيولې دې چه په كلاله کښې د پلار نه كيدل شرط نه دی،بلکه چه د چا اولاد چې نه وي هغه كلاله دې.په روايت د ابن جرير رحمه الله حضرت عمر ابن خطاب رضی الله عنه نه مروي دې خو صحيح قول د جمهورو دې او د حضرت صديق رضی الله عنه فيصله هم دا ده چه د هغه نه والد وي اونه ولد او د دلالت هم د دې آيت مبارك نه پس چې كوم الفاظ دی. د هغې نه هم كيږي په كوم کښې چې فرماني ﴿وَلَهُۥٓ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ﴾ يعنى چې د ده خور وي نوخور لره د ټول پريخودې شوي مال نيم په نيمه حصه ده.

د پلار په وجود کښې د خور محرومتيا:- اوكه خور پلار سره وي نو پلار دا د ميراث نه محرومه كولې شی.او دې ته اجماعي طور هيڅ نه ملاويږي .نو ثابته شوه چه كلاله هغه دې چه د هغه ولد نه وي او دا خو د نص نه ثابت دی.اوپلار ئې هم نه وي اود اهم د نص نه ثابتيږي.خو د لږ غور نه پس څکه چه د خور نيمه حصه د پلار موجودګئ کښې نه كيږي .بلکه هغه دورئې نه محرومه وي. حضرت زيد بن ثابت نه د دې مسئلې باره کښې تپوس كيږي چه يوښځه مړه شی او د دې يو خور او خاوند دې.نو دوی اوفرمائيل چه نيمه به خاوند ته وركړی او نيمه به خور ته.هركله چه د دوی نه د دې دليل اوپوښتلې شو نودوی اوفرمائيل چه څماموجودګئ کښې نبی كريم صلی الله علیه وسلم ددې مسئلې داصورت فرمائيلې وو([1]) (احمد).

د لور په وجود د خور محرومتيا:- حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ابن زبير رضی الله عنه نه ابن جرير کښې منقول دی چه د دواړو فتوی د هغه مړده باره کښې چه يو لور او يو خور پريږدی دا وه چه په دې صورت کښې به خور محرومه وي. اودې ته به هيڅ نه ملاويږي څکه چه د قرآن دې آيت مبارك کښې د نيمې حصې ملاويدو صورت بيان شوې دی چه د مړده اولاد نه وي او دلته اولاد شته،

د لور په وجود کښې د خور عدم محرومتيا:- ليکن جمهور ددې خلاف دی،هغوئ وائي چه دې صورت کښې به هم لور ته نيمه حصه ملاويږي.په سبب د فرضو او نيمه به خور ته ملاويږي.په سبب د عصبه.اسود رحمه الله وائي چه حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه د نبی كريم صلی الله علیه وسلم زمانه کښې فيصله اوكړه چه نيمه به جينئ ته اونيمه خور ته ملاويږي ([2]).

صحيح بخاری کښې يو روايت کښې دی چه حضرت ابوموسی اشعري رضی الله عنه د لور او نمسئ او خور باره کښې فتوی وركړې وه چه نيمه به لور ته او نيمه خور ته بيا ئې اوفرمائيل چه لږ خو ابن مسعود رضی الله عنه ته هم ورشه،چې هغه هم ماسره موافقت كوي.خو هركله چه ابن مسعود رضی الله عنه نه سوال اوشو او د حضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنه فيصله ورته واورولې شوه نو دوی اوفرمائيل چه بيا خو به څه ګمراه شم،اوهدايت يافته خلقو نه به شمير نه يم.واورئې دې کښې څه هغه فيصله كوم چه كومه نبی كريم صلی الله علیه وسلم كړې ده. نيمه به لور ته او شپږمه حصه به نمسئ ته او دوه ثلثه پوره شو او چه كوم باقي پاتې شی هغه خورته .نومونږ

[1]) احمد:١٨٨/٥، مجمع الزوائد :٢٢٨/٤،

[2]) صحيح بخاری كتاب الفرائض باب ميراث الاخوات مع البنات عصبة:٦٧٤١.

بیا واپس شو او حضرت ابوموسی اشعری ﷺ ته مو دا خبرورکړو، نووې فرمائیل چه په تاسو کښې ترڅو پورې دا علامه موجود وی نو څمانه تپوس مه کوئی.(١)

قوله‌تعالی: ﴿وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ﴾

د رور د کلاله خور نه میراث اوړل:- بیا فرمان دې چه دا به د هغه وارث وی که د ده اولاد نه وی یعنی رور د خپلې خور په ټول میراث کښې وارث دې.په دې صورت کښې چه هغه کلاله مره شی یعنی د هغې اولاد نه وی اونه ئې پلار وی ،ځکه چه د پلار موجودګئ کښې خو رور ته به میراث کښې هیڅ نه ملاویږی.خوکه رور سره بل څوك حصې والا وارث وی لکه خاوند یا مور یا رور نو ده ته به د هغې حصه ملاویږی.او د باقی مال وارث به رور وی.

صحیح بخاری کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی فرائض د دوی اهل سره یو ځائې کړئی او چه کوم باقی پاتې شی نو هغه د هغه سړی دی چه د ټولو نه ورته زیات نزدې وی (٢).

قوله‌تعالی: ﴿فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾

د دوو خویندو نه د زیاتو صورت:- بیا فرمائی که خویندې دوه وی نو هغې ته به د متروکه مال نه دوه ثلث ملاویږی .هم دا حکم د دوو نه د زیاتو خویندو هم دې.هم ددې ځائې نه یو جماعت د دوو لونړو حکم کړې دې .لکه چه د دوو نه د زیاتو خویندو حکم د لونړو حکم سره دې.او د هغه آیت مبارك الفاظ دا دی چه ﴿فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾)

﴿وَإِن كَانُوٓا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾

ورونړو او خویندو د جمع کیدو په صورت کښې حکم: بیا فرمائی که رور او خور دواړه وی نو د سړی حصه به د دوو ښځو برابر وی.داحکم د عصباتو هم دې.که هلك او که نمسی وی یا رور وی هرکله چه په دوی کښې سړې یا ښځه دواړه موجود وی نو څومره چه دوو ښځو ته ملاویږی نو دومره به یو سړی ته ملاویږی.

د احکامو بیانولو حکمت:- الله ﷻ خپل فرائض بیان فرمائی.خپل حدونه مقرروی،خپل شریعت واضح کوی،چه هسې نه تاسو دهوکه شئ،الله ﷻ د ټولو کارونو د انجام نه واقف دې ،اود هر مصلحت نه دانا،د بنده ګانو خیرخواه دې،د مستحق د استحقاق پیژندونکې دې.

د ابن جریر ﷫ روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ او صحابه کرام چرته په سفر روان وو ،د حذیفه ﷺ د اوښې سر نبی کریم ﷺ پسې چې کوم صحابی ناست وو د هغه کجاوې سره برابر وو،او د حضرت عمر فاروق ﷺ د سورلئ د خذیفه ﷺ سره روستو دویم کس سره برابر وو اودا آیت مبارك نازل شو.نو نبی کریم ﷺ حضرت حذیفه ﷺ ته دا آیت مبارك واورولو، او حضرت حذیفه ﷺ حضرت فاروق اعظم ﷺ ته او دې نه پس حضرت عمرفاروق ﷺ چه کله دا آیت مبارك و اوریدو او دې باره کښې ئې سوال اوکړو نو وې وئیل چه په الله قسم ته ناپوهه ئې،ځکه چه ماته نبی کریم ﷺ آورولې وو م دغه شان ما تاته واورولو. په الله قسم ما په دې کښې هیڅ زیاتی نه ده کړې.حضرت عمرفاروق ﷺ به فرمائیل چه ائې الله ﷻ ! اګر چه تا ظاهر کړی دی مګر ما باندې نه دی ظاهر شوی .(٣) خو دا روایت منقطع دې.هم ددې روایت یو بل سند کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ دوباره دا سوال د خپل خلافت په زمانه کښې کړې وو.

---

١) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث ابنة ابن مع ابنة:٦٧٣٦. ابوداود:٢٨٩٠. ترمذی:٢٠٩٣.

٢) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب میراث الولد من ابیه وامه:٦٧٣٢، صحیح مسلم:١٦١٥، ترمذی:٢٠٩٨.

٣) الطبری

دکلاله په باره کښې د عمر ؓ عدم تشفي:- او يو حديث مبارك کښې دی چه حضرت عمرفاروق ؓ نبی کريم ﷺ نه تپوس کړې وو چه يارسول الله ﷺ ! د کلاله ميراث بـه څنګـه تقسيميږی ؟ په دې باندې الله ﷻ دا آيت مبارك نازل کړو ،خو د حضرت عمرفاروق ؓ پوره تشفي نه وه شوې،څکه ئې خپلې لور او د نبی کريم ﷺ بی بی حضرت حفصه ؓ ته فرمائيلی وو چه کله نبی کريم ﷺ خوشحاله وی نو ته د دې تپوس اوکړه. نو حضرت حفصه ؓ يوورځ هم دغه شان موقع اوموندله او تپوس ئې اوکړو نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه شايد ستا پلار تاته د دې د تپوس کولو هدايت کړې دې.څما خيال دې چه هغه به دا معلوم نکړې شی.حضرت عمرفاروق ؓ چه کله دا واوريدل نو وې فرمائيل چه هرکله نبی کريم ﷺ دا اوفرمائيل نو اوس څه دانشم معلومولې.

اويو روايت کښې دی چه د حضرت عمر فاروق ؓ په حکم چه کله حضرت حفصه ؓ سوال اوکړو نو نبی کريم ﷺ ورته په يو پاڼړه دا آيت مبارك په چا اوليکلو ،بيا ئې اوفرمائيـل چـه عمر ؓ تاته د دې د تپوس کولو وئيلی دی ؟ څما خيال دې چه هغه به دا صحيح نه کړی.آيا هغه ته دګرمئ هغه آيت مبارك ياد نـه دې (يعنی هغه ايت چې د ګرمئ په موسم کښې نازل شوې وو) چه کوم پـه سورة نسـاء کښې دې،اوهغه کافی نه دې څه ؟ ﴿وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً﴾ بيا چه کله نبی کريم ﷺ نـه خلقو سوال اوکړو نو هغه آيت نازل شو چه کوم د سورة نساء په اخرکښې دې.اودا حديث مبارك مرسل دې.

يو ځل حضرت عمرفاروق ؓ صحابه کرام ؓ جمع کړل او يو تکړه ئې راوخسته چه هم نن دکلاله باره کښې فيصله کوم چه په پرده کښې هم ښځو ته هم معلومه شی،نو په هغه وخت کښې کور کښې يو مار راووتلو ،او ټول خلق خواره شو.نو عمر فاروق ؓ اوفرمائيـل کـه د الله ﷻ د دې د پـوره کولو اراده وې نو دا به ئې پوره کړې وې.ددې اسناد صحيح دی (١).

په درې مسئلو کښې د عمر ؓ عدم تشفي:- مستدرك حـاكم کښـې دی چه حضرت عمرفـاروق ؓ اوفرمائيل چه درې مسئلې که ما د نبی کريم ﷺ نه پوښتلې وې نو دا به ماته د سرو اوښانو د ملاويدو نه زيات خوښ وو① يو خودا چه نبی کريم ﷺ نـه پس بـه خليفـه څوك وی؟②دويم دا چه کوم خلق د زکوة قائل وی خو وائی چه مونږ به ئې تاتـه نـه درکوو،نو دوی سره د جنګك کول څنګه دی؟③دريم د کلاله باره کښې(٢)او يو حديث مبارك کښې د زکوة نه ورکونکو په ځاې د سودی مسئلو بيان دې (٣).

حضرت عبدالله ابـن عباس ؓ فرمائی چه د حضرت عمرفـاروق ؓ آخری وخت کښـې مـا د دوی نه واوريدل چه قول هغه دې چه کوم ماواوريـدو ؟ چې تپـوس مـو تـرې اوکړو چه هغه څه دی ؟نو وې فرمائيل چه کلاله هغه دې چه د چا اولاد نه وی (٤).

د شيخينو اختلاف:- او يو روايت کښې دی چه حضرت عمرفاروق ؓ فرمائی چه څما او د حضرت ابوبکرصديق ؓ مينځ کښې دکلاله باره کښې اختلاف پيدا شو او خبره هم هغه وه چه کومه ما وئيله.حضرت عمرفاروق ؓ خپل سکه رونړه او چه کوم د مور نه وی (او د پلا نه وی) جمع شی نو دائې ثلث کښې شريك کړی وو، اوحضرت ابوبکر صديق د دې خلاف وو.ابن جرير کښې دی چه خليفة المسلمين حضرت عمرفاروق يو رقعه باندې د نيکه د ميراث او کلاله باره کښې څه اوليکل ،بيا ئې استخاره اوکړه،او څه وخت چې ئې آرام اوکړو،او د الله ﷻ نه ئې د دې دعا اوکړه،چه اې الله ﷻ ! که

---

(١) الطبری :٩/٤٣٩.
(٢) حاكم :٢/٢/٣٠٣،
(٣) حاكم:٢/٣٠٤.
(٤) حاكم:٢/٣٠٣ وسنده صحيح.

ستا په علم کښې په دې کښې بهتري وي نو دا جاري کړه. بيا چه کله دوی زخمي شو نو دوی دا رقعه راوغوښته او هيڅا ته د دې علم او نښو چه په دې کښې ئې څه ليکلي وو ،بيا ئې پخپله اوفرمائيل چه ما په دې کښې د نيکه او کلاله باره کښې ليکلي وو.او ما استخاره کړې وه.بيا ځما خيال اوشو چه تاسو هم په دې پرېږدم چه په څه تاسويئ.

ابن جرير کښې دی چه عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل د کلاله په باره کښې چې زه د حضرت ابوبکرصديق ﷺ نه خلاف کوم نو ماته شرم راځي او د حضرت ابوبکر صديق ﷺ فرمان وو چه کلاله هغه ده چه د چا ولد نه وي،او هم په دې د جمهور صحابه کرام ﷺ او تابعين رحمهم الله او آئمه دين دی.هم دا حال د څلور وارو امامانو او اوو واړه فقهاؤ دې،او هم په دې باندې قران پاک دلالت کوی لکه څنګه چه الله ﷺ واضح کړی دی او فرمائی چه ستاسو دپاره مو ښکاره ښکاره بيانونه کړی دی چه تاسو ګمراه نه شئ،او الله ﷺ ته هر څيز ښه معلوم دې.والله اعلم.(الحمدلله) دسورة نساء تفسير ختم شو الله تعالی دې قبول کړی.

د سوره مائده تفسير

د سورة د نزول وخت:- حضرت آسماء بنت يزيد ﷺ فرمائي چه ما د نبی کريم ﷺ د اوښې عضباء واګې نيولې وې چه په نبی کريم ﷺ سورة مائده پوره نازله شوه. نزدې وه چه په دې بوج سره د اوښې پښې ماتې شوې وې ([1]) (مسند احمد).

اويو روايت مبارك کښې دی چه په هغه وخت کښې نبی کريم ﷺ سفر کښې وو .او د وحی د بوج نه معلومه شوه چه ګنې د اوښې پښې ماتې شوې ([2]) (ابن مردويه).اويو روايت کښې دی چه کله د اوښې د طاقت نه زيات بوج په اوښه راغلو نو نبی کريم ﷺ دې نه کوز شو ([3]). (مسند احمد).

سورة مائده اخری سورت دې:- ترمذی شريف کښې يو روايت کښې دی چه ټولو نه آخری سورة چه په نبی کريم ﷺ نازل شوې دې هغه سورة ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ﴾ دې([4]).

مستدرك حاکم کښې دی چه حضرت جبير بن نفير فرمائی چه حج ته لاړم،هلته د حضرت عائشه بنت صديق ﷺ خدمت کښې حاضر شوم نو حضرت عائشه ﷺ ماته اووئيل چه ته د سورة مائده تلاوت کوې ؟ ما ورته اووئيل چه آو. وې فرمائيل چه واوره ! ټولو نه آخری سورة هم دا دې.په دې کښې چه کوم څيز حلال ګورې نو هغه حلال اوګنړه او په دې کښې چه کوم څيز حرام اومومې نو هغه حرام اوګنړه.([5]).

مسند احمد کښې هم دا روايت دې او په هغې کښې دی چه بيا ما دوی نه د نبی کريم ﷺ د اخلاقو باره کښې تپوس اوکړو نو دوی ﷺ اوفرمائيل چه د نبی کريم ﷺ د اخلاقو مکمل نمونه قران پاك دې.د ا روايت نسائی کښې هم دې ([6])

---

[1]) احمد:٦/٤٥٥، طبرانی :٢٠٠ ١٩٩، مجمع الزولد:٧/٤٣.

[2]) الدرالمنثور :٢/٤٤٦، دلائل النبوة :٧/٤٥،.

[3]) احمد: ٢/١٧٦، مجمع الزوائد:٧/١٣.

[4]) ترمذی کتاب التفسير القران باب ومن سورة المائدة:٣٠٦٣، وسنده حسن حاکم:٢/٣١١.

[5]) حاکم:٢/٣١١ وسنده صحيح السنن الکبری للنسائی: ١١١٣٨، امام دې ته صحيح وئيلی دی.

[6]) احمد:٦/١٨٨، وسنده صحيح السنن الکبری للنسائی:١١١٣٨، دلاالنبوة:١١٨، فضائل القرآن:ص/١٢٨ ددې روايت سند صحيح درجه کښې دې

آیاوتونه	سورة مائده مدنی دې	رکوعګانې
	بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ	
۱۲۰	شروع کوم په نوم د الله چه ډیرمهربان زیات رحم کونکې دې	۱۶

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَوۡفُوۡا بِالۡعُقُوۡدِ ؕ اُحِلَّتۡ لَـكُمۡ

ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | پوره کړئ | ټولې وعدې | حلال کړې شو | ستاسو دپاره

ائې مومنانو! خپلې وعدې پوره کوئ |........... تاسودپاره د څاروؤ

بَهِيۡمَةُ الۡاَنۡعَامِ اِلَّا مَا يُتۡلٰى عَلَيۡكُمۡ

ټول څریدونکی څاروی | دځناورو | ما سوا د | هغې نه | چې لوستې به شی | په تاسو باندې

ټول قسمونه حلال دی |..........مګر دکومو بیان چې به وړاندې تاسو ته اوشی

غَيۡرَ مُحِلِّى الصَّيۡدِ وَاَنۡتُمۡ حُرُمٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

مګر حلال مهٔ ګڼړې | ښکار | حال دا چې تاسو | احرام تړونکی یئ | بیشکه الله

خوځان دپاره ښکار حلال مهٔ ګڼړئ چې تاسود احرام حالت کښې یئ | بیشکه الله ﷻ

يَحۡكُمُ مَا يُرِيۡدُ ۞ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تُحِلُّوۡا

حکم کوی | دهغه څه | چې غواړی | ائې هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | مه ګڼړئ حلال

چې څه غواړی هغه حکم کوی | ائې دایمان خاوندانو دالله ﷻ د نښو نښانو بې حرمتی مهٔ کوئ

شَعَآئِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهۡرَ الۡحَـرَامَ وَلَا الۡهَدۡىَ وَلَا الۡقَلَٓائِدَ

نښې د الله | اونهٔ میاشتې د حرمت | اونهٔ څاروی دقربانئ | اونهٔ پټې والاڅاروی

او نهٔ د معززو میاشتو | اونه دقربانئ د څاروؤ | اونه د هغه څاروی چې (دالله ﷻ دنامې) پټې ورته اچولې شوې وی

وَلَاۤ آٰمِّيۡنَ الۡبَيۡتَ الۡحَـرَامَ يَبۡتَغُوۡنَ فَضۡلًا مِّنۡ رَّبِّهِمۡ

اونهٔ قصد کونکی | محترم کورته | حال دا چې غواړی هغوئ | فضل | درب خپل نه

اونهٔ هغه کسان چې بیت الحرام (کعبې) ته روان وی | دخپل رب فضل خوشحالی لټوی...........

وَرِضۡوَانًا ؕ وَاِذَا حَلَلۡتُمۡ فَاصۡطَادُوۡا ؕ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ

او د (هغه) رضا | اوکله چې احرام ختم کړئ تاسو | نو بیا ښکار کوئ تاسو | اونهٔ دې کړی باعث تاسو

...........اوهر کله چې د احرام پابندی ختمه شی | نو بیا ښکار کولې شئ | او (خیال ساتئ) چې یوه ډله چې

شَنَاٰنُ قَوۡمٍ اَنۡ صَدُّوۡكُمۡ عَنِ الۡمَسۡجِدِ الۡحَـرَامِ اَنۡ تَعۡتَدُوۡا ۘ

دشمنی دیو قوم | چې هغوئ منع کړی یئ تاسو | د مسجد حرام نه | په دې خبره چې زیاتې اوکړئ تاسو

تاسوئې دمسجدحرام نه منع کړی یې د هغوئ کردار دې تاسو په ظلم کولو باندې اماده نکړی

وَتَعَاوَنُوْا	عَلَى الْبِرِّ	وَالتَّقْوٰى ص	وَلَا تَعَاوَنُوْا
اومدد کوئ	ادیوبل سره په نیکئ کښې	او په تقوی کښې	اومهٔ کوئ مدد د یو بل سره

اود نیکئ اوپرهیزګارئ په کارونوکښې یوبل سره مددکوئ | او دګناه او

عَلَى الْاِثْمِ	وَالْعُدْوَانِ ص	وَاتَّقُوا اللّٰهَ ط	اِنَّ اللّٰهَ	شَدِيْدُ
په ګناه	او په زیاتی کښې	او اوویرېږئ دالله نه	بیشکه الله	ډېر سخت دې

دظلم په کارونو کښې هیڅ چاسره مددمهٔ کوئ | اودالله ﷻ نه ویره کوئ | .بیشکه الله ﷻ

الْعِقَابِ ۞

په عذاب کښې |

سخت عذاب ورکونکې دې |

مؤمنانو ته خطاب:- ابن ابی حاتم کښې دی چه یو سړی حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ ته اوونیل چه تاسو ماته څه خاص وصیت اوکړئی.دوی ﷛ ورته اوفرمائیل چه کله ته په قران کښې د ﴿يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾ لفظ واورې نو زر دا په غور او توجه سره واوره.ځکه چه دې نه پس به د څه نه څه ښیګړې حکم وی یا به د څه بدئ نه د منع کیدو حکم وی

حضرت زهر ی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه چرته هم الله ﷻ ایمان و الو ته حکم کړې دې نو دې حکم کښې نبی ﷺ هم شامل یم.حضرت خیثمه رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه توراة کښې د﴿يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾ په ځائې ﴿يَاَيُّهَا المساكين﴾ دی،

دعلی ﷛ په فضیلت کښې موضوعی اثر:- په یو روایت کښې دی کوم چه حضرت عبدالله ابن عباس ﷛ په نوم سره بیان شوې دې چه چرته هم ﴿يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾ دی نو ټولو موقعو کښې ددې ټولو ایمان والو سردار شریف او امیر حضرت علی ﷛ دې.د نبی کریم ﷺ په صحابو کښې هر یو ته زورنه ورکړې شوې دی.سوا د حضرت علی ﷛ نه چه هغه په هیڅ خبره کښې کښې زورنه نه ده ورکړې شوې.

د روایت تضعیف:- یاد ساتئ چه د اثر بالکل غلط دې او ددې الفاظ منکر دی او د دې سند هم صحیح نه دې.حضرت امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د دې راوی عیسٰی بن راشد مجهول دې،دده روایت منکر دې.څه وایم چه دغه شان ددې بل راوی علی بن بذیمه اګر چه ثقه دې مګر د اعلی درجې شیعه دې،بیا د ده داسې روایت چه دده د خاص خیال تائید کوی څنګه د قبلیدو لائق دې ؟ نو یقینی طور به هغه دې کښې ناقابل قبول وی.دې روایت کښې دا دی چه ټول صحابه کرام ﷛ زورلې شوی دی سوا د حضرت علی ﷛ نه،دې نه مراد د دوی هغه آیت مبارك دې چه په هغې کښې الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته سرګوشئ کولو نه مخکښې د صدقې کولو حکم کړې دې.نو دیو نه زیاتو مفسرینو ونیلی دی چه په دې باندې عمل صرف حضرت علی ﷛ کړې دې .او بیا دا فرمان نازل شو چه ﴿ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوْا﴾ الخ،خو دا غلط دی چه آیت کښې صحابه کرام ﷛ زورلې شوی دی،بلکه اصل کښې دا حکم په طور د وجوب نه وو بلکه اختیاری امر وو. دې باندې عمل کولو نه مخکښې الله ﷻ دا منسوخ کړو نو حقیقت کښې هیڅا نه ددې اختلاف نه دې شوې،بیا دا خبره غلطه ده چه حضرت علی ﷛ په هیڅ خبره نه دې زورلې شوې.د سورة انفال آیت مبارك اوګورئی.په هغې کښې هغه ټول صحابه کرام ﷛ زورلې شوی وو چه کومو د بدری قیدیانو دپرېښودلو او ددوی نه د فدیه اخستلو مشوره ورکړې وه.اصل کښې سوا د حضرت عمرفاروق ﷛ نه باقی د ټولو صحابه کرامو ﷛ هم دا مشوره وه،نودا د حضرت عمرفاروق ﷛

نه سوا نورو ټولو ته دی.او په دوی کښې حضرت علي ﷺ هم دې.نو دا ټولې خبرې په دې خبره بنکاره دلیل دې چې دا اثر بیخي ضعیف او واهي دې،والله اعلم،

د ابن حزمﷺ په کتاب کښې د مائدې ایت:- ابن جریر کښې دی چه حضرت محمد بن سلمه رحمه الله فرمائي چه کوم کتاب نبی کریم ﷺ حضرت عمر بن حزم ﷺ ته لیکلې ورکړې وو اوهغه ئې نجران ته لیږلې وو،دا کتاب ما حضرت ابوبکر ابن حزم ﷺ سره لیدلې وړ،او دا مې لوستلې وو،او په دې کښې د الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ احکام وو،په هغې کښې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ﴾ نه تر ﴿إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ﴾ پورې لیکلې شوی وو ([1]).

ابن ابی حاتم کښې دی چه د حضرت عمر بن حزم ﷺ نمسی حضرت ابوبکربن محمد اوفرمائیل چه مونږ سره دا کتاب چه کوم حضرت عمروبن حزم ﷺ لیکلې وو هرکله چه نې هغه یمن ته د دین خوړولو اواحادیثو خودلو او زکوة وصولولو دپاره لیږلې وو،په هغې کښې د وعدې او د حکم کولو احکام وو،او په هغې کښې د ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ نه پس لیکلې شوی وو چه دا کتاب دالله تعالی او دهغه درسول ﷺ د طرفنه دې،اے ایمان والو ! وعدې پوره کړئی،دا وعده د حضرت محمد ﷺ د طرفنه حضرت عمرو بن حزم ﷺ دپاره ده هرکله چه دوی نې یمن ته لیږل،دوی ته رسول الله ﷺ خپلو کارونوکښې د ویرولو حکم کړې وو. یقینًا الله ﷻ هغوی سره دې څوك چې د هغه نه ویریږی او احسان او نیکی کوی ([2]).

د عقود نه مراد:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ وغیره فرمائي چه عقود نه مراد عهد دې ([3])،ابن جریر رحمه الله په دې باندې اجماع بنائي که هغه قسمیه عهد وی او که وعدې وی ټول پوره کول فرض دی ([4]).

دابن عباس ﷺ قول:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه دا هم مروی دی چه عهد پوره کولو کښې د الله ﷻ حلال لره حلال ګنړل او حرام لره حرام ګنړل د هغه د فرائضو پابندی کول د هغه د حد بندو خیال ساتل د څه خبرې خلاف نه کول یو حد نه ماتول څه حرام کار نه کول دا ټول شامل دی اولولئ آیت ﴿وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ﴾ لره ﴿سُوٓءُ ٱلدَّارِ﴾ پورې.

حضرت ضحاك رحمه الله فرمائي چه مراد ترې دا دې چه د الله ﷻ حلال،د الله ﷻ حرام،اود هغه وعدو لره چه دایمان نه پس ستاسو په ذمه دی،پوره کول د الله ﷻ د طرفنه فرض دی.د فرائضو پابندی،د حلال او حرام عقیده ساتل وغیره وغیره.

حضرت زیدبن اسلم رحمه الله فرمائي چه دا شپږ وعدې دی.د الله ﷻ د وعدو خپلو کښې یوشان والئ قسمیه عهد ،دشرکت عهد ،دتجارت عهد ،دنکاح عهد ،قسمیه عهد ،محمد بن کعب رحمه الله وائي چه پنځه دی.چه په دې کښې د جاهلیت د زمانې قسمونه او شرکت تجارت او وعدې شاملې دی.

خرڅونکی او اخستونکی ته د اختیار مسئله:- کوم خلق وائي چه اخستلو خرڅولو نه پس تر اوسه پورې چه خرڅونکې او اخستونکی لا جدا شوی نه وی نو بیا هم د واپس کولو اختیار نشته دې.هغوئ خپل دلیل دا آیت ګنړی.امام ابو حنیفه رحمه الله،او د امام مالك رحمه الله هم دا مذهب دې.خود امام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې خلاف دی او جمهور علماء هم ددې خلاف دی.

اودلیل کښې هغوئ دا صحیح حدیث پیش کوی .اودا په صحیح بخاری کښې د حضرت ابن عمر ﷺ

---

[1]) الطبری: ٩/٤٥٤.

[2]) دلائل النبوة: ٥/٤١٣، وهوحسن

[3]) الطبری: ٩/٤٥٠.

[4]) ایضا: ٩/٤٤٩،

نه مروی دي چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اخستونکی او خرڅونکی ته د سودا واپس کولو اختیار شته دې تر کومې چه جدا شوی نه وی (١).د صحیح بخاری شریف په یو روایت کښې داسې دي چه هرکله دوه سړو خرڅول او اخستل اوکړو نو دوی ته د یو بل نه د جدائي کیدو پورې اختیار دې (٢).دا حدیث مبارك ښکاره او صریح دلیل دې چه دا اختیار د اخستلو او خرڅولو نه پس دې،آو دا دې د د بیع لازمیدو کیدو نه خلاف نشی ګڼړلې بلکه دا شرعی طور د دې مقتضی دی .نوددې پوره کول هم ددې آیت مبارك ماتحت ضروری دی.

صرف په ایجاب او قبول باندې بیع مکمل کیږی د مجلس اختتام ضروری نه دې

مسلك حنفی:- حافظ رحمه الله چې امام ابوحنیفه رحمه الله ته کوم نسبت کړې دې دا صحیح دې چه کله په مجلس د عقد کښې عقد پوره شی نو بیا بائع یا مشتری ته اختیار نشته اګرچې لامجلس باقی وی ځکه چه کوم حدیث امام شافعی رحمه الله وغیره ذکر کوی د هغې نه مراد تفرق بالابدان نه دې بلکه تفرق بالاقوال دې یعنی چې د خرڅولو او اخستلو خبره ختمه شی نو بیع منعقده شوه چاته د واپس کولو اختیار نشته (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۳۵/۵)-

قوله تعالی:: أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ

دحلالو ځناورو ذکر:- بیا فرمائي چه ځناور،چارپایان،ستاسو دپاره حلال کړې شوی دی یعنی اوښ، غوا، چیلۍ وغیره.ابوالحسن رحمه الله ،حضرت قتاده رحمه الله وغیره نه هم دا قول منقول دې.ابن جریر رحمه الله فرمائی چه عربو کښې د دې د لغت مطابق هم دا دی.

د مذبوحې په خیټه کښې د بچی حکم:- حضرت ابن عمر رضي الله عنه، حضرت ابن عباس رضي الله عنه وغیره بزرګانو هم د دې آیت نه استدلال کړې دې چه کومه حلاله ماده ذبح کړې شی او د دې د خیټې نه بچې راوځی اګر چه مړ وی نوبیا هم هغه حلال دې (٣).ابوداود او ترمذی اوابن ماجه کښې دی چه صحابه کرامو رضي الله عنهم د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه کله اوښ یا غوا یا چیلۍ ذبح کړې شی او د دې د خیټې نه بچی راوځی نو مونږ هغه خورو که نه ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که غوارئی نو خورئی ځکه چه د دې ذبیحه ددې د مور ذبیحه ده (٤). امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وئیلی دی.ابوداود کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خیټه کښې دننه د بچی ذبح دده د مور ذبح ده.(٥)

قوله تعالی:: إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

د ،،ما یتلی،، نه مراد:- بیا فرمائی مګر هغه چه ستاسو مخکښې به بیان شی.① حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه د دې مطلب مردار او وینه اود خنزیر غوښه ده. (٦) ② حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه د دې نه مراد پخپله مړ شوې ځناور او هغه ځناردې چه د هغه په ذبیحه باندې د الله جل جلاله نوم نه وی اخستې شوې (٧).

د حافظ رحمه الله رائې:- پوره علم خو الله جل جلاله ته دې. خو په ظاهره دا معلومیږی چه دې نه مراد د الله جل جلاله فرمان ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ الخ دې.① یعنی تاسو باندې مرداره ② او وینه ③ او د خنزیر غوښه حرامه

---

[١]) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا لم یوقت الخیار هل یجوز البیع: ۲۱۰۹، صحیح مسلم: ۱۵۳۱، ابوداود: ۳۴۵۷. احمد:۷۳/۲،

[٢]) صحیح بخاری کتاب البیوع باب اذا خیر احدهما صاحبه بعدالبیع فقد وجب البیع :۲۱۱۲ صحیح مسلم:۱۵۳۱، ابوداود: ۳۴۵۷.

[٣]) الطبری:۴۵۵/۹.

[٤]) الطبری:۴۵۶/۹.

[٥]) ابوداود حواله سابق : ۲۸۲۸.

[٦]) الطبری:۴۵۸/۹.

[٧]) ایضا

کړې شوې ده ③او هرهغه څيز چې په هغې د الله تعالى د نوم نه سوا د بل چا نوم واخستې شي ⑤او چه د کوم مرغۍ خپه کړې شي، ⑥او کوم چې په وهلو سره مړ شوې وي. ⑦او کوم چې د يوپورته ځائې نه راوغورزيږي. ⑧اوکوم چې ټکر وهلو سره مړ شي، ⑨او کوم چې څيرونکي ځناور اوخوري. ⑩نو دا هم چارپايانو کښې دې.خو دې وجوهاتو سره د احراميږي.

په دې وجه دې نه پس فرمائى چه تاسو کوم يوذبح کړئى او چه کوم ځناور په بت خانو کښې ذبح کړې شى هغه هم حرام دې اوداسې حرام چه په هغې کښې هيڅ يو څيز هم حلال نه دې د دې وجه په دې باندې استدلال نه دې شوې ،او حلال سره نه د دې هيڅ ذکر نه دې شوې نو دلته هم دا فرمائى چه ځناور چارپايان ستاسودپاره حلال دى.اود بعضو ذکر راځي چه هغه د بعضو وجوهاتوپه بناء حرام دى.او د دې نه پس جمله د حاليت په بناء منصوب ده،مراد د انعام نه عام دې.بعضې هغه چه په انسانانو کښې اوسيږى،لکه اوښ،غوا،چيلۍ او بعضې هغه چه ځنګلى دى.لکه نيل اوسۍ غوا او ځنګلى خرنو په ساتلى شوى ځناورو کښې نې دا مخصوص کړل چه کوم بيان شو او وحشى ځناورو کښې د احرام حالت کښې هر يو ښکار کول منع دى.د ا هم وئيلې شوى دى چه دې نه مراد مونږ ستاسو دپاره چارپايان هر حال کښې حلال کړى دى.

قوله تعالى: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحِلُّوا۟ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ﴾

دالله د نښو احترام کول:- نو تاسو د احرام حالت کښې د ښکار کولو نه منع شئ.اودا حرام اوګنړئى.ځکه چه د الله تعالى هم دا حکم دې.او د هغه پاك ذات په هر حکم کښې حکمت وى.اودغه شان د هغه هر ممانعت کښې هم حکمت دې.الله ﷻ چه د څه اراده اوکړى نو د هغې حکم کوى انې ايمان والو ! د الله ﷻ د نښو توهين مه کوئى.يعنى د حج د مناسکو او عمرې وغيره صفا مروه،د قربانۍ د ځناور او اوښ اود الله ﷻ حرام کړې شوى هر څيز. د حرمت والامياشتو توهين مه کوئى.ددې ادب کوئى،د دې لحاظ ساتئى،د دې تعظيم کوئى ،او دې کښې خصوصيت سره د الله ﷻ د نافرمانونه بچ اوسئ،او دې مبارکو مياشتو کښې خپل دښمن سره پخپله جنګ مه کوئى.لکه ارشاد دې چه ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلشَّهْرِ ٱلْحَرَامِ﴾ الخ يعنى اې نبى ﷺ ستانه د حرمت والا مياشتو باره کښې تپوس کوى د جنګ په حقله نو ته ورته اووايه چه په دې کښې جنګ کول ګناه ده.او په يو بل آيت مبارك کښې دى چه د مياشتو شمير د الله ﷻ په نيز دولس دى.

څلورمياشتې معززې دى:- صحيح بخارى کښې دى د حضرت ابوبکر صديق ؓ نه مروى دى چه نبى کريم ﷺ د حجة الوداع په موقع اوفرمائيل چه زمانه واپس داسې طرز ته راغله څنګه چې په اول کښې وه .چه کومه ورځ الله ﷻ آسمان او زمکه پيداکړې وو. کال د دولسو مياشتو دې.او دې کښې څلور مياشتې حرمت والا دى.درې خو پرله پسې دى يعنى ذى القعده،ذى الحجه،او محرم اوڅلورمه رجب،اودې ته د قبيله مضر رجب وئيلې شى.اودا د جمادى الاخراو شعبان په مينځ کښې وى (١).

په معززو مياشتو کښې د جنګ حکم:- ددې نه دا هم معلومه شوه چه د دې مياشتو حرمت تر قيامته پورې دې.لکه څنګه چه سلفو د يو جماعت مذهب دې.د آيت مبارك تفسير کښې حضرت عبدالله ابن عباس ؓ وغيره نه منقول دى چه دې مياشتو کښې جنګ کول مه حلالوئى.خود جمهور دا مذهب دې چه دا حکم منسوخ شوې دې.او حرمت والا مياشتو کښې هم د اسلام دښمنانو سره جهاد کول هم جائزدى.د هغوئ دليل دالله ﷻ دا فرمان دې چه ﴿فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ﴾ يعنى هرکله چه حرمت والا مياشتې تيرې شى نو مشرکان قتل کړئى چه چرته نې هم تاسو مومئ.

---

(١) صحيح بخارى كتاب بدء الخلق باب ماجآء فى سبع ارضين:٣١٩٧، صحيح مسلم:١٦٧٩.

اودې نه مراد دلته د دې څلورو میاشتو تیریدل دی، کله چه دا تیرې شی چه کومې په هغه وخت کښې وې نو اوس دې نه پس برابر جهاد جاری دې.او قران پاك بیا کومه یو میاشت نه ده خاص کړې بلکه امام ابوجعفر رحمه الله خو په دې اجماع نقل کوی چه الله ﷻ مشرکانو سره جهاد کول هر وخت هره میاشت کښې جاری ساتلې دې.دوی فرمائی چه هم داشان په دې اجماع هم ده که یو کافر د حرم د تولو ونوپوستکی په ځان واچوی نو مونږ به هغه دپاره امن نه ګڼړو. که مسلمانانو ورته پخپله ددې نه مخکښې امن نه وی ورکړې.ددې مسئلې پوره بحث دلته نشی کیدې،

په معززو میاشتو کښې هم کافرانو سره جنګ کول جائز دي

مسلک حنفی:- په اشهرالحرم کښې د کافرانو سره د جهاد نه کولو حکم اوس منسوخ شوې دې بلکه په ټولو میاشتو کښې دوی سره جهاد کولی شی دا د جمهورو عالمانو مذهب دې باقی دا خبره چه په کوم آیت سره په دې میاشتو کښې د حرمت حکم منسوخ شوې دې نو ددې د تفصیل دپاره اوګورئ.[1]

قوله تعالی: ﴿وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ﴾

بیا فرمائی چه د ﴿هدی﴾ او ﴿قلائد﴾ بې حرمتی هم مه کوئی،یعنی بیت الله شریف ته قربانئ لیږلو نه مه مانع کیږئی.ځکه چه په دې کښې دالله تعالی نښې او تعظیم دې.او قربانئ دپاره چه کوم اوښ حرم ته لیږئی نو د دې په غاړه کښې د غاړکئ اچولو نه هم مه منع کیږئی،چه د دې نښې نه ئې هرڅوك اوپیژنی چه دا فی سبیل الله لیږلې شوې ده. اوس به دې ته څوك په بدنیت لاس نه لګوی.بلکه د دې کتلو سره د نورو هم شوق پیدا کیږی چه مونږ د الله ﷻ د نوم څاروی دې ته اولیږو. او دې صورت کښې به تاسو ته هم ثواب ملاویږی.ځکه چه څوك هدایت طرفته بل څوك راوبلی نو هغه ته هم اجر ملاویږی کوم اجر چه د دې منلو والا ته ملاویږی.او الله ﷻ به د هغه اجر کښې هیڅ کمې نه راولی.بلکه هغه ته به د خپل طرفنه اجر ورکوی.

د نبی کریم ﷺ د قربانئ څاروی:- نبی کریم ﷺ چه کله حج دپاره تشریف یوړو نو نبی کریم ﷺ وادی عقیق یعنی ذوالحلیفه کښې شپه تیره کړه،سحر خپلو نهو بیبیانو ته ورغلو او بیا ئې غسل اوکړو،خوشبو ئې اولګوله او دوه رکعته مونځ ئې ادا کړو،او د خپل قربانئ څاروی په کوب باندې ئې نښه اولګوله. اود هغه په غاړه کښې ئې غاړکئ واچوله،او د حج او عمرې دپاره ئې احرام اوتړلو. قربانئ دپاره نبی کریم ﷺ ځان سره ډیر خوش رنګ،څورب،او ځوانان اوښان اخستی وو. لکه څنګه چه قران پاك کښې دی چه کوم سړې د الله ﷻ د احکامو تعظیم اوکړی،د هغه زړه تقوی والا دې.

د تعظیم یو صورت:- د بعضو سلفو فرمان دې چه تعظیم دا هم دې چه د قربانئ ځناور په ښه شان سره اوساتلې شی .او دوی ته ښه خوراك ورکړې شی.اودوی ښه مضبوط او ښه څورب کړې شی.حضرت علی بن ابی طالب رضي الله عنه فرمائی چه مونږ ته نبی کریم ﷺ حکم اوکړو چه کله مونږ د قربانئ څاروی اخلو نو د دوی سترګې او غوږونه ښه ګورو.[2] (رواه اهل السنن).

دحرم د ونو کټ کولو ممانعت وجه:- مقاتل بن حیان فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کښې چې کله خلق خپل وطن نه وتلی وو او د حرمت میاشتې به نه وې نو دوی به خپل ځان په وینتو او ورئی کښې انغښتی وو او حرم کښې چه کوم مشرکان اوسیدل هغوئ خپل ځانونه د ونو پاڼړوکښې پټ کړی وو. دې سره به عامو خلقو دوی ته امن ورکولو او دوی به ئې نه وهل.نو الله ﷻ دوی د حرم د ونو کټ کولو نه منع کړل.

[1])معارف القران تفسیر مفتی محمد شفیع رحمه الله (۱۱۹۱۵)۔
[2]) ابوداود کتاب الضحایا باب یکره من الضحایا: ۲۸۰٤، ترمذی:۱٤۹۸، نسائی:٤۳۷۷، ابن ماجه:۳۱٤۲.

﴿وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾

بیا فرمائي چه کوم خلق د بیت الله شریف اراده سره وتلی وی هغوئ سره جنګ مه کوئ، دلته چه څوك هم را غلل نو هغه امن کښې شو. نو څوك چه دې ارادې سره وتلی وی د هغوئ نیت د الله ﷻ د فضل تلاش کول او د رضامندئ تلاش کول وی.نو اوس دې مه ویروئ، دده عزت او ادب کوئ،اوهغه بیت الله شریف نه مه منع کوئ.د بعضو قول دې چه د الله ﷻ فضل تلاش کولو نه مراد اخستل اوخرڅول دی،لکه یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ﴾ یعنی د حج په زمانه کښې تجارت کولو کښې هیڅ ګناه نشته دی .رضوان نه مراد حج کولو کښې د الله ﷻ مرضی تلاش کول دی،ابن جریر رحمه الله وغیره فرمائي چه دا آیت حطم بن هند بکری باره کښې نازل شوی دې.دې سړی د مدینې په صحراګانو باندې قبضه کړې وه. بیا راتلونکی کال دې د عمرې ارادې سره راتلو چه د بعضو صحابه کرامو ﷺ زړه کښې راغلل چه دې منع کړی،نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.

امام ابن جریر رحمه الله په دې مسئله اجماع نقل کړې ده.که یو مشرك د مسلمانانو په امان کښې نه وی نواګر چه هغه د بیت الله شریف ارادې سره روان وی.یا بیت المقدس ته ئې د تلو اراده وی.د ده قتل کول جائز دی.دا حکم د دوی حق کښې منسوخ شوی دې،والله اعلم.

مشرکان به د حرم نه منع کولې شي:- خو چه کوم سړې الحاد خورولو دپاره روان وی د شرك اود کفر اراده ئې کړې وی نو هغه به منع کولې شی. حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائي چه مخکښې به مومنانو او مشرکانو ټولو حج کولو. او الله ﷻ منع فرمائیلې وه چه هیڅ مومن یا کافر به نشی منع کولې.خو دې آیت مبارك نه پس دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ﴾ یعنی مشرکان بالکل نجس دی،هغوئ دې د دې کال نه پس مسجد حرام ته نه راځی.بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ﴾ یعنی مشرکانو بالکل د الله ﷻ کورونو آبادونکی نه دی بل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ یعنی د الله تعالی کورونه خوهغه خلق آبادوی کوم چې په الله ﷻ او د قیامت په ورځ ایمان لری.

مشرکانو سره د جنګ کولو اجازت:- نو مشرکان د جماتونو نه منع کړې شو حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه ﴿وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ﴾ منسوخ شوی دې .د جاهلیت په زمانه کښې چه به کله یوسړی د خپل کور نه د حج ارادې سره اووتلو نو هغه به ځان د ونو په پانړو پټ کړو نولاړ کښې به ده ته چا څه نه وئیل.بیاچه به کله واپس کیدو نو دوبینتو هار به ئې اچولواو دې به محفوظ وو. په هغه وخت کښې مشرکان بیت الله شریف نه نه وو منع شوی.نو مسلمانانو ته حکم اوشو چه هغوئ دې د حرمت والا میاشتو کښې جنګ نه کوی.او نه دې بیت الله شریف (حرم) سره جنګ کوی،بیا دا حکم منسوخ شو چه مشرکانو سره جنګ کوئی چه چرته هم تاسو دوی مومئ.ابن جریر رحمه الله فرمائي چه د قلائد نه مراد هم دا دې چه کوم هار به ئې حرم شریف نه د راتلو په وخت کښې اچولو او د دې په وجه به دوی په امن کښې وو،عربو کښې ددې تعظیم کیدو،او چه چا به ددې خلاف اوکړل نو هغه ته به ډیر بدرد وئیلې کیدل.او شاعرانو به د هغه هجو کوله.

قوله تعالی: ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا﴾

بیا فرمائي چه کله تاسو احرام پرانیزئ نو بیا ښکار کولې شئ.احرام کښې د ښکار ممانعت وو. اوس احرام نه پس بیا ددې اجازت ملاؤ شو. کوم حکم چې د ممانعت نه پس اوشی نو هغه حکم نه ثابتیږی (یعنی هغه حکم د وجوب دپاره نه وی بلکه د اباحت دپاره وی)، کوم چې د ممانعت نه مخکښې په اصل کښې وو یعنی که وجوب اصلی وو نو د ممانعت نه پس به امر هم د وجوب دپاره وی.اودغه شان مستحب اومباح لره، اګر چه بعضو وئیلی دی چه داسې امر د وجوب دپاره وی.خو د دواړو جماعتونو

خلاف د قران پاك ايتونه موجود دى.نو صحيح مذهب چه هغې سره ټول دليلونو كښې موافقت راشي هغه دې كوم چې مونږ ذكر كړو علماء كرامو هم دا اختيار كړې دې.والله اعلم.

د محرم د حلاليدو نه پس ښكار كول مباح دې واجب نه دې

مسلک حنفي:-دلته د احرام نه پس د ښكار كولو حكم د اباحت دپاره دې د وجوب دپاره نه دې په دې باندې دامت اجماع ده (تفسيرمظهرى (۴۷۱۳).

قوله تعالى: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا﴾

انصاف مه پريږدئ:- بيا فرمائي چه كوم قوم تاسو دحديبيه په كال مسجد حرام نه منع كړې وې نوتاسو دوى سره د دښمنئ كولو په وجه او قصاص اخستلو ته د اماده كيدو په وجه د الله تعالى د حكم نه مه وړاندې كيږئ چه ظلم او زياتې اوكړئ بلكه هيڅ يو وخت كښې هم انصاف د لاس نه مه غورزوئى. دغه شان هغه آيت مبارك هم دې په كوم كښې چې فرمائيلې شوى دى چه تاسو دې د يو قوم دشمنى په انصاف نه كولو آماده نكړى.عدل كوئى،عدل تقوى ته نزدې دى.

د بعضو سلفو قول دې اګر چه څوک تاسو سره ستاسو په باره كښې د الله تعالى نافرمانى اوكړى خو تاسو ته پكار دى چه تاسو د هغه باره كښې د الله ﷻ نافرمانى اونكړئ.د عدل په وجه آسمان قائم دې.

د ايت شان نزول:- نبى كريم ﷺ او د نبى كريم ﷺ ملګرى ﷺ چه كله مشركانو د بيت الله شريف د زيارت كولو نه منع كړل او حديبيه نه ئې مخكښې پرې نښودل نو هم دې غم كښې صحابه كرام ﷺ واپس راروان وو،او دائې وئيل چه كوم يو مشرقى مشرك دوى ته ملاؤ شى نو دوى به هم هغه د بيت الله شريف د زيارت كولو نه منع كوى لكه څنګه چه د هغوئ جماعت دوى منع كړل.نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو([1]).

د شنان وضاحت:- د﴿شَنَآنُ﴾ معنى بغض دې.بعضې عربو دې ته شنان هم وئيلى دى.خو هيڅ يو قارى نه هم دا قرات ندې شوې.خو عربوشعرونو كښې شنان هم راغلى دې.بيا الله ﷻ ايمان والو ته د نيكئ په كارونو كښې يوبل سره د مدد كولو حكم فرمائى،،بر،، وائى نيكئ كولو ته،اوتقوى وائى بدئ پريښودو ته اومسلمانان د ګناهونو كولو او د چا سره په حرامو كارونو كښې د مدد كولو نه منع كوى.

﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾

د اثم او عدوان فرق:- ابن جرير رحمه الله فرمائى چه الله تعالى د كوم كار د كولو حكم كړې دې او انسان هغه نه كوى نو دا اثم دې،او دين كښې چه كوم حدونه الله تعالى مقرر كړى دى،او كوم فرائض الله ﷻ د خپل جان او مال باره كښې مقرر كړى دى د هغې نه مخكښې تلو ته عدوان وائى([2])

دظالم سره هم مدد كوه:-دمسند يو حديث مبارك كښې دى چه دخپل رور سره مددكوه اګر چه هغه ظالم وى،نو نبى كريم ﷺ نه سوال اوشو چه يارسول الله ﷺ! د مظلوم كيدو صورت كښې خو مدد كيږى دا خو صحيح دى خود ظالم كيدو صورت كښې به څنګه مدد كوؤ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه د ظلم كولو نه منع كړې چه ظلم اونكړى.هم دا د هغه سره مددكول دى ([3]). دا حديث مبارك صحيح بخارى او صحيح مسلم كښې دې ([4]).

د خلوت نه جلوت افضل دې:- مسنداحمد كښې دى چه كوم مسلمان خلقو سره ګډون كوى او د هغوئ په

---

[1]) الطبرى:۴۷۲/۹.

[2]) الطبرى :۴۷۸/۹،

[3]) ايضا :۴۹۰/۹.

[4]) احمد :۹۹/۳ صحيح بخارى كتاب الاكراه باب يمين الرجل لصاحبه انه اخوه اذا خاف عليه القتل اونحوه:۶۹۵۲،

تکلیفونو صبر کوی نو هغه مسلمان زیات اجر والا دې د هغه مسلمان نه چه کوم خلقو سره ګډون نه کوی او د هغوئ په تکلیفونو صبر نه کوی .([1])

د نیکئ دلالت کونکی اجر:- مسند بزار کښې دی چه ﴿الدال علی الخیر کفاعله﴾([2]) یعنی کوم سړې چه د نیکئ خبره کوی اونورو ته هدایت کوی هغه د نیکئ کونکی په شان دې، امام ابوبکر بزار دا بیان فرمائی چه دا حدیث مبارک صرف هم دې سند سره مروی دې. خو څه وایم چه د دې شاهد دا صحیح حدیث مبارک دې چه کوم سړې خلق هدایت طرفته رابلی نو هغه ته به د هغه ټولو خلقو د اجر برابر ثواب ملاویږی چه کوم قیامت پورې راځی، اود ده تابعداری کوی اود هغه خلقو ثواب کښې به هیڅ کمې نه راځی .او کوم سړې چې ګناه کوی او خلق ګناه طرفته رابلی نو تر قیامته پورې چه څومره خلق ګناهونه کوی نو د هغه ټولو ګناهګار به وی، د هغه ټولو چې څومره ګناهونه وی. هغه هومره به دده وی .اود هغه خلقو ګناه کښې به څه کمې نه راځی ([3]).

ظالم سره د مدد قباحت:- طبرانی کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی کوم سړې چې یو ظالم سره لاړشی چه هغه سره مدد اوکړی او هغه ته معلوم وی چه دې ظالم دې نو هغه په یقین سره د اسلام نه خارج دې ([4]).

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ
حرام کړې شوا | په تاسو باندې | مرداره | اووینه | اوغوښه دخنزیر
په تاسو باندې حرام کړې شوې ده مرداره اووینه او دخنزیر غوښه
وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ
اوهغه څناور | چې آواز شوې وی | دغیر الله | په هغې باندې | اومړئ خفه مړ څناور | او وهلې شوې مړ څناور
اوهغه چې د الله ﷻ نه سوا دبل چا په نوم حلال شوې وی | او چې مړئ ئې خفه شوې وی | او چې دګزار نه مړ شی
وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا
او رغښتې مړ څناور | اودښکرپه ډغره مړ څناور | اوهغه څناور | چې وې خوری | درنده | بغیر دهغې نه
او چې راوغورزیږی | او چې بل څناورئې په ښکرا ووهی اومړشی | او چې یو درنده ترې نه خوراک کړې وی | بغیر دهغې نه
ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ
چې حلال ئې کړئ تاسو | اوهغه څناور | چې ذبحه کړې شوې وی | په دربار باندې | اوداهم ناجائز دی
چې تاسو ژوندې موندې وی | اوحلال کړې مو وی | اوهغه چې د بتانو په نوم ذبح شوې وی | او دا چه

[1]) احمد: ٣٦٥/٥، ترمذی: کتاب صفة القيامة باب فى فضل المخالطة: مع الصبر على اذى الناس: ٢٥٠٧، وهو صحيح. ابن ماجه: ٤٠٣٢، الادب المفرد: ٣٨٨ بيهقى: ٨٩/١٠.

[2]) مسند البزار: ١٥٤، ترمذى كتاب العلم باب ماجاء ان على الخير كفاعله: ٢٦٧٠، وهو صحيح ابوداود: ٥١٢٩، بتصرف يسير مشكل الآثار: ٤٨٤/١.

[3]) صحيح مسلم كتاب العلم باب من سن سنة حسنة اوسنة ومن دعا الى هدى اوضلالة: ٢٦٧٤، ابوداود: ٤٦٠٩.

[4]) الطبرى: ٢٢٧٢/١.

تَسْتَقْسِمُوْا	بِالْاَزْلَامِ ؕ	ذٰلِكُمْ	فِسْقٌ ؕ	اَلْيَوْمَ	
چې تاسو قسمتونه معلوم کړئ	په غشو دفال سره	داټول کارونه ستاسو	فسق دي	نن ورځ	
دجوارئ په غشو تقسیم کوئ| داټول دګناه کارونه دي | نن ورځې کافران					
يَئِسَ	الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	مِنْ دِيْنِكُمْ	فَلَا تَخْشَوْهُمْ	
ناامیده شو	هغه کسان	چې کافران دي	د دين ستاسو نه	نو تاسو مۀ ویریږئ دهغوئ نه	
ستاسو د دين (تباه کولو)نه پوره پوره مایوس شوي دي| نو دهغوئ نه مه ویریږئ					
وَاخْشَوْنِ ؕ	اَلْيَوْمَ	اَكْمَلْتُ	لَكُمْ	دِيْنَكُمْ	وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ
او ویریږئ زما نه	نن ورځ	مکمل کړو ما	دپاره ستاسو	دين ستاسو	او تمام کړو ما | په تاسو باندې
اوزما نه ویریږئ| نن ما ستاسو دين کامل کړوا او خپل نعمتونه مې دربانديې پوره کړل					
نِعْمَتِيْ	وَرَضِيْتُ	لَكُمُ	الْاِسْلَامَ	دِيْنًا ؕ	فَمَنِ اضْطُرَّ
نعمت زما	او راضي شوم زۀ	دپاره ستاسو	په اسلام	په حیثیت د دين سره	اوڅوك چې | مجبور شي
اواسلام مې ستاسو دپاره غوره دين منتخب کړوا .... نوڅوك چې دلوږې نه مجبوره شي					
فِيْ مَخْمَصَةٍ	غَيْرَ	مُتَجَانِفٍ	لِّاِثْمٍ ۙ	فَاِنَّ اللّٰهَ	غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ③
په لوږه کښې	حال دا چې نۀ وي	مائل	ګناه ته	بیشکه الله	ابښونکې | مهربان دي
..........چه ګناه ته ئې میلان نۀ وي(اودغه غوښې اوخوري)نوالله ښښونکې مهربان دي					

قوله تعالىٰ:: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ

دمردارې حرمت:- په دې آیتونو کښې الله ﷻ دهغه څه بیان فرمائی چه د کومو خوراك الله ﷻ حرام کړی دی.دا خبرد هغه څیزونو د نه خوړلو حکم کښې شامل دې.میت هغه دې چه پخپله مرشی .نه خو هغه ذبح شی او نه ښکار کړې شی .د هغې خوراك په دې وجه حرام کړې شوې دې چه د هغې وینه نقصانی ده. او هغه په دې کښې پاتې شی .اوکله چه دا ذبح کړې شی نو هغه د دې نه اوځی. او دا وینه د دین او بدن دپاره نقصانی ده. خو دا یاد ساتئ چې هر مردار حرام دې.

د کب حلت:- خو مهې نه.څکه چه موطا امام مالك رحمه الله ،مسند شافعی رحمه الله ،مسنداحمد رحمه الله ، ابوداوٗد ، ترمذی، نسائی،ابن ما جه،صحیح ابن خزیمه او صحیح ابن حبان کښې حضرت ابوهریره ﷺ نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ نه د سمندری اوبو باره کښې د مسئلې تپوس اوشو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د هغې اوبه پاکې دی او د هغې مردار حلال دې ([1]).

دملخ حلت:- دغه شان که مولخ هم په خپله مړ شوې وی نو هغه هم حلال دې .د دې دلیل کښې حدیث مبارك راځی.د دم نه مراد دم مسفوح یعنی هغه وینه چه د ذبح کولو په وخت کښې اوبهیږی.

قوله تالی:: وَالدَّمُ

د ابن عباس ﷺ فتوی:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه سوال اوشو چه آیا توری مونږ خوړې شو؟ نو حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ اوفرمائیل چه آو.خلقو اووئیل چه هغه خو وینه ده.نو حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ اوفرمائیل چه صرف هغه وینه حرامه ده چه کومه د ذبح کولو په وخت کښې اوځی.

---

[1]) ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء بماء البحر:۸۳، وسنده صحیح.ترمذی: ٦۹، نسائی:۳۳۳، ابن حبان : ۳۸٦.

حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائي چه صرف بهیدلې وینه حرامه ده. حضرت امام شافعي رحمه الله حدیث مبارك راوړې دې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څمونږ دپاره دوه قسمه مرداري او دوه ویني حلالي کړې شوي دي. کب او مولخ، کلیجي او توري (١).

دا حدیث مبارك مسند احمد، ابن ماجه، دار قطني، اوبیهقي کښې عبدالرحمان بن زید بن اسلم نه مروي دې. اودې ضعیف دې. حافظ بیهقي فرمائي چه عبدالرحمان سره اسماعیل بن ادریس او عبدالله هم روایت کوي. څه وایم چه دا دواړه ضعیف دي. خودا ده چه د دوی په ضعف کښې کمې بیشي شته دې. سلیمان بن بلال رحمه الله هم دا حدیث روایت کړې دې. اوهغه ثقه دې، لیکن دا روایت بعضو په ابن عمر رضی الله عنه باندې موقوف کړې دې.

د وینې حرمت:- حافظ ابوزرعه رازي فرمائي چه زیات صحیح د هغه صحیح موقوف کیدل دي. ابن ابي حاتم کښې حضرت صدی بن عجلان نه مروي دي چه څه نبی کریم ﷺ خپل قوم طرفته اولیږلم چه هغوئ ته د اسلام احکام پیش کړم. څه چه هغه ځائې ته اورسیدم نو خپل کار کښې مشغول شوم، یو ورځ اتفاقي طور د وینې یو ډکه پیاله یو سړي راوړه او ماته مخامخ کیناستو، او ده اونورو حلقه جوړه کړه او دا وینه ئې څکله، او ماته ئې اووئیل چه رازه صدي ته هم اوڅکه. ما اووئیل چه تاسو څه غلط کارکوئ، څه خو د هغه خلقونه راغلې یم چه چاددې خوراك حرام کړې دې. نوهغه ټول ماته متوجه شو اووې وئیل چه پوره خبره اوکړه نوما ورته هم دا آیت مبارك ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ﴾ تلاوت کړو (٢).

د صحابي رضی الله عنه کرامت:- دا روایت ابن مردویه کښې هم دې، په هغې کښې دې نه پس دي چه څه هغه ځائې کښې تر ډیره پورې اوم، اوهغوئ ته مې د اسلام پیغام رسولو. خو هغوئ ایمان قبول نه کړو. یوه ورځ چه کله څه ډیر سخت تږې اوم، اواوبه راته بالکل نه ملاویدې نو ما اوبه اوغوښتلې، اوما اووئیل چه د تندې د وجې څما حال ډیر خراب دې. لږې اوبه راکړئ. خو هیچا ماته اوبه رانکړې، او وې وئیل چه مونږ تا هم دا شان زوراوو تر دې چه ته مړ شې. څه ډیر غم کښې وم. او په سره ګرمئ کښې مې په کانړو خپله کمبل غوړولې وه. او په مخ مې اچولې وه اودې میدان کښې پروت ووم. چه په دې کښې څما سترګې ورغلې. خوب کښې ګورم چه یو سړي سره یو جام دې او په هغې کښې بهترینې او خوندناك او مزیدار د څکلو څیزدې، هغه سړې ماته راغلو او ماته ئې لاس کښې جام راکړو، ما ښه په په مړه خیټه اوڅکل، او دې کښې مې سترګې پرانیستې شوې. نو په الله ﷻ قسم ماته تنده نه وه، بلکه د هغه نه تردې وخت پورې ماته د تندې تکلیف نه دې راغلې. بلکه داسې وئیل پکار دي چه څه نه یم تږئ شوې. کله چه څه بیدار شوم نو دې خلقو خپلو کښې اووئیل چه آخر دا ستاسو د قوم سردار دې، ستاسو میلمه دې، دغه شان بې رخي هم صحیح نه ده. دا صحیح نه دی چه مونږ ده ته یو ګوټ اوبه هم نه ورکوو. نو دا خلق ما ته راغلل او څه ئې راوړل، ما اووئیل چه اوس ماته هیڅ حاجت نشته دې. څما رب ما باندې اوڅکول. دا ئې اوئیل او هغوئ ته ئې خپله ډکه خیټه اوخودله. ده دې کرامت کتلو سره هغه ټول مسلمانان شول (٣).

د اعشی قصیده: اعشي خپله قصیده کښې څه ښه وئیلې دي چه مردار ته نزدې مه ورځئ، او د یو څناورړګ وهلو نه پس چه کومه وینه راوځي هغه مه څکئ، اوبت خانو باندې څه مه اچوئ، او د الله تعالی نه سوادبل چا عبادت مه کوئ صرف د الله ﷻ عبادت کوئ.

---

١) احمد: ٩٢/٢، ابن ماجه: كتاب الاطعمة باب الكبد والطحال: ٣٣١٤،

٢) طبراني: ٨٠٧٤، مجمع الزوائد: ٣٨٩/٩،

٣) حاكم: ٦٤١/٣، طبراني: ٨٠٩٩.

قوله‌تعالى: ﴿وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾

د خنزیر د غوښې حرمت:- دخنزیر غوښه حرامه ده که هغه ځنګلي وي او که ساتلي شوي.لفظ ﴿لحم﴾ کښې شامل دی. د دې ټول اجزاء چه په دې کښې وازګه هم داخل ده،نو د ظاهريه (يوه ډله ده) پشان داسې تکلفاتو کولو ځه حاجت نشته دې اوپه بل آيت مبارك کښې ﴿فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ﴾ دی. په کښې د ،،ه،، ضمير خنزير ته راجع دې.نو مطلب دا دې چه دده ټول اجزاء حرام دی. حقيقت کښې دا خبره د لغت نه بعيده ده،چې مضاف اليه طرفته داسې موقعو باندې ضمير ګرځي ،بلکه صرف مضاف د ضمير مرجع وي،نو ښکاره خبره هم دا ده چه لفظ لحم شامل دې ټولو اجزاء ته د عربو د لغت مفهوم او عام عرف هم دا دې.

د خنزير د ټولو اجزاؤ د حرمت دپاره استدلال:- د صحيح مسلم حديث مبارك کښې دی چه شطرنج کولو والا خپل لاسونه د خنزير په غوښه کښې وهي[1] خيال اوکړنې چه صرف ګوتې وراوړل شرعي لحاظ سره ځومره قدرې د نفرت قابل دی.نو بيا د دې د خوراك په حرمت کښې هيڅ شك پاتې نشو. او په دې کښې دلالت دې چه لفظ لحم شامل دې ټول اجزاؤ ته که هغه وازګه وی او که بل ځه.

د مردارې وازګه هم حرامه ده:- او بخاري او مسلم شريف کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرماني چه الله ﷻ مرداره،خنزير اود بتانو تجارت منع فرمائيلې دې.نو تپوس اوشو يارسول الله ﷺ ! د مردارې د چربئ باره کښې ځه ارشاد دې ؟ هغه په کښتو باندې اچولې شي،په څرمنو لګولې شي،اود ډيوې بلولودپاره هم پکار راوستلې شي.نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه نه نه هغه حرام دی ([2]).

قوله‌تعالى: ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦ﴾

د مردارې، وينې او ما اهل لغير الله حرمت:- صحيح بخاري کښې دی چه ابوسفيان هرقل ته اووئيل چه هغه نبی ﷺ مونږ د مردارې او وينې نه منع کوی ([3])، اوهغه ځناور هم حراموی په کوم چې د ذبح کولو په د وخت کښې د الله ﷻ نوم و انخستې شی او دبل چا نوم پرې واخستې شی.الله ﷻ په خپل مخلوق دا فرض کړی دی چه هغوئ دې د الله تعالى په نوم ځناو رذبح کوی، نو که څوك د دې نه الټه کار کوی او د الله ﷻ د پاك نوم په ځائې د بل چا نوم واخلی يعنی د بت وغيره نوم واخلی اګر چه هغه په يو مخلوق کښې وی نو يقيناً هغه ځناور بالاجماع حرام دې.

د متروك التسميه ځناور حکم:- خو چه د کوم ځناور د ذبح کولو په وخت کښې بسم الله ونيل پاتې شی که د هغه په هيره وی او که په قصد سره وی نو هغه حرام دې که حلال ؟ په دې کښې د عالمانو اختلاف دې.اوددې بيان به انشاء الله په سورة انعام کښې راشی.

دڅلورو ځيزونو حرمت:- حضرت ابوالطفيل رضي الله عنه فرمانی چه د حضرت آدم عليه السلام د وخت نه واخله تر اوسه پورې دا څلور ځيزونه نن پورې حرام دی،په هيڅ يو وخت کښې دا حلال شوی نه دی.① مرداره ② وينه ③ د خنزير غوښه ④ دالله ﷻ نه سوا د بل د په نوم ځيزذبح کول. البته د بنی اسرائيلو د ګناهونو په وجه بعضې غير حرام ځيزونه په هغوئ حرام شوی وو. بيا د حضرت عيسى عليه السلام په ذريعه هغه دوباره حلال کړې شو. خو بنی اسرائيلو دوی ربښتونی اونه ګنړل او د دوی عليه السلام مخالفت ئې اوکړو. (ابن ابی حاتم) دا اثر غريب دې.

---

[1]) صحيح مسلم کتاب الشعر باب تحريم اللعب بابزد شير: ٢٢٦٠، الادب المفرد: ١٢٧١، ابوداود: ٤٩٣٩، ابن ماجه: ٣٧٦٣، ابن حبان: ٥٨٧٣.

[2]) صحيح بخاری کتاب البيوع باب بيع الميتة والاصنام: ٢٢٣٦، صحيح مسلم: ١٥٨١، ابوداود: ٣٤٨٦، ترمذی: ١٢٩٧، ابن ماجه: ٢١٦٧، بيهقی: ١٢/٦.

[3]) صحيح ابن عوانة: ١٩٢/٤.

د علی ﷺ د دور خلافت یوه واقعه:- حضرت علی چه کله د کوفې حاکم وو نو په هغه وخت کښې د قبیله ابن نائل یو سړې چه شاعروو او نوم ئې بنو رباح وو،د فرزدق نیکه غالب سره ئې مقابله شوه،او دا مقرر شوه چه دواړه به مخامخ کیږی اود سلو سلواوښانو پړی به شلوی،نو د کوفې په شا د اوبو خائې ته راغلل،اوهر کله چه هلته اوښان راغلل نو دوی خپلې تورې راوویستې.اود اوښانو پړی ئې پریکول شروع کړل.او خودنې ئې کولې ،او دواړه فخر او ریاکانی کښې مشغول شو. هرکله چه کوفیانو ته معلومه شوه نو په خپلو خچر او خرو سواره شو او د غوښې اخستلو دپاره راغلل،په دې کښې حضرت علی ﷺ په سپینه خچر سور راغلو او دا آواز ئې اوکړو چه دا غوښه مه خورئی دا څناور ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ کښې داخل دی.(ابن ابی حاتم)،دا اثر هم غریب دې.خو ددې د صحت شاهد هغه حدیث مبارك دې چه نبی کریم ﷺ د اعرابو پشان مقابله کولو کښې پړی شلولو نه منع فرمائیلې ده.([1]) بیا ابوداود فرمائی چه محمد بن جعفر رحمه الله دا حدیث په حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ باندې موقوف کړې دې.

📖 دابوداود یو بل حدیث مبارك کښې دی چه حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ هغه دواړه سړی د خوراك کولو نه منع کړی وو چه کومو خپلو کښې یو بل باندې سبقت اخستل او مقابله کول او ریاکاری کول غوښتل ([2])

قوله تعالی:: وَالْمُنْخَنِقَةُ

① ﴿منخنقة﴾ چه د کومو څناورو مرئی خپه کړې شی که دا په قصدوی او که نه،یا دده مرئی ماته کړې شی.لکه تړی ئې وې او دا اوتښتی او د ده مرئی په پړی تیزندی شی او دې ئې راکاږی او هغه مړ شی دا حرام دی.

قوله تعالی:: وَالْمَوْقُوذَةُ

② ﴿موقوذة﴾. چه چا یو څناور په لرگی وغیره داسې څیز سره اووهلو چه هغه تیره نه وو او هغه مړشو نو دا حرام دې.جاهلیت کښې داهم دستور وو چه څناور په تیزندئی وژلې شو اودا به خوړلې شو. نو قران پاك دا سې څناور حرام اوگرځول.

په پس طرف د ښکار لګیدلو حکم:- صحیح سند سره مروی دی چه حضرت عدی بن حاتم ﷺ د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو چه یارسول الله ﷺ ! څه معراض سره ښکار کوم نو د دې څه حکم دې ؟نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله ته دا اوولې او هغه څناور زخمی شی نودا خوړلې شي.اوکه دا په لندوالی اولگی نو هغه څناور د مرئی خپه کیدو حکم کښې دې.د امه خوره.([3]) نبی کریم ﷺ داسې څناور کښې فرق کړې دې چه کوم په لندوالی اولگی په تیز او نوکدار څیز سره. اول ئې حرام او دونم ئې حلال کړې دې.د فقهاء کرامو په هم نیز دا مسئله اتفاقی ده،

په تیره څیز د څناور لګیدلو حکم:- خو په دې کښې اختلاف شته دې چه کله یو داسې څیز سره ا ولگی چه هغه زخمی کونکې وی او دې سره ورته تکلیف اورسی،او هغه د هغې د بوج او پلنوالی سره مړ شی نو آیا دا څناورو حلال دې حرام؟ امام شافعی رحمه الله نه دې کښې دوه قولونه دی.یو خو د حرمت دې ددې پورتنی حدیث په وجه.او دویم حلالوالی د سپی د ښکار د حلت په وجه،ددې مسئلې پوره تفصیل اوګورئی :

---

[1]) ابوداود کتاب الضحایا باب ماجاء فی الاکل معاقرة الاعراب:۲۸۲۰، بیهقی:۹/۳۱۳.

[2]) ابودادو کتاب الاطعمة باب فی طعام المتبارین:۳۷۵٤، وهو صحیح

[3]) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب صید المعراض :۵٤۷٦، صحیح مسلم: ۱۹۲۹، ابوداود:۲۸۵٤، ترمذی:۱٤٦۷، نسائی: ٤۱۹۱، ابن ماجه:۳۲۰۸.

فصل

د سپي د ښکار حکم:- دعالمانو په دې کښې اختلاف دې چه کله یو سړې خپل سپې ښکار دپاره پرېښود او سپې دا ښکار په خپلو وهلو او خپل بوج سره اووهلو اوزخمي ئې نه کړو یا ده ته ئې دومره تکلیف ورکړو چه هغه مړشو او زخمي نه شو نو آیا هغه حلال دې که نه ؟ په دې کښې دوه قولونه دی،یو دا چه دا حلال دې ځکه چه د قران پاك الفاظ عام دی، ﴿فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾.یعنی هغه چه کوم ښناور راونیسي تاسو هغه خوړلی شئ.دغه شان حضرت عدی رحمه الله وغیره صحیح حدیث هم عام دی،د امام شافعی رحمه الله ملګرو د امام صاحب رحمه الله دا قول نقل کړې دې او متاخرینو ددې صحت کړې دې ،لکه امام نووی رحمه الله او رافعی رحمه الله شو،

د حافظ ابن کثیر رحمه الله رائې:- څه وایم چه اګرچه دا وئیلې شی خو د امام صاحب رحمه الله د کلام نه دا ښکاره نه معلومیږی،اوګورئی ، ،کتاب الام او مختصر، ، دې دواړو کتابونو کښې هغوی فرمائیلی دی چه دواړه معانی د دې احتمال لری (یعنی حلت او حرمت) او بیا ئې د هرې یوې معنی وجه بیان کړې ده نو دهغه ملګری شافعیانو د هغوی نه دا په دې مسئله کښې مطلقا دواړه قولونه نقل کړی دی

خو مونږ په ډیره مشکله صرف دا وئیلې شو چه په دې بحث کښې امام شافعی رحمه الله د حلت کوم قول نقل کړې دې د هغې ئې لږ وضاحت کړې دې خوپه دواړو قولونو د حلت او حرمت کښې ئې دیو قول هم تصریح نه ده کړې او نه ئې په یقین سره یو قول کړې دې

دامام ابوحنیفه رحمه الله نه یو روایت:- اوابن الصباغ د امام ابوحنیفه رحمه الله نه په روایت د حسن بن زیاد سره د حلالیدو قول نقل کړې دې،او نورڅه ئې نه دی نقل کړې.او امام ابن جریر رحمه الله خپل تفسیر کښې دا قول حضرت سلمان فارسی رضي الله عنه،حضرت ابوهریره رضي الله عنه،حضر ت سعد بن وقاص رضي الله عنه او حضرت ابن عمر فاروق رضي الله عنه نه نقل کړې دې خودا ډیر زیات غریب دې.او اصل کښې د دې بزرګانو نه صراحت سره دا اقوال نه دی نقل شوی دا صرف خپل تصرف دې،والله اعلم.

د حرمت قول:- دویم قول دادې چه هغه حلال نه دې،د حضرت امام شافعی رحمه الله د دوؤ اقوالو نه یو قول دا دې او مزنی رحمه الله دا خوښ کړې دې،او د ابن الصباغ د قول نه هم د دې ترجیح ښکاری.والله اعلم.او ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله هم دا د ابوحنیفه رحمه الله نه روایت کړې دې او د امام احمدبن حنبل رحمه الله نه هم دا قول مشهور دې اودا د صحیح کیدو سره زیات مشابه دې،والله اعلم .،ځکه چه دا د اصولی قاعدو مطابق دې او د شریعت د اصولو سره زیات مناسب دې

د ښکاری سپی ښکار زخمی کیدل د حلت دپاره ضروری دی

مسلک حنفی:- دا خبره ضروری ده.چه ښکاری ښناور ښکار زخمي هم کړی.ګنی که زخم نه وی.او ښاروې مړ شوې وی.نو دا به حلال نه وی.او که زخمي کړې ئې وی.او ښکار مړشی.نو حلال دې.او دې زخم ته به د ذکاة اضطراری مرتبه ورکولې شی.او په ذکاة اضطراری چه د بدن په کومه حصه کښې هم زخم اولګی.دا کافی دې.خو دا خبره ضروری ده.چه کومه آله استعمال کښې راشی.هغه ښکار طرف ته منسوب وی.او نسبت کول د استعمال په اعتبار سره وی.نو سپی او باز هم د ښکار دپاره آلې دی.دده د طرفه استعمال یعنی لګیدل ضرور پکار دی.دا د تسهیل الهدایه شرح هدایه عبارت دې د دې عبارت نه دا معلومه شوه چه د احنافو په نیز په ذکرشوې صورت کښې کوم چې حافظ ابن کثیر رحمه الله ذکر کړې دې ښکار حرام دې (تسهل الهدایه ۴۴۰/۷)-

د حرمت دلیل: ابن الصباغ د حرمت دپاره د حضرت رافع بن خدیج رضي الله عنه د حدیث نه دلیل نیولې دې هغوی اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! مونږ صبا دښمنانو سره مقابله کوونکی یو،او مونږ سره چړې نشته دې،نو

ایامونږ تیز بانړس سره ذبح کولې شو ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم څیز نه وینه اوبهیږی او دې باندې د الله ذکر اوشی نو دا خورئی (١).الخ (بخاري ومسلم).

اعتبار عموم د الفاظو لره وی:- دا حدیث مبارك اګر چه د یو خاص واقعه په موقع راغلې دې،خو حکم کښې د عامو الفاظو پشان دې،لکه څنګه چه د علماء اصول او فروع وینا ده،د دې دلیل هغه حدیث مبارك دې کوم کښې چې کله نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو چه د شهدو د ګبین څه حکم دې ؟نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هرهغه د څکاك څیز چه نشه راولی نو هغه حرام دې.(٢)

استدلال:- نو دلته سوال دې د شهدو دګبین باره کښې،خو د جواب الفاظ عام دی.او مسله هم ددې نه عامه اوګنړلې شوه.دغه شان دا پورتنې حدیث مبارك دې اګر چه سوال د یوې خاص طریقې سره د ذبح کول تعین دې خو د جواب الفاظ دې طریقې ته اود دې نه سوا عامو صورتونو ته هم شامل دې.د الله د رسول ﷺ دا هم یوه خاص معجزه ده چه الفاظ لږ او معنی ئې زیاتې دی.

ددې په ذهن کښې د اچولو نه پس،اوس غوراوکړئی چه د سپې د تکلیف نه چه کوم ښکار مړشی یا دده د بوج په وجه د کوم ښکار ساه اوځی،نودده وینه په څه څیز سره نه ده وتلې،نو د دې حدیث مبارك د مفهوم په بناء هغه نشی حلالیدې،

اعتراض:- نو دې باندې دا اعتراض کیدیشی چه د دې حدیث د سپې د ښکار د مسئلې سره هیڅ تعلق نشته دې،ځکه چه سائل د ذبح کولو د یو خاص آلې طرفته اشاره کړې وه،د هغه سوال د دې څیز باره کښې نه وو چه کوم سره ذبح کړې شی،په دې و چه نبی کریم ﷺ د دې نه غابښونه او نوکونه مستثنی کړل (٣) او وې فرمائیل چه سوا د نوکونو او غابښونو .اود دې استثناء وجه درته وایم هغه دا غابښونه خوهډوکې دې،او نوکونه د حبشیانو چړې دی،او دا قاعده ده چه مستثنی د مستثنی منه د جنس نه وی .ګنی متصل به نه وی نو ثابته شوه چه سوال د ذبحې د اله په باره شوې وو.نواوس څه دلالت ستاسو په قول باقی پاتې نشو،

جواب:- نو د دې جواب دا دې چه د نبی کریم ﷺ جوابی جملې ته اوګورئی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم څیز نه وینه اوبهیږی او دې باندې د الله ﷻ نوم هم واخستې شو نو هغه خورئی،دا ئې اونه فرمائیل چه دې سره ئې ذبح کوئی،نو د دې جملې نه دوه حکمونه یو ځائې معلومیږی،د ذبح کولو د آله حکم هم او پخپله د ذبح کولو حکم هم.اودا چه د دې ځناور وینه په یو داسې آله سره بهیدل ضروری دی چه د نوکونو او غابښونونه سوا وی.

دویم مسلك:-، دویم مسلك د مزنی رحمه الله دې،هغه دا د تیر په باره کښې ښکاره تصریح راغلې ده که په لندالی لګیدلې وی اومړ شوې وی نو هغه مه خوره او که په تیرهٔ لګیدلې وی مړ شوې وی نو دا خوره،اود سپې باره کښې اطلاق احکام دی نوچوکه موجب یعنی ښکار په دواړو ځایونو کښې یو دې نو د مطلق حکم به هم په مقید باندې حمل کولې شی اګر چه سبب جدا جدا وی لکه څنګه چه د ظهار په وخت د غلام آزادول مطلق دی .هغه به محمول کولې شی،د قتل په کفاره کښې دغلام په آزادولو کوم چې د ایمان په قید سره مقید دې یعنی د کفاره د قتل خطاء کښې د مومن غلام آزادول دی او د ظهار په کفاره کښې د مطلق غلام آزادولو ذکر دې نو د ظهار د کفارې مطلق غلام به د قتل د کفارې په مقید

---

١) صحیح بخاری کتاب الشرکة باب من عدل عشرة من الغنم بجزور فی القسم: ٢٥٠٧، صحیح مسلم: ١٩٦٨، ترمذی:١٤٩١.

٢) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب الخمرمن العسل وهو البتع:٥٥٨٥، صحیح مسلم:٢٠٠١، ابوداود: ٣٦٨٢.

٣) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصید باب التسمیة علی الذبیحة ومن ترک متعمدا:٥٤٩٨، صحیح مسلم:١٩٦٨.

غلام باندې حمل کولې شي چه غلام مومن دې ازشاه فیصل) بلکه ددې نه زیات ضرورت د ښکار په مسئله کښې دې.
دادلیل په هغه خلقو ډیر لونې حجت دې چه د دې قاعدې اصل منی او چونکه د دې قاعدې مسلم کیدو کښې څه اختلاف نشته دې،نو ضروری ده چه یا خودې هغوئ دا اومنی کنی یو مضبوط جواب دې ورکړی،
ددې نه علاوه دا ډله دا هم وئیلې شی چه چونکه دا ښکار سپی دخپل ثقل په وجه وژلې دې او دا ثابته ده چه کله غشئ په خپل پلنو باندې ښکار اوژنی نو دا حرامیږی.نو دې باندې قیاس کولو سره د سپی دا ښکار هم حرام شو.دواړو کښې دا خبره مشترکه ده چه دواړه د ښکار آلات دی او دواړو په خپل بوج او زور سره ښکار وژلې دې.اوآیت مبارك عموم د دې معارض نشی کیدې.څکه چه عموم باندې قیاس مقدم دې لکه څنګه چه د څلورو واړو امامانو اوجمهورو مسلك دې اودا مسلك ډیر ښه دې.
دویمه خبره داده چه د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿فَكُلُوا مِمَّآ أَمۡسَكۡنَ عَلَيۡكُمۡ﴾ یعنی ښکاری سپی چه کوم څناور راونیسی نو د هغې خوراك ستاسو دپاره حلال دې.دا عام دې دې ته هم شامل دې.چه کوم ئې زخمی کړې وی او د دې نه سوا ته هم، خو اوس چې په کوم صورت کښې بحث دې هغه خو یا هغه دې چې وهلې شوی وی یا د دې حکم کښې وی یا ئې مرئ خپه شوې وی یا ددې حکم کښې،
وجوه ترجیح:- بهرصورت ددې آیت مبارك تقدیم به په دې وجوه سره به ضرور وی،① اول دا چه شارع ﷺ د دې آیت مبارك حکم د ښکار حالت کښې معتبر ګڼرلی دی څکه چه عدی بن حاتم ﷺ ته د الله ﷻ رسول ﷺ هم دا اوفرمائیل که هغه په پلنوالی لګیدلې وی نو د هغه مرئی خپه شوې ده هغه مه خورئی.ترکومې چه څمونږ علم دې مونږته معلومه ده چه یو عالم دا نه دی وئیلی چه مرئی خپه کولو سره وژلې شوی وی نو د ښکار حالت کښې معتبر وی اوکه ښکر یا وهلو سره وژلې شوې وی نو دا به معتبر نه وی،نو د کوم صورت چه دې دلته بحث کیږی دې څناور ته حلال وئیل اجماع ماتول دی .اودې ته هیڅوك جائز نه شی وئیلی.بلکه اکثر عالمان دې ته ممنوع وائی.
② دویم دا چه آیت ﴿فَكُلُوا مِمَّآ أَمۡسَكۡنَ عَلَيۡكُمۡ﴾ خپل عموم باندې باقی نه دې او په دې باندې اجماع ده،بلکه د آیت نه مراد صرف حلال حیوان دې،نو د دې عامو الفاظو نه هغه حیوان چه د هغې خوراك حرام دې بالاتفاق اووتل،اودا قاعده ده چه عموم محفوظ مقدم وی،په عموم غیر محفوظ باندې ،
③ یوتقریرپه مسئله کښې بل واورئی چه داشان ښکار د مردارې په حکم کښې دې،څکه چه د دې وینه او د دې رطوبات په دې کښې پاتې شو،نو چه په کومه وجه مردار حرام دې هم هغه وجه دلته هم موجوده ده،نوپه دې قیاس سره هم دا حلال نه دې.
④ یو بله وجه هم واورئی چه د حرمت ایت بالکل محکم دې،په دې کښې په هیڅ شان هم د نسخ دخل نشته ،اونه په کښې څه تخصیص شته.هم دغه شان ایت تحلیل هم محکم کیدل پکار دی ،یعنی د الله ﷻ فرمان چه ﴿يَسۡـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمۡۖ قُلۡ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ﴾ خلق تاسو نه تپوس کوی چه دوی دپاره څه حلال شوی دی نو ته ورته اوایه چه ټول پاك څیزونه ستاسو دپاره حلال دی.هرکله چه دواړه آیتونه محکم اوغیر منسوخ دی نو یقیناً دې کښې تعارض نه دی کیدل پکار.
نوحدیث د دې د بیان دپاره ازده کول پکار دی اوددې شهادت د غشی واقعه ده چه په هغې کښې دا بیان دې چه په دې کښې دا صورت داخل دې.یعنی چه هغه په خپل تیزئی طرفنه زخمی کړی نو څناور به حلال وی څکه چه هغه طیبات کښې راغلو.دې سره حدیث مبارك کښې د اهم بیان شویدې چه آیت تحریم کښې کوم یو صورت داخل دې ؟یعنی هغه صورت چه په هغې کښې دڅناور مرګ د غشی

لنډوالي سره شوې وي هغه حرام شوې دې،او هغه به نه شي خوړلې.په دې وجه چه هغه وقيذ دې او وقيذ د تحريم يو حصه ده .

هم دغه شان که ښکاري سپي ځناور په خپل بوج ،زور او نيولو سره وژلې وي نو هغه به ﴿نطيحه﴾ يعني د وهلو او ښکرسره د وهلو په حکم کښې وي،او حلال به نه وي .خو که دانې زخمي کړې وي نو هغه د آيت تحليل حکم کښې دې،اويقيناً حلال دې.

اعتراض:- په دې که دا اعتراض اوکړې شي که دا مقصود وې نو د سپې ښکار کښې هم تفصيل کولې شو.او فرمائيلې به شو که هغه ځنار اوشلوی يا زخمي کړی نو حلال به وی اوکه زخمي ئې نه کړی نو حرام،به وی

جوابونه:- ① نو ددې جواب دا دې چه چونکه د سپي بغير د زخمي کيدو نه قتل کول ډير کم وی ،د ده عادت دانه وی ،بلکه دا وی چه په خپلو پنجو او نوکارو سره ئې اوژني يا دواړو سره ډيرکم،کله کله داسې کيږی چه هغه په خپل زور او بوج سره ځناور اوژني،په دې وجه د دې ضرورت نه وو چه د دې حکم بيان کړې شی ،②او دويمه وجه دا هم ده چه کله چه آيت تحريم کښې دميتة،منخنقة،موقوذة،متردية،او نطيحة حرمت موجود دې نو د دې پيژندونکو ته د مخکښې نه د داسې قسم ښکار حکم بالکل ظاهر وو،په غشي او معراض کښې ئې دا حکم په دې وجه بيان کړو چه هغه عام طور خطا کوی،د هغه سړی د لاس نه چه قادرنه وی يعنی نښه خطا کوی نو په دې وجه د دې دواړو احکام تفصيل سره بيان شو،والله اعلم.

کورنی چه چونکه د سپی ښکار کښې دا احتمال وو او ممکن دی چه هغه سپې د ښکار کولو نه پس د دې ښکار نه څه خوړلی وی،ځکه دا حکم ئې صراحت سره بيان اوفرمائيلو او ارشاد اوشو که هغه ئې پخپله اوخوری نو تاسو دا مه خورئ ممکن ده چه ده دا خپل ځان دپاره رانيولې وی ([1])دا حديث مبارك صحيح بخاری او مسلم کښې موجود دې.او داصورت داکثرو حضراتوپه نيز د آيت تحليل د عموم نه مخصوص دې،او د دوی قول دې چه کوم يوښکار سپې اوخوری نودهغې خوراك حلال نه دې. حضرت ابو هريره ﷺ او حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه هم دا حکايت شوې دې .د حضرت حسن او د حضرت شعبی رحمه الله او نخعی رحمه الله هم دا قول دې،او هم دغه شان د حضرت ابوحنيفه رحمه الله او ددوی دواړه صاحبان (امام ابويوسف او امام محمد) او احمدبن حنبل رحمه الله او مشهور روايت کښې امام شافعی رحمه الله هم په دې تلې دی.

ابن جرير رحمه الله په خپل تفسير کښې د علی ،سعيد ،سلمان رحمه الله،ابوهريره ﷺ ، ابن عمر او عبدالله ابن عباس ﷺ نه دا نقل کړی دی اګر چه سپی د دې ښکار نه څه خوړلی وی نو د دې خوراك جائز ګنړی.بلکه حضرت سعيد ﷺ،حضرت سلمان ﷺ ،حضرت ابوهريره ﷺ وغيره خو فرمائی اګر چه سپې نيم خوړلې وی نو بيا هم د دې ښکار خوړل جائز دی،امام مالك رحمة الله هم خپل قديم قول کښې دې طرفته تلی دې،او قول جديد کښې ئې دواړو اقوالو طرفته اشاره کړې ده.لکه څنګه چه ابونصر ،ابن الصباغ وغيره ونيلی.

سنن ابی داود کښې په قوی سند سره مروی دی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله ته خپل سپې پريږدې او د الله تعالی نوم دې اخستې وی نو هغه خورئ اګر چه هغه سپې د دې نه خوراك کړې وی. اوخورئ هغه څيز کوم چې ستا لاس ستاطرفته واپس کړی ([2]). نسائی کښې دا روايت دې.

---

[1]) صحيح بخاری کتاب الذبائح والصيد باب اذا اکل الکلب:۵۴۸۳، صحيح مسلم:۱۹۲۹.

[2]) ابوداود: کتاب الضحايا باب فی الصيد:۲۸۵۲، وهو حسن

تفسیر ابن جریر کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله چه یو سړی خپل سپې ښکار دپاره پریخود او هغه ښکار اونیولو او د هغې نه ئې څه غوښه اوخوړه نو تاته اختیار دې چه باقی څناورخپل خوراك کښې راولی.(١)

په دې کښې دومره علت دې چه موقوفًا د حضرت سلمان ﷺ د قول نه مروی دې چه جمهورو هغه حدیث په دې باندې مقدم کړې دې په کوم کښې چې دی که نیم ئې خوړلې وی نو هم ئې نه خوره او د ابوثعلبه ﷺ وغیره حدیث ته ئې ضعیف ونیلی دی.

بعضې عالمانو دا حدیث په دې خبره محمول کړې دې چه دا حکم په هغه وخت کښې دی چه کله سپې ښکار اونیولو او تر ډیره ئې د خپل مالك انتظار اوکړو اوهرکله چه هغه رانغلو نو د اولږې په وجه هغه ښکار نه سپې څه اوخوړل.دې صورت کښې دا حکم دې چه باقی غوښه دې مالك اوخوری ځکه چه دې حالت کښې دا ویره نه وی چه شاید ښکاری سپې ته ئې لا تربیت نه وی ورکړې.ممکن دی چه ده خپل ځان دپاره ښکارکړې وی.په خلاف د دې چه دې سپی دا ښکار اونیولو نو ده هغه خوړل شروع کړو، نو ده ته معلومه شوه .چه ده خپل ځان دپاره ښکار کړې دې.والله اعلم.

که سپی د ښکار نه خوراک کړې وی هغه حرام دې

مسلک حنفي:- د نورو امامانو پشان د احنافو هم دا مذهب دې کله چه سپې د ښکار نه خوراك اوکړی نو هغه ښکار سپی د ځان دپاره کړې دې د هغې خوراک جائز نه دې اوکه سپې د ښکار کولو نه پس د هغې نه خوراک اونکړی نو په دې صورت کښې د هغې خوراک جائز دې لکه څنګه چه په قرآن پاک کښې دی (تفسیرمظهری (٥٨١٣)_

د ښکاری مارغه خوړلې شوی ښکار حکم:- اوس پاتې شو ښکاری مرغان نو امام شافعی ﷫ صفا وائی چه دا د سپی په حکم کښې دی،نو که دې ښکار کښې اوخوری نوښکار خوړل د جمهورو په نیز خو حرام دې او د بعضو په نیز حلال دې. خو د مزنی ﷫ مختار قول دا دې اګر چه ښکا ری مارغه دښکار غوښې خوړلې وی،بیاهم هغه حرام نه دی.هم دا مذهب د ابوحنیفه ﷫ او احمد بن حنبل ﷫ دې.په دې وجه چه مارغان په وهلو ټکولو سره د سپو په شان سمولې شی .اوهغوئ تعلیم نشی حاصلولې ، هر کله چه هغه اونه خوړلې شی.نو دلته د ا خبره معاف ده. اوځکه چه دا نص هم د سپو باره کښې وارد شوې دې د مارغانو باره کښې نه دې.

که ښکاری مارغه د ښکار نه خوراک کړې وی هغه حلال دې

مسلک حنفي:- اوکه ښکاری مارغه د خپل ښکار نه څه اوخوری نو هغه به حلال وی لکه څنګه چه حافظ ابن کثیر ﷫ ابوحنیفه ﷫ ته نسبت کړې دې (تفسیرمظهری (٥٨١٣)-

📖 شیخ ابوعلی په ،،افصاح ،، کښې فرمائی چه هرکله مونږ دا فیصله اوکړه چې د هغه ښکار خوړل حرام دی د کوم نه چې ښکاری سپی خوړل کړې وی نود کوم ښکار نه چه ښکاری مرغۍ خوراک اوکړی په هغې کښې دوه وجې دی.خو قاضی ابوالطیب ددې فرع او ددې ترتیب نه انکارې کړې دې.ځکه چه امام شافعی دا دواړه برابر لفظونو کښې ساتلی دی ﴿والله سبحانه وتعالى اعلم﴾.

قوله تعالی::وَالْمُتَرَدِّيَةُ

③ د متردية حرمت:﴿مُتَرَدِّيَةُ﴾ هغه ده چه دغر یا یو اوچت ځائې نه راوغورزیږی او مرشی،هغه څناور هم حرام دې.حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ هم دا فرمائی(١)حضرت قتاده ﷫ فرمائی چه دا هغه دی چه کوهی کښې پریوزی (٢).

---

(١) الطبری:

قوله تعالى: وَالنَّطِيحَةُ

④ **د نطيحة حرمت:-** ﴿نطيحة﴾ هغه ده چه هغه بل ځناور ښکر سره اووهی او د دې تکليف نه مړه شی اګر چه زخمی شوې هم وی، او اګر چه ددې نه وينه هم وتلې وی بلکه صحيح د ذبح په ځائې لګيدلې وی او دې نه وينه وتلې وی.

د نطيحة اعرابى تشريح:- دا لفظ معنى کښې مفعول يعنى منطوحه دې، دا وزن په کلام د عربو کښې عام طور د ،،ة،، نه بغير راغلې دې لکه ﴿عين، کحيل او کف او خضيب﴾، په دې مواقع کښې ﴿کحيلة﴾ او ﴿حضيبة﴾ نه شی وئيلې په دې ځائې کښې ،،ة،، په دې وجه راوړلې شوې ده چه دلته د دې لفظ استعمال قائمقام د اسم دې. لکه د عربو کلام کښې چې دی چه ﴿طريقة طويلة﴾، بعضې نحوی وائی چه تا، تانيث دلته راوړې شويده چه په رومبی ځل په تانيث دلالت کوی په خلاف د ﴿کحيل﴾ او ﴿حضيب﴾ ځکه چه هلته تانيث د کلام په ابتدائی لفظ سره معلوميږی.

قوله تعالى: وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ

د درنده خوړلى ځناور حرمت: ⑤ ﴿مَآ أَكَلَ السَّبُعُ﴾ نه مراد هغه ځناور دې چه په هغې باندې زمرې يا ليوه يا سپې وغيره حمله اوکړی اوددې څه حصه اوخوری او په دې وجه هغه مړ شی نو د دې ځناور خوراک هم حرام دې. اګرچه ددې نه وينه وتلې وی بلکه د ذبح کولو په ځائې ترينه وينه وتلې وی. خو ددې باوجود په اجماع سره داحرام دې. اهل جاهليت به دداسې ځناور باقی حصه خوړله. الله ﷻ مومنانو ددې نه منع کړل

قوله تعالى: إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ

د حلت صورت:- اوبيا فرمائی مګر هغه چه تاسو ئې ذبح کړئی، يعنی چې مرئ خپه شوې وی يا خټ نې مات شوې وی يا د پورته نه راپرې وتې وی يا په ښکر سره لګيدلې وی يا ئې څه سره ډغره وهلې وی يا د ځيرونکو ځناورو خوړلې شوې وی، که په دې حالت کښې تاسو ته ملاو شی چه په هغې کښې ساه وی او تاسو په هغې د الله ﷻ نوم واخلئ او په چاړه ئې ذبح کړئی، نو بيا دا ځناورستاسو دپاره حلاليږی.

د علی ﷺ قول:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ، سعيد بن جبير ﷺ، حسن رحمة الله عليه او سدی رحمة الله عليه فرمائی [٣] حضرت علی ﷺ نه مروی دی که تاسو دا په دې حالت کښې اوموموئی چه د څارې راښکلو په وخت کښې هغې نه ساه اوخی يا پښې اوخوزوی، يا سترګې اوړپوی، نو بيشکه دا ذبح کوئی او خورئی يې.

ابن جرير کښې د دوی نه مروی دی چه کوم ځناور وهلې شوې وی يا پورته نه راپريوتې وی، يا وهلې شوې وی، او په دې کښې روح باقی وی، او تاسو ته په دې حالت کښې ملاؤ شی چه پښې او لاسونه پړقوی نو تا سو دا ذبح کولې او خوړلې شئ. [٤]

حضرت طاوس رحمة الله عليه، حضرت حسن رحمة الله عليه، حضرت قتاده رحمة الله عليه او حضرت عبيد بن عمير رحمة الله عليه، ضحاك او ډيرو حضراتو نه مروی دی چه د ذبح کولو په وخت کښې که څه حرکت هم د دې ځناور ظاهرشی چه د هغې نه دا معلومه شی چه په دې کښې ساه شته دې نو هغه حلال دی [٥].

د جمهورو مذهب:- د جمهور فقهاو هم دا مذهب دې. د دريواړو امامانو هم داقول دې. امام مالک رحمة الله عليه د هغه چيلئ باره کښې چه هغه يو ځيرونکی ځناور اوخوری اود دې کولمې راوزی نو فرمائی چه خما

---

[١]) الطبرى: ٤٩٨/٩،

[٢]) ايضا

[٣]) الطبرى: ٥٠٤/٩.

[٤]) الطبرى: ٥٠٣/٩،

[٥]) ايضا

خیال دې چه دا دې ذبح نه کړې شي.په دې کښې به د څه څیز ذبح وي.یو خل د دوی نه سوال اوشو که درنده حمله اوکړي او د چیلۍ خیټه اوشلوي نو آیا د دې چیلۍ ساه وتلو نه مخکښې مخکښې دا ذبح کولې شي.دوی اوفرمائیل که بالکل آخره پورې رسیدلې وي،نو خما رائې ده چه دادې اونه خوړلې شي او که په اطرافو کښې وي نو دې کښې هېڅ باك نشته .نو هغه صاحب اووئیل چه درنده په دې حمله کړې وی ،اودا ئې اونیوله او دې سره د دې ملاماته شوه،نو دوی اوفرمائیل چه ماته د دې خوراك خوښ نه دې .څکه چه د دې دومره غټ زخم نه پس دا ژوندئې نشي پاتې کیدې.دوی نه بیا تپوس اوشو چه خیټه ئې ورته اوشلوله نو د دې څه حکم دې ؟ نو وې فرمائیل چه خما دا رائې ده چه دا دې اونه خوړلې شي .دا د امام مالك ﷫ مذهب دې.خو چونکه آیت مبارك عام دې،په دې وجه امام صاحب چه کوم صورتونه مخصوص کړي دي،په دې باندې څه خاص دلیل پکار دې.والله اعلم.

د ښکاري څناورد زخمي کولو نه پس په ذبحې سره ښکار حلالیږي

مسلک حنفي:- کوم څناور چې درنده اوخوری او د هغې نه ساه نه وی وتلې او په دغه حالت کښې ذبح شي نو په ذبح کولو سره هغه حلال شو او که درنده ئې داسې مات کړی چه د مذبوح پشان شي نو په روستو ذبحه کولو سره هغه نه حلالیږي بلکه هغه د مردارې پشان دې (تفسیر مظهری ۵۰۱۳)-

د بانړس د ذبح حکم:- بخاري او مسلم کښې حضرت رافع بن خدیج ﷠ نه مروی دی چه ما نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! مونږ سبا دښمن سره جنګ کولو والا یو،او مونږ سره به چړې نه وی نو آیا مونږ بانړس سره ذبح کولې شو،نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم څیز نه وینه توییولې شي او په دې باندې د الله تعالى نوم واخستې شي نو دا خورئی.سوا د غاښونو او نوکونو نه،څکه چه غاښ هډوکې دې او نوکونه د حبشیانو چړې دی ([1])-

کوم څناورچې په غاښ یا نوک سره ذبح شی هغه حلال دې

مسلک حنفي:- امام ابوحنیفه ﷫ فرمائی که غاښ یا نوک داسې ویستلې شوې وی یعنی د بدن نه جدا کړې شوې وی اوتیرهٔ وی نوکه په هغې باندې ذبح اوشی هغه به حلاله وی څکه چه په حدیث کښې د وینې تویولو شرط راغلې دې چې وینه توئې شی نو خوری باقی پاتې په حدیث کښې چه د غاښ او نوک کومه استثناء راغلې ده نوهغه په داسې صورت کښې چه غاښ پس وی تیرهٔ نه وی څکه نبی کریم ﷺ د هډوکی سره تشبیه ورکړې ده او باقی پاتې شوه د نوک استثناء نو دا په دې وجه چه حبشو به نوک ویستلې نه وو او په هغې به ئې ذبح کوله نو څکه نبی کریم ﷺ د نوک استثناء اوکړه ([2])

د مرئ نه سوا د بل ځائې ذبحې حکم:- مسند احمد او سنن کښې دی چه نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو چه آیا ذبح صرف حلق او کورکرو سره کیږی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که تا د دې په پتون کښې زخم لګولې وی نو دا کافی دې ([3]). دا حدیث مبارك خو صحیح دې خو دا حکم په هغه وخت کښې دې چه کله صحیح طور سره په ذبح کولو قادر نه وی.

قوله تعالی: وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ

د بت په نوم د ذبحې حکم:- نصب باندې چه کوم څناور ذبح کړې شی نو هغه هم حرام دې.حضرت مجاهد ﷫ فرمائی چه دا د عبادت ځایونه د کعبې ګیر چاپیره وو([4]).ابن جریر ﷫ اوفرمائیل چه دا

---

[1]) بخاری مسلم حواله مخکښې تیره شوې ده.

[2]) (تفسیرمظهری ۵۱۱۳)-

[3]) احمد:۳۳٤/٤،ابوداود کتاب الضحایا: باب فی ذبیحة المتردیة:۲۸۲۵، ترمذی: ۱٤۸۱، نسائی: ٤٤۱۳، ابن ماجه:۳۱۸٤، تاریخ الکبیر:۲۲/۱/۲. دارمی:۹/۲، مسند ابی یعلی :۱۵۰۳.

[4]) الطبری:۵۰۸/۹،

درې سوه شپيته بتان وو د جاهليت د زمانې،عربو به د دې مخکښې خپل څناور ذبح کول او په دې کښې به چه کوم بيت الله ته نزدې وو په هغې به ئې د دې څناورو وينه شيندله، او غوښه به ئې په دې بتانو باندې آويزانده کوله (١) نو الله ﷻ دا کار په مومنانو باندې حرام کړو،او د دې څناورو خوراک ئې هم حرام کړو،اګر چه د دې څناورو د ذبح کولو په وخت کښې بسم الله ونيلې شوې وی،څکه چه دا شرك دې او دا الله تعالی او د الله رسول ﷺ حرام کړې دې.او هم دا لائق دی او د دې جملې نه هم دا مطلب دې څکه چه د دې نه مخکښې ددې حرمت بيان شوې دې چه د الله تعالی نه سوا د نورو په نوم باندې ذبح کړې شی.نوهغه حرام دی

قوله تعالی::وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ

په غشو د تقسيمولو حرمت:- د ﴿ازلام﴾ نه مراد تقسيمول دی دا حرام دی او د جاهليت په زمانه کښې د عربو دا دستور وو.هغوئ به درې غشی ايښودی وو ،يو باندې به ئې ليکلی وو چه ﴿افعل﴾ يعنی اوکړه،په دويم به ئې ليکلی وو چه ﴿لاتفعل﴾ يعنی مه کوه.او دريم به خالی وو. بعضې وائی چه يو باندې به ئې ليکلی وو چه ماته څما د رب تعالی حکم دې،په دويم به ئې ليکلی وو چه ماته د رب ممانعت دې.دريم به خالی وو. په هغې کښې به هيڅ نه وو ليکلې شوی.هغه خلقو به په طور د قرعه اندازئی دا غشی استعمالول، يعنی چه کله به هغوئ ته په څه کار کښې شك شو نو دا غشی به ئې راوويستل،که دوی ته به حکم وو چه دا کار اوکړه نو هغه کار به ئې کولو اوکه حکم به وو چه کار مه کوه نو هغه کار نه به منع شو. که خالی غشئ به راووتلو نو بيا به ئې دوباره قرعه اندازی کوله. ازلام جمع د زلم،

اوبعضې زلم هم وائی.د استقسام معنی د دې غشو نه د دې تقسيمول طلب کول دی .د قريشو د تولو نه لوئې بت هبل وی چې په خانه کعبه کښې دننه په کوهی باندې لګيدلې وو او په هغه کوهی کښې به د خانه کعبې مال او هديې خلقو جمع کولې د دغه بت سره اووه (٧) غشی وو چه په هغې څه ليکلې شوی وو. چه په کوم کار کښې به د دوی اختلاف پيدا شو نو دا قريش به دلته راغلل او د دې غشو نه به ئې يو غشئ واخستو او چه په هغې به څه ليکلې شوی وو هغه به ئې کول. (٢)

په خانه ګعبه کښې د ابراهيم ؑ مجسمه:- بخاری شريف او مسلم شريف کښې دی چه کله حضرت نبی کريم ﷺ کعبې ته داخل شو نو هلته د حضرت ابراهيم ؑ او حضرت اسماعيل ؑ مجسمې نقش کړې شوې وې ،اود هغوئ لاسونو کښې غشی وو. حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ دې دوی تباه کړی دوی ته ښه معلوم دی چه دې بزرګانو هيڅ کله هم فال نه دې کتلې (٣).

د سراقه بن مالك ﷺ په غشو پال نيول:- صحيح حديث مبارك کښې دی چه سراقه بن مالك بن جعشم چه کله نبی کريم ﷺ او حضرت ابوبکرصديق ﷺ تلاش کولو دپاره اووتلو چه هغوئ اونيسی او د مکې کافرانو ته ئې حواله کړی او په هغه وخت کښې نبی کريم ﷺ مدينې ته هجرت کولو. نو ده دغه شان قرعه اندازی اوکړه. دده بيان دې چه په رومبی ځل هغه غشئ راووتلو چه څما د مرضئ خلاف وو .ما بيا غشی ګډ کړل او غشې مې راوويستلو نو دې ځل هم هغه غشې راووتلو.په کوم کښې چې وو چې ته هغه (نبی کريم ﷺ) ته څه نقصان نشی رسولې. ما بيا اونه منل او په دريم ځل مې فال راوويستلو نو دې ځل هم هغه غشې راووتلو. خو ما د دې هيڅ پرواه اونکړه او د انعام حاصلولو په لالچ کښې اووتلم. دې

---

(١) ايضا

(٢) الطبری: ٥١٣/٩

(٣) صحيح بخاری کتاب الحج باب من کبر فی نواحی الکعبة:١٦٠١، ابوداود :٢٠٢٧، احمد:٣٣٤/١.

وخت پورې سراقه مسلمان شوې نه وو. ده د نبی کریم ﷺ هیڅ اونکړل او دې نه پس دې اسلام کښې داخل شو.[1]

د فال حرمت:- ابن مردویه کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی هغه سړې د جنت اوچت مقامات نشی حاصلولې چه څوك كهانت كوی يا فال ګوری يا د څه بدفالۍ په وجه سفر نه واپس شی.[2]

دغشو رواج په فارسيانو كښې:- حضرت مجاهد رحمه الله هم دا فرمائيلی دی عربو به د دې غشو په ذريعه او فارسيانو او روميانو د پانسو په ذريعه جواری کوله. نودا په مسلمانانو باندې حرام کړې شوه. ممکن دی چه د دې قول مطابق مونږ داسې اووايو چه دا خو د استخارې دپاره وو خو کله کله به ئې د دې سره جواری هم كوله والله اعلم.

د جوارئ وغيره حرمت:- ددې سورت په آخركښې الله ﷻ جواری هم حرامه کړه. او وې فرمائيل چه انې ايمان والو شراب، جواری، بتان، غشی پليت دی او شيطانی کارونه دی. تاسو دې نه بچ اوسئ نو تاسو ته به نجات حاصل شی. شيطان خودا غواړی چه تاسو كښې د دې په ذريعه دشمنی او بغض پيدا كړی دغه شان دلته هم فرمائی چه د غشو نه تقسيم غوښتل حرام دی. ددې کار کول فسق او ګمراهی ده او جهالت او شرك دې.

دغشو په ځائې د استخاره حكم:- ددې په ځائې مومنانو ته حكم اوشو چه كله تاسو ته په خپل څه كار كښې شك شی نو تاسو استخاره كوئی. د هغه پاك ذات عبادت كوئی، اود هغه نه خير غواړئ. مسند احمد.

د استخارې دعا:- بخاری او سنن كښې مروی دی چه حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه فرمائی چې مونږ ته به نبی کریم ﷺ څنګه د قران پاك سورتونه خودل نودغه شان به ئې مونږ ته په خپلو كارونو كښې داستخارې حكم كولو. نبی کریم ﷺ به فرمائيل چه كله تاسو كښې چاته څه كار كول وی نو هغه ته پكار دی چه استخاره كوی، نودوه ركعته نفل دې اوكړی او بيا دې دا دعا اووائی چه :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ[3]

(ترجمه) انې الله ﷻ ! زه ستا نه ستا د علم په ذريعه خير غواړم او ستا د قدرت په وسيله ستا نه قدرت غواړم، او زه ستا د ډير لوئي فضل طلب كوم، يقينی ته په هر څيز قادر ئې او زه محض مجبور يم او ته د پوره علم خاوند يې او زه بيخی بې علمه يم. هم ته ئې چه ټولې د غيبو خبرې تاته معلومې دی. انې خما ربه ! كه ستا په علم كښې دا كار خما دپاره بهتر وی نو ته دا خما دپاره اوكړه. اوما دپاره دا آسان كړې. او په دې كښې مادپاره هر رنګه بركت واچوې. اوكه ستا په علم كښې دا كار زما د دين او دنيا او د انجام په لحاظ سره خراب وی نو دا خما نه لرې كړې او ماد دې نه لرې اوساتې اوما دپاره چه چرته هم خير اوبركت وی نو مالره ئې مقرر كړه. بياما په دې راضی كړه. د دعا دا الفاظ مسند احمد

---

[1] صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب هجرة النبى ﷺ واصحابه الى المدينة :٣٩٠٦، احمد:١٧٥/٤، ابن حبان : ٦٢٨٠.

[2] مجمع الزوائد: ١١٨/٥، تمام الرازى فى الفوائد:١٦٨/٢، مسند الشامين.:٢١٠٤.

[3] صحيح بخارى كتاب التهجد باب ماجاء فى دعاء الاستخارة،ابوداود :٥٣٨، ترمذى:٤٨٠، نسائى:٨٠/٦، ابن ماجه: ١٣٨٣.

کښې دی (١). چه ﴿هذاالامر﴾ چرته دې، هغه ځائې کښې د خپل کار نوم واخله، لکه که نکاح وی نو ﴿هذاالنكاح﴾ سفر وی نو ﴿هذاالسفر﴾ که تجارت وی نو ﴿هذه التجارة﴾ وغیره. بعضو روایتونو کښې ﴿خیرفی دینی﴾ نه ﴿امری﴾ پورې په ځائې دا الفاظ دی چه ﴿خیرلی فی عاجل امری واجله﴾. امام ترمذی رحمه الله دې حدیث مبارك ته حسن غریب وائی.

قوله تعالى:: اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ

دکافرانو نااميده كيدل:- ① بیا فرمائی چه نن کافر ستاسو د دین نه مایوسه شو یعنی د دوی امیدونه بناورې شو چه دوی ستا په دین کښې څه کمې زیاتې اوکړی. او خپل دین ستا په دین کښې گډوډ کړی. نو صحیح حدیث مبارك کښې دی چه شیطان خو ددې نه مایوسه شوې دې چه مسلمانان په جزیره عرب کښې د ده عبادت اوکړی. خودې به په دې کوشش کښی وی چه مسلمانان خپلو کښې یو بل سره واچوی (٢). ②دا هم کیدیشی چه د مکې مشرکان د دې نه مایوسه شی چه مسلمانانو سره یو ځائې شی. ځکه چه د اسلام احکامو په دوی کښې ډیر لوئې فرق راوستې دې. په دې وجه د الله ﷻ ارشاد دې چه مومنان دې صبر کوی او ثابت قدم دې اوسی او د الله ﷻ نه دې سوا د بل چا نه نه ویریږی. او نه دې د کافرانو د مخالفت پرواه کوی. او الله ﷻ به دوی دنیا او آخرت کښې کامیاب کړی

قوله تعالى:: اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا

د دین اسلام تكميل:- بیا د خپل افضل او بهترین نعمت ذکر کوی چه ما ستاسو دین هر رنگ مکمل او کامل کړو. تاسو ته به د دې دین نه سوا د بل دین احتیاج نه وی. اونه به تاسوته د دې نبی ﷺ نه سوا د بل نبی ﷺ احتیاج وی. الله ﷻ ستاسو نبی ﷺ خاتم النبین جوړ کړې دې، او هم دې نې ټول انسانانو اوجناتو طرفته لیږلې شوې دې. حلال هغه دی چه کومو ته دې حلال اووائی او حرام هغه دی چه کوموته دې حرام اووائی. دین هغه دې چه کوم دې مقرر کړی او د دوی ﷺ ټولې خبرې حق او صداقت والا دی. اوپه دې کښې هیڅ قسمه دروغ او اختلاف نشته. لکه د الله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا﴾ یعنی ستا د رب کلمه پوره شوه اودا په خبر ورکولو کښې رښتونې ده او حکم او منع کښې عدل والا ده. د دین مکمل کول تاسو باندې خپل لوئې نعمت کول دی. څه پخپله ستاسو په دې دین او اسلام خوشحاله یم، د دې وجې تاسو هم په دې خوشحاله اوراضی اوسئ. د الله ﷻ دا دین خوښ دین دې، دا نې خپل افضل رسول ته ورکړل او دې نې په خپل اشرف کتاب پیغمبر جوړ کړو

دابن عباس رضی الله عنه روایت:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله ﷻ ستاسو دپاره دین اسلام کامل او مکمل کړې دې. او خپل نبی اومومنانوته نې د دوی کامل والې په خپل کلام کښې خودلې دی. اوس د پاتې دنیا پورې د څه زیاتې محتاج نه دې. دا الله ﷻ پوره کړې دې او تر قیامته پورې به دا نه ناقص کیږی. په دې باندې الله تعالی خوشحاله دې اوکله هم خفه کیدونکې نه دې

په احکامو کښې اخری ایت:- سدی رحمه الله فرمائی چه دا آیت مبارك د عرفې په ورځ نازل شوې دې. د دې نه پس د حرام او حلال هیڅ حکم نه دې نازل شوې. دی نه په واپس کیدو د الله رسول ﷺ وفات شو. حضرت اسماء بنت عمیس رضی الله عنها فرمائی چه د دې حج کښې څه هم نبی کریم ﷺ سره اوم. مونږ روان وو چه په دې کښې د حضرت جبریل علیه السلام تجلی اوشوه او نبی کریم ﷺ په خپله اوښه مبارکه ټیټ شو. وحی نازلیدل شروع شو. اوښې د وحی د بوج طاقت نه لرلو. ما هم په هغه وخت کښې خپل څادر په نبی کریم ﷺ واچولو.

---

(١) احمد: ٣/٣٤٤، وسنده صحيح (الموسوعة الحديث: ٢٣/٥٦) بخارى: ١١٦٢.

(٢) صحيح مسلم كتاب صفات المنافقين باب تحريش الشيطان وبعثه سراياه لفتنة الناس: ٢٨١٢، ترمذى: ١٩٣٧ احمد: ٣/٣١٣ مسند ابى يعلى: ٢٠٩٥.

د حضرت عمر ﷺ فراست:- ابن جرير وغيره فرمائي چه دې نه پس نبي كريم ﷺ يواتيا ورځو پورې ژوندې وو. هر كله چه د حج اكبر په ورځ دا آيت مبارك نازل شو نو حضرت عمرفاروق ﷺ په ژړا شو. نبي كريم ﷺ ترې تپوس اوكړو نو حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه مونږ خو لا د دين نور زياتي په اميد كښې وو اوهغه كامل شو نو دستور دا دې چه د كمال نه پس نقصان شروع كيږي ،نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه رښتيا دي . د دې معنى (چې د كمال نه پس زوال وي)، شهادت ددې حديث نه ثابتيږي چه په هغې كښې د نبي كريم ﷺ ارشاد دې چه اسلام د پرديسۍ او غريبۍ نه شروع شوې دې او نزدې ده چه دا به غريب شي.نو د غريبانانو دپاره خوشخبري ده ([1]).

د تكميل دين ايت د نزول ورځ او مقام:- مسند احمد كښې دي چه يو يهودي حضرت فاروق اعظم ﷺ ته اووئيل چه تاسو چې كوم آيت مبارك ﴿اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ﴾ وائي كه په مونږ يهوديانو نازل شوې وې نو په دې ورځ به مونږ اختر كولو. حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چه ماته د الله ﷻ فضل سره علم دې چه دا آيت مبارك په دوی ﷺ باندې كله او په كوم وخت كښې نازل شوې دې.دا د عرفې په ورځ د جمعې په ماښام نازل شوې دې ،اومونږ ټول په هغه وخت كښې په ميدان عرفه كښې وو([2])، ټول سيرت والا په دې خبره متفق دي چه د حجة الوداع په ورځ د عرفې ورځ د جمعې په ورځ وه. او روايت كښې دي چه حضرت كعب ﷺ حضرت عمرفاروق ﷺ ته اوفرمائيل اوحضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائيل چه دا آيت مبارك مونږ دپاره د دوؤ اخترونو په ورځ نازل شوې دې .

د ايت نزول په عرفه او جمعه كښې:- د حضرت ابن عباس ﷺ نه ئې چه كله د دې آيت مبارك تلاوت واوريدونو يهودو هم دا وئيلي وو. نو په دې حضرت ابن عباس ﷺ اوفرمائيل چه مونږ دپاره خو دا آيت مبارك د دوؤ اخترونو په ورځ نازل شوې دې .دا اختر ورځ هم وه او د جمعې ورځ هم وه.([3])

حضرت علي ﷺ نه مروي دي چه دا آيت مبارك د عرفې په ورځ ماښام نازل شوې دې.حضرت امير معاويه بن ابي سفيان ﷺ په منبر باندې دا پوره آيت مبارك تلاوت كړو او وې فرمائيل چه دا آيت مبارك د جمعې په ورځ عرفه كښې نازل شوې دې.

د اسلامي تاريخ اهم واقعات په كومه ورځ:- حضرت سمره ﷺ فرمائي چه په هغه وخت كښې نبي كريم ﷺ په موقف باندې ولاړ وو. حضرت ابن عباس ﷺ نه مروي دي چه ستاسو نبي ﷺ د ګل په ورځ پيدا شو،د ګل په ورځ د مكې نه اووتلو او هم د ګل په ورځ مدينې ته داخل شو ،دا اثر غريب دې.او د دې سند ضعيف دې.

مسنداحمد كښې دي چه نبي كريم ﷺ د ګل په ورځ پيدا شو او د ګل په ورځ نبي جوړ كړې شو.د ګل په ورځ د هجرت ارادې سره مكې نه اووتلو او هم د ګل په ورځ مدينې ته اورسيدو. اوهم د ګل په ورځ وفات شو. حجر اسود ئې هم د ګل په ورځ ايښودې وو.([4]) په دې كښې دسورة مائده د ګل په ورځ نازليدل ذكر نه دې.خما خيال دې چه حضرت ابن عباس ﷺ به وئيلي وي چه دا آيت مبارك ددوؤ اخترونوپه ورځ نازل شوې دې.نو د دوؤ دپاره هم لفظ د اثنين دې.او د ګل ورځې ته هم اثنين وائي.دې كښې راوي ته شك شوې دې.والله اعلم.

---

[1]) الطبري:٩/٥١٩،

[2]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان ان الاسلام بدا غريبا سيعودا غريبا:١٤٥. ابن ماجة:٣٩٨٦، احمد:٣٨٩/٢، مسند ابي يعلى:٦١٩٠.

[3]) احمد:٢٨/١، صحيح بخاري كتاب الايمان باب زيادة الايمان ونقصانه: ٤٥، صحيح مسلم:٧٠١٧، نسائي:٤٩٢٦. بيهقي:١١٨/٥.

[4]) احمد: ٢٧٧/١، مجمع الزوائد: ٢٠١/١، ددې سند كښې ابن لهيعه مختلط راوي دې .

د تکمیل دین ایت په وخت نزول کښې دوه ضعیف قولونه:- په دې کښې دوه اقواله نور هم دی.یو خو دا چه دا ورځ خلقو ته معلومه نه ده. دویم دا چه دا آیت مبارك د غدیر خم په ورځ نازل شوی دی.په کومه ورځ چې نبی کریم ﷺ د حضرت علی ﷺ باره کښې فرمائیلی وو چه د چا مولا څه یم د هغه مولا علی دی. نو ګویا چه د ذوالحجه اتلسم تاریخ شو. او دوی ﷺ د حجة الوداع نه واپس راتلل.خو یاد ساتئ دا دواړه قولونه بالکل صحیح نه دی او بې شك و شبه قول دا دی چه دا ایت مبارك د عرفې په ورځ نازل شوی دی.امیر المومنین حضرت عمر بن خطاب او امیر المومنین حضرت علی بن ابی طالب او د اسلام رومبی بادشاه حضرت امیر معاویه بن ابی سفیان ﷺ او ترجمان القران حضرت عبدالله بن عباس ﷺ او حضرت سمره بن جندب ﷺ نه هم دا مروی دی.او هم دا حضرت شعبی ﷺ حضرت قتاده ﷺ او حضرت شهر ﷺ وغیره ائمه وائی او هم دا قول مختار د ابن جریر دی.

قوله تعالی:: فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ

د مجبورئ په وخت کښې د حرامو خوړلو اباحت:- بیا فرمائی چه کوم یو سړی دې حرامو څیزونو کښې د یو څیزپه استعمال ته مجبور او بې بس شی نو هغه د داسې اضطرار حالت کښې هغه په کار راوستې شی .الله ﷻ غفور رحیم دی او هغه ته معلوم دی چه د هغه بنده د هغه حد نه تیر نشو. بلکه هغه دا د مجبورئ او بې بسئ حالت کښې داسې اوکړل.نو الله ﷻ به دې معاف کړی.

په رخصت باندې عمل کولو حیثیت:- صحیح ابن حبان کښې دی چه حضرت عمرفاروق ﷺ نه مرفوعًا مروی دی چه الله ﷻ د کومو څیزونو اجازت ورکړې دی.او بندګان په هغې عمل کوی نو الله پرې داسې خوشحالیږی لکه څنګه چې د هغه خلقو نه خوشحالیږی کوم چې د الله ﷻ د نافرمانئ نه ځان ساتی (۱)مسند احمد کښې دی چه کوم سړې د الله ﷻ ورکړې شوې رخصت نه قبلوی نو په هغه د عرفات د غر هومره ګناه ده.(۲)

په دې وجه فقهاء کرام وائی چه په بعضو صورتونوکښې مرداره خوړل واجبیږی.لکه یو سړې د اولږې حالت کښې داسې حالت ته اورسی چه د مرګ خطره وی ورته . او کله دا جائز وی .اوکله مباح.البته په دې کښې اختلاف شته دې چه کله د اولږې حالت کښې حلال څیز نه وی نو حرام صرف دومره خوړلې شی چه دې پرې بچ شی یا په مړه خیټه خوراك هم کولې شی.بلکه ځان سره هم ایښودې هم شی.ددې د تفصیل ځائې د احکامو کتابونه دی.

په اضطراری حالت کښې درې حرام موجودیدل:- په دې مسئله چه کله یو سړې اوږې وی او هغه د اضطرار حالت کښې وی،(او په داسې حالت کښې ده ته درې حرام څیزونه ملاویږی) یو مرداره وی دویم د بل چا د خوراك څیز وی دریم په حالت د احرام کښې ښکار موجود وی نو داوس دار درې واړه څیزونه حرام دی نودې به څه کوی ①آیا مرداره به خوری ؟ ②اوکه د احرام حالت کیدو باوجودې به ښکارکوی اوچې کله پرې د اسانئ وخت راشی چې بیا د دې جزا یعنی فدیه ورکړی،③اوکه د بل څیز به بغیر دهغه د اجازت نه خوری او کله چه په ده آسانی شی نو هغه به ورته واپس کوی .په دې کښې د امام شافعی نه دوه اقوال دی.

تنبیه:- دا هم یاد ساتئ چه د مرداری خوراك کوم شرط عوامو کښې مشهور دی چه کله سړې د دریو ورځو نهروی نو بیا حلال دی.دا بالکل غلط دی بلکه کله چه اضطرار اوبې قراری او مجبوری وی نو په هغې کښې د هغه دپاره مرداره خوراك حلال دی.

---

(۱) احمد:۱۰۸/۲ وسنده حسن،ابن حبان:۲۷٤۲، شعب الایمان:۳۸۹۰، تاریخ بغداد:۳٤۷/۱۰.

(۲) احمد:۷۱/۲ .

کوم د اولوړې حالت دی؟:- مسند احمد کښې دی چه خلقو نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ! مونږ داسې خائې کښې اوسیږو چه هلته مونږ ته د فقر او فاقې نوبت راځې.نو زمونږ دپاره مرداره خوړل کوم وخت کښې جائز دی .؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله سحرماښام ملاوُ نشی او نه درته سبزی ملاوُ شی نو تاته اختیار دې (١). ددې حدیث مبارك یو سند کښې ارسال هم دی خو د مسندوالا مرفوع حدیث مبارك د شیخینو په اسناد او شرطونو صحیح دې .

ابن عون رحمه الله فرمائی چه حضرت حسن رضی الله عنه سره د حضرت سمره رضی الله عنه کتاب وو.اوهغه به ئې د هغوئ مخکښې لوستلو. په هغې کښې دا هم وو چه سحر ماښام نه ملاویدل.هغه سړی نبی کریم ﷺ نه دا هم پوښتلی وو چه حرام خوړل کله حلالیږی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ترڅوپورې چې ته په پینو سره د خپلو بچو خیټه مړه نه کړې. او ترڅو پورې چه د هغوئ (د خوراك) سامان رانشی (٢).

یو اعرابی نبی کریم ﷺ نه د حرامو باره کښې سوال اوکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ټول پاك څیزونه حلال او ټول ګنده څیزونه حرام دی.خو که د دې محتاج شې نو دا خوړلې شې.ترکومې چه ته د هغې نه بې احتیاجه نشې. نو دې سړی بیان تپوس اوکړو چه هغه محتاجی کومه یوه ده؟ چې په هغې کښې زما دپاره حرام څیزونه حلال شی او هغه مالداری کومه ده چې د هغې په وجه زما دپاره د هغې نه منع کیدل پکار وی.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته صرف د شپې خپلو بچو ته پئ ورکولې شې نو ته د حرامو څیزونو نه پرهیز کوه (٣).

ابوداؤد کښې دی چه حضرت شیخ نجیع رضی الله عنه نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ! مونږ دپاره د مردارې خوراك کله حلال دی ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاته خوراك کښې څه ملاویږی ؟ نو هغه اووئیل چه سحر صرف یو پیاله پئ او د ماښام صرف یو پیاله پئ؛نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا دې.او بل به کومه اولږه وی،نو دې حالت کښې نبی کریم ﷺ هغه ته د مردارې د خوراك اجازت ورکړو.(٤) د حدیث مبارك مطلب دا دې چه سحر ماښام د پینو یو پیاله ملاویدل کافی نه وو. اولږه به ئې باقی وه.نو په دې وجه د هغه دپاره مرداره خوراك حلال کړې شو چه هغه په مړه خیټه خوراك اوکړې .بعضې خلق دا دلیل جوړوی اووائی چه د اضطرار په حالت کښې په مړه خیټه خوراك کولې شی.او(څوك چې دا قید لګوی چې) دومره خوراك چه دده ځان پرې بچ شی دا قیدنه دې.(بلکه ځان مړولې هم شی) والله اعلم.

د ضرورت نه د زیاتو خوړلو دلیل:- د ابوداود یو بل حدیث مبارك کښې دی چه یو سړې د خپل اهل وعیال سره راغلو او حره کښې ایسار شو. د یوسړی اوښه ورکه شوې وه نو ده ته ئې اووئیل که چرته څما اوښه دې اولیده نو هغه اونیسه ،اتفاق سره دااوښه هغه ته په لاس ورغله.نو ددې مالك ئې تلاش کولو خو هغه ورته ملاؤ نشو او دا اوښه بیماره شوه.نو د هغه سړی بی بی اووئیل چه مونږ اوړی یو دا ذبح کړه.خو هغه به انکار کولو. اوآخر اوښه مړه شو نو د ده ښځې ده ته اووئیل چه ددې نه څرمن اوباسه او دا ټکړې ټکړې کړه مونږ نه به پکار شی.خو دې بزرګ ورته اووئیل چه څه داسې هم نشم کولې خوکه د الله نبی ﷺ اجازت راکړی نو (بیا صحیح ده). نو دې د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضرشو او ټوله قصه ئې بیان کړه. نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه تاسره بل څه د خوراك دپاره شته دې که نه ؟ نوهغه سړی اووئیل چه نه.نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه بیا ئې ته خوړلې شې.نو

(١) احمد:٢١٨/٥ .
(٢) داروایت مرسل دې،
(٣) الطبری :٥١٤/٩،
(٤) ابوداود کتاب الاطعمة باب فیمن اضطر الی المیتة:٣٨١٧، بیهقی :٣٥٧/٩. شرح السنة:٢٩٠٠.

دې نه پس ئې اوښې والا سره ملاقات شو. نو هغه ورته اووئيل چه تا هغه ولې نه ذبح کوله چه خوړلې دې وې.نو دې بزرګ صحابي ورته اوئيل چه ماته شرم راتلو. (١)دا حديث مبارك دليل دې د هغه خلقو دپاره چه کوم وائي چه د اضطرار په وخت کښې مرداره په مړه خيټه خوړل بلکه خپل ځان سره ايښودل هم جائز دی .والله اعلم.

قوله تعالى:: غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

د حرام خوړلو اجازت کښې يو قيد:- بيا ارشاد دې چه دا حرام د اضطرار په وخت کښې د دې وجې مباح دی چه يو ګناه طرفته تاسو لاړ نشئ.نو په دې وجه دا مباح کوی او نورو دپاره خاموشي ده. لکه څنګه چه سورة بقره کښې دی چه ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝﴾ يعني چه کوم سړې بې قراره شي سوا د باقي اوحد نه تيريدونکی نه نو په هغه هيڅ ګناه نشته دې الله بخښونکې او مهربان دې.دې آيت نه په دې استدلال کيږی چه کوم سړې د الله ﷻ نافرماني کښې سفر کښې کوی نو هغه ته د شريعت اجازتونو کښې هيڅ يو اجازت نشته دې.ځکه چه اجازتونه د ګناه په وخت کښې جائز نه دی.والله اعلم.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ

تپوس کوی خلق ستانه | چې کوم کوم څيز | حلال کړې شوې دې | دپاره دهغوئ | ورته اووايه

دوی ستانه تپوس کوی چې دوی دپاره کوم کوم څاروی حلال شوی دی|............ ورته اووايه

أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم

حلال کړې شوی دی| ستاسو دپاره |ټول پاك څيزونه | اوهغه | چې تاسو خودلې دی

ستاسو دپاره ټول پاکيزه څيزونه حلال دی || وکوم ښکاری ځناور چې تاسوعادت کړې وی

مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا

ښکاری ځناورو ته| ښکار باندې ورپريښودو د پاره | چې تعليم ورکوئ تاسو دوی ته | دهغه علم نه

اوبيا تاسونې په ښکار پسې پريږدئ | اود هغه تعليم (د ښکار طريقه) مو ورته خودلې وی | کومه چه

عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ۖ فَكُلُوا مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ

چې ښودلې دې تاسو ته | الله | نوخورئ | دهغه ښکارنه |چې اونيسی هغوئ | دپاره ستاسو

الله ﷻ تاسوته خودلې ده | نو کوم ښکار چې هغوئ ستاسو دپاره راونيسی هغه خوړئ شئ

وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ

اوياد وئ تاسو| نوم د الله | په هغه باندې | اويره کوئ دالله نه | بيشکه الله | ازراخستونکې دې

(او د ورپريخودلو په وخت) کښې پرې دالله ﷻ نوم اخلئ | اودالله ﷻ نه ويريږئ | ....الله ﷻ

الْحِسَابِ ۝

دحساب |

زرحساب اخستونکې دې |

---

(١) ابوداود كتاب الاطعمة باب فيمن اضطر الميتة: ٣٨١٦ وسنده صحيح .

﴿يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَـٰتُ﴾

ماقبل سره ربط:ددې نه مخکښې الله ﷻ نقصان رسوونکو او د خبيث څيزونو د حرمت بيان فرمائي که هغه نقصان جسماني وي اوکه ديني وي او که دواړه وي.بيا ئې د ضرورت د حالت هم ذکر اوکړو.لکه فرمان دې چه﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا ٱضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ يعني د ټولو حرامو ځناورو بيان ستاسو مخکښې تفصيل وار راغلو مګر دا چه تاسو دې طرفته مجبوره شې؛يعنې دهغې خوراک ته مجبوره شئ؛ نودې نه پس ارشاد د حلال څيزونو باره کښې تپوس کولو والاته فرمائي چه ټول پاک څيزونه ستاسو دپاره حلال دي.سورة اعراف کښې د نبي کريم ﷺ دا صفت بيان شوې دې چه پاک څيزونو ته ئې حلال وئيلي دي او پليت څيزونوته ئې حرام وئيلي دي.

د آيت شان نزول:- ابن ابی حاتم کښې دی چه د قبيله طاني دوه سړو حضرت عدی بن حاتم ﷺ او حضرت زيد بن مهلهل ﷺ نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه مړ ځناور خو حرام شوې دې نو حلال څه دي؟ نو دا آيت مبارك نازل شو.

پاک څيزونه حلال دي:- ① حضرت سعيد ﷺ فرمائي چه ذبح شوی ځناور حلال اوطيب دی ② مقاتل رحمه الله فرمائي چه هر حلال رزق طيبات کښې داخل دې.③ امام زهري رحمه الله نه سوال اوشو چه د دوائي په طور د متيازو څکل څنګه دی ؟ نو جواب کښې ئې اوفرمائيل چه هغه طيبات کښې داخل نه دی.④ حضرت امام مالك رحمه الله نه تپوس اوشو چه د هغه خاوري خرڅول څنګه دی کومه چې خلق خوري.نو وې فرمائيل هغه په طيبات کښې داخل نه ده.او ستاسو د ښکاری سپو ښکار هم حلال دې.لکه د تربيت يافته سپي او شکری وغيره کړې شوې ښکاري.هم دا مذهب د جمهور او تابعينواو آئمه کرامو دی

قوله تعالى:﴿وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ﴾

د کومو ځناورو ښکار حلال دې؟:- حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه ښکار سپی ،باز،آسونه،شکری وغيره هر هغه مارغه چه هغه ته د ښکار کولو تعليم ورکولې شي ([1]) او نورو هم ډيرو بزرګانو نه دا نقل دی چه څيرونکی ځناور او داسې مارغان چه کومو ته تعليم ورکړې شوی وی د هغې په ذريعه ښکار کول حلال دی.

د مارغانود ښکار کراهت:- ① خو حضرت مجاهد رحمه الله نه مروی دی چه هغه د ټولو ښکاری مارغانو ښکارته مکروه وئيلی دی.او دليل کښې دا آيت مبارك وائي چه ﴿وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ﴾② سعيد بن جبير رحمه الله نه هم دغه شان روايت شوې دې ③ حضرت ضحاك رحمه الله اوحضرت سدی رحمه الله نه هم داقول په ابن جرير کښې نقل دې.

د ابن عمر ﷺ قول :- حضرت ابن عمر ﷺ فرمائي چه باز وغيره مارغان چه کوم ښکاراونيسی که هغه تاسو ته ژوندی ملاؤ شی نو هغه ذبح کولو نه پس خورئی.([2])

دجمهورو مذهب:- خود جمهور اهل اسلام دا فتوی ده چه د ښکار سپو په ذريعه کوم ښکار اوشی د هغې اود ښکاری مارغانو يو حکم دې.ځکه چه هغوئ هم د سپو پشان په خپلو پنجو سره ښکار نيسی. نو په دې کښې د فرق کولو هيڅ خبره نشته دې.د څلورو واړو امامانو هم دا مذهب دې.امام ابن جرير رحمه الله هم دا خوښوی.

د جمهورو دليل:- اوددې دليل کښې دا حديث مبارك راوړی حضرت عدی بن ابی حاتم نبی کريم ﷺ

[1]) الطبری :٥٤٨/٩، بيهقی :٢٣٥/٩،

[2]) الطبری :٥٤٩/٩،

نه دباز د ښکار باره کښې تپوس اوکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم ځناور هغه ستا دپاره راونیسی نو هغه خوره (١).

د امام احمد رحمه الله په نیزد تور سپی استثناء :- امام احمد رحمه الله ددې نه د تورو سپو ښکار هم مستثنی کړې دې.ځکه چه د دوی په نیز د دې قتل کول واجب دی.او د دې ساتل حرام دی.ځکه چه صحیح مسلم کښې حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مونځ درې څیزونه ماتوی،خر،ښځه،او تورسپې.په دې باندې حضرت ابی ﷺ سوال اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! د تور سپې څه خصوصیت دې؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه شیطان دی (٢).

بل حدیث مبارك کښې دی چه دوی د سپو وژلو حکم کړې دې او بیا ئې اوفرمائیل چه د دوی سپو سره څه واسطه ؟ دې سپو کښې تور سپې وژنئی (٣). ښکاری ځناورو ته جوارح وائی اودا په دې وجه چه جرح کسب او کمائی ته وائی لکه عرب وائی چه ﴿فلان جرح اهله خیرا﴾ یعنی فلانې سړی خپل اهل وعیال دپاره خیر حاصل کړو. او عرب وائی چه ﴿فلان لاجارح له﴾ یعنی د فلانی سړی هیڅ کټه نشته دې.قران پاك کښې هم لفظ دجرح دکسب او ګټې اوحاصلولو په معنی کښې استعمال شوې دې.فرمان دې چه ﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ﴾ یعنی تاسو چه د ورځې کوم خیر حاصلوئی د هغې هم الله ﷻ ته پته ده.ددې آیت کریمه د نازلیدو وجه په مسند ابن ابی حاتم کښې داده چه نبی کریم ﷺ د سپو د قتل کولو حکم ورکړو اودا قتل کول شروع شو نو خلق راغلل او نبی کریم ﷺ نه ئې تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! چه تاسود کوم امت د قتل کولو حکم کړې دې د هغې نه مونږ دپاره څه فائده حلاله ده؟ نو نبی کریم ﷺ خاموش شو،دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو سړې خپل سپې یو ښکار پسې پریږدی او هغه ﴿بسم الله﴾ هم اووائی او بیا هغه ښکار اونیسی نو ترکومې چه هغه نه وی خوړلې نودې (ښکار پسې پریخودونکې سړې) دې هغه خوری (٤).

د سپو د قتل کولو حکم:- ابن جریر کښې دی چه حضرت جبریل ﷺ دننه راتلو اجازت اوغوښتلو. نو نبی کریم ﷺ هغه ته د راتلو اجازت ورکړو خو هغه بیا نه راتلو. نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه ائې د الله ﷺ قاصده مونږ خوتاته اجازت درکړې دې.بیا ولې نه راځې.نو په دې هغوی ﷺ اوفرمائیل چه مونږ هغه کور ته نه ځو چه په کوم کښې سپې وی.نو نبی کریم ﷺ حضرت ابورافع ﷺ ته حکم اوکړو چه د مدینې ټول سپی دې اووژلې شی.حضرت ابورافع ﷺ فرمائی چه څه لاړم او ټول سپی مې اووژل.یو بوډئی سره یوسپې وو چه هغه د هغې په لمن پورې انختو.او د فریاد په طور د هغې مخکښې په غپیدو شو.ما ته په هغه رحم راغلو او ما هغه پریښودو او راغلم او نبی ﷺ ته مې خبرورکړو. نو نبی ﷺ اوفرمائیل چه هغه هم مه پریږدئی .څه واپس لاړم اوهغه مې هم قتل کړو. اوس خلقو نبی کریم ﷺ نه دې باره کښې تپوس اوکړو چه تاسود کوم امت د قتل کولو حکم کړې دې د هغې نه مونږ دپاره څه فائده شته اوکه نه ؟ نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿يَسْئَلُوْنَكَ﴾ الخ.(٥)

یو روایت کښې دا هم دی چه حضرت ابورافع ﷺ د مدینې سپی قتل کولو نه پس د مدینې چاپیر چل ته اورسیدو اود مسئلې تپوس کولو والو نومونه هم په هغې کښې شته دې.یعنی حضرت عاصم بن

---

١) الطبری :٩/٥٥٠، ترمذی: کتاب الصيد باب ماجاء في صيد البزاة:١٤٦٧..

٢) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب قدر مایستر المصلی....:٥١٠،.

٣) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب حکم لوغ الکلب: ٢٨٠، ابوداود : ٧٤، ابن ماجة: ٣٢٠، احمد: ٨٦/٤.

٤) حاکم:٣١١/٢)،.

٥) حاکم :٣١١/٢، طبرانی : ٩٧١، مجمع الزوائد: ٤٣/٤، .

عدی ﷺ،حضرت سعيد بن خيثمه ﷺ،حضرت عويمر بن ساعده ﷺ.محمد بن كعب قرظی رحمه الله فرمائی چه د آيت مبارك شان نزول د سپو قتل دی

د سپی خوراک کړی ښکار حرمت:- د ﴿مُكَلِّبِينَ﴾ لفظ ممکن دی چه د ﴿عَلَّمْتُم﴾ ضمير يعنی د فاعل نه حال وی او ممکن دی چه د جوارح يعنی د مفعول حال وی يعنی تاسو چه کومو سپو ته تربيت ورکړې وی هغوئ خپلو پنجو او نوکونو سره ښکار کوی.د دې نه دا استدلال هم کولې شی چه کله يو ښکاری ځناور ښکار خپل ځان له راونيسی او هغه مړ کړی نو هغه به حلال نه وی.لکه څنګه چه د امام شافعی رحمه الله دوه اقوالو کښې يو قول دې اود عالمانو د يوې ډلې خيال دې.هم په دې وجه فرمائی چه تاسو هغوئ ته څه خودلی وی چه کوم تاسو ته الله ﷻ خودلی دی.يعنی کله چه تاسو هغوئ پريږدئی نو خی اوکله چه تاسوهغوئ منع کړئی نو منع شی.ښکار ستاسو دپاره اونيسی چه تاسو ورشئ اوهغه ښکار راواخلئ.او هغه دا ښکار خپل ځان دپاره نه وی کړې.په دې وجه دی نه پس فرمائی چه ښکاری ځناور تربيت يافته وی او هغه د خپل پريښودونکی دپاره ښکار کړې وی.اوده هم د پريښودو په وخت کښې د الله ﷻ نوم اخستې وی.نو هغه ښکار به مسلمانانو دپاره حلال وی اګر چه هغه مړ شوې وی.په دې باندې اجماع ده.

د سپی پريخودو په وخت کښې بسم الله وئيل:- ددې آيت مبارك د مسئلې مطابق بخاری اومسلم کښې دا روايت دې چه حضرت عبدالله بن سلام ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ! څه د خپل سپی د پريښودو په وخت کښې د الله ﷻ نوم مبارك اخلم.نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم ځناور هغه راونيسی نو ته هغه خوره اګر چه هغه مړ شوې وی.خودا ضرور دی چه هغه سره د ښکار کولو په وخت کښې بل سپې نه وی ځکه چه تا خپل سپې د الله ﷻ نوم سره پريښودې دې بل دې بسم الله سره نه دې پرېښودې.مااووئيل يارسول الله ﷺ ! څه نوکدار لرګی سره ښکار کوم.نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که هغه خپل تيرۀ طرف سره زخم جوړ کړی نو ته هغه خوره.اوکه بل سره اولګی نو ته هغه مه خوره ځکه چه هغه ويشتلې شوی دې ([1]).

بل روايت کښې دا الفاظ دی چه کله ته خپل سپې پريږدې نو د الله ﷻ د نوم ذکر کوه،بيا که هغه تالره ښکار راونيسی او تاته راورسی او مارغه تاته ژوندې راورسوی نوهغه ذبح کړه او که هغه سپی قتل کړې وی او د دې نه ئې څه خوړلی نه وی نو ته هغه هم خوړلې شې.ځکه چه د سپې ښکار کول ددې ذبح کول دی ([2]).

اويو روايت کښې دا الفاظ هم دی که هغه ترې خوړلې وی نو بيا هغه مه خورئی.ماته ويره ده چه هسې نه هغه د خپل ځان دپاره ښکار کړې وی.([3]) هم دا د جمهورو دليل دې.اوحقيقت کښې د امام شافعی رحمه الله صحيح مذهب هم دا دې چه کله سپی ښکار اوخوری نوهغه مطلقًا حراميږی.په دې کښې هيڅ تفصيل نشته دې .لکه څنګه چه حديث مبارك کښې دی .

د سپی خوراک کړی ښکار حلت:- خو د سلفو ديو جماعت قول دې چه دا مطلقًا حلال دې .د هغوئ دلائل دادی چه : حضرت سلمان فارسی ﷺ فرمائی چه ته خوړلې شې اګر چه ددې نه سپی يوه حصه خوړلې وی.حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ فرمائی اګر چه يو ټکړه باقی پاتې وی نو ته هغه خوړلې شې.حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ نه يو بل روايت کښې دی اګر چه دوه حصې ئې خوړلې وی نو بيا

---

[1] صحيح بخاری كتاب الذبائح باب اذا وجد مع الصيد كلبا آخر:٥٤٨٦، صحيح مسلم :١٩٢٩، ابوداود:٢٨٤٧، ترمذی:١٤٦٧، ابن ماجه:٣٢٠٨.

[2] صحيح بخاری كتاب الذبائح باب الصيد اذا غاب عنه يومين اوثلاثة:٥٤٨٤، ابن حبان:٥٨٨٥، بيهقی:٢٣٦/٩.

[3] صحيح بخاری كتاب الذبائح باب اذا اكل الكلب وقول تعالى (يسئلونك ما احل لهم) :٥٤٨٣، صحيح مسلم:١٩٢٩.

هم ته هغه خوړلې شي.حضرت ابو هريره ﷺ نه هم دا فرمان نقل دي.حضرت عبدالله بن عمر فرمائي چه کله ﴿بِسۡمِ اللهِ﴾ اوواني او تا خپل تربيت يافته سپي د ښکار دپاره پريښودو نو کوم ځناور چه هغه ستا دپاره راونيسي نوته هغه خوره که سپي د هغې نه خوراك کړې وي او که نه.حضرت علي ﷺ او حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا مروي دي.حضرت حسن بصري ﷫ او حضرت عطاء ﷫ نه هم مختلف اقوال مروي دي.حضرت زهري ﷫،حضرت مالك ﷫،حضرت ربيعه ﷫ نه هم دا روايت کړې شوې دې.هم دې طرفته حضرت شافعي ﷫ خپل ړومبی قول کښې تلې دې.اوخپل نوی قول کښې ئې هم دې طرفته اشاره کړې ده.

حضرت سلمان فارسي ﷺ نه د حضرت ابن جرير ﷫ يو مرفوع حديث کښې نقل کړی دی چه نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله يو سړې خپل سپې ښکار دپاره پرېږدی او بيا ښکار په دې حالت کښې اومومي چه د دې نه سپی څه خوراك کړې وي نو چه کوم باقي پاتې وي هغه خوړلې شي .دا قول د ابن جرير ﷫ دې حديث مبارك کښې نظر شته دې.اود سعيد راوی د حضرت سلمان فارسي ﷺ نه آوريدل معلوم نه دی.او نور ثقه راويان دې ته مرفوع نه وائي بلکه د حضرت سلمان فارسي ﷺ قول ئې ښائي دا قول هم صحيح دې خو د دې معنی او مرفوع کيدو کښې حديثونه هم مروی دي.

ديو اعرابي څو اهم تپوسونه:- ابو داود کښې دی چه حضرت عمرو بن شعيب ﷫ خپل پلار نه او هغه د خپل نيکه نه روايت کوی چه يو اعرابي نبي کريم ﷺ ته اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! ماسره تربيت يافته ښکاری سپی دی،د هغوئ د ښکار باره کښې څه فتوی ده؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم ځناور هغوئ ستا دپاره راونيسي نوهغه ستادپاره حلال دی.نو هغه اووئيل هغه ذبح کړم او که نه ؟. اوکه ددې نه سپی خوړلې وی نو بيا هم ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل اګر چه د دې نه سپي خوراك کړې وی .هغه بل سوال اوکړو چه څه خپل غشی سره ښکار کوم د دې څه فتوی ده ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته هغه هم خوړلې شې.وې فرمائيل که هغه ماته ژوندې ملاؤ شي او خه هغه ذبح کړم نو بيا هم او که غشی لګيدوسره هغه مړشي نو بيا هم ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل که ته هغه اونه وينې او تلاش کولو سره ملاؤ شي نو بيا هم په دې شرط چه دې کښې د بل سړی د غشی نښه نه وی.هغه بل سوال اوکړو چه د ضرورت په وخت کښې د مجوسيانو د لوښو استعمال څنګه دی ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته هغه اووينځه نو بيا هغې کښې خوراك کولې شې [1]. دا حديث مبارك نسائي کښې هم دې.

د ابوداود بل حديث مبارك کښې دی چه کله تا خپل سپې دالله ﷻ نوم سره پريښودې وی نو ته د هغه ښکار خوړلې شې.اګر چه دې سپی هغې نه څه خوراك کړې وی،اوستا لاس چه کوم يو ښکار ستا دپاره راوړې وی نو ته هغه هم خوړلې شې .[2] ددې دواړو احاديثو سندونه ډير زيات اعلی او بهتر دی .اويو حديث مبارك کښې دی چه ستا تربيت يافته سپې چه ستا دپاره کوم ښکار راوړی نو ته هغه خوړلې شې .حضرت عدي ﷺ تپوس اوکړو اګر چه دې نه هغه څه خوړلی وی ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه بيا هم.نود دې آثارو او احاديثو نه ثابتيږي اګر چه ښکاری سپې د دې نه څه خوراك کړې وی.نو دا باقي ښکار ښکاری خوړلې شي.دسپي وغيره ښکار ته د حرام نه ويونکو دا دلائل دی

دريم درمياني مذهب:- يوبل جماعت ددې دواړو جماعتونو مينځ کښې دې.هغوئ وائي که ښکار کولو سره دې کيناستو او دائې خوړل شروع کړو نو باقي حرام شو اوکه ښکار نيولو نه پس ئې د خپل مالك انتظار اوکړو او د ډيروخت تيريدو نه پس ئې خپل مالك اونه موندو او د اولږې په وجه ده هغه ښکار

---

[1]) ابوداود كتاب الصيد باب في الصيد:٢٨٥٧، وسنده حسن دارقطني:٤/٢٩٣.
[2]) ددې تخريج آيت نمبر ٣ کښې تير شوې دې.

اوخوړلو نو باقي حلال دي. د حضرت عدي ﷺ حديث مبارك په رومبئ خبره باندې محمول دی او ابو د ثعلبه حديث مبارك په دويمه خبره محمول دې.دا فرق ډير ښه دې .اوپه دې سرع دوه قسمه صحيح احاديث مبارك جمع كيږي.استاد ابوالمعالي جويني رحمه الله په خپل كتاب نهايه كښې دا خواهش كړې وو چه كاش په دې كښې څوك تفصيل اوكړي.نوالحمد لله دا تفصيل خلقو اوكړو.

څلورم قول:- په دې مسئله كښې څلورم قول هم دې.هغه دا چه د سپي ښكار شوې ښكار خو حرام لكه څنګه چه حضرت عدي ﷺ والا حديث مبارك كښې دی .او د شكرې وغيره ښكار حرام نه دې ځكه چه هغه خوراك سره تعليم قبلوی .

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي كه مارغان خپل مالك ته راواپس شی او وژلې ئې نه دې بيا راغلو او ددې وزرې ئې اوخوړلې اوددې نه ئې غوښه اوخوړله.نو ته ئې خوره د حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله ،حضرت شعبي رحمه الله ،حماد بن ابی سليمان رحمه الله نه هم دا نقل دی.

د هغوئ دليل د حضرت ابن ابی حاتم والا حديث مبارك دې چه حضرت عدي ﷺ د نبي كريم ﷺ نه تپوس اوكړو خلق سپو او بازونو سره ښكار كوی نو آيا دا څمونږ دپاره حلال دی كه نه ؟نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم ښكاری ځناور ښكار حاصلولو والا تربيت يافته وی اوهغه ستادپاره ښكار راونيسی او تا په هغې دالله تعالى نوم اخستې وی نو ته هغه خوړلې شې.بيا ئې اوفرمائيل چه تا كوم يو سپې دالله تعالى نوم سره پريښودې وی او هغه يو ځناور راونيسی نو ته هغه خوره. ما اووئيل كه هغه ئې وژلې وی.نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل اګر چه وژلې ئې وی.خو دا شرط دې چه د دې نه ئې خوراك نه وی كړې.ما اووئيل كه چرې دې سپې سره نور سپي هم يوځائې شوی وی نوبيا ؟ نو وې فرمائيل چه بيا دا مه خوره تركومې چه تاته د دې پوره اطمينان اونشی چه دا ستا سپي ښكار كړې دې ما اووئيل چه مونږ خلق غشو سره هم ښكار كوؤ دې كښې كوم يو حلال دې ؟ نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم يو غشي زخم جوړ كړی او تا په هغې د الله تعالى نوم اخستې وی نو هغه خوره. د دلالت وجه دا ده چه سپي كښې د خوراك شرط دوی بيان كړو او باز كښې ئې بيان نه كړو.نو دې دواړو كښې فرق ثابت شو. والله اعلم.

قوله تعالى:: وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

د ښكاری سپي پريخودو په وخت كښې بسم الله وئيل:- الله ﷻ فرمائي چه تاسو خورئی چه كوم حلال ځناور تاسو لره راونيسی.او تاسود دوی د پريښودو په وخت كښې د الله ﷻ نوم اخستې وی.لكه څنګه چه د حضرت عدي ﷺ او حضرت ثعلبه والا حديث مبارك كښې دی.په دې وجه حضرت امام احمد رحمه الله وغيره امامانو دا شرط لګولې دې چه د ښكاری دپاره د سپي دپريښود په وخت كښې او د غشي ويشتلو په وخت كښې ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ وئيل شرط دی .د جمهور مشهور مذهب هم دا دې چه ددې حديث مبارك نه مراد د ځناور د پريښودو وخت دې.

د ښكاری سپي پريخودو په وخت كښې بسم الله هيريدل:- حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه د خپل ښكاری ځناور پريښودو په وخت كښې ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ وائي.خوكه هيره شی نو هيڅ باك نشته دې .(١) بعضې خلق وائي چه د مردارې خوراك په وخت كښې ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ وئيل پكاردی لكه څنګه چه بخاری شريف اومسلم شريف كښې حضرت عمر بن ابوسلمه ﷺ نه د نبي كريم ﷺ فرمان دې چه دالله ﷻ نوم واخله او خپل ښی لاس سره د خپلې مخې نه خوره.(٢)

---

١) الطبری :٩/٥٧١.

٢) صحيح بخاری كتاب الاطعمة باب التسمية على الطعام والاكل باليمين:٥٣٧٦، صحيح مسلم:٢٠٢٢، ترمذی:١٨٥٧.

د نو مسلم مسلمانان د مذبوحې حکم:- صحيح بخاري شريف کښې د حضرت عائشه رضي الله عنها نه حديث مروي دې چه څه نوي مسلمانان مونږ لره غوښه راوړي اومونږ ته د دې علم نه وي چه په دې نې د الله تعالی نوم اخستې دې اوکه نه ؟ نو مونږ دا خورو او که نه ؟ نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه تاسو پخپله د الله ﷻ نوم واخلئ اودا خورئ.

د خوراک په اول کښې بسم الله هيريدل:- مسند کښې دی چه نبي کريم ﷺ شپږو صحابه کرام رضي الله عنهم سره خوراک کولواودې کښې يو بانډيچی راغلو او د دې نه نې دوه نمړئ اوچتې کړې.نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل که ده ﴿بِسۡمِ اللّٰهِ﴾ ونيلې وې نو دا خوراک به ستاسو ټولو دپاره کافي وو. تاسوکښې چه څوک هم خوراک دپاره کيني نو ﴿بِسۡمِ اللّٰهِ﴾ ضرور وائي.که اول کښې هيره شي اوبيا درته ياده شي نو ﴿بِسۡمِ اللّٰهِ اوله‌واخره﴾ وايه (١). هم دا حديث منقطع سند سره ابن ماجه کښې هم دې (٢). بل سند سره دا حديث مبارك ترمذی ،نسائي او مسنداحمد کښې دې او امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وئيلې دې (٣).

جابربن صبح رضي الله عنه فرمائي چه ما حضرت مثنى بن عبدالرحمان سره يو سفراوکړو. د هغه دا عادت وو چه خوراك شروع کولو نه اول کښې به نې ﴿بِسۡمِ اللّٰهِ﴾ وئيله او آخری نمړئ سره به نې ﴿بِسۡمِ اللّٰهِ اوله‌واخره﴾ وئيل.ما ترې د دې باره کښې تپوس اوکړو نو هغه راته د اميه بن مخشي رضي الله عنه حديث بيان کړو چه نبي کريم ﷺ يو کس اوليدو چه هغه شروع کښې بسم الله اونه وئيل،تردې چه هغه آخرته اورسيدواو وې وئيل بسم الله اوله واخره.نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه په الله قسم شيطان ده سره خوراك کولو ترکومې چه ده بسم الله نه وه وئيلې،ده چه کله بسم الله اووئيله نو شيطان هغه خوراك قې کړو او ټول خوراك نې خپلې خيټې نه بهر کړو.(٤) (مسنداحمد ،ابوداود).

په خوراک کښې د شيطان شرکت کول:- حضرت حذيفه رضي الله عنه فرمائي چه مونږ نبي کريم ﷺ سره خوراك کولو چه په دې کښې يو جينۍ په پريوتو پريوتو راغله لکه چه څوك ورته ديکې ورکوی.او چه څنګه پياله کښې نې لاس دننه کړو،نو نبي کريم ﷺ د هغې لاس اونيولو او يو اعرابی هم دغه شان راغلو او بغير بسم الله نه خوراك کوی نو شيطان هغه خوراك خپل ځان دپاره حلالوی.هغه خو ږومبۍ دې جينۍ سره راغلو خو ما د هغه لاس اونيولو اوبيا دې بانډيچی سره راغلو خو ما د هغه لاس هم اونيولو په هغه الله مې دې قسم وی چه د چا په قبضه کښې ځما ساه ده چه د شيطان لاس ځما لاس کښې د دې دواړو لاسونو مينځ کښې وو.(٥) (مسلم ابو داود ،نسائي).

کورته د داخليدو په وخت بسم الله وئيل:- مسلم ابو داود، نسائي او ابن ماجه کښې دی چه کله انسان خپل کور ته ځي او يا خوراك کوی اود الله ﷻ نوم واخلي نو شيطان وائي چه ائي شيطانانو ! نه خو ستاسو دپاره د شپې تيرولو ځائې شته دې اونه د شپې خوراك،اوکله چه دې خپل کور ته ځي او بسم الله اونه وائي نو شيطان وائي چا تاسو د شپې تيرولو اود شپې د خوراك کولو ځائې بيامونده.(٦)

---

١) صحيح بخاری کتاب الذبائح والصيد باب ذبيحة الاعراب ونحوهم:٥٥٠٧، ابوداود:٢٨٢٩، ابن ماجه:٣١٧٤.

٢) احمد:٦/١٤٣، وسنده ضعيف،وهو صحيح بالشواهد، دارمی :٢٠٢٠، ابن حبان:٥٢١٤، داروايت بشواهد حسن دې

٣) ابوداود کتاب الاطعمة: باب التسمية على الطعام:٣٧٦٧، وسنده صحيح ترمذی:١٨٥٨.

٤) احمد:٤/٣٣٦، ابوداود کتاب الاطعمة: باب التسمية على الطعام:٣٧٦٨، وسنده حسن عمل اليوم والليلة:٢٨٢.

٥) احمد:٥/٣٨٣، صحيح مسلم: کتاب الاشربة باب آداب الطعام والشراب واحکامها:٢٠١٧. ابوداود: ٣٧٦٦.

٦) صحيح مسلم حواله سابق: ٢٠١٨، ابوداود:٣٧٦٥، ابن ماجه:٣٨٨٧، احمد:٣/٣٨٣، عمل اليوم والليلة:١٧٨ ابن حبان:٨١٩.

په ګډه خوراک کولو کښې برکت: - ابوداود او ابن ماجه کښې دي چه يو سړې د نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او شکايت ئې اوکړو چه کله مونږ خوراک کوؤ نو مونږ نه مړيږو، نو نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه تاسو به بيل بيل خوراک کوئی. تاسو په ګډه خوراک کوئی او بسم الله وائې. په دې کښې به دالله ﷻ د طرفه برکت اچولې شی (١).

اَلۡيَوۡمَ	اُحِلَّ	لَكُمُ	الطَّيِّبٰتُ ؕ	وَطَعَامُ
نن ورځ	حلال کړې شوی دی	دپاره ستاسو	ټول پاک څیزونه	اوخوراک

نن ورځ تاسودپاره ټول پاکیزه څیزونه حلال کړې شو| ......او د

الَّذِيۡنَ	اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ	حِلٌّ	لَّكُمۡ ۖ	وَطَعَامُكُمۡ
دهغه کسانو	چې ورکړې شوې دې کتاب	حلال دې	ستاسودپاره	اوخوراک ستاسو

اهل کتابوخوراک ستاسودپاره حلال دې| اوستاخوراک د هغوئ دپاره جائز دې

حِلٌّ	لَّهُمۡ	وَالۡمُحۡصَنٰتُ	مِنَ الۡمُؤۡمِنٰتِ	وَالۡمُحۡصَنٰتُ
حلال دې	دپاره دهغوئ	او پاکدامنې ښځې	د مومنانو نه	او پاکدامنې ښځې

اوپاکدامنې مسلمانانې ښځې ستاسو دپاره حلالې دی| ....او پاکدامنې ښځې د

مِنَ الَّذِيۡنَ	اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ	مِنۡ قَبۡلِكُمۡ	اِذَاۤ	
دهغه کسانونه	چې ورکړې شوې دې ورته کتاب	مخکښې ستاسو نه	هرکله چې	

هغه کسانو نه چې ستاسو نه وړاندې ورته کتاب ورکړې شوې دې| هله

اٰتَيۡتُمُوۡهُنَّ	اُجُوۡرَهُنَّ	مُحۡصِنِيۡنَ		
ورکړئ تاسوهغوئ ته	مهرونه دهغوئ	چې نکاح کونکی يئ		

چې تاسوورته مهرونه ورکړئ |اودنکاح په بند کښې ئې راګيرې کړئ (ستاسو دپاره په نکاح کولو سره حلالې دی)

غَيۡرَ مُسٰفِحِيۡنَ	وَلَا مُتَّخِذِىۡۤ اَخۡدَانٍ ؕ	وَمَنۡ يَّكۡفُرۡ		
نۀ چې شهوت پوره کونکی يئ په زنانه سره	اونۀ نيونکی يئ دپټې يارانې	اوچا چې انکار اوکړو		

دانه چې ښکاره زنا ورسره کوئ| يا ورسره پټې پټې يارانې ساتئ| ....اوچا چې د

بِالۡاِيۡمَانِ	فَقَدۡ حَبِطَ	عَمَلُهٗ ۫	وَهُوَ	فِى الۡاٰخِرَةِ	
د ايمان	نو ضائع شو	عمل د هغه	او هغه به	په آخرت کښې وی	

ايمان راوړلو نه پس کفراوکړو| نويقينا دهغه عملونه ضائع شو| اوهغه به په آخرت کښې

مِنَ الۡخٰسِرِيۡنَ ۝۵ ع
د تاوانيانو نه

د تاوانيانو نه وی|

(١) احمد:٣/٥٠١، ابوداود: كتاب الاطعمة: باب الاجتماع على الطعام:٣٧٦٤.

اَلْیَوْمَ اُحِلَّ لَکُمُ الطَّیِّبٰتُ ؕ

دپاکو څیزونو حلت:د حلال اوحرام دبیان نه پس په طورد خلاصه بیان فرمائی چه ټول پاك څیزونه حلال دي

وَطَعَامُ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ حِلٌّ لَّکُمْ ۪

د اهل کتابو د ذبیحې حکم:- بیا دیهود او نصرانیانو د ذبح شوی ځناور حلت بیان فرمائی.حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت ابو امامه رحمة الله علیه،حضرت مجاهد رحمة الله علیه،حضرت سعید بن جبیر رحمة الله علیه،حضرت عکرمه رحمة الله علیه،حضرت حسن رحمة الله علیه،حضرت مکحول رحمة الله علیه،حضرت ابراهیم نخعی رحمة الله علیه،حضرت سدی رحمة الله علیه،حضرت مقاتل بن حبان رحمة الله علیه دا ټول هم دا وائی چه د طعام نه مراد د دوی خپل لاس سره ذبح شوي ځناور دي.او د هغې خوراك مسلمانانو دپاره حلال دي او د عالمانو په دې اجماع ده چه د هغوئ ذبیحه خمونږ دپاره حلاله ده. ځکه چه هغوئ هم غیرالله دپاره ذبح ناروا ګڼړي.اود ذبح کولو په وخت کښې دالله ﷻ نه سوا د بل چا نوم نه اخلی .اګر چه د هغوئ عقیدې د الله ﷻ په نیز باطلې او سراسر غلطې دی .او د هغې نه الله ﷻ پاك اومنزه دي.

د اهل کتابود وازګه حکم:- صحیح حدیث کښې د حضرت عبدالله بن مغفل ﷺ بیان دې چه ما ته په جنګ خیبر کښې د وازګه نه ډك یو مشك ملاؤ شو ،ما دا قبضه کښې واخستو او ما اوئیل چه ددې نه به نن هیچا ته څه نه ورکوم.ما چه کله یو خوا بل خوا نظر واچول نو نبی کریم ﷺ ماسره خوا کښې ولاړ وواوخندل ئې([1]) ددې حدیث مبارك نه دا هم استدلال کولې شی چه د مال غنیمت نه د خوراك څګاك څیز نه د تقسیم نه مخکښې اخستل جائز دی.اودا استدلال د دې حدیث مبارك نه صفا ښکاره دې .د دریو واړو مذهبونو فقهاء کرامو په مالکیانو باندې خپل دا سند پیش کړې دې. او وئیلی ئې دی چه تاسو خو دا وائې چه داهل کتاب صرف هغه خوراك په مونږ حلال دې چه کوم د هغوئ دپاره حلال دې،دا غلط دی.تاسو اوګورئې چه یهودیانو به چربئ ته حرامه وئیلې او مسلمانان دا خوری .خو دا د یو سړې واقعه ده خو دې سره دا هم کیدیشی چه دا چربی چه کومې ته یهود حرامه وائی یعنی د ملا چربی،کولمو سره لګیدلې چربی ،اوهډوکی سره لګیدلې چربی.وی

دیهودو وریته شوې چیلئ نبی کریم ﷺ خوری:- ددې نه هم زیات دلالت والا هغه حدیث مبارك دې چه د خیبر والو نبی کریم ﷺ ته یوه وریته شوې چیلئ تحفه کښې ورکړه. او هغوئ ددې د شا غوښه زهر آلود کړې وه.اوهغوئ ته معلوم وو چه نبی کریم ﷺ د شا غوښه خوښوی .هرکله چه نبی کریم ﷺ هغه د شا غوښه خپلو غاښونومبارکو کښې اونیوله نو هغه غوښې پخپله اووئیل چه ما کښې زهردی .نو نبی کریم ﷺ هغه زر توکړه او د هغې زهرو اثردنبی کریم ﷺ مخکښې غاښونو کښې پاتې شو.نبی کریم ﷺ سره بشر بن براء ﷺ هم وو چه د دې اثر په وجه ددې فانی دنیا نه لاړو. اود هغه په قصاص کښې هغه ښځه قتل کړې شوه چه کومې په دې کښې زهر ګډ کړی وو. د هغې نوم زینب وو. [2]) د دلالت وجه دا ده چه نبی کریم ﷺ خپلو ملګرو سره ددې غوښې خوړلو پخه اراده کړې وه. اودا تپوس ئې نه وو کړې چه د دې کومه چربی تاسو حرامه ګڼړئې هغه مو اوښکلې ده که نه.

د یهودی د وازګې حکم:- اوړیو حدیث مبارك کښې دی چه یو یهودی د نبی کریم ﷺ خدمت اقدس کښې د اوربشو روټئ او زړه اوچه چربی پیش کړه .([3])

---

[1])صحیح بخاری کتاب کتاب فرض الخمس باب ما یصیب من الطعام فی ارض الحرب :٣١٥٣، بدون (تبسم) صحیح مسلم:١٧٧٢، ابوداود:٢٧٠٢.

[2]) صحیح بخاری کتاب الهبة باب قبول الهدیة من المشرکین:٢٦١٧، صحیح مسلم: ٢١٩٠، مختصرا ابوداود:٤٥٠٨.

[3]) احمد:٣/٢١٠، صحیح بخاری کتاب البیوع باب شراء النبی ﷺ بالنسیئة:٢٠٦٩، بدون ذکر الیهودی

یو ضعیف قول:- حضرت مکحول رحمه الله فرمائي چه په کوم څیز د الله تعالی نوم وانخستې شی نو د هغې خوراك حرام کیدو نه پس الله ﷻ په مسلمانانو رحم اوکړو او دا ئې منسوخ کړل او داهل کتابو ذبح شوی څناور ئې حلال اوګرځول. د ا یاد ساتئ چه د اهل کتابو ذبیحه حلالیدو سره دا ثابت نه ده چه په کوم څناور د الله ﷻ نوم وانخستې شی نو هغه دې حلال وی.ځکه چه هغوئ په خپلو ذبیحو د الله ﷻ نوم اخستو. خو مشرکانو چه به کومه غوښه خوړله هغه به ئې په ذبیحه نه موقوف کوله. بلکه مړ څناور به ئې هم خوړل. په خلاف داهل کتابو.

دغه شان سامره ، صائبه ، او د ابراهیم او شیث وغیره پیغمبرانو د دین مدعیانو حکم دې لکه څنګه چه د عالمانو د دوو ډلو نه د یوې ډلې قول دې دغه شان د عربو نصرانیان لکه بنو تغلب،تنوخ بهرا ،جذام،لخم،عامله او د دې په شان نور د جمهورو په نیز ددوی دلاس ذبیحه به نه شی خوړلې.

حضرت علی رضی الله عنه فرمائي چه د بنو تغلب د لاس ذبح شوې غوښه مه خورئې ،ځکه چه هغوئ خو په نصرانیت کښې سوا د شرابو نه بل څیز نه وو اخستې.خو سعید بن مسیب او حسن رحمه الله د بنو تغلب دلاس ذبیحه خوړلوکښې هیڅ باك نه ګنړلو.

د مجوسیانو د ذبیحې حکم:- باقي پاتې شو مجوسیان نو اګر چه ددوی نه جزیه اخستې شوې ده.ځکه چه دوی دې مسئله کښې یهودیانو او نصرانیانو سره یو شان کړې دی .او د هغوئ تابع کړې شوی دی .خود دوی ښځو سره نکاح کول او د دوی دلاس ذبیحه خوړل ممنوع ده.

دابوثور رحمه الله د حلت قول:- خو ابو ثور رحمه الله او ابراهیم بن خالد کلبی رحمه الله چه دوی د امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله ملګری وو ،ددې خلاف دی .هرکله چه هغوئ دا قول اوکړل (چې د مجوسیانو ذبیحه حلاله ده) نو نورو خلقو کښې ددې شهرت اوشو.

ددې قول تردید:- نو فقهاء کرامو د دې قول سخت تردید اوکړو.تردې چه حضرت امام احمدا بن حنبل خو اووئیل چه ابوثور خو په دې مسئله د خپل نوم په شان دې.یعنی دغوئی پلار .ابوثور به د یوحدیث عموم مخکښې اېښودې وی او دا مسئله به ئې وئیله په هغې کښې دی چه مجوسیانو سره د اهل کتابو پشان سلوك کوئی .([1]) اول خو دا روایت دې الفاظو سره ثابت نه دې.بل دا چه دا روایت مرسل دې خو صحیح بخاری کښې صرف دومره دی چه د هجر مجوسیانو نه نبی کریم ﷺ جزیه واخسته .([2]) ددې ټولو نه علاوه مونږ وایو چه د ابو ثور پیش شوې حدیث که مونږ صحیح اومنو نو بیا هم مونږ وئیلې شو چه د دې په عموم سره هم په دلیل د مفهوم مخالف کوم چې د دې ایت نه معلومیږی داهل کتابو نه سوا د نورو دین والو ذبیحه زمونږ دپاره حرامه ثابت شوې ده.

قوله‌تعالی:: وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ

د مسلمانانو ذبیحه د اهل کتابو دپاره حلاله ده:- بیا فرمائي چه ستاسو ذبیحه د هغوئ دپاره حلال ده.یعنی تاسو هغوئ ته خپله ذبیحه ورکولې شئ.دا د دې خبرې امر نه دې چه د دوی په دین کښې ستاسو ذبیحه حلاله ده. خو زیات نه زیات دومره وئیلې شی چه دا د دې خبرې خبردې چه هغوئ ته هم د هغوئ په کتاب کښې د دې حکم ورکړې شوې دې چه دکوم څناور ذبح د الله ﷻ په نوم وی نوهغه خورئې.عام ددې نه چه د ذبح کونکې هم د دوی نه وی یا د دوی نه سوا بل څوك وی خو زیاته ظاهره خبره ړومبئ ده.یعنی دا چه تاسو ته اجازت دې چه تاسو په دوی خپلې ذبیحې اوخورئې.لکه څنګه چه تاسو د هغوئ د لاس ذبیحې خورئې .دا به داسې وی لکه د بدل په طور.لکه څنګه چه نبی کریم ﷺ

---

[1]) مؤطاامام مالک: ٢٧٨/١ وسنده ضعیف وللحدیث شواهد بیهقی :١٨٩/٩.
[2])صحیح بخاری کتاب الجزیة والموداعة: باب الجزیة والموادعة مع اهل الذمة الحرب:٣١٥٧، ابوداود:٣٠٤٣، ترمذی:١٥٨٧.

عبدالله بن سلول منافق په خپل قمیص مبارك كښې په كفن كړې وو. او ددې وجه بعضو حضراتو دا وئیلې ده چه هغه د نبی كریم ﷺ تره حضرت عباس ﷺ ته خپل قمیص وركړې وو. كله چه مدینې ته راغلو نو دوی ئې بدل خلاص كړو.(١) خو یو حدیث مبارك كښې دی چه د مومنانو نه سوا د نورو سره ناسته پاسته مه كوئی او نه دې ستاسو نه څوك خوراك اوكړی سوا پرهیزګارو خلقو نه (٢). نو دا دې د دې بدل اونه ګنړلې شی .(لكه څنګه چه نبی كریم ﷺ د ابی بن سلول ته خپل قمیص وركړو خك چه هغه امیر حمزه ﷺ ته كفن وركړې وو او نبی كریم ﷺ دهغه بدل خلاص كړې ووبلكه) كیدیشی چه دا حدیث مبارك د استحبابی حكم او افضیلت په طور سره وی، والله اعلم.

قوله تعالی:: وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د اهل كتابو پاكدامنو سره د نكاح حكم:بیا ارشاد دې چه پاكومومنانو ښځوسره نكاح كوئی ،اودا ستاسو دپاره حلال كړې شوی دی.دا په طور د تمهید دې څكه چه د دې نه پس فرمائی چه ستاسو نه مخكښې چاته كتاب وركړې شوې وو په هغوئ كښې عفیفه ښځوسره نكاح كول ستاسو دپاره حلال دی .

د محصنات نه ازادې ښځې مراد اخستل:- دا قول هم دې چه د محصنات نه مراد آزادې ښځې دی .یعنی وینځې نه وی .دا قول حضرت مجاهد رحمه الله طرفته منسوب دې او د حضرت مجاهد رحمه الله الفاظ دادی چه د محصنات نه مراد حرائردی .او هركله چه داسې دی نوچرته چه د دوی د قول نه دا مطلب اخستې شی چه وینځې د دې نه خارج دی

دمحصات نه د پاكدامنو ښځو كیدلو ترجیح:- نو هلته دا معنی هم اخستې شی چه پاكدامنې حیا والا.لكه څنګه چه دوی نه بل روایت كښې هم دا الفاظ نقل دی.(چې په ایت كښې د محصنات نه پاكدامنې ښځې مراد دی ازمترجم) جمهور هم دا وائی او هم دا صحیح دی.هسې نه ذمی كیدو سره غیر عفیفه هم شاملې شی او د فساد باعث جوړ شی.او د دې خاوند فضول او خراب شی.نو په ظاهره دا معلومیږی چه د محصنات نه مراد دلته حیاء والا او بدكارئی نه بچ شوې اخستې شی.لكه څنګه چه بل آیت مبارك كښې دی چه ﴿غَیْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ﴾

د علماء او مفسرینو په دې كښې اختلاف دې چې آیا دا آیت هرې عفیفه كتابیه ښځې شامل دې ؟كه هغه آزاده وی اوكه وینځه وی ؟ ابن جریر رحمه الله د سلفو یو جماعت نه دا نقل كړې دی .اوهغوئ وائی چه ﴿الْمُحْصَنٰتُ﴾ نه مراد پاك دامنې دی،یو قول كښې دا هم دی چه د اهل كتابو نه مراد اسرائیلی ښځې دی .دامام شافعی رحمه الله هم دا قول دې.

د محصنات نه ذمی ښځې مراد كیدل:- اودا هم وئیلې شوی دی چه د دې نه مرادې ذمی ښځې دی سوا د آزادو ښځو نه .او دلیل دا آیت مبارك دې چه ﴿قٰتِلُوا الَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْیَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ یعنی تاسو هغوی سره جنګ كوئی چه كوم په الله ﷻ او په ورځ د قیامت ایمان نه ساتی.نوعبدالله بن عمر ﷺ به نصرانی ښځو سره نكاح كول جائز نه ګنړل .اودا به ئې فرمائیل چه د دې نه به لوئې شرك بل كوم یو وی چه دا وائی چه د دې رب عیسی علیه السلام دې(٣)او په دې وجه دا مشركانې دی اونص قران كښې موجود دی چه ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰی یُؤْمِنَّ﴾ یعنی مشركو ښځو سره نكاح مه كوئی تر كومې چه دوی ایمان راوړی،

مشركانو سره د نكاح حرمت حكم نزول تاریخ:- ابن ابی حاتم كښې د حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه كله مشركو ښځو سره د نكاح نه كولو حكم نازل شو نو صحابه كرام د دوی نه روستو شو ،تردې چه

(١) صحیح بخاری كتاب الجنائز هل یخرج المیت من القبر واللحد: ١٣٥٠، صحیح مسلم: ٢٧٧٣.
(٢) ابوداود كتاب الادب باب من یؤمر ان یجالس: ٤٨٣٢، وسنده صحیح.
(٣) صحیح بخاری كتاب الطلاق باب قول الله تعالی(ولاتنكحوا المشركات حتی یؤمن ولا مة مؤمنة.....) ٥٢٨٥.

د دې نه پس والا آيت مبارك كښې د اهل كتابو پاكو ښځو سره د نكاح كولو اجازت ملاؤ شو. نو صحابه كرامو ﷺم اهل كتابو ښځوسره نكاح كول شروع كړل او د صحابه كرامو د يو جماعت نه داسې نكاح هم د دې آيت مبارك په بنياد باندې ثابته شوې ده .نوګويا چه مخكښې د سورة بقره آيت كښې ممانعت وو خو دويم آيت مبارك دا مخصوص كړل.دا به په هغه وخت كښې منلې كيږي چه كله د ممانعت والا آيت مبارك حكم كښې دوى هم داخل وو.ګڼې دې دواړو آيتونوكښې هيڅ معاوضه نشته دې. ځكه چه نور هم په ډيرو آيتونو كښې ئې دوى د عامو مشركينو جدا بل بيان كړې دى.لكه چه يو آيت مبارك كښې دي چه ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾ او ﴿وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ﴾

قوله تعالى: ﴿اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ﴾

اهل كتابو ښځوته مهر وركول:- بيا فرمائي چه كله تاسو دوى ته د دوى مقرر مهر وركړئي او خپل نفس بچ كړئي او تاسو د دوى مهر ادا كولو والا يئ.حضرت جابر بن عبدالله،حضرت عامر شعبى رحمه الله ، حضرت ابراهيم نخعى رحمه الله ،اوحضرت حسن بصرى رحمه الله نه همدا فتوى ده چه كله يو سړي يو ښځې سره نكاح اوكړه او د دخول نه مخكښې دې بدكارى اوكړه نو ښځه خاوند به جدا كولې شي.او چه كوم مهر خاوند ښځې ته وركړې وو هغه به واپس اخستې شي.(ابن جرير).

﴿مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ﴾

د سړو د پاكدامنئ شرط:- بيا فرمائي چه تاسو پاك دامن او حيادار اوسئ او په ښكاره او پټ بدكاره كيږئي مه .د ښځودپاره چې ئې څنګه د پاكدامنئ او عفيفه كيدو شرط لګولې وو،سړو دپاره هم ئې اولګولو.اودې سره ئې دا هم اوفرمائيل هغوئ ښكاره بدكار نه وي.چه يو خوا بل خوا بدكارئي كښې خريږي .اونه داسې وي چه خاص تعلق سره بدكارى كوي .په سورة نساء كښې هم داسې تير شوى دى.

دزناكار سړى سره د پاكدامنې د نكاح حكم:- حضرت امام احمد رحمه الله هم دې طرفته دې چه زانيه ښځې سره ديو نيك سړى نكاح جائز نه ده.او هم دا حكم د دوى په نيز ديو سړي هم دې چه د بدكاره سړو نكاح نيكو ښځوسره جائز نه ده .تركومې چه هغوئ رښتونې توبه اونه باسي .اود دې رذيل كار نه منع نشي .او ددوى دليل هغه حديث پاك دې چې په هغې كښې دى چې كوم زاني په كوړو وهلې شوې وى نو هغه خپل ځان پشان ښځې سره نكاح كولې شي ([1]).

د حضرت عمر ﷺ اراده:- حضرت عمرفاروق ﷺ يو ځل اوفرمائيل ځما اراده ده چه كوم مسلمان بدكارى اوكړې نو خه د هغه نكاح يو پاكدامنې ښځې سره اونكړم. په دې حضرت ابى بن كعب ﷺ عرض اوكړو چه ئې امير المومنين ! شرك د دې نه ډير زيات لوئې دې د دې باوجود بيا هم د مشرك توبه قبوله ده .دا مسئله به مونږ د آيت ﴿اَلزَّانِيْ لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً﴾ په تفسير كښې پوره بيان سره ذكر كوو. انشاء الله.

قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ﴾

د مرتد د اعمالو ضائع كيدل:- د آيت په خاتمه كښې د كافرانود اعمالو د تباهئ بيان دې او دا چې هغوئ په آخرت كښې نقصان موندونكي دى.

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْٓا	اِذَا	قُمْتُمْ
ائې هغه كسانو	چې ايمان موراوړې دې	كله چې	اودريږې تاسو
ائې دايمان خاوندانو! كله چې تاسو مونځ ته اودريږئ (يعنى د مانځه اراده اوكړئ)			

[1]) ابوداود كتاب النكاح باب فى قوله تعالى (الزانى لا ينكحها الا زان): ٢٠٥٢، وسنده صحيح،احمد: ٣٢٤/٢،مشكل الآثار: ٤٥٤٨.

اِلَى الصَّلٰوةِ	فَاغْسِلُوْا	وُجُوْهَكُمْ	وَاَيْدِيَكُمْ	اِلَى الْمَرَافِقِ
مانځه ته	نواووينځئ	مخونه خپل	اولاسونه خپل	دڅنګلوپورې

نو خپل مخونه اووينځئ!.................او خپل لاسونه ترڅنګلو پورې اووينځئ

وَامْسَحُوْا	بِرُءُوْسِكُمْ	وَاَرْجُلَكُمْ	اِلَى الْكَعْبَيْنِ ط
اومسح اوکړئ	په سرونو خپلو	اواووينځئ تاسوخپلې پښې	دپړکو پورې

اوپه خپلو سرونوباندې مسح اوکړئ! اوترګيټوپورې خپې اووينځئ

وَاِنْ	كُنْتُمْ	جُنُبًا	فَاطَّهَّرُوْا ط	وَاِنْ	كُنْتُمْ	مَّرْضٰى
او که چرې	وئ تاسو	په جنابت کښې	نو پاکی حاصله کړئ	اوکه چرې	وئ تاسو	بيماران

اوکه په حالت د جنابت کښې يئ! نو خپل ځانونه په ښه شان پاکوئ! .... او که مريضان يئ

اَوْ عَلٰى سَفَرٍ	اَوْ جَآءَ	اَحَدٌ مِّنْكُمْ	مِّنَ الْغَآئِطِ	اَوْ لٰمَسْتُمُ
ياوئ په سفر کښې	ياراغې	يو له تاسو نه	دبولو نه	ياجماع اوکړئ تاسو

اوياپه سفر کښې يئ! يا په تاسو کښې يوکس لوټې اودس ماتې (غټ بولو) ته لاړ شی! يا ښځو سره جماع

النِّسَآءَ	فَلَمْ تَجِدُوْا	مَآءً	فَتَيَمَّمُوْا	صَعِيْدًا طَيِّبًا	فَامْسَحُوْا
دښځوسره	اواونۀ مومئ	اوبۀ	نو قصد اوکړئ	دخاورې پاکې	نو مسحه اوکړئ

اوکړئ! اوتاسو اوبه بيانۀ مومئ! نو دپاکې خاورې نه کار واخلئ! ....اود هغې نه په

بِوُجُوْهِكُمْ	وَاَيْدِيْكُمْ	مِّنْهُ ط	مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ	لِيَجْعَلَ
په مخونو خپلو	او په لاسونو خپلوا دهغې نه		نۀ غواړې الله	چې مقرر کړې

خپلو مخونواولاسونوباندې مسح اوکړئ! ....الله ﷻ نه غواړئ چې تاسو په

عَلَيْكُمْ	مِّنْ حَرَجٍ	وَّلٰكِنْ	يُّرِيْدُ	لِيُطَهِّرَكُمْ	وَلِيُتِمَّ
په تاسو	څه تنګی	ليکن	غواړې	چې پاک کړې تاسو	او چې تمام کړې

مشقت کښې واچوی! هغه خودا غواړې چې تاسوپاک کړې! اوچه خپل نعمتونه په تاسو باندې

نِعْمَتَهٗ	عَلَيْكُمْ	لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُوْنَ ⑥
نعمت خپل	په تاسو باندې	دپاره ددې چې تاسو	اشکر ګزار جوړشئ

پوره کړې! .... دې دپاره چې تاسو شکر اوباسئ!

قوله تعالى: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ

اودس کله فرض کيږي؟ ① اکثر مفسرينو ونيلې دی چه د اودس حکم په هغه وخت کښې دې چه کله سړې بې اودسه وی. ② يو جماعت وائي چه کله تاسو اودريږئ. يعنې خوب نه پاسئ. ددې دواړو اقوالو تقريبايومطلب دې ③ او بعضې حضرات وائی چه آيت مبارك عام دې. اوپه خپل عموم باندې به وی. خو چه څوك بې اودسه وی نو هغه دپاره اودس کول واجب دی. او چه څوك اودس کښې وی نو هغه دپاره

اودس کول مستحب دي ③د يوجماعت خيال دې د اسلام شروع کښې د هر مونځ دپاره د اودس کولو حکم وو. خو بيا دا حکم منسوخ شو.

دنبي کريم ﷺ د هر مونځ دپاره اودس کول:- مسنداحمد کښې دی چه نبي کريم ﷺ به هر مونځ دپاره نوې اودس کولو.د مکې د فتح په ورځ نبي کريم ﷺ اودس اوکړو او په جرابو نې مسح اوکړه.اوهم په دې يو اودس نې ډير مونځونه ادا کړل. دې کتلو سره حضرت عمرفاروق ﷛ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ! نن خو تاسو هغه کار اوکړو چه د نن نه وړاندې مو نه وو کړې.نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ما په هيره داسې اونکړل بلکه په قصد سره مې داسې اوکړل .([1])

دنبي کريم ﷺ په يو اودس زيات مونځونه کول:- ابن ماجه وغيره کښې دی چه حضرت جابر بن عبدالله به يو اودس سره ډير مونځونه کول ،دې کتلو سره حضرت فضيل بن مبشر ﷫ سوال اوکړو چه آيا دا تاسو خپلې رائې سره کونې ؟ نو وې فرمائيل چه نه بلکه ما نبي کريم ﷺ په دې کتلې دې ([2]).

ابن عمر﷛ د هر مونځ دپاره اودس کول:- مسند احمد وغيره کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر ﷛ به هر مونځ دپاره نوې اودس کولو. که اودس به ئې مات شوې وو او که نه. ددوی ځونې حضرت عبيدالله ﷫ نه سوال اوشو چه د دې سند څه دې ؟ نو وې فرمائيل چه حضرت اسماء بنت زيد بن خطاب ونيلي دی .هغې ته حضرت عبدالله بن حنظله ﷛ ونيلي دی چه فرښتو ورته غسل ورکړې وو چه نبي کريم ﷺ به هر مونځ دپاره تازه اودس کول او دا دوی ته حکم شوې وو. که اودس به ئې باقي وو اوکه نه.خوچه دې کښې لږ شان تکليف وو نو د اودس په ځاني د مسواك کولو حکم اوشو. خو چه کله اودس مات شي نو مونځ دپاره اودس کول ضروري دی .ددې کتلو سره د حضرت عبدالله ﷛ خيال دې چه چونکه په ما کښې قوت دې نو په دې وجه زه د هر مانځه دپاره اودس کوم .ترآخره پورې د دوی هم دا حال وو([3]).

﷛ ددې يو راوی حضرت محمدبن اسحاق ﷫ دې خو هغوئ صراحت سره ﴿حدثنا﴾ ونيلي دی پدې وجه د تدليس ويره هم ختمه شوه. خود ابن عساکر روايت کښې دا الفاظ نشته دې.والله اعلم.

دحضرت عبدالله ﷛ په دې فعل او ددې په هميش والي نه دا ثابتيږی چه مستحب ضرور دی او هم دا مذهب دجمهورو دې.ابن جريرکښې دی چه خلفاء ﷡م به د هرمونځ په وخت کښې اودس کولو. حضرت علي ﷛ به هرمونځ دپاره اودس کولو او دليل کښې به ئې دا آيت مبارك پيش کولو. يو ځل هغوئ دماسپخين مونځ ادا کړواو بيا د خلقو يو ډلې ته ورغلل،بيا ئې اوبه راغوښتلې او دوی مخ لاس وينځل او بيا ئې په سر مسح اوکړه او پښې ئې وينځلې،او وې فرمائيل چه دا اودس دې د هغه چا چه بې اودسه نه وي .يوځل دوی يو خفيف اودس اوکړو او دائې فرمائيلي وو. حضرت عمر فاروق ﷛ نه هم دغه شان مروی دی.

ابوداؤد طيالسي کښې د حضرت سعيد بن مسيب قول دې چه اودس مات شی نو بغير اودسه پاتې کيدل زياتې دي ،اول خودا قول د سندلحاظ سره غريب دې او دويم دا چه د دې نه مراد هغه سړې دې چه دې ته واجب وائي او چه څوك دې ته مستحب وائي نو هغه عامل باالحديث دې بخاری اوسنن وغيره کښې مروی دی چه حضرت نبي کريم ﷺ به هر مونځ دپاره نوې اودس کولو.يو انصاری دحضرت انس ﷛ نه چه دا واوريدل نو وې ونيل چه تاسو خلقو به څه کول ؟ نو وې فرمائيل چه په يو اودس به مو ډير مونځونه کول ترکومې چه به اودس مات شوې نه وو([4]).

[1]) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب جواز الصلوات كلها بوضوء واحد :٢٧٧، ترمذی:٦١، ابن ماجه:٥١٠، احمد:٣٥٠/٥.

[2]) ابن ماجه: كتاب الطهارة باب الوضوء لكل صلاة والصلوات كلها بوضوء واحد:٥١١،

[3]) ابوداود كتاب الطهارة باب السواك :٤٨،وسنده حسن،احمد:٢٢٥/٥.

[4]) صحيح بخاری كتاب الوضوء من غير حدث: ٢١٤، ابوداود :١٧١، ترمذی:٦٠، احمد:١٣٢/٣، ابن ماجه:٥٠٩.

ابن جریر کښې د نبی کریم ﷺ فرمان مروی دې چه کوم کس اودس دپاسه اودس اوکړی نوهغه دپاره لس نیکئ لیکلې کیږی (۱). ترمذی وغیره کښې هم دا حدیث مبارک روایت کړې شوې دې او امام ترمذی دې ته ضعیف وئیلی دی.

یوه ډله وائی چه د ایت نه صرف دومره مقصود دې چې د بل کار په وخت کښې اودس کول واجب نه دی.صرف مونځ دپاره د دې وجوب دې.دا فرمان په دې وجه دې چه د نبی کریم ﷺ سنت مبارک وو چه د اودس ماتې نه پس به ئې یو کار نه کولو. ترکومې چه به ئې بیا اودس اونکړو. ابن ابی حاتم وغیره کښې یو ضعیف اوغریب روایت دې چه نبی کریم ﷺ به کله د متیازو کولو اراده فرمائیله نو مونږ به دوی ته وئیل خو دوی به هیڅ نه وئیل .مونږ به سلام کولو خو نبی کریم ﷺ به جواب نه راکولو. ترڅو چه دا آیت مبارک نازل شو.(۲)ابوداؤد کښې دی چه یو ځل نبی کریم ﷺ پاخانې نه راووتلو او نبی کریم ﷺ ته خوراک مخکښې کړې شو نو مونږ ورته اووئیل که تاسو وائې چه مونږ ستاسو دپاره د اودس اوبه راوړو. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د اودس کولو حکم خو ماته صرف مونځ دپاره دې(۳)امام ترمذی رحمه الله دې حدیث ته حسن وائی.او یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل څه خو مونځ نه کوم چه اودس اوکړم .(۴)

چې اودس وی نو د هرمانځه دپاره اودس فرض نه دې

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز هم په یو اودس باندې زیات مونځونه کولی شی ترڅو چې بې اودسه شوې نه وی او د هرمانځهٔ دپاره اودس کول اګرچه اودس ئې وی دا استحبابی خبره ده واجب نه ده (درس ترمذی لشیخ الاسلام مفتی تقی عثمانی مدظله العالی (۲۲۴/۱)).

د آیت مبارک دا الفاظ چه کله تاسو مونځ دپاره اراده اوکړئ نو اودس کوئ.ددې نه د علماء کرامو یو جماعت دا استدلال کړې دې چه په اودس کښې نیت واجب دې .د کلام مطلب دادې چه مونځ دپاره اودس کوئ لکه چه عرب وائی چه کله ته امیر اوګورې نوپاسه اودریږه.نوددې مطلب دا دې چه امیردپاره اودریږه.د بخاری اومسلم یوحدیث مبارک کښې دی چه داعمالو دارومدار په نیت دې اوهرسړی دپاره هغه دی چه د کوم دې نیت اوکړی .(۵)

په اودس کښې نیت شرط نه دې

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز د اودس دپاره نیت کول سنت دې واجب نه دې ځکه چه اوبه پخپله پاکونکې دی که څوک د پاکولو نیت کوی او که نه کوی (کذا فی عامة المتون شاه فیصل غفرله).

د اودس کولو نه مخکښې بسم الله وئیل مستحب دی.ځکه چه یو مضبوط او صحیح حدیث مبارک کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د هغه سړی اودس نه دې شوې چه څوک د اودس په شروع کښې بسم الله اونه وائی .(۶)

د اودس نه وړاندې بسم الله وئیل سنت ده فرض نه ده

مسلک حنفی:- احناف وائی چه د اودس نه وړاندې بسم الله وئیل سنت ده او په پورتنی حدیث کښې چې دا راغلی دی چه دده اودس اونشو نه د دې مطلب دا دې چه کامل اودس ئې اونشو هغه اودس ئې اونه شو

---

(۱) ابوداود کتاب الطهارة باب الرجل يجدد الوضوء من غير حدث:٦٢، ترمذی:٥٩.

(۲) الطبری

(۳) ابوداود کتاب الاطعمة باب فی غسل اليدين عند الطعام:٣٧٦٠، وسنده صحيح.

(۴) صحيح مسلم کتاب الحيض باب جواز اكل المحدث الطعام:٣٧٤، احمد:٢٢٢/١.

(۵) صحيح بخاری کتاب بدء الوحی باب كيف كان بدء الوحی الی رسول الله :١،صحيح مسلم:١٩٠٧.

(۶) ابوداود کتاب الطهارة باب فی التسمية علی الوضوء:١٠١، وهو حسن،ابن ماجه:٣٩٩.

په کوم باندې چې ګناهونه معاف کېږي د دې تاویل مثال داسې دې لکه د نبی کریم ﷺ په یو بل حدیث کښې دی ﴿لاصلاة لجار المسجد الا فی المسجد﴾ یعني د جمات د ګاونډي د جمات نه بغیر (په کور کښې) مونځ نه کېږي حالانکه که یو کس په کور کښې مونځ اوکړي نو مسئله دا ده چه د هغه مونځ اوشو بلکه هلته د نبی کریم ﷺ مراد دا دې چه دده مونځ په کامله طریقه باندې اونشو. نو دغه شان د بسم الله په حدیث کښې هم مونږ دا تاویل کوو از شاه فیصل غفرله)۔ دا هم یاد ساتئ چه داودس لوښي کښې لاس اچولو نه مخکښې دذې وینځل مستحب دی. اوکله چه خوب نه بیدار شئ نو د دې سخت تاکید راغلې دې بخاري او مسلم کښې د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه تاسو کښې څوك هم د خوب نه پاسي نو په لوښي کښې دلاس وهلو نه مخکښې دې خپل لاس درې خله وینځي. معلومه نه ده چه دده لاسونه د شپې په وخت کښې چرته وو(١)۔

د خوب نه په راپاسیدو د لاسونو وینځل سنت دی

مسلك حنفي:- په هر حال په اودس کښې د ټولو نه رومبې سنت دا دې چه کله متوضی د خوب نه راپیدار شي. نوهغه دے دواړه لاسونو په لوښي کښې د داخلولونه وړاندې درے خله اووینځي. اود وینځلوطریقه دا ده. ① که اوبه ئې په وړکي لوښي کښې ایخې وي. نو په ګس لاس دے راپورته کړي. او په ښي لاس دے واچوي. اوبیا دے په ښي لاس سره په ګس باندې اوبه واچوي. ②اوکه لوښے دومره غټ وو. چه د هغې پورته کول ممکن نه وو. نو وړکے لوښے دے واخلي. او په هغې دے ترے اوبه راوباسي. او بیا دے په خپل ګس لاس سره په ښي لاس اوبه واچوي. او په ښي لاس سره دے په ګس لاس اوبه واچوي. ③اوکه وړوکے لوښے نه وي. نود ګس لاس ګوتے دے جوختے کړي. او د غټ لوښي نه دے اوبه راواخلي. په ښي لاس دے واچوي. تلے به په اوبو کښې نه داخلوي. او بیا دے په ښي لاس سره اوبه راواخلي. او ګس لاس دے اووینځي. (تسهیل الهدایه (۵۵\۱) تالیف احقرالعباد شاه فیصل)-

د مخ حد د فقهاء په نیز په پلن والی کښې د سر د ویښتو د راوتلوځائي نه ترد لاندې ځنې اوږیرې پورې دې. او په پلنوالی کښې د یو غوږ نه تربل غوږ پورې دې په دې کښې اختلاف دې چه د دواړو اړخونود تندی د ویښتو ځائي حکم کښې دی یامخ کښې؟

په اودس کښې د ږیرې وینځلو حکم:- اود ږیرې زوړند ویښته د مخ د وینځلو په فرضیت کښې شامل دی که نه؟ په دې کښې دوه اقواله دی. یو خو دا چه په دې اوبه تیرول واجب دی ځکه چه د مخ مخامخ کولو په وخت کښې دا هم مخامخ کېږي. یوحدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چه ږیره ئې پټه کړې وه. نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دا پرانیزه دا هم مخ کښې داخله ده حضرت مجاهد رحمه الله هم فرمائي چه د عربو محاوره کښې داسې دی چه کله د بچی ږیره راوزي نودوی وائي چه (طلع وجهه) نومعلومه شوه چه د عربو کلام کښې ږیره د مخ حکم کښې ده او لفظ ﴿وجه﴾ کښې شامل ده. که ږیره ګڼره وي نو دې کښې خلال کول مستحب دی. د حضرت عثمان رضی الله عنه داودس ذکرکوی او راوی وائي چه دوی د مخ وینځلو په وخت کښې درې خله خلال کړې وو. او بیانې اوفرمائیل چه ځنګه تاسو څه په اودس کولو اولیدم نو دغه شان ما نبی کریم ﷺ په اودس کولو لیدلې دې. دا روایت امام بخاری رحمه الله او امام ترمذی رحمه الله ذکر کړې دې اودې ته ئې حسن وئیلی دی(٢)۔

---

(١) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الاستجمار وترا:١٦٢، صحیح مسلم:٢٣٨، ابوداود:١٠٣، احمد:٢٤١/٢، ابن حبان:١٠٦١.

(٢) ترمذی کتاب الطهارة باب ماجاء فی تخلیل اللحیة:٣١، وسنده حسن

ابوداود کښې دی چه نبی کریم ﷺ به داودس په وخت کښې یو چونګ اوبه واخستې او په خپله خند مبارکه به ئې اچولې او د خپلې ږیرې مبارکې خلال به ئې کولو. اودا به ئې فرمائیل چه ماته خما رب تعالی دغه شان حکم کړې دې [1].

حضرت امام بیهقی رحمه الله فرمائی چه د ږیرې خلال کول د حضرت عمار رضی الله عنه، حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها، حضرت ام سلمه رضی الله عنها، حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دی اوددې د ترک کولو اجازت حضرت ابن عمر رضی الله عنه او حسن بن علی رضی الله عنه او نخعی رحمه الله اود تابعینو رحمهم الله یو ډلې ورکړې دې

د ږیرې خلال سنت دې

مسلک حنفی:- امام قدوری رحمه الله فرمائیلی دی. چه د ږیرے خلال کول هم سنت دی. دلیل دا دے چه جبرئیل علیه السلام نبی ﷺ ته د ږیرے دخلال حکم کړې وو. صاحب دعنایه دا الفاظ نقل کړی دی. ﴿ قال علیه السلام نزل علی جبرئیل علیه السلام وأمرني أن أخلل لحيتي إذا توضأت ﴾ نبی ﷺ فرمائی. چه جبرئیل علیه السلام ماته راغلو اووے فرمائیل: کله چه اودس کوې. نو دخپلے ږیرے خلال کوه! (تسهیل الهدایه شرح هدایه ١١١/٢).

د خولې وینځل او پوزه کښې اوبه اچول:- صحاح وغیره کښې نقل دی چه نبی کریم ﷺ به کله اودس کولو نو خوله مبارکه کښې به ئې اوبه اچولې او پوزه کښې به ئې اوبه اچولې. د امامانو په دې کښې اختلاف دې چه دا دواړه اودس اوغسل کښې واجب دی یامستحب دی؟ امام احمد رحمه الله او امام مالك رحمه الله دې ته مستحب وائی او ددوی دلیل د سنن هغه حدیث مبارك دې چه په هغې کښې زر زر مونځ کونکو ته د نبی کریم ﷺ دا فرمان مروی دې چه اودس اوکړنی چه څنګه تاسو ته الله ﷻ د اودس کولو حکم کړې دې. [2] دامام ابوحنیفه رحمه الله مسلك دادې چه دا په غسل کښې واجب دی او اودس کښې نه دی. یو بل روایت کښې دامام احمد رحمه الله نه مروی دی چه پوزه کښې اوبه اچول خو واجب دی او خوله کښې اوبه اچول مستحب دی [3]. ځکه بخاری او مسلم کښې د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه څوك اودس کوی نو پوزه کښې دې اوبه اچوی. او یوروایت کښې دی چه تاسو کښې څوك اودس کوی نو هغه دې خپله پوزه کښې اوبه اچوی او په ښه شان سره [4]

اومسنداحمد اوبخاری شریف کښې دی چه حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه چه اودس کولو نو مخ ئې اووینځلو او یو چونګ اوبه ئې واخستې او هغه ئې خوله کښې واچولې او پوزه ئې صفا کړه او یو چونګ اوبه ئې واخستې او خپل ښی لاس ئې وینځلو، او یو چونګ اوبه ئې واخستې اوخپل ګس لاس ئې وینځلو، او بیا ئې په خپل سر مسح اوکړه. بیا ئې د اوبو یو چونګ ډك کړو او خپله ښۍ پښه ئې وینځله او بیا ئې یو چونګ اوبه واخستې او خپله ګسه پښه ئې اووینځله. او بیائې اوفرمائیل چه ما د الله ﷻ پیغمبر ﷺ په داسې اودس کولو لیدلې دی. [5]

خوله او پوزه کښې اوبه اچول په اودس کښې سنت او غسل کښې فرض دی

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز خوله کښې اوبه اچول او پوزه کښې اوبه اچول په اودس کښې سنت دی او په غسل کښې فرض دی پوره تفصیل د احقر شاه فیصل په کتاب تسهیل الهدایه شرح هدایه کښې اوګورئ (١١١/٥).

---

[1]) ابوداود کتاب الطهارة باب تخليل اللحية:١٤٥.

[2]) ابوداود کتاب الصلاة باب من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود:٨٦١، وسنده صحيح ترمذی:٣٠٢.

[3]) صحيح بخاری کتاب الوضوء باب الاستنثار في الوضوء:١٦١، صحيح مسلم:٢٣٧، ابن ماجه:٤٠٩، احمد:٤٠١/٢.

[4]) صحيح بخاری کتاب الوضوء باب الاستجمار وترا:١٦٢، صحيح مسلم:٢٣٧، ابوداود:١٤٠، احمد:٢٧٨/٢، ابن حبان:١٤٣٩

[5]) صحيح بخاری کتاب الوضوء باب غسل الوجه باليدين من غرفة واحدة: ١٤٠، احمد:٢٦٨/١.

په اودس کښې د څنګلو وینځلو فرضیت:- ﴿الی المرافق﴾ نه ﴿مع المَرَافِق﴾ دې لکه فرمان دې چه ﴿وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾ یعنی تاسو د یتیمانو مالونه خپلو مالونوسره مه خورئی دا ډیره لویه ګناه ده. دغه شان دلته هم دی چه لاسونه تر څنګلو پورې نه بلکه څنګلو سره وینځئ. دار قطنی وغیره کښې دی چه نبی کریم ﷺ به کله اودس کولو نو پخپلو څنګلو به ئې اوبه تیرولې (1). خو ددې په دوه راویانو کښې کلام دې. والله اعلم.

د څنګلو نه پورته حصه وینځل:- اودس کوونکی لره مستحب دی چه د څنګلو نه پورته خپل لاسونه هم اووینځی ځکه چه بخاری اومسلم کښې روایت دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ځما د امت د اودس ځایونه به د قیامت په ورځ پرقیږی او پدې به ددوی پیژندګلو وی. نو تاسو چه څومره کولې شئ نوخپل برق تر پورته پورې بوزئی (2) صحیح مسلم کښې حدیث مبارک دې چه مومن ته به ترهغه ځایه پورې کالی اچولې شی چه ترکومې د ده داودس اوبه رسیدلې (3).

په ،،بروسکم،، کښې د باء وضاحت:- ﴿بِرُءُوسِكُمْ﴾ کښې چه کومه ﴿ب﴾ ده ددې الصاق یعنی یو ځا: کولو دپاره کیدل خو زیات ظاهر دی او تبعیض یعنی څه حصې دپاره کیدل د سوچ اوفکر محتاج ده بعضې اصولی حضرات فرمائی چه چونکه آیت مبارک کښې اجمال دې په دې نوچه سنتو ددې کوم تفصیل کړیدې هغه بهتردې. اوسنت ته به رجوع کول وی. حضرت عبدالله بن زید بن عاصم صحابی رضی الله عنه ته یو سړی اووئیل چه تاسو مونږ ته اودس اوښائې نو دوی اوبه راوغوښتلې او خپل دواړه لاسونه ئې دوه دوه ځل اووینځل ،بیا ئې درې ځل خوله کښې اوبه واچولې او پوزه کښې ئې اوبه واچولې. درې ځل ئې خپل مخ اووینځلو، بیا ئې څنګلو سره لاسونه دوه دوه ځل وینځل. بیا ئې په دواړو لاسونو د سر مسح اوکړه. د سر د شروع د حصې نه ترلاندې نرم ځټ پورې. او بیا د هغه ځائې نه واپس شو. بیا ئې خپل دواړه لاسونه وینځل (4) (بخاری اومسلم) حضرت علی رضی الله عنه نه هم د نبی کریم ﷺ د اودس طریقه هم داسې مروی ده (5) ابوداود کښې دی چه دمعاویه رضی الله عنه، حضرت مقداد رضی الله عنه نه هم داسې مروی دی.

د سر د مسحې فرضیت:- دا احادیث دلیلونه دی په دې باندې چه د پوره سر مسح کول فرض ده. هم دا مذهب د حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد رحمه الله. او هم دا مذهب د هغه ټولو حضراتو دې چه کوم دا آیت مبارك مجمل منی. اوددې حدیث مبارك بیان ورته معلوم دې. د حنفیانو خیال دې چه د څلورمې حصې سر مسح کول فرض ده اودا د سر د شروع حصه ده. او خمونږ ملګری وائی چه فرض صرف دومره دې چه په هغې د فرض اطلاق کیږی.

ددې هیڅ حد نشته دې. که په څو ویښتو هم مسح اوشوه نو فرضیت پوره شو. ددې دواړو جماعتونو دلیل د حضرت مغیر بن شعبه رضی الله عنه والا حدیث دې چه نبی کریم ﷺ مونږ نه روستو پاتې شو او څه هم نبی کریم ﷺ سره روستو پاتې شوم. هرکله چه دوی قضاء حاجت اوکړل نو ځما نه ئې اوبه اوغوښتلې. ما ورته لوټه راوړه. نبی کریم ﷺ خپل دواړه مړوندونه مبارك اووینځل. بیا ئې مخ مبارك اووینځلو. بیا

---

(1) دارقطنی:۱/۸۳،

(2) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب فضل الوضوء والغر المحجلون من آثار الوضوء:۱۳۶، صحیح مسلم:۲٤٦، احمد:۲/٤۰، ابن حبان:۱۰٤٦، بیهقی:۱/۵۷.

(3) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب تبلیغ الحلیة حیث یبلغ الوضوء :۲۵۰ احمد:۲/۳۷۱، ابن حبان:۱۰٤۵.

(4) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب مسح الراس کله:۱۸۵، صحیح مسلم:۲۳۵، ابوداود:۱۱۸، ترمذی:۳۲، ابن ماجه:٤۳٤، ابن حبان:۱۰۸٤

(5) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء النبی ﷺ وسنده صحیح.

نې د څنګلو نه جامې لرې کړې او تندی سره ئې په نزدې ویښتو او پټکی باندې مسح اوکړه او په دواړه جرابو هم (1) (مسلم وغیره).
ددې جواب امام احمد رحمه الله اوددوی ملګری دا ورکوی چه د سر په ابتدائی حصه باندې مسح کولو سره باقی پټکی باندې مسح کولو سره د ټول سر مسح اوشوه. او ددې ډیر مثالونه احادیثو کښې دی.
نبی کریم ﷺ به په پټکی او جرابو باندې مسح کوله. نو هم دا غوره ده.او په دې کښې بالکل ددې خبرې هیڅ دلالت نشته چه د سر په بعضې حصه باندې یا صرف د تندی په ویښتو باندې دې مسح اوکړی اوددې تکمیل دې په پټکی نه وی،والله اعلم.

د سر د څلورمې حصې مسح فرض ده

مسلک حنفی:- د سر مسح کول په اتفاق سره فرض ده.ځکه چه ددے ثبوت په نص صریحی سره دې خو په فرض مقدار کښې اختلاف دې.① داحنافو عالمانوپه نزد د سر د څلورمے حصې مسح کول فرض ده.که د سر د مخکښنۍ حصې وی او که د روستنۍ او که د ښی طرف څلورمے حصې وی اوکه د ګس طرف (تسهیل الهدایه شرح هدایه (٥٢/١).

د سرد مسحې تعداد:- بیا په دې کښې اختلاف دې چه د سر مسح به درې ځل وی یا یو ځل ؟ د امام شافعی رحمه الله اول مذهب دې (یعنی مسح به درې ځله وی) او امام احمد رحمه الله دویم مذهب دې (یعنی مسح به یو ځل وی)

د یوځل مسح کولو دلائل:- دلائل دا دی.عثمان بن عفان رضي الله عنه اودس دپاره کینی او په خپلو دواړو لاسونو درې ځله اوبه اچوی.ددې وینځلو نه پس بیا خوله کښې اوبه اچوی او پوزه کښې اوبه اچوی.بیا درې ځل مخ وینځی.بیا درې درې ځل دواړه لاسونه څنګلو سره وینځی.اول ښې اوبیا ګس.بیا دسرمسح کوی او بیا پښې درې درې ځل ویځی.اول ښئ او بیا ګسه.او بیا ئې فرمائی چه ما نبی کریم ﷺ په داسې اودس کولو لیدلې دې او اودس نه پس نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك ځما پشان داسې اوکړی اوبیا دوه رکعته مونځ ادا کړی او په زړه کښې خبرې اونکړی (دنیوی خیالات رانولی) نو د هغه ټول مخکښنی ګناهونه معاف شی(2)بخاری اومسلم او ابو داودکښې هم دې روایت کښې دسرمسح کولو سره داالفاظ هم دی چه دسرمسح دې یو ځل اوکړې شی(3)علی رضي الله عنه نه هم داشان مروی دی (4)

د درې ځل مسحې کولو دلیل:- او چه کوم خلق د سر مسح درې ځل ګنړی هغوئ د هغه حدیث مبارك نه دلیل نیسی چه درې درې ځل ئې د اودس اندامونه اووینځل (5). حضرت عثمان رضي الله عنه نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ اودس اوکړو او بیا داشان روایت دې او په هغې کښې په خوله کښې او پوزه کښې د اوبو اچولو ذکرنشته دې .او په هغې کښې دی چه بیا دوی درې ځل د سر مسح اوکړه او درې ځل ئې خپلې پښې وینځلې .او بیا ئې اوفرمائیل چه ما نبی کریم ﷺ په داسې اودس کولو لیدلی دې .او بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك داسې اودس اوکړی نو دا کافی دی.(6) خو حضرت عثمان رضي الله عنه نه چه کوم روایت په صحاح کښې مروی دې په هغې کښې د سرمسح یو ځل ثابت ده.

---

(1) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب المسح علی الناصیة والعمامة:٢٧٤، ابوداود:١٥٠، ابن ماجه:١٣٢٦، احمد:٢٤٨/٤، ابن حبان:١٣٤٧، بیهقی:٥٨/١.

(2) صحیح بخاری کتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثاثا:١٥٩، صحیح مسلم: ٢٢٦ ابوداود:١٠٦.

(3) ابوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء :١٠٨،

(4) بوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء :١١١، وسنده صحیح،نسائی:٩٢.

(5) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب فضل الوضوء الصلاة عقبة:٢٣٠.

(6) بوداود کتاب الطهارة باب صفة الوضوء :١١١، وسنده حسن

د سرمسح یو ځل مسنون ده

مسلک حنفي:- داحنافو په نیز د سر مسح یوځل ده پوره تفصیل دپاره اوګورئ (تسهیل الهدایه ۱/۲۵۱)۔

د پښو وظیفه وینځل دی:- ﴿اَرْجُلَكُمْ﴾ دلام زبر سره عطف دې. ﴿وُجُوْهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ﴾ باندې ماتحت دې د وینځلو حکم کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه به هم دا وئیلو او هم دا به ئې فرمائیل ..،[1] حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، حضرت حسن رحمه الله، حضرت مجاهد رحمه الله، حضرت ابراهیم رحمه الله، حضرت ضحاک رحمه الله، حضرت سدی رحمه الله، حضرت مقاتل بن حیان رحمه الله، حضرت زهری رحمه الله، حضرت ابراهیم تیمی رحمه الله، وغیره نه هم دا قول نقل دې. اوهم دا قرات دې [2]. اودا بالکل ظاهر دی چه پښې وینځل پکار دی. هم دا فرمان د سلفو دې.

د اودس کښې د ترتیب حکم:- اوهم ددې ځائې نه جمهورو د اودس ترتیب خودلې دې او په دې ئې استدلال کړې دې. صرف حضرت ابوحنیفه رحمه الله ددې خلاف دې او هغوئ اودس کښې ترتیب شرط نه ګڼړی. د دوی په نیز که څوک اول پښې اووینځی او بیا د سر مسح اوکړی او بیا لاسونه اووینځی اوبیا مخ اووینځي نودا هم جائز دی. ځکه چه آیت قرانی د دې آیتونو د وینځلو حکم کړې دې. د واو دلالت په ترتیب باندې نه کیږی.

دجمهورو جوابونه:- ①ددې جوابونه جمهورو ډیر ورکړی دی. یوخودا چه ﴿ف﴾ ترتیب باندې دلالت کوی د آیت مبارک الفاظو کښې مونځ کونکی ته د مخ وینځلو حکم ﴿فَاغْسِلُوْا﴾ نه کیږی. نو د مخ کم ازکم اوله حصه وینځل خوددې لفظونو نه ثابت شو. اوس دې ته د اندامونو وینځلو ترتیب د اجماع نه ثابت دې. او په هغې کښې خلاف نظر نشته دې. بیا چه ﴿ف﴾ د تعقیب دپاره ده اود ترتیب مقتضی ده اوپه یو بل داخله شوې ده نو د دې یو ترتیب منلو سره د بل د ترتیب انکار څوک هم نه کوی. بلکه یا خو ټول په ټوله د ترتیب قائل دی یا یو هم د ترتیب قائل نه دې. نو دا آیت مبارک یقینی طور په دی حجت دې چه د بل نه ترتیب منکردی.

②دویم جواب دادې چه واؤ ترتیب باندې دلالت نه کوی دا هم مونږ نه منو. بلکه دا ترتیب باندې دلالت کوی ځکه چه د نحویانو یو جماعت اود بعضو فقهاء کرامو مذهب دې نو بیادا څیز هم قابل غور دې چه بالفرض د لغت لحاظ سره ددې دلالت په ترتیب باندې هم نه کیږی خو شرعی طور چه کومو څیزونو کښې ترتیب کیدیشی په هغې کښې د دې دلالت د هغې په ترتیب باندې کیږی. صحیح مسلم شریف کښې حدیث مبارک دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم کله د بیت الله شریف طواف نه پس باب صفا نه اووتلو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا آیت ﴿اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ﴾ تلاوت کولو او وې فرمائیل چه څه د هغې نه شروع کوم چه کوم الله ﷻ مخکښې بیان فرمائیلی دی. نو صفا نه ئې سعی شروع کړه. [3]
نسائی کښې د رسول الله ﷺ دا حکم ورکول هم مروی دی [4] د هغې نه شروع کړه چې کومې نه الله تعالی د شروع کولو بیان کړې دې. ددې اسناد هم صحیح دی او د دې نه دا خبره معلومه شوه چه د کوم ذکر مخکښې وی هغه مخکښې کول او چه د کوم ذکر روستو وی هغه روستو کول واجب دی. نو ثابت شو چه داسې موقعو باندې شرعی طور ترتیب ثابت وی. والله اعلم.

---

[1]) الطبری: ۱۰/۵۵.

[2]) الطبری: ۱۰/۵۵،

[3]) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ :۱۲۱۸، ابوداود: ۱۹۰۵، ابن ماجه: ۳۰۷۴.

[4]) السنن الکبری للنسائی: ۳۹۶۸، وسنده صحیح :

③دریم جماعت جواب کښې وائي چه د لاسونو دڅنګلو سره د وینځلو حکم اود پښو د وینځلو حکم مینځ کښې د سر د مسح کولو حکم بیانول صفا دلیل دې د دې امر چه ددې نه مراد ترتیب باقي ساتل دي ګنی کلام به ئې داسې نه الټه کولو.

④ یو جواب د دې دا هم دې چه ابو داود وغیره کښې صحیح سندسره مروي دي چه نبي کریم ﷺ داودس اندامونه یو یو ځل اووینځل او بیا ئې اوفرمائیل دا اودس دې او د دې نه بغیر الله ﷻ مونځ نه قبلوي .اوس دوه صورتونه دي چه یاخو دې اودس کښې ترتیب وو یا نه وو. که اووئیلې شي چه د نبي کریم ﷺ دا اودس ترتیب سره وو یعني یو نه پس ئې بل اندام وینځلې دې نو معلوم شو چه کوم اودس کښې تقدیم او تاخیر وي او ترتیب په کښې نه وي او په هغې کوم مونځ اوکړې شي نوهغه مونځ نه قبلیږي .نو ترتیب واجب او فرض دې .اوکه دا اومنلې شي چه په دې اودس کښې ترتیب نه وو بلکه صرف د اندامونو وینځل وو ،مخکښې پښې وینځل وو ،بیا خوله کښې اوبه اچول وو ،بیامسح،بیا مخ وینځل وغیره نو عدم ترتیب به واجب شي.خوددې قائل امت کښې یو هم نشته دې.نوثابت شو چه اودس کښې ترتیب فرض دې .

په اودس کښې ترتیب سره د اندامونو وینځل سنت دې

مسلک حنفي:- د اودس په فرض اندامونوکښې د ترتیب مسئله مختلف فیه ده.① داحنافو عالمانو ﷭ په نزد د اودس په فرض اندامونوکښې ترتیب سنت دې.

① او زمونږ دلیل دا دې.چه د اودس دفرض اندامونوپه مینځ کښې "واو" ذکر دې.او داهل لغت په دې اجماع ده.چه واؤ د مطلق جمع دپاره راځي.نوکه مونږ دا هم تسلیم کړو.چه فاء دپاره د تعقیب راځي.نوددې مطلب به دا وي.چه د څلورواندامو د مجموعې وینځل به مانځه ته په اودریدوباندې مرتب وي.داسې نه چه په څلورواندامونوکښې به ترتیب وي. حالانکه کلام دڅلورواندامو په ترتیب کښې دې.اوپه څلورو اندامونوباندې واو داخل دې.او هغه د ترتیب فائده نه ورکوي.نوځکه مونږ وایو.چه د اودس په فرض اندامونو کښې ترتیب فرض نه دې.خو چه نبي ﷺ د قرآن پاك د ذکرکړې ترتیب موافق اودس کړې دې.نوځکه به په اودس کښې ترتیب سنت وي فرض نه.

دلته یو اشکال دې.هغه دا چه واو دپاره د جمع دې.په دې باندې د صاحب هدایه داجماع دعوی ټیك نه ده.ځکه چه بعضې حضرات واو مفید د ترتیب ګڼړي.او بعضې مفید د قران (اتصال)ابوعلي فارسي ذکرکړې دي.چه د نحویانو په دې باندې اجماع ده.چه واو دمطلق جمع دپاره دې.د نحو امام سیبویه په خپل کتاب کښې په اوولس ځایونو کښې ذکر کړې دي.چه واو د مطلق جمع دپاره راځي.نود علامه مرغیناني په دې باندې اعتماد کړې دې.او د اجماع دعوی ئې کړې ده.او د څو کسانو اختلاف مانع د اجماع نه دې. (تسهیل الهدایه (١٧٦)).

په پښو د مسحې کول:- د آیت ددې جملې یو قرات بل هم دې.﴿وَأَرْجُلَكُمْ﴾ دلام زیر سره او هم ددې نه شیعه حضراتو د په خپل قول دلیل نیولې دې چه په پښو مسح کول واجب دي.ځکه چه د هغوئ په نیز د دې عطف د سر په مسح دلالت کوي .د بعضو سلفو نه هم څه داسې اقوال په دلیل کښې دي چه د هغې نه د مسح د قول قائلیت معلومیږي.

په پښو د مسحې کولو دلائل ① په ابن جریر کښې دي چه موسی بن انس د حضرت انس ﷺ نه د خلقو موجودګۍ کښې اووئیل چه حجاج په اهوازکښې خپله خطبه کښې د اودس او طهارت احکامو کښې اووئیل چه مخ لاس وینځئ اود سرمسح کوئی او پښې وینځئ ځکه چه عام طور په پښو باندې پلیتي پریوځي.نو د پښو تلې اود پښو شاکانې اوګیټۍ ښه طریقې سره وینځئ.نو حضرت انس ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ رینښتونې اوحجاج دروغژن دې .الله ﷻ فرمائي چه ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ﴾ او د حضرت

انس ﷺ عادت وو چه کله به ئې د پښو مسح کوله نو دا به ئې بالکل لمدولې .هم د دوی نه مروی دی چه قران پاك په پښو د مسح کولو حکم دې .حضرت قتاده رحمه الله نه هم دا مروی دی .او د نبی کریم ﷺ سنت د پښو وینځل دی.

② حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه په اودس کښې دوه ځیزونه وینځل دی او په دوو باندې مسح کول دی. ② ابن علقمه رحمه الله، ابوجعفر رحمه الله، محمد بن علی رحمه الله، او یو روایت کښې د حضرت حسن ﷺ او حضرت جابر بن زید او یو روایت کښې ③ د حضرت مجاهد رحمه الله نه هم دا شان مروی دی. ④ حضرت عکرمه رحمه الله په پښو مسح کوله. ⑤ شعبی رحمه الله فرمائی چه د حضرت جبرئیل علیه السلام په معرفت د مسح حکم نازل شو .ددوی نه دا هم مروی دی چه آیا تاسو نه گورئی چه د کومو ځیزونو د وینځلو حکم وو په هغې خو د تیمم په وخت کښې د مسح کولو حکم اوشو اوچه په کومو ځیزونو د مسح کولو حکم ووهغه بالکل پریښودې شو. ⑥ حضرت عامر رحمه الله ته چا اوئیل چه حضرت جبرئیل علیه السلام په پښو دمسح کولو حکم راوړې وو نو دوی اوفرمائیل حضرت جبرئیل علیه السلام د مسح حکم سره نازل شوې وو. نو دا ټول آثار بالکل غریب دی او محمول دی په دې چې د دې حضراتو د مسحې نه مراد معمولی شان وینځل دی،ځکه چه سنت رسول نه ثابت دی چه د پښو وینځل واجب دی،

د جر د قراءت وجه:- یاد ساتئ چه (په ارجلکم) د زیرقرات خویاد مجاورت د کلام په وجه دې لکه ځنګه چه دعربو کلام دې چه ﴿جحر ضب خرب﴾ کښې اود الله ﷻ کلام کښې چه ﴿عٰلِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَّاِسْتَبْرَقٌ﴾. د عربو په لغت کښې دا دواړه الفاظو ته یو شان اعراب ورکول زیات زیات موندې شوی دی .حضرت امام شافعی رحمه الله د دې یو توجیه بیان کړې ده چې دا حکم په هغه وخت کښې دې چه کله په پښو جرابې وی .بعضې وائی چه د مسح نه مراد لږ شان وینځل دی.لکه ځنګه چه بعضو روایتونو کښې سنتو نه ثابت دی.الغرض د پښو وینځل فرض دی .اوددې نه بغیر به اودس مکمل نه وی.آیت مبارك هم دادی او احادیثو کښې هم دا شان دی.لکه ځنګه چه به مونږ اوس دا نقل کړو انشاء الله.

د مسحې نه مراد غسل خفیف دې:- بیهقی کښې دی چه حضرت علی بن ابوطالب ﷺ د ماسپخین مونځ نه پس بیټك کښې ناست وو او ترمازیګره پورې د خلقو کارونو کښې مشغول وو. اوبه ئې راوغوښتلې او د اوبو یو چونګ سره ئې د خولې اود سر او د دواړو لاسونو او پښو مسح اوکړه او بیا اودریدل او بچ شوې اوبه ئې اوڅکلې.اوبیا ئې اوفرمائیل چه خلق په ولاړه اوبه څکل مکروه ګنړی او ما نبی کریم ﷺ په داشان کولو لیدلې دې اونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا اودس دې د هغه چا چه بې اودسه نه وی [1]. (بخاری)

د شیعګان غلطی:- په شیعه ګانو کښې چې کومو کسانو د موزو مسح داسې ګرځولې ده لکه ځنګه چې جرابو مسح کوی دې خلقو یقینا غلطی کړې ده او خلق ئې په ګمراهئ کښې اچولې دی دغه شان هغه خلق هم ګمراه دی چه مسح او وینځل دواړه جائز ګرځوی.

ابن جریر رحمه الله ته په پښو د مسحو کولو د نسبت تردید:- اوچه کومو خلقو د امام ابن جریر رحمه الله متعلق خیال کړې دې چه هغوئ د احادیثو په بناء د پښو وینځل او د آیت قران په بناء په پښو مسح کول فرض کړې دی ،د هغوئ دا تحقیق غلط دې صحیح نه دې.تفسیر ابن جریر ځمونږ لاسونو کښې موجود دې د هغوئ دکلام خلاصه دا ده چه د پښو مږل واجب دی او اندامونوکښې دا واجب نه دی ځکه چه پښې په زمکه باندې د ښاورې نه ډکې شی نو ددې وینځل ضروری دی چه دې پورې څه لګیدلې وی چه هغه لرې شی .خو ددې مږلو دپاره هغه د مسح لفظ راوړې دې .اوهم په دې وجه بعضو ته دا شك شوې دې .

[1]) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب الشرب قائما: ٥٦١٥، ابوداود: ٣٨١٨، الشمائل: ٢١٠، احمد: ١/٧٨،

اوهغوئ دا گنړي چه د مسح او غسل تر مينځه دا شان جمع كوي حالانكه ددې هډو څه معنى نشته دې .مسح خو غسل كښې داخل ده كه مقدم وي اوكه مؤخر .نو حقيقت كښې د امام صاحب رحمه الله اراده هم هغه ده چه كومه ما ذكر كړې ده او په دې د نه پوهيدو په وجه اكثر فقهاء كرامو دا مشكل كړې دې .ما چه بار بار غور اوكړو نو ما باندې دا صفا ظاهر شو چه امام صاحب رحمه الله دواړو قراتونو كښې جمع تلاش كوي .نو د زير قرات يعنى مسح خو محمول كوي په ﴿ذلك﴾ باندې يعنى ښه طريقې سره په صفا كولو او د زبر والا قرات په غسل باندې يعنى وينځلو باندې.نو هغوئ وينځل او مړل دواړه واجب گنړي.چه زير والا او زبر والا دواړو قراتونو باندې په يو ځل عمل اوكړې شي.

هغه احاديث چه د ښپو وينځل ضروري گرځوي:- اوس هغه احاديث واورئې چه په هغې كښې د ښپو وينځل ضروري دي.امير المومنين حضرت عثمان بن عفان ﷺ ،امير المومنين حضرت على بن ابى طالب ﷺ ،حضرت ابن عباس ﷺ ،حضرت امير معاويه ﷺ،حضرت عبدالله بن زيد بن عاصم ﷺ ،حضرت مقداد بن معد يكرب ﷺ والا روايات مخكښې بيان شوى دى چه نبى كريم ﷺ د اودس كولو په وخت كښې خپلې ښپې مباركې اووينځلې يو يو ځل يا دوه دوه ځل يا درې درې ځل.دعمرو بن شعيب حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ اودس اوكړو او خپلې ښپې مباركې ئې يو ځل اووينځلې .او بيا ئې اوفرمائيل چه دا اودس دې او ددې نه بغير الله ﷻ مونځ نه قبلوى ([1]). بخارى اومسلم كښې دى چه يو ځل يو سفر كښې حضرت نبى كريم ﷺ روستو پاتې شوې وو ،هركله چه نبى كريم ﷺ راغلل نو مونږ زر زر اودس كولو ځكه چه د مازيگر وخت په تيريدو وو.مونږ زر زر په خپلو ښپو هسې اوبه اچولې نو نبى كريم ﷺ ډير په اوچت آواز اوفرمائيل چه خپل اودسونه كامل كړئ پونډې به په اوركښې سوځي (يعنى كومې پونډې چې اوچې پاتې شوى وى هغه به په اور كښې سوځوى) ([2]). يوبل حديث مبارك كښې دى چه د پونډو دپاره او تلو دپاره ويل دې د اور نه ([3])(بيهقى وحاكم).اويو روايت كښې دى چه گيټو دپاره ويل (هلاكت) دې د اور نه([4]) (مسند احمد) د يو سړى په ښپه كښې نبى كريم ﷺ د يو درهم هومره ځائې اوچ كتلو سره نبى كريم ﷺ اوفرمائيل خرابى ده پونډو دپاره د اور نه (مسنداحمد) ابن ماجه وغيره كښې دى چه څه خلقو اودس كول او د هغوئ پونډو ته په ښه طريقه اوبه نه وې رسيدلې نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل پونډو دپاره د اور نه خرابى ده .([5]) مسند احمد كښې هم د نبى كريم ﷺ دا الفاظ راغلى دى.ابن جرير رحمه الله كښې دوه ځل د نبى كريم ﷺ دا الفاظ وارد دى.راوى حضرت ابوامامه فرمائى چه بيا په جمات كښې يو هم داسې شريف او وضيع پاتې نشو چه هغه به خپلو پونډو ته ښه نه كتل .([6]) او يو حديث مبارك كښې دى چه نبى كريم ﷺ يو كس اوليدو چه مونځ ئې كولو او دهغه په پونده كښې د يو درهم هومره ځائې اوچ پاتې شوې وو. نو نبى كريم ﷺ هم دا اوفرمائيل،او بيا خو دا حالت وو چه د چا په ښپه كښې به لږ شان ځائې هم اوچ پاتې شو نو هغه به پوره اودس كولو.([7])

---

[1]) ددې تخريج مخكښې تير شوې دې

[2]) صحيح بخارى كتاب الايمان باب من رفع صوته بالعلم :٦٠، صحيح مسلم:٢٤١، ابوداود: ٩٧، ابن ماجه:٤٥٠، احمد:١٩٣/٢، ابن حبان:١٠٥٥، بيهقى:٦٨/١.

[3]) حاكم:١٦٢/١، احمد:١٩١/٤،.

[4]) احمد:٣٦٩/٣، وسنده صحيح.

[5]) احمد:٣٩٠/٣، وهو صحيح بالشواهد، مسندالطيالسى: ١٧٩٧، ابن ابى شيبة:٢٦/١، مسند ابويعلى:٢٠٦٥

[6]) الطبرى : ٧٣/١٠،

[7]) طبرانى : ٨١٠٩، مجمع الزوائد:٢٤/١، الطبرى : ٧٤/١٠).

نو ددې احادیثو نه ثابته شوه چه د پښو وینځل فرض دی که ددې مسح کول وی نو نبی کریم ﷺ به د ګېټو په اوچ پاتې کیدو دومره وعید او بیا د جهنم د اور وعید نه فرمائیلو. څکه چه مسح کښې ګېټو ته لاس رسول داخل نه دی.نو بیا خو د پښو د مسح هم هغه صورت وی چه کوم په جرابو د مسح کولودې .هم دا څیز امام ابن جریر رحمه الله د شیعه حضراتو مقابله کښې پیش کړې دې .صحیح مسلم کښې حدیث مبارك دې چه نبی کریم ﷺ یو کس اولیدو چه هغه اودس اوکړو اودهغه په پښه کښې د نوك برابر یوځائې اوچ پاتې شوې وو نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه واپس شه او په ښه طریقې سره اودس اوکړه.([1])بیهقی وغیره کښې هم دا حدیث مبارك دې.مسند کښې دی چه دوی یو مونځګزار په مونځ اولیدو چه د هغه په پښه دیو درهم هومره ځائې اوچ پاتې شوې دې نو دوی ورته د اودس د بیا کولو حکم اوکړو([2]).

حضرت عثمان رضی الله عنه نه چه د نبی کریم ﷺ کومه طریقه نقل ده په هغې کښې دا هم دی چه نبی کریم ﷺ د ګوتو مینځ کښې خلال هم اوکړو. سنن کښې دی چه حضرت صبره رضی الله عنه نبی کریم ﷺ نه د اودس باره کښې تپوس اوکړو نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه اودس ښه کامل کوه او پوره کوه،د ګوتو مینځ کښې خلال کوه ،او پوزه کښې اوبه اچوه،خو که د روژې په حالت کښې ئې نو دا بله خبره ده .([3])

په اودس کولو د اندامونو ګناهونه رژیدل:- مسند اومسلم وغیره کښې دی چه حضرت عمرو بن عبسه رضی الله عنه عرض اوکړو یارسول الله ﷺ ! ماته د اودس باره کښې خبر راکړه. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم یو کس د اودس اوبه واخلی او خوله کښې ئې واچوی او پوزه کښې ئې واچوی،نو د ده د خولې نه او پوزې نه ګناهونه رژیږی.اودې پوزه سونړکوی او مخ وینځی لکه څنګه چه دالله حکم دې نو دده دمخ ګناهونه اوږیږي ګناهونه،دې اوبو سره اورژیږی .بیا چه دې مسح کوی نو د ده دسر ګناهونه ددې د ویښتو نه اوبه څڅیدو سره اورژیږی.اوبیا چه دې کله خپلې پښې د الله ﷻ د حکم مطابق تر ګیټو پورې اووینځی نو دده د ګوتو نه د اوبو تلو سره دده ګناهونه معاف کیږی .بیا چې دې اودریږی او دالله ﷻ حمد و ثناء بیان کړی او دوه رکعته مونځ اوکړی نو دې د ګناهونونه دا سې پاك شی لکه چه دې نن پیدا شوې وی.ددې آوریدوسره حضرت ابو امامه رضی الله عنه حضرت عمرو بن عبسة رضی الله عنه ته اووئیل چه ښه غور اوکړه چه دوی څه فرمائی.نبی کریم ﷺ نه دوی هم دغه شان آوریدلی دی.آیا دا ټول هر څه انسان په یو مقام باندې حاصلوی.حضرت ابوامامه رضی الله عنه اوفرمائیل چه ائې عمرو رضی الله عنه ! څه بوډا شوې یم،څما هډوکی خل نه ،دوه ځل نه،درې ځل نه ،ما دا د نبی کریم ﷺ نه اووه ځل بلکه ددې نه هم زیات آوریدلی دی.د دې حدیث مبارك سند بالکل صحیح دې.

د صحیح مسلم دویم سند والا حدیث مبارك کښې دی چه بیا دې خپلې دواړه پښې وینځی لکه څنګه چه دالله ﷻ حکم دې .([4]) نو ثابته شوه چه دقران پاك حکم د پښو وینځلو دې.ابو اسحاق سبیعی رحمه الله حضرت علی رضی الله عنه نه په واسطه د حضرت حارث رضی الله عنه روایت کړې دې چه دوی اوفرمائیل دواړه پښې ګیټو سره وینځئ. لکه څنګه چه تاسو ته حکم شوی دې.

ددې نه دا هم معلومه شوه چه په کوم روایت کښې حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ خپل دواړه قدمونه خپل پیزار مبارك کښې لامده کړل.نوددې نه مراد په پیزار مبارك کښې لرشان وینځل

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب وجوب استیعاب جمیع اجزاء محل الطهارة:٢٤٣.
[2]) احمد: ١٤٦/٣، ابوداود کتاب الطهارة باب تفریق الوضوء:١٧٣، وهوصحیح،ابن ماجه:٦٦٥، مسندابویعلی : ٢٩٤٤.
[3])ابوداود کتاب الصیام باب الصائم یصب علیه الماء من العطش ویبالغ فی الاستنشاق:٢٣٦٦، وسنده صحیح ترمذی:٧٨٨، ابن ماجه:٤٠٧.
[4]) احمد:١١٢/٤، صحیح مسلم: کتاب الصلاة المسافرین باب اسلام عمرو بن عبسه:٨٣٢.

دی .اوکه پیزار اوچپل وغیره په پښو وی نو پښې وینځلې شی .غرض دا چه دا حدیث مبارك هم د وینځلو دلیل کیښې دې.البته ددې نه څه وسوسه او وهم هغه خلقو ته کیږی چه کوم خلق حد نه تیریږی دغه شان بل حدیث مبارك کښې دی چه نبی کریم ﷺ د یو قوم په هغه ځائې کښې اودس مات کړو چه کوم ځائې به هغوئ خپل گند اچولو(چې پښتو کښې ورته ډیران وائی)، او بیا ئې اوبه راوغوښتلې اوخپل پیزار مبارك ئې مسح کړل .(١) خو دا حدیث مبارك نورو سندونو سره مروی دې .اوپه هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ په خپلو جرابو مسح اوکړه (٢) نو په دې کښې داسې جمع کیدیشی چه جرابې ئې پښو کښې وې .او په هغې نعلین مبارك وو. او په دې دواړو نبی کریم ﷺ مسح اوکړه. هم دا مطلب د دې حدیث مبارك دې.

مسند احمد کښې اوس بن ابواوس نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ ځما په مخکښې اودس اوکړو اوبه خپلو پښو مبارکو ئې اودس اوکړو او مونځ ته اودریدل.هم دا روایت بل سند سره مروی دې،په هغې کښې د نبی کریم ﷺ د گند په ځائې اودریدل او اودس ماتول او بیا اودس کول او په پښو مبارکو اودواړو پښو مسح کول ذکر دی(٣)

د امام ابن جریر رحمه الله تاویل:-امام ابن جریر رحمه الله دا حدیث راوړې دې اوبیا فرمائی چه دا محمول دی په دې باندې چه په هغه وخت کښې د نبی کریم ﷺ رومبې اودس وو نو نویو مسلمان دا څنگه قبلولې شی چه دالله ﷻ په فریضه کښې او د پیغمبر ﷺ په سنتو کښې دې تعارض وی.اوالله ﷻ یو څه اووائی او پیغمبر ﷺ بل څه وائی.نود نبی کریم ﷺ دوامی فعل نه د نبی کریم ﷺ پښې وینځل په طور فرض ثابت دی .او د آیت مبارك صحیح مطلب هم دا دې.نو چه د چا غوږونو ته د الله ﷻ دا حکم اورسی نو په هغه دالله ﷻ حجت پوره شو. چونکه د زور قرات نه د پښو وینځل او د زیرقرات نه هم په دې باندې محمول کول د فرضیت قطعی ثبوت دې

په جرابو مسح کول:- په دې وجه بعضو سلفو دا هم وئیلی دی چه دې آیت مبارك سره په جرابو مسح کول منسوخ شو. اگر چه یو روایت حضرت علی رضی الله عنه نه داشان مروی دې.خو د هغې اسناد صحیح نه دی.بلکه د دوی نه پخپله صحت سره ددې خلاف ثابت دی .او چه د چا هم دا خیال دې نو د هغونی دا خیال صحیح نه دې.بلکه ددې آیت مبارك د نازلیدو نه پس نبی کریم ﷺ نه په جرابو مسح کول ثابت دی په په مسنداحمد کښې د حضرت جریر بن عبدالله بجلی رضی الله عنه قول دې چه د سورة مائده نازلیدو نه پس مسلمان شوې وو چې د خپل اسلام راوړو نه پس ما پیغمبر علیه السلام په جرابو په مسح کولو لیدلی وو(٤)- بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت جریر رضی الله عنه اودس مات کړو او بیا ئې په خپلو جرابو مسح اوکړه،ددوی نه تپوس اوشو چه تاسو داسې ولې کوئی ؟ نو وې فرمائیل چه هم داشان ما نبی کریم ﷺ هم لیدلې دې (٥).

د حدیث راوی حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائی چه خلقو ته به دا حدیث ډیر عجیبه معلومیږی ځکه چه د حضرت جریر اسلام راوړل د سورة مائده نه پس وو. د احکامو په لویو لویو کتابونو کښې په جرابو مسح کول د نبی کریم ﷺ نه ثابت دی .

---

[1]) الطبری: ٧٥/١٠،

[2]) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب المسح علی الخفین :٢٧٣، ابوداود:٢٣، ترمذی:١٣، ابن ماجه: ٣٠٦.

[3]) احمد: ٨/٤، معرفة الصحابة:٩٧٨، طبرانی :٦٠٧،

[4]) احمد: ٣٦٣/٤، وهو صحیح بالشواهد،

[5]) صحیح بخاری کتاب الصلاة باب صلاة فی الخفاف:٣٨٧، صحیح مسلم:٢٧٢، ابوداود:١٥٤، ترمذی:٩٣ ابن ماجه:٥٤٣، احمد:٣٦٤/٥، ابن حبان:١٣٣٦.

اوس د مسح موده وغيره .د هغې د ذکر کولو دا ځائې نه دې .د احکامو کتابونوکښې ددې تفصيل موجود دې.

په سختو جرابو باندې مسح کول جائز ده

مسلک حنفي:- د احنافو عالمانو په خپل مينځ کښې په جورابو باندې مسح کولو کښې اختلاف دې امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائي چه په جورابو باندې مسح جائز نه ده مګر دا چه مجلدې وي يعنې لاندې باندې ترې څرمن لګيدلې وي يا منعلې وي يعنې لاندې ترې څرمن لګيدلې وي او صاحبين فرمائي چه په جورابو باندې مسح جائز ده خو چې سختې وي.يعنې که جوربين د داسې ډېلې کپړې وي.چه بغير د تړلو نه په پنډئ باندې ايساريږي.اوپه هغې کښې مزل کول اوسفر کول ممکن وي.نودا جوربين د موزو مشابه شوې.نولکه څنګه چه په موزو مسح جائزده.دغه شان به په دې هم جائزوي.اوپه دې کښې د صاحبينو قول راجح دې يعنې په جرابو باندې مسح جائز ده خوچې سختې وي او تګ په کښې کولې شي.(تسهيل الهدايه (١٧١١)

د رافضيانو ترديد:- رافضيانو هم په دې کښې اختلاف کړې دې او ددې هغوئ سره هيڅ دليل نشته دې.صرف جهالت او ضلالت دې.پخپله د حضرت علي رضي الله عنه يو روايت صحيح مسلم کښې دې (١). خو روافض هغه نه مني.لکه څنګه چه د حضرت علي رضي الله عنه په هغه حديث مبارک کښې چې په مسلم او بخاري کښې دې د نکاح متعه ممانعت ثابت دې (٢).خو شيعه حضرات دا مباح ګڼړي هم داشان دا آيت مبارک د دواړو په وينځلو دلالت کوي .اوهم دا امر د نبی کريم صلی الله عليه وسلم متواتر احاديثو نه ثابت دی.خو شيعه حضرات ددې مخالف دی.فی الواقع دې مسائلو کښې ددوی لاسونه د دليل نه خالي دی.والله

لشيعه ګانو بله غلطه نظريه:- دغه شان دې خلقو د آيت مبارك او سلف صالحينو دکعبين باره کښې هم خلاف کړې دې ،هغوئ وائي چه دهر قدم په شا يو ګيټئ وی،نو ددوی په نزد هر قدم کښې يو کعب يعنی ګيټئ وی .اود جمهورو په نزد دګيټئ هغه هډوکی چه دپنډئی او قدم په مينځ کښې راوتلی وی هغه کعبين دی .د حضرت امام شافعي رحمه الله فرمان دې چه د کومو کعبينو ذکر دلته شوې دې دا د ګيټئ دوه هډوکی دی چه يو طرفته او بل طرفته لړ شان ښکاره دی او هم په يو قدم کښې کعبين دی،او دخلقو په عرف کښې هم د ادی.اود حديث مبارک دلالت هم په دې باندې دې.

بخاری او مسلم کښې دی چه حضرت عثمان رضي الله عنه د اودس کولو په وخت کښې خپله ښئ پښه کعبينو سره اووينځله،بيا ئې ګسه پښه اووينځله،(٣)دغه شان بخاری شريف کښې تعليقا په صيغه د جزم او صحيح ابن خزيمه او سنن ابو داود کښې دی چه خمونږ طرفته متوجه کيدو نه پس نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل چه خپل صفونه درست کړئ،درې ځل ئې دا اوفرمائيل،او بيا ئې قسم اوخوړو چه په الله قسم تاسو خپل صفونه درست کوئ ګنی الله ﷻ به ستاسو زړوه کاږه کړی.حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه راوی وائی چه دا اوشو چه هر سړی به د خپل ملګری ګيټئ سره ګيټئ او او اوګې سره اوګه يو ځائې کوله،(٤)ددې روايت نه صفا معلومه شوه چه کعبين د هغه هډوکی نوم نه دې چه د قدم شا طرفته وی.څکه چه د هغې يو ځائې کول د دوؤ سړو دپاره ممکن نه دی.بلکه دا هغه دوه هډوکی دی چه د پنډئی په خاتمه کښې دی ،او هم دا د اهل سنت مذهب دې.

---

(١) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب التوقيت فى المسح على الخفين:٢٧٦.

(٢) صحيح بخارى كتاب النكاح باب نهى النبى ﷺ عن نكاح المتعة اخيرا: ٥١١٥، صحيح مسلم :١٤٠٧، ترمذى:١٧٩٤، ابن ماجه:١٩٦١، ابن حبان:٤١٤٠ بيهقى:٢٠١/٧.

(٣) صحيح بخارى كتاب الوضوء باب الوضوء ثلاثا ثلاثا:١٥٩

(٤) صحيح بخارى كتاب الاذان باب الزاق المنكب المنكب والقدم بالقدم فى الصف تعليقا قبل حديث:٧٢٥، ابوداود:٦٦٢ دارقطنى:٢٨٢/١.

ابن ابی حاتم کښې يحيى بن حارث نه منقول دی چه د زيد کوم ملګرى شيعه قتل شوی وو هغوئ ما کتلي وو ،نود هغوئ کیتي مې د دقدم په شا اوليدې ،دا د دوی لږ قدرتی سزا وه چه د دوی د مرګ نه پس ظاهره شوه ،او د حق د مخالفت او د حق د پټولو سزا ورته ملاؤ شوه.

قوله تعالى:: وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ

دتيمم حکم:- دې نه پس د تيمم صورتونه اود تيمم طريقه هم بيان شوې ده،ددې پوره تفسير په سورة نساء کښې تيرشوې دې،په دې وجه دې ځائې کښې نه بيانيږى .د تيمم د آيت شان نزول هم هلته بيان شوې دې.

دعائشې ﷺ هار روکيدل:- خواميرالمومنين فى الحديث حضرت امام بخاري ﷫ ددې آيت متعلق په خصوصيت سره يو حديث مبارك نقل کړی دی هغه واورئ. حضرت عائشه ﷞ بيان فرمائي چه ځما د غاړې هار په بيداء کښې پريوتو ،مونږ مدينې ته داخليدو والا وو چه نبی کريم ﷺ خپله سورلى اودروله او ځما په غيږ کښې ئې خپل سرمبارك کيخودو او اوده شو.په دې کښې ځما پلار حضرت ابوبکرصديق ﷛ راغلو او ما ته په غصه شو چه تا هار ورك کړو او خلق دې ايسار کړل.او په ما ئې ځوکنداړې لګولې اودې سره ماته تکليف کيدو،خو په دې خيال نه خوزيدم چه د نبی کريم ﷺ خوب کښې به خلل راشي.هرکله چه نبی کريم ﷺ پاسيدو او د سحرد مونځ وخت شو او اوبه تلاش کړې شوې نو اوبه ملاؤ نشوې په دې باندې دا آيت مبارك نازل شو. حضرت اسيد بن حضير اوفرمائيل چه ائې آل ابوبکر ! الله ﷻ تاسو خلق بابرکت پيدا کړی يئ،تاسو دوی دپاره ټول په ټوله بابرکت يئ ([1]).

قوله تعالى:: مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ

په امت باندې اسانتيا:- بيا بيان فرمائي چه الله ﷻ تاسو باندې څه تنګى نه راولی بلکه تاسو دپاره دين آسانوی.سخت او مشکل کوی ئې نه ،حکم خو دا وو چه تاسو اوبو سره اودس کوئى خو کله چه اوبه نه وی يابيمارى وی نو تاسوته د تيمم کولو اجازت دې.باقى احکام د احکامو په کتابونو کښې اوګورئى.بلکه د الله ﷻ غوښتنه دا ده چه هغه تاسو پاك کړئى او تاسو ته پوره پوره نعمتونه درکړی.چه تاسو د هغه په رحمت باندې شکر ادا کړئى او د هغه په توسيع احکام اود هغه ذات په رحمت اواجازت باندې د هغه شکر ادا کړئى .

د اودس نه پس دعا کول:- د اودس د ذکر کولو نه پس د الله رسول ﷺ يو دعا اوکړه اوهغه د دې آيت مبارك ماتحت ده.مسند سنن او صحيح مسلم کښې د عقبه بن عامر ﷛ نه روايت دې چه مونږ به نمبر په نمبر اوښان څرول،څه په خپل نمبر کښې دماسختن په وخت کښې لاړم نو څه ګورم چه نبی کريم ﷺ ولاړ دې خلقو ته څه فرمائى ،چه هرکله څه هلته اورسيدم نو ما دا واوريدل چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم کس په ښه شان اودس اوکړی او بيا دوه رکعته مونځ اداکړی نو دده دپاره جنت واجب شو. ما اووئيل چه واه واه دا څه ښه خبره ده،ځما نه مخکښې يو صاحب ناست وو ،هغه چه دا واوريدل نو وې وئيل چه د دې نه مخکښې نبی کريم ﷺ کومه خبره کړې ده هغه ددې نه هم بهتره ده.ما چه کله غور اوکړو نو هغه حضرت عمرفاروق ﷛ وو.وې فرمائيل چه ته اوس اوس راغلې ستا نه مخکښې چه نبی کريم ﷺ څه فرمائيلى دى (هغه دادى) چه کله يو سړې ښه شان سره اودس اوکړی بيا ﴿اشهدان لااله الا الله واشهدان محمداعبده ورسوله﴾ اووائى نو دده دپاره د جنت اته واړه دروازې بيرته شى.چه په کومه داخليدل غواړې نوداخل دې شى ([2]).

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة المائدة باب قوله(فلم تجدا ماء فتيمموا صعيدا طيبا):٤٦٠٨.

[2]) صحيح مسلم کتاب الطهارة باب الذکر المستحب عقب الوضوء:٢٣٤، ابوداود: ١٦٩، باب الخروج الخطايا مع ماء الوضوء: ٢٤٤، ترمذی :٢،مؤطا امامالک:٣٢/١، احمد: ٣٠٣/٢، ابن حبان: ١٠٤٠.

په اودس د گناهونو معاف کیدل:- اویو روایت کښې دی چه کله ایمان او اسلام والا اودس دپاره کینی نو کله چه دې مخ وینځی نو د سترگو ټول گناهونه اوبو سره یا د اوبو آخری څاڅکی سره لاړشی ،دغه شان دلاسونو د وینځلو په وخت کښې دلاسونو ټول گناهونه لاړشي او دغه شان د پښو وینځلو سره د پښو ټول گناهونه لاړ شي او دې دگناهونو نه بالکل پاک شی .(١)

ابن جریر کښې دی چه کوم سړې اودس اوکړی او کله دې خپل لاسونه یا پښې وینځی نو دده گناهونه لرې شی،دمخ وینځلو سره دده نه گناهونه لاړشي ،د سر مسح کولو سره د ده گناهونه لاړشي،د پښو وینځلو سره ددې گناهونه لاړشي.بل سند کښې دسر د مسح ذکر نشته دې .(٢)ابن جریر کښې دی چه کوم سړې به شان سره اودس اوکړی اومونځ دپاه اودریږی نو دده د غوږونو نه،دده دلاسونو نه ،دده د سترگو نه او دده د پښو نه ټول گناهونه جدا شی (٣)صحیح مسلم شریف کښې دی چه اودس نیم ایمان دې.الحمدلله وئیلو سره د نیکئ چابړې ډك شی،قران یا ستا د موافقت دپاره دلیل دې یا ستا خلاف دلیل دې،هر سړې سحر سحر د خپل نفس خریدو فروخت کوی،نو یا خو خپل ځان آزاد کړی یا هلاك کړی(٤) اوحدیث مبارك کښې دی چه د حرام مال صدقه الله ﷻ نه قبلوی ،اوبې اودسه مونځ نه قبلیږی (٥).(صحیح مسلم). دا روایت ابوداود ،طیالسی،مسند احمد ،نسائی،ابن ماجه کښې هم دې (٦).

وَاذْكُرُوْا				
او یاد کړئ				
اود الله تعالی هغه				
نِعْمَةَ اللهِ	عَلَيْكُمْ	وَمِيْثَاقَهُ	الَّذِيْ	وَاثَقَكُمْ
نعمت دالله	په تاسو باندې	او وعده د هغه	هغه	چې محکموالې کړې دې الله ستاسوسره
نعمتونه یاد کړئ اکوم چې ئې په تاسو کړې دی اوستاسو نه یې چې کومه پخه وعده اخستې ده(هغه مه هیروئ)				
بِهٖٓ ۙ	اِذْ قُلْتُمْ	سَمِعْنَا	وَاَطَعْنَا ۡ	وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ
په هغې ایعنی کله چې اووئیل تاسو	اووریده مونږ	اواومنله مونږ	اواویریږئ دالله نه	بیشکه الله
څه وخت چې تاسواوؤئیل چې مونږ واوریدل او مونږ اومنل | اوالله ﷻ نه ویره کوئ | او الله ﷻ				
عَلِيْمٌۢ	بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝	يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	كُوْنُوْا
ښه عالم دې	په رازونو د زړونو	ائې هغه کسانو	چې ایمان مو راوړې دې	اوسیږئ
دزړونو په پټوخبروهم خبر دې | ....ائې دایمان خاوندانو ! دالله دپاره				

---

(١) احمد:٢٣٤/٤، ددې سند صحیح لغیره درجه کښې دې
(٢) احمد:٢٣٤/٤، ددې سند صحیح لغیره درجه کښې دې
(٣) الطبری : ٨٦/١٠، احمد: ٢٥٢/٥، وسنده ضعیف.وهو صحیح بالشواهد مجمع الزوائد: ٢٢٣/١.
(٤) صحیح مسلم کتاب الطهارة باب فضل الوضوء: ٢٢٣، ترمذی : ٣٥١٧، عمل الیوم واللیلة: ١٦٩، ابن ماجه: ٢٨٠، احمد:٣٤٢.
(٥) صحیح مسلم کتاب الطهارة : باب وجوب الطهارة للصلاة :٢٢٤، ترمذی: ١، احمد:٢٠/٢، بیهقی :٤٢/١.
(٦) احمد:٧٤/٥، ابوداؤد: کتاب الطهارة: باب فرض الوضوء:٥٩، وسنده صحیح،نسائی: ١٣٩، ابن ماجه:٢٧١.

قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ

محکم ولاړ | دپاره دالله | گواهي کونکي | په انصاف سره | اونۀ دی کړي باعث تاسو | دشمني

په سمه لار قائم اوسئ | او په انصاف سره گواهي ورکوئ | او دیوې ډلې دشمني دې تاسو

قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ اِعْدِلُوْا ۖ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۚ

دیو قوم | په دې خبره | چې اونۀ کړئ انصاف تاسو | انصاف کوئ | دا انصاف | زیات نزدې دې | تقوی ته

په ظلم کولو باندې آماده نکړي | .... همیشه انصاف کوئ | داکار پرهیزگارۍ ته ډیر نزدې دې

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌ ۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللّٰهُ

اواوویریږئ دالله نه | بیشکه الله | خبردار دې | په هغو عملونو | چې کوئ ئې تاسو | وعده کړې ده الله

اوالله ﷻ نه ویریږئ | بیشکه الله ﷻ ستاسو دټولو اعمالو نه خبر دې | .... الله هغه خلقو سره

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ

دهغه کسانو سره | چې ایمان راوړې | او عمل اوکړې نیک | دې دهغوئ دپاره | مغفرت

چې ایمان ئې راوړې دې | او نیک عملونه کوی دبښنې .... اود دلوئې بدلې

وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ

اوبدله | لویه | اوهغه کسان | چې کفر ئې اوکړو | اودروغ ئې اوګڼړل | آیتونه زمونږ | دغه کسان

وعده کړې ده | ...... اوچا چې انکار کړې دې | اوزمونږ آیتونه ئې دروغ گڼړلی دی | دغه کسان

اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿١٠﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ

ملګرې د دوزخ دی | اې هغه کسانو | چې ایمان موراوړې دې | یادکړئ | احسان د الله

جهنمیان دی | .... اې مومنانو ! دالله ﷻ هغه احسان یادکړئ | څه وخت چې یوې

عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَّبْسُطُوْٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ

په تاسو | چې کله اراده اوکړه | یو قوم | چې را اوږده کړې | تاسو ته | لاسونه خپل

یوې ډلې په تاسو باندې د لاس اوچتولو اراده اوکړه ....

فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَعَلَى اللّٰهِ

نو منع کړل الله | لاسونه دهغوئ | ستاسو | نه | او اوویریږئ دالله نه | او خاص په الله باندې

نو الله دهغوئ لاسونه ستاسونه بند کړل | اوالله ﷻ نه ویره کوئ | او په الله ﷻ باندې دې

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١١﴾

توکل پکار دې | مومنانو لره |

مومنان بهروسه اوکړی

قوله تعالی: ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُم بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾

د عدل او انصاف حکم:- الله تعالی دا عظیم دین او خپل رسول ﷺ راولیږل او الله ﷻ په دې امت ډیر لوئې احسان اوکړو او اوس ورته هغه یادوی، اوددې وعدې د مضبوطولو هدایت ورته کوی. اودا وعده مسلمانانو دالله ﷻ د پیغمبرد تابعدارئی او مدددکولو، دین باندې د قائم اوسیدو، ددې د قبلولو او نورو ته د دې درسولو وه. د اسلام راوړلو په وخت کښې به هرمومن ددې د بیعت کولو اقرار کولو، نو د صحابه کرام ﷺ الفاظ دی چه مونږ نبی کریم ﷺ نه بیعت اوکړو چه مونږ به آورو اومنو به. که زړه مو غواړی اوکه نه. اګرچه مونږ ته نورو باندې ترجیح ورکړې شي اودا چې د یو لائق سړی نه به مونږ یو کار نه اخلو یعنی هغه به د خپلې عهدې او منصب نه نه معزوله کوو. (١)

دایمان راوړلو ترغیب:- ①دالله ﷻ ارشاد دې چه تاسو ولې ایمان نه راوړئی؟ حالانکه تاسو ته د الله رسول ﷺ د ایمان راوړلو دعوت درکوی اوهغه ستاسو نه وعده اخستې ده که تاسو ته یقین وی. ②داهم وئیلې شوی دی چه دې آیت مبارك کښې یهودو ته یادولې شی چه ستاسو نه د نبی کریم ﷺ د تابعدارئی وعدې اخستې شوی دی، بیاددې څه مطلب چه تاسو نبی کریم ﷺ نه منئ؟ ③دا هم وئیلې شوی دی چه د حضرت آدم ﷺ د شا نه د راتلو په وخت کښې چه الله ﷻ ستاسو نه کومه وعده اخستې وه هغه ورته یادوی اودا ئې فرمائیلی وو چه آیا څه ستاسو رب نه یم؟ ټولو اقرار کړې وو چه مونږ په دې باندې ګواه یو. لیکن رومبې قول زیات صحیح دې. حضرت سدی رحمه الله او حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه هم دا مروی دی، او امام ابن جریر رحمه الله هم دې ته مختار وئیلی دی. په هر حال کښې انسان ته پکار دی چه د الله ﷻ نه ویریږی، ځکه چه الله ﷻ د زړونو او سینو رازونو نه ښه واقف دې.

قوله تعالی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾

په اولاد کښې عدل کول:- ائې ایمان والو! خلقو ته د خودنې دپاره نه بلکه د الله ﷻ دپاره په حق قائم اوسئ او عدل سره صحیح ګواه جوړ شئ. بخاری او مسلم شریف کښې د حضرت نعمان بن بشیر ﷺ نه روایت دې چه څما پلار ماته یو عطیه راکړې وه، څما مور عمره بنت رواحه ﷺ اووئیل چه څه به تر هغه وخت پورې مطئمنه نشم چه ترڅو ته په دې نبی کریم ﷺ ګواه نکړې. څما پلار د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او ټوله واقعه ئې ورته بیان کړه نو نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه آیا تا خپل نور اولاد ته هم دغه شان عطیې ورکړې ده؟ نو هغه اووئیل چه نه، نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه د الله ﷻ نه ویریږه اوخپل اولاد کښې عدل کوه او څه ظلم ګواه نه جوړیږم. نو څما پلار هغه صدقه واپس کړه. (٢)

قوله تعالی: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا﴾

د دشمنئ په وجه د عدل نه نه اوړیدل:- بیا فرمائی چه د دښمنئ په وجه د عدل نه مه روستو کیږئی. که دوست وی اوکه دښمن وی تاسو ته پکار دی چه د عدل نه کار واخلئ. دا تقوی ته زیات نږدې دې

قوله تعالی: ﴿هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾

د هو د ضمیر مرجع:- د ﴿هو﴾ ضمیر مرجع باندې دلالت فعل کړې دې. لکه ددې مثال قران پاك کښې نوروځایونوکښې هم شته. اوکلام عرب کښې هم شته دې، لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا ۖ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ﴾ یعنی که تاسویوکور ته د تلو اجازت اوغواړئی اواجازت درته ملاو

---

(١) صحیح بخاری کتاب الفتن باب قول النبی ﷺ سترون بعدی اموراتنکرونها: ٧٠٥٦، صحیح مسلم: ١٨٤٠، احمد: ٣٢١/٥، بیهقی: ١٤٥/٨.

(٢) صحیح بخاری کتاب الهبة باب الاشهاد فی الهبة: ٢٥٨٧، صحیح مسلم: ١٦٢٣، مؤطا امام مالک: ٧٥١/٢، ابن حبان: ٥١٠٠، بیهقی: ١٧٦/٦.

نشي،بلکه اوونیلې شي چه واپس شئ نو تاسو واپس لاړشئ اوهم دا ستاسو دپاره زیاته پاکي ده نو دلته هم د ﴿هو﴾ ضمیر مرجع مذکور نه دې خو د فعل دلالت موجود دې،یعني واپس کیدل .هم داشان پورتني آیت مبارك کښې یعني عدل کول،دا هم یاد ساتئ چه دلته د ﴿أَقْرَبُ﴾ صیغه داسې موقع باندې ده چه بل طرفته هیڅ څیز نشته دې،لکه څنګه چه آیت مبارك کښې دی چه ﴿أَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ او لکه څنګه چه د حضرت عمر فاروق ؓ وینا چه ﴿انت افظ واغلظ من رسول الله صلى الله عليه وسلم﴾ (١) دالله ﷻ نه ویریږه هغه ستا د عملونونه باخبردې،هغه به ستا خیر او شر پوره بدله درکوی.هغه پاك ذات ایمان والو،نیکانو خلقو سره د دوی دګناهونو بخښلو او دوی ته د اجر عظیم ورکولو او د جنت ورکولو پوره وعده کړې ده.یعني دوی به دا اصل کښې جنت د الله ﷻ په فضل سره حاصلوی .خو د رحمت د توجه سبب به د دوی نیك اعمال وی،نو حقیقت کښې هر لحاظ سره قابل تعریف او قابل ستائش الله ﷻ دې .اودا ټول هرڅه د الله ﷻ فضل اوکرم دې .دحکمت او عدل تقاضا هم دا وه چه ایماندارو او نیکانو خلقو ته جنت ورکړی،او کافران جهنم ته اولیږی،نو هم داشان به کیږی.

قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

د ایت شان نزول:- اوبیا خپل یو بل نعمت وریادوی، د هغې تفصیل دا دې حضرت جابر ؓ فرمائی چه نبی کریم ﷺ یو ځائې کوز شو او خلق یو خوا بل خوا د سیورو تلاش کښې شو،نبی کریم ﷺ خپله وسله اوویستله او یو ونې ته ئې زوړنده کړه،یو اعرابی راغلو او هغه د نبی کریم ﷺ توره خپل لاس کښې واخسته،او د نبی کریم ﷺ مخکښې اودریدو او وې ونیل چه اوس وایه تا به څما نه څوك خلاصوی ؟ نو نبی کریم ﷺ جواب کښې اوونیل چه الله ﷻ.هغه بیا دا سوال اوکړو او نبی کریم ﷺ ورته بیا هم دا جواب ورکړو،په دریم ځل جواب سره دده لاس نه تورا اوغرزیده.نو نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ؓ ته آواز اوکړو،اوکله چه هغوئ راغلل نو نبی کریم ﷺ ورته ټوله واقعه بیان کړه،اعرابی په هغه وخت کښې هم موجود وو. خو نبی کریم ﷺ د هغه نه هیڅ بدله وانخستله. حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه څه خلقو په دهوکه نبی کریم ﷺ قتل کول غوښتل او هغوئ د اعرابی د دې دپاره لیږلې وو.خو الله ﷻ هغه ناکام او نامرادکړو (٢)،فالحمد لله.

ددې اعرابی نوم صحیح احادیث کښې غورث بن حارث راغلې دې .حضرت عبدالله ابن عباس ؓ نه مروی دی چه یهودیانو نبی کریم ﷺ او د نبی کریم ﷺ د ملګرو د قتل کولو ارادې سره په خوراك کښې زهر ګډ کړل او دوی ته ئې دعوت ورکړې وو خو الله ﷻ په دې نبی کریم ﷺ خبر کړو. او دوی ټول بچ شو. دا هم ونیلې شوی دی چه کعب بن اشرف او دده یهودی ملګرو نبی کریم ﷺ خپل کور ته رابلل او دوی ته ئې تکلیف رسول غوښتلی وو.

د نبی کریم ﷺ د قتل مختلفې منصوبې:- ابن اسحاق رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد د نبی نضیر هغه خلق وو چه کومو د ژرندې کانړې د پورته قلعې نه په نبی کریم ﷺ راغورزول غوښتلی وو.او نبی کریم ﷺ د عامری خلق د دیت اخستو دپاره هغوئ ته ورغلې وو نو دې شریرانو عمرو بن حجاش بن کعب په دې کار کولو راضی کړې وو.خو الله ﷻ لار کښې نبی کریم ﷺ د دې شریرو د شرارت نه خبر کړل.نبی کریم ﷺ خپلو اصحابو ؓ سره واپس شو. هم د دې ذکر په دې آیت مبارك کښې دې .مومنانوته پکار دی چه

---

١) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق: باب صفة ابلیس وجنوده: ٣٢٩٤، صحیح مسلم: ٢٣٩٦.

٢) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الرقاع: ٤١٣٥، صحیح مسلم: ٨٤٣، بتصرف یسیر؛عبدالرزاق : ١٨٥/١. احمد: ٣٦٤/٣، ابویعلی : ١٧٧٨، ابن حبان: ٣٨٨٣.

په الله ﷻ بهروسه اوساتی. کفایت کولو والا او حفاظت کولو والا صرف هغه الله ﷻ دې. دې نه پس نبی کریم ﷺ د الله ﷻ په حکم د بنو نضیر محاصره اوکړه اوخه خلق ئې قتل کړل او باقي جلاوطن کړې شو.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَاءِيلَ

| اوپه تحقیق | اخستلې وه الله | پخه وعده | دنبی اسرائیلو نه

او الله ﷻ د بنی اسرائیلو نه پخه وعده اخستې وه

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ

اواولیږل مونږه | دهغوئ نه | دولس | مشران | اواووئیل الله | بیشکه زهٔ | ستاسو سره یم

اومونږ په دوی دولس سرداران مقرر کړې وو | او الله ﷻ ورته وئیلی وو | چې زهٔ تاسو سره مل یم

لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي

که چرې | قائم اوساتو تاسو مونځ | او ورکړو تاسو زکاة | اوایمان راوړو تاسو | په رسولانو زما -

که تاسو مونځ کوئ | .... او زکاة ورکوئ | او زما په پیغمبرانو ایمان راوړئ

وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ

او مدد مو اوکړو دهغوئ | اوقرض مو ورکړو | الله له | اقرض | ښه | ئوخامخا به زهٔ لرې کړم

اودهغوئ مدد کوئ | او الله تعالی ته موقرض حسنه ورکړو | نومونږ به ستاسو نه

عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي

ستاسو نه | ګناهونه ستاسو | اوخامخا به زهٔ داخل کړم تاسو | داسې باغونو ته | چې بهیږی به

ستاسو ګناهونه اورژوؤ | اوتاسو به داسې باغونو ته داخل کړو | چې دهغې لاندې به

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ

لاندې د هغې نه | نهرونه | نو هغه څوک | چې انکار ئې اوکړو | روستو ددې نه | ستاسو نه

(څلور قسمه) ولې بهیږی | اوچا چې ددې نه پس هم کفر اوکړو

فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ

نو په تحقیق | اورکه یې کړه | نیغه | لار | نو په سبب | دماتولو دهغوئ | دپخې وعدې دهغوئ

نویقینا هغه د نیغې لارې نه بې لارې شو | .... بیافقط دوعدې دماتولو په وجه مونږ په دوئ

لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ

لعنت اوکړو مونږ په هغوئ | اوګرځول مونږه | زړونه دهغوئ | سخت | ابدلوی هغوئ | خبرې

لعنت اوکړو | او د دوی زړونه مو سخت کړل | (نو اوس په توراة کښې تحریف کوی، کلمې دخائې نه

عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا

دخایونو خپلو نه | او هیره کړې ده هغوئ | یوه حصه | دهغې نه | چې نصیب شوې وؤهغوئ نه

بې خایه کوی | او چې کوم نصیحت ورته شوې وؤ | دهغې لویه حصه ئې هیره کړې ده

بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ اِلَّا قَلِيْلًا

په هغې سره| اوهميشه به ني ته| چي خبريږې به ته| په يوخيانت سره |دهغوئ نه| سوا د |لږو كسانو

اوهميشه به ته ددوی په خيانتونو خبريږې | ....مگر لږ كسان په كښې داسې دی چې (ددې عيب نه) بچ دی

مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۝

دهغوئ نه| نومعاف كړه |هغوئ |او مخ اوگرځوه | بيشكه الله | خوښوی | احسان كونكي

نودوئ معاف كړه| اوسترگې پرې پټې كړه | بيشكه الله تعالى نيكان خلق خوښوی

وَمِنَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰٓى اَخَذْنَا مِيْثَاقَهُمْ

او دهغه كسانونه | چې وئيلی وو هغوئ | چې بيشكه مونږه | نصاری يو| اخستلي وه مونږه | پخه وعده دهغوئ

(دغه شان) مونږ دهغې كسانونه هم وعده اخستې وه | چې وئيل يئ مونږ عيسايان يو

فَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۠ فَاَغْرَيْنَا

نوهيره كړه هغوئ| ډيره حصه| دهغه سبق نه| چې نصيب شوې وه هغوئ ته| په هغې سره| نواوكرله مونږه

نوهغوئ د هغه تعليم لويه حصه هيره كړه په كوم چې ورته نصيحت كولې شو | ....نومونږ

بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ

په مينځ دهغوئ كښې| دشمنی |اوبغض وكينه| ورځې دقيامت پورې| او زر به | خبر وركړی هغوئ ته

ددوئ په مينځ كښې ترقيامته پورې دشمنی او كينه واچوله| ....اوډير زر به ورته

اللّٰهُ بِمَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ۝

الله | په هغه كارونو | چې وو هغوئ | چې كول به ئې

الله ﷻ د دوئ د عملونو خبر وركړی|

قوله تعالى:: وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيْبًا ؕ

سابقه اياتونو سره ربط:- پورته آيتونو كښې الله ﷻ خپلو مومنانو بندگانو ته د وعدو پوره كولو او په حق د ولاړې اوسيدو، دعدل اود شهادت حكم وركړې وو، او دې سره ئې ورته خپل ظاهری او باطنی نعمتونه هم وربه ياد كړی وو. نو اوس دې آيتونو كښې د دوی نه مخكښې اهل كتابو سره چه كومه وعده شوې وه هغه يادوی. ددې حقيقت او كيفيت بيانوی. بيا چه كله هغوئ الله ﷻ سره كړې وعدې ماتې كړې نود هغوئ څه حال وو، د دې بيانولو سره مسلمانان د وعده خلافئ نه منع كوی.

د دولسو سردرانو نومونه:- ددوی دولس سرداران وو. يعنی د دولسو قبيلو دولس سرداران وو چه دوی به د هغوئ نه بيعت كولو. دوی دالله اورسول فرمانبردار وو. او دكتاب الله اتباع كوونكی پاتې شوی وو. هركله چه موسی ؑ سركشو سره د جهاد دپاره تلو نو دوی كښې ئې يويو سردار منتخب كړې وو. د روبيل قبيلې سردار شامون بن ركون وو. اودشمعونيانو سردارشافاط بن حری وو، د يهوذا كالب بن يوفنا، داتين ميخائيل بن يوسف، د افرايم يوسف بن نون او د بنيامين قبيلې سردار فلطم بن وفون او زبون جدی بن شوری او منشا جدی بن موسی او د دان خملائيل بن حمل او اشار ساطور وو، د

نفتالي بحر اویساخر کالایل دتوراة په څلورم جزء کښې دبنی اسرائیلو د قبیلو د سردارانو نومونه مذکور دی. اوهغه ددې نومونو نه لږ شان مختلف دی. والله اعلم.
د موجوده تـوراة نومونـه دادی بنوروبیـل بانـدې یـصور بـن سـادون،بنو هاشم بانـدې شـموال بـن صورشکی،بنو یهوذا باندې حشون ابن عمیاذاب،بنو یساخر باندې شال بن صاعون،بنو بولون باندې الیاب بن حالوب،بنو افرایم باندې منشا بن عمنهور،بنو منشا باندې حملیانل،بنو بنیامین باندې ابیدن،بنو دان باندې جعیذر،بنو اشار بادندې تحایل،بنو کان باندې سیف بن دعوایل،بنو نفتالی باندې اخبرع.

د لیلة العقبه د شرکاؤ نومونه:- دا یاد ساتئ چه «لیلة العقبة» کښې چه کله نبی کریم ﷺ انصارو نه بیعت اخستې وو نو په هغه وخت کښې هم د دوی سرداران دولس وو. درې د قبیله اوس حضرت اسید بن حضیر ﷺ،حضرت سعد بن خثیمه ﷺ او حضرت رفاعه بن عبدالمنذر ﷺ بعضو روایتونوکښې ددوی په ځائې د حضرت ابوالهیثم بن تیهان ﷺ نوم دې.اونهه سرداران د قبیله خزرج وو،ابو امامه اسعد بن زراره ﷺ،حضرت سعد بن ربیع ﷺ،حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ،حضرت رافع بن مالك بن عجلان ﷺ،حضرت براء بن معرور ﷺ،حضرت عباده بن صامت ﷺ،حضرت سعد بن عباده ﷺ،حضرت عبدالله بن عمرو بن حرام ﷺ،حضرت منذر بن عمر بن حنیش ﷺ،دې سردارانو د نبی کریم ﷺ نه د آوریدو او د منلو بیعت کړې وو.

دامت د خلفاؤ تعداد:- حضرت مسروق رحمه الله فرمائی چه مونږ خلق حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ سره ناست وو،دوی په هغه وخت کښې مونږ ته قران پاك خودلو،یو سړی سوال اوکړو چه تاسو نبی کریم ﷺ نه تپوس کړې دې چه ددې امت به څومره خلفاء وی ؟ حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ اوفرمائیل چه کله نه عراق ته راغلې یم نو ستا نه سوا هیچا د اسوال نه دې کړې،مونږ دې باره کښې نبی کریم ﷺ نه سؤال کړې وو نو نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه دولس به وی په شمیر د بنی اسرائیلو د نقیبانو وه.(۱) دا روایت د سند لحاظ سره غریب دې.
خو د حدیث مضمون د بخاری او مسلم شریف عبارت نه هم ثابت دې.جابر بن سمره ﷺ فرمائی چه ما د نبی کریم ﷺ نه آور یدلی دی چه د خلقو کار به چلیږی ترکومې چه د دوی ولیان دولس نه شی،بیا نبی کریم ﷺ یو لفظ اووئیلو خو هغه ما واو نریدو،نوما خلقو نه تپوس اوکړو چه نبی کریم ﷺ دا بل کوم یو لفظ اووئیلو نو خلقو اووئیل چه دا ټول به د قریشو نه وی(۲).

دولس خلفاء به کله وی:- صحیح مسلم کښې ددې حدیث مبارك هم دا مطلب دې چه دولس خلفاء به نیك بخت وی چه په حق به قائم وی اوخلقو کښې به عدل کوی.ددې نه دا ثابت نه دی چه دا به پرله پسې وی،نو څلور خلفاء خو پرله پسې شو،حضرت ابوبکر صدیق ﷺ،حضرت عمرفاروق ﷺ،حضرت عثمان ﷺ،حضرت علی ﷺ،او چه د چا خلافت د نبوت طریقه وو په هغه دولسو کښې حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله دې.بنو عباس کښې هم بعضې داشان خلفاء تیر شوی دی او د قیامت نه مخکښې مخکښې د دوی شمیر دولس پکاردې .او هم په دوی کښې حضرت امام مهدی رحمه الله هم دې چه د هغه بشارت احادیثو کښې راغلې دې،د هغه نوم به د نبی کریم ﷺ نوم سره یو شان وی،دهغه د پلار نوم به د نبی کریم ﷺ د پلار د نوم په شا ن وی. زمکه کښې به عدل اوانصاف راشی .اوددوی نه مخکښې به ډیر زیات ظلمونه شوی وی.اوددې نه د شیعه حضراتو امام منتظر مراد نه دې د هغه خو هډو حقیقت نشته دې اونه د هغه څه وجود شته دې بلکه دا خو صرف د شیعه حضراتو وهم او خیال

(۱) احمد : ۳۹۸/۱، مسند ابي یعلی : ۵۰۳۱، مسندالبزار: ۱۵۸۶، طبرانی : ۱۰۳۱، مجمع الزوائد: ۱۹۳/۵.
(۲) صحیح بخاری کتاب الاحکام باب : ۷۲۲۲، صحیح مسلم : ۱۸۲۱، ابوداؤد: ۴۲۷۹.

دي اونه ددې حديث مبارك نه د شيعه حضراتو د فرقې اثنا عشريه مراد ده. دا حديث په ائمه باندې محمول كول هم دشيعه حضراتو جوړه كړې شوې خبره ده. اودا د هغوئ دكم عقلئ او د جهالت نښه ده.
د شيعه ګانو د دولسو امامانو د عقيدې ترديد:- توراة كښې د حضرت اسماعيل ﷺ بشارت سره دي چه د دوى نسل كښې به دولس لوئي سرې وى. د دې نه مراد هم د دې قريشو دا دولس بادشاهان مراد دى. خوچه كوم يهوديان مسلمانان شوى وو او هغوئ په خپل اسلام كښې كچه او دې سره جاهل هم وو، هغوئ د شيعه ګانو غوږ كښې دا خبره اچولې وه اوهغوئ ددې نه مراد ددوى دولس امامان اخستى وو، ګنې احاديثو كښې ددې نه صفا خلاف موجود دى.
قوله تعالى:: وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّیْ مَعَكُمْ ؕ لَىِٕنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَیْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِیْ
د يهوديانو د وعدې ماتول:- اوس دهغه وعدې ذكر كيږى چه كومه الله ﷻ يهودو نه اخستې وه چه تاسو به مونځ كوئى، زكوة به وركوئى، د الله ﷻ درسولانو تصديق به كوئى، د هغوئ مدد به كوئى، اوداللهﷻ مدد او نصرت به هغوى سره وى. ددوى ګناهونه به معاف وى. او دوى به جنتيانو كښې داخل وى. مقصد به حاصل شى او د دوى نه به ويره لرې شى. خو كه د دې وعدې نه بيا هم واوړيدل او ددې خلاف ئې اوكړو نو دوى به حق نه لرې شى. وړك او لرې به پريوځى. نوهم داشان اوشو، دوى ميثاق مات كړو او وعده ئې ماته كړه، نو په دوى باندې دالله ﷻ لعنت اوشو. هدايت نه لرې شو، د دوى زړونه سخت شو، د وعظ او پندو نصيحت نه خړوب نه شو، ددوى پوهه ختمه شوه. دالله ﷻ خبرو كښې ئې تاويلونه شروع كړل، چه كوم حقيقت مراد وو هغې نه ئې كلام الله كښې خلاف اوكړو او ددې نه ئې نور نور مطلبونه واخستل، او د الله ﷻ نوم به ئې اخستو او هغه مسائل به ئې بيانول چه كوم دوى ته الله ﷻ نه وو خودلى. اوتردې چه د دوى دلاسونو نه دالله ﷻ كتاب پريوتواو دوى نه صرف بې عمله بلكه بې رغبته هم شو. د دين اصل چه كله ددوى د لاسونو نه پريوتو نو بيا فروعى عمل څنګه قبليدې شى؟ د عمل ختميدو په وجه نه د دوى زړونه صحيح شو اونه د دوى فطرت صحيح شو، او نه د دوى اخلاص پاتې شو اودوى مكارى او دهوكه خپله طريقه جوړه كړه، د نبى ﷺ او صحابه كرام ﷺ خلاف نوى نوى محاذونه پرانيستې كيدل. بيا دالله ﷻ نبى ته حكم اوشو چه تاسو په دې سترګې پټې كړئى هم دا معامله دوى سره ښه ده لكه څنګه چه حضرت عمرفاروق ﷺ نه مروى دى چه څوك تاسره دالله ﷻ د فرمان خلاف اوكړى نو دوى د الله ﷻ د حكم ماتحت كړئى، په دې كښې يو لوئې مصلحت دا وو چه ممكن دى چه د دوى زړونه صحيح شى او دوى ته هدايت نصيب شى. او حق طرفته راشى. الله ﷻ احسان كونكو سره دوستى كوى. يعنى د نورو د بدسلوكئ نه چشم پوشى كوى او نيك سلوك كولو والا د الله ﷻ دوست دې. حضرت قتاده ﷺ فرمائى چه د معاف كولو حكم د جهاد آيت مبارك سره منسوخ شوې دې([1]).
قوله تعالى:: وَمِنَ الَّذِیْنَ قَالُوْۤا اِنَّا نَصٰرٰۤى اَخَذْنَا مِیْثَاقَهُمْ
بيا ارشاد دې چه ددې نصرانيانونه هم مونږ وعده اخستې وه چه كوم رسول راځى دوى به په هغه ايمان راوړى. د هغه مدد به كوى، اود هغه خبره به آورى، خو دوى هم د يهوديانو په شان وعده خلافى اوكړه، اوددې سزا كښې مونږ دوى كښې خپلو كښې دشمنى واچوله چه ترقيامته پورې به جارى وى. دوى كښې فرقې فرقې جوړې شوې چه يو بل ته ئې كافر وئيل. اوخپلو عبادت خانو ته هم نه راځى. ملكانيه فرقه، يعقوبيه فرقې او يقوبيه فرقې ته ښكاره كافر وئيل. داشان نورې فرقې هم وې. دوى ته د دوى داعمالو په وجه پوره تنبيه وركړې شوه. دوى هم د الله ﷻ نصيحتونه هيركړل. اوالله ﷻ

---

[1]) الطبرى: ١٣٤/١٠

باندې ئې تهمتونه اولګول،او وې وئيل چه د الله تعالى ښځه او اولاد شته دې،دوى به د قيامت په ورځ ډير خراب رانيولې شي.الله ﷻ واحد فرد ﴿الصَّمَدُ۝لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ۝وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ۝﴾ دې.

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ

| اَئې اهل کتابو | په تحقيق سره

اَئې اهل کتابو! يقينا

جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ

درغلې دې تاسو ته| رسول زمونږه| چې بيانوى | تاسو ته | ډيرې |هغه خبرې| چې تاسو به پټولې

تاسوته زمونږ رسول راغلې دې | اودکتاب هغه ډيرې خبرې ئې درته ښکاره کړې دى

مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ۚ قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ

د کتاب نه | اومعافى کوى |د ډيرو(خبرو)نه| راغلې ده تاسو ته| دطرفه دالله نه | رڼا |

کومې چې به تاسوپټولې|اوډيرې داسې دى چې هغه ئې نه بيانوى|تاسوته دالله ﷻدطرفه يو رڼا راغلې ده

وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ۝ يَهْدِى بِهِ ٱللَّهُ مَنِ

اوراغلې دې داسې کتاب| چې واضحه دې| چې ښايئ |په هغې سره | الله |هغه چا ته

اوپوروښانه کتاب راغلې دې | .... ددې په ذريعه الله ﷻ هغه چا ته

ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ

چې پيروى کوى | د رضا د هغه | لارې د سلامتيا | او راوباسى هغوئ لره | د تيارو نه

دسلامتيا لارې ښائى | چې چاته ئې خوښه شى | .... اوهغوئ د(کفر)دتيرونه

إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِهِۦ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝

رڼا ته | په حکم خپل سره| او هدايت کوى د هغوئ | لارې انيغې ته |

د(هدايت)رڼا ته راوباسى | اوپه نيغه لار ئې قائم ساتى |

قوله تعالى: يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ۚ

د اهل کتابوعلمى بد دیانتى:- فرمائى چه رب تعالى خپل اوچتې مرتبې والا رسول حضرت محمد ﷺ هدايت اوحق دين سره ټول مخلوق طرفته ليږلې دې،معجزې او روښانه دليلونه ئې دوى ته ورکړى دى .چه کومې خبرې يهوديانو او نصرانيانو بدلې کړې وې،تاويلونه ئې کړى وو.او نور مطلبونه ئې جوړ کړى وو،اودالله ﷻ په ذات ئې بهتان لګولو،د کتاب الله کومې حصې چه ئې خپل خلاف مونډې،هغه به ئې پټولې،دا ټول هغه رسول ښکاره کړل،اوچه دکومو د بيان ضرورت شته دې دوى هغه نه بيانوى .مستدرك حاکم کښې دى چه چا د رجم د مسئلې انکار اوکړو نو هغوئ لاعلمئ سره قران پاك نه انکار اوکړو.نو دې آيت مبارك کښې هم د دې رجم پټولو ذکر دې.([1])

[1] حاکم: ٣٥٩/٤، امام حاکم دې ته صحيح وئيلى دى او امام ذهبى ددې موافقت کړې دې.صحيح ابن حبان الاحسان: ٤٤١٣ والسنن الكبرى للنسائي: ٧١٦٢، وسنده حسن.

قوله تعالى: قَدْ جَآءَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ نُوْرٌ وَّكِتٰبٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٥﴾

د قران پاک صفتونه:- بيا د قران عظيم باره کښې فرمائی چه هم هغه لوئې ذات په نبی کريم ﷺ باندې خپل کتاب نازل کړو .اودغه قران هغه خلقو ته دسلامتيا لار ښائی چه کوم حق منی .خلق د ظلم نه منع کوی.اونور طرفته ئې بوځی او صراط مستقيم طرفته د دوی رهنمائی کوی.ددې کتاب په وجه د الله ﷻ انعامات حاصلول اود هغه د سزا ګانو نه بچ کيدل آسان شوی دی.دا ضلالت ختمونکې اوهدايت واضح کونکې کتاب دې .

لَقَدْ كَفَرَ
يقيناً چې | كفر اوكړو
بيشكه هغه كسان چې كافران دي
الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ قُلْ فَمَنْ
هغه كسانو| چې وايي | چې بيشكه الله| هم دا | مسيح | ځوئې دمريم دې| اووايه اۓ نبی | نو څوک به
وائی چې الله ﷻ هم دغه مسيح دمريم ځوئې دې | .... ورته اووايه چې څوک داسې شته دې
يَّمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُّهْلِكَ الْمَسِيْحَ
طاقت اولرى| د الله د مقابلې |څه قدرله | كه اوغواړي | چې هلاک كړي | مسيح
چې د الله ﷻ په مقابله كښې اختيار اولرى | كه الله ﷻ اوغواړي چې مسيح
ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا ؕ وَلِلّٰهِ مُلْكُ
ځوئې د مريم | او مورد هغه |اوهغه څوک| چې په زمكه كښې دى | ټول |اوالله لره ده| بادشاهي
دمريم ځوئې اودهغه مور اود زمكې ټول خلق هلاک كړي | .... د آسمانونو اود
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ؕ يَخْلُقُ مَا
داسمانونو |او د زمكې |اودهغه څيزونو| چې په منځ ددواړ كښې دى| پيدا كوي | هغه څه
زمكې تر مينځه دټولو څيزونو اختيار د الله سره دې | .... څه چې اوغواړي پيدا كوى ئې
يَشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰى
چې اوغواړي|او الله| په هر څيز باندې | قادر دې | او وائي يهوديان | اوعيسايان
اوالله ﷻ په هرڅه كامل قدرت لرى | .... اويهود (خانله)اونصارى (خانله)دا دعوى كوى
نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ
چې مونږه| ځامن يو| د الله |اودوستان يو د هغه | ورته اووايه|نو ولې | عذاب دركوى تاسو له
چې مونږ دالله ﷻ ځامن او نزدې خلق يو اورته اووايه چې تاسوته بيا ولې په ګناهونوسزاګانې دركوى
بِذُنُوْبِكُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ؕ يَغْفِرُ
په ګناهونو ستاسو| بلكه | تاسو |انسانان يئ| دهغه مخلوقاتو نه | چې الله پيدا كړي دى| بخښنه كوى
(داسې نه ده) بلكه تاسوهم هغه شان عام انسانان ئې څنګه چې دالله ﷻ نور مخلوق دې | چاته چه الله

لِمَنْ	يَّشَآءُ	وَيُعَذِّبُ	مَنْ	يَّشَآءُ ؕ	وَلِلّٰهِ	مُلْكُ	السَّمٰوٰتِ
هغه چاته	چې اوغواړي	اوسزاورکوي	هغه چاته	چې اوغواړي	اوالله لره دي	ملکيت	د اسمانونو

اوغواړي نوبښنه اوکړي |او چاته چې اوغواړي نوعذاب ورکړي | اوپه اسمانونو او زمکه او د دې په مينځ

وَالْاَرْضِ	وَمَا بَيْنَهُمَا ؗ	وَاِلَيْهِ	الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾
او د زمکې	او هغه چې په منځ د دې دواړو کښې دي	اوخاص هغه ته	ورتلل دی

کښې چې څه دي ټول د الله ملکيت دي | او الله ﷻ ته واپس تګ دي |

قوله تعالى:: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ؕ

حضرت عيسى ﷺ او ددوئ مور ته اله وئيلو والا کافر دی :- الله تعالى د عيسايانو دکفر بيان کوی چې هغوئ دالله تعالى مخلوق تـه دالله درجه ورکړې وه .الله تعالى شرک نه پاک دې ټول څيزونه د هغه محکوم اومقهوردی.هريوڅيزد هغه حکومت اوملکيت کښې دي.داسې هيڅوک نشته دي چې هغه د هغه د ارادې نه منع کړی .داسې څوک نشته دې چې د هغه د مرضئ خلاف څه خبره اوکړی .که هغه ذات عيسى ﷺ اود هغه مور او په مخ د زمکې هرڅه تباه کول غواړی نو د چا مجال چې د هغه مخې تـه راشی.هغه د ټولوموجوداتو اومخلوقاتو خالق دې .دټولو مالک او ټولو حکمران دې .څه چې غواړی نوهغه کوی .هيڅ يوڅيز دهغه د اختيار نه بهر نه دې .هغه نه څوک تپوس کولووالا نشته .د هغه سلطنت اومملکت ډير وسيع دې. د هغه عظمت او عزت ډيراوچت دې.هغه عامل اوغالب دې .څنګه چې غواړی نوهغه شان کوی ،د هغه د قدرتونو هډو انتها نشته.

قوله تعالى:: وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ

د نصرانيانو دترديد نه پس اوس د يهودو او نصريانيانو بيا ترديد بيانيږی چې دوی په الله تعالى باندې يو دروغو اوتړلو اوهغه دا چې مونږ دالله تعالى ځامن او محبوب يو .مونږ د نبيانو عليهم السلام اولاد يواومونږ دالله تعالى نيازبين يو.خپل کتاب نه به ئې نقل کول چې الله تعالى د بنى اسرائيلو باره کښې فرمائيلى دی چې **[انت ابنى بكرى]** بيا تاويلونه کوی او ددې مطلب الټه کوی او وائی چې هر کله هغوئ د الله تعالى ځامن شو نو مونږ هم د الله تعالى ځامن اوعزيز يو.حالانکه دوی کښې به چې کوم عقل منداو صاحب دين وو هغوئ به دوئ پوهه کول چې د دې لفظونو نـه مراد صرف بزرګى ظاهرول دی،د دې نه مراد رشته داری نه ده.هم ددې پشان آيت به نصرانيانو خپلو کتابونو کښې نقل کولو چې حضرت عيسى ﷺ به فرمائيل **[انى ذاهب الى ابى وابيكم]** ددې نه هم مراد سکه پلار نه وو بلکه هم د هغوئ محاوره کښې دا لفظ د الله تعالى دپاره راتلو .نو ددې مطلب دا شو چې خپل اوستاسو رب طرفته ځم اوهغوئ د دې نه بل څه مطلب اخستلو اودې آيت کښې چې کوم نسبت عيسى ﷺ طرفته شوې دې هغه ئې ټول امت طرفته کولو .خو هغه خلقو خپله باطله عقيده کښې چې کوم نسبت حضرت عيسى ﷺ ته کولو هغه ئې خپل ځان ته نه کولو .نو دا لفظ صرف د عزت دپاره وو بل څه دپاره نه وو. الله تعالى دوئ ته جواب ورکوی که د اصحيح وی نو بيا تاسو تـه الله تعالى ولې ستاسو په کذب،کفر،بهتان اوافتراء باندې سزا درکوله.يو صوفى ديو فقيه نه تپوس اوکړو چې آيا قران پاک کښې دا هم دی چې حبيب خپل حبيب ته عذاب نه ورکوی.هرکله چې هغه سره د دې جواب نه وو نو هغه دا آيت مبارک تلاوت کړو.دا ډير بهترين قول دې.

د الله په خپلو بندګانو مهربانى:- هم ددې دليل د مسند احمد دا حديث پاک دې چې يو ځل حضرت نبى کريم ﷺ خپلو صحابه کرام ﷺ سره په لار تيريدل،دوئ يو وړوکې ماشوم اوليدو چې په لار کښې ئې

لوبې کولې. هرکله چې د هغه مور دا اولیدل چې یوه ډله راروانه ده اوهسې نه چې هغوئ په ده پښې کیږدي نوچغې ئې کړې ځما بچې، ځما بچې، منډه ئې کړه او خپل بچې ئې زرخپله غیږه کښې راپورته کړو. په دې باندې صحابه کرامو اوفرمائیل چې یارسول الله ﷺ دا ښځه خو به دا خپل بچې هیڅ کله هم اور ته غوزار نکړې. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې دا بالکل صحیح دهٔ ،الله تعالی هم خپل بندګان جهنم ته نه داخلوی.([1])

دیهودو جواب کښې فرمائی تاسو هم د نورو انسانانو پشان انسانان یئ،تاسو ته په نورو فضیلت نهٔ دې حاصل.الله تعالی په خپلو بندګانو باندې حاکم دې.اوهم هغه د دوی په باره کښې ریښتونې فیصله کوی .هغه ذات چې چاته اوغواړی نو بخښنه ورته کوی او چې چاته اوغواړی نو خپل ګرفت کښې ئې رانیسی.د هغه د هیڅ حکم څوک رد نشی کولې.هغه خپلو بندګانو سره ډیر زر حساب کونکې دې.زمکه اوآسمان او د دې مینځ کښې مخلوق ټول د هغه ملکیت کښې دی،د هغه ذات په دباؤ کښې دی.ټول به هغه طرفته واپس کیږی.هغه ذات به په بندګانو کښې فیصله کوی. هغه ذات ظالم نه دې بلکه عادل دې.نیکانو ته به نیکی او بدانو ته به بدی ورکوی.

د ایت شان نزول:- نعمان بن آصا ،بحری بن عمرو او شاس بن عدی ،دا دیهودیانو لوئې لوئې علماء وو، دوئ حضور نبی کریم ﷺ ته راغلل،دوئ ئې ډیر پوهه کړل او آخر ئې د عذاب نه ډیر ویرول،نو دوئ اووئیل چې ائې نبی کریم ﷺ ته مونږ ویروې؟ مونږ خو د الله تعالی ځامن او نیازبین یو. هم دا به نصرانیانو هم وئیل. نو دا آیت مبارک نازل شو. دې خلقو خپل ځان نه داخبره هم مشهوره کړې وه چې الله تعالی حضرت اسرائیل ﷺ طرفته وحی کړې وه چې ستا خوا کښې چې کوم ځوئې دې دا ځما داولاد نه دې.ددهٔ اولاد به تر څلویښتو ورځو پورې جهنم کښې وی.دې موده کښې به اور دوئ لره پاک کړی.اوددوئ ګناهونه به اوسیزی. بیا به یوه فرښته آواز اوکړې چې د اسرائیل اولاد کوم یو سنت شوې وی هغه دې راوزی.هم دامعنی ده د هغه قول چې کوم قران پاک کښې مروی دې چې دوئ به وئیل چې مونږ به څو ورځې په شمیر جهنم کښې اوسیږو.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ				
ائې اهل کتابو				
ائې اهل کتابو!				
قَدۡ جَآءَكُمۡ	رَسُولُنَا	يُبَيِّنُ	لَكُمۡ	عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ
په تحقیق راغلې دې تاسو ته	رسول زمونږه	چې بیانوی	تاسو ته	روستو د ډیرې مودې د بندیز د رسولانو نه
تاسوته زمونږ پیغمبرراغلې دې	اددین حکمونه درته بیانوی	په داسې وخت کښې چې د مودې راسې دپیغمبرانو راتلل بند وؤ		
أَن تَقُولُواْ	مَا جَآءَنَا	مِنۢ بَشِيرٖ	وَلَا نَذِيرٖۖ	فَقَدۡ
چې بیاچرته اونه وایئ تاسو	چې نهٔ وؤ راغلې مونږته	څوک زیرې ورکونکې	اونه څوک ویرونکې	نوپه تحقیق سره
چې تاسودا اونه وائې	چې مونږ ته څوک زیرې راکونکې یا ویرونکې نه وؤ راغلې	نو بیشکه		

[1])احمد:٣/٤٠١، مسندابی یعلی : ٣٧٣٧، مجمع الزوائد: ٢١٢/١٠.

جَآءَكُمْ بَشِيْرٌ وَّنَذِيْرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ⑲
راغې تاسوته|زیرې ورکونکې|او ویرونکې|او الله |په هر څیز باندې |قادر دې |
تاسوته زیرې ورکونکې او ویرونکې راغلې دې|او الله ﷻ په هرڅه قادر دې |

قوله تعالى: يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُوْلُنَا

د فطرة الوحى زمانه:- دې آيت مبارك كښې الله ﷻ يهوديانوداو نصرانيانوته خطاب كوى او فرمائى چه ما تاسو ټولو طرفته خپل رسول ليږلې دې.او هغه خاتم الانبياء دې.د هغه نه پس به بل هيڅ رسول نه راځى.دوى ﷺ د ټولو نه روستو دې.اوګورئى د حضرت عيسىٰ ﷺ نه پس ننه پورې نبى نه دې راغلې.د فترت الوحى د دې اوږدې مودې نه پس رسول راغلل،بعضې وائى چه دا موده شپږ سوه كاله وه،بعضې وائى چه پنځه نيم سوه كاله [1] بعضې وائى چه پنځه سوه څلويښت كاله وه، څوك وائى څلور سوۀ نه څه زياته وه.ابن عساكر كښې دى چه حضرت عيسىٰ ﷺ آسمان ته دتلو اوخمونږ د رسول ﷺ په مينځ كښې نهه سوه اودرې ديرش كاله فاصله وه. خوږومبې قول د شپږو سوۀ كالو دې.بعضې وائى چه د شپږو سووۀ او شلو كالو موده وه. په دې دواړو قولونو كښې دا شان تطبيق هم كيديشى چه ړومبې شمسى حساب سره وى او دويم قول قمرى حساب سره وى.په دې شمير كښې هردرېو سوۀ كالو پسې تقريبًا د اتو كالو فرق راځى.ددې وجې د اهل كهف قصه كښې دى چه ﴿وَلَبِثُوْا فِيْ كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِيْنَ وَازْدَادُوْا تِسْعًا﴾ هغه خلق خپلو غارونو كښې تر درې سوۀ كالو پورې وو او نهه سوۀ كالو نه ئې نور زيات كړل.شمسى حساب سره چه كومه موده د دوى د غار معلومه وه هغه درې سوه كاله وه.او نهه چه ورسره زيات شى نو دا قمرى حساب سره پوره شو. ددې آيت نه معلومه شوه چه د حضرت عيسىٰ ﷺ نه چه د بنى اسرائيلو آخرى پيغمبر وو تر حضرت محمد ﷺ پورې چه على الاطلاق خاتم النبين وو د فترت وحى زمانه وه يعنى دې مينځ كښې هيڅ نبى نه دې راغلې.

نبى كريم ﷺ اخرى پيغمبر دې:- صحيح بخارى شريف كښې دى چه نبى كريم ﷺ اوفرمائيل د حضرت عيسىٰ ﷺ په نسبت د نورو خلقو نه زه زيات اولى يم.ځكه چه ځما او د ده په مينځ كښې بل نبى نشته دې[2]په دې كښې په هغه خلقو هم رد دې چه خيال كونى چه ددې دواړو جليل القدر پيغبرانو مينځ كښې يونبى تير شوى دى. او د هغه نوم خالد بن سنان وو[3] لكه څنګه چه قضاعى وغيره كښې حكايت دى.مقصد دا دې چه خاتم الانبياء دالله ﷻ حبيب په هغه وخت كښې دنيا ته تشريف راوړو چه كله د رسولانو تعليم ختم شوې وو. د هغوئ لارې ختمې شوى دى.دنيا توحيد هير كړې وو.ځائې په ځائې د مخلوق عبادت كيدلو.نمر ته،سپوږمئ ته او اور ته سجدې كولې شوې.د الله ﷻ دين بدل شوې وو.د دنيا ګوټ ګوټ د سركشئ او طغيانئى نه ډك وو.عدل اوانصاف بلكه انسانيت هم فنا شوې وو.د جهالت او تيرو دور وو.د څو نفسونو نه علاوه په مخ د زمكې د الله ﷻ څوك نوم اخستونكې نه وو.نومعلومه شوه چه د الله ﷻ په نيز د نبى كريم ﷺ جلالت او عظمت ډير زيا ت وو. او نبى كريم ﷺ ته چه الله ﷻ كوم رسالت وركړې وو هغه معمولى رسالت نه وو.

د نبى كريم ﷺ ذمه وارياني:- مسند احمد كښې دى چه نبى كريم ﷺ خپله خطبه كښې اوفرمائيل چه

[1]) صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب اسلام سلمان الفارسى ﷺ : ٣٩٤٨.

[2]) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالى(واذكر فى الكتاب مريم ......):٣٤٤٢، صحيح مسلم: ٢٣٦٥، احمد: ٣١٩/٢، ابن حبان : ٦١٩٥.

[3]) حاكم : ٥٩٩/٢..

خما د رب حکم دې چه څه تاسو ته هغه خبرې اوښایم چه د هغې نه تاسوخبر نه یئ.او نن ماته الله تعالی خودلی دی.فرمائی چه ما خپلو بندګانو ته څه ورکړی دی هغه مې ورته حلال کړی دی،ما خپل ټول بندګان موحدین پیدا کړیوو ،خوبیاشیطان دوی ته راغی او دوی لمسوی او خما حلال څیزونه په دوی حراموی،او شیطان دوی ته وائی چه دوی دې ما سره بغیرد څۀ دلیل نه شرك اوکړی،واورئی ! الله ﷻ زمکې والو ته اوکتل او ټول عرب اوعجم ئې خوښ نه کړل،سوا د هغه څو بنی اسرائیلو نه چه کوم په توحید قائم وو اوبیا ئې ماته اوفرمائیل چه ما ته په دې وجه پیغمبرجوړکړې اولیږلې چه څه په تا امتحان اوکړم او ستا په وجه د نورو امتحان اوکړم.ما په تا هغه کتاب نازل کړې دې چه هغه اوبه نشی وینځلې او هغه په ناسته او په ملاسته وائې.بیا ماته الله ﷻ حکم اوکړو چه څه قریشو ته د الله ﷻ پیغام اورسوم.ما اووئیل چه ائې الله ﷻ دوی خو به زما سر مات کړی او د روټئ په شان به ئې کړی،نو الله ﷻ اوفرمائیل چه ته دوی اوباسه لکه څنګه چه ته دوی ویستې وې،ته دوی سره جهاد اوکړه تاسره به مدد کولې شی،ته په دوی باندې خرچ اوکړه په تا به خرچ کولې شی،ته دوی سره مقابلې دپاره لښکر اولیږه مونږ به د دې په پنځه چنده زیات لښکردرلیږو.خپل فرمانبرداروا خله اوخپلو نافرمانو سره جنګ اوکړه.جنتیان خلق په درې قسمه دی.عادل بادشاه،هغه کس چه د ښه کارونو توفیق ورته ملاو شوې وی صدقه خیرات کونکې ،رحم کونکې ،نیزدې مسلمان سره نرمی کونکې،د غربت باوجود حرامو نه بچ کیدونکې چې صاحب عیال هم وی.

اوجهنمیان خلق په پنځه قسمه دی.هغه سفلی خلق چه بې دینه او خوشامندګروی اوماتحت وی،چې د هغوی آل اواولاد مال دولت نه وی اوهغه خائن خلق دهغوئ غاښونه وړوکی نه په وړوکی څیز باندې هم تیز وی(یعنی په معمولی څیز کښې هم خیانت کوی) او په وړوکو څیزونو کښې هم د خیانت نه نه منع کیږی اوهغه خلق چه کوم سحر ماښام خلقو ته او ددوی اهل و عیال ته دهوکه ورکوی .اوبخیل یا ئې اوفرمائیل چه کذاب یعنی بدزبانه وی (1).

داحدیث مسلم شریف کښې اونسائی شریف کښې هم دې. مقصد دادې چه د نبی کریم ﷺ د بعثت په وخت کښې دنیا کښې ریښتونې دین نه وو. الله ﷻ د نبی کریم ﷺ په وجه خلق د تیرو نه اوګمراهو نه راوویستل او په صحیح لاره ئې راوستل او دوی ته ئې روښانه او واضح دلیلونه ورکړل،ځکه چه د خلقو عذر ختم شی،او دوی دا اونه وائی چه مونږ ته څوك نبی نه وو راغلې او نه راته چا زیرې راکړې وواونه ئې مونږ ویرولی وو.نود کامل قدرتونو خاوند الله ﷻ خپل برګزیده پیغمبر ﷺ ټولې دنیادپاره هدایت راولیږلو،هغه خپلو فرمانبردارو ته زیات ثواب ورکولو باندې نافرمانو ته عذاب ورکولو باندې زیات قادردې.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى						
اوکله چې | اووئیل | موسی						
اوهغه وخت یادکړئ | چې موسی ؑ						
لِقَوْمِهٖ	يٰقَوْمِ	اذْكُرُوْا	نِعْمَةَ اللّٰهِ	عَلَيْكُمْ	اِذْ	جَعَلَ
قوم خپل ته	ائې زماقومه	یادکړئ	نعمت د الله	په تاسو	هرکله چې	پیداکړل هغه
خپل قوم ته اووئیل | چې تاسوته الله ﷻ کوم نعمتونه درکړی دی هغه یادکړئ | ځکه چې په						

(1) احمد: ١٦٢/٤، صحیح مسلم کتاب الجنة باب الصفات التی یعرف بها فی الدنیا اهل الجنة واهل النار: ٢٨٦٥، السنن الکبری للنسائی:٨٠٧١. ابن حبان : ٦٥٣ عبدالرزاق: ٢٠٨٨، بیهقی : ٢٠/٩٠.

فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا ۖ وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ

په تاسو کښې | پيغمبران |اوجوړني کړي تاسو | بادشاهان |اودرنې کړل تاسو ته|هغه هرڅه| چې نه وؤ ورکړې شوى

تاسو کښې ئې پيغمبران راليږلي دي | اوتاسو ئې بادشاهان کړي | اوتاسو ته ئې هغه څه درکړي دي

أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ

هيچانه |دمخلوقاتو نه | اې زماقومه| ننوځئ | زمکې | پاکې ته

چې نورمخلوق ته ئې نه دي ورکړي | اې زماقومه دې پاکې زمکې (شام) ته داخل شئ

ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ

هغه زمکه| چې ليکلې ده| الله | ستاسودپاره|اومه ځئ واپس تاسو| په شاګانو خپلو باندې

چې الله ﷻ ستاسوحصه کښې ليکلې ده | ....او په خپلو شاګانو باندې مه ګرځئ

فَتَنقَلِبُوا خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا

ګنې نو اوبه ګرځئ تاسو| زيان کاران |اووئيل هغوئ | اې موسى | بيشکه په هغې کښې

ګنې نامراده به شئ | ....هغوئ اووئيل چې اې موسىؑ په دې زمکه کښې

قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا

خلق دي | زورور | اومونږ| هرګزنهٔ ننوځوهغې ته| ترهغې پورې| چې اوځي هغوئ| دهغې نه

يو ډيرمضبوط قوم اوسيږي| اومونږ دې ته هيڅکله نهٔ داخليږو| ترڅو چې هغوئ ددې نه بهرشوى نه وي

فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ

نوکه چرې| اووتل هغوئ |دهغې نه|نوبيشکه بيامونږ| ننوتونکي يو | اووئيل| دوؤ سړو

که هغوئ ددې نه بهرشي | نوبيا مونږ د دې داخليدو ته تيار يو| په هغوئ کښې دوؤ کسانو اووئيل

مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا

دهغه کسانونه |چې ويريدل |چې انعام کړې وؤ الله |په هغوئ دواړو باندې| ورننوځئ

چې دالله ﷻ نه ويريدل | او الله ﷻ پرې انعام کړې وؤ| چه د دغه خلقو په مقابله کښې د دې

عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ

په دې جبارانو | په دروازه | نوکله چې اورننوځئ تاسو په دروازه | نو بيشکه هم تاسو | به غالبان يئ

ښار دروازې ته داخل شئ| نوکله چې داخل شئ غالب به شئ ....

وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا

اوخاص په الله باندې|بهروسه ساتئ|که چرې|يئ تاسو| مومنان | اووئيل هغوئ|اې موسى | بيشکه مونږه

اوپه الله ﷻ بهروسه کوئ| که تاسو مومنان يئ| هغوئ اووئيل چې اې موسى بيشکه مونږ

لَن نَّدۡخُلَهَآ	اَبَدًا	مَّا دَامُوۡا	فِيۡهَا	فَاذۡهَبۡ	اَنۡتَ	وَرَبُّكَ
هرګزنهٔ ننوځو دغه ښارته	هیڅکله	ترڅو چې وی	په هغې کښې	پس لاړشه	تهٔ	اورب ستا
دې ښارته نه داخلیږو | ترڅو چې په کښې هغوئ اوسیږی | نو ته او ستا رب دواړه ورشئ						
فَقَاتِلَآ	اِنَّا	هٰهُنَا	قٰعِدُوۡنَ ﴿٢٤﴾	قَالَ	رَبِّ	اِنِّیۡ لَآ اَمۡلِكُ
اوجنګ اوکړئ دواړه	بیشکه مونږ	به دلته	ناست یو	اووئیل موسی	ائې ربه زما	بیشکه زهٔ نهٔ لرم اختیار
او جنګ ورسره اوکړئ | مونږ به دلته ناست یو (موسی) اووئیل چې ائې زماربه! زه خو صرف د خپل ځان او د خپل						
اِلَّا نَفۡسِیۡ	وَاَخِیۡ	فَافۡرُقۡ	بَيۡنَنَا	وَبَيۡنَ الۡقَوۡمِ	الۡفٰسِقِيۡنَ ﴿٢٥﴾	قَالَ
مګر د ځان خپل	اود رور خپل	نوجدائی اوکړه	په منځ زمونږه	اوپه منځ د قوم	فاسق کښې	اووئیل الله
ورور واکمند یم | ....نوزمونږ او ددې نافرمانه قوم ترمینځه فیصله اوکړې | ....الله ﷻ اووئیل						
فَاِنَّهَا	مُحَرَّمَةٌ	عَلَيۡهِمۡ	اَرۡبَعِيۡنَ	سَنَةً	يَتِيۡهُوۡنَ	
نو بیشکه دغه زمکه	حرامه کړې شوی ده	په هغوئ باندې	څلویښت	کاله	سرګردان به ګرځی	
چې دا ملک ترڅلویښتو کالوپورې په دوئ حرام دې | ....اوپه زمکه به						
فِی الۡاَرۡضِ ؕ	فَلَا تَاۡسَ	عَلَی الۡقَوۡمِ	الۡفٰسِقِيۡنَ ﴿٢٦﴾ ع			
هم په زمکه کښې	نومهٔ خفه کیږه ته	په قوم	فاسق باندې			
سرګردان ګرځی | ....نو تهٔ ددې نافرانه قوم په حال مهٔ خفه کیږه |						

قوله تعالیٰ: وَاِذۡ قَالَ مُوۡسٰی لِقَوۡمِهٖ يٰقَوۡمِ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَةَ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ

مسلسل نبیان لیږل دالله ﷻ رحمت دې:- حضرت موسی کلیم الله ﷺ خپل قوم ته دالله ﷻ نعمتونه وریادول او دوی ئې دالله ﷻ اطاعت طرفته مائل کول .ددې بیان کیږی اوفرمائی چه دالله ﷻ نعمت یادکړئ چه هغه پاك ذات تاسو کښې هم ستاسو نه یو نه پس بل نبی راولیږلو. حضرت ابراهیم ﷺ نه پس هم په دوی کښې نبوت مسلسل راروان وو. دې ټولو نبیانو علیهم السلامو تاسو ته د الله ﷻ دعوت درکولو. دا سلسله په حضرت عیسی ﷺ ختمه شوه او په آخر کښې خاتم الانبیاء حضرت محمد ﷺ ته نبوت کامله ورکړې شو. نبي کریم ﷺ د اسماعیل ﷺ په واسطه د حضرت ابراهیم ﷺ اولاد نه وو.اوحضرت نبی کریم صلی الله علیه واله وسلم د خپل ځان نه مخکښې رسولانو او نبیانو نه بهتر وو.الله ﷻ دې په نبی کریم ﷺ باندې درود وسلام اولیږی.اوتاسو ئې بادشاهان جوړکړئي.یعنی تاسو ته ئې خادمان درکړل.ښځې ئې درکړې.کورونه ئې درکړل.په هغه وخت کښې چه څومره خلق وو په هغه ټولوکښې ئې تاسوته ټولو نه زیات نعمتونه درکړل.دا خلق د دومره ورکړې نه پس دوی ته بادشاهان اووئیلې شو.

حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه یو سړی تپوس اوکړوچه آیا څه فقراء اومهاجرینو کښې نه یم؟دوی ورته اوفرمائیل چه ستا ښځه شته دې ؟هغه اووئیل چه آو.آیا ستا کور شته دې ؟ هغه اووئیل چه شته دې.نوبیا خو ته غني یې.ده اووئیل چه هسې خوزما خادم هم شته دې.نودوی ورته اوفرمائیل

چه بيا خو ته د بادشاهانو نه ئې ([1])حضرت حسن بصري رحمه الله فرمائي چه سورلئ او غلام ملك دې.او بني اسرائيلو كښې به داسې خلقو ته ملوك وئيلې كيدل.د حضرت قتاده رحمه الله په قول د خادمانو اول اول رواج بنواسرائيلو ته وركړې شوې وو([2])يومرفوع حديث مبارك كښې دى چه دې خلقو كښې به چا سره خادم ([3])،سورلئ او ښځه وه نو هغوئ ته به ئې بادشاه وئيلو.يوروايت كښې دى چه كوم سړې په دې حالت كښې صبا كړى چه د ده بدن صحيح سلامت وى،اوده نفس امن وامان كښې وى،او د ټولې ورځې د كافى كيدو هومره مال هم ورسره وى نو دا داسې ده لكه چه دده دپاره ټوله دنيا راغونده كړې شوې ده. ([4])

بني اسرائيلو ته په ټولو خلقو فضيلت:- په هغه وخت كښې چه كوم يونانى قبطي وغيره وو هغوئ نه دوى اشرف جوړ كړې شوى وو. اوآيت كريمه كښې دى چه مونږ بني اسرائيلوته كتاب،حكم نبوت،او پاكه روزى وركړې وه او په ټولو مو فضيلت وركړې وو. حضرت موسى عليه السلام ته چه هركله هغوئ د مشركانو په موجودګئ كښې د رب جوړولو اوويل نوددې جواب كښې حضرت موسى عليه السلام د الله ﷻ فضل بيان كړواو وې فرمائيل چه هغه پاك ذات تاسو ته په ټول جهان فضيلت دركړې دې.

د بنى اسرائيلو د فضيلت وضاحت:- په ټول جهان د فضيلت مطلب هم دا دې چه د هغه وخت په ټولوخلقوباندې ئې فضيلت دركړې دې. ځكه چه ثابت شوې امردې چه دا امت د هغوئ نه افضل دې،څه شرعى حيثيت،څه احكام د شريعت،څه د نبوت حيثيت،او څه بادشاهت، عزت، مملكت، دولت،حشمت،او مال او اولاد وغيره حيثيت سره،پخپله قران پاك فرمائي چه ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ او فرما ئى چه ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ دا هم وئيلى شوى دى چه بنواسرئيلو سره په دې فضيلت كښې امت محمد ﷺ هم شامل خطاب كړې شوې دې.اودا هم وئيلې شوى دى چه په بعضو امورو كښې هغوئ ته فى الواقع على الاطلاق فضيلت وركړې شوې وو،لكه من اوسلوى نازليدل،د وريځو سيورئى كيدل،وغيره وغيره،چه دا خلاف عادت څيزونه وو.دا قول خو د اكثرو مفسرينو دې لكه څنګه چه مخكښې بيان شو چه د دې نه مراد د دوى د زمانې والوباندې فضيلت ملاويدل مراد دى.والله اعلم.

قوله تعالى: ﴿يَٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ﴾

بيا بيان كيږى چه اصل كښې بيت المقدس د دوى د نيكه حضرت يعقوب عليه السلام په زمانه كښې ددوى قبضه كښې وو.اوكله چه هغه خپل اهل وعيال سره حضرت يوسف عليه السلام له مصر ته لاړو نو دلته د عمالقه قوم په دې باندې قبضه كړې وه. هغوئ ډير زيات مضبوط او تكړه وو. اوس حضرت موسى عليه السلام خپل قوم ته فرمائي چه تاسوبه دوى سره جهاد كوئى الله ﷻ به تاسو په دوى غالب كړى.او ستاسو به بيا په دې ځائې قبضه راشى.خو دوى نامردى اوخودله او بزدله شول.د دې په سزا دوى په وادى تيه كښې حيران او پريشان دخانه بدوشو په شان اوسيدل.

د مقدسې زمكه نه مراد:- د ،،مقدسة،، نه پاك مراد دى. ①حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه دا د ،،**طور**،، او دې سره چه كومه زمكه د هغې ذكر دې.②په يو بل روايت كښې د اريحه ذكر دې.خودا

---

[1]) مسلم كتاب الزهد باب الدنيا سجن للمومن وجنة للكافرين: ٢٩٧٩.

[2]) دې روايت كښې ابن لهيعه مختلط راوى دې (التقريب : ۴۴۴/۱ ،رقم: ۵۷۴)نو پدې وجه دا روايت ضعيف دې

[3]) الطبرى : ١٦٣/١٠.

[4]) ترمذى كتاب الزهد : باب فى الوصف من حيزت الدنيا: ٢٣٤٦. وسنده حسن ابن ماجه : ٤١٤١.

درست نه دي ځکه چه نه خود اریحا فتح کول مقصود وو.او نه د دوی په لار کښې وو. ځکه چه دوی د فرعون د هلاکت نه پس د مصر ښار ته راغلی وو.او بیت المقدس تـه تلل.③اوکیـدي شي چه دا هغه مشهور ښار وو کوم چې طور کښې د بیت المقدس مشرق طرفته واقع وو.

د لیکلو مطلب:-الله ﷻ دا ستاسو دپاره لیکلی دی،ددې مطلب دا دې چه ستاسو پلار اسرائیل سره الله ﷻ وعده کړې وه دا به ستا د اولاد په ایماندارو خلقووراثت کښې راځی.تاسو په خپله مه مرتد کیږئ یعنی د جهاد نه مخ مه اړونی ګنی تاسو به ډیر نقصان کښې شئ.هغوئ جواب کښې اووئیل چه تاسو کوم ښار ته د تلو اود کوم ښار خلقو سره د جهاد کولو حکم کوئ مونږ تـه معلوم دی چه هغوئ ډیر زیات طاقتوراوجنګجو دی.مونږ د هغوئ مقابله نشو کولې او ترکومې چه هغوئ هلتـه موجود دی مونږ هغه ښار ته نشو تلې.که هغه خلق د هغه ځائې نه لاړ شی نو بیا مونږ تلې شو. ګنی ستاسو حکم منل خمونږ د طاقت نه بهر دی.

د جاسوسئ دپاره دولس کسان لیږل:- د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ بیـان دې چه کله حضرت موسی ﷺ اریحه ته اورسیدو نو دوی دولس جاسوسان مقرر کړل.د بنو اسرائیلو د هرې قبیلې نه ئې یویو جاسوس واخستو او هغه ئې اریحا ته اولیږلو چه صحیح خبر راوړی. هرکله چه دا خلق هلتـه لاړل نود هغوئ د جسامت او قوت نه ویریدل. دوی ټول په یو بـاغ کښې وو چه په دې کښې د بـاغ والا د میوې شوکولو دپاره راغلو. هغه میوې شوکولو شوکولو کښې د دوی د قدمونو نښو پسې راغلو او دوی ته راورسیدو او دوی ئې میوو سره په خپلو پنډ کښې اوتړل او لاړو د بادشاه مخکښې ئې د میوې هغه پنډ پرانیستو. او دوی ټول پـه هغې کښې وو. بادشاه ورتـه اووئیـل چه اوس خو بـه تاسو تـه خمونږ د طاقت اندازه شوې وی،ځئ واپس لاړشئ اوخپلو خلقو ته اووائې.نودوی لاړل او خپلو خلقو ته ئې هرڅه اووئیل او بنی اسرائیلو ډیر اویریدل.خو ددې سند صحیح نه دی.

دعمالقة قوت:- بل روایت کښې دی چه په دې دولسو خلقو کښې یو سړي ئې اونیولو او هغه ئې په خپل څادر کښې اوتړلو او ښار ته ئې یوړو او د خلقو مخکښې ئې پریښودو. هغه تپوس اوکړو چه تاسو کوم خلق یئ؟ هغوئ ورتـه اووئیل چه مونږ د حضرت موسی ﷺ د قوم خلق یو او ستاسو خبر اخستلو دپاره لیږلې شوی وو. هغوئ دوی ته یو انګور ورکړو او ورتـه ئې اووئیـل چه ځئ لاړشئ او خپلو خلقو تـه دا حالات اوښائې او ورته اووائې چه دا خمونږ میوې دی.هغوئ چه کله قوم ته واپس شو نو خپـل قوم تـه ئې ټول حالات اوونیلو.اوس موسی ﷺ دوی ته د جهاد کولو او ښار ته د داخلیدلو حکم اوکړو خو دوی صفا انکار اوکړو. چې ته او ستا رب دې لاړشی او جنګ دې اوکړی مونږ د دې ځائې نه نه خوځو.

د عمالقو قدونه:- حضرت انس ﷺ یو بانړس واخستو اوهغه ئې نـاپ کړو اوهغـه پنځوس ګزه وو او هغه ئې په زمکه کښې ښخ کړو او وې فرمائیل چه د عمالقو قدونه دومره وو.

اسرائیلی روایات:- مفسرینو دلته اسرائیلی روایات ډیر بیا ن کړی دی. چه داخلق ډیر زیـات طاقتور وو،غټ او اوږده وو،په دوی کښې عوج بن عنق بنت آدم ﷺ هم وو اود هغـه قد درې زره درې سوه او درې دیرش ګزه وو. او پلن والی کښې د هغـه بدن درې ګزه وو. خو دا ټـولې خبرې هسې واهیات دی،ددې په ذکرکولو کښې حیا مانع ده. بیا د صحیح حدیث خلاف هم دی. نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ حضرت آدم ﷺ شپیته لاسه اوږد پیدا کړې وو. اوتر نن د مخلوق قدونه کمیږی.(¹)

دحافظ رحمه الله **تنقیدی تبصره:**- په دې اسرائیلو روایتونوکښې دا هم دی چه عوج بن عنق کـافر او ولدالزنا وو. دې په طوفان نوح کښې وو اوحضرت نـوح ﷺ سره پـه کشتئ کښې نـه وو سـور شوې.او اوبـه دده

---

¹) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب خلق آدم وذریته: ۳۳۲۶، صحیح مسلم: ۲۸٤۸، احمد: ۳۱۵/۲، ابـن حبـان: ٦١٦٢، بیهقی : عبدالرزاق : ١٩٤٣٥،

څنګونونو پورې هم نه وې رارسیدلې، خو دا هم محض لغو او بالکل دروغ خبره ده بلکه د قران پاك خلاف ده. قران پاك کښې د حضرت نوح ﷺ دعا موجود ده او په هغې کښې دی چه انې الله ﷻ په مخ د زمکې یو کافر هم بچ پاتې نشي. اودعا قبوله وه هم او داسې اوشو. قران پاك کښې دی چه مونږ حضرت نوح ﷺ او د هغه کشئ والو ته نجات ورکړو او بیا مو باقي ټول کافر هلاك کړل پخپله د قران پاك وینا ده چه په کومو خلقو رحمت شوې دې د هغه خلقو نه سوا به نور ټول خلق هلاك شي. دا یو تعجب دې د حضرت نوح ﷺ خپل ځوئې چه ایماندار نه وو هم بچ نه شو او عوج بن عنق چه ولد الزنا وو بچ شو دا ډیره د عقل نه خلاف خبره ده. بلکه مونږ خو د دې هډو قائل نه یو چه عوج بن عنق هم یو سړې وو. والله اعلم.

د موسی ﷺ د قوم بزدلي:- هرکله چه بنی اسرائیلو د خپل نبی اونه منل او په مخامخ نې د هغه سره سختې خبرې اوکړې او بې ادبی نې اوکړه البته په هغوی کښې دوه سړی وو چه هغوئ ته الله ﷻ پوهه او عقل ور کړې وو، هغوئ دا خلق پوهه کړل او دالله ﷻ نه نې اویرول. دا دوه کسان ویریدل چه هسې نه د بنی اسرائیلو د سرکشئ په وجه الله ﷻ په دوی عذاب نازل کړی. یو قرات کښې د ﴿يَخَافُونَ﴾ په ځائې ﴿يُخَافُونَ﴾ دې. ددې نه مراد دا دی چه د دې دوارو بزرګانو په قوم کښې عظمت او عزت وو. دیو نوم حضرت یوشع بن نون وو او د بل نوم کالب بن یوفنا وو. هغوئ اوونیل که چرې تاسو په الله ﷻ بهروسه کوئی او د هغه د رسول ﷺ اطاعت کوئی نو الله ﷻ به تاسو په دې دښمنانو غالب کړی. او پخپله به ستاسو مدد او تائید اوکړی. اوتاسو به دې ښارته غلبې سره داخل شئ. تاسو خو دروازې پورې لاړ شئ هم تاسو به غالب یئ. دې نامردو خپل رومبې جواب ښه مضبوط کړو او وې وئیل چه د دې جبار قوم په موجودګئ کښې خمونږ یوقدم مخکښې تلل هم ممکن نه دی. حضرت موسی ﷺ او حضرت هارون ﷺ دوی ډیر پوهه کړل تر دې چه د هغوئ مخکښې نې ډیره عاجزی اوکړه خو د دې کټلو سره حضرت یوشع ﷺ او حضرت کالب ﷺ خپلې کپړې اوشلولې او دوی نې ډیر زیات ملامته کړل خودا بدنصیبه نور هم په غضب شول بلکه د اهم وئیلې شوی دی چه دوی دا دواړه بزرګان په کاڼو شهیدان کړل. او دوی ډیره بدتمیزی اوکړه. اوهیڅ بې هیڅ د رسول په مخالفت راولاړ شول.

د صحابه کرامو جانثاري:- ددوی دې حال کتلو نه پس د محمد ﷺ د صحابو حال اوګورئی چه هرکله نهه سوه یا زر کافران د خپلې قافلې بچ کولودپاره لاړل، خوقافله په بل طرف تلې وه، خو هغوئ د خپل طاقت او قوت په وجه نبی کریم ﷺ ته د نقصان رسولو نه بغیر واپس تلل په خپلو امیدونو اوبه اچول اوګڼړل او د اسلام اود مسلمانانو د ختمولو ارادې سره مدینې ته راغلل. بل طرفته چه نبی کریم ﷺ ته معلومه شوه نو صحابه کرام نې راجمع کړل او ورته نې اووئیل چه تاسو اووائې څه کول پکار دی؟ الله ﷻ د دې ټولو نه خوشحاله شو. هغوئ خپل مالونه، خپل اولاد، او خپل ځانونه د نبی کریم ﷺ مخکښې پیش کړل او وې وئیل چه نبی کریم ﷺ مالك دې، نه خو مونږ تعداد ته ګورو او نه غلبې ته ګورو، او نه په اسبابو خمونږ نظر دې، بلکه مونږ د نبی کریم ﷺ په فرمان قربان یو. ټولو نه مخکښې حضرت ابوبکرصدیق ﷺ داشان خبرې اوکړې. بیا مهاجرینو کښې ډیرو داشان تقریرونه اوکړل، خو بیا هم دوی اوفرمائیل چه تاسو خپله رائې ښکاره کړئ. د نبی کریم ﷺ مقصد دا وو چه د انصارو د زړه اراده معلومه کړی. ځکه چه دا ځائې د هغوئ وو اوهغوئ شمیر کښې هم زیات وو.

د سعدبن معاذ ﷺ تقریر:- په دې حضرت سعد بن معاذ انصاری ﷺ پاسیدو او وې فرمائیل چه ستاسو مقصد د انصارو د زړه اراده معلومول دی. هغه اوونیل چه واورئی یارسول الله ﷺ! په هغه الله ﷻ قسم چه هغه تاسو حق سره رسول رالیږلي ئې، که تاسو مونږ د سمندر په غاړه اودروئی او اوائې چې په دې کښې ځانونه ډوب کړئی نو مونږ به دې کښې روستو نشو. تاسو به اوګورئی چه په مونږ کښې به یوهم

د سمندر په غاره نه وی ولاړ. ائې نبی کریم ﷺ تاسو د خپل دښمن مقابلې دپاره بیشکه مونږ بوځئ،تاسو به اوګورئی چه مونږ په جنګ کښې ثابت قدم اوصبر والا یو. تاسو ته به معلومه شی چه مونږ د الله ﷻ حکم منلو والا یو،تاسو د الله ﷻ نوم واخلئ او روان شئ،تاسو به مطمئن شئ چه کله تاسو څمونږ بهادری او استقلال اوګورئی. دې آوریدو سره د الله رسول ﷺ ډیر خوشحاله شو او د انصارو دا خبرې ورته ښه معلومې شوې.

د مقداد انصاری تقریر:- یو روایت کښې دی چه د بدر د جنګ په وخت کښې نبی کریم ﷺ مسلمانانو نه مشوره و اخسته. حضرت عمرفاروق ﷺ څه اووئیل او بیا انصارو څه اووئیل که چرې تاسو څمونږ آوریدل غواړئی نو واورئی امونږ د بنی اسرائیلو په شان نه یو چه ته اوستا رب دې لاړ شی او جنګ دې اوکړی اومونږ به دلته په قلار ناست یو. بلکه څمونږ جواب دا دې چه تاسو د الله تعالی مدد سره جهاد ته روان شئ مونږ جان ومال سره یو.حضرت مقداد انصاری ﷺ هم اودریدو او دا ئې اوفرمائیل (١)ابن مسعود ﷺ به فرمائیل چه د حضرت مقداد ﷺ دې قول سره الله ﷻ ډیر زیات خوشحاله شوې وو. هغوئ اووئیل چه یارسول الله ﷺ! د جنګ په وخت کښې به تاسو اوګورئی چه ستاسو ګس او ښی طرفته به هم مونږ یو،کاش چه ماته څه داسې موقع په لاس راشی چه څه نبی کریم ﷺ خوشحاله کړې شم.(٢)

د حدیبیه په مقام د مقداد ﷺ جانثارانه جمله:- په یو بل روایت کښې د حضرت مقداد ﷺ دا قول د حدیبیه په ورځ مروی دې،کله چه مشرکانو نبی کریم ﷺ په لار کښې د عمرې کولو نه منع کړې وو. اود قربانئ خاروی حرم ته هم اونه رسیدل. نو دوی اووئیل چه څه د خپلې قربانئ خاوری سره بیت الله شریف ته تلل غواړم.حضرت مقداد بن اسود ﷺ اووئیل چه مونږ د موسی ﷺ د ملګرو په شان نه یو،دا خو هغوئ اوکړل چه خپل نبی ﷺ ته ئې اوفرمائیل چه ته او ستا رب دې لاړشی او جنګ دې اوکړی، مونږ خو دلته ناست یو،مونږ خو وایو چه یارسول الله ﷺ تاسو ځئ د الله ﷻ مدد دې تاسو سره وی،او مونږ ټول ستاسو ملګری یو.دې آوریدو سره نورو صحابه کرامو ﷺ هم د جانثارانو پشان وعدې شروع کړې.که په دې روایت کښې د حدیبیه ذکر محفوظ وی نو کیدې شی چه د بدر په ورځ هم نبی کریم ﷺ دا فرمانیلی وی،والله اعلم.

د موسی ﷺ د خپل قوم نه بې زاری:- حضرت موسی ﷺ دې آوریدو سره خپل امت ته ډیر زیات غصه شو. دوی نه ئې د بیزارئی اظهار اوکړو چه ائې رب العالمین ! ماته خو په خپل ځان او په خپل رور اختیار دې،نو ته اوس د دې فاسقانو او څما په مینځ کښې فیصله اوفرمائې. الله ﷻ دا دعا قبوله کړه او وې فرمائیل چه او س به دوی د دې ځائې نه ترڅلوېښتو کالو پورې نه ځی. او په وادی تیه کښې به حیران اوپریشان ګرځی. په هیڅ شان به د دې حدودو نه بهر نه اوځی.

په میدان تیه کښې خارق العادة حالات:- دلته هغوئ ډیر عجیبه او خلاف عادت کارونه اوکتل،① لکه په دوی د وریځې سیورئی کیدل،② د من و سلوی نازلیدل،③ د یو کلك کاڼړی نه چه کوم دوی سره وو اوبه راوتل،④ حضرت موسی ﷺ دا کاڼړی په همسااووهلو او ددې نه دولس چینې راووتلې.او هریو قبیلې ته یویو چشمه روانه شوه. دې نه سوا بنی اسرائیلو هغه نورې ډیرې معجزې اوکتلې.هم دې ځائې کښې توراة نازل شواوهم دې ځائې کښې د الله ﷻ احکام نازل شو وغیره وغیره. هم دې میدان کښې دوی ګرځیدل راګرځیدل خودوی ته د وتو هیڅ لار معلومه نشوه. او په دوی باندې د وریځې سیورئی اوشو او دوی ته من اوسلوی راغله.

---

(١) احمد: ٣١٤/٤،صحیح البخاری : ٤٢٠٩.

(٢) احمد: ٣٨٩/١. صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله تعالی (فاذهب انت و ربک فقاتلا انا ههنا قاعدون): ٤٦٠٩.

د موسیٰ ؑ وفات:- د فتون اورد حدیث مبارك كښې د حضرت عبدالله ابن عباس ؓ نه مروي دي.دې نه درې كاله پس حضرت موسیٰ كليم الله ؑ هم وفات شو. بيا د حضرت موسیٰ ؑ خليفه حضرت يوشع بن نون نبي جوړ كړې شو.دې دوران كښې ډير بني اسرائيل وفات شوي وو. بلكه دا هم وئيلې شوي دي چه صرف حضرت يوشع ؑ اوحضرت كالب باقي پاتې شوي وو.

د سنة قراءتي وضاحت:- بعضې مفسرين په ﴿سَنَة﴾ تام وقف كوي.او ﴿أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ د نصب په حالت كښې منې.او د دې عامل ﴿يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ ښائي.

د يوشع بن نون په مشرئ كښې بيت المقدس فتح كيدل:- ددې څلويښت كاله مودې تيريدو نه پس چه كوم خلق باقي وو هغوئ يوشع ؑ خان سره واخستل او د نورو غرونو نه هم ورسره خلق شامل شو او د بيت المقدس محاصره ئې اوكړه، د جمعې په ورځ چه كله د فتح كيدو وخت راغلو نو دښمنانو حوصلې اوبائيللې،او په دې كښې نمر ډوب شو،او د ډوبيدو نه پس د خالي د ورځې د تعظيم په وجه جنګ نشو كيدې،نو ددې وجې د الله ﷻ نبي اوفرمائيل چه ائې نمره ته هم د الله ﷻ غلام ئې،اوځه هم د هغه محكوم يم،ائې الله ﷻ !دې لږ شان ايسار كړه. نو د الله ﷻ په حكم سره نمر ايسارشو او دوی بيت المقدس فتح كړو. د الله ﷻ د طرفنه حكم اوشو چه دې ښارته دې داسې حالت كښې داخل شي چه دوی سجده كونكي وي اودوی به ﴿حطة﴾ وائي،يعني ائې الله ﷻ څمونږ ګناهونه معاف كړه. خو هغوئی د الله ﷻ قول بدل كړو او په ځنګونونو ئې تګ شروع كړو او په ژبه ئې ﴿حبة في شعرة﴾ وئيل او ښار ته داخل شو نور تفصيل د سورة بقره په تفسير كښې تير شوې دې.

د بيت المقدس په فتح كښې مال غنيمت:- بل روايت كښې دومره زياتوالې دې چه دوی ته دومره د غنيمت مال حاصل شو چه دوی دومره مال كله كتلې هم نه وو.د الله ﷻ د فرمان مطابق دائې په اور كښې د سيزولو دپاره يوړو،خو اور دې اونه سيزلو،نو د دوی نبي حضرت يوشع بن نون دوی ته اوفرمائيل تاسو په دې كښې څه پټ كړې دي،نو د هرې قبيلې سرداردې څما په لاس بيعت اوكړي.نود يو قبيلې د سردار لاس د الله ﷻ د نبي لاس سره انختو.دوی ورته اوفرمائيل چه هغه د خيانت څيز تاسره دې،لاړشه اوهغه راوړه،نوده ورته د غوا يو سر پيش كړو. اود هغې سترګې د ياقوتو وې،او غاښونه ئې د موتيانو وو،هركله چه دا نور مال سره واچولې شو نو اوس اور دا اوسيزلو.

امام جرير ؒ هم د اقول خوښ كړې دې.﴿أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾ كښې ﴿فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ﴾ عامل دې .او د بني اسرائيلو هم دا جماعت هم په دې ميدان تيه كښې سرګردانه ګرزيدو.بيا دا خلق يوشع بن نون ؑ اووتل او بيت المقدس ئې فتح كړو. ددې دليل د مخكښې يهودو د علماء اجماع ده چه عوج بن عنق حضرت كليم الله ؑ قتل كړې وو. نوكه دده قتل د عمالقو د جنګ نه مخكښې وي نو هيڅ وجه نه وه چه بني اسرائيلو به د جنګ نه انكار كړې وې ؟ نو معلومه شوه چه دا واقعه د تيه نه د تلو نه پس شوې ده. د يهود د عالمانو دا اجماع ده چه بلعام بن باعوراء د عمالقو د قوم مدد اوكړو او ده په حضرت موسیٰ ؑ بددعا اوكړه،دا واقعه هم د دې ميدان د تلو نه پس شوې وه. ځكه چه دې نه مخكښې جبارينو ته د حضرت موسیٰ ؑ او د دوی د قوم نه هيڅ ويره نه وه. د ابن جرير هم دا دليل دې،هغه وائي چه د حضرت موسیٰ ؑ عصا لس ګزه اوږده وه. اود حضرت موسیٰ ؑ قد هم لس ګزه اوږد وو.اوحضرت موسیٰ ؑ لس ګزه ټوپ اووهلو او عوج بن عنق ئې په عصا په ځنګونونو اووهلو او هغه مړشو.دده د جثې نه د نيل ونه جوړه شوې وه. اودې ته ټول كال اهل نيل راتلل.

د بني اسرائيلو د بې خوندئ ذكر:- نوف بكالي وائي چه دده تخت درې سوه ګزه وو. بيا الله ﷻ خپل نبي ؑ ته تسلي وركړه او وې فرمائيل چه ته په خپل قوم بني اسرائيلو باندې غم مه كوه دوی هم د دې جيل خانې مستحق دي.په دې واقعه كښې په يهود غصه او زورنه ده اود دوی دمخالفو د خرابو او بدو

بیان دي.دوی د الله ﷻ دښمنان دي ،دسختئ په وخت کښې دوی دالله ﷻ په دین قائم نه پاتې کیږي.د رسولانو نه مني.جهاد نه تیښته کوي.د الله ﷻ د کلیم اوبزرګ په موجودګئ کښې دوی د وعدې.او د موسی ﷺ د حکم هیڅ پرواه نه کوله،شپه ورځ به ئې معجزې کتلې،د فرعون بربادی ئې په خپلو سترګو کتلې وه،او ددې لا ډیره موده هم نه وه تیره شوې. الله ﷻ د خپل بزرګ او کلیم سره د نصرت او فتح وعدې کړې وې ،خودا خلق په خپله بزدلئ کښې مړه شول.اونه صرف انکار بلکه ډیر په سختئ سره ئې انکار اوکړو.د الله ﷻ د نبی بې ادبی ئې اوکړه،او صفا جواب ئې ورکړو ،حالانکه په خپلو سترګو ئې کتلی وو چه د فرعون پشان جابر بادشاه ئې د هغه د سامان او لښکر سره تباه کړې وو او ډوب کړې ئې وو. خو بیا هم د دې کلی خلقو په الله ﷻ بهروسه نه کوله اونه ئې د هغه حکم نه منلو.حالانکه دوی خو د فرعون په لسمه حصه هم نه وو. دوی خپل ځان د رب محبوب ګڼړل.خو حقیقت د دې خلاف وو. دوی د رب په نظر کښې پریوتی وو. نو ټول تعریفونه هغه رب دپاره دی.چې د هغه رب فرمانبرداری د ټولو نیکو کنجی ده.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ

او اولوله | په دوئ باندې

او دوئ ته د

نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ

قیصه | ددواړو ځامنو | دآدم ﷺ | په حقه سره | کله چې | اوکړه دواړو | قربانئ | نوقبوله کړې شوه

آدم ﷺ د دوؤ ځامنو رښتونې قصه واوروه | ....کله چې دواړو قرباني اوکړه |نو د یو قرباني قبوله

مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ

دیوددې دواړو نه |اوقبوله نۀ کړې شوه | دبل نه |اووئیل هغه (قابیل)|چې خامخابه زۀ قتل کړم تا

شوه د بل قرباني قبوله نشوه| ....او(قابیل) اووئیل چې زه به دې مړکړم

قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۲۷﴾ لَئِنْۢ بَسَطْتَّ اِلَيَّ

اووئیل(هابیل)| چې بیشکه| قبلوی | الله| دپرهیزګارانو نه | که چرې | را اوږد کړو تا | ماته

نو(هابیل)اووئیل چې بیشکه الله ﷻ د پرهیزګارو قرباني قبلوی | که ته ماته د قتل په اراده لاس رااوږد

يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَاۤ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ

لاس خپل | دپاره ددې چې مړکړې ما| خونۀ یم زۀ| غزونکې|دلاس خپل | تاته | چې مړکړم تا

کړې| خوزۀ به بیاهم تاپسې خپل لاس نه در اوږدوم| ....چه زه تا قتل کړم

اِنِّيْۤ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنِّيْۤ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ

بیشکه زۀ| ویریږم | دالله نه | چې پالونکې دمخلوقاتو دې |بیشکه زۀ| غواړم | چې اخته شې تۀ

بیشکه زۀ دالله ﷻ نه ویریږم | چې دمخلوق پروردګار دې | ....زه داغواړم چې ته زما

بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا

په ګناه زما| اوپه ګناه خپلې سره| نوشې به تۀ | د ملګرو | د اور نه | او دا | جزا ده

اوخپله ګناه په سرباندې بار کړې | او دوزخی شې | ....اودا بدله د

الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ

د ظالمانو | نو آسان کړل | دهٔ ته | نفس خپل | وژل د رور خپل | نو مړي يې کړو هغه | نو اوګرځيدو

دظالمانو ده| نوخپل نفس دې د خپل ورور د قتل دپاره تیارکړو| او هغه ئې قتل کړو| نوهغه په

مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ

دزیانکارانو نه | نو راولیږو | الله | یو کارغه | چې کنده ئې کنستله | په زمکه کښې

زیانکارانو کښې شامل شو| بیا الله ﷻ یو کارغه راولیږلو| چې زمکه ئې اوکنیستله د دې دپاره

لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ط قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى

چې اوښائی هغه ته| چې څرنګې| پټه کړی | مړه جثه|د ورور خپل | ووئیل (قابیل)|انې افسوس دې مالره

چې هغه ته طریقه اوښائی چې دخپل ورور لاش به څنګه پټوی | چې دا ئې اولیدل نو هغه اوونیل چې

اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْءَةَ اَخِيْ ج فَاَصْبَحَ

آیا عاجز شم زهٔ | چې شم زهٔ | پشان | د دې کارغهٔ | چې پټه کړم | مړه جثه |د ورور خپل | نو شو

انې کاش زه ددې کارغه پشان(هوښیار) وې | اودخپل ورور د لاش د خښولوانتظام مې کړې وې| نو پخپلو کړو

مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿٣١﴾

دپښیمانو خلقو نه|

ویرپښیمانه شو |

د هابیل اوقابیل واقعه:-په دې قصه کښې د حسد او بغض سرکشئ او تکبر انجام بیان شوې دې کوم چه دحضرت آدم ﷺ د دوو ځامنو ترمینځه اوشو. اویو په په دوی کښې بې ګناه اووژلې شواو جنت کښې ئې ځان دپاره ځائې بیاموندو.اودویم دې په ظلم اوزیاتی سره او بې قصوره قتل کړو او خپل دواړه جهانونه ئې تباه کړل.

د ادم ﷺ په وخت کښې د خور سره د نکاح حکم:- فرمائی چه انې نبی ﷺ ! دوی ته د حضرت آدم ﷺ د دواړو ځامنو قصه بیان کړه،او د دوی نومونه قابیل اوهابیل وو.اوچونکه په هغه وخت کښې د دنیا ابتدائی حالت وو په دې وجه داسې به وو چه دحضرت آدم ﷺ کره به د یو حمل نه یو هلك او یوه جینئ پیدا کیدل.اوبیا به دویم حمل نه هم داشان کیدل.دیو حمل جینئ به د بل حمل هلك ته په نکاح کولې شوه. د هابیل خور ښکلې نه وه او دقابیل خور ښکلې وه. نو قابیل غوښتل چه خپلې خور سره نکاح اوکړی. حضرت آدم ﷺ د دې نه منع کړل.آخر دا فیصله اوشوه چه تاسو دواړه د الله ﷻ لار کښې څه خیرات اوکړئ چه د چا خیرات قبول شو نو د ابه هغه ته په نکاح کولې شی.د هابیل خیرات قبول شو او بیا هغه اوشو چه دقران پاك په آیتونوکښې شته دې.

د مفسرینواحوال واورئ.د حضرت آدم ﷺ د صلبی اولاد نکاح کولو قاعده چه کومه پورته بیان شوه ددې د بیانولو نه پس مروی دی چه مشر قابیل به کرکیله کوله. او هابیل به ځناور څرول.د قابیل خورد هابیل په نسبت ډیره ښکلې وه. هرکله چه د هابیل د نکاح دقابیل خورسره د کیدلو اراده اوشوه نو قابیل انکار اوکړواو خپله نکاح ئې دې سره کول غوښتل.حضرت آدم ﷺ د دې نه منع کړو. اوس دې دواړو خیرات اومنلو چه د چا خیرات قبول شی نود هغه نکاح به دې سره کیږی.حضرت آدم ﷺ په

هغه وخت کښې مکې ته لاړو چه اوګوري چه څه کیږي ؟الله ﷻ حضرت ادم ﷺ ته اوفرمائیل چه تاته پته ده چه په زمکه څما یوکورهم دې ؟ حضرت آدم ﷺ اوفرمائیل چه نه. حکم اوشو چه ته هلته لاړ شه،حضرت آدم ﷺ آسمان ته اووئیل چه ته څما د بچو حفاظت کوه.خو ده انکار اوکړو.زمکې ته ئې اووئیل خودا هم انکاری شوه. غرونو ته ئې اووئیل خو هغوئ هم انکاری شو. قابیل ته ئې اووئیل،هغه ورته اووئیل چه څه لاړشه،تاسو چه راشئ نو خوشحاله به یئ:اوس هابیل یو ښکلې څورب ګډ د الله ﷻ په نوم ذبح کړواو مشر رور د خپل پټې څه حصه.اور راغلواود هابیل نذر ئې یوړو. اودا په هغه زمانه کښې د قبلیدو نښه وه. اودقابیل نذر قبول نه شو. د ده پټې هم د اشان پاتې شو.ده دالله ﷻ لار کښې ورکولو نه پس په دې کښې ښه ښه فصلونه کرلی وو. قابیل د دې نه مایوسه شوې وو چه د ده خور به د ده نکاح کښې نه راځي په دې وجه ئې خپل رور ته د قتل کولو دهمکی ورکړې وه. ده اووئیل چه الله ﷻ د تقوی والو قربانی قبلوی. په دې کښې څما څه قصوردې ؟یو روایت کښې دا هم دی چه دا ګډ غټیدو اوهم دا هغه ګډدې چه حضرت ابراهیم ﷺ د خپل څوئې په بدل کښې قربانی کړې وو.

یو روایت کښې دی چه هابیل خپلو څناوروکښې مرغوب او محبوب څناور په خوشحالئ د الله ﷻ لارکښې ذبح کړې وو. اود دې خلاف قابیل دخپل پټې نه خراب او ردی څیز په نه زړه د الله ﷻ لار کښې ورکړې وو. هابیل په طاقت او صحت کښې د قابیل نه ښه وو. خود الله ﷻ د ویرې ئې د خپل رور ظلم اوزیاتې برداشت کړو.د مشر رور قربانی چه قبوله نشوه نوده حضرت ادم ﷺ ته اووئیل چه ستاهابیل خوښ دې په دې وجه تا دهغه دپاره دعا اوکړه اودهغه قربانی قبوله شوه. اوس ده په زړه کښې واچول چه دا آزغی به د مینځ نه اوباسم. د موقعې په انتظار کښې وو، یو ورځ اتفاقی طور د هابیل په راتلوکښې وخت ډیر اولګیدو.نودهغه د رابللو دپاره حضرت آدم ﷺ قابیل اولیږلو.ده څان سره پټه یو چاړه واخستله،هم په لاره کښې د دواړو رونړو ملاقات اوشو. نوده ورته اووئیل چه څه به تا وژنم.ستا قربانی قبوله شوه او څما قربانی قبوله نشوه،په دې هابیل اووئیل چه ما ښه او بهترین څیز د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړې وو. الله ﷻ د متقیانو نیکی قبلوی.په دې هغه نور هم په غصه شو اوهغه ئې په چاړه اووهلو.د هابیل دا وینا په خوله کښې پاتې شوه چه ته به الله ﷻ ته څه جواب ورکوې ؟الله ﷻ ستا نه د دې ظلم بدله ډیره په خرابه طریقه اخلی.د الله ﷻ نه ویریږه اوما مه قتل کوه خودې ظالم دې ته اونه کتل اودا خپل رور ئې اوژلو.

قابیل خپلې خور سره د نکاح کولو یو وجه دا هم بیان کړې وه چه مونږ دواړه جنت کښې پیداشوی یو.اودوی دواړه په زمکه پیدا شوی دی په دې وجه هم څه ددې حقدار یم. دا مروی دی چه قابیل غنم د الله ﷻ لار کښې صدقه کړې وو. او هابیل غوا قربانی کړې وه. په هغه وخت کښې څوك مسکین نه وو چه صدقه ئې ورکړې وې نو په دې وجه د آسمان نه به اور راتلو او دا به ئې سیزله. او دا د قبولیت نښه وه.دې فوقیت سره چه کومه کشر رور ته حاصل شو اومشر رور هسې پاتې شو،نودده په قتل پسې شو،اوهم دغه شان دواړو رونړو قربانی کړې وه،

د هابیل د قتل وجه څه وه؟:- د نکاح د اختلاف ختمولو وجه نه وه. د قرآن پاك د ظاهری الفاظو تقاضا هم دا ده د خفګان وجه قربانی وه نورڅه نه وو.اود دې درج شوئ روایتونو نه خلاف هم دې چه قابیل د الله ﷻ لار کښې پټې ورکړې وو او دا قبول شو،خومعلومیږی چه په دې کښې د راوی حافظه صحیح نه ده اودا د مشهورې خبرې خلاف ده.والله اعلم.

متقیان به جنت ته ځی:- الله ﷻ د هغه چا عمل قبلوی چه خپل کار کښې د هغه نه ویره کوی.حضرت معاذ ﷺ فرمائی چه خلق به د قیامت میدان کښې وی،اودې کښې به یواواز کونکې آوازاوکړی چه پرهیزګار چرته دی ؟ نو د الله ﷻ نه ویریدونکی به اودریږی.او دالله ﷻ دلاس لاندې به جمع شی،الله ﷻ

به د دوی نه پرده کوی اونه به ددوی نه مخ اړوی.د حدیث راوی حضرت ابوعفیف رحمة الله علیه نه تپوس اوشو چه متقیان څوك دی ؟ نودوی اوفرمائیل چه متقیان هغه خلق دی چه څوك شرك نه او بت پرستئ نه ځان بچ ساتی او د الله ﷻ عبادت کوی، نوبیا به دا ټول خلق جنت ته ځی.

قابیل ته د هابیل جواب:- چه دکوم نیك بخت قربانی قبوله شوې وه هغه د خپل رور د ې ارادې آوریدو سره اووئیل چه خیر ته څه غواړې نوهغه اوکړه څه به ستا په شان نه کوم. بلکه څه به صبر کوم. ته خویه زوراوطاقت کښې زیات ئې خونیکئ او تواضع او پرهیزګارئ په وجه ئې اوفرمائیل چه ته په ګناه کولو آماده ئې خو څه به ددې جرم ارتکاب اونه کړم. څه خو د الله ﷻ نه ویریږم او هغه د ټول جهان رب دې.

قاتل او مقتول دواړه جهنمیان:- صحیحینو کښې دی چه کله دوه مسلمانانو تورې واخستې او یو بل پسې وړاندې شو نو قاتل اومقتول دواړه جهنمیان دی.صحابه کرامو رضی الله عنهم اوفرمائیل چه قاتل خو ټیك ده .خو مقتول ولې ؟.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ځکه چه هغه هم د خپل ملګری په قتل کولو حریص وو([1]).

د فتنې نه ډډه کول :- حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه په هغه وخت کښې اووئیل چه کله حضرت عثمان ذوی النورین رضی الله عنه دښمنانو ګیر کړې وو چه څه ګواهی ورکوم چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل نزدې به یوه فتنه راشی،ناست به د ولاړ نه بهتروی،او ولاړ به د تلونکی نه بهتر وی. او تلونکې به د منډې وهونکی نه بهتروی،چا تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! که څوك ځما کور ته هم راشی اوما قتل کوی ؟نووې فرمائیل چه بیا هم د حضرت آدم علیه السلام د خوئی په شان شه.([2])

دفتنې په وخت کښې د نبی کریم ﷺ ارشادات:- یو روایت کښې د دې واقعې نه پس د دې آیت مبارك تلاوت کول هم مروی دی ([3]). حضرت ایوب سختیانی رحمة الله علیه فرمائی چه په دې امت کښې د ټولو نه مخکښې چا په دې آیت مبارك عمل کړې دې هغه حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه دی.یو ځل نبی کریم ﷺ په یو ځناور سور وو او نبی کریم ﷺ پسې حضرت ابوذر رضی الله عنه وو. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې ابوذر دا خو اووایه چه کله په خلقو داسې فاقې راشی چه دوی د مسجد نه کور ته هم نه شی تلې نو ته به څه کوې ؟ ما اووئیل چه څه د الله ﷻ اودهغه د رسول ﷺ حکم وی.وې فرمائیل صبر کوه.بیائې اوفرمائیل چه کله وینې توېږی یعنی جنګ وی او تردې چه د شګې کاڼړی هم وینه کښې ډوب شی نو ته به څه کوې ؟ نوما هم هغه جواب ورکړو.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خپل کور کښې کینه او دروازې بندې کړه. وې فرمائیل اګر چه زه کوز نشم ؟ نو وې فرمائیل چه ته هغه خلقوته لاړشه چه کومو کښې اوسیدې او هم هلته اوسیږه .ما عرض اوکړو چه څه خپله وسله ولې وانخلم.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بیا خو به ته هم هغه خلقو سره شامل شې.بلکه که تاد تورې شړنګار پریشانه کوی نو ته هم په خپل مخ کپړا واچوه چه ستا اوخپل ګناهونه هلته یوسم ([4]).

دحذیفه رضی الله عنه په جنازه کښې:- حضرت ربعی رحمة الله علیه فرمائی چه مونږ د حضرت حذیفه رضی الله عنه جنازه کښې وو،نودې کښې یو صاحب اووئیل چه ما ددې مرحوم نه آوریدلی دی چه دوی د نبی کریم ﷺ نه آو ریدلی دی که تاسو خپلو کښې جنګونه کوئی نو زه به د ټولو نه لرې کور ته لاړشم او دروازې به بندې

---

[1] صحیح بخاری کتاب الفتن باب اذا لتقی مسلمان بیسفهما:٧٠٨٣، صحیح مسلم: ٢٨٨٨، ابوداود: ٤٣٦٨، احمد: ٤٦/٧، ابن حبان : ٥٩٤٥، بیهقی : ١٩٠/٨.

[2] ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء انه تکون فتنة القاعد فیها خیر من القائم : ٢١٩٤. وهو صحیح.احمد: ١٨٥/١، مسند ابی یعلی : ٧٥٠.

[3] ابوداود کتاب الفتن : باب النهی عن السعی فی الفتنة: ٤٢٥٧، وهو حسن

[4] احمد:١٤٩/٥، ابوداود کتاب الفتن باب النهی عن السعی فی الفتنة: ٤٢٦١ وهو حسن.

کړم او هلته به کينم.که هلته هم څوك راغلل نو څه به ورته اووايم چه زما او خپله گناه په خپل سرواخله. نوزه به د حضرت آدم په دوز خامنو کښې دهغه چا پشان کيږم چه کوم يو بهتر وو، اودا به اووايم چې څه خوغواړم چه ته څما اوخپله گناه په خپل سر کيږدې يعنې ستا هغه گناهونه چه د دې نه مخکښې وو او څما د قتل گناه هم په خپل څان بار کړې([1]).

دامطلب هم د حضرت مجاهد رحمة الله عليه نه مروى دې چه څما گناهونونه به هم ستا په غاړه وى او څما د قتل گناه به هم ستا په غاړه وى خو ددوى نه يو قول د مخکښې په شان هم مروى دې. ممکن دى چه دا دويم قول ثابت نه وى.هم په دې وجه بعضې خلق وائې چه قاتل د مقتول ټول گناهونه په خپل سراخلى.اوددې معنى يو بل حديث مبارك هم ده.خوددې څه اصل نشته دې.

بزارکښې يو حديث مبارك کښې دى چه بې قصوره قتل ټول گناهونه ختموى.اگرچه دا حديث پورتنۍ معنى کښې نه دې.نوپه دې وجه دا هم صحيح نه دې.او د دې روايت مطلب دا هم دې چه د قتل د تکليف په وجه الله ﷻ د متقول ټول گناهونه معاف کوى.اوس هغه په قاتل طرفته متوجه کيږى.دا خبره ثابت نه ده. ممکن دى چه بعضې قاتلان داسې هم وى،چې قاتل به د قيامت په ورځ قاتل تلاش کوى،او دده د ظلم مطابق به دده نه نيکۍ اخلى.نوممکن دى چه ټول گناهونه د بعضو قاتلانو په سر شى.څکه چه د ظلم دداسې بدلې اخستلو خبره د حديث مبارك نه هم ثابت ده. اوظاهره ده چه قتل د ټولو نه لوئې ظلم او ټولو نه خراب دې.والله اعلم.

امام ابن جرير رحمة الله عليه فرمائى چه ددې جملې صحيح مطلب دا دې چه څه غواړم چه ته خپل گناهونه او څمادقتل گناه په خپل سرواخلې.ستاگناهونو سره دا يو گناه بله هم زياته شى.د دې مطلب بالکل دا نه دې چه څما گناهونه دې هم ستا شى.څکه چه د الله ﷻ فرمان دې چه هر عامل ته د هغه د عمل سزا او جزاملاويږى. بيا دا څنگه کيديشى چه د مقتول د ټول عمر گناهونه په قاتل انبار شى اود هغه د گناهونوپه وجه دې راونيولې شى؟ باقى پاتې شوه چې هابيل خپل رور ته دا خبره ولې اوکړه ؟ ددې جواب دا دې چه ده ورته په آخرى څل نصيحت اوکړو اودې نې ويرولو چه د دې کار نه منع شه،گنې گناهگار به شې اوجهنم ته به اورسې څکه چه څه ستا د مقابلې نه يم او ټول بوج به په تا راشى.اوهم ته به ظالم شې اود ظالمانو څائې جهنم دې.د دې باوجود هم هغه ته خپل نفس دهوکه ورکړه او حسد او تکبرکښې راغلو اوخپل رور نې قتل کړو.

هابيل په څۀ قتل شوې وو؟:- ① هغه شيطان په دې قتل آماده کړواو هغه د خپل نفس آماره پيروى اوکړه.اوهغه نې په اوسپنه اوژولو. ②يوروايت کښې دى چه ده خپل څناور غر ته بوتلى وو.دې په تلاش کولو هلته اورسيدو اويوغټ کانړى نې راوچت کړو اوهغه نې په سراووهلو او هابيل په هغه وخت کښې ملاست وو. ③بعضې وائى چه درنده په شان نې ټکړې ټکړې کړو د ده مرئى نې خپه کړه او ساه نې ترې اوويستله.

د شيطان قابيل ته د قتل طريقه خودل:- دا هم ونيلې شوى دى چه هرکله شيطان دې اوليدو چه ده ته د قتل کولو طريقه نه ورځى اود هغه مرئى نې خپه کوله نودې ملعون شيطان يو څناور راونيولو اود هغه سرنې په يو کانړى کيخوداوبل کانړى سره نې د هغه سر چخنړې کړو. دې کتلو سره هغه هم خپل رور داشان اوژولو.دا هم مروى دى چه تردغه وخته پورې په مخ زمکې قتل نه وو شوې ،نو قابيل خپل رور راواچولو اوکله به نې د هغه سترگې بندې کړې اوکله به نې په څپيړو او څوکانو وهلو. دې کتلو سره هغه لعين ده ته راغلو اوده ته نې اووئيل چه دده سر چخنړې کړه.هرکله چه هغه داشان اوکړل نو دا

---

[1]) مسندالبزار:: ١٥٤٥، وسنده حسن مجمع الزوائد: ٢٢٦/٦، الطبقات: ٦٦/٢، اخبار اصبهان : ٣٦/٢.

لعین په منډه منډه حضرت حوا علیها السلام ته راغلو او ورته ئې اوونیل چه قابیل خو هابیل قتل کړو.دې تپوس اوکړو چه قتل څنګه وی ؟ نودې لعین اوونیل ورته اوونیل چه نه اوس هغه خوراك کولې شی اونه څه ګڼکلې شی او نه خبرې کولې شی او نه ګرزیدې شی.وې ونیل چه شاند مرګ ورته راغلې وی. هغه اوونیل چه آو مرګ.اوس مور بی بی په چغو شوه،په دې کښې حضرت آدم ﷺ راغلو،تپوس ئې اوکړو چه څه خبره ده ؟ خو دې ورته هیڅ جواب ورنکړو.حضرت آدم ﷺ دوباره سوال اوکړو خو دې ورته د غم په وجه هیڅ اونه اوونیل.ده ورته اوونیل چه ته او ستا لونړا به ښه په غم کښې وی او څه او ښا خامن به ددې نه بری یو.قابیل خساره او نقصان کښې شو.اود هغه دنیا اوآخرت دواړه تباه شول.

دهرقتل سزا به قابیل ته ملاویږی:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم انسان په ظلم سره قتل کړې شی نو دده د قتل بوج به د حضرت آدم ﷺ د دې ړومبې خوې په غاړه وی.ځکه چه هغه په ناحقه قتل کړې وو[1]حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه د قاتل د پښې یو پتون په هغه ورځ زوړند کړې شی او دده مخ نمر طرفته وی،دده ګرزیدو سره به ګرزی او په یخنۍ او ګرمۍ کښې اور او واوره کښې دې معذب دې. حضرت عبدالله ﷺ نه مروی دی چه د جهنم د اور نیمه حصه به دده په سر وی.تولو ته لونړې معذب به هم دې وی.د زمکې د هر قتل ګناه به دده په سروی. ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائی چه په ده باندې اوپه شیطان په دهر قتل بوج وی .

هرکله چه قابیل خپل رور هابیل اووژولو نو دا ورته معلومه نه وو چه ده سره څه اوکړی.او څنګه دې پټ کړی.نوالله ﷺ دوه کارغان راولیږل او دواړه خپلو کښې رونړې وو.دوی خپلو کښې د ده په مخکښې په جنګ شوې اویو بل اووژلو،او بیائې یوکنده اوکیسته اوهغه ئې دې کښې ښخ کړو او ده دپاسه ئې ښاوره واچوله.دې کتلو سره د قابیل په پوهه کښې هم دا ترکیب راغلو اوهم دغه شان ئې اوکړل. حضرت علی ﷺ نه مروی دی چه یوکارغه پخپله مړه شوې وو بل کارغه دې مړکارغه دپاره کنده اوویستله اوهغه ئې په دې کښې ښخ کړو.

دا هم مروی دی چه قابیل تول کال د خپل رور لاش په خپله شا ګرزولو،بیا د کارغه په کتلو ده خپل نفس ملامته کولو چه ما دومره هم اونه کړل. دا هم وئیلې شوی دی چه د قتل کولو نه پس دې ډیر پښیمانه وو اولاش ئې ګرزولو او خپله غیره کښې ئې ایښودې وو،او دا په دې وجه چه په مخ د زمکې د تولو نه ړومې قتل هم دا وو.

اهل تورات وائی چه کله قابیل خپل رور هابیل قتل کړو نو الله ﷺ هغه نه تپوس اوکړو چه ستا په رور هابیل باندې څه اوشو ؟ ده اوونیل چه څه خبر یم ؟ څه خو د ده سرپرست نه اوم. الله ﷺ اوفرمائیل چه ستا د رور قتل ما ته فریاد کوی او په تا خما لعنت دې.اوتا په دې زمکه د خپل رور وینه اوڅکوله،نو اوس چه ته څه په دې زمکه کار کوې نوتاته به هغه هیڅ نه درکوی چه تر کومې ته په دې کښې سرګردانی اونکړې.ده خو دا کار اوکړو خو په دې ډیر زیات پښیمانه شو. نقصان باندې پښیمانتیا ګویا په عذاب باندې عذاب دې.

قابیل او هابیل د ادم ﷺ خامن وو:- په دې قصه کښې د مفسرینو اقوال په دې خبره متفق دی چه دا دواړه دحضرت آدم ﷺ صلبی خامن وو. او هم دا د قران پاك د الفاظو نه صفا معلومیږی.او د حدیث مبارك نه هم دا معلومیږی چه په مخ د زمکې کوم یو قتل کیږی نو ددې یو حصه بوج او ګناه به د حضرت آدم

[1]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب خلق آدم وذریته: ٣٣٣٥، صحیح مسلم: ١٦٧٥، ترمذی : ٢٦٧٣، ابن ماجه: ٢٦١٦، احمد: ٣٨٢/١، ابن حبان : ٥٩٨٣، بیهقی : ١٥/٨، ابن ابی شیبة: ٣٦٤/٩، عبدالرزاق : ١٩٧١٨، مسند حمیدی : ١١٨، السنن الکبری للنسائی: ١١١٤٢.

عليه السلام په دې خوني وي. خکه چه هم ده د ټولونه مخکښې د قتل کولو طريقه ايجاد کړې وه.[1]

يوضعيف قول:- خود حضرت حسن بصري رحمه الله قول دې چه دا دواړه د بني اسرائيلو نه وو. قرباني ټولو نه مخکښې په دوی کښې راغله او په مخ د زمکې د ټولو نه مخکښې د حضرت آدم عليه السلام انتقال شوې وو. خو دا قول تامل طلب دې او ددې سندهم صحيح نه دی. يومرفوع حديث مبارك کښې دی چه دا واقعه په طور ديو مثال ده. تاسو ددې نه ښه واخلئ او خراب پريږدئ. دا حديث مبارك مرسل دې[2].

د هابيل د قتل نه پس د ادم عليه السلام غم:- وائي چه حضرت آدم عليه السلام د دې غمه ډير تکليف کښې وو. اويو کال پورې دوی خندلی نه وو آخر فرښتو دده دغم لرې کيدو او دده د خندا دپاره دعا اوکړه. حضرت آدم عليه السلام په هغه وخت کښې وئيلي وو چه ښار اوددې ټول څيزونه متغير شو. د زمکې رنګ بدل او دا ډيره بدصورته شوه. د هريوڅيز مزه ختمه شوه اود مخونو کشش هم ختم شو. په دې دوی ته جواب ورکړې شو چه دې مرده د دې ژوندی کس هم خپل ژوندتباه کړو اوچه مقتول کوم ګناهونه کړی وو د هغې بوج هم دقاتل په سرشو.

قابيل ته په دنيا کښې سزا:- په ظاهره معلوميږی چه قابيل ته هم په هغه وخت سزا ورکړې شوه. نو وارد شوی دی چه دده پنډئ دده پتون سره زورنده کړې شوه. اودده مخ نمر طرفته شو.اوهم د نمر سره به د ده سره تاويدو. يعنی چه کوم طرفته به نمر وو هغه طرفته به دده مخ تلو.

حديث مبارك کښې دی چه نبی کريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه څومره ګناهونه ؟دده دی،د چا ګناهونه دی زر به په دنيا کښې ده ته سزا ورکړې شي او بيا آخرت کښې به ده ته زبردست عذاب ورکولې.او په دې کښې د ټولونه لويه ګناه سرکشي او قطع رحمي ده.[3] اوپه قابيل کښې دا دواړه څيزونه جمع دی.﴿فانا لله وانا اليه راجعون﴾

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ
په سبب ددې | اليکلې وو مونږه(تورات کښې) | په بني اسرائيلو باندې | اچې بيشکه | چا چې مړکړو
| ددې وجې نه مونږ بني اسر ائيلو ته دا حکم ورکړې وو | چې چا يونفس
نَفْسًاۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ
يونفس | بې دعوض | دبل نفس نه | يابې دفساد خورولونه | په زمکه کښې | نولکه چې امړه کړل هغه
دبل نفس دبدلې نه بغير يا د زمکې په مخ دفساد کولونه بغير قتل کړو | نوګويا چې هغه
النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ
خلق | ټول | اوچا چې ژوندې کړوهغه | نولکه چې | ژوندی کړل هغه | خلق | ټول
ټول خلق قتل کړل | اوچا چې يو نفس ژوندې بچ کړو | نوګويا هغه ټول خلق ژ وندی کړل
وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۡ ثُمَّ اِنَّ
اوپه تحقيق سره | راغلي وو هغوئ ته | رسولان زمونږه | دواضحه نښوسره | بيا | بيشکه
اوزمونږپيغمبرانو دوئ ته څرګندې نښې راوړې وې | ....خو ددې باوجود

[1]) ددې تخريج مخکښې صفحو کښې تير شوې دې.

[2]) الطبری : ١٢٩/١٠.

[3]) ابوداود كتاب الادب باب فى النهى عن البغى : ٤٩٠٢، وسنده صحيح لترمذى : ٢٥١١، ابن ماجه : ٤٢١١،

كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ۝ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا

ډیر خلق | دهغوئ نه | روستو ددې نه | په زمکه کښې | خامخا زیاتی کونکی دی | بیشکه | سزا

په دوئ کښې ډیر خلق دزمکې په مخ زیاتې کوی | بیشکه د هغه کسانو سزا کوم چې

الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ

دهغه کسانو | چې جنگ کوی | دالله سره | اودرسول دهغه سره | اوکوشش کوی | په زمکه کښې

دالله او د رسول سره جنگ کوی | او دزمکې په مخ دفساد کولو کوشش کوی

فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا أَوْ يُصَلَّبُوٓا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ

د پاره دفساد | چې قتل دې کړې شی هغوئ | یادې په سولئ کړې شی | یادې پریکړې شی | لاسونه دهغوئ

نو دهغوئ سزا دا ده | چې هغوئ قتل کړې شی | یا په سولئ کړې شی | یا ترې لاسونه او پښې

وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَافٍ أَوْ يُنفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ

اوخپې دهغوئ | مخالفې | یا دې اوشړلې شی | دزمکې نه | دا (سزا) ده | دپاره دهغوئ

ادل بدل کټ کړې شی | اویا د وطن نه اوشړلې شی | .... د دوی دپاره دا شرمندګی

خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ إِلَّا الَّذِينَ

رسوائی ده | په دنیا کښې | اوده دهغوئ دپاره | په آخرت کښې | سزا | لویه | مګر هغه کسان

په دنیا کښې ده | او په آخرت کښې دوئ دپاره لوئې عذاب تیار شوې دې | البته څوک چې

تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ

چې توبه اوباسی | مخکښې ددې نه | چې تاسو قادر شئ | په هغوئ باندې | نو پوهه شئ | چې بیشکه الله

ددې نه ړومبې چې تاسو پرې قابو بیا مومئ توبه اوباسی | ....نو پوهه شئ چې الله ﷻ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

بښونکې مهربان دې |

بخښونکې او مهربان ذات دې |

قوله تعالىٰ: مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ

د انسان قدرو قیمت :: فرمان دې چې د حضرت آدم علیه السلام دځوئې بې د څه وجې نه قتل کولو په وجه موئږ اسرائیلو ته صفا صفا اووئیل او دهغوئ کتاب کښې مو اولیکل اوهغوئ دپاره مو شرعی حکم اوکړو چې چا قتل اوکړو او هغه مقتول څه قتل نه وو کړې او نه ئې په زمکه کښې فساد کړې وو نو دا داسې ده لکه چې هغه ټول خلق قتل کړل. هغه دپاره د رب په نزد ټول مخلوق یو شان دې اوچې څوک د بې قصوره سړی د قتل کولو نه منع شی اودا حرام اوګڼړی نودا داسې دی لکه چې هغه ټول مخلوق بچ کړو. ځکه چې ټول خلق به داشان سلامتیا سره اوسیږی.

د محاصرې په وخت کښې د عثمان رضی الله عنه قول - هرکله چې باغیانو د حضرت عثمان رضی الله عنه نه ګیره واچوله نو حضرت ابوهریره رضی الله عنه هغوئ ته ورغلو اوورته ئې اووئیل چې څه ستاسو طرفنه ستاسو مخالفینو سره

جنګ اوکړم. تاسو ګورئ چې اوبه د ورخه تیرې دی.دې اوریدو سره حضرت عثمان ﷛ اوفرمائیل چې آیا ته په دې خبره راضی یې چې ته هغه خلق قتل کړې په کومو کښې چې څه هم یم. حضرت ابوهریره ﷛ اوفرمائیل چې نه.حضرت عثمان ﷛ اوفرمائیل چې واوره یو کس قتل کول داسې دی لکه چې ټول قتل کړې څه واپس لاړشه څماخواهش دې چې الله تعالی تاته اجر درکړې سزا نه دې نه پس دوی واپس شو او جنګ ئې اونه کړو.مطلب دا دې چې د قتل شروع کول ددنیا دتباه کولو باعث دی.اوددې نه منع کیدل د خلقو د ژوند سبب دې.

حضرت سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چې د یو مسلمان وینه حلالونکې د ټولو خلقو قاتل دې.اود یو مسلمان وینې بچ کونکې داسې دی لکه چې هغه ټول مسلمانان بچ کړل.حضرت ابن عباس ﷛ فرمائی چې څوک یو نبی یا یو عادل بادشاه قتل کړی نو په هغه دټولې دنیا د خلقو دقتل ګناه ده.اود نبی او د عادل بادشاه لاس مضبوطونکې د دنیا د بچ کونکو پشان دې.(ابن جریر) اویو روایت کښې دی چې بغیر د څه ګناه نه د چا قاتل د جهنم حقدار شی او دا داسې دی لکه چې ټول ئې وژلی وی.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چې څوک یو مومن بې وجې قتل کړی نو هغه جهنمی، د رب دښمن، ملعون اود سزا مستحق دې.بیا که دې ټول خلق هم اووژنی نو ددې نه به زیاد عذاب بل څه وی ؟ څوک چې د قتل نه روستو شو یعنی قتل ئې اونکړو نو ددۀ طرفنه د ټولو خلقو ژوند محفوظ دې .(١) عبدالرحمان رحمه الله فرمائی چې دیو قتل بدله ددۀ وینه حلاله شوه.دا نه چې ډیرو لره قتل کړی،هرکله چې دې د قصاص قابل شو اوچې څوک دې بچ کړی یعنی ولی قاتل ته معافی اوکړی نودا داسې دی لکه چې دۀ ټولو خلقو ته معافی اوکړه. اوددې دا مطلب هم بیان شوې دې چې چا یو انسان بچ کړو،لکه یوکس ډوبیدو اودۀ بچ کړو،یو سوزیدو اودۀ بچ کړو،څوک ئې د هلاکت نه بچ کړل.مقصد دا دې چې خلق د ناحق قتل نه منع کول اود خلقو خیرخواهی او امن وامان طرفته ئې رابلل.

حضرت حسن رحمه الله نه تپوس اوشو چې بنی اسرائیل څنګه ددې حکم مکلف وو (چې څوک به نه قتلوی) مونږ هم یو ؟ نو وې فرمائیل چې بالکل هم داسې ده .په الله قسم د بنی اسرائیلو وینه زمونږ د وینې نه زیاته قیمتی نه وه.نود یو سړې بې د څه وجې قتل کول داسې دی لکه چې دټولو دقتل بوج په څان کړی اوکه څوک یو کس بچ کړی نو دا د ټولو د بچ کولوبرابر دی.

یو ځل حمزه بن عبد المطلب ﷛ رسول الله ﷺ ته درخواست اوکړو چې یارسول الله ﷺ ماته یو داسې خبره اوکړئ چې هغې سره څما ژوند ښۀ آرام سره تیر شی.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې ته څوک قتل کول غواړې که څوک بچ کول ؟ جواب ئې کښې اوفرمائیل چې بچ کول نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې بس همیشه خپله اصلاح کوه .(٢)

قوله تعالی: وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ

بیافرمائی چې دوئ ته زمونږ پیغمبر ﷺ واضح دلیلونه راوړی دی .اوهغه سره واضح احکامات او ښکاره معجزې دی.خو ددې نه پس هم خلق د خپلې سرکشۍ نه او جنګ وجدال نه نه منع کیږی.د بنو قینقاع قبیلې یهود ،بنوقریظه او بنو نضیر ته وغیره ته پام اوکړئ چې اوس او خزرج ته یو ځائې شو او یو بل سره ئې جنګونه کول او جنګ نه پس به ئې بیا د قیدیانو فدیې ورکولې او هغوئ به ئې راخلاصول.او د مقتول دیت به ئې اداکولو. نو په دې قرآن پاک دوئ پوهه کړل چې ستاسو نه دا وعده اخستې شوې وه چې تاسو به نه د خپلو قتل کوئ او نه به د نورو. خوتاسو د پخې وعدې اومضبوط

---

١) ابوداود کتاب الادب باب النهي عن البغي : ٤٩٠٢.

٢) احمد: ١٧٥/٢.

عهد نه پس هم بيا ددې خلاف اوکړل فديې مو ورکړې او ويستل هم حرام وو. د دې څه مطلب چې تاسو يو حکم منئ او بل نه منئ. دداسې خلقو سزا دا ده چې دنيا کښې به رسوا او خوار وي او دوئ له به آخرت کښې سخت عذاب وي او الله تعالى ستاسو د اعمالو نه غافل نه دې.

قوله تعالى: إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ

په زمکه کښې د فساد خورولو سزا:- دمحاربة معنى د حکم برعکس، خلاف کول، مخالفت کول، اوددې نه مراد کفر، ډاکه اچول، په زمکه فساد خورول او داشان رنګ په رنګ فسادونه خورول دي. تردې چې سلفو داوئيلي دي چې سکه ماتول هم په زمکه د فساد خورولو پشان دي. د قرآن پاک يو بل آيت مبارک کښې دي چې هرکله دوئ د يو کار مشران شي نو فساد په کښې کوي. اوو پټي او نسل تباه کوي. الله تعالى فساد نه خوښوي.

د ايت شان نزول:- ①دا آيت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې. ځکه چې په هغې کښې دا هم دي چې کله داسې سړې د مسلمانانو د ګرفتارولو نه مخکښې توبه اوکړي نو په هغه هيڅ مواخذه نشته دې. ددې خلاف چې کله مسلمانان داسې کارونه اوکړي او هغه اوتښتي او کافرانو سره يوځائي شي نو په هغه به شرعي حد جاري کيږي.[1] حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چې داآيت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې. بيا چې په دوی کښې مسلمانان څوک ګرفتار کړي اوددې نه مخکښې مخکښې دې توبه اوباسي نو چې په باندې دده د کار په وجه ثابت شو هغه دده نه نشي لرې کيدلې.

① حضرت ابي ﷺ نه مروی دی چې د اهل کتابو يوې ډلې سره حضرت نبي کريم ﷺ معاهده کړې وه خو هغوئ هغه ماته کړه او فساد ئې شروع کړو. په دې الله تعالى خپل نبي ﷺ ته اختيار ورکړو که ته غواړې نو دوې قتل کړه. اوکه غواړې نو ددوی لاس او پښه مخالف پرې کړه (يعنی ښې لاس او ګسه پښه يا ګس لاس او ښئ پښه).[2]

②حضرت سعد ﷺ فرمائي دا د حروريه خوارجو باره کښې نازل شوې دې. صحيح دادی چې څوک هم داکار اوکړي نو هغه دپاره دا حکم دې. په بخاری اومسلم کښې دی چې د عکل قبيلې اته سړی د حضرت نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضر شونو نبی کريم ﷺ هغوئ ته اوفرمائيل که تاسو غواړئ نو زمونږ شپونکو سره لاړشئ او تاسو ته به د اوښانو متيازې ملاويږي. کله چې هغوئ روغ شول نو هغوئ هغه شپونکی اووژل او اوښان ئې روان کړل. کله چې حضرت نبی کريم ﷺ ته د دې خبر ملاؤ شو نو حضرت نبی کريم ﷺ صحابه کرامو ته حکم اوفرمائيلو چې هغوئ پسې لاړشئ او وې نيسئ نو هغوئ ګرفتار کړې شو. او د حضرت نبی کريم ﷺ مخکښې پيش کړې شو. بيا د هغوئ لاس پښې پرې کړې شوې. او سترګو کښې ورته ګرم سلايان راښکلې شو. اوپه نمر واچولې شو او مړهٔ شو.

د عرنيينو سزا:- مسلم کښې دی چې ددې خلقو تعلق يا عکل قبيلې سره وو يا عرينه سره. دوئ به اوبه غوښتلې خو دوئ ته به نه ملاويدلې. د هغوئ مرهم پټئ اوکړې شوه. ځکه چې هغوئ غلا هم کړې وه او قتل ئې هم کړې وو. ايمان نه پس ئې بيا کفر اختيار کړې وو. اوحضرت نبی کريم ﷺ سره ئې جنګ هم کړې وو. هغوئ د شپونکو سترګو کښې ګرم سلايان هم ويلی کړی وو. هغه وخت کښې د مدينې آب وهو ښه نه وه. د برسام بيماری خوره وه. حضرت نبی کريم ﷺ هغوئ پسې شل آسونو والا ليږلی وو. اويو

---

[1] الطبری: ٢٤٤/١٠.
[2] الطبری: ٢٤٣/١٠.

رهبر وو چې هغوئ به ددوئ رهبری کوله [١]. د مرګ په وخت کښې د هغوئ د ا حالت وو چې هغوئ داولړې د وچې زمکه څټله. د هغوئ باره کښې دا آيت مبارک نازل شو. [٢]

يو ځل حجاج حضرت انس ﷺ نه تپوس اوکړو چې حضرت نبی کريم ﷺ د ټولو زياته سخته سزا کومه ورکړې وه نوهغوئ ورته داواقعه بيان کړه. په دې واقعه کښې داهم دی چې دا خلق بحرين نه راغلی وو او د بيمارئی په وجه د دوی رنګونه زيړ شوی وو او وخيټې ئې غټې شوې وې. نو حضرت نبی کريم ﷺ هغوئ ته دا اووئيل چې تاسو لاړ شئ او اوښانو کښې اوسيږئ او د هغوئ متيازې څکئ. [٣]

دحجاج چالاکی:- حضرت انس ﷺ فرمائی چې بيا ما اوکتل حجاج دا روايت د خپلو ظلمونو دپاره دليل جوړ کړو. بيا ځه ډير پښيمانه شوم چې ما دا حديث پاک هغه ته ولې بيان کړو؟ او يو روايت کښې دی چې هغوئ د ځلورو کسانو تعلق عرينه قبيلې سره وو او دريو کسانو عکل قبيلې سره. دا ټول روغ رمټ شو. اويو روايت کښې دی چې دوئ لارې هم بندې کړې او دوئ زناکار هم وو [٤] ځکه چې دوئ راغلی وو نو دوئ سره د غريبئ د دلاسه هيڅ نه وو صرف جامې ئې په بدن وې. دوئ قتل کولو نه پس خپل وطن ته روان شول.

د يوې جملې ترديد:- حضرت جرير ﷺ فرمائی چې دوئ بس خپل قوم ته رسيدنکی وو چې ګرفتار کړې شو. هغوئ به اوبه غوښتلې او حضرت نبی ﷺ به ورته فرمائيل چې اوس به تاسو ته د اوبو بدله کښې د جهنم اور ملاويږی. دې روايت کښې داهم دی چې په سترګو کښې ورته سلايان وهل دالله تعالیٰ خوښ نشو. دا حديث پاک ضعيف او غريب دې. خو ددې نه معلوم شو چې ددې مرتدانو ګرفتارولو پسې کوم لښکر ليږلې شوې وو دهغوئ سردار حضرت جرير ﷺ وو. او دې روايت دا فقره منکره ده چې الله تعالیٰ ته د هغوئ سترګو کښې سلايان وهل خوښ نشو ځکه چې په صحيح مسلم کښې موجود دی چې هغوئ شپونکو سره هم داشان کړی وو. نودا د هغوئ بدله اود هغوئ قصاص وو چې کوم دوئ هغه (شپونکو) سره کړې وو. [٥] نوهم هغه سلوک هغوئ سره اوکړې شو. والله اعلم.

او يو روايت کښې دی چې ددې خلقو تعلق د بنی فزاره قبيلې سره وو. دې واقعې نه پس حضرت نبی کريم ﷺ هيڅچا ته دا سزا نه وه ورکړې. [٦] اويوروايت کښې دی چې د حضرت نبی کريم ﷺ يو غلام وو چې د هغه نوم يسار ﷺ وو. دې ډير ښه مونځګزار وو. په دې وجه حضرت نبی کريم ﷺ هغه آزاد کړې وواو خپلو اوښانو سره ئې ليږلې وو. دهٔ به د هغوئ نګرانی کوله. هغه هم دې مرتدانو قتل کړې وو او د هغه سترګو کښې ئې ازغی منډلی وو او اوښان ئې ترينه تښتولی وو. چې کوم لښکر هغوئ ګرفتار کړی وو هغوئ کښې يوحضرت کرزبن جابر فهری ﷺ هم وو چې ډير بهادر وو. [٧]

---

[١])صيحح بخاری کتاب المغازی باب قصة عکل وعرينة : ٤١٩٢، صحيح مسلم : ١٦٧١، ابوداود: ٤٣٦٦، ترمذی : ٢٠٤٢، نسائی : ٤٠٣٠.

[٢]) ترمذی کتاب الظهارة باب ماجاء فی بول مايؤکل لحمه: ٧٢ وسنده صحيح،نسائی : ٤٠٣٩.

[٣]) دې روايت کښې سلام بن اب؛ی الصهبان مجروح دې او ددې شاهد صحيح بخاری :صفحه ٥٦٨٥ باندې موجود دې. اوددې په و جه دا روايت حسن دې.

[٤]) الطبری: ٢٥٠/١٠، ،.

[٥]) صحيح مسلم کتاب القسامة : باب حکم المحاربين والمرتدين: ١٦٧١.

[٦]) عبدالرزاق: ١٨٥٤١،.

[٧]) طبرانی : ٦٢٢٣، مجمع الزوائد: ٢٩٤/٦،.

د عرنيينو ګرفتاري: - حافظ ابوبکر ابن مردويه رحمه الله ددې روايت ټول طريق راجمع کړي دي ،الله تعالى دې هغوئ ته جزائي خير ورکړي.ابوحمزه بن عبدالکريم رحمه الله نه د اوښانو د متيازوپاره کښې سوال اوشو نو هغوئ ورته د هغه شورشيانو قصه بيان کړه.هغې کښې دا هم دي چې دې منافقانه طور سره ايمان قبول کړې وو، او حضرت نبى کريم ﷺ ته ئې شکايت کړې وو چې د مدينې منورې آب و هوا موافق نه ده هرکله چې حضرت نبى کريم ﷺ ته د هغوئ د قتل او دهوکې او فساد علم شو نو حضرت نبى کريم ﷺ اعلان اوکړو چې ائې د الله لښکره پورته شه.دې آواز آوريدو سره مجاهدين پورته شو او هډو د يو بل انتظار ئې اونه کړو او دې مرتدډاکونو او شورشيانو پسې روان شو. د هغوئ ليږلو نه پس حضرت نبى کريم ﷺ پخپله هم هغوئ پسې روان شو.هغه خلق خپل ځائي ته رسيدنکې ووچې صحابه کرامو ﷺ هغوئ نه دائره واچوله او هغوئ کښې چې څومره ګرفتار شو هغوئ ئې د حضرت نبى کريم ﷺ مخکښې پيش کړل .د هغوئ سزا دا وه چې هغوئ د اسلامى حکومت حدودو نه بهر کړې شو. هغوئ ته دې نه پس عبرتناکې سزاګانې ورکړې شوې او دې نه پس حضرت نبى کريم ﷺ چاته هم داسې سزا ورنکړه چې په هغې کښې د هغه د بدن انداموته پرې کړې شوې وى.بلکه حضرت نبى کريم ﷺ د دې نه منع اوفرمائيله.اودې نه ئې هم منع اوفرمائيل چې څوک څناورو سره داسې عمل اوکړو.

بعضې نور اقوال: - ځينې روايتونو کښې دي چې د قتل نه پس هغوئ اوسيزلې شو. [1] ځينى وائى چې دا د بنو سليم کسان وو. د ځينوبزرګانو قول دې چې هغوئ ته حضرت نبى کريم ﷺ کومه سزا ورکړې وه هغه د الله تعالى خوښه نشوه.اودې آيت مبارک سره ئې هغه منسوخ کړه.د هغوئ په نزد دې آيت کښې حضرت نبى کريم ﷺ د هغه سزا نه منع کړې شو. ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ﴾ [2] او ځينې وائى چې حضور نبى کريم ﷺ د مثله کولو يعنى لاس،پښه،پوزه او غوږ پريکولو نه منع فرمائيلې ده.دې حديث پاک سره دا سزا منسوخ شوه. خو دا ډيرد تامل خبره ده.

د نسخې تاريخ: - بيا دې کښې دا خبره د غور طلب ده چې د ناسخ د تاخير دليل څه دى ؟ ① ځينې وائى چې دا واقعه د اسلام د حدودو قائميدو نه مخکښې وه.دا هم صحيح نه معلوميږى.بلکه د حدودو تقرر کيدو نه پس واقعه معلوميږى.ځکه چې د دې حديث پاک راوى حضرت جرير بن عبدالله ﷺ دې.اوهغوئ د سورة مائده د نازليدو نه پس اسلام قبول کړې وو. ② ځينې وائى چې حضور ﷺ د هغوئ په سترګو کښې سلايان راښکل غوښتل خو دې کښې دا آيت مبارک نازل شو اوحضور ﷺ خپله اراده منسوخ کړه.خودا هم درست نه دى.ځکه چې بخارى او مسلم کښې دا لفظ دې چې حضور ﷺ د هغوئ سترګو کښې د سلايانو راښکلو حکم اوکړو. محمد بن عجلان رحمه الله فرمائى چې حضور نبى کريم ﷺ هغوئ ته کومه سزا ورکړه د هغې په انکار کښې دا آيتونه نازل شو.او په هغې کښې د صحيح سزا بيان شوې دې. چې په کومه سزا کښې دقتل کول او د لاس،پښې په خلاف پريکولو حکم باندې مشتمل دې.اوتاسو اوګورئى چې دې نه پس د چاسترګو کښې سلايان وهل ثابت دى.[3] ③ خو اوزاعى رحمه الله وائى چې دا صحيح نه دى چې دې آيت مبارک کښې حضور ﷺ ته په هغه کار تنبه ورکړې شوه کوم حضور نبى کريم ﷺ کړې وو. خبره داده چې څه هغه کسانو کړې وو هغوئ ته د هغې بدله ورکړې شوه. اوس چې کوم آيت مبارک نازل شو په هغې کښې چې کوم خاص حکم دداسې خلقو باره کښې ورکړې شوې دې اوپدې کښې سترګو کښې د سلايانو وهلو حکم نشته دې.

---

[1] الطبرى: ٢٤٦/١٠.
[2] الطبرى: ٢٥٣/١٠.
[3] الطبرى: ٢٦٣/١٠.

د باغیانو د سزا ذکر:- ددې ایت مبارک جمهور علماء کرامو دا دلیل نیولې دې چې د لارې بندل او جنګ کول او ښارونو کښې جنګ کول یو برابر دی. ځکه لفظ ﴿وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا﴾ دې.دامام مالک رحمه الله ،اوزاعی رحمه الله ،لیث رحمه الله ،امام شافعی رحمه الله هم دا مذهب دې.شوریان که په ښار کښې داسې فتنه جوړه کړې یا د ښار نه بهر وی نو د هغوئ داسزا ده.بلکه امام مالک خو تر دې پورې وائی چې یو کس بل لره د هغه په کور کښې داسې دهوکې سره قتل کړی نوهغه به نیولې شی او هغه سره چې څومره مال وی هغه به ترې اخستې شی او هغه به قتل کولې شی.اوداکار به د وخت امام پخپله کوی،د مقتول خپلوان به ئې نه کوی.بلکه که هغوئ ورته معافی کول غواړی نو بیا هم د دوی اختیار کښې نشته دی.بلکه دا جرم بې واسطې د اسلامی حکومت دې.د امام ابوحنیفه رحمه الله دا مذهب نه دې بلکه هغه وائی چې محاربه په هغه وخت کښې منلې کیږی چې کله څوک د ښار نه بهر داسې فساد اوکړی.ځکه چې ښار ته مدد رسول ممکن دی.لارو کښې دا خبره ممکن نه ده.چې کومه سزا د محاربینو بیان شوې ده د هغې باره کښې حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چې کوم کس په مسلمانانو پسې توره راوچته کړې یا لارو دپاره خطره جوړه شی نو امام المسلمین ته دا اختیار حاصل دې چې دې سزاګانو کښې ورته کومه سزا ورکوی نو ورکولې شی.(١) اوهم دا د ډیرو قول دې.اوداشان اختیار داسې نورو آیتونو کښې هم موجود دې.لکه کله چې یو محرم ښکار اوکړی نود دې بدله د ښکار برابر قربانی یا مساکینو ته خوراک ورکول یا ددې برابر روژې نیول دی.دبیمارئی یا د سر د تکلیف په وجه داحرام حالت کښې د سر خرئیلو او خلاف احرام کار کولو والا فدیه کښې هم روژې یا صدقه یا د قربانئ بیان دې.د قسم کفاره کښې هم د درمیانه درجې خوراک لسو مسکینانو ته ورکول یا هغوئ ته جامې ورکول یا یو غلام آزادول دی.نو چې څنګه دلته ددې صورتونو بیان دې او په دې کښې د خوښې اختیار دې،نو داشان د محارب مرتدخلقو سزا هم یا خو قتل دې یا لاس پښه ادل بدل پریکول دی یا جلاوطنی ده.

د جرم د نوعیت په اعتبار د سزا بدلیدل:- اوجمهورو قول دې چې دا آیت مبارک دډیرو احوالو باره کښې دې.①هرکله یو ډاکو قتل و غارت دواړه اوکړی نو ددهٔ سزا په دار کول او څټ ئې پریکول دی.②او چې کله ئې صرف قتل کړې وی نو بیا د قتل بدله صرف قتل دې.③اوکه صرف مال ئې اخستې وی نود هغه لاس پښه به ادل بدل پریکولې شی.④اوکه لارو کښې ئې خطرې پیدا کړې وی او خلقو کښې ئې و یره پیدا کړې وی او څه ګناه ئې نه وی کړې اوهغه اونیولې شی نو بیا صرف جلاوطنی ده.(٢) داکثرو ائمه کرامو او سلفو هم دا مذهب دې.

د محاربیو د مختلفو جرمونو مختلف حکمونه

مسلک حنفی:- که محاربینو د مسلمان یا د ذمی مال واخستل او قتل ئې نه وی کړې نو امام به د دوی لاسونه او پښې ادل بدل کټ کړی د حد قائمولو دپاره او که په اولیاؤ کښې څوک عفو اوکړی نو د هغوی عفوې ته به نشی کتلې اوکه محاربینو قتل او مال اخستل دواړو کړی وی نو په دې صورت کښې د امام ابوحنیفه او امام ابویوسف په نیز امام ته اختیار دې که غواړی نو د دوی لاسونه او پښې دې ادل بدل کټ کړې او قتل دې کړی او پهانسی دې کړی یعنی درې واړه سزاګانې جمع کولې شی او که غواړی نو قتل دې کړی او که غواړی نو پهانسی دې کړی البته امام محمد رحمه الله فرمائی چه قتلولی به شی یا به پهانسی کولې شی او لاسونه پښې به ئې نشی کټ کولې د تفصیل دپاره اوګورئ (تفسیر مظهری ۱۱۸/۳).

(١)الطبری: ٢٦٣/١٠.
(٢)لبغوی فی التفسیر: ٧٨٨.

د قتلولو په سزا کښې اختلاف:- بیا بزرګانو دې کښې هم اختلاف کړې دې چې په سولئ اوځیژولې شي اوکه هم د اسې اوږدې ترې پریخودې شي چې مړ شي یا په نیزه وغیره سره قتل کړې شي ؟ یا اول قتل کړې شي او بیا په سولئ کښې زوړند کړې شي؟ چې د ټولو خلقو دپاره عبرت شي. او آیا تر درې ورځوې پورې په سولئ پریخودلې شي .؟ یا هم داشان پریخودلې شي.

د جزئیاتو د اختلاف نه ذکر کولو وجه:- خود تفسیر دا موضوع نه ده چې مونږ داسې جزئی اختلافاتو کښې پریوځو چې د هریو دپاره دلیلونه راغونډو. خو یو حدیث پاک کښې تفصیلي سزاده که د هغې سند صحیح وی. هغه دا چې کله حضور نبی کریم ﷺ حضرت جبریل ؑ نه دمحاربینو باره کښې تپوس اوکړو نو حضرت جبریل ؑ اوفرمائیل چې چا مال پټ کړو او لارې ئې خطرناکې جوړې کړې نودهغوئ لاس خو دې دغلا بدله کښې پریکړې شي. اوپښه دې بدامنئ په بدله کښې او چا ت قتل اوکړو نو هغه قتل کړئې. اوچې چا قتل هم اوکړی او لارې ئې هم پرخطر کړې نو هغه په سولئ اوځیژوئ. (١)

قوله تعالى:: أَوْ يُنفَوْا مِنَ الْأَرْضِ

جلا وطنی:- فرمان دې چې د زمکې نه دې جدا کړې شي یعنی هغوئ دې تلاش کړې شي او په هغوئ دې حد قائم کړې شي. یا که هغه د دارالاسلام نه اوتښتی او یا دې د یو ښار نه بل ښار او د بل نه دې بل ته اولیږلې شي یادا چې هغه بیخی د اسلامی سلطنت نه بهر کړې شي. شعبی رحمه الله خو به ویستلو. او عطاء خراسانی فرمائی چې یو لښکر نه دې بل لښکر ته اولیږلې شي. اوداسې دې ځو ځوکاله په لړزان ګرځولې شي. خو د دارالاسلام نه دې بهر نکړې شي. ابو حنیفه رحمه الله اوددوئ ملګری فرمائی چې دې دې په جیل خانه کښې واچولې شي. د اسې خلق به دنیا کښې ذلیل او رسوا او آخرت کښې لوئې لوئې عذابونو کښې وی. د آیت مبارک دا ټکړه د هغه خلقو تائید کوی چې کوم وائی چې دا آیت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل شوې دې. او د مسلمانانو باره کښې هغه صحیح حدیث دې چې حضرت نبی کریم ﷺ زمونږ نه هغه شان وعدې اخستې وې چې څنګه ئې ښځو نه اخستې وې. چې مونږ به الله تعالی سره شریک نه جوړوؤ، غلا به نه کوؤ، زنا به نه کوؤ، خپل اولاد به نه قتلوو، د یو بل نافرمانی به نه کوو، څوک چې دا وعده پوره کړې نو الله تعالی به ددې اجر ورکړی. اوڅوک چې په دې یو ګناه اوکړی او بیاه هغه ته سزا ورکړې شي نو دا سزا به هغه دپاره کفاره شي. اوکه الله تعالی ددهٔ پرده پوشی اوکړه نو ددهٔ معامله الله تعالی سره ده. که عذاب ورکوی اوکه بخښنه ورته کوی. (٢)

اویوحدیث پاک کښې دی چې چا یو ګناه اوکړه اوبیا الله تعالی په هغه پرده واچوله نو دالله تعالی ذات اودهغه رحم ډیر اوچت دې که هغه معاف کوی اوکه په دې جرم باندې سزا ورکوی (٣) که دې دنیا کښې بې سزا نه مړشي نو دهغه ورځې سزاګانې باقی دی. او په دې وخت کښې د هغې تصور هم محال دې خوکه توبه ورنصیب شي نو دا بیله خبره ده.

د مفسد فی الارض د توبې ویستلو نه پس د سزا حکم:- بیا د توبه کونکو باره کښې فرمائی. ددې اظهار خو دې صورت کښې بالکل واضح دې چې دا آیت مبارک د مشرکانو باره کښې نازل کړې شوې اومنلې شي. خوکه یو مسلمان محارب وی او هغه د ګرفتاریدو نه مخکښې مخکښې توبه اوباسی نو

---

(١) الطبری : ٢٧٦/١٠،.

(٢) صحیح مسلم: کتاب الحدود باب الحدود وکفارات لاهلها: ١٧٠٩.

(٣) احمد: ٩٩/١. ترمذی کتاب الایمان باب ماجاء لایزنی الزانی وهو مؤمن: ٢٦٢٦،.

د هغه نه خود سولئ او پښې کټ کولو سزا به ختمه شي خو د لاس کټ کولو سزا به ختميږي که نه په دې کښې د علماء کرامو دوه اقوال دي.

مفسدچې مسلمان وی د هغه حکم: -د آیت ظاهری الفاظو نه هم دا معلومیږي چې ټول به ورته معاف شي د صحابه کرامو ﷺ عمل هم پدې دې. جاریه بن بدتیمی بصری په زمکه کښې فساد اوکړو، مسلمانانو سره ئې جنګ اوکړو، دې باره کښې حضرت علي ﷺ ته څو قریشو سفارش اوکړو، په هغوئ کښې حضرت حسن بن علي ﷺ، حضرت عبدالله بن عباس، حضرت عبدالله بن جعفر ﷺ هم وو، خو حضرت علي ﷺ هغه ته د امن ورکولو نه انکار اوکړو. هغوئ سعيد بن قيس همداني ﷺ ته راغلو، هغوئ دوئ خپل کور ته راوستل هغه حضرت علي ﷺ ته ورغلو او ورته ئې اووئيل چې تاسو (دهغه کس باره کښې) اووائې چې الله تعالى اودهغه رسول ﷺ سره جنګ اوکړي او په زمکه کښې د فساد خورولو کوشش اوکړي بيا ئې دا آيتونه مبارک تلاوت کړل چې ﴿قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ نودوئ اوفرمائيل چې داسې سړي دپاره به امن ورکړم. حضرت سعيد ﷺ اوفرمائيل چې دا جاريه بن بدر دې[1] نوجاريه دې نه پس دهغه په مدح کښې اشعار هم اووئيل.

دابوموسى اشعرى ﷺ عمل: -کوفه کښې يو جمات کښې د مراد قبيلې سړې حضرت ابوموسى اشعرى ﷺ ته راتلو اودې وخت کښې فرض مونځ شوې وو او وې وئيل چې ائې کوفې امير محترمه! څما تعلق مرادى قبيلې سره دې او څه فلانې څوئې د فلانې يم، ما الله تعالى اود هغه رسول ﷺ سره جنګ اوکړو، په زمکه کښې د شورش خورول کوشش مې اوکړو، خو ستاسو په قبضه کښې راتلونه مخکښې ما توبه اوويسته اوس څه ستاسونه پناه غوارم. په دې حضرت ابوموسى اشعرى ﷺ پورته شو او وې فرمائيل چې اې خلقو! اوس تاسو ددهٔ د توبې نه پس دهٔ سره هيڅ قسمه بدى مه کوئې. که دې رښتونې وى نو الحمدلله اوکه دروغژن وى نو ددهٔ ګناه بهٔ دې هلاک کړي. داسړې خو تر يو مودې پورې بالکل صحيح وو، خو بيا شورشي جوړشو اوالله ﷺ دې د دهٔ دګناهونو په وجه هلاک کړل. او دې اووژلې شو.

د على اسدي ﷺ د بغاوت نه توبه: - على نومې يو اسدى سړې هم د جنګ لارې کښې خطر واچولې او خلق ئې قتل کړل، مال ئې لوټ کړو، د لښکرامير ډير ځل ګرفتارول اوغوښتل خو دې په لاس نه راتلو. يو ځل دې په ځنګل کښې وو او يو سړي د قران پاک تلاوت کولو او دهٔ آوريدو او چې کله هغه سړي دا آيت مبارک اووئيلو چې ﴿قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ أَسْرَفُوْا﴾ نودې اودريدو او اووې وئيل چې ائې د الله بنده ماته داآيت مبارک بيا اووايه. هغه بيااووئيلو، د الله تعالى ددې آيت مبارک آوريدو نه پس هغه فرمائى چې: ائې څما ګناهګار بندګانو څما د رحمت نه مه نااميده کيږئې، څه په ټولو ګناهونو بخښلو قادر يم. څه غفور اورحيم يم. دې سړي زر زر خپله توره تيکى کښې ورکړه او د زړهٔ دکومى نه ئې توبه اوويستله او سحر نه مخکښې مدينې منورې ته اورسيدو. غسل ئې اوکړو او مسجدنبوى ﷺ کښې د سحر مونځ ئې په جمع اداکړو. اوحضرت ابوهريره ﷺ سره چه کوم خلق ناست وو هغوئ سره دې هم کيناستو. هرکله چې رڼا شوه نو خلقودې اوپيژندو چې دا خو مفرور اود سلطنت باغى على اسدى دې. پورته شو چې هغه ګرفتار کړي. هغه اووئيل چې څما رونړو واورئې، تاسو ما نشئ ګرفتارولې، دې نه مخکښې چې تاسو ما ګرفتار کړئې ما توبه ويستلې ده اوپوره توبې ويستلو نه پس تاسوته راغلې يم. حضرت ابوهريره ﷺ اوفرمائيل چې دې رښتيا وائى او دې ئې د لاس نه اونيول او مروان بن حکم ته ئې پيش کړو. دې په هغه وخت کښې د امير معاويه ﷺ طرفنه د مدينې ګورنر وو. هلته چې اورسيدو نو وې

[1]) الطبرى: ۱۰/ ۲۸۰.

فرمائیل چې دا علی اسدی دې دهٔ توبه ویستلې ده او په دې وجه تاسو اوس دهٔ سره هیڅ نشئ کولی نو هیڅا هم هغه سره هیڅ اونه کړل هرکله چې د مجاهدینو یو جماعت رومیانو سره د جهاد کولو دپاره لاړو نو دې هم هغوئ سره وو.ددوی کشتئ سمندر کښې روانه وه چې مخې کښې ورته د رومیانو کشتئ راغله دهٔ خپله کشتئ پریخودله اود رومیانو کشتئ ته ورغلو او هغوئې وژل شروع کړل هغوئ ددهٔ مقابله اونه کړې شوه او ټول پورته شو او کشتئ کښې یو طرفته شو،دې سره د کشتئ بوج یو طرفته شو نو په دې وجه کشتئ الټه شوه او هغه ټول رومیان هلاک شو او حضرت علی اسدی ﷺ هم شهید وشو.[1] (الله تعالی دې پرې رحمتونه نازل کړی) آمین.

محارب کښې د ګرفتارئ نه وړاندې توبه اوباسی هغه معاف دې

مسلک حنفی: که محارب او فسادی کس ددې نه وړاندې چه امیر هغه ګرفتار کړی او دهغه په قابو کښې راشي دې پخپله توبه اوباسی او د توبې نه پس حکومت ته په لاس راشي نو په ده باندې به حد نشی قائمولی دا حکم د عامو حدودو د حکم نه مختلف دې ځکه چه هغه جرمونه کوم چې موجب د حد وی که هغه عدالت ته اورسی نو په توبې ویستلو سره هغه نه معاف کیږی اګرچې اخروی سزا په توبې ویستلو سره معاف کیږی خو د باغی حکم داسې نه دې (بتغیر تفسیر مظهری ۱۲۰/۱۳).

يَآيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوا	اتَّقُوا اللّٰهَ	وَابْتَغُوْٓا	اِلَيْهِ
ائې هغه کسانو	چې ایمان موراوړې دې	اوویریږئ د الله نه	او اولټوئ	هغه ته

ائې د ایمان خاوندانو! دالله ﷻ نه اوویریږئ | اودهغه دربار کښې

الْوَسِيْلَةَ	وَجَاهِدُوْا	فِيْ سَبِيْلِهٖ	لَعَلَّكُمْ	تُفْلِحُوْنَ
ذریعه	اوکوشش اوکړئ	په لاره دهغه کښې	بنائیږی چې تاسوته	کامیابی نصیب شی

دکامیابئ وسیله اولټوئ | اودهغه په لار کښې کوششونه اوکړئ | چې کامیاب شئ

اِنَّ الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	لَوْ	اَنَّ لَهُمْ	مَّا
بیشکه هغه کسان	چې انکار ئې اوکړو	که چرې وې	دهغوئ دپاره	هغه څه

بیشکه چا چې کفر اوکړو | که چرته هغه ټول څه چه په مخ د زمکې دی هغه اود هغې پشان نور هم

فِي الْاَرْضِ	جَمِيْعًا	وَّمِثْلَهٗ	مَعَهٗ	لِيَفْتَدُوْا
چې په زمکه کښې دی	ټول	او په مثل دهغې	ورسره نورا	د پاره ددې چې فدیه اوکړی

د دوی ملکیت شی | او دوی په هغې سره د قیامت د ورځې دعذاب نه فدیه ورکول اوغواړی

بِهٖ	مِنْ عَذَابِ	يَوْمِ الْقِيٰمَةِ	مَا تُقُبِّلَ	مِنْهُمْ	وَلَهُمْ
په هغې سره	د عذابه	دورځې د قیامت نه	نوقبول به نه کړې شی	دهغوئ نه	او وی به دهغوئ دپاره

نو بیا به هم د دوی نه قبول نشی | ....اودوئ دپاره

عَذَابٌ اَلِيْمٌ	يُرِيْدُوْنَ	اَنْ يَّخْرُجُوْا	مِنَ النَّارِ	وَمَا هُمْ	بِخٰرِجِيْنَ
عذاب دردناک	غواړی به هغوئ	چې اوځی	د اور نه	اونهٔ به وی هغوئ	وتونکی

دردناک عذاب تیار شوې دې | دوئ به غواړی چې ددوزخ نه راوځی | خو د هغې نه به وتیدونکې نه وی

[1] (الطبری: ۲٤۸/۱۰

مِنْهَا	وَلَهُمْ	عَذَابٌ مُّقِيمٌ
دهغې نه| او وی به دهغوئ دپاره| عذاب | همیشه |		
.........اود دوئ دپاره د همیشه عذاب مقرر دې |		

د وسیلې تفسیر:- د تقوی حکم کېږی اوهغه هم اطاعت سره. مطلب دادې چه الله ﷻ کومو کارونو نه منع کړې ده هغې نه لرې اوسئ.الله ﷻ طرفته قربت یعنی نزدیکت تلاش کړئی.هم دا معنی د وسیلې د حضرت عباس ﷺ نه منقول ده.([1]) حضرت مجاهد رحمة الله عليه،حضرت ابواوائل رحمة الله عليه،حضرت حسن رحمة الله عليه،حضرت ابن زید رحمة الله عليه او ډیرومفسرینونه هم دا نقل دی.حضرت قتاده رحمة الله عليه فرمائی چه د الله ﷻ اطاعت اود هغه پاك ذات د مرضئ اعمالو سره نزدې شئ.([2])

ابن زید رحمة الله عليه دا آیت هم اولوستلو چه ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾ یعنی چه کومو ته دوی آوازونه کوی هغوئ خو پخپله د رب په نزدیکت پسې لګیدلی دی. آئمه کرامو چه د وسیلې کومه معنی په دې آیت کښې کړې ده په هغې ګویا د مفسرینو اجماع ده.په دې کښې د یو هم خلاف نشته دې .امام ابن جریر رحمة الله عليه په دې یو عربی شعر هم نقل کړې دې. په هغې کښې وسیله د قربت او نزدیکت په معنی کښې استعمال شوې ده.

د وسیلې نور معانی:- د وسیلې معنی د هغه څیزهم ده چه د هغې په ذریعه مقصود طرفته رسیدلې شی. او وسیله د جنت د هغه اعلی او بهترین مقام نوم هم دې چه کوم د رسول الله ﷺ ځائې دې.عرش ته ډیر زیات نزدې هم دا درجه ده.

د وسیله په جنت کښې مقام دې:- د صحیح بخاری شریف یو حدیث مبارك کښې دې چه کوم سړې آذان واوری او ﴿اللهم رب هذه الدعوة التامة﴾ اووائی نو د هغه دپاره ځما شفاعت حلالیږی.([3]) د مسلم یو حدیث مبارك کښې دی چه کله تاسو آذان واورئی نو څه چه موذن وائی نوهغه تاسو هم وایئ،بیا په ما درود اووایئ.د یو درود بدله کښې به تاسو باندې الله ﷻ لس رحمتونه نازل کړی.بیا تاسو د الله ﷻ نه ځما دپاره وسیله اوغوارئ.هغه د جنت یوه درجه ده چه صرف یو بنده ته به ملاویږی. ځما امیددې چه هغه بنده څه یم.نو چا چه ځما دپاره وسیله اوغوښتله نوهغه دپاره ځما شفاعت واجب شو.([4])

مسند احمد کښې دی چه کله درود وایئ نو زمادپاره وسیله هم غوارئ.تپوس اوکړې شو چه یارسول الله ﷺ وسیله څه څیز دې ؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا د جنت یو اعلی مقام دې او دا به صرف یو کس ته ملاویږی. او زما امید دې چه هغه به هم څه یم ([5]).

طبرانی کښې دی چه تاسو د الله ﷻ نه دعا کوئی چه ماته وسیله راکړی اوچه کوم سړې په دنیا کښې زمادپاره د وسیلې سوال کوی نو د قیامت په ورځ هغه دپاره ځما شفاعت واجب شو.([6])

اویو حدیث مبارك کښې دی چه په جنت کښې د وسیلې نه زیاته لویه درجه بله نشته دې .نوتاسو د الله ﷻ نه ځما دپاره د وسیلې دعا کوئی ([1])اویوغریب اومنکر حدیث کښې دومره زیاتې دې چه په دې

---

[1]) الطبری: ٤٣/٩.

[2]) الطبری: ٢٩١/١٠.

[3]) صحیح بخاری کتاب الاذان باب الدعاء عندالنداء: ٦١٤، ابوداود: ٥٢٩، ترمذی ٢١١، ابن ماجه: ٧٢٢، احمد: ٣٥٤/٣، ابن حبان: ١٦٨٩.

[4]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب استحباب القول مثل قول المؤذن لمن سمعه: ٣٨٤. ترمذی: ٣٦١٤. احمد: ١٦٨/٢.

[5]) احمد: ٣٦٥/٢، ترمذی: کتاب المناقب: باب سلوالله لی الوسیلة: ٣٦١٢. وهو صحیح

[6]) المعجم الاوسط : ٦٣٧، وسنده حسن،مجمع الزوائد: ٣٣٣/١.

وسیله کښې به تاسو سره نورڅوك وي. نو حضرت نبی اکرم ﷺ د حضرت فاطمه رضی الله عنها اود حسن او حسین نوم واخستو.
یوبل ډیرغریب روایت کښې دی چه حضرت علي رضی الله عنه د کوفې په منبر اوفرمائیل چه په جنت کښې دوه موتیان دی، یو سپین او بل زیړ، زیړ خو د عرش لاندې دې اومقام محمود د سپین موتی دې.او په دې اویا زره بالا خانې دی،او په دې کښې هریو کوردرې درې میله دې.د دې کړکۍ او دروازې او تخت وغیره ګویا د یو جرړې نه دی.د دې نوم وسیله دی اودا حضرت محمد ﷺ اود دوی د اهل دپاره دې.
دجهاد حکم:- تقوی یعنی ممنوعاتو نه د منع کیدلو حکم او د حکم منلو نه پس فرمائی چه د هغه پاك ذات په لار کښې جهاد کوئی مشرکانو اوکفارو سره چه کوم د هغه پاك ذات دښمنان دی.د هغه پاك ذات د دین نه جدا دی.د هغه لوئې ذات د نیغې لارې نه په بل مخ روان دی.دوی قتل کړئی،داسې مجاهدین بامراد دی.فلاح او شرافت دوی دپاره دې.د جنت اعلی نعمتونه او بالاخانې ددوی دپاره دی. دوی به هغه جنت ته ځی چه چرته مرګ اوفوت نشته دې.او هلته به همیشه ځوانی او ابدی صحت اودوامی عیش وعشرت وی.
دکافرانو د جهنم نه د خلاصی دپاره فدیه ورکول غوښتل:- د خپلو دوستانو نیك انجام ذکرکولونه پس اوس د خپلو دښمنانو خراب حالت بیانوی چه دوی به داسې سخت او خراب عذاب کښې وی چه په دې وخت کښې که دوی د ټولې زمکې مالکان هم وی او بلکه دومره دوی سره نوره هم وی او دا ټول هر څه ددې په بدل کښې ورکړی چه د دې عذاب نه خلاصې بیا مومی،څوکه داسې اوشی نو بیا هم د دوی نه دا فدیه نشی قبلولې بلکه ددوی دپاره چه کوم عذاب دې هغه دوامی او ابدی دې لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه یو جهنمی به راوستلې شی اوهغه نه به تپوس اوشی چه ائې ابن آدم ! چه اوواېه ستا ځائې څنګه دې ؟ نوهغه به اووائی چه سخت اوبدترین.نودده نه به تپوس اوشی چه ددې نه د بچ کیدودپاره ته څه خرچ کول غواړې ؟ نودې به اووائ چه د ټولې زمکې برابر سره زر ورکړم او د دې ځائې نه می خان خلاص شی نو دا به هم ډیر ښه وی.الله ﷻ به اوفرمائی چه ته دروغژن ئې ما خو ستا نه ددې نه هم کمه غوښتنه کړې وه خو تا هیڅ ورنکړل.بیا به حکم اوشی اودې به جهنم ته اوغورزولې شی ([2]) (مسلم)
دمسلمانانود جهنم نه راوتل:- یوځل حضرت علي رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ دا فرمان بیان کړوچه یو قوم به جهنم نه راوویستلې شی او جنت کښې به داخل کړې شی.نو په دې د دوی شاګرد حضرت فقیر رحمه الله تپوس اوکړو چه د دې آیت قرآنی مطلب دې چه ﴿يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ﴾ یعنی دوی به جنهم نه آزادیدل غواړی خو دوی به نشی آزادیدلې.نو دوی اوفرمائیل چه ددې نه مخکښې آیت ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ اووایه.د کوم نه چې ښکاره واضحه ده چه دا کافران خلق دی اودوی به هیڅ کله نه راوځی.([3]) (مسنداحمد وغیره).
د نبی کریم ﷺ په شفاعت د جهنم نه ازادی:- دویم روایت کښې دی چه د زید هم دا خیال وو چه د جهنم نه به هیڅ څوک نه راوځی څکه د دې په آوریدو سره هغه حضرت جابر رضی الله عنه ته اووئیل چه ماته په نوروخلقو افسوس نشته دې خو په تاسو صحابه راته افسوس دې چه تاسوهم د قران پاك خلاف وائې.په

---

[1]) احمد: ٨٣/٣ ح/١٨١٨٣)
[2]) صحیح بخاری کتاب الرقاق : باب من نوقش الحساب عذب: ٦٥٣٨، صحیح مسلم: ٢٨٠٥، احمد: ٢١٨/٣، ابن حبان: ٧٣٥١.
[3]) احمد: ٣٣٠/٣، صحیح مسلم: کتاب الایمان باب ادنی اهل الجنة منزلة فیها: ١٩١.

هغه وخت کښې څه غصه شوې ووم. په دې باندې څه د هغه ملګرو اورټلم.خو حضرت جابر ﷛ ډیر زیات حلیم الطبع وو. هغوئ ټول منع او څه ئې پوهه کړم چه په قرآن پاك کښې د چا د جهنم نه د نه راوتلو ذکر دې هغه کفاردی،آیا تا قرآن پاك نه دې لوستې ؟ ما ورته اووئیل چه ماته ټول قرآن پاك یاد دې،بیا د قرآن پاك آیت کښې دا نشته دې چه ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ﴾،په دې کښې دمقام محمود ذکر دې.هم دا مقام شفاعت دې.الله ﷻ به بعضې خلق د ګناهونوپه وجه جهنم ته داخل کړی.اوچه ترکومې غواړی نو دوی به جهنم کښې ساتی.بیا چه کله اوغواړی نو دوی به راوباسی.حضرت زید ﷛ فرمائی چه دې نه پس خما خیال صحیح شو.

د طلق بن حبیب د جهنم نه د چا د راوتلو انکار:- حضرت طلق بن حبیب ﷫ وائی چه څه هم د شفاعت نه منکر ووم تر دې چه حضرت جابر ﷛ سره مې ملاقات اوشو. اود خپلې دعوې په ثبوت کښې مې ورته هغه آیتونه اووئیل چه په کومو کښې په جهنم کښې د همیشوالی بیان دې ،نو هغوئ اوفرمائیل چه ائې طلق ! چه آیا ته خپل ځان په کتاب الله او سنت رسول ﷺ کښې خما نه بهتر ګنړې ؟ واوره تا چه څومره آیتونه اووئیل هغه ټول د اهل جهنم باره کښې دی،یعنی د مشرکانودپاره،اوکوم خلق چې به راوخی هغوئ به هغه خلق وی چه کوم مشرکان نه وی خو ګناهګار وی. د ګناهونو په وجه ئې سزا اوخوړله او بیا د جهنم نه راوویستلې شو. حضرت جابر ﷛ دا ټول هرڅه اوفرمائیل ا اودې نه پس ئې خپلوغوږونو طرفته اشاره اوکړه اووې فرمائیل چه دا دواړه دې کانړه شی که ما دا د رسول الله ﷺ نه نه وی آوریدلی چه جهنم ته د داخلیدو نه پس به هم خلق ددې نه راوویستلې شی.او دوی به جهنم نه آزادکړې شی.د قرآن پاك دا آیتونه چه ته څنګه وائې داسې ئې مونږ هم وایو. (١)

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ | فَاقْطَعُوٓا

اوغل سړې اوغله ښځه چې ده | نو پریکړئ (تاسو)

اوغل که نارینه وی اوکه زنانه نو د دواړونه

اَيْدِيَهُمَا | جَزَآءً | بِمَا | كَسَبَا | نَكَالًا

لاسونه دهغوئ دواړه|دپاره د سزا ورکولو|په هغه عمل|چې کړې دې هغوئ دواړو|دپاره دعبرتناکې سزا

لاسونه کټ کړئ او دا د هغوی دعمل بدله ده | او دا سزا د الله تعالى د طرفه مقرر شوې ده

مِّنَ اللّٰهِ ؕ | وَاللّٰهُ | عَزِيْزٌ | حَكِيْمٌ ﴿٣٨﴾ | فَمَنْ | تَابَ | مِنْۢ بَعْدِ

دطرفه دالله نه| اوالله| غالب دې|دحکمت خاوند دې |نوهغه څوك | چې توبه ئې اوویستله | روستو د

.... الله ﷻ غالب دې اوصاحب د حکمت دې | نوڅوک چې دزیاتې کولونه پس توبه اوباسی

ظُلْمِهٖ | وَاَصْلَحَ | فَاِنَّ اللّٰهَ | يَتُوْبُ | عَلَيْهِ ؕ | اِنَّ اللّٰهَ

ظلم خپل نه|اواصلاح ئې اوکړه |نوبیشکه الله| به توبه قبلوی| د هغه | بیشکه الله

اوخپله اصلاح اوکړی | نو بیشکه الله ﷻ به ورته خپل رحمت متوجه کړی | بیشکه الله ﷻ

(١) احمد: ٣/٣٥٥.

غَفُوْرٌ	رَّحِيْمٌ ۝	اَلَمْ تَعْلَمْ	اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ	مُلْكُ السَّمٰوٰتِ
بښونکې	مهربان دې	آیا تاته معلومه نۀ ده	چې بیشکه الله لره ده	بادشاهي دآسمانونو
بښونکې اومهربان دې آیا تاته دا معلومه نۀ ده چې د آسمانونو او د زمکې				
وَالْاَرْضِ ط	يُعَذِّبُ	مَنْ يَّشَآءُ	وَيَغْفِرُ لِمَنْ	يَّشَآءُ ط
اودزمکې	هغه عذاب ورکوی	هغه چاته چې اوغواړي	اوبښنه کوی هغه هغه چاته	چې اوغواړي
بادشاهي صرف دالله ﷻ ده | چاته چې اوغواړي نو سزا ورکوی | او چاته چې اوغواړي نو بښنه ورته کوی				
وَاللّٰهُ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيْرٌ ۝		
اوالله	په هر څیز باندې	قادردې		
اوالله ﷻ په هرڅیز قادر دې				

دغلا نصاب او د دې شرطونه:- دحضرت ابن مسعود ﷺ قرات کښې ﴿فَاقْطَعُوْٓا اَيْدِيَهُمَا﴾ دې لیکن دا قرات شاذدې.اګرچه عمل په دې دې لیکن هغه عمل ددې قرات په وجه نه دې بلکه د نورو دلائلو په وجه دې.

دغلا دحد طریقه پخوانۍ وه:- د غل د لاس د پریکولو طریقه د اسلام نه مخکښې هم وه. اسلام دا تفصیل وار منظم کړه. دغه شان د قسامت دیت فرائضو مسائل هم مخکښې وو خوغیرمنظم او نیم ګټې.اسلام دا پوره او درست کړل.یو قول دا هم دې چه د ټولو نه مخکښې دویك نومې خزاعی سړی نه قریشو دغلا په الزام کښې دده لاس کټ کړې وو.ده د کعبې غلاف پټ کړې وو.اودا هم وئیلې شوی دی چه غلو ده سره ایښودې وو.

په مطلق غلا د لاس کټ کولو حکم:- د بعضو فقهاء کرامو خیال دې چه د غلا د څیز هیڅ حد نشته دې لږ وی اوکه ډیر،محفوظ ځائې نه ئې کړې وی اوکه غیر محفوظ ځائې نه،په هر صورت کښې به د دې سزا لاس کټ کول وی.حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه دا آیت مبارك عام دې.خو ممکن دی چه د دې قول هم دا مطلب وی او نور مطلبونه هم وی.یو دلیل ددې حضراتو دا حدیث هم تیر شوې دې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې په غل باندې لعنت اوکړی چه انډا(هګۍ) هم پټوی اود ځان نه لاس پریکوی.رسۍ ئې هم پټوی اولاس ئې کټ کولې شی.[1]

د موجب حد غلا مقدار:- دجمهورو مذهب دې چه د غلا د مال حد مقرر دې اګر چه ددې د حد په تقرر کښې اختلاف دې. ① حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه درې درهمه سکې والا خالص یا ددې قیمت یا زیات چه څه څیز هم وی.نو په دې به لاس کټ کولې شی.

د مالکی مذهب دلائل:- ① صحیح بخاری اومسلم کښې د نبی کریم ﷺ نه دیو ډهال په پټیدو د غل دلاس پریکول مروی دی.اوددې قیمت هم دومره وو.[2]

② حضرت عثمان ﷺ د اترنج د غل لاس پریکړې وو اود هغې قیمت درې درهمه وو[3].د حضرت عثمان ﷺ دا فعل اګر چه د صحابه کرامو ﷺ اجماع سکوتی ده او ددې نه دا ثابتیږی چه د میوې د غل لاس به کټ کولې شی.خوحنفیه دا نه منی اوددوی په نیز د غلا د مال قیمت به لس درهمه ضروری وی

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لعن السارق اذالم یسم: ٦٧٨٣.

[2]) صحیح بخاری کتاب الحدود باب لعن السارق اذالم یسم: ١٦٨٦.

[3]) مؤطا امام مالک،کتاب الحدود باب مایجب فیه قطع:٢/٨٣٢،

شافعي مسلک:- په دې کښې د شوافعو اختلاف دې دپاؤ دينار په تقرر کښې دامام شافعي رحمه الله فرمان دې چې پاؤ دينار د قيمت څيز وی يا زيات.

دمذهبی شافعي دليل:- ①ددوی دليل د بخاری او مسلم حديث مبارک دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د غل لاس د پاؤدينار يا چه ددې نه زيات وی کټ کول پکاردی .([1])

②د مسلم يو حديث مبارک کښې دی چه د غل لاس دې پرې نکړې شی مګر يو پاؤ دينار کښې.([2]) نو دا حديث مبارک ددې مسئلې صفا فيصله کوی.اوچه کوم حديث کښې د دريو درهم ذکردې چه حضرت امام بخاری رحمه الله پرې دلاس پريکولو حکم کړې دې هغه ددې خلاف نه دې.ځکه چه په هغه وخت کښې دينارددولسو درهمو وو. نو اصل څلورمه حصه ديناردې درهم نه.

حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه،حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه،حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه هم دا فرمائی.حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله،حضرت ليث رحمه الله،حضرت ابن سعد رحمه الله،حضرت اوزاعی رحمه الله،حضرت امام شافعي رحمه الله،حضرت اسحاق بن حضرت راهويه رحمه الله،حضرت ابوثور رحمه الله،حضرت ابوداود ابن علی ظاهری رحمه الله نه هم دا قول نقل دې.يو روايت کښې حضرت امام اسحاق بن راهويه رحمه الله اوامام احمدبن حنبل رحمه الله نه مروی دی اګر چه ربع دينار وی اوکه درې درهمه وی دواړو کښې د لاس پريکولو نصاب دې.

③ مسنداحمد کښې يو حديث مبارک دی چه په څلورمه حصه دينار باندې لاس پريکړئی.ددې نه په کم نه.په هغه وخت کښې دينار د دولسو درهمو وو. دڅلورمه حصه دينار نه درې درهم جوړ شو.

④ نسائی کښې دی چه د غل لاس دې د ډهال د قيمت نه په کم پرې نکړې شی.حضرت عائشه رضی الله عنها نه تپوس اوکړې شی چه د ډهال څه قيمت دې ؟ نو وې فرمائيل چه پاؤ دينار.نو د دې تيولو احاديثو نه صفا صفا ظاهريږی چه د لسو درهم شرط لګول غلط دی،والله اعلم.

د احنافو مسلک:- امام ابوحنيفه رحمه الله اوددوی ملګری وائی چه په کوم ډهال باندې د نبی کريم ﷺ په زمانه کښې د غل لاس کټ شوې وو،د هغې قيمت لس درهمه وو، ابوبکر بن ابی شيبه کښې دوی موجود دی او عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه،عبدالله بن عباس رضی الله عنه او عبدالله بن عمرو رضی الله عنه مخالفت کوی او د حدود باره کښې احتياط باندې عمل کول پکاردی.اواحتياط زياتې کښې دې.د دې وجې مونږ لس درهمه مقرر کوؤ.

دعلی بن مسعود رحمه الله مسلک :- بعضې سلف وائی چه لس درهمه يايودينار دې.علی ابن مسعود رضی الله عنه ابراهيم نعی رحمه الله او ابوجعفر نه همددا مروی دی.

د غلا نصاب لس درهمه دې

مسلک حنفي:- د سرقه (غلا) نصاب لس دراهم دی او يا يو دينار دې يا د کوم څيز قيمت چې دې ته رسيږی (تفسيرمظهری ١٢٩١٣)-

سعيد بن جبير رحمه الله فرمائی چه پنځه واړه ګوتې دې نه پريکوی مګرد پنځو دينارو يا پنځوسو درهمو قيمت برابرد غلا مال کښې دې (پريکوی).

مسلک ظاهريه:- د ظاهريه مذهب دا دې چه په هر لږ ډير څيز به لاس پريکولې شی.

---

[1]) صحيح بخاری كتاب الحدود باب لعن السارق اذا لم يسم: ٦٧٨٣. صحيح مسلم: ١٦٧٨.

[2]) صحيح بخاری كتاب الحدود باب قول الله تعالى : والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما،وفی كم يقطع: ٦٧٩٥. صحيح مسلم ١٦٨٦، ابوداود: ٤٣٨٥، ترمذی: ١٤٤٦، نسائی: ٧٦/٨، ابن ماجه: ٢٥٨٤

دجمهورو جوابونه:- ①دوی ته جمهور دا جواب ورکوی چه اول خو دا اطلاق منسوخ شوې دې،خو جواب صحیح نه دې،ځکه چه د تاریخی نسخې هیڅ یقین نشته دې.②دویم جواب دادې چه داندې (هګی) نه مراد د اوسپنې هګۍ ده او د رسۍ نه مراد د کښتو قیمتی رسۍ ده.③ دریم جواب دا دې چه دا فرمان په اعتبار د نتیجې سره دې یعنی د دې ورو ورو معمولی معمولی څیزونو غلا شروع کوی آخرکار قیمتی څیزونه پټوی.اولاس ترې کټ شی.④اودا هم کیدې شی چه دا فرمان د نبی کریم ﷺ په طور د واقعې وی،د جاهلیت په زمانه کښې به په هر وړوکی څیز هم لاس پریکولې شو.نو ګویا نبی کریم ﷺ په طور افسوس اوغل شرمنده کوی اوفرمائی چه څنګه ذلیل او بې وقوفه انسان دې چه د معمولی څیز دپاره د خپل لاس نه محروم شی.

د ابوالعلاء معری اعتراضونه:- مذکوردی چه ابوالعلاء معری چه کله بغداد ته راغلو نو هغه دې باره کښې ډیر اعتراضونه شروع کړل اود ده زړه کښې دا خیال وو چه څما د دې اعتراض جواب هیڅا سره نشته دې.نو ده یو شعراووئیلو که لاس پریکوئی نودیت ئې پنځه سوه درهمه ورکړنی او بیا هم دا لاس دپاؤ دینارغلا کښې پریکړنی.دا یوداسې تناقض دې چه څمونږ پوهه کښې نه راځی بس زمونږ دپاره چپ اوسیدل پکار دی او څمونږ مولا دې مونږ د جهنم نه بچ کړی.خو کله چه دا بکواس مشهور شو نو علماء کرامو ده ته جواب ورکول غوښتل خو دې اوتښتیدو.

جواب:- بیا جواب مشهور شو.قاضی عبدالوهاب رحمه الله جواب ورکړو چه تر کومې لاس امین وو نو تر هغه ثمین یعنی قیمتی وو اوکله چه خائن شو نو ده غلا اوکړه نودده قمیت کم شو. بعضې بزرګانو دا تفصیل سره بیان کړې دې چه ددې نه دشریعت کامل حکمت ظاهریږی.او د دنیا امن وامان قائمیږی.چه څوک د چا لاس بې وجې پریکړی نو په هغه ئې جرمانه کیخوده چه خلق د دې خراب کار نه منع شی.هلته هم دا حکم مناسب وو.د غلا په لړ څیز دده د پریکولو حکم ئې ورکړو چه دې سره د غلو دروازه بنده شی.نودا خو عین حکمت دې.که په غلاکښې هم د دومره رقم قید لګولې شو نو د غلا انسداد به نه کیدو. دا بدله ده د دوی دکرتوتونو،مناسب مقام هم دادې چه په دې اندام سره ده نورو ته نقصان رسولې دې.هم دې اندام باندې سزا وه چه دوی ته عبرت حاصل شی،او نورو ته هم تنبیه وی.

د غل توبه قبلیدل:- الله تعالی خپل انتقام کښې غالب دې اوخپلو حکمونو کښې حکیم دې.چه کوم سړې ګناه نه پس توبه اوباسی اوالله ﷻ طرفته رجوع اوکړی نو الله ﷻ هغه معاف کوی.خو که د چا نه ئې په غلا مال اخستې وی نودا دهغه سړی حق دې،نوهغه صرف توبه کولو سره نه معاف کیږی تر څو چه هغه ته خپل مال ورنکړی.یا ددې بدله کښې پوره قمیت ادانکړی.د جمهور آئمه کرام هم دا قول دې.صرف امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه کله په غلا کښې لاس پریکړې شو او مال تلف شوې وی نو ددې بدله ورکول په غل ضروری نه دی.

د لاس کټ کیدو نه پس غل د مال ضامن نه دې

مسلک حنفی:- چې کله د غلا په حد کښې د غل لاس کټ کړې شی نود لاس کټ کولو نه پس غل د هغه مال ضامن نه دې کوم چې ده پټ کړې وی ځکه چه د هغې سزا ده ته ملاؤ شوه نو چې سزا ملاؤ شوه نو د مال واپس کول باقی پاتې نشو (تفسیر مظهری ۱۳/۲۶۳)۔

د غل توبه ویستل په عهد نبوی کښې:- دارقطنی وغیره کښې یو مرسل حدیث مبارك دې چه یو غل نبی کریم ﷺ ته راوستې شو،اوهغه څادر پټ کړې وو. نبی کریم ﷺ ورته اووئیل چه څما خیال دې چه تا به غلا نه وی کړې.هغه اووئیل یارسول الله ﷺ ما غلاکړې ده.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دې بوځئ او دده لاس پریکړنی.هرکله چه دده نه لاس پریکړې شو او واپس راوستې شو نو نبی کریم ﷺ ورته

اوفرمائيل چه توبه اوباسه. نوهغه توبه اوويسته. نبي كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه الله ﷻ ستا توبه قبوله كړه. (١)

د عمربن سمره ﷜ د غلا اقرار:- ابن ماجه كښې دي چه عمر بن سمره ﷜ نبي كريم ﷺ ته راغلواو وې فرمائيل يارسول الله ﷺ ما غلا كړې ده.نو تاسو ما پاك كړئ،ما د فلانئ قبيلې والو اوښ پټ كړې دې. نبي كريم ﷺ هغه قبيلې والو پسې سړې اوليږلو اوتپوس ئې ترې اوكړو نو هغوئ اوونيل چه آؤ زمونږ يو اوښ چا پټ كړې دې. نبي كريم ﷺ حكم اوكړو اود هغه لاس پريكړې شو. هغه نه چه كله لاس پريكړې شو نو ده اوونيل چه ياالله شكردې چه تا دې ځما د بدن نه جدا كړو.يا الله ﷻ تاخو به ځما ټول بدن جهنم ته بوتلو. (٢)

په عهدي نبوي كښې د غلا حد جاري كول:- ابن جرير كښې دي چه يو ښځې څه كالي پټ كړو. هغه خلقو دا نبي كريم ﷺ ته پيش كړه. نبي كريم ﷺ ددې د ښي لاس پريكولو حكم وركړو. هركله چه لاس پريكړې شو نو هغه ښځې اوونيل چه يارسول الله ﷺ ! آيا ځما توبه قبوله شوه. نبي كريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه ته داسې پاكه شوې لكه چه نن پيدا شوې ئې.نودې باندې دا آيت مبارك نازل شوچه ﴿فمن تاب﴾ الخ (٣).

د حد په بدله كښې د فديې اخستلوممانعت:- مسنداحمد كښې دومره زياتوالې دې چه په هغه وخت كښې هغه ښځې اوونيل چه مونږ ددې فديه وركولو ته تياريو.خو نبي كريم ﷺ دا قبول نه كړل او ددې دلاس پريكولو حكم ئې اوكړو.(٤)

د حد په باره كښې سفارش نه قبلول:- دا ښځه د مخزوم قبيلې وه.او دا واقعه بخاري او مسلم كښې موجود ده (٥). دا د يو لوې كورنئ ښځه وه.خلقو كښې ددې ډير لوئې فكرشو. او اراده ئې اوكړه چه د نبي كريم ﷺ نه دې باره كښې څه واوري.دا واقعه غزوه فتح كښې شوې وه. بالآخر دا اوشو چه حضرت اسامه بن زيد ﷜ چه د رسول الله ﷺ ډير زيات خوښ وو.هغه ددې ښځې باره كښې نبي كريم ﷺ ته اوونيل.حضرت اسامه ﷜ چه كله د دې سفارش اوكړو نو نبي كريم ﷺ په دې ډير خفه شو اوغصه كښې ئې اوونيل چه انې اسامه ! ته د الله ﷻ حدودو كښې ديو حد باره كښې سفارش كوې.اوس خو اسامه ﷜ ډير زيات ويريدو او وې وئيل چه ځمانه ډيره لوه خطا اوشوه،تاسو ځما دپاره استغفار اوكړئ د ماښام په وخت كښې نبي كريم ﷺ يو خطبه اوونيله اوپه دې كښې ئې د حمدوثناء نه پس اوفرمائيل چه ستاسو نه مخكښې خلق هم د دې خصلت په وجه تباه شوي وو چه كله به هغوئ كښې يو شريف اولوئې سړي غلا اوكړه نو هغه به ئې پريښودو،اوكله چه به يو معمولي سړي غلا اوكړه نو په هغه به ئې دالله ﷻ حد جاري كولو. په الله قسم چه د چا په قبضه كښې ځما روح دې،كه فاطمه بنت محمد ﷞ هم غلا اوكړي نو زه به د هغې لاس هم پريكوم. بيا ئې حكم اوكړو چه د دې لاس پريكړئ.حضرت عائشه صديقه ﵂ فرمائي چه بيا دې بي بي صاحبې توبه اوكړه او پوره اوبخه توبه ئې اوكړه او نكاح ئې اوكړه.بيا دا ماته د څه كار دپاره راغلې وه او ماددې د حاجت باره كښې نبي كريم ﷺ ته وئيلي وو. (٦)

---

(١) شرح المعاني الاثار: ١٠٢/٢.

(٢) ابن ماجه كتاب الحدود باب السارق يعترف : ٢٥٨٨.

(٣) الطبري : ٢٩٩/١٠.

(٤) احمد: ١٧٧/٢

(٥) صحيح بخاري كتاب الحدود باب كراهية الشفاعة في الحد اذا رفع الى السلطان:٦٧٨٨، صحيح مسلم: ١٦٨٨.

(٦) صحيح بخاري كتاب المغازي باب: ٥٤، صحيح مسلم: ١٦٨٨، ابوداود: ٤٣٧٣.

مسلم کښې دی چه یوې ښځې به خلقو نه څیزونه قرض اخستل،او بیا به دا منکره کیده. نبی کریم ﷺ ددې لاس پرېکولو حکم اوکړو (١).اوبوروایت کښې دی چه دې به کالی دا شان اخستل او ددې دلاس پرېکولو حکم حضرت بلال رضی الله عنه ته شوی وو.(٢)

کتاب الاحکام کښې داسې ډېر احادیث وارد دی چه غلا سره تعلق ساتی.فالحمدلله.دټولو مملوکاتو مالك د ټول کائناتو بادشاه،رېښتونې حاکم،الله ﷻ دې.اودهغه یوحکم هم څوك نشی روستو کولې.او د هغه ذات هیڅ یو اراده څوك نشی بدلولې.چه څوك بخښل غواړی نو وې بخښی او چه چاته عذاب ورکول غواړی نو عذاب ورکړی.په هرڅیز قادردې.د هغه پاك ذات قدرت کامله او قبضه رېښتونې ده.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ

| ائې رسوله | په غم کښې دې نه اچوی تاله | هغه کسان

ائې پیغمبره ! ته دهغه کسانو په کار غم مه کوه

يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا

چې تېز کوششونه کوی | په کفر کښې | دهغه کسانو نه | چې وائې | مونږه ایمان راوړې دې

چې هغوئ کفر ته په تېزئ سره ورځی | هغه کسان چې په خله وائی چې مونږ ایمان راوړې دې

بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ

تش په خلوخپلو|اونۀ وی ایمان راوړې| زړونو د هغوئ | او هغه کسان | چې یهودیان دی

خوددوئ په زړونو کښې ایمان نشته | ....او هغه کسان چې یهودیان دی

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ

حال دا چې ډېر اوریدونکی دی ستا|د پاره د دروغو |اوریدونکی دی | دپاره دبل قوم

ددوئ داحال دې چې دروغو سره عادت دی | اودهغه نوروخلقو دپاره چې تاسوته کله

لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ

چې لانۀ دی راغلې تاته | چې بدلوی | کلمې | پس دمقرر والی دهغې نه | په خایونو خپلو کښې

راغلې نۀ وی جاسوسی هم کوی| اوداللهﷻ کلمې دخانې نه بې خایه کوی (تحریف لفظی په کښې کوی)

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ

وایئ | که درکړې شو تاسو ته | دا حکم | نو وایئ خلئ | او که چرې | درنۀ کړې شو تاسو ته هغه

خلقوته وائی که تاسوته(تحریف شده) حکم اوکړې شی | نو قبول نې کړئ | اوکه درنۀ کړې شی نو

فَٱحْذَرُوا۟ ۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتْنَتَهُۥ

نو خان اوساتئ اومۀ نې منئ |اوهغه څوك|چې اراده اوکړی الله| په فتنه کښې د اچولو د هغه

خان ترې نه اوساتئ | ....او چې اللهﷻ دچادخرابولو اراده اوکړی

(١) صحیح مسلم کتاب الحدود باب قطع السارق الشریف وغیره والنهی عن الشفاعة فی الحدود:١٦٨٨.

(٢) نسائی کتاب قطع السارق باب مایکون حرزا ومالایکون : ٤٨٩٣، وهو صحیح.

فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا

نونهٔ شی لرلی اختیار تهٔ(نونشی مالك کیدی ته)| دپاره دهغه| دالله نه دخلاصولو| هیڅ قدرله

نو د هغه په باره کښې تهٔ د الله ﷻ په مقابله کښې هیڅ وس نشی لرلی

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُّطَهِّرَ قُلُوْبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

داکسان هغه خلق دی| چې اراده اونهٔ کړه الله| چې پاك کړی|زړونه دهغوئ|دپاره دهغوئ|په دنیا کښې

داهغه کسان دی چې الله ﷻ ددوئ زړونه پاکول نه غواړی | د دوئ دپاره په دنیا کښې

خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٤١﴾ سَمّٰعُوْنَ

شرمندګی ده | اودې دهغوئ دپاره | په آخرت کښې | عذاب | لوئ | ډیراوریدونکی دی

رسوائی ده | او په آخرت کښې ورله لوئې عذاب مقرر دې |دا خلق د دروغو خورولو په خاطر جاسوسی کونکی

لِلْكَذِبِ اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَآءُوْكَ فَاحْكُمْ

دروغو لره | خوړونکی دی | حرامو لره | نوکه چرې|راشی هغوئ تاته |نو فیصله اوکړه

دی | غټ حرام خواره دی |که تاسوته په (مقدمه کښې) راشی| نو(که ستاخوښه وی)نوددوئ مینځ کښې فیصله اوکړه

بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ

په مینځ دهغوئ کښې |ایا مخ اوګرځوه | دهغوئ نه |اوکه تهٔ مخ اوګرځوې | د هغوئ نه

او یا ترې مخ واړوه (د دوی په مینځ کښې د فیصلې کولو نه انکار اوکړه) |اوکه ته ددوئ نه مخ واړوې

فَلَنْ يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ

نو هرګز ضرر نهٔ شی رسولې تاته |هیڅ قدرله| اوکه فیصله کوې تهٔ| نوفیصله اوکړه |په منځ دهغوئ کښې

نودوئ تاته هیڅ نقصان نشی رسولې |او که ددوې په مینځ کښې فیصله کوې | نو بیا په

بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ

په انصاف سره | بیشکه الله |خوښوی| انصاف کونکی |اوڅرنګې به|هغوئ منصف جوړ کړی تالره

انصاف سره فیصله کوه | بیشکه الله تعالی انصافدار خلق خوښوی| اودوئ په تاڅنګه فیصله کوی

وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ

حال دا چې موجود دې دهغوئ سره| تورات | چې شته په هغې کښې | حکم د الله | بیا

حال دادې چې دوئ سره تورات شته | اوپه هغې کښې دالله ﷻ احکام لیکلې شوی دی | بیا

يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٣﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَا

مخ اړوی هغوئ |روستو دهغې نه | اونهٔ دی |هغوئ | ایمان لرونکی|بیشکه مونږه| نازل کړو

دوئ د هغې نه مخ اړوی | خبره داده چې په دوئ کښې بیخی ایمان نشته | .... بیشکه مونږ

التَّوْرٰىةَ فِيْهَا هُدًى وَّنُوْرٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ

توراة | چې په هغې کښې وه لارښودنه | اورنړا وه | چې فيصلې به کولې | په هغې سره | پيغمبرانو

تورات نازل کړې دې | اوپه هغې کښې هدايت اورنړا وه | ټولو پيغمرانو چې

الَّذِيْنَ اَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ

هغه | چې مسلمانان وؤ | هغه کسانو ته | چې يهوديان وؤ | اودغسې ربانيانو | اوعالمانو هم

دالله ﷻ تابع وؤ ددې کتاب مطابق يهوديانودپاره فيصلې کولې | اودغه شان بزرگانواوملايانوهم

بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِنْ كِتٰبِ اللّٰهِ وَكَانُوْا

په سبب دهغې | چې طلب دحفاظت شوې وؤ دهغوئ نه | دالله دکتاب | اووؤ هغوئ

خکه چې هغوئ د الله ﷻ دکتاب ذمه وار کړې شوي وؤ | .... او پخپله په دې

عَلَيْهِ شُهَدَآءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوْا

په هغې باندې | گواهان | نومهٔ ويريږئ | دخلقو نه | اواوويريږئ زمانه | اومهٔ اخلئ

خبره گواهان شوي وؤ | ....نودخلقو نه مه ويريږئ | او زما نه ويريږئ | ....او زما په

بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

په آيتونو زما | قيمت | لږ | اوچا چې | اونهٔ کړو حکم | په هغه | چې نازل کړې دې الله

ايتونو د دنيا لږ قيمت مهٔ اخلئ | اوڅوک چې دالله ﷻ دقانون مطابق فيصله نهٔ کوي

فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾

نودغه کسان | هم هغوئ دي | کافران |

نوهم دغه کسان کافران دي |

د يهوديانو مذمت:- دې ايتونو کښې دهغه خلقو مذمت بيانيږي چه څوک رائې او قياس او خواهش نفساني د الله ﷻ په شريعت مقدم کوي. دوی دالله ﷻ اورسول ﷺ د اطاعت نه اوځي او کفر طرفته منډې وهي. اگر چه دا خلق د ايمان زباني دعوې کوي ليکن ددوی زړه د ايمان نه خالي دې. د منافقانوهم دا حالت وو چه په ژبه کره او په زړه کوږه وو، اوهم دا خصلت د يهوديانودې چه داسلام او اهل اسلام دښمنانان دي. دوی دروغ ښه مزې سره آوري. اودا د زړه نه قبلوي. خو دوی د رښتيا نه تښتي بلکه نفرت ترې کوي. اوچه کوم خلق د نبي کريم ﷺ مجلس ته نه راځي نو دوی يو ځه بل ځه وائي. دوی ستا طرفته دجاسوسئ دپاره راځي. بيا نالائقي دا کوي چه خبره بدلوي، مطلب يو وي او دوی بل ځه واخلي. ارادې ئې دا وي که تاسود دوی دخواهش مطابق خبره اوکړئ نو وې مني اوکه د طبيعت خلاف وي نو لرې کوي يې.

د ايت شان نزول:- آواوونيلې شوي دي چه دا آيت دهغه يهودو باره کښې نازل شوې وو چه کوم يو بل قتل کړي وو. او بيا ئې اووئيل چه ځئ نبي کريم ﷺ ته ورځو، که د ديت اوجرمانې حکم اوکړي نو منظور به ئې کړو. اوکه د قصاص بدله ئې اووئيله نونه ئې منو. خو زياته صحيح خبره دا ده چه هغوئ

یوزناکار راوستې وو.دهغوئ کتاب توراة کښې حکم دا وو چه واده شوې زانی به سنګسار کولې شي.خو هغوئ دا بدل کړې وو.اوهغوئ به سل کوړې اووهلو او بیا به ئې دده مخ تور کړو او په خر به ئې سور او رسوا به ئې کړو او بیا به یې پریښودو. هرکله چه هجرت نه پس دوی کښې څوك د زناکارئ په جرم کښې اونیولې شو نو دوی اووئیل چه راځئ نبی کریم ﷺ ته ورځو ا ودنبی کریم ﷺ نه ددې باره کښې تپوس کوو ،که نبی کریم ﷺ هم د اووفرمائیل چه کوم مونږ وایونو هغه به قبول کړو،او دا به د الله مخکښې هم څمونږ سندوی.که د رجم کولوئې اوفرمائیل نو هغه به نه منو. نوهغوئ راغلل او نبی کریم ﷺ ته ئې ددې ذکر اوکړو چه څمونږ یو سړی اوښځې دا بدکاری کړې ده. د هغوئ باره کښې تاسو څه وائې ؟ نبی کریم ﷺ ورته اووئیل چه ستاسو په توراة کښې د دې څه حکم دې ؟ نو هغوئ اووئیل چه مونږ خو هغه رسوا کوؤ اوپه کوړو ئې وهو اوبیا ئې پریږدو،دې آوریدو سره حضرت عبدالله بن سلام ؓ اوفرمائیل چه تاسو دروغ وائې.توراة کښې د سنګسارولو حکم دې.راوړئې توراة پیش کړئې.هغوئ تورات راووړ او د رجم په حکم ئې لاس کیخودو اوددې نه روستو او مخکښې ئې ټول عبارت بیان کړو. حضرت عبدالله ؓ پوهه شونو دوی ورته اووئیل چه خپل لاس لرې کړئې،لاس ئې لرې کړو نود سنګسارولو آیت موجود وو. اواوس خو هغوئ هم اقرار اوکړو. بیاد نبی کریم ﷺ حکم سره زانی سنګسارکړې شو. حضرت عبدالله ؓ فرمائی چه ماواوکتل چه هغه زانی به ددې ښځې دبچ کولو دپاره ددې مخکښې راتلو چه دا په کاڼو اونه لګی .([1]) (بخاری ومسلم)

یهودی ته رجم ورکول:- اویو بل سند سره مروی دی چه مونږ دده مخ تور کړو او څه ئې اووهواو بیا ئې پریږدو.اودآیت مبارك دظاهریدو نه پس هغوئ اووئیل چه هم دا حکم دې.لیکن مونږ خودا پټ کړې وو. چه څه وئیلې کیدل نوهغوئ د رجم په آیت باندې لاس ایښودې وو. هرکله چه د هغوئ لاس اخواکړې شو نو آیت ښکاره شو.ددې دواړو د رجم کولو په وخت کښې حضرت عبدالله بن عمر ؓ هم موجود وو.

یهودو د رجم ولې پټ کړې وو:- اویوروایت کښې دی چه دې خلقو خپل کسان اولیږل او نبی کریم ﷺ ئې راوبللو. دخپلې مدرسې په ګدئی یې نبی کریم ﷺ کینولو او چه چا د نبی کریم ﷺ مخکښې توراة وئیلو([2])هغه د توراة لوئې عالم وو. اویو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ هغه ته قسم ورکړې وو چه ته په توراة کښې د زانی دپاره څه سزا مومې ؟ نو هغه هم دا جواب ورکړې وو.خو یو ځوان خاموش ولاړ وو او هیڅ ئې اونه وئیل. نبی کریم ﷺ هغه ته اشاره اوکړه اوهغه ته ئې هم قسم ورکړو او ورته ئې اووئیل چه ته اووایه .هغه اووئیل چه تاسو داسې قسمونه راکوئې نو څه به دروغ اونه وایم.واقعی توراة کښې د دې خلقو په ذمه سنګساری دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بیا دارښتیا رښتیا اووایه چه ړومبې ړومبې دا د رجم تاسو په چا باندې نه وو جاری کړې ؟ او ولې مو نو وو جاری کړې؟ هغه اووئیل چه څمونږ دیو بادشاه رشته دار چه یولوئې سړې ووهغه زنا کړې وه. د هغه د عظمت او دبادشاه د هیبت په وجه نه وورجم کړې او هغه ئې پریښودې وو. بیا یوعام سړی زنااوکړه اوهغه ئې رجم کول غوښتل خو دا هغه ټول قوم اووئیل چه یا خودا مخکښې سړې هم رجم کړئې یا دې هم پریږدئې.نوبیا مونږ ټول یو ځائې شو او دا مو اووئیل چه د رجم کولو په ځائې دا قسمه څه سزا مقرر کړو. نو نبی کریم ﷺ د توراة حکم جاری کړو.اوهم دې باره کښې دا آیت ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَا الخ﴾ نازل شو.نو نبی کریم ﷺ هم د دې احکاموجاری کیدو کونکو کښې دې ([3]) (احمد ابوداود).

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الحدود باب احکام اهل الذمة واحصانهم اذا نوا......) ۶۸۴۱، صحیح مسلم: ۱۶۹۹.

[2]) ابوداود کتاب الحدود باب فی رجم الیهود ین: ٤٤٤٩، وهو حسن.

[3]) ابوداود حواله بالا رقم: ٤٤٥٠.

د نبی کریم ﷺ په یهودي زاني د رجم حکم جاري کول:- مسند احمد کښې دي چه یو سړي د یو یهودي مخ تور کړې وو او بوتلو ئې، اوهغه ئې په کوړو هم وهلو. نو نبی کریم ﷺ هغه راوغوښتلو او تپوله خبره ئې ترې واوریده. هغه اووئیل چه ده زنا کړې ده. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا تاسو زانی ته دا سزا ورکوئی؟ هغه اووئیل چه آو. نبی کریم ﷺ دهغوئ یوعالم راوبللو اوقسم ئې ورکړو چه اووایه، د زانی څه حکم دې؟ نوهغه اووئیل که تاسو داسې قسم نه وې را کړې نو ما به بالکل نه وو ونیلی. اصل خبره داده چه څمونږ په نیز د زنا کارئی سزا هم سنګساردې خو مالدارو او شریفانو خلقو کښې دا بیماری زیاته شوې وه.

او مونږ هغوئ ته دا قسمه سزا ورکول مناسب اونه ګڼړل. نوپه دې وجه به مو هغوئ پریښودل. اود الله ﷻ حکم نه پریښودو دپاره مو داسې اوکړل چه غریبانانو اوکم حیثیت والا خلقو ته مو رجم ورکولو. بیامونږ رائې واخسته چه راځئ یو داسې سزا مقرر کړو چه په شریف او غیر شریف، مالدار اوغریب ټولو باندې یو شان جاري شي. نو څمونږ په دې اجماع اوشوه چه مخ به ئې تورووْ. او کوړې به ورته ورکوو. دې آوریدو سره نبی کریم ﷺ حکم اوکړو چه دا دواړه سنګسار کړئ. نو هغوئ رجم کړې شو. او نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې الله ﷻ ! څه رومبې کس یم چه ما ستا مړحکم ژوندې کړو. دې باندې دا آیت مبارك نازل شو ﴿يَآيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ﴾ نه تر ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَٰفِرُونَ﴾.

د نبی کریم ﷺ دوو یهودیانو عالمانو ته قسم ورکول:- هم ددې یهودیانو باره کښې یو بل آیت مبارك کښې دې چه د الله ﷻ نازل شوی حکم مطابق فیصلې نه کولو والا ظالمان دی. او یو بل آیت مبارك کښې دی چه دا فاسقان دی ([1]). (مسلم وغیره). اویو روایت کښې دی چه د زنا واقعه په فدك کښې شوې وه. او دهغه ځائې یهودو نبی کریم ﷺ ته لیکلي وو. اودنبی کریم ﷺ نه ئې معلوم کړې وو. چه کوم یو عالم دهغوئ راغلې وود هغه نوم ابن صوریا وو. دده یوسترګه کانړئ وه اوده سره یو بل عالم هم وو. هرکله چه نبی کریم ﷺ دې دواړو ته قسم ورکړو نو دوی قبول کړل. نبی کریم ﷺ هغوئ ته ونیلی وو چه ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چه کوم ذات بنی اسرائیلو دپاره په اوبوکښې لارې جوړکړې وې. او په هغوئ ئې د وریځې سیورې کړې وو. او هغوئ ئې د فرعونیانو نه بچ کړی وو. او په هغوئ ئې من اوسلوی نازل کړې وه. دې قسم سره هغوئ دواړه ویخ شواو وې وئیل چه دا خو ډیر زبردست قسم دې. په دې موقع دروغ وئیل صحیح نه دی. نو وې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! تورات کښې موجود دی چه خراب نظر سره کتل هم د زنا په مثل دی. او غاړه ورکول اوبوسه اخستل هم. که ددې څلور ګواهان وی چه ددوی دخول اوخروج ئې داسې کتلی وی لکه څنګه چه سلائی رنجړومه کښې ورکولې شی نو بیا رجم واجب دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا مسئله ده. بیائې حکم اوکړو اوهغه کسان ئې رجم کړل. نودې باندې دا آیت مبارك نازل شو چه ﴿فَإِن جَآءُوكَ﴾ الخ. ([2]) (ابوداود وغیره)

یوروایت کښې دی چه دوه عالمان د نبی کریم ﷺ خدمت کښې پیش شو. دا دواړه د صوریا ځامن وو. په یهودیانو کښې د حد نه قائمولو وجه ئې دا بیان کړې وه چه کله مونږ کښې سلطنت باقی پاتې نشو نو خپل کسان وژل مومناسب اونه ګڼړل. بیا نبی کریم ﷺ ګواهان راوغوښتل او ګواهی ئې واخستله. هغوئ بیان اوکړو چه مونږ دا دواړه په دې خراب کار په خپلو سترګو لیدلی دی لکه څنګه چه رنجړومه کښې سیلئ ورکوی.

---

[1] صحیح مسلم، کتاب الحدود باب رجم الیهود اهل الذمة فی الزنی : ۱۷۰۰، ابوداود : ٤٤٤٧.

[2] ابوداود کتاب الحدود باب رجم الیهود بین: ٤٤٥٢،

د توراة او اهل توراة راغوښتلو کښې حکمت:-اصل کښې د توراة وغيره راغوښتل او د هغوئ عالمان راغوښتل دا ټول په هغوئ الزام ثابتول وو ،په دې وجه نه وو چه هغوئ ددې د منلو مکلف وو. بلکه پخپله دنبي کريم ﷺ فرمان واجب العمل دې. ددې نه خو يو مقصد د نبي کريم ﷺ د رښتينوالي اظهار ووچه دوی دالله ﷻ د وحی نه معلوم کړل چې د هغوئي توراة کښې هم د رجم حکم موجود دې او هم داسې اوشو. او بله ددوی رسوائي چه هغوئ د انکارنه پس بيا اقرار اوکړو. اودا دنيا ته ظاهره شوه چه دا خلق دالله ﷻ د فرمان پټولو والا او په خپل رائې قياس کولو والا دی.اوپه دې وجه دا خلق په صدق دل سره نبي کريم ﷺ ته نه راتلل چه د نبي کريم ﷺ حکم اومني بلکه صرف په دې وجه راغلي وو چه نبي کريم ﷺ به هم د خپلې اجماع مطابق اومومی (چه زانی ته به کوړې ورکړی او مخ به ئې تور کړی) گني بالکل به ئې نه قبلوی.نو ددې وجې فرمان دې الله ﷻ چې څوک گمراه کړی نو هېڅوک ددوی په لارې کولو والا نشته دې.الله ﷻ د دوی د گنده زړونو د پاکولو اراده نه لری.دوی به په دنيا کښې ذليل او خواروی او په آخرت کښې به په اور کښې وی.دوی باطل طرفته غوږ ايږدی اوهغه آوری.په رښوا ورخ رشوت خوری.نو ددوی نجس زړونه به څنګه پاك شی ؟ اوالله ﷻ به ددوی دعاګانې څنګه قبولې کړی ؟ که دوی تاسوته راشی نو تاسو ته اختيار دې که د دوی فيصلې کوې اوکه نه کوې.اوکه ددوی نه مخ واړوې نو بيا هم دوی ستا څه نشی کولې. ځکه چه دوی د حق اتباع نه کوی بلکه خپلو خواهشاتو پسې روان دی.بعضې بزرگان وائي. چه دا آيت مبارك منسوخ شوې دې په دې آيت سره چه ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ ([1])

بيا فرمائي که ته دوی کښې فيصله کوې نو عدل او انصاف سره کوه،اګر چه دوی پخپله ظالمان دی. او عدل نه تښتيدونکی دی،او پوهه شه چه الله ﷻ عدل کوونکو خلقو سره محبت ساتي.بياد دوی خباثت او بدباطني اوسرکشي بيانوی.چې يو طرفته خو دوی کتاب الله پريښودې دې،او د دې د حقانيت اوتابعدارئي حقانيت پخپله قائل دی.بل خوا دوی هغه طرفته تيتيږی چه هغه نه مني او وائي چه دا دروغ دی.او بيا په دې کښې هم د دوی نيت بددې ځکه چه دا وائي که چرې د هغه (محمد ﷺ) د طرفنه زمونږ دخواهش مطابق حکم ملاؤ شونو منو به ئې گني به به ئې منو.نو فرمائي چه دوی به څنګه ستاسودحکم منل اوکړی؟دوی خو توارة هم پريښودې دې او په هغې کښې د الله ﷻ د حکم اقرار هم نه کوی. خو بيا هم دوی بې ايماني کوی او ددې نه مخ اړوی.

د توراة حقانيت:بيادهغه توراة مدح اوتعريف بيانوی چه کوم هغه په خپل رسول موسی بن عمران ﷺ باندې نازل کړې وو .اوپه هغې کښې هدايت او نورانيت وو اونبيانو عليهم السلامو هم پدې باندې فيصله کوله،يهودوکښې ئې هم د دې احکام جاری ساتلی وو او د دوی د تحريف نه بچ وو او عابدان علماء اواحباريعني د علم والا خلق هم ددې په طريقه روان وو. ځکه چه هغوئ ته دا پاك کتاب سپارلې شوې وو .اوددې د اظهاراو په دې د عمل کولو دوی ته حکم شوې وو. اوهغوئ په دې باندې شاهداو ګواه وو. نواوس تاسو ته پکاردی چه دالله تعالی نه سوا دبل چا نه او نه ويريږئ.په قدم قدم اوپه هروخت کښې دالله ﷻ ويره خان سره ساتئ؛او خما آيتونه په لږ قيمت مه خرڅونئ.او پدې پوهه شئ چه څوك دالله ﷻ حکم نه مني نو هغه کافردی.پدې کښې دوه اقواله دی چه روستو به بيان شي انشاء الله.

دويم شان نزول:- ددې آيتونو يو بل شان نزول هم واورئ.حضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دی چه داسې خلقو ته ئې يو آيت مبارك کښې کافر اوبل کښې ظالم او دريم کښې فاسق وئيلی دی.خبره داده چه د يهودو دوه ډلې وې يو غالبه او دويمه مغلوبه.دوی کښې خپلو کښې دا فيصله شوې وه که غالبه فرقې

---

[1]) الطبری: ٣٣٠/١٠.

يو عزت والا سړي د مغلوبې فرقې يو ذليل سړې قتل کړی نو هغه به پنځوس (٥٠) وسق ديت ورکوی.اوکه ذليل خلقو کښې يو سړی راپاسی او دوی عزت والا خلقو کښې څوك اووژنی نو سل (١٠٠) وسق ديت به ورکوی.هم دا رواج کښې راروان وو. هرکله چه مدينې منورې ته راغلو نو دې نه پس يوواقعه داسې اوشوه چه د دې لاندې يهودو نه يوکس د پورته يهودو يو کس اوژلو.د هغه خاندې نه سړي راغلو چه سل وسق راکړئی.ددې طرفنه جواب ورکړې شو چه دا بالکل ناانصافی ده ځکه چه مونږ ديو قبيلې اوديو دين او ديو نسب اوديو ښار والا يو،بيا خمونږ کم اوستاسو زيات ولې دې.اوسه پورې خومونږ ستاسو نه مجبور وو او دا ناانصافی مو په نه زړه برداشت کوله.خو هر کله چه د حضرت محمد ﷺ په شان عادل بادشاه راغلو نو مونږ به تاسوته هغه هومره ديت درکوؤ چه څومره تاسومونږ ته راکوئی.پدې خبره يوبل سره په جنګ شو.آخر دا خبره اوشوه چه ددې جنګ فيصله نبی کريمﷺ ته سپارو.خوهرکله چه اوچتې کورنۍ خلقو خپلو کښې په دې مشوره اوکړه نوددوی پوهانواوونيل چه کورنی ددې نه روستو شئ چه نبی کريمﷺ د څه ناانصافۍ حکم اوکړی.دا بالکل زياتې ده چه مونږ زيات اخلو اولږ ورکوؤ. اوواقعی دې خلقو دا منظور کړل.اوس چه تاسو نبی کريمﷺ حاکم او ثالث مقررکړې دې نويقيناً به دې ستاسو حق خوری.چاووئيل چه ښه ده داسې اوکړئی چه څوك پټ نبی کريمﷺ ته واستوئی چه تاسو به ددې متعلق څه فيصله کوئی؟ که هغه خمونږ موافقت کښې وو خو صحيح ده او لاړشئ دهغوئ نه حق واخلئ.اوکه خلاف وه نو بيا جدا جدا سهی.نو هغوئ د مدينې منورې څوکسان جاسوسان نبی کريمﷺ ته اوليږل.دلته رارسيدو نه مخکښې الله ﷻ خپل نبی ﷺ ددې دواړو ډلو د ارادو نه خبر کړې وو.([1]) (ابوداود).

اويوروايت کښې دی چه دا دوه قبيلې بنو نضير او بنو قريظه وې.د بنو نضير پوره ديت وو او د بنو قريظه نيم.نبی کريمﷺ د دواړو د برابر ديت فيصله اوکړه.او يو روايت کښې دی که قريظی به يو نضری قتل کړو نو هغه نه به ئې قصاص اخستلو.ليکن د دې خلاف کښې قصاص نه وو،سل وسق ديت وو.([2])

تطبيق:- دا ډير ممکن ده چه يو طرفته دا واقعه شوې وی اوبل طرفته د زنا قصه شوې وی.او د دې تفصيلی بيان تير شوې دې.اودې دواړو په باره کښې دا آيتونه نازل شوی وی.والله اعلم.خويوخبره بله هم ده چه هغې سره دې شان نزول ته نور هم تقويت ملاويږی.هغه دا چه دې نه پس فرمائی چه ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ﴾ يعنی مونږ يهوديانو باندې توراة کښې دا حکم فرض کړې وو چه د جان بدل کښې جان،د سترګې بدله کښې سترګه الخ. والله اعلم.

قوله تعالی: ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾

دالله د حکم نه خلاف فيصله کول:- بياهغوئ ته کافر اووئيلې شو چه د الله ﷻ حکم اودهغه شريعت د وحی مطابق فيصلې اوحکم نه کوی.اګر چه د شان نزول اعتبارسره د مفسرينو په قول دا داهل کتابو په باره کښې دی.خو د حکم اعتبار سره دهرسړی باره کښې دې.دبنواسرائيلو باره کښې نازل شواو ددې امت هم دا حکم دې.([3])

د قران خلاف فيصله کول کفر دې:- ① حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه رشوت حرام دې اورشوت اخستو نه پس د يو شرعی مسئلې خلاف فتوی ورکول کفردې.② حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه چا د .

---

[1]) احمد: ١/٢٤٦، ابوداود كتاب القضاء باب فى القاضى يخطى: ٣٥٧٦. وسنده حسن.

[2]) ابوداود كتاب القضاء باب الحكم بين اهل الذمة: ٣٥٩١..

[3]) الطبرى : ٣٥٦/١٠.

وحي الهي خلاف فتوى وركړه د دې باوجود چه دې په دې پوهه وو نوهغه كافردې.④ حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه چا دالله ﷻ دفرمان انكار اوكړو نو دهغه دا حكم دې،نو چه چا انكار خواونه كړو خو ددې مطابق ئې فيصله هم اونه كړه نو هغه ظالم او فاسق دې .(¹) كه هغه اهل كتاب وي اوكه نور څوك④حضرت شعبي رحمة الله عليه فرمائي چه په مسلمانانوكښې چاد كتاب الله خلاف فيصله اوكړه هغه كافر دې.اوكه يهودو كښې داسې اوكړي نو هغه ظالم دې.اوكه نصرانيانو كښې داسې اوكړي نو هغه فاسق دې.⑤حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه د هغه كفردې آيت مبارك سره دې.

دا كفر،كوم نوعيت دې؟ ①حضرت طاؤس رحمة الله عليه فرمائي چه د هغه كفردهغه كفر په شان نه دې چه هغه بالكل دالله ﷻ اود هغه رسول ﷺ اود هغه د فرښتو نه منكر وي.②حضرت عطاء رحمة الله عليه فرمائي چه د ده كفرد عامو كافرانو د كفر نه كم دې.داشان د ظلم اوفسق هم ادنى اواعلى درجات دى(²)دې كفرسره هغه د ملت اسلام نه مخ اړولووالا نه دې.③ حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه ددې نه مراد هغه كفر نه دې چه كوم طرفته تاسو ځئ.(³)

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا
او ليكلي وؤ مونږ| په هغوئ باندې | په دې كښې
اومونږ دوئ ته په تورات كښې حكم وركړې وؤ
أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ
چې بيشكه نفس| په بدله دنفس كښې | اوستركه په بدل دستركې كښې| اوپوزه
چې دځان بدله كښې ځان ، دستركې بدله كښې ستركه ، دپوزې
بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوحَ
په بدل دپوزې كښې | اوغوږ | په بدل دغوږ كښې | اوغاښ | په بدل دغاښ كښې | اوزخمونه
بدله كښې پوزه ، اود غوږ بدله كښې غوږ اود غاښ بدله كښې غاښ دې|اوباقي ټولو زخمونه په برابرى
قِصَاصٌ ۚ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ۚ
په قصاص دى|نو څوك چې معافي اوكړي|ددغې(زخم)|نو دغه عفوه|كفاره ده|دپاره دهغه(د ګناهونو)
دى| ....نوچاچې بدله اخستل معاف كړل | نوهغه به ورله كفاره اوګرځي
وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝
اوهغه څوك| چې فيصله اونۀ كړه|په هغه قانون|چې نازل كړې دې| الله|نودغه كسان چې دى| هغوئ | ظالمان دى
اوڅوك چې دالله ﷻ د حكم مطابق فيصلې نه كوى | ....نو هم دغه كسان ظالمان دى

د يهوديانو په تورات كښې تحريف :- يهوديانوته سزا اوروليې شى چه دوى په كتاب كښې په ښكاره لفظونوكښې كوم حكم وو دهغې خلاف كوى او سركشى او بې پرواهئ سره دا پريږدى.نضرى يهوديان

(¹) ايضا : ٥٩٧/٤.
(²) ايضا: ٥٩٥/٤.
(³) حاكم: ٣١٣/٢.

دقريظي يهوديانو په بدله كښې قتل كوي ليكن د قريظه يهوديان د بنو نضير په بدله كښې نه قتلوي بلكه دوی نه ديت اخلي اودوي پريږدي.هم داشان هغوئ واده شوي زاني حكم هم بدل كړې دې اوددې صرف د شرمولو،رسوا كولو او وهلو نه پس پريږدي.ځكه نې هلته دوی ته كافراوونيل او دلته نې دانصاف نه كولو په وجه ظالم اوونيل.داسې يوحديث هم دې. نبی كريم ﷺ نه ﴿وَالْعَيْنَ﴾ هم مروي دی .([1]) (ابوداود وغيره)

قاعده:- دعلماء كرامو قول دې چه مخكښې شريعتونه كه خمونږ دپاره په طور د تقرير بيان كړې شي اومنسوخ شوې نه وي نوهغه خمونږ دپاره هم شريعت دې.لكه څنګه چه دا احكام ټول په ټوله خمونږ شريعت كښې دی.امام نووي رحمه الله فرمائي چه په دې مسئله كښې درې مسلكونه دی.① يو خو هغه چه كوم بيان شو ② يو ددې خلاف ③يو دا چه ابراهيمي شريعت صرف باقي او جاري دې نور څه نه.

د ښځې او سړی په قصاص كښې دوه مذاهب:- ①ددې د آيت عموم نه دا استدلال هم كړې شوې دې چه ښځه د سړی بدله كښې هم قتل كولې شی.ځكه چه دلته لفظ د نفس دې چه سړی او ښځې دواړو دپاره دې.اويوحديث مبارك هم دې چه سړې به د ښځې د وينې بدله كښې قتلولې شی .([2]) او يو حديث مبارك كښې دی چه د مسلمانانو وينې خپلو كښې برابرې دی ([3])②د بعضو بزرګانونه دا هم نقل دی چه كله سړې يوه ښځه قتل كړی نو د دې بدله كښې به دې نشی قتل كولې.بلكه صرف ديت به وركولې شی.ليكن دا دجمهورو د قول خلاف دې.

د ښځې په قصاص كښې به سړې قتل كولې شی

مسلك حنفي:- د احنافو په نيز به د ښځې په مقابله كښې سړې قصاص كولې شی (التفسيرات الاحمدية صفحه ٥٠).

امام ابوحنيفه رحمه الله خو فرمائي چه د ذمی كافر بدله كښې به هم مسلمان قتلولې شی.اود غلام بدله كښې به آزاد هم قتلولې شی.خودا مذهب د جمهورو خلاف دې.بخاري او مسلم كښې دی چه نبی كريم ﷺ فرمائي چه مسلمان به دكافر به بدله كښې نشی قتل كولې ([4]). اود سلفو ډير آثاردې باره كښې موجود دی په هغې كښې دی چه هغه د غلام قصاص آزاد نه نشی اخستې.احاديث هم دې باره كښې مروي دی.ليكن صحت ته نه رسی.امام شافعي رحمه الله خو فرمائي چه په دې مسئله كښې دامام ابوحنيفه رحمه الله خلاف اجماع ده.خو په دې خبرو سره د دې قول بطلان نه لازميږي،تركوم وخته پورې چه د آيت عموم خاص كولو والا زبردست ښكاره دليل ثابت نه وی.

د ذمی په قصاص كښې به مسلمان قتل كولې شی

مسلك حنفي:- د دې مسئلې پوره تفصيل د سورة بقرې په دويمه پاره ايت القصاص لاندې تير شوې دې هلته نې اوګورئ.

د اصيلې غاښونه د وينځې د غاښونو په بدله كښې قصاص كول:- بخاري او مسلم كښې دی چه د حضرت انس بن نضر رضي الله عنه ترور ربيع د يوې وينځې غاښونه مات كړل.اوس خلقو ددې نه معافی غوښتله خودې نه منله.دا معامله نبی كريم ﷺ ته راغله. نبی كريم ﷺ ورته د بدل اخستلو حكم وركړو. دې باندې

---

[1]) ابوداود كتاب الحروف والقرات : ٣٩٧٦،

[2]) نسائی كتاب القسامة باب ذكر حديث عمرو بن حزم فى العقول واختلاف الناقلين له : ٤٨٥٧،.

[3]) ابوداود كتاب الجهاد: باب فى السرية ترد على اهل العسكر: ٢٧٥١، وهو حسن.

[4]) صحيح بخارى كتاب الديات باب لايقتل المسلم بكافر: ٦٩١٥، ابوداود : ٤٥٠٦، ابن ابی شيبة: ٢٩٤/٩. ترمذی : ١٤١٣.

حضرت انس بن نضر ﷺ اوفرمائيل چه آيا ددې دې مخامخ غاښونه مات کړې شي؟ نونبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه آو انس ! د رب کتابونوکښې د قصاص حکم موجود دې.دې آوريدو سره ئې اوفرمائيل چه نه نه اې دالله رسوله ﷺ ! په هغه الله قسم چه هغه ته حق سره راليږلي ئې،د هغه غاښونه به نشي ما تولې.نو هم داسې اوشو چه هغه خلق راضي شو او قصاص ئې پريښودو بلکه معاف ئې کړو. په هغه وخت کښې نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ بعضې بندګان داسې دی که هغوئ په څه قسم اوخوری نو الله ﷻ هغه پوره کوی.دويم روايت کښې دی چه مخکښې هغوئ معافی نه وه کړې او نه يې ديت منظور کړې وو.(١)

دغريبانانو غلام معاف کول:- نسائي وغيره کښې دی چه د يوغريب جماعت غلام نه د يو مالدار جماعت غلام غوږ پريکړې وو،دا خلق راغلل او نبي کريم ﷺ ته ئې عرض اوکړو چه مونږ خلق فقيران يو مونږ سره هيڅ نشته دې،نو نبي کريم ﷺ په دوی هيڅ جرمانه اونه لګوله (٢).

دمعافئ وجوهات:- ①کيديشی چه دا غلام بالغ نه وو ②اوکيديشی چه نبي کريم ﷺ ديت ورته د خپل ځان نه ورکړې وی ③اودا هم کيديشی چه هغوئ ئې د معاف کولو سفارش کړې وی.

په اندامونو کښې قصاص:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي د نفس بدله کښې به نفس قتل کولې شی،د سترګې ويستلو والا سترګه به ويستلې شی، د پوزې پريکولو والا به پوزه پريکولې شی،د غاښ ماتوونکی والا غاښ به ويستلې شی،او زخم بدله به هم اخستې شی (٣). په دې کښې آزاد مسلمان ټول برابر دی.سړی او ښځې يوحکم کښې دی.کله چه دا کارونه قصدسره شوی وی. په دې کښې غلامان هم خپلو کښې برابردی.ددوی سړی هم او ښځې هم.

قاعده:- ①د اندامونو پريکول کله خود جوړ نه وی په دې کښې قصاص واجب دې،لکه لاس،پښه،تلي وغيره،ليکن کوم زخم چه په جوړ نه وی بلکه هډوکی باندی وی د هغې باره کښې حضرت امام مالک رحمه الله فرمائي چه په دې کښې هم قصاص شته دې.خو پټون کښې او ددې په شان نورو اندامونوکښې ځکه چه د خطرې ځايونه دی.②ددې برخلاف حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله اوددوی دملګرو مذهب دې چه په هيڅ هډوکی کښې قصاص نشته دې سوا دغاښ نه ③اود امام شافعي رحمه الله په نيز مطلق هډوکی کښې قصاص نشته دې.دحضرت عمر فاروق ﷺ،حضرت علي ﷺ نه هم مروی دی.او عطاء رحمه الله، شعبي رحمه الله، حسن بصری رحمه الله، زهری رحمه الله، ابراهيم نخعی رحمه الله اوعمربن عبدالعزيز رحمه الله هم دا وائي.اودې طرفته دی. سفيان ثوری رحمه الله او ليث بن سعد رحمه الله هم او امام احمد رحمه الله هم دا قول زيات خوښ کړې دې.

د احنافو دلائل.- ①د امام ابوحنيفه رحمه الله دليل هم هغه دې چه کوم انس ﷺ والا روايت کښې دی.چه په هغې کښې دربيع دغاښ دقصاص ورکولوحکم نبي کريم ﷺ کړې وو.ليکن اصل کښې د دې روايت نه دامذهب هم ثابت نه دې ځکه چه په دې کښې دا الفاظ دی چه دده مخکښې غاښونه ئې مات کړی وو اوکيديشی چه بغيردماتولو نه غورزيدلی وی.دې حالت کښې قصاص اجماع سره واجب دې.②ددوی د دليل پوره حصه هغه ده چه کومه ابن ماجه کښې ده چه يو سړی دبل سړی د څنګل لاندې توره اووهله اودې سره دهغه سړی مروند کښې لاس مات شو. دا مقدمه نبي کريم ﷺ ته راغله، نبي کريم ﷺ حکم اوکړو چه ديت دې ورکړئی ،هغه اوونيل چه څه قصاص غوارم، نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا واخله الله

---

(١) صحيح بخاری کتاب الصلح باب الصلح فی الدية: ٢٧٠٣، صحيح مسلم: ١٦٧٥، ابوداود: ٤٥٩٥.

(٢) ابوداود کتاب الديات باب جناية العبد يکون للفقراء : ٤٥٩٠،

(٣) الطبری : ٣٦٠/١٠.

ﷺ به تالرد په دې کښې برکت واچوی.اونبی کریم ﷺ قصاص اونه فرمائیلو[1] لیکن داحدیث مبارك بالکل ضعیف دې،ددې یو راوی هشتم بن قران عکلی اعرابی ضعیف دې،ددوی په حدیث حجت نشی قائمولې،دویم راوی ئې نمران بن جاریه اعرابی هم ضعیف دې.

په غابښونو کښې که ممکن وی قصاص شته

مسلک حنفی:- د امام ابوحنیفه ﷫ په نیز په غابښونو کښې به هم قصاص داسې جاری کیږی لکه څنګه چې په هغه صورت کښې په غابښونو کښې قصاص لازمیږی کله چه د ویخ نه غابښ اوباسی (تفسیرمظهری ۱۵۱۱۳).

دزخمونو د قصاص وخت: بیا وائی چه زخمونو قصاص د دې روغیدو نه مخکښې اخستل جائز نه دی. اوکه مخکښې واخستې شی بیا زخم درست شی نو هیڅ بدله به نه شی ورکولې.ددې دلیل امام احمد والاحدیث مبارك دې چه یو سړی د بل سړی په څنګون کښې زخم راوستو،هغه نبی کریم ﷺ ته راغلو اووې وئیل چه څه بدله غواړم. نبی کریم ﷺ ورته ورکړه.دې نه پس بیا هغه راغلو اووې وئیل چه یارسول الله ﷺ ! څه ګوډ یم،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماخومنع کړې وې،لیکن تا اونه منل.اوس ستاددې ګوډوالی هیڅ بدله نشته دې.بیا نبی کریم ﷺ دزخمونو دروغیدونه مخکښې بدله اخستل منع کړل[2].

په زخمونو کښې که مماثلت کیدې شی نو قصاص شته ګنی نشته

مسلک حنفی:- د زخمونو په قصاص کښې دا مسئله ده چې ترکومو پورې مماثلت او یوشان والې کیدې شی نو قصاص به اخستې شی اوکه مماثلت او یوشان والې نشی کیدې نو قصاص به نشی اخستې مثلاً که د چا لاس په پیوند کښې مات شی نو په پیوند کښې به د جانی لاس هم ماتولی شی اوکه د پیوند نه بغیر په بل ځائې کښې مات شوې وی نو په دې صورت کښې مماثلت ممکن نه دې نو قصاص به نشی اخستې د زخمونو د قصاص دپاره تفصیلی احکامو دپاره اوګورئ (تفسیرمظهری ۱۴۹۱۳).

د زخم د قصاص نه پس د مرګ واقع کیدو په صورت کښې د دیت حکم؟ ① که یو کس بل کس زخمی کړواودده بدله واخستې شوه اودې کښې دې مړ شو نو په هغه هیڅ نشته دې.حضرت امام مالك ﷫،حضرت امام شافعی ﷫،حضرت امام احمد ﷫ اودجمهور صحابه کرام او تابعین نه هم دا قول نقل دې.② د امام ابوحنیفه ﷫ قول دې چه په ده باندې د ده د مال نه دیت واجب دې.③ بعضې نور بزرګان فرمائی چه دده دمور پلار طرفنه درشته دارو په مال کښې واجب دی③ بعضې نور حضرات وائی چه ددې د بدلې په قدرخوساقط دی باقی هم د ده مال کښې واجب دی.

د قصاص په اخستلو د مرګ واقع کیدل موجب حد نه دې

مسلک حنفی:- د زخم د قصاص نه پس د مرګ واقع کیدو په صورت کښې به هغه چا باندې څه نشته د چا دپاره چه قصاص اخستې شوې وی لکه څنګه چه حافظ ابن کثیر ﷫ امام ابوحنیفه ﷫ ته نسبت کړې دې (شاه فیصل غفرله).

دقصاص معاف کولو نه پس حکم:- بیا فرمائی چه کوم سړې قصاص معاف کړی او په طور د صدقې هغه خپله بدله معاف کړی نو د زخمی کوونکی کفاره اوشوه.اوچه څوك زخمی شوې دې د هغه به

---

[1] ابن ماجه کتاب الدیات باب ما لا قودفیه: ۲۶۳۶،

[2] احمد: ۲۱۷/۲ ، مجمع الزوائد: ۲۹۵/٦ ،دې روایت کښې محمد اسحاق مدلس راوی دې اودهغې دسماع صراحت نشته دې.

ثواب اوشي. چه دا د الله ﷻ په ذمه دې. بعضو داهم وئيلي دي چه دا كفاره د زخمي دپاره ده يعني دده گناه هم دديْ زخم په مقدار سره الله ﷻ بخښي. يومرفوع حديث مبارك كښې راغلې دي كه د څلورمې حصې برابرخيزوي.اوده هغه معاف كړو نو دده څلورمه حصه گناه به معاف كړې.كه دريمه حصه وي نو دريْ حصې گناهونه به ئې معاف شي اوكه پوره وي نو پوره گناهونه به ئې معاف شي.

د انصاري قريشي ته معافي كول:-يوقريشي يوانصاري په زوره ديكه كړو او دې سره د هغه مخكښې غاښونه مات شو.حضرت معاويه ﷺ ته دا مقدمه راغله اوكله چه هغه ډير غصه شو نودوی اوفرمائيل چه څه لاړه شه تاته اختيار دې، حضرت ابودرداء ﷺ هم هلته ناست وو وې فرمائيل چه ما نبي كريم ﷺ نه آوريدلي دي چه دكوم مسلمان بدن ته څه تكليف اورسي اوهغه صبراوكړي او بدله وانخلي نوالله ﷻ دده درجې اوچتوي،او د ده گناهونه معاف كوي،دې انصاري دې آوريدو سره اووئيل چه دا ربنتيا دي،دا تاسو پخپله د نبي كريم ﷺ نه آوريدلي دي،دوی ﷺ اوفرمائيل چه څمادې غوږونو آوريدلي دي او څمازړه يادكړي دي. هغه اووئيل چه بيا خو ته گواه اوسه چه ما خپل مجرم معاف كړو. حضرت معاويه دې آوريدو سره ډير زيات خوشحاله شو اوهغه ته ئې انعام وركړو[1] (ابن جرير).

ترمذي كښې هم دا روايت دې ليكن په قول د امام ترمذي دا غريب دي.د ابوسفر د ابو درداء نه آوريدل ثابت نه دي.اوروايت كښې دي چه هغه درې چنده ديت وركولو ليكن دې راضي نشو،دې كښې د حديث مبارك الفاظ دا دي چه كوم كس وينه يا دې نه كم معاف كړي نوهغه دده د پيدائش نه واخله ترمرگه پورې دده كفاره ده،مسند احمد كښې دي چه دكوم كس په بدن څه زخم اولگي اوهغه ئې معاف كړي نو الله ﷻ د هغه هم دومره گناهونه معاف كوي.

د الله ﷻ د حكم مطابق فيصله نه كولو والا ظالم دې[2].مخكښې تير شوي دي چه كفر د كفر نه كم دې.ظلم كښې فرق دې(څه زيات او څه كم) دې.او فسق كښې هم درجې دي.

وَقَفَّيۡنَا	عَلٰٓى اٰثَارِهِمۡ	بِعِيۡسَى	ابۡنِ	مَرۡيَمَ	مُصَدِّقًا	لِّمَا
اواوليږلو مونږه	روستو دهغوئ نه	عيسى ﷺ	څوی	د مريم	چې تصديق كونكې وؤ	دهغه څه

بيا مونږ په دغه پيغمبرانو نه ورستو عيسى دمريم څوئې راوليږلوا چې هغوی د هغه كتابونو تصديق كونكې

بَيۡنَ يَدَيۡهِ	مِنَ التَّوۡرٰىةِ	وَاٰتَيۡنٰهُ	الۡاِنۡجِيۡلَ	فِيۡهِ	هُدًى
چې دهغه د وړاندې موجود وؤ	دتورات نه	اوور كړو مونږ هغه له	انجيل	چې په هغې كښې	لارښودنه وه(حق ته)

وؤ كوم چې د تورات نه وړاندې تير شوي وؤ اومونږ هغه ته انجيل وركړوا چې په هغې كښې هدايت

وَّنُوۡرٌ	وَّمُصَدِّقًا	لِّمَا	بَيۡنَ يَدَيۡهِ	مِنَ التَّوۡرٰىةِ	وَهُدًى
اورڼا وه	اوتصديق كونكې وؤ	دهغه څه	چې په هغه وخت كښې موجود وؤ	دتورات نه	اوهدايت وؤ

اورڼا وه اود تورات تصديق ئې كولو كوم چې دهغه وړاندې وؤا.......... اودغه انجيل د پرهيزگارانو

وَّمَوۡعِظَةً	لِّلۡمُتَّقِيۡنَ ۝	وَلۡيَحۡكُمۡ	اَهۡلُ الۡاِنۡجِيۡلِ	بِمَآ
اونصيحت وؤ	دپاره دپرهيزگارانو	اوفيصله دكوی	اهل د انجيل	مطابق دهغه قانون

دپاره هدايت اونصيحت وؤ ا..........اوزمونږ داحكم وؤ چې دانجيل منونكې دې دهغې مطابق

---

[1]) ترمذي : كتاب الديات باب ماجاء في العفو: ١٣٩٣، ابن ماجه: ٢٦٩٣.

[2]) الطبري: ٣٣٢/١٠،.

فَاُولٰٓىِٕكَ	هُمُ	الْفٰسِقُوْنَ۝				
اَنْزَلَ اللّٰهُ	فِيْهِ ؕ	وَمَنْ	لَّمْ يَحْكُمْ	بِمَآ	اَنْزَلَ اللّٰهُ
چې نازل کړي دي الله	په هغه کښې	اوهغه څوك	چې فيصله اونه کړي	په هغه قانون	چې نازل کړي دي الله

فيصله کوي | اوڅوك چې دالله ﷻ دحکم مطابق فيصله نه کوي

فَاُولٰٓىِٕكَ	هُمُ	الْفٰسِقُوْنَ۝
نودغه کسان	هم هغوئ دي	فاسقان

نوهم دغه کسان نافرمان دي |

دآسماني کتاب انجيل څه خصوصيات :- د بني اسرائيلو د نبيانو عليهم السلام نه پس مونږ عيسیٰ ﷺ اوليږلو،هغوی په تورات باندې ايمان ساتلواوددې داحکامو مطابق ئې فيصلې کولې،مونږ دوی ته هم خپل انجيل ورکړو.اودې کښې د حق هدايت وو اود شبهات اومشکلاتو وضاحت وو،اومخکښې کتابونو سره موافقت وو.څوڅو مسائل چه په هغې کښې يهوديان مختلف وو،د هغې ښکاره فيصلې په هغې کښې موجود وې.لکه قران پاك کښې بل ځائې کښې دی چه حضرت عيسیٰ ﷺ اوفرمائيل چه ستاسو دپاره به بعضې هغه څيزونه حلال کړم چه کوم په تاسو حرام شوی دی.ددې وجې د علماء کرامو مشهوره مقوله ده چه انجيل د توراة بعضې احکام منسوخ کړي وو.انجيل نه د پاکو خلقو دپاره رهنمائی اوپندونصيحت کيدو چه هغوئ دې نيکئ طرفته رغبت اوکړي اودبدئی نه دې بچ اوسي.

په اهل الانجيل کښې اختلاف د قراءت:- ﴿وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ﴾ هم لوستلې شوې دې،دې صورت کښې به ﴿وَلِيَحْكُمْ﴾ کښې لام د ﴿كَيْ﴾ په معنی کښې وی.مطلب به دا وی چه مونږ حضرت عيسیٰ ﷺ ته انجيل په دې وجه ورکړې وو چه هغوئ خپله زمانه کښې خپل منونکی په دې روان کړي او دې لام ته دامرلام دې اوګنړلې شي.او مشهور قراة ﴿وَلْيَحْكُمْ﴾ لوستې شی نو معنی به دا وی چه دوی ته پکار دی چه د انجيل احکامو باندې ايمان راوړی اوهم د دې مطابق حکم اوکړی.لکه بل آيت مبارك کښې دی چه ﴿قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ﴾ يعنی ائې اهل کتاب ترکومې چې تاسو په انجيل اوتوراة باندې اوچه څه دالله ﷻ طرفنه نازل شوی دی باندې قائم پاتې نشئ نوتاسو په هيڅ معتبر دين باندې نه يئ.او آيت کښې دی چه ﴿اَلَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا﴾ چه کوم خلق ددې رسول نبی امی ﷺ تابعداری کوی او دده صفت په توراة کښې ليکلې شوې مومي.هغه خلق چه کوم کتاب الله او د خپل نبی ﷺ فرمان مطابق حکم نه کوی نو هغوئ دالله ﷻ د اطاعت نه خارج دی.د حق پريښودونکی اود باطل عاملان دی. دا آيت د نصرانيانو په حق کښې دې. لکه څنګه چې د آيت نه ظاهرېږی اومخکښې هم بيان شوی دی.

وَاَنْزَلْنَآ	اِلَيْكَ	الْكِتٰبَ	بِالْحَقِّ
او رااوليږو مونږ	تاته ائې محمد ﷺ	کتاب	دحق سره

اومونږ تاته داکتاب درکړې دې | چې حقې خبرې کوی

مُصَدِّقًا	لِّمَا	بَيْنَ يَدَيْهِ	مِنَ الْكِتٰبِ	وَمُهَيْمِنًا	عَلَيْهِ
چې تصديق کونکې دې	دهغه څه	چې موجود دی په وړاندې د دهٔ	د کتاب نه	اومحافظ دې	په هغه کتاب

اودمخکينی کتاب تصديق کوی | .... او د هغې حفاظت کوی

فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ

نو فيصلې کوه|په منځ ددوئ کښې| مطابق دهغه قانون | چې نازل کړې دې الله| او مه کوه پيروی

نوائې پيغمبره ﷺ ته ددوئ مينځ کښې دالله ﷻ دحکم مطابق فيصله کوه| اوته د هغې حقې لارې مقابله کښې

اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ ؕ لِكُلٍّ جَعَلْنَا

دخواهشاتو ددوئ|دهغه څيزونو نه | چې راغلې دې تاته|د حکم د الله نه | مقرر کړې دې مونږه د هريو د پاره

د دوی دخواهشاتوتابعداری مه کوه | کومه چې تاته راغلې ده | .... مونږ په تاسو

مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً

ستاسو نه|يو شريعت|اويوه لاره دعمل|او که غوښتلې الله | نو خامخا به ئې جوړ کړې وئ تاسو| امت

کښې د هريوې ډلې دپاره يو خاص شريعت او خاص لار مقرر کړې ده | او که الله ﷻ ته منظوره وې نو

وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰىكُمْ

يو | اليکن بيل ئې کړئ | دپاره ددې چې ازمائې تاسو | په هغه څه کښې | چې درکړې ئې دی تاسو لره

تاسوټول به ئې يوه ډله کړې وئ | خوهغه داغواړی چې پخپلو احکامو سره ستاسو امتحان اوکړی

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ؕ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ

نو وړاندې شئ | نيکوته | الله ته | واپس تلل دی ستاسو | دټولو | نو خبر به کړی تاسو ل

نونيکو کارونو کښې وړاندې شئ | اخر تاسو ټول به الله ﷻ ته واپس کيږئ | نو هغه به تاسو د هغه خبرې

بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۙ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ

په هغه څه| چې وئ تاسو|په هغې کښې | چې اختلاف به موکولو| اودا چې | فيصله کوه

خبر درکړی په کومه کښې چه تاسو اختلاف کولو| او ائې (پيغمبره) ددوئ مينځ کښې د

بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ

په منځ ددوئ کښې|مطابق دهغه قانون| چې نازل کړې دې الله | او مه کوه پيروی | دخواهشاتو ددوئ

دالله ﷻ د کتاب (قرآن) مطابق فيصله اوکړه| .... اوددوئ د خواهشاتو تابعداری مکوه

وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَّفْتِنُوْكَ عَنْۢ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

اويره کوه ددوئ نه| چې په فتنه کښې وانه چوی تا لره| دځينی |هغه هدايت نه| چې نازل کړې دې الله

اود دوی نه ويره کوه چې دداسې فيصلې نه دې اونه ګرځوی چې الله ﷻ تاته رالیږلې وی

اِلَيْكَ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ

تا ته | نو که چرې| مخ واړوی دوئ | نو پوهه شه | چې بيشکه | اراده لری الله | چې

که دوئ دحقې لارې نه مخ واړوی | نو پوهه شه چې الله ﷻ داغواړی چې

يُصِيبَهُمْ	بِبَعْضِ	ذُنُوبِهِمْ ط	وَإِنَّ	كَثِيرًا	مِّنَ النَّاسِ
اورسوی دوئ ته سزا	په سبب دځینو	گناهونو ددوئ	اوبیشکه	زیات	دخلقو نه

دوئ ته د بعضې گناهونوسزا (په دنیا کښې هم) ورکړی | اوربنتیاخبره داده چې په دوئ کښې ډیرخلق

لَفٰسِقُوْنَ	أَفَحُكْمَ	الْجَاهِلِيَّةِ	يَبْغُوْنَ ط	وَمَنْ	أَحْسَنُ	مِنَ اللّٰهِ
خامخا فاسقان دی	آیا نو فیصلې	دجاهلیت	غواړی دوئ	او څوك دې	زیات ښه	دالله نه

فاسقان دی | نوآیا دوئ دجاهلت دوختونو فیصلې غواړی | اوحال دادې چې څوك په الله ﷻ یقین ساتی دهغوئ

حُكْمًا	لِّقَوْمٍ	يُّوْقِنُوْنَ ع
په فیصلو کولو کښې	دپاره دهغه قوم	چې یقین لری

په نزد دالله ﷻ نه بهتره فیصله دچانشی کیدې |

د قران پاک صداقت:- د توراة اوانجیل تعریف او ثناء نه پس اوس د قران پاك بزرگی بیانیږی چه مونږ دا حق او صداقت سره نازل کړې دې.دا په یقین سره دیو الله ﷻ طرفنه دې.اوهم دهغه پاك ذات کلام دې.داکتاب تول مخکښې کتابونه حق منی او په هغه کتابونوکښې هم ددې قران پاك صفت بیان شوې دې.اوپه هغې کښې دا بیان هم دې چه دا پاك اوآخری کتاب په آخری او افضل رسول ﷺ باندې نازل شوې دې.نوهر عقل مند سړې په دې یقین ساتی اودا منی لکه فرمان دې چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ﴾ کومو کسانو ته چې ددې کتاب نه مخکښې علم ورکړې شوې وو ،هرکله چه د هغوئ مخکښې د دې تلاوت اوکړې شی نو دوی په زنو باندې په سجده پریوځی.او زبانی اقرار کوی چه څمونږ د رب وعده ربښتونې ده.اوهغه ربښتونې شوې ده. هغه چه د مخکښې رسولانو په ذریعه کوم پیغام ورکړې وو هغه پوره شو.اوآخری رسول د ټولو رسولانو سرتاج راغلو. اوداکتاب د مخکښې ټولو کتابونو امین دې.یعنی دې کښې چه څه موجود دی هغه مخکښې کتابونوکښې موجود وو.اوس که څوك اووائی چه فلانی مخکښې کتاب کښې دا موجود وو نو دا به غلط وی.دا د هغوئی ربښتونې گواهی اوهغه گیرولو والا دې.او هغه مخکښې کتابونوکښې چه څه موجود نه ووهغه ټول په دې کښې موجود دی. په دې وجه هم دا په ټولو حاکم او مقدم دې.اود دې د حفاظت کفیل پخپله الله ﷻ دې.لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائی چه ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾

دویم تفسیراودهغې ضعف:- بعضوئیلی دی چه ددې نه مراد دا دې چه نبی کریم ﷺ امین دی ددې کتاب.واقع کښې دا قول ډیر صحیح دی لیکن ددې آیت مبارك تفسیر گرځول صحیح نه دی بلکه د عربیت اعتبار سره هم دا غور طلب دې.صحیح تفسیر ړومبې دې.امام ابن جریر رحمه الله هم حضرت مجاهد رحمه الله نه دا قول نقل کړې دې او فرمائی چه دا ډیره لرې خبره ده بلکه صحیح نه ده ددې وجې د ﴿مهیمن﴾ عطف مصدق باندې دې.نودا هم د دې څیزصفت دې چه د کوم صفت مصدق لفظ وو. که چرې د حضرت مجاهد رحمه الله معنی صحیح اومنلې شی نو عبارت بغیرد عطف نه پکار وو.

قوله تعالی: ﴿فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾

نبی کریم ﷺ ته د کتاب الله مطابق فیصلې کولو حکم:- نوائې نبی ﷺ ! تاسو په دې ټولو کښې دالله ﷻ دکتاب احکام خواره کړئی.که عرب وی اوکه عجم ،که خوانده وی اوکه ناخوانده.دالله ﷻ نازل شوی نه دالله ﷻ وحی مرد ده. که هغه ددې کتاب په صورت کښې وی اوکه د الله تعالی د مخکښې احکاموپه صورت کښې وی کوم چې ئې د نبی کریم ﷺ دپاره مقرر کړی وو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ددې آیت مبارك نه مخکښې نبی کریم ﷺ ته آزادی ورکړې شوې وه که غواړې نو دوی کښې فیصلې

اوکړه اوکه غواړې نومه کوه.خو دې ايت مبارك دا حکم ورکړو چه دالله ﷻ د وحی مطابق فيصلې کول ضروری دی (١).

دهر امت دپاره لار او طريقه:- ددې بدنصيبو جاهلانو په وجه چه کوم احکام رائج شوی دی اوددوی په وجه ئې کتاب الله شاته غورزولې دې،خبردار انې نبی ﷺ ! تاسو خو ددوی خوښې پسې ځئ خو چه حق پرې نږدئ.دوی کښې هريودپاره مونږ لار او طريقه جوړه کړې ده.ديو ځيز طرفته ابتداء کولو ته شرعه وائی.منهاج لغت کښې واضحې او آسانې لارې تـه وائـی. نـوددې دواړو لفظونو هم دا تفسير زيات مناسب دې.

د شريعتونو په اصولو کښې اتفاق:- مخکښې چه څومره شريعتونه دالله ﷻ د طرفنه وو هغه ټول په توحيد خو متفق وو البته وړه وړه احکامو کښې لږ شان مخکښې روستووو.لکه حديث مبارك کښې دی چه مونږ ټول نبيان عليهم السلام ناځکه رونړه يو. څمونږ د ټولو يودين دې (٢).هريـو نبی توحيد باندې ليږلې کيږی او هر آسمانی کتاب کښې د توحيد بيـان دې،ددې ثبوت او هم دې طرفته دعوت ورکولې کيږی.لکه قران پاك کښې فرمائی ستا نه مخکښې چه څومره هم رسولان مونږ ليږلی دی هغه ټولو طرفته مونږ وحی کړې وه چه څما نـه سوا هيڅ معبود نشته دې تاسو ټول صرف هم څماعبادت کوئی،اوآيت کښې دی چه ﴿ولقدبعثنا﴾ مونږ هريـو امت تـه د نبی پـه خولـه اووئيـل چـه د الله ﷻ عبادت کوئی اودهغه نه سوا د نورو عبادت نه بچ اوسئ.

په احکامو کښې اختلاف:- خو احکامو کښې اختلاف ضرور شوې دې.يو ځيز په يوه زمانه کښې حرام وو او بيا حلال شو يا ددې برعکس،يا يوحکم کښې تخفيف وو او اوس تاکيد اوشو،يا ددې خلاف،اودا هم حکمت او مصلحت اوحجت ربانی سره، توراة لکه يو شريعت دې،انجيل يو شريعت دې،قران پاك يو مستقل شريعت دې چه هرې زمانې د فرمانبرداراو د نافرمانو امتحان واخستې شی.البته توحيد ټولو زمانوکښې يوشان وو.اوددې جملې معنی داده چه انې امت محمدی ﷺ ! تاسوکښې هريو سړی دپاره مونږ خپل کتاب قران پاك نـازل کړې دې او دا مـو شريعت او طريقه گرزولې دې.تاسو ټول ته پکار دی چه ددې اقتداء او تابعداری اوکړئی.دې صورت کښې د ﴿جعلنا﴾ نه پس ضمير محذوف به صحيح قول روميې دې او ددې دليل دادې چه ددې نه پس فرمان دې کـه الله ﷻ غوښتلې نو تاسو ټول به ئې يو امت کړې وې . نومعلومه شوه چه راتلونکې خطاب صرف دې امت تـه نـه دې بلکه ټولو امتونوته دې اوپه دې کښې د الله ﷻ د کامل او ډير لوئې قدرت بيان دې که هغه پاك ذات غوښتلې نو ټول به ئې يو امت او په يو دين کړې وې او هيڅ يووخت کښې به هيڅ تبديلی نـه وې.خو دالله ﷻ د حکمت تقاضا ده چه جدا جدا شريعتونه ئې مقرر کړی،يو نه پس بل نبی اوليږی اودمخکښې نبی بعضې احکام روستنی نبی دپاره بدل کړی تردې چه ټول مخکنی دينونه د نبی کريم ﷺ نبوت سره منسوخ شو. او نبی کريم ﷺ ټول مخلوقات ته اوليږلې شو. او خاتم الانبياء اوليږلې شو.

دشريعتونو په اختلاف کښې امتحان:- دا مختلف شريعتونه صرف ستاسود آزميښت دپاره وو چه تابعداروته جزا او نافرمانو ته سزا ورکړې شی.دا هم وئيلې شوی دی چه تاسو بانـدې آزميښت اوکړی په هغه ځيز کښې چه کوم تاسوته درکړې شوې دې يعنی کتاب،نو تاسو ته پکار دی چه نيکو اوخيرات طرفته په منډه راشئ.تاسوته پکار دی چه دالله ﷻ اطاعت اوشريعت ته مخکښې راشئ.اوتاسوته پکار

---

(١) صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مريم......) : ٣٤٤٣، صحيح مسلم: ٢٢٦٥.

(٢) الدرالمنثور ٣/١٠٠،

دي چه داخري نبي ﷺ كتاب اوشريعت د زړه نه اومني.انې خلقو استاسودټولومرجع اوماوى او ستاسو واپس كيدل صرف الله ﷻ طرفته دي.هلته به تاسوته ستاسوداختلاف اصليت اوښائي. رينښتونوته به د هغوئ بهتره ميوه ملاؤ شي،او بدانوته به د هغوئ د تكذيب اوسركشئ او خواهش نفساني كښې مبتلا كيدو په وجه سزا وركولې شي. چه حق فعل طرفته حق پسې انښلي.او مقابله كوي. ضحاك رحمه الله وائي چه مراد د حضرت محمد ﷺ امت دي. خواول قول اولى دي.

قوله تعالى:.﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾

بيادرومبئ خبرې نورتاكيد كيږي اوددې خلاف كولو نه منع كيږي،او فرمائي چه هسې نه تاسو ددې مكار اوكذاب اوكافر په خبرو كښې راشئ او د الله ﷻ حكم نه واوړئ.كه دوى ستا احكامونه مخ واړوى اودشريعت خلاف اوكړي نو پوهه شه چه ددوى د غلطو په وجه به الله ﷻ دوى باندې څه عذاب راولي.نوپه دې وجه د دوى نه توفيق واخستې شو. اكثر خلق فاسقان دي،يعنى د حق اطاعت نه خارج دي،د الله ﷻ ددين خلاف،اوهدايت نه لرې دي.لكه فرمائي چه ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ يعنى اگرچه ته حرص كوې اوغواړې خو دوى كښې زيات خلق مومنان نه دي.اوفرمائي چه ﴿وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ﴾ يعنى كه ته په زمكه كښې دزياتو خلقو اومنې نودوى به تادالله ﷻ دلارې نه واړوى.

دايت شان نزول:- ديهودو څولوئې لوئې سردارانو او عالمانو خپلو كښې يو جرگه اوكړه او د نبي كريم ﷺ خدمت كښې حاضر شو او عرض ئې اوكړو چه تاسوته معلوم دي چه ﷺ كه مونږتاسواومنو نو ټول يهود به ستاسود نبوت اقراراوكړي اومونږ ستاسو منونكي يو.خوتاسو صرف دومره اوكړئ چه زمونږ او زمونږ دقوم مينځ كښې يو تنازعه اود هغې فيصله څمونږ مطابق اوكړئ. نبى كريم ﷺ انكار اوكړو اوهم دې باندې دا آيت مبارك نازل شو.(١)

ددې نه پس الله په هغه خلقو انكاركوي چه كوم دالله ﷻ د حكم نه يو طرفته شي.او په هغوئ كښې ټولې ښيگړې موجود وي.اودداسې پاك حكم نه واوړي او د رائې اوقياس طرفته،او خواهش نفساني طرفته.او ددوى د احكامو ټيټيدوطرفته شي چه كوم خلقو دخپل دليل او بغيردشريعت نه پيدا كړي دي.لكه څنگه چه جاهليت او ضلالت والو به خپلې مرضئ سره حكم او احكام جاري كول.او لكه څنگه چه به تاتاريانو د ملك معاملاتو كښې د چنگيز احكامو پيروى كوله چه كوم الياسق پيدا كړى وو. هغه ديرمجموعى داحكامو دفترونه وو چه مختلفو شريعتونواومذهبونونه راوويتسې شوى وو.هغه د يهوديت،نصرانيت اواسلاميت وغيره ټولواحكامو مجموعه وه.او بيا په دې كښې ډيراحكام هغه هم وو چه هغه صرف خپل عقل او د وخت لحاظ سره ايجاد كړې شوى وو. او په هغې كښې د خپلو خواهشاتو منل هم وو. اوهم دا مجموعه د دوى اولاد كښې قابل عمل شوې وه.او هم دې ته ئې كتاب اوسنت باندې د فوقيت او تقديم وركړو. اوحقيقت كښې داسې كولووالا كافران دي.اودوى سره جهاد واجب دې.تردې چه واپس د الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ طرفته راشي.او په څه وړه يا لويه معامله كښې يا سفلي معامله كښې سوا د كتاب اوسنت نه بل څه حكم اونه مني.الله ﷻ فرمائي چه دوى د جاهليت د احكامو اراده كوي،او د الله ﷻ د حكم نه منډې وهي.يقين والو دپاره به د الله ﷻ نه بهتر حكمران او كارفرمان څوك وي،الله ﷻ نه زيات عدل اوانصاف والا احكام د چا دى ؟ايمانداراوكامل يقين والو ته ښه معلوم دي او داهم مني چه د هغه احكم الحاكمين او ارحم الراحمين نه زيات ښه او صفا او آسان

---

١) الطبرى: ٢٩٣/١٠.

احكام اوقواعد دهيچا نشي كيدي.هغه په خپل مخلوق دومره مهربان دي ځومره چه مور په خپل اولاد مهربانه وي.هغه پوره او پوخ علم والا او كامل اوعظيم الشان قدرت والا او عدل اوانصاف والا دې.
حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه دالله ﷻ فيصلې نه بغير چه كومه فتوى وركړې شي د هغه فتوى د جاهليت فتوى ده. يو سړي حضرت طاؤس رحمه الله نه تپوس اوكړو چه څه خپل اولاد كښې يو ته زيات او بل ته كم وركولې شم ؟ نو دوي هم دا آيت مبارك تلاوت كړو.طبراني كښې دي چه نبي كريم ﷺ فرمائي چه د ټولو نه غټ دښمن هغه دې چه هغه په اسلام كښې د جاهليت طريقه او چال تلاش كړي او بې وجې څوك قتل كړي.دا حديث بخاري شريف كښې هم څه قدرې زيات موجود دې (¹).

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا
|ائې هغه كسانو| چې ايمان موراوړې دې| مه نيسئ؛
ائې ايماندارو ! تاسو دهغه كسانو سره ....

الْيَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰٓى اَوْلِيَآءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ وَمَنْ
يهوديان| اوعيسايان |دوستان څان له|ځيني ددوئ| دوستان دي| دخينو | اوچا چې
دوستي مه كوئ چې يهوديان او نصاري دي | دوئ ديو بل دوستان دي| اوكه په تاسو كښې څوك

يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ
دوستي اوكړه| ددوئ سره ستاسو نه| نو بيشكه چې هغه|هم دهغوئ نه دې | بيشكه چې الله
دوئ سره دوستي ساتي| نودهغوئ دله كښې به شميرلې شي | ....الله ﷻ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ فَتَرَى الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ
هدايت نۀ كوي| قوم ظالم ته |پس وينې ته| هغه كسان |چې په زړونو دهغوئ كښې
ظالمان خلق دهدايت نه محروم ساتي| څكه خو ته وينې گورې چې دچاپه زړونو كښې

مَّرَضٌ يُّسَارِعُوْنَ فِيْهِمْ يَقُوْلُوْنَ نَخْشٰٓى اَنْ تُصِيْبَنَا
مرض دې| چې هغوي منډې وهي|د هغوي طرف ته| وائي | چې مونږه ويريږو| چې اوبه رسيږي مونږ ته
(دنفاق)مرض دې | هغوئ په منډه منډه دغې خلقو كښې ورننوځي| او وائي چې مونږ ويريږو چې دمصيبت په

دَآئِرَةٌ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهٖ فَيُصْبِحُوْا
يوه حادثه|نونزدې ده چې الله به| راولي | فتحه | يا بل حكم | د طرف خپل نه|نو شي به هغوئ
چكر راگيرنۀ شوا زرده چې الله ﷻ به تاسوته فتح دركړي | يابه د خپل طرفه بله څه حكم اوكړي | نو دوي

عَلٰى مَآ اَسَرُّوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ نٰدِمِيْنَ وَيَقُوْلُ
په هغه منافقت باندې| چې پټ ساتلې دې هغوئ| په زړونوخپلوكښې| شرمنده | اووائي به
چې خپلوزړونو كښې كوم نفاق پټولو په هغې به پښيمانه شي | ....او تاته هغه كسان وائي كوم

¹) صحيح بخاري كتاب الديات باب من طلب دم امرئ بغير حق : ٦٨٨٢.

الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْٓا	اَهٰٓؤُلَآءِ	الَّذِيْنَ	اَقْسَمُوْا	بِاللّٰهِ
هغه کسان	چې ایمان ئې راوړې وی	آیا دا	هغه کسان دی	چې قسمونه خوړل دوی	په الله باندې

چې مسلمانان دی | چې ښه دا هغه کسان دی | چې دالله ﷻ په نوم به ئې غټ غټ قسمونه خوړل

جَهْدَ	اَيْمَانِهِمْ	اِنَّهُمْ	لَمَعَكُمْ	حَبِطَتْ	اَعْمَالُهُمْ
سخت	قسمونه خپل	چې بیشکه دوئ	خامخاستاسوسره دی	عبث شو	عملونه د دوئ

...... چې مونږ (یعنی دوی) تاسوسره ملګری یو | د دوئ ټول کوششونه ضائع شو

فَاَصْبَحُوْا	خٰسِرِيْنَ۝
نو شول دوئ	نقصانیان

اودوئ نامراده پاتې شو

د اسلام دښمنانو سره د دوستۍ ممانعت:-داسلام دښمنانو یهودو اونصاری سره الله ﷻ ددوستۍ کولو نه منع فرمائی،او فرمائی چه دوی هرګز ستاسو دوستان نشی کیدې.ځکه چې ستاسو دین سره ددوی بغض او دښمنی ده.خو خپلو سره ددوی دوستۍ او محبتونه دی.ځما په نیز چه څوك هم دوی سره محبت ساتی نوهغه د هغوئ نه دې.حضرت عمر ﷺ،حضرت ابوموسی اشعری ﷺ ته په دې خبره تنبیه اوکړه او دا آیت مبارک ئې ورته واورولو([1]) حضرت عبدالله بن عتبه ﷺ اوفرمائیل چه ائې خلقو! تاسوله پکار دی چه ددې نه بچ شئ هسې نه چه تاسونه پخپله هم معلومه نه وی او تاسو یهودیان یا نصرانیان جوړ شوی یئ.مونږ پوهه شوچه ستاسو مراد د دې آیت مبارك نه هم دا مضمون دې.([2])
د حضرت ابن عباس ﷺ نه دعربو د نصرانیانو دلاس د ذبیحې باره کښې تپوس اوشو.نودوی هم دا آیت مبارك تلاوت کړو.چه دکومو خلقو زړه کښې خیرې دې هغوئ خو پټ په پټه دوی سره سازباز او محبت اومودت ساتی او بهانه دا کوی که چرې مسلمانانو باندې دا خلق غالب شو نو مونږ به زیات خراب کړی نو په دې وجه مونږ دوی سره میل ملاپ ساتو. مونږ دې ولې چا سره په جنګ شو ؟ الله ﷻ فرمائی ممکن دی چه الله ښکاره مسلمانان غالب کړی.مکه هم ددوی په لاس فتح شی.فیصلې او حکمونه هم ددوی چلیږی،حکومت د دوی پښو ته راولو.یا الله ﷻ څه ځیز دوی طرفته رانازل کړی.یعنی یهود اونصاری مغلوب کړی او دوی ذلیل کړی اوددوی نه د جزیه اخستلو حکم مسلمانانو ته ورکړی،بیا دا منافقان چه نن دوی سره کینې،دوی ته به شا کوی،خپلو کښې به سره بنګیږی،او په دې خپله چالاکۍ به دوی اوښکې تویوی،د دوی د پردې کارونه به ښکاره شی،او څنګه چه دننه یعنی حقیقت کښې وو هغه شان به د بهرنه په نظر راشی.په هغه وخت کښې به مسلمانان د دوی په مکارتوب باندې تعجب کوی او وائی به چه اوګورئی چه دا هم هغه خلق دی چه دوی به لوئې لوئې قسمونه خوړل اومونږ ته به ئې یقین راکولوچه دوی خمونږ ملګری دی،دوی نه هغه لاړل چه څه دوی کول.او برباد شو.
﴿وَيَقُوْلُ﴾ خو د جمهورو قرات دې.یو قرات بغیر د واو نه هم دې،د اهل مدینه هم دا قرات دې ﴿يَقُوْلُ﴾ دې نو مبتداء دې او دویم قرات ددې ﴿يَقُوْلُ﴾ نو دا (به ﴿فَعَسَى﴾ باندې عطف وی یا ﴿وَاَنْ يَقُوْلُ﴾ دې.

---

[1]) الدرالمنثور ۳/۱۰۰،
[2]) ابن ابی حاتم: ۱۱۵۲/۴.

د ایت شان نزول:- نود اهل مدینه په نیزددې ایتونو شان نزول دادې چه د جنګ احد نه پس یوسړي اوونیل چه څه دې یهودی سره دوستی کول غواړم چې په موقع ماته فائده راکړي.بل اوونیل چه څه فلانی نصرانی ته ورځم هغه سره دوستی کوم اوځه به د هغه مددکوم.نودې باندې دا آیتونه نازل شو.

حضرت عکرمه ﷺ فرمائی چه د لبابه بن عبدالمنذر ﷺ باره کښې دا آیتونه نازل شوی دی اونبی کریمﷺ دې بنوقریظه طرفته لیږلې وو نو هغوئ تپوس کړې وو چه رسول الله ﷺ به مونږ سره څه کوی ؟ نوده ورته په اشارې سره په مرئی لاس راښکلو یعنی تاسو به قتل کړی.یو روایت کښې دی چه دا آیتونه د عبدالله بن سلول باره کښې نازل شو.

حضرت عباده بن صامت خو نبی کریمﷺ ته اوفرمائیل چه ځما ډیرو یهودو سره دوستی ده خوددې ټولودوستئ پریږدم.زماد‌پاره دالله اود هغه د رسول ﷺ دوستی کافی ده. دې باندې دې منافق اوونیل چه څه مخکښې روستو د سوچ کولو عادی یم،څه به دا اونکړې شم.پته نشته چه په کومه موقع څه کیږی ؟نبی کریمﷺ اوفرمائیل چه ائې عبدالله !ته د عباده نه ډیر نقصان کښې پاتې شوې.نوپه دې باندې دا آیتونه نازل شو.

یوروایت کښې دی چه کله بدر کښې مشرکانو ته شکست اوشو نو بعضو مسلمانانو هغه یهودیانوته اوونیل چه کوم دوی سره ملاویدل چه هم دا ستاسودپاره بهتردی.ددې نه مخکښې تاسو دا حق دین قبول کړئی.هغوئ جواب ورکړو چه په څو قریشو چه په جنګ کښې د جنګ د فنونو نه خبر نه وو. فتح حاصلولو نه پس هسې نه مغروره شئ،مونږ سره مو که معامله راغله نو معلومه به شی چه جنګ دې ته وائی.دې باندې د حضرت عباده ﷺ اود عبدالله بن ابی په مینځ کښې هغه خبرې اترې اوشوې چه کومې پورته بیان شوې.هرکله چه دیهودو دې قبیلې سره د مسلمانانو جنګ اوشو نودالله ﷺ فضل سره غالب شو. نواوس عبدالله دوی ته اوونیل چه یارسول الله ﷺ ځما دوستانو په معامله کښې ما باندې احسان اوکړئی،داخلق د خزرج ملګری وو.نبی کریمﷺ دوی ته هیڅ جواب ورنکړو. ده بیا اوونیل نونبی کریمﷺ دده نه مخ واړولو. دې په نبی کریمﷺ پورې انختلو. نبی کریمﷺ غصه کښې اوونیل چه ما پریږده. هغه اوونیل چه نه یارسول الله !څه به دې هیڅ کله نه پریږدم تردې چه تاسو دده باره کښې احسان اوکړئی،دده ښه پوره غټ جماعت دې.اونن پورې داخلق ځما طرفداردی اودوی به ټول په یوورځ فناشی نوماراتلوونکی مصیبتونه ویروی.آخرنبی کریمﷺ اوفرمائیل چه څه هغه ټول ستاد‌پاره دی.

اویوروایت کښې دی چه کله د بنو قینقاع یهودیانو سره نبی کریمﷺ جنګ اوکړو اوالله ﷺ هغوئ ته شکست ورکړو. عبدالله بن ابی خو د نبی کریمﷺ نه مخکښې د دوی ملګرې وو. او عباده بن صامت ﷺ ددې باوجود چه د دوی حلیف وو لیکن هغوئ ددوی نه صفا برات اوکړو. نودې باندې دا آیتونه نازل شو. ﴿هُمُ الْغٰلِبُوْنَ﴾ پورې ([1]).

مسنداحمد کښې دی چه ددې منافق عبدالله بن ابی بیمارپرسئ دپاره نبی کریمﷺ تشریف یوړو نو نبی کریمﷺ اوفرمائیل چه ماته ډیرخل ددې یهودو سره د محبت کولونه منع کړې نې نوده اوونیل چه سعدبن زراره هغوئ سره دښمنی کوله هغه هم مړشو([2]).

يَرْتَدَّ	مَنْ	اٰمَنُوْا	يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
چې واوړیدو	هغه څوک	چې ایمان مو راوړې دی	ائې هغه کسانو
ائې دایمان خاوندانو که په تاسو کښې څوک دخپل			....

[1]) ابن هشام : ۵۲/۳.
[2]) احمد: ۲۰۱/۵، ابوداود کتاب الجنائز باب فی العیادة : ۳۰۹۴.

مِنۡكُمۡ	عَنۡ دِيۡنِهٖ	فَسَوۡفَ	يَاۡتِى اللّٰهُ	بِقَوۡمٍ	يُّحِبُّهُمۡ
ستاسو نه	د دين خپل نه	نو زر به	راولي الله	داسې قوم	چې محبت به کوي (الله) دهغوئ سره

دين نه واوړي | نو الله ﷻ به نور داسې ډير خلق راپيدا کړي | چې هغوئ به دالله ﷻ خوښ وي

وَيُحِبُّوۡنَهٗۤ ۙ	اَذِلَّةٍ	عَلَى الۡمُؤۡمِنِيۡنَ	اَعِزَّةٍ
اومحبت به کوي هغوئ دالله سره	نرم به وي	په مؤمنانو باندې	سخت به وي

او الله ﷻ به د هغوئ خوښ وي | دمسلمانانو دپاره به نرم وي | او د کافرانو دپاره به سخت وي

عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ	يُجَاهِدُوۡنَ	فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ	وَلَا يَخَافُوۡنَ	لَوۡمَةَ
په کافرانو باندې	کوشش به کوي	په لاره دالله کښې	اونۀ به ويريږي	د ملامتيا

اودالله ﷻ په لار کښې به جهاد کوي | اود ملامتګر د ملامتيا نه به نۀ ويريږي

لَاۤئِمٍ ؕ	ذٰلِكَ	فَضۡلُ اللّٰهِ	يُؤۡتِيۡهِ	مَنۡ	يَّشَآءُ ؕ	وَاللّٰهُ
دملامت کونکی نه	دا	فضل دالله دې	چې ورکوي دا	هغه چاله	چې رضائې شي	او الله

.... دادالله ﷻ فضل دې | چې چاته ئې خوښ شي ورکوي ئې | .... اوبيشکه الله ﷻ

وَاسِعٌ	عَلِيۡمٌ ۝	اِنَّمَا	وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ	وَرَسُوۡلُهٗ	وَالَّذِيۡنَ
فراخه دې	پوهه دې په هرڅه	بيشکه	دوست ستاسو الله دې	اورسول دهغه دې	اوهغه کسان

ډيرد وسعت مالک دې او په هرڅه پوهه دې | په حقيقت کښې خو ستاسو ملګرې الله اودهغه رسول

اٰمَنُوا	الَّذِيۡنَ	يُقِيۡمُوۡنَ	الصَّلٰوةَ	وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ	وَهُمۡ
چې ايمان ئې راوړې دې	هغه	چې قائيموي	مونځ	او ورکوي زکاة	او هغوئ

اوهغه مومنان دي | چې په پابندئ سره مونځونه کوي | .... اوزکاة ورکوي | او هم دوی

رٰكِعُوۡنَ ۝	وَمَنۡ يَّتَوَلَّ	اللّٰهَ	وَرَسُوۡلَهٗ	وَالَّذِيۡنَ
رکوع کونکی دي	اوڅوک چې دوستي کوي	دالله سره	او د رسول دهغه سره	اودهغه کسانو سره

الله ﷻ ته سرټيټوي | .... اوڅوک چې الله ﷻ سره او د هغه رسول سره او

اٰمَنُوۡا	فَاِنَّ	حِزۡبَ اللّٰهِ	هُمُ الۡغٰلِبُوۡنَ ۝ ع
چې ايمان ئې راوړو	نوبيشکه	ډله دالله	هم هغوئ غالب دي

مرتد هم خپل نقصان کوي:- الله ﷻ چه قادر او غالب دې ،خبر ورکوي که څوک د دې پاک دين نه مرتدشي نوهغه به دا اسلام قوت کم نکړي.الله ﷻ به د داسې خلقو بدله کښې داسې خلق د دې دين په خدمت کښې مامورکړي.چې د دوی نه به هر حيثيت سره ښه وي.لکه يو آيت مبارك کښې دي چه ﴿وَاِنۡ تَتَوَلَّوۡا﴾ او آيت ﴿اِنۡ يَّشَاۡ يُذۡهِبۡكُمۡ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاۡتِ بِاٰخَرِيۡنَ ؕ﴾ اوبل ځائې کښې فرمائي چه ﴿اِنۡ يَّشَاۡ يُذۡهِبۡكُمۡ وَيَاۡتِ بِخَلۡقٍ جَدِيۡدٍ ۝﴾ مطلب دادې چې د دې ټولو آيتونو چه کوم بيان اوشواوارتداد وائې حق پريښودو ته او باطل طرفته تلو ته.

محمدبن کعب رحمه الله فرمائی چه دا آیت دقریشودسردارانو باره نازل شوې دې.حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه د صدیق ﷺ خلافت کښې چه کوم خلق اسلام نه روستو شوی وو د هغوئ حکم په دې آیت کښې دې.چه د دوی په بدله کښې د کوم قوم ورکولو وعده کولې شی دا اهل قادسیه دی یا قوم سبا دی یا اهل یمن دی اوددوی تعلق د کنده او سکون قبیلو سره دې.

یو دیرغریب مرفوع حدیث مبارك کښې مخکښې بیان شوی دی. چه دوی حضرت ابوموسی اشعری ﷺ طرفته اشاره کړې ده او فرمائیلی ئې دی چه دا د دوی قوم دې.([1]) ددی کامل ایمان والوصفت بیانیږی چه دوی خپلو دوستانو یعنی د مسلمانانو مخکښې دوی بالکل نرم وی او د کافرو مقابله کښې دوی مضبوط،دهغوئی دپاره تندر اوپه هغوئ تیز دی.لکه فرمائی چه ﴿أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ﴾،د نبی کریم ﷺ صفتونو نه دی چه نبی کریم ﷺ ضحوك وو ،قتال وو یعنی ددوستانو مخکښې خندا خوشحالئ والا او ددښمنانو دپاره سخت او جنګ کوونکې وو.

دمسلمانانو صفات:- چه کوم رېښتونی مسلمانان وی نو هغوئ د جهاد نه مخ نه اړوی،نه شا کوی،نه ستړی کیږی،نه بزدله کیږی،او نه آرام غواړی،نه د څه مروت دپاره راخی،نه ورته د چا دملامتیا ویره وی،دوی برابر د الله ﷻ اطاعت کښې مشغول وی،دالله ﷻ دښمنانو سره جنګ کوی،دنیکئ حکم کولو کښې،د بدو نه منع کولوکښې مشغول اوسی.

داووه خبرو حکم:-حضرت ابوذر ﷺ فرمائی چه ماته څما خلیل د اووه (٧) خبرو حکم کړې دې ①مسکینانو سره د محبت کولو اودوی سره دکیناستو② د نیاوی امورو کښې خپل ځان نه کم درجې والاخلقو ته دکتلو اوخپل ځان نه چه کوم خلق پورته وی هغوئ ته د نه کتلو ③ د صله رحمئ کولو اګر چه نور ئې نه کوی ④ او چانه د سوال نه کولو ⑤ اود حق خبرې د بیانولو اګر چه هغه تړلو باندې ترخه لګی ⑥ ددین معاملاتو کښې د ملامته کونکی د ملامتیا نه نه ویریدل ⑦ کثرت سره لا حول ولا قوة الا بالله وئیل ځکه چه دا کلمه دعرش د لاندې د خزانه څنی ده .([2]) (مسنداحمد).

اویو روایت کښې دی چه ما نبی کریم ﷺ نه پنځه ځل بیعت کړې دې.اوماته نبی کریم ﷺ د اووه خبرو حکم کړې دې او زه الله ﷻ په خپل ځان ګواه کوم چه څه به دالله ﷻ د دین باره کښې د یوېډ هیڅ پراوه اونه کړم. نبی کریم ﷺ څه راوغوښتلم او وې فرمائیل چه آیا څما نه به د جنت بدله کښې بیعت اوکړې ؟مادامنظور کړل او لاس مې وراوږد کړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د چا نه څه مه غواړه،مااووئیل ډیره ښه ده، اګر چه کوړه هم وی یعنی که هغه غوزاره شی نو هم پخپله د سورلئ نه راکوزشه ([3]).(مسند احمد).

د چا نه ویره نه دی کول پکار:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه د خلقو د هیبت په وجه د حق نه مه اوړه یاد ساته چه نه څوك تا مرګ ته نزدې کولې شی اونه ستا نه رزق لرې کولې شی ([4]).

د نهی عن المنکر حکم:- اوګورئی دامام احمد سند. فرمائی چه کله خلاف شرع کار اوګورې یا ئې واورئ نو خپل ځان کمزوری کتلو سره خاموش مه پاتې کیږه. الله ﷻ به ددې تپوس کوی. په هغه وخت

---

[1]) حاکم: ٣١٣/٢، وسنده صحیح.مجمع الزوائد: ١٦/٧ ابن ابی شیبة: ١٢٥/١٢، الطبقات: ١٠٧/٤.

[2]) احمد: ١٥٩/٥، المعجم الاوسط: ٥٦٣٥، وسنده حسن

[3]) احمد: ١٧٢/٥،.

[4]) احمد : ٥٠/٣، المعجم الاوسط: ٢٧٢٥، مجمع الزوائد: ٢٦٥/٧.

کښې به لنسان جواب ورکړي چه خه خلقو نه ویریدم (١) نو الله ﷻ به اوفرمائي چه خه د دې زیات حقدار ووم چه ته ځما نه ویریدې وې .(٢) (ابن ما جه)

دوس نه زیات بوج اوچتولو ممانعت:- یوبل صحیح روایت کښې دی چه د مومن دپاره نه دی پکار چه خپل ځان پخپله په ذلت کښې واچوی. صحابه کرام ﷺ تپوس اوکړو چه دا څنګه ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تکلیفونه په خپل سر واخلی او ددې په ده کښې طاقت نه وی .(٣)

قوله‌تعالیٰ: ﴿فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ﴾

دالله فضل په بعضو کیبری:- بیافرمائی چه دالله ﷻ فضل دې چه چاته غواړی نو ورکوی یعنی دکامل ایمان دا صفتونه خاص دالله ﷻ ورکړه ده،هم د دې دوی ته توفیق ملاویږی.د هغه فضل ډیر وسیع دې،هغه کامل علم والا دې،هغه ته ښه معلوم دی چه د دې ډیر لوئې نعمت مستحق څوك دې ؟

دوستی چا سره پکار ده؟:- بیاارشاد دې چه ستاسو دوستان کافران نه دی بلکه حقیقت کښې تاسو ته پکاردی چه الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ اومومنانو سره دوستی اوساتئ؛مومن هم هغه دې چه په چا کښې دا صفتونه وی چه هغوئ د مونځ پوره پابند وی او دا د اسلام یو اعلی او بهترین رکن دې اوصرف دالله ﷻ حصه ده،اوزکوة ورکوی اوداً د الله د ضعیف اومسکین بندګانو حق دې،

دقول تردید:- ددې آخری جملې باره کښې بعضو خلقو ته وهم شان شوې دې چه دا ﴿وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ﴾ نه حال واقع دې یعنی د رکوع حالت کښې زکوة ورکوی.دا بالکل غلط دی،که دا اومنلې شی نو دا به ښکاره ثابت شی چه د رکوع حالت کښې زکوة ورکول افضل دی.حالانکه هیڅ یو عالم د دې قائل نه دې.دې وهم والو خلقو دلته یو واقعه بیان کړې ده چه حضرت علی ﷺ د مونځ رکوع کښې وو چه یو سائل راغلو نو دوی ورته خپله ګوتمه ورکړه دمومنانو ﴿وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوا﴾ نه مراد په قول د عتبه ﷺ ټول مسلمانان اوحضرت علی ﷺ دې. نو دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.یومرفوع حدیث کښې هم د ګوتمې واقعه ده.اوبعضو نورو مفسرینو هم دا تفسیرکړې دې. لیکن سند د یو هم صحیح نه دې.رجال هم ثقه او ثابت نه دی.نوداواقعه بالکل غلطه اوغیر ثابت ده.اوصحیح نه ده.

صحیح شان نزول:- صحیح هغه دی چه کوم مونږ مخکښې بیان کړل چه دا ټول آیتونه د حضرت عباده بن صامت ﷺ باره کښې نازل شوی دی.هرکله چه هغوئ ښکاره یهودو سره دوستی پرېښوده نو الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ او ایمان والو خلقو سره په دوستئ راضی شو.د دې وجې د دې ټولو آیتونوآخرکښې فرمان اوشو چه کوم سړې الله اود هغه رسول او مومنانو سره دوستی ساتی نو هغه د الله ﷻ لښکرکښې شامل دې.او هم دا دالله ﷻ لښکر غالب دې لکه د الله تعالی فرمان دې چه ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِيْ﴾ الخ، یعنی الله ﷻ لیکلی دی چه زه او ځما رسول به غالب وی.الله ﷻ باندې او په آخرت باندې ایمان راوړونکی خو دالله ﷻ او د رسول دښمنانو سره هیڅ کله دوستی کونکی اونه مومی،اګر چه هغه پلار وی،یا خوئې،یا رور او د خاندان او قبیلې خلق وی.هم دا خلق دی چه د دوی په زړونو کښې الله ﷻ ایمان لیکلې دې او خپل روح سره ئې د دوی تائید کړې دې.دوی به الله ﷻ هغه جنتونو ته داخل کړی چه هغې لاندې نهرونه بهیږی،اودوی به هلته همیشه وی.دوی نه الله ﷻ راضی دې.دوی د الله ﷻ نه خوشحاله وی.هم دا د الله ﷻ لښکر دې او د الله ﷻ لښکر فلاح موندونکې دې.نو څوك چه د الله ﷻ

---

١) ابن ماجه کتاب الفتن باب المر والنهی عن المنکر : ٤٠٠٨، احمد: ٧٣/٣،

٢) ابن ماجه کتاب الفتن باب قوله تعالی (یاایهاالذین امنوا علیکم انفسکم) :٤٠١٧، وسنده حسن،

٣) ترمذی کتاب الفتن باب لایعترض من البلاء لما لا یطیق : ٢٢٥٤.

او دغه د رسول ﷺ او د مومنانو په دوستئ راضي وي نو هغه دنيا كښې كامياب دي او اخرت كښې فلاح موندونكي دي.هم د دې وجې نې دا آيت مبارك په دې جمله ختم كړو.

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لَا تَتَّخِذُوا الَّذِيْنَ	اتَّخَذُوْا	دِيْنَكُمْ هُزُوًا
ائې هغه كسانوچې ايمان موراوړې دې	مه نيسئ	اهغه كسان	چې نيولې دې هغوئ	ادين ستاسو په توقو
ائې مسلمانانو هغې خلقوسره دوستي مه كوئ	....	چې ستاسودين پسې توقې		

وَّلَعِبًا	مِّنَ الَّذِيْنَ	اُوْتُوا	الْكِتٰبَ	مِنْ قَبْلِكُمْ
اولوبو سره	دهغه كسانونه	چې وركړې شوې دې ورته	كتاب	مخكښې ستاسونه
اومسخرې كوي	كه ستاسونه مخكښې اهل كتاب دي (نو دوی سره هم دوستي مكوئ)			

وَالْكُفَّارَ	اَوْلِيَآءَ	وَاتَّقُوا	اللّٰهَ	اِنْ كُنْتُمْ	مُّؤْمِنِيْنَ	وَاِذَا
او كافران	دوستان	او اوويريږئ	دالله نه	كه چرې يئ تاسو	مؤمنان	او هركله چې
اوكه كافران دي	اودالله ﷻ نه ويره كوئ	كه تاسو په سچه مسلمانان يئ	.... او چې			

نَادَيْتُمْ	اِلَى الصَّلٰوةِ	اتَّخَذُوْهَا	هُزُوًا	وَّلَعِبًا	ذٰلِكَ	بِاَنَّهُمْ
رابلئ تاسو	مانځه ته	انو نيسي دوی اذان لره	په توقوا	اولوبو سره	دالوبې توقې	په سبب ددې چې دوئ
تاسو دمونځ دپاره آذان كوئ	انو دوی په هغې پسې توقې اومسخرې كوي	داځكه چه دوئ				

قَوْمٌ	لَّا يَعْقِلُوْنَ
داسې قوم دې	چې نه لري عقل
دعقل نه كار نه اخلي	

د غيرمسلمو سره د محبت ممانعت.-الله ﷻ مسلمانانو ته غيرمسلمو سره د محبت نه نفرت باره كښې وائې اوفرمائي چه آياتاسو دهغه چا سره دوستئ كوئې چه كوم ستاسو د طاهر او پاك دين پورې خنداكوي اودا نې هسې لوبې توقې ګڼړلی دی .

د ،،من،، اعرابی تشريح:- ﴿مِن﴾ بيان د جنس دپاره دې لكه ﴿مِنَ الْاَوْثَانِ﴾ كښې بعضو ﴿وَالْكُفَّارَ﴾ لوستي دی او عطف نې پرې كړې دی.بعضو ﴿وَالْكُفَّارَ﴾ لوستې دې اود ﴿لَا تَتَّخِذُوا﴾ نې معمول جوړ كړې دې نو تقدير د عبارت ﴿وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ﴾ به وی.كفارو نه مراد مشركان دی .د حضرت ابن مسعود ﷺ قرات كښې ﴿وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا﴾ دی.

الله ﷻ نه ويريږئ اودوی سره دوستي مه كوئې كه تاسو رښتونې مسلمانان يئ.دوی خو تاسو سره،او الله ﷻ سره او ستاسو دين سره دښمني كوی.لكه فرمائي چه ﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ﴾ چې مومنان پريږدی او كافرانو سره دوستي كوی نو دالله ﷻ د طرفنه هغه سره هيڅ ښيګړه نشته دې.خو كه د هغوی (د ضرر نه) نه بچ كيدل مقصود وی نو دا بله خبره ده.او الله ﷻ تاسود خپل ذات نه ويروی.اوتاسو به الله ﷻ طرفته رجوع كوئې.داسې دا اهل كتاب او مشركان هم په هغه وخت كښې تاسو پورې خندا كوی.كله چې تاسو مونځونو دپاره اذان كوئ حالانكه دا دالله ﷻ د ټولونه زيات خوښ عبادت دی.ليكن دا بې وقوف دومره هم نه پوهيږي خكه چه دوی د شيطان تابعدار دی او د دې اهل كتابو مشركانو دا حالت دې چه كله دوی د آذان آواز واوری نو دوی خپلو غوږونو كښې ګوتې وركړی او تښتی.او هغه ځائې ته ځان

رسوی چه کوم ځائې داذان اواز نشي اوریدې او دې نه پس دوی بیا راځي.بیا تکبیر اوریدو سره دوی دډې ختمیدو سره واپس راځي او ځپلو وسوسو اچولو کښې اخته شي.او انسان ته د یو خوا بل خوا غلطې خبرې ورپه یاد کوي.تردې چه دوی ته ددې هم خبرنه وي چه مونځ څو رکعته دې ؟ هرکله چه داسې اوشي نو دوه سجده سهوه دې اوکړي (١). (متفق علیه)

امام زهري رحمه الله فرمائي چه د اذان ذکر قران پاک کښې دلته هم دې،بیا ئې هم دا آیت تلاوت کړو .(٢)

دیو نصراني په اور سوزیدل:- یونصراني چې به په اذان کښې کله ﴿أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رسول الله﴾ واوریدل نو وئیل به ئې چه دروغژن دې اوسوزي.یوځل د شپې دده نوکرې کور کښې اور بل کړې وو،یو بڅرئې والوتو اودې سره پخپله ټول کور اوسوزیدو.

دنبي کریم ﷺ په خبرور کولو ایمان راوړل:- دفتح مکه په کال نبي کریم ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه ته کعبه کښې د اذان کولو حکم ورکړو.دې ته نزدې ابوسفیان بن حرب،عتاب بن اسید اوحارث بن هشام ناست وو.عتاب اووئیل ځما مور پلار باندې الله ﷻ احسان اوکړوچه د دې آذان آوریدو نه مخکښې مخکښې ئې ددې دنیا نه فنا کړل ځکه چه دا خو غصه ورکونکې آواز دې.حارث اووئیل که ما دا ربښتیا ګڼړلې نو منلې به مې وې.ابو سفیان اووئیل چه څه خو د ژبې نه هیڅ نه اوباسم.ماته ویره ده چه هسې نه داکاڼړې هغوئ ته خبر ورکړي.دوی لا خبرې نه وې ختمې کړې چه په دې کښې نبي کریم ﷺ راغلل او وې فرمائیل چه په دې وخت کښې تاسو دا خبرې اوکړې.ددې آوریدو سره عتاب او حارث اووئیل چه مونږ ګواهي ورکوو چه ته د الله ﷻ رسول ئې.ځکه چه دلته څوک څلورم څوک نشته دې چه ګنې مونږ دا ګمان اوکړو چه هغه به دا تاسو ته وئیلې وي.(سیرة محمدبن اسحاق).

حضرت عبدالله بن محیریز رحمه الله چه کله د شام سفر ته روانیدل نو حضرت ابومحذوره رضي الله عنه چه هغه سره دوی د خپلې یتمیئ ورځې تیرې کړې وې چه هلته به ستاسو د اذان متعلق به ځما نه خلق تپوس کوي.نو تاسو خوماته خپل واقعات اووائې.وې فرمائیل چه واوره کله چه نبي کریم ﷺ حنین نه واپس راتلو نو لاره کښې مونږ خلق یو ځائې کښې وو اودمونځ وخت شو اود نبي کریم ﷺ موذن اذان اووئیلو. مونږ هغه پسې خندااوټوقې شروع کړې چه هسې نه ځمونږ غوږونو کښې د دې آذان راشي،یو سپاهي راغلو اومونږ ئې دوی ته بوتلو. نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو کښې د ټولو نه اوچت آواز د چا وو ؟ ټولوما طرفته اشاره اوکړه.نو نبي کریم ﷺ نور ټول پرېښودل او څه ئې ایسار کړم او وې فرمائیل چه پاسه او اذان اووایه.په الله قسم په هغه وخت کښې د رسول الله ﷺ د ذات نه زیات خراب څیز ماته بل څه نه وو د دې وجې چه هغوی راته د اذان کولو حکم کولو خو بې بس ولاړ اوم. نو بیا ماته پخپله نبي کریم ﷺ آذان اوخودلو او نبي کریم ﷺ ماته خودل اوما وئیلو (بیا آذان پوره شو) هرکله چه آذان نه فارغ شوم نونبي کریم ﷺ ماته یو تهیلئ راکړه چه په هغې کښې چاندي وه،بیا ئې خپل لاس مبارک ځما په سر کیخودو او تر ملا ئې راښکلو.

د ابومحذوره رضي الله عنه ایمان راوړل:- بیافرمائي چه الله ﷻ دې تا برکتناک کړي. دې سره زما په زړه کښې چه د رسول الله ﷺ خلاف کومه دشمني وه هغه اووتله. او ددې په ځائې ځما زړه کښې نبي کریم ﷺ سره محبت پیدا شو.ما خواهش اوکړو چه د.مکې موذن نبي کریم ﷺ ما جوړ کړي. نبي کریم ﷺ ځما دا

---

(١) صحیح مسلم کتاب السهو باب اذا لم یدرکم صلی ثلاثا اواربعا سجدتین : ١٢٣١.

(٢) ابن ابي حاتم : ١١٦٤/٤.

درخواست منظور کړو اوخه مکې ته لاړم او هلته ګورنر حضرت عتاب بن اسيد سره مې ملاقات اوکړو اود موذن فرائض ئې ماته اوسپارل .(١)

د ابومحذوره ﷺ نوم: - د حضرت ابومحذوره ﷺ نوم سمره بن معير بن لوذان وو. د نبي کريم ﷺ څلورو موذنانو کښې يو دوی هم وو. او ډير وخت پورې دوی د مکې موذن پاتې شو.

قُلْ	يَاَهْلَ الْكِتٰبِ	هَلْ تَنْقِمُوْنَ	مِنَّآ

اووايه ائې نبي | ائې اهل کتابو | آيا تاسو کينه لرئ | زمونږ سره

دوئ ته اووايه چې اهل کتابو تاسو زمونږ نه نور څه بد نه ګڼرئ

اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا

صرف په دې خبره | چې ايمان راوړې دې مونږ | په الله باندې | اوپه هغه کتاب باندې | چې نازل شوې دې | مونږ ته

خو بس دا چې مونږ په الله ﷻ باندې ايمان راوړې دې | اوپه هغه کتاب چې مونږ ته نازل شوې دې

وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ ۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ۝ قُلْ هَلْ

اوپه هغه | چې نازل شوې وؤ | مخکښې | اوبيشکه | زيات له تاسو | فاسقان دی | اووايه | آيا

اوپه هغه کتاب چې زمونږ نه مخکښې نازل شوې دې | اوپه تاسو کښې اکثر خلق نافرمان دی | ائې پيغمبره ورته اووايه

اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۭ مَنْ

زۀ خبر درکړم تاسو ته | په زيات خراب انسان | ددې نه | په لحاظ دانجام | په نزد د الله | هغه څوک دې

چې آيا تاسو ته حال بيان کړم | چې د الله ﷻ په نيز د دې (فسق) نه زيات خراب انجام د چا دې | دهغه چا چې

لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ

چې لعنت کړې دې په هغه | الله | اوغضب ئې کړې دې | په هغه | اوجوړ کړې ئې دی | دځينو دهغوی نه

الله ﷻ پرې لعنت کړې وی | ....او غضب ئې پرې کړې وی | ....او چې دچا نه ئې

الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ۭ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا

شادوګان | اوخنزيران | اوبندګی ئې اوکړه د شيطان | هم دا کسان | ډير بد دی | په لحاظ دمرتبې سره

شادوګان اوخنزيران جوړ کړې دی | او چې دشيطان عبادت کوی | دداسې خلقوځائې ډير بدترين دې

وَّاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ۝ وَاِذَا جَآءُوْكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا

اوډير بې لارې دی | دنيغې لارې نه | اوهرکله چې | راشی تاسو ته | وائی | چې ايمان راوړې دې مونږ

اودسمې لارې نه ګمراه شوې دی | ....کله چې دا خلق تاسو ته راشی | نووائی چې مونږ ايمان راوړې دې

(١) احمد: ۴۰۹/۳، صحيح مسلم كتاب الصلاة باب صفة الاذان : ۳۷۹، ابو داود : ۵۰۳، مختصرا بيهقي : ۳۹۳/۱. نسائي: ۶۳۳.

وَقَدْ دَّخَلُوْا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوْا بِهٖ ؕ وَاللّٰهُ

اوحال دا چې بې شکه | دوئ ننوتي وؤ | دکفر سره | اودوئ | بیشکه وتلی دی | ددې سره | اوالله

خو حقیقت دادې چې په حالت د کفر کښې راغلی وؤ | اوهم په حالت د کفر کښې واپس لاړل | اودوی چې

اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا يَكْتُمُوْنَ ﴿٦١﴾ وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ

ښه پوهه دې | په هغه څه | چې وؤ دوئ | چې پټول به ئې | اوته وینې | زیات خلق | ددوئ نه

څه پټوی هغه الله تعالی ته ډیرښه معلوم دې |..........اوته به په دوئ کښې ډیرکسان وینې ګورې چې

يُسَارِعُوْنَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ

چې منډې وهی | په ګناه کښې | اوپه ظلم کښې | اوپه خوړلو د دوی (کښې) | حرامو لره | خامخا بددې

ګناه او ظلم او حرامو خوړلو ته به په منډه منډه ورځی |......................اودا ډیر

مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ

هغه | چې وؤ دوئ | چې کول به ئې | ولې | نۀ منع کوی دوئ لره | عالمان | اوپوهان

بدکارونه دی کوم چې دوئ کوی |..........ددوئ عالمان او پوهه خلق ولې دوی

عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا

د دوی د ګناه د خبرو نه | اودخوړلو ددوئ | حرامو لره | خامخا ډیر بد دې | هغه کار

دګناه د خبرو نه او د حرام خوړولونه نۀ منع کوی |..........حقیقت دا دې | چې دوی ډیربد

كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾

چې دی دوئ | چې کوی ئې |

کارونه کوی

داهل کتابو مسلمانانو سره د بغض وجه:- حکم کیږی چه کوم اهل کتاب ستا د دین پوري توقې کوی هغوئ ته اووایه چه تاسو مونږ سره کومه دشمنی جوړ کړې ده ددې وجه ددې نه سوا نشته دې چه مونږ په الله ﷻ اودهغه په کتابونو ایمان راوړو. نو اصل کښې دا وجه د بغض نه وه او نه ددې سبب مذمت وو. دا استثناء منقطع ده او آیت کښې دی چه ﴿وَمَا نَقَمُوْا مِنْهُمْ﴾ یعنی صرف په دې وجه هغوئ (کافرانو) دوی (مسلمانانو) سره دښمنی کړې وه چه الله ﷻ عزیز اوحمید نې منلو. اولکه یو آیت مبارك کښې دی چه ﴿وَمَا نَقَمُوْا اِلَّا اَنْ اَغْنٰهُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ مِنْ فَضْلِهٖ﴾ یعنی هغوئ صرف په دې وجه چه الله ﷻ په خپل فضل سره او رسول الله ﷺ ورته مال ورکړې دې اوهغوئ نې غنیان کړی دی. بخاری او مسلم کښې حدیث مبارك دې چه ابن جمیل هم ددې بدله اخلی اودې فقیر وو اوالله تعالی هغه غنی کړو[1].

زیات خلق فاسقان دی:- اودا چه تاسو کښې اکثرد صراط مستقیم نه جدا اوخارج دی. تاسو چه خمونږ باره کښې ګمان کوئې نو راشئ چه څه تاسو ته اووایم چه الله ﷻ سره بدلې مونکو کښې څوك بدتردې او هغه تاسو یئ ځکه چه دا خصلتونه تاسو کښې موندې شی.

[1]) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالی (وفي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله) : ١٤٦٨، صحیح مسلم: ٩٨٣.

په يهوديانو مختلف عذابونه:- يعنې په چا چه الله تعالى لعنت كړې دې دخپل رحمت نه ئې لرې كړې دى. په هغوئ عذاب نازل شو، په هغوئ غصه شو، داشان چه دې نه پس نه راضى كيدو او په هغوئ كښې ئې دبعضو شكلونه بدل كړل او هغوئ نه ئې شادوګان او خنزيران جوړ كړل.ددې پوره بيان په سورة بقره كښې تير شوې دې. نبى كريمﷺ نه سوال اوشو چه دا شادوګان او خنزيران هم هغه وو ؟ نبى كريمﷺ اوفرمائيل چه په كوم قوم باندې عذاب نازل شى نو د هغوئ هيڅ نسل باقى نه پاتې كيږى.ددې نه مخكښې هم شادوګان او خنزيران وو.دا روايت مختلفو الفاظو كښې صحيح مسلم او نسائى كښې بيان شوې دې (١).

مسند كښې دى چه د جناتو يوقوم نه ماران جوړ كړې شوى وو. لكه څنګه چه شادوګان اوخنزيران جوړ كړې شوى وو (٢).دا حديث مبارك غريب دې

اوپه دوى كښې بعضې د غير الله ﷻ عبادت كونكى شو. يو قرات كښې اضافت سره طاغوت په زيرسره هم دې.يعنې دوې ئې د بتانو غلامان جوړ كړل.حضرت بريده اسلمى رضي الله عنه به دا ﴿عابد الطاغوت﴾ لوستلو.ابوجعفر قارى رحمه الله نه ﴿وعُبدَ الطاغوت﴾ هم منقول دې.بيا دې معنى كښې لرې والې دې.ليكن فى الواقع لرې والې نه دې.مطلب دادې چه تاسو هغه يئ چه په هغوئ كښې د طاغوت عبادت كړې شوې وو.الغرض اهل كتاب باندې الزام لګولې شى چه مونږ باندې خوعيب لګوئى حالانكه مونږ موحدين يوصرف ديوالله ﷻ برحق منونكى يو او تاسو خو هغه يئ چه تاسو كښې دا ټولې خبرې موندې شى.ددې وجې ئې خاتمه كښې اوفرمائيل چه هم دا خلق د قدرومنزلت په اعتبار سره خراب دى او د راستئ اعتبار سره ډير لرې پريوتى دى.دې افعل التفضيل كښې بل طرفته هيڅ نشته دې. دلته هډو مشاركت نشته لكه آيت كښې دى چه ﴿أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا﴾

د منافقانو د ايمان نفى:- بيادمنافقانو يو بدخصلت بيانيږى چه په ظاهره خو دوى د مومنانو سره د ايمان اظهار كوى خو ددوى باطن دكفر نه ډك دې.دوى چه كله تاسو ته راشى نو دكفر حالت كښې وى او كله چه تاسو نه ځى نو د كفر حالت كښې ځى.ستا خبرې او ستا نصيحتونه په دوى هيڅ اثر نه كوى.دا پرده دارى به د دوى څه پكار راشى.چه چا سره دوئ مخامخ كيږى هغه عالم الغيب دې،د زړونو رازونه ورته ښه معلوم دى،دوى چه كله هلته لاړشى نو دوى ته به پوره پوره بدله ملاويږى.ته ګورې چه دوى ګناهونو باندې،حرام كارونو باندې،او باطلو خلقو سره په حرام مال څنګه چپتې وهى.د دوى عملونه ډير خراب دى.د دوى اولياء يعنې عابدان عالمان اود دوى علماء دوى ددې خبرې نه ولې نه منع كوى ؟ اصل كښې ددې عالمانو اوپيرانو عملونه هم خراب دى.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه د عالمانو او فقيرانو دپاره د دې آيت نه زيات سخت آيت په قران پاك كښې نشته.

دعلى رضي الله عنه خطبه:- حضرت ضحاك ! نه هم داسې منقول دى چه حضرت على رضي الله عنه خپله خطبه كښې د الله ﷻ د حمد وثناء نه پس اوفرمائيل چه اې خلقو !تاسو نه مخكښې خلق په دې وجه هلاك شو چه هغوئ به بدئى كولې او د دوى عالمان او الله والا خلق خاموش وو. هركله چه دا عادت دوى كښې خور شو نو الله ﷻ دوى ته رنګ په رنګ سزا ګانې وركړې.نو تاسو ته پكار دى چه دنيكئ حكم كوئى او د بدئى نه منع كوئى،دې نه مخكښې چه تاسو باندې هم هغه عذاب راشى چه ستاسو نه مخكښې خلقو باندې

---

(١) صحيح مسلم كتاب القدر باب بيان ان الاجال والارزاق وغرها: ٢٦٦٣، احمد: ٤١٣/١.

(٢) احمد: ٣٤٨/١، وسنده صحيح طبراني:١١٩٤٦، مسند ابى يعلى:١٢٣٢، ابن حبان : ١٠٨٠، داروايت موقوف صحيح دې.

راغلي وو. يقين اوکړئی که تاسو د نیکئ حکم نه کوئی اود بدئی نه منع نه کوئی نو ستاسو روزئ به کمې شي اونه به تاسوله مرګ نزدې رازي.

د نهي عن المنكر نه کولو وعيد:- دنبي کريم ﷺ فرمان دې چه په کوم قوم کښې دالله ﷻ نافرمانئ کيږي او هغه خلق د قدرت نه باوجود دا خلق منع نه کړي نو الله تعالى په ټولو عذاب نازلوي ([1]). (مسند احمد) ابوداود کښې دي چه دا عذاب به ددوی دمرګ نه مخکښې په دوی راځي ([2]). ابن ماجه کښې هم دا روايت شته ([3]).

وَقَالَتِ	الْيَهُودُ	يَدُ اللّٰهِ	مَغْلُولَةٌ ؕ	غُلَّتْ
اووايئ	يهوديان	چې لاس دالله	تړلي شوې دې	او دې تړلي شي

اويهوديان وائي چې دالله ﷻ لاسونه تړلي شوي دي | تړلي خو ....

أَيْدِيهِمْ	وَلُعِنُوا	بِمَا	قَالُوا ۘ	بَلْ	يَدَاهُ
لاسونه ددوئ	اولعنت کړې شوې دې په دوئ	په سبب دهغه	چې وائي دوئ	بلکه	دواړه لاسونه د هغه

ددوئ لاسونه دي | او د دې وينا کولو په وجه په دوئ باندې لعنت وئيلي شوې دې | بلکه دالله ﷻ

مَبْسُوطَتَانِ ۙ	يُنْفِقُ	كَيْفَ	يَشَاءُ ؕ	وَلَيَزِيدَنَّ	كَثِيرًا	مِنْهُمْ
فراښه	دي	خرچ کوي ځنګه چې	غواړي هغه	اوخامخا زياتوي	ډيرو خلقو لره	د دوئ نه

لاسونه خو پرانيستي دي | چې څنګه غواړي هغه شان خرچ کوي | حقيقت دادې چې تاته دالله ﷻ دطرفنه

مَّا	أُنْزِلَ	إِلَيْكَ	مِنْ رَّبِّكَ	طُغْيَانًا	وَّكُفْرًا ؕ
هغه کلام	چې نازل کړې شوې دې	تاته	دطرفه درب ستانه	په سرکشئ سره	اوپه کفر سره

کوم کتاب نازل شوې دې | هغه په دوئ کښې ډيرو خلقو دپاره دسرکشئ اوکفرسبب ګرځيدلې دې

وَأَلْقَيْنَا	بَيْنَهُمُ	الْعَدَاوَةَ	وَالْبَغْضَاءَ	إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ؕ
اواچولي ده مونږه	په منځ ددوئ کښې	دشمني	اوبغض	دورځې دقيامت پورې

(اوددې په سزا کښې) مونږ ددوئ په منځ کښې ترقيامته پورې دښمني اوبغض واچولو

كُلَّمَا	أَوْقَدُوا	نَارًا	لِّلْحَرْبِ	أَطْفَأَهَا	اللّٰهُ ۙ	وَيَسْعَوْنَ
هرکله چې	بل کړو دوئ	وور	دپاره دجنګ	مړکړو هغه	الله	اوکوشش کوي دوئ

چې کله هم دوئ دجنګ اور بل کړي | نو الله ﷻ به ئې مړ کوي | ....اودوئ کوشش کوي

فِي الْأَرْضِ	فَسَادًا ؕ	وَاللّٰهُ	لَا يُحِبُّ	الْمُفْسِدِينَ ۝	وَلَوْ أَنَّ	أَهْلَ الْكِتَابِ
په زمکه کښې	دفساد	اوالله	نه خوښوي	فساد کونکي	اوکه بيشکه	اهل کتابو

چې دزمکې په مخ فساد خور کړي | او فساديان خودالله ﷻ بالکل ناخوښه دي | کچرې دې اهل کتابو

---

[1] احمد: ٣٦٣/٤، المعجم الكبير : ٢٣٧٩

[2] ابوداود كتاب الملاحم باب الامر والنهى : ٤٣٣٩،.

[3] ابن ماجه كتاب الفتن باب المر والنهى عن المنكر : ٤٠٠٩ وهو حسن.

آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ

ايمان راوړې وې | اوتقوى ئې اختيار كړې وېي|نو خامخا به لرې كړې وې مونږه | دهغوئ نه| گناهونه دهغوئ

ايمان راوړې وې |او پرهيزگاران جوړ شوې وې | نو مونږ به دوئ ته گناهونه معاف كړې وو

وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا

اوخامخا به داخل كړې وې مونږ هغوئ لره| جنتونو |دنعمتونو ته |اوكه | بيشكه دوئ | قائم كړې وې

اودوئ به مودنعمتونو ډكوباغونوته داخل كړې وؤ|............................ او كه چرې دوئ

التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ

توراة | اوانجيل | اوهغه |چې نازل كړې شوې دې| دوئ ته | دطرفه درب ددوئ نه

په تورات او په انجيل اوپه هغې كتابونو چې د الله ﷻ دطرفنه ورته راغلي دی قائم ولاړ وې

لَاَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ ؕ مِنْهُمْ

نوخامخا به ئې خوراك كولې| دپاس خپل نه| او د لاندې | د پښو خپلو نه | ځينى ددوئ نه

نودبره نه به پرې رزق راوريدلو | او دښكته نه به ورته راټوكيدو|..................... په دوئ كښې

اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ؕ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٦﴾

څه خلق دی| انصاف والا | اوزيات | ددوئ نه |ډير بد عمل دې|هغه | چې كوى ئې دوئ

يوه ډله په سمه لار هم روانه ده | خوزيات خلق په كښې ډير بد كاره دی

ديهوديانو الله ته د بخل نسبت كول:- الله تعالى د ملعونيانو يهوديانو يو خباثت بيانوى چه دوى به الله ﷻ ته بخيل ونيلو. هم دا خلق الله ﷻ ته فقير هم وائى.دالله ﷻ ذات د دې ناپاكې مقولې نه ډير زيات اوچت دې،دوى وائى چې د الله ﷻ لاسونه تړلې شوى دى،ددې نه د دوى مطلب دا نه وو چه لاسونه ئې تړلې شوى دى.بلكه مراد ددې امر نه بخل وو. هم دا محاوره قرآن پاك كښې بل ځائې كښې هم شته دې،فرمائى چه ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلٰى عُنُقِكَ﴾ يعنى خپل لاسونه خپل څټ سره مه تړه اومه ئې د حد نه زياتى خورونې چه بيا تاسوته سترې اوپښيمانه شې.دنوبخل نه اواسراف نه الله ﷻ په دې آيت مبارك كښې منع اوكړه. دملعون يهوديانو د لاس تړلې شوى نه دا مراد وو. فنخاص نومې يهودى دا ونيلى وو ([1]) اوهم ددې ملعون هغه دويم قول هم وو چه الله ﷻ فقيردې اومونږ غنيان يو. او په دې حضرت ابوبكرصديق ﷺ هغه وهلى وو.يو روايت كښې دی چه شناس بن قيس همدا ونيلى وو. نو دې باندې دا آيت مبارك نازل شو اوارشاد اوشو چه بخيلان او بزدل اوكنجوسان هم دا خلق دی.نو يو بل آيت مبارك كښې دی كه دوى مالكان جوړ شى نو چا ته به هيڅ ورنكړى. بلكه دوى خو د نورو د نعمتونوپه كتلو سره سوزى.دا ذليله خلق دی.بلكه دالله ﷻ لاسونه خواره دی،هغه ذات ډير څه خرچ كوى.دهغه لوئې ذات فضل فراخه دې.د هغه بخشش عام دې.د هر څيز خزانې دهغه په لاس كښې دی.هرنعمت دهغه طرفنه دې.ټول شپه ورځ هر وخت هرځائې دهغه د ذات محتاج دی. فرمائى چه ﴿وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ﴾

[1] الطبرى : ١٠/٤٥٣.

﴿وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ يعني تاسوچه څه اوغوښتل الله ﷻ هغه تاسوته دركړل.كه تاسودالله ﷻ نعمتونه شميرنې نونه شئ شميرلئ.يقيني طورانسان ډيرلوئې ظالم دې بې حدناشكره دې
دالله په خزانو كښې كمى نه راځي:- مسند (فيصل تفسير هم داشان دى) كښې يو حديث د ... چه د الله ﷻ ښي لاس ډك دې او شپه ورځ خرچ د هغه خزانه نشى كمولې.د شروع نه واخله تر نن پورې چه څه هم هغه خپل مخلوق ته وركړى دى نودې سره د هغه په خزانه كښې هيڅ كمې نه دې راغلې.د هغه عرش مخكښې په اوبه باندې وو.اود هغه لاس كښې فيض دې يا قبضه ده، هم هغه ذات اوچت دې،د هغه فرمان دې چه خلقو ! تاسو ځما لار كښې خرچ كړئى تاسوته به دركولې شى.بخارى اومسلم كښې هم د احديث دې([1])،

قوله تعالى:: ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾
د مسلمانانو كاميابى د كافرانو د حسرت سبب دې:-بيافرمائى چه دالله تعالى نعمتونه څومره په تا زياتيږى نو دومره به ددې شيطانانو حسد او كفر زياتيږى. هم داشان چه څنګه د مومنانو ايمان او ددوى تسليم و اطاعت زياتيږى.لكه څنګه چه بل آيت مبارك كښې دى چه ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ﴾ ايمان والو دپاره خود اهدايت او شفاء ده.اوبې ايمانه ددې نه رانده اوكانړه دى. هم دا خلق دى چه دلږې لرې نه آوازونه كوى.او آيت كښې دى چه ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ مونږ هغه قرآن پاك نازل كړې دې چه مومنانو دپاره شفاء اورحمت دې او ظالمان په نقصان كښې نور هم زياتوى.

قوله تعالى:: ﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾
ترقيامته به د يهودو كينه ختمه نشى:- بياارشاد دې چه ددوى د زړونونه به ترقيامته پورې خپلو كښې بغض او كينه لاړه نشى.خپلو كښې د يوبل وينې څكى.ناممكن ده چه دوى په حق ولاړ پاتې شى او دوى خوپه خپل دين كښې فرقې فرقې دى.جنګونه دښمنئ خودوى كښې راروانې دى اوجارى به وى. دوى اكثر دجنګ سامان تياروى،هر طرفته اورخور كړى،خوهرځل دوى ته شكست ملاويږى.ددوى مكر هم دوى ته التيه شى.دامفسدان خلق دى اودالله ﷻ دښمنان دى.هيڅ يومفسدالله ﷻ خپل دوست نه جوړوى.

قوله تعالى:: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾
دايمان په وجه د بركتونو نزول:- كه دوى باايمان او باكردار جوړشى نومونږ به دوى نه تيولې ويرې لرې كړو او دوى به د دوى مقصد ته اورسوو. كه دوى دا قرآن پاك اوانجيل اوتوراة اومنى ځكه چه توراة او انجيل منل په دې قرآن پاك منلو والو باندې لازم دى.او د دې صحيح تعليم هم دادې چه دا قرآن پاك ريښتونې دې او ددې اودنبى آخرالزمان تصديق مخكښنو كتابونوكښې موجود دې.نوكه دوى دا خپل كتابونه بغيرد تحريف او تبديل نه اولولى نو هم دا دوى ته داسلام دهدايت فرمان وركوى او دا حضرت محمد ﷺ وائى.دې صورت كښې به الله ﷻ دوى ته ددې فائدې هم وركړى.اودآسمان نه به اوبه هم اووروى.زمكې نه به پيداوار پيدا كړى.په دوى به آسمان نه او زمكې نه بركتونه نازل كړى.لكه بل آيت مبارك كښې دى چه ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ يعني كه دې كلو والو ايمان راوړې وې او پرهيزګارى ئې كوله نومونږ به دوى باندې آسمان نه بركتونه نازل كړى وو.اويو آيت مبارك كښې دى چه ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ يعني دخلقو د بدو په وجه په اوچه او لمده كښې فساد ښكاره شواوهم دا ددې معنى كيدې شى چه بغير د مشقت او مشكل نه به مونږ دوى ته د بركت نه ډكې روزئ وركړو.

[1]) صحيح بخارى كتاب التوحيد : باب (كان عرشه على الماء) : ٧٤١٩، صحيح مسلم : ٩٩٣، احمد: ٣١٣/٢، ابن حبان : ٧٢٥.

د يو قول تضعيف:-بعضو ددې جملې مطلب داهم بيان کړې دې چه دا خلق داسې کولو سره حيرانيږي خو دا قوال د سلفو خلاف دی.

د دنيا نه به قراني علوم ختم شي:- ابن ابی حاتم کښې يو خاښې کښې اثر وارد شوې دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه نزدې ده چه علم به اوچت کړې شی،دې آوريدوسره حضرت زياد بن لبيد ؓ عرض اوکړو چه يارسول الله ﷺ! دا څنګه کيدې شی چه علم به اوچت کړې شی.مونږ خو قرآن پاك زده کړواو خپلو بچو ته مواوخودلو. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه افسوس! چه ما خوته د ټولې مدينې والو نه زيات پوهه ګنړلې.ته نه ګورې چه يهوديان او نصرانيان هم خپلو بچو ته توراة اوانجيل ښائی خو د دوی په څه کار راغلو اودوی د الله ﷻ احکام پريښودل.بيا نبی کريم ﷺ هم دا آيت مبارك تلاوت کړو. داحديث مسند کښې هم دې چه نبی کريم ﷺ د يو څيز بيان اوکړو چه دا خبره به د علم د تلو په وخت کښې وی. دې باندې حضرت ابن لبيد ؓ اووئيل چه دا به څنګه وی ؟ مونږ خو قرآن پاك لوستې دې او خپلو بچو ته ئې ښايو.اوهغوئ به ئې خپلو بچو ته ښائی.اوداسې به داسلسله تر قيامته پورې جاری وی. دې باندې نبی کريم ﷺ جواب کښې هغه څه اوفرمائيل کوم چه مخکښې بيان شو([1]).

قوله تعالى::مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ

په اهل کتابو کښې معتدله ډله:- بيا فرمائی چه په دوی کښې يو ډله ميانه رو هم ده.خو اکثر بدعمله دی.لکه فرمان دې چه ﴿وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ د حضرت موسی ؑ قوم کښې يوه ډله په حق اوهدايت باندې اوپه عدل اوانصاف باندې قائم دی.اود حضرت عيسیٰ ؑ د قوم باره کښې فرمان دې چه ﴿فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ﴾ په دوی کښې ايماندارو خلقو ته مونږ ددی ثواب ورکړو اودلته دانکته خيال کښې ساتل پکار دی چه د دوی بهترينه درجه مينځنۍ بيان شوه اودې امت (محمدی) بهترينه درجه دريمه ده .(نومعلوه شوه) چه دې (مينځنۍ درجې) باندې يو دريمه درجه اوچته هم شته

فرمائی چه ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا﴾ بيا مونږ د خپل کتاب وراثان خاص خاص بندګان جوړل کړل.په دوی کښې خو بعضې په خپلو نفسونو ظلم کوی اوبعضې ميانه رودی.او بعضې دالله ﷻ په حکم منلو کښې نيکو کښې وړاندې تلونکی دی.هم دا لوئې فضل دې.نوددې امت دا درې واړه ډلې جنت ته داخليدو والا دی.

د امت محمدی درې اويا ډلې:- ابن مردويه کښې دی چه د صحابه کرامو ؓ مخکښې نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د حضرت موسی ؑ دامت يو اويا ډلې شوې او په هغې کښې به يو جنتی وی اوباقی به دوزخی.د حضرت عيسیٰ ؑ امت دوه اويا ډلې وې.چه په هغې کښې يو جنتی او باقی يو اويا دوزخی. خما دا امت به ددې دواړو نه زيات شی.ددوی به هم يو ډله جنت ته ځی او باقی دوه اويا ډلې به جهنم ته.خلقو تپوس اوکړو چه هغه څوك دی؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه جماعتونه جماعتونه.يعقوب بن يزيد رحمه الله فرمائی چه هرکله حضرت علی بن ابی طالب ؓ داحديث بيانولو نو دقرآن پاك دا آيت مبارك ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ او ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ئې لوستلواو فرمائيل به ئې چه ددې نه مراد دحضرت محمد ﷺ امت دې .([2]) ليکن دا حديث دې لفظونو کښې او دې سند سره بې حده غريب دې.اواويا نه زياتو فرقو والا حديث ډيرو

[1]) احمد: ٤/١٦٠، ابن ماجه: کتاب الفتن باب ذهاب القرآن والعلم : ٤٠٤٨،

[2]) مسند ابی يعلی : ٣٦٦٨، مجمع الزوائد: ٢٦١/٧،

سندونو سره مروی دی لکه څنګه چه مونږ بل ځائې کښې بیان کړې دی،فالحمدلله.

يَأَيُّهَا الرَّسُولُ	بَلِّغْ	مَآ	أُنْزِلَ	إِلَيْكَ	مِنْ رَّبِّكَ ؕ
انې رسوله	اورسوه	هغه	چې نازل کړې شوې دې	تاته	دطرفه درب ستانه
انې پیغمبره ﷺ په تا چې دخپل رب دطرفه کوم (احکام) نازل شوی دی | هغه ټول خلقو ته اورسوه					
وَإِنْ	لَّمْ تَفْعَلْ	فَمَا بَلَّغْتَ	رِسَلَتَهُ ؕ	وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ	مِنَ النَّاسِ ؕ
اوکه چرې	اونۀ کړو تا	نو اونۀ رسوۀ تا	پیغام دهغه	اوالله به بچ کوی تا	د خلقو نه
اوکه چرې داکاردې اونۀ کړلو | نو دالله یوحکم به دې هم نه وی رسولې | اوالله به تا دخلقو (دشر) نه بچ ساتی					
إِنَّ اللّٰهَ	لَا يَهْدِى	الْقَوْمَ	الْكٰفِرِينَ ۞		
بیشکه الله	نۀ ښائی لار	قوم	کافرته		
بیشکه الله کافرو ته سمه لار نۀ ښائی					

نبی کریم ﷺ د پیغام رسولو حکم:- الله تعالی خپل نبی ﷺ ته د رسول ښکلې خطاب ورکوی او اواز ورته کوی او الله ﷻ ورته حکم کوی چه دالله ﷻ ټول احکام اورسوه. نبی کریم ﷺ هم داشان اوکړل.صحیح بخاری کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه تاته څوك اووائی چه نبی کریم ﷺ د الله ﷻ یو نازل شوې حکم پټ کړې دې نو پوهه شه چه هغه دروغژن دې.الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته حکم کړې دې. بیائې هم دا آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو. دا حدیث دلته مختصر دې او بل ځائې کښې اورد دې ([1]).

نبی کریم ﷺ د الله تعالی ټول حکمونه رسولی دی:- بخاری شریف اومسلم شریف کښې دی که نبی کریم ﷺ د الله ﷻ یو حکم لره پټولو والا وې نو دا آیت مبارك به ئې پټ کړې وې. ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ﴾([2]) یعنی تا په خپل زړه کښې هغه پټولو چه کوم الله ﷻ ظاهرونکې وو. او ته به د خلقو نه ویریدلې. حالانکه الله ﷻ زیات حقدار دې چه ته دهغه نه ویره اوکړې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته چا اووئیل چه خلقوکښې داخبره مشهوره ده چه تاته نبی کریم ﷺ څه داسې خبرې کړې دی چه هغه د نورو خلقو نه پټې دی.نو حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم دا آیت مبارك اولوستلو او وې فرمائیل چه په الله ﷻ قسم نبی کریم ﷺ زه دالله ﷻ د هیڅ یو داسې څیز وارث نه یم جوړ کړې.(ابن ابی حاتم).

دعلی رضی الله عنه په صحیفه کښې:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت علی رضی الله عنه نه یو سړی تپوس اوکړو چه تاسره د قرآن پاك نه علاوه د وحی بل څه څیز شته ؟ نو حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل چه په هغه الله ﷻ قسم چه تخمونه ئې رازرغون کړی دی او خلق ئې پیداکړی دی چه هیڅ نشته د هغه فهم او پوهه سوا چه کوم الله ﷻ یو سړی ته ورکړی.اوڅه چه په دې صحیفه کښې دی.هغه تپوس اوکړوچه صحیفې کښې څه دی ؟ دوی رضی الله عنه اوفرمائیل چه د دیت مسائل دی،د قیدیانو دپرېښودو احکام،اودا دی چه مسلمان دې د کافر بدله کښې د قصاص په طور قتل نکړې شی([3]).

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائده (یاایهاالرسول بلغ ما انزل الیک من ربک) : ٤٦١٢، مطولا صحیح بخاری : ١٧٧، ترمذی: ٣٠٦٨،احمد: ٤٩/٦، ابویعلی: ٩٠٠.

[2]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب معنی قول الله تعالی (ولقد راه نزلة اخری.......).

[3]) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة فی الغزوانی فی سبیل الله : ٢٨٨٥، صحیح مسلم: ٢٤١٠، السنن الکبری للنسائی: ٨٨٦٧، احمد: ١٤١/٦، ابن حبان : ٦٩٨٦.

د امام زهری قول:- صحیح بخاری کښې د حضرت زهری رحمه الله فرمان دې چه دالله ﷻ د طرفنه رسالت دې او د پیغمبر ﷺ طرفنه تبلیغ دې اوځمونږ په ذمه قبلول او تابع فرمان کیدل دی (١).

په خطبه دحجة الوداع کښې د نبی کریم ﷺ فرمان:- نبی کریم ﷺ دالله ﷻ ټولې خبرې اورسولې.د دې ګواه د نبی کریم ﷺ ټول امت دې چه واقعی نبی کریم ﷺ د امانت پوره حق ادا کړو اوډټولو نه چه کوم لوئې مجلس وو هغې کښې ټولو د دې امر اقرار کړې دې یعنی د حجة الوداع په موقع باندې په خطبه کښې چه په کوم وخت کښې د نبی کریم ﷺ مخکښې څلویښت زره صحابه کرام ﷺ د جماعت شکل کښې موجود وو. صحیح مسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ په دې خطبه کښې خلقو ته اووئیل چه تاسو نه به الله ﷻ ځما باره کښې تپوس کوی نو اووائې تاسو به څه جواب ورکوئې،ټولو اووئیل چه ځمونږ ګواهی ده چه تاسو تبلیغ اوکړو اود رسالت حق مو ادا کړو. اوځمونږ مو پوره خیر خواهی اوکړه، نبی کریم ﷺ لاس اوسرمبارك آسمان طرفته اوچت کړل او خلقو طرفته راټیټ شو او وې فرمائیل چه ائې الله ﷻ ما اورسول (٢)، ائې الله ﷻ ما اورسول ؟

د نبی کریم ﷺ درې ځله آیا ما اورسول وئیل:- مسند احمد کښې داهم دی چه نبی کریم ﷺ په دې خطبه کښې تپوس اوکړو چه ائې خلقو ! دا کومه ورځ ده ؟ خلقو اووئیل چه حرمت والا.تپوس نې اوکړو چه ائې خلقو دا کوم ښاردې ؟ جواب ورکړې شو چه حرمت والا.وې فرمائیل دا کومه میاشت ده ؟ جواب ورکړې شو چه حرمت والا.نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ستاسو وینې او ستاسو مالونه یو بل باندې داسې حرام دی لکه څنګه چه ددې ورځې،ددې ښاراو ددې میاشتې حرمت دې.بیا نبی کریم ﷺ بار بار دا وئیل بیا ئې خپله ګوته مبارکه آسمان طرفته اوچته کړه او وې فرمائیل اې الله ﷻ ! آیا ما اورسول. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه په الله ﷻ قسم دا دالله ﷻ نه نبی کریم ﷺ ته وصیت وو.بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ګورئې هرحاضر کس دې دا غائب کس ته اورسوی.ګورئې هسې نه ځما نه پس کافران شئ چه دیو بل څټونه وهئ.دا امام بخاری رحمه الله هم روایت کړې دې (٣).

قوله تعالى:: وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسٰلَتَهٗ ؕ

بیافرمائی که تاسو د الله ﷻ احکام بندګانو ته اونه رسولو نوتا درسالت حق ادا نکړو. بیا د دې چه کومه سزا ده هغه ظاهرده که یوآیت دې هم پټ کړو نو رسالت دې مات کړو. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله دا حکم نازل شو چه څه نازل شوی دی هغه اورسوه نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه یوازې یم اودا ټول یوځائې کیږی نو څه څنګه اوکړم. نو دویمه جمله نازله شوه که تا اونه کړل نو تا د رسالت حق ادا نه کړو.

قوله تعالى:: وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ؕ

د نبی کریم ﷺ د حفاظت ذمه واری:- بیا فرمائی چه د خلقو نه ستا بچ کول ځما په ذمه دی.ستا حافظ اوناصر څه یم.بې فکره اوسه،ستا دوی هیڅ نشی کولې.ددې آیت مبارك نه مخکښې نبی کریم ﷺ خپله پهره ساتله،خلق د نبی کریم ﷺ په نګرانئ مقرر وو. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه یوه شپه نبی کریم ﷺ بیدار وو خوب ورته نه ورتلو نوما اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! نن څه خبره ده ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کاش نن یو نیك بخت صحابی ځما نګرانی کړې وې.دا خبره کیده چه ما د وسلې آواز واوریدو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك ئې ؟ جواب ملاؤ شو چه څه سعد بن مالك یم. نبی کریم ﷺ

---

(١) ترمذی: کتاب تفسیر القرآن باب ومن سوة المائدة: ٣٠٤٦ وسنده حسن.

(٢) طبرانی (١١٦٦٣)، بنحوه.

(٣) دې روایت کښې ابومعشر نجیح السندی ضعیف راوی دې.(ددې حواله تیره شوې ده).

اوفرمائيل چه ښنګه راغلې ئې ؟ هغه اووئيل چه د ټوله شپه نبی کريم ﷺ چوکيداری اوکړم دې نه پس نبی کريم ﷺ ښه په آرام اوده شوتر دې چه خرهاری آواز ئې راغلو[1].

بخاری او مسلم کښې يوروايت کښې دی چه دا واقعه د دويم هجرئی ده.ددې آيت مبارك نازليدو سره نبی کريم ﷺ د خيمې نه سر رابهر کړو او چوکيدارو ته ئې اوفرمائيل چه ځئ لاړشئ،اوس څه دالله ﷻ پناه کښې راغلې يم،ستاسود چوکيدارئی هيڅ ضرورت نشته دې .([2])

يوروايت کښې دی چه ابوطالب به نبی کريم ﷺ سره يو نه يو کس ليږلو.هرکله چه دا آيت مبارك نازل شو نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه بس تره اوس ماسره هيڅوك مه ليږه. څه دالله ﷻ پناه کښې راغلم ([3]). ليکن دا روايت غريب دې.اومنکر هم دې.دا واقعه خو د مکې مکرمې شوه. او دا آيت مبارك د مدينې منورې د آخری دور دې.

په مکې دورکښې د نبی کريم ﷺ حفاظت:- په دې کښې هيڅ شك نشته دې چه په مکه کښې هم دالله ﷻ مدد د خپل رسول ﷺ سره وو. اګرچه دښمنانو سره هر رنګ اسباب موجود وو،هر رنګ وسلې نه پوره وو،خوبيا هم د مکې سردارانو د نبی کريم ﷺ يو ويښته قدرې ته هم نقصان اونه رسولو.د رسالت په رومبئی زمانه کښې د خپل تره ابوطالب په وجه د نبی کريم ﷺ ښه حفاظت کيدو اوابوطالب د قريشو سردار اوبااثر سړې وو. د هغه به زړه کښې الله ﷻ د دوی محبت اچولې وو.دا محبت طبعی وو شرعی نه وو.که دا شرعی وې نو قريش به نبی کريم ﷺ سره دده د ځان هم دښمنان وو. ددوی د انتقال نه پس الله ﷻ د انصارو زړونو کښې نبی کريم ﷺ سره شرعی محبت پيدا کړو. نبی کريم ﷺ هم هغوئ ته تشريف يوړو.

دنبی کريم ﷺ خلاف د يهودو سازشونه:- اوس خو يهوديانواومشرکانو هم خپې سپې کړې او ډيرو ډيرو سامانونو سره اووتل.خو بيا بيا ناکامه کيدو نه پس دهغوئ اميدونه لاهو شو. اوچه څومره پټ سازشونه دوی کړی وو هغه هم الله ﷻ په دوی الټه کړل.يو طرفته دوی جادو کوی او بل طرفته سورة معوذتين نازليږی او ددوی جادو ختموی يو طرفته هغوئ د زرګونوترکيبونه کوی او د چيلئ په غوښه کښې زهر ګډوی او نبی کريم ﷺ ته دعوت ورکوی او دا د نبی کريم ﷺ مخکښې ايږدی اوبل طرفته الله ﷻ خپل حبيب د دوی دې دهوکې نه خبروی.اونورهم داسې واقعات د نبی کريم ﷺ ژوند مبارك کښې راځی.

د بانډيچی د شر نه د نبی کريم ﷺ حفاظت:- تفسير ابن جرير کښې دی چه يو سفر کښې نبی کريم ﷺ د يوې ونې دسيوری لاندې قيلوله (دغرمې خوب) کوله او حضرات صحابه کرامو ﷺ د خپل عادت مطابق په هرمنزل داسې سيورئی تلاش کولو او هغه به ئې نبی کريم ﷺ دپاره پريښودو.يو بانډيچی راغلو اوپه هغه وخت کښې د نبی کريم ﷺ توره په ونه کښې زوړند وه. هغه ئې راواخسته او نبی کريم ﷺ ته ئې په غصه اوئيل اوس وايه تا به څما نه څوك بچ کوی ؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ به ما ستا نه بچ کوی.هم په هغه وخت کښې د بانډيچی لاس په رپيدو شواوتوره د هغه د لاس نه غوزاره شوه. اوهغه ونې سره وهلې اووهلې شو او د هغه دماغ ذره ذره شو. اوالله ﷻ دا آيت مبارك نازل کړو.

---

[1]) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب الحراسة في الغزواني في سبيل الله : ٢٨٨٥، صحيح مسلم: ٢٤١٠، السنن الكبرى للنسائي: ٨٨٦٧، احمد: ١٤١/٦، ابن حبان : ٦٩٨٦

[2]) ترمذي: كتاب تفسير القرآن باب ومن سوة المائدة: ٣٠٤٦ وسنده حسن.

[3]) طبراني (١١٦٦٣)، بنحوه.

په يوه بله موقع د نبی کريم ﷺ حفاظت:- ابن ابی حاتم کښې دی چه کله نبی ﷺ بنی انمار سره غزا اوکړه، اوذات الرقاع کهجوروباغ کښې نبی کريم ﷺ يوکوهی کښېپې پښې زوړندې کړې وې. او د بنو نجاريو حارث نومې سړی وو. دې سړی اوونيل چه گوره اوس څه نبی کريم ﷺ قتل کوم نو خلقو اووئيل چه څنگه؟ وې وئيل چه څه به په څه بهانه نبی کريم ﷺ توره واخلم او بيا به يو وار سره نبی کريم ﷺ اووهم. دې نبی کريم ﷺ ته نزدې راغلو او اخوا ديخوا خبرې ئې کولې او نبی کريم ﷺ نه ئې توره اوغوښتله. نبی کريم ﷺ هغه ته توره ورکړه. ليکن کله چه توره دده لاس ته راغله نو دده لاسونه په رپيدو شو او توره دده دلاس نه اوغورزيده نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ستا اوستا دبدو او ارادو تر مينځه الله ﷻ حائل شو. او دا آيت نازل شو.(١) دغورث بن حارث همداسې واقعه مشهوره ده.

د نبی کريم ﷺ د عصمت بله واقعه:- ابن مردويه کښې دی چه د صحابه کرامو ﷺ عادت وو چه په سفر کښې به ئې کوم ځائې پړاؤاو کولونو د نبی کريم ﷺ دپاره به ئې گڼړ سيوری والا ونه تلاش کوله اوپريښودله چه نبی کريم ﷺ ددې سيوری لاندې آرام اوفرمائی.

يو ورځ نبی کريم ﷺ هم داشان يو ونې لاندې آرام کولو او اوده شو او د نبی کريم ﷺ توره هم دې ونه ته زوړنده وه. يو سړی راغلو او دا توره ئې لاس کښې واخسته او وې وئيل چه اوس وايه تابه څما نه څوك بچ کړی؟ نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ به مې بچ کړی. په هغه دومره هيبت راغلو حکم منلوته تيار شو اوتوره ئې دده لاس نه پريوتله. اوالله ﷻ دا آيت مبارك نازل کړو ﴿وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (٢)

مسند احمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ ديو غټ سړی خيټې طرفته اشاره اوکړه او وې فرمائيل که دا (غټوالې) ددې ځائې نه سوا په بل ځائې وې نو ستا دپاره به بهتروې، يوسړی صحابه کرام ﷺ اونيولواونبی کريم ﷺ ته راوستو اووې وئيل چه ده ستا د قتل اراده لرله. هغه په رپيدو شو. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه مه ويريږه ته خو به اراده اوکړې ليکن الله ﷻ به هغه نه پوره کوی (٣). بيا فرمائی چه ستا په ذمه صرف تبليغ دې، هدايت د رب ﷻ په ذمه دې، هغه به کافر ته هدايت اونکړی، نو ته رسوه حساب کولو والا الله ﷻ دې.

يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ	قُلْ
ائي اهل کتابو	اووايه
ائي پيغمبره ﷺ دوی ته ښکاره اووايه	

وَالْاِنْجِيْلَ	التَّوْرٰىةَ	تُقِيْمُوا	حَتّٰى	عَلٰى شَيْءٍ	لَسْتُمْ
او انجيل	تورات	اچې قائم کړئ تاسو	اترهغې پورې	په هيڅ څيز باندې	نهٔ يئ تاسو
چې تاسو په هيڅ دين باندې نه يئ ....ترڅو چې په تورات او انجيل باندې عمل اونکړئ					

(١) دې روايت کښې موسی بن عبيده الربذی راوی ضعيف دې (الميزان : ٢١٣/٤ رقم: ٨٨٩٥) خو بخاری (٢٩١٣) وغيره کښې ددې آيت مبارک د نزول نه بغير ددې معنی روايت موجود دې.

(٢) ابن حبان الموارد: ١٧٣٩، وسنده حسن. داروايت دحسن درجه کښې دې (ابن کثير تحقيق عبدالرزاق: ٥٨١/٢).

(٣) احمد: ٤٧١/٣، طبرانی : ٢١٨٥، شعب الايمان : ٥٦٦٦، السنن الکبری للنسائی: ١٠٩٠٣، مجمع الزوائد: ٢٢٧/٨.

وَمَآ	أُنْزِلَ	إِلَيْكُمْ	مِّنْ رَّبِّكُمْ ط	وَلَيَزِيْدَنَّ
اوهغه چي	نازل کړې شوې دي	تاسو ته	د طرفه درب ستاسو نه	اوخامخابه زیاتوي

اوپه هغه کتاب عمل اونکړئ کوم چه تاسو ته ستاسو د رب د طرفه نازل شوې دې او کوم کتاب

كَثِيْرًا	مِّنْهُمْ	مَّآ	أُنْزِلَ	إِلَيْكَ	مِنْ رَّبِّكَ	طُغْيَانًا
زیاتوخلقو لره	ددوئ نه	هغه	چي نازل کړې شوې دي	تاته	دطرفه درب ستا نه	دجهته دسرکشئ نه

چي تاته راغلي دي هغه به ددوئ ډیرو کسانودپاره د زیاتې سرکشئ او د لوئې کفر ....

وَّكُفْرًا ۚ	فَلَا تَأْسَ	عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ⑥⑧	إِنَّ الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا
اودکفرنه	نومهٔ کوه افسوس	په قوم کافر باندې	بیشکه هغه کسان	چي ایمان ئې راوړې دې

سبب اوګرځی نوته په دې کافرو باندې هیڅ کله افسوس مهٔ کوه بیشکه څوک چي مؤمنان دی

وَالَّذِيْنَ	هَادُوْا	وَالصّٰبِـُٔوْنَ	وَالنَّصٰرٰى	مَنْ	اٰمَنَ	بِاللّٰهِ
اوهغه کسان	چي یهودیان دی	اوصابیان دی	اوعیسایان دی	څوک چي	ایمان راوړی	په الله باندې

یایهودیان دی یا صابیان دی یا نصاری دی په دوئ کښې چي څوک هم په الله ﷻ

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ	وَعَمِلَ صَالِحًا	فَلَا خَوْفٌ	عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ	يَحْزَنُوْنَ ⑥⑨
اوپه ورځ دآخرت باندې	اوعمل ئې اوکړو نیک	نو نشته ویره	په هغوئ باندې	اونهٔ به هغوئ	غمژن کیږي

او په ورځ دآخرت ایمان راوړي اونیک عمل کوي نو په هغوئ باندې نه څهٔ ویره شته او نه غمژن شي

د اهل کتابو د ایمان راوړو شرطونه:- الله ﷻ فرمائی چه یهودیان او نصاری په هیڅ یو دین نه دی ترکومې چه دوی په خپل کتابونو او په الله تعالی او د الله ﷻ په کتابونو ایمان راونړی.لیکن ددوی خودا حالت دې چه څومره قرآن پاك نازلیږی نودومره د دوی سرکشي اوکفر زیاتیږي.نو ائې نبی ﷺ ددې کافرو د وجې حسرت او افسوس مه کوئې اومه خپل ځان فکرمندکوې ؟

دصابیانو تعریف:- ① صابیان د نصرانیانواو مجوسیانو بې دینه جماعت ته وائي اوصرف مجوسیانوته هم.اودا یوه ډله وه چه د فرښتو عبادت به ئې کولو.② وهب رحمه الله فرمائی چه دوی به الله ﷻ یومنلو،په هیڅ شریعت عمل کوونکی نه وو. دوی کښې د کفر ایجاد نه وو شوې.دوی عراق سره متصل اوسیدل.بکوثی به وثیل نبیان به ئې منل،هرکال به ئې دیرش روژې نیولې،اویمن طرفته به ئې مخ کولو.شوا روزکښې به ئې پنځه مونځونه کول.ددې نه سوا نور اقوال هم دی.

مخکښې د دوئ جملو نه پس د دوی ذکر راغلې وو،په دې وجې رفع سره عطف راغلو.دې ټولو خلقو ته الله ﷻ فرمائی چه امن وامان والا بې ویرې هغه خلق دی چه په الله ﷻ په ورځ د قیامت ایمان راوړي او نیک عملونه کوی.اودا ناممکن دی ترکومې چه دوی په دې آخری نبی ایمان راونړی چه ټولو جناتو او انسانانو ته رسول لیږلې شوې دې.نو په نبی کریم ﷺ ایمان راوړو والا به راتلونکی ژوند کښې د خطراتو نه بې ویرې وی اوددوی څیزونو په پریښودوبه دوی ته هیڅ افسوس او حسرت نه وی.ددې جملې تفصیلی تفسیر په سورة بقره کښې تیرشوې دې.

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا

په تحقیق سره |واخستله مونږه|پخه وعده | دبنی اسرئیلونه | اواولیږل مونږه | هغوئ ته | ډیر رسولان

مونږ دبنی اسرائیلونه پخه وعده اخستې وه | .... اوډیر پیغبران موورته لیږلی وو

كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ فَرِيْقًا

هرکله چې به | راغې هغوئ ته|یو رسول|دهغه حکم سره | چې نهٔ خوښوؤ| نفسونو دهغوئ| ځینی ئې

کله چې به یوپیغمبر دوئ ته دالله ﷻ داسې احکام راوړل| چې هغه به ددوئ دخواهشاتو خلاف وؤ

كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ۝ وَحَسِبُوْٓا اَلَّا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ

دروغ اوګنړل| اوځینی به ئې| وژل |اوګمان ئې اوکړو| چې نهٔ | به وی | هیڅ فتنه

نوځوک بهٔ ئې دروغژن ګنړل|او ځوک به ئې قتل کړل| اوددوئ دا ګمان وؤ چې دوئ ته به هیڅ سزا نشی ورکولې

فَعَمُوْا وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوْا

نوړاندهٔ شو| اوکانړهٔ شو | بیا | رجوع اوکړه الله| په هغوئ | خوبیا | ړاندهٔ شو هغوئ

نوځانونه ئې نور هم ړاندهٔ کانړه کړل |..........بیا الله ﷻ دوئ معاف کړل |خوبیاهم په دوئ کښې

وَصَمُّوْا كَثِيْرٌ مِّنْهُمْ ۭ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ۝

اوکانړهٔ شو| ډیر | هغوئ نه | اوالله | الیدونکې دې | دهغه کارونو| چې کوی ئې دوئ |

ډیروکسانو ځانونه ړاندهٔ کانړهٔ کړل |.........اوالله ﷻ ددوئ کارونه وینی ګوری

د یهودیانواو نصرانیانو وعده خلافی:- الله ﷻ د یهودیانو نه وعده اخستې وه چه هغوئ به دالله ﷻ په احکامو عامل کوی او وحی به پابندی وی.لیکن هغوئ هغه وعده ماته کړه او خپله رائې ئې قائمه کړه اوخپلو خواهشاتو پسې روان شو، کتاب الله کښې هغوئ هغه خبرې د خپلې خوښې مطابق اومنلې او چه کومې کښې به ددوئ دمنشاء خلاف وې هغه ئې ترک کړې هغه ئې ترك کړل او نه صرف دومره بلکه د ډیرو ر سولانو خلاف شو او هغوئ ئې دروغژن اوګرځول،او ډیر ئې قتل کړل ځکه چه هغوئ کوم احکام راوړی وو هغه د دوی د رائې اوقیاس مطابق نه وو. د دومره لوئې ګناه کولو نه پس هم بې فکره کیناستل او دومره پوهه شو چه مونږ دپاره به هیڅ سزا نه وی.خو دوی ته زبردسته روحانی سزا ملاوشوه یعنی هغوئ د حق نه ډیر لرې کړې شو.او د حق نه ړانده او ګونګیان کړې شو. چه نه حق واوری او نه چې هدایت اوګوری او هغه اووینی .لیکن بیا هم الله ﷻ په دوی مهربانه شو او دې نه پس دوی کښې اکثر داسې شو چه د حق نه ړانده اوحق آوریدو نه محروم شو. الله ﷻ ددوی عملونو نه خبرې دې اوهغه ته معلوم دی چه ځوك د کوم ځیز مستحق دې.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۭ

یقینا کفر اوکړو| هغه کسانو| چې وې وئیل| چې بیشکه الله | هم دغه| مسیح | خوئ | دمریم دې

بیشکه هغه کسان پاخه کافران شوی دی چې وائی بیشکه هم د ا مسیح بن مریم خدائې دې

وَقَالَ الْمَسِيحُ يٰبَنِىٓ إِسْرَآءِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى

اوحال دا چي ونيلي وؤمسيح | چي ائې بني اسرائيلو| بندګي کوئ | دالله | چي رب زمادې

اوحال دادې چي مسيح ﷺ خو دوئ ته ونيلي وؤ| چي دالله ﷻ عبادت کوئ| چي زماهم رب دې

وَرَبَّكُمْ ط إِنَّهُ مَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ

اورب ستاسودې|بيشکه | هغه څوک| چي شريك جوړوي | دالله سره| نو حرام کړوالله

اوستاسوهم رب دې | څوک چي الله ﷻ سره شريک جوړکړي | نو الله ﷻ پرې

عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰىهُ النَّارُ ط وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

په هغه باندې | جنت | اوځائي دهغه | وور دې | اونشته دې| دپاره دظالمانو| هيڅوك مددګار

جنت حرام کړې دې| اودهغوئ ځائي به دوزخ وي | او د ظالمانو دپاره به هيڅوک مددګار نه وي

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ م وَمَا

يقينا| چي کفراوکړو| هغه کسانو| چي ونيل ئې| بيشکه الله|دريم دې |ددريو نه| اوحال دا چي نشته

هغه کسان په يقين سره کافران شول| چي هغوئ دا اوونيل چي الله ﷻ دريو کښي يو دې | حال دادې چي

مِنْ إِلٰهٍ إِلَّآ إِلٰهٌ وَّاحِدٌ ط وَإِنْ لَّمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ

هيڅوك لائق دعبادت| مګر| معبود| يو |اوکه چرې|نه شومنع دوئ|دهغه خبرو نه| چي دوئ ئې وائی

دالله ﷻ نه بغير بل څوک معبود نشته | اوکه دوئ ددې خپلو ويناګانو نه منع نه شول

لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ أَفَلَا

نو خامخا به رسيږي | هغه کسانو ته | چي کفر ئې کړې دې | ددوئ نه | عذاب |دردناك | آيا

نوچا چي په دوئ کښي کفر اختيار کړې وي | هغوئ ته به دردناک عذاب اورسيږي |............ آيا

يَتُوبُونَ إِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ط وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ مَا

نونه اوباسي توبه دوئ| الله ته | اومعافي نه غواړي دهغه نه | اوالله | بښونکې | مهربان دې |نه دې

دوئ الله ﷻ ته توبه نه اوباسي| اونه ترې نه دخپلو ګناهونو بخښنه غواړي| اوالله ﷻ بښونکې او مهربان دې

الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ج قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ط

مسيح اخوئې | دمريم | مګر يو رسول دې | تير شوی دی | مخکښي دهغه نه|نور ډير رسولان

دحضرت مريم ځوئې مسيح ددې نه سوا هيڅ نه دې چي دالله رسول دې |دهغه نه مخکښي ډيرپيغمبران تيرشوی دی

وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ط كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ط أُنْظُرْ كَيْفَ

اومور دهغه | رښتينې ښځه وه | وؤ دواړه | چي خوړوبه ئې | طعام | اوګوره | څرنګي

اودهغه مور ډيره رښتينې ښځه وه | اودواړو به دنورو خلقو پشان خوراک کولو | اوګوره چي

نُبَيِّنُ	لَهُمُ	الْاٰيٰتِ	ثُمَّ انْظُرْ	اَنّٰى	يُؤْفَكُوْنَ۝
بيانوؤ مونږه	دوئ ته	نښي	بيا اوګوره	چې کوم خوا	دوی اړولی روان دی

مونږ دوئ ته څنګه ښکاره نښي بيانوؤ| خو بيا اوګوره چې دوئ کوم طرفته اړولی روان دي|

د عيسیٰ ﷺ عبديت:- د نصرانيانو د فرقو يعني د نسطوريه، يعقوبيه او ملکيه د کفر حالت بيانيږي چه دوی به حضرت عيسیٰ ﷺ ته الله وئيلو اومنلوبه ئې. الله ﷻ د دوی د قول نه پاك او منزه دې. مسيح خو دالله ﷻ بنده وو. کله چه هغه په دنياکښې قدم کيخودو نود هغه دټولونه رومبئ کلمه دا وه چه ﴿اني عبدالله﴾ څه دالله ﷻ بنده يم. هغوئ دا نه وو وئيلي چه څه الله يم يا دالله تعالیٰ ځوئي يم، بلکه د خپلې بندګئ اقرار ئې کړې وو. اودې سره ئې فرمائيلي وو چه څما او ستاسو دټولو رب الله ﷻ دې. صرف د هغه عبادت کوئي. په نيغه او صحيح لار تګ کوئي اوصحيح لارداده اوهم دا قول ئې د خپلې ځوانئ نه پس عمر کښې کړې وو چه دالله ﷻ عبادت کوئي، هغه سره چه څوك په عبادت کښې شريك جوړوی نو په هغه جنت حرام دې. د هغه دپاره جهنم واجب دې. لکه د قران پاك يو بل آيت مبارك کښې دی چه الله ﷻ شرك نه معاف کوی. هرکله چه جهنميان د جنتيانو نه خوراك څکاك اوغواړي نو اهل جنت به هم دا جواب وی چه دا دواړه څيزونه په کافرو حرام دی. نبی کريم ﷺ يو منادی په ذريعه آواز اوکړو چه جنت ته به صرف اسلام او ايمان والا داخليږی ([1]).

د سورة نساء آيت ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ﴾ تفسير کښې هغه حديث هم بيان شوې دې چه په هغې کښې دی چه د ګناهونو درې ديوانه دی. په هغې کښې يو هغه دې چه هغه الله ﷻ هيڅکله نه بخښی اوهغه الله تعالیٰ سره شرك دې([2]). حضرت عيسیٰ ﷺ هم خپل قوم ته دا وعظ کړې وو او فرمائيلی ئې وو چه داسې ناانصافو مشرکانو دپاره هيڅوك مددګار نشته دې.

قوله تعالی: ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ﴾

د عيسايانو د تثليث د عقيدې رد:- اوس د هغوی کفر بيانوی چه الله ﷻ ئې د دريو نه يو منلو. يهوديان عزير ﷺ او عيسايانو عيسیٰ ته د الله ﷻ ځوئې وائي. او الله ﷻ به ئې د دريو خدايانو نه يو منلو. خو داآيت صرف د هغه نصرانيانو باره کښې دی. چې هغوی پلارځوئې، اوهغه کلمه چه د پلار د طرفه ځوئې طرفته وئيلې شوې وه الله ﷻ منی بيا ددې دريو واړو مقررولو کښې ډير زيات اختلاف دې اوهرې فرقې به بلې ته کافر وئيلو. اوحق دا دې چه ټول په ټوله کافر وو. حضرت مسيح ﷺ او ددوی مور بی بی او الله ﷻ يو ځانې منل. هم د دې بيان د دې سورة آخر کښې دې چه د قيامت په ورځ به الله ﷻ اوفرمائی چه آيا عيسیٰ ﷺ تاسو ته وئيلی وو چه ما او څما مور هم الله اومنئ. هغوئ به صفا انکار اوکړی. اود خپلې لا علمئ او بې ګناهئ اظهار به اوکړی. زيات ظاهر قول هم دا دې، والله اعلم.

اصل کښې دعبادت لائق الله ﷻ نه سوا نور څوك نشته دې ،د ټول کائناتو اود کل موجوداتو معبود برحق هم هغه ذات دې، که دوی د دې خپل کفريه قول نه منع نشو نو يقيناً دوی به دردناکو عذابونو ته وراوغورزولی شي.

قوله تعالی: ﴿اَفَلَا يَتُوْبُوْنَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُوْنَهٗ﴾

بيا الله ﷻ د خپل کرم او بخښش او انعام او لطف اورحمت بيان کوی او د دوی د دومره سخت جرم او دومره سختې بې حيائی او کذب او افتراء دوی ته د رحمت دعوت ورکوی او فرمائی چه اوس هم ما طرفته راشئ نو تاسو به ټول معاف کړم. او تاسو به د رحمت د لمنې لاندې راولم. حضرت مسيح ﷺ د

[1] صحيح مسلم کتاب الايمان باب غلظ تحريم الغلول وانه لايدخل الجنة الاالمومنون: ١١٤.

[2] احمد : ٦/٢٤٠.

الله ﷻ بنده او رسول وو ،لکه څنګه چه دده په شان رسولان مخکښې هم تير شوی دی.لکه چې فرمائي چه ﴿ان هو الا عبد﴾ هغوئ څمونږ بنده وو ،مونږ په هغوئ رحمت کړې وو. اود بني اسرائيلو دپاره مو د قدرت نښه جوړه کړې وه.

بی بی مريم نبی نه وه:- دعيسی ﷺ مور بی بی مومنه او رينښتونې وه.ددې نه معلومه شوه چه نبيه نه وه ځکه چه دا مقام د وصف دې،نو ددې چه کوم بهترين وصف وو هغه ئې بيان کړو،که نبيه وې نو په دې موقع د هغې بيان ډيرزيات ضروری وو.

دابن حزم رحمة الله عليه رائې:- دابن حزم رحمة الله عليه وغيره خيال دې چه ام اسحاق ﷺ اوام موسی ﷺ اوام عيسی ﷺ نبيانې وې اودليل دا ورکوی چه فرښتو حضرت ساره ﷺ اوحضرت مريم ﷺ ته خطاب اوکلام کړې وو، د موسی ﷺ د مور نسبت کښې فرمائيلی دی چه ﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوْسٰٓى﴾ مونږ د موسی ﷺ مور بی بی طرفته وحی اوکړه چه ته دې ته پئ ورکړه. ليکن د جمهورو مذهب ددې خلاف دې،هغوئ وائی چه نبوت صرف سړو کښې پاتې شوې دې.لکه قران پاک کښې فرمان دې چه ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا﴾ الخ،ستا نه مخکښې مونږ صرف سړو ته د پيغمبرئ انعام ورکړې وو. شيخ ابوالحسن اشعری رحمة الله عليه خو په دې اجماع نقل کړې ده،

قوله تعالی:: كَانَا يَاْكُلٰنِ الطَّعَامَ

بيافرمائي چه مور اوځوئي دواړه د خوراك څكاك محتاج وو.اوظاهره ده چه دننه ځی هغه به بهر راوزي. (کنايه ده د قضاء حاجت نه) نو ثابته شوه چه هغه هم د نورو پشان بنده وو. الوهيت په هغه کښې نه وو. اوګوری مونږ دوی ته څنګه څيل حجتونه بيانوو. بيا هم د کتلو باوجود دوی څنګه تښتی راتښتی ؟ څنګه ګمراه مذهب اخلي.او څنګه په الله تعالی پورې ردې او بې دليله قول تړي.

قُلْ اَتَعْبُدُوْنَ	مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ	مَا	لَا يَمْلِكُ	لَكُمْ	ضَرًّا	وَّلَا نَفْعًا ط
اووايه ايا تاسو عبادت کوئ	ماسوا دالله نه	دهغه چا	چې اختيار نهٔ لري	دپاره ستاسو	د ضرر	اونهٔ دنفعې
ورته اووايه ايا د الله نه سوا د هغه چا عبادت کوئ چې نهٔ تاسو ته نقصان درکولې شي اونهٔ فائده						

وَاللّٰهُ	هُوَ	السَّمِيْعُ	الْعَلِيْمُ ﴿٧٦﴾	قُلْ	يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ	لَا تَغْلُوْا
اوالله	هم هغه	ښه اوريدونکې	ښه پوهه دې	اورته اووايه	ائې اهل کتابو	مهٔ اوړئ دحدنه
اوالله ﷻ هرڅه اوری او په هرڅه پوهه دې	.... ورته اووايه چې ائې اهل کتاب تاسو					

فِيْ دِيْنِكُمْ	غَيْرَ الْحَقِّ	وَلَا تَتَّبِعُوْٓا	اَهْوَآءَ	قَوْمٍ	قَدْ ضَلُّوْا
په دين خپل کښې	په ناحقه	اومهٔ کوئ پيروی	د خواهشاتو	د قوم	چې بې لارې شوی دی
ددين په مسئلو کښې هيڅ بيځه زياتې مهٔ کوئ	اودهغه چاد خواهشاتو تابعداری مکوئ	چې د وړاندې نه ګمراه دی			

مِنْ قَبْلُ	وَاَضَلُّوْا	كَثِيْرًا	وَّضَلُّوْا	عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٧٧﴾ ع
د مخکښې نه	اوبې لارې کړې ئې دی	نور ډير خلق	او ګمراه شو	د نيغې لارې نه
اونور ډير خلق ئې بې لارې کړی دی	اوپخپله هم د سمې لارې نه بې لارې شوی دی			

د نفع او نقصان مالک صرف الله ﷻ دې:- الله دهغه معبودانو دعبادت نه منع کوی چه کوم دالله ﷻ نه سوا دی چه دې ټولو خلقو ته اووايه چه کوم ستاسو نه د ضررلرې کولو او نفع درکولو لږ طاقت هم نه لری. نو تاسو دهغې عبادت ولې کوئی؟ د ټولو خبرو آوريدونکې،د ټولو څيزونو نه باخبره ذات هيروئی اود هغه څيزونو عبادت طرفته ځئ چه کوم نه آوريدې شی او نه کتلې شي.اونه تاسو ته ضرر درکولې شی اونه نفع،نوداسې څيزونو پسې تګ کومه عقل مندی ده ؟ ائې اهل کتاب ! د اتباع حق د حدونو نه

مخکښې مه ځئ،چه د چا عزت کولو حکم اوشو نو د هغه هومره عزت کوئی.الله تعالی انسانانوته د نبوت درجه ورکړې ده هغوئ د الوهیت درجې ته مه رسوئی.تاسودحضرت عیسی ﷺ باره کښې هم غلطی کوئی.اود دې هیڅ وجه نشته دې،ددې نه سوا چه تاسود خپلو پیرانو،مرشدانو استاذانو او امامانو لار خپله کړې ده،هغوئ پخپله هم گمراه دی بلکه گمراه کوونکی دی،د استقامت اوکله چې دوئ د عدل لار ئې پریښودې وه دهغې زمانه تیره شوه. اودوئ چې کله نه بدعتونو او ضلالت کښې اخته شوی وونوهغې هم ډیره زمانه شوې وه.

د بنی اسرائیلو د یو عابد دهوکه کیدل:- ابن ابی حاتم کښې دی چه دوی کښې یو سړې وو چه هغه دالله ﷻ د دین ډیر زیات پابند وو. څه زمانه پس شیطان دې دهوکه کړو چه څه مخکښې خلقو کړی ووهغه ته هم کوې.په دې کښې څه دی ؟ددې په وجه خو به نه په عامو خلقو کښې ستا قدر وی او نه به دې څه شهرت وی،تاته پکار دی چه څه نوې ایجاد اوکړې،هغه خلقو کښې خورکړې،ته اوگوره چه خلقو کښې څومره شهرت پیدا کیږی.اوځنګه ځائې په ځائې ستا تذکرې کیږی.نوهغه هم داسې اوکړل.د هغه بدعتونه خلقو کښې خواره شول.او ډیرو خلقو د هغه تقلید کولو.او بیا دې په خپلو کړو ستومانه شو،ده ملك پریښودو،او ځانله ئې دالله ﷻ عبادت شروع کړو. لیکن د الله ﷻ طرفنه ده ته جواب کښې اووئیلې شو که صرف ځما خطا وې نو ما به معاف کړې وې تا خو عام خلق هم گمراه کړی دی او په غلط لار دې لګولی دی. چه په کومه لار هغوئ مری نو هغوئ به ستا په سر بوج وی.څه ستا توبه نه قبلوم.نود داسې خلقو باره کښې دا آیت مبارك نازل شو.

لُعِنَ	الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	مِنْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ	عَلٰى لِسَانِ
لعنت اووئیلې شو	په هغه کسانو	چې د کفر لارئې خپله کړه	دبنی اسرائیلو نه	په ژبه
دبنی اسرائیلو په هغه کسانو باندې لعنت وئیلې شوې دې ((اودا (لعنت) په ژبه د				

دَاوٗدَ	وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ	ذٰلِكَ	بِمَا	عَصَوْا	وَّكَانُوْا
دداود	اودعیسی خوی د مریم	دا	په دې وجه اوشوا چې	نافرمانی ئی کړې وه	او ووٴ هغوئ
داود ﷺ او عیسی ﷺ کړې شوې ووٴ خکه چې دوئ نافرمانی کړې وه	..........او				

يَعْتَدُوْنَ	كَانُوْا	لَا يَتَنَاهَوْنَ	عَنْ مُّنْكَرٍ	فَعَلُوْهُ
چې زیاتې ئی شروع کړې ووٴ	ووٴ هغوئ	چې نه به ئې منع کول یوبل	دهغه بد کارنه	چې کوڅ به هغوئ هغه
دحدنه وړاندې تیرشوی ووٴ	دوئ چې کوم بدکارونه کول	دهغې نه په هیڅ شان نهٔ منع کیدل		

لَبِئْسَ	مَا	كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ	تَرٰى	كَثِيْرًا	مِّنْهُمْ	يَتَوَلَّوْنَ
ډیر بد ووٴ	هغه کار	چې کوڅ به هغوئ	ته وینې	ډیرخلق	دهغوئ نه	چې دوستی کوی هغوئ
دوئ چه کوم کارونه کول هغه ډیربد ووٴ	ته به په دوئ کښې ډیر کسان وینې چې هغه کسانو سره دوستی کوی					

الَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	لَبِئْسَ	مَا	قَدَّمَتْ لَهُمْ	اَنْفُسُهُمْ
دهغه کسانوسره	چې کافران دی	یقینا چې ډیربد دې	هغه انجام	چې مخکښې ولیږلو ځان د پاره	نفسونو دهغوئ
کوم چه کافران دی	..........دوئ چې کوم عمل ځان دپاره مخکښې لیږلې دې هغه ډیرخراب دې				

اَنْ سَخِطَ	اللّٰهُ	عَلَيْهِمْ	وَفِي الْعَذَابِ هُمْ	خٰلِدُوْنَ۝	وَلَوْ	كَانُوْا
چې په غضب شو	الله	په هغوئ باندې	اوپه عذاب کښې به هغوئ	همیشه وی	اوکه چرې	وؤ هغوئ
الله ﷻ ورته په قهر شوې دې			او دوئ به ټول عمر په عذاب کښې وی		..........اوکه چرې دوی	
يُؤْمِنُوْنَ	بِاللّٰهِ	وَالنَّبِيِّ	وَمَآ	اُنْزِلَ	اِلَيْهِ	
چې ایمان ئې راوړې وې	په الله باندې	اوپه نبی باندې	اوپه هغه څیز	چې نازل شوې وؤ	هغه ته	
په الله ﷻ او په رسول ﷺ او هغه کتاب چه په هغه باندې نازل شوې دې ایمان راوړې وې						
مَا اتَّخَذُوْ	هُمْ	اَوْلِيَآءَ	وَلٰكِنَّ	كَثِيْرًا	مِّنْهُمْ	فٰسِقُوْنَ۝
نونۀ به وؤ نیولی دوی	کافرانو لره	دوستان	لیکن	ډیر خلق	دهغوئ نه	فاسقان دی
نوکافرانو سره به ئې ملګرتیا نۀ کوله			اوپه دوئ کښې زیات خلق نافرمان دی			

بنی اسرائیلو د لعنت اسباب:- ارشاد دې چه د بنی اسرائیلو پخوانی کافر ملعون دی.حضرت داود ﷺ اوحضرت عیسیٰ ﷺ په ژبه د هغوئ په زمانه کښې دوی معلون شوی وو، ځکه چه دوی دالله ﷻ نافرمان وو.اوداللہ ﷻ په مخلوق به ئې ظلم کولو. انجیل،توراة،زبور او قران پاک ټول په دوی باندې لعنت وائی.دوی په خپله زمانه کښې یو بل په غلطو کارونو لیدل اویو طرفته به کیناستل.حرام کارونه اوګناهونه به ئې ښکاره کول. اوهیڅوك یو بل لره منع کونکی نه وو.دا وود هغوئ بدترین کار.

د نهی عن المنکر تاکید:مسند احمد کښې د نبی کریم ﷺ فرمان دې چه بنو اسرائیلو کله رومبې رومبې ګناهونه شروع شو نوددوی عالمانودوی منع کړل.هرکله چه دوی اوکتل چه دوی نه منع کیږی نو هغوئ دوی جدا نه کړل بلکه هغوئ سره به کیناستل اوخوراك څکاك به ئې ورسره کولو. الله ﷻ ددوی زړونو کښې کینه او عداوت واچولو. او د حضرت داود ﷺ او حضرت عیسیٰ ﷺ په خوله ئې په دوی لعنت اوکړو. ځکه چه هغوئ نافرمان او ظالمان وو. ددې بیان په وخت کښې نبی کریم ﷺ تکیه لګولې وه او بیا رانیغ شو او کیناستلو،او وې فرمائیل چه نه،په الله ﷻ قسم ستاسودپاره ضروری دی چه خلق دشریعت نه خلاف خبرو نه منع کړئی.اود شریعت پابند کوئی به ئې ([1]).

په بنی اسرائیلو کښې اولنۍ خرابی:- د ابوداود یو حدیث مبارك کښې دی چه د ټولو نه رومبۍ خرابی په بنی اسرائیلو کښې دا داخله شوې وه چه یو سړی به شریعت نه خلاف څه کار کولو نو هغه به ئې منع کولو. هغه ته به وئیل چه د الله ﷻ نه اوویریږه اودا غلط کارونه پریږده،دا حرام دی.لیکن که دا سړی به منع نشونوده سره به خلقو خوراك څکاك کولواوده سره به ئې میل جول ساتلو. په دې وجه ټولو کښې تنګ دلی راغله.بیا نبی کریم ﷺ دې سره ټول آیت مبارك تلاوت کړو او وې وئیل چه په الله قسم په تاسو باندې فرض دی چه د نیکو خبروهر چاته حکم کوئی اودخرابو خبرو نه ئې منع کوئی.ظالم د هغه دظلم نه منع کوئی،او هغه مجبوره کوئ چه حق ته راشی ([2])ترمذی اوابن ماجه کښې هم دا حدیث مبارك موجود دې ([3])ابو داود وغیره کښې ددې حدیث مبارك آخر کښې داهم دی که تاسو داسې کوئی نو الله ﷻ به ستاسو زړونه هم یو بل سره مسخ کړی او تاسو باندې به هم خپل عذاب نازل کړی.([4])

---

[1]) احمد: ۳۹۱/۱،

[2]) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی : ٤٣٣٦،

[3]) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورة المائدة: ٣٠٤٨،

[4]) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی : ٤٣٣٧،

لکه څنګه چه پورته نازل شو. دې باره کښې نور هم ډير احاديث دي، هغې نه څه واورئ. حضرت جابر ﷺ والا حديث مبارك خود آيت ﴿لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ﴾ تفسير کښې تير شوې دې. ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ الخ. تفسير کښې به د ابوبکرصديق ﷺ اوابوثعلبه ﷺ احاديث راشي انشاء الله.

د نهي عن المنکر پرېخودو انجام:- مسند احمد او ترمذي کښې دي چه يا خو تاسو د نيکئ او ښيګړې حکم کوئ اود بدئ نه منع کوئ يا به الله ﷻ تاسو باندې خپل طرفنه عذاب نازل کړي، بيا به تاسو هغه نه د عاګانې غواړئ او هغه به نه قبليږي.([1])

د نهي عن المنکر درې درجې:- ابن ماجه کښې دي چه د نيکئ حکم کوئ او بدئ نه منع کوئ ددې نه مخکښې چه ستاسو دعاګانې قبليدونه مخکښې بندې شي.([2]) صحيح حديث مبارك کښې دي چه تاسوکښې څوك د شريعت نه خلاف کار اوګوري نو په ده فرض دي چه هغه خپل لاس سره منع کړي او که د دې طاقت ئې نه وي نوخولې سره دې منع کړي، که ددې طاقت ئې هم نه وي نو زړه سره دې بد اوګڼړي او دا ډيرضعيف ايمان دې([3]) (مسلم).

د عذاب عموميت:-مسنداحمد کښې دي چه الله ﷻ خاصو خلقو د ګناهونو په وجه عام خلق په عذاب کښې نه اچوي ليکن په هغه وخت کښې چه بدئ په دوی کښې خورې شي.اوهغوئ ددې نه باوجود قدرت نه انکار نه کوي.په هغه وخت کښې الله ﷻ ټول خلق په عذاب کښې ګرفتاروي([4]).

ابوداود کښې دي چه په کوم ځائې کښې دالله ﷻ ګناهونه شروع شي، څوك چه هلته وي او د هغه خلاف شرع کارونونه ډډه کوي.

د مبلغ او غيرمبلغ مثالونه:- يو روايت کښې دي چه څوك د دې انکارکوي د هغوئ مثال دهغه چا پشان دې چه هلته حاضر نه وي او چې څوک په دې ګناهونو راضي وي. اګرچې هلته موجود نه وي د هغوئ مثال دهغه چا پشان دې چه هلته حاضر وي ([5])ابوداود کښې دي چه د خلقو عذرونه ترکومې پورې ختم شوې نه وي هغوئ به نه هلاکيږي ([6])ابن ماجه کښې دي چه نبي کريم ﷺ خپله خطبه کښې اوفرمائيل چه خبردار هيڅوك دې د حق خبرې نه منع نه کوي. د دې حديث بيانولو نه پس حضرت ابوسعيد خدري ﷺ په ژړا شو او وې فرمائيل افسوس په داسې موقعو باندې د خلقو هيبت مونږ اومنلو([7]).

افضل جهاد:- ابوداود ،ترمذي،او ابن ماجه کښې دي چه افضل جهاد د ظالم بادشاه مخامخ حق خبره کول دي([8]).

ابن ماجه کښې دي چه جمره اولي سره د نبي کريم ﷺ مخکښې يو سړې راغلو او د نبي کريم ﷺ نه ئې سوال اوکړو چه د ټولو نه افضل جهاد کوم يو دې.نبي کريم ﷺ خاموش وو.بيا نبي کريم ﷺ جمره ثانيه ته راغلل نو هغه سړي بيا هغه سوال اوکړو. خوبيا هم نبي کريم ﷺ خاموش وو. هرکله چه جمره عقبه باندې کاڼړې ويشتل او په سورلئ باندې د سوريدو نو تپوس ئې اوکړو چه هغه تپوس کولو والا

---

[1]) احمد: ۳۷۷/۵، ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی الامر بالمعروف والنهی عن المنکر : ۲۱۶۹، وهو حسن.

[2]) ابن ماجه کتاب الفتن باب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر :۴۰۰۴، وهو حسن احمد: ۱۵۹/۶.

[3]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان کون النهی عن المنکر من الایمان : ۴۹، ابوداود: ۱۱۴۰، ترمذی: ۲۱۷۲، ابن ماجه: ۱۲۷۵، احمد: ۱۰/۳ ابن حبا: ۳۰۶.

[4]) احمد: ۱۹۲/۴ ،الزهد: ۱۳۵۲، المعجم الکبیر: ۳۴۴.

[5]) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی عن المنکر : ۴۳۴۵، وسنده حسن.

[6]) ابوداود حواله سابق. ۴۳۴۷، وسنده حسن.

[7]) ترمذی: کتاب الفتن باب ماخبر النبی ﷺ ۲۱۹۱، مطولا.ابن ماجه: ۴۰۰۷، حاکم: ۵۰۶/۴، مسند الطیالسی : ۲۱۵۶.

[8]) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهی : ۴۳۳۷، وهوحسن ابن ماجه: ۴۰۱۱.

چرته دې ؟ هغه سړي اونيل چه يارسول الله ﷺ ا ځه حاضر يم.نو نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه د ظالم مخكښې حق خبره كول افضل جهاد دې (١).

خپله بې عزتي كول:- ابن ماجه كښې دي چه تاسوكښې هيچا ته نه دي پكار چه خپله بې عزتي اوكړي. خلقو تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ هغه څنگه ؟ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه خلاف شرع كار اوگوري اودې ځه او نه وائي.د قيامت په ورځ به د ده نه تپوس كيږي چه په فلانئ موقع ته ولې خاموش وې ؟ دې به جواب وركړي چه د خلقودويرې د لاسه.الله ﷺ به اوفرمائي چه ځه د ټولونه زيات حقدار ووم چه ځمانه دې ويريره كړې وې (٢).

يوروايت كښې دي چه كله الله ﷺ د ده د خپل طرف نه د جواب تلقين اوكړي نو به اووائي چه ستانه خما اميد وو (چې ته به راته په دې نه منع كولو عذاب رانكړې) اود خلقو نه ويريدم(٣)مسند احمد كښې دي چه مسلمانان دپاره خپل ځان په خپله ذليل كول نه دي پكار. خلقو تپوس اوكړو چه څنگه ؟ وې فرمائيل هغه تكليفونه په خپل سر اخستل چه دكومو د برداشت طاقت ئې نه وي.(٤)

امربالمعروف كله پريخودې شي؟:-ابن ماجه كښې دي چه نبي كريم ﷺ نه سوال اوشو چه امر بالمعروف او نهي عن المنكر كله پرېښودې شي ؟ نبي كريم ﷺ اوفرمائيل چه په هغه وخت كښې چه كله په تاسو كښې هغه څيز ظاهرشي كوم چې ستاسونه مخكښې خلقو كښې ظاهر شوي وو. مونږ تپوس اوكړو چه هغه څه څيز وو؟وې فرمائيل ① چه دكمينه سړي سلطنت چلوي ② په لويو سړو كښې بدكاري راشي، ③ رذيلانو كښې علم راشي.حضرت زيد رحمه الله وائي چه په رذيلانو كښې د علم راتلو نه مراد فاسقانوكښې علم راتلل دي (٥)ددې حديث مبارك شاهد ابوثعلبه رضي الله عنه والا حديث مبارك دې چه ددې آيت ﴿لايضركم﴾ تفسير كښې به راشي انشاء الله.

تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۞

د منافقانو كافرانو سره دوستي:- بيا فرمائي چه ته اكثر منافقان اوگورې چه هغوئ به كافرانو سره دوستئ كوي،د هغوئ ددې فعل په وجه يعني مسلمانانو سره د دوستئ پرېښودو او كافرانو سره د دوستئ كولو په وجه هغوئ ځان دپاره خرابه ذخيره جمع كوي.هم په دې وجه به ددوي په زړونوكښې نفاق پيدا شي. اوپه دې وجه به په دوی باندې دالله ﷺ عذاب نازل شي. او په قيامت كښې د دائمي عذاب بيان هم مخكښې راغې.

د زنا شپږ خرابئ:- ابن ابي حاتم كښې دي چه ائې مسلمانانو اد زناكارئي نه ځان اوساتئي دې سره شپږ خرابئ راځي.درې دنياكښې اودرې آخرت كښې.(ددنيا درې دادي)① دې سره دعزت او وقار رونق او تازگي لاړه شي.② دې سره فقر او فاقه راځي.③ دې سره عمر كميږي. دآخرت درې خرابئ دا دي.① دالله ﷺ غضب ② د حساب اوكتاب سختي اوبرائي ③ د جهنم خلود.بيا نبي كريم ﷺ دا آخري جمله تلاوت اوفرمائيله.(٦) دا حديث ضعيف دې والله اعلم.

قوله تعالى: وَلَوْ كَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ

---

(١) ابن ماجه كتاب الفتن باب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر: ٤٠١٢، وسنده حسن.
(٢) ابن ماجه كتاب الفتن،باب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر : ٤٠٠٨.
(٣) ابن ماجه كتاب الفتن ،قوله تعالى (ياايهاالذين امنوا عليكم انفسكم) ٤٠١٧.
(٤) احمد: ٤٠٥/٥، ترمذي كتاب الفتن وسنده حسن باب لايعترض من البلاء لايطيق : ٢٢٥٤. ابن ماجه: ٤٠١٦.
(٥) ابن ماجه كتاب الفتن ،قوله تعالى (ياايهاالذين امنوا عليكم انفسكم) ٤٠١٥. وسنده حسن.
(٦) شعب الايمان : ٥٤٧٥، حلية الاولياء :١١١/٤، الموضوعات: ١٠٧/٣.

بیا فرمائی که دې خلقو په الله تعالی، د هغه په رسول ﷺ او په قران پاك پوره پوره ایمان راوړې وی نو بالکل به ئې کافرو سره دوستی نه کولې او چپ په چپ به وو او دې خلقو سره به ئې میل جول نه ساتلو او نه به ئې ربښتونی مسلمانانو سره دښمنئ ساتله. اصل خبره دا ده چه په دوی کښې اکثر خلق فاسقان دی یعنی الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ اطاعت نه خارج شوی دی. د هغه د وحی اود هغه د پاك کلام دآیتونو مخالف شوی دی .

لَتَجِدَنَّ	اَشَدَّ النَّاسِ	عَدَاوَةً	لِّلَّذِيْنَ	اٰمَنُوا
خامخا به تهٔ بیا مومې	زیات سخت خلقو نه	په دشمنی کښې	دهغه کسانو سره	چې ایمان ئې راوړې دې

تهٔ به مسلمانانو سره په دشمنئ کولو کښې د ټولونه زیات ....

الْيَهُوْدَ	وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ	وَلَتَجِدَنَّ	اَقْرَبَهُمْ
یهودیان	او(بل) هغه کسان چې مشرکان دی	اوخامخا به تهٔ بیا مومې	د ټولو نه زیات نزدې

یهودیان او مشرکان بیامومې .... اومسلمانانو سره په دوستئ

مَّوَدَّةً	لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا	الَّذِيْنَ	قَالُوْا	اِنَّا
په محبت کښې	دهغه کسانو سره چې ایمان ئې راوړې دې	هغه کسان	چې وائی	بیشکه مونږه

ساتلو کښې به د ټولو نه نزدې هغه کسان مومې چې ځان ته ....

نَصٰرٰى ؕ	ذٰلِكَ	بِاَنَّ	مِنْهُمْ	قِسِّيْسِيْنَ
نصاری یو	دا	په دې وجه	چې بیشکه ځینی دهغوئ نه	عبادت گزاره عالمان دی

نصاری وائی ځکه چې په دوئ کښې عالمان

وَرُهْبَانًا	وَّاَنَّهُمْ	لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾
اودنیا پریښنی فقیران دی	اوبیشکه هغوئ	تکبر لوئی اوغرورنهٔ کوی

اودرویشان موجود دی .... اودوئ تکبر نهٔ کوی

د نجاشی او د هغه د ملګرو بیان:- دا ایت مبارك اودې نه پس څلور ایتونه د نجاشی اود هغه د ملګرو باره کښې نازل شوی دی. هرکله چه حبشه کښې د هغه مخکښې حضرت جعفر طیار بن ابی طالب رضی الله عنه قران پاك اولوستلو نودهغه د سترګو نه اوښکې روانې شوې. او دومره ئې اوژړل چه د هغوئ ږیرې لمدې شوې. خو دا یاد ساتئ چه دا آیتونه په مدینه منوره کښې نازل شوی دی. اود حضرت جعفر رضی الله عنه دا واقعه د هجرت نه مخکښې ده. دا هم مروی دی چه دا آیتونه د هغه وفد باره کښې نازل شوی دی چه کوم وفد نجاشئ نبی کریم ﷺ طرفته رالیږلې وو چه تاسو هغوئ سره ملاقات اوکړئی اود نبی کریم ﷺ صفات او حالات معلوم کړئی. اود نبی کریم ﷺ کلام واورئی. هرکله چه دوی راغلل او نبی کریم ﷺ سره ملاؤ شو اود نبی کریم ﷺ د ژبې مبارکې نه ئې دا کلام واوریدو نو د هغوئ زړونه نرم شو او ډیر زیات ئې اوژړل. اواسلام ئې قبول کړو. اوچه واپس شو نو نجاشی ته ئې ټول حالات اووئیل (١). نجاشی خپل سلطنت پریښود اونبی کریم ﷺ طرفته ئې هجرت اوکړو خو په لاره کښې وفات شو. خو صحیح روایاتو نه ثابت دی چه هغه په حبشه کښې خپل سلطنت کښې وفات شوې وو. د هغه د وفات په

(١) الطبرانی : ١٠/٥٠٠.

ورځ نبي کريم ﷺ صحابه کرام ﷺ ته د هغه د وفات خبر ورکړې وو. او د هغه غائبانه د جنازې مونځ ئې کړې وو (۱).

د دې کسانو شمار بعضو روايتونو کښې دی چه په دې وفدکښې څو اووه (۷) عالمان وو او پنځه زاهدان ووا، يا پنځه عالمان او اووه زاهدان وو. بعضې وائي چه دا ټول پنځوس کسان وو. او ونيلې شوي دي چه د شپيتونه لږ زيات وو. يو قول کښې دا هم دی چه دا اويا کسان وو. والله اعلم. حضرت عطاء رحمه الله فرمائي چه د څلور صفتونه په دې آيت مبارك کښې بيان شوي دی هغه اهل حبشه وو. هرکله چه مسلمانان مهاجرين دوی ته اورسيدل نو دوی ټول مسلمانان شوی وو (۲) حضرت قتاده رحمه الله فرمائي دوی مخکښې په دين عيسوی قائم وو. ليکن هرکله چه هغوئ مسلمانان اوکتل اوقران پاك ئې واوريدو نو مسلمانان شول.

دابن جرير فيصله دا ټول اقوال صحيح کوی او فرمائي چه دا آيتونه د هغه خلقو باره کښې نازل شوی دی چه په څه کښې دا اوصاف وی. که هغه د حبشې وی يا دبل چرته وی. ديهوديانو چه د مسلمانانو سره کومه دښمنی ده د هغې وجه دا ده چه په هغوئ کښې دسرکشئ او انکار ماده زياته ده. او په قصد به ئې کولو. اوضد نه به په ناحق ولاړ وو. د حق مقابله کښې کلك ولاړ دی. حق پرستو ته په سپک نظر کوری اوهغوئ سره کينه او بغض ساتی. د علم رڼا دوی سره نشته دې. د علماء تعداد په دوی کښې ډيرکم دې. اودعلم او ذی علم وقعت د دوی په زړونو کښې نشته. هم دا وجه وه. چه دوی ډير نبيان قتل کړی وو. اودحضرت محمد ﷺ د قتل کولو اراده ئې هم کړئ وه. اويو ځل نه بلکه باربار ئې نبی کريم ﷺ ته زهر ورکړل. په نبی کريم ﷺ ئې جادو اوکړو او د خپل ځان په شان باطل خلق ئې خپل ځان سره يوځائې کړل په نبی کريم ﷺ باندې ئې حمله اوکړه. ليکن الله ﷻ هرځل هغوئ نامراد اوناکام کړل

د يهوديانو مسلمانانو سره دشمنی: - ابن مردويه کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه کله به هم يو يهودی يو مسلمان يواځې اوليدو نو د هغه په زړه کښې به د هغه دقتل کولو قصد پيدا کيدو. يو بل سند سره هم دا حديث مروی دې ليکن هغه هم ډير غريب دې.

عيسايان مسلمانانو ته د يهودو په نسبت نزدې دی: - خومسلمانانو سره دوستئ کښې ډير نزدې هغه خلق دی چه په خپله نصرانيان دی. دحضرت مسيح ﷺ په رښتيا تابعداردی. دانجيل په اصلی او صحيح طريقه قائم دی، په دوی کښې يوحد پورې مسلمانانو سره اواسلام سره محبت دې، دا په دې وجه چه په دوی کښې نرم دلی ده لکه څنګه چه الله ﷻ ارشاد فرمائيلې دې. ﴿وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً﴾ يعنی کوم خلق چه د حضرت عيسی ﷺ تابعداردی د هغوئ په زړونو کښې مونږ نرمی او رحم اچولې دې. د هغوئ په کتاب کښې حکم دې چه تاسو ته څوک يو مخ څپيړه درکړی نو بل مخ ورته راواړونی. د دوی په شريعت کښې هيڅ جنګ نشته.

مسلمانانو سره دحق پرستو عيسايانو د دوستئ وجه: دلته ددوی د دوستئ وجه دابيانوی چه په دوی کښې خطيبان او واعظان دی. د ﴿قسيس﴾ او ﴿قس﴾ جمع ﴿قسيسين﴾ ده او د ﴿سوس﴾ هم ده ﴿رهبان﴾ د ﴿راهب﴾ جمع ده. راهب عابد ته وائي. دا لفظ مشتق دې درهب نه او د رهب معنی ده ويره اوخوف. لکه څنګه چه د ﴿راکب﴾ جمع ﴿رکبان﴾ ده. او د ﴿فارس﴾ جمع ﴿فرسان﴾ ده. امام ابن جرير رحمه الله فرمائي چه کله ﴿رهبان﴾ د واحد دپاره راځی. نود دې جمع ﴿رهابين﴾ راځی. لکه ﴿قربان﴾ او ﴿قرابين﴾ او ﴿جوزان﴾ او ﴿جوازين﴾ او کله د دې جمع ﴿رهابنة﴾ هم راځی. دعربو شعرونو کښې هم لفظ د ﴿رهبان﴾ واحد دپاره

(۱) صحيح بخاری کتاب الجنائز باب الصفوف علی الجنازة: ۱۳۱۸، صحيح مسلم: ۹۵۱.
(۲) الطبران: ۵۰۱/۱۰.

راغلې دي. حضرت سلمان ﷛ ته یو سړي ﴿قسیسین ورهبانا﴾ وائی اوددې معنی دریافت کوی نو هغهٔ ورته فرمانی چه ﴿قسیسین﴾ په خانقاهونو او غیرآباد خایونو کښې پریږده، ما ته نبی کریم ﷺ ﴿صدیقین و رهبانا﴾ وئیلی دی ([1]) (بزار وابن مردویه) الغرض ددوی درې اوصاف بیان شو. په دوی کښې د علماء کرامو کیدل، د عابدانو کیدل، په دوی کښې تواضع او عاجزی.

(الحمد لله) د تفسیر ابن کثیر شپږمې پارې ترجمه ختمه شوه.

وَإِذَا سَمِعُوا مَآ أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ

او کله چی | واوری هغوئ | هغه کلام | چی نازل شوې دې | رسول ته | ته وینی | سترګې دهغوئ

اوچې کله هغه کلام واوری چې پیغمبر ته نازل شوې دې | ....نو ته وینې چه ددوئ سترګې

تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُولُونَ رَبَّنَآ

چې بهیږی | داوښکو نه | په وجه ددې | چې پیژندلې دې هغوئ | حق | وایئ هغوئ | اې ربه زمونږه

داوښکو نه ډکې شی | خکه چې حق خبره ئې پیژندلې ده (چه قرآن دې) | ....وائی چې ائې ربه! زمونږه

ءَامَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّٰهِدِينَ ۝٨٣ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ

ایمان راوړې دې مونږه | نواولیکهٔ مونږه | دګواهی کونکوسره | اوڅه شوی دی په مونږ | چې ایمان به نهٔ راوړومونږ

مونږ ایمان راوړې دې | نومونږ په ګواهی کونکو کښې شمیر کړه | او آخر مونږ ولې ایمان نه راوړو

بِاللَّهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا

په الله باندې | اوپه هغې څه | چې راغلې دې مونږ ته | چه حق دې | اوحال دا چې طمع لرو | چې داخل به کړی مونږ

په الله ﷻ باندې او چې کوم حق مونږ ته راغلې هغه ولې نه منو! هرکله چې دا طمع ساتو

رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّٰلِحِينَ ۝٨٤ فَأَثَٰبَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا

رب زمونږ | دنیکانو خلقو سره | نوورکړه بدله هغوئ ته | الله | په سبب دهغه | چې وئیلی وو هغوئ

چې الله ﷻ به مونږ دنیکانو په ډله کښې شامل کړی | ....ددې وینا په وجه به ورته الله ﷻ

جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ

جنتونه | چې بهیږی | لاندې د هغې نه | نهرونه | چې همیشه به وسیږی | په هغې کښې | او دا | بدله ده

داسې باغونه ورکړی | چې دهغې لاندې به ولې بهیږی | او تل ترتله به په هغې اوسیږی | او بیشکه هم دغه

الْمُحْسِنِينَ ۝٨٥ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَآ أُولَٰٓئِكَ

دنیکانو خلقو | اوهغه کسان | چې انکار ئې اوکړو | اودروغ ئې اوګنړل | آیتونه زمونږه | دغه کسان

دنیکانوبدله ده | اوچا چې انکار اوکړو اوزمونږ آیتونه ئې دروغ اوګنړل | ....نوهم دغه خلق

[1]) مجمع الزوائد: ۱۷/۷، طبرانی: ٦۱۷۵، هثیمی وائی چې دې روایت کښې یحیی بن عبدالحمید الحمانی او نصیر بن زیاد ضیعف راویان دی. اوګورئی (مجمع الزوائد حواله بالا).

أَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ۝
خاوندان | ددوزخ دی |
دوزخيان دی

قوله تعالى: وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ

اهل ايمان چه كله قرآن اورى نو د هغوى زړونه نرم كيږى :- اوچه كله به هغوى په رسول الله ﷺ باندې نازل شوې وحي اورى نو ته به هغوى ته ګورې چه سترګې به ئې د اوښكونه ډكې وى. ځكه چه هغوى بشارت پيژندلې دې چه د محمد ﷺ د بعثت سره متعلق هغوى په خپلو كتابونوتورات او انجيل كښې كتلې وه. نو هغوى اوئيل چه اې ربه مونږ په محمدﷺ باندې ايمان راوړې دې مونږ هم په هغه ټولګى كښې شامل كړه چا چه ګواهى وركړې او ايمان ئې راوړې دې. عبدالله بن زبيرﷺ وائى چه دا آيت د نجاشي اوهغه دملګرو متعلق نازل شوې حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى ﴿مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ۝﴾ نه حضرت محمدﷺ اودهغه امت مراد دې. چا چه د خپل نبى د پاره ګواهى وركړې ده چه نبى د تبليغ حق ادا كړې دې اود رسول الله ﷺ ئې هم ګواهى وركړې ده چه هغه د تبليغ فرضه ادا كړې ده.(١) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى چه ﴿تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ نه هغه كرونده ګرى مراد دى كوم چه حضرت جعفرﷺ بن ابى طالب سره د حبشه نه راغلى وو او چه كله رسول الله ﷺ قرآن واورولو نو هغوى ايمان راوړلو او د هغوى په سترګوكښې اوښكې راغلې. رسول الله ﷺ هغوى ته اوفرمائيل چه كله تاسو خپل وطن ته لاړشئى نو واپس به خپل مذهب ته خو نه اوړئى؟(٢) هغوى وئيل چه مونږ به د دې خپل دين چرې هم نه اوړو. نو الله ﷻ د هغوى دا وينا داسې بيان اوفرمائيله﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ۝﴾ يعنى آخر مونږ ولې ايمان راونړو په الله ﷻباندې اود هغه په وحى باندې . زمونږ بالكل خواهش دې چه زمونږ رب مونږ د صالحينو په قوم كښې داخل كړى. دا نصارى خلق وو د چا ذكر چه الله ﷻداسې فرمائيلې دې. چه په اهل كتابو كښې داسې خلق هم شته چه د دې نه وړاندې ئې هم په انجيل ايمان راوړې وو او چه كله به قرآن په هغوى باندې تلاوت كولې شو نووئيلې به ئې چه دا د الله ﷻد طرف نه حق دې. مونږ خود اول نه مسلمانان يو(٣) په دې وجه دلته الله ﷻ فرمائى چه د دوى د دې اعتراف په سبب به دوى له جنتونه وركولې شى. په كوم كښې چه به د اوبو چينې بهيږى، دا د هغوى د ايمان او تصديق صله او بدله ده. هغوى به په دې جنتونو كښې د هميشه د پاره وى د هغه ځاىٔ نه به د يو ساعت د پاره نه اوځى. د حق اتباع كونكو هم دغه بدله ده.ځنګه چه هم هغوى وى او چرته چه هم وى او يا چا سره هم چه وى هغوى د دې بدلې حقدار دى. دې نه پس د بدبختانو خبر وركولې شى چاچه كفر كړې او زمونږ آياتونه ئې دروغ ګڼړلى هغه ټول دوزخيان دى.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لَا تُحَرِّمُوْا	طَيِّبٰتِ	مَآ
اې هغه كسانو | چې ايمان مو راوړې دى | مۀ حراموئ تاسو | پاك ځيزونه | هغه				
ائې دايمان خاوندانو الله ﷻ چې ستاسودپاره كوم پاكيزه ځيزونه حلال كړى دى |				

(١) حاكم : ٣١٣/٢، وصححه الحاكم

(٢) المعجم الكبير : ١٢٤٥٥،

(٣) ٢٨ القصص : ٥٢، ٥٣.

اَحَلَّ اللّٰهُ | لَكُمْ | وَلَا تَعْتَدُوْاؕ | اِنَّ اللّٰهَ | لَا يُحِبُّ | الْمُعْتَدِيْنَ۝
چی حلال کړی دی الله|ستاسو دپاره|اومهٔ اوړئ دحد نه|بیشکه چی الله|نهٔ خوښوی|دحد نه اوړیدونکی
هغه په ځان مه حراموئ او د حد نه بهر مه اوځئ بیشکه زیاتی خور خلق د الله ﷻ نه دی خوښ

وَكُلُوْا | مِمَّا | رَزَقَكُمُ اللّٰهُ | حَلٰلًا طَيِّبًاص | وَّاتَّقُوا | اللّٰهَ | الَّذِيْٓ
اوخورئ| دهغې رزق نه|چی درکړې دې تاسو ته الله|حلال پاك|اوځان ساتئ دنافرمانئ| دالله نه | هغه
اوالله ﷻ چې تاسوته کوم پاك ځيزونه درکړی هغې نه خورئ| اودهغه اللهﷻ نه ويريږئ په کوم چه

اَنْتُمْ | بِهٖ | مُؤْمِنُوْنَ۝
چی تاسو| په هغه| ایمان لرونکی یئ |
تاسوایمان راوړې دې|

قوله تعالی:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ

دخپل طرف نه يوځيزحلال ياحرام کولو ممانعت:- د حضرت ابن عباس ؓ نه روايت دې چه دا آيت د نبیﷺ صحابه کرام په يوه ډله کښې نازل شوهغوی وئيلې وو چه مونږ خپل اندامونه پريکوو او ترك شهوت کول غواړو او داسې د راهبانو غوندې به اخواديخوا ګرځو او د دنيا نه به بالکل بې پرواه شو. نبی کريم ﷺ ته چه کله دا خبر اورسيدلو نو هغوی ئې راوغوښتل او تپوس ئې ترې اوکړو چه تاسو داسې وئيلی دی نو هغوی اووئيل چه او زمونږ داسې اراده ده. نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه ګورئې زه روژه هم ساتم او نه ئې افطار کوم. د شپې مونځ هم کوم او اوده کيږم هم، ښځو سره نکاح هم کوم او راهب جوړشوې هم نه ګرځم، څوك چه زما په طريقه روان شو هم هغه زما نه دې او څوك چه زما طريقه اختيار نه کړی هغه زمانه نه دې.(1)

درهبانيت اختيارولو اراده ښکاره کول:-حضرت عائشه رضی الله عنها نه روايت دې چه بعض صحابه کرامو د رسول الله ﷺ دکورنی پټ عملونو باره کښې د بعض بيبيانو نه د څه سوالونو تپوس اوکړو(نود حضرت ﷺ د شپې ورځې د عبادت حال به ور معلوم شوې وی) نو په هغوی کښې يو کس اووئيل چه د نن نه به غوښه نه خورم، چا وئيل چه زه به کله هم ښځې ته نزدې نه شم، چا وئيل په زمکه به خاورو کښې اوده کيږم چرې به هم په بستره اوده نه شم. دا خبر حضورﷺ ته اوشو نو هغوی ﷺ اوفرمائيل چه په دې خلقو څه چل شوې؟ څوك دا وائی څوك هغه وائی. زه خو روژه نيسم اوافطار هم کوم، اوده کيږم هم او مونځ هم کوم. غوښه هم خورم اونکاح هم کوم. څوك چه زما د طريقې نه اخوا شو هغه زما نه نه دې(2)د حضرت ابن عباس ؓ نه روايت دې چه يو سړې حضور ﷺ له راغلو او وئې وئيل چه زه کله غوښه خورم نو ډير زيات شهوت راپيدا کيږی په دې وجه ما په خپل ځان غوښه حرامه کړه، نو دا آيت نازل شو د ايمان خاوندانو د الله ﷻ حلال کړې شوی ځيزونه په ځان مه حرامه وئی.

دځان خصی کولو اجازت غوښتل:(3)حضرت عبدالله بن مسعود ؓ فرمائی چه مونږ نبی کريم ﷺ سره په جنګ کښې د اوږدې مودې راسې وو او مونږ سره ښځې نه وې. کله چه مونږ ته اوسيدل ګران معلوم

---

(1) الطبری : ۵۱۸/۱۰ بدون الاية.

(2) صحيح بخاری کتاب النکاح باب الترغيب فی النکاح : ۵۰۶۳، صحيح مسلم: ۱۴۰۱، احمد: ۲۴۱/۳، ابن حبان: ۱۴.

(3) ترمذی کتاب تفسير القران ،ومن سورة المائدة : ۳۰۵۴، .

شول نوموئږ دحضور ﷺ نه تپوس اوکړو چه ایا موئږ خانونه خصیان کړو چه هډو خواهش مو نه پیدا کیږی نوهغوی ﷺ موئږ منع کړلو او موئږ ته ئې د یوې کپړې یا یوې جوړې په عوض د یو موقتی نکاح اجازت راکړو، بیا حضرت عبدالله ﷺ دا آیت تلاوت کړو اې د ایمان خاوندانو د الله ﷻ حلال کړې شوی څیزونه په ځان مه حرامه وئی[1]خو داواقعه د نکاح متعه دحرام ګرځولو نه وړاندې ده.والله اعلم.

دکهیر خوړولونه قسم کول:-حضرت عبدالله بن مسعودﷺ له د یوځ شوې کهیر تحفه راغله. خلق یوځایْ کیناستل او خوراك ئې کولو نو یو سړې د مجلس نه اخوا شو. حضرت عبدالله ﷺ اوفرمائیل راشه اوخوره نو هغه ونیل چه زما خو د دې د خوړلو نه قسم کړې. هغوی اوفرمائیل راشه اوخوره قسم مات کړه او کفاره ورکړه، بیائې دا آیت تلاوت کړو. [2]

دملیمه دمیلمستیا خیال ساتل:- وائی چه عبدالله بن رواحهﷺ یو میلمه ته دعوت ورکړو لیکن د حضور ﷺ په مجلس کښې د حصاریدو په وجه ناوخته شو. کور ته چه راغلونو معلومه شوه چه په میلمه ئې انتظارکړې دې او خوراك ئې پرې نه دې خوړلې نو ښځې ته غصه شو او وئی ونیل زما د پاره تامیلمه اوږې اوساتلو په ماباندې نن خوراك حرام دې. ښځې ونیل چه په ما باندې هم حرام دې زه ئې هم نه خورم. میلمه چه دا اوکتل نو هغه ونیل چه په ما باندې هم حرام دې زه ئې هم نن نه خورم. حضرت عبدالله ﷺ چه دا اوکتل نو ډیر پریشانه شو او بیائې لاس وروړاندې کړو او خوراك ئې شروع کړو، او وئی فرمائیل چه بسم الله اووائې او تیول شروع کړئې. دا خبر حضرت ﷺ ته اورسیدو نو دا آیت نازل شو. دا حدیث اثر منقطع ګڼړلې شی.صحیح بخاری کښې هغه حدیث کوم کښې چه د صدیق اکبرﷺ واقعه اود هغه د میلمه ذکر دې هغه هم د دې په شان ده [3].

د جائز څیز حرامولو نه پس د هغې په خوراک د کفارې د وجوب حکم:- ① دحلالو حرامول او د حرامو حلاول هم یو قسم له قسم دې. هغه او دا دواړه قصې د دې خبرې دلیل دې ځکه چه د امام شافعیؒ وغیره علماؤ مسلك دې چه چا په خپل ځان باندې یو لباس خوراك یا ښځه پریخودل او یا څه څیز حرام کړو نو هغه حرامیږی نه اونه د هغې کفاره شته، ځکه چه الله ﷻ اوفرمائیل د الله ﷻ حلال کړې شوې څیز په خپل ځان به مه حرامه وئې. هم دغه خو وجه ده چه چا په خپل ځان باندې غوښه حرامه کړې وه هغه ته نبی اکرم ﷺ د کفارې ورکولو حکم نه وو ورکړې. ② خو امام احمد بن حنبلؒ فرمائی چه چا په ځان باندې خوراك لباس یا څه بل څه څیز حرام کړونود قسم کفاره به ادا کوی. ځکه چه کله یو سړې د قسم په ذریعه د یو څیز پریخودل په ځان لازم کړل نو چه څنګه د قسم کفاره لازم راځی دغه شان به بغیرد قسم نه د مجرد تحریم نه هم غیرلازم ته لازم ګرځولو په وجه د ده نیول پکار دی چه د کفارې په صورت کښې کیدی شی. حضرت ابن عباس ﷺ هم داسې فتوی ورکړې ده. هغوی فرمائی چه د الله ﷻ د قول نه هم دا معلومیږی. ﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ﴾ او وې فرمائیل ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾ یعنی اې نبی د خپلو بیبیانو د خوشحالولو دپاره الله ﷻ چه کوم څیزونه په تاباندې حلال کړی دی هغه ولې په خپل ځان باندې حرام کوې. الله ﷻ غفور او رحیم دې.

د حلال څیز نه قسم ماتول او د قسم کفاره ورکول دی

---

[1] صحیح بخاری کتاب التفسیر : باب ﴿ یایهاالذین امنوا لاتحرموا طیبات ماحل الله لکم﴾ : ۴۶۱۵. صحیح مسلم. ۱۴۰۴. بیهقی : ۷۹/۷. ابن حبان : ۴۱۴۱.

[2] حاکم : ۳۱۳/۲.

[3] صحیح بخاری کتاب الادب باب مایکره من الغضب والجزع عند الضعیف : ۶۱۴۰. صحیح مسلم: ۲۰۵۷.

مسلک حنفي:- داحنافو په نيز د حلال څيز نه قسم خوړلو نه پس په ده باندې د قسم ماتول واجب دي او چې قسم مات کړي نو د قسم کفاره به ورکوي (معارف القرآن ۴۹۹/۸)۔

بيا فرمائي چه الله ﷻ په تاسو باندې فرض کوي چه خپل قسمونه مات کړئ. دلته د پورته ذکر شوي آيت ذکر کولو نه پس د قسم د کفارې ذکر اوفرمائيلو. د دې نه دا خبره ثابته شوه چه د يمين يعنې قسم ذکر نه هم وي او په خپل ځان ئې حرام کړي وي نو بيا هم د کفارې حقدار کيدو کښې په منزله د قسم دې. والله اعلم. د مجاهد رحمه الله نه روايت دې چه بزرګان صحابه لکه عثمان بن مظعون رضی الله عنه او عبدالله بن عمر رضی الله عنه اراده اوکړه چه ترک دنيا اوکړي. ځانونه خصيان کړي او د تاټ نه علاوه بل هيڅ وانه غوندي، نو مذکوره آيت نازل شو، د کوم په آخر کښې چه داسې اوفرمائيل چه په الله ﷻ باندې مو ايمان راوړې نود هغه نه اوويريږئ.

د حضرت عکرمه رضی الله عنه نه روايت دې چه عثمان بن مظعون رضی الله عنه او علي رضی الله عنه بن ابي طالب، ابن مسعود رضی الله عنه، مقداد بن اسود رضی الله عنه، سالم مولي ابوحذيفه رضی الله عنه، دوی د ترک دنيا اراده اوکړه: په کورونوکښې کيناستل، ښځې پريخودې، ټاټونه ئې واغوستل، د خوراک څښاک ټول ښه ښه څيزونه ئې په خپل ځان حرام کړل. د بني اسرائيلو د راهبانوغوندې خوراک څښاک ئې اختيار کړو، د خصي کيدو اراده ئې اوکړه، اتفاق ئې اوکړو چه ټوله شپه به مونځونه کوو، ټوله ورځ به روژې ساتو، نو دا آيت نازل شو چه د الله ﷻ پاک څيزونه په خپل ځان مه حرام کوئ، د حدنه مه وړاندې کيږئ، مونږ داسې خلق هيڅ کله نه خوښوو، دا د مسلمانانو طريقه نه ده چه د ښځو نه جدا اوسيدل، ښه خوراک څښاک او ښه لباس پريخودل، ټوله شپه ويښيدل، ټوله ورځ روژه نيول، خصي کيدل دا ټول غلطې طريقې دې. حضور ﷺ اوفرمائيل چه په تاسو باندې ستاسو د نفس هم حق دې. کله نفلي روژه ساته اوکله مه ساتئ، کله مونځ کوه او کله اوده کيږه، که زمونږ دا طريقه دې پريخوده نو زمونږ نه نه ئې. دې اوريدو سره ټولو اووئيل اې الله مونږ د دې خپلو ارادو نه بچ کړې او د وحي د اتباع توفيق راکړې.

نبي کريم ﷺ يو وخت کښې تذکير او تنبيه کولو سره پاسيدو او صرف د الله ﷻ د عذاب نه ئې ويرول اوکړه نو د نبي کريم ﷺ په صحابه کرامو کښې لس کسان وو چه په هغې کښې حضرت علي رضی الله عنه هم وو. عثمان بن مظعون رضی الله عنه هم وو. وئې وئيل که چرې نصارى او راهبان په خپل ځان باندې عيش او آرام په خپل ځان حرام کولې شي نومونږ خود هغوی نه د دې زيات حقدار يو. بعض خلقو په ځان غوښه او چربي حرام کړه، بعض خوب او بعضې ښځې حرام کړې. ابن مظعون رضی الله عنه په خپل ځان باندې ښځه حرام کړې وه، نه به دې کورته تلو او نه به ئې بي بي ده ته راتله. اوس د هغه بي بي حضرت عائشه صديقه رضي‌الله عنها ته راغله. حضرت عائشه صديقه رضي‌الله عنها سره د نبي کريم ﷺ نورې بيبيانې هم ناستې وې. حضرت عائشه صديقه رضي‌الله عنها تپوس اوکړو اې حولاء دا په تا څه چل شوې چه د مخ رنګ دې زيړ دې. نه ګمنزه شته او نه دې کمسئ کړې دی ، نه دې تيل مخلې دی اونه د عطر لګولې دی ؟ نو هغې وئيل چه ګمنز او تيل کولو باندې به څه اوکړم، زما خاوند نه په ما راپريوزي او نه زما نه لره شان کېږا اوچتوي. ټولو چه دا خبره واوريده نو په خندا شوې. په دې کښې رسول الله ﷺ تشريف راوړو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه دا ټولې ولې خاندئ؟ نو هغوی اووئيل اې رسول الله ﷺ دا حولاء داسې وائي. نو هغوی ﷺ عثمان بن مظعون رضی الله عنه راوغوښتو اوورته ئې اوفرمائيل تا څه کړي. هغه وئيل ما دا عيش د الله ﷻ دپاره پريخې دې چه د عبادت د پاره خاص شم بلکه زما خو اراده ده چه خپل ځان خصي کړم. حضور ﷺ اوفرمائيل ستا دې په الله باندې قسم وی چه داسې اونه کړې زر کور او بي‌بي سره ملاوشه. هغه وئيل اې رسول الله ﷺ زما خو روژه ده. حضور ﷺ اوفرمائيل روژه ماته کړه. هغه دا

تولې خبرې پوره کړې. اوس حولاء حضرت عائشه صديقه رضى الله عنها لت راغله. کمنزه، رانجه او عطرلګولې. حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها په خندا کښې تپوس اوکړو حولاء څه چل اوشو هغې ونيل پرون هغه راغلې وو. حضور ﷺ عثمان ﷺ ته فرمائيل داسې هيڅ کله مه کوه دا په دين باندې ډير لوئ زياتې دې. اود قسم د کفارې ادا کولو حکم ئې ورکړو او وئى فرمائيل چه الله ﷻ ستاسو په لغو قسمونونيول نه کوی. اودا ده که قسم مو اوتړلو نو نيول به کوی﴿وَلَا تَعْتَدُوْا﴾ معنى هم احتمال کيدې شى چه مباحات په خپل ځان حراموسره په خپلو نفسونو تنګى مه کوئى. دا هم احتمال دی چه دا مراد وی چه حلال حرام مه جوړوئى اود حلال نه فائده اوچتولو کښې د حد نه زياتې مه کوئى. حلال هم د کفايت مطابق حاصلوئى د ضرورت نه زيات نه. اوفرمائيلې شوی دی چه ﴿كُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا﴾ خورئى څکئى خو په خوراك څښاك کښې د ضرورت نه زيات مه خرچ کوئى. فرمائى چه مؤمن هغه سړې دې چه په خرچ کولو کښې اسراف نه کوی نه بخل کوی، بلکه د اعتدال په لار وی. الله ﷻ نه د افراط اجازت ورکړې نه د تفريط. هم په دې وجه ئې فرمائيلى دى:﴿وَلَا تَعْتَدُوْا﴾ بيائې اوفرمائيل چه په هر حالت کښې حلال او پاك خورئى او په خپلو ټولو امورو کښې د الله ﷻ نه ويريږئى. د هغه د اطاعت او مرضئى اتباع کوئى اود مخالفت او عصيان نه منع شئى.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ

نهٔ نيسى تاسو | الله | په لغوه سره | په قسمونو ستاسو کښى

الله ﷻ تاسو په عبث قسمونو باندې نه نيسى

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ

خو | نيسى تاسو | په هغې سره | چې کلك کړی وی تاسو | قسمونه | نو کفاره دداسې قسم

خو په هغه قسمونونيسى چې کوم تاسو په قصد سره خوړلى وی | نو دداسې قسم ماتولو کفاره داده

اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ

خوراك ورکول دی | لسو | مسکينانو ته | د درميانه درجې | هغه خوراك | چې خوروئ ئې تاسو |

چې لسو مسکينانو ته داسې ډوډۍ ورکړئ | چې کوم درميانه حال خوراک تاسو په خپل

اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ؕ فَمَنْ

په بال بچ خپل باندې | يا جامه اغوستل دی هغوئ ته | يا آزادول دی | د يوغلام | نو هغه څوك |

اهل باندې خوروئ | يا (لسو مسکينانو) ته جامې ورکړئ | يا يومرئ آزاد کړئ | ....نو څوک چې

لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ؕ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا

چې وې نهٔ موندل | نو روژې نيول دی | درې | ورځې | دا | کفاره ده | دقسمونو ستاسو | کله چې

ددې طاقت نه لری | نو هغه دې درې روژې اونيسى | دا ستاسو دقسمونو کفاره ده | .... کله چې

حَلَفْتُمْ ؕ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ

قسم اوخورئ تاسو | اوحفاظت کوئ | دقسمونو خپلوا | دارنګې | بيانوی الله | تاسو ته |

تاسو قسم اوکړئ (اوبيا هغه مات کړئ) | اودخپلو قسمونو حفاظت کوئ | دغه شان الله تاسو ته خپل حکمونه ښائى

آیتِهٖ	لَعَلَّكُمْ	تَشْكُرُوْنَ ﴿٨٩﴾
آیتونه خپل	دپاره ددې چې تاسو	شکر اوباسئ
چې تاسو شکر گزار جوړشئ		

قوله تعالی: ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ﴾

په لغوقسمونو باندې کفاره نشته ﴿لیمین لغو﴾ کوم ته چه د دروغو قسمونه یاد تکیه کلام قسمونه وئیل پکاردی ددې ذکر په سورة بقره کښې تیرشوې، ددې د سردوباره کولو ضرورت نشته. ① داسې قسمونه سرې بغیر د ارادې نه په خپلو خبرو کښې کوی، د الله ﷻ قسم، داد امام شافعی رحمه الله قول دې ② د نورو قول دا دې چه داسې لغو په هزل (توقو) کښې کولې شي یادمعصیت په موقع هم کولې شي ③ د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او امام احمد رحمه الله قول دې چه د گمان غالب په صورت کښې هم اوکړې شي نو هغه به د یمین لغو په تعریف کښې راځی. یا د غصې په وخت کښې یا د هیرې په صورت کښې قسم خوړلې وی ④ اودا هم وئیلې شوی دی چه د خوراك څښاك او لباس د پریخودو متعلق قسم وی نو هم په دې استدلال سره هغه قابل غیرمواخذه دې چه ﴿لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ﴾ خو صحیح خبره دا ده چه بغیرد ارادې نه د ژبې نه کوم قسم راوځی هغه یمین لغو دې قسم اود هغې کفاره ﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ﴾ یعنی که د قسم خوړلو په اراده او نیت ئې قسم خوړلې وی نو الله ﷻ به ئې رانیسی ﴿فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ﴾ یعنی په قصد باندې قسم ماتولو کفاره لسو مسکینانو ته خوراك ورکول چاسره چه د خپل محتاجئی د حاصلولو څه لار نه وی، او درمیانه غوندې خوراك ورکول پکار دی کومه چه تاسو کټئی اوپه خپل عیال باندې خورونی. دا اوسط غذا روټئی او پیئی یا روټئی او ترکاری ده. حضرت ابن عباس رضی الله عنه بیان کړې دې چه بعض خلقو په خپلو بچو باندې د حیثیت نه هم خرا خوراك کوی اوبعض د حیثیت نه هم زیات، په دې وجه الله ﷻ اوفرمائیل چه درمیانه قسم وی نه په هغې کښې تنگی وی اونه په خرچ کښې زیاتې کړې شوې وی. ابن عمر رضی الله عنه فرمائی هغه خوراك روټئی غوښه یا روټئی پیئی، روغن یا سرکه وغیره ده یا روټئی اوکهجورې وغیره دی. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د اوسط نه مراد د خوراك کمې زیاتې دې.

نوعلماؤ دخوراك په مقدارکښې اختلاف کړې دې. حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه سحر او مابنام لسو مسکینانو باندې اوخوړلې شي. محمد بن سیرین رحمه الله وائی چه هم یو وخت کافی دې. یعنی روټئی او غوښه، که غوښه نه وی نو روټئی او روغن یا سرکه او په مړه خیټه اوخوړلې شي. بعض وائی چه هر یو ته نیم صاع غنم یا کهجورې ورکړې شي یعنی تقریباً پنځه پاوه. امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی که غنم وی نو نیم صاع او که نوره غله وی نو یو صاع. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ یو صاع کهجورو کفاره ورکړې وه او هم دغه حکم ئې خلقو ته هم ورکړې وو او که کهجورې نه وی نو نیم صاع غنم.[1] بیاابن عباس رضی الله عنه اوفرمائیل یو مد غنم یعنی ۵۶ تولې سالن سره. ابن عمر رضی الله عنه، زید بن ثابت رضی الله عنه، مجاهد رحمه الله او محمد ابن سیرین رحمه الله وغیره هم دغه مراد اخستې دې.

امام شافعی رحمه الله وئیلې دی چه د قسم په کفاره کښې مقدار مد النبی ﷺ واجب دې یعنی هم دغه شپږ پنځوس تولې غنم لیکن د ترکارئی څه قید نشته. دلته امام شافعی رحمه الله دلیل اخستې دې د نبی اکرم ﷺ د دې حکم نه کوم چه هغوی ﷺ یو سړی ته ورکړې وو د چا نه چه په حالت د رمضان د روژې د جماع

[1] ابن ماجه کتاب الکفارات باب کم یطعم فی الکفارة الیمین: ۲۱۱۲.

عمل شوي وو چه شپیتومسکینانو ته په یو داسې پیماه سره غنم ورکړه کوم کښې چه پنځلس صاع ځائ کړې شي[1] چه هریو ته یویو مُد ملاؤ شي. دابن عمر ﷛ نه مروی دی چه نبی اکرم ﷺ د قسم کفاره یو مد غنم ګرځول. احمدبن حنبل ﷫ وائی چه واجب ډك مدغنم یا دوه مده بغیرد غنمو. والله اعلم.

په کفاره د قسم کښې د غنمو نیم صاع او نور اجناس پوره صاع ورکول دی

مسلک حنفی:- داحنافو مسلک هم دا دې ځنګه چې حافظ ابن کثیر ﷫ ذکر کړې دې یعنی دغنمو نیم صاع چې د موجوده وزن سره پوه کم دوه کلو جوړیږی دومره غنم به ورکړی یا به د دې قیمت په کفاره کښې ورکړی اوکه د غنمونه علاوه بله غله ورکوی نو بیا به پوره یو صاع یعنی درې نیم کلو ورکوی (شاه فیصل غفرله) د الله ﷻ قول دې ﴿ اَوْكِسْوَتُهُمْ ﴾ امام شافعی ﷫ وائی که چرې دې لسو کښې هر یو ته دومره کپړا ورکړې شی چه په کومه د لباس اطلاق کیدې شی نو کافی ده. لکه یو قمیص یوه پاجامه یا یو پټکنی او څادر. د ټوپئی باره کښې اختلاف دې چه صرف ټوپئی کافی ده که نه. بعض وائی جائز ده او دلیل د دې حدیث نه اخلی چه د عمران بن حصین ﷛ نه سوال اوکړې شو نو وئی فرمائیل چه که یوځوسړی ستاسو امیرله راشی اوهغه هریو ته یوه یوه ټوپئی ورپسر کړی نوتاسووائې چه لباس نې ورکړو.نو﴿كِسْوَتُهُمْ﴾ کښې ټوپئی هم راغله. لیکن د دې سند ضعیف دې. حضرت امام مالك ﷫ او امام احمد بن حنبل ﷫ فرمائی چه هر یو ته دومره لباس ورکول ضروری دی څومره چه په مانځه کښې لباس اغوستل ضروری دی. ښځې او سړی ته د هغه د شرعی ضرورت مطابق ورکول. والله اعلم. د ابن عباس ﷛ نه روایت دې چه هرمسکین ته یوه عبا ورکړې شی یا یوه شمله. مجاهد ﷫ وائی چه پورتنې لباس یا لاندینې لباس کوم چه خوښ وی ورکولې شی. ابراهیم نخعی ﷫ فرمائی چه داسې لباس کوم چه ملحفه او څادرونوباندې مشتمل وی ورکول پکار دی یعنی لحاف او څادر وغیره نه چه صرف جانګې قمیص او پړونې وغیره. دې ته لباس جامع نشی وئیلې. سعد بن المسیب ﷫ وائی عمامه کوم چه د سر نه تاوهی او عباده کوم چه په بدن باندې اغوندی د جامع لباس په تعریف کښې دی. ابن سیرین وائی چه دوه دوه کپړې ورکړې شی. ابوموسی قسم خوړلې وو نو دوه کپړې په کفاره کښې ورکړې وې. د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها نه مروی دی چه ﴿كِسْوَتُهُمْ﴾ نه د هرمسکین د پاره یو عبامراد ده او دا حدیث غریب دې.

په کفاره د قسم کښې هرمسکین ته یوه جامع ورکول دی

مسلک حنفی:- په کفاره د قسم کښې داحنافو په نیز هرمسکین ته یوه جامه ورکول دی لنګ یا څادر یا قمیص یا چغه یا شړئ اود امام محمد ﷫ نه روایت دې چې پرتوګ او پټکې په کفاره د قسم کښې جائزنه دی (احکام القرآن للجصاص (۲٤۷/۲)).

﴿ اَوْتَحْرِيْرُرَقَبَةٍ ﴾ یا دې یو غلام آزاد کړې شی. امام ابوحنیفه ﷫ مطلق غلام مراد اخلی که کافر غلام آزاد کړی شی یا مسلمان. امام شافعی ﷫ او نور فقهاء وائی چه مؤمن غلام آزادول ضروری دی لکه چه د قتل په کفاره کښې د مؤمن غلام قیدکول دی. په دې صورت کښې خو به اتحاد موجب موجود وی سره ددې چه اتحاد سبب نه وی. دمعاویه بن حکم د حدیث نه معلومیږی اوپه صحیح مسلم کښې هم دی چه د ابن حکم سلمی په ذمه یو غلام آزادول وو نو هغه یو حبشی وینځه راوستله نو رسول الله

[1] صحیح بخاری کتاب الصوم باب اذا جامع فی رمضان ولم یکن له شئ فتصدق علیه فلیکفر......۱۹۳٦. صحیح مسلم: ۱۱۱۱. ۱٦۵.

ﷺ دهغه نه تپوس اوکړو الله ﷻ چرته دې نوهغه جبش وئیل په اسمان کښې، بیائې تپوس اوکړو زه څوك یم؟هغې وئیل تاسو دالله ﷻ رسول یې، نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه اودا مؤمن دې دا آزادولې شئ.(١)

په کفاره د قسم کښې د کافر غلام ازادولو جواز

مسلک حنفي:- لکه څنګه چې حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائیلي دي چه په کفاره د قسم کښې د احنافو په نیز کافر غلام آزادول هم جائز دي آحنآفو ته دا نسبت صحیح دی او د دوی دلیل د ایت آطلآق دې یعنی په قران کښې مطلق غلام ازآدول دی دکآفر آودمسلمآن قید په کښې نشته نودکتآب الله آطلآق به په خپل آطلآق بآندې پریخودې شي آود کآفر غلآم ازآدول به هم جآئز وي (تفسیر مظهری ١٩٣١٣).

اوس په دې دریو قسم کفاروکښې چه کومه کفاره ورکړې شي نو کفاره به ادا کړې شي. په قرآن کښې اولنې د آسانتې ذکر دې، د دې نه پس درجه په درجه یعني خوراك ورکول ډیر آسان دی د لباس ورکولونه، بیا لباس ورکول ډیر آسان دی د غلام آزادولونه. غرض دا چه د ادنی نه د اعلی طرف ته قدم اوچت کړې شوې دې. د ټولو نه په آخرکښې دی چه که مکلف په دې ټولوکښې په یو هم قادر نه وی نو ﴿فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ درې ورځې روژې دې اونیسی. ابن جبیر رحمه الله اوحضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چا سره چه درې درهمه هم وی نو هغه دې خوراك ورکړی ګنی روژې دې اونیسی. د بعض متاخرینو علماؤ نه نقل دی چه د هغه د پاره جائز دی چه چا سره د ضروریاتو یا مایحتاج الیه نه علاوه څه زیاتی څیز نه وی کوم چه هغه د قسم په کفاره کښې ورکړی یعنی روژې اونیسی. ابن جریر رحمه الله دا هم وئیلی دی چه هغه دومره غریب وی چه د خپل ځان او خپل بال بچ د هغه ورځې د خرچې نه علاوه څه نه لری. اوس د علماؤ اختلاف په دې کښې هم دې چه پرله پسې درې روژې ساتل واجب دی که مستحب، او آیا جدا جدا ئې هم ساتلې شی؟ امام شافعی رحمه الله وائی چه پرله پسې ساتل واجب نه دی او امام مالك رحمه الله هم دغه وائی ځکه چه حکم مطلق دې هیڅ قید نشته. لکه څنګه چه د رمضان روژې مسلسل قضا شی نودهغې هم مسلسل قضاساتلو ضرورت نشته. ځکه ﴿فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ یو مطلق آیت دې. د امام شافعی رحمه الله یو ځائ کښې د پرله پسې د وجوب صراحت دې. د احنافو او حنابله هم دغه قول دې او هغه د دې روایت په بنا چه د ابی بن کعب رضی الله عنه قراءت دې ﴿فصیام ثلثة ایام متتابعات﴾ اصحاب ابن مسعود رضی الله عنه به هم دغه شان لوستلو د دې باوجود چه دا قراءت په تواترسره ثابت نه دې. لیکن کم نه کم خبرواحد ضرور دې یا د صحابه کرامو د تفسیرنه د دې ثبوت ملاویږی. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه کله د کفارې آیت نازل شو نو حذیفه رضی الله عنه اوفرمائیل چه یا رسول الله ﷺ مونږ په دې دریواړو کښې په یواختیارولوکښې آزادیو؟نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه اوکه غواړې نو غلام آزاد کړه یا چاته لباس ورکړه یا پرې خوراك اوکړه او چه څه هم نه وی نو درې ورځې پرله پسې روژې اونیسه، دا حدیث غریب دې. ﴿ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ﴾ داد قسم شرعی کفاره ده ﴿وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ﴾ یعنی کفاره ادا کولو نه بغیر مه پاتې کیږه، الله ﷻ داسې په وضاحت سره خپل آیاتونه بیانوی دې د پاره چه تاسو شکر اداکړئ.

د قسم د کفارې په روژو کښې تسلسل او پرله پسې والی ضروری دې

مسلک حنفي:- لکه څنګه چه حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائیلي دی هم دغه شان ده چه د احنافو په نیز د قسم په کفاره کښې چې کومې روژې نیولې شی هغه به پرله پسې نیسی ځکه چې دا بی رضی الله عنه د قراءت د وجې چې په هغې کښې د ﴿متتابعات﴾ یعنی پرله پسې والې قید راغلې دی بله دا چې په دې کښې احناف څه یوائې نه دی بلکه د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه مجاهد ابراهیم نخعی قتاده او طاوس رحمهم الله نه

---

(١)صحیح مسلم کتاب المساجد باب تحریم الکلام فی الکلام نسخ ماکان من اباحته: ٥٣٧. ابو داود: ٩٣٠. احمد: ٤٤٧/٥. بیهقی: ٥٧/١٠ ابن حبان: ١٦٥.

هم د پرله پسې والی قید نقل دی (احکام القرآن للجصاص ۲/۲۴۷)۔

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِنَّمَا

اې هغه کسانو | چې ایمان موراوړی دی | بیشکه

اې دايمان خاوندانو بيشکه

اَلۡخَمۡرُ وَالۡمَيۡسِرُ وَالۡاَنۡصَابُ وَالۡاَزۡلَامُ رِجۡسٌ مِّنۡ عَمَلِ الشَّيۡطٰنِ

شراب | اوجواری | اوبتان | اوغشی دفال | پلیتی ده | دکار | دشیطان نه |

شراب اوجواری اوبتان اوپالونه ټول ناپاک څیزونه دی | ....اودا د شیطان کارونه دی

فَاجۡتَنِبُوۡهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُوۡنَ۝٩٠ اِنَّمَا يُرِيۡدُ الشَّيۡطٰنُ

نوځان اوساتئ ددې نه | دپاره ددې چې تاسو | کامیابی بیا مومئ | بیشکه | غواړی | شیطان

نوددې نه ځان بچ اوساتئ | چې تاسو ته نجات ملاؤ شی | ....شیطان خو داغواړی چې

اَنۡ يُّوۡقِعَ بَيۡنَكُمُ الۡعَدَاوَةَ وَالۡبَغۡضَآءَ فِى الۡخَمۡرِ وَالۡمَيۡسِرِ

چې واچوی | په منځ ستاسو کښی | دشمنی | اوبغض | په ذریعه دشرابو | اودجواری |

ستاسو مینځ کښې دشرابو او جوارئ په وجه دشمنی اوبغض پیدا کړی | ....

وَيَصُدَّكُمۡ عَنۡ ذِكۡرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ‌ ۚ فَهَلۡ اَنۡتُمۡ مُّنۡتَهُوۡنَ۝٩١

او منع کړی تاسو | دذکر دالله نه | او د مانځه نه | نو آیایئ تاسو | منع کیدونکی |

اوتاسو دالله ﷻ دحکم نه اودمونځ نه منع کړی | ....نوتاسو به ګنی اوس هم منع نه شئ

وَاَطِيۡعُوا اللّٰهَ وَاَطِيۡعُوا الرَّسُوۡلَ وَاحۡذَرُوۡا‌ ۚ فَاِنۡ تَوَلَّيۡتُمۡ

اوحکم اومنئ دالله | او حکم منئ درسول | اوځان اوساتئ | نوکه چرې | مخ واړلو تاسو |

دالله ﷻ حکم اومنئ | اودرسول ﷺ حکم اومنئ | اود مخالفت نه ځان ساتئ | نوکه چرې تاسو مخ اوګرځولو

فَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّمَا عَلٰى رَسُوۡلِنَا الۡبَلٰغُ الۡمُبِيۡنُ۝٩٢ لَيۡسَ عَلَى الَّذِيۡنَ

نوپوهه شئ | چې بیشکه ده | په رسول زمونږه | رسول دی | ښکاره | نشته | په هغه کسانو

نوپه دې پوهه شئ | چې زمونږ د پیغمبر کار صرف احکام رسول دی | په هغه خلقو باندې هیڅ ګناه نشته

اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جُنَاحٌ فِيۡمَا طَعِمُوۡۤا

چې ایمان ئې راوړو | اوعمل ئې اوکړو | نیک | څه ګناه | په هغه شرابوکښی | چې خوړلی ئې وو مخکښی

چې کوم ایمان راوړی | او نیک کارونه کوی | هغوئ چې مخکښې څه خوړلی وو | دهغې به هیڅ تپوس نه کیږی

اِذَا مَا اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ثُمَّ

په دې شرط | چې ځان اوساتی آئنده د شرابونه | اوبه ایمان ټینګ پاتې شی | اوکوی کارونه نیک | بیا

دابهٔ حکم به په هغه وخت کښې چې بیا دپاره ترې نه ځان اوساتی | اونیک کارونه کوی | ....او بیا هم

اتَّقَوْا وَّاٰمَنُوْا ثُمَّ اتَّقَوْا وَّاَحْسَنُوْا ؕ وَاللّٰهُ

خان تینګک اوساتی دشرابو نه | اواومنی | بیا | پرهیز کوي | اونیك کړی ټول عملونه خپل | اوالله

پرهیزګار پاتې شی | اودالله ﷻ حکمونه اومنئ | او خپله لار سمه اوساتی | اوبیشکه الله ﷻ

يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۹۳﴾ ع

خوښوی انیك عمله خلق |

ته نیکان خلق خوښ دی |

قوله تعالي:: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ

د شرابو او جوارئي حرمت:- الله ﷻ خپل مؤمن بندیګان د شرابو څکلونه او جوارئي وغیره نه منع کوی د حضرت علی ؓ نه مروی دی چه شطرنج هم یو قسم جواری ده. د مجاهد رحمه الله او طاؤس رحمه الله نه مروی دی چه هرڅیز په کوم کښې چه د قمار لګیدل وی جواری ده تردې چه د ماشومانو شرط لګولو سره میرګاټې او کانچې وغیره لوبې کول جواری ده.[1] د اسلام راتلو پورې دا جواری د جاهلیت په زمانه کښې په خصوصیت سره کیدله.خو الله ﷻ مسلمانان د خرابو اخلاقو نه منع کړل، په اهل جاهلیت کښې بالعموم دا جواری به داسې وه چه د یوې چیلئ یا دوو بکرو غوښه به د شرط په توګه خرڅولې شوه.
زهری رحمه الله فرمائی چه جواری به داسې کیدله چه په مالونو او میوو باندې به غشی غورزولې شو او دغه شان د جوارئي په ذریعه به په هغې قبضه کولې شوه. حضور ﷺ اوفرمائیل چه د غشو په ذریعه کومه لوبه کولې شی هم دغه جواری ده. دغه شان په کوم څیز سره چه لوبې کولې شی او په وهلوسره ګټلې کیږی هغه هم قمار دی. او کیدې شی چه د دې نه دا مراد وی چه د شطرنج لوبه حرام ده. او دغه شان د چوسر، ځکه چه په دې کښې ګټئي وهلوسره ګټلې شی.
حضور اکرم ﷺ فرمائیلی چه څوك شطرنج یا چوسر کوی هغه خپل لاس د سور په غوښه کښې واچولو اودهغه په وینه کښې ورډوب کړو. (۲) د ابوموسی اشعری ؓ روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی هغه د الله ﷻ باغی دې(۳)عبدالرحمن رحمه الله وائی چه ما د خپل پلار نه اوریدلی چه حضور ﷺ فرمائیل چه څوك د چوسر لوبه کوی او مانځه ته اودریږی د دې مثال داسې دې چه څوك په پیپ او خنزیر په وینه اودس اوکړی اومانځه ته اودریږی(۴)د شطرنج باره کښې خو حضرت عبدالله بن عمرو ؓ فرمائی چه دا د چوسر نه هم خراب دې او هغه دا په قمار او میسر کښې شمیری. امام مالك رحمه الله امام ابوحنیفه رحمه الله او امام احمد رحمه الله د دې د حرام کیدلو قائل دی خو امام شافعی رحمه الله دا مکروه ګنړی.

چې جواری په کښې نه وی نو د شطرنج جواز

---

[1]) الطبری : ۳۲۳/٤.
[2]) صحیح مسلم کتاب الشعر باب تحریم اللعب بالنرد شیر: ۲۲٦۰. الادب المفرد ، ۱۲۷۱ ابوداود کتاب الادب ابن ماجه:۳۷٦۳. احمد: ۳٥۲/٥. ابن حبان: ٥۸۷۳
[3]) ابوداود کتاب الادب باب فی النهی عن اللعب النرد : ٤۹۳۸. ابن ماجه : ۳۷٦۲. احمد: ۳۹۷/٤، مسند ابی یعلی : ۷۲۹۰. مؤطا امام مالک : ۹٥۸/۲ الادب المفرد: ۱۲٦۹. حاکم : ٥۰/۱. بیهقی: ٥۱٤/۱۰.
[4]) احمد : ۳۷۰/٥، مسند ابی یعلی : ۱۱۰٤. مجمع الزوائد : ۱۱۳/۸ .

مسلک حنفي:-که د شطرنج سره جواري وي نو بیا خو د ټولو فقهاؤ په نیز داحرام دي اوکه جواري ورسره نه وي نو بیا هم د زیاتو فقهاؤ په نیز حرام دي البته د امام ابویوسف رحمه الله نه د جوارئ د نښتوالي په صورت کښې اباحت منقول دي (حلال و حرام از مولانا خالد سیف الله رحماني (صفحه ۲۴۳).

انصاب او ازلام:-ابن عباس رضي الله عنه او نورګڼړ صحابه کرام رضوان الله اجمعین فرمائي چه انصاب هغه کاڼړوته وائي په کوموچه مشرکانو قربانیاني کوی او بتانو ئې چړاوهی.او ازلام هغه غشوته وائي کوم چه تقسم کوی او فالونه پرې راوباسي.الله ﷻ فرمائي چه دا د شیطاني اعمالو ګندګي ده اود ټولونه خراب عملونه شیطاني عملونه دی. د دې دپاره اې زما بندیګانو د دغه ګندګئي نه بچ شئي نو تاسو به خلاصي بیاموئي.دا عبارت دړومبني سره یوځائ کړئې چه اسلام قائم شي. د الله ﷻ ارشاد مبارك دې د شیطان مقصد د همیشه نه دا وی چه په خمر اومیسر کښې مو اخته کړي او په تاسوکښې بعض او دښمني پیدا کړي اود الله ﷻ د ذکر او مونځ نه تاسو غافل کړي نو اوس به هم د دغه خبرو نه منع کیږئي.دا د الله ﷻ د طرف نه زبردسته تنبیه او ویرول دی.

دَشرابوحرمت دَاحادیثو په رڼړا کښې :- د حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دې چه د شرابو حرمت درې ځل راغلې دې. کله چه حضور ﷺ مدینې ته تشریف راوړلو نو خلقو به شراب څکل. د جوارې مال به ئې خوړلو. د حضور ﷺ نه دې باره کښې سوال اوکړې شو نو دا وحی نازل شوه چه تانه د شرابو او جوارئ باره کښې تپوس کوی نو دوی ته اووایه چه په دې کښې فائده خو شته لیکن ډیره کمه، او د دې په مقابله کښې نقصانات ډیر زیات دی. نوخلقو ونیل چه فائدې کمې اونقصانات ئې زیات خودلی حرام ئې نه دی وئیلی.نو شراب ئې څکل. یوه ورځ داسې اتفاق اوشوچه یو مهاجر صحابي د مابنام په مانځه کښې د نشې په حالت کښې قرآن غلط ملط او ګډوډ کړو. نو دا آیت نازل شو چه اې مؤمنانو د نشې په حالت کښې مونځ مه ادا کوئې ترکومې چه تاسو په هوش کښې نه ئې چه تاسو څه لولئې او څه نه. دا آیت د ړومبي نه ډیرسخت وو نو خلقو په مانځه کښې شراب څکل پریخودل. خوبیابه ئې هم برابر څکل څکه چه واضح حکم د ممانعت نه وو.یوه ورځ په شرابوکښې مست یو سړی مونځ کولو نو د ممانعت صفا حکم نازل شو اې خلقو شراب،جواری، فالونه او غشي دا ټول د شیطان ګنده عملونه دی زر دې نه منع شئي نوکیدې شي چه خلاصې بیاموئي نو خلقو اوونیل چه اې ربه مونږ منع شو. بیا خلقو د حضور ﷺ نه د هغه خلقو باره کښې تپوس اوکړو چه د ممانعت د حکم نه اول د الله ﷻ په لارکښې قتل شوی وو نو دا آیت نازل شو. چه کومو خلقو ایمان راوړلې وو او نیك عملونه ئې کړی وو نو د ممانعت اول چه هغوی کوم حرام خوړلی وو هغوی باندې به الزام نشی لګولې. حضرت ﷺ اوفرمائیل چه که د هغوی په ژوند کښې په هغوی باندې دا حرام کړې شوې وې نو هغوی به هم دا پریخې وې لکه څنګه چه تاسو پریخودل.( )

ابومیسره رحمه الله نه روایت دی چه د تحریم خمر آیت نازلیدو نه اول حضرت عمر رضي الله عنه دا دعا غوښتې وه اې الله! د شرابو د حرمت باره کښې مونږ ته خپله وحی راولیګه نو دا آیت نازل چه په دې کښې نقصان ډیر او فائده کمه ده.کله چه حضرت عمر رضي الله عنه ته دا آیت واورولې شو نو هغه بیا دا دعا اوکړه اې الله! کافي او شافي حکم نازل کړې نو په سورة النساء کښې دا آیت نازل شو چه اې مؤمنانو د نشې په حالت کښې مانځه ته مه نزدې کیږئي.نود حضور ﷺ مؤذن ﴿ذ حی علی الصلوة﴾ نه پس دا آواز اوکړو چه د نشې په حالت کښې د مونځ کولو ممانعت راغلو. حضرت عمر رضي الله عنه ته بیا دا آیت واورولې شو نو هغه بیا اوونیل

---

[1]) احمد: ۳۵۱/۲ وسنده ضعف.

چه اې الله! بیان کافي او شافي نازل کړې. نو په سورة مائده کښې دا ایت نازل شو چه شراب بالکل حرام دی او بالکل منع شئی. نو حضرت عمر ﷛ اوونیل چه منع شو اې الله مونږ منع شو.(۱)

دبخاري او مسلم نه ثابت دی چه حضرت عمر بن الخطاب ﷛ د رسول الله ﷺ په منبر باندې ودرېدو او وئی فرمائیل اې خلقو شراب حرام کړې شو او د دې پنځوشیزونو کښې د کوم نه چه هم جوړ شی هغه شراب دې. انګور، کهجور، شهد، غنم، اوربشې او د خمر لفظ عام دې په هر هغه څیز باندې چه عقل پټ کړی.(۲) حضرت عمر ﷛ فرمانی د تحریم خمر په وخت کښې د انګورو شراب چالونه وو.(۳)

یو بل حدیث دا هم دې چه د شرابو متعلق کله ړومبنی وحي راغله نو عامه مشهورتیا اوشوه چه شراب حرام کړې شو. خلقو ونیل یا رسول الله ﷺ لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائیلی دی چه په دې کښې نفع هم ده نو مونږ له نفع اوچتول پکار دی. حضور ﷺ خاموش پاتې شو نو چه کله دونم آیت نازل شو نو بیا مشهوره شوه چه شراب حرام شو نو خلقو ونیل چه یارسول الله ﷺ مونږ خونې په مانځه کښې نه څکو. نوحضور ﷺ بیا خاموش شو. لیکن چه کله دا آیت نازل شو چه دا د شیطان عمل دې دې نه منع شئی نو حضرت صفا اوفرمائیل چه شراب حرام کړې شو.(۴)

یوبل حدیث دې چه د ابن عباس ﷛ نه مروی دې چه د قبیله ثقیف یا قبیله دوس نه یو سړې د حضرت دوست وو. هغه د مکې دفتح په ورځ حضور ﷺ سره ملاؤشو اودشرابو یومنګې حضور ﷺ په تحفه کښې پیش کړو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه ولې تاته پته نشته چه الله ﷻ شراب حرام کړی دی نو هغه سړې خپل غلام طرف ته متوجه شو او وئی ونیل چه دا بازار ته یوسه او خرڅ ئې کړه. حضرت اوفرمائیل چه چا شراب حرام کړې دی هغه د دې خرڅول او اخستل هم حرام کړی دی. نو هغه خپل غلام ته حکم اوکړو چه دا د بنارنه بهر یوسه او دا منګې واړوه.(۵)

یوبل حدیث دحضرت تمیم داری ﷛ نه مروی دې چه هغه به هرکال حضور اکرم ﷺ له د شرابو یو منګې تحفة رالیګلو. نو چه کله شراب حرام شو او هغه د خپل عادت مطابق منګې راوړلو نوحضرت مسکې شو او وئی فرمائیل چه تاپسې شراب حرام کړې شوی دی نو هغه عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ زه به دا خرڅ کړم اوپیسې به ترلاسه کړم. نوحضور ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ دې په یهودو لعنت اوکړی چه په هغوی باندې دغوا او بکرئ چربی حرام کړې شوې وه نو هغوی به هغه ویلی کوله او روغن به ئې خرڅولو. الله ﷻ شراب او د دې قیمت هر څه حرام کړی دی.(۶) بالکل هم داسې یو حدیث د عبدالرحمن ﷛ بن غنم نه روایت دې کوم کښې چه معناً څه فرق نشته. دغه شان یو بل حدیث هم دې چه د ابن کیسان پلاردحضرت په زمانه کښې د شرابو تجارت کولو. هغه د تجارت په غرض د شرابومنګې د شام نه راوړل اوحضور ﷺ له ئې هم یو منګې راوړلو او وئی ونیل چه یارسول الله ﷺ ستاسودپاره مې ډیر ښکلی شراب راوړی دی. نوحضور ﷺ اوفرمائیل اې کیسان! دا خوتاپسې شاته حرام کړې شوی دی. هغه

---

(۱) ابوداود کتاب الاشربة باب تحریم الخمر : ۳٦۷۰، ترمذی: ۳۰٤۹. وسنده ضعیف دابو اسحاق مدلس دسماع صراحت نشته دې عمرو بن شرجیل دعمر ﷛ نه دې آوریدلې. احمد: ۵۲/۱.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب ماجاء فی ان الخمر ماخامر العقل من الشراب : ۵۵۸۸. صحیح مسلم : ۳۰۳۲. ابوداود : ۳٦٦۹، ترمذی : ۱۸۷٤، ابن حبان : ۵۳۵۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ٤٦۱٦.

(۴) مسند الطیالسی: ۱۹۵۷، وسنده ضعیف ، ددې سند کښې محمدبن ابی حمید ضعیف راوی دی

(۵) صحیح مسلم ،کتاب المساقاة باب تحریم بیع الخمر: ۱۵۷، احمد: ۲۳۰/۱. مسند ابی یعلی: ۳۵۳۵، بیهقی: ۱۲/٦، دارمی : ۲۱۰۳.

(٦) احمد: ۲۲۷/٤، والطبرانی فی الکبیر: ۱۲۷۵، وسنده حسن وله شاهد فی صحیح مسلم: ۱۵۷۹. مجمع الزوائد : ۸۸/٤.

تپوس اوکړو چه حضرت زه دا خرڅ کړم؟په دې باندې حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه د دې قیمت همحرام دې.نوکیسان ﷺ هغه منګی واخستل اولته نې ورکړه اوټول دتجارت شراب نې اوبهیول.[1]
دحضرت انس ﷺ نه روایت دې چه ما ابوعبیده ﷺ اود هغه نورو ملګرو باندې شراب څکول او تردې چه نزدې وه چه هغوی شراب نشه کړی چه په دې کښې څا اوونیل چه تاسو ته پته نشته چه شراب حرام کړې شو، خلقو ونیل چه مونږ به انتظار کوو او تحقیق به کوو نو نورو صحابه کرامو اوونیل چه نه، انس! څه چه ستا په منګی کښې پچ دی هغه ټول وارړوه. د الله ﷻ قسم چه اوس به مونږ بیا نه څکو. دا د کهجورو او اُوربشو شراب وو.[2] هغه وخت انس ﷺ او د هغه ملګری دحضرت طلحه ﷺ په کورکښې وو. آواز کونکی آواز اوکړو نو ونی ونیل چه اوځه اوګوره او واوره، نو معلومه شوه چه شراب حرام کړې شوی دی.دمدینې په کوڅوکښې شراب بهیدل. بعض خلقو ونیل چه د هغه خلقو به څه کیږی چه شراب نې څکل او په جهاد کښې شهیدان شو. نو آیت نازل شو چه کومو مؤمنانو نیك عمل کولو او مړه شوی دی په هغوی باندې هیڅ ګناه نشته.[3]
حضرت انس ﷺ فرمائی چه ما په خلقو شراب څکول، د خلقو سرونه د نشې نه ړقیدل چه آواز کونکی د شرابو د حرمت آواز اوکړو نوهریو راتلونکی خپل شراب وارول او منګی مات کړل. بعضو اودس اوکړو او بعضو غسل اوکړو. بعض د ام سلیم نه خوشبو اولګوله بیا جمات ته راغله، نبی کریم ﷺ د شرابو د حرمت آیت تلاوت کړو.یوی سړی حضرت قتاده ﷺ ته اوونیل چه تا د حضرت انس ﷺ نه دا اوریدلی دی اوچا د حضرت انس ﷺ نه تپوس اوکړو چه تا د رسول الله ﷺ نه اوریدلی؟ نو حضرت انس ﷺ اوفرمائیل چه او، نه حضرت ﷺ دروغ وائی نو مونږ دروغ وایو بلکه مونږ ته خو پته هم نشته چه دروغ څه څیز دې؟[4]
عبدالله بن عمرو ﷺ وائی چه نبی کریم ﷺ عام شراب، د اُوربشو او غنمو شراب، شطرنج، چوسر، د موسیقئی ټول آلات حرام کړی دی.اوصرف په ما باندې صلوة وتر واجب کړی دی. رسول الله ﷺ فرمائی چه زماد طرف نه څوك د دروغو حدیث جوړکړی او وړاندې کړی هغه ځائ دوزخ دې. حضور ﷺ د عبیره ونې نه رانسکونکی شراب هم حرام ګرځولی او هرنشه ورکونکې څیز ئې حرام فرمائیلې دې.[5]
حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی چه حضور ﷺ فرمائیلی د شرابو په لسو متعلقاتو باندې لعنت، پخپله په شرابو لعنت، پخپله څکونکی او په نورو څکونکی باندې لعنت،په خرڅونکی او اخستونکی باندې لعنت، شراب صفاکونکی، شراب جوړونکی، شراب اوچتونکی او اوړونکی‌باندې او چه د چا طرف ته ئې اوړی او دشرابو په قیمت خوړونکی، په دې ټولو لعنت.[6]
حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ د یوې باړې طرف ته اووتلو، زه د هغوی ﷺ ښی طرف ته ووم، ابوبکر ﷺ د وړاندې طرف نه راغلو نو زه روستوشوم، حضرت ابوبکر ﷺ د حضور ښی طرف ته شو، نو زه ګس طرف ته شوم، په دې کښې حضرت عمر ﷺ راتلونکې ښکاره شو نو زه اړخ ته شوم،

---

[1]) احمد: ۱۸۱/۳،صحیح بخاری کتاب الاشربة باب (من رای ان لا یخلط البسر والتمر..) ٥٦٠٠، صحیح مسلم: ۱۹۸۰.
[2]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب (لیس علی الذین امنوا وعملو الصالحات جناح فیما طعموا) : ٤٦٢٠. صحیح مسلم : ۱۹۸۰، ابوداود: ۳٦۷۳، احمد: ۲۲۷/۳، بیهقی : ۲۸٦/۸.
[3]) الطبری : ۲٤/۷،.
[4]) احمد: ۱٦٥/۲،.
[5]) احمد :۱۷۱/۲، وابوداود : ۳٦۸٥، وهو حدیث حسن.
[6]) ابوداود کتاب الاشربة باب العصیر للخمر : ۳٦۷٤، وسنده حسن ابن ماجه : ۳۳۸۰، احمد:۲٥/۲، مسندابی یعلی : ٥٥۹۱.

حضرت عمر ﷺ كس طرف ته شو، نو حضور ﷺ دې بارې ته راغلو چه د كورونو شاته د اوښانود تړلو خائ وو، هلته د شرابو يوه مشكيزه ښكاره شوه. ابن عمر ﷺ فرمائى چه حضور ﷺ زه راوغوښتم، يوه چاړه ئې راكړه اووئى فرمائيل دامشكيزه اوڅيره، وئى فرمائيل چه په شرابو باندې، دشرابو څكونكو باندې، شراب اوړو راوړو والاباندې، صفاكونكي او جوړونكي باندې اود دې قيمت خوړلووالا ټولو باندې لعنت دې. هم (١)د حضرت ابن عمر ﷺ نه روايت دې يوه ورځ حضور ﷺ صحابه كرامو سره د مدينې بازار ته لاړو، هلته د شرابو مشكيزې كيخودې وې چه د شام نه راوړلې شوې وې. زما په لاس كښې چاړه وه، مانه حضور ﷺ چاړه واخسته او بيا چه څومره مشكيزې د هغوى ﷺ په وړاندې وې ټولې اوڅيرلې. بيائې ماته چاړه راكړه او خپلو اصحابوته ئې اوفرمائيل چه ده سره لاړشئ او د ده امداد اوكړئى او ماته ئې حكم راكړو چه په بازار كښې يوه داسې مشكيزه پرينږدې كومه چه دې څيرلې نه وى او شراب دې نه وى بهيولې. نو ما هم داسې اوكړل.(٢)

د يزيد خولانى رحمه الله نه روايت دې چه د هغه تره شراب خرڅول او ډير باخير او مالدار سړې وو. ما هغه د شرابو خرڅولو نه منع كړو، هغه واونه ريده، چه زه كله مدينې ته راغلم نو د ابن عباس ﷺ نه مې د شرابو اود هغې د قيمت باره كښې تپوس اوكړو نو هغوى اوفرمائيل چه شراب اود هغې قيمت حرام دې. بيائې اوفرمائيل چه اې امت محمد ﷺ كه ستاسو د كتاب نه پس بل كتاب راتلې يا ستاسو د نبى نه پس بل نبى راتلونكې وو نوستاسو د ګناهونو او سركشويه په هغې كښې داسې ذكر كيدو لكه څنګه چه د مخكينو ګناهګارانو امتونوذكر چه ستاسو په قرآن مجيد كښې دې او هغوى رسوا شوى دى. خو اوس د الله ﷻ دوئم كتاب نه دې راتلونكې په دې وجه ستاسو رسوائى د قيامته پورې اوزندولې شوه د الله ﷻ قسم! دا د هغه خلقو نه هم اهمه رسوائى ده.

ثابت رحمه الله فرمائى چه ما دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه د شرابو د قيمت باره كښې تپوس اوكړو، نو وئى ونيل واوره، زه په جمات كښې رسول الله ﷺ سره ووم هغوى ډده لګولې وه ناست وو، وئى فرمائيل چه چا سره شراب دى راوړئى، خلقو راوړل، چا منګې راوړو چا مشكيزه راوړه چا څه او چا څه، حضور ﷺ اوفرمائيل چه ټول شراب د بقيع په ميدان كښې راجمع كړئى نوماته خبر اوكړئى هم داسې اوكړې شو. اوس حضور راپاسيدو او زه هم هغوى ﷺ سره لاړم، د هغوى ښى طرف ته اوم، حضور په ما باندې سهارا اخستې وه، په دې كښې حضرت ابوبكر ﷺ ملاؤشو، حضرت زما په خائ حضرت ابوبكر ﷺ واخستو او زه ئې ګس طرف ته كړم، بيا په تلوكښې حضرت عمر ﷺ ملاؤ شو حضرت عمر ﷺ حضور ﷺ خپل ګس طرف ته كړو او زه ئې شاته كړم. دې وخت كښې حضور ﷺ د شرابو ذخيرې ته اورسيدو او وئى فرمائيل خلقو تاسوته پته ده چه دا څه دى؟ جواب وركړې شو چه او يا رسول الله! دا شراب دى. وئى فرمائيل چه تاسو رښتيا وائېو بيائې د شرابو په لسو متعلقاتو لعنت اوفرمائيلو، بيا حضور ﷺ يوه چاړه راوغوښتله او ښه ئې تيره كړه، بيائې ټولې مشكيزې اوڅيرلې. خلقو ونيل چه دې كښې خو نفع هم وه. نو هغوى ﷺ اوفرمائيل چه او، زه د الله ﷻ د غضب نه ويريدلو سره داسې كوم. په شرابو كښې د الله ﷻ ناراضګى ده. حضرت عمر ﷺ اوفرمائيل چه راكړه زه دا ټولې مشكيزې څيرى كوم نو حضرت اوفرمائيل چه زه پخپله دا ضائع كوم.(٣) دحضرت سعد ﷺ نه روايت دې چه د شرابو باره كښې څلور آياتونه نازل شو. بيا هغه حديث بيانوى چه يوانصارى زمونږ دعوت اوكړو، مونږ هلته

---

(١) احمد: ٧١/٢، والبيهقى : ٢٨٧/٨، وهو حديث حسن

(٢) احمد: ١٣٢/٢،

(٣) حاكم : ١٤٤/٤، وصححه ووافقه الذهبى وسنده حسن وانظر اتحاف المهرة : ٢٨١/٨، مشكل الآثار : ٣٣٤٢؛ بيهقى: ٢٨٧/٨.

ښه شراب اوڅکل، دا د شرابود حرام والی نه وړاندې ذکر دې. کله چه مونږ ښه نشه شو نوخپل مینځ کښې موفخر کولو. انصارو وئیل چه مونږ غوره یو او قریشو وئیل مونږ غوره یو. یو انصاری د اوښ یو لویځ هډوکې راوړو اوسعد نې په پوزه اووهلو په څه سره چه دسعد د پوزې هډوکې مات شو. هم په دې وجه د شرابوحرمت نازل شو کوم چه مسلم بیان کړې دې.(١)

حضرت ابن عباس ﷛ نه روایت دې چه د شرابو د حرمت دا وجه وه چه د انصارو دوو قبیلوښه شراب اوڅکل کله چه ښه مست شو نو په یو بل نې لاسونه اوچتول شروع کړه. چه کله نشه کوزه شوه نود چا په مخ زخم وو نو د چا په سر باندې زخم راغلې وو د چا نه ږیره شوکیدلې وه، چا وئیل چه زما نه فلانی ملګری زه زخمی کړې یم، نو د یو بل دښمنان شو او سره د دې چه اول نې په خپل مینځ کښې ښه مینه وه څه کینه نې نه وه. وئیل به ئې چه که دې زما همدردوو نو زه به ئې نه زخمی کولم، دغه شان دښمنی زیاته شوه نو بس الله ﷻ د شرابو حرمت نازل کړو، خلقو وئیل چه د هغه مړو به څه کیږی نو وحی نازل شوه چه کومو مؤمنانو نیك عمل کړې او مړه شوی دی په هغوی هیڅ ګناه نشته.(٢)

ابوبریده ﷛ د خپل پلار نه روایت کوی چه مونږ په یوه غونډئی ناست وو شراب مو څکل. مونږ درې یا څلور کسان وو د شرابو منګې پروت وو او جام چلیدلو چه زه راپاسیدم او نبی اکرم ﷺ له راغلم نو هغه وخت د شرابو د حرمت آیت نازل شو، زه زر خپلو ملګرو له راغلم او وحی مې ورته واوروله. بعضو شراب څکلې وو او بعضو څه څکلی وو او څه باقي پاتې وو، د چا خلې سره شراب لګیدلی وو، دا اوریدو سره ټول خپل شراب په زمکه توئې کړل. او آخری آیت ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾اوریدو سره ئې اووئیل ﴿انتهینا ربنا﴾ اې ربه مونږ منع شو(٣) په صحیح بخاری کښې د حضرت جابر ﷛ نه روایت دې چه د جنګ احد په ورځ سحر خلقو شراب څکلې وو او په جنګ کښې هم په هغه ورځ شهیدان شو، دا د تحریم خمر نه وړاندې خبره ده (٤)نو اکثرو یهودیانو وئیل کوم خلق چه قتل شوی دی د هغوی په خیټو کښې شراب وو نودا آیت نازل شو چه نیك عمل کونکو مؤمنانو باندې هیڅ ګناه نشته چه د تحریم خمر نه ئې وړاندې شراب څکلی.

د حضرت جابر بن عبدالله ﷛ نه روایت دې چه یو سړی د خیبر نه مدینې ته شراب راوړل چه دلته ئې خرڅ کړی چه کله مدینې ته راورسیدو نو یو مسلمان ورته اووئیل چه شراب خو حرام کړې شوی دی نو هغه لاړو او په یوه غونډئی کیخودل او په کپړا ئې پټ کړل. بیا نبی اکرم ﷺ له راغلو چه آیا شراب حرام کړې شوی دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه او، هغه وئیل چه زه مال واپس کړم؟ حضور ﷺ جواب ورکړو چه شرابوکښې د اوړلو هم صلاحیت نشته نو هغه اووئیل چه زه ئې هغه سړی ته ورکړم چه د هغه څه معاوضه ادا کړې شی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه داسې هم نه. هغه اووئیل چه په دې تجارت کښې د یتیمانو مال هم لګیدلې دې چه زما په پالنه کښې دی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه کله د بحرین مال راشی نو ته ماله راشه نو زه به د هغې نه ستا دیتیمانو معاوضه درکړم. بیا د شرابو د حرمت په مدینه کښې اعلان اوکړې شو. یوسړی وئیل چه یارسول الله ﷺ مونږ ته د شرابو د لوښونه د فائدې اوچتولو

---

(١) احمد : ١٨١/١، وهو صحیح ابن حبان : ٦٩٩٢، مسند البزار: ١١٤٩. مسند الطیالسی : ٢٠٨، ابوعوانه : ١٠٤/٤، بیهقی : ٢٦٩/٦، داروایت مختصرا صحیح مسلم : ١٧٤٨، ترمذی : ٣١٨٩، کښې موجود دې.

(٢) المعجم الکبیر : ١٢٤٥٩، حاکم : ١٤٢/٤، بیهقی : ٢٨٥/٨، السنن الکبری : ١١١٥١، مجمع الزوائد: ١٨/٧، وسنده حسن.

(٣) الطبری: ٥٧٢/١٠، وسنده ضعیف

(٤) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ٤٦١٨.

اجازت راکړه. حضور ﷺ اوفرمائیل دلوښو خُلې کولاؤ کړئې شراب اوبهیوئې نو دومره شراب اوبهیولې شو چه ښکته زمکو کښې شراب اودریدل.[۱] حضرت ابوطلحه رضی الله عنه د حضور ﷺ نه سوال اوکړو چه زما د پالنې لاندې یتیمان دی چه هغوی ته په وراثت کښې شراب ملاؤ دی، حضرت اوفرمائیل تونۍ کړه تول تونۍ کړه، ابوطلحه رضی الله عنه اووئیل چه مونږ به د دې نه سرکه جوړه کړو؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه نه.[۲] مسلم ابوداؤد او ترمذی ټولو د دې تائید کړې دې. دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه روایت دې چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ چه هم دغه آیت په تورات کښې هم دې. الله ﷻ حق په دې وجه نازل کړې چه باطل نابود او ختم کړی. او ټنګ ټکور آلات بربط، ستار، سارنګی دوپړئی ډولکی او دمسې وغیره داټول باطل کړی. الله ﷻ دخپل عزت قسم خوری وائی چه د حرمت نه پس څوک دا څپلوی زه به د قیامت په ورځ هغه تږی ساتم او چه څوک دا پریږدی زه به په هغوی د جنت د پاکو چینو نه شراب څکوم.[۳]

دحضرت عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی چه چا د نشې د وجه یو وخت مونځ بیلو نو داسې ده لکه چه د ټولې دنیا دولت ده ته حاصل وو او هغه ترې نه په زور واخستې شو، او چا چه د نشې په وجه د څلورو وختو مونځ بیلو نو اوس د الله ﷻ حق دې چه ده باندې ﴿طينة الخبال﴾ اوڅکی. خلقو وئیل دا ﴿طينة الخبال﴾ څه څیز دې؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه دوزخیانو نه نچوړ شوې ګندګی.[۴]

دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې حضرت فرمائیلی دی چه په عقل باندې پرده اچونکی څکونکې څیز خمر دې او هر نشه ورکونکې څیز حرام دې. کوم سړې چه نشه ورکونکې څیز اوڅکی د هغه څلوېښت ورځې مونځ نه قبلیږی. خو که هغه توبه اوکړی نو توبه به ئې قبوله شی اوکه په څلورم خل ئې شراب اوڅکل نود الله ﷻ دا حق شته چه په ده باندې ﴿طينة الخبال﴾ اوڅکی. حضور ﷺ اوفرمائیل چه ﴿طينة الخبال﴾ د دوزخیانو نوونه دی. او چا چه په یو ماشوم باندې شراب اوڅکل کوم چه حرام او حلال نه پیژنی نو په هغه سړی باندې به هم ﴿طينة الخبال﴾ څکولې شی.[۵] حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه روایت دې چا چه په دنیاکښې شراب اوڅکل او توبه ئې اونه کړه نو په آخرت کښې په هغه شراب حرام دی.[۶] حضور ﷺ فرمائیلی دی چه هر نشه ورکونکې څیز خمر دې او حرام دې. څوک چه ټول عمر شراب څکی او مړشو او توبه ئې اونه کړه نوهغه به د جنت د شرابو نه بالکل محروم وی.[۷] حضور ﷺ فرمائیلی دی چه درې سړی دی چه هغوی ته به الله ﷻ د قیامت په ورځ نه ګوری یو د خپل والدین نافرمانه اولاد، دوئم

---

[۱]) مسندابی یعلی : ۱۹۹٤، وسنده حسن عیسی بن جاریه حسن الحدیث وثقه الجمهور مجمع الزوائد : ۹۲/٤.

[۲])صحیح مسلم کتاب الاشربة باب تحریم تخلیل الخمر:۱۹۸۳، احمد: ۱۱۹/۳،ابوادود : ۳٦۷۵،ترمذی:۱۲۹۲،مسندابی یعلی : ٤۰٤۵

[۳]) ابن ابی حاتم : ۱۱۹٦/٤.

[٤]) احمد: ۱۷۸/۲ وسنلوه حسن بیهقی : ۳۸۹/۱. حاکم: ۱٤٦/٤.

[۵]) ابوداود کتاب الاشربة باب ماجاء فی السکر : ۳٦۸۰. وسنده حسن بیهقی : ۲۸۸/۸.

[٦]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ :۵۵۷۵، صحیح مسلم : ۲۰۰۳. احمد : ۹۲/۲. موطا امام مالک : ۷٤٦/۲. بیهقی : ۲۸۷/۸.

[۷]) صحیح مسلم کتاب الاشربة باب بیان ان کل مسکر خمر : ۲۰۰۳، ابوداود: ۳٦۷۹، ترمذی : ۱۸٦۱، ابن حبان: ۵۳٦٦.

مدام شراب څکونکې اودریم احسان کونکې چه اضباطنه کوی(۱)هغوی ﷺ فرمائیلي چه د احسان اضباطنه کونکې،دمورپلار نافرمانه اوهمیشه شراب څکونکې دادریواړه به چرې هم جنت ته نه ځی.(۲)
دحضرت عثمان بن عفان ﷺ نه روایت دې چه د شرابو نه ډیر خان بچ کوئی ځکه چه دادټولو خرابو جرړه ده.یوه واقعه واورئی چه تاسو نه وړاندې زمانه کښې یو سړې ډیر عبادت کونکې وو. د خلقو نه خان له لرې او جدا په خپله عبادت خانه کښې به ئې عبادت کولو. د یوې بدکاره ښځې په هغه نظر وو هغې خپله نوکره هغه پسې اولیګله چه د یوې ګواهئی په بهانه ئې راوغواړه، هغه غریب راغلو. کله چه هغه یوې دروازې نه رادننه شو نو هغه به وریسې د بهر نه بنده کړې شوه. تر دې چه هغه دغه بدکاره ښځې له راورسیدو. هغې سره یو ماشوم او د شرابو منګې پروت وو، هغې دې شیخ ته اووئیل چه په الله ﷻ باندې قسم چه ته ما هیڅ ګواهئی له نه ئې راغوښتې بلکه دې له چه یا خو به ته ماسره شپه تیروې،یابه دا ماشوم قتل کوې او یا به دا شراب څکې. هغه شیخ دامناسب اوګڼړل چه د دې دواړو ګناهونو نه شراب څکل آسانه ګناه ده، نو هغه شراب اوڅکل.اوس هغه په جام پسې جام غوښتلو، تر دې چه د شرابو په نشه کښې هغه ماشوم هم قتل کړو او هغه ښځې سره ئې شپه هم تیره کړه. په دې وجه د شرابو نه بچ شئی دا د ټولو ګناهونو جرړه ده. شراب او ایمان په یوځائ نه شی جمع کیدې.که شراب وی نو ایمان به نه وی اوکه ایمان وی نوشراب به نه وی(۳)په بخاری او مسلم کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه کله زناکار زنا کوی نو هغه مؤمن نه پاتې کیږی او غل چه کله غلا کوی نو مؤمن نه پاتې کیږی او چه شرابی کله شراب څکی نو مؤمن نه پاتې کیږی(۴)کله چه د قبلې د بدلیدو آیت نازل شو نو خلقو وئیل یا رسول الله ﷺ هغه خلق چه مړه شوی دی او بیت المقدس طرف ته یې مخ کړې وو اومونځونه ئې کړی وو دهغوی به څه کیږی؟نو وحی نازل شوه چه دهغوی عبادت به نه ضائع کیږی.(۵)

دحضرت اسماء بنت یزید رضی الله عنها نه روایت دې چه نبی اکرم ﷺ فرمائیلي چا چه شراب اوڅکل الله ﷻ د هغه نه څلویښت ورځې خفه وی. که هغه مړشو نو کافر مړشو اوکه توبه اوکړی نو الله ﷻ به ئې توبه قبوله کړی.(۶)حضور ﷺ فرمائیلي چه کله دا آیت نازل شو چه د حرمت نه وړاندې په څکونکو باندې به الزام نه شی لګولې نو ماته اووئیلې شوچه په تاباندې هم څه الزام نشته.(۷) حضور ﷺ اوفرمائیل چه د جوارئی نه بچ شئی او د چوسر او شطرنج نه بچ شئی دا دواړه د عجم جواری ده.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ	ءَامَنُوا۟	لَيَبْلُوَنَّكُمُ	ٱللَّهُ
اې هغه کسانواچې ایمان موراوړې دې		اخامخا به امتحان کوی په تاسو	الله

| انې دایمان خاوندانو! الله ﷻ تاسوباندې امتحان کوی |

(۱) نسائی کتاب الزکوة باب المنان بما اعطی : ۲۵۶۳، وسنده حسن، احمد: ۱۳٤/۲، بیهقی : ۲۸۸/۸، حاکم: ۱٤٦/۱، ابن حبان : ۵٦.
(۲) احمد: ٤٤/۳، وسنده ضعیف وهو حسن بالشواهد انظرمسند احمد: ۱۳٤/۲، وسنده حسن ، السنن الکبری : ٤۹۲۰، ابویعلی : ۱۱٦۸
(۳) بیهقی : ۲۸۷/۸، وسنده حسن ، النسائی : ۵٦٦۹.
(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ۵۵۷۸، صحیح مسلم ۵۷، ابوداود : ٤٦۸۹، ترمذی : ۲٦۲۵، احمد: ۲۸٦/۲، ابن حبان : ۱۸٦، بیهقی : ۱۸٦/۱.
(۵) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله ﴿ انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام ......﴾ : ٤٦۱۸.
(۶) احمد: ٤٦۰/٦، وسنده حسن مجمع الزوائد : ٦۹/۵.
(۷) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عبدالله بن مسعود وامه: ۲٤۵۹، ترمذی: ۳۰۵۳،مسند ابی یعلی: ۵۰٦٤،

بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ

په یوڅیزسره|چه ښکاردې|چې رسی به هغه ته|لاسونه ستاسو|اوڼیزې ستاسو|دپاره ددې چې معلوم کړي

دهغې لږ ډیرښکار په باره کښې کوم ته چه ستاسولاسونه اونیزې وررسی |دا د دې دپاره چه الله ته په علم

اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ

الله |چې څوك|ېریږي دهغه نه| په ناليدلو |نو هغه څوك |چې واوړیدو دحد نه |پس د دې نه خبرداری نه

ظاهري سره هغه څوک معلوم شي | چه دهغه نه په غیب هم ویریږی| نوڅوک چې ددې حکم نه پس زیاتي اوکړي

فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ

نودې هغه دپاره| عذاب | درد ناك | اې هغه کسانو|چې ایمان موراوړې دې| مهٔ قتلوئ تاسو ښکار

نوهغه دپاره دردناکه سزا مقرر ده | .... انې د ایمان خاوندانو! تاسو ښکار مه وژنئ په

وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ

اوحال داچې تاسو|په احرام کښې یئ|اوهغه چاچې قتل کړوښکار|ستاسونه|په قصد |نوپرې بدل واجب دې

داسې حالت کښې چې تاسو احرام کښې یئ | او چاچې قصد سره ښکار اووژلو نو دهغې بدله

مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ

برابر دهغې|چې ئې قتل کړې دې| دڅارپانو نه |فیصله به کوی|په هغې سره|دوه عادلان سړې| ستاسو نه

دهغې ښکارپه شان یوڅاروې دې |چې ستاسو دوه انصاف کونکی به دهغې فیصله کوی

هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ

په داسې حال چې دانذرنه به | رسیدونکې وی| کعبې ته | یا کفاره ده | طعام | دیو څو مسکینانو

اودا نذرانه بهٔ کعبې ته رسولې شی | یا د هغې کفاره په مسکینانو باندې ډودئ خورول دی

أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَفَا اللَّهُ

یا په برابر دهغه | روژې نیول دی | دپاره ددې چې اوڅکی | عذاب | دعمل خپل | معافی اوکړه الله

اویادهغې مناسب روژې ساتل دی | دا د دې دپاره چې دخپل خپل عمل سزا اوڅکی | .... الله ﷻ

عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ

دهغه څه|چې مخکښې څه شوی دی|اوهغه څوك|چې دوباره ئې اوکړو دا کار| نو بدل به واخلی الله| دهغه نه

دهغې کړو معافی اوکړه | او که اوس هم څوک داکار اوکړی | نو الله ﷻ به ترې بدله اخلی

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ۝

اوالله| غالب دې| خاوند دبدلې اغستلو دې|

اوالله ﷻ غالب دې | او بدله اخستئ شی|

قوله تعالي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ

په حالت د احرام کښې د ښکار حکم:-حضرت ابن عباس ﷛ فرمائی چه الله ﷻ تاسو ازمیښت کوی د ښکارپه ممانعت سره که هغه کمزوری ښکار وی یا وړوکې چه اوګوری چه په حالت د احرام کښې تاسو د دې ښکار نه بچ کیږئې که نه. تر دې که خلقو غوښتل نو دا ښکار به ئې په لاسونو هم رانیولې شو. الله ﷻ هغې ته د نزدې کیدو هم ممانعت اوکړو. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه وړوکې ښکار او بچی په لاسونو هم نیولی شو د هغوی ځایونوته به راتله اود دې نه وړاندې چانه وو لیدلی. په حالت د احرام کښې د هغې ښکار نه ممانعت کړې شوې وو دې د پاره چه ثابته شی چه په ښکاره او پټه څوك تابعداری کوی اوڅوك نه کوی.لکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی﴿إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ څوك چه د الله ﷻ نه ویریږی او په غیببواندې ایمان لری د هغوی د پاره ښښنه او اجرکریم دې. دلته الله ﷻفرمائیلی دی چه اوس دینه پس څوك نافرمانی اوکړی د هغه د پاره دردناك عذاب دې ځکه چه هغه د الله ﷻ د حکم مخالفت اوکړو.

بیافرمائی چه په حالت د احرام کښې ښکار مه کوئی.دا نهی په معنوی لحاظ سره حلالوځناورو اود هغوی بچو ته هم شآمله ده.اونه خوړونکوته هم شآملیږی.لیکن د امام شافعی رحمه الله په نیز دغیرماکول ښکارکول د احرام والادپاره جائز دې.خوجمهو علماؤ داسې ښکار ته هم جائز نه وآئی او څوك ئې مستثنی کړی نه دی.

محرم دپاره د حرامو ځناورو د ښکار حرمت

مسلک حنفی:- داحنافو په نیز باندې لکه څنګه چه د محرم دپاره د حلالو ځناورو ښکار حرام دې دغه شان پرې د حرامو ځناورو ښکار هم حرام دې(احکام القرآن للجصاص ۲/۵۸۲)۔

دې نه علاوه چه بخاری او مسلم کښې د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی پنځه څیزونه فاسق دی. په احرام کښې هم هغه قتل کولې شی ځکه چه دا تکلیف ورکوونکی ځناور دی. کارغه، تپوس، لړم، مږه او چك لګونکې سپې.[1] حضرت ابن عمر ﷛ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه دا پنځه قتل کول د محرم دپاره ګناه نه ده.[2]

حضرت ایوب رحمه الله فرمائی چه ما د حضرت نافع رحمه الله نه تپوس اوکړو چه د مار څه حکم دې؟ نو حضرت نافع رحمه الله اوفرمائیل چه د مار په وژلو کښې څه شك دې؟د علماؤ په دې کښې اختلاف نشته. امام مالك رحمه الله امام احمد رحمه الله او نورو علماؤ غاپونکې سپی سره لیوه، ځناور ازمرې او پرانګ هم شامل کړې دې ځکه چه د دې ضرر خو د سپې نه هم زیات دې.والله اعلم.

زید بن اسلم رحمه الله او سفیان رحمه الله وائی چه د هرحمله کونکې ځناورحکم د سپی حکم کښې شامل دې د کوم تائید چه د دې حدیث نه کیږی، چه رسول الله ﷺ کله عتبه بن ابی لهب ته بددعاکړې وه نو فرمائیلې وو چه یا الله په ده باندې په شام کښې خپل یوسپې مسلط کړې نو په مقام زرقاء کښې هغه یو لیوه شلولې وو.

اوکه ددې نه علاوه هغه چرته بل ځناور قتل کړی نو فدیه به ورکول وی لکه سوسمار، لومبړه او کفتار وغیره. مالك رحمه الله فرمائی چه هم دغه حکم د دې پنځو ځناورو د بچو هم او د شلونکو ځناورو د وړوبچو هم،که محرم قتل کړل نو فدیه به ورکوی که ځناور غیرماکول یا د هغه واړه بچی ئې قتل کړې وی، ځکه چه په دې کښې د لوئ وړوکی څه قید نشته او غیرماکول ځناور ته هم سبب شامل دې.حضرت

[1] صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب اذا وقع الذباب فی شراب احدکم فلیغمسه...:۳۳۱۴، صحیح مسلم: ۱۱۹۸.
[2] صحیح بخاری حواله سابق : ۳۳۱۴،صحیح مسلم :۱۱۹۹، موطا امام مالک : ۳۵۶/۱.

امام ابوحنیفهرحمه الله فرمائی چه محرم چك لگونكې سپې او لېوه هم قتل كولې شی څكه چه لېوه هم خراب سپې دې.

د محرم دپاره د ماتونكی ځناور قتل كولو جواز

مسلک حنفی:- د لیوه وغیره ماتونكی ځناور قتل كول څكه جائز دی او په قاتل باندې جزاء نشته چه د كومو علت د وجې د سپی قتل كول جائز وو هغه ضرر اوتكلیف دې اودا وجه او علت په لېوو او درنده كښې هم شته نو د دې وجې د محرم دپاره د دې قتل كول جائز دی (شاه فیصل غفرله).

خوكه د دې دوارو نه علاوه ئې بل ځناور قتل كړو نو فدیه به وركوی. او كه چرته بل ځناور حمله اوكړی نو قتل كولې شی فدیه وركول ضروری نه دی. دا د امام اوزاعیرحمه الله اوحسن بصریرحمه الله قول دې. امام زفررحمه الله فرمائی چه فدیه به وركوی كه د حملې كولو په وجه ئې قتل كړې وی. بعض خلق وائی چه د كارغه نه هغه كارغه مراد دې د كوم په شا او خیټه چه سپین والې وی توروالې نه وی. د جمهورو مذهب دادې چه دكارغه نه هرعام كارغه مراد دې څكه چه په لفظ كښې څه قید نشته. امام مالكرحمه الله فرمائی چه كله كارغه حمله اوكړی یا څه تكلیف اورسوی نومحرم صرف په هغه وخت كښې هغه قتل كولې شی بغیروجه نه وی. مجاهدرحمه الله اونورخلق وائی چه قتل كونی مه بلكه پاره ئې كړئی او والوزونی دحضرت علی رضی الله عنه نه هم یو روایت داسې دې. د ابوسعید رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی چه مار لړم او مږه دې هغه قتل كوی لیكن محرم دې كارغه الوزوی قتل كوی دې نه. چك لگونكې سپې مرداره خوړونكې او حمله كونكې ځناور محرم قتل كولې شی.[1]

د الله ﷻ ارشاد دې چه څوك په قصد سره په حالت د احرام كښې ښكار كوی هغه به د دې ښكار په شان بل یو څاروې په فدیه كښې وركوی. د طاؤسرحمه الله نه روایت دې چه دا حكم د هغه سړی متعلق نه دې چاچه په خطا سره یو ځناور قتل كړې وی بلكه عمداً د قتل كولو قید دې او د ظاهری الفاظونه هم دغه معلومیږی. مجاهدرحمه الله وائی چه دلته د ﴿مُتَعَمِّدًا﴾ نه مراد دا دې چه چا خپل د احرام حالت هیر كړې وی او د ښكار د قتل كولو اراده ئې كړې وی ګنی د احرام حالت یادیدلو سره په اراده سره د ښكار قتل اوكړی نود دې ګناه خو د كفارې نه ډیره زیاته ده، د هغه خو احرام باطل كیږی. جمهور د دې خبرې قائل دې چه قصداً او په هیره سره قتل كونكې دواړه په كفاره وركولو كښې برابر دی. زهریرحمه الله وائی چه د قرآن پاك نه خو دلالت كیږی چه عمداً قتل كونكی باندې، لیكن په حدیث كښې په هیرې سره قتل كونكی هم په دې كښې شامل دې. مطلب دا دې چه د قرآن پاك نه ثابته شوه چه دې به كفاره هم وركوی او دې ګناهګار هم دې. لكه څنګه چه الله ﷻ فرمائیلی چه دې به د خپلې ګناه سزا خوری خوچه كوم تیر شو نو معاف دې او كه چا بیا داسې اوكړل نو الله ﷻ به ترې انتقام اخلی. د نبی ﷺ اوصحابه كرامو د احكامو نه هم ثبوت ملاویږی چه په خطا سره قتل كولو په صورت كښې هم به كفاره وركوی لكه څنګه چه عمداً د قتل كولو په صورت كښې د قرآن پاك د حكم مطابق وركولې شی څكه چه كه ښكار دې قتل كړو نو دا ښكار به ختمولې شی خو چه كله ئې عمداً ختم كړې نو تاوان به وركوې. او په خطاسره ختمولو كښې هم دغه حكم دې. فرق صرف دومره دې چه عمداً ښكار قتل كونكې د كفارې وركولو سره ګناهګاهم دې لیكن د خطا والا ګناهكارنه دې.

د محرم په قتل كښې قصد، خطا او هیره ټول برابر دی كفاره به لازمیږی

مسلک حنفی:- د احنافو په نیز هم كه قتل په قصد یا په خطا یا په هیره سره وی په دې ټولو صورتونو كښې كفاره لازم ده البته په آیت كښې د ﴿عمدا﴾ قید په دې وجې لګیدلې شوې دې چې ددې نه

---

[1]) ابوداود كتاب المناسك باب مایقتل المحرم من الدواب : ١٨٤٨، ترمذی : ٨٣٨، ابن ماجه: ٣٨٩، احمد: ٣/٣، بیهقی: ٢١٠/٥.

وړاندې آيت کښې دی ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ او دوباره چې څوک ښکار کوی نو دا معلومه ده چه هغه خو په خطا نه کوی بلکه په قصد سره ئې کوی نو ځکه الله د عمد قید اولګولو (احکام القرآن للجصاص ۲/۵۹۱).

د الله ﷻ ارشاد دې ﴿فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ بعضو جزاء مضاف جوړکړې اولوستلې دې، بعضو عطف ګرځولې دې او ابن مسعود﷛ ﴿فَجَزَآءُ﴾ په اضافت "ه" سره لولی، ليکن په هرقسم لوستلوکښې د امام مالک﷫، امام شافعی﷫، امام احمد﷫ او جمهورو دليل قائم پاتې کيږی. د ښکار شوی ځناور د مثل جزا په خپل ځائ واجب پاتې کيږی خو په دې شرط چه د هغه په شان يا هغه سره نزدې ساتونکې ځناوروی چه هم هغه ورکړی ګنی د هغې قيمت دې ورکړی. ليکن د امام ابوحنيفه﷫ په دې کښې اختلاف دې هغه فرمائی چه دښکارشوې قتل شوی ساتندونکې ځناورپه شان وی يا د غير ساتندونکې په هرصورت کښې د هغې د مثل ورکولوپه ځائ قيمت هم ورکی شی. اوهغه ښکاری ته اختيار دې که غواړی نو د هغې قيمت دې صدقه کړی يا د قربانئی يو ځناور دې واخلی ليکن حق دا دې چه صحابه رضی الله عنهم د مثل ورکولو کوم حکم لګولې دې هغه زمونږ د پاره ډير د اتباع قابل دې. هغوی حکم لګولې دې چه شترمرغ ښکار کړې شوې وو نويه کفاره کښې اوښ ورکړه اودځنګلی غوا په ښکار کښې کورنئی غوا او د هوسئی په ښکار کښې بکرنی. د صحابه کرامو رضی الله عنهم دا فيصلې په کتاب الاحکام کښې ټولې ذکر دی.خو چه چرته د ښکار مثل نه وی يعنی چه چرته د ساتلې شوې ځناورپه شان نه وی نو هلته ابن عباس ﷛ حکم لګوی چه د دې قيمت دې مکې ته روان کړې شی، بيهقی د دې راوی دې.

په ښکار کښې د مثل نه مراد قيمت دې

مسلک حنفی: داحنافو هم دغه مسلک دې کوم چې ورته حافظ ابن کثير منسوب کړې دې چه په آيت کښې دمثل نه مراد قيمت دې داحنافودلائل په احکام القرآن للجصاص کښې کتلې شی دلته ئې وضاحت ضروری نه ګنړم څوک چې پرې خبريدل غواړی نو رجوع دې ورته اوکړی (احکام القرآن للجصاص ۲/۶۱۲).

ښکار کونکې پخپله فيصله کونکې جوړيدې شی؟:- د الله ﷻ قول دې ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾ يعنی د دې کفارې فيصله کولو د پاره دوه عادل مسلمانان مقرر کړې شی چه دا فيصله اوکړی چه په مثلی ښکار کښې مثلی ځناور ورکړې شی يا په غير مثلی کښې قيمت ورکړې شی. که د علماؤ اختلاف دې نو صرف په دې کښې چه په دې دواړو فيصله کونکو کښې يو فيصله کونکې پخپله هم ښکاری جوړولې شی که نه ① يو قول دا دې چه نه شی جوړولې او دوئم قول دا دې چه جوړولې شی. دا د دې د پاره چه په دې صورت کښې خپل حکم هم په خپل ځان باندې نافذ کول لازميږی. اوپه دې کښې د متهم کيدو انديښنه ده.د امام مالک﷫ هم دغه قول دې ② دوئم قول دې چه جوړولې شی ځکه چه آيت عام دې په دې کښې د دې قسم څه قيد نشته. دا د امام شافعی﷫ او امام احمد﷫ قول دې.

د اولنی قول دليل د ړومبی قول دليل دا دې چه هم په يوه قضيه کښې دننه حاکم په خپله محکوم نه شی جوړولې. د ابن ابی حاتم حديث دې چه يو باندچی حضرت ابوبکر﷛ له راغلو او وئې وئيل ما د احرام په حالت کښې يوښکار کړې دې اوس په ما څه بدله ده. هغوی د ابی بن کعب﷛ چه خواکې ناست وو تپوس اوکړو چه وايه ته څه فيصله کوې؟باندچی وئيل چه زه خوتاله راغلې يم اوته درسول الله ﷺ خليفه ئې ليکن ته پخپله د بل نه تپوس کوې. نو ابوبکر ﷛ اوفرمائيل چه ته ولې اعتراض کوې الله ﷻ پخپله فرمائيلی دی چه دوه کسان عادلان مسلمانان دې يوځائ شی نو يو حکم دې اولګوی. نو ما خپل

ملګرې سره مشوره اوکړه. مونږ دواړه چه په کومه خبره متفق شو تاته به هم هغه فیصله واورو. دلته هم د دې خبرې احتمال وو نو چه کله صدیق اکبرؓ اوکتل چه باندچې خو جاهل دې اود عادلانو د مسئلې نه خبر نه دې نوپه پسته او نرمه لهجه سره ئې پوهه کړو څکه چه د جهل دارو تعلیم دې. خو که اعتراض کونکې صاحب علم وی نو
لکه څنګه چه ابن جریر رحمه الله بیان کوی چه د ابن جابر ؓ نه روایت دې چه مونږ یو ځل د حج په اراده سره اووتلو اومونږ کله د سحر مونځ کولو نو په خپلو سورلو پسې به شاشاته تلو او خبرې به موکولې. یوه ورځ داسې اتفاق اوشو چه یوه هوسئی په نظر راغله. زمونږ یو ملګرې هغه په کاڼې اوویشتله او هغه مړه شوه.دې سړی مړه هوسئې پریخودله اوپه سورلئې سور شواو لاړو.مونږ په دې سړی سخت اعتراض اوکړو اوچه مکې ته راورسیدلونو زه حضرت عمر بن الخطابؓ له راغلم او هغه ته مې ټوله واقعه بیان کړه. حضرت عمر ؓ سره بل یو کس ناست وو تک سپین د چاندنئ په شان روښانه،دا عبدالرحمن بن عوفؓ وو. حضرت عمرؓ هغه طرف ته متوجه شو څه خبرې ئې اوکړې بیائې د هغه سړی نه تپوس اوکړو،تا په قصد سره هغه مړه کړه که په خطا؟ هغه وئیل چه کاڼې خو ما ارادةً ویشتلې وو خود قتل اراده مې نه وه. حضرت عمر ؓ اوفرمائیل چه ارادةً او خطاءً دواړو صورتونوکښې کار تانه شوې دې. یوه بکرئی واخله هغه حلاله کړه او صدقه ئې کړه، اود هغې څرمن د کور په کارکښې راوله. اوس مونږ د هغه ځائ نه پاسیدو او خپل ملګرې ته مې اووئیل د الله ﷻ د شریعت حدودو عزت کول ډیر اهمیت لرې.څه تپوس چه تاکړې وو امیرالمؤمنین د هغې نه پخپله خبر نه وو تردې چه د خپل ملګرې نه ئې تپوس اوکړو. اوس ته د معافې په توګه خپله اوښه ذبح کړه. کیدې شی چه ستاد دې جرم پوره والې اوشی.قبیصه وائی چه ماته دسورة مائده د عادلینو آیت هډو یاد نه وو. زما د دې مشورې خبر حضرت عمرؓ ته اورسیدو هغه دوره راواخسته او زما په ملګرې ئې یوه کوړه راخلاصه کړه او وئې وئیل چه ته په احرام کښې قتل کوې او په حکم کښې بې وقوف حاکم جوړوې، بیا ماته متوجه شو ما وئیل چه اې امیر المؤمنین که ته ما ناروا وهې نو دا ناروا وهل به زه معاف نه کړم. نو هغه اووئیل چه اې قبیصه بن جارته ځوان ئې دکولاؤ زړه خاوند او ښه وینا کونکې ئې خوکه په یو ځوان کښې نهه عادتونه هم ښه وی اوصرف یوخراب وی نو هم هغه یوپه ټولو باندې اوبه اړوی،دځوانئې دخطاګانو نه محتاط اوسیږه.
ابن جریر الجلبی ؓ فرمائی چه د احرام په حالت کښې ما د یوې هوسئې ښکار اوکړو. حضرت عمر ؓ ته ما د هغې ذکر اوکړو نو هغوی اوفرمائیل چه خپل دوه ملګرې راوله چه هغه دواړه په تاباندې فیصله اوکړی. ما حضرت عبدالرحمن ؓ او حضرت سعدؓ راوستل، هغوی فیصله اوکړه چه زه یو ښه چاق او تازه چیلې فدیه ورکړم. ابن جریر رحمه الله وائی چه اربد یوه هوسئی په حالت د احرام کښې چقنړې کړه او قتل ئې کړه بیا د فیصلې د پاره حضرت عمرؓ له راغلو، هغوی اوفرمائیل چه ما سره د فیصلې د پاره حاکم ته پخپله جوړشه، دواړو یوه ساتلې شوې بکرئ کفاره کښې مقرر کړه چه د کور اوبه او ګیا ئې خوړله او ښه تازه شوې وه. بیا حضرت عمرؓ د عادلینو والا آیت اولوستلو.

محرم د ښکار په قیمت لګولو کښې پخپله حکم نشی جوړیدې

مسلک حنفی:- ددې مسئلې دپاره چه آیا محرم پخپله حکم فیصله کونکې جوړیدې شی ما سره چې د حنفیانو کوم کتابونه دی هغه مې لټ په لټ کړل لیکن دا جزیه راته ملاو نشوه البته زه د خپلې اندازې نه دا وایم چې محرم چه په حالت د احرام کښې ښکار کړې وی نود هغې ښکار قیمت لګولو کښې دې پخپله فیصله کونکې نشی جوړیدې والله اعلم بالصواب

دهرې زمانې حکمین پکاردی؟:- دا واقعه د دې خبرې په جواز باندې دلالت کوی چه په راتلونکی وخت

کښې کله دیو مجرم نه داسې جرم اوشي نو هغه وخت دوه حکم پکار دی یا د صحابه کرامو رضی الله عنهم فیصلې چه د داسې مسئلو په وخت کښې شوي دی د هغې په رڼرا کښې فتوی ورکولې شي. په دې کښې دوه قوله دی. امام احمد رحمه الله او امام شافعي رحمه الله وائي چه صحابه کرامو رضی الله عنهم په دې باره کښې کومې فیصلې کړي دی د هغې منل دې اوکړې شي او دې دواړو هم هغه شرعي فیصله کڼلې ده د هغې نه انحراف مه کوئي. او په کومه مسئله کښې چه د صحابه کرامو حکم موجود نه وي نو د خپلې زمانې عادلانو طرف رجوع اوکړئي. امام مالک رحمه الله او امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائي چه حکم به د خپلې خپلې زمانې په هریو فرد باندې جدا جدا لګولې شي او هم د خپلې زمانې عادلان به مقرر کولې شي که د صحابه کرامو څه حکم یا فیصله موجود وي او که نه ځکه چه الله ﷻ د ﴿مِّنكُمْ﴾ لفظ استعمال کړې دې او د اولې زمانې صحابه په دې وخت کښې ستاسو د ډلې کسان خو نه دی.

د ښکار په قیمت لګولو کښې د هرې زمانې خپل عادلان پکار دی

مسلک حنفي:- صحابؤ چې په کوم ځناورو کښې فیصلې کړې دی په هغې فیصله کول ضروري نه دی بلکه دهرې زمانې خپل عادلان پکار دی لکه څنګه چه د قرآن پاک د ظاهري نص نه معلومیږي ځکه چه الله ﷻ داسې فرمائیلی دی چه ﴿مِّنكُمْ﴾ نو د ﴿مِّنكُمْ﴾ خطاب د صحابؤ په زمانه کښې هغوی ته وو او زمونږ په زمانه کښې مونږ ته دې او زمونږ نه پس زمانه کښې به هغه خلقو ته وي کوم چې په هغه وخت کښې وي دغه د قیاس تقاضا هم دا ده چه د ښکار قیمت د هغه زمانې په اعتبار سره اولګولې شي ځکه چه د زمانې په تیریدو سره د پیسې حیثیت کمیږي اوځیزونه ګرانیږي نودیوې چیلۍ قیمت چې د صحابؤ په وخت کښې کوم وو هغه قیمت ئې نن نه دې بلکه د هغې نه ډیر زیات دې (تفسیرمظهري مع اضافه ۲۰۹۱۳)-

اود الله ﷻ قول ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ یعنی دا قرباني کعبه ته اورسوئي، هم هلته ئې ذبح کړئي او هم د حرم په مسکینانو باندې د دې غوښه تقسیم کړئي. په دې خبره کښې د چا څه اختلاف نشته. ټول په اتفاق سره دا رائې لري،

قوله تعالی:- أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ

په درې ځیزونو کښې د اختیار حکم:- د الله ﷻ ارشاد دې ﴿أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا﴾ یعنی که محرم د قتل شوي ښکار مثل بیانه مومي یا ښکار کړې شوي مقتول د دې قسم ځناور نه وي چه کورنو ځناورو سره یوشان والې اولري نو بیا د جزا اطعام او صیام باره کښې اختیار دې او په قرآن پاک کښې ﴿أَوْ﴾ هم د اختیار په معنی کښې راغلې دې اوهم دغه قول دامام مالك، امام ابوحنیفه، ابویوسف، محمد رحمهم الله دې اودشافعي رحمه الله هم یوقول داسې دې، داحمد رحمه الله هم دغه قول مشهوردې چه ﴿أَوْ﴾ د اختیار ورکولو په مقصد راوړلې شوې دې. ② او یوبل قول دا دې چه د اختیار په مقصد سره نه بلکه د ترتیب او سلسلې خودلو د پاره دې.

اود دې صورت به دا وي چې کوم ښکار قتل شوي وي د هغې قیمت به اولګوي اود قتل شوي ښکار تلافي اوشي. دا د امام مالك، امام ابوحنیفه، حماد او ابراهیم رحمهم الله په نیز دی. (یعنی کوم کسان چې د تخییر قائلین دی دهغوی په نیز به د قتل شوي ځناور قیمت اولګولې شي ازمترجم)

لیکن امام شافعي رحمه الله وائي کوم ځناور چې ئې قتل کړې وي که د هغې پشان نه وو نو د هغې په مثل به اوګوري اودهغې قیمت به اولګوي بیا به هغه قیمت باندې طعام واخلي او هغه به صدقه کړي (یعنی د احنافو په نیز به براه راست د قتل شوي ځناور قیمت اولګولې شي اود امام شافعي په نیز به د قتل شوي ځناور د مثل قیمت اولګولی شي از مترجم)

محرم ته د ښکار کولو په کفاره کښې د درې څیزونو نه د یو په ورکولو اختیار حاصل دې

مسلک حنفی:- دامام ابوحنیفه به نیز باندې محرم ته اختیار دې چې په دې درې واړه څیزونو کښې ئې کوم خوښ وی په هغې سره دې کفاره ادا کړی (احکام القرآن للجصاص ۲۲۲/۲)۔

مسکین ته به څومره غله ورکولې شی؟:- ①اوهریومسکین ته دې یو مد یعنی **۵۶** تولې غله ورکړی. دا مسئله دامام شافعی او امام مالك رحمهم الله اود علماء حجاز په نیز ده.②امام ابوحنیفه، امام ابو یوسف او امام محمد رحمهم الله فرمائی چه هر مسکین ته دې دوه مده ورکړې شی. ③امام احمد رحمه الله وائی چه غنم وی نو یو مد او که نوره غله وی نو دوه مده به ورکولې شی .نو که دا نشی ورکولې روژې دې اوساتی یعنی چه یو مسکین ته په ورځ کښې څومره خوراك ورکولې شی هغه هومره ورځې دې روژې اونیسی. دوئم قول دا دې چه د هرصاع په بدله کښې یوه روژه نیسی.نبی اکرم ﷺ کعب بن عجره رضی الله عنه ته حکم ورکړې وو چه یو فرق غله په شپږو کسانو تقسیم کړه یا درې ورځې روژې اوساته. [1] یو فرق درې صاع وی او یو صاع ۲۲۵ تولې وی.

د ښکار په قیمت به غله اخستې شی او مسکینانو ته به ورکولې شی

مسلک حنفی:- داحنافو په نیز به د ښکار قیمت اولګوی اوبیا به په هغه قیمت باندې طعام واخلی او هر مسکین ته به نیم صاع غنم ورکړی (احکام القرآن للجصاص ۲۲۷/۲)۔

د اطعام محل به کوم ځائې وی؟:- اوس په دې کښې هم اختلاف دې چه کوم ځائ کښې پرې اوخوری. امام شافعی رحمه الله وائی چه هم په حرم کښې دې پرې اوخوری اودعطا رحمه الله هم دغه قول دې ②امام مالك رحمه الله وائی چه په هغه ځائ کښې دې اوخوری چرته چه ده ښکار قتل کړې وو یا هم هلته چرته نزدې. ③امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه د دې هیڅ تخصیص نشته چرته چه خوری، که حرم وی که غیر حرم وی او که بل مقام وی.

د ښکار په کفاره کښې د حرم د مسکینانو عدم تخصیص

مسلک حنفی:- لکه څنګه چې حافظ رحمه الله ابوحنیفه رحمه الله ته نسبت کړې دې چه د دوی په نیز د خوراک کولو دپاره د حرم د مسکینانو تخصیص نشته بلکه د هرځائې په مسکینانو باندې ئې خوړلې شی نو دا نسبت صحیح دې (تفسیر مظهری ۲۱۰/۳)۔

د دې مسئلې متعلق د سلفو اقوال:- ددې آیت متعلق د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه کله محرم ښکار اوکړی نو هم هغه شان ځناور په هغه باندې لازم راځی، که د کفارې د پاره هم هغه شان څاروې ملاؤ نه شی نو د هغې قیمت به کتلې شی بیا به د خوراك اندازه لګولې شی بیا به د هر نیم صاع غلې په بدله کښې یوه روژه ساتلې شی. الله جل جلاله کفاره د طعام او صیام په ذریعه مقرر کړې ده.

کله چه طعام وی نوهم ددې نه به کفاره ادا کولې شی. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه د څاروی به کعبه ته لیګلې شی یا مسکینانوباندې دې اوخوړلې شی یا د هغې برابر دې روژې اوساتلې شی. کله چه محرم ښکار قتل کړو نو هم د هغې په شان څاروې په هغه لازمیږی. که چا هوسئی یا د دې په شان څاروې قتل کړو نو په ده باندې بکرئی لازمیږی چه مکې ته به لیګلې شی او ذبح کولې به شی.که داسې اونه شی نو شپږو مسکینانو باندې به خوراك کولې شی اوکه دا هم اونه شی نودرې روژې به نیسی.

[1] صحیح بخاری کتاب المحصر باب قول الله تعالی ﴿ اوصدقة﴾ : ۱۸۱۵، صحیح مسلم: ۱۲۰۱.

که چا اوښ یاد اوښ په شان بل ځناور قتل کړو نو په هغه باندې غوا واجب ده. که نه وي نو شلو مسکینانو باندې به خوراک کوي که دا هم نه وي نو شل روژې به ساتي. او که شترمرغ یا ځنګلي خر ئې وژلې وي نو یوه اوښه په ده باندې واجب ده او که دا نه وي نو دیرشو مسکینانو باندې به خوراک کوي ګنې دیرش روژې به ساتي. ابن جریر رحمه الله هم دغه ونیلي دي لیکن دا ئې زیات کړي دي چه طعام به هریو ته یو یو مد ورکولې شي چه په دګه ځیټه ماړه شي. عطاء رحمه الله او مجاهد رحمه الله فرماني چه یو مد طعام د هغه سرې د پاره دې چه د قربانئې ځاروې کعبې ته نشي رسولې. د سدي رحمه الله وینا ده چه په دې اختیارکښې دې د ترتیب لحاظ اوساتلې شي. او ابراهیم النخعي رحمه الله واني چه هرقسم اختیار دې چه کومه کفاره ورکول غواړي.

د الله ﷻ ارشاددې ﴿لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ﴾ دې د پاره چه هغه د خپلو کړو سزا بیاموسي. یعنې مونږ په هغه باندې کفاره په دې وجه واجب کړې ده چه زمونږ د حکم مخالفت ئې کړې چه دهغې سزا اوموسي. خو چه د جاهلیت په زمانه کښې څه شوې دي هغه دهغه سرې دپاره معاف دي چا چه په اسلام کښې بنه کارونه کړي بیا ئې اوفرمائیل چه ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ یعنې اسلام کښې د راتلونه پس اوددې د ممانعت نه باوجود چا چه نافرمانې اوکړه الله ﷻ به دهغه نه انتقام اخلي او هغه دسرکشونه انتقام اخستونکې دې. خوچه په جاهلیت کښې څه شوې دي هغه معاف دي. اود دې سوال جواب هم په نفي کښې دې چه آیا امام د هغې څه سزا مقررولې شي؟ یعنې امام ته د سزا ورکولو حق شته؟ دا ګناه د الله ﷻ اود هغه د بنده په مینځ کښې ده. او ده ته د امام د سزا نه ورکولو باوجود به فدیه ضرور ورکول وي. دا ابن جریر رحمه الله روایت کړې دې. د دې مطلب دا شو چه الله ﷻ هم د کفارې په ذریعه انتقام اخلي او د انتقام به هم دغه صورت وي.

جمهور سلف اوخلف په دې متفق دي چه کله محرم ښکار قتل کړونو په ده باندې فدیه ورکول واجب شو. په ړومبئ دویمه او یادریمه خطا کښې هیڅ فرق نشته، که هرڅو ځل ئې کړې وي. فعل خطا او فعل عمد ټول په حکم کښې برابر دي. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې که د محرم نه خطا د ښکار په قتل کولو کښې اوشوه نو په ده باندې به د هرقتل په وخت کښې دا حکم صادر وي. لیکن که هغه دا قتل عمداً په ړومبي ځل کړې وي نو په هغه به داسزا وي او په دوئم ځل به هغه ته وئیلي شي چه الله ﷻ دې تانه انتقام واخلي. لکه چه پخپله هم الله ﷻ فرمائیلي دي چه دوباره اوکړي نو الله ﷻ به انتقام اخلي. امام حسن بصري رحمه الله فرماني چه یو صاحب احرام کښې ښکار اوکړو په ده باندې د فدیه سزا مقرر کړې شوه، هغه بیا دا جرم اوکړو، دآسمان نه اُورراکوز شو بجلي پرې راپریوتله او هغه ئې اوسوزولو هم دغه معنی ﴿فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ ده. الله ﷻ په خپل سلطنت کښې غالب دې څوک هغه مغلوب کولې نه شي. که هغه انتقام اخستل اوغواړي نو څوک دې چه هغه منع کړي. ټول کائنات د هغه مخلوق دې، حکم خو بس هم دهغه چلیږي، سرکشانوته به هغه سزا خامخا ورکوي. د هغه د انتقام د صفت همدغه اقتضاء ده.

د محرم د ښکار په قتل په هر ځل د کفارې لزوم

مسلک حنفي - مسئله هم دغه ده کومه چې حافظ رحمه الله ذکر کړې ده که محرم ښکار قتل کړو که په ړومبي ځل وي او که دوباره سه باره په هر ځل په ده کفاره واجبیږي برابره ده که دا قتل کول په قصد وي او که په خطاء وي او که په هیره وي (تفسیر مظهري ۳/۲۱۲)-

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ

حلال کړې شو | ستاسو دپاره | ښکار د سمندر | او خوراك

تاسو دپاره د دریاب ښکار نیول او خوړل حلال دي

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ

دنفعې ستاسو | اودپاره د مسافرو | اوحرام کړې شوې دې | په تاسو باندې | ښکار دوچې | ترڅوچې یئ تاسو

دا ستاسو خوراکه ده (په کور هم) اودسفر په حالت کښې هم | او د اوچې ښکار منع دې | تاسو چې ترڅو

حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝ جَعَلَ اللَّهُ

په حالت د احرام کښې | او ویریږئ د الله نه | هغه ذات | چې هم هغه ته به | تاسو جمع کولې شئ | جوړه کړه الله

احرام کښې یئ | او دهغه الله ﷻ نه ویریږئ چې کوم ته به تاسو واپس کیږئ | ....الله ﷻ

الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ

کعبه یعنی کور د عزت | ذریعه د قیام | دپاره د خلقو | او میاشته عزتمنده | او د قربانۍ څاروی |

کعبه چې د عزت خانې دې | د خلقو د قیام سبب ګرځولې شوې دې | او همداشان د حرمت میاشت او قربانۍ څاروی

وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا

او امیل والا قربانی هم | دا کار دې | دپاره دې چې معلومه شی تاسو ته | چې بیشکه الله | پوهیږی | په هغه

او هغه څاروی چې پټې ورته پرتې وی | دا په دې چې بیشکه الله ﷻ ښه عالم دې | په هغه څه

فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

چې په آسمانونو کښی دی | او په هغه چې په زمکه کښی دی | او بیشکه الله | په هر څیز باندې | ښه عالم دې

چې په آسمانونو او زمکه کښې دی | ....او الله ﷻ په هر څیز باندې علم لری

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

پوهه شئ | چې بیشکه الله | سخت ورکونکې دې | عذاب | او بیشکه الله | ښنونکې | مهربان دې |

پوهه شئ چې الله ﷻ ډیر سخت حساب اخستونکې دې | ....او ښنونکې او مهربان هم دې

مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ

نشته ذمه واری | په رسول باندې | مګر رسول دی | او الله | پوهیږی | په هغه چې ښکاره کوئ نې تاسو

د رسول ذمه واری صرف پیغام رسول دی | او الله ﷻ ته ستاسو ښکاره حالات هم معلوم دی

وَمَا تَكْتُمُونَ ۝

او په هغه | چې پټوئ نې تاسو |

او ستاسو پټ حالات ورته هم معلوم دی |

قوله تعالی: أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

په احرام کښې دسمندري ښکار حکم:- ستاسو د پاره د سمندرتازه ښکار حلال دي او کوم کبان چه اوچ کړې شي او د لارې توښه جوړولې شي هغه هم ستاسو د پاره او د اهل قافلې د پاره جائز دی. د حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه هغه ښکار چه ژوندې د سمندرنه حاصل کړې شي مراد دې. او لفظ (طعام) نه هغه مراد دې کوم چه سمندر وژلې وی اوغاړې ته ئې غورزولې وی.حضرت ابوبکر صدیق ﷺ فرمائی چه د طعام نه هر هغه څیز مراد دې کوم چه په سمندرکښې دی. حضرت ابوبکر ﷺ خطبه ورکړه نو وئی فرمائیل چه سمندري ښکار ستاسود پاره حلال دې او نه ښکارشوې لیکن د سمندر راغورزونکې هغه هم ستاسود فائدې او د لارې د توښې څیز دې. ابن المسیب رحمه الله وائی چه سمندر خو ژوندې راغورزولې وی خو په اوچه باندې هغه مړ شوې وی نو دا طعام دې. عبدالرحمن رحمه الله سوال اوکړو چه سمندر خوډیرمړه کبان په غاړه راغورزوی نوهغه مونږخوړلې شونوابن عمر ﷺجواب ورکړوچه مه خورئی. کله چه عبدالله بن عمر ﷺ کورته راغلو او قرآن ئې کولاؤکړو او دا آیت ئې اولیدلو ﴿وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾ نو وئې وئیل چه لاړ شه او ورته اووایه چه خورئی ځکه چه د سمندر څیز ته الله ﷻ طعام وائی. ابن جریر رحمه الله هم دغه وائی چه د طعام نه مراد هم د سمندر مړه کبان دی. حضور ﷺ هم دغه فرمائیلی دی چه د سمندر په چپوباندې مړه راغلی شوی کبان طعام دي.

متاع نه مراد منفعت اوقوت دې.سیاره جمع ده سیارده،عکرمه رحمه الله وائی چه کوم په سمندری مقاماتوکښې وی هغه خو تازه تازه ښکار کوی او چه کوم مړه شی نو هغه اوچ کړی او ذخیره ئې ساتی اویا ښکار ئې کړی او پریږدی او دا مسافران او دغاړې نه لرې اوسیدونکو دپاره د لارې د توښې کار ورکوی. جمهورو د مړ کب په حلال والی باندې د دې آیت نه استدلال کړې دې. امام مالک رحمه الله د حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه روایت کړې دې چه نبی اکرم ﷺ د ساحل طرف ته یو لښکر اولیګلو. ابو عبیده بن جراح ﷺ ئې د دې امیر جوړکړو. دا درې سوه کسان وو او زه هم شامل ووم. مونږ هم په لار باندې وو چه توښه ختمه شوه. نو ابوعبیده ﷺ حکم ورکړو چه د ټول لښکر نه توښه راجمع کړئی، ما سره په توښه کښې کهجورې وې، مونږ به د هغې نه هره ورځ لږې لږې خوړلې. آخر هغه ذخیره ختمه شوه اود رسد په توګه به مونږ ته یوه یوه کهجوره ملاویدله. مونږ پخپله اوس مرګ ته نزدې شو خو سمندرته راورسیدو.په ساحل باندې مو اوکتل چه یوکب د غونډۍ په شان اوږد او پلن پروت دې. زمونږ ټول لښکر هغه دیارلس ورځې اوخوړلو. ابوعبیده ﷺ د ده دوه پوښتنې د کمان په شان د لګولو حکم اوکړو.د دې کمان لاندې یو په اوښه سور تیرشو اود هغې پوښتنې حصې ته اونه رسیدلو. حضرت جابر ﷺ هم داسې بیان کوی چه د سمندر په ساحل باندې د یوې غونډۍ په شان اوچت څه معلوم شو، چه اومو کتل نوهغه سمندری مخلوق مړپروت وو کوم ته چه عنبروائی.حضرت ابوعبیده ﷺ اوفرمائیل چه دا خو مړ دې بیائې اوفرمائیل چه مونږ خو د رسول الله ﷺ قاصدان یود ولږې نه مجبور یو.تازه تازه غوښه ده ښه ئې اوخورئی.مونږ هلته یوه میاشت حصار وو او مونږ درې سوه کسان وو، په خوراك خوراك ښه چاق شو. د هغه د سترګود حلقونه به مونږ ډك ډك منګی غواړی راویستل، دومره لویۍ لویۍ تکړې وې لکه د غوا.حضرت ابوعبیده ﷺ د هغه په سترګه کښې دیارلس کسان کینولې وو. د هغه یوه پوښتنې دکمان په شکل کښې اودرولې وه نود لویۍ نه لویۍ اوښ د هغې لاندې تیرشو. غرض دا چه هغه کب دومره غټ وو،(۱) بیا مونږ د هغه غوښه اوچه کړه او د لارې توښه مو ترې جوړه کړه. کله چه مدینې ته اورسیدلو نوحضور ﷺ ته مو ذکر اوکړو نو وئې فرمائیل چه دا ستاسو د پاره د الله ﷻ د طرف نه رزق وو که تاسو سره څه وی نو راوړئی په مونږ باندې هم اوخورئی.مونږ حضورﷺ ته څه

(۱) صحیح بخاری کتاب الشرکة فی الطعام...:۲٤۸۳، صحیح مسلم:۱۹۳۵،مؤطا امام مالک: ۲/ ۹۳۰، ابن حبان : ۵۲٦۲، بیهقی : ۹/ ۲۵۲

اولیګل هغوی تناول اوخوړل[1] اوپه یو روایت کښې دی چه دا لښکر حضورﷺ سره وو کله چه دا کب لیدلې شوې وو، ځینې وائي چه نه،حضرتﷺ ورسره نه وو اوهغه بله واقعه ده. څوك وائي چه نه واقعه هم یوه ده، په اوله واقعه کښې حضورﷺ ورسره نه وو او هغه بله واقعه ده.بعض وائي چه نه هم یوه واقعه ده په ړومبئي واقعه کښې نبي اکرمﷺ ورسره ووبیا چه کله حضورﷺ دویم لښکر اولیګلو نو د هغې امیر ابوعبیده ﷺ وو اودا واقعه هم د دې ابوعبیده ﷺ د لښکر وه. والله اعلم.

د ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه یو سړی د حضور ﷺ نه سوال اوکړو یا رسول اللهﷺ مونږ سمندرکښې سفرکوواو لږې شان اوبه ځان سره ساتلې شو که په دې سره اودس اوکړو نو مونږ به تږې پاتې شو نو په دې صورت کښې مونږ په سمندرکښې اودس کولې شو؟ هغوی ﷺ اوفرمائیل چه د سمندر اوبه پاکې دی اوددې مړ کب حلال دې[2]دصحابه کرامو رضی الله عنهم دیوې ډلې نه هم دغه روایت دې. ابو هریره ﷺ فرمائي چه مونږ حضور ﷺ سره په حج یا عمره کښې یوځائ وو نود ملخانو یو لښکر سره مونږ مخامخ شو، مونږ به هغه په خپل لرګی وهلو او هغه به مړ مونږ ته راپریوتلو. مونږ خپل مینځ کښې اووئیل چه اوس به څه کوو مونږ خو د احرام په حالت کښې یو نوحضور ﷺ اوفرمائیل چه د سمندری ښکار ممانعت نشته.[3] نبي کریم ﷺ چه کله ملخانو ته بددعا کړې وه نو وئیلی وویا الله لوئ واړه ټول ملخان هلاك کړې د هغوی هګنې ضائع کړې او نسل ئې ترې زیات مه کړې چه دا زمونږ غله او فصلونه اوزمونږ باغونه او ونې تباه نه کړي. ته خو مجیب الدعوات ئې حضرت خالدﷺ اووئیل یا رسول الله ﷺ داخو هم لکه چه یو الهی فوځ دې ته د دوی د نسل ختمولو بددعا ولې کوې؟ هغوی اوفرمائیل چه دا ملخان هم د سمندر د کبانو د نسل نه دی. زیادﷺ بیان کوی چه ماته پخپله دې سړی بیان کړې دې چا چه د کب نه ملخ راپیدا کیدونکې لیدلې دې.[4] دا حدیث صرف ابن ماجه بیان کړې دې. ابن عباس ﷺ په احرام کښې د ملخانو ښکار کولو ممانعت کړې دې.ځینې فقهاؤ د دې آیت نه استدلال کړې دې چه ټول سمندری ځناورخوړلې شی او په دې کښې د هیڅ څیز استثناء نشته بعضو چیندخان مستثنی کړی دی اود دې نه علاوه باقي جائز ساتلي. د حضرت عبدالله بن عمرﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ د چیندخ د وژلو ممانعت کړې دې او فرمائیلې دی[5] چه ددې آوازد الله ﷻ تسبیح دې[6] نورو وئیلی دی چه کب دې خوړلې شي خوچیندخه دې نه شي خوړلې.

د کب نه سوا باقي ټول سمندری ځناور حرام دی

مسلک حنفي:- د احنافو په نیز په سمندری ځناورو کښې د کب نه سوا نور ټول ځناور حرام دی په هغې کښې چیندخ هم دې ځکه که مردار وی نود دې آیت په وجه حرام دې چه ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ یعنی په تاسو باندې مرداره حرامه دا آیت عام دې که د وچې مرداره وی اوکه د سمندر البته صرف دوه مردارې حلالې دی دکومواستثناء چې په حدیث کښې راغلې ده نبي کریم ﷺ فرمائي ﴿احلت لنا میتتان الحوت والجراد﴾ یعنی دوه مردارې زمونږ دپاره حلالې دی یو کب اوبل ملخ ددې حدیث نه معلومیږی چه دلته د

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الصید باب اباحة میتات البحر : ۱۹۳۵، صحیح بخاری : ٤٣٦٢، مختصرا ابوداود : ۳۸٤۰، احمد: ۳۰۳/۳،

[2]) ابوداود کتاب الطهارة باب الوضوء بما البحر : ۸۳، وسنده صحیح ترمذی : ٦۹، نسائی : ۳۳۳، ابن ماجه: ۳۸٦، احمد: ۳٦۱/۲

[3]) ابو داود کتاب المناسک باب الجراد للمحرم: ۱۸٥٤، وسنده ضعیف جدا ترمذی : ۸٥۰، ابن ماجه: ۳۲۲۲، احمد: ٤۰۷/۲، ددې سند کښې اب،الهزم یزید بن سفیان ضعیف راوی دې (المیزان: ٤۲۲/٤، رقم: ۹۷۰۱)،

[4]) ابن ماجه: کتاب الصید باب صید الحیتان والجراد: ۳۲۲۱، ترمذی : ۱۸۲۳،

[5]) ابوداود کتاب الطب باب فی الادویة المکروهة : ۳۸۷۱، وهو صحیح نسائی : ٤۳٦۰، احمد: ٤٥٤/۳.

[6]) ابوداود کتاب الاطعمة باب فی الطافی من السمک : ۳۸۱٥،

مرداري نه ټولي مرداري مراد نه دي بلکه صرف د کب (مهاي) حلت ترې مراد دې بله يوه خبره هم د احنافو د مذهب تائيد کوي هغه دا چه د مکې نه ،،جده،، په لرۀ فاصله کښې ده او په جده کښې سمندرشته خوپه ذخيره د احاديثو کښې دا ثابته نه ده چه نبي کريم ﷺ يا بل صحابي د کب نه سوا د سمندر بل ځناور خوړلي دې د دې نه معلومه شوه چه د کب نه علاوه د سمندر نور ځناور حرام دی (حلال اوحرام تاليف مولانا خالد سيف الله رحمانی (صفحۀ ۱۲۲، ۱۲۳)-

د دې دپاره په ماسواکښې اختلاف دې. ځينې وائي د اوچې کوم ځناور چه خوړلې شی د هغې په شان چه کوم دسمندر ځناوردی هغه دې خوری او چه د اوچې کوم ځناور نشی خوړلې نود سمندر هم د هغې په شان ځناوردې نشی خوړلې. دا ټول اختلافات د امام شافعی رحمه الله په مذهب دی. او امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی چه په سمندرکښې کوم کب مړ شي هغه دې نشی خوړلې لکه څنګه چه د اوچې مړځناور نشی خوړلې. خکه چه الله ﷻ ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ فرمائيلي دی.رسول الله ﷺ نه روايت دې چه تاسو د سمندرنه کوم ښکار کړې وو هغه ژوندې وو بيا مړشونو خورئې اوکوم مړ کب چه د سمندر چپو غاړې ته راوړې وی هغه مه خورئې.[1] جمهورو د اصحاب مالک رحمه الله شافعی رحمه الله او احمد رحمه الله نه د حديث عنبر په ذريعه د دې حديث نه استدلال کړې دې. چه د سمندر اوبه صفا دی اوددې مړشوي حلال دي. په دې وجه هغه داسې کب هم جائز ګڼړي. رسول الله ﷺ فرمائيلی چه زمونږ د پاره دوه مړه ځناور او دوه وينې جائز دی. دوه مړه ځناور خو کب او ملخ دې او دوه اينۀ او توری.

په مردارو کښې صرف د کب حلت هم چې سمک طافی نه وی

مسلک حنفی- داحنافو په نيز د سمندر ټول ځناور حرام دی سوا د کب نه ځکه چه د کب په حديث کښې استثناء راغلي ده يو د ملخ او بل د کب نو که د سمندر ټول ځناور حلال وې نبی کريم ﷺ به ولې صرف د دوو ځناور استثناء کوله او په کبانو کښې هم چه کوم کب په طبعي مرګ سره مړ شي يعنی بغير د ښکار کولو نه مړ شي نو که هغه د اوبو د سرد پاسه راشي او خيټه ئې پورته وی نود احنافو په نيز هغه هم حرام دې ځکه چه په حديث کښې دې ته ،،سمک طافی،، وئيلې شوې دې او د دې د خوړلو نه ئې منع فرمائيلې ده (حلال او حرام تاليف خالد سيف الله رحمانی صفحه (۱۲۲)-

دَ احرام په حالت کښې دَ اوچې د ښکار حکم- د الله ﷻ ارشاد دې﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ يعنی د احرام په حالت کښې تاسوله د اوچې ښکار کول حرام دی. که عمداً داسې کوئې نو ګناهګار به هم ئې اوتاوان به هم ورکوئې اوکه په خطا نه موکړې نو د تاوان ورکولو نه پس به سزا ختمه کړې شي ليکن د دې ښکار خوراک به حرام وی ځکه چه دا د ده په حق کښې د مردارې په مثال دې.

په محرم ښکارې باندې د کفارې په تعدد کښې اختلاف- ① د امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله يو قول دا هم دې چه داحرام والا او غيراحرام والا ټولو دپاره ددې خوراک حرام دې. نو که هغه ښکاری د دې نه څه اوخوری نو په هغه به دوچنده فديه لازميږی، په دې کښې د علماؤ دوه اقوال دی. يوخودا چه دوچنده فديه لازميږی.دعطاء رحمه الله نه روايت دې که چرې محرم ښکاری دا ذبح کړی نو دوه کفارې به لازميږی.دعلماؤ د يوې ډلې مذهب خودا دې. ② بل قول دا دې چه په خوړونکی باندې به دويمه فديه نه لازميږی.دمالک بن انس رحمه الله هم دغه مذهب دې.ابوعمر وائي چه زناکار د حد وهلونه وړاندې بار بار وطی کړی وی نوپه ده باندې به صرف يوحد قائم کولې شي③ امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی د خپل ښکارغوښه خوړلو باندې دخپل خوراک قيمت ورکول لازميږی د دې نه زيات نه ④ابوثور رحمه الله فرمائی

[1] سوره بقره کښې ددې تخريج تير شوې دې

چه په داسې صورت کښې به په محرم صرف کفاره لازمیږی اود هغه ښکار نه خوړل دده د پاره حلال دی. لیکن زه ئې مکروه ګڼړم چه هغه د دې نه اوخوری ځکه چه حضور ﷺ فرمائیلي دی چه دا په حالت احرام کښې د اوچې ښکار په تاسو حلال دې په دې شرط چه تاسو پخپله د دې ښکار نه وی کړې اونه ستاسودپاره ښکارکړې شوی وی. د دې حدیث بیان به وړاندې راځی خود ښکاری دپاره د دې خوړل جائز ګرځول عجیبه خبره ده.

د محرم د ښکار کولو نه پس د هغې نه د خوراک دوه صورتونه

مسلک حنفي:- که محرم په حالت د احرام کښې ښکار اوکړی.اود ښکار نه پس ئې د هغې نه خوراک اوکړو نو د دې دوه صورتونه دی که د ښکار کولو نه پس ئې کفاره ورنکړه او د هغې نه پس ئې خوراک اوکړو نوبله فدیه پرې نشته صرف یوه فدیه به ورکوی اوکه د ښکار کولو نه پس ئې فدیه ورکړه اود هغې نه پس ئې خوراک اوکړو نو په دې صورت کښې په ده باندې یوه فدیه لازمیږی او څومره خوراک چې ئې ترې کړی وی نو د هغې قیمت به ورکوی (معلم الحجاج تالیف سعید احمد مفتی مظاهرعلوم صفحه ۲۷۳)-

اود غیر ښکاری دپاره د محرم دښکار باره کښې اختلاف دې. مونږ وړاندې بیان کړې دې چه جائز نه دی. لیکن ځینې خلق غیر ښکاری دپاره د دې خوراك کولو ته جائز وائی او محرم او غیرمحرم ئې ټول یو شان ګرځولی دی.

د محرم د ذبیحې یا ښکار د غیرمحرم دپاره حرمت

مسلک حنفي:- که محرم ښکاریا ذبحه اوکړی نو دهغه ذبیحه دغیرمحرم دپاره حرامه ده دې د هغې نه خوراک نشی کولې (تسهیل الهدایه شرح هدایه ۲/٥٥٤)-

دغیرمحرم ښکار خوړل د محرم دپاره :- ①چه کله غیر محرم ښکار اوکړی او محرم ته ئې هدیه کړی نو ځینې وائی چه د محرم د پاره مطلقًا جائز دی او په دې کښې هیڅ فرق نشته. که پخپله ئې د هغه د پاره ښکار کړې وی اوکه نه، د حضرت ابوهریره ﷺ نه د غیر محرم د ښکارباره کښې تپوس اوکړې شو چه د هغې خوړل د محرم د پاره حلال دی نو فتوی ئې ورکړه چه او خوړې شی. بیا حضرت عمر بن الخطاب ﷺ سره ملاقات اوشو نو هغه ته پته اولګیده نوهغه اووئیل که تاد دې خلاف فتوی ورکړې وه نو ما به تاله سزا درکوله. لیکن نورو خلقو به بالکلیه ناجائز ګڼړل. ابن عباس ﷺ او ابن عمر ﷺ به مکروه ګڼړل. ځکه چه د ﴿حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ آیت عام دې. حضرت علي ﷺ به د محرم د پاره د ښکار د غوښې خوړلوته مکروه وئیلي.②او امام مالك رحمه الله امام شافعي رحمه الله او امام احمد رحمه الله وغیره وائی که غیرمحرم د محرم د پاره ښکار کړې وی نو محرم له د دې خوړل جائز نه دی. صعب بن جثامه ﷺ یو خل نبی اکرم ﷺ له یو ګورخر هدیه کښې لیکلې وو نو حضور ﷺ واپس کړې وو، نو چه کله هغوی ﷺ د لیکونکی په مخ باندې د خفګان آثار اولیدل نو ونی فرمائیل چه زه خوئې صرف د محرم والی په وجه نه خورم. دا حدیث په بخاری او مسلم کښې [1] په ډیرو الفاظ سره دې. د دې وجه دا وه چه نبی اکرم ﷺ دا خیال کړې وو دا ئې صرف د هغه د پاره ښکار کړې وو، په دې وجه ئې واپس کړو او که یو ښکار د محرم د پاره نه وی کړې نو د محرم د پاره د دې خوراك جائز دې ځکه چه د ابوقتاده ﷺ په حدیث کښې دی چه هغه یو ګورخر ښکار کړې وو اوهغه محرم نه وو اود هغه ملګری محرم وو نو هغوی د دې

[1]) صحیح بخاری کتاب جزاء الصید باب اذا هدی للمحرم حمارا اوحشیاحیالم یقبل : ۱۸۲۵، صحیح مسلم : ۱۱۹۳.

د خوراك نه منع شو اودحضرت ﷺ نه ئې تپوس اوکړو چه تاسو کښې يوکس ښکاري ته د ښکار د پاره ښکار خودلې وو ياد هغې په قتل کولو کښې مو څه امداد کړې وو؟ نو ملګرو ونيل چه نه. نو ونې فرمائيل چه بيا خو ئې خورئې او پخپله ئې هم اوخوړلو.(١)د حضرت جابربن عبدالله ﷺ نه روايت دې چه حضرت ﷺ اوفرمائيل د اوچې ښکار ستاسو د پاره حلال دې په دې شرط چه تاسو پخپله په حالت د احرام کښې ښکار نه وی کړې يا ستاسو په وجه يا ستاسو په مقصد سره ښکار نه وی کړې شوې.(٢) عامر بن ربيعه رحمه الله وائی چه ما حضرت عثمان بن عفان ﷺ چه کوم وخت هغه په عرج کښې وو او محرم وود سرما زمانه وه اومې کتلوچه هغوی خپل مخ په ارغوانی رنګ څادر پټ کړې وو. بيا د ښکار غوښه راوړلې شوه نو حضور ﷺ صحابو ته اووئيل چه تاسو ئې اوخورئې زه ئې نه خورم ځکه چه دا ښکار زما په خاطر کړې شوې دې او ستاسو په خاطر نه دې کړې شوې. (٣)

د غيرمحرم ښکار د محرم دپاره جواز

مسلک حنفی:- که غيرمحرم کس ښکار اوکړلو.اوهغه ئې ذبح کړلو.اوبيا ئې په محرم باندې اوخوړلو.نوپه محرم باندې څه ضمان نه واجبيږی.خوپه دې شرط چه نه ورته محرم دلالت کړې وی.اونه ئې ورته حکم کړې وی (تسهيل الهدايه شرح هدايه (٥٥٦١٢)-

أَعْجَبَكَ	وَلَوْ	وَالطَّيِّبُ	الْخَبِيثُ	لَّا يَسْتَوِي	قُل
که تعجب دروليی تاله	اګر	اوپاك	ناپاك	نۀ برابريږی	اووايه
ادوئ ته اووايه چې پاك اوناپاك برابرنه دی اګر چې دناپاك څيزونو					

لَعَلَّكُمْ	الْأَلْبَابِ	يَا أُولِي	اللَّهَ	فَاتَّقُوا	كَثْرَةُ الْخَبِيثِ
دپاره ددې چې تاسو	دعقلونو	اې خاوندانو	دالله نه	مۀ کوئ	ډيروالې دناپاکو انواويريږئ اونافرمانی
دې دپاره چې تاسو...........	نه ويريږئ	الله ﷺ	اوائي دعقل خاوندانو	حيرانوی	ډيروالې تاسو

عَنْ أَشْيَاءَ	لَا تَسْأَلُوا	آمَنُوا	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	تُفْلِحُونَ
په باره دهغه څيزونو کښې	مۀ کوئ پوښتنه	ايمان موراوړې دې	اې هغه کسانو چې	خلاصې بيا مومئ
....	تپوسونه مه کوئ	څيزونو باره کښې	ستاسو	ادايمان خاوندانو دداسې	کامياب شئ

عَنْهَا	وَإِن تَسْأَلُوا	تَسُؤْكُمْ	لَكُمْ	إِن تُبْدَ
په باره دهغې کښې	اوکه تاسو تپوس اوکړو	به واچوی تاسو	تاسو ته انو په تکليف کښې	که ښکاره شی
اوکه تاسو په داسې وخت کښې تپوس کوئ	....	نو تاسو به خفه کړی		که هغه تاسوته ښکاره کړې شی

عَفَا اللَّهُ	لَكُمْ	تُبْدَ	الْقُرْآنُ	يُنَزَّلُ	حِينَ
معافی اوکړه الله	تاسوته	انوضرور به ښکاره کړې کيږی	قرآن	چې نازلولې شی	په هغه وخت کښې
الله ﷺ تاسو ته معافی اوکړه		نوهغه به درته خواه مخواه ښکاره کولې شی		چې قران پاك رانازليږی	

(١) صحيح بخاری حواله سابق : ١٨٢٤٤، صحيح مسلم: ١١٩٦.

(٢) ابوداود کتاب المناسک باب لحم الصيد للمحرم : ١٨٥١، .

(٣) موطا امام مالک کتاب الحج باب ما لا يحل للمحرم كاله من الصيد : ٨٤، وسنده صحيح موقوف للطبری : ٢٦٦/١

قَوْمٌ	سَاَلَهَا	قَدْ	حَلِيْمٌ﴿١٠١﴾	غَفُوْرٌ	وَاللّٰهُ	عَنْهَاؕ
یوقوم	پوښتنه کړې وه دداسې خبرو	په تحقیق سره	صبرناك دې	بښونكې	او الله	د تیرو تپوسونو

ستاسو په شان یو بل قوم هم تپوسونو کولو ....| او الله ﷻ بښونكې او برداشت کونکې دې

كٰفِرِيْنَ﴿١٠٢﴾	بِهَا	اَصْبَحُوْا	ثُمَّ	مِّنْ قَبْلِكُمْ
کافران	په هغې باندې	شول هغوئ	بیا	وړاندې ستاسو نه

کوم چه ستاسو نه وړاندې وو | او بیا د هغې خبرې په وجه کافرشو |

قوله تعالی: قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ

په رزق حلال باندې قناعت:- الله ﷻ حضور پاك ﷺ ته ارشاد فرمائي چه پاك او ناپاك دواړه نه شي برابریدلې سره د دې چه خبیث څومره ښه ولې نه وي. اې انسانه لږ شان حلال څیز چه فائده مند وي هغه د هغه کثیر حرام څیز نه بهتر دې مضرت بخش وي لکه چه په حدیث شریف کښې دی چه کم څیز او کفایت کونکې څیز ښه دې د کثیر څیز نه کوم چه د الله ﷻ نه غافله کونکې دې. ثعلبه ابن حاطب الانصاري ؓ او وئیل اې رسول الله ﷺ دعا اوکړئی چه ماله الله ﷻ ډیر مال حال راکړي. حضور ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه لږ مال د کوم چه ته شکر ادا کړې هغه د هغه کثیر مال نه بهتر دې د کوم چه ته شکر ادا نه کړې.([1]) نو اې د صحیح عقل خاوندانو د الله ﷻ نه اوویریږئی، د حرامو نه بچ شئی، په حلال باندې قناعت اوکړئی کیدې شي چه تاسو په دین او دنیاکښې خلاصې بیاموشئ.

قوله تعالی: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ

د بې ځایه سوالونو ممانعت:- بیائې اوفرمائیل اې ایماندارو دداسې سوالونوتپوس مه کوئی که د هغې جوابونه ښکاره شي نو تاسو ته به سخت تکلیف دراورسي. دا د الله ﷻ د طرف نه مؤمنانو بندیګانو ته خبرداري دې او غیر فائده مند او مضر سوالونو تپوسونو نه ممانعت دې ځکه که چرې دا امور ظاهر شي نو د هغې په اوریدو به په دوی سختئ تیرشي او خفګان به ورواورسي. حضرت ﷺ اوفرمائیل چه څوك ماله د چا څه خبر مه رارسوئی زه غواړم چه هم تاسو ته مخامخ یم نو زما زړه به تاسو نه بالکل صفا وي اود چا د طرف نه به مې زړه کښې خفګان نه وي.([2]) حضرت انس بن مالك ؓ فرمائي چه حضور ﷺ خطبه ورکړې وه چه داسې خطبه ما چرې هم نه وه اوریدلې. حضرن نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه که تاسو هغه څه پیژندل کوم چه زه پیژنم نو ډیرکم به مو خندل او ډیر زیات به مو ژړل. نو صحابه کرامو رضي الله عنهم خپل مخونه پټ کړل او ژړلې. یو سړي پاسیدو تپوس ئې اوکړو اثې حضور نبی کریم ﷺ زما پلار څوك وو؟ وئیل فلانکې وو. نو دا آیت نازل شو چه ﴿لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ﴾ ([3])د حضرت انس بن مالك ؓ نه روایت دې چه یوه ورځ بعضو صحابه کرامو د حضور ﷺ نه څه سوالونه اوکړل او په اصرار ئې اوکړل حضور ﷺ منبر له راغلو او وئې فرمائیل چه نن کومې خبرې زما نه تپوس کوئی نو اوکړئی زه به ستاسو ټول حالات بیان کړم. حضور نبی کریم ﷺ صحابه کرامو چه دا واوریدل نو ټول اوریږدل چه څه نوې خبره ښکاره کیدونکې ده او ما چه کس طرف او ښې طرف کوم خوا هم کتل

---

[1]) مسند ابی یعلی : ۲۹۵/۱، وسنده حسن صحیح ابن حبان : الاحسان: ۳۳۱۹، تهذیب الآثار ، مجمع الزوائد: ۲۵٦/۱۰.

[2]) المعجم الکبیر : ۷۸۷۳ مجمع الزوائد : ۳۱/۷ ۲۲.

[3]) ابوداود کتاب الادب باب رفع الحدیث من المجلس : ٤۸٦۰، ترمذی : ۳۸۹٦، احمد: ۳۹۵/۱، مسند ابی یعلی : ۵۳۸۸.

صحابه کرامو خپل مخونه په کپړو پټول او ژړیدل. یو سړي پاسیدو څوك چه د خپل پلار باره کښې خلقو بدنام ګڼړلو وئیل اې د الله ﷻ نبیﷺ زما پلارڅوك وو؟ حضور ﷺ اوفرمائیل حذافه وو، بیا حضرت عمرؓ اودریدو چه مونږ ته د هیڅ څیز د تپوس ضرورت نشته، الله ﷻ زمونږ رب دې، اسلام زمونږ دین دې، محمدﷺ زمونږ رسول دې. مونږ د څه فتنې د ښکاره کیدو نه پناه غواړو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د نن په شان ما چرې خیر او شر ښکاره نه دې لیدلې. جنت او دوزخ زما په وړاندې داسې مجسم دی لکه چه د دې دیوال شاته دی. (۱) د ابن حذافه په تپوس باندې ام عبدالله بن حذافه وئیل چه تانه ډیر نالائق هلك ما نه دې لیدلې تاته څه پته ده چه د جاهلیت په ورځو کښې به څه څه کیدل، فرض کړه که زه هم په هغه زمانه کښې په څه معصیت کښې اخته شوې ووم نو نن به د نبی کریم ﷺ په مبارکه ژبه د خلقو په وړاندې ستا په وجه رسوا کیدل وو. عبدالله وئیل چه که څوك حبشي غلام هم زماپلار ګرځیدلې وې نو ما به خپل ځان هم هغه طرف ته منسوب کولو. د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ باهر راوتلو نو ډیر په غصه کښې وومخ مبارك ئې تك سور وو. په منبر باندې کیناستو نو یو سړی تپوس اوکړو زما مړ پلار ګوم ځایْ کښې دې. حضور اوفرمائیل دوزخ کښې دې، بل سړی تپوس اوکړو زما پلار څوك دې؟حضور ﷺ اوفرمائیل ستا پلار حذافه دې عمر ؓ اودریدو او وئی وئیل بس کافی دی زمونږ د پاره الله ﷻ زمونږ رب دې، اسلام زمونږ دین دې او محمد ﷺ زمونږ رسول دې، قرآن زمونږ امام دې، یا رسول اللهﷺ مونږ جاهلیت او شرك زمانې سره ډیر نزدې یو هم الله ﷻ ته معلوم دی چه زمونږ پلاړان نیکونه څوك وو، دې اوریدو سره د حضور ﷺ غصه سړه شوه او دا آیت نازل شو چه داسې سوالونه مه کوئی چه خبره ښکاره شی نو تاسو به خفه شئی.(۲)

په یو مرسل حدیث کښې دی چه یوه ورځ حضور ﷺ په غصه کښې وو پاسیدو او وئی فرمائیل چه تپوس اوکړئی مانه چه څه تپوس کوئی چه درته ئې اوښایم، دې اوریدو سره د بنی سهم یو قریشی پاسیدو چه د هغه د پلار باره کښې پیغوررونه کیدل تپوس ئې اوکړو حضرت زما پلارڅوك وو نو حضور ﷺ هغه هم د خپل پلار طرف ته منسوب کړو، حضرت عمرؓ پاسیدو وئی وئیل چه حضرت زمونږ خطا معاف کړئی الله ﷻ دې تاسو هم معاف کړی، هغه باربار درخواست اوکړو تردې چه د حضرت غصه سړه شوه وئی فرمائیل چه د زناکارې ښځې څوئ به د پلار په ځایْ مورطرف ته منسو ب کولې شی او په زناکار باندې کاڼړی پریوزی. د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چه خلقو به د حضور ﷺ نه د ظرافت او خوش طبیعتئی د پاره هم تپوسونه کول چه زما پلارڅوك دې چا به وئیل چه زما ورکه شوې اوښه چرته ده نو د سوالونونه د ممانعت آیت نازل شو.

د حضرت علی ؓ نه روایت دې چه کله دا آیت نازل شو ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ چه په چا طاقت وی په هغه باندې حج فرض دې نو خلقو تپوس اوکړو چه یارسول اللهﷺ هرکال؟ نو هغه ﷺ خاموش شو نو دوباره تپوس اوکړې شو چه هر کال؟ هغویﷺ بیا خاموش شو نو په دریم ځل تپوس اوشو نوونئی فرمائیل چه که چرې ما او اوکړل نو هرکال به په تاسو حج فرض شی. د څه چه تاسو طاقت نه لرئی او که ادا مو نه کړو نو کافران به شئی. نود سوالونو د ممانعت آیت نازل شو.(۳) یو بل سړی هم داسې تپوس کړې ووچه حج به هر کال کوو، نو نبی کریم ﷺ چغه اووهله چه چپ شه، یا ئې په هغه

---

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله (لاتسئلوا عن اشیا ان تبدلکم تسؤکم) : ٤٦٢١، صحیح مسلم: ۲۳۵۹، ترمذی : ۳۰۵۸، احمد: ۲۱۰/۳. مسندالطیالسی: ۲/٦۰.

(۲) الطبری :: ۱۰۳/۱۱

(۳) ترمذی : کتاب الحج باب ماجاء کم فرض الحج : ۸۱٤، وسنده ضعیف . وسنده منقطع.

باندې غصه اوکړه، څه وخته پورې چپ حصار وو بيائې اوفرمائيل چا سوال کړې وو، يوباندچې اونيل چه ما سوال کړې وو نو حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل کم بخته که چرې ما او وئيلې وې نو هرکال د حج د فريضې نه به چا بچ کولې ښکاره خبره ده چه تاسو به نشو ادا کولې، تاسو نه وړاندې امتونه خو هم په دې هلاك شوی دی. که زه ستاسودپاره دنيا او مافيها هم حلال کړم او يو قدم ځائ حرام کړم نوهم د دې حرص به تاسو راګير کړی،(١) څکه خو الله ﷻ فرمائيلی دی چه که ستاسو د سوالونو جوابونه درکړې شی نو په تاسو به ډير ګران پريوزی. الله ﷻ اوفرمائيل ﴿وَإِنْ تَسْئَلُوْا عَنْهَا حِيْنَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ﴾ د قرآن د نازليدلو په وخت که تاسو څه تپوس کوئی د څه نه چه تاسو منع شوې ئې نو يقين ساتئی چه الله ﷻ به ستاسو په سوال رنړا واچوی نو بيا به څه کوئی او دا خبره په الله ﷻ باندې آسانه ده. کوم چه تيرشوی دی نو هغه الله ﷻ معاف کړی دی الله ﷻ ډير ښښونکې او حليم دی. په دې وجه هيڅ يو نوې سوال بغيرضرورت نه مه کوئی ګنی په جواب کښې به په تاسو سختی او تنګی راشی. او دا په خپل لاس باندې ځان مصيبت کښې اچول دی.

په حديث شريف کښې دی چه د مسلمانانو د ټولو نه لوئ مجرم هغه دې د چاد سوال په وجه چه صرف د وضاحت د وجه هغه څيز حرام کړې شو او په خلقو باندې تنګی پيدا شوه. (٢) اوکه د قرآن يوه خبره د اجمال په توګه په پوهه کښې رانشی او تاسو پوهيدل غواړئی نو تپوس اوکړئی زه به ئې بيان کړم. څکه چه تاسو د حکم پوره کولوکښې د هغې ضرورت لرئی. که په کتاب کښې څه ذکر نه وی او تاسو اوکړل نو ستاسو د عمل څه تپوس نشته، نو تاسو هم د يو سوال متعلق چپ اوسيږئی، لکه چه په صحيح حديث کښې دی حضور ﷺ فرمائيلی چه ما کوم بيان نه وی‌کړې هغه هم غير بيان شوې پريږدئی. د ډيرو سوالونو په وجه د انبياء عليهم السلام د حکم نه اختلاف کولو سره وړاندينی قومونه تباه شوی دی.(٣) حضور ﷺ فرمائيلی چه الله ﷻ فرائض مقرر کړی دا مه ضائع کوئی اود عمل حدود ئې مقررکړی د هغې نه وړاندې والې مه کوئی او چه کومې خبرې حرام کړی هغه مه کوئی. زه د څينو خبرو نه په قصد چپ پاتې شوم ،داپه تاسو باندې داقتضاء رحمت په وجه دی.زه دهيريدو په وجه خاموش نه يم په دې وجه هيڅ کله سوال مه کوئی.(٤) بيا الله ﷻ اوفرمائيل چه د دې ممنوعه مسائلو تپوسونه تاسو نه وړاندې قومونوکړی وو جواب ورکړې شو نو د سختئی راتلو په وجه هغوی عمل اونه کړو نو کافران شو. څکه چه هغوی د هدايت غوښتلود پاره سوال نه کولو بلکه د ټوقو او مسخرو او عناد په وجه ئې سوال کولو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه ما څه پريخودل تاسو هم هغه پريږدئی، او زه چه کوم حکم درکړم تاسو هغه پوره کوئی. نصاری چه څنګه سوالونه کړی وو تاسو د هغې نه منع شئی. هغوی مائده غوښتې وه خو سره د هغې ئې کفر اوکړو اود مائده قدر ئې اونه کړو. د تپوس په ځائ پخپله زما د وينا انتظار کوئی. ستاسو د تپوس نه بغير به قرآن پاك پخپله ستاسو د سوال د وضاحت د پاره نازل کړی شی. دحضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه دبحيره، وصيله، سائبه او حام متعلق سوالونوکولو ممانعت دې ګورئی ﴿لَاتَسْئَلُوْا عَنْ اَشْيَاءَ﴾ نه پس ﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ﴾ وغيره دي.

---

(١) الطبری : ١٠٨/١١.

(٢) صحيح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب مايکره من کثرة السوال ومن تکلف مالا يعنيه : ٧٢٨٩، صحيح مسلم: ٢٣٥٨، ابوداود : ٤٦١٠، احمد: ١٧٦/١، مسند ابی يعلی : ٧٦١، ابن حبان: ١١٠.

(٣) صحيح بخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب الاقتداء بسنن رسول الله صلی الله عليه وسلم : ٧٢٨٨، صحيح مسلم: ١٣٣٧.

(٤) حاکم : ١١٦/٤، دار قطنی : ١٨٤/٤، بيهقی : ١٣/١٠،

عکرمه رحمه الله فرمائی چه هغه خلقو به د معجزاتو باره کښې سوالونه کول د کوم چه ممانعت اوکړې شو قریشو به د نبی اکرم ﷺ نه باغونه او نهرونه غوښتل او وئیل به ئې چه د صفاغر زمونږ د پاره د سرو زرو کړه وغیره وغیره لکه چه د یهودیانو مطالبات وو چه موسیٰ د آسمان نه زمونږ د پاره کتاب نازل کړه الله ﷻ اوفرمائیل ﴿وَمَا مَنَعَنَآ اَنۡ نُّرۡسِلَ بِالۡاٰيٰتِ﴾ کله چه مونږ د هغوی په غوښتنه باندې خپلې معجزې راولیګلې نو مخکینو خلقو تکذیب اوکړو، مونږ ثمودیانوته خپل روښانه دلیل ناقه یعنی اوښه ورکړه. هغوی دې سره ظلم اوکړو، زمونږ معجزې صرف د ویرولو د پاره راځي، هغه قسمونه خوری او بیانوی چه که ده سره کله هم معجزه راغله نو مونږ به ایمان راوړو، نو اې نبی اووایه چه معجزې د الله ﷻ په لاس کښې دی، تاته نه ده معلومه که معجزې که هم راشی نو دوی به ایمان نه راوړی مونږ د دوی زړونه اولټه کړی دی، په سترګو پردې اچولی دی. د وړاندینو په شان دوی هډو ایمان نه راوړی. مونږ دوی د دوی په سرکشو کښې نور هم بې لارې کوو، که مونږ په دوی باندې ملائکې هم نازل کړو مړی ژوندی شی او دوی سره خبرې اوکړی او هر مخکینې څیز راژوندې شی د دوی په وړاندې موجود شی نو بیا به هم دوی ایمان نه راوړی. اوکه الله ﷻ د چا د پاره اوغواړی نو ایمان به اختیار کړی لیکن اکثر خلق نه پوهیږی.

مَا	جَعَلَ اللّٰهُ
نه ده	مقرر کړی الله
اوالله ﷻ خو نه	

مِنۡۢ بَحِيۡرَةٍ	وَّلَا سَآئِبَةٍ	وَّلَا وَصِيۡلَةٍ	وَّلَا حَامٍ	وَّلٰكِنَّ	الَّذِيۡنَ
هیڅ بحیره	اونهٔ سائبه	اونهٔ وصیله	اونهٔ حام	خو	هغه کسان
بحیره مقرر کړې ده	او نه سائبه......	او نه وصیله	اونه حام	لیکن هغه کسان چې	

كَفَرُوۡا	يَفۡتَرُوۡنَ	عَلَى اللّٰهِ	الۡكَذِبَ	وَاَكۡثَرُهُمۡ	لَا يَعۡقِلُوۡنَ
چې کفرنې کړې دې	تړی هغوئ	په الله باندې	دروغ	اوډیر دهغوئ	نهٔ پوهیږی
کفرئې اختیار کړې دې	په الله ﷻ دروغ تړی	او په دوئ کښې اکثر کم عقل دی			

وَاِذَا قِيۡلَ	لَهُمۡ	تَعَالَوۡا	اِلٰى مَآ	اَنۡزَلَ اللّٰهُ	وَاِلَى الرَّسُوۡلِ
اوهر کله چې اووئیلې شی	هغوئ ته	چې راشئ	هغه حکم ته	چې نازل کړې دې الله	اوراشئ پیغمبر ته
اوهر کله چې دوئ ته اووئیلې شی	چې هغه کتاب راشئ	چې الله ﷻ نازل کړې دې	اودپیغمبر حکمونه اومنئ		

قَالُوۡا	حَسۡبُنَا	مَا	وَجَدۡنَا	عَلَيۡهِ	اٰبَآءَنَا	اَوَلَوۡ كَانَ
نووائی	کافی ده زمونږ دپاره	هغه طریقه	چې موندلی دی مونږه	په هغې باندې	پلرونه خپل	آیا اګر که وو
نووائی چې زمونږ دپاره هغه طریقه کافی ده	چې په کوموباندې زمونږ پلار نیکه ووا	.... اواګر چې				

اٰبَآؤُهُمۡ	لَا يَعۡلَمُوۡنَ	شَيۡـًٔا	وَّلَا يَهۡتَدُوۡنَ
پلرونه دهغوئ	چې نهٔ پوهیدل	په هیڅ څیز	اونهٔ وو په سمه لار
ددوئ پلار نیکه په هیڅ نه پوهیدل	او دسمې لارې نه خبر هم نه ووا		

قوله تعالی: ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾

د بتانو په نوم پریخودلي شوي ځناورو حقیقت: - بحیره هغه ځناور دی د کومو پئی چه نه شي لشلي او ونیل به ئې چه دا د بتانو په نوم دی. چا به دا پئی نه ځکل. سائبه هغه ځناور کوم چه د بتانو په نوم پریخودلي شوی وو په هغې به ئې نه سامان باروولو او نه به ئې سورلی کوله ابوهریره فرمائي چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه عمرو بن عامر خزاعی مې په دوزخ کښې پرمخې راښکونکې اولیدو هغه د ټولونه اول ځناور د بتانو په نوم د پریخودلو طریقه جوړه کړې وه. او وصیله هغه اوښه ده د کومې نه چه په ړومبی ځل یو نر پیدا شو بیا پرله پسې دوه ښځې پیداشي، نو داسې اوښه به ئې هم د بتانو په نوم پریخودله او حام هغه نر اوښ دې د کوم د نسل نه چه ډیر بچي شوی وی او کله ئې نسل ډیر زیات شوې وی نود هغې نه به ئې نه د بار اوړلو کار اخستلو اونه د سورلنې، بتانو ته به ئې حواله کول.[1] دا ټول عمرو ایجاد کړی وو. نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه ما . دوزخ اولیدلو چه یو اور بل اور خوړلو عمرو په هغې کښې راښکلې کیدو، هغه د ټولو نه اول د سائبه رسم جوړکړو.[2] رسول الله ﷺ اکثم بن الجونؓ ته فرمائیل چه اې اکثم ما عمرو بن لحی بن قمه په دوزخ کښې اولیدو تانه زیات د هغه بل څوک هم شکل نشته اونه د هغه نه زیات ستا بل څوک هم شکل شته بالکل هم ستا په شان معلومیږی اکثم اووئیل چه یارسول الله ﷺ! ستاسو ګمان دې چه د هغه دا مشابهت به زما د پاره مضر وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه نه ته مؤمن ئې او هغه کافر. هم ده د ټولونه اول د ابراهیم ﷺ په دین کښې ورانې کړې وو، بحیره سائبه او د حام بدعتونه ئې راپیدا کړل.[3] بت پرستي کول، سائبه جوړول دا هم ابوخزاعه عمرو بن عامر کړی دی. ما هغه په دوزخ کښې اولیدو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه د ابراهیم ﷺ په دین کښې د بدلون اچولو کار هم عمرو بن لحی کړې دې چه د بنی کعب د قبیلې وو هغه په دوزخ کښې دې اود هغه بدبوئې نورو دوزخیانو ته سخت تکلیف رسوی. ماته معلومه ده چه د بحیره پیدا کونکې هم دغه دې، خلقو وئیل یا رسول الله ﷺ هغه څوک دې؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه د قبیله بنی مدلج یو سړې وو د هغه دوه اوښې وې هغه د دې دواړو غوږونه پریکړل، اول ئې د هغوی پئی څکل حرام کړل بیا ئې یوڅو ورځې پس څکل شروع کړل، هغه په دوزخ کښې دې او هغه اوښې هغه په خپلو څلو باندې پریکوی او په پښوباندې چقنړې کوی.[4] همدغه د عمرو لحی بنی قمه خوئ دې د خزاعه په رئیسانو کښې وو، د قبیله جرهم نه پس د کعبه متولیت هم خزاعه ته ملاؤ شوې وو. په دین ابراهیمی کښې بدلون اچونکې، په حجاز کښې بت پرستي داخلونکې، خلقو د بتانو عبادت او نزدیکت طرف ته رابلونکې، د ځناورو او څاروباره کښې د جاهلیت په زمانه کښې د ټولو نه اول بدعتونه راپیدا کونکې، د چا ذکر چه الله ﷻ په سورة انعام کښې فرمائیلې دې ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا﴾ د پټونه چه څه پیداوار کیږی، یا د څارونه ، د هغې صرف یوه حصه به ئې د الله ﷻ په نوم کوله او باقی به ئې د بتانو په نوم کوله. بحیره هغه اوښې ته وائی چه د پنځو بچو پیدا کولونه پس کوم بچې پیدا کړی او هغه نر وی نو هغه حلال کړی او صرف سړی د هغې غوښه اوخوری، په ښځو د هغې غوښه حرامه وی اوکه هغه به ښځه وه نود هغې غوږ به ئې پریکولو او وئیل به ئې چه د دې نوم

[1] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله (ماجعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولاحام) : ٤٦٢٣ صحیح مسلم : ٢٨٥٦ مختصرا ، احمد: ٢٧٥/٢.

[2] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المائدة باب قوله (ماجعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولاحام) : ٤٦٢٤

[3] الطبری : ١١٨/١١ حاکم : ٦٠٥/٤

[4] احمد: ٤٤٦/١، مجمع الزوائد : ١١٦/١ ددې حدیث پاک لغیره درجه کښې دې

حرامه وی او که هغه به ښځه وه نود هغې غوږ به ئې پريکولو او وئيل به ئې چه د دې نوم بحيره دې.([1]) سدیؒ وغيره هم د دې سره نزدې نزدې بيان کړې دې. مجاهدؒ وائی چه سائبه هغه بکرئی ته وائی په کومه چه د بحيرې تعريف صادق شی. ليکن د شپږو ښځو کيدونه پس چه اووم حمل يو يا دوه نران وی نو هغه به ئې ذبح کول او صرف هم سړو به هغه خوړلې شوپه ښځو به د هغې غوښه حرامه وه. د محمدبن اسحاق قول دې چه سائبه هغه اوښه ده چه پرله پسې لس ښځې بچی راوړی نو دا د بت په نوم پريخودې شی په دې سورلی نشی کولې، د هغې ويښته نشی پريکولې، نه به د هغې پئی لشلې کيدل خوکه ميلمه به راغلو نو د هغې پئې به ئې پرې څکول. ابو روق وائی چه سائبه هغه اوښې اوګډې وغيره ته وائی چه کله سړې څه کار پسې اوځی او هغه کار پوره شی نو بيا به ئې هغه څناور سائبه جوړولو اود بت په نوم به ئې کولو د هغې اولاد به ئې هم د بتانو په نوم باندې ګڼړلو. سدیؒ وائی که يو سړې به د څه غرض د پاره وتلو يا به د بيمارئی نه جوړيدلو يا به د هغه په مال حال کښې څه زياتې کيدلو نو خپل څه مال به ئې د بتانو په نوم کولو اوکه داسې مال يا څاروی سره به چا غرض کولو نو هغه ته به ئې سخته سزا ورکوله.

حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه وصيله هغه بکرئی ده چه اووه بچی راوړی او اووم که چرې نر وی او مړ پيدا شوې وی نو هغه به صرف سړو خوړلو او ښځو به نشو خوړلې او په اووم حمل کښې که به ښځه وه نو هغه به ئې ژوندئی پريخودله او که په دغه حمل کښې به نر او ښځه دواړه پيدا کيدل نو دواړه به ئې ژوندی پريخودل او وئيل به ئې چه ښځې نر هم وصيله جوړ کړو. او اوس هغه هم په مونږ باندې حرام دې.([2]) سعيد بن المسيبؒ فرمائی چه وصيله هغه اوښه ده چه په ړومبی ځل او دوئم ځل ښځه راوړی نو وئيل به ئې چه متصل دوه ښځې پيدا شوې نود دوئمې غوږ به ئې پريکولو او هغه به ئې د بتانو په نوم ګڼړلې.([3]) محمد بن اسحاق وائی چه وصيله هغه بکرئی ده چه په پنځو لنګونونو کښې لس ښځې بچی راوړی او په هر يو حمل کښې دوه دوه، هغه به ئې پريخودله او چه د هغې به کوم اولاد هم کيدو، که نربه وو اوکه ښځه نو هغه به صرف سړو خوړلواو ښځو به نه خوړلو اوکه مړ به پيدا کيدو نودواړو به خوړلو. که د يو نر به لس بچی پيدا شونو هغه به ئې هم د بت په نوم کولو او پريخودلو. هغې ته به ئې حام وئيل، په هغې به ئې بار نه اوړلو، نه به ئې د هغې ويښته پريکول، د هر يو پټی او هرې يوې چينې نه به دې څاروی ته د اوبو څکلو اجازت وو چابه هم نه منع کول.

مالك بن نضله ؓ وائی چه ما زړې خيرنې کپړې اغوستې وې. نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه تاسره څه مال شته؟ ما وئيل اوښان، چيلئی او اسونه (په ګڼړ شمير کښې) وينځې غلامان هم دی. نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ تاته دولت هم درکړې نو په تا باندې د دولت نښې هم ښکاره کيدل پکار دی. او آيا ستا د اوښانو بچی د پوره غوږونو پيدا کيږی نو ماوئيل چه او، ليکن څه د اوښانو بچی هم د پوره غوږونونه بغير هم پيدا کيږی. حضور ﷺ اوفرمائيل چه آيا تاسو د بعضو بچو په چاړه سره غوږونه پرې کوئی او وائې چه اوس دا بحيره شو. اوس دا په مونږ باندې حرام دی نو ما وئيل چه مونږ داسې هم کوو. حضور ﷺ اوفرمائيل چه داسې هيڅ کله مه کوئی الله ﷻ چه تاسو له څه درکړی دی ټول حلال دی حرام نه دی.([4]) الله ﷻ فرمائيلی دي بحيره، سائبه، وصيله اود حام الله ﷻ سره هيڅ سند نشته. د

---

[1]) تفسير عبدالرزاق : ١٩١/١، وسنده ضعيف

[2]) الطبری : ١٢٩/١١

[3]) ابن ابی حاتم: ١٢٢٢/٤

[4]) الطبری : ١٢٢/١١٠، احمد: ٤٧٣/٣، وسنده صحيح

بحیرې غوږ پرې کوئي د ښځو نه تاسو یوې ته هم په هیڅ حیثیت سره د دې بحیرې نه فائده نه ورکوئي. سائبه د بتانو په نوم کوئي. چیلئي چه کله اووم لنگون اوکړي نود هغې غوږونه اوښکرې پرې کوئي او پرېږدئي. که هغه غواړې نو چه د کوم پټي نه څرن کوي او د کوم حوض نه اوبه اوڅکي هغه نه شي منع کولې. دې ته وصیله وائي. په حدیث کښې د دې الفاظو داسې تفسیر بیان کړې شوې دې. د الله ﷻ قول دې ﴿لٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ﴾ دا کافران په الله ﷻ باندې دروغ وائي الله ﷻ دا څیزونه مشروع کړي نه دي اونه دا د الله ﷻ سره د نزدیکت سبب دې. دا د مشرکانو د ځان نه خبرې دي. هغوی دا شرع جوړه کړې ده. او الله ﷻ سره ئې د نزدیکت ذریعه گڼړي. داخو به حاصل نه شي بلکه په دوی به نور وبال پریوزي. او چه کله دوی ته وئیلې کیږي چه د الله ﷻ د وحی طرف ته اود هغه د رسول طرف ته راشئي نو وائي چه مونږ د خپل پلار نیکه په طریقه باندې ټیک یو، آیا دوی نه پوهیږي چه د هغوی پلار نیکه هم باطل کیدلې شي. هغوی هم د حق نه کانړه او هدایت نه محروم کیدې شي. بیا تاسو د دې منل څنگه کولې شئي، رښتیا خو دا دی چه جاهل اوگمراه داسې وئیلی شي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
اې هغه کسانو
انې دایمان
اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَّنْ
چې ایمان مو راوړې دې | لازم دې په تاسو فکر کول | د ځانونو خپلو | نۀ رسوی ضرر تاسو ته | هغه څوک
خاوندانو دخپل ځان فکر کوئ | دهغه خلقو گمراه کیدو تاسو ته هیڅ نقصان نه رسوی چه کوم گمراه
ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ
چې بې لارې شوی دی | هر کله چې | تاسو پخپله په نیغه لاریئ | خاص الله ته دی | واپس تلل ستاسو
شوی دی | هله که تاسو په سمه لار باندې قائم یئ | ....ستاسو دټولو پیشی به الله ﷻ ته کیږی
جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ
دټولو | نوخبر به کړی تاسو | د هغه کارونو | چې وئ تاسو | چې کول به موا
نو هغه به درته اوښائي | ....چې تاسو څه کارونه کړی دی

قوله تعالى: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ

د ﴿عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ تفسیر او ﴿امر بالمعروف ونهي عن المنكر﴾ الله ﷻ خپلو بندیگانو ته حکم ورکوی چه تاسو په خپل ذات باندې صحیح اوسیږئی د نیکو د ممکن حده پورې کوشش کوئی. چا چه پخپله اصلاح اوکړه، که د لرې او نزدې ټوله دنیاکښې فساد به هیڅ تکلیف نه راځي. کله چه بنده په حلال او حرام کښې زما تابعداری اوکړي نو که څوک خومره هم گمراه ولې نه وی هغه ته هیڅ نقصان نشته. تاسو ټول به د الله ﷻ طرف ته ورتلونکی ئې، الله ﷻ به تاسو ته اوښائی چه تاسو ښه کول که بد مو کول، د چا چه عمل نیک وی هغه ته به ښه بدله ملاویږی او د چا چه عمل بد وی هغه ته به خرابه سزا

ملاویږي. ددې ایت د مفهوم نه دادلیل نه شي اخستې چه امربالمعروف اونهي عن المنکر ضروري پاتې نه شو.حضرت ابوبکر ﷺ اودریدو او د الله ﷻ حمد او ثناء ئې اوکړه، بیائې اوفرمائیل چه اې خلقو تاسو دا آیت لولئی خو د دې په مفهوم باندې دا نه پریږدئی. رسول الله ﷺ به فرمائیل چه کله څوک د ګناه څه خبره اووینی او هغه ته غیرت او غصه ورنه شي نوځۀ ګرانه ده چه الله ﷻ دواړو په عذاب کښې راکاږي.([1])اوس خلقواد دروغونه بچ شئی، دروغ سړې د ایمان نه اخواکوی.

ابوامیه شعبانی ﷺ وائی چه ما ابو ثعلبه الخشنیﷺ نه د دې آیت باره کښې تپوس اوکړو چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ﴾ نو هغه اووئیل چه تا والله د ډیر خبردار سړي نه تپوس او کړو، واوره! ما هم د رسول الله ﷺ نه د دې آیت باره کښې تپوس کړې وونو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه تاسو خلق خپل خپل پټکې سنبالولو نه پس بې فکره مه کیننئ. امر بالمعروف او نهي عن المنکر برابر کوئی تر هغه وخته پورې چه خلق تنګ زړه او تنګ حوصله شي، زکوة نه ورکوی، د خواهشاتومنونکي وی، دنیا ته په آخرت باندې ترجیح ورکوی. هرسړې په خپله خپله رائې باندې کلك ولاړ وی. د ناصح هیڅ نه اوري، نو هغه وخت جدا او خان له شه، بې کاره په خپل حالت پریږده، هم ستاسو نه پس داسې زمانهٔ راتلونکې ده چه په هغې کښې لګئی ټونبلې ناست خلق به په داسې مشکلاتوکښې وی لکه چه اور ئې په لاس کښې نیولې دې. پخپله صحیح عمل کونکي ته به لکه د پنځوسو (۵۰) سړو د نیکو اعمالو برابر اجر ملاویږي. عرض اوکړې شو یا رسول اللهﷺ زمونږ د پنځوسو سړو که د هغوی د ډلې؟ حضورﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه ستاسو د پنځوسو نیکانو سړو.([2])

د حضرت ابن مسعود ﷺ نه چا د دې آیت باره کښې تپوس اوکړو نوونی فرمائیل چه نن خو خیر ستا خبره هم منم لیکن نزدې یوه داسې زمانه راتلونکې ده چه ته به د خیر خبره کوې او هغوی به تا سره داسې داسې خراب سلوك کوی. هغه وخت چپ چاپ ګوره او هیڅ مه وایه. چه هغوی ګمراه شی نو په تاسو به هیڅ نقصان نه وی. عبدالله بن مسعودﷺ سره خلق ناست وو نود دوو کسانو په مینځ کښې څه جګړه غونډې شروع شوه نو یو بل پسې د جنګ د پاره ورپاسیده، په حاضرینوکښې یوکس اووئیل چه زه ورپاسم او دواړه پوهه کوم. امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوم، خواکې ناست بل کس اووئیل چه ستا په څه، په خپل ځائ کینه. الله ﷻ فرمائیلي ﴿عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ﴾ نو ابن مسعودﷺ اوفرمائیل دې مه منع کوه، د دې آیت د عمل موقع دا نه ده قرآن چه څنګه نازل شوې نو نازل شوې دې. د بعضې آیاتونو د نازلیدو نه اول د هغې د تاویل وخت تیر شوې او بعض داسې آیاتونه دی چه د هغې تاویلونه د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې شوی او د بعضو تاویلونه د رسول اللهﷺ نه لږې ورځې پس شوی. د بعض تاویلونه به د دې زمانې نه پس او بعضې د قیامت په ورځ او چه کله قیامت راشي، او بعضې د قیامت په ورځ کله به حساب کتاب کولې شي. ترکومې چه ستاسو زړونه یوځائ دی او ستاسو جذبات یودی تاسو کښې جدا والي نشي پریوتلې. اود یو بل په بدو پسې نه ئې، دې وخت کښې امربالمعروف او نهي عن المنکر برابر کوئی. کله چه زړونه خراب شي، ډله بازی شروع شي یو بل سره د الله د پاره دښمنې ساتی. هغه وخت کښې بالکل د خلقو نه جدا او خان له اوسه، د دې آیت ئې هم دغه تفسیر بیان کړې دې، ابن جریر رحمه الله دا روایت کړې دې.

---

[1]) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهي : ۴۳۳۸، وهو صحیح ترمذی : ۲۱۶۸، ابن ماجه : ۴۰۰۵، ابن حبان : ۳۰۴.

[2]) ابوداود کتاب الملاحم باب الامر والنهي : ۴۳۴۱، وسنده حسن ترمذی : ۳۰۵۸، ابن ماجه : ۴۰۱۴، ابن حبان : ۳۸۵، بیهقی : ۹۲/۱۰.

ابن عمر ته اووئیلې شو چه اوس که ته کینې نو ښه به وی مه امر بالمعروف کوه او مه نهی عن المنکر. ځکه چه الله ﷻ خو داسې حکم ورکړې دې، نو ابن عمر ﷺ اوفرمائیل چه ماته دا حق نه دې حاصل اونه زما ملګروته، ځکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلی حاضر سړې جوړشه او غائبوته ئې اورسوه. مونږ د حاضر په حکم کښې یو او ته د غائب په حکم کښې. دا آیت د هغه خلقو په حق کښې دې چه زمونږ نه پس راتلونکی دی که هغوی ته څه اووئیلې شی نو قبول به ئې نه کړی. ابن عمر ﷺ له یو سړې راغلو تیز مزاج او تیزه ژبه ئې وه نو وئی وئیل اې ابا عبدالرحمن! شپږ سړی دی ټول د قرآن جید عالمان د خیر نه سوا هیڅ شریرالنفس نه دی، خو په یو بل باندې د شرك الزام لګوی، نو یو سړې پاسیدو وئیل د دې نه به زیات د شرارت النفس نور څه وی چه یو بل ته مشرك اووائی، نو هغه سړی اووئیل چه زه تا نه تپوس نه کوم زه خو د شیخ یعنی ابن عمر ﷺ نه تپوس کوم. بیا ئې د عبدالله بن عمر ﷺ نه د مسئلې تپوس اوکړوچه داسې خلق به څه ګنړو؟ نو ابن عمر ﷺ اوفرمائیل الله دې تاسره ښیګړه اوکړی آیا ته دا غواړې چه زه تاته حکم اوکړم چه لاړشه او هغه قتل کړه. تاله خو پکار وو چه هغوی ته نصیحت اوکړې. د دې بدو خبرو کولونه ئې منع کړه او که هغوی اونه منی نو په تا هیڅ ګناه نشته. ابومازن وائی چه زه د حضرت عثمان ﷺ په زمانه کښې مدینې ته لاړم. هلته یو څو مسلمانان ناست وو یو په کښې دا آیت اولوستلو ﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ﴾ نو ابن مازن وائی چه خلق ددې آیت په مفهوم باندې ښه نه پوهیدل. جبیر بن نفیر وائی چه د رسول الله ﷺ صحابه ناست وو، زه هم موجود ووم خو زه د ټولو نه کم عمره ووم، د بحث موضوع وه امر بالمعروف او نهی عن المنکر. ما وئیل چه الله ﷻ نه دی فرمائیلی ﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ نو ټول زما طرف ته متوجه شو او وئیل تاته پته نشته ته د آیت مطلب باندې ښه نه پوهیږې. ما په زړه کښې اووئیل چه افسوس ما خبره نه وې کړې. بیا هغوی خبرې کولې چه کله مجلس ختم شو نو وئی وئیل ته لا ماشوم ئې د آیت صحیح مصداق نه پیژنې. خوځه عجیبه ده چه ته به داسې زمانه کښې ئې چه کله به خلق زړه تنګې شی، د نفساني خواهشاتو منل به کوی، هر سړې به په خپله رائې فخر کوی د چا به نه اوری. نو دا هم هغه زمانه ده، حسن بصری رحمه الله فرمائی د الله ﷻ شکر دې چه په تیروشوو مؤمنانوکښې هم او په موجوده مؤمنانوکښې هم داسې خلق شته چه هم هغوی سره منافق دی خو هغوی د دوی عمل خراب ګنړی. کعب رحمه الله وائی چه دا زمانه به هغه وخت راځی چه کله د دمشق ګرجا راوغورزولې شی اوجمات به جوړولې شی. یعنی تعصب به زیات شی د دې آیت هم دا مطلب دې.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ					
اې هغه کسانو					
انې					
اٰمَنُوْا	شَهَادَةُ	بَيْنِكُمْ	إِذَا	حَضَرَ	اَحَدَكُمُ
چې ایمان موراوړې دې	ګواهی شهادت	په منځ ستاسو کښې	کله چې	حاضر شی	یوته په تاسو کښې
دایمان خاوندانو! ....هرکله چې په تاسو کښې چاته د هغه د مرګ وخت راشی					
الْمَوْتُ	حِيْنَ	الْوَصِيَّةِ	اثْنٰنِ	ذَوَا عَدْلٍ	مِّنْكُمْ
مرګ	په وخت	دوصیت کښې	ګواهی د دووکسانو	چه خاوندانو دعدل وی	او وی ستاسو نه
اودوصیت موقع وی نو دشهادت دپاره دې دوه کسان انصاف کونکی دې ستاسومنځ کښې مقررشی					

أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ

یا دوه کسان نورا | غیرله تاسونه | که چرې | ایئ تاسو | چې سفرموکوۍ | په زمکه کښې |

یادبل قوم دوه کسان دې مقرر شی که (په دغه وخت کښې) تاسوپه سفر کښې یئ

فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ

نو اورسیدو تاسوته | مصیبت | دمرګ | حصاربه کړئ تاسو دواړو ګواهان | روستو دمانځه نه |

اوتاسو دمرګ پیغام راشی | ....نودمونځ نه پس دواړه کسان (جمات کښې) ایسار کړئ ....

فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا

نوقسم دې اوکړی دواړه | په الله باندې | که شکمن یئ تاسو | چې نهٔ اخلو مونږ | په دې قسم سره | مال

نو په الله ﷻ دې قسم اوخوری | چې مونږ دخپلې فائدې دپاره ګواهی نه خرڅوو |

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا

اګرکه | وی هغه | خاوند دخپلوۍ | اونهٔ | پټوومونږ | ګواهی دالله | بیشکه مونږ به یو | په دغه وخت کښې

اګرچې دا زمونږ دخپلو خلاف ولې نه وی | اودالله ﷻ ګواهی نه پټوو | ګنې په دغه وخت کښې به بیا

لَمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا

د ګنهګارانو څخه نی | بیا که چرې | پته اولګیده | په دې خبره | چې دواړه | مستحق شوی دی

مونږ په ګناهګارو کښې شمیرشو | ......بیا که معلومه شی چې دواړو کسانو خان په ....

إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ

دګناه | نودوه نور ګواهان دې | اودریږی | په ځائې ددغه دواړو | دهغه کسانو |

ګناه کښې اچولې دې | نو بیا دې دهغوئ په ځائې دوه نور ګواهان اودریږی | دهغه کسانو نه

اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ

چې وهلې شوې وی حق | دهغوئ | چې هغه دواړه غوره وی په نسبت دهغوئ انو قسم دې اوخوری دواړه

چې مخکښې ګواهانو دچا حق وهلې وو | ....او دواړه دې په الله ﷻ قسم اوخوری ....

بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا

په الله باندې | چې ګواهی زمونږه | زیاته په حقه ده | دګواهۍ دهغوئ دواړو نه | اونهٔ دې کړې زیاتې مونږه

چې زمونږ شهادت دهغوئ دشهادت نه زیات صحیح دې | اومونږ په شهادت کښې زیاتې نه دې کړې

إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا

بیشکه مونږ به یو | په دغه وخت کښې | د ظالمانو څخه نی | دا طریقه | ډیره نزدې ده | چې راتلل اوکړی داخلق

ګنې مونږ به ظالمانو کښې شمارشو | په دې چل زیات امید کیدې شی | ....چې خلق به

بِالشَّهَادَةِ	عَلٰى وَجْهِهَآ	اَوْيَخَافُوْٓا	اَنْ	تُرَدَّ
ګواهي ته	مطابق دحق دهغې	یا به اویریږي هغوئ	ددې خبرې نه چې	واپس به کړې شي

شهادت صحیح صحیح اداکړي | یا به ددې نه اوویریږي چې ....

اَيْمَانٌ	بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ	وَاتَّقُوا	اللّٰهَ	وَاسْمَعُوْا	وَاللّٰهُ	لَايَهْدِي
قسمونه(زمونږ)	روستو دقسمونو دهغوئ نه	اواویریږئ	دالله نه	اواوریل کوئ	اوالله	نۀ ښائي نیغه لار

دهغوئ دقسمونو نه پس به ددوئ دقسمونو تردیداوشي | اوالله ﷻ نه اوویریږئ | او واورئ چې الله ﷻ

الْقَوْمَ	الْفٰسِقِيْنَ۝
خلقو	نافرمانو ته

فاسقانو ته سمه نه ښائي

قوله تعالي: يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِيْنَ الْوَصِيَّةِ اثْنٰنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ

په سفر کښې ‌د مړي وصیت کول:- دا آیت مبارك په عزیز حکم باندې مشتمل دې او دا هم وئیلی شوی دی چه دامنسوخ دې. د نحوي ترکیب په حیثیت سره ﴿اثنان﴾ خبر دې ﴿شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ﴾ په جمله کښې د مبتداء حیثیت لري. ﴿شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ شَهَادَةُ اثنان﴾ دویم لفظ ﴿شَهَادَةُ﴾ دمضاف په حیثیت وو چه حذف کړې شو او مضاف الیه یعنی هم ﴿اثنان﴾ نې د هغې په ځای اوګرځولو. او دا هم وئیلې شوی دی ﴿يشهداثنان﴾ اوکنړئی د ﴿ذواعدل اثنان﴾ صفت دې. د په معنی د ﴿عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ نه ﴿من المسلمين﴾ مراد دې او بعضې وئیلی دی چه د ﴿كم﴾ نه وصیت کونکی مراد دی. د ﴿من غيركم﴾ نه ﴿من غيرالمسلمين﴾ نه اهل کتاب مراد دی یعنی د موصی قبیلې دوه ګواهان او دوه د موصی قبیلې نه غیر وی. ﴿ ضربتم في الآرض﴾ نه مراد دا چه کله تاسو په سفرکښې نې او تاسو له مرګ راشی نو تاسو د مسلمانانونه دوه ګواهان وی او که مسلمانان نه وی نو غیر مسلم صحیح دی. دلته د دې خبرې جواز راوخی چه په سفرکښې کله د وصیت په وخت کښې مسلمانان موجود نه وی نو ذمیان هم ګواهان جوړولې شی. شریح وائی چه د سفر او وصیت د وخت نه سوا د یهودو او نصاری ګواهی بل یو وخت کښې جائز نه ده. (۱) درې وارو امامانو په مسلمانانو باندې د ذمی ګواهی جائزنه ده ګنړلې او امام ابوحنیفه رحمه الله د ذمی ګواهی په ذمی باندې جائز ګرځوی. زهری رحمه الله وائی چه سنت طریقه هم دغه ده چه د کافر شهادت نه په سفرکښې جائز دې او نه په حضر کښې. د شهادت حق صرف مسلمان ته دې. ابن زید وائی چه دا آیت هغه وخت نازل شو چه کله یو سړې مړ شو او هغه وخت هلته څوك مسلمان نه وو. د اسلام د شروع زمانه وه ټول ښارونه د جنګ میدان وو، خلق کافر وو، د وراثت څه قانون نه وو. د وصیت مطابق به نې تقسیم کولو. بیا وصیت منسوخ شو او وراثت فرض شو او خلقو د وراثت قانون باندې عمل شروع کړو. ابن جریر رحمه الله دا روایت کړې دې. داځیز لږ د غور قابل دې. والله اعلم.

د اهل ذمه ګواهي په خپل مینځ کښې یو بل باندې حجت دې

---

(۱) الطبری : ۱۱/۱٦۳.

مسلک حنفی:- په ذمیانو کښې د بعض شهادت د بعض خلاف قبلولې شي. يعنې که يو ذمي د بل ذمي په خلاف گواهي ورکړي نود هغه گواهي به مقبول وي اگرچه د هغوي اديان مختلف وي مثلاً د يهودي د نصراني خلاف، اود نصراني د يهودي خلاف گواهي ورکول جائز ده (تسهيل الهدايه شرح هدايه ۷۴۸/۵)-
بيا په دې کښې اختلاف دې چه دا ﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ نه څه مراد دې چه دواړه وصي وي يا گواه وي- ابن مسعود ﷺ فرمائي چه يو سړې په سفر وي او هغه سره مال وي نو که د مسلمانانو نه دوه کسان بيامومې نو خپله ترکه دې هغوي ته حواله کړي او دوه مسلمانان دې هم په دې گواهان کړي. نو دا خو د وصي جوړولو صورت وو او که ﴿من غيركم﴾ نه مراد دا دې چه دا دواړه گواه وي او ښکاره سياق د آيت مبارك هم دغه دې نوکه دې دواړو سره دريم وصي نه وي نو په دې کښې دواړو کښې . چه کله دا دواړه گواهانو کښې وصية اوشهادة دواړه اوصاف موندې شي لکه د تميم داري او عدي بن بداء په قصه کښې چې ذکر دی کومې چې به انشاء الله راځي.
ابن جرير رحمه الله يو اشکال پيش کړې دې چې کله دا دواړه گواهان وي نو په گواه باندې خو قسم نه وي ليکن دا به يو مستقل حکم گڼړلې شي د نورو ټولو احکامو قياس به په دې نه وي. دا يو خاص گواهي د يو خاص موقع د پاره ده. په دې کښې نورې ډيرې داسې خبرې دی چه په نورو احکامو کښې نشته. او چه کله شك وي نود دې آيت د احکامو مطابق په دې گواهانو قسم دې. دا دواړه گواهان د مانځه نه پس حصار کړه يعنې د ماز يگر د مانځه نه پس. او ابن عباس ﷺ وائي د دې دواړو گواهانود مذهبي مونځ نه پس. مقصد دا چه دادواړه گواهان د مانځه نه پس راجمع شي او په اجتماع کثير په موقع دا گواهي په عمل کښې راشي. ﴿ان ارتبتم﴾ که ستا شك وي چه هغوي به غلط بيان اوکړي يا به خيانت اوکړي نو په داسې صورت کښې دوی له قسم ورکړه. چه د دې فاني دنيا لړه شان گټه به مونږ د دروغو په قسم نه گټو. سره د دې چه زمونږ په قسم باندې زمونږ يو خپلوان ته نقصان ولې اونه رسي مونږ به د الله ﷻ گواهي نه پټوو. د گواهئي د امرداهميت په سبب دشهادت اضافت د الله ﷻ طرف ته اوکړې شو. که مونږ په شهادت کښې تحريف او بدلون اوکړو او يا مودا ټول پټ کړو نو مونږ به د گناهگارانو نه شو. بيا که چرې د دواړو گواهانو يا وصيانو باره کښې تحقيق ثابت شو چه هغوي خيانت اوکړو او د مړي مال نې د هغه وارثانو ته رسولو کښې څه غبن اوکړو نوچه د چا حق وهلې شوې دې په هغې کښې دې د دوی په ځائ دوه گواهان اودريږي. ﴿اوليان﴾ دا د جمهورو قراءت دې اوحسن بصري رحمه الله وغيره دې ته ﴿اولان﴾ لوستلو دحضرت علي ﷺ بن ابي طالب نه روايت دې چه نبي اکرم ﷺ ﴿اوليان﴾ لوستلې وو ابن عباس ﷺ به ﴿اولين﴾ لوستلو د جمهورو د قراءت ﴿اوليان﴾ په بنا په دې معنې دې چه کله په صحيح خبر سره د دې دواړو خيانت ښکاره شي نود ترکه د حقدارانو نه دې دوه کسان وارثان اودريږي او پکار دی چه دا دواړه د وارثانو نه د ټولونه نژدې وارثان وي. اود الله ﷻ قسم دې اوکړي او بيان دې اوکړي زمونږ شهادت د دوی د شهادت نه زيات صحيح دی. دې دواړو په حقيقت کښې خيانت کړې دې او په دې الزام کښې مونږ هيڅ زياتې نه دې کړې. که مونږ د دروغو الزام لگولې وي نو مونږ به گناهگاران يو. الله ﷻ دې مونږ سره اوکوري. دا لکه چه د وارثانود طرف نه قسم دې لکه چه څنگه د مقتول وارثان قسم خوري چه کله د قاتل د طرف نه بې ايماني ثابتيږي لکه چې د احکامو په باب قسامت کښې مقرر دی او په حديث نبوي کښې هم داشان وارد شوې دې په کوم چه دا آيت مبارك دلالت کوي.
تميم داري رحمه الله د مسلمانيدو نه پس د دې آيت باره کښې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ وائي چه د دې گناه نه نور ټول خلق خلاص دی خو ولې زه او عدي بن بدا رحمه الله د دې جرم مجرمان يو. دا

دواړه نصرانيان وو. د اسلام نه اول به د شام طرف ته تل راتلل. د تجارت په غرض شام طرف ته راغلي وو، هغوی سره د بنی سهم غلام هم د تجارت د پاره راغلې وو د هغه نوم بديل بن ابی مريم وو. هغه سره د تجارت د پاره يوه د سپينو زرو پياله وه چه د شام د ملك د پاره ئې راوړلې وه او دا د هغه د تجارت په مال کښې د ټولونه اهم څيز وو. بيمار شو نو دا دواړه ئې د وصيت ضامنان جوړکړل چه د ده پاتې شوې مال به د هغه بال بچ ته رسوی. تميم داری رضي الله عنه فرمائی چه کله هغه وفات شو نو هغه پياله مونږ په يو زر درهم باندې خرڅه کړه او مونږ دواړو په خپل مينځ کښې پيسې تقسيم کړې او باقی مال مود هغه بال بچ ته اورسولو. هغه خلقو د پيالئی باره کښې تپوس اوکړو نو مونږ اووئيل چه څه وو هغه مونږ راورسول د پيالئی نه مونږ خبر نه يو. خو د رسول الله ﷺ مدينې ته په تشريف راوړو باندې کله چه زه مسلمان شوم نو زه هغه خلقو له راغلم او صحيح واقعه مې بيان کړه او هغوی له مې د خپلې حصې پنځه سوا درهم ورکړه او ورته مې اووئيل چه هم دومره رقم زما ملګری سره هم دې. دا خلق هغه راغله نو نبی اکرم ﷺ حکم اوکړو چه د ده نه د ده په مذهب قسم واخلئی، هغه قسم اوخوړلو نو دا آيت نازل شو.([1])اوس عمرو ابن العاص اويو بل سړې راپاسيدو او قسم ئې اوخوړلو چه ﴿لَشَهَادَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا﴾ نو د عدی نه پنځه سوه درهم واخستې شو او دا پياله په مکه کښې اوموندې شوه. سوداګرانو وئيل چه مونږ دا د تميم داری او عدی نه اخستې وه. نو د سهمی د اولياءکرام نه دوه کسان پاسيدل او قسم ئې اخوړلو چه زمونږ قسم د ده د قسم نه رښتونې دی اودا پياله زمونږ د ملګری ده. هم د هغوی باره کښې دا آيت نازل شوې وو([2]) او بيان اوکړې شو چه دا تحلی ف د مازيګر د مانځه نه پس شوې وه. دا څيز دلالت کوی په دې خبره باندې چه په سلف کښې د دې واقعې صحت مشهور او په عوامو کښې متعارف دې. د دې صحت دليل هم دې چې ابوجعفر بن جرير روايت کړې دې چې يو مسلمان پردس کښې وفات شو او دهغه هلته هيڅوک نه وو. نو کوم چې مړۀ کيدل هغوئ اهل کتابونه دوه کسان ګواهان کړل . بيا دا دواړه کوفې ابو موسی اشعری رضي الله عنه ته راغلل . او هغوئ ته د مړدګانو وصيت او ترکه پيش کړو. اشعری اووئيل چې همداشان يو واقعه نبی کريم ﷺ ته هم پيښه شوې وه . او اوس دا بله واقعه ده . دمازيګر مونځ نه پس هغوئ ته قسم ورکړو چې مونږ خيانت نه دې کړې . اونه مونږ دروغ وئيلی دی . اونه مونږ څه پټ کړی دی . اودا د متوفی د وصيت اوترکې مطابق دی . نو په دې وجه دهغوئ شهادت اومنلې شو. اوهم په دې شهادت باندې اشعری فيصله اوکړه ([3]). دنبی کريم ﷺ زمانه کښې داشان واقعې نه مراد تميم وعدی وو، او وئيلې شوی دی چې دتميم داری واقعه اسلام د قبلولو نه وړاندې د نهمې هجرئی ده او ښکاره خبره ده چه د اشعری والا واقعه دوئمه واقعه وه.

په دې آيت کښې حکم دې چه مړ کيدونکې دې د مرګ په وخت کښې وصی جوړ کړی او دوه مسلمانان دې ګواه اوګرځوی چه ده له څه اخستل دی او څه ورکول دی. دا خو د حضر په وخت کښې مسئله وه چه د دې آيت په بنا باندې وه چه ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ شَهَٰدَةُ بَيۡنِكُمۡ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ حِينَ ٱلۡوَصِيَّةِ ٱثۡنَانِ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ﴾او د سفر باره کښې دی چه ﴿أَوۡ ءَاخَرَانِ مِنۡ غَيۡرِكُمۡ إِنۡ أَنتُمۡ ضَرَبۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾چه کله څوك مسلمان د مرګ وخت کښې موجود نه وی نو د يهوديانو، نصاراؤ يا مجوسيانو نه دوه کسان واخلئی او هغوی ته دې وصيت اوکړی او د ميراث مال دې ورحواله کړی. اوس که د مړی وارثانو وصيت صحيح اومنلو

[1]) ترمذی کتاب التفسير باب ومن سورة المائدة : ۳۰۵۹،

[2]) صحيح بخاری کتاب الوصايا باب قول الله تعالى (يايهاالذين امنوا شهادة بينكم اذا حضرت احدكم الموت) : ۲۷۸۰، ابوداود : ۳۶۰۶، ترمذی : ۳۰۶۰ دارقطنی : ۱۶۹/٤.

[3]) ابوداود کتاب القضاء باب شهادة الذمة وفی الوصية فی السفر : ۳۶۰۵،

خو ښه ده ګنې نو مقتدر ته به مقدمه پيش کولې شي. اوس د الله ﷻ حکم دې چه ﴿ تَحْبِسُوْنَهُمَا مِنْۢ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ ﴾ يعنى که ستاسو د ده په صداقت کښې شك وى نو د مانځه نه پس ده ته د الله قسم ورکړئى. حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائى چه د مړى وارثانو انکار کړې ووا و دا دواړه ګواهان ئې زورولې او ويرولې وو نو ابوموسى اشعرى ﷺ دې دواړو ته دمازيګر د مانځه نه پس قسم ورکړو. ما عرض اوکړو چه زمونږ د مونځ دوى سره څه قدر کيديشى دوى ته خو د دوى د مانځه نه پس قسم ورکړئى. نو دخپل مذهب په طريقه دمونځ نه پس دوئ قسم اوکړو چې مونږ د لږ شان مال دپاره خپل قسمونه نه خرڅوؤ سره ددې چې ديو خپلوان دپاره دې ولې نه وى. مونږ د الله ﷻ شهادت نه پټوؤ ګنى مونږ ګناهګار يو ، ستاسو ملګرى هم دغه وصيت کړې ووا و هم دغه مال ئې پريخودې دې. دقسم کولو نه پس وړاندې امام هغوئ ته وئيلى وو که چرې تاسو پټ کړو يا تاسو خيانت اوکړو نو په خپل قوم کښې به تاسو رسوا شئ او بيا به هيڅ کله ه ستاسو شهادت نشى قبلولې اوتاسو له به سزا هم درکولې شى .نو ﴿ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَاۤ﴾ يعنى هم دغه يو صورت داسې دې چې ګواه خپله ګواهى دواقعې مطابق ساتلې شى او هغه ته به ويره وى چې چرې داسې اونه شى چې ددې مسلمانانو د دوباره قسمونو نه پس زمونږ اولنى قسمونه رد کړې شى . الله ﷻ فرمائى ﴿ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰۤى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّاۤ اِثْمًا فَاٰخَرٰنِ يَقُوْمٰنِ مَقَامَهُمَا ﴾ يعنى که چرته معلومه شى چه هغوى په ناجائزه طريقه حق پټ کړې دې نو د هغوى په ځائ دې دوه نور کسان اودريږى د چا حق چه وهلې شوى وى چه د کافرانو ګواهى باطله ده او مونږ زياتې نه کوو. اوس به د کافرانو ګواهى ردکولې شى او د اولياء کرامو شهادت به قبلولې شى.

د دې آيت مقصد هم دغه حکم دې. اکثرو ائمه اوتابعينو او سلفو رضوان الله عليهم او امام احمد ﷫ وغيره هم دغه مسلك دې. او قوله ﴿ ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَاۤ ﴾ يعنى د دې حکم شريعت هم د دغه وجې خوښ کړې شوې په بنا باندې دې چه ذمى ګواهانو ته دې قسم ورکړې شى ﴿ اَوْ يَخَافُوْۤا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ﴾ څه عجبه خبره ده که دغه خلق د الله ﷻ د قسم د تعظيم د پاره اود رسوائې د ويرې چه وارثان په خپلو قسمونوباندې زمونږ قسمونه رد کړى نو بيا به مونږ ته سزا هم ملاويږى رښتيا اووائى. بيا فرمائى چه رښتيا وائې او د الله ﷻ نه اوويريږئى. د هغه خبره واورئى او د هغې تابعدارى اوکړئى ګنى نامنونکو او فاسقانو ته خو الله ﷻ توفيق نه ورکوى او نه هغوى ته هدايت کوى.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ
هغه ورځ | چې راجمع به کړى الله | ټول پيغمبران | نو اوبه وائى | چې څه
| په کومه ورځ چې الله ﷻ ټول پيغمبران راجمع کړى | نوتپوس به ترې اوکړى
اُجِبْتُمْ ؕ قَالُوْا لَا عِلْمَ لَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ۝
جواب ورکړې شو تاسوته |اوبه وائى هغوئ | نشته هيڅ علم |مونږته | بيشکه ته |هم ته | ښه عالم ئې | په پټو خبرو
چې تاسوته څه جواب درکړې شوې وو |هغوئ به اووائى مونږ ته هيڅ پته نشته | بيشکه ته په پټوخبرو ډيرخبردار ئې

قوله تعالى: يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ ؕ

د قيامت په ورځ د پيغمبرانو نه پوښتنه:- په دې آيت کښې اوخودلې شو چه د قيامت په ورځ به الله ﷻ پيغمبرانوته څنګه خطاب فرمائى، کومو قومونوته چه تاسو ليګلې شوى وئى هغوى د دين دعوت او تبليغ قبول کړې هم وو که نه. نوفرمائى ﴿ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ ۝ ﴾ چه مونږ به د هغه

قومونونه هم تپوس کوو اودهغوی د پیغمبرانونه به هم تپوس کوو.بیا ارشاد فرمائی ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۝ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ چه ستاسو په الله ﷻ قسم چه مونږ به د هغه ټولونه تپوس کوو چه په دنیاکښې ستاسو څه عمل وو. د رسولانو قول به وی ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مونږ ته خو هیڅ پته نشته اودا به د هغه ورځ د هیبت په وجه وی چه د ویرې د وجه به د هغوی نه څه جواب نه جوړیږی نو وائی به چه مونږ ته هیڅ پته نشته. په هغه ورځ به عقلونه په ځائ نه وی او چه بیا کله د اطمینان سا واخلی نو د خپل قوم باره کښې به د واقعې مطابق ګواهی ورکوی. ولې په اولنی ځل به د هغوی هم دغه قول وی چه یا الله مونږ ته څه پته ده ته عالم الغیب ئې ستا په مقابله کښې مونږ په څه پوهیدلې شو. په دې کښې هیڅ شك نشته چه دحسن ادب په لحاظ دادیر ښه جواب دې چه ستادعلم محیط په نسبت زمونږدعلم څه حقیقت دې.زمونږ د علم بنیاد خوصرف په ظاهر باندې دې او ستا علم خو د باطل خبر هم لری ځکه چه ته خو علام الغیوب ئې ته پوهیږې چه څه جواب هغوی ورکړې. اوس که د منافقت په وجه د چا عمل یا عقیده پاتې وی نو مونږ ته د هغې علم نشته هم ته پوهیږې.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ
کله چې|اووائی الله | اې عیسی| ځویه | دمریم | یاد کړه|نعمت زما| په تاباندې | اوپه مور ستا باندې
کله چې الله ﷻ اووائی چې عیسی ځوئې دمریم! ماچې کوم نعمتونه په تااوستاپه مورباندې کړی وو هغه یادکړه
إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ
کله چې|ما مضبوط کړې وې ما| په روح پاك (جبریل) سره |تابه خبری کولې|دخلقو سره|په زانګو کښی
کله چه ما په روح القدس سره ستا مدد کړی وو|تاسو په زانګو کښې هم خلقو سره خبرې کولې
وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ
اوپه زوړوالی کښی هم| اوکله چې|ماابنودو تاته | کتاب | اوحکمت | اوتورات
اوپه بوډاتوب کښې هم | ....اوماتاته...........کتاب...........اوحکمت.........ا و تورات
وَالْإِنجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي
اوانجیل |اوکله| چې به تاجوړول| دختې نه |په شان د شکل| دمارغه | په حکم زما سره|
اوانجیل اوخودل| اوکله چې به تا زما په حکم دختې نه دمرغۍ شکل جوړولو
فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ
نو تابه پوکې کولو|په هغې کښې |نو شو به | مارغه | په حکم زما سره| او تاروغوو| موروزادی ړوند
او تا به په هغې کښې پوک وهلو|نوهغه به زماپه حکم مرغۍ شوه| اوتابه روغول مورزا ده ړانده خلق
وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي
اوچې لاس خپې ئې برګ وو |په حکم زماسره| اوکله چې|به تاراایستل | مړی | په حکم زماسره
اوزما په حکم دې جذامیان خلق روغول | ....او ځما په حکم به دې مړی ژوندی کول

وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ

اوکله چې|منع کړل ما| بني اسرائيل | ستانه | څه وخت چې| راغلې تۀ هغوئ ته

اوڅه وخت چه ما بنی اسرائیل تاته د نقصان دررسولو نه بند کړل | په هغه وخت کله چې ورته تا

بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا

| دښکاره ښنبوسره|انواووئیل هغه کسانو|چې دحق نه منکرو و|دهغوئ نه |چې نۀ دې دا | مګر |

ښکاره ښنبې پیش کړې | نو کوم خلق چې کافران وو هغوئ اووئیل چې دا (معجزې) خو

سِحْرٌ مُّبِيْنٌ۝ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ اَنْ اٰمِنُوْا بِيْ وَبِرَسُوْلِيْ

جادو | ښکاره | اوکله چې اشاره اوکړه ما| حواریانو ته |چې ایمان راوړئ |په ما |اوپه رسول زما

ښکاره باره جادودې| اوکله چې ما حواریانو ته (ستاپه خوله) اشاره اوکړه| چې په ما اوخما په پیغمبرانو ایمان راوړئ

قَالُوْٓا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ۝

اووئیل هغوئ | چې ایمان راوړو مونږ| اوګواه اوسه|چې بیشکه مونږ| مسلمانان یو|

نوهغوئ اووئیل | چې مونږ ایمان راوړئ دې | او ته ګواه اوسه چې مونږ مسلمانان یو|

قوله تعالي: اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ

په عیسیٰ عليه السلام دَ الله ﷻ دَ انعاماتوتذکره:-دلته الله ﷻ د هغه احساناتو تذکره فرمائی چه په عیسی بن مریم عليه السلام باندې کړې وو چه اې عیسی عليه السلام زمونږ هغه احسانات یاد کړه چه کوم معجزات او خوارق عادات مونږ تاته درکړې او ته مو د پلار نه بغیر یواځې د مور نه پیدا کړې او ستاذات مو د خپل قدرت د کمال یوه ښنبه اوګرځوله او ستا په مورباندې مو هم دا احسان اوکړو چه ته مو د هغې پاك دامنئی دلیل جوړکړې او چه کوم خراب الزام دې ظالمانو او جاهلانو تړلې وو د هغې نه مو ستا مور بچ کړه. تاته مو د حضرت جبرائیل عليه السلام په ذریعه امداد درکړو. ته مو په ماشوموالی او خوانئی کښې هم نبی اود الله ﷻ طرف ته رابلونکې جوړکړې چه تا په زانګوکښې هم خبرې کولې اود مور د پاکوالی ګواهی دې ورکړه او د خپل بنده کیدو اعتراف دې اوکړو. په ماشوموالی او خوانئی کښې دې هم خلقو ته تبلیغ اوکړو. په لوئ عمر کښې خبرې کول خو څه عجیبه نه دی خو په زانګوکښې ستا خبرې کول ډومره عجیبه وو. تاته مود کتاب تعلیم درکړو، د تورات لوستل او لیکل مو دراوخودل کوم چه په موسی کلیم الله باندې نازل شوې وو. په حدیث کښې هم د توراة لفظ دې. دې نه تورات او هر نور کتابونه هم مراد دی. تابه د خاورې نه د مرغئی غوندې شکل جوړولو او زمونږ په حکم باندې به دې په هغې کښې پوکې وهلو نو هغه به یوه ژوندئی مرغئی جوړیدله او د الله ﷻ په حکم به الوتله. د الله ﷻ قول دې ﴿وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِيْ﴾ په سورت آل عمران کښې د دې بحث تیرشویدې، په دې وجه د دوباره ذکر کولو ضرورت نشته.﴿وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِيْ﴾یعنی تابه مړی رابلل نو هغه به د الله ﷻ په حکم قدرت باندې ژوندی د قبرونونه راوتل. عیسی عليه السلام به چه کله د یو مړی د ژوندی کولو اراده کوله نو دوره رکعته مونځ به ئې کولو. په اول رکعت کښې ﴿تَبٰرَكَ الَّذِيْ بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ او دوئم رکعت کښې ﴿الٓمّٓ تَنْزِيْلُ﴾بیا به ئې د الله ﷻ حمد او ثنا کوله، بیا به ئې د الله ﷻ دا اووه نومونه لوستل ﴿یاقدیم،یاخفی،

یادائم، یافرد، یاوتر، یااحد، یاصمد﴾ او که چرته سخته پریشانی به په وړاندې شوه نو دا اووه نومونه به نې اخستل او دعابه ئې کوله﴿ یاحی یاقیوم یاالله یارحمن یاذاالجلال والاکرام یانورالسموات والارض ومابینهما ورب العرش العظیم یارب ﴾ دا ډیر اثر لرونکی نومونه دی. او زما هغه نعمتونه یاد کړه چه کله تا بنی اسرائیلو ته د نبوت دلائل راوړل او هغوی ته دروغژن اوګڼړلې او په تاباندې الزام اولګولو چه ته جادوګرئې او ستا قتلول او په سولئی کولوکوشش ئې اوکړو نو مونږ ته د هغوی نه بچ کړې. ته مو خپل طرف ته اوچت کړې. د هغوی د شر نه مو ته بچ کړې. دا خبره دلالت کوی چه دا احسان په عیسی ﷺ باندې د هغوی د اوچتولو نه پس دې یا دا چه د قیامت په ورځ واقع کیدونکې دې. لیکن مستقبل د ماضی په صیغه باندې تعبیر کړې شوې دی ځکه چه الله ﷻ سره مستقبل هم د ماضی په شان یقینی واقع کیدونکې خبره دې. دا د غیبو اسرار دی د کومو نه چه الله ﷻ حضرت محمد ﷺ خبر کړو. او چه کله مونږ حوارییونوته وحی راولیږله چه په ماباندې او زما په رسول باندې ایمان راوړئی یعنی د حضرت عیسی ﷺ ملګری او امدادیان جوړشئی. دلته د وحی نه مراد په زړه کښې یوه خبره اچول دی لکه خنګه چه فرمائیلی شوی دی چه مونږ د حضرت موسی ﷺ مورته هم وحی لیږلې وه چه موسی ﷺ باندې پئې اوڅکوه. داسې الهام ته بغیر د اختلاف نه وحی وئیلې شویده. او فرمائیلی شوی دی چه مونږ د شاتو مچئی ته وحی لیږلې وه چه په غرونوکښې، ونوکښې خپل کورجوړکړئی او د خلقو په محلونوکښې. دغه شان حوارییونوته هم الهام اوکړې شو نو حکم ئې اومنلو. او احتمال دې چه دا هم مراد وی چه مونږ ستا په ذریعه هغوی ته وحی اولیږله او هغوی مو په الله ﷻ باندې ایمان راوړلوطرف ته راوبلل نوهغوی قبول کړلواو وئې وئیل چه ﴿ اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ ۝ ﴾ یعنی اې پیغمبره! ګواه اوسیږه چه مونږ اسلام راوړلو.

اِذْ

په دې باره کښې یادکړه کله

اویادکړه هغه وخت

قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ

چه اووئیل | حواریانو | اې عیسی | خوئې | دمریم | آیا | طاقت لری | رب ستا | چې نازل کړی

کله چې حواریانو اووئیل | چې انې عیسی خوئې دمریم! آیا ستارب دا طاقت لری چې

عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ؕ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝

په مونږ باندې | یوه خوا نچه | دآسمان نه | اووئیل هغه | اویریږئ دالله نه | که یئ تاسو | مومنان

چې مونږ ته د پورته آسمان نه خوانچه راولیږی | هغه اوفرمائیل چې دالله نه ویریږئ که تاسو مومنان یئ

قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ

اووئیل هغوئ | غواړومونږه | چې اوخورومونږ | دهغې نه | اوچې مطمئن شی | زړونه زمونږه | اوچې معلومه شی مونږته

هغوئ اووئیل چې مونږ صرف داغواړو چې دهغې نه خوراک اوکړوا او زړونو ته اطمینان حاصل شی اومونږته

اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ۝ قَالَ

داخبره چې | رښتیا وئیلی وې تا مونږته | اومونږ شو | په هغې باندې | دګواهانو نه | اووئیل

معلومه شی | چې تاته مونږ هرڅه رښتیا وئیلی دی | اوپه دې خبره مونږ ګواهان شوا .... اووئیل

عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ

عیسی | خوی | دمریم | اے الله | ربه زمونږه | نازل کړه | په مونږ باندې | خوا نچه | دآسمان نه |

عیسی خوئي دمریم | چې اے زمونږه ربه په مونږ باندې یوه خوانچه دآسمان نه نازله کړه

تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا لِّاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً

چې شي | دپاره زمونږه | دخوشحالئ موقع | دپاره دړومبنو زمونږه | اود روستو زمونږه | اویوه نښه وی

چې زمونږ دمخکښنو او روستنو خلقو دپاره د خوشحالئ موقع شی | او دغه شان چې یوه نښه هم

مِّنْكَ ۚ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۱۱۴﴾ قَالَ اللّٰهُ

| ستا د طرفنه | اوروزی راکړه مونږ ته | هم ته | بهتره | روزی ورکونکي ئي | اوونیل | الله

ستادطرفه راشی | اومونږ لره روزی راکړه | اوته ډیرښه روزی ورکونکي ئي | ....الله ﷻ ورته اوونیل

اِنِّيْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ

زهٔ | نازلونکي یم دهغې | په تاسو باندې | نو هغه څوك | چې کفر کوی | روستو (دهغې نه) | ستاسو نه

چې زه تاسو ته خوانچه رالیږم | ....خو ددې نه پس هم که تاسو کښې چا انکار اوکړو

فَاِنِّيْٓ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّآ اُعَذِّبُهٗٓ

| نو بیشکه زهٔ | به عذاب ورکوم هغه ته | داسې عذاب | چې نهٔ به وی ورکړې ما هغه عذاب

نوزه به ورته داسې سخت عذاب ورکوم | چې هغه شان عذاب ما

اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۱۵﴾

هیچا ته | په مخلوقاتو کښې |

په دنیا کښې هیچا ته نه وی ورکړې | د

قوله تعالي:: اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ۗ

دَ آسمان نه دَ مائده نازلیدل:- دلته د مائده قصه بیانولې شی په دې وجه د دې سورت نوم مائده کیخودې شو.په دې کښې هم الله ﷻ په خپل بنده او رسول حضرت عیسی ؑ باندې احسان څرګندونه کړې ده. یعنی دمائده د نازلولو دعا ئې قبوله کړیده چه د حضرت عیسی ؑ یوزبردسته معجزه اوحجت قاطعه دې بعضو امامانو بیان کړې دې چه داقصه په انجیل کښې ذکرنه ده اود مسلمانانو نه علاوه نصاری دې نه خبرنه وو. خو الله ﷻ د قرآن په ذریعه هغوی خبرکړل. د الله ﷻ قول دې چه کله د عیسی ؑ متبعینو اوونیل چه اې عیسی ؑ! آیا ستاد رب نه دا کیدیشی چه د آسمان یو تیار او جوړ شوې خوراك نازل کړی؟ دلته اکثرو قاریانو ﴿يَسْتَطِيْعُ﴾ لوستلې دې (یعنی ستا د رب نه دا ممکن دی؟) نور قاریان ﴿تَسْتَطِيْعُ﴾ لولی (یعنی آیا ستانه دا ممکن دی چه د خپل رب نه سوال اوکړې؟) مائده چه د طعام نه ډک دسترخوان ته وائی. د بعضو وینا ده چه د عیسی ؑ ملګرو د خپل حاجت او فقر په وجه داسوال کړې وو چه هره ورځ یو دسترخوان نازلیږی کوم چه مونږ خورو او د عبادت د پاره طاقت حاصلولې شو. نو عیسی ؑ اوفرمائیل که چرې تاسو ایمان لرئی نو د الله ﷻ نه اوویریږئی او داسې

سوال مه کوئی. د رزق په طلب کښې په الله ﷻ باندې یقین ساتنی. هسې نه چه هم دغه څیز ستاسو د پاره فتنه جوړشی. نو حواریانو وئیل چه مونږ د خوراك حاجت منديو مونږ له د خوراك د پاره پکار دې او چه کله مونږ د آسمان نه نازلیدونکې مائده اووینو نو زمونږ به پوره تسلی اوشی او په تا باندې به مو ایمان نورهم زیات شی او ستا د رسول کیدو به مو کامل یقین اوشی او مونږ به پخپله د دې ګواه شو چه دا د الله ﷻ د طرف نه یوه نښه ده اود عیسی علیه السلام د نبوت او صداقت یو واضح دلیل دې. نو حضرت عیسی علیه السلام دعا اوکړه چه اې الله د آسمان نه په مونږ باندې یوه مائده راکوزه کړې د هغې ورځې په یاد کښې به زمونږ مخکنی او روستنی خلق اختر کوی. سفیان ثوری رحمه الله فرمائی چه تکون لنا عیداً نه مراد دا دی چه مونږ به په هغه ورځ مونځ کوو. قتاده رحمه الله فرمائیلی دی چه دې نه مراد دا دې چه زمونږ نه پس راتلونکو د پاره به دا ورځ د یادګار جوړه شی.سلمان فارسی رضی الله عنه فرمائی دې د پاره چه زمونږ د ټولوډپاره یو عبرت جوړشی او د رسالت د تصدیق د پاره دلیل کافی شی. او یا الله او په هره خبره باندې ستا د قدرت او زما د دعا د قبليدو دليل جوړشی دې د پاره چه خلق زما د رسالت تصديق د خپل طرف نه بغير د كلفت او تعجب نه ښكلې رزق راوليږه. ته خو خيرالرازقين ئې. الله ﷻاوفرمائیل ښه ده زه خوانچه درلیږم خو که په دې باندې هم ستا قوم کفر اوکړواو مخالفت ئې اوکړو نو زه به هغوی ته داسې عذاب ورکړم چه چا به داسې عذاب نه وی څکلې.لکه چه الله ﷻ ارشاد اوفرمائیلو ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ او ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾ حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه اوفرمائیل چه د قیامت په ورځ سخت عذاب چه په کوموخلقو وی هغه هم دا درې دی. منافقان خلق د مائدې د نازلیدلو نه پس هم کفر اوکړو او د فرعون قوم.

د سلفوهغه روایتونه چه په حوارییونوباندې د مائده د نزول سره متعلق دی:- د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضرت عیسی علیه السلام بنی اسرائیلو ته اوفرمائیل چه تاسو به دیرش ورځې روژې اوساتلې شئ.بیا به دالله ﷻ نه د مائده د نازلیدلو سوال کوئې دې د پاره چه هغه ستاسو درخواست قبول کړې، څکه چه اجرهغه خلقو ته ملاویږی چا چه پخپله هم عمل کړې وی. هغوی هم داسې اوکړل. دیرش ورځې روژې ئې اوساتلې او دې نه پس ئې اووئیل چه اې د خیر تعلیم ورکونکی عیسی! تاوئیلې وو چه عمل کونکوته د هغې اجر ضرور ملاویږی. تامونږ ته د دیرشو ورځو روژو ساتلو وئیلې وو او مونږ هم دغه شان اوکړل. که دیرش ورځې مونږ د چا نوکری کوونو هغه مونږ ته رزق یا تنخواه راکوی نو اوس به ستا الله په مونږ باندې مائده نازل کړی؟ حضرت عیسی علیه السلام اوفرمائیل چه که چرې تاسو مؤمنان ئې نو د الله ﷻ نه اوویریږئی. حوارییونو جواب ورکړو چه مونږ خو د خپل زړه تسلی غواړو او پخپله هم یقین کولو سره د نورو په وړاندې ګواه جوړیدل غواړو. لنډه دا چه د آسمان نه مائده نازل شوه چه په هغې کښې اووه کبان او اووه روټئی وې او د هغوی په وړاندې راغله اودریده کوم چه د شروع نه واخله ترآخره پورې ټولو خلقو اوخوړله.

د عمار بن یاسر رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ اوفرمائیل چه په مائده کښې روټئی او غوښه وه او حکم وو چه په دې خیانت مه کوئی او د صبا د پاره ئې مه ایږدئی. خو خلقو خیانت اوکړو او د خپل خان د پاره ئې جمع کړل، د داسې خلقو شکلونه وران کړې شو بیزوګان او خنزیران ترې جوړ کړې شو.[1] او دا هم وئیلې شوی دی چه په هغې کښې د جنت میوې وې. وائی چه عمار بن یاسر رضی الله عنه د مانخه نه پس د متهو والا د بنی عجل یو سړی ته اووئیل پوهیږې چه د بنی اسرائیلو مائده څنګه وه؟ خلقو به د هغې نه خوړل کول او هغه به ختمیدله نه. او ورته وئیلې شوې وو چه که تاسو په دې کښې خیانت نه

[1]) ترمذی کتاب تفسیر القرآن ومن سورة المائدة: ۳۰۶۱،

کوئی او د صبا د پاره جمع کول نه غواړئی نو دا به ستاسود پاره مدام وی. که تاسو ذخیره اوکړه نو داسې عذاب به درکړې شی چه چا ته به نه وی ورکړې شوې. ولې هم د رومبنی ورځې نه هغه پټول او خیانت ئې اوکړو. او اې دعربو خلقو تاسو هم د اوښانو او چیلو لکئی تاوولې یعنی په ډیر ذلیل حالت کښې وئی الله ﷻ د تاسو نه یو رسول پیدا کړو تاسودهغه حسب اونسب پیژنئی. هغه تاسو ته خبرداری درکړو چه تاسو په عجمو هم غالب راتلونکی ئې او ډیر مالداره جوړیدونکې ئې. د عیسی علیه السلام په شان ستاسو رسول هم تاسو منع کړئی چه د سرو او سپینو زرو ذخیره کول مه کوئی. د الله ﷻ قسم یوه ورځ داسې نه ده چه تاسو به دا خزانه نه زیاتوئی. گورئی د حضرت عیسی علیه السلام د قوم په شان چرته تاسو په دردناك عذاب کښې وانه چوی. اسحق بن عبدالله وائی چه په مائده کښې اووه کبان او اووه روټئی وې، خلقو اوخوړل او د صبا د پاره ئې هم اوچت کړل نو د مائده راتلل بند شو. ونیلې شی چه په هغې کښې هرقسم خوندوو او د جنت میوې وې، هره ورځ به نازلیدلې. هغه به څلور زره کسانو په خوړله او چه کله به اوخوړلې شوه نو هم دومره به موجود وه. د اوربشو روټئی به وه د ټولو خلقو د خوړلو نه پس به هم باقی پاتې کیدله. سعید بن جبیر رحمه الله وائی چه دچیلی دغوښې نه علاوه به هر څیز وو. عکرمه رحمه الله وائی د اوربشو روټئی به وې.

حضرت وهب او سلمان الخیر فرمائی چه کله د حضرت عیسی علیه السلام نه د مائده سوال اوکړې شو نو هغه ته بدمعلوم شو او وئی وئیل د زمکې نه چه تاسو ته کوم رزق درکړې شوې دې هم په هغې صبراوکړئی اود آسمان نه د رزق نازلیدلوسوال مه کوئی خکه چه دا به یوه معجزه وی او ثمودیانو چه څنګه د خپل نبی نه سوال کړې وو خو د سوال پوره کیدلو سره د کفر په وجه هغوی هلاك شوې وو، چرته تاسو سره هم داسې اونه شی خو هغوی اصرار کولو او چه کله حضرت عیسی علیه السلام اوکتل چه د الله ﷻ نه د دعا کولو نه بله لار نشته نو خپله جبه ئې کوزه کړه او د تورو ویښتو قمیص او جبه ئې واغوستله کمبل ئې واغوسته،اودس ئې اوکړو او غسل ئې اوکړو صومعه شو، ډیر وخته پورې مونځ کولو بیا قبلې ته مخ شوې اودریدو. خپلې پښې ئې یوځائ کړئی او ګیټئی سره ئې ګیټئی ملاؤ کړه. ګوتې ئې نیغې اوساتلې، ښې لاس ئې په ګس لاس باندې کیخودو او د سینې د پاسه ئې اوتړل. سر ئې ښکته کړو او نظر ئې ټیټ کړو. د اننګونه ئې اوښکې بهیدلې او په ږیره باندې راتلې او په زمکه پریوتلې او د الله ﷻ نه ئې دعا غوښتله. اوس یو سوردسترخوان د دوو اوریځو په مینځ کښې د آسمان نه نازلیدل شروع شو. خلقو هغه د بره نه راپریوتونکی لیدل او خوشحالیدل خوحضرت عیسی علیه السلام د ویرې ژړل. څکه چه الله ﷻ شرط لګولو سره مائده نازل کړې وه چه که دې نه پس هم هغه ایمان راونړلو نو سخت عذاب به خوری. هغه د الله ﷻ نه دعا غوښتله چه اې الله ته دا رحمت جوړکړه او عذاب ئې مه جوړوه. څومره عجیبه خبرې کومې چه ما غوښتلې وې تاماته راکړئی اې الله مونږ شکر ګذار جوړکړه. اې الله د دې مائدې په سبب عضب جوړیدو نه زه پناه غواړم. دا سلامتیا او عافیت جوړ کړه. هغه دعا غوښتله چه خوان د هغه د حوارینو مخې ته اودریدو او د هغې نه داسې خوشبوئی راتله چه کله داسې خوشبوئی په بوئی کولو کښې نه وه راغلې. حضرت عیسی علیه السلام او د هغه حوارینن د شکر په سجده کښې پریوتل څکه چه داسې لوئی نښه اوعبرت ورکونکې څیز هغوی اولیدلو د کوم چه هغوی ته امید نه وو. یهودیانوداعجیبه امر لیدلو او د هغوی زړونه د غم او خفګان نه ډك وو. بیا هغوی په خپل مینځ کښې تاؤ راتاؤ شول او لاړل. اوس عیسی علیه السلام اود هغه ملګری خوان له راغله په خوان باندې رومال پروت وو. حضرت عیسی علیه السلام اوفرمائیل چه دې نه به رومال څوك اخواکوی؟ په مونږ کښې چه څوك په خپل نفس باندې د ټولونه ډیر مطمئن دې او د الله ﷻ په امتحان کښې د ټولو نه بهادر دې هغه دې رومال اخواکړی چه مونږ د الله ﷻ رزق اووینو او د هغه نوم اخستو سره ئې اوخورو. حوارینو وئیل اې روح

الله! تاته څوك د دې ډير حقدار كيديشى. دې اوريدو سره حضرت عيسى ﷺ پاڅيدو تازه اودس ئې اوكړو، جمات ته راغلو مونځ ئې اوكړو. د څه ساعت پورې اوژړل او الله ﷻ ته ئې دعا اوكړه چه د مائده د كولاوولو اجازت راكړه او په دې كښې د قوم د پاره بركت او رزق راكړه. خوان له لاړو رومال ئې ترې اوچت كړو چه وئې كتل نو په هغې كښې يو لوئ سور كړې شوې كب ايخودې وو چه د هغې په سرمن باندې نه څه ګرده شته او نه ئې په غوښه كښې څه لشكه. غوړى ترې څڅيدو، په هغې كښې هرقسم سبزيانې هم دې بغير دمولئى نه، د هغې د سرطرف ته سركه او د لكئى طرف ته مالګه. د سبزو طرف ته پنځه روټئى دى چه په هغې كښې په يوه باندې د زيتون تيل دى او په بله كهجورې دى او پنځه انارونه دى. د حواريينو سردار شمعون اووئيل اې روح الله! دا زمونږ د دنيا خوراك دې كه د جنت؟ نو عيسى ﷺ جواب وركړو چه اوس هم هغه وخت نه دې راغلې چه دا كوم عجائبات ګورئى دې نه عبرت واخلئى اود دې سوالونه منع شئى. ماته ويره ده چه چرته دغه نښنه ستاسو د عذاب سبب جوړ نه شى. شمعون وئيل نه د اسرائيلو د رب قسم، اې د رښتونى مور څويه! زما مقصد د دې خبرې نه څه سوال كول نه وو، نو عيسى ﷺ جواب وركړو چه نه دا خوراك د دنيا دې او نه د د جنت دې. دا خو الله ﷻ هم په آسمان كښې په خپل قدرت باندې پيداكړې. هغه صرف كن فرمائى او د سترګو په رپ كښې هغه څيز پيداشى. د الله ﷻ نوم واخلئى او خورئى او شكر كوئې الله ﷻ به نور هم ډير دركړى ځكه چه هغه بديع دې او قادر دې.

حواريانو وئيل چه مونږ غواړو چه په دې معجزه كښې يوه بله معجزه مونږ ته اوخودلې شى. نو حضرت عيسى ﷺ اوفرمائيل چه سبحان الله څه دا نشانى چه تاسو اوليدله كافى نه ده چه په دې كښې بيا د بلې نشانئى سوال كوئى. بيا عيسى ﷺ كب ته مخاطب شو او وئى فرمائيل اې كبه د الله ﷻ په حكم ژوندې شه. نو هغه وريت شوې كب د الله ﷻ په حكم راژوندې شو او تازه شو او په ترقيدو شو. د زمرى په شان ئې خله كولاؤكړه او سترګې تاوولې او پرقيدلې. د هغه په بدن باندې ستارې هم راښكاره شوې. د دې په ليدو خلق اوويريدل. عيسى ﷺ اوفرمائيل چه تاسو خو يوه بله نښانى كتل غوښتل چه تاسو ته اوخودلې شوه نو اوويريدلئى. ماته انديښنه ده چه دا تاسو څه كوئى دا به ستاسو د نيولو او فتنې سبب شى. اوس عيسى ﷺ كب ته اووئيل چه د الله ﷻ په حكم څنګه وې هم هغه شان شه نو هغه د اول په شان سورشو. خلقو اووئيل اې عيسى ﷺ! ته اول اوخوره بيا به موږ خورو. عيسى ﷺ اوفرمائيل معاذالله چا چه مطالبه كړې وه هغوى له اول خوړل پكار دى. كله چه حواريينو اوكتل چه عيسى ﷺ نه خورى نو اوويريدل چه د مائده نازليدل د ناخوښئى سبب دې اود دې په خوراك كښې انديښنه ده نو منع شو. حضرت عيسى ﷺ فقيران غريبان او بيماران راؤغوښتل او وئى فرمائيل خورئى. دا د الله ﷻ د طرف نه رزق دې او ستاسو د نبى د طرف نه دعوت دې او د الله ﷻ شكر ادا كړئى چه تاسو له ئې دا دركړو. ستاسو د پاره مبارك دې او د نورو د پاره عقوبت دې. هغه ټولو د الله ﷻ نوم واخستو او وئى خوړلو. ديارلسو سوو ښځو او سړو او خوړلو او په ډكه خيټه پاڅيدل. بيا دا مائده د آسمان طرف ته لاړه اوخلق كتونكى پاتې شو. كومو فقيرانو چه اوخوړله هغه غنيان شو او بيماران جوړ شو او بيا دوى هميشه غنيان او جوړ وو او چه كومو حواريينو د خوراك نه انكار كړې وو هغوى سخت پښيمانه پاتې شو او ترمركه پورې د خوراك ارمان د هغوى په زړونوكښې پاتې وو. اوچه د كله نه دا مائده نازله شوې ده نو د هر طرف نه بنى اسرائيل راپه منډه وو. غنيان، فقيران، لوئ واړه او روغ ناروغه ټول د خوراك د پاره ليواله وو. اوس حضرت عيسى ﷺ د ټولو نمبر مقرر كړو. يوه ورځ به چه څوك راتله او خوړله به ئې هغه به بله ورځ نه راتلو، په مينځ كښې به ئې يوه ورځ پريخودله نو راتله به. دغه شان څلوېښت ورځې تيرې شوې او ټوله ورځ به د خوراك سلسله جارى وه. بيا به مائده د الله

ﷻپه حکم اسمان ته اوختله او تردې چه خلقو به د هغې سورې په زمکه باندې پریوتونکې لیدلو. الله ﷻخپل نبی حضرت عیسی ﷺ ته وحی راو لیږله چه په مائده کښې زما رزق د غریبانانو او یتیمانو او بیمارانو د پاره دې. د خیټورو د پاره نه دې. مالدارانو ته دا خبره خرابه اولږیدله نو خبرې جوړول ئې شروع کړل. پخپله هم په شك کښې پریوتل او نورئې هم په شك کښې اچول او غلطې خبرې خورول ئې شروع کړه. شیطان د هغوی په زړونو قبضه اوکړه او د خو خلقو په زړونوکښې ئې هم وسوسې واچولې. هغوی ونیل چه اې عیسیﷺ دا مائده نازلیدل په رښتیا د آسمان نه کیږی ځکه چه په مونږ کښې د ډیروخلقو شك دې. عیسی ﷺ اوفرمائیل زما په الله ﷻ قسم دې تاسو هلاك شوئې. تاسو نبی ته سوال کړې وو چه د الله ﷻ ته د مائدې دعا اوکړه او چه کله هغه دعا اوکړه او الله ﷻ په تاسو خپل رحمت او رزق نازل کړو.او تاسو ته ئې خپلې نښې او عبرتونه اوخودل نو تاسو انکار او شك اوکړو. اوس د عذاب زیرې واوړئ چه تاسو به راګیر کړی. دا یوه بله خبره ده که الله ﷻ پخپله رحم اوکړی. نو الله ﷻ حضرت عیسی ﷺ ته وحی اوکړه چه زه تکذیب کونکی نه پریږدم. څوك چه د مائده د نازلیدو نه پس کفر اوکړی ځکه چه د دې متعلق خو شرط هم دا وو چه هغوی ته به داسې عذاب ورکولې شی چه تراوسه پورې نه دې ورکړې شوې. دا شك کونکیچه کله په خپلو بسترو باندې سملاستل او د اوده کیدو په وخت کښې په خپلو خو شکلونوباندې وو خو په آخری شپه کښې الله ﷻ د هغوی نه خنزیران جوړکړل او دوی په اسونو باندې په ګندګو او مردارو کښې ګرځیدل. دا ټول روایت ډیر حیرانونکې دې. ابوحاتم دا د بیل بیل ځائ نه ټکړه ټکړه رایوځائ کړې او بیان کړې دې. ما د دې سیاق او ترتیب برابرولو د پاره د واقعه په توګه رایوځائ کړو.

داروایت خو دلالت کوی چه مائده رانازله شوې وه او د حضرت عیسی ﷺ په دعا سره بنی اسرائیلوته ملاؤشوې وه.ښکاره عبارت د قرآن نه دا اخستلې شی ځکه چه الله ﴿ﷻ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾ فرمائیلې دې خو ویناکونکی دا هم وائی چه مائده هډو نازله شوې نه ده او الله ﷻ داخبره د مثال په توګه فرمائیلې ده او بله دا چه کله هغوی ته د عذاب ویره اوخودلې شوه نو هغوی د دې د غوښتلو نه واؤختل او وئی ونیل چه نه زمونږ مائده نه ده پکار. د مجاهد او حسنؒ پورې د دې اسانید ډیر صحیح دی اود تولو نه قوی دلیل دا دې چه نصاری د دې مائده نه هډو خبر نه دی او د هغوی په کتاب انجیل کښې چرته د دې ذکر هم نشته. که چرې مائده نازله شوې وه نو په انجیل کښې به ځائ په ځائ د هغې ذکر وو او یو څل نه چه متواتر به ئې ذکر وو خو د جمهورو دا خیال دې چه مائده نازله شوې وه. ابن جریرؒ هم دا خیال اختیار کړې دې ځکه چه الله تعالی﴿اِنِّیْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾ فرمائیلې.د دې وعده او وعید حق دې او همدغه خبره صحیح معلومیږی. اهل تاریخ هم دغه لیکلی دی چه موسی بن نصیر نائب بنی امیه فتوح بلاد د مابنام په وخت کښې هلته مائده موندلې وه په کومو کښې چه مرغلې پیللې شوی وې او قسماقسم قیمتی کانړی په کښې ورخښ وو.نوامیر المؤمنین ولید بن عبدالملك ته هغه اولیږلې شوه دا مائده هم په لارکښې وه چه مړه شوه. اوس ئې دا د هغه رور سلیمان بن عبدالملك له اولیږله چه د هغې نه پس خلیفه شو.خلقو د هغې یاقوت او جواهرات کتلو سره ډیره حیرانتیا اوکړه او وئیلې شی چه دا مائده د سلیمان بن داؤد ﷺ وه. والله اعلم.

دقریشوسوال او دجبرائیلﷺ پیغام:- دابن عباس ﷺ نه روایت دې چه قریشو دنبی کریم ﷺ ته وئیلې وو چه د صفاغرزمونږ دپاره د سرو زروکړه نو مونږ به په تا ایمان راوړو.حضور ﷺ اوفرمائیل چه څه ایمان به راوړنی؟هغوی اوونیل او.په دې کښې جبرائیل ﷺ راغلو او وئی ونیل الله ﷻ تاته سلام وائی. او فرمائی چه که ته غواړې نوترسحره به دصفاغر دسرو زرو شی خو که د دې نه پس ئې هم ایمان رانه وړو

نوسخت عذاب سره به مخ کولې شي او که ته غواړې چه زه ددوی توبه قبوله کړم اوېدوی باندې رحمت اوکړو نو داسې به بڼه وي. حضور ﷺ اوفرمائیل چه اې پروردګاره ستا توبه او ستا رحمت غواړو.[1]

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ یٰعِیْسَی ابْنَ مَرْیَمَ
| او هر کله چي | اووئیل الله | اې عیسی | خویه | دمریم
(ددې احساناتو یادولو نه پس) الله ﷻ درته وائي چي ائې عیسی خوئې دمریم

ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِیْ وَاُمِّیَ اِلٰهَیْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
ایا تا | ونیلی وؤ | خلقو ته | چي اونیسئ ما | اومور زما | دوه خدایان | ماسوا دالله نه
ایا تاخلقو ته ونیلی وو | چي دالله ﷻ نه سوا مااوزما مور دواړه معبودان جوړ کړئ

قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا یَكُوْنُ لِیْ اَنْ اَقُوْلَ مَا
| (نو) اوبه وائي عیسی | پاکی ده تالره | نه دی مناسب | ما لره | چي اووایم زه | هغه خبره
هغه به اووائی چي پاکي تالره ده | مادا ښکه ولې شو چي هغه خبره مې کړې وی

لَیْسَ لِیْ بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ تَعْلَمُ
چي نشته | ماته | حق | که وم زه | چي ونیلي وې ما دا خبره | نوبیشکه | معلومه به وې تاته | معلوم دی تاته
چي ماته ئې حق حاصل نه دې | که ما ونیلي وې نو هغه به تا ته ضرور معلوم وې | تاته ښه معلوم دی

مَا فِیْ نَفْسِیْ وَلَاۤ اَعْلَمُ مَا فِیْ نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ
هغه | چي په زړه کښې زما دی | اونه دی معلوم ماته | هغه | چي په ذات ستا کښې دی | بیشکه ته | هم ته
څه چي زما په زړه کښې دی | او ماته هغه نه دی معلوم چي کوم ستا په علم کښې دی | .... بیشکه ته

عَلَّامُ الْغُیُوْبِ ﴿۱۱۶﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَاۤ اَمَرْتَنِیْ بِهٖۤ
ښه عالم ئې | په پټو حقیقتونو | نه دی ونیلی ما | هغوئ ته | مګر هغه | چي حکم کړې وو تا ماته | په هغې سره
په ټولو حقیقتونو ډیر ښه پوهیږې | ماورته دهغې نه سوا هیڅ نه وو ونیلی | چي څه تا ماته حکم کړې وو

اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّیْ وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَیْهِمْ شَهِیْدًا
چي بندګي اوکړئ | دالله | چي رب زما دې | اورب ستاسو دې | اووم زه | په هغوئ | باندې | نګران |
(اوهغه دا) چي دېو الله ﷻ عبادت کوئ | اوهغه زما او ستاسو رب دې | اوزه ترې ترهغه وخته پورې خبر اوم

مَّا دُمْتُ فِیْهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّیْتَنِیْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِیْبَ عَلَیْهِمْ
ترڅو چي وم زه | په هغوئ کښې | پس هر کله چي | تا واپس اوغوښتلم زه | نو وې ته | هم ته | نګران | په هغوئ باندې
ترڅو چي زه په دوئ کښې موجودووم | او کله چي تازه واپس راوبللم نو بیا صرف ته دهغوئ نه خبر وې

[1] احمد: ۲۴۲/۱، وهو حسن حاکم: ۲۱۴/۲، المعجم الکبیر: ۱۲۷۳۶، البیهقی: ۸/۹.

وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ﴿۱۱۷﴾	اِنْ تُعَذِّبْهُمْ	فَاِنَّهُمْ	عِبَادُكَ
او ته په هر څيز باندې انظر لرونکې يې	او س که ته عذاب ورکړې دوئ ته	نو بيشکه دوی	بندګان ستا دي
او ته د هر څه خبر شته دې	.... که ته دوی ته سزا ورکولې نو دا ستا بندګان دي		....

وَاِنْ تَغْفِرْ	لَهُمْ	فَاِنَّكَ اَنْتَ	الْعَزِيْزُ	الْحَكِيْمُ﴿۱۱۸﴾
او که ته معافي اوکړې	دوئ ته	نو بيشکه ته هم ته	غالب يې	د حکمت خاوند يې
او که ته دوی معاف کړې	نو بيشکه ته غالب او د دحکمتونو خاوند يې			

قوله تعالي: وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِيْ وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

دَ قيامت په ورځ دَحضرت عيسى عليه السلام نه جواب غوښتل:-الله ﷻ به دقيامت په ورځ د هغه خلقو په موجودګئ کښې عيسى عليه السلام ته خطاب کوی چاچه عيسى عليه السلام اودهغه مورخدائ جوړکړې وو.داد نصارراؤ په څرګنده تهديد او توبيخ دي. قتاده رحمه الله په دې باندې د الله ﷻ د دې قول نه استدلال کړې دې. چه ﴿هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ﴾ يعنى دا هغه ورځ ده چه رښتونوته په د هغوی د رښتياؤ بدله ملاويږی. سدی رحمه الله وائی چه دا خطاب او جواب په دنيا کښې دې. ابن جرير رحمه الله د دې تصديق کوی چه د دې واقعه سره متعلق دې سره د دې چه عيسى عليه السلام آسمان ته اوچت کړې شوې وو. ابن جرير رحمه الله په دې باندې په دوه قسمه استدلال کړې دې. يو خودا چه کلام د لفظ ماضى يعنى ﴿قَالَ﴾ سره دې بل دا چه د الله ﷻ قول ﴿اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ يعنى کلام شرطيه دې نو دا خبره به هم په دنياکښې شوی وی خو عذاب يا بښنه د آخرت د شرط د پاره اوچت کړې شو. خو دا دواړه دليلونه غورغوښتونکى دى څکه که لفظ ماضى دې نو څه اوشو د قيامت اکثر امور د ماضى په لفظ سره بيان کړې شوی دی د دې د پاره چه په وقوع او ثبوت باندې دليل کافى شى. د ﴿اِنْ تُعَذِّبْهُمْ﴾ شرطيه کلام سره د عيسى عليه السلام د هغه ګناهګارانونه ويزاره کيدل ښکاره کول او د الله ﷻ د مرضئى په هغوى کښې نافذ کيدل ظاهر کړې شوی دی او په شرط باندې د څه څيز متعلق کيدل د يوڅيز د واقع کيدلو د پاره نشی مقتضى کيدلې. په قرآنى آياتونوکښې د دې ډير مثالونه دی. د قتاده رحمه الله چه کوم بيان دې هغه ډير واضح دې چه د قيامت د ورځې خبرې اترې دی، دې دپاره چه د قيامت په ورځ به د ټولو په وړاندې د نصارى راز ښکاره شى او تهديد او توبيخ ئې اوشى. د حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ اوفرمائيل چه د قيامت په ورځ به انبياء عليهم السلام اود هغوی امتونه راؤغوښتې شى بيا به عيسى عليه السلام راؤغوښتې شى په هغه به د احسان څرګندونه اوکړې شى اوهغه به اقرار به اوکړې بيا به الله ﷻ دا پورتنې سوال اوکړی نو هغه به انکار اوکړی چه ما خپل امت ته د خپل عبادت نه وو وئيلى. اوس به نصارى راؤغوښتې شى هغوی نه به تپوس اوکړې شى هغوى به وائى چه او هم عيسى عليه السلام مونږ ته داسې حکم راکړې وو. د دې په اوريدو سره به د ويرې د عيسى عليه السلام د سر او بدن ويښته اودريږی. فرښتې به هغه ويښته اونيسى او دا نصارى به د الله ﷻ په وړاندې زر کاله پښې رايوځائ کړې شوى کينولې شى تر دې چه په هغوى باندې حجت قائم کړې شى او اصليت به د هغوی په وړاندې راشى. د دروغويه سزا کښې به صليب به د هغوى پيشوا جوړولې شى بيا به دا خلق د دوزخ طرف ته پاره کولې شى.(۱) اود الله ﷻ قول دې ﴿سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقٍّ﴾ په دې جواب کښې د حسن

---

۱) الدرالمنثور: ۶۱۵/۲.

ادب ځومره توفيق ورکړې شوې دې. د عيسى ﷺ په زړه کښې ځومره ښه دليل واچولې شو چه اې الله چه د کومې خبرې زما څه حق نشته نو داسې خبره به ما څنګه کوله.﴿ولوفرضنا﴾ که چرې ما داسې وئيلي هم وى نو ته به خبردار ئې ځکه چه تانه خو څه خبره پټيدلې نشي. ته زما د زړه خبره پيژنې خوزه ستا اراده نه شم پيژندلې، د څه چه تاما ته حکم راکړې وو ما د هغې نه يو حرف هم زيات نه دې وئيلى. ما خو هم دا وئيلى ووچه د الله ﷻ عبادت کونې چه زما هم رب دې او ستاسو هم رب دې. زه چه ترکومې په دوى کښې ووم د دوى د اعمالو نګران ووم او چه کله نه تازه اوچت کړم نو بيا خو ته د هغوى د اعمالو نګران شوې او ته خو د هرې خبرې نګران ئې.

د ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه نبى کريم ﷺ مونږ ته خطبه راکوله نو ونى فرمائيل چه اې خلقو د قيامت په ورځ به تاسو برېنډ او بې جامو اوچتولې شئى لکه څنګه چه د پيدا کيدو په وخت وئې. د ټولونه اول به حضرت ابراهيم ﷺ ته جامې اغوستلې شى. بيا به زما د امت يوځوخلق راوستلې شى کوم چه به د دوزخ د نشانې په توګه ګس طرف ساتلې شى نو زه به وايم چه دا خو زما امت دې نو وئيلې به شى چه ته نه پوهيږې چه تانه پس دې خلقو ستا سنت پريخودې وو او کوم کوم بدعتونه ئې روان کړى وو. نو زه به د يو صالح بنده په شان همدغه اووايم کوم چه حضرت عيسى ﷺ وئيلې وو نو وئيلې به شى چه تانه پس خلق مرتد او بدعتيان شوې وو.(١)

د امت د ښښنې د پاره د حضور ﷺ منتونه او زارئې :- قوله﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ﴾ الى آخره. دا د الله ﷻ د کلام په اراده متضمن دى چه هغه څه غواړى نو کوى او هغه د ټولونه تپوس کولې شى. نور دا د نصاراؤ د کلام نه په ويزارئى باندې مشتمل دې چا چه حضرت عيسى ﷺ د الله ﷻ شريك او اولاد، او حضرت مريم ئې بى بى ګرځولې وه نعوذبالله تعالى. د دې آيت لوئ شان دې. په حديث کښې دى چه يوه شپه نبى کرم ﷺ تر سحره پورې دا آيت په مانځه کښې لوستلو.

د حضرت ابوذر نه روايت دې چه نبى اکرم ﷺ يوه شپه دا آيت لوستلو تردې چه په رکوع او سجده کښې ئې هم دا آيت اولوستلو. سحر چه کله ما د دې وجې تپوس اوکړو نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه ما د الله ﷻ نه چه ډير لوئ دې د امت د شفاعت سوال کولو نو د شرك نه علاوه هغه د ټولو د ښښنې وعده اوکړه.(٢)جسره بنت وجاجه نه روايت دې چه حضرت ابوذر ﷺ فرمائيل چه نبى اکرم ﷺ د ماسخوتن مونځ ورکړو نو د هغې نه پس خلقو خپل ځان له مونځونه کول. حضوراکرم ﷺ په خپل ځائ باندې کيناستو چه کله خلق خپلو کورونوته لاړل نو بيا په مصله باندې راغلواو په مانځه کښې مشغول شو. اوس زه هم راغلم او هغوى پسې په مانځه اودريدم. هغوى ﷺ ښى طرف ته د اودريدو اشاره اوکړه نو زه ښى طرف ته شوم. بيا ابن مسعود ﷺ راغلو مونږ پسې شاته اودريدو نو حضور ﷺ ګس طرفته کيدو اشاره اوفرمائيله. اوس مونږ دريوارو خپل ځان له ځان له مونځ کولو. حضور ﷺ چه په مانځه کښې کوم يو آيت شروع کړو نو هم د هغې لوستوکښې ئې سحرکړو. ما حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ته اووئيل چه ټوله شپه هم د يو آيت لوستلو سبب د حضور ﷺ نه تپوس اوکړه. هغه اووئيل چه نه ترکومې حضور ﷺ پخپله بيان نه وى فرمائيلې نو زه تپوس نه کوم. ما زړه کلك کړو او تپوس مى اوکړو يا رسول الله ﷺ زما مور پلار دې په تا قربان شى ټول قرآن پاك ستاسو په سينه کښې دې خو

(١) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة المائدة باب قوله ﴿ وكنت عليهم شهيدامادمت فيهم فلما توفيتنى ....﴾ : ٤٦٢٥، صحيح مسلم: ٢٨٦٠، ترمذى : ١٤٢٣.

(٢) احمد: ١٤٩/٥، نسائى: كتاب الافتاح باب ترديد الاية: ١٠١١، ابن ماجه: ١٣٥٠.

تاسو د قران پاك صرف هم يو ايت لوستلو. كه په مونږ كښې چا داسې كولو نو مونږ به په هغه اعتراض كولو. نو هغوی ﷺ اوفرمائيل چه ما د امت د پاره د الله ﷻ نه دعا كوله. ما تپوس اوكړو د الله ﷻ د طرف نه څه جواب ملاؤشو نو اوفرمائيلې شو چه د كومې خبرې ماسره وعده شويده نو اكثر خو به مونځونه كول پريږدئى اود الله ﷻ د رحمت بهانه به واخلئى. ما اووئيل چه آيا خلقو ته د دې زيرې اونه رسوم؟ونى فرمائيل چه او اورسوه. زه لږ شان لرې تلې وم چه حضرت عمر ﷺ اوفرمائيل يا رسول الله ﷺ كه خلقو ته دا خبره اورسولې شى نو عبادت به پريږدي. نو حضور ﷺ زه واپس راؤغوښتم. هغه آيت دادې ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾[1] دا د حضرت عيسى عليه السلام قول دې كوم چه نبى اكرم ﷺ تلاوت فرمائيلو.بيا حضور ﷺ خپل لاسونه اوچت كړل او وئى فرمائيل ﴿اللهم امتى﴾(اې ربه زما امت) او په چغوچغو ئې ژړل. الله ﷻ حضرت جبرائيل عليه السلام راؤليږلو او حضرت جبرائيل عليه السلام راغلو د ژړا د سبب ئې تپوس اوكړو. نو چه حضور ﷺ كوم جواب وركولو حضرت جبرائيل عليه السلام ته ئې وركړو نو الله ﷻ اوفرمائيل اې جبرائيل! لاړشه حضرت محمد ﷺ ته اووايه چه مونږ به ستا د امت باره كښې تا راضى كوو او زړه مه خفه كوه.[2] حذيفه ﷺ بن اليمان وائى رسول الله ﷺ يوځل ناوخته تشريف راؤړواو په سجده كښې راپريوتلو او دومره ساعت ئې تيركړو لكه چه روح ئې الوتې وى. بيا ئې چه كله د سجدې نه سر رااوچت كړو نو وئى فرمائيل زما رب زما د امت باره كښې ماسره مشوره كړې وه چه هغوى سره څه اوكړې؟ نو ما اووئيل چه اې ربه دا خو هم ستا بنديګان دى او هم ستا مخلوق دې. په دونم ځل ئې تپوس اوكړو بيا ما هم دغه اووئيل نو الله ﷻ اوفرمائيل اې محمد ﷺ! زه به د امت باره كښې تا نه رسوا كوم. او ماته ئې اووئيل چه تاسره به او اويا زره امتيان ځى او دغه شان هر يو امتى سره به اويا زره امتيان وى او دا ټول به بغير حساب كتاب نه جنت كښې داخليږى. بيا ئې اووئيل چه غواړه تاته به دركولې شى نو ما حضرت جبرائيل عليه السلام ته اووئيل چه څه الله ﷻ زما سوال پوره كول غواړى. نو حضرت جبرائيل عليه السلام اوفرمائيل چه او الله ﷻ زه تاله هم دې غرض د پاره راليږلې يم. نو الله ﷻ ماته هر څه راكړه. زه په دې غرور او فخر نه كوم چه الله ﷻ زما ټول مخكى او روستى ګناهونه معاف كړل او زه په زمكه صحيح سلامت ژوندې ګرځم. اوماته ئې دا هم خصوصيت راؤبښلو چه زما امت به په قحط نه مرى او نه به مغلوبه كيږى. الله ﷻ ماته كوثرراكړې. داپه جنت كښې يونهر دې چه زما حوض ته به رابهيږى او ماته ئې د عزت، نصرت، رعب، شان او شوكت خصوصيت راكړې دې چه زمادامت په وړاندې په خلقوباندې ديوې مياشت په اندازه اثر غورزوى. زه به جنت كښې د ټولو پيغمبرانو نه وړاندې داخليږم او زما د امت د پاره د غنيمت مال بالكل حلال ګرځولې شويدې. او اكثر داسې څيزونه ئې حلال كړى دى چه زما نه په وړاندې امتونوباندې حلال نه وو او په مذهبى حيثيت سره زما په دين كښې هيڅ سختى نه ده كيخودې.[3]

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا	يَوْمُ	يَنْفَعُ	الصّٰدِقِيْنَ	صِدْقُهُمْ ط	لَهُمْ
نو اوبه وائى الله دا | هغه ورځ ده | چې نفع وركوى | رښتنو خلقو ته | رښتيا وينا دهغوئ | دپاره د هغوئ					
الله ﷻ به ورته اووائى داهغه ورځ ده چې رښتينو خلقوته به خپل رښتيا فائده وركړى | دوئ دپاره داسې					

[1] احمد: ۱۷۰/۵، ابن ماجه: ۱۳۵۰.
[2] صحيح مسلم كتاب الايمان باب دعاء النبى ﷺ لامة وبكائه شفقة عليهم: ۲۰۲.
[3] احمد: ۳۹۳/۵.

جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ اَبَدًا ؕ

باغونه دی چی بهیږی | لاندې دهغې نه | نهرونه | همیشه به وی | په هغې کښې | همیشه |

باغونه دی چې د هغې لاندې به ولې بهیږی | او دوئ به په هغې کښې همیشه وی | الله ﷻ دهغوئ نه راضي شو

رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ ۝ لِلّٰهِ

راضي شو الله دهغوئ نه | اوراضي شو هغوئ دالله نه | دا | کامیابی ده | لویه | خاص الله لره ده

اوهغوئ دالله ﷻ نه راضي شو | .... اودا ډیره لویه کامیابی ده | .... د آسمانونو

مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِیْهِنَّ ؕ وَهُوَ

بادشاهي | دآسمانونو | اودزمکې | اودهغه څه | چی په دې کښې دی | اوهغه |

اوزمکې اوددې مینځ کښې دټولو څیزونو اختیار صرف الله دپاره دې | .... اوهغه

عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۝

په هر څیز باندې | قادر دې

په هرڅه قدرت لری

قوله تعالی:: قَالَ اللّٰهُ هٰذَا یَوْمُ یَنْفَعُ الصّٰدِقِیْنَ صِدْقُهُمْ ؕ

د محشر په ورځ کامیابیدونکی:- الله ﷻ دخپل بنده حضرت عیسیٰ ﷺ د خبرې جواب ورکوی کله چه هغه د نصاراؤ ملحدینو او کاذبینونه خپله ویزاری ښکاره کړې وه، فرمائی ﴿ هٰذَا یَوْمُ یَنْفَعُ الصّٰدِقِیْنَ ﴾ یعنی د نن ورځ د موحدینود توحیدد ورکولو ورځ ده چه د بهیدونکو نهرونو والا په جنت کښې به وی. نه به د هغه ځائ نه ویستلې شی او نه به د یوساعت د پاره جنت پریږدی. حضور ﷺ فرمائیلی دی چه په دغه ورځ به رب کریم جلوه افروز وی او فرمائی به غواړئی زه د ورکولو د پاره راضي یم. خلق به د هغه رضامندی غواړی نو فرمائی به چه هم زما رضامندئی تاسو زما کور ته راکوزکړی ئې. اوغواړئی څه غواړئی. خلق به بیا د الله ﷻ رضامندی اوغواړی. فرمائی به چه ګواه اوسیږئی سبحانه تعالی ستاسو نه راضي دې(١)﴿ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ ۝﴾ دادیره لویه کامیابی ده.﴿لِمِثْلِ هٰذَا فَلْیَعْمَلِ الْعٰمِلُوْنَ ۝﴾عمل کونکو له هم داسې عمل پکاردې.﴿وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ۝﴾اوهم ددې کوشش خلقوله پکاردې.هغه دهرڅیز خالق دې په هرڅیز باندې متصرف اوقادردې. ټول دهغه دغلبه اوقدرت لاندې دی.د هغه نه څوك مثال شته اونه دهغه څوك برابرشته اونه امدادی.دهغه نه پلارشته نه ځوئ نه ښځه.دهغه نه بغیربل هیڅ یو الله نشته.(٢)

د سورة انعام مکی سورة تفسیر

دَ سورهٔ انعام فضائل:- سورة انعام په مکه کښې په یوه شپه او په یو ځل نازل شوې. دا اویا زره فرښتو راوړې حاضرې شوې وې او تسبیح ئې لوستو. (٣) اسماء بنت یزید وائی چه حضور ﷺ په ناقه باندې

---

(١) ابن ابی شیبة: ١٥٠/٢

(٢) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورة المائدة : ٣٠٦٣، وسنده حسن لذاته وصححه الحاکم: ٣١١/٢. ووافقه الذهبی

(٣) طبرانی : ١٢٩٣٠،

سور وو او سورة انعام نازلیدلو. ما د حضورﷺ د ناقې واګه نیولې وه. د وحی د بوج نه ناقه (اوښه) داسې ټیټه شوله چه دهغې هډوکی به مات شی[1] ملائکو زمکه اوآسمان راګیرکړې وو. د سورة انعام د نازلیدلو نه پس حضور نبی اکرمﷺ تسبیح لوستلې. فرمائیلې د دې سورة په مشایعت کښې فرښتو د آسمانه پورې راګیر کړې وو[2] دفرښتو ﴿سبحان الله وبحمده سبحان الله العظیم﴾ په آوازونو سره په زمکه او آسمان کښې یوه هنګامه وه. حضورﷺ هم دا تسبیح لوستلې.[3] حضورﷺ فرمائیل چه ټول سورة انعام هم په یو ځل نازل شویدې. د اویا زره فرښتو په تسبیح او تحمید سره نازل شویدې.[4]

آیاتونه	سورة الانعام مکی دي	رکوع ګانې
۱۱۵	بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ	۲۰
	شروع کوم په نوم د الله چه ډیرمهربان زیات رحم کونکې دې	

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ

ټول تعریف| خاص الله لره دې| هغه (الله) | چې پیدائې کړل | آسمانونه| اوزمکه | اوپیدا ئې کړې

ټول تعریفونه الله ﷻ دپاره دی | هغه ذات چې آسمانونه او زمکه ئې پیدا کړې ده | ....او

الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ ①

تیارې | اورڼړا | بیا | هغه کسان | چې دحق نه ئې انکارکړې دې| درب خپل سره| برابروی

تیارې او رڼړه ئې پیدا کړې ده | بیاهم کافران (خپل بتان) د رب خپل سره برابروی

هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ طِیْنٍ ثُمَّ قَضٰۤى اَجَلًا

هغه ذات دې | چې ئې پیداکړئ تاسو| دختې نه | بیائې مقررکړه| یوه نیټه دمرګ|

(الله ﷻ)هغه ذات دې چې تاسوئې د بناورې نه پیدا کړئ | بیا ئې ستاسو دپاره دژوندون یو نیټه مقررکړه

وَاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ② وَهُوَ اللّٰهُ

اویوبله نیټه دقیامت| مقرر ده | دهغه سره| بیا | تاسو | شك کوئ | او هم دغه الله دې|

اویوه بله نیټه (دقیامت) هم هغه سره مقررده | بیاهم تاسو شکونه کوئ | هم دغه یو الله ﷻ

فِی السَّمٰوٰتِ وَفِی الْاَرْضِ یَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ

په آسمانونو کښې |اوپه زمکه کښې|هغه پوهیږی| په پټ حال ستاسو| اوپه ښکاره حال ستاسو|

په آسمانونو اوزمکه کښې دې | هغه ستاسو په ټولو پټو اوښکاره رازونو باندې پوهیږی

[1] مجمع الزوائد : ۲۰/۷،
[2] المعجم الاوسط : ۶۴۴۳، مجمع الزوائد:۲۰/۷
[3] المعجم الاوسط : ۶۴۴۳، مجمع الزوائد:۲۰/۷
[4] المعجم الصغیر: ۸۱/۱،

وَيَعْلَمُ	مَا	تَكْسِبُوْنَ۝
اوپوهیږي	په هغه عملونواچې تاسوئې کوئ	
اوستاسو هرقسمه کارونه ورته ښکاره دي		

قوله تعالي: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ۝

دَ الله ﷻ قدرت كامله او انسان:- الله ﷻ د خپل نفس كريمه تعريف كوي چه هغه آسمانونه او زمكې پيدا كړې لكه چه بنديګانوته حمد ښائي. په ورځ كښې رڼرا او په شپه كښې تياره د خپلو بنديګانود پاره فائده مندګرځوی. دلته دنور لفظ واحد راوړلې شويدې او ظلمات يعنی تيارې جمع راوړلې شوی دی. ځكه چه اشرف څيز هم واحد راوړلې شي. لكه چه د الله ﷻ قول دې ﴿ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَآئِلِ ﴾ او ﴿ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ ﴾ دلته هم يمين واحد دې او شمائل جمع دی او خپلې لارې ته ئې سبيل وئيلې واحد ئې راوړې ده او غلطو لاروته ئې سبل وئيلې جمع ئې راوړی دی. سره د دې چه بعض بنديګان كفر كوی اود هغه د پاره شريك او عديل ګرځوی. د هغه ښځه او بچې ګرځوی. الله ﷻ د دې خبرونه منزه دې. بيا فرمائی چه هغه تاسو د خاورو نه پيدا كړئي يعنی ستاسو پلار حضرت آدم ﷺ د خاورې نه جوړ شوې وو او هم خاورې د هغه د غوښې شكل اختيار كړو. بيا هم د هغه نه خلق راپيدا شو او په مشرق او مغرب كښې خواره شو. بيا حضرت آدم ﷺ خپل وخت پوره كړو اوبه خپل مقرر وخت باندې مرګ ته راورسيدو. د روم بې لفظ اجل نه حضرت حسن بصری رحمه الله په نيز د مرګ پورې د ژوندون وخت مراد دې. او د بل لفظ اجل نه د مرګ نه پس د دوباره ژوندی كيدو وخت مراد دې. اجل خاص دانسان روان عمر دې اود اجل عام نه مراد د ټولې دنيا عمر دې. يعنی د دنيا د ختميدو او زوال پذيركيدو پورې او د آخرت د كور د وخت راتلوپورې.

حضرت ابن عباس ﷺ او مجاهد رحمه الله وائی چه د رومبی اجل نه مراد ددنيا موده ده او اجل مسمی نه مراد د انسان عمر تر مرګه پورې دې. لكه دا چه د الله ﷻ د دې قول نه ماخوذ دې ﴿ وَهُوَ الَّذِيْ يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيْهِ لِيُقْضٰۤى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ۝ ﴾ يعنی هغه په شپه كښې تاسو مړه كوی او په ورځ كښې چه تاسو څه كوئی په هغې پوهيږی او په شپه كښې تاسو څه كولې نه شئی. يعنی په خوب كښې ئې چه د روح دقبض كيدو شكل كښې دې. او چه بيا رابيدارشئی نو خپلو ملګرو له لكه چه بيا واپس راشئی. او د هغه قول ﴿عنده﴾ معنی دا ده چه دغه وخت سوا د هغه نه بل څوك نه پيژني. لكه چه يو بل ځائ كښې فرمائيلی دی چه د هغې علم هم الله ﷻ ته دې. هغه وخت د الله ﷻ نه بل څوك نه شی پيژندلې. او هم دغه شان دا د الله ﷻ قول دې چه اې نبی ﷺ تانه د قيامت باره كښې تپوس كوی چه كله به راځی؟ نو تاته د دې څه پته ده. د دې علم خو هم الله ﷻ ته دې.بيا په لاندينی آيت ارشاد دې چه تاسو دقيامت باره كښې شك كوئی، هم هغه د زمكو او آسمانونو مالك ستاسو په پټو خبرو باندې خبردار دې او په ښكاره خبرو هم. او تاسو چه څه كوئی د هغې نه ښه خبر دې. د دې آيت مفسرينو د رومبنی فرقې جهميه د قول نه په انكار باندې اتفاق كړيدې. او بيا د دې آيت د تفسير متعلق د هغوی اختلاف هم دې. د جهميه دا قول دې چه دا آيت د دې خبرې حال دې چه الله ﷻ په هرځائ كښې پخپله موجود دې. يعنی په دې عقيده سره دا خبره ښكاره كيږی چه په هرڅيز كښې پخپله الله ﷻ موجود دې. صحيح قول دا دې چه په زمكو او آسمانونوكښې هم الله ﷻمنلې شی او هم د هغه عبادت كولې شی. او په آسمانونو كښې چه كومې فرښتې او زمكه كښې كوم انسانان دی ټول د هغه د الوهيت اقرار كوی. هغه ته الله ﷻ وئيلو سره رابلې خو پيريان او انسانان

کافر د هغه نه نه ویریږي. او هم دا آیت د الله ﷻ په دې قول منطبق کیږي چه هم هغه د آسمانونو الله ﷻ دی او هم هغه د زمکو الله ﷻ دی. مطلب دا چه کوم په آسمانونوکښې دی د هغې الله ﷻ او څه چه په زمکه دی د هغې الله تعالی. دا نه چه کوم په آسمانونو او زمکوکښې دی هم هغه الله ﷻ دې. هم په دې بنا باندې حکم دې چه هغه ستاسو پټ هم پیژني او ښکاره هم پیژني. دوئم قول دا دې چه دینه مراد دا دی چه الله ﷻ هغه ذات دی چه په زمکه او آسمان کښې هره یوه پټه او ښکاره خبره پیژني او د هغه قول ﴿ يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ ﴾ سره متعلق دې. نو د دې تقدیر هم داسې شو چه هم هغه الله ﷻ دی چه په زمکه او آسمان کښې ستاسو هره خبره پیژني او تاسو چه څه کوئی د هغې علم لري. او دریم قول دا دې ﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ ﴾ دا وقف تام دی دې نه پس بیا د خبر شروع کیږی یعنی ﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ ﴾ مبتداء ده ﴿وَفِي الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾خبر دې. د ابن جریر رحمه الله هم دغه مسلك دی.بیا په آخرکښې ارشاد دی چه هغه ستاسو ټول اعمالوباندې پوهیږي.

وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ

| اونه | راځي دوئ ته | یوه نښه | د نښو |

| دخلقو دا حال دې چې ورته یونښه د

رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ۝ فَقَدْ كَذَّبُوْا

د رب خپل نه| مگر | وی دوئ| دهغې نه |مخ اړونکی | نو په تحقیق سره | دروغ اوگنړل دوئ

خپل رب دطرفنه راشي | نو دوئ دهغې نه مخ اړوی | ....یقینا دوئ هغه حق کتاب دروغ

بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۚ فَسَوْفَ يَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا

حق | کله چې | راغې دوئ ته | نو زربه | راشي دوئ ته| خبرونه | دهغه څیزا

اوګڼړلو کوم چې دوئ ته راغلو | نو زرده چې دوئ ته به دهغه څیز باره کښې خبرونه راشي

كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ۝ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا

چې وو دوئ|په هغې پورې|چې ټوقې به ئې کولې |آیا نه ګوری دوئ| چې څومره| هلاك کړی دی مونږه

چې کوم پورې دوئ ټوقې کولې | .... دوئ نه ګوری چې ددوئ نه

مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ

| وړاندې ددوئ نه | داهل د زمانې نه | چې قدرت ورکړې وو مونږ هغوئ ته | په زمکه کښې

وړاندې مونږ څومره ډلې هلاکې کړې دی | چې د هغوئ دور دوران وو | او په مخ د زمکې

مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَّكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَآءَ عَلَيْهِمْ

هغه قدرت | چې نه دې درکړې مونږ| تاسو ته | اولیږلې وو مونږه | باران | په هغوئ |

داسې طاقت ورکړې وو| چې تاسوته مونه دې درکړې | او مونږ په هغوئ باندې د پورته نه

مِّدْرَارًا۪ وَّجَعَلْنَا الْاَنْهٰرَ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمْ

پرلپسې په شیبوشیبو |اوروان کړی وو مونږه| نهرونه |چې بهیدل به| لاندې د ونودهغوئ نه |

درحمت بارونه اوورول| اولاندې نه مو ورته ولې بهولې | (خوچې کله نافرمانه شو)

فَاَهۡلَكۡنٰهُمۡ بِذُنُوۡبِهِمۡ وَاَنۡشَاۡنَا مِنۡۢ بَعۡدِهِمۡ قَرۡنًا اٰخَرِيۡنَ۝

نوهلاك كړل مونږ هغوی| په سبب د گناهونود هغوی |اوپيدا كړل مونږ|روستو دهغوی نه| قومونه | نور

نو مونږ هغوی د هغوی د گناهونو په وجه هلاک کړل| اوهغوی نه پس مو نور قومونه پيدا کړل

قوله تعالي: وَمَا تَاۡتِيۡهِمۡ مِّنۡ اٰيَةٍ مِّنۡ اٰيٰتِ رَبِّهِمۡ اِلَّا كَانُوۡا عَنۡهَا مُعۡرِضِيۡنَ۝

دَ معاندينوانجام:- د مشركانو معاندانو باره كښې الله ﷻ خبروركوی چه كله د الله ﷻ يو آيات دوی له راشي يعنی څه معجزه يا د الله ﷻ په وحدانيت څه واضح دليل يا د رسول الله ﷺ د صداقت څه نښه نودا خلق د هغې نه ډډه كوی او د هغې هيڅ پرواه نه كوی. او چه كله حق خبره هغوی له راغله نو د هغې نه ئې انكار اوكړو. د دې باره كښې به هغوی ته ډير زر معلومه شي. دا خبره د هغوی د پاره د تهديد او سخت وعيد ده ځكه چه هغوی حق دروغ اوگنړلو. اوس به د تكذيب نتيجه هغوی خامخا وينی. الله ﷻ هغوی پوهه كوی او ويروی چه ړومبنوخلقو هم چه د هغوی نه په طاقت او شمير كښې زيات وو اوپه مالونواو اولادكښې هم زيات وو. دولت او حكومت هم ورته حاصل وو. بياهم هغوی ته څنگه سخت عذاب رسيدلې وو. ددې قسم عذاب سره تاسو هم مخ كيدې شئی. آيا هغوی نه دی ليدلی چه الله ﷻ د هغوی نه وړاندې څومره قومونه هلاك كړې دی چه په دنيا كښې ئې ډير لوئ طاقتونه لرل. هغه شان مالونه، اولاد، عمارتونه، شان اوشوكت تاسو ته حاصل هم نه دې. دَ آسمان نه به مونږ د هغوی د پاره اوبه راورولې اوهغوی چرته قحط سره نه وو مخ شوی، مونږ باغونه نهرونه او چينې وركړې وې او په دې سره مقصد هغوی له صرف وخت وركول وو او بيا د هغوی د گناهونو او نافرمانو په سبب هلاك كړل او د هغوی په ځائ مو بيا نور قومونه آباد كړل. ړومبنی خلق خو د تلونكې ورځ په شان لاړل او قصې جوړې شوې. خود هغوی نه پس خلقو هم د هغوی په شان عمل اوكړو او په وړاندينوخلقو په شان دوی هم هلاك كړې شو.نو اې خلقو د دې خبرې نه اوويريږئ چه چرته تاسو هم داسې حالا تو سره مخ نه كړې شئی. تاسو سره د الله ﷻ كتل خو څه د هغوی نه زيات اهم كار نه دې. ستاسو رسول د چا چه تاسو تكذيب كوئی نو دې خودهغوی د رسول نه هم زيات د عزت والا دې. ځكه چه كه الله ﷻ ډير احسان او مهربانی اونه كړی نو نوتاسو خو د زيات نيولو مستحق ئې.

وَلَوۡ نَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ كِتٰبًا فِيۡ قِرۡطَاسٍ فَلَمَسُوۡهُ

|اوكه نازل كړې وې مونږ|په تا باندې| ليكلې كتاب |په كاغذ كښې |اومسه كړې ئې وې هغه

اوكه مونږ په تاباندې په كاغذ كښې ليكلې شوې(كتاب) راكوز كړې وې |نودوی به هغه مسح كړې وې

بِاَيۡدِيۡهِمۡ لَقَالَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡۤا اِنۡ هٰذَاۤ

په لاسونو خپلو | نوخامخابه وئيلي|هغه كسانو | چې انكار ئې كړې دې دحق نه| چې نهٔ دې دا

په خپلولاسونو| نوځوک چې حق نه منی انو هغوئ به بياهم دا وئيلې |چې دا(قران چه تا ورته پيش كړې دې)

اِلَّا سِحۡرٌ مُّبِيۡنٌ۝ وَقَالُوۡا لَوۡلَاۤ اُنۡزِلَ عَلَيۡهِ مَلَكٌ ؕ وَلَوۡ

مگر دې | جادو | ښكاره | او وائی دوئ|ولې نازله نهٔ كړې شوه| په دهٔ باندې| فرشته |اوكه

ښكاره باره جادو دې | اودوی دا وائی چه په ده باندې ولې فرشته نه نازليږی | كه مونږ هډو

أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا

نازله کړې وې مونږ | فرښته | نوخامخا به فیصله شوې وه | کار | بیا | به نه وه

فرښته راکوزه کړې وې | نو تړوله قصه به ختمه شوې وه | او بیا به هم ددې هومره

يُنْظَرُوْنَ ⑧ وَلَوْ جَعَلْنٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ

ورکړې شوې مهلت | او که ګرځولې وې مونږ دا پیغمبر | یوه فرښته | نوخامخا به ګرځولې وو مونږ هغه لره

مهلت نه وو ورکړې شوې | او که مونږ هله و فرښته راکوزولې نو دسړي په شکل به مو راکوزولې

رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا

په شکل دسړي | او خامخا به په شک کښې اچولې وو مونږه | دوی لره | هغسې شک کښې |

.... | ....او دغه شان بیا به هم په شک کښې پاتې شوی وو ادوی لکه څنګه چې

يَلْبِسُوْنَ ⑨ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ

چې اوس پکښې اخته دی دوی | او خامخا تړوقې شوی دی | په پیغمبرانو پورې | مخکښې ستا نه |

اوس په شک کښې اخته دی | او (پیغمبره) ستا نه مخکښې هم ډیرو پیغمبرانو پورې خندګانې شوی وې

فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا

نو چاپیره شو | دهغه کسانو نه | چې تړوقې به ئې کولې | په دوی پورې | هغه عذاب | چې وو دوی

نو آخر چې کوم خلقو تړوقې کولې | په هغوی باندې هغه عذاب واقع شو په کوم پورې چه به هغوی

بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ⑩ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْأَرْضِ

په | چې په هغې پورې به ئې | تړوقې کولې | او وایه (دوی ته) | چې اوګرځئ | په زمکه کښې

تړوقې کولې | ....ورته او وایه چې دزمکې په مخ اوګرځئ

ثُمَّ انْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ⑪

بیا اوګورئ | چې څنګه | وه | انجامد دروغو ګڼړونکو |

او بیا اوګورئ چې چا (پیغمبران) په دروغه ګڼړلی وو | دهغوی څه حال شو

قوله تعالی:: وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتٰبًا فِيْ قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوْهُ بِاَيْدِيْهِمْ

ډ مشرکانو ذ هنیت او دصفادلائلوبیان:-دمشرکانو د دښمنئی، مکابره اومنازعه خبر ورکولوسره الله ﷻ فرمائی چه که مونږ په تاسو هم څه داسې کتاب نازل کړې وې چه په کاغذونولیکلې شوې وې کوم له چه هغوی لاس هم وړلې شو، هغه نې د آسمان نه راکوزیدونکې لیدلې نو بیا به هم دې کافرانو وئیل چه دا خو ښکاره جادو دې. ځکه چه په محسوساتوکښې دننه هم د دوی د فساد خوښونکی طبیعت تقاضا ده چه که مونږ په دوی باندې د آسمان یوه دروازه هم کولاؤ کړو او په هغې کښې دوی پورته اوخیژی نو هم دا به وائی چه زمونږ سترګې خو ړندې کړې شوی دی او په دې باندې نظر بندی شویده یا لکه چه اوفرمائیلې شو چه که د آسمان ټکړې هم راپریوتونکی اووینی نو وائی به چه د اوریځو

ټکړې دی. او بیا د هغوی دا هم وینا ده چه رسول الله ﷺ سره یوه فرښته ولې نه ده لږېدلې. نو الله ﷻ فرمائی چه که داسې وې نو بیا خو خبره ختمه ده. هغوی به فرښته لیدلو باندې هم هغه د جادو خبره کوی. نو هغوی ته به د هغه وخت په شان په نیغه لار د راتلومهلت نه شی ورکولې، زر به د الله ﷻ عذاب راشی. او فرمائی چه په کومه ورځ هغوی ملائکه هم اووینی نو بیا د مجرمانود پاره هیڅ ځه ښه خبرنشته. بیا په پورتنی آیات کښې ارشاد دې چه که مونږ انسان رسول سره فرښته هم نازلولې نو هغه به هم د انسان په شکل کښې هغوی ته په نظر راتله ځکه چه هغه خلقو سره خبرې اوکړیشی یا د هغې نه ځه فائده حاصله کړیشی. او چه کله داسې کیدل نو خبره به په هغوی باندې شک منه کیدله، لکه ځنګه چه په بشری رسول کښې شک کوی. د بشری ملائکې باره کښې به هم دغه شک دوی راګیرول ځکه چه هغې به هم د انسان شکل او صورت لرلو. لکه ځنګه چه یوځائ کښې فرمائیلې شوی دی چه دآسمان نه خوبه مونږ فرښتې هغه وخت نازلولې چه کله په زمکه باندې فرښتې ګرځیدې راګرځیدې او چه کله داسې نه دی نود آسمان نه به ولې نازلولې شی. دا خو د الله ﷻ د طرف نه یو رحمت دې چه کله د مخلوق طرف ته یو رسول رالیږی نو هم د هغوی نه ئې رالیږی چه یو بل سره خبرې اوکړې شی اود هغه رسول نه فائده اخستل د هغه خلقو د پاره ممکن شی. لکه ځنګه چه الله ﷻ فرمائیلی دی چه په مؤمنانوباندې د الله ﷻ دا احسان دې چه د هغوی رسول هم د هغوی نه یوسړې دې چه هغوی ته د الله ﷻ آیاتونه پیش کوی او هغوی پاکوی ګنی نو هغوی به فرښتې ته د هغې د نور د وجه نه نظر هم نه وو اوچت کړې نو خبره به بیا هم په هغوی شکمنه وه. او اې نبی ﷺ تانه وړاندې هم نبیانو سره دا قسم ټوقې مسخرې کړیشوې وې. د دغه ټوقو مسخرو په وجه دغه قومونه هلاک شو. د دې آیت په ذریعه نبی اکرم ﷺ ته ډاډګیرنه ورکړې شوه که چرې چا ستاتکذیب اوکړو نو هیڅ پرواه مه کوه. بیا ئې مؤمنانو ته د خپل نصرت او ښه عاقبت وعده ورکړه او په آخره کښې ئې دا هم اوفرمائیل چه په دنیاکښې اوګرځئی او اوګورئی په مخکینو زمانو کښې چه چا د پیغمبرانو تکذیب کړې د هغوی د آبادو ځنګه کنډرې دی او د دنیا د عقوبت هغوی ته ځنګه عذاب ورکړې شو او په آخرت کښې به جدا عذاب ورکولې شی. او بیا رسولان او مؤمنان مونږه ځنګه بچ کړی وو.

لَا رَيْبَ	اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ	لَيَجْمَعَنَّكُمْ	الرَّحْمَةَ ؕ	عَلٰى نَفْسِهِ	كَتَبَ	لِلّٰهِ ؕ	قُلْ	وَالْاَرْضِ ؕ	فِى السَّمٰوٰتِ	مَّا	لِمَنْ	قُلْ
چی نشته شک	د قیامت ته	خامخا به ضرور راجمع کوی تاسو ورځ	رحمت	په ځان خپل	لازم کړې دې الله	چی خاص دالله دی	اووایه	اوپه زمکه کښې دی	چی په آسمانونو کښې دی	هغه څه	چی د چا دی	اووایه

اورته اووایه چې دچا دی هغه څه

چې په آسمانونو کښې دی اوپه زمکه کښې دی اووایه چې دا هرڅه دالله ﷻ دی هغه په

خپل ځان رحم کول لازم کړی دی تاسوټول به ضرور دقیامت په ورځ یوځائې کړی په دې کښې هیڅ شک

فِيهِ ۚ الَّذِينَ خَسِرُوٓا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

په هغې كښې | هغه كسان | چې په تاوان كښې ئې اچولي دي | ځانونو خپل | نو هغوئ | ايمان نۀ راوړي په دې

نشته دې | نو چا چې ځان په نقصان كښې اچولي دي | هغوئ ايمان راوړونكي نه دي ....

وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ وَهُوَ

او خاص هغه لره دي | هغه څه چې اوسيږي | په شپه كښې | او په ورځ كښې | او هغه د هر څه

او د شپې په تياره كښې او د ورځې په رڼره كښې هرڅه چې اوسيږي هغه ټول د الله ﷻ مخلوق دي | او هغه

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا

اوريدونكي دې | او په هر څه پوهه دې | او وايه | چې آيا بغير د الله نه | او ونيسم | بل دوست |

هرڅۀ آورى او په هرڅه پوهه دې | .... ورته او وايه چې آيا زه بغير د الله ﷻ نه ځان د پاره بل دوست اونيسم

فَاطِرِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ

چې پيدا كونكې | دې د آسمانونو | او د زمكې | او هغه روزي وركوي | او نۀ وركړې كيږي هغه ته روزي

حال دا دې چې هغه زمكه او آسمانونه جوړ كړې دي | او (هرچا ته) روزي وركوي | او (د هيچانه) روزي نه غواړي

قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ

او وايه دوئ ته | چې بيشكه ماته | حكم راكړې شوې دې | چې شم زۀ | اول | هغه څوك

ورته او وايه چې ماته خودا حكم شوې دې | چه زه د هرچا نه وړاندې اسلام قبول كړم ....

أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ

چې غاړه ئې ايښې وې | او چې مۀ كيږه تۀ | د مشركانو څخنې | او وايه | چې بيشكه | يريږم | كه

.... او چې د مشركانو په ډله كښې شامل نشې | .... ورته او وايه چې زه د دې خبرې نه يريږم

عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ

نافرماني او كړم زۀ | د رب خپل | د عذاب | د ورځې لوئې نه | هغه څوك | چې واړولې شو | د هغه نه |

كه د خپل رب نافرماني او كړم | د لوئې ورځې د عذاب نه | څوك چې په دغه ورځ د عذاب نه بچ كړې شو

يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

په دغه ورځ | نو په تحقيق | رحم او كړو الله په هغه | او دا | كاميابي ده | ښكاره |

نو الله ﷻ په هغه لوئې فضل او كړو | .... او دا لويه كاميابي ده | ....

قوله تعالي: قُلْ لِّمَنْ مَّا فِى السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ

هم د زمكې او آسمان د مالک بندګي كوئې :- خبر وركولې شي چه الله تعالی ﴿مالك السموت والارض﴾ دې او هغه په خپل ځان باندې رحمت ضروري ګرځولې دې. حضور ﷺ چه كله مخلوق راپيدا كړو نو په لوح

محفوظ کښې اولیکل چه زما رحمت به په غضب باندې غالب وی[1] ارشاد دې چه هغه به یقیناً د قیامت په ورځ تاسو ټول راجمع کوی. دلته لام د قسم په توګه دې نو لکه چه هغه قسم خوړلې دې چه په مقرره ورځ به هغه خپل ټول بندیګان راجمع کوی. مؤمنانو ته خو په هغې کښې هیڅ شك نشته ولې کافران په شك کښې پراته دی. د حضور اکرم ﷺ نه تپوس اوشو چه هلته به چینې هم وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چه دالله قسم هلته چینې دی. د الله ﷻ نیکان بندیګان انبیاء کرام به په خپلو خپلو حوضونو باندې وی. الله ﷻ به اویازره فرښتې راولیږی د چا په لاسونو کښې چه به د اور ډنډې وی او کافران به د انبیاء کرامو د حوضونو نه شړی. [2] دا حدیث غریب دې او په ترمذی کښې دې. حضور ﷺ فرمائیلی چه د هرنبی به یو حوض وی او زما دا امیددې چه زما په حوض به د ټولونه ډیره ګڼره وی. [3] الله ﷻ فرمائی چه هغه خلقو کوم چه د آخرت په لحاظ په نقصان کښې دی همدغه دی چه ایمان نه راوړی اود آخرت ورځې نه نه ویریږی نه. بیا ئې اوفرمائیل چه کوم مخلقو په ورځ کښې اوسیږی یا په شپه کښې هغه ټول د هغه د تصرف لاندې دی او د هغه د انتظام لاندې دی. هغه د بندیګانو خبرې اوری اود هغوی حرکتونه اود زړه رازونه پیژنی. بیا د خپل رسول ﷺ په ذریعه توحید عظیم او شرع قویم راولیږله. فرمائی چه خلق نیغې لارې ته راوبله او ورته اووایه چه آیا په آسمان او زمکه کښې د الله ﷻ سوا بل څوك مالك جوړکړم. لکه څنګه چه فرمائیلی اووایه چه اې جاهلانو! آیا تاسو ماته حکم راکونې چه د الله ﷻ سوا د بل چا عبادت اوکړم. مطلب دا چه هغه فاطر السموات والارض دې. بغیر د نمونې نه هغه زمکې او آسمانونو ته وجود ورکړو. هغه پریږدم اود نورو عبادت څنګه اوکړم. هغه ټولو ته رزق ورکوی او هغه ته څوك هم رزق نه ورکوی سره د دې چه هغه د بندیګانو حاجت مند نه دې چه څه غرض ئې وی لکه چه فرمائی چه پیریان او انسانان ما د خپلې بندګئی د پاره پیداکړی دی. بعضو لایطعم لوستلې یعنی هغه پخپله څه نه خوری. د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه داهل قبا یو انصاری د حضور ﷺ دعوت اوکړو. مونږ ټول هم لاړو.چه کله حضور ﷺ دخوراك نه فارغ شو نوونی فرمائیل چه د الله ﷻ شکر دې چه خوراك راکوی او پخپله څه نه خوری. په مونږ باندې احسان کوی خوراك راباندې کوی اوبه راباندې څکوی او زمونږ په بربنړ بدن باندې جامې راواغوستې. مونږ الله ﷻ نشو پریخودې او د نعمت کفران نه شو کولې او نه د هغه نه بې پرواه کیدیشو. هغه د ګمراهئی نه بچ کړو او د زړه رڼوندوالې نه ئې لرې اوساتلو. په ټولو مخلوقاتو باندې مونږ نه غوره والې راکړو.[4] اووایه اې نبی! چه ماته حکم راکړې شویدې چه د ټولو نه وړاندې مسلمان جوړشم او شرك اونه کړم. که زه د الله ﷻ نافرمانی اوکړم نود هغه لونې ورځې د عذاب ویره ده. د قیامت په ورځ چه د چا نه عذاب اخوا شو په هغه باندې ډیر رحم اوشو او دا ډیره لویه کامیابی ده. لکه چه اوفرمائیلې شو چه د دوزخ نه لرې اوساتلې شو او جنت ته اولیږلې شو هغه ډیر کامیاب سړې دې.

وَإِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ	بِضُرٍّ	فَلَا كَاشِفَ	لَهٗٓ	اِلَّا هُوَ	وَاِنْ يَّمْسَسْكَ
او كه اورسوى تاته الله	څه ضرر	نو نشته څوك لرې كونكې	دهغې	مګر هم هغه دې	اوكه اورسوى تاته
اوكه الله ﷻ درته نقصان اورسوى	نو دهغه نه بغير هيڅوك نشته چې هغه لرې كړى	..........اوكه څه			

[1] صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی﴿ ویحذرکم الله نفسه.....﴾:۷۴۰۴، صحیح مسلم: ۲۷۵۱، ترمذی : ۳۵۴۳، ابن ماجه:۴۲۹۵.

[2] ابن مردویه.

[3] ترمذی کتاب صفة القیامة باب ماجاء فی صفة الحوض:۲۴۴۳، ، المعجم الکبیر : ۶۸۸۱،

[4] حاکم :۵۴۶/۱، النسائی فی الکبری : ۱۰۳۳ الانوار للبغوی : ۱۰۳۸، وهو حدیث حسن ابن حبان: ۵۲۱۹. وهو حسن.

بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ

ځه خير | نو هغه | په هر څه باندې | قادر دې | اوهغه کامل اختيار لرونکې دې | پورته په |

خير درته اورسوی | نو هغه په هر څه قدرت لري |.......... اوهغه پخپلو بندګانو باندې کامل

عِبَادِهٖ ط وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ﴿١٨﴾ قُلْ اَيُّ شَيْءٍ

بندګانو خپلو | اوهغه صاحب دحکمت دې | خبردار دې | اووايه دوئ ته | چې کوم څيز |

قدرت لري | اوهغه دحکمت خاوند دې | او په هر څه پوهه دې | ....تپوس اوکړه چې دچا

اَكْبَرُ شَهَادَةً ط قُلِ اللّٰهُ لا شَهِيْدٌۢ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ وقف

لوئ دې | په لحاظ دګواهئ سره | ورته اووايه چې الله ګواه دې | په منځ زما | او په منځ ستاسو کښې

ګواهي د ټولونه لويه ده | ورته اووايه چې الله ﷻ زما او ستاسو مينځ کښې ګواه دې

وَاُوْحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ

اووحی کړې شوې دې | ماته | دا | قران | دپاره ددې چې زۀ اويروم تاسو | په دې سره |

اودا قران پاک ماته د وحی په ذريعه راغلې دې | چې تاسو نه په دې سره اوويروم

وَمَنْۢ بَلَغَ ط اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ

اوهغه څوک | چې ورته اورسي دا قران | ايا بيشکه تاسو | خامخا ګواهي کولې شئ | دا چې بيشکه

اوهرچاته چې اورسي هغه ټول (ويروم) | بنه تاسو کښې په رښتيا ګواهي ورکوئ | چې

مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى ط قُلْ لَّآ اَشْهَدُ ج قُلْ اِنَّمَا

شته دالله سره | خدايان | نور | اووايه دوئ ته | نۀ کوم زۀ داګواهي | اووايه | خبره داده بله نۀ ده

دالله ﷻ سره نور خدايان هم شته | ورته اووايه چې زه دا ګواهي نشم ورکولې | ورته اووايه چې

هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿١٩﴾

چې هغه | معبود | يودې | اوبيشکه زۀ | بيزاره يم | دهغه څيزونو نه | چې تاسو ئې شريکوئ

الله ﷻ خو بل صرف يوالله دې | اوزه ستاسو د شرک کولونه بالکل بيزاره يم

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا

هغه کسان | چې ورکړې دې مونږ هغوئ ته | کتاب | پيژني هغوئ دا خبره | لکه چې

چاته چې مونږ کتاب ورکړې دې | هغوئ دا (رسول) داسې بنه پيژني لکه څنګه چې

يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ

پيژني هغوئ | خامن خپل | هغه کسان | چې په نقصان کښې اچولي دي هغوئ | ځانونه خپل | نو هغوئ

خپل خامن بنه پيژني | ....کومو کسان چه خپل ځانونه په تاوان کښې اوچولي دي انو هغوی

لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝	وَمَنْ	اَظْلَمُ	مِمَّنِ	افْتَرٰی	عَلَی اللّٰهِ	كَذِبًا
نۀ مني دا	اوڅوك دي	ډير ظالم	دهغه چانه	چي وتړي	په الله پوري	دروغ
منونکي نه دي	اودهغه چانه لوئي ظالم څوک کیدئ شي	چي په الله ﷻ باندې دروغ اوتړي				

اَوْكَذَّبَ	بِاٰيٰتِهٖ ط	اِنَّهٗ	لَا يُفْلِحُ	الظّٰلِمُوْنَ ۝
يا دروغ اوګڼري	ايتونه دهغه	بيشکه شان دا دئ	چه نۀ مومي خلاصي	ظالمان خلق
ياد هغه رالیږلې شوې نښو ته دروغ اووائي	داسې ظالمان هیڅرې نشي کامیابیدې			

قوله تعالی: وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗۤ اِلَّا هُوَ ؕ

د نفع او نقصان مالک هم صرف يو الله دې :- الله ﷻ خبر ورکوی چه هغه د نفع او نقصان مالك دې او هغه په خپلو مخلوقاتوکښې چه څنګه غواړی تصرف کوی. د هغه حکمت نه څوك روستوغورزونکي شته او نه د هغه قضا څوك منع کونکې شته. که هغه څه نقصان منع کړی نو څوك دجاری کولو والا نشته او که خیر جاری کړی نو څوك ئې د بندولو والا نشته. لکه چه فرمائی ﴿ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝ ﴾ يعنی الله ﷻ چه چاله کوم رحمت ورکول غواړی څوك ئې نه شی بندولې اود چانه چه ئې بند کړی هغه ته ئې څوك نه شی ورکولې. نبی کریم ﷺ به فرمائیل(اللهم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد) (١) هم ددې دپاره الله ﷻ فرمائیلی دی ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ ط﴾ يعنی الله ﷻ هغه ذات دې د چا د پاره چه د خلقو سرونه ټيټ شوی دی. په هر څيز باندې هغه غالب دې او د عظمت کبریائی او قدر اعلی په وړاندې ټول ښکته دی. د هغه په هرکار کښې حکمت دې. هغه د څيزونو د مواضع نه خبر دې که هغه څه ورکوی نو حقدار ته ئې ورکوی او چه بندوی نو د غير حقدار نه ئې بندوی. بیا فرمائی چه د ټولونه لوئ شهادت د چا شهادت دې. بیا فرمائی چه اووایه چه الله ﷻ ستاسو اود هغوی په مینځ کښې د ګواه په حیثیت دې. اودا قرآن کریم ئې زما طرف ته نازل کړې چه زه تاسو اوويروم او هغوی هم چاته چه دا قرآن وراورسی. لکه چه فرمائی ﴿ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهٗ ۚ ﴾ يعنی د دې خلقو نه چه څوك کفر اختيار کړی نو دوزخ د هغوی د وعدې ځائ دې او چا ته چه قرآن وراورسی نو لکه چه هغه نبی کریم ﷺ سره ملاقات اوکړو. حضور ﷺ فرمائیلی دی چه چاته زما قرآن وراورسیدو نولکه چه ما هغه ته پخپله تبليغ اوکړو. حضور ﷺ فرمائیلی چه د الله ﷻ آیاتونه نورو ته اورسوئی چاته چه د الله ﷻ د کتاب څه آيات اورسیدو نو د الله ﷻ حکم هغه ته اورسیدو. (٢) ربيع بن انس رحمه الله فرمائی چه د رسول ﷺ په منونکی باندې لازم دی چه هغه شان دې د اسلام دعوت ورکوی لکه څنګه چه حضور ﷺ ورکولو او داسې دې ویروی لکه چه حضور ﷺ به ویرول. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰی ؕ قُلْ لَّاۤ اَشْهَدُ ۚ﴾ يعنی اې مشرکانو! آیاتاسو په رښتيا سره ګواهی ورکوئې چه الله ﷻ سره بل الله ﷻ هم شته. اووايه چه داسې ګواهی خو زه نه ورکوم. لکه چه فرمائیلی شوی دی﴿فَاِنْ شَهِدُوْا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ ﴾ که چرې هغوی ګواهی ورکړی هم نو اې نبی ته داسې ګواهی مه ورکوه. ﴿ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ۝ ﴾ بیا د اهل کتابو باره کښې فرمائی چه دوی قرآن او نبی اکرم ﷺ داسې پیژنی لکه څنګه چه هغوی خپل اولاد پیژنی ځکه چه د هغوی په کتابونوکښې د مخکینو پیغمبرانو باره کښې لیکلی دی چه دا ټول پیغمبران د حضرت محمد ﷺ د

(١)صحيح بخاری كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة : ٨٤٤، صحيح مسلم: ٥٩٣، ابوداود: ١٥٠٥، احمد: ٤/٢٥٠.
(٢)تفسير عبدالرزاق: ١/١٩٨

وجه په وجود کښې راغلی دی. هغوی د حضرت محمد ﷺ نه په هر صفت کښې، د هغه د وطن، د هغه د هجرت، د هغه د امت د اوصافو، لنډه دا چه په خپلو کتابونو کښې دا ټولې خبرې بیا مومی. په دې وجه فرمائی ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی چه کومو خلقو خپلو ځانونو ته نقصان رسولې دې همدغه خلق دی چه ایمان نه راوړی سره د یدې چه خبره واضحه ده. انبیاء کرامو د حضور ﷺ بشارتونه ورکړی دی اود پخوانې زمانې نه د هغوی ﷺ پیغمبری اودهغوی ﷺ د وجود پیشن ګوئې ورکونکی راروان دی. ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾ یعنی د هغه سړی نه لوئ ظالم څوك نشته چه په الله ﷻ باندې د دروغو تهمت اولګوی چه الله ﷻ هغه پیغمبرجوړکړی رالیږلی دې او بیا د هغه نه لوئ ظالم بل څوك دې چه د الله ﷻ آیاتونه، دلیلونه دروغ اوګڼړی. ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ دا مفتری او دروغژن به هیڅ کله خلاصې نه بیامومی.

وَيَوْمَ | نَحْشُرُهُمْ | جَمِيعًا | ثُمَّ | نَقُولُ | لِلَّذِينَ

اوهغه ورځ | چې به راجمع کړومونږدوئ | ټول | بیا به | اووایومونږه | هغه کسانوته |

اوپه کومه ورځ چې مونږ دوئ ټول راجمع کړوا ....بیا به مونږ د هغه کسانو نه تپوس اوکړو

أَشْرَكُوا | أَيْنَ | شُرَكَاؤُكُمُ | الَّذِينَ | كُنتُمْ

چې شرك ئې اختیارکړې دې | کوم ځائې دی | شریکان ستاسو | هغه | چې وئ تاسو |

چې مشرکان دی | چې ستاسو هغه جوړ کړی شریکان څه شول | چې تاسو د خپلو ځانونو دپاره

تَزْعُمُونَ ۝ | ثُمَّ | لَمْ تَكُن | فِتْنَتُهُمْ | إِلَّا أَن | قَالُوا | وَاللَّهِ

چې ګنړل به مو | بیا | به نه وی | عذر فتنه ددوئ | مګر دا | چې اووائی | قسم په الله

خدایان ګرځولی وو | هغه وخت کښې به دوئ هیڅ فتنه نشی اوچتولې | خودومره به وائی چې زمونږ په الله قسم وی

رَبِّنَا | مَا كُنَّا | مُشْرِكِينَ ۝ | انظُرْ | كَيْفَ | كَذَبُوا | عَلَىٰ

چې رب زمونږه دې | نه وو مونږه | مشرکان | اوګوره | اخنګه ئې | دروغ اوونیل | په

چې زمونږ رب دې | چه مونږ خو هیچرې شرك نه دې کړې | اوګوره څومره لوئې دروغ په خپلو ځانونو

أَنفُسِهِمْ | وَضَلَّ | عَنْهُم | مَّا | كَانُوا | يَفْتَرُونَ ۝

ځانونو خپلو باندې | اوورك شو | دهغوئ نه | هغه خدایان | چې وو دوئ | چې جوړول به ئې دځانه |

باندې وائی | ....اودهغوئ ټول معبودان به ترې بیخې ورك شی..........

وَمِنْهُم | مَّن | يَسْتَمِعُ | إِلَيْكَ | وَجَعَلْنَا | عَلَىٰ

اوبعضې ددوئ نه | هغه څوك دی | چې غوږنیسی | تاته | اواچولی دی مونږ | په

اوپه دوئ کښې بعضې داسې دی چې ستا خبرو ته غوږ اوړدی| .... او مونږ دهغوئ

قُلُوبِهِمْ | أَكِنَّةً | أَن يَفْقَهُوهُ | وَفِي آذَانِهِمْ | وَقْرًا

زړونو ددوئ باندې | پردې | چې پوهه (نه) شی په دې | اوپه غوږونو ددوئ کښې | درونوالې دې

په زړونو پردې لګولی دی | چې په هیڅ نه پوهیږی | اوپه غوږونو کښې ئې کونړوالې دې

وَاِنْ يَّرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوْا بِهَا ۚ حَتّٰٓى اِذَا

اوکه اووینی دوئ | هرڅومره نښې | خو ایمان نهٔ راوړی | په هغې | ترد ې پورې | چې کله

اوکه دوی هرقسم نښې اووینی | خودوئ په هغې ایمان نه راوړی | ....تر دې چې کله

جَآءُوْكَ يُجَادِلُوْنَكَ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ

راشي دوئ تاته | جګړه کوی تاسره | وائی | هغه کسان | چې کافران شوی دی | چې نهٔ دی دا

راشي اوجګړې درسره کوی | نوڅوک چې کافران دی هغوئ (دهرڅه آوریدونه پس) دا وائی

اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ

مګر | قیصې دی | دپخوانو خلقو | اوهغوئ | منع کوی خلق | ددې حق قبلولو نه |

چې داخو بس د پخوانو خلقو قصې دی | اوهغوئ نور خلق هم د دې (حق دین) قبلولونه منع کوی

وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۚ وَاِنْ يُّهْلِكُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ

او په پخپله هم لرې کیږی | دهغې نه | اونه هلاکوی دوئ | مګر | ځانونه خپل |

او پخپله هم ددې نه لرې ګرځی | اوپه دې طریقه دوی صرف خپل ځانونه هلاکوی (بل چاته نقصان نه رسوی)

وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٢٦﴾

اونهٔ پوهیږی دوئ |

اوپه دې نه پوهیږی |

قوله تعالی:: وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ نَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا اَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿﴾

د قیامت په ورځ د مشرکانو اودهغوئ د شریکانو حال :- مونږ چه کله دِ قیامت په ورځ هغه ټول راجمع کړو نود هغه بتانو باره کښې به دهغوی نه تپوس کووچه الله ﷻ نې پریخې وواوددوی عبادت نې کولو چه هغه ستاسو بتان چرته لاړل کوم چه تاسو د الله ﷻ شریك ګرځول. د الله ﷻ قول دې ﴿ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوْا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ ﴿﴾ ﴾ یعنی د هغوی معذرت او احتجاج به هم دغه وی چه د الله ﷻ قسم مونږ خو مشرکان نه وو. د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه هغوی له یو سړې راغلو او وئی وئیل اې ابن عباس ﷺ! تا واوریده چه الله ﷻ فرمائی ﴿ وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ ﴿﴾ ﴾ خو دا به څنګه وی؟ نو ابن عباس ﷺ اوفرمائیل چه کله مشرکان اووینی چه د مونځ ګذارو نه علاوه بل هیڅ څوك جنت ته نه داخلیږی نو په خپل مینځ کښې به وائی راځئی چه مونږ د شرك نه انکار اوکړو. هغوی به د خپل مشرك کیدو نه انکاراوکړی نو الله ﷻ به د هغوی په ژبو باندې مهر اولګوی نو بیا به د هغوی پښې لاسونه پخپله ګواهی ورکوی او هیڅ خبره به نه شی پټولې. نو اې سړیه! اوس خو ستا په زړه کښې څه شك پاتې نه شو.په قرآن کښې یوه داسې خبره باقی نه ده پاتې چه وضاحت غواړی خو ته نه شې پوهیدلې او تاویل اوتوجیه نه شې کولې.

حضرت ابن عباس ﷺ اوفرمائیل چه دا آیت د منافقانوباره کښې نازل شوې خو دلته ته دا شك پیدا کیږی چه دا آیت خو په مکه کښې نازل شوې او مکه کښې منافقان چرته وو. نو دا د اسلام مقبول کیدلو او عام کیدلو نه پس مدینه کښې د هغوی یوه ډله پیدا شوه. د منافقانوباره کښې چه کوم آیت

نازل شوې هغه آیت مجادله دې یعنی ﴿یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِیْعًا فَیَحْلِفُوْنَ لَهٗ﴾ چه په کومه ورځ الله ﷻ هغوی په قیامت کښې راجمع کړي نو هغوی به د الله ﷻ قسم خوري او وائی به. نو همدغه شان د هغه خلقو باره کښې اوفرمائیل چه ﴿اُنْظُرْ کَیْفَ کَذَبُوْا عَلٰۤی اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا کَانُوْا یَفْتَرُوْنَ﴾ کورئی چه هغوی سره د پوهې څنګه دروغ خبره اوکړه او چه د کومو بتانو هغوی عبادت کولو هغوی څنګه د هغې نه واوړیدل. د دې نه پس ارشاد دې چه دوی کښې بعضې ستا طرف ته غوږ ایږدی اوری خو مونږ د هغوی په زړونو پردې اچولی دی چه هغوی پوهه نه شی او د هغوی په غوږونوکښې مو کونړتوب پیدا کړې او که هغوی د الله ﷻ کومه نښانی هم اووینی ایمان نه راوړی. هغوی د وحی اوریدو د پاره راځی خو دا اوریدل هغوی له هیڅ فائده نه ورکوی لکه څنګه چه الله ﷻ په یوبل مقام باندې فرمائیلی دی د دوی مثال د هغه ځاروو دې چه د خپل څرونکی آواز اوری خو په مطلب نې خاوری نه پوهیږی. بیا په مذکوره آیت کښې فرمائی چه آیاتونه دلیلونه او واضحه نښې هغوی ګوری لیکن د هغوی نه عقل شته او نه د انصاف نه کاراخلی نو بیا به څه ایمان راوړی. که په هغوی کښې لږ هم د ښیګړې صلاحیت وې نو الله ﷻ به هغوی له د اوریدو توفیق ورکولواوچه کله هغوی ستاخواله راشی نو حجتونه کوی او باطلې خبرو پیش کولو سره د حق په مینځ کښې بحث مباحثه شروع کوی او وائی چه کوم څه ته د وحی په نوم پیش کوې دا خو د مخکینو خلقو د کتابونو نه نقل دی. هغوی د نبی اکرم ﷺ نه خلق بندوی او پخپله هم د هغوی ﷺ نه لرې اوسیږی. د ﴿یَنْهَوْنَ﴾ په تفسیر کښې دوه قوله دی. یو خو دا چه د حق منل او د رسول تصدیق او د قرآن د انقیاد نه خلق منع کوی او پخپله هم د هغې نه لرې اوسیږی. لکه دوه خراب کارونه کوی چه پخپله هم فائده نه اوچتوی او نور هم فائدې اوچتولو ته نه پریږدی. نو ابوطالب به هغوی بندول نو هم د هغوی متعلق دا آیت نازل شو. سعیدبن ابی هلال وائی چه دحضور ﷺ لس ترونه وو. په ښکاره د هغوی ﷺ ډیرهمدرد خوپه باطن کښې د هغوی ﷺ سخت خلاف وو. دې تپولو به د نبی کریم ﷺ د قتل نه خلق منع کول خو افسوس چه د ایمان دبرکت حاصلولو نه به پخپله محروم پاتې کیدل. ارشاد دې چه هغوی به په ناپوهۍ کښې هم خپل ځانونه هلاک کول غوښتل اوهغوی په دې خبره هډو پوهیدل نه چه هم خپل ذات ته نقصان اوضرر رسوی.

وَلَوْ تَرٰٓی	اِذْ	وُقِفُوْا	عَلَی النَّارِ
او کاش چې اووینې ته	څه وخت چې	ودرولې شی دوی	په اور باندې

او که چرې تاد دوی هغه حالت اولیدو چې د دوزخ په غاړه به اودرولې شی

فَقَالُوْا	یٰلَیْتَنَا	نُرَدُّ	وَلَا نُکَذِّبَ	بِاٰیٰتِ
نو او به وائی دوی	ای کاش که مونږه	بوتلې شوې واپس	او دروغ اونه ګڼړلې مونږه	نښې

نو وائی به چې انې کاش داسې لاز جوړه شی چې مونږ دنیا ته واپس کړې شوا نو د خپل رب

رَبِّنَا	وَنَکُوْنَ	مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ	بَلْ	بَدَا	لَهُمْ	مَّا
درب خپل	او شوې مونږه	د مومنانو نه	بلکه	ښکاره به شی	دوی ته	هغه حقیقت

نښوته به دروغ نه وایو او صحیح مومنان به شوا په حقیقت کښې (هغوی) داخبره څکه کوی چې

کَانُوْا	یُخْفُوْنَ	مِنْ قَبْلُ ط	وَلَوْ	رُدُّوْا
چې وو دوی	چې پټولو به ئې	مخکښې ددې نه	او که	واپس بوتلې شی دوی دنیا ته

هغوی کوم څیز پټولو هغه ورته ښکاره شوا او که چرې دوی دنیا ته واپس کړې شی

لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ

نو خامخا به بیادوباره کوی| هغه کارونه |چې منع کړې شوې ووُدوی| دهغې نه |

نوبیابه هم هغه کارونه کوی | چې دکومود کولو نه منع شوی وو ....

وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۲۸﴾ وَقَالُوْٓا اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا

اوبیشکه چې دویٔ| خامخادروغژن دی| اووائی | چه نهٔ دي ژوند| مګرا ژوندزمونږ|

اودوی یاخه دروغژن دی | ....اودوی وائی چې بل ژوندنشته | ....بس صرف دغه

الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ ﴿۲۹﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ

ددنیادې| اونهٔ یومونږ |دوباره ژوندی کیدونکی| اوکاش |چې اووینې تهٔ| څه وخت چې|

ددنیا ژوند دې | اومونږ بهٔ دوباره (دقیامت په ورځ)نه پیدا کیږو| اوکه چرې ددویٔ حالت اووینې کله چې

وُقِفُوْا عَلٰى رَبِّهِمْ ؕ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ ؕ قَالُوْا

ودرولې شی دویٔ| رب خپل ته | اوبه وائی الله| آیانهٔ دې | دا | په حقه سره| اوبه وائی دویٔ

به دخپل رب مخامخ اودرولې شی| نو هغه به ترې تپوس کوی|چې ولې دا ژوندون حق نه دې | نودویٔ به وائی

بَلٰى وَرَبِّنَا ؕ قَالَ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ

هوحق دې|قسم دې په رب خپل | اوبه وائی الله |نو اوڅکئ| عذاب | په سبب دهغې| چې ویٔ تاسو

ولې نه دې | بلکه زمونږ دې په رب قسم چه دا ژوند حق دې | نو الله ﷻ به ورته اوفرمائی چې ښه نواوس د

تَكْفُرُوْنَ ﴿۳۰﴾ ع

چې انکاربه موکولو|

خپل کفر په سبب عذاب اوڅکئ|

قوله تعالی: وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوْا عَلَى النَّارِ فَقَالُوْا يٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيٰتِ رَبِّنَا

کافران به دقیامت په ورځ څه وائی:- الله ﷻ د کفاروحال بیانوی چه کله د قیامت په ورځ هغوی د اُور په وړاندې اودرولې شی اود هغې طوقونه او زنځیرونه اووینې نو وائی به چه افسوس چه مونږ بیا دنیا ته واپس کړې شو نودا ځل به مونږ نیك عمل کوو او د رب آیاتونه به دروغ نه ګڼړو او ایمان به راوړو. الله ﷻ فرمایٔ چه نه بلکه دا خبره چه د کفر تکذیب او دښمنئ کومې خبرې هغوی به خپلوزړونوکښې پټې ساتلې وې هغه اوس ښکاره شوې. سره د دې چه په دنیاکښې یا په آخرت کښې هغوی د دې انکار کړې وی لکه څنګه چه اوس اوس الله ﷻ اوفرمائیل چه د دوی حجت صرف دا دې چه مونږ مشرکان نه وو. کوره هغوی څومره دروغ خبرې جوړې کړې او دا هم احتمال دې چه اوس په دوی باندې دا ظاهره شوه چه په دنیا کښې د رسول ﷺ صداقت پیژندلوسره چه به هغوی ایمان نه راوړلو هم هغه وخت په دغه اعتراض کونکی بحث کښې دی یعنی سره د پوهې ایمان نه راوړل. دا څیز دلته راغلو ښکاره شو. په دنیاکښې دا راز نه وو ښکاره شوې. لکه څنګه چه موسی علیه السلام فرعون ته فرمائیلی وو چه اې فرعونه ته په ښه شان سره پوهیږې چه دا هم الله ﷻ نازل کړې دې. او الله ﷻ هم فرعون اود هغه د قوم متعلق اووفرمائیل چه هغوی خو په کولو سره انکار اوکړو ولې د هغوی په زړه کښې دا یقین وو چه دا زمونږ

د طرفنه ظلم او زیاتي دي. او دا هم احتمال شته چه دي نه مراد هغه منافقان وی چه د خلقو په وړاندي به ني ایمان راوړلي وو لیکن په پټه به کافر وو. دا د کافرانود هغه خبري خبر ورکولي شی چه هغوی به ني دقیامت په ورځ کوی. پدي کښي هیڅ شك نشته چه داسورت مکی دي اومنافقت دمدیني والاخلقو کښي وویاددي داطرافویه بانډچیانوکښي نو بیا په مکی سورت کښي منافقان څنګه ذکر کیدي شی.
ځکه چه الله ﷻ په مکی سورت کښي هم د نفاق د واقع کیدو ذکر کړي دي اوهغه سورت عنکبوت دي فرمائی ﴿وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ۝﴾ یعنی الله ﷻ د ایمان والا هم پیژني او منافقان هم. په دي بنا باندي اووئیلي شو چه منافقان کله د آخرت په کورکښي عذاب اووینی نو کفر او نفاق پټولو پس به په دوی دا خبره ښکاره شی چه زمونږ ایمان ظاهری ایمان وو. نو چه دا اوفرمائیلي شو چه پټولویه ني اواوس ښکاره شو نود دي مطلب دا دی چه هغوی دا کوم د دنیا طرف ته واپسی غواړی هغوی د ایمان سره د میني او محبت په بنا باندي نه بلکه دعذاب اوقیامت ورځ په لیدوباندي چه د هغي نه اوویریدل چه اوس خو به دخپل کفر سزا ملاویږی. په دي وجه د دوزخ نه وقتی توګه باندي بچ کیدلود پاره د دنیا طرف ته واپسی غواړی. اوکه هغوی بیا دنیا ته هم واپس کړي شی نو بیا به هم کفر کوی او د هغوی دا وینا چه دا ځل به تکذیب نه کوو او ایماندار به اوسیږو ټول غلط دی. هغوی خو وائی چه دا کوم ژوندون دي بس هم دغه ژوند دي، ځوك به بیا راژوندي کولي شی. افسوس چه تاسو کتلي شوي چه هغوی د خپل رب په وړاندي څنګه نا امیده ولاړ دی. الله ﷻ فرمائی چه دا د قیامت ورځ حق ده که نه؟ هغوی به وائی چه اي الله او ستا قسم ربښتوني دي. حکم به اوشی چه بیاخو د خپل کفر مزه اوڅکئی. آیا دا جادو دي که ستاسو د لیدلو طاقت نه وو.

قَدۡ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَآءِ ٱللَّهِۖ

یقینا په نقصان کښي پریوتل | هغه کسان | چی دروغ ني اوګڼړلو | ملاقات دالله سره

بیشکه هغه خلق نقصان کښي دی | چي خپل سره ملاقات ته دروغ وائی

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةٗ قَالُواْ يَٰحَسۡرَتَنَا

تردي پوري | کله چی راشی دوی ته | قیامت | ناساپه | نو اوبه وائی دوی | اي افسوس دي په مونږ باندي

کله چي به هغه وخت ناڅاپه راشی | نو داخلق به اووائی چي انی افسوس دي په مونږ باندي

عَلَىٰ مَا فَرَّطۡنَا فِيهَا وَهُمۡ يَحۡمِلُونَ أَوۡزَارَهُمۡ

په هغه څه | چی کمي کړي دي مونږه | په هغي کښي | حال داچی دوی | به بار کړی وی | پیتی دګناهونو خپلو

چه مونږ په دي معامله کښي څومره کوتاهی کړي ده | اود خپلو ګناهونوبار به ني په خپلو شاګانو باندي بار کړي وي

عَلَىٰ ظُهُورِهِمۡۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ۝ وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ

په شاګانوخپلو باندي | خبردار اوګورئ | څومره بد دی | هغه پیتی | چی دوی ني بار کوی | اونه دي ژوندي

خبردار ډیر خراب بار ني راخستي دي | .... او ژوند ددي

ٱلدُّنۡيَآ إِلَّا لَعِبٞ وَلَهۡوٞۖ وَلَلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ

ددنیا | مګر | لوبي دی | اوتماشه ده | اوخامخاخاني داستوګني | دآخرت | بهتردي | دپاره دهغه خلقو

دنیا هیڅ نه دي صرف یوه لوبه اوتماشه ده | اود آخرت ژوند د پرهیزګارانو خلقو دپاره

يَتَّقُونَ ط	أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝	
چي بچ کيدل غواړي دنقصان نه	نو تاسودعقل نه کارنه اخلئ	
دپاره ډير ښه دي	آياتاسو دعقل نه کار نه اخلئ	

قوله تعالي: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ط

دَ قيامت دَ منکرانو انجام:- د الله ﷻ دمنکرانو اود هغوی د نامرادئی او مايوسئی ذکر کيږي چه کله ناڅاپې قيامت راشي نو په خپلو خرابواعمالو به د هغوی څنګه پښيمانتيا وی او وائی چه افسوس او ارمان چه مونږ دحق خلاف کوم زياتی کړی وو د ﴿فِيهَا﴾ ضمير محتمل دې چه د دنيا ژوندون او خپلو اعمالوطرفته واپسی وی او په خپلو شاګانو به ئې د خپلو ګناهونو بوج اوچت کړې وی تعجب دې چه دوی دا څومره خراب بوج اوچت کړيدي. قتاده رحمه الله ﴿يَزِرُونَ﴾ به ﴿يَعْمَلُونَ﴾ لوستلو. د ابومرزوق نه روايت دې چه کله کافران يا فاسقان د قبر نه اوچتيږی نو يو ډير خراب شکل والا صورت به د هغه استقبال کوی. د هغه نه به ډير خراب بوئی راځی. هغه کافر سړې به تپوس کوی چه ته څوک ئې؟ هغه صورت به ورته وائی چه ته ما نه پيژنې زه ستا د هغه خراب عمل شکل او صورت يم کوم چه به تا په دنيا کښې کولو. په دنياکښې ډيرو ورځو پورې ته په ما سور وې اوس به زه په تا سور يم.ارشاد مبارك دې ﴿ وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ط ﴾د سدی رحمه الله نه روايت دې چه کله يو ګناهګار قبرته داخلولې شی نود هغه مخې ته يو ډير خراب شکل راوړاندې شی، تك تور رنګ، خراب بوئی خيرنې کپړې او هغه سره په قبر کښې اوسيږی نو هغه ورته ګوری او وائی چه ستا دا مخ څومره خراب دې نو هغه بدشکل به ورته وائی چه زه ستا د بد عمل عکس يم. هم داسې وو ستا عملونه او هم داسې بدبودار وو ستا ټول کارونه. هغه به وائی چه ته څوك ئې؟ نو وئيلې به شی زه ستا عمل يم. بيا به د قيامت پورې هغه ده سره په قبر کښې اوسيږی. په قيامت کښې به هغه ده ته وائی چه د خوندونو او شهوتونو په شکل کښې ته ما په دنيا کښې اوچت کړې وې په نن ورځ به ته ما اوچتوې. نو د هغه د بدو عملونو مجسمه به د هغه په شا سوره شی او هغه به د دوزخ طرف ته بوځی.[1] هم دا د دې آيت وضاحت دې. ارشاد دې چه د دنيا اکثر ژوند لوبې ټوقې دی او د پرهيزګارانو د پاره خو صرف د آخرت کور دې.

				قَدْ نَعْلَمُ	إِنَّهُ
				يقينا معلومه ده مونږ ته	بيشکه شان دادې
				انې پيغمبره مونږ ته ښه معلومه ده چې بيشکه ددوی	
لَيَحْزُنُكَ	الَّذِي	يَقُولُونَ	فَإِنَّهُمْ	لَا يُكَذِّبُونَكَ	وَلَٰكِنَّ
چې خامخا خفه کوی تا	هغه خبرې	چې وائی ئې	نو بيشکه دوئ	نۀ دروغژن کوی تا	خوليکن
په خبرو ته غمژن کيږې	خودوئ تا ته دروغژن نه وائی				..........بلکه
الظَّالِمِينَ	بِآيَاتِ اللَّهِ	يَجْحَدُونَ ۝	وَلَقَدْ	كُذِّبَتْ	رُسُلٌ
داظالمان	د آيتونودالله نه	انکارکوی	اوپه تحقيق سره	دروغژن بللې شوی دی	پيغمبران
ظالمان دالله ﷻ دآيتونونه انکار کوی	اوستانه مخکښې ډيرپيغمبران دروغژن ګڼړلې شوی وو				

---

[1] الطبری: ۳۲۸/۱۱

مِّنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوْا عَلٰى مَا كُذِّبُوْا وَاُوْذُوْا

دراندې ستانه|نوصبراوکړوهغوئ |په هغې|چې دروغ ګڼرلي شوي ووهغوئ | اوتکلیف رسولي شوې ووهغوئ ته

خو په دروغژن ګڼلو او په تکلیف ورکولو باندې هغوئ صبر اوکړو |

حَتّٰۤى اَتٰىهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ وَلَقَدْ

ترهغې پورې |چې راغې هغوئ ته |مدد زمونږه|اونشته هيڅوک بدلونکې | خبرو د الله لره| اوبه تحقيق سره

ترديې چې زمونږ مدد ورته اورسيدو| اود الله ﷻ خبرې هيڅوک بدلولې نشي | ....او د

جَآءَكَ مِنْ نَّبَاِى الْمُرْسَلِيْنَ ۝ وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ

راغلي دي تاته| دخبرونو | دپيغمبرانو نه | اوكه وي | ګران | په تاباندې|

پخوانو پيغمبرانو بعضې حالات تاته رارسيدلي دي| اوكه داخبره په تاګرانه وي | چې

اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ

مخ اړول ددوئ| نوكه | وس رسي ستا |چې اولټوې ته| يو سرنګ | په زمكه كښې|

ددې خبرو بې رخي برداشت كړې | نو كه وس دې كيږي نو په زمكه كښې يوسرنګ اولټوه

اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ

ياالندرپايه | په اسمانونو كښې | نوته راوړه دوئ ته |يوه نښه | اوكه غوښتلي الله

يااسمان ته يوپوړئ اولګوه| او دوئ ته ديوې نښې راوړلو كوشش اوكړه | اوكه الله ﷻ غوښتل

لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ۝

نو خامخا به نې جمع كړې وې دوئ|په هدايت باندې | نومه كيږه ته | د ناپوهانو نه |

نوټول به ني په هدايت يوځائې كړې ووا..........................نو دناپوهه خلقو په شان مه كيږه

اِنَّمَا يَسْتَجِيْبُ الَّذِيْنَ يَسْمَعُوْنَ ؔ وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ

بيشكه| قبلوي بلنه دحق | هغه كسان| چې اوري | اومړي چې دي| راپورته به كړي هغوئ لره الله

هغه څوک حق قبلوي چې هغې ته غوږ نيسي| اوپاتې شومړي نو هغوئ خوبه الله د قبرونونه راپورته كړي

ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ۝

بيا |خاص هغه ته | به واپس وروستې شي |

بيا به هغه ته واپس پيش كړې شي |

قوله تعالىٰ: وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ

د حضور ﷺ حرص چه څوک دوزخ ته لاړنه شي:- د قوم په تكذيب او مخالفت باندې الله ﷻ خپل حبيب پاك ﷺ ته تسلي وركوي چه مونږ ته دهغوی دتكذيب اوستا دغمژن كيدوعلم دې لكه چه يو ځائې كښې ارشادې مونږته دهغوی حركت ښه معلوم دې ته غم مه كوه.اواوفرمائيلې شوچه كه دوی ايمان رانوړی نوته ددوی په غم كښې خپل ځان ويلې كړې اوتركومې به په دوی باندې ارمان اوافسوس كوې؟

دمکې د کفارو قلبی شهادت:- بیا ارشاد کیږی چه هغوی په حقیقت کښې تا په کذب سره نه متهم کوی بلکه د حق سره د دښمنۍ په وجه د الله ﷻ د آیاتونوانکار کوی. هم د دې متعلق د حضرت علی ﷺ نه روایت دې چه ابوجهل نبي کریم ﷺ ته اوونیل چه مونږ خو تادروغ نه ګنړوبلکه چه ته کوم دین وړاندې کوې هغه دروغ ګنړو نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو[1].

د ابویزیدمدنی رحمه الله نه روایت دې چه د نبی اکرم ﷺ او ابوجهل ملاقات اوشو. ابوجهل مصافحه اوکړه نو د هغه یوملګري اوونیل چه ته دې سړی سره مصافحه کوې؟ نو ابوجهل اوونیل د الله ﷻ قسم چه دا یقیناً نبی دې خو آیا مونږ تر اوسه پورې د عبدمناف نه ویریدلې یو؟

د ابوجهل د قصې باره کښې ونیلې شوی دی چه هغه د شپې په پټه د حضور ﷺ د قراءت اوریدو د پاره راغلو، دغه شان ابوسفیان بن صخر او اخنس بن شریق هم اود یو بل نه خبر نه وو ترسحر پورې دریواړو په پټه د حضور ﷺ نه قرآن اوریدلو. چه د ورځې رڼړا شوه نو دریواړه په واپسئ کښې په یوځایٔ کښې ملاؤ شو. هر یو بل ته اوونیل چه ته څنګه راغلې وې. اوس تولو فیصله اوکړه چه مونږ له د قرآن اوریدو د پاره نه دی راتلل پکار. هسې نه چه زمونږ په لیدو د قریشو خوانان هم راشی او په ازمیښت کښې پریوځی. چه کله بله شپه راغله نو هر یو دا ګمان اوکړو چه هغه دواړه به نه وی راغلي څه چه قرآن واؤرو. لنډه دا چه سحر بیا د دریواړو په یوځایٔ ملاقات اوشو او د معاهدې په خلاف کولو سره هر یو بل ملامته کولو نو بیا ئې معاهده اوکړه چه دا ځل به نه راځو. خو چه کله دریمه شپه شوه نو دریواړه بیا د حضرت ﷺ مجلس ته راغله نو بیا ئې سحر معاهده اوکړه چه بیا خو به هیڅ کله نه راځو. اوس اخنس بن شریق ابوسفیان له راغلو او وئی وئیل اې ابو حنظله! ستا څه خیال دې چه تا د حضرت محمد ﷺ نه کوم قرآن واوریدو د هغې باره کښې څه وائې؟ابوسفیان اوونیل اې ابوثعلبه! د الله ﷻ قسم ما چه کومې خبرې واوریدې هغه ښه پیژنم اودهغې چه کوم مطلب دې هغه هم پیژنم لیکن بعضې خبرې مې داسې اوریدلی دی چه د هغې مقصد او معنی باندې نه پوهیږم. نو اخنس اوونیل د الله ﷻقسم دغه حال زما هم دې. بیا اخنس د هغه ځایٔ نه لاړو او ابوجهل له ورغلو او وئی وئیل اې ابوالحکم! د محمد ﷺ نه چه دې څه اوریدلی دی ستا د هغې باره کښې څه رائې ده او څه دې اوریدلی دی؟ نو ابوجهل اوونیل چه مونږ او بنوعبدمناف د عزت مقام حاصلولوکښې همیشه په جنګ یو، هغوی دعوتونه اوکړل نو مونږ هم اوکړل. هغوی خیر او سخاوت اوکړو نو مونږ هم اوکړو. تردې چه مونږ خو پښې یوځایٔ کړې ناست یو او وئی وئیل چه مونږ سره دالله ﷻ یوپیغمبردې په هغه د آسمان نه وحی نازلیږی.نواوس مونږ دا خبره دکوم ځایٔ نه راوړو.د الله ﷻ قسم چه مونږ به په هغه ایمان نه راوړو اود هغه د پیغمبرئې تصدیق به نه کوو او په خپل ځان به د هغه وړاندیوالې نه منو. اخنس دې خبرې اوریدو سره لاړو.[2]

اود دې آیت باره کښې چه هغوی تا دروغ نه ګنړی د الله ﷻ آیاتونه دروغ ګنړی سدی رحمه الله وائی چه د بدر په ورځ اخنس بن شریق بنی زهره ته اوونیل چه حضرت محمد ﷺ ستا خورینې دې ته د دې خبرې زیات حقدار ئې چه د خپل خورینې د طرف نه بندیز اوکړې که چرې هغه په حقیقت کښې نبی دې نو په نن ورځ بدرکښې تاله د هغه خلاف جنګیدل نه دی پکار. اوکه چرې هغه کاذب وی نو د خپل خورینې نه د منع کیدلو هم ته زیات حقدار ئې چه په هغه باندې حمله مه کوه او د جنګ نه لرې شه او د هغه امداد مه کوه. ښه ده اودریږه زه ابوالحکم سره ملاویږم. که هغه په حضرت محمد ﷺ باندې غالب شو

---

[1]) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانعام : ۳۰٦٤،

[2]) ابن هشام : ۳۳۷/۱، دلائل النبوة :۲/۲۰٦

نو ته به بغير د نقصان نه خپل وطن ته واپس كيږي او كه په دې جنګ كښې حضرت محمد ﷺ غالب شو نو تا د خپل قوم خلاف هڅو جنګ نه دې كړې نو په دې وجه د جنګ د شركت نه ولې نه منع كيږې.
هم د هغه ورځ نه د هغه نوم اخنس شو ګنې د هغه نوم "ابی" وو. اوس د اخنس او ابوجهل ملاقات اوشو اخنس ونيل ابوالحكم! ښه ده ماته دا خو اوښايه چه حضرت محمد ﷺ رښتونې دې كه دروغژن؟ اوس دلته زما او ستا نه علاوه بل څوك اهل قريش نشته چه زمونږ خبره واوريدې شی. نو ابوجهل ونيل كم بختها! د الله ﷻ قسم چه حضرت محمد ﷺ خو رښتونې، چرې هم محمد ﷺ دروغ نه دی ونيلی خو خبره دا ده چه كله بنوقصی د جنهډې والا هم وی، د حج په ورځوكښې د سقايت اود كعبې د چابيانو حق هم هغه ته حاصل وی، بيا د هغه نبوت هم ټول اومنو نو د باقی قريشو د پاره څه پاتې شو. هم په دې وجه الله ﷻ اوفرمائيل چه هغوی تا دروغ نه ګڼړی بلكه د الله ﷻ آيانونه دروغ ګڼړی او محمد ﷺ خو هم آيت الله يعنی د الله ﷻ نښه ده.
اوداخبره چه ستانه دوړانديښورسولانوهم تكذيب شويدې.هغوی صبراوكړو هغوی ته تكليفونه اورسولې شو تردې چه هغوی ته زمونږ امداد اورسيدلو. په دې آيت كښې نبی كريم ﷺ ته تسلی وركړې شويده او هغوی ﷺ سره د امداد وعده كړې شويده لكه څنګه چه د نورو انبياء كرامو امداد كړې شوې وو. تردې چه د قوم د تكذيب اود هغوی نه د سخت تكليف د رسيدلونه پس وعده اوكړې شوه چه عاقبت ستاسو دې. په دنياكښې هم د هغوی د پاره د الله ﷻ امداد راغلو لكه څنګه چه د آخرت نصرت حاصل شوې دې. په دې وجه اوفرمائيلې شو چه د الله ﷻ خبره نه بدليږی اود الله ﷻ د طرف نه چه د نصرت كومه وعده شويده هغه به خامخا پوره كيږی. لكه چه اوفرمائيلې شو ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ۝ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ۝ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ۝ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ۝ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ۝ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ۝ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ۝ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ۝ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ۝ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ۝ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ۝ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ ﴾ بيا اوفرمائيلې شو ﴿ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝ ﴾ اودالله ﷻ قول دې ﴿ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ ۝ ﴾ يعنی دپيغمبرانو واقعات خو تاته خودلې شوی دی اود هغوی په تاريخ كښې ستاسو د پاره اسوهٔ حسنه ده. بيا ارشاد باری تعالی دې ﴿ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ ﴾ كه چرې په تاباندې د هغوی اعراض كول سخت تيريږی نو ته د هغوی څه علاج كولې شې. په زمكه كښې سرنګ اوكړئی او د هغه ځائ نه د الله ﷻ نشانی راوباسئی يا په آسمان باندې پاوړئی اولګوئی او اوخيژئی او د هغه ځائ نه څه نښه راوړئی پيش كړئی. كه كولې شئ نوداسې هم اوكړئی خو دوی به چرې هم ايمان نه راوړی. كه الله ﷻ ته د هغوی ايمان راوړل منظور وو نو هغوی به ئې په هدايت باندې راجمع كړې وې په دې وجه په خبره پوهه شه او ناحقه غم مه كوه او ناپوهه مه جوړيږه لكه چه الله ﷻ اوفرمائيل ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ ﴾ كه الله ﷻ غوښتل نو د زمكې ټولو اوسيدونكو به ايمان راوړې وې او د هدايت منونكی به وو. نو الله ﷻ خبر وركړو چه ايمان خو هغه راوړی د چا د پاره چه نيك بختی د ازل نه مقرر شوې وی. اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ ﴾ اې محمد ﷺ! ستا په دعوت باندې خو به هغه خلق لبيك وائی څوك چه ستاخبره اوری اوپوهيږی. د الله ﷻ قول دې ﴿ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ۝ ﴾ دا مړی به الله ﷻ بيا راپاڅوی بيا به د هغه طرف ته رجوع كوی. د "موتی" نه كافران مراد دی ځكه چه د هغوی زړونه مړه دی. په دې وجه الله ﷻ هغوی د ژوند په حالت كښې هم په مړو ياد كړل او د مړو په جوسو سره ئې تشبيه وركړه. دا د هغوی د رسوائې او تذليل په خاطر وو.

وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ
او وائي خلق | چې ولې نازله نهٔ کړې شوه | په دهٔ باندې
اودوئ وائي چې دهٔ ته ولې ....

اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰۤى اَنْ يُّنَزِّلَ اٰيَةً
يوه نښنه | د طرفه د رب دهغه نه | ورته اووايه | چې بيشکه الله | قادردې | په دې | چې نازله کړي | يوه نښه
دالله ﷻ طرفه نښنه نه راځي | ....ورته اووايه چې الله ﷻ د نبي ﷺ راکوزولو پوره پوره طاقت لري

وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۞ وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ
ليکن | اکثر د دوئ | نهٔ پوهيږي | اونشته | يو زنده ځناور | په زمکه کښې |
خو اکثر خلق په دې نه پوهيږي | ....اود زمکې په مخ هيڅ يو ساه لرونکې نشته

وَلَا طٰٓئِرٍ يَّطِيْرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ ؕ مَا
اونهٔ يو مارغه | چې الوزي | په دواړه وزرو خپلو | مګر | امتونه دي | په شان ستاسو | نهٔ دي
اونه په هوا کښې داسې مارغان شته چې په وزرو الوزي | مګر دا ټول ستاسو په شان امتونه دي

فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُوْنَ ۞
پريښودې مونږه کمې | په کتاب کښې | دڅه څيز | بيا | ارب خپل ته | ورجمع کړې کيږي
مونږ ددې ټولو په نصيب ليکلو کښې هيڅ کمې نه دې کړې | اوبيا به دا ټول خپل رب ته واپس شي

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ ؕ
اوهغه کسان | چې دروغ ګڼړي | آيتونه زمونږه | کاڼړه دي | اوګونګيان دي | په تيارو کښې پراتهٔ دي |
اوچاچې زمونږ آيتونه دروغ اوګڼړل | هغوئ کاڼړه اوګونګيان او په رنګ رنګ تيرو کښې پراته دي

مَنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ ؕ وَمَنْ يَّشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ
څوک چې غواړې الله | نوګمراه کوې هغه لره | اوڅوک چې غواړې | نو راونوې هغه | په لاره
الله ﷻ چې دچا باره کښې اوغواړي نو هغه ګمراه کوي | اود چا باره کښې چې اوغواړي نو هغه په

مُّسْتَقِيْمٍ ۞
نيغه
سمه لار روان کړي

قوله تعالى: وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰۤى اَنْ يُّنَزِّلَ اٰيَةً

دَ معجزاتو صادريدل دَ الله ﷻ په مرضئ کيږي :- د مشرکانو باره کښې ارشاد کيږي چه هغوی به ونيل چه مونږ څنګه غواړودغه شان يوه نښنه ياخارق عادت خبره د الله ﷻ د طرف نه په تا ولې نه نازليږي. مثلاً په زمکه کښې چينې روانيدل وغيره. نو ارشاد کيږي چه اووايه الله ﷻ خو په دې باندې قادر دې ولې دهغه حکمت دَ تاخير مقتضی دې. څکه چه د هغوی د خوښې مطابق الله ﷻ څه نښنه نازله کړی او

هغوی بیا هم ایمان رانوړی نو عذاب به پخپله په هغوی باندې نازل شی. ترمرګه پورې به هم ورته فرصت ملاؤ نشی لکه چه د مخکینو امتیانو سره او شو. اولکه چه د اهل ثمود مثال ستاسو په وړاندې دې. مونږ خو چه څه غواړو نښه ښکاره کولې شو او چه څه غواړو عذاب هم ورکولې شو.

ځناور جدا امتونه اوډ محشروړخ:- اوبیا اوفرمائیلې شو ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ﴾ څرونکی او دانسې ټولونکې ځناور، الوتونکی مرغئی هم ستاسو په شان قسم قسم دی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه د دې ځناورو ډیر قسمونه دی د کومونوموونه چه مشهور دی. قتاده رحمه الله فرمائی چه "طیر" یو امت دې. پیریان او انسانان هم یو یو امت دې او دا امتونه هم ستاسو په شان د الله ﷻ مخلوق دې.﴿ مَا فَرَّطْنَا ﴾ الخ یعنی د ټولو علم الله ﷻ ته دې. چاته رزق ورکول هغه نه هیروی که هغه د اوچې وی که د لمدې. لکه چه ارشاد دې ﴿ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ﴾ هغه د دوی نوموونه شمیر او مقامات پیژنی، تردې چه د هغوی د حرکتونو ئې هم احاطه کړې ده. اوفرمائی ﴿ وَكَأَيِّن مِّن دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ﴾ ډیرځا لرونکی دی چه د هغوی رزق ستا په ذمه نه دې، دوی ته او تاسو ټولوته هم الله ﷻ رزق ورکوی.

د حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه روایت دې چه د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په زمانه کښې یو کال ملخان رانغله. هغوی تپوس اوکړو خو څه معلومات اونه شو. د هغوی خو ډیر تعلق وو نو په دې وجه ئې عراق او شام وغیره ته خلق اولیږل چه معلومه کړی چه هلته ملخان راغلی. نو د یمن د طرف نه یو سړی څه ملخان راوړل او مخکښې کیخودل. حضرت عمر رضی الله عنه د هغې په کتو باندې درې ځل الله اکبر اوونیل او وئی فرمائیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلی ووچه الله ﷻ په زرګونو مخلوقات پیدا کړی په کوموکښې چه شپږه سوه سمندری دی او څلور سوه د اوچې دی. د ټولو نه مخکې به الله ﷻ دا د ملخانو مخلوق هلاک کوی. بیا به وار په وار د مخلوقاتو د هلاکت دا سلسله داسې قائمه شی لکه د منکې دانې چه ماتیږی ([1]). ﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ یعنی دې ټولو مخلوقاتو له به بیا مرګ راشی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د بهائمو مرګ هم د هغوی حشر کیدل دی. په دې باره کښې یو بل قول دا دې چه دابهائم به هم دقیامت په ورځ راؤچتولې شی. دغه شان اوفرمائیلې شو ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ یعنی بهائم به هم په محشر کښې راځی.

د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه روایت دې حضور اکرم ﷺ دوه چیلئی اولیدې چه یوه بله ئې په ښکرو باندې وهله وئې فرمائیل اې ابوذر! پوهیږې چه دوی ولې جنګ کوی. بیا حضور ﷺ اوفرمائیل الله ﷻ په دوی کښې ظالم پیژنی او په قیامت کښې به د دوی هم فیصله کوی.([2]) حضرت ابوذر رضی الله عنه فرمائی چه حضور ﷺ مونږ ته د الوتونکې مرغئی متعلق هم علم راکړې دې.([3]) حضور ﷺ اوفرمائیل چه دا بغیر ښکرو چیلئی به د قیامت په ورځ د ښکرورې چیلئی نه بدله اخلی([4]) ﴿إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم﴾ باره کښې حضرت ابوذر رضی الله عنه فرمائی چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ بهائم ځناور او ترمرغوپورې راپیدا کړی. هریو به د بل نه خپله بدله واخلی بیا به اوفرمائی تاسو ټول خاورې شئی.

نوکافران به هم هغه وخت دا وائی ﴿يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا﴾ افسوس چه مونږ هم خاورې شوې وې([5]). ﴿وَالَّذِينَ

[1]) ابویعلی فی المسند الکبیر: مجمع الزوائد:۳۲۲/۷،
[2]) احمد ۱۶۲/۵،
[3]) احمد: ۱۷۳/۵ .
[4]) زوائد مسند احمد: ۷۲/۱، مسند البزار:۳۴۴۹.
[5]) حاکم :۳۱۶/۲، وهو حسن.

﴿كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ﴾ يعنى چه كومو خلقو زمونږ آياتونه دروغ ګڼړلي دي هغوى د خپل جهالت كم علم او ناپوهنى په وجه د كڼړو او ګونګيانو په شان دي او په تيارو كښې دي څه ليدې هم نه شي. نو اوس به داسې خلق په صحيح لار څنګه لاړشي. لكه چه الله ﷻ په سورة بقره كښې فرمائي د دوى مثال د هغه سړي په شان دې چه اور بل كړي نو د خواوشا څيزونه ورته ښكاره شي او چه هغه وخت اور مړ شي اوهغه په تياره كښې پاتې شي اوهيڅ اونه ليدې شي. په دې وجه ئې اوفرمائيل ﴿مَنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَّشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾ هغه چه څوك غواړي ګمراه ئې كړي او څوك چه غواړي نو په نيغه لار ئې كړي. هغه په خپل پيداوښ باندې د خپلې مرضئ مطابق متصرف دې.

قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ

اورته اووايه | څه رنګې ښكارى تاسوته | كه | راشي تاسو ته | عذاب دالله

ورته اووايه چې فكراوكړئ كه په تاسو دالله ﷻ عذاب راشي | ....

اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٠﴾

يا راشي تاسو ته | قيامت | آيا بغيردالله نه بل څوك | رابلئ تاسو | كه يئ تاسو | رشتيني

يا په تاسو (ناڅاپه) آخرى وخت راشي | نو آياتاسو به دالله ﷻ نه سوابل چاته آواز كوئ | كه تاسو رښتوني يئ

بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُوْنَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ

بلكه | خاص هم هغه | رابلئ تاسو ابيا لرې كوى | هغه مصيبت | چې تاسو رابلئ | هغې ته | كه

بلكه هغه وخت كښې تاسوصرف يو الله ته آواز كوئى | نو كه الله اوغواړي نو هغه مصيبت به درنه لرې

شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُوْنَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ

اوغواړي | اوهيروئ تاسو | هغه | چې شريك كوئ ئې تاسو | اوپه تحقيق سره | اليږلې دي مونږ (پيغمبران)

كړي اوپه داسې موقع كښې درنه خپل شريكان هيرشي | ....اومونږ ليږلو وو رسولان

اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنٰهُمْ بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ

ډيروقومونوته | وړاندې ستا نه | نو اونيول مونږه هغوئ | په سختوسره | او په تكليفونوسره |

ډيروقومونو ته مخكښې ستانه | بيامونږ هغوئ په سختواو مصيبتونو كښې راګير كړل

لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا

دپاره ددې چې هغوئ | عاجزى اختيار كړي | نوولې نۀ وه | كله چې | راغې هغوئ ته | عذاب زمونږ

دې دپاره چې عاجزى اختيار كړي | نوهركله چې په دوئ باندې زمونږ د طرفنه سختي راغلي

تَضَرَّعُوْا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوْبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ

چې عاجزى ئې كوې وه | ليكن | سخت شو | زړونه دهغوئ | اوښائسته كړو | هغوئ ته |

نودوئ ولې عاجزى اختيار نه كړه | بلكه ددوئ زړونه سخت پاتې شوا .... اودوئ ته

الشَّيْطٰنُ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ۝ فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا

شیطان|هغه عملونه| چی وو هغوئ| چی کوول به ئې |نوهرکله چی هیرکړو هغوئ|هغه کار|چی نصیحت شوې وو هغوئ ته

شیطان ورته د هغوی (بدعلمونه) ښائسته کړل |...................نو هرکله چې دوئ نصیحتونه هیر کړل

بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ؕ حَتّٰۤى اِذَا فَرِحُوْا

په هغې سره|نو پرانستلې مونږ|په هغوئ باندې |دروازې |د هرځیز|تردې پورې|چی کله|خوشحاله شو

نو مونږ پرې د هرقسم خوشحالو دروازې پرانیستې | ....تردې چې دوئ ته مونږ څه ورکړې وو په

بِمَاۤ اُوْتُوْۤا اَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُّبْلِسُوْنَ۝

په هغه څه| چی ورکړې شوی وو هغوئ ته|نو اونیول مونږ هغوئ|ناساپه| نو بیا وو هغوئ | نا امیده دخیر نه

هغې خوشاله شول| نو مونږ ناڅاپه راونیول | او دوئ بالکل حیران پاتې شو

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ؕ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ

نوپرې کړې شو| بیخ | دقوم | دهغه قوم| چی ظلم ئې کړې وو |او تعریف دې | الله لره |

نو دظالم قوم بیخ پرې کړې شو | ....اوټول تعریفونه الله ﷻ لره دی

رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ۝

چی رب دې| دمخلوقاتو |

چې دټول مخلوق پروردګار دې|

قوله تعالي:: قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ

دَ توحیدعقیده او دَ مکې مشرکان:- الله ﷻ په خپل مخلوق کښې د هرقسم تصرف کولو قدرت لری. نه څوك د هغه حکم بدلولې شی او نه څوك د هغه حکمت روستوغورزولې شی. که د هغه نه غوښتنه اوکړې شی او هغه اوغواړی نوقبلوی. فرمائی چه تاسو نه پیژنئی چه ناڅاپی قیامت راشی او یا د الله ﷻ عذاب نوتاسو د هغه نه علاوه بل څوك نه رابلئی ځکه چه پوهیږئی چه دا عذاب د الله ﷻ نه علاوه بل څوك نه شی واپس کولې. که تاسو غیرالله خپل رب جوړولوکښې رښتونی یئی نو ازمیښت اوکړئی اوګورئی بلکه تاسو به هم هغه الله رابلئی. بیا که هغه غواړی نو دغه عذاب به اخواکړی. په داسې وخت کښې تاسو خپل شریکان او بتان ټول هیروئی. په سمندرکښې که چرته په مشکل حال کښې راګیرشئ نود الله ﷻ نه علاوه باقی ټول شریکان هیروئی. تاسو نه وړاندې امتونوته هم مونږ پیغمبران لیږلی وو او چه کله هغوی تکذیب اوکړو نو مونږ د فقر او تنګدستئی په عذاب کښې راګیر کړل او په مرضونو او تکلیفونوکښې مو اخته کړل، دې دپاره چه هغوی هم الله ﷻ ته آواز اوکړی او هم د هغه طرف ته خشوع او خضوع اوکړی. بیا چه مونږ هغوی په عذاب کښې اخته کړو نو هغوی اثر ولې نه اخلی. خبره دا ده چه د هغوی زړونه د کاڼو شوی دی هیڅ اثر پرې نه کیږی. شیطان د هغوی شرکی او د دښمنئی اعمال د هغوی د سترګو په وړاندې ښه جوړکړې پیش کړې وی. نو چه کله هغوی زمونږ تنبیه هم هیره کړی او ایمان شاته اوغورزوی نو مونږ د رزق پوره دروازې په هغوی باندې کولاؤ کړو چه هغوی نورهم په سستیاکښې پریوزی. د الله ﷻ دسیاست نه هم د الله ﷻ پناه او چه کله هغوی ددنیا په

خوشحالو په جاموکښې نه ځائیږي او په خپلو مالونو اولادونو اورزقونو کښې زمونږ نه غافل شي نو ناڅاپي په هغوی باندې عذاب راغې یا مرگ راغې په دې حالت باندې هغوی د هر یو خیر نه ناامیده کیږي.

تنگدستي او خوشحالي یو ازمیښت او موقع ورکول:- حضرت حسن بصري رحمه الله فرمائي چه په چا باندې رزق زیات کړې شو هغه په دې خبره هډو غور نه کوي ځکه چه دا هم د الله ﷻ د طرف نه یو سیاست دې او په چا چه تنگ حالي وی هغه هم غور نه کوی چه د هغه ازمیښت کیږی او مهلت ورکړې شویدې. د کعبې په رب قسم کله چه د گناهگارانو نیول مقصود وی نو په دنیاکښې هغوی خوشحاله ساتلې شی. قتاده رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ ترهغه وخته پورې یو قوم هم نه دې رانیولې ترکومې چه نې په خپل نعمتونوکښې ښه مست کړې نه وی. دهوکه مه خورئی فاسق او گناهگار خلق دهوکه خوری د ﴿اَبْوَابَ كُلِّ شَیْءٍ﴾ نه مرادد دنیامزې اوخوشحالی ده. د ابن عامر نه روایت دې چه نبیکریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله ته څوك اووینی چه د هغه د گناه سره الله ﷻ د دنیاعیش او مزې هغه له ورکړی دی نو یقین اوکړه چه دې د الله ﷻ د روستوالئ وخت تیروی. بیا حضور ﷺ همدغه آیت اولوستلو چه کله هغه مونږ هیرکړی نو هغه له د هرقسم عیش او مزې ورکړو او چه کله هغه په دې مغروره شی او بیا زمونږ موټې کښې راشی نو د هرقسم نه ناامیده شی.(١) حضور اکرم ﷺ به فرمائیل چه کله الله ﷻ یو قوم باقي ساتل غواړی او هغوی له ترقی ورکول غواړی نو هغه له پاك دامنی او میانه روی ورکوی او د کوم قوم نه چه خپله رشته پریکول غواړی نو هغوی له فراخي ورکوی او د خیانت دروازه په هغوی باندې کولاووی او چه کله هغوی مغروره شي نو سمدستي هغوی رانیسی. نو په دې حال کښې هغه ناامیده کینی نود هغه قوم نسیاً منسیاً شی د حمد سزاوار هم د الله ﷻ ذات دې.(٢)

قُلْ	اَرَءَيْتُمْ	اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ	سَمْعَكُمْ
اووایه	آیاوینئ تاسو	که واخلی الله	د اوریدو طاقت ستاسو
ورته اووایه چي تاسوچرې په دې خبره فکر کړې دې چي الله ستاسو غوږونه			

وَاَبْصَارَكُمْ	وَخَتَمَ	عَلٰى قُلُوْبِكُمْ	مَّنْ	اِلٰهٌ	غَيْرُ اللّٰهِ
اودلیدلو طاقت ستاسو	اومهراولگوی	په زړونو ستاسو	نو څوك دي	(بل) خدائي	بي د الله نه
اوسترگې واخلی او په زړونو درته مهر اولگوی نود الله ﷻ نه سوا بل څوك شته چي					

يَاْتِيْكُمْ	بِهٖ	اُنْظُرْ	كَيْفَ	نُصَرِّفُ	الْاٰيٰتِ
چي واپس درکړي تاسو ته	دغه قوتونه	اوگوره	څنگه	باربار پیش کوو مونږه	نښې
دا څیزونه تاسو ته واپس راولی .... اوگوره مونږ دوئ ته خپلې نښې په کومه کومه طریقه ښایو					

ثُمَّ	هُمْ	يَصْدِفُوْنَ	قُلْ	اَرَءَيْتَكُمْ	اِنْ	اَتٰىكُمْ
بیا	دوئ	ډډه کوی	اووایه	څنگه ښکاری تاسو ته	که	راشي تاسو ته
خوبیاهم دوئ دهغې نه ډډه کوی | ورته اووایه چي تاسو چرته فکر کړي دي که په تاسو باندې						

(١) احمد: ٤/١٤٥.
(٢) مسند الفردوس ١/٩٧ ابن ابي حاتم.

عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ۝

عذاب دالله | ناساپا | یا ښکاره | نهٔ هلاکیږی | مگر | قوم | ظالمان

دالله ﷻ دطرفنه ناڅاپه یاپه ښکاره عذاب راشی | نوآیادظالمانونه سوانورڅوک به په کښې هلاکیږی؟

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ فَمَنْ اٰمَنَ

اونهٔ دی لیږلی مونږ | پیغمبران | مگر | زیری ورکونکی | اویرونکی | نو چاچی | ایمان راوړو

اومونږ خورسولان په دې غرض لیږلی | چې نیکانو ته زیری ورکړی | او بدان اوویروی | نوڅوک دهغوئ خبره اومنی

وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ۝

اواصلاح ئې اوکړه دعملانو | نشته یره | په هغوئ باندې | اونهٔ به هغوئ | غمژن شی |

او خپله اصلاح اوکړی | ....نو په هغوئ به نه ویره وی | ....او نه به غمژن شی..........

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا

اوهغه کسان | چې دروغ ئې اوګڼړل | آیتونه زمونږه | رسیږی به هغوئ ته | عذاب | په سبب دهغې

اوڅوک چې زمونږ آیتونوته دروغ وائی | ....نوهغوئ ته د هغوی د بدو عملونو په وجه

كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ۝

چې وو هغوئ | چې نافرمانی به ئې کوله |

عذاب رسیږی | ....

قوله تعالي: قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ مَّنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِهٖ

معاندینوته دَ حق وعظ:- رسول الله ﷺ ته ارشاد فرمائی چه دې مکذبینو معاندینوته اووایه چه څه پته درته شته چه الله ﷻ ستاسو اوریدل او لیدل بندکړی کوم چه ئې تاسو له درکړی دی لکه چه فرمائی ﴿ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ﴾ اوداهم احتمال دې چه د اوریدو او لیدو سره هغوی د شریعت د انتفاع نه محرومه کړی اود حق خبرې نه د فائدې اخستونه هغوی رانده او کانړه شی او هم دغه مطلب وو ﴿ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ ﴾ لکه چه فرمائی ﴿ اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ ﴾ او ونې فرمائیل ﴿ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَحُوْلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ ﴾یعنی که هغه ستاسو په زړونو باندې هم مهر اولګوی نو د الله ﷻ نه بغیر څوك دی چه دغه مهر مات کړی. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه لږ شان غور اوکړئی چه مونږ خپلې خبرې څنګه په وضاحت سره بیانوو چه د دې خبرې پوره دلیل وی چه د الله ﷻ نه علاوه بل څوك رب نشته اود الله ﷻ نه بغیر چه څومره معبودان دی ټول باطل دی. د دې واضحه څیز نه پس هم هغوی د حق د تابعدارئی نه خلق منع کوی او پخپله هم منع کیږی. څه پوهیږئی که د الله ﷻ عذاب تاسو راګیرکړی چه د هغې تاسو ته څه ګمان هم نه وی چه په کتلو کتلوکښې مخامخ راشی نو آیا د دې ګمراه قوم نه علاوه به بل څوك هلاك شی. ځکه چه دا خلق الله ﷻ سره د شرك په سبب د هغه په ګرفت کښې دی خو هغه خلق به خلاصې بیامومی چه صرف د الله ﷻ عبادت کوی په هغوی باندې نه ویره شته او نه غم. لکه چه فرمائی ﴿ اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ ﴾ کوموخلقو چه ایمان راوړو اوخپل ایمان ئې په شرك سره خراب نه کړو د هغوی د پاره امن او آمان دې او هغوی لارر موندونکی دی. بیا ارشاد فرمائی چه مونږ خو پیغمبران د جنت

د زیری اود دوزخ نه د ویرې د پاره لیږو. هغوی نیکانو مؤمنانو بندیګانو ته زیرې ورکوی نو کفر او ګناه کونکو ته خبردارې هم ورکوی. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه څوك د زړه نه ایمان راوړی او د نبی په تابعدارئی کښې نیك عمل اوکړی نو په هغوی باندې د راتلونکی وخت هیڅ ویره نشته اود تیرشوی وخت په نسبت هیڅ ارمان او غم نشته ځکه چه د هغوی د وړاندینو الله ﷻ مالك دې. بیا فرمائی چه کومو خلقو زمونږ آیاتونه دروغ ګنړلی هغوی به د خپل کفر او فسق په وجه عذاب سره مخ کیږی. ځکه چه هغوی د الله ﷻ د اوامرو نه آزاد جوړشوی دی اود هغه مناهی او د محارم کونکی شوی دی اود هغه حدود ئې مات کړی دی.

>

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِىْ

| اووایه | نهٔ وایم زهٔ | تاسو ته | چې ماسره دی

ائې پیغمبره) ورته اووایه چې تاسو ته زه دا نه وایم چې ماسره

خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّىْ

خزانې د الله | اونهٔ دا وایم |چې پوهیږم زهٔ |په غیبو | اونهٔ دا وایم زهٔ| تاسوته | چې زهٔ

دالله ﷻ خزانې دی | اونه (درته دا وایم چه) زه په غیبو باندې پوهیږم| اونه درته دا وایم چې زه

مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَىَّ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى

فرشته یم| نهٔ کوم تابعداری زهٔ | مګر | دهغې چې وحی کیږی| ماته | اووایه| آیا برابریدې شی

فرشته یم | زه صرف د هغې وحې تابعداری کومه چې ماته کولې شی|.........ته ورته اووایه چې آیا

الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۗ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ۝ ع وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِيْنَ

ړوند | اوبینا |نو تاسو فکر نهٔ کوئ ! | اوویروه | په دې وحی سره| هغه کسان

ړونداوبینا دواړه برابرکیدې شی| نوتاسو دومره فکر هم نه کوئ| ته په دې (وحی) سره هغه کسان

يَخَافُوْنَ اَنْ يُّحْشَرُوْٓا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ

چې یریږی | چې جمع به کړې شی | رب خپل ته | په داسې حال کښې چې نهٔ به وی | دپاره دهغوئ

اوویروه چې دهغوئ په زړونو کښې دا ویره وی | چې الله ﷻ ته به داسې حال کښې پیش کیږی

مِّنْ دُوْنِهٖ وَلِىٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ۝ وَلَا

ماسوادهغه نه | څوك دوست | اونهٔ څوك شفاعت کونکې | شاید چې هغوئ | اویریږی دالله نه| اومهٔ

چه دهغه نه بغیر بهٔ ئې څوک دوست نه وی | اونه به ئې څوک سفارشی وی | نودوئ ته پکارده چې متقیان شی

تَطْرُدِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِىِّ يُرِيْدُوْنَ

شړه تهٔ | هغه کسان | چې رابلی| رب خپل |په وخت د صبا کښې | اوپه وخت د بیګاه کښې | غواړی

اوهغه کسان دخان نه لرې مه شړه چې صبا بیګاه الله ﷻ لره یادوی |............اوداغواړی

وَجۡهَهٗ مَا عَلَيۡكَ مِنۡ حِسَابِهِمۡ مِّنۡ شَيۡءٍ وَّمَا مِنۡ حِسَابِكَ

رضا دهغه| نشته په تاباندې| دحساب دهغوئ نه| هیڅ څیز |اونشته| دحساب ستا نه|

چې الله ﷻ راضي کړي | په تاباندې دهغوئ دحساب هیڅ بوج نشته |.......... او ستا د حساب

عَلَيۡهِمۡ مِّنۡ شَيۡءٍ فَتَطۡرُدَهُمۡ فَتَكُوۡنَ مِنَ الظّٰلِمِيۡنَ

په هغوئ باندې| هیڅ څیز | نوکه تا اوشړل هغوئ| نو شې به ته | دظالمانو نه |

په هغوئ څه بوج نشته |..............نوکه هغوئ دخان نه اوشړې نو زیاتي کونکو کښې به شمیر شې

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعۡضَهُمۡ بِبَعۡضٍ لِّيَقُوۡلُوۡۤا

اودغه شان |په امتحان کښې اچولي دي مونږه|بعضې دهغوئ نه|په بعضو نوروسره|دپاره ددې چې اووائي هغوئ

اوداشان مونږ دوئ دیوبل په ذریعه په امتحان کښې اچولي دي| چې دوئ دا وینا اوکړي

اَهٰۤؤُلَاۤءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيۡهِمۡ مِّنۡۢ بَيۡنِنَا ؕ اَلَيۡسَ اللّٰهُ

آیا داهغه خلق دي|چې احسان کړې دې الله| په هغوئ باندې | په منځ زمونږ کښې| آیا نۀ دې الله

چې آیاهغه داخلق دي چې الله ﷻ په مونږ کښې په دوی باندې مهربانه کړي دي |.......... آیا الله ﷻ

بِاَعۡلَمَ بِالشّٰكِرِيۡنَ وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِيۡنَ يُؤۡمِنُوۡنَ

ښه پوهه| په شکرکونکو باندې| اوکله چې| راشي تاته |هغه کسان | چې ایمان راوړي |

شکرګزاربندګان ښه نه پیژني | اوهرکله چې تاته هغه کسان راشي چې زمونږ په آیتونو ایمان راوړي

بِاٰيٰتِنَا فَقُلۡ سَلٰمٌ عَلَيۡكُمۡ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلٰى نَفۡسِهِ

په آیتونوزمونږه|نواووایه| سلامتیاده| په تاسو | لیکلې دې |رب ستاسوا | په خان خپل باندې

..........نو ته ورته وایه سلامت اوسئ| ستاسو رب په خپل خان باندې رحمت لازم کړې دې

الرَّحۡمَةَ ۙ اَنَّهٗ مَنۡ عَمِلَ مِنۡكُمۡ سُوۡٓءًۢا بِجَهَالَةٍ

رحمت | بیشکه شان دادې|چاچې کړې وی | ستاسو نه |څه بد عمل | په ناپوهتیا سره |

تاسو کښې چې څوک په ناپوهئ سره څه ګناه اوکړي |...................................

ثُمَّ تَابَ مِنۡۢ بَعۡدِهٖ وَاَصۡلَحَ فَاَنَّهٗ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ

بیا |توبه اوباسي | روستو دهغې نه |اونیك کړي عمل خپل | نوبیشکه چې هغه| بخښونکې مهربان دې

بیاروستوتوبه اوباسي|..........اوخپله اصلاح اوکړي | نو بیشکه الله ﷻ بخښونکې ارمهربان دې

قوله تعالٰی: قُلۡ لَّاۤ اَقُوۡلُ لَـكُمۡ عِنۡدِىۡ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَاۤ اَعۡلَمُ الۡغَيۡبَ وَلَاۤ اَقُوۡلُ لَـكُمۡ اِنِّىۡ مَلَكٌ

دَ غیبو او دَ خزانو مالک څوک دې :- الله ﷻ فرمائي چه اې رسول ﷺ ته دوی ته اووایه چه زه د دې دعوی کله کوم چه ماسره د الله ﷻ خزانې خښې دی او نه زما د دې دعوی ده چه زه د غیبو خبرې پیژنم. د غیبوعلم خو صرف الله ﷻ ته دې. ماته په دې کښې صرف دومره معلوم دی څومره چه الله ﷻ راته

خودلي دي او نه زه يوه فرښته يم زه خو يو بشر يم. صرف دومره ده چه زما طرف ته د الله ﷻ وحي راځي ماته هغه د دې عزت رابښلې دې او احسان ئې کړيدې. په دې وجه زه د وحي نه علاوه د بل څيز تابعداري نه کوم اود وحي د حدودو نه يوه لويشت هم بهر نه اوځم. او ورته اووايه چه بينا او نابينا دواړه برابريدې شي يعني د حق منونکي او د دې نه ګمراه خلق دواړه يو شان کيدې شي؟ آيا تاسو په دې غور نه کوئ. لکه چه اوفرمائيلې شو، آيا هغه سړې چه په دې پوهيږي څه چه ستا طرف ته ستا د رب نه نازل شوی حق دی، په مثال د نابينا سړی کيدې شي؟

قوله تعالى:: وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

بيا ارشاد کيږي اې محمد ﷺ! د دې قرآن پاك په ذريعه ته هغه خلق اوويروه چاته چه د دې خبرې انديښنه ده چه الله ﷻ ته به وړاندې کيږو. د دې خبرې ويره چه د الله ﷻ نه بغير بل څوك ولي شته او نه به څوك د شفيع کار ورکړي. هغه خلق چه د الله ﷻ نه ويريږي اود حساب د ورځې انديښنه لري. چاته چه دا ويره وي چه د الله ﷻ په وړاندې به اودريدل وي. په هغه ورځ د هغه د پاره نه څوك ولي شته او نه څوك شفيع چه شفاعت اوکړي او هغه د عذاب نه بچ کړي. دوی د هغه ورځې نه اوويره وه په کومه ورځ چه به د الله ﷻ نه بغير د چاحکومت نه وي. کيدې شي چه هغوی د الله ﷻ نه اوويريږي او په دې دنيا کښې داسې عملونه اوکړي چه هغوی ته د قيامت په ورځ د عذاب نه خلاصې ورکړي اوکه ثواب ورته ملاؤشي نو چه دوچنده ملاؤشي.

دَ صحابه کرامو ﷺ حفاظت دَ عرش والا پخپله کوی:- ارشاد دې چه کوم خلق سحر مابنام د الله ﷻذکرمخلصانه توګه باندې کوی نو داسې خلق د ځان نه مه اخوا کوه بلکه خپل خاص دوستان ئې ګرځوه. لکه چه اوفرمائيلې شو﴿ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ ﴾ هغه خلق سحر مابنام د خپل رب عبادت کوی او د شپې ورځې مونځونه کوی لکه چه فرمائي﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ﴾ او ارشاد کيږي چه دا خلق دا عمل مخلصانه او د الله ﷻ د پاره ئې کوی. اوارشاد دې چه نه به د هغوی حساب ستانه اخستې شی او نه به ستا حساب د هغوی نه اخستې شی. لکه څنګه چه د نوح ﷺ قول د هغه خلقو په جواب کښې چاچه وئيلې وو ښه مونږ په تا باندې ايمان راوړو ستا منونکې خو ټول د کمې درجې خلق دی، نو نوح ﷺ فرمائيلې وو چه ماته خو علم نشته چه هغوی څه کوی که تاسو ته څه پته وی نو ټيك ده اود هغوی خبره باندې الله ﷻ خبر دې او هم هغه د هغوی حساب کونکې دې. اې نبي ﷺ! که چرې ته دوی د خپل ځان نه اخوا کړې نو د ظالمانونه به ګنړلې شې.

د حضرت ابن مسعود ﷺ نه روايت دې چه د قريشو يوه ډله د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. هلته حضرت خباب ﷺ، حضرت صهيب ﷺ، حضرت بلال ﷺ او حضرت عمار ﷺ ناست وو نو هغه عزت دارو خلقو اووئيل اې محمد ﷺ! ستا د قوم د پاره دا خلق خوښ دی. هم دا هغه خلق دی چه تامونږ پريخودو او الله ﷻ په دوی باندې احسان اوکړو؟ اوس مونږ د دوی په ډله کښې څنګه شامل شو او ستا تابعداري څنګه کولې شو. ته دوی د خپل ځان نه اخوا کړه نو بيا به مونږ ستا تابعداري اوکړو نو دا آيت نازل شوې وو[1]. په دې موقع الله ﷻ اوفرمائيل چه دغه شان مونږ بعضو لره د بعضو په ذريعه په فتنه او ازمينښت کښې واچول. د حضور ﷺ په اطرافوکښې هغه خلقو مؤمنان ضعيفان ليدلو سره د دوی سپکاوې کړې وو. حضور ﷺ ته ئې ځان له وئيلې ووچه مونږ ستا په مجلس کښې شريکيدل غواړو، دا باندچيان عرب په خپل ځان باندې زمونږ د غوره والي نه خبر دی. تاله د عربو خلق راځي مونږ ته شرم راځي چه هغه خلق مونږ د دې کمې درجې والا خلقو سره ووينی. کله چه مونږ تاسو له

[1]) احمد :۱/۴۲۰.

راشو نو تاسو دا خلق د خپل ځان نه پاځوئی او چه کله مونږ تاسو ته لاړشو نو ستاسو خوښه ده چه بیا نې ځان سره کینوئې. حضور ﷺ وئیل ښه ده نو دې خلقو وئیل چه په دې معاهده باندې یو دستاویز اولیکئی. حضور ﷺ کاغذ راوغوښتو او حضرت علی رضی الله عنه ئې د لیکلو د پاره راوبللو دا ضعیفان مؤمنان په کوټ کښې ناست وو او دا آیت نازل شو چه دوی د خپل ځان نه مه اخوا کوه دوی الله ﷻ یادوی. نو نبی کریم ﷺ هغه کاغذ د حضرت علی رضی الله عنه نه واخستو او لرې ئې اوغورزولو او هغه خلق ئې ځان سره رانزدې کړل.(^۱) دا حدیث غریب دې ځکه چه دا آیت مکی دې او اقرع بن حابس رضی الله عنه او حضرت عیینه رضی الله عنه د هجرت نه پس ایمان راوړلې دې.

حضرت سعد رضی الله عنه وائی چه دا آیت د نبی کریم ﷺ د شپږو صحابه کرامو بازه کښې نازل شویدې په کوموکښې چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه هم دې. مونږ به نبی کریم ﷺ ته د رسیدلو د پاره د یو بل نه وړاندې کیدو. هغوی ﷺ به مونږ ځان سره نزدې کینولو نو قریشو به وئیل چه مونږ پریږدې او دوی ځان سره نزدې کینوې. ارشاد دې چه مونږ ازمیښت کړی دی چه څوك په دوی کښې څنګه دی. د دې ازمیښت نتیجه دا وه چه د قریشو کافرانو به وئیل چه آیا همدغه خلق دی چه په مونږ باندې د احسان کولو په ځای الله ﷻ هم په دوی احسان کړیدې. (^۲)خبره دا وه چه د تبلیغ د شروع په زمانه کښې زیات خلق هغه ښځې سړی او غلامان وو چه کمزورې او د کمې درجې خلق وو په امیرانو اوسردارانو کښې ډیرو کموخلقو ایمان راوړې وو. لکه چه د نوح ﷺ قوم نوح ﷺ ته وئیلی وو چه مونږ خو وینو چه ستا تابعداری کمزوری او د کمې درجې خلق کوی یو ممتاز او مخوریز سړی نه کوی. او دغه شان هرقل د روم د ملك د ابوسفیان نه تپوس کړې وو چه د قوم مالداران خلق د هغه منونکی دی که غریب خلق؟ نو ابوسفیان وئیلې وو چه زیات منونکی ضعیفان او کمزوری خلق دی نو هرقل وئیلې وو چه د رسولانو منونکی او هم داسې خلق وی.(^۳) مطلب دا چه د مکې مشرکانو به په هغه کمزورو خلقو پورې ټوقې کولې او چه وس به ئې کیدو نو تکلیفونه به ئې وررسول. آخر الله ﷻ د دغه خلقو ولې د خیر طرف ته لار خودنه اوکړه. د کومې خبرې طرف ته چه دغه خلقو وړاندیوالې کړیدې نو که هغه د خیر ده نو الله ﷻ مونږ ولې پریخودو. اووئیل به ئې که د دې په منلوکښې خیر وو نو دوی به زمونږ نه وړاندې کیدل نه. لکه چه الله ﷻ اوفرمائیل چه کله په دوی باندې زمونږ واضحه آیاتونه تلاوت کیږی نو دا کافران مؤمنانوته وائی چه اوښائې په دواړو کښې ښه څوك دی او شریف د عزت خاوندان او دولتمند څوك دی؟ د دې په جواب کښې الله ﷻ فرمائی چه مونږ د دې نه وړاندې څومره داسې قومونه هلاك کړل چه د اوچتې درجې عزت والا شان او شوکت والا وو. او چه کومو خلقو دا وئیلی چه الله ﷻ دوی له په مونږ باندې ولې ترجیح ورکړه؟ نو د دې په جواب کښې فرمائی چه آیا الله ﷻ ربښتونی شکرګذار نیك زړه او د ښه کردار خلق نه پیژنی؟ الله ﷻ هم هغه خلقو ته توفیق ورکوی ځکه چه الله ﷻ نیکانو خلقو سره وی. په صحیح حدیث کښې دی چه الله ﷻ ستاسو صورتونو او رنګونوته نه ګوری بلکه ستاسو زړونو او ستاسو عملونوته ګوری.(^۴)

د حضرت عکرمه رحمه الله نه د دې آیت باره کښې روایت دې چه عبرت ورکړه هغه خلقو ته چاته چه د الله

---

^۱) الطبری : ۳۷٦/۱۱، .

^۲) حاکم :۳۱۹/۳، وابن حبان : ٦۵۳۹، وهوحدیث حسن ، ددې اصل صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة باب فی فضل سعید بن ابی وقاص رضی الله عنه: ۲۴۱۳ کښې موجود دې.

^۳) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف بدء الوحی الی رسول الله ﷺ :۷ صحیح مسلم: ۱۷۷۳.

^۴) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تحریم ظلم المسلم وخذله واحتقاره ودمه وعرضه وماله : ۲۵٦٤، احمد:۴۳۹/۲ ابن حبان: ۳۹٤.

ﷻ په وړاندې د راتلو اندیښنه وه چه د بني عبدمناف یوڅوشرفاء د کافرانو ابوطالب له راغله او ورته ئې اووئیل چه افسوس ستا وراره محمد ﷺ زمونږ غلامان او نوکران د خپل ځان نه اخوا کړې وې ځکه چه هغوی زمونږ غلامان او خادمان دی او دا خبره په مونږه ډیره سخته تیریږی. په داسې صورت کښې به مونږ د محمد ﷺ تابعداری اوکړو او د هغوی منل او تصدیق به اوکړو. ابوطالب حضور اکرم ﷺ له راغلو اود دې ذکر ئې اوکړو نو حضرت عمر بن الخطاب ﷺ اوفرمائیل ښه ده داسې هم اوکړنې معلومه به شی چه د دوی څه اراده ده او د دې نه پس به هغوی څه کوی. نو دا آیت نازل شو او تردې اوفرمائیلې شو چه ولې الله ﷻ شکر کونکی بندیګان نه پیژنی. د شکر ګذاره خلقو نه حضرت بلال ﷺ، عماربن یاسر ﷺ، سالم مولی ابی حذیفه ﷺ، د صبیح اسید آزادکړې شوې، ابن مسعود ﷺ، مقداد بن عمرو ﷺ، مسعود بن القاری ﷺ، واقدبن عبدالله حنظلی ﷺ، عمرو بن عبدعمرو ﷺ، ذوالشمالین ﷺ، مرثدبن ابی مرثد ﷺ او ابومرثد الغنوی ﷺ چه د حمزه بن عبدالمطلب حلیف وو او دا آیت د قریشو د کافرانو د سردارانو اود هغوی د حلیفانوباره کښې نازل شوې وو. کله چه دا آیت نازل شو نو حضرت عمر ﷺ پاڅیدو نبی اکرم ﷺ له راغلو اود خپلې غلطې مشورې معذرت ئې اوکړو. د الله ﷻ ارشاد اوشو چه کله زمونږ په آیانونوباندې ایمان راوړونکی ستا خواله راشی نو هغوی ته اووایه چه په تاسو دې سلامتی وی. یعنی هغوی ته سلام اوکړه او د هغوی عزت زیات کړه او د الله ﷻ د فراخه رحمت زیرې ورکړه. اوهم په دې وجه فرمائیلی شوی دی چه الله ﷻ پخپل نفس کریمه باندې رحمت واجب ګرځولې دې. اوچه څوك تاسونه په ناپوهۍ کښې څه ګناه اوکړی اوبیادهغې نه پس توبه اوکړی اود همیشه دپاره دهغه ګناه نه منع شی اواراده اوکړی چه بیابه داسې نه کوی نو الله ﷻ غفور او رحیم دې.

د الله ﷻ د رحمت شان: - د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی چه کله الله ﷻ په مخلوق باندې خپل تقدیر قائم کړو نو چه په عرش باندې د هغه کتاب لوح محفوظ دې په هغې کښې اولیکل زما رحمت به زما په غضب باندې غالب وی.(١) حضور ﷺ اوفرمائیل چه کله د مخلوق باره کښې الله ﷻ د حکم نافذ کولو نه فارغ شی نو د عرش د تخت نه به کتاب راؤباسی په کوم کښې چه به لیکلی وی زه ارحم الرحمین یم. بیا به یو موټې دوه مخلوق د دوزخ نه رابهر کړی چا چه به څه د خیر کار نه وی کړې اود هغوی د سترګو په مینځ په تندی به لیکلی وی عتقاءالله یعنی دا د الله ﷻ آزاد کړې شوی دی. حضرت سلمان ﷺ د الله ﷻ د قول ﴿ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ﴾ باره کښې وئیلی دی چه مونږ په تورات کښې لیکلې لیدلی دی چه الله ﷻ زمکه او آسمان پیدا کړل او خپل سل رحمتونه ئې پیدا کړل او دا ئې د مخلوق د پیدا کولو نه اول پیدا کړل. بیا ئې مخلوق پیدا کړو اود دې رحمتونونه ئې یو رحمت د مخلوق په مینځ کښې تقسیم کړو او خپل ځان سره ئې یوکم سل رحمتونه کیخودل. هم د دې یورحمت په وجه خلق په خپل مینځ کښې رحمت او مینه کوی مهربانی او کرم کوی او تګ راتګ ساتی. اوښې او غوا او چیلئی هم د دې رحمت نه برخه اخستې ده او د خپلو بچو سره مینه کوی او په سمندرکښې دوه ماران یو بل سره یو ځائ اوسیږی. د قیامت په ورځ به الله ﷻ دا ټول رحمتونه او خپل ځان سره ساتلی شوی رحمتونه ټول په ګناهګارانو بندیګانو خرچ کوی. په دې مضمون کښې ډیر احادیث راغلی دی. د حضرت معاذ بن جبل ﷺ نه روایت دې چه آیا تاسو ته معلومه ده چه په بندیګانو د الله ﷻ څه حق دې؟ حق دا دې چه هم د هغه عبادت اوکړی او څوك د هغه شریك جوړ نه کړی. بیائې تپوس اوکړو چه د بندیګانو په الله ﷻ باندې څه حق دې؟ بیا ئې وئیل دا حق دې

(١) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (ویحذرکم الله نفسه) :٧٤٠٤، صحیح مسلم: ٢٧٥١، احمد:٢/٣١٣.

چه الله ﷻ هغوی معاف کړي او په عذاب کښې راګیر نه کړي.[1]

وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ

| اوهم دارنګې | مونږ په تفصیل سره بیانوؤ | آیتونه | اودپاره ددې چې ښکاره شي |

| اومونږ دغه شان مونږ په تفصیل سره تنبې ښایو | اود دې دپاره چې (د نیکانو خلقو نه)

سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ ۝ قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ

لاره | دمجرمانو (دتابعدارونه) | اووایه | چې بیشکه زهٔ | منع کړې شوې یم | چې بندګي اوکړم |

دمجرمانو لار بالکل ښکاره شي | ته ورته اووایه چې بیشکه زه د هغه بتانو د عبادت نه منع کړې شوې یم

الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قُلْ لَّآ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ ۙ

دهغوی | چې تاسو ئې رابلئ | ماسوادالله نه | اووایه | چې نهٔ کوم زهٔ تابعداري | د خواهشاتو ستاسو |

چې تاسوئې د الله نه سوا رابلئ | ....ورته اووایه چې زه ستاسو د خواهشاتوتابعداري نه کوم

قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ ۝

یقینا بې لارې به شم زهٔ | په دغه وخت کښې | اونهٔ به شم زهٔ | دنیغې لارې موندونکونه |

که داسې مې اوکړل نوګمراه به شم | ....او په سمه لار به پاتې نشم

اِنِّيْ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ ؕ

چې بیشکه زهٔ | په ښکاره دلیل یم | دطرف درب خپل نه | اودروغ ګنړلې دې تاسو | هغه دلیل

چې بیشکه زه دالله ﷻ دطرفنه په ښکاره دلیل باندې ولاړ یم | او تاسو هغې ته دروغ وایئ

مَا عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ ؕ اِنِ الْحُكْمُ

نشته په اختیار زما کښې | هغه | چې تاسو تلوار کوئ | هغې ته | نهٔ دې اختیار دفیصلې

اوس دهغې (عذاب) اختیار زما په لاس کښې نه دې | چې دکوم راتلو ته تاسو تلوار کوئ | فیصله صرف

اِلَّا لِلّٰهِ ؕ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفٰصِلِيْنَ ۝ قُلْ لَّوْ اَنَّ

مګرالله لره دې | هغه بیانوی | حق | اوهغه | بهترین فیصله کونکې دې | اووایه | که چرې | بیشکه

دالله ﷻ په لاس کښې ده | هغه حق خبرې بیانوی | او بهترین فیصله کونکې دې | ورته اووایه که چرې

عِنْدِيْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْنِيْ

وې په اختیار زما کښې | هغه څیز | چې تاسو تلوارکوئ | هغې ته | خامخا به شوې وه | فیصله په مینځ زما

هغه عذاب زماپه لاس کښې وې | چې د کوم راتلو ته تاسو تلوار کوئ | نوزما او ستاسو مینځ کښې به

[1] صحیح بخاری کتاب التوحید باب ماجاء فی دعاء النبی ﷺ امته الی توحیدالله تبارک وتعالی :۷۳۷۳، صحیح مسلم: ۳۰، ترمذی : ۲۶۴۳، ابن ماجه: ۴۲۹۶.

وَبَيْنَكُمْ ۗ	وَاللّٰهُ	اَعْلَمُ	بِالظّٰلِمِيْنَ ۝	وَعِنْدَهٗ	مَفَاتِحُ الْغَيْبِ
په منځ ستاسو کښې	او الله	زیات عالم دې	په ظالمانو باندې	او د هغه سره دی	کنجیانې د غیبو
فیصله شوې وه | او الله ﷻ ته ظالمان ډیر ښه معلوم دی | .... او د غیبو کنجیانې خو هغه سره دی					

لَا يَعْلَمُهَآ	اِلَّا هُوَ ۗ	وَيَعْلَمُ	مَا	فِي الْبَرِّ	وَالْبَحْرِ ۗ
نۀ دی معلومې هغه	مګر هغه ته	او پوهیږی هغه	په هغه څه	چې په وچه کښې	او په دریاب کښې دی
دهغه نه بغیر بل چاته نه دی معلومې | او د اوچې او لوندې څیزونه ورته ښه معلوم دی |					

وَمَا تَسْقُطُ	مِنْ وَّرَقَةٍ	اِلَّا	يَعْلَمُهَا	وَلَا حَبَّةٍ	فِيْ ظُلُمٰتِ	الْاَرْضِ
او نۀ راغورزیږی	هیڅ یوه پاڼه	مګر	هغه عالم وی په هغې	او نشته یوه دانه	په تیارو کښې	د زمکې
اودونې چې یوه پاڼه هم راپریوځی | نو ددې علم هغه ذات سره وی | او د زمکې په تیرو کښې داسې دانه نشته						

وَلَا رَطْبٍ	وَّلَا يَابِسٍ	اِلَّا	فِيْ كِتٰبٍ	مُّبِيْنٍ ۝
او نشته لوند څیز	او نه وچ څیز	مګر | لیك دی په کتاب کښې		چې روښانه دې
که لونده وی او که اوچه وی هرڅه دهغه په پرانیسی کتاب کښې لیکلی شوی دی |				

قوله تعالى: وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ ۝

عذاب هم د الله ﷻ په خوښې سره نازلیږی: ارشاد دې چه څنګه وراندې موثر په دلیلونو او ثبوتونو د رشداوهدایت وغیره طریقه واضحه کړه دغه شان هغه آیاتو نه دکومو مخاطب چه محتاج دی په وضاحت سره بیانوی او ددې د پاره چه د مجرمانو لار کولاؤ مخې ته راشی. اې نبی ﷺ! او وایه چه کومه وحی الله ﷻ زما طرف ته رالیږلې ده هم په هغې باندې بصیرت لرونکې قائم یم او تاسو خو حق دروغ ګڼړلې.تاسو چه کوم عذاب د پاره تندی کوئی هغه زما د لاس خبره نه ده. حکم خو صرف د الله ﷻ چلیږی که هغه زر په تاسو عذاب راوستل اوغواړی نو زر به راشي او که هغه مهلت کول غواړی نو د خپل عظیم حکمت په وجه به تاسو ته مهلت درکړی اوهغه ته اختیار دې. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه هغه حق طریقه اختیاروی او هغه د حکمونو او قضا فیصله کولوکښې او د بندیګانویه مینځ کښې حکم نافذ کولوکښې په حقه دې. ته ورته اووایه که زرعذاب راوستل زما په اختیارکښې وې نو چه تاسو د کوم عذاب حقدار ئې هغه به ما په تاسو ډیر زر نازلولو او الله ﷻ خو د ظلم کونکونه ډیر ښه خبر دې. که چرې دا اوونیلې شی چه په دې آیت کښې او هغه حدیث کوم چه په بخاری او مسلم شریف نه ثابت دې په خپل مینځ کښې جمع او یو ځائ کړې دې. یعنی هغه حدیث کوم چه د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه ما د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه یا رسول الله ﷺ د احد د ورځې نه به هم په تاسو سخته ورځ تیره شوې وی نو هغوی ﷺ اوفرمائیل اې عائشه ستاسو د دې نه سخت تکلیف چه ماته راؤرسیدو هغه په یوم عقبه باندې رسیدلې دې کله چه ما ابن عبدیالیل باندې خپل ځان پیش کړو نو هغه زما دعوت منظور نه کړو. زه ډیر په خفګان روان شوم. مقام قرن ثعالب ته په رسیدو باندې زما حواس ټیك شو او ما سر اوچت کړو نو اومې کتل چه یوه اوریځ په ما باندې خوره ده او په هغې کښې حضرت جبرائیل ﷺ ښکاریدو او ماته وائی اې محمد ﷺ! ستا قوم چه تاته څه اووئیل الله ﷻ واوریدل. د غرونو ملائکه الله ﷻ تاسو ته رالیږلې دې د پاره چه ته څه غواړې نو دې ته حکم کوه. د غرونو ملائکې هم آواز اوکړو او سلام ئې عرض کړو چه الله ﷻ زه تاسو له د دې د پاره رالیږلې یم چه

ته حکم اوکړه نو دا دواړه غرونه به ستا په قوم باندې راوغورزوم. نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه زه اميدلرم چه الله ﷻ به د دې کافرانو د نسل نه داسې خلق هم راپيدا کړي چه مؤمنان به وي او هيڅ څيز به الله ﷻ سره شريك نه ګرځوي. (١) دا د مسلم شريف الفاظ دي چه فرښتې خپل عذاب وړاندې کړو نو حضور ﷺ دوی ته د مهلت ورکولو د پاره اوفرمائيل او په عذاب کښې تاخير کولو خواهش اوکړو. د دې د پاره چه د هغوی د نسل نه مؤمنان پيدا شي.نو اوس دا شك پيدا کيږي چه په دې حديث او د الله ﷻ په دې پورتنی قول کښې به تطابق څنګه پيدا کيږي. په مخکينی قول کښې دي چه کوم عذاب تاسو غواړې که زما په دې باندې قدرت وې نو زمونږ او ستاسو فيصله به هم په هغه وخت شوې وه او ما به هم هغه وخت په تاسو عذاب نازلولو او دلته د طاقت سره حضور ﷺ عذاب نه نازلوی.

دا شك داسې لرې کيدې شي چه آيت مبارك دلالت کوي په دې خبره باندې چه کوم عذاب هغوی طلب کوي نو په طلب کولوباندې عذاب واقع کيږي او په حديث کښې دا ذکرنه دي چه حضور ﷺ عذاب طلب کړې وو بلکه فرښتې د خپل طرف نه د عذاب پيش کش کړې ووچه که ته غواړې نو چه دا په مکه کښې کوم دوه غرونه دي او جنوباً شمالاً ئې دوی راګيرکړی دي په دوی باندې راوغورزو ولې حضور ﷺ د نرمئ او تاخيرنه د کار اخستلو خواهش ښکاره کړو.

بيادالله ﷻ ارشاددې چه د غيبوخبرې د الله ﷻ نه سوا بل څوك نه پيژنی. نبی کريم ﷺ فرمائيلی د غيبوپنځه خبرې دي او هغه دا چه اول د قيامت وخت د الله ﷻ نه سوا بل چاته نه دې معلوم. دويم د باران وريدل، دريم دا چه حمل کښې هلك دې که جينئ، څلورم دا چه صبا به کوم سړې څه کوي، پنځم دا چه يو سړی ته دا معلومه نه ده چه هغه به په کوم ځائ کښې مري. الله ﷻ د دې خبرونه خبردار دې.(٢) دحضرت عمر رضی الله عنه په حديث کښې دی چه حضرت جبرائيل عليه السلام يو ځل د اعرابی په شکل کښې د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. د ايمان احسان او اسلام باره کښې سوالونه اوکړل نو نبی کريم ﷺ د جواب په ضمن کښې فرمائيلی وو چه د پنځو څيزونوعلم د الله ﷻ نه سوا بل چاته نشته. بيا ئې آيت تلاوت کړو ﴿ إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾ اوبل قول ﴿ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ﴾ يعنی ددې علم کريم جميع موجودات بری او بحری باندې محيط دې. د زمکې او آسمان يوه ذره د هغه نه پټه نه ده.(٣) صرصری څه ښه وينا کړې ده:﴿ فلايخفى عليه الذر اماتراءى للنواظر اوتوارى ﴾

ترجمه:- يعنی د الله ﷻ نه يوه ذره هم پټه نه ده، که کتونکوته يو څيز کولاؤ وی که پټ.

د الله ﷻ فرمان ﴿ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا ﴾ چه کله هغه د جماداتو پورې حرکت پيژنی نو بيا به د حيواناتو خاصکر د پيريانو او انسانانو حرکتونه او عملونه به څنګه نه پيژنی او چه هغه مکلف هم دي. لکه چه فرمائی ﴿ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴾ په اوچه اولمده هره يوه ونه باندې يوه فرښته موکل ده چه د پاڼو پريوتو پورې يادداشات ساتی. په لوح محفوظ کتاب کښې د هرې لمدې او اوچې ، د هرې نيغې او کږې خبرې او د زمکې په تيارو کښې د يوې يوې ذرې پورې ليکلی دی. په هره ونه بلکه د ستنې په سوم باندې هم يوه فرښته مقرر ده يعنی ليکی چه کله دا تازه شوه او کله اوچه شوه. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما اوفرمائيل چه الله ﷻ دوات پيداکړواو الواح يعنی تختئ ئې پيداکړې او په

(١)صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب اذا قال احدکم آمين والملائکة فی السماء فوافقت ...:٣٢٣١، صحيح مسلم: ١٧٩٥.

(٢)صحيح بخاری کتاب التفسير سورة الانعام باب (وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها الا هو) السنن الکبری:٧٧٢٨.

(٣)صحيح بخاری کتاب الايمان باب سؤال جبريل النبی ﷺ عن الايمان والاسلام....:٥٠، صحيح مسلم : ٩، ترمذی : ٢٦١٠.

دنیاکښې کیدونکی ټول امور ئې درج کړل چه څنګه مخلوق به پیدا کیږی، رزق به ورته حلال ملاویږی که حرام، عمل به ئې نیك وی یا بد. د حضرت عمرو بن العاص ؓ نه روایت دې چه د درې زمکې لاندې او د څلورمې د پاڅه پیریانو ښکاره کیدل غوښتل خو د هغې نور او رڼړا په یوه زاویه باندې هم تاته نه شی ښکاره کیدې. دا د الله ﷻ خواتیم دی او په هرخاتم باندې یوه فرښته ده. الله ﷻ هره ورځ یوې فرښتې ته فرمائی او رالیږی چه کوم خاتم تاته حواله دې د هغې حفاظت کوه.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰكُم بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ

اوهغه | هغه ذات دې چی اخلی روحونه ستاسو | په شپه کښی | اوعالم دې | په هغه | چی کوئ تاسو | په ورځ کښی | بیا

اوالله ﷻ هغه ذات دې چې دشپې ستاسوروحونه قبض کوی | اوتاسو د ورځې چې تاسو څه کوئ د هغه په علم کښې دی | بیا

يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضٰى أَجَلٌ مُّسَمًّى ج ثُمَّ إِلَيْهِ

واپس رالیږی تاسو | په هغې کښی | دپاره د دې چې پوره شی | نیټه | مقرره | بیا | خاص هغه ته

تاسو (سحر) ددنیاکاروباردپاره راپورته کوی | دې دپاره چې مقرره نیټه پوره شی | ....بیا

مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ع ﴿٦٠﴾

واپسی ده ستاسو | بیا | به خبرو درکړی تاسو ته | په هغه څه | چی وئ تاسو | چی کول به مو |

تاسوټول به هغه ته واپس کیږئ | اوتاسو به د هغه کارونونه خبر کړی چې کوم تاسو کړی وی

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ط

اوهغه | پوره قدرت لری | دپاسه | دبندګانو خپلو | او رالیږی هغه | په تاسو باندې | ساتونکی فرشتې

اوهغه په خپلو بندګانوباندې کامل قدرت لری | اوستاسود نګرانئ دپاره نګرانې فرشتې رالیږی

حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ

تردې پورې | کله چی | راشی | یولتاسو ته | مرګ | نو اخلی روح دهغه | فرشتې زمونږه | اوهغوئ

تردې چې په تاسو کښې دچادمرګ وخت راشی | زمونږرالیږلې (فرشتې) دهغه روح قبض کوی | اوهغوئ

لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ ط أَلَا

کمې نه کوی په کارخپل کښی | بیا | واپس بوتللې کیږی | الله ته | چی کارساز دهغوئ دې | حق | خبردار شئ

(پخپل کار کښې) هیڅ قسم کوتاهی نه کوی | بیا به داټول الله واپس شی | اوهغه په حقه ددوی مولادې خبرشئ

لَهُ الْحُكْمُ قف وَهُوَ أَسْرَعُ الْحٰسِبِينَ ﴿٦٢﴾

هغه لره | اختیار دفیصلې دې | اوهغه | ډیرتیز دې | دټولو حساب کونکو نه |

چې حکم بس صرف دهغه ذات چلیږی | اوهغه په حساب اخستو کښې ډیرتیزدې |

قوله تعالي: وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰكُم بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضٰى أَجَلٌ مُّسَمًّى ج

دَ وړوکی مرګ اولوئې مرګ بیان:- الله ﷻ فرمائی چه هغه خپلو بندیګانوته د شپې د اوده کیدو په وخت مرګ ورکوی او دا وړوکې مرګ دې لکه چه فرمائی کله چه الله ﷻ اوفرمائیل اې عیسی ؑ زه تاته

مرګ درکونکې یم او خپل طرف ته تا اوچتونکې یم او فرمائي چه الله ﷻ د مرګ په وخت کښې نفسونوته مرګ ورکوی او څوك چه د خوب په حالت کښې نه مری هغه داسې نفسونه وی چه په هغوی راتلونکې مرګ بندولې شی او په هغوی باندې دونم مرګ رالیږلې شی یعنی خوب او دا د مقرر مرګ پورې وی. په دې آیاتونوکښې ئې د دوو مرګونو ذکر کړې دې یو لونې مرګ او دونم وړوکې مرګ. بیا ارشاد دې چه هغه د شپې په وخت کښې تاسو ته مرګ درکوی تاسو د روزګار نه منع شنی او د ورځې په خپل روزګارکښې لګیا ئې او هغه ستاسو د ټولې ورځې اعمال پیژنی. دا یوه معترضه جمله ده چه په دې خبره باندې دلالت کوی چه د الله ﷻ علم په مخلوق باندې څنګه محیط دې. د شپې د آرام په حالت کښې او د ورځې د حرکاتو په حالت کښې. لکه چه فرمائی ﴿ سَوَآءٌ مِّنۡكُمۡ مَّنۡ اَسَرَّ الۡقَوۡلَ وَمَنۡ جَهَرَ بِهٖ وَمَنۡ هُوَ مُسۡتَخۡفٍۢ بِالَّيۡلِ وَسَارِبٌۢ بِالنَّهَارِ۝ ﴾ یعنی د پټو او ښکاره د شپې یا د ورځې د ټولو امورو هغه ته علم دې. او وئی فرمائیل ﴿وَمِنۡ رَّحۡمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ لِتَسۡكُنُوۡا فِيۡهِ وَلِتَبۡتَغُوۡا مِنۡ فَضۡلِهٖ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ۝ ﴾ یعنی دا د الله ﷻرحمت دې چه ستاسو دپاره ئې شپه ورځ جوړه کړه، دې د پاره چه د شپې آرام اوکړئی او په ورځ کښې ګټه او خوراك اوکړئی. او وئی فرمائیل چه مونږ شپه ستاسو د پاره لباس جوړه کړه او ورځ د معاش دطلب کولو وخت. د دې د پاره په مذکوره آیت کښې فرمائی چه د شپې مو هغه مړه کوی او د ورځې چه کوم اعمال تاسو کړی وی په هغې باندې پوهیږی. بیا د دې ظاهری مرګ نه پس د ورځې بیا تاسو ژوندی ګرځیدونکی راپاڅوی. حضور ﷺ فرمائی چه هرانسان سره یوه فرښته وی کله چه هغه اوده شی نو د هغه نفس اخلی او الله ﷻ ته ئې اوړی. که الله ﷻ اوفرمائی چه بند ئې کړه نو بندوی ګنی نو بیا ئې د هغه په بدن کښې واپس کوی). ﴿وَهُوَ الَّذِيۡ يَتَوَفّٰٮكُمۡ بِالَّيۡلِ﴾ همدغه مطلب دې. الله ﷻ فرمائی ﴿ لِيُقۡضٰٓى اَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ﴾یعنی د هر سړی مقرر وخت پوره کیدو باندې د هغه روح الله ﷻ ته رسولې شی. الله ﷻهغه ته ښائی چه ته څه عمل کوې او بیا د هغې بدله ورکوی که خیر وی نو د خیر بدله او بد وی نو د بدو بدله. د الله ﷻ قول دې ﴿وَهُوَ الۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهٖ﴾ یعنی هغه په هر څیز باندې غالب دې او هرڅیز د هغه طرف ته ټیټ دې. هغه په انسان باندې ملائکه مقرر کړې ده چه د هغه هر وخت حفاظت کوی. لکه چه فرمائی د انسان وړاندې روستو فرښتې وی چه د الله ﷻ په حکم سره د هغه حفاظت کوی. لکه چه فرمائی ﴿وَاِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحٰفِظِيۡنَ ۙ﴾ او وئی فرمائیل ﴿ اِذۡ يَتَلَقَّى الۡمُتَلَقِّيٰنِ ﴾ او بیا فرمائی چه کله په تاسو کښې چاته مرګ راځی نو زمونږ ملائکې د هغه روح قبض کوی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه د ملك الموت ډیرې فرښتې امدادی دی چه د بدن نه روح راکاږی او کله هغه روح حلق ته راورسی نو ملك الموت ئې قبض کړی او د دې ذکر د تفسیر په وخت کښې په آیت ﴿يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا بِالۡقَوۡلِ الثَّابِتِ﴾ کښې به وړاندې راشی. بیائې اوفرمائیل ﴿وَهُمۡ لَا يُفَرِّطُوۡنَ۝ ﴾یعنی هغه روح دمړکیدونکی په حفاظت کښې هیڅ کمې نه کوی. بیا دې هلته رسوی چرته چه د الله ﷻ مرضی وی. که هغه نیك وی نو په علیین کښې ځائ ورکوی اوکه ګناهګار وی نو په سجین کښې چه د دوزخ طبقه ده. د الله ﷻ پناه. بیا دا ملائکې دا روحونه د خپل حق مولا طرف ته ګرځوی.

د نیک او بدروح انجام:- دلته مونږ یوحدیث ذکرکوو کوم چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت کړې دې چه حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه مړکیدونکی له ملائکه راځی نوکه هغه سړې نیك وی نو ورته وائی چه راشه دې پاکه نفسه ته په پاك بدن کښې وې د دنیا نه کامیاب راشه. تاته د جنت دروح او ایمان زیرې دې، الله ﷻ ستانه ناراضه نه دې. کله چه دا بار بار وائی نو روح د بدن نه راوځی هغه دا واخلی او آسمان ته خیژی. د آسمان دروازه د هغه د پاره کولاویږی. تپوس کیږی څوك دې؟ وئیلې کیږی چه د فلانکی روح دې نو د آسمان فرښتې وائی چه پخیر راغلې اې پاکه روحه ته پاك بدن کښې وې

تاته پخیر راغلې او هرکلې دې. تر دې پورې چه هغوی دغه روح هغه اسمان ته یوسی کوم ځائ چه الله پاك دې. اوکه هغه روح د بدکار روح وی نو ورته وائی اې په خبیث بدن کښې خبیث روحه راوځه خوار او ذلیل. تاته د حمیم او غساق زیرې دې او ستا د پاره د دغه وینو زوو او کرمو اوبو په شان نور هم عذابونه دی.دبار بارویناته پس چه کله هغه راوځی نوهغه واخلی اوآسمان ته خیژی نو دروازه کولاویړی او تپوس کیږی چه څوك دې؟ونیلې شی چه فلانکې. نوفرښتې وائی لعنت دې وی په تا اې خبیث روحه! ستا د پاره به د آسمان دروازه نه کولاویږی بیا هغه روح د خپل قبر طرف ته واپس کولې شی.[1] دا حدیث غریب دې او احتمال دا دی چه دا مراد وی ﴿ثُمَّ رُدُّوا﴾ یعنی ټول مخلوق به د قیامت په ورځ د الله طرف ته مخ کړې شی او الله ﷻ به په انصاف سره حکم اوکړی لکه چه فرمائی ﴿قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ۝ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ۝﴾ اوبیا فرمائی ﴿وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ۝﴾ یعنی اولین او آخرین به ټول د قیامت په ورځ راجمع کولې شی. مونږ به ټول راوڅتوو څوك به هم نه پریږدو. او الله ﷻ به په چا هم ظلم نه کوی. هغه د حق خاوند دې، حکم صرف د هغه چلیږی او هغه به ډیر زر د ټولوحساب اخلی.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ

| اووایه |څوك ابچ کوی تاسو

او ورته اووایه څوک دې

مِّنْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهٗ تَضَرُّعًا

دتیارو | دوچې نه |اودسمندرنه|چی دعاګانې غواړئ تاسودهغه نه| په عاجزئ سره |

چې تاسو د اوچې اوسمندر په تیرو کښې دعذاب نه بچ کوی | چې تاسوئې په عاجزئ

وَّخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجٰنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ ۝

اوپه پټه سره|که چری ابچ کړومونږه هغه|ددې مصیبت نه|نوخامخا به شومونږه|دشکرایستونکو نه

اوپټه رابلئ | دا وائې که مونږ ته ئې ددې عذاب نه نجات راکړونو مونږ به ضرور د شکرګزارخنې شو|

قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ

اووایه چی الله| بچ کوی تاسو| ددغه مصیبت نه | اودهرتکلیف نه | بیاهم تاسویئ |

ورته اووایه چې صرف الله ﷻ مو ددې عذابونواومصیبتونونه بچ کوی | ....اوبیا هم

أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ۝ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى أَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ

چی شریکان جوړوئ |اووایه | هغه |قادر دې | په دې:| چی راولیږی | په تاسو باندې |

تاسو هغه لره شریکان جوړوئ | ورته اووایه چې هغه دا قدرت لری چې په تاسو د پورته نه ....

عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ

عذاب | دپاسه ستاسونه | یا لاندې | دخپوستاسونه | یا تقسیم کړی تاسو

عذاب نازل کړی | یا ستاسو د خپو لاندې نه درته عذاب راوباسی | یاتاسو ډلې ډلې کړی

---

[1] ابن ماجه کتاب الزهد ذکر الموت والاستعداد له: ٤٢٦٢، وسنده صحیح ، احمد: ٣٦٥/٢، السنن الکبری للنسائی: ١١٤٤٢، الشریعة للآجری : ص/٣٩٢، الایمان لابن منده: ١٠٦٨.

شِيَعًا	وَّيُذِيْقَ	بَعْضَكُمْ	بَأْسَ بَعْضٍ ط	اُنْظُرْ	كَيْفَ
په ډلو ډلو کښې	اواوڅکوی	بعضو تاسونه	طاقت دبعضو	اوګوره	څنګه
او بوې ډلې ته دبلې ډلې د طاقت زور اوښائی	............اوګوره مونږ څنګه				
نُصَرِّفُ	الْاٰيٰتِ	لَعَلَّهُمْ	يَفْقَهُوْنَ ﴿٦٥﴾		
باربارپیش کوؤمونږه	نښې	ادپاره ددې چې هغوی	پوهه شي په حقیقت		
په جداجدا انداز خپل آیاتونه بیانوؤ	دې دپاره چې دوئ پوهه شي	....			

قوله تعالى: قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ﴿٦٤﴾

مشرکانو به په سخت وخت کښې صرف الله ﷻ رابللو:- الله ﷻ په خپلو بندیګانو باندې د احسان کولو ذکر فرمائی چه مونږ د اوچې او لمدې د تیارو د پریشان حالوته څنګه خلاصي ورکړو. هر کله چه د اوچې سختئی او د سمندرغولئی کښې راګیرشوی وو کوم ځائ چه مخالف هواګانې روانې وې او هغه وخت هغوی د دعا د پاره صرف یو الله ﷻ خاص کړې وو. لکه چه په یو مقام کښې فرمائیلي دی چه کله تاسو ته په سمندرکښې په یومقام کښې سختئ پیښیږی نو هغه وخت دوی ټول شریکان هیروی یو بت ورته نه یادیږی او که یادیږی نو صرف یو الله ﷻ رب العزت. د الله ﷻ قول دې چه ستاسو رب خو هم هغه یوالله دې چه په اوچه اولمده کښې تاسو ګرځوی او چه کله جهازونه په ښائسته او برابره هوا سره چلیږی نو ډیر خوشحاله اوسیږئی او چه کله مخالف هوا چلیږی او د هر طرف نه چپې تکرې ورکوی او یقین کیږی چه اوس خو په مرګ کښې راګیرشو نو ډیرپه اخلاص سره الله ﷻ رابلی چه اې الله ﷻ که د دې مصیبت نه تا مونږ ته خلاصي راکړه نو مونږ به ډیر شکر کونکی بندیګان جوړ شو. د الله ﷻ ارشاد دې چه د اوچې او لمدې په تیاروکښې تاسو ته نیغه لار څوك ښائی او ښکلې هواګانې د خپل رحمت نه څوك رالیږی. آیا الله ﷻ سره څوك بل الله ﷻ هم شته کوم چه تاسو شریك جوړکړی دی. او دا آیت مبارك چه د تیارو نه څوك تاسو ته خلاصي درکوی کوم چه تاسو پټ او ښکاره رابلئی چه که ته مونږ ته خلاصي راکړې نو مونږ به شکر کونکی جوړشو. اووایه چه هم الله ﷻ تاسو ته د هر درد او مصیبت نه خلاصي درکوی ولې تاسو بیا هم د خوشحالئی په وخت کښې بتان د هغه شریکان جوړوئی. الله ﷻ په دې قادردې چه په تاسو عذاب راولیږی. لکه چه په سورة سبحان کښې دی هم ستاسو رب جهازونه په سمندرکښې چلوی چه تاسو دولت اوګټئی هغه په تاسو باندې رحیم او کریم دې. اوچه کله تاسو ته څه مصیبت دراورسی نو خپل ټول بتان هیر کړئی او هم الله ﷻ درته یاد شي. او چه کله د سمندر د خطرونه مو رابهرکړی او په اوچه مو اودروی نو د الله ﷻ نه ډډه کوئې. انسان ډیر ناشکره دې. په زمکه باندې راتلونه پس ولې تاسو بې شوئې. که هغه غواړی نو تاسو په اوبوکښې د ډوبولو په شان په زمکه کښې خښولې نه شی. یا په تاسو باندې د آسمان نه کاڼې راؤروی او بیا ستاسو هیڅ قسم امدادی نه وی. بیا هغه په تاسو باندې د سمندر سفر اوکړی او په مخالف هوا باندې تاسو غرقولې شی. الله ﷻ قادر دې که اوغواړی نو ستاسو د سر د پاخه یا ستاسو د پښولاندې په تاسو عذاب راولیږی. دا مشرکانو ته خطاب وو. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا خبرداری د امت محمدیه ﷺ دپاره دی.دلته مونږ یوڅو احادیث ذکر کوو چه هم دې سره متعلق دی یقین هم په الله ﷻ باندې دې. امام بخاری رحمه الله هم د دې پورتنی آیت باره کښې فرمائی ﴿يَلْبِسَكُمْ﴾ یعنی تاسو ډلې جوړیدو باندې په خپل مینځ کښې ډله بازی اوکړه او یو بل سره په جنګ شوئې. یعنی که الله ﷻ اوغواړی نو په داسې عذاب کښې هم تاسو اخته کولې شی.

د نبی د امت دپاره د رحمت دعاګانې :- د حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه روایت دې چه کله دا ایت نازل شو ﴿عَذَابًا مِّن فَوۡقِكُمۡ﴾ نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل ﴿اعوذبوجهك او تحت ارجلكم﴾ او په دې وخت کښې ئې هم اوفرمائیل ﴿اعوذبوجهك﴾ یعنی اې الله ستا پناه او چه کله ﴿أَوۡ يَلۡبِسَكُمۡ شِيَعًا﴾ واورېدل نو وئې فرمائیل چه دا نسبتًا آسان دې (۱) دحضرت جابر ﷺ نه روایت دې چه کله داآیت ﴿قُلۡ هُوَ ٱلۡقَادِرُ﴾ نازل نوهغوی ﷺ اوفرمائیل ﴿اعوذبالله من ذلك﴾ بیا ﴿أَوۡ مِن تَحۡتِ أَرۡجُلِكُمۡ﴾ اوریدو سره هم اوفرمائیل ﴿اعوذبالله﴾ بیا ﴿أَوۡ يَلۡبِسَكُمۡ شِيَعًا﴾ اوریدوسره اوفرمائیل دا ډیر آسان دې. که په دې باندې هم هغوی پناه غوښتله نو غوښتې شوه.
د حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ نه هم روایت دې چه د دې آیت په اوریدوسره حضور ﷺ فرمائیلې وو چه دا خبره کیږی او تراوسه پورې شوې نه ده.(۲)
یوحدیث دحضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ نه روایت دې چه مونږ نبی اکرم ﷺ سره روان شو او مسجد بنی معاویه ته راغلو، هلته هغوی ﷺ دوه رکعته اوکړل. مونږ هم حضور ﷺ سره مونځ اوکړو. بیا هغوی ﷺ تر ډیر وخته پورې الله رب العزت سره په مناجات کښې مشغول وو بیائې اوفرمائیل ما د الله ﷺ نه د دریوخبرو درخواست کړې وو چه زما امت دې د فرعونیانو په شان غرقیدو سره تباه نه شی او د قحط نه دې هلاك نه شی اود هغوی په ډلوکښې دې جنګ نه وی. نواولنئی دوه خبرې خو منظور شوې او دریمه خبره نامنظوره کړې شوه.(۳)
جابر ﷺ بن عتیك نه روایت دې چه مونږ له حضرت عبدالله بن عمر ﷺ مقام بنی معاویه ته راغلو چه د انصارو یو کلې دې او وئې وئیل چه تاسو ته پته ده چه ستاسو په دې جمات کښې نبی اکرم ﷺ کوم ځائې مونځ ادا کړې وو؟ما وئیل چه او نو یوطرف ته مې اشاره اوکړه. بیائې تپوس اوکړو چه هلته هغوی ﷺ د کومو دریو خبرو دعا کړې وه. ما وئیل چه او هغوی ﷺ دعا کړې وه چه زما په امت باندې څوك دښمن غالب نه وی او قحط دې هغوی هلاك نه کړی نو دا دواړه خبرې منظورکړې شوې. اودا دعا ئې هم کړې وه چه د دوی دې په خپل مینځ کښې جنګ نه وی نو دا دعا قبوله نه شوه. نوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ اوفرمائیل چه تاصحیح اووئیل. د قیامته پورې به په مسلمانانوکښې جنګونه وی.(۴) دا حدیث په صحاح سته کښې درج نه دې لیکن د دې اسناد جید او قوی دی.
د حضرت معاذبن جبل ﷺ نه روایت دې چه زه رسول الله ﷺ له راغلم نو راته اووئیلې شو چه هغوی ﷺ اوس لاړل. چه چرته به تلم هلته به راته دا جواب کیدو چه اوس د دې ځایه لاړو. تردې چه ما حضور ﷺ په یوځائې کښې په مونځ کولو اولیدو. زه هم هغوی ﷺ سره مونځ کولو ته اودریدم. هغوی ﷺ ډیر اوږد مونځ اوکړو.دمانځه نه پس ماتپوس اوکړویا رسول الله ﷺ! تاسو ډیر اوږد مونځ اوکړو هغوی اوفرمائیل چه ما صلوة خوف اورغبت اداکولو.بیاحضور ﷺ هغه ته دخپلودریودعاګانوذکر اوفرمائیلو.(۵)
د خباب بن ارت ﷺ د مولی بنی زهره نه روایت دې چه په بدرکښې نبی اکرم ﷺ سره حاضروو. وائی چه ما یوخل ټوله شپه حضور ﷺ سره مونځ کولو، نو چه کله هغوی مونځ اوکړو او سلام ئې اوګرځولو نو ما عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ! نن خو تاسو داسې مونځ اوکړو چه ما کله هم نه وو لیدلې. هغوی ﷺ

---

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب (قول هوالقادر علی ان یبعث علیکم عذابا من فوقکم.....): ۴۶۲۸، ترمذی: ۳۰۶۵، مسند ابی یعلی : ۱۹۸۲، ابن حبان : ۷۲۲۰.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الانعام : ۳۰۶۶،

(۳) صحیح مسلم کتاب الفتن باب هلاک هذه الامة بعضهم ببعض : ۲۸۹۰، احمد:۱۷۵/۱، مسندابی یعلی : ۷۳۴، ابن حبان : ۷۲۳۶.

(۴) احمد: ۴۴۵/۵، المؤطا امام مالک:۲۱۶/۱، وهو حدیث صحیح ، المعجم الکبیر : ۱۷۸۱، مجمع الزوائد: ۲۲۱/۷.

(۵) ابن ماجه کتاب الفتن مایکون من الفتن: ۳۹۵۱، وهو صحیح ، احمد:۲۴۰/۵، ابن حزیمه: ۱۲۱۸.

اوفرمائيل چه او داد اميد او رجا مونځ وو د کوم نه پس چه ما د الله ﷻ نه د دريو خبرو درخواست کړې وودې نه پس پوره حديث ذکردې.(۱)داپه صحاح سته کښې دنسائى په روايت کښې دې. ابو مالک رحمه الله فرمائى چه ما هغه ته اوويل اې نافع بن خالد خزاعى! چه دا حديث تا د رسول الله ﷺ د ژبې مبارکې نه پخپله اوريدلې دې؟ نوهغه اووئيل چه او ما د هغه خلقو نه اوريدلې دې چا چه د حضور ﷺ د ژبې مبارکې نه پخپله اوريدلې وو.

د شداد بن اوس رضی الله عنه نه روايت دې حضور ﷺ فرمائيل چه زما د پاره د زمکې مشرق او مغرب رالنډکړې شو او دا چه زما امت به د دې ټولو مالک شى. او ماته دواړه خزانې راکړې شوى دى ، سپينه خزانه او سره خزانه هم. او ما دا هم سوال کړې وو چه اې الله! دې سره دې زما امت د قحط نه نه مرى او نه دې په هغوى باندې څوک دښمن غالب وى چه ټول هلاك كړى او په هغوى كښې دې ګروپ بندى نه وى چه يو بل سره جنګ کوى. نو الله ﷻ اوفرمائيل اې محمد ﷺ! ما چه کوم تقدير قائم کړې دې هغه خو به کيږى. ما ستا دواړه خبرې خو منظورکړې خو ستا امت کښې به بعضې، بعضو لره هلاکوى او يا به ئې قيد کوى. حضور ﷺ اوفرمائيل چه ماته په خپل امت باندې څه ويره ده نو هغه د ګمراه امامانو او سردارانو ده. کله چه يو ځل زما په امت کښې توره روانه شوه نو بيا به نه اودريږى او تر قيامته پورې به د جنګ جګړو سلسله قائمه وى.(۲)

نافع بن خالدخزاعى رحمه الله دخپل پلار نه روايت کړيدې چه د رسول الله ﷺ د صحابه کرامو نه وو او د بيعت رضوان تحت الشجر نه وو چه يوه ورځ نبى اکرم ﷺ مونځ اوکړو. خلق د حضور ﷺ نه چاپيره شوى وو. هغوى ﷺ لنډ مونځ اوکړو خو رکوع او سجده ئې کامل اوکړه او چه کله ئې جلسه اوکړه نو جلسه ئې ډيره اوږده وه ترڅو چه په مونږ کښې بعضې بعضو ته اشاره اوکړه چه کيدې شى په حضور ﷺ باندې وحى نازليږى. حضرت ﷺ اوفرمائيل چه نه، ما صلوة رغبت او رهبت لوستلو. بياد دې دريواړو خبرو پوره حديث درج دې. چه هغوى دا حديث واؤرولو نو ما اووئيل چه آيا ستا پلار د رسول الله ﷺ نه اوريدلې دې؟ نو هغه اووئيل او د حضور ﷺ د ژبې مبارکې نه ئې اوريدلې دې او د خپلو دې لسو ګوتو برابر لس ځل.(۳)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ فرمائيل چه ما د الله ﷻ رب العزت نه دعاکړې وه چه زما امت د څلورو څيزونو نه لرې اوساته. د دوو خبرو نه الله ﷻ زما امت بچ کړو او د دوو نه ئې بچ نه کړو. ما دعا کړې وه چه زما په امت دې د آسمان نه کاڼى راونوريږى او د اهل فرعون په شان دې په غرقيدو باندې نه هلاکيږى. په هغوى کښې دې ډله بازى نه وى او هغوى دې يوبل سره جنګ نه کوى نو الله ﷻ د کاڼو وريدو او غرقيدونه محفوظ ساتلو دعا قبوله کړه خو په خپل مينځ کښې ډله بازى او فرقې جوړيدل او جنګ جګړې باقى پاتې شوې.

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روايت دې چه کله دا آيت نازل شو ﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ﴾ نو نبى اکرم ﷺ پاڅيدو، اودس ئې اوکړو او دعا ئې اوغوښتله چه اې الله! زما په امت باندې د پورته او ښکته نه عذاب مه نازلوه او په هغوى کښې ډله بازئ او جنګ دې نه وى. جبرائيل عليه السلام راغلو او وئى وئيل اې محمد ﷺ! الله ﷻ ستا امت د آسمان نه د عذاب نازليدلو اود ښکته نه د عذاب راخوتکيدلو نه محفوظ اوساتلو.

(۱) ترمذى : كتب الفتن باب ماجاء فى سؤال النبى ﷺ ثلاثا امته : ۲۱۷۵، وسنده صحيح . نسائى :۱۶۳۹.
(۲) احمد: ۱۲۳/۴، وهو حديث صحيح مسندالبزار:۳۲۹۱.
(۳) المعجم الكبير: ۴۱۱۴، وهوحديث حسن ، مسندالبزار: ۳۲۸۹، مجمع الزوائد:۲۲۳/۷.

د دې نه پس ډیر احادیث د دې په شان اود دې مضمون درج دی چه د هغې باربار ترجمه او تفسیر د لوستونکی د پاره غیرضروري دی.
د آسماني عذاب نه کاڼرې وریدل مراد دی اود پښنولاندې د عذاب نه په زمکه کښې خښیدل مراددی. دا څلور څیزونه وو چه په هغې کښې دوه د نبی اکرم ﷺ د وفات نه پنځه ویشت کاله پس ښکاره کیدل شروع شویعنی په خپل مینځ کښې د رائې اختلاف او ډله بازي او د مسلمانانو په دوو ډلو کښې جنګ جګړه. د رجم او خسف نه امت محمدیه ﷺ محفوظ او په امن کښې اوساتلې شو.
د دې آیت باره کښې عبدالله بن مسعود ﷺ په جمات کښې په منبر د پاڅه په چغوچغو فرمائیل چه اې خلقو په تاسو د الله ﷻ آیت نازل شوي دې که د آسمان نه عذاب راغلو نو څوک به هم نه بچ کیږی. او که د پښو د لاندې عذاب راغلو نو تاسو به په زمکه کښې ورخښ کړې شئی او هلاك به شئی که په ډلوکښې تقسیم شوئې اوخپل مینځ کښې مو جنګ شروع شو نو دا به د ټولو نه خرابه خبره وی.
حضرت ابن عباس ﷺ به فرمائیل چه په دې آیت کښې ﴿عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ﴾ نه خراب پیشوا مراد دی او ﴿تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ نه خراب خادمان مراد دی یا دا چه مالداران او غریبانان مراد دی.
ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دا قول یوه توجیه لری خو اولنی قول اظهر او قوی دې. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د دې د صحت ګواهی د الله ﷻ دا قول ورکوی ﴿ أَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ﴾ آیا تاسو د دې نه محفوظ ئې چه الله ﷻ تاسو په زمکه کښې ورننه باسی او هغه راؤچت شی او راؤخوټکیږی یا د دې خبرې نه بچ یئې چه د نورو قومونو په شان د آسمان نه کاڼرې راوریږی. ډیر زر به تاسو پوهه شئی چه زما اندیښنه او فریاد څومره صحیح وو. ([1]) او په حدیث کښې دی چه دا د آسمان نه کاڼرې وریدل په زمکه کښې ورخښیدل او د شکلو ورانیدل دا ټول به په دې امت کښې وی او د قیامت د نښونه دی.([2]) د قیامت نه وراندې به د دې آیاتونو ظهور کیږی او ان شاء الله د دې ذکر به په خپله موقع راځی.
﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا﴾ نه مرادمختلف فرقې دی.حضور ﷺ فرمائیلی دی چه زما امت به په درې اویا ډلوکښې تقسیمیږی. د یوې فرقې نه بغیر به نور ټولې د اُور او دوزخ وی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه په بعضو باندې به د بعضو قتل عذاب سره مسلط کړې شی. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ﴾ ګورئې چه مونږ څنګه په وضاحت سره او په تفسیر سره باربار بیان کوو دې د پاره چه تاسو د الله ﷻ په آیاتونو او دلیلونوباندې غوراوکړئی اوپوهه شئی. زیدبن اسلم فرمائی چه کله﴿هُوَ الْقَادِرُ﴾ والا آیت نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه زما نه پس کافران کیږئی مه چه په خپل مینځ کښې تورې راواخلئی اود یوبل څټونه پرې کړئی. نو خلقو وئیل چه مونږخو دا ګواهي ورکوو چه الله ﷻ یو دې او تاسو د الله ﷻ رسول یئې. حضور ﷺ اوفرمائیل چه او نو چا اووئیل چه داسې هیڅ کله هم نه کیږی چه مونږ یوبل قتل کړو سره د دې چه مونږ په صحیح معنوکښې مسلمانان یو، نودا آیت نازل شو([3]) چه ﴿وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ﴾ یعنی ستاقوم به وحی دروغ ګڼړی سره د دې چه دا حق ده. نو ته ورته اووایه چه زه خو ستاسو ذمه وار نه یم، د هرې خبرې یووخت مقرر دې ډیر زر به تاسو ته د حقیقت پته اولګی.

---

[1]) ابن مردویه والترمذی : ۲۱۵۲.

[2])ترمذی کتاب الایمان باب ماجاء فی افتراق هذه الامة : ۲۶۴۱،

[3])دا روایت مرسل یعنی ضعیف دې

وَكَذَّبَ بِهٖ

او د روغ گنړی | دا

او ستا قوم د دې نه

قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۭ قُلْ لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ۝

قوم ستا | حالانکه هغه حقیقت دی | او وایه | نه یم زه | په تاسو باندې | حوالدار |

انکار او کړو حال دا چې دا بالکل حق دې | ورته او وایه چې زه ستاسو ذمه دار نه یم

لِكُلِّ نَبَاٍ مُّسْتَقَرٌّ ۡ وَّسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَاِذَا رَاَيْتَ

دپاره دهر خبر | یو وخت مقرر دې | او زر به | پوهه شئ تاسو | او هر کله چې | او وینې ته

دهر خبر (د ښکاره کیدو) یو وخت مقرر دې | او تاسو به ډیر زر پوهه شئ | او هر کله چې ته او وینې

الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى

هغه کسان | چې جګړې کوی | په آیتونو زمونږ کښې | نولرې شه | دهغوئ نه | تردې پورې |

چې خلق زمونږ په آیتونو کښې جګړې کوی | نو هغوئ نه یو طرفته شه | تردې چې (هغه بحث پریږدی)

يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ ۭ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ

چې مشغول شی هغوئ | په خبره | بله | کښې | او که چرې | هیر کړی ستا نه | شیطان | نو مۀ کینه

او په نورو خبرو کښې مشغول شی | او که چرې شیطان درنه (د انصیحت) هیر کړی ....

بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۝ وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ

روستو | د یادیدلو نه | د | ظالم | قوم | سره | او نشته | په هغه کسانو باندې | چې پرهیزګاری کوی

نو یادیدو نه پس د داسې ظالمانو ډله کښې مه کینه | او په پرهیزګارانو باندې ....

مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّلٰكِنْ ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ

د حساب دهغوئ نه | هیڅ | څیز | الیکن شته په هغوئ | نصیحت کول | دپاره ددې چې هغوئ |

دهغوئ د حساب هیڅ ذمه واری نشته | البته نصیحت کول (پرې فرض دی) شاید

يَتَّقُوْنَ ۝

ځان اوساتی د غلطۍ لارې د تګ نه

چې هغوئ هم د ګناه نه ځان بچ کړی |

قوله تعالی: وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ

دروغ ګڼړل نه تابعداری: - ستا قوم قریش قرآن دروغ او ګڼړلو سره د دې چه د دې نه علاوه بل هیڅ څیز حق نه دې. ته ورته او وایه چه زه ستاسو حفاظت کونکې او ذمه وار نه یم. لکه چه فرمائیلې شوی دی او وایه (اې محمد ﷺ) چه داستا د رب د طرف نه حق دې چه څوک غواړی ایمان راوړی او چه څوک غواړی اونه منی. یعنی زما کار خو صرف تبلیغ کول دی اوستاسو کار اوریدل او منل دی. څوک چه زما

تابعداري اوکړي هغه به په دین او دنیا دواړوکښې کامیاب وي او څوك چه مخالفت اوکړي هغه به په دواړه جهانه بدبخت وي. په دې وجه ارشاد اوفرمائیلې شو چه د هرې خبرې د پاره یو وخت مقرر دې اود هریو خبرد پاره یوه وقوع ده سره د دې چه څه وخت پس وي. لکه چه اوفرمائیلې شو چه څه موده پس به تاسو ته پته اولګی او اوفرمائیلې شو ﴿لِكُلِّ اَجَلٍ كِتٰبٌ۝﴾ دا تهدید او لوئ وعید دې. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه ډیر زر به تاسو ته معلومه شي.

دَ ټوقو کونکوسره نه کیناستلوحکم:- د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْۤ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ یعنی چه ته کله دا کافران اووینې چه په دروغو او ټوقومسخرو سره زمونږ په آیاتونوکښې بحث کوی نو د دوی نه مخ واړه وه ترهغه وخته پورې چه هغوی څه نورې خبرې شروع کړی. اوکه چرې تانه ئې شیطان هیرکړی نو په یاد راتلوباندې د دې ظالمانوخلقو سره مه کینه. مطلب دا چه د امت هر یو کس دې مکذبینو سره نه کینی څوك چه د الله ﷻ آیاتونوکښې تحریف کوی او د دې په صحیح او ښکاره مفهوم باندې قائم دا نه پریږدی. په دې وجه په حدیث شریف کښې دی چه زما د امت د پاره د معافئ قابل ګرځولې شوی دی په خطا او هیرې سره یو کار کول یا د مجبورئ [١] د وجې یوکار کول او هم د دې طرف ته په دې مبارك قول کښې اشاره ده چه په کتاب کښې تاسو ته خودلی شوی دی چه کله تاسو ته پته اولګی چه د الله ﷻ آیاتونو سره کفر او ټوقې مسخرې کولې شی نو د هغوی نه پاڅه ترهغه وخته پورې چه د هغوی د خبرو موضوع بدله شی که داسې نه وی نو ته به هم د ټوقومسخرو کونکونه اوګڼرلې شې او هم د دوی برابر به شې. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ﴾ یعنی چه کله ته د هغوی نه اخوا شوې او د هغوی د مجلس نه نه ینې نو تا خپله ذمه واری پوره کړه اود هغوی سره د ګناه د شمولیت نه خلاص شوې. سعیدبن جبیر رحمة الله عليه د دې دا مطلب بیان کړې دې که هغه کافرانو د آیاتونو په تنقیص کښې لګیا وی نو اوس په تاهیڅ ذمه واری نشته چه تاد هغوی نه جدا والې او ډډه کړې وی. نور علماء د دې دا مطلب بیانوی که تاسو خلق د دې نالائقو سره کینئی هم نو هغوی د ټوقومسخرو ذمه واری په تاسو نشته او ګمان دې چه دا آیت د سورة نساء مدنیه په آیت سره منسوخ شوې دې او هغه آیت دا دې. ﴿اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ یعنی پداسې صورت کښې ته هم د هغوی په شان شوې. دا توضیح په آیت ﴿وَمَا عَلَى الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ﴾ سره متعلق وه. دا د مجاهد رحمة الله عليه سدی رحمة الله عليه او ابن جریج وغیره قول وو د هغوی د دې قول په بناء باندې د الله ﷻ د قول ﴿وَلٰكِنْ ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ۝﴾ مطلب دا شو ولې مونږ تاته د هغوی نه په داسې صورت کښې د ډډې کولو حکم کړې دې چه هغوی ته خبرداری او نصیحت اوشی. کیدې شی چه راتلونکی وخت کښې د دې نه محتاط شي او بیائې دوباره اونه کړی.

وَذَرِ	الَّذِيْنَ	اتَّخَذُوْا	دِيْنَهُمْ
او پریږده	هغه کسان	چې نیولې دي هغوئ	دین خپل
اوهغه کسان پریږده چې کومو دخپل دین نه			

لَعِبًا	وَّلَهْوًا	وَّغَرَّتْهُمُ	الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا	وَذَكِّرْ
لوبې	اوعبث کار	اوپه دهوکه کښی اچولی دی هغوئ	ژوند د دنیا	اونصیحت کوه
لوبه اوتماشه جوړه کړې ده		اود دنیا د ژوند په دهوکه کښې پریوتلی دی		او ددی

[١] ددې تخریج دسورة بقره آیت نمبر ۲۸٦ لاندې تیر شوې دې

بِهٖٓ اَنۡ تُبۡسَلَ نَفۡسٌۢ بِمَا كَسَبَتۡ ۖ

په دې قران سره | چې اونه نیولې شي | یو نفس | په سبب دهغه عمل | چې کړې وي هغه

قران په ذریعه ورته نصیحت کوه | چې څوک دعملونو په وجه داسې ګیر نه شي ....

لَيۡسَ لَهَا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَلِىٌّ وَّلَا شَفِيۡعٌ ۚ وَاِنۡ تَعۡدِلۡ

حال دا چې نه وي | هغه لره | ماسوا د الله نه | څوک دوست | اونه سفارش کونکې | اوکه فدیه ورکړي

چې بیا ورله دالله ﷻ نه بغیربل څوک دوست اوسفارشي نه وي | اوکه هرقسم فدیه ورکول غواړي

كُلَّ عَدۡلٍ لَّا يُؤۡخَذۡ مِنۡهَا ؕ اُولٰٓـئِكَ الَّذِيۡنَ اُبۡسِلُوۡا

هرڅومره فدیه | وابه غستلې شي | ددغه نفس نه | داکسان | هغه کسان دي | چې نیولي ګیرې به |

نو دابه ترې نه نشي قبلولې | .... (خکه) چې داخلق به دخپلوعملونو

بِمَا كَسَبُوۡا ۚ لَهُمۡ شَرَابٌ مِّنۡ حَمِيۡمٍ وَّعَذَابٌ

په سبب دهغه عمل | چې کړې وي هغوئ | وي به دهغوئ دپاره | څکل | دګرمو اوبو نه | اوعذاب

په سزا کښې ګرفتار وي | اودغه خلقودپاره به یشیدلې اوبه اودرد ناک عذاب مقرر دې

اَلِيۡمٌۢ بِمَا كَانُوۡا يَكۡفُرُوۡنَ ۟

درد ناک | په سبب دهغې | چې وو هغوئ | چې دحق نه انکار ئې کولو

دا هرڅه د دې وجې چه دوی به (دوحدانیت نه) انکارکولو |

قوله تعالی: وَذَرِ الَّذِيۡنَ اتَّخَذُوۡا دِيۡنَهُمۡ لَعِبًا وَّلَهۡوًا وَّغَرَّتۡهُمُ الۡحَيٰوةُ الدُّنۡيَا وَذَكِّرۡ بِهٖٓ اَنۡ تُبۡسَلَ نَفۡسٌۢ بِمَا كَسَبَتۡ ۖ لَيۡسَ لَهَا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَلِىٌّ وَّلَا شَفِيۡعٌ

دین لوبې ټوقې ګڼړلو والا انجام:- الله ﷻ فرمائی چه داخلق پرېږده کومو چه دین یو دلوبوخیز ګرځولې دې خکه چه هغوی د یو لوئ عذاب طرف ته روان دی. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه دوی ته په دې قرآن باندې نصیحت او عبرت ورکړه، د الله ﷻ د عذاب نه دوی اوویروه دې د پاره چه هغوی د خپلو عملونو په وجه هلاك نه کړې شي. ضحاك رحمه الله ﴿ تُبۡسَلَ د تسلم ﴾ په معنی کښې اخلی یعنی مه ورکوه. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی دې د پاره چه رسوا نه شي. قتاده رحمه الله فرمائی چه بند نه کړې شی او مره او ابن زید د نیولو په معنی کښې اخلی.دا ټول اقوال او عبارتونه تقریبا په یوه معنی کښې دی. مطلب دا چه د هلاکت د پاره پرېښودل، د خیرنه بندول او د مطلب د حاصلولو نه بندیدل. لکه چه فرمائی ﴿ كُلُّ نَفۡسٍۢ بِمَا كَسَبَتۡ رَهِيۡنَةٌ ۟ ﴾ هرسړې په خپلو اعمالوکښې رابندکړې شوې دې بغیر د ښی طرف والا نه. او د الله ﷻ قول دې ﴿ لَيۡسَ لَهَا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَلِىٌّ وَّلَا شَفِيۡعٌ ۚ ﴾ یعنی نه به د هغوی څوك ولی وی اونه څوك شفیع. لکه چه فرمائی ﴿ مِّنۡ قَبۡلِ اَنۡ يَّاۡتِىَ يَوۡمٌ لَّا بَيۡعٌ فِيۡهِ وَلَا خُلَّةٌ ﴾ د دې نه وړاندې چه هغه ورځ راشی په کومه کښې چه نه سودابازی شته، نه دوستی نه محبت،نه سفارش او شفاعت. هم کافران پوره ظالمان دی. د الله ﷻ قول دې ﴿ وَاِنۡ تَعۡدِلۡ كُلَّ عَدۡلٍ لَّا يُؤۡخَذۡ مِنۡهَا ۚ ﴾ یعنی د خپلو ګناهونو په بدله کښې که هغوی ټوله دنیا او جهان په فدیه کښې یابدله کښې ورکړی نو قبول به نه شی. لکه چه فرمائی ﴿ اِنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا وَمَاتُوۡا وَهُمۡ كُفَّارٌ ﴾ کوم خلق چه په کفر باندې وو او هم په کفر مړه شو که هغوی د ډکې زمکې هومره سره زر هم ورکړی نو ناممکن دی چه قبول کړې شی اودهغوی غاړه خلاصه شی.نو وئی فرمائیل ﴿ اُولٰٓـئِكَ الَّذِيۡنَ اُبۡسِلُوۡا بِمَا كَسَبُوۡا ۚ ﴾

قُلْ اَنَدْعُوْا

| اووایه | آیا راؤبلو مونږه |

| (پیغمبره) ددوئ نه تپوس اوکړه | چې آیا مونږ

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى

بغیر دالله نه | هغه چې نفع نشي راکولې مونږته | اونۀ نقصان راکولې شي مونږته | او واپس شومونږه | په

دالله ﷻ نه بغیر نور (معبودان) راوبلو چې نه مونږ ته نفع رسولی شي اونه نقصان | اوددې نه پس چې

اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ

پوندوخپلوباندې | روستو | دهغې نه چې لاراوښودله مونږته الله | پشان دهغه سړې | چې بې لارې کړې وی هغه

الله ﷻ مونږ ته نیغه لار خودلې ده بیا په شالاړ شو | .... دهغه چاپه شان چې هغوئ لره

الشَّيٰطِيْنُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗٓ

شیطانانو | په زمکه کښې | چې حیران وی | حال دا چې هغه لره | ملگری وی | چې آوازونه کوی هغه ته

شیطان په بیابان کښې بې لارې کړې وی | او بالکل حیران گرځی | په داسې حال کښې چې ملگری ورته بلنه کوی

اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ؕ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ

دې نیغې لارې ته | راشه مونږته | اووایه | بیشکه | هدایت دالله چې دې | هغه حقیقي هدایت دې |

چې زمونږ په شان دهدایت طرفته راشئ | ورته اووایه چې سمه لار هغه ده چې الله ﷻ خودلې ده

وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ وَاَنْ اَقِيْمُوا

او حکم شوې دې مونږته | چې تابعدار شومونږه | رب دمخلوقاتوته | اودا چې | قائیموئ |

اومونږ ته حکم شوې دې چه د کائناتو د رب تابعدار جوړ شئ | ....او دا چې تاسو مونځ

الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ؕ وَهُوَ الَّذِىْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۝

مونځ | او اویریږئ دهغه نه | اوهغه | هغه ذات دې | چې هغه ته به | ورجمع کړې شئ تاسو |

قائموئ | اودالله ﷻ نه ویریږئ | او هم هغه ته بۀ تاسو ټول جمع کیږئ ....

وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ وَيَوْمَ

اوهغه | هغه ذات دې | چې پیدا کړی نې دی | آسمانونه او زمکه | په حقه سره | اوپه کومه ورځ

اوالله ﷻ هغه ذات دې چې آسمانونه اوزمکې نې په حقه پیدا کړی دی | .... اوپه کومه ورځ

يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ ؕ قَوْلُهُ الْحَقُّ ؕ وَلَهُ الْمُلْكُ

چې اووائی الله | شه | نو شي به | خبره دهغه | حقه ده | اوهغه لره به وی | بادشاهی |

چې هغه دومره اووائی | چې قیامت شه | نو هغه به شي | دهغه وینا حقه ده | اوټوله بادشاهی به

يَوْمَ	يُنْفَخُ	فِي الصُّورِ ط	عٰلِمُ	الْغَيْبِ	وَالشَّهَادَةِ ط
په هغه ورځ	چې پوك اوكړې شى	په شپيلۍ كښې	عالم دې	په پټو	او په ښكاره باندې
په هغه ورځ دهغه وى	چې په كومه ورځ شپيلۍ پوک وهلې شى		هغه په غيبو او ښكاره باندې عالم دې		
وَهُوَ	الْحَكِيْمُ	الْخَبِيْرُ ۞			
او هغه	د حكمت خاوند دې	خبردار دې			
او هغه دحكمتونو خاوندا و خبردار ذات دې					

قوله تعالى:: قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ

مشركانوته فيصله كونكې جواب:- مشركانو مسلمانانوته وئيلې وو چه دين محمدىﷺ پريږدئى نو الله ﷻ دا آيت نازل كړو چه دوى ته اووايه چه زه الله ﷻ پريږدم او د دې بتانوعبادت اوكړم چه نه گټه وركولې شى او نه نقصان وركولې شى او په كفر اختيارولو سره مونږ په اولټه پښو واپس اوګرځو سره د دې چه الله ﷻ مونږ ته رنړا راكړيده. زمونږ خوبه داسې مثال شى لكه چه شيطان څوك دهوكه كړې وى يعنى دايمان راوړلو نه پس كفر اختيارول داسې دى لكه چه يو سړې سفركوى او لار ئې هيره كړې وى او شيطانانو هغه غلط كړې وى او د هغه ملګرى په نيغه لار وى او هغه رابلى چه مونږ له راشه مونږ په نيغه لار يو او هغه انكار كړې وى. دا هغه سړې دې چه نبى اكرم ﷺ د ښه پيژندلو نه باوجود د ګمراهانو منونكې شى او كافرشى او نبى كريم ﷺ هغه نيغې لار ته رابلى. دا د اسلام لار ده. ﴿قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ په دې كښې د بتانو اود بتانود عبادت كونكو مثال بيان كړې دې اود هغه خلقو څوك چه د الله ﷻ لارې ته رابلنه كوى. لكه چه چانه لار غلطه شوې وى او څوك چغه وهونكې هغه ته چغه وهى چه اې فلانكيه ته د دې لارې طرف ته راشه اود هغه نور ملګرى رابلى چه غلطى مه كوه زمونږ په شان په نيغه لار باندې واپس راشه نوكه هغه د ړومبى دعوت وركونكى آواز واورى نو هغه به دې د هلاكت طرف په كنده كښې اوغورزوى. اوكه د نوروخلقو آواز واورى نوهغوى به دې په نيغه لار اود هدايت په لار راوړسوى. ړومبى بلونكې د ځنګل د شيطانانو نه دې. دا مثال دهغه سړى دپاره دې چه د الله ﷻ لار پريږدى او د بتانوعبادت شروع كړى او هغه هم په دې كښې كاميابى اوګنړى. خو چه كله ده له مرګ راشى نو پښيمانتيا به اوچتول وى. داد لارې نه اخوا كونكى شيطانان دى چه هغوى د پلار نيكه په نومونو اود هغوى په نومونواخستو سره رابلى نو هغه د دوى منل كوى او هغه هم په دې كښې كاميابى ګنړى. اوس شيطانان هغه په هلاكت كښې اچوى او هغه خورى يا اوړې تكې په ځنګل كښې غلطوى چه هلاك شى. ﴿حَيْرَانَ﴾ نه حيران دې لكه چه يو سړې غلط شوې وى اوحيران وى. حضرت ابن عباس ؓ فرمائى چه د الله ﷻ هدايت نه قبلونكې د شيطان تابعدارى كونكې او د ګناه كاركونكې سړې مراد دې. د ده ملګرى ده ته د هدايت طرف ته دعوت وركوى. الله ﷻ فرمائى چه دا د شيطان غلط كړې شوې هغه دې د چا اولياء چه انسانان دى. هدايت خو د الله ﷻ هدايت دې او ګمراهى هغه ده كوم طرف ته چه شيطان رابلل كوى. دا ابن جرير رحمه الله روايت كړې دې. بيا وائى چه دا د دې خبرې تقاضاده چه د ده ملګرې دې د ګمراهئى طرف ته رابلى او ګمان كوى چه همدغه صحيح لار ده.

عوفى رحمه الله فرمائى چه دارائې د آيت د ظاهر خلاف ده ځكه چه الله ﷻ فرمائيلى دى چه دده د سفرملګرى دې هدايت طرف ته رابلى. نو دا جائزنه دى چه دې ته ګمراهى اووئيلې شي سره د دې چه الله ﷻ خبر وركړې دې چه هغه هدايت دې او دا خبره خو هم هغه ده كومه چه ابن جرير رحمه الله كړې ده چه د

عبارت سیاق د دې خبرې مقتضي دي چه ﴿كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ﴾ دادمحال کیدو په وجه د نصب په محل کښې دې. یعنی د حیرانتیا جهل او ضلالت په حالت کښې اود هغه ملګری هم په هغه لار روان دی نو هغوی دې هم په خپله لار روان کړو او په خپله هم هغه لار باندې د راتلونې ورته اووئیل کومه چه الله ﷻ د مثال په توګه بیان کړه. اوس د کلام تقدیرداسې شو چه هغه د دوی په رابللو باندې انکار کوی اودهغوی طرف ته توجونه کوی. که الله ﷻ غوښتل نوهغوې ته به نې هدایت کړې وو او هغوی به نې په نیغه لار راګرځولې وې. په دې وجه اوفرمائیلې شو ﴿هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى﴾ اولکه چه فرمائی چه چاته الله ﷻ هدایت اوکړی هغه څوك نه شی ګمراه کولې. او ونی فرمائیل چه د هغوی په لار د راوستلو څومره حریص ولې نه وی. الله ﷻ چه څوك ګمراه کړی هغوی څوك په لار نه شی راوستې او نه د هغه خلقو څوك امدادی شته. بیا ارشاد دې چه ﴿وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ مونږ ته حکم دې چه په خلوص سره د هغه عبادت اوکړو او مونځونه په پابندئی سره اوکړو اود الله ﷻ اوویریږو او په هر حال کښې پرهیزګار اوسیږو.هم د هغه طرف ته به د قیامت په ورځ ټول اوچتولې شی. هم هغه زمکه او آسمان په اعتدال سره پیدا کړی اودهغې مالك او مدبردې. هغه به د قیامت په ورځ صرف "کن" وائی او د سترګو په رپ کښې به ټول څیزونه بیا په وجود کښې راشی. دلته ﴿وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ﴾ کښې د یوم لفظ ته نصب دې یا خو ﴿وَاتَّقُوْهُ﴾ باندې عطف ګرځولو سره به د هغې تقدیر داسې شی﴿وَاتَّقُوْهُ يَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ﴾ یعنی دهغه ورځو نه اوویریږه یادا چه نصیب کیږی به پدې بنا پاندې چه ﴿خَلَقَ السَّمٰوٰتِ﴾ باندې عطف دې. یعنی اوویریږئی د هغه ورځې نه په کومه ورځ چه به هغه وائی "کُنْ" یعنی د مخلوق د پیدائش شروع او اعادې ذکر اوشو او همدغه ډیر مناسب هم دی. یا دا چه تنصیب به کیږی په دی بنا باندې چه فعل دلته مقدر کیخودې شوې دې نو تقدیر دا شو چه یاد کړه هغه ورځ چه وائی به ﴿واذكر يوم يقول كن﴾ اود دې نه وړاندې ﴿الْحَقِّ يَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ﴾ بیا دالله ﷻ ارشاد دې چه ﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ﴾ دا دوه جملې دی او د دواړو جملو محل جر دې په دې بنا چه دا دواړه الفاظ د سرب العلمین صفت واقع شوی دی اود الله ﷻقول دې ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ﴾ احتمال دې چه دا بدل وی ﴿وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ﴾ اودا هم احتمال دې چه ظرف وی د ﴿وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ﴾لکه چه فرمائیلی دی ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ نن د چا بادشاهی ده د یو واحد قهار بادشاهی ده. لکه چه فرمائی ﴿اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا﴾په هغه ورځ د رحمن بادشاهی برحق ده او هغه ورځ به په کافرانو ډیره سخته وی.

قوله تعالی:: يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ

د اسرافیل علیه السلام د شپیلئی حقیقت او ویره:- مفسرینو﴿ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ ﴾کښې د رائې اختلاف کړې دې. بعضو وئیلی دی چه صور جمع د صورة ده. ابن جریر رحمه الله وائی لکه چه څنګه "سور" د ښار پناه ته وائی او دا د سورة جمع ده. او صحیح دا دې چه "صور" نه مراد هغه قرن دې په کوم کښې چه به دننه حضرت اسرافیل علیه السلام پوك وهلی. ابن جریر رحمه الله وائی چه صحیح هم هغه دی په کوم باندې چه په حدیث کښې رانړا اچولې شوې ده. حضور اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه اسرافیل علیه السلام شپلئی په خله کښې لګولې ده، سر ئې ښکته کړې دې او په انتظاردې چه کله به د شپیلئی د پوکوهلو حکم کیږی. ([1])یو اعرابی هم د حضور ﷺ نه تپوس کړې وو چه صور څه څیز دې نو حضور ﷺ فرمائیلې وو چه قرن په څه کښې پوکې

---

[1])دا روایت داسرافیل په نوم ترمذی کتاب التفسیر ومن سورة الزمر: ۳۲۴۳، ابن ماجه : ۴۲۷۳، ابن ما جه: ۷/۳، حلیة الاولیاء ۱۰۵/۵ مسند ابي یعلی : ۷۱/۱، ابن حبان: ۲۵۶۹، .

وهلو سره غرېږي.(١)

نبي اکرم ﷺ یو ځل صحابه کرامو رضی الله عنهم اجمعین سره ناست ووچه فرمائیلې کله چه الله ﷻ د زمکې او آسمان د پیدا کیدو نه فارغ شونو صور یئې پیدا کړو او اسرافیل ؈ ته ئې ورکړه کومه چه هغه په خُله کښې لګولې ده او سترګې په عرش لګیدلې دی په انتظاردې چه کله به د پوکوهلو حکم کیږي. نو ابوهریره ﷛ وائي چه ما اووئیل یارسول الله ﷺ! صورڅه څیز دې؟ ارشاد اوفرمائیلې شو هغه قرن دی.تپوس اوشو چه هغه څنګه، وئی فرمائیل ډیره لویه. د الله ﷻ قسم دې چا چه زه رالیږلې یم د هغې پلنوالې دومره دې لکه څومره چه دزمکواوآسمانونو پلنوالې.په هغې کښې به په دریو وختونو کښې پوکې وهلې شی. اول به د ویرولو او پریشانه کولو پوکې وی او دوئم ټول بې هوشه کونکې او دریم بیا د الله ﷻ په وړاندې د اودرولو. الله ﷻ به اول د پوکوهلو حکم اوکړی نو هغې سره به ټول د دنیا خلق اوویرېږی مګرهغه چاته چه الله ﷻ استقامت ورکړی. تر کومې چه حکم نه وی شوې شپیلئی به هم هغه شان غرېږی اودرېږی به نه.لکه چه فرمائیلې شوی دی ﴿وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ مَّا لَهَا مِن فَوَاقٖ﴾ یعنی هغه به یو زبردسته چغه او ډیر اوچت آواز وی. غرونه به د اوریځو په شان الوزی او زمکه به خوزیږی او ټالئی به وهی لکه په سمندرکښې ورانه شوې کشتئی کومه چه چپې هر طرف ته دیکه کوی لکه څنګه چه یو فانوس په چت کښې زوړندوی او هغه ټالئی ورکوی. فرمائی﴿ يَوۡمَ تَرۡجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ﴾ په هغه ورځ به رچونکې شپیلئی پوکوهلې شی او د هغې نه پس به بیا په دوئم ځل پوك وهلې شی. په هغه ورځ به ټول په ټول ډیر ویرېږی، خلق به راپریوزی، میندې به پئی روونکی ماشومان هیرکړی، د حاملو ښځو حملونه به پریوزی. په هلکانو باندې به د ویرینه بوډاوالې راشی. شیطانان به د ځان بچ کولو په خاطر د زمکې غاړو ته اوتښتی خو فرښتې به هغوی په وهلو وهلو واپس راولی. یو بل ته به چغې وهی خو خوك به چاته پناه نه شی ورکولې بغیرد الله ﷻ نه. خلق به هم په دغه ویره کښې وی چه زمکه به د هر ګوټ نه شلیدل شروع شی. داسې لوئی امر به ښکاره شی چه چرې به هم نه وی لیدلې شوې او داسې مصیبت او ویره به وی چه صرف الله ﷻ ته پته ده. بیا به خلق د آسمان طرف ته اوګوری نود هغې ذرې به الوزی، ستوری به ماتیږی. نمر او سپوږمئی به توره شی. نبی کریم ﷺ فرمائی چه مړو ته به د دې خبر نه وی.

حضرت ابوهریره ﷛ اوفرمائیل یارسول الله ﷺ! چه الله ﷻ کله فرمائی ﴿ فَفَزِعَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ نو الله ﷻ به څوك مستثنی ګرځوی. نو حضور ﷺاوفرمائیل هغه شهیدان دی. فزع او ویره خو ژوندو ته کیږی او هغوی ژوندی خو دی، لیکن الله ﷻ سره دی، الله ﷻ هغوی ته رزق ورکوی. الله ﷻد هغه ورځې د فزع نه هغوی محفوظ ساتلی ځکه چه هغه خو د الله ﷻ عذاب دې او عذاب خو په نافرمانه خلقو نازلیږی. هم دا څیز الله ﷻ ﴿ تَذۡهَلُ كُلُّ مُرۡضِعَةٍ﴾ والا به آیت کښې پیش کړې دې چه هره یوه پئی ورکونکې مور به خپل پئی روونکی بچی نه غافله شی. د هرې حاملې حمل به اوغورزیږی، ترکومې چه الله ﷻ غواړی په عذاب کښې اخته وی، د اوږدې مودې پورې به دا حالت وی. بیا به الله ﷻبې هوشی راوستونکې شپیلئی وهلو حضرت اسرافیل ؈ ته حکم اوکړی نو ټول د آسمانونواو زمکو مخلوق به بې هوشه شی خو چه څوك الله ﷻ غواړی هغه به په هوش کښې وی. ملك الموت به الله ﷻ له راشی او وائی به اې الله ﷻ ټول مړه شو. الله ﷻ ته خو پته ده مګر تپوس به اوکړی څوك باقی دی؟ هغه به عرض اوکړی چه ته باقی ئې ځکه چه تاته خو به کله هم مرګ رانه شی او د عرش

---

(١) ابوداود کتاب السنة باب ذکر البعث والصور: ٤٧٤٢، وسنده صحیح ، ترمذی ٣٢٤٤، دارمی : ٣٢٥/٢.

اوچتونکې ملائکې هم دي. حضرت جبرائیل عليه السلام او حضرت اسرافیل عليه السلام او زه هم باقي یم. الله ﷻ به اوفرمائي چه جبرائیل او میکائیل له هم مړه کیدل پکار دي نو عرش به خبرې اوکړي اې ربه! جبرائیل او میکائیل به هم مړه کیږي؟ الله ﷻ به اوفرمائي ژبه مه کولاوهه د عرش د لاندې چه څومره دي ټول به مړه کیږي. ملك الموت به بیا الله ﷻ ته عرض اوکړي اې ربه! جبرائیل او میکائیل هم مړه شو. الله ﷻ به اوفرمائي اوس څوك باقي دي؟ هغه به عرض اوکړي چه ته باقي ئې او تاله خو مرګ راځي نه. اوس زه اود عرش اوچتونکې فرښتې باقي دي. الله ﷻ به اوفرمائي چه د عرش اوچتونکو له هم مړه کیدل پکار دي نو هغه به هم مړې شي. الله ﷻ به تپوس اوکړي اوس څوك باقي دي؟ عزرائیل به وائي ته چه نه مړکیدونکې ئې او زه. الله ﷻ به عرش ته حکم اوفرمائي د اسرافیل نه شپیلئ واخله او اسرافیل ته به وائي ته هم زما مخلوق ئې ته هم مړ شه. هغه به هغه وخت مړ شي او د رب واحد، صمد، لم یلد ولم یولد نه سوا به څوك هم باقي پاتې نه شي. آسمان او زمکې به راغونډې کړې شي لکه چه طومار راغونډولې شي. درې ځل به دا راغونډولې او خوروليې شي بیابه فرمائي زه جباریم، زه جباریم، زه جبار یم. بیا به درې ځل آواز اوشي چه په نن ورځ د چا بادشاهت شته؟ څوك به جواب ورکړي. بیابه پخپله اوفرمائي بادشاهت صرف د الله ﷻ واحد او قهار دې.

بیا به نور زمکې آسمانونه پیداکړي او هغه به خواره کړي او اوږده به ئې کړي په هغې کښې به هیڅ کګلیچ او نقص باقي پاتې نه شي. بیا به مخلوق ته د الله ﷻ یوزبردست آواز اوشي نو په نوې پیداشوې زمکه باندې به ټول د اول په شان شي. کوم چه په زمکه کښې دننه دي هغه به دننه وي او کوم چه بهر وي هغه به بهر. بیا به د عرش د لاندې به الله ﷻ اوبه راپیدا کړي. آسمان ته به حکم اوکړي چه اووریږه. څلویښتوورځو پورې به اوبه وریږي ترڅې چه اوبه به دولس ګزه اوچتې شي. بیا به بدنونوته الله ﷻ حکم اوکړي نو هغه به داسې د زمکې نه راښکاره شي لکه څنګه بوټي او سبزیانې راټوکیږي. کله چه بدنونه د مخکې په شان پوره شي نو اول به د عرش ملائکې ژوندئ کړې شي. الله ﷻ به اسرافیل عليه السلام ته حکم اوکړي چه شپیلئ واخله هغه به ئې واخلي نو بیا به الله ﷻ حضرت جبرائیل عليه السلام او حضرت میکائیل عليه السلام ژوندي کړي. بیا به روحونه رابللې شي. د مسلمانانو روحونه به لکه د رڼا پړقیږي او د کافرانو روحونه لکه د تیارې. دا ټول به په شپیلئ کښې واچولې شي. اسرافیل عليه السلام ته به حکم اوشي چه د واپس ژندی کیدو شپیلئ اووهه نو چه د ژوند پوکې اووهلې شي نو روحونه به داسې تیږونه وهي لکه د شاتو د مچونه چه زمکه او آسمان ډك شي. بیا به د الله ﷻ د طرف نه حکم اوشي چه روحونه خپلو بدنونوکښې داخل شئ نو د دنیا ټول روحونه به داخلیږي او د سپیږمو په لار به بدنونوکښې راځي لکه څنګه چه زهر په مار خوړلي بدن کښې ورځي. بیا به زمکه شلیږي او خلق به راپاځي او د خپل رب طرف ته به مخ کوي او د ټولو نه اول به زما قبرکولاویږي. د الله ﷻ طرف ته به ټول ځي نو کافران به وائي چه دا ورځ خو ډیره سخته معلومیږي. خلق به بربنډ او بې جامو وي او هم یو ځای کښې به ولاړ وي. اویاکاله به هم دغه حال وي چه الله ﷻ به نه دوی ته ګوری او نه به څه فیصله کوي. خلق به ژړا فریاد کوي، اوښکې به ختمې شي نو وینې به د سترګونه روانې شي، خلق به په خپلو خولوکښې ډوب وي، ترزنوپورې به خوله رسیدلې وي.

خلق به وائي چه الله ﷻ له څوك سفارشي تلل پکار دي چه فیصله اوشي نو په خپل مینځ کښې به وائي چه د ټولو پلار آدم عليه السلام نه علاوه داسې څوك کیدې شي چه ژبه کولاؤ کړې شي، الله ﷻ هغه په خپل لاس جوړ کړې دې، خپل روح ئې په هغه کښې پوك وهلې اود ټولو نه اول ئې هغه سره خبرې کړې. خلق به حضرت آدم عليه السلام له راشي او خپل مقصد به ورته وړاندې کړي هغه به د سفارش نه انکار اوکړي چه د زه د هغه د شان لائق نه یم. بیا ځان له ځان له یو یو نبي عليه السلام له راشي. چا له چه هم راځي نو انکار به

کوی. حضور ﷺ فرمائی چه بیا به ماله راشی نو زه به خم او په فحص به سجده باندې راپریوزم. حضرت ابوهریره ؓ تپوس اوکړو یا رسول اللهﷺ! فحص څه څیز دې نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه عرش مخامخ حصه ده. الله ﷻ به یوه فرښته راولیږی او هغه به ما د مټ نه اونیسی اوچت به مې کړی. الله ﷻ به اوفرمائی ته څه غواړې؟زه به عرض اوکړم چه اې ربه! تاما سره د شفاعت د حق راکولو وعده کړې وه نو دا حق ماته راکړه او د خلقو په مینځ کښې فیصله اوکړه. الله ﷻ به اوفرمائی ښه ده ته شفاعت کولې شې او زه به خلقو کښې خپلې فیصلې نافذې کړم.

حضور ﷺ فرمائی چه زه به بیا خلقو کښې اودریږم. مونږ ټول خلق به ولاړ یو چه د آسمان نه به یو په زوره آواز اوشی او مونږ به اوویریږو. د زمکې د پیریانو او انسانانو نه به ډیرې فرښتې د آسمان نه نازلې شی. هغوی به زمکې ته نزدې راشی نو زمکه به د هغوی په نور سره اوپړقیږی. هغوی به صفونه جوړ کړی نو مونږ به تپوس اوکړو چه آیا الله ﷻ تاسو کښې دې، هغوی به وائی نه هغه راتلونکې دې. فرښتې به بیا د آسمان نه نازلې شی چه د نازلو شوو فرښتونه به په شمیر کښې دوه چنده وی اود پیریانو او انسانانو نه به هم په شمیرکښې دوه چنده وی او زمکه به د هغوی د نور نه اوپړقیږی. هغوی به په طریقه سره اودریږی، مونږ به تپوس اوکړو چه رب کریم په تاسو کښې دې؟ هغوی به وائی چه نه هغه راتلونکې دې. بیا به په دریم ځل د دې نه هم په دوچنده تعداد کښې د ملائکو نزول اوشی. اوس به رب جبار عزوجل د اوریځو په سوری کښې په اتوفرښتو باندې خپل تخت اوچت کړې تشریف فرما وی. حالانکه دغه وخت کښې د هغه تخت څلورو فرښتواوچت کړې دې او د هغوی قدمونه د آخری زمکې په بیخ کښې دی. زمکه او آسمان د هغوی د بدن د نیم حصې په مقابله کښې دی. د هغوی په اوږو د الله ﷻ عرش دې او د هغوی په ژبوبه د الله ﷻ تسبیح او تحمید وی هغوی به وائی ﴿سبحان ذی العرش والجبروت سبحان ذی الملك والملكوت سبحان الحی الذی لایموت سبحان الذی یمیت الخلائق ولایموت سبوح قدوس سبحان ربنا الاعلی رب الملائكة والروح سبحان ربنا الاعلی الذی یمیت الخلائق ولایموت﴾ بیا به الله ﷻ په خپله کرسئی باندې جلوه افروز شی. یو آواز به اوشی ائې دپیریانو او انسانانو ټولیه! ما چه د کوم وخت نه تاسو پیداکړې وئی ترنن پورې خاموش ووم، ستاسو خبرې مې اوریدې ستاسو عملونه مې کتل. اوس تاسو خاموش اوسیږئی ستاسو د عملونو صحیفې به تاسو ته اورولې شی. که هغه ښه ثابتې شوې نو د الله ﷻ شکر اوکړئی او که خرابې وې نو خپل ځانونه ملامته کړئی. بیا به الله ﷻدوزخ ته حکم اوکړی نو د هغې نه به یو تك تور پړقیدونکې شکل راښکاره شی. بیا به الله ﷻفرمائی چه اې بنی آدم! ما حکم نه وو کړې چه د شیطان عبادت مه کوه دا ستاسو ځان له دښمن دې. تاسو هم زما عبادت کوئې همدغه صراط مستقیم دې. دې شیطان خو ډیر گمراه کړی دی تاسو عقل نه لرلو. دا هغه دوزخ دې د کوم چه تاسو سره وعده شوې وه او کوم چه تاسو دروغ گڼړلو. اوس اې مجرمانو! د نیکانو نه جدا شئی. الله ﷻ به امتونه جدا جدا کړی. د الله ﷻ ارشاد دې چه اې نبی! ته به هر امت په زنګونونو راپریوتونکې اووینې. هرامت سره به د هغه عمل نامه وی او نن به د خپلو کړو بدله بیاموسی. اوس به الله ﷻ په خپل ټول مخلوق کښې فیصله کول شروع کړی خو د پیریانو او انسانانو دې وخت کښې نه.

اوس به د وحوشو او بهائمو په مینځ فیصلې فرمائی تر دې چه د یوې ظالم او ښکروری بکرئی د ظلم بدله به هم بلې بکرئی ته ورکولې شی. او تر دې پورې چه یو ځناور به هم د بدلې ورکولونه باقی پاتې نه شی نو دې ځناورو ته به اووائی چه خاورې شئی نو کافران به وائی چه افسوس مونږ هم د دې عذاب نه د بچ کیدلو د پاره خاورې شوې وې. لنډهب دا چه اوس به د بندیګانو په مینځ کښې د مقدمو فیصله کیږی. د ټولو نه اول به د قتل او وینې مقدمې پیش کړې شی. اوس به هرهغه قتل شوې راخی

چه د الله ﷻ په لارکښې چا قاتل قتل کړې وی. الله ﷻ به قاتل ته حکم ورکوی هغه به د مقتول سر اوچتوی. هغه سر به عرض اوکړی اې الله ده نه تپوس اوکړه چه ده څه ولې قتل کړې ووم. الله ﷻ به د هغه نه تپوس اوکړی(سره د دې چه هغه ته معلومه ده) چه ولې دې قتل کړې وو؟ هغه غازی به وائی چه اې الله ستا د عزت او نوم په خاطر، نو الله ﷻ به اوفرمائی ته رښتیا وائې اود هغه د نور مخ به د نمر په شان پرقیږی. ملائکې به هغه جنت طرف ته بوځی. دغه شان په نور مقتولان هم خپلې کولمې په سر راوړی. الله ﷻ به د هغوی د قاتلانو نه تپوس اوکړی ولې مو قتل کړې وو نو هغوی به وائی د خپل شهرت او نوم د پاره. نو فرمائی به چه هلاك شه ته. د هر قتل شوی مقدمه به پیش کولې شی او انصاف به کیږی اود هرظلم بدله به د ظالم نه اخستې شی او چه کوم ظالم له الله ﷻ غواړی عذاب به ورکولې شی او چه په چا باندې غواړی نو خپل رحمت به نازلوی. بیا به د ټول مخلوق انصاف کیږی. یو مظلوم به داسې نه پاتې کیږی چه د ظالم نه ورته بدله ورنه کړې شی. تردې چه څوك په پښوکښې اوبه ګډوی او وائی چه خالص دی هغه ته به هم سزا ورکړی او اخستونکی ته به د هغه نیکئی ورکړی. چه د دې نه هم فراغت اوشی نو یو آواز کونکې به آواز اوکړی او ټول مخلوق به ئې اوری. هریو ټولی له پکار دی چه دخپلو خپلو خدایانو طرف ته لاړ شی او د خپلو معبودانو لمن دې اونیسی. اوس به یو بت پرست داسې نه وی د چا بتان چه به د هغه مخې ته خوار زار پراته نه وی. یوه فرښته به په هغه وخت د حضرت عزیر ﷺ په شکل راشی او یوې فرښتې ته به د عیسی ﷺ بن مریم شکل ورکړې شی. نو یهودیان به د حضرت عزیر ﷺ شاته شی او د عیسی ﷺ شاته به نصاری راجمع شی. بیا به د هغوی دا فرضی معبودان هغوی دوزخ طرف ته روان کړی. وائی به چه که دا د دوی رب وې نو دوی به ئې چرې هم دوزخ طرف ته نه وو روان کړی. اوس به دا ټول په دوزخ کښې د همیشه د پاره وی. نو دې وخت کښې به صرف مؤمنان باقی پاتې شی په کوموکښې چه به منافقان هم شامل وی. الله ﷻ به د خپل شان مطابق څنګه چه غواړی هغوی له راشی نو وائی به چه اې خلقو ټول خلق خپلو خپلو خدایانو سره ملاؤ شوی دی تاسو هم چه د چا عبادت کولو هغوی سره ملاؤشئی. نو دا ټول خلق مؤمنان سره د منافقانو به وائی چه په الله ﷻ قسم زمونږ الله ﷻ خو ته وې. ستا نه علاوه به مونږ بل څوك نه منلو نو الله ﷻ به د هغوی نه اخوا شی اوبه خپل حقیقی شان کښې به راشی او هغوی سره به اودریږی ترکومې چه غواړی.بیا به مخامخ راشی او ارشاد به اوفرمائی اې خلقو ټول خپلوخپلوخدایانوسره ملاؤشوی دی تاسو هم خپلوخدایانو سره ملاؤ شئی هغوی به وائی چه دالله ﷻ قسم ستانه علاوه خو زمونږ بل خدائې نه وو. مونږ به ستانه علاوه د بل چا عبادت نه کولو.بیا به الله ﷻ خپله پنډئی څنګه چه د هغه شان سره مناسب دی کولاؤکړی.دهغې په عظمت سره به په دوی داخبره ښکاره شی چه د هغوی الله ﷻخودادې. بیابه ټول په ټول په سجده کښې سرښکته پریوزی. خو چه کوم منافقان وی هغوی به په شا طرف پریوزی.دسجدې دپاره به ټیټیدې نه شی اودهغوی شاګانې به لکه د غواد شا په شان نیغې وی. بیا به الله ﷻ حکم اوکړی چه دوئ اوچت کړئی. دې وخت کښې به د هغوی په وړاندې د دوزخ پل صراط راشی چه د خنجر او تورې نه به زیات تیره وی او ځای په ځائ به ازغن او خونیدونکې او خطرناك وی. د دې لاندې به یو بل خونیدونکې پل هم وی. نیکان خلق به پرې داسې تیریږی لکه د سترګو رپ یا د بجلئی پرق یا د تیزې هوا په شان یا د تیز اس په شان یا د تیز سور په شان او یا د تیزې منډې وهونکی سړی په شان. بعضې خو به پوره محفوظ وی او خلاصې به بیامومی، بعضې به زخمی شی او بعضې خو به پرې پرې شی او دوزخ کښې به اوغورزیږی نو بیا چه کله جنتیان جنت طرف ته روان کړې شی نو وائی به اوس به زمونږ شفاعت الله ﷻ ته څوك کوی. هغوی به آدم ﷺ له راشی او د شفاعت درخواست به اوکړی نو هغه به د خپلې خطا ذکر اوکړی او وائی به زه د دې اهل نه

یم تاسو نوح ؑ له لاړ شئی هغه د الله ﷻ ړومبی رسول دی. خلق به حضرت نوح ؑ له راشی هغه به هم د خپلی خطا ذکر اوکړی او وائی به چه زه خو اهل نه یم تاسو حضرت ابراهیم ؑ له لاړ شئی هغه ته خو الله ﷻ خپل خلیل ونیلی دی نو هغه به هم د خپلو خطاګانو ذکر اوکړی او وائی به حضرت موسی ؑ له لاړشئی هغه سره خو الله ﷻ پخپله خبری کړی دی. او په هغه باندی د تورات په شان کتاب د ټولونه اول نازل کړی دی خلق به حضرت موسی ؑ له راشی نو هغه به هم د خپل قتل د خطا ذکر اوکړی او وائی به چه زه هم د دی اهل نه یم تاسو روح الله له لاړشئی ځکه چه د الله ﷻ روح او کلمه ده. عیسی ؑ به هم وائی چه نه زه د دی قابل نه یم تاسو محمد ﷺ له لاړشئی. حضور ﷺ فرمائی چه بیا به خلق ماله راشی. الله ﷻ ماله د دریو شفاعتونو حق راکړی دی او وعده ئی فرمائیلی ده. دی وخت کښی به زه جنت طرف ته روان یم، دروازه به اوټکووم، د جنت دروازه به کولاؤ شی ماته به هرکلی اووئیلی شی. زه به جنت ته داخل شم او الله ﷻ طرف ته به نظر اوکړم په سجده کښی به پریوزم نو الله ﷻ به ماته د تحمید او تمجید اجازت راکړی چه داسی تحمید به ئی چاته نه وی خودلی. بیا به فرمائی ای محمد ﷺ! سر اوچت کړه څه شفاعت کول غواړی اوکړه، ستا شفاعت به اوریدی شی، ستا سوال به پوره کولی شی. زه به خپل سر اوچت کړم نو الله ﷻ به اوفرمائی څه غواړی، زه وایم ای الله تا ماته د شفاعت حق راکړی دی د اهل جنت باره کښی زما شفاعت قبول کړه چه هغوی جنت ته داخل شی نو فرمائی به ښه ما اجازت ورکړو دا خلق جنت ته داخلیدلی شی.

حضور ﷺ فرمائیل د الله ﷻ قسم تاسو به جنت کښی خپلو کورونو او خپلو بیبیانو له دومره زر اورسیږئی لکه څومره زر چه په دنیاکښی رسئی. هر سړی ته به ښه بی بی ملاویږی د آدم ؑ د اولاد نه اود اویاؤ حورونه. دی دواړوته به په دی اویاؤ حورو باندی فضیلت حاصل وی ځکه چه په دنیا کښی دی ښځو د الله ﷻ لوئ لوئ عبادتونه کړی وو. هغه به یوی له راشی نو هغه به د یاقوتو په کورکښی په مرغلرو سره ښائسته کړی شوی د سرو زرو په تخت ناسته وی چه د سندس او استبرق اویا جنتی جوړی به ئی اچولی وی. هغه به د دی په اوږه لاس کیږدی نو د خپل لاس عکس به د هغی د سینی نه، د کپړو نه د بدن او غوښتی نه اخوا بل طرف ته ښکاری. بدن به ئی دومره صفا وی چه په هډوکی کښی به ئی مازغه ښکاری لکه چه د یاقوتو یوه چوکه وینی. دهغی زړه به د هغی د پاره آئینه جوړه شوی وی اود هغی زړه به د ده د پاره وی نه به دی د هغی نه ستړی کیږی او نه به هغه د ده نه ستړی کیږی. هغه چه کله هم دی ښځی له راځی هغه به پیغله وی نه به هغه د ده نه څه ګیله کوی او نه به دی د هغی نه څه ګیله کوی. په دی کښی به یو آواز راشی وائی به چه مونږ ته پته ده چه په تاسو کښی به د چا زړه موړ نه شی خو ستا نوری بیبیانی هم شته نو هغه جنتی به وار په وار هغوی له راځی او چه کومی یوی له هم هغه راشی وائی چه په الله ﷻ قسم په جنت کښی زمانه بله ښائسته نشته او نه ماسره ستا نه بل څوك خوښ شته.

لیکن چه کله دوزخیان دوزخ کښی غورزولی شی نو اُور به د چا د قدمونوپوری وی د چا د نیم وروړ پوری د چا د زنګونو او ملاپوری، د چا دمخ نه علاوه ټول بدن پوری ځکه چه په مخ باندی اُور حرام کړی شوی دی. رسول الله ﷺ فرمائیلی زه به الله ﷻ ته اووایم چه ای ربه! زما د امت د دوزخیانو باره کښی زما شفاعت قبول کړه. نو الله ﷻ به اوفرمائی چه راؤباسه د دوزخ نه خپل امتیان کوم چه ته پیژنی نو یو امتی به هم بچ نه شی. بیا به د عام شفاعت اجازت ملاؤشی. نو هر نبی او هر شهیدبه خپل خپل شفاعت وړاندی کړی. بیا به الله ﷻ اوفرمائی چه د چا په زړه کښی د دینار د وزن برابر ایمان هم وی هغه د دوزخ نه راؤباسئی. بیا به اوفرمائی چه د دوو دینارو د دریمی حصی برابر هم وی، بیا به فرمائی چه د یو دینا د دریمی حصی برابر هم وی، که د دینار د څلورمی حصی برابر وی،

بیا د قیراط برابر او بیا که د اوری د دانې برابر هم وی، نو ټول به د دوزخ نه رابهر کړې شی. بیا به هغه هم چه د الله ﷻ د پاره ئې څه د خیر کار کړې وی اوس به څوك هم باقی پاتې نه شی چه د شفاعت قابل وی. تردې چه د الله ﷻ د رحمت عام کیدو ته اوګوری نو د ابلیس به هم طمع پیدا شی چه د هغه هم څوك شفاعت اوکړی. بیا به الله ﷻ اوفرمائی چه اوس یو زه باقی پاتې شوم نو زه خو په ټولو رحم کونکوکښې د ټولونه زیات رحم کونکې یم نو په دوزخ کښې به خپل لاس ورخښ کړی او داسې بې شمیره دوزخیان چه سوزیدو سره کوئله شوی وی هغه به د جنت په نهر کوم ته چه نهر حیاة وائی واچولې شی هغوی به د نوی سر نه داسې تازه شی لکه چه د تالاب په غاړه شنه بوټی چه نمر ورته اورسی نو شنه ښکاری اوچه په سوری کښې وی نو زیړ ښکاری. هغوی به د مستو سبزو په شان راټوکیږی او د ذرو په شان به خواره شوی وی. د هغوی په تندو باندې به لیکلې شوی وی د الله ﷻآزادکړې شوی دوزخیان. په دې لیك سره به د هغوی د جنتیانو سره پیژندګلو اوشی چه هغوی څه نیك کارونه کړی وو. یو مودې پورې به هغوی په جنت کښې دغه شان وی. بیا به الله ﷻ ته درخواست اوکړی چه اې ربه! دا لیك ختم کړه نو ختم به کړې شی. دا مشهور حدیث دې او ډیر اوږد دې ډیر غریب دې او په مختلفو احادیثوکښې مختلف ټکړې دی بعض خبرې د نکارت قابلې دی. اسماعیل بن رافع د مدینې قاضی د دې په روایت کښې یوازې دې، د دې په صحت کښې اختلاف دې. بعضو د دې توثیق کړې دې، بعضو ضعیف ګرځولې دې، بعضو انکار کړې دې. لکه احمد بن حنبل حاتم رازی، عمر بن علی فلاس رحمهم الله، بعضو متروك ګڼړلې. ابن عدی رحمه الله فرمائی چه دا ټول حدیث د غور قابل دې اود دې ټول راویان ضعیف دی. زه وایم چه د دې په اسناد کښې په ډیرو وجوهاتو اختلاف دی. ما دا جدا په یوجزء کښې بیان کړې دې د دې دعبارت سیاق هم عجیبه دې. ډیر احادیث ئې یوځائ کړی او دا ئې یو حدیث جوړکړیدې او دا ئې هم یو سیاق ګرځولې دې، نو په دې وجه د انکار قابل شو. ما د خپل استاذ حافظ ابوالحجاج المزی رحمه الله نه اوریدلی دی چه دا د ولید بن مسلم یو کتاب دې کوم چه هغه راجمع کړې دې. نو لکه چه دا شواهد دی د بعضې جدا جدا احادیثو. والله اعلم.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ

اوکله چې | اووئیل | ابراهیم | پلار خپل | آزرته

اوهغه وخت یادکړه چې ابراهیم علیه السلام خپل پلار ته آزرته اووئیل

اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً ۚ اِنِّيْۤ اَرٰىكَ وَقَوْمَكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝

آیا نیسې ته | بتان | په خدایئ سره | بیشکه چې زه | وینم تا | اوقوم ستا | په ګمراهئ | ښکاره کښې

چې آیا ته بتان په خدائې سره نیسې؟ زه خووینم چې ته اوستا قوم په ښکاره ګمراه کښې یې؛

وَكَذٰلِكَ نُرِيْۤ اِبْرٰهِيْمَ مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

اوهمدارنګې | ښودلو مونږه | ابراهیم ته | انظام سلطنت | دآسمانونو | او دزمکې

اودغه شان مونږ ابراهیم علیه السلام ته دآسمانونو اوزمکې دبادشاهت نظام اوخودلو

وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُوْقِنِيْنَ ۝ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ

اودپاره ددې چې شی هغه | دیقین کونکو نه | نوهرکله چې | خوره شوه | په هغه باندې | شپه

اوددې دپاره چې په هغه ډله کښې شامل شی چه کوم یقین کوی | هرکله چې پرې شپه راغله

رَاٰ كَوْكَبًا ۚ قَالَ هٰذَا رَبِّيْ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ

اولیدو هغه | یوستوري | اوونیل هغه | دا رب زما دي | پس هرکله چی | پټ شوهغه | نووي وئیل |

اوستوری ئي اولیدل | نووې وئیل چه دازما رب دي | خو چې کله ډوب شول نو وې وئیل چې

لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ ۝ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ

نهٔ خوښوم زهٔ | پټیدونکی | بیا هرکله چی | اولیده هغه | سپوږمۍ | ځلیدونکې | نو وې وئیل |

زه ډوبیدونکو سره محبت نه کوم | هرکله چې ئې روښانه سپوږمۍ .... | اولیده نو وې وئیل

هٰذَا رَبِّيْ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَّمْ يَهْدِنِيْ

دا رب زما دې | خو هرکله چی | غائبه شوه هغه | نو وې وئیل | که چرې | هدایت اونکړې ماته

چې دا زما رب دې | خو کله چې هغه پرېوته | نو وې وئیل که چرې ماته الله ﷻ سمه لار اونه ښائي

رَبِّيْ لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ ۝ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ

رب زما | نوخامخا شم به زهٔ | د قوم | گمراه نه | هرکله | اولیدوهغه | نمر

نوزه به د هغه خلقو نه شم چه گمراهان دی | .... بیاهرکله چې نمر ئې ځلیدونکې اولیدو

بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَتْ

ځلیدونکې روښانه | نو وې وئیل | دا رب زما دې | دادټولونه لوئ دې | خوهرکله چی | پناه شوهغه

.........نو وې وئیل چې دازمارب دې | اوداپه ټولو کښې لوئې دې | خوکله چې هغه پرېوتو

قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ۝

نو وې وئیل | اې زما قومه | بیشکه زهٔ | بیزاره یم | دهغو نه | چې تاسو ئې شریکوئ

نووې وئیل چې ائې زما قومه زه ستاسو د شرک نه ویزاره یم ....

اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

بیشکه زهٔ چې یم | گرزولې دې ما | مخ خپل | هغه الله ته | چې پیدا کړی دی هغه | آسمانونه | اوزمکه

ماخوخپل مخ هغه ذات طرف ته اوگرځولوا چې آسمانونه او زمکې ئې پیدا کړی دی

حَنِيْفًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝ ۚ

حال داچې یومخیزې یم حق ته | اونهٔ یم زهٔ | دمشرکانونه |

زه یومخیز یم | اودمشرکانو په ډله کښې نه یم شامل |

قوله تعالی: وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً ۚ

د حضرت ابراهیم ؑ خاندان او آزر:- د حضرت ابن عباس ؓ نه روایت دې چه د حضرت ابراهیم ؑ د پلار نوم آزر نه وو بلکه تارخ وو. د الله ﷻ ارشاد ﴿وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ﴾ ابن عباس ؓ فرمائی چه د آزر نه مراد صنم او بت دې. د ابراهیم ؑ دپلار نوم خو تارخ، د مور نوم شانی او د بی بی نوم ساره وو او د

حضرت اسماعیل ﷺ د مور نوم کومه چه د ابراهیم ﷺ وینزه وو هاجره وه. د نسب د علماؤ نه د اکثرو قول دا دې. آزر نوم وو د یو بت نو د ابراهیم ﷺ پلار د دې بت خادم او عبادت کونکې وو په دې وجه دغه نوم په هغه باندې غالب راغلو. والله اعلم.
ابن جریر رحمه الله وغیره وائی چه د خبرو دا طریقه د هغه خلقو په خبرو اتروکښې یوه عیب جنه خبره او ناروا خبره ګڼړلې شوه. د دې لفظ آزر معنی ده کوګ. لیکن د چانه ئې د دې روایت نه دې پیش کړې او نه ئې دا چاسره منسوب کړې ده. ابن ابی حاتم رحمه الله وائی چه معتمر بن سلیمان بیان کړې دې چه ما د خپل پلار نه اوریدلی دی چه هغه به د آزر معنی اعوج یعنی کوګ خودله او دا یوه سخته کلمه وه چه ابراهیم ﷺ اوونیله. ابن جریر رحمه الله وائی چه صحیح خو دا دی چه د هغه د پلار نوم آزر وو. بیا د نسب د پیژندګلو کونکو اعتراض پیش کولو سره وائی چه د ابراهیم ﷺ د پلار نوم تارخ وو. بیا وائی چه ممکن دی دوه نومونه ئې وی لکه چه د اکثرو خلقو وی او یا یو نوم د لقب او عرف په توګه وی دا یوه جیډ وجه کیدې شی. والله اعلم.
آزر ته د توحید درس او د هغې انجام:- د الله ﷻ په قول کښې د قاریانو اختلاف دې. حسن بصری او ابویزید مدنی رحمهم الله وائی چه د دې معنی دا دې چه اې آزره! ته بتان رب ګڼړې؟ لکه آزر ئې منادی جوړکړې دې او جمهور دا په فتحې سره لولی. د حسن بصری رحمه الله په نزد پیش سره نه دې. د دې مطلب دا شو چه دا لفظ یو معرفه او علم دې په دې وجه به غیرمنصرف ګڼړلې شی. لکه قول ﴿لِأَبِيهِ﴾ نه بدل دې او هم په دې بنا باندې منصوب دې یا به عطف بیان ګڼړلې شی او هم دا ډیر صحیح کیدې شی اوچه کوم خلق دا نعت ګرځوی لکه احمر او اسود غیرمنصرف خو چه د چا دا ګمان دې چه دا د محمول کیدو په وجه منصوب دې ځکه چه ﴿أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ تقدیرداسې دې﴿یا ابت أَزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ یعنی اې پلاره! آیا آزر بتان ته رب جوړوې خو د لغت په لحاظ سره دا قول بعید یعنی لرې دې په دې وجه چه کوم حرف د استفهام نه پس وی هغه په خپل ماقبل باندې عمل نه کوی ځکه چه د دې حرف استفهام د پاره خو صدرکلام پکار دې. ابن جریر رحمه الله وغیره د دې تقریر او تصدیق کړې دې او د عربئی په قواعدو کښې همدغه مشهور دی. مقصد دا چه ابراهیم ﷺ خپل پلار ته نصیحت اوکړو، د بتانو په عبادت کولو ئې د هغه مخالفت اوکړو، هغه ئې د دې نه منع کړو خو د هغه پلار منع نه شو. هغه اوونیل چه تا بت خپل رب جوړکړو؟ زه تا او ستا په مسلك تلونکی خلق په لویه ګمراهئی کښې شمیرم. په دې سره به بې لارې شې بلکه په حیرانتیا او جهل کښې به یئې. هغه په جهالت او ګمراهئی ګرځول د هر یو عقل سلیم صاحب د پاره یو واضح دلیل دې.
د الله ﷻ ارشاد دې په قرآن کریم کښې د حضرت ابراهیم ﷺ ذکر اوګوره، هغه صدیق او نبی وو. خپل پلار ته هغه ونیلې وو اې پلاره د دې عبادت مه کوه چه نه اوری، نه ګوری او نه ستا څه کار کولې شی. اې پلاره! د الله ﷻ د طرف نه ماته هغه علم حاصل شوې دې چه تاته نه دې حاصل شوې نو زما خبره اومنه زه تاته بالکل نیغه لار ښائم. اې پلاره! د شیطان عبادت مه کوه شیطان د الله ﷻ دښمن دې. اې پلاره سخته اندیښنه ده چه په تاباندې به عذاب نازل شی او ته به د شیطان دوست اوګرځولې شې. نو آزر جواب ورکړو چه اې ابراهیم! ته زما د خدایانونه ډډه کونکې ئې، که ته د دې طریقې نه منع نه شوې نو زه به تا سنګسار کړم او تابه بالکل پریږدم. نو ابراهیم ﷺ سلام عرض کړو او ونې ونیل چه زه به ستا د پاره د الله ﷻ نه استغفار اوکړم. زما الله ﷻ ډیر مهربانه دې خو زه تاهم پریږدم او ستا دا باطل خدایان هم. زه به هم الله ﷻ سره خپله رابطه یوځای کوم. کیدې شی چه الله ﷻ ما زما په دعاکښې ناکامه نه کړی. ابراهیم ﷺ به ترژونده پورې د خپل پلار د پاره استغفار کولو خو چه کله ئې پلار هم په شرك کښې مړشو او حضرت ابراهیم ﷺ ته معلومه شوه چه د شرك د پاره استغفار کار نه

کوی نو استغفار ئې پریخودو. لکه چه الله ﷻ فرمائی د ابراهیم ﷺ استغفار خو د هغه د پلاره د پاره په دې وجه وو چه هغه ورسره وعده کړې وه. لیکن کله چه ابراهیم ﷺ ته معلومه شوه چه هغه د الله ﷻ دښمن دې نود هغه نه ئې ویزاری اوکړه بې شکه حضرت ابراهیم ﷺ الله پرست او حلیم وو. په صحیح حدیث کښې روایت دې د قیامت په ورځ به حضرت ابراهیم ﷺ خپل پلار سره ملاؤ شي نو آزر به ورته اووائي اې بچېه نن به زه ستا نافرمانی نه کوم نو ابراهیم ﷺ به خپل رب ته عرض اوکړی اې ربه! تاماسره وعده نه وه کړې چه زه به د قیامت په ورځ تا نه ذلیل کوم او نن زما د پاره د دې نه بله لویه رسوائی څه کیدې شي چه زما پلار په دې حال کښې دې. ارشاد به اوفرمائیلې شي چه اې ابراهیم ﷺ! ته خپل شاته اوګوره نو هغه به د خپل پلار په ځائ یو کتمل اوګوری چه په ختوکښې لړلې شوې دې او د هغه پښې ئې نیولې دی او هغه دوزخ طرف ته راکاږی بوځي.(۱)

د آسمان او زمکې په ملکوت باندې نظر:- دغه شان الله ﷻ ارشاد فرمائی چه مونږ ابراهیم ﷺ ته د زمکې او آسمان ملکوت وړاندې کوو اود هغه په نظر کښې دا دلیل قائموو چه څنګه د الله ﷻ په وحدانیت د زمکې او آسمان مخلوق بنیاد دې د کومې نه چه دا دلیل اخستې شي چه د الله ﷻ نه سوا بل رب نشته. هم داسې دلالت فی النظر ته ملکوت وائی. ځکه چه دلالت فی النظر اول د ټولو نه وړاندې حضرت ابراهیم ﷺ ته حاصل وو لکه چه الله ﷻ فرمائی ﴿أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ او بل ځائ کښې دی ﴿أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾خلقو له دآسمان او زمکې په مخلوق باندې د عبرت نظر اچول پکار دی. دوی ته د ځان نه وړاندې روستو کتل پکار دی. که مونږ غواړو نو په زمکه کښې به دوی ورخښ کړو او که اوغواړو نود آسمان نه به پرې یوه ټکړه راګذار کړو. رغبت او رجوع کونکو د پاره په دې کښې نښې دی. خو د ملکوت باره کښې ابن جریر ﷫ وغیره بیان کړې دې چه د ابراهیم ﷺ د سترګو په وړاندې آسمان شلیدلې وو او حضرت ابراهیم ﷺ د آسمان ټولو څیزونوته کتلې وو. تردې چه د هغه نظر تر عرش پورې رسیدلې وو او اووه واړه زمکې د هغه د پاره کولاؤ شوې وې نو هغه د زمکې دننه څیزونه اولیدل. بعضو خلقو د دې مضمون اضافه هم کړې ده چه هغه د خلقو ګناهونه هم لیدلې وو او په هغه ګناهګارانو باندې ئې بددعا کړې وه نو الله ﷻ فرمائیلې وو چه نه، اې ابراهیم ﷺ! زه تانه ډیر په خپلو بندیګانو باندې مهربان یم، څه لرې خونه ده که روستو هغوی توبه کړی او رجوع اوکړی. حضرت ابن عباس ﷛ د دې آیت باره کښې فرمائی چه الله ﷻ په خپل قدرت سره حضرت ابراهیم ﷺ ته د زمکې او آسمان ټول پټ او ښکاره څیزونه اوخودل، په هغې کښې هیڅ هم پټ پاتې نه شو او چه کله هغوی د ګناهګارانو په ګناه باندې بد وئیل نو اوفرمائیلې شو چه نه داسې نه، اود هغوی بد دعا رد کړې شوه. بیا هغه د وړاندې په شان شو. احتمال دې چه د هغه د سترګونه پرده اخوا شوې وی او پټ د هغه د پاره ښکاره شوی وی. او دا هم احتمال دې چه د زړه په سترګو هغه لیدلې وی او د الله ﷻ حکمت باهره او دلالت قاطعه ئې معلوم کړې وی لکه چه د امام احمد او ترمذی رحمهم الله نه روایت دې. د خوب په حالت کښې الله ﷻ په یو بهترین شکل کښې ماله راغلو او وئې فرمائیل اې محمد ﷺ! په ملااعلی کښې څه بحث کیږی؟ ماعرض اوکړو اې ربه! ماته پته نشته نو هغه خپل لاس زماد دواړو اوږو په مینځ کښې کیخودو نود هغه د ګوتویخواولې ما په خپله سینه کښې محسوس کړو.اوس هرڅیز ماته ښکاره شو اوهرڅه می اولیدل.(۲) د الله ﷻ قول ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ کښې وئیلې شوی دی چه په دې آیت کښې واؤ زائده دې نود دې تقدیرداسې

---

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلا). ۳۳۵۰.

(۲) احمد: ۲٤۳/٥، ترمذی کتاب تفسیر القران ومن سورة صآد : ۳۲۳٥، وسنده حسن.

شو ﴿مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُوْقِنِيْنَ﴾ یعنی بغیرد واؤ نه.لکه څنګه چه په دې آیت کښې ﴿ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ پدې کښې د آیت نه پس واؤ زائده دې. دا هم وئیلی شوی دی چه زائد نه دې بلکه د وړاندینئی خبرې په بنیاد باندې خبره اوچته کړې ده. یعنی مونږ په هغه باندې ملکوت ښکاره کړل دې د پاره چه هغه اوګوری او یقین اوکړی. اوس د الله ﷻ قول دې چه کله تیاره شپه شوه نو حضرت ابراهیم ﷤ ستورې اولیدلو نو وئی وئیل چه دا به زما رب وی خو چه کله هغه ډوب شو نو هغه اووئیل چه ډوبیدونکی څیزونه خو زه نه خوښوم او نه غیبیدونکې څیز رب کیدې شی. قتاده﷫ وائی چه ابراهیم ﷤ ته معلومه شوه چه رب خو هغه کیدل پکار دی چه زائل کیږی نه. بیا ئې چه کله سپوږمئی روښانه اولیدله نو وئی وئیل چه دا به زما الله ﷻ وی. چه هغه هم ډوبه شوه نو وائی دا هم الله ﷻ نه دې. که الله ﷻ عزوجل زما لارخودنه اونه کړی نو زه خو به ګمراه شم. بیائې چه کله نمر راختونکې اولیدو نو وئیلې دا روښانه دې او د ټولو نه لویٔ هم دې نو چه کله هغه هم ډوب شو نو وئی وئیل اې قومه! زه خو جدا کیږم ستاسو د دې ټولو څیزونونه د کومو چه تاسو عبادت کوئې. ماخو د هغه ذات طرف ته خپل مخ کړې دې چا چه زمکې او آسمانونه پیدا کړی دی سره د دې خبرې د دې څیزونو د پیدا کولو په وخت کښې د هغه په وړاندې د دې هیڅ نمونه نه وه په دې وجه زه د شرك نه د توحید طرف ته راځم.

دَ مناظرې میدان که دَ غوراوفکر مقام:- مفسرینو حضراتو په دې مقام کښې اختلاف کړې دې چه آیا دا د ابراهیم ﷤ د غوراو فکر مقام دې یا قوم سره د مناظرې مقام دې او هغه د قوم نه د یو مناظره کونکی په شان سوال کوی. حضرت ابن عباس﷛ دا د ابراهیم ﷤ د غور او فکر مقام ګرځوی د دې قول نه په دلیل نیولوکه زما رب ماته هدایت اونه فرمائی نو زه به ګمراه شم. محمد بن اسحاق﷫ وائی چه ابراهیم ﷤ هغه وخت وئیلی وو کله چه هغه په اول ځل د هغه غار نه راوتلې وو په کوم کښې چه هغه د خپلې مور نه پیدا شوې وو ځکه چه د نمرود بن کنعان د ویرې هغه د بچی د پیدا کیدو په وخت کښې یو غار کښې ننوتلې وه. نمرود ته نجومیانو وئیلی وو چه دې کال کښې به یو ماشوم پیدا کیږی د چا په لاس چه به ستا ملك برباد شی نو هغه حکم ورکړې وو چه په دې کال کښې څومره ماشوما پیدا کیږی ټول قتل کړئی. د ابراهیم ﷤ مور بی بی چه کله حامله شوه او د حمل کیدو وخت نزدې شو نوهغه د ښار نه بهر یو غار ته لاړه او ماشوم ئې هم هلته پریخودو لاړه. په دې سلسله کښې هغه ډیرد عادت نه د خلاف خبرو ذکر کوی لکه څنګه چه هم په دې بنیاد باندې مخیکینو او روستنو مفسرینو هم ذکر کړې دې خو رښتیا دادی چه د ابراهیم ﷤ خپل قوم ته دا بیان د یوې مناظرې په حیثیت سره دې. ددې عقیدې باطله کولودپاره چه تاسود کومو بتانو عبادت کوئې دا ټول هیڅ نه دی. په اول مقام کښې هغه د بتانو د عبادت متعلق د خپل پلار خطا ښکاره کوی چه دا بتان هغوی د فرښتو په شکل جوړکړی وو چه دا بتان به دخالق حقیقی په وړاندې د هغوی شفاعت کوی سره د دې چه دا بتان پخپله د هغوی په نظرکښې سپك او بې معنې وو. لیکن هغوی لکه چه د ملائکو عبادت کولو سره دا غوښتل چه هغوی د رزق او نورو ضرورتونو متعلق الله ﷻ ته سفارش اوکړی نو په دې مقام کښې د هغوی خطا او ګمراهی ښکاره شوه. دا شکلونه د اوو ستورو وو یعنی قمر، عطار، زهره، شمس، مریخ، مشتری او زحل. د ټولو نه ډیر پړقیدونکې ستورې شمس یعنی نمر دې بیا قمر سپوږمئی ده بیا په دې ټولو ستوروکښې ډیرپړقیدونکې زهره ده. نو حضرت ابراهیم ﷤ د ټولو نه وړاندې هم دا ستورې زهره واخستله او قوم ته ئې اوخودل چه تاسو د رب په ځایٔ دا کوم ستوری نیولی دی په دې کښې هیڅ صلاحیت نشته، دا پخپله پابند دی چه اود دوی رفتار معین او مقرر دې. دا نیغ یا ګس طرف ته لړ شان هم په خپل اختیارسره نه شی ټیټیدلې. دا اجرام فلکی دی کوم چه الله

ﷻ روښانه پیدا کړی دی او په دې کښې دهغه ډیر لوئ حکمت پټ دې. دا د مشرق نه راوخي بیا د مشرق او مغرب په مینځ کښې په لار تیریږي بیا د نظر نه غیب شي او بله شپه ښکاره شي. داسې څیزونه چه په خپل عادت مستمره باندې پابند وی الله ﷻ څنگه کیدې شي. بیاهغه د سپوږمئی طرف ته راغی او د زهره باره کښې چه کوم بیان کړې وو هم هغه بیان کوی. بیا د نمر ذکر کوی او چه کله د دې دریو څیزونونه د الهیت انتفاء کوی چه په اجرام فلکی کښې ډیر روښانه دی او په دلیل قاطع سره خپله دعوی ثابتوی نو فرمائی چه اې قومه! زه د دې څیزونو نه بری یم کوم چه تاسو د الله ﷻ سره شریك گرځوئی. كه چرې دا الله ﷻ دې نو دا ټول امدادیان جوړکړئی تاسو زما مخالفت اوکړئی او لږ شان هم ما سره رعایت او نرمی مه کوئی. زه د فاطرالسموات والارض شوې یم زه به ستاسو په شان شرك نه كوم. زه خو به د دې څیزونو د خالق عبادت كوم چه د دې مخترع دې، مسخر دې او مدبر دې. د هرڅیز رشته انقیاد هم د هغه په لاس کښې ده. لکه څنگه چه اوفرمائیل ستاسو رب هم هغه دې چا چه په شپږو ورځوکښې زمکې او آسمان پیداکړل بیا په عرش باندې مستوی شو. شپه په ورځ او ورځ په شپه سره پټوی چه یو بل پسې ځی راځی. نمر سپوږمئی او ستوری ټول د هغه د حکم لاندې دی. د مخلوق اوامر مالك هم هغه دې، هغه رب العالمین دې اود ډیرو برکتونو خاوند دې.

نو دا څنگه جائزکیدې شی چه ابراهیم ؑ په دې مقام د غور او فکر نظر واچوی او د شرك په خیالاتوکښې اول اخته شی سره د دې چه الله ﷻ د هغه په حق کښې فرمائیلی دی چه مونږ د اول نه حضرت ابراهیم ؑ ته هدایت وربښلې دې. مونږ هغه ښه پیژنو، هغه به خپل پلار او قوم ته وئیل، دا څه بتان دی چه تاسو ورته عبادت کوئې. او وئی فرمائیل چه ابراهیم ؑ صرف د الله ﷻ عبادت کونکې او ډیر مخلص بنده دې. هغه چرې هم شرك نه دې كړې. هغه د الله ﷻ په نعمتونوباندې شكر گذاردې. الله ﷻ هغه ډیره غوره جوړکړې دې اوهغه ته نې د صراط مستقیم هدایت فرمائیلې. په دنیاکښې هم هغه ته خوبیانې او نیکئی ورکړی دی او په آخرت کښې هم هغه د صالحینونه دې، نو بیا مونږ ستا طرف ته وحی رالیږو اې نبی چه د ابراهیم ؑ د دین مننه کوه هغه حنیف وو مشرك نه وو. الله ﷻ اوفرمائیل چه اووایه اې نبی! زما رب ماته د صراط مستقیم هدایت کړې دې چې په هغې ابراهیم ؑ قائم وو. اوهغه مشرکانو نه نه وو. صحیح حدیث پاک نه ثابت دی چې حضرت نبی کریم ﷺ وفرمائیل چې هر پیدا کیدونکې فطرت باندې پیدا کیږی. [1] حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل الله ﷻ خپل بندیگان حنیف پیداکړی دی [2] یعنی هم د الله ﷻ کیدونکی. او وئی فرمائیل چه د الله ﷻ فطرت هم هغه دې په کوم چه د انسان پیدائش اوشی او کوم څیز نې چه څنگه پیدا کړو په هغې کښې بدلون نه شی کیدې. او وئی فرمائیل دکوم معنی چې دیوقول په بناهم دغه ده لکه څنگه چې د ﴿فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا﴾ او ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾ ده. د دې بیان به راشی. یعنی دا چه خلق الله ﷻ په خپل فطرت باندې پیداکړی دی د الله ﷻ د تخلیق بدلون نشته. نوکله چه د دې الله پرستی فطرت او د بندگئی اعتراف د ټول مخلوق باره کښې دې نو د حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ باره کښې به څنگه نه وی اوهغه د الله ﷻ په پیژندگلوکښې څنگه فکرمند اومتردد کیدې شی هغه خو د فطرت سلیم په لحاظ باندې ښکلې هستی وه. بغیر د شك نه خبره هم دغه ده چه هغه په دې مقام باندې خپل قوم سره مناظره او مباحثه کوله او چه په کوم شرك کښې هغه خلق اخته وو د هغوی خیالات د دلیل او ثبوت په ذریعه لرې کوی. دا خبره نه ده چه په خپله متردد وو.

[1] صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ماقیل فی اولاد المشرکین: ۱۳۸۵، صحیح مسلم: ۲٦۸۵، ترمذی: ۲۱۳۸، احمد: ۲۵۳/۲.

[2] صحیح مسلم کتاب الجمعة باب الصفات التی یعرف بها فی الدنیا اهل الجنة واهل النار: ۲۸٦۵، احمد: ۲٦٦/٤، ابن حبان: ٦۵۳، مسندالطیالسی: ۱۰۷۹.

وَحَاجَّهٗ قَوْمُهٗ ؕ

| اوجګړه اوکړه دهغه سره | قوم دهغه

| اودهغه قوم هغه سره جګړه اوکړه

قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّیْ فِی اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ؕ

نوهغه اووئېل آیا تاسو جګړه کوئ زما سره | په حق دالله کښې | اوحال دا چې لاره ښودلې ده هغه ماته

هغه ورته اووئیل چې آیاتاسو ماسره دالله ﷻ په حق کښې جګړه کوئ اوحال دادې چې هغه ماته سمه لار خودلې ده

وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ یَّشَآءَ رَبِّیْ شَیْـًٔا ؕ

اونه یریږم زهٔ دهغې نه چې تاسو ئې شریکان کوئ دهغه سره مګر کیږي به هغه | چې اوغواړي | رب زما څه ځیز

اوزه ستاسودجوړکړي شوؤ شریکانونه ویره نه کوم | البته زما رب چې څه غواړي (نوهغه به کیږي)

وَسِعَ رَبِّیْ كُلَّ شَیْءٍ عِلْمًا ؕ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ۝ وَكَیْفَ

فراخه دې | رب زما | په هرځیزباندې | په لحاظ دعلم سره | آیانونهٔ قبلوئ تاسونصیحت | اوځنګه |

زما د رب علم په هرڅهٔ راخور دې | نوتاسو هم حق نه سبق نه زده کوئ | .... اوځنګه به

اَخَافُ مَآ اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُوْنَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ

اویریږم زهٔ | دهغې نه | چې شریکان کړي دي تاسو | اونه یریږئ تاسو | ددې نه چې بیشکه تاسو | شریك کړې دې تاسو

زه ستاسودشریکانو نه اوویریږم | حال دا دې چې تاسونه ویریږئ چې داسې ځیزونه

بِاللّٰهِ مَا لَمْ یُنَزِّلْ بِهٖ عَلَیْكُمْ سُلْطٰنًا ؕ

دالله سره | هغه څه | چې نه دې نازل کړې الله | په شریکولودهغې سره | په تاسو | څه دلیل |

الله ﷻ سره شریکوئ | چې دهغې (د عبادت په جواز) هډوتاسره هیڅ دلیل نشته دې

فَاَیُّ الْفَرِیْقَیْنِ اَحَقُّ بِالْاَمْنِ ۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝

نوکومه | یوه ددې دواړوډلونه | زیاته مستحقه ده | په امن سره | که یئ تاسو | چې پوهیږئ |

(دااووهائې) چې کومه یوه په دې دواړوډلو کښې دامن زیاته حقداره ده ؟ | خوهله که تاسو پوهیږئ

اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ یَلْبِسُوْٓا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ

هغه کسان | چې ایمان ئې راوړو | اوګډوډنې نهٔ کړو | ایمان خپل | دظلم سره | دغه کسان چې دی |

چاچې ایمان راوړې دې | اوخپل ایمان ئې ظلم (شرک) سره نه دې ګډ کړې | نوهم دغه خلق

لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ۝ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ

هم هغوئ لره دې | امن | اوهغوئ | نیغهٔ لارموندونکې دی | اودغه وژ | دلیل زمونږه

په امن کښې دی | ....اوهم دوی په سمه لار روان دی | .... دا زمونږ هغه دلیل وو چې

اٰتَيۡنٰهَآ	اِبۡرٰهِيۡمَ عَلٰى	قَوۡمِهٖ ؕ	نَرۡفَعُ	دَرَجٰتٍ
چې ورکړې وۀمونږه هغه	ابراهيم ﷺ ته	په مقابله	دقوم دهغه کښې	اوچتوومونږ | په درجوکښې
چې ابراهيم ﷺ ته مودقوم مقابله کښې ورکړې ووا اومونږدهغه خلقو درجې اوچتوو				
مَّنۡ	نَّشَآءُ ؕ	اِنَّ رَبَّكَ	حَكِيۡمٌ	عَلِيۡمٌ
هغه څوك | چې اوغواړو مونږه		بيشکه | رب ستا	صاحب دحکمت دې	پوهه دې په هرڅه |
چې دچا باره کښې زمونږ خوښه شي | بيشکه رب ستادحکمت خاوند | او په هرڅه پوهه دې |				

قوله تعالىٰ: وَحَآجَّهٗ قَوۡمُهٗ ؕ قَالَ اَتُحَآجُّوۡٓنِّىۡ فِى اللّٰهِ وَقَدۡ هَدٰٮنِ ؕ

دَ مشرکانو په وړاندې صفاصفاتوحيدي خبرې:-الله ﷻ د حضرت ابراهيم خليل الله باره کښې ذکر فرمائي چه کوم وخت هغوی د توحيدمتعلق خپل قوم سره مناظره کوله او هغوی خپل قوم ته فرمائيل چه آيا تاسو د الله ﷻ باره کښې ماسره جګړه کوئې هغه خو واحد او ځان له دې او هغه د حق طرف ته ماته بصيرت او هدايت فرمائيلې دې او زه د هغه په يو والي باندې دلائل لرم. نو زه بيا ستاسو فاسدواقوالواو باطله شبهاتوطرف ته څنګه توجو ورکولې شم. ستاسو د قول په باطل کيدو باندې ماسره دليل شته. ستاسو دا د ځان نه جوړشوی بتان خو په يوه خبره کښې هم اثر نشي کولې. نه زه د دوی نه ويريږم او نه د دوی زه ذره پرواه کوم. که دا بتان زما څه کولې شي نو ښه ده اودې کړی او ماله دې د سميدو د پاره يوذره مهلت هم نه راکوی. د الله ﷻ قول دې ﴿اِلَّآ اَنۡ يَّشَآءَ رَبِّىۡ شَيۡـئًا ؕ﴾ او که الله ﷻ څه کول غواړی نو کولې شی. په ټولو څيزو د هغه د علم احاطه وسيع ده. يوڅيز د هغه نه پټ نه دې. زه چه کوم څيز بيانوم د هغې نه تاسو هيڅ عبرت نه اخلئی؟ دې د پاره چه د بتانو د عبادت نه منع شئی. د احتجاج دا صورت بالکل داسې دې لکه څنګه چه حضرت هود ﷺ د خپل قوم په وړاندې ايخودې وو. اود هغه قوم عاد قصه هم په قرآن پاك کښې موجود ده چه ﴿ قَالُوۡا يٰهُوۡدُ مَا جِئۡتَنَا ﴾ يعنی اې هود ﷺ! تا خو څه معجزه پيش نه کړه، ستا په خالی وينا باندې مونږ خپل معبودان پريږدو، مونږ خو په تا باندې ايمان راوړونکی نه يو، مونږ خو هم دا ګنړو چه په تاباندې زمونږ د معبودانو څه لعنت وريدلې دې. نو هود ﷺ اووئيل زه الله ﷻ ګواه جوړوم او تاسو هم ګواه اوسيږئی چه زه د الله ﷻ نه نه بلکه الله ﷻ سره نور معبودان چه تاسو شريك کړی دی هغې نه ويزاره يم. اوس تاسو ټيره ستاسو د بتانو ټول يوځای شئی او چه څومره زما بد غواړئی هيڅ کسر مه پريږدئی او مه ماله مهلت راکوئې. زما يقين خو په خپل رب باندې دې چه ستاسو هم رب دې هغه به هر ځا لرونکي خپل ځان سره د نيولو د پاره رابلی. بيا په ذکر شوی آيت کښې فرمائی چه زه آخر ستاسو د دې باطلو بتانو نه ولې اوويريږم چه تاسو پخپله د دې خبرې نه نه ويريږئی، چه نور څيزونه د الله ﷻ سره شريك ګنړئی د کوم چه تاسو سره هيڅ دليل هم نشته. لکه څنګه چه يو ځای کښې فرمائی ﴿ اَمۡ لَهُمۡ شُرَكٰٓؤُا ﴾ بل ځای فرمائی ﴿ اِنۡ هِىَ اِلَّاۤ اَسۡمَآءٌ سَمَّيۡتُمُوۡهَاۤ اَنۡتُمۡ وَاٰبَآؤُكُمۡ ﴾ بيا ارشاد مبارك دې چه هم تاسو اوښيايئي چه ستاسو او زما په ډله کښې څوك په حقه دې، آيا هغه الله ﷻ چه هرڅه کولې شي يا هغه چه د ذرې برابر نفع نقصان نه شي کولې. بيا فرمائی چه کومو خلقو ايمان راوړو او خپل ايمان سره ئې د ظلم پيوند اونه لګولو، نو امن او تسلی خو د هغوی حق دې او هم دغه د هدايت خاوندان دی. هم هغوی خپل عبادت د شرك د شك او شبهې نه خالص ساتلې، په دنيا او آخرت باندې هم د دوی قبضه ده.

کله چه صحابه کرامو﷢ ته د ظلم د مفهوم پته اونه لګیدي شوه:- په بخاری شریف کښې د عبدالله ﷛ نه روایت دې چه کله دا آیت ﴿ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴾ نازل شونو صحابه کرامو رضوان الله اجمعین اووئیل یا رسول الله ﷺ! څوك دې چه هغه به په خپل نفس باندې ظلم نه وی کړې. نو آیت نازل شو ﴿ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ یعنی ظلم عظیم چه دې هغه شرك دې،([1])کله چه دا پورتنې آیت نازل شوې وو په هغې خلقو ته غلط فهمی شوې وه نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه څنګه تاسو ګنړئی نو داسې نه ده. آیا تاسو نه دی اوریدلی چه عبدصالح یعنی لقمان حکیم وئیلي وو ﴿ يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ د ظلم نه مراد شرك دې([2]) عبدالله ﷛ نه روایت دې چه کله ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ﴾نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ماته اوفرمائیلې شو چه ته د هغه ایمانداره خلقو نه ئې. ([3]) جریر ابن عبدالله﷛ فرمائی چه یوځل مونږ رسول الله ﷺ سره روان وو چه کله د مدینې نه بهر شو نو یو سور زمونږ طرف ته راروان ښکاریدو. رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دا سور تاسو سره د ملاویدو د پاره راروان دې. کله چه هغه مونږ له راؤرسیدو نو سلام ئې اوکړو. حضور ﷺ تپوس اوکړو د کوم ځائ نه راروان یئې؟ هغه د خپل کور بال بچ او قبیلې د طرف نه. بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چرته روان یئې؟هغه وئیل رسول الله ﷺ سره ملاویدل غواړم. حضور ﷺ اوفرمائیل وایه هم زه د الله ﷻ رسول یم. هغه وئیل یارسول الله ﷺ! ماته د ایمان تعلیم راکړه. حضور ﷺ اوفرمائیل چه وایه د الله ﷻ نه علاوه بل څوك اله نشته او دا چه محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دې. مونځ کوه، زکواة ورکوه، د رمضان روژې ساته او حج کوه. هغه اووئیل ماته د دې خبرو اقرار دې. بیا چه کله روان شو نود هغه د اوښ پښه د ځنګلی مږې په سوړه کښې اونښته او اوښ راپریوتلو دې سره هغه سور هم راپریوتلو د هغې سرمات شو سټ ئې هم مات شو. حضور ﷺ اوفرمائیل په ما د ده خسمانه کول ضروری دی. ورسره عمار بن یاسر﷛ او حذیفه﷛ ورمنډه کړه او هغه ئې اوچت کړو بیا ئې اووئیل یا رسول الله ﷺ! دا خو مړ شو. حضور ﷺ مخ بل طرف ته کړو اووئی فرمائیل چه تاسو ته پته ده چه ما مخ ولې واړولو. ما دوه فرښتې اولیدلې چه د جنت میوې د ده په خله کښې ورکولې څه سره چه ماته معلومه شوه چه هغه اوږې مړشوې دې. بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه دا دهغه خلقو نه وو د چا باره کښې چه الله ﷻ فرمائیلی دی چه هغوی د خپلو ایمانونوسره ظلم یعنی شرك نه یو ځائ کوی. بیا ئې اوفرمائیل چه خپل رور انتظام اوکړئی نو مونږ هغه ته غسل ورکړو او کفن مو ورته واغوستو، خوشبوئ مو پرې اومږله او چه کله مو قبر ته اوړلو نو حضرت رسول اکرم ﷺ تشریف راوړلو او د قبر په غاړه کیناستو او وئې فرمائیل چه لحد والا قبر جوړکړئی کولاؤ قبر مه جوړوئی. زمونږ قبرونه د لحد والا وی او د نورو خلقو کولاؤ قبرونه وی. ([4]) اودې د هغه خلقو نه وو چه ډیر لږ عمل کوی او ډیر زیات خیر بیامومی.([5]) په تفصیل سره ابن عباس ﷛ داسې بیان کوی چه مونږ رسول الله ﷺ سره روان وو یو باندچی مخې ته راغلو او وئې وئیل یا رسول الله ﷺ! د هغه ذات قسم دې چا چه ته په حقه سره پیغمبر رالیګلې ئې ما خپل مال اولاد وطن پریخودو او راغلم چه ستا په ذریعه هدایت حاصل کړم او دغه شان تاسو ته رسیدلې یم چه د زمکې ګیا وابښه خورم نو ته به اوس ماته دین

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب (ولم یلبسوا ایمانهم بظلم) ۴۶۲۹، صحیح مسلم: ۱۲۴. ترمذی: ۳۰۶۷، احمد:۳۷۸/۱، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۶۵.

[2]) احمد:۳۷۸/۱،

[3]) ابن مردویه.

[4]) احمد:۳۵۹/۴،

[5]) احمد حواله سابق

اوښاني. حضور ﷺ هغه ته دین اوخودلو او هغه قبول کړو. مونږ د هغه نه چاپیره راجمع شو هغه روان شو نو د هغه د اوښ پښه د ځنګلي مږې په سوړه کښې اونښته، هغه پریوتلو او په دیکه سره د هغه سټ مات شو. نوحضور ﷺ اوفرمائیل د الله ﷻ قسم هغه رښتیا ونیلی وو چه خپل وطن بال بچ پریخودی او ماله صرف هدایت او دین حاصلولودپاره راغلې وو. هغه د دین تعلیمات حاصل کړل. مانه معلومه شوه چه د سفر ورځې صرف د زمکې ګیا وابنه خوړلو سره تیرې کړې وې، هغه عمل لږ اوکړو او اجرئې ډیر حاصل کړو. آیا تاد هغه خلقو باره کښې اوریدلی چا چه خپل ایمان سره ظلم او شرک شامل نه کړو. هم دغه خلق د امن او د زړه د اطمینان حق دار دی. همدغه هدایت یافته خلق دی او دې هم د هغوی نه وو.

د عبدالله بن سنجره ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ اوفرمائیل چاته چه ورکړې شو نو هغه شکر اوکړو او چاته چه ورنه کړې شو هغه صبر اوکړو او چا ظلم اوکړو او بیائې ښښنه اوغوښتله او په چا چه ظلم اوشو هغه ښښنه اوکړه، دومره وینا سره حضور ﷺ خاموش شو نو خلقو اوونیل یارسول الله ﷺ! ده ته به څه ملاویږی نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه هم دغه خلق د الله ﷻ د طرف نه په امن کښې دی او همدغه خلقو هدایت موندلې دې. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهٖ ﴾ مونږ حضرت ابراهیم ﷺ ته خپل قوم سره مناظره او دلیلونه راوړل اوخودل. مجاهد رحمه الله د دې آیت نه لاندیني دلیل پیش کولو نه الله ﷻ مراد اخلي یعنی دا حجت ابراهیمي چه زه ولې ستاسو د معبودانو نه اوویریږم سره د دې چه تاسو د الله ﷻ سره شرك کولو سره نه ویریږئ د کوم چه نه څه دلیل او نه څه سند شته. اوس تاسو پخپله پوهه شئ چه په دواړوکښې چا خپل ډیر بچاؤ اوکړو. الله ﷻ دې ته د امن او هدایت نوم ورکړې دې. بیائې اوفرمائیل ﴿اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْٓا﴾ بیا ئې دې نه پس اوفرمائیل ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنٰهَآ اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهٖ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ﴾ دلته د درجات لفظ بالاضافة او بلا اضافة دواړه شانه لوستلې شوې دې. لکه چه په سورة یوسف کښې دی اوخبره دواړه قسمه یو شان ده. او د الله ﷻ قول ﴿اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ﴾ یعنی هغه په خپلو اقوالوکښې حکیم دې او په خپلو افعالوکښې علیم دې. یعنی چاله چه غواړی هدایت ورکړی او چاله چه غواړی ګمراه ئې کړی. لکه چه فرمائی ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾ یعنی د چا په قسمت کښې چه د الله ﷻ فیصله متحقق شوی ده هغه به ایمان نه راوړی که هغه ته هرقسم نښې ولې اونه خودلې شی چه د الله ﷻ د عذاب سره هغه مخ نه

وَوَهَبْنَا لَهٗٓ	اِسْحٰقَ	وَيَعْقُوْبَ	كُلًّا	هَدَيْنَا	وَنُوْحًا	هَدَيْنَا
اوورکړو مونږه هغه ته	اسحاق	اویعقوب	هر یوته	اوښودله مونږ لار	اونوح ﷺ ته	ښودلی وه مونږه لار
اومونږ ورله اسحاق اویعقوب ﷺ (اولاد) ورکړل اوهریوته موسمه لار اوخودله (هغه لار چې) پخوامونوح ﷺ ته						

مِنْ قَبْلُ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ	دَاوٗدَ	وَسُلَيْمٰنَ	وَاَيُّوْبَ	وَيُوْسُفَ
وړاندې دهغه نه	اودَاولاد دهغه نه	داود ﷺ ته	اوسلیمان ﷺ ته	اوایوب ﷺ ته	اویوسف
اوخودله | او بیامودهغه اولاد کښې داود ﷺ ته ....او سلیمان ﷺ.......او ایوب ﷺ.......او یوسف ﷺ					

وَمُوْسٰى	وَهٰرُوْنَ	وَكَذٰلِكَ	نَجْزِى	الْمُحْسِنِيْنَ
اوموسی ﷺ ته	اوهارون ﷺ ته	او دارنګې	بدله ورکوومونږ	نیکانوخلقوته
اوموسی ﷺ.......او هارون ﷺ ته خودلې وه | ....اودغه شان مونږ نیکانوته بدله ورکوو				

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۚ كُلٌّ

اوهدايت اوكړومونږ زكرياته | اويحيى ته | اوعيسى ؑ ته | اوالياس ؑ ته | داټول

اوزكريا ؑ او يحيى ؑ او عيسى ؑ او الياس ؑ ته موخودلې وه | دا ټول (پيغمبران)

مِّنَ الصَّالِحِينَ ۝٨٥ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ

دنيكانونه وو | اوهدايت اوكړو مونږ اسماعيل ؑ ته | اواليسع ؑ ته | اويونس ؑ ته

د صالحانو څنى ووا | ....او اسماعيل ؑ ....او اليسع ؑ ....اويونس ؑ

وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ۝٨٦ وَمِنْ آبَائِهِمْ

اولوط ؑ ته | اوهريو ته فضيلت وركړومونږه | په مخلوقاتوباندې | اوديلارانودهغوى نه

اولوط ته موخودلې وه | او دوئ كښې هريوته مونږ دهغه زمانې په خلقو فضيلت وركړې ووا | اوددوئ بعضو پلرونو

وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ

اوداولاددهغوى نه | اودرونړه دهغوى | اوغوره كړل مونږه هغوئ | اونيغ برابر كړل مونږه هغوئ |

اودبعضو اولاد او د بعضو رونړوته مو فضيلت وركړې ووا | او غوره كړى وو مونږ | او په

إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٨٧ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن

لارې | نيغې ته | دا | هدايت دې دالله | نيغه لارښائى|په دې سره | هغه چاته

نيغه لار موروان كړى ووا | .... دغه دالله ﷻ هدايت دې | چې چاته ئې په خپلو بندګانو كښې

يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُم

چې خوښ ئې شي | دبندګانوخپلونه | اوكه چرى | شرك كړې وې دوئ|نوخامخا به ضائع شوى وو ددوئ

كښې خوښ شي نوهغه ته ئې وركوى | خوكه دې خلقوشرك كړې وې نوخواه مخواه

مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝٨٨ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ

هغه عملونه | چې وو دوئ|چې كول به ئې | داپيغمبران| هغه كسان ووا چې وركړې وو مونږهغوئ ته

به ئې ټول عملونه ضائع شوى ووا | ....داهغه كسان دى چې مونږ ورته ....

الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ

كتاب | اوحكم | اونبوت | نوكه چرى| انكاركوى | دې دې نعمت نه | دا خلق

كتاب او حكمت او پيغمبرى وركړې وه | ...نوكه داخلق ددې (قرآن) نه انكار اوكړى

فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا

نو په تحقيق سره|مقرر كړې دې مونږ|په دې نعمت سره| يوداسې قوم |چې نهٔ دى هغوئ | د هغې نه

نومونږدا نعمت داسې خلقو ته اوسپارل | ....چې هغوئ د دې نه

بِكٰفِرِيْنَ۝ | اُولٰٓئِكَ | الَّذِيْنَ | هَدَى اللّٰهُ | فَبِهُدٰىهُمُ
انکارکونکي | داپیغمبران | هغه کسان دي | چې هدایت کړې وو الله | پس په هغوئ پسې
منکر نه دي | دغه خلق وو چې الله ﷻ ورته هدایت کړې وو | نوته هم دهغوئ په لار

اقْتَدِهْ ط | قُلْ | لَّآ اَسْئَلُكُمْ | عَلَيْهِ | اَجْرًا ط | اِنْ | هُوَ
اقتدااوکړه | ته اووایه | زه نه غوارم ستاسو نه | په کاردد تبلیغ اوهدایت | څه اجر | نه دی | دا قرآن
تګ کوه | دوئ ته اووایه چې زه دتبلیغ پدې کارستاسونه اجرت نه غوارم | دا قران پاک

اِلَّا | ذِكْرٰى | لِلْعٰلَمِيْنَ۝
مګر | نصیحت دې | دپاره دمخلوقانو |
دټولې دنیا د خلقو دپاره یو نصیحت دې |

قوله تعالیٰ: وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ

دَ الله ﷻ په ابراهیم ؑ باندې انعامات:- الله ﷻ فرمائی مونږ حضرت ابراهیم ؑ ته داسحق ؑ په شان خوئ ورکړوسره د دې چه د بوډاوالی په وجه هغه اود هغه بی بی ساره د اولاد نه نا امیده شوی وو۔ فرښتې هغوی له راغلې او قوم لوط طرف ته هم روانې وې.فرښتو ښځې خاوند ته د اسحاق د پیداکیدو زیرې ورکړو نو بی بی حیرانه شوه او وئی وئیل چه ښه ده زما به بچې کیږی زه بوډهئی زما خاوند بوډا دا څنګه عجیبه خبره ده. نو فرښتو اووئیل اې بی بی ته د الله ﷻ په کارونو حیرانتیا کوې؟اې د کور خلقو د الله ﷻ برکتونه اورحمتونه په تاسو باندې دی. فرښتوهغوی ته دا هم زیرې ورکړو چه هغه به نبی‌هم وی اودهغه نسل به هم زیاتیږی یعنی ونی فرمائیل﴿وَبَشَّرْنٰهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ۝﴾ اودادیر لوئ زیرې او ډیرلوئ نعمت دې، نو اوفرمائیلې شو ﴿ فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ ۙ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ۝﴾ د دې پیداکیدونکی اسحاق به هم ستاسو په ژوند کښې خوئ کیږی اوستا سو سترګې چه څنګه په خپل خوئ یخیږی په نمسی سره به هم یخې شی ځکه چه دنسل باقی پاتې کیدو په وجه د نمسی په پیدا کیدو باندې خوشحالی نوره هم زیاتیږی. چه د بوډا او بوډهئی کله د اولاد په پیداکیدوکښې شك کیدلې شی چه د ضعف د وجې د هغوی بچې نه شی کیدې نو خوئ او بیا نمسې د چا نوم چه به یعقوب وی په هغې به خوشحالی څنګه نه وی. د یعقو ب اشتقاق روستو دې یعنې د اسحاق نه پس هغې پسې هم راتلونکې.داصله او بدله ده د ابراهیم ؑ چا چه خپل وطن پریخودوءاو قوم نې پریخودو د هغوی د ښارونونه ئې هجرت اوکړو د الله ﷻ د عبادت په خاطر لرې لاړو. د دې بدله د هغوی صلبی نیك اولادوو چه په هغوی سره د هغه سترګې یخې شی. لکه چه فرمائی کله ابراهیم ؑ خپل قوم اود هغوی معبودان پریخودل نو مونږ هغه ته اسحاق او یعقوب ورکړو او دواړه نبیان شو. اودلته فرمائی﴿ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ﴾ او بیا ئې اوفرمائیل ﴿ وَنُوْحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ دې نه اول مونږ د نوح هدایت کړې وو. او مونږ حضرت ابراهیم ؑ ته نیك نسل ورکړو او اسحاق ؑ او یعقوب ؑ دواړو ته خصوصیت عظیمه ورکړه. خو نوح ؑ کله چه الله ﷻ ټول د زمکې مخلوق عرق کړو. بغیرد هغوی نه چه په نوح ؑ ئې ایمان راوړلې وو او هغه سره په کشتئی کښې ناست وو دا باقی خلق د نوح ؑ اولاد وو او د دنیا ټول خلق د هغوی اولاد دې او ابراهیم ؑ چه د هغه نه پس څوك نبی شوې نه وو بغیر د هغه کسانو نه چه د هغه په اولاد کښې وو لکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی﴿ وَجَعَلْنَا

﴿فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ او الله ﷻ اوفرمائيل ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ اودا نبي هم اوفرمائيل چه د نبيانو نه دي هم دي په چا چه الله ﷻ انعام کړي دي. د حضرت آدم ﷺ د اولاد نه او هغه کوم چه مونږ نوح ﷺ سره په کشتئي کښې اخستي وو اود ابراهيم ﷺ او اسرائيل د اولاد نه او چاته چه مونږ هدايت کړي وو او خوښ کړي مو وو. د هغوی په وړاندې به چه کله د الله ﷻ آياتونه لوستلې کيدل نو ژړل به ئې او په زارو سره به په سجده کښې راپريوتل. په دې آيت مبارك کښې ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ﴾ نه مطلب دا دې چه هم مونږ د هغوی اولاد ته هم هدايت ورکړو يعنې داؤد ﷺ او سليمان ﷺ ته هم خو که د اولاد ضمير د نوح ﷺ طرف ته کړې شي نو نزدې هم د نوح لفظ دې او ضمير اقرب ته ځي نو دا خبره خو صفا ده هيڅ اشکال نشته. ابن جرير رحمه الله هم دا اختيارکړې ده. خوضمير ابراهيم ﷺ ته اوکړې شي چه د کلام سياق داسې دې نو دا خو ډير ښه دې ليکن اشکال دا دې چه د ابراهيم ﷺ په اولاد کښې دلوط ﷺ لفظ هم راغلې دې او لوط ﷺ د ابراهيم ﷺ د اولاد نه نه دې بلکه د هغه د رور هارون بن آزر ځوئ دې. څه عجيبه چه غلبې او اکثريت په توګه د هغه د اولاد په ضمن کښې ذکر کړې شوی وی. لکه څنګه چه د الله ﷻ په دې قول کښې ذکر دی ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ﴾ دلته آباء يعقوب ﷺ په سلسله کښې د اسماعيل ﷺ نوم هم راغلو او حضرت اسماعيل ﷺ خو د هغه تره وو. دا د کلام د سلسلې د غلبې او اکثريت په وجه اوشو. او دغه شان بل آيات دي ﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ۝ إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ چرته چه ملائکوته د سجدې حکم اوکړې شو اود مخالفت غندنه اوشوه نو هلته ابليس د غلبې په وجه په ملائکوکښې شمير کړو استثنې اوکړې شوه. ځکه چه هغه د ملائکو سره مشابهت لرلو ګنی نوملائکه نه وه.د پيريانونه وو. د هغه طبيعت نار يعنی اُور وو او د فرښتو نور يعنی رڼا وه. دې سره حضرت عيسی ﷺ د ابراهيم ﷺ يا نوح ﷺ د اولاد په سلسله کښې راوړلې شو.نولکه چه ده ته ئې هم د ابراهيم ﷺ نسل اووئيلې. د دې دليل په بنياد چه د لور اولاد هم د سړی د نسل نه ګڼړلې شی اُوس که د عيسی ﷺ د ابراهيم ﷺ سره څه تعلق دې نو صرف په دې وجه چه د هغه مور حضرت مريم عليها السلام د ابراهيم ﷺ د نسل نه وه. ګنی د عيسی ﷺ خو پلار هم نه وو. وائی چه حجاج يحيی بن يعمر ته اووئيل چه ما اوريدلی دی چه حس او حسين د نبی کريم ﷺ د اولاد نه دی سره د دې چه هغوی د علي او ابوطالب د اولاد نه دی او بيا دا هم دعوی کوې چه د دې ثبوت د قرآن نه دې. ما قرآن د اول نه تر آخره پورې اولوستلو خو ما اونه موندل. نو ابن يعمر اووئيل چه تا په سورة انعام کښې نه دي لوستلی ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ﴾ تردې چه هغه د يحيی او عيسی پورې اولوستلو وئی وئيل چه او لوستلې می دی. وئی وئيل چه عيسی ﷺ د ابراهيم ﷺ په اولاد کښې خودلې شوې دې سره د دې چه د هغه پلار نه وو صرف د لور په حيثيت سره په اولاد کښې اوګرخولې شو نو بيا د لورپه حيثيت سره حسن اوحسين دنبی کريم ﷺ په اولادکښې ولې نه شونوحجاج وئيل تا صحيح اووئيل.[1]

د دې د پاره چه کله يو سړې خپل ميراث د خپل اولاد په نوم وصيت کوی يا وقف کوی يا هبه کوی نو په هغه اولاد کښې د لونړوبچې هم داخل ګڼړی. ليکن کله چه هغه د خپل خامنو په نوم ورکوی يا وقف کوی نو خپل خاص صلبی خامن او نمسی حقدار وی. او نورو خو وئيلی دی چه په دې کښې د لونړو بچې هم داخل دی ځکه چه د صحيح بخاری شريف حديث دې حضور ﷺ د حضرت حسن بن علی ﷺ باره کښې فرمائيلی دی چه زما دا ځوئ سيد دې او الله ﷻ به د ده په ذريعه د مسلمانانو په دوو

---

[1]) حاکم : ۱٦٤/۳.

ډلوکښې صلح کوی اود جنګ فتنه به ختمه شی.(۱) نو حسن ﷺ نې د ابن په لفظ سره تعبیر کړو کوم چه دلالت کوی چه هغه هم په اولادکښې داخل ګنړلې شی. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿ وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّیّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ﴾ دلته د هغه د نسل او نسب دوارو ذکر دې او هدایت او غوره والې په دې ټولو باندې شامل دې. په دې وجه نې اوفرمائیل ﴿وَاجْتَبَیْنٰهُمْ وَهَدَیْنٰهُمْ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ﴾ یعنې مونړ هغوی خوښ کړل او د نیغې لار هدایت مو ورته اوکړو. بیا فرمائی ﴿ ذٰلِكَ هُدَی اللّٰهِ یَهْدِیْ بِهٖ مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ﴾ دا خبره هغوی ته د الله ﷻ په توفیق او د هغه د هدایت په سبب حاصله شوه.

شرک یو ډیره خطرناکه بیماری:- ﴿ وَلَوْ اَشْرَكُوْا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ﴾ یعنې که چرې هغوی شرك اوکړو نو د هغوی ټول نیك اعمال به ختم کړې شی. دلته دا خبره خودل مقصد دې چه د شرك کار څومره سخت دې اود دې د خرابوالې اهمیت څومره زبردست دې. لکه چه فرمائی ﴿لَىِٕنْ اَشْرَكْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ دا جمله محل شرط دې اود شرط د پاره دا ضروری نه ده چه واقع شوی وی. لکه چه فرمائی ﴿قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ﴾ یعنې که د الله ﷻ اولاد وې نو زه به د ټولونه اول منونکې جوړشوې وم. او وئې فرمائیل﴿ لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّآ ﴾ که لوبه او تماشه جوړول غوارړئې نو هم د خپل ځان به مو جوړوله او نور فرمائی ﴿ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ یَّتَّخِذَ وَلَدًا﴾ که چرې الله ﷻ هم د اولاد اراده لرله هو د خپل مخلوق نه چه نې څوك غوښتل خوښ کړې به ئې وو. خو هغه د دې نه پاك دې ځان له دې او غالب دې.

او په ذکر شوی آیت مبارکښې ارشاد دې چه هم دې خلقو ته مونړ کتاب حکمت او نبوت ورکړو او په خپلو بندیګانو باندې مو د دې په سبب نعمت او مهربانی اوفرمائیله. اوس که چرې هغوی د نبوت نه انکار اوکړو نو په دې مکې والا او په دې قریشو به مونړ داسې خلق مسلط کړو چه انکار به نه شی کولې او زمونړ شکر کونکې بندیګان به شی. نو که هغه اوس غیر قریش عرب او عجم وی یا اهل کتاب وی په دوی به مونړ مهاجرین او انصار مسلط کړو هغوی زمونړ د یوې خبرې نه هم انکار نه کوی او نه څه خبره رد کوی. بلکه د قرآن په ټولو آیاتونو که هغه محکم وی که متشابه وی ایمان لری.

بیا خپل رسول ﷺ ته مخاطب کیږی او فرمائی چه هغه ذکر شوی انبیاء کرام اود هغوی پلاران اولاد او رونړه داسې خلق دی چا ته چه الله ﷻ هدایت فرمائیلې دې. نو ته اوس هم د هغوی اقتداء او تابعداری اوکړه. نوکله چه د رسول د پاره دا حکم دې د هغه امت خو د دې تابع دې. د حضرت ابن عباس ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه آیا په سورة ص کښې سجده شته؟ نو وئې فرمائیل چه او. بیا ئې دا آیت تلاوت اوفرمائیلو﴿ وَوَهَبْنَا لَهٗۤ اِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ ؕ كُلًّا هَدَیْنَا ۚ وَنُوْحًا هَدَیْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّیَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَیْمٰنَ وَاَیُّوْبَ وَیُوْسُفَ وَمُوْسٰی وَهٰرُوْنَ ؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِیْنَ ۙ وَزَكَرِیَّا وَیَحْیٰی وَعِیْسٰی وَاِلْیَاسَ ؕ كُلٌّ مِّنَ الصّٰلِحِیْنَ ۙ وَاِسْمٰعِیْلَ وَالْیَسَعَ وَیُوْنُسَ وَلُوْطًا ؕ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَی الْعٰلَمِیْنَ ۙ وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ وَذُرِّیّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَیْنٰهُمْ وَهَدَیْنٰهُمْ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ۞ ذٰلِكَ هُدَی اللّٰهِ یَهْدِیْ بِهٖ مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ؕ وَلَوْ اَشْرَكُوْا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۞ اُولٰٓىِٕكَ الَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَاِنْ یَّكْفُرْ بِهَا هٰۤؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّیْسُوْا بِهَا بِكٰفِرِیْنَ ۞ اُولٰٓىِٕكَ الَّذِیْنَ هَدَی اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ اقْتَدِهْ ؕ ﴾ بیا ئې اوفرمائیل چه هغه هم د دغه ډلې نه دې.(۲) اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿قُلْ لَّاۤ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ اَجْرًا ؕ ﴾ زه تاسو نه خپل هیڅ څه حق یا تبلیغ نه غوارم ماله هیڅ نه دی پکار. ﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰی لِلْعٰلَمِیْنَ ۞﴾دا خو د ټولې دنیا دپاره یو نصیحت دې. د دې پاره چه د ګمراهئی نه هدایت حاصل کړی.

(۱) صحیح بخاری کتاب الصلح باب قول النبی ﷺ للحسن بن علی ﷺ (ان ابنی هذا سید) : ۲۷۰٤، ابوداود :٤٦٦٢، ترمذی : ۳۷۷۳.
(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب قول الله تعالی (اولئک الذین هداهم الله فبهداهم اقتده) :٤٦۳۲.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ

او اونکړو دوئ قدر دالله لکه څنګه چې حق دي

اودوئ دالله ﷻ عظمت هغه شان اونه پیژندل څنګه چه

قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ

د قدر دهغه کله چې اووئیل دوئ چې نۀ دې نازل کړې الله په هیڅ انسان باندې هیڅ څیز

د هغه عظمت پیژندل پکار وو دوئ وائي چې الله کله هم په هیڅ یو بشر هیڅ حکم نه دې نازل کړې

قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا

ورته اووایه چا نازل کړې دې کتاب هغه چې راوړې ووُ هغه موسی چې رنړا وه

ورته اووایه چې هغه کتاب چا نازل کړې وو چې کوم موسی ؑ راوړې وو هغه تبولو د خلقودپاره رنړا

وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا

اولار ښودونکې وو دپاره دخلقو تاسو جوړوئ دهغې نه پاڼړې پاڼړې چې ښکاره کوئ بعضې دهغې نه

او هدایت وو اوس هغه تاسو پاڼړې پاڼړې کوئ .... لږ څه په کښې ښکاره کوئ

وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ

او پټوئ ترې نه ډیر اوښودلې شوې دې تاسو ته هغه علم چې نۀ وو معلوم تاسو ته

او ډیرڅه په کښې پټوئ او د دې کتاب په وجه تاسو ته هغه خبرې معلومې شوې

وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ۝

اونۀ پلارانو ستاسو ته ورته اووایه چې الله بیا پریږده هغوئ په غلطو بحثونو خپلو کښې چې لوبې کوي

چې تاسو او ستاسو پلارنیکه ته نه وې معلومې او وایه الله نازل کړې دې بیا پریږده چې خپلو عبثو کښې مشغول وي

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ

او دا (قرآن) یو کتاب دې چې نازل کړې دې مونږ چې برکتناک دې چې تصدیق کونکې دې دهغه کتاب

او مونږ چې داکوم کتاب نازل کړې دې دا هم د (تورات پشان) یو برکتي کتاب دې او دهغې کتاب تصدیق کوي

بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ؕ

چې وړاندې ددۀ نه دې دپاره ددې چې تۀ اویروې مور د کلو (مکه) او هغه څوک چې چاپیره ددې نه دی

کوم چه ددې نه وړاندې وو او ددې دپاره راغلې دې چې ته پرې ام القری او دچاپیرچل خلق اویروې

وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ

او هغه کسان چې ایمان راوړي په آخرت باندې هغوئ ایمان راوړي په دې قرآن او حال دا چې هغوئ

او څوک چې په آخرت باندې ایمان راوړي نو هغوئ په دې کتاب هم ایمان راوړي او هغوئ د

عَلٰى صَلَاتِهِمْ	يُحَافِظُوْنَ ﴿٩٢﴾
د مونځونو خپلو	حفاظت كوي !
د خپلو مونځونو ډیر خیال ساتي!	

قوله تعالى:: وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖۤ اِذْ قَالُوْا مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَیْءٍؕ

د آیت شان نزول:- الله ﷻ فرمائی چه کله هغوی د رسول تکذیب اوکړونود الله ﷻ د حق تعظیم نې ادا نه کړو. عبدالله بن کثیر رحمه الله فرمائی چه دا آیت د قریشو په حق کښې نازل شوې دې [1] او دا هم وئیلې شوې دی چه د یهودو باره کښې دې. یا دا چه هم د دوی د یو سرې فخاص په باره کښې دې او یا د مالك بن صیف باره کښې دې. د دې ناپوهه خلقو دا خیال دې چه الله ﷻ په یو انسان باندې کتاب نه دې نازل کړې. د شان نزول باره کښې رومبنئي خبره ډیره صحیح ده ځکه چه آیت مکې دې او یهود خو د دې خبرې قائل نه وو چه په انسان باندې څه کتاب نه دې نازل شوې ځکه چه هغوی خو د تورات د نازلیدو قائل دی. او قریش اهل وطن او عرب د محمد ﷺ منکروو په دې حجت کښې چه حضور ﷺ بشر دې او په بشر باندې کتاب نه نازلیږی لکه چه فرمائی ﴿اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَاۤ اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ﴾ یعنی خلق ولې حیران دی که مونږ هم په دوی کښې په یوکس باندې وحی نازلوو چه خلق د کفرنه اوویروی.او ارشاد مبارك دې ﴿ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْۤا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰۤى﴾ یعنی کله چه هغوی ته هدایت اورسیدو نو چه کوم څیز منع کونکې وو نو هغه د هغوی دا وینا کول وو چه آیا الله ﷻ خوك بشر رسول رالیږلې دې نو اې نبی ﷺ! ورته اووایه که فرښتې په زمکه ګرځیدې راګرځیدې نو مونږ به هم د آسمان نه یوه فرښته رسول جوړ کړې رالیږلې وو. اوس دلته الله ﷻ فرمائی چه ورته اووایه چه چا کتاب په موسی علیه السلام باندې نازل کړې وو چه په خلقو باندې نور او هدایت ثابت شو. د موسی علیه السلام پیش کړې شوې کتاب تورات د چا نازل کړې شوې وو. تاسو او ټول خلق دا پیژنی چه د موسی بن عمران کتاب هم الله ﷻ نازل کړې وو په څه سره به چه خلقو په مشکلاتو او سختو کښې رڼړا موندله او د شبهاتو په تیاروکښې به نې نیغه لار لټوله. بیا ئې اوفرمائیل چه ته تورات پاڼړه پاڼړه کړې لیکې خو په هغې کښې لیکلې شوې تحریف او بدلون هم د خپل طرف نه کوې او دا وائې چه دا هم د الله ﷻ د آیاتونو نه دی. په دې وجه ئې اوفرمائیل چه څه خو حقیقی آیاتونه ښکاره کوې او اکثر پټوې. او د الله ﷻ ارشاد دې چه تا هغه څه زده کړل کوم چه نه تا پیژندل اونه ستا مشرانو. یعنی چانازل کړو دا قرآن کوم چه تاسو ته ټول تیرشوی خبرونه اوخودل او د کیدونکو خبرې پیشن ګوئی درته اوکړه کوم چه نه تاسو پیژندل اونه ستاسوپلارانو اونیکونو.قتاده رحمه الله فرمائی چه دې نه مراددعربومشرکان دی.او مجاهد رحمه الله وائی چه مسلمانان مراد دی. اوس د الله ﷻ ارشاد دې چه د دې سوال په جواب کښې هم تاسو پخپله جواب ورکړنی چه هم الله ﷻ نازل کړې دې. او هغه کوم چه ابن عباس رضی الله عنه فرمائی هغه د دې کلمې په تفسیرکښې مقرر دی. داسې نه ده لکه چه بعضې متاخرینووئیلی دی﴿قل الله﴾ معنی دا ده چه ستاسو دا خطاب د هغوی د پاره نه دې بغیر د دې نه چه دا کلمه صرف یوه کلمه ده یعنی د الله لفظ دې او په دې سره به دا لازم راځی چه یوه مفرد کلمه هم جمله کیدې شی کومه چه غیرمرکب وی. خو مفردکلمه راوړل د عربو په لغت کښې غیرمفید ګنړلې شوې ده او په دې باندې خاموشی نه شی کیدې. اود الله ﷻ ارشاد دې چه دوی په ضلالت او جهالت کښې اورك پریږدئی تر هغه وخته پورې چه د مرګ په وجه د دوی د حقیقت سترګې کولاؤ شی او آخرهم هغوی الله ﷻ اوپیژنی.

---

[1] الطبری: ۵۲۴/۱۱.

د قرآن او صاحب قرآن شان:- اود الله ﷻ ارشاد دې چه دا قران مبارک دې اود تورات او انجیل تصدیق کونکې دې. دې د پاره چه ته په مکه او د دې په خواؤشا کښې اوسیدونکی د عربو قبائل اود عربو اوعجمو بنی آدمان د کفر او شرک د خرابې نتیجې نه اوویروليې شې. لکه چه په یو بل آیت کښې ارشاد دې ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا﴾ یعنی ورته اووایه اې خلقو! زه ستاسو انسانانو طرف ته الله ﷻ رسول جوړکړې رالیږلې یم دې د پاره چه خبرداري اوکړم شم او هغوی ته هم چاته چه زماد جنت پیغام رسیدلې دې. اوفرمائیلې شو چه کوم خلق کفرکوی د هغوی د پاره د دوزخ وعده ده. بیائې اوفرمائیل ﴿تَبٰرَكَ الَّذِيْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُوْنَ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرَا﴾ مبارک دې هغه ذات چا چه قرآن په خپل روسول ﷺ باندې نازل کړو، د دې د پاره چه د ټولې دنیا د پاره هغه ویرونکې جوړشي. بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ۚ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ ۚ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ﴾ اهل کتابو او ان پړهو ټولوخلقو ته اووایه چه اوس به هم تاسو ایمان راوړئی که نه، که هغوی اسلام راوړه نو هدایت به بیامومی او که مخ ئې واړولو نو کوی دې ستا کار صرف هغوی ته خبره رسول وو. الله ﷻ د خپلو بندیګانونه ښه خبر دې. د بخاری شریف او مسلم شریف نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی ما ته پنځه څیزونه راکړې شوی دی چه زما نه وړاندینو انبیاء کرامو نه چاته هم نه وو ورکړې شوی. په دې یو دا ده چه هر نبی به خاص خپل یو قوم طرف ته لیګلې شو او زه د ټولې دنیا جهان د خلقو د پاره لیګلې شوې یم.[۱] هم په دې وجه فرمائی ﴿وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ﴾ یعنی هر هغه سړې چه په الله ﷻ باندې ایمان راوړی او په ورځې د قیامت نو هغه به په دې مبارک کتاب باندې هم ایمان راوړی. کوم چه اې محمد ﷺ! مونږ په تاباندې نازل کړې دې. او هغه مؤمنان داسې دی چه په پابندئی سره خپل مونځ ادا کوی کوم چه الله ﷻ په خپل خپل وخت کښې ادا کول په هغوی باندې فرض کړی دی.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
اوڅوک دې ازیات ظالم | دهغه چانه | چی تړی | په الله باندې
| اودهغه چا نه لوئې ظالم څوک کیدې شی | چی په الله ﷻ باندې
كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ
دروغ | یاوائی اچی وحی شوی ده|ماته|حال دا چی وحی کړې شوې نۀ وی|هغه ته|څه څیز|اوهغه څوک
دروغ اوتړی | یادا اووائی چې ماته وحی راغلې ده|او(په حقیقت کښې)هیڅ وحی ورته نه وی راغلې |....اوڅوک
قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ تَرٰٓى
چی اووائی | چی نازل به کړم زۀ|په شان | دهغې | چی نازل کړې دې | الله | او کاش چی اووینې تۀ |
چې وائی چه زه به هم دالله ﷻ پشان کتاب نازل کړم | ....اوکۀ ته اوګورې
اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
څه وخت چی وی| ظالمان خلق | په سختو| دمرګ کښې| اوفرشتې ورته|
څه وخت چې دا ظالمان دمرګ په مصیبت کښې ګرفتار وی | ....اوفرشتو ورته

[۱] ددې تخریج سورة آل عمران آیت نمبر ۱۵۱ کښې تیر شوې دې.

بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْ ۚ اَخْرِجُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ اَلْيَوْمَ

راوږده کونکي وي | لاسونه خپل | اوورته وائي چي راوباسئ | روحونه خپل | نن ورځ به |

لاسونه وراوږده کړي وي | او(ورته وائي)چي خپل روحونه راوباسئ | ....نن بهٔ تاسو

تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ

بدله درکړي کیږي تاسوته | عذاب سپکونکي | په سبب دهغي | چي وئ تاسو | چي وئيل به مو

ته سپکونکي عذاب درکولې شي | .... خکه چي تاسو په الله ﷻ ناحقه خبرې ترلې |

عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ۞

| په الله باندې | ناحقه خبرې | اووئ تاسو | دآیتونو دهغه نه | چي تکبر به مو کولو

او دهغه د آیاتونو منلو نه مو هم تکبر کولو.................................

وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ

او په تحقیق سره | رابه شئ تاسومونږته | یواځي | لکه څنګه چي | پیدا کړي وئ مونږه تاسو | په اول | خل

او الله به ورته وائي) اوس تاسومونږ ته هغه یواځي (وتش لاس) راغلي یئ | لکه څنګه چي مونږه اول خل پیدا کړي وئ

وَتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ وَمَا نَرٰى

اوپريښودل تاسو | هغه څه | چي درکړي وو مونږ تاسوته | روستو | دشاګانو ستاسو نه | اونهٔ وینو مونږه

مونږ چي په دنیا کښې هرڅه درکړي وو | هغه موروستو پريخودل | ....اومونږ تاسو سره

مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ

تاسو سره | شفارشیان ستاسو | هغه | چي ګمان به کوو تاسو | چي بیشکه هغوی |

ستاسو هغه سفارشیان اونه لیدل په کوم چه به تاسو ګمام کولو چه هغوی ستاسو په کارونو کښې

فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ؕ لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ

ستاسو په کارجوړولو کښې | شریکان دی | په تحقیق سره | ختم شوتعلقات | په منځ ستاسو کښې

ستاسو شریکان دی | .... ستاسوټول تعلقات ختم شول.........................

وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ۞

اوورك شو | ستاسو نه | هغه څه | چي وئ تاسو | چي ګمان به موپرې کولو دسفارشیانو

او کومې دعوې چې مو کولې هغه ټولې درنه هیرې شوې | ....

قوله تعالی: وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ
د ټولونه لوئ ظالم څوک دي :- الله ﷻ فرمائی چه په الله ﷻ باندې دروغ تړونکی نه به لوئ ظالم څوك وی.هغوی د ده د پاره شریکان ګرخوی او د ده د پاره اولاد ګرخوی. دا دعوی کوی چه الله ﷻ هغه رسول جوړ کړې رالیګلې دې سره د دې چه الله ﷻ نه وی رالیګلې. په دې وجه ارشاد دې هغه وائی چه په ما هم وحی رالیګلې شوی ده حالانکه نه وی رالیګلې شوې. عکرمه رحمه الله او قتاده رحمه الله فرمائی چه دا

ايت د مسيلمه كذاب باره كښې نازل شوې دې. او د هغه نه به نور لوئ ظالم څوك وي چه وائي زه هم داسې قرآن نازلولې شم څنګه چه الله ﷻ نازل كړې دې. يعنې د الله ﷻ د وحي سره معارضه كوي. لكه څنګه چه الله ﷻ فرمائيلي كله چه په دوی باندې زمونږه آياتونه لوستلې شي نو دوی وائي چه مونږ واوريده خو كه مونږ غواړو نو مونږ هم داسې كولې شو. په مذكوره آيت كښې ارشاد دې چه افسوس چه تا داخلق د مرګ په سكراتو او كرباتو كښې ليدلې كله چه ملائكه د وهلو د پاره لاس اوچتوي لكه چه فرمائي ﴿لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ﴾ زما د قتل كولو د پاره كه چرې ته خپل لاس اوچت هم كړې(د هابيل او قابيل قصه)وئي فرمائيل﴿وَيَبۡسُطُوٓاْ إِلَيۡكُمۡ أَيۡدِيَهُمۡ وَأَلۡسِنَتَهُم﴾ هغوی خپل لاسونه خپلې ژبې ستا طرف ته اوږدوی دې د پاره چه تاته نقصان اورسوی او بدې ردې اووائي. ضحاك او ابوصالح رحمهم الله وائي چه د عذاب د پاره لاسونه اوچتول مراد دی. لكه چه فرمائيلي شوی دی افسوس چه تاسو ليدلې وې چه مړه كيدونكي كافران ملائكه په مخونو او شاګانو باندې د مرګ په وخت كښې وهي. د دې د پاره اوفرمائيلې شو﴿وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓاْ أَيۡدِيهِمۡ﴾ چه د هغوی دبدنونونه د هغوی روحونه راوباسي. هغه فرښتې به دغه كافرانوته وائي خپل روحونه بهر راوباسئی. د كافرانو چه د مرګ وخت نزدې راشي نو ملائكه به هغوی ته خبروركړې د عذاب او نكال بيرئي، د دوزخ او حميم اود رحمن د غضب، نو د هغوی روحونه به د هغوی په بدنونوكښې اوكرځي،د وتلونه به انكار كوي نو ملائكې به هغوی وهي تردې چه روحونه به راوځي او وائي به ورته چه خپل روحونه بهر راوغورزوئي نن به تاسوته ډير ذليل عذاب دركولې شي. په دې سزا كښې چه په الله ﷻ باندې موځنګه څنګه بهتانونه تړلې وو. د مؤمن او كافر د مرګ د وخت متعلق ډير احاديث واردشوی دی. د الله ﷻ قول دې چه الله ﷻ مؤمنانو ته د دنيا او آخرت په ژوندكښې دثابت قول په ذريعه ثابت او قائم اوساتل. ابن مردويه رحمه الله دلته يو ډير اوږد حديث په غريب سندسره ذكر كړې دې چه دحضرت ابن عباس ﷺ نه روايت كړې شوې خودلې شوې دې.

د الله ﷻ ارشاد دې چه تاسو به مونږ له داسې ځان له راځئ لكه چه د اول پيدائش په وخت كښې پيداكولې شنی.اودا خبره به هغوی ته په معاد كښې فرمائيلې شي. لكه چه فرمائي هغوی به د خپل رب په وړاندې صف په صف پيش كولې شي هم په هغه حالت كښې به راځي لكه چه په اول وخت د پيدائش كښې وو. يعنې لكه چه څنګه پيدا كړې شوی وو هم هغه شان به اوچتولې شي او تاسو به د دې خبرې نه انكار كولو او دا د قيامت ورځ مو مستبعد ګنړله. او وئي فرمائيل چه په دنياكښې تاسو كوم مال دولت جمع كړې وو هغه به روستو پريږدئی او راځئی به. په صحيح حديث كښې دی چه نبی اكرم ﷺ فرمائيلي بنيادم وائي چه زما مال زما دې ولې ستامال خو صرف دومره وو چه څومره تاخوړلې، فناكړې، واغوستو او زوړدې كړو او بل له دې وركړو نو لكه چه باقي دې اوساتلو د دې نه علاوه ستا ټول دولت د نورو خلقو دې. الله ﷻ به د بنيادم نه تپوس اوكړي كوم ځائ دې جمع كړې ايخودې وو نوهغه به وائي اې ربه جمع مې كړو زيات مې كړو او هم هلته مې پريخودو. (١) بيا فرمائي د دې ورځې د پاره دې څه راليګلي هغه به ګوري چه هيڅ مې نه دی ليګلي. بيا به فرمائي چه څه شو ستا هغه شفعاء كوم چه تا ماسره شريكان ګنړل. اوس هغه ولې شفاعت نه كوی. دا هغه ملامت كولې او زوړولې شي څكه چه هغه په دنياكښې د بتانو عبادت كولو او دابه ئې ګنړل چه دوی به په دنياوی ژوندكښې او په اخروی ژوند كښې فائده وركوی. د قيامت په ورځ خو به ټول تعلقات پريكړې شي او ګمراهي به ختمه شي. د بتانو بادشاهي به لاړه شي او الله ﷻ به انسانانوته خطاب كوی چه ستاسو هغه بتان اوس كوم ځائ دی كوم چه تاسو زما شريكان ګنړل او هغوی ته به وئيلې شي چه ستاسو هغه

---

(١) صحيح مسلم كتاب الزهد باب الدنيا سجن للمؤمن وجنة للكافر: ٢٩٥٨، ترمذی: ٢٣٤٢، احمد: ٤/٢٤.

باطل معبودان چرته لاړل. هغوی ستاسو څه امداد کولې شي یا تاسو د هغوی څه امدا کولې شئ. په دې وجه اوفرمائیلې شو چه تاسو سره اوس هغه شریکان نه ښکاری کوم چه تاسو ما سره شفیع ګنړلې وو او هغوی مو هم حقداران ګنړلې وو چه د دوی عبادت اوکړې شی. بیا فرمائی چه ستاسو خپل مینځ کښې ټول تعلقات ختم شوی دی.

﴿بَيْنَكُمْ﴾ که په رفع سره اولولې یعنی ﴿بَيْنُكُمْ﴾ نو مراد به دا وی چه ستاسو ډلې به ماتې کړې شي اوکه په نصب سره ئې اولولې نو مطلب به دا وی چه په خپل مینځ کښې اسباب او تعلقات به ختم شي او د ښاتو نه چه تاسو کوم امیدونه قائم ساتلی وو هغه به ټول ځی. لکه چه فرمائیلی شوی دی چه په دغه وخت کښې به دا باطل معبودان د خپلو تابعدارانونه ویزاری ښکاره کړی. عذاب به په خپلو سترګو اووینی اود هغوی ټول په خپل مینځ کښې تعلقات به ختم شي او د هغوی تابعداران به وائی افسوس چه مونږ بیا دنیا ته لیګلې شوې وې. د دې د پاره چه څنګه نن دې معبودانو زمونږ نه ویزاری ښکاره کړه مونږ هم د دوی نه ویزاره شو. ګوره الله ﷻ څنګه د هغوی اعمال په هغوی باندې ارمان او حسرت جوړولوسره پیش کوی. اوس دوی د اور نه نشی وتلې. او اوفرمائیلې شو چه کله شپیلئ پوک وهلې شی نو په خپل مینځ کښې حسب او نسب هیڅ به هم باقی پاتې نه شی، نه به څوك پلار او نه څوك ځوئ او نه به څوك د یو بل عبادت کوی. اوفرمائی چه دا تاسو په دنیاکښې دص یو بل عبادت کولو نو صرف د دنیاوی مینې محبت په خاطر او بیا به د قیامت په ورځ د یوبل انکار کوی او په خپل مینځ کښې به په یوبل لعنت او ملامتیا کوی. ستاسو ځائ به دوزخ وی او څوك به هم ستاسو د امداد د پاره نه اوچتیږی. فرمائی چه خپل شریکان راؤبلئی، دوی بهٔ ئې راغواړی خود هغوی د طرف نه به هیڅ جواب نه بیامومی. او فرمائی چه په کومه ورځ مونږ هغه ټول راجمع کړو نو مشرکانو ته به وایو...(ترآخره پورې) د دې متعلق په قرآن پاك کښې ډیر بې شمیره آیاتونه دی.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ط يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ

بیشکه الله| چونکې دې| ددانې | اود زړی | رااوباسی ژوندي| د مړی نه | اورایستونکې دې |دمړی

بیشکه الله ﷻ ددانې او زړی چونکې دې | ....دمړی نه ژوندې راوباسی | ..اودژوندی نه مړئ راوباسی

مِنَ الْحَيِّ ط ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ

دژوندی نه|دغه کارونه کونکې| الله دې |نوکوم طرفته| ګرځولې کیږئ تاسوا چونکې دې

.............دا ستاسو الله ﷻ دې | نوتاسو (دهغه د عبادت نه) کوم طرفته اړولی شئ| هغه د

الْإِصْبَاحِ ج وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ط

د صبا | اوجوړه کړی ئی ده| شپه | وخت دآرام| اونمر | اوسپوږمئ| نښې دحساب

صبا راویستونکې دې|اوشپه ئې دآرام وخت مقرر کړې دې |اونمراو سپوږمئ ئې حساب مقرر کړې دې

ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ

دا |اندازه ده | دغالب |اودعلیم | اوهغه | هغه ذات دې| چی پیدا ئې کړل| ستاسودپاره

دا دغالب او پوهه الله ﷻ اندازه ده | ....اوالله ﷻ هغه ذات دې چی ستاسودپاره ئې

النُّجُومَ	لِتَهۡتَدُوۡا	بِهَا	فِیۡ ظُلُمٰتِ	الۡبَرِّ	وَالۡبَحۡرِ	قَدۡ
ستوري	دپاره ددې چې لاره اومومئ	په هغې سره	په تیارو کښې	د وچې	اودریاب	په تحقیق سره
ستوري مقرر کړي دي چې تاسو پرې د اوچې او سمندر په تیرو کښې لارې معلوم کړنی						
فَصَّلۡنَا		الۡاٰيٰتِ	لِقَوۡمٍ	يَّعۡلَمُوۡنَ۝		
په تفصیل سره بیا ن کړي دي مونږه		نښې	دپاره دهغه قوم	چې پوهیږي		
مونږ خپل آیاتونه په تفصیل سره هغه چاته بیانوو چې پوهه لري						

قوله تعالی: إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الۡحَبِّ وَالنَّوٰى ۖ يُخۡرِجُ الۡحَيَّ مِنَ الۡمَيِّتِ وَمُخۡرِجُ الۡمَيِّتِ مِنَ الۡحَيِّ ۚ

دژوندون او د کائناتو دنظام دخالق اومالک یو پیژندګلو:-الله ﷻ خبر ورکوی چه په زمکه کښې کرلې شوې دانې هغه پورته راولی اوځیری اودهغې نه مختلف قسم سبزیانې او زرغونې راپیداکوی دکومو رنګونه چه جدا شکلونه جدا خوندونه جدا. اوهم د دې ﴿إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الۡحَبِّ وَالنَّوٰى﴾ په تفسیر کښې فرمائی چه هغه د یو بې ځا څیز نه یو ځاوالاڅیز یعنی بوټی پیدا کوی او د ځا والا نه بې ځا والا څیز راوباسی. لکه تخم او حبوب بې ځا څیز دې او د ځا والا د بوټی نه راپیداکیږی. لکه څنګه چه فرمائیلې شوی دی چه د پوهیدلودپاره دا هم یوه نکته ده چه زمکه خو وی اوچه او مړه لیکن باران وررلوسره مونږ بیا دا ژوندئی کړو اود دې نه غلې دانې پیدا کوو کومې چه تاسوخورئی.﴿وَمُخۡرِجُ الۡمَيِّتِ مِنَ الۡحَيِّ﴾ دا په ﴿فَالِقُ الۡحَبِّ﴾بانديې معطوف دې. بیا د دې تفسیراوکړې شو بیا په دې باندې ﴿وَمُخۡرِجُ الۡمَيِّتِ﴾ آیت عطف کړې شو. دا ټول عبارت په خپل مینځ کښې متقارب دې او د ټولو هم یو مفهوم دې. څوک وائی چه د بې ځا اګئی نه د ځا والا بچې پیدا کول مراد دی یا د دې عکس څوک مراد اخلی چه د فاجر نه صالح بچې او د صالح سړی نه ولدفاجر مراد دې ځکه چه نیکان په مثال د ژوندو دی او بد په مثال د مړو دی. دې نه علاوه نور ډیر امور مراد کیدې شی.

وې فرمائیل چه ددې ټولو کارونوکونکې یو الله دې چه شریك نه لری نو بیا ته کوم طرف ګرځې راګرځې اود حق نه مخ اړوې، د غیرالله عبادت کوې. هغه د رڼا او تیارې پیداکونکې دی لکه چه د سورت په شروع کښې اوفرمائیلې شو چه هغه تیاره او رڼا جوړه کړې یعنی د ورځې د رڼا نه د شپې تیاره راویستې ده. بیا ئې د شپې نه ورځ راویسته کوم چه ټوله دنیا روښانه کړه. شپه ختمه شوه تیاره لاړه ورځ اوپرقیده لکه چه فرمائی شپه ورځ پټوی. دغه شان الله ﷻ د څیزونو په متضاد تخلیق باندې د خپل قدرت کامله بیان کوی. ددې د پاره ئې اوفرمائیل چه دشپې نه ورځ اوځیرلو سره راویستونکې دې اودغه شان د دې برعکس. اوشپه ئې تیاره او د آرام محل جوړه کړه دې د پاره چه ټول څیزونه په دې کښې سکون آرام او مزې واخلی. لکه چه فرمائی قسم دې د ورځې د رڼا او قسم دې د شپې چه ښه تیاره شی او وئی فرمائیل چه قسم دې د شپې چه تکه توره تیاره جوړه شی او د ورځې قسم دې چه ښه روښانه شی اوفرمائی چه قسم دې د ورځې د رڼا چه ښه خوره شی او د شپې چه ټوله دنیا راګیره کړی. د صهیب رومی ﷜ بې بی د هغه د شپې د ډیرې بیدارئی شکایت کولو سره وائی چه الله ﷻ د ټولود پاره شپه د سکون او آرام محل جوړه کړې ده لیکن د صهیب﷜ د پاره نه. ځکه چه صهیب ﷜ ته کله جنت رایاد شی نود هغې په شوق کښې ټوله شپه نه اوده کیږی او عبادت کوی. اوچه کله دوزخ وریاد شی نوټوله شپه ترې خوب اوتښتی.ابن ابی حاتم داروایت کړیدې.اوفرمائی چه نمر او سپوږمئی په خپل رفتار او حساب سره روان دی دهغوی د رفتار په قانون کښې یوه ذره فرق او بدلون نه راځی،

نه اخوا ديخوا کيږي بلکه د هر يو منازل مقرر دي. په يخنئي او ګرمئي کښې په خپلو خپلو اصولو باندې روان دي او هم په دې مرتبه او قاعده باندې شپه ورځ کميږي زياتيږي. لکه چه فرمائي الله ﷻ نمر ډير روښانه پيدا کړې او سپوږمئي ته ئې يخه رڼړا ورکړې اوددې د کميدو او زياتيدو منازل ئې مقررکړي دي. فرمائي چه نه نمر سپوږمئي سره جنګيږي او نه د ده نه وړاندې کيږي چه شپه هم ښکاره شي او نه شپه ورځ راګيروي. هره يوه سياره په خپل خپل مدار او احاطه کښې په ګردش دي او فرمائي چه نمر سپوږمئي او ټول ستوري د الله ﷻ په امر سره محکوم او مسخر دي. فرمائي چه دا ټول د رب چه عزيز او عليم دي مقرر کړې شوې قانون دې څوك د دې خلاف ورزي نه شي کولې. هيڅ څيز د هغه د علم نه نشي اخوا کيدې که هغه د زمکې او آسمان يوه ذره ولې نه وي.

څرته چه الله ﷻ د شپې او ورځې د پيدا کولو او نمر، سپوږمئي د پيداکولو ذکر فرمائيلې دې نو کلام هم د عزيز اوعليم په الفاظو سره ختم کړې دې لکه څنګه چه دلته هم. او فرمائي چه د هغوی د پوهې د پاره دا هم يوه نکته ده چه شپه د کومې نه چه مونږ ورځ راوُباسو هغه د دې د پاره څنګه تياره اوسيږي او نمر هم د خپل آرام په ځائ کښې حرکت کوي او د خپل مستقر طرف ته ځي دا د رب عزيز او عليم ګرځولې شوی معيار دې. کله چه الله ﷻ په اول سورة حم السجدة کښې ﴿خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ﴾ ذکر اوفرمائيلونوارشاد کيږي چه مونږ دا آسمان په چراغونوسره ښائسته کړې دې او هم دغه چراغونه د دنيا د حفاظت کار ورکوي. دا تقدير د عزيز او عليم دې.(١) اوفرمائي چه هغه ستاسو د پاره ستوري جوړکړي دي دې د پاره چه کله تاسو په بحروبر کښې په تياروکښې ئې نو د دې د لارې د پيژندګلو کار واخلئي. الله ﷻ فرمائي چه دا ستوري د آسمان ښائست دې او بل دا چه شيطانان په دې سره ويشتلې شي. او دريم دا چه په دې سره په تياروکښې د بحروبر لار پيژندلې شي. بعضې سلف وئيلي دي چه د نجوم مقصد صرف دغه درې څيزونه دي د دې نه زيات که څوك د دې څه مقصد ګڼړی نو هغه خطا کوی اوداالله ﷻ په آيات باندې اضافه کوی. بيائې اوفرمائيل چه مونږ خپل آياتونه په ډير تفصيل اووضاحت سره بيان کړی دی.ددې دپاره چه خلق دعقل نه کارواخلی او د حق پيژندګلو اوکړی د باطل نه اجتناب اوکړی.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ ط قَدْ
اوهغه | هغه ذات دې| چې پيدا ئې کړئ تاسو| دنفس يونه |نوځائې دقراردې| اوځائې دامانت دې| په تحقيق سره
| الله ﷻ هغه ذات دې چې تاسوټول ئې ديونفس نه پيداکړی يئ| نوبيايو د استوګنې ځائې دې او بل د امانت ځائې دې

فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِيْٓ
واضحه بيان کړی دی مونږه| نښې |دپاره دهغه قوم| چې پوهيږی |اوهغه | هغه ذات دې |
مونږ پوهه خلقو ته ټولې نښې ښکاره بيان کړې دی اوالله ﷻ هغه ذات دې چې

اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ج فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ
چې نازلې ئې کړې | دآسمان نه | اوبۀ | نو رااويستل مونږه|په هغې سره| بوټې | دهرڅيزا
دآسمان دطرفه ئې اوبه راورولې دی| اودهغې په ذريعه مونږ هرقسم شينکئ رازرغون کړو

(١) حاکم: ٣١٦/٢، عن ابن عباس ﷺ وسنده حسن.

فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا

نو را او یستل مونږه| دهغې نه| شین فصل| را او باسو مونږه| دهغې نه |داني| قط په قط یو بل کښې نختې

او په هغې کښې مو شنه بناخونه پیدا کړل او په هغې مو قط په قط داني پیدا کړې

وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَّجَنّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَّالزَّيْتُونَ

او د کجورونه |دغنچې دهغې نه| وږی | نزدې | او باغونه| دانګورو | اوخونه |

او دکهجورو دغونچې نه زوړندې غونچې.......... ....|او د انګوروا و خونه او د انارو باغونه

وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ اُنْظُرُوْٓا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ

او انار |چې یوشان وی په رنګ کښې| او نۀ وی یوشان په خوند کښې| اوګورئ| میوې دهرې ونې ته

..........چې څه دیوبل پشان دی | او څه دیوبل نه مختلف دی | ددې ونو میوو ته اوګورئ

اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ

کله چې میوه اونیسی | او پخیدوده ته | بیشکه | په دې څیزونو کښې | نښې دی| دپاره دهغه قوم

چې کله میوه اوکړی او کله پخه شی | بیشکه په دې څیزونو کښې دهغه خلقو دپاره د عبرت نښې دی

يُّؤْمِنُوْنَ ۝

چې ایمان راوړی|

مومنان دی|

قوله تعالیٰ:: وَهُوَ الَّذِیْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ ۗ

د الله ﷻ د نور قدرت کامله او حکمت بالغه بیان:- الله ﷻ فرمائی چه هم هغه تاسو دیو روح یعنی حضرت آدم ﷵ نه پیدا کړنی. لکه څنګه چه فرمائیلی اې خلقو د یو الله ﷻ نه اوویرېږئ چا چه حضرت آدم ﷵ پیدا کړو او د هغه نه ئې د هغه بی بی اوبیا ددې دواړو نه ډیرې ښځې او سړی پیدا کړل. وئې فرمائیل چه بیا تاسو آرام کښې کیګئی او بیا بل ځائ ته ورکولې شئ. ددې جملې په معنی کښې دمفسرینو اختلافات دی. حضرت ابن مسعود ﷛ او حضرت ابن عباس ﷛ فرمائی چه د مستقر نه مراد د مور رحم دې او د مستوع نه مراد د پلار شا ده او بعض وائی چه د مستقر نه مراد دنیا او د مستوع نه مراد آخرت پس دمرګه. سعید بن جبیر ﵀ فرمائی چه "استقرار فی الارض" او "ودیعت بعد مرګ" مراد دې. حسن بصری ﵀ وائی چه په مرګ باندې کوم عمل بند شو دا مستقر دې او مستوع د آخرت کور دې. لیکن اول قول ډیر صحیح دې. مونږه د پوهه لرونکود پاره خبره څومره واضحه بیانوو. بیائې اوفرمائیل هم هغه دآسمان نه اوبه نازل کړې چه مبارك دی او دبندیګانودپاره رزق راپیدا کوی. دمخلوق امداکوی هم په دې سره مونږ مختلف قسم بوټی راټوکوو. لکه چه فرمائیلی هم په اوبو سره هریوڅیز ژوندون بیامومی، هم په دې سره زمینداره او شنې ونې راټوکیږی. هم په دغه ونوکښې بیا داني او میوې پیدا کیږی. مونږ هم د دې د مینځ نه داسې داني راوباسو چه یو بل سره اینختې وی کومو ته خوشې او غونچې وائی. د خرما ونه کښې غنچه دار بناخونه وی. قنوان د قنو جمع ده د څه معنی چه تازه خرما غونچې چه نزدې نزدې او یوبل سره اینختې وی. ابن عباس ﷛ فرمائی چه د قنوان دانیه نه د خرما وړې وړې ونې د کومو خوشې چه زمکې سره لړیدلې وی مراد دی. اهل حجاز خو دې

ته قنوان وائی خود بنوتمیم قبیله قینیان (په یا سره) وائی اودا د قنو جمع ده لکه چه صنوان د صنو جمع ده. بیائې اوفرمائیل د انګورو باغونه یعنی د انګورو باغونه مونږ په زمکه پیدا کوو. د خرما او انګورو ذکر ئې اوفرمائیلو ځکه چه دغه دواړه د اهل حجاز بهترینې میوې ګنړلې شی بلکه د ټولې دنیا بهترینې میوې دی. الله ﷻ د خپل احسان ذکر فرمائی چه د دې خرما او انګورو د میوو نه تاسو شراب جوړوئی او د خپل ځان د پاره ښه خوراک تیاروئی. دا آیت د شرابو د حرامیدو نه وړاندې دې. فرمائی چه په زمکه کښې مونږ د خرما او انګورو باغونه جوړکړی. فرمائی چه د زیتون او انارو باغونه چه د پانړواو شکل په لحاظ سره د یو بل په شان او نزدې دی خود میوې شکل خوند او طبیعت په لحاظ بالکل مختلف دی. بیا ئې اوفرمائیل چه کله پخې شی نودهغې د میوې طرف ته اوګوره یعنی د الله ﷻ په قدرت کښې فکر اوکړه چه څنګه ئې هغه د نیشت نه په وجود کښې راوستل اود میوې جوړیدونه اول دا هم د سوزیدو لړګی وو. بیا هم دغه لړګی خرما انګور او نورې میوې جوړې شوې. لکه چه فرمائی په زمکه باندې ګنړې ونې انګور او د زمیندارئی باغونوکښې چه غنچه دار هم دی او غیر غنچه دارهم، ټولوته یو شان اوبه ملاویږی خو په خوراک کښې یوه ډیره غوره وی د بلې نه. د دې د پاره دلته اوفرمائیلې شو چه اې خلقو په دې کښې د الله ﷻ د کامل قدرت او حکمت دلیلونه دی. په دې هم ایماندار خلق پوهیږی اود الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ تصدیق کوی.

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ

|اوجوړکړی دی خلقو| الله لره| شریکان |چی پیریان دی|حال داچی پیدا کړی دی الله پیریان

|اودوئ الله ﷻ لره پیریان شریکان ګرځولی دی|حال دادې چې الله خو هغوی هم پیدا کړی دی

وَخَرَقُوْا لَهٗ بَنِيْنَ وَبَنٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى

اوجوړکړل خلقو|الله لره | ځامن | اولونړه | بغیر دعلم نه |پاکی ده هغه لره | اوډیر اوچت دې

اودوئ الله ﷻ لره بغیرد پوهې نه ځامن او لونړه جوړکړی دی | الله ﷻ پاک دې | او دهغه خبرو د نسبت نه

عَمَّا يَصِفُوْنَ ۝١٠٠

دهغه خبرونه | چی دوئ بیانوی هغه لره |

اوچت دې کومې چې دوئ بیانوی |

قوله تعالي: وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوْا لَهٗ بَنِيْنَ وَبَنٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؕ

دَ غیرالله عبادت او بطلان:- دلته په مشرکانو باندې رد دې چه په عبادت کښې الله ﷻ سره غیر شریک کوی اوشیطان عبادت کوی. که څوک داسې اووئیلې شی چه هغوی خود بتانو عبادت کولو نوبیا د شیطان دعبادت څه مطلب دې؟ نو جواب دا دې چه هغوی د بتانو عبادت هم کولو نو د شیطان په لمسون اودهغه په تابعدارئی سره لکه چه فرمائی هغوی الله ﷻ پریخودواودبنځو عبادت ئې اوکړو (یعنی ملائکوته ئې د الله ﷻ لونړه اووئیل اود دې ملائکو د بتانو عبادت ئې کولو) هغوی خو صرف د شیطان سرکش عبادت کوی چا چه وئیلی وو اې الله زه به ستاد بندیګانو یوه لویه حصه خپل ځان ته راکاږم، هغوی به ګمراه کوم په هغوی کښې به لرې لرې امیدون پیدا کوم. زه به هغوی ته حکم ورکوم او هغوی به د څناورو غوږونه پریکوی. زه به هغوی ته داسې حکم ورکوم او ستا ورکړې شوې شکلونه به خرابوی او چا چه الله ﷻ پریخودو او شیطان ئې خپل ولی او مشر جوړ کړو او په ډیرکولاؤ تاوان

کښې پاتې شو.هغه دې مشرکانوسره خائسته وعدې کوی اوهغه په دوی کښې لرې لرې اميدونه راپيداکوی اود هغه ټولې وعدې دهوکه وی. لکه چه فرمائی تاسو شيطان اود هغه اولاد خپلوئی؟ تاسو له خو زما لمن نيول پکار وو. اوحضرت ابراهيم ﷺ خپل پلارته وئيلې وو اې پلاره ته د شيطان عبادت کوې شيطان خو د رحمن نافرمان دې. اولکه چه فرمائی اې بنيادمه ما تاسوته نه وو خودلی چه دشيطان عبادت مه کوئې هغه خوستاسو ښکاره دښمن دې.تاسو هم زماعبادت کوئې اوهم دغه نيغه لار ده.

ملائکې به د قيامت په ورځ وائی ته پاك ئې ته زمونږ ولی ئې دې مشرکانو به مونږ ته د الله ﷻ لونړه وئيل او زمونږ عبادت به ئې کولو خوزمونږ دوی سره هيڅ تعلق نشته دوی خو په اصل کښې د شيطان عبادت کولو په دې وجه په مذکوره آيت کښې اوفرمائيل چه دې مشرکانو شيطانان د الله ﷻ شريك جوړکړی وو سره د دې چه دوی هم يو الله ﷻ پيدا کړې دی. نو هغوی د الله ﷻ سره د هغه د مخلوق څنګه عبادت کوی لکه چه ابراهيم ﷺ فرمائيلی وو آيا تاسو د هغه څيزونو عبادت کوئې کوم چه تاسو پخپله په خپلو لاسونو جوړکړی. تاسو او ستاسو جوړکړی شوی څيزونه ټول هم الله ﷻ پيدا کړې دی نودې د پاره پکار دی چه تاسو ځان د يو الله ﷻ چه شريك نه لری تعلق اوساتئی. بيائې اوفرمائيل چه هغوی په ناپوهئی کښې د الله ﷻ د پاره لونړه او ځامن جوړکړل. دلته د الله ﷻ په اوصافوکښې د ګمراهانو په ګمراهئی خبردارې ورکوی. هغوی د الله ﷻ د پاره خوئ ګرخوی لکه چه يهود وائی عزير ﷺ د الله ﷻ ځوئ دې (نعوذبالله) سره د دې چه هغه د الله ﷻ پيغمبر دې او نصاری حضرت عيسی ﷺ ته د الله ﷻ ځوئ وائی او د مکې مشرکانو په ملائکوته د الله ﷻ لونړه وئيلې. دا ظالمان چه د کومې خبرې قائل دی الله ﷻ د دې نه ډير اوچت دې.﴿خَرَقُوْا﴾ معنی ده هغوی د خپل زړه نه جوړکړل. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه هغوی اټکل اولکولو. عوفیؒ وائی چه هغوی اوګرځول. مجاهدؒ وائی هغوی دروغ خبره جوړه کړه. مطلب دا چه هغوی څوك د عبادت شريك ګڼړی خو الله ﷻچه واحد دې هغوی بغير د چا د شرکت نه پيداکړل هغوی د حقيقت د واقفيت نه بغير داسې وائی د الله ﷻ د عظمت او لوئيې نه جاهل دی کوم چه الله ﷻ دې د هغه ځامن لونړه او ښځه څنګه کيدې شی. د دې د پاره اوفرمائيلې شو هغه پاك دې اود دوی د فضول او بيهوده خبرونه اوچت دې.

بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ اَنّٰى

اپيدا کونکې دې | آسمانونو | اودزمکې | څنګه

| ....دآسمانونو اوزمکې پيداکونکې دې | ....څنګه

يَكُوْنُ لَهٗ وَلَدٌ وَّلَمْ تَكُنْ لَّهٗ صَاحِبَةٌ ؕ وَخَلَقَ

کيدې شی | هغه لره | خوئې | حال دا چی نشته|هغه لره |ملګرې دژوند (ښځه) |اوپيدا کړې دې هغه

دهغه دپاره خوئې کيدې شی |حالانکه دهغه بی بی نشته .... | اوهغه هر څيز پيدا

كُلَّ شَيْءٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۞ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا

هرڅيز |اوهغه | په هر څيز باندې| خبردار دې |دغه الله| رب دې ستاسو | نشته لائق دعبادت | مګر

کړې دې |اوپه هرڅه پوهه دې |همدا الله ﷻ دې چې ستاسوپالونکې دې |دهغه نه بغيربل څوک معبودنشته

قوله تعالى: بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ ۖ

د الله ﷻ د وحدانيت بيان: - هغه د ځمکې او آسمان پيدا کونکې او خالق دې د هغه په وړاندې د ځمکې او آسمان مثال نه وو. بدعت ته بدعت په دې وجه وائي چه په سلف کښې د هغې هيڅ مثال نه وي خلق يو عمل د خپل طرف نه شروع کړي او دا پخپله د ثواب کار ګڼړي. د هغه ځوئ څنګه کيدې شي د هغه خو ښځه نشته او ځوئ خو د دوو متناسبوڅيزونو نه پيدا کيږي او د الله ﷻ خو مناسب او متشابه يوڅيز هم نشته. لکه چه فرمائي هغه وائي چه رحمن يو خپل ځوئ جوړ کړې دې دا ډيره دروغ خبره ده هغه هرڅيز پيدا کړې دې نو بيا د هغه مخلوق د هغه ښځه څنګه جوړيدې شي، د هغه څوک مثال نشته بيا د هغه ځوئ د هغه مثال څنګه جوړيدې شي د الله ﷻ ذات د دې نه پاک دې.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ	رَبُّكُمْ ۚ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا
دغه الله	رب دې ستاسو	نشته لائق دعبادت	مګر
همدا الله ﷻ دې چې ستاسوپالونکې دې دهغه نه بغيربل څوک معبودنشته			

هُوَ ۚ	خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ	فَاعْبُدُوْهُ ۚ	وَهُوَ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	وَّكِيْلٌ ۝	
هغه دې	پيدا کونکې د هر څيز	نو عبادت کوئ دهغه	او هغه	په هر څيز باندې	نګهبان دې	
دهرڅيزپيداکونکې دې	...............دهغه عبادت کوئ	اوهغه دهرڅيزکارساز دې				

لَا تُدْرِكُهُ	الْاَبْصَارُ ۡ	وَهُوَ	يُدْرِكُ	الْاَبْصَارَ ۚ	وَهُوَ	اللَّطِيْفُ
نشي کتلې هغه	سترګې	اوهغه	ويني	سترګې	اوهغه	باريك ليدونکې دې
اوهغه (د مخلوق) په سترګونه ليدلې کيږي	اوهغه ټولې سترګې ويني	اوهغه ډير بارک بين				
الْخَبِيْرُ ۝						
خبردار دې						
خبردار دې						

قوله تعالى: لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ

د الله ﷻ د رويت بيان: - هم دغه الله ﷻ ستاسورب دې چا چه هرڅيز پيداکړې دې د هغه نه سوا بل هيڅ څوك د عبادت لائق نشته. هغه دهرڅيز خالق دې نو تاسو هم د هغه عبادت کوئ او د هغه د وحدانيت اقرار اوکړئ. د هغه نه څوك ځوئ شته نه پلار نه بي بي او نه د هغه څوك عديل او مثال شته. هغه په هرڅيز باندې حفيظ او رقيب دې. د هرڅيز مدبر دې هم هغه رزق ورکوی شپه ورځ هم هغه جوړکړې دی. هغه سترګې نه شي ليدلې. په دې مسئله کښې د آئمه سلف ډير اقوال دی يو خو دا چه سترګې به هغه په آخرت کښې ليدلې شي ولې په دنياکښې نه شي ليدلې. د حضور اکرم ﷺ د احاديثونه دا په تواترسره ثابت دی لکه چه د حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها نه روايت دې چه چا دا ګمان اوکړو چه نبی کريم ﷺ الله ﷻ ليدلې وو نو هغه دروغژن دې. بيا هغې هم دا آيت اولوستلو.[1] د ابن عباس ﷺ نه د دې خلاف روايت دې. هغه د الله ﷻ رويت مطلق ساتلې اود هغې نه ئې دا هم مراد دې چه

[1] صحيح بخاری کتاب التفسير سورة النجم: ٤٨٥٥، صحيح مسلم: ١٧٦، صحيح مسلم کتاب الايمان باب معنى قول الله عزوجل (ولقد راه نزلة اخرى): ١٧٦.

حضور ﷺ د زړه په سترګو دوه ځل الله ﷻ لیدلی دی او دا مسئله به د سورة النجم په اول کښې ان شاء الله بیانولې شی. ابن عیینه رحمه الله فرمائی چه په دنیا کښې سترګې هغه نه شی لیدلې او نورو وئیلی دی چه د دې مطلب دا دې چه په مړو سترګو هغه نه شی لیدلې. د دې نه تخصیص کیږی د هغه رویت چه مؤمنانوته به د آخرت په کور کښې حاصلیږی. معتزلو د خپلې پوهې د اقتضاء په بنیاد د دې کوم مطلب ګڼړلې هغه دا دې چه نه په دنیا کښې الله ﷻ لیدلې شی نه په آخرت کښې. دا عقیده د اهل سنت والجماعت نه خلاف ده کومه چه د نادانئی په بنیاد باندې ده. ځکه چه د الله ﷻ د قول نه داخبره ثابتیږی. یعنی الله ﷻ فرمانیلی دی چه د ایماندارانو مخونه به په هغه روځ خوشحاله وی او د خپل رب طرف ته به هغوی خپل نظرونه اوچت کړی وی. اود کافرانو متعلق الله ﷻ فرمائی چه هغوی به د خپل رب د کتونه په پړده کښې وی یعنی هغوی به رب نه شی لیدلې. د دې نه په دې خبره باندې دلالت کیږی چه دمؤمنانو د پاره به د رب په رویت کښې حجاب نه وی اود متواتر احادیثونه دا هم ثابت دی چه مؤمنان به د آخرت په کورکښې الله ﷻ د جنت په روضاتوکښې ګوری. الله ﷻ دې په خپل فضل سره دا خبره رانصیب کړی، آمین.

اودا هم وئیلی شوی دی چه مراد دا دې چه عقل به پوهه نه شی حاصلولې اوداسې خیال ډیر عجیبه دې اود آیت د ظاهر نه خلاف دې. د کوم مطلب چه دا شو چه د ادراك معنی رویت دې والله اعلم. د نورو خیال دا دې چه رویت ثابت منلو سره د ادراك د انکار خلاف نه دې ځکه چه اداراك رویت سره خاص دې اود خاص په نفی سره د عام نفی نه کیږی. اوس چه د کوم ادراك دلته نفی شوې ده دا ادراك د کوم قسم دې. په دې کښې ډیر اقوال دی لکه معرفت حقیقت او حقیقت پیژندلو والا سوا د الله ﷻ نه څوك نه شی کیدلې سره د دې چه مؤمن ته به رویت کیږی خو حقیقت یو بل څیز دې. سپوږمئی هر څوك وینی خود دې حقیقت دهغې ذات او کنه ته د چا رسیدل نه شی کیدلې. نو الله ﷻ خو بې مثل دی. ابن علیه رحمه الله وائی چه نه لیدل مخصوص دی په دنیاکښې یعنی په دنیا کښې په سترګو سره نه شی لیدلې. بعض وائی چه ادراك د رویت نه خاص تر دې ځکه چه ادراك احاطه کولو ته وائی اود عدم احاطه نه عدم رویت نه لازمیږی. لکه چه د ټول علم احاطه نه کیدو باندې دا نه لازم کیږی چه مطلق علم حاصل نه دې. انسان ته د علم د احاطې نه حاصلیدل د دې آیت نه ثابت دی. ﴿ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴾او په صحیح مسلم کښې دی چه اې الله! زه ستا د ثناء احاطه نه شم کولې نود دې [1] خو دا مطلب نه شی کیدې چه مطلق ثناء نه شم کولې. د ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه د چا نظر د الله ﷻ احاطه نه شی کولې. عکرمه رحمه الله ته اووئیلې شو ﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ ﴾ نو وئی وئیل ولې ته آسمان نه شې لیدلې؟ وئیل او لیدلې شم نو هغه اووئیل چه پوره آسمان په یو نظر سره لیدلې شې. کنړا دا چه د الله ﷻ شان د دې نه اوچت دې چه په هغه باندې نظر پریوزی.الله ﷻ اوفرمائیل چه د مؤمنانو مخونه به داسې خوشحاله وی او هغوی به خپل رب ته ګوری خو دهغه دعظمت په وجه به نظر هغه محیط کولې نه شی. د دې آیت په تفسیرکښې حدیث وارد دې که چرې ټول انسانان او پیریان شیطانان او ملائکې د کوم وخت نه چه پیدا کړې شوی دی ټول یو صف جوړکړی نو بیا به هم د هغه احاطه اونه کړې شی.[2] دا حدیث ډیر غریب دې او په صحاح سته کښې چرته هم نشته.

ابن عباس رضی الله عنه وائی چه نبی کریم ﷺ خپل رب لیدلې وو چه کله اووئیلې شو چه آیا الله ﷻ نه دی فرمانیلی ﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ ﴾ نو وئی فرمائیل چه هغوی ﷺ خو هم د ا لله تعالی یو نور دې خود دې آیت

[1]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب مایقال فی الرکوع والسجود: ۴۸۶، ابوداود: ۸۷۹، ترمذی: ۳۴۹۳، ابن حبان: ۱۹۳۲.

[2]) الدرالمنثور: ۶۸/۳، ابن ابی حاتم.

مطلب دا نه دې که چرې هغه په خپل ټول نور سره تجلي اوکړي نو سترګې هغه نه شي ليدلې (١) او بعضې دا مطلب بيانوي چه هيڅ څيز د هغه په وړاندې قائم نه شي پاتې کيدې. الله ﷻ نه اوده کيږي او نه اوده کيدل دهغه د پاره سزاوار دی هغه ميزان قائم کړې دې د ورځې اعمال د شپې راتلونه وړاندې او د شپې اعمال د ورځې راتلونه وړاندې د هغه مخې ته پيش کولې شي د هغه حجاب نور دې يا نار دې که هغه اوچته کړې شي نو د هغه تجلي به ټوله دنيا اوسوزوی (٢) په وړاندينو کتابونو کښې دی چه الله ﷻ موسی ﷺ ته فرمائيلي وو اې موسی ! يو ژوندې زما تجلي کتوباندې ژوندې نه شي پاتې کيدې او هيڅ څيز بغيرد فنا نه نشي پاتې کيدې. الله ﷻ فرمائي چه کله هغه په غرباندې تجلي اوکړه نو هغه خراب او اوسوزيدو او حضرت موسی ﷺ بې هوشه پريوتلو او چه کله په هوش کښې راغلو نوونې وئيل ﴿ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴾ ادراك خاص د قيامت په ورځ د رويت نفي نه کوي هغه به په مؤمنانو بنديګانو باندې خپله تجلي کوی دهغه تجلي اوعظمت به دهغه د خوښې په حيثيت باندې وی. نظر د هغه ټول ادراك نه شي کولې په دې وجه ام المؤمنين حضرت عائشه رضي‌الله عنها په آخرت کښې د رويت قائله ده او په دنيا کښې د رويت نفي کوی. د هغوی احتجاج هم د دې آيت نه دې نو چه د کومې خبرې نفي ادراك اوکړې نود هغې معنی هم د رويت عظمت اود جلال ده نو هغه خبره څنګه ممکن ده چه د يو بشر يا فرښتې نه به اوشي. بيا ارشاد دې چه ﴿ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ﴾ يعنی هغه د خلقو د ابصار ادراك او احاطه کولې شي خکه چه هم هغه د انسان نظر پيدا کړې دې نو بيا به هغه څنګه احاطه نه شي کولې. ارشاد دې چه آيا هغه به خپل پيدا کړې شوی څيز باندې نه پوهيږی هغه خو لطيف او خبير دې او کله د لفظ ابصار نه مبصرين مراد وی يعنی مبصرين هغه نه شي ليدلې هغه لطيف دې يعنی د يو خبرې په استخراج ډير باريك دې اود هر څيز د ځائ او مقام نه خبر دې. والله اعلم. لکه چه حضرت لقمان خپل خوئ ته د نصيحت په وخت کښې وائي ﴿ يٰبُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ ﴾ اې زما بچيه! که يوه بدی يا نيکی د وری د دانې هومره هم برابر وی که هغه په کاڼو کښې وی په آسمانونو کښې وی يا په زمکه کښې الله ﷻ به هغه راوړی. الله ﷻ ډير باريك بين او خبردار دې.

قَدْ	جَآءَكُمْ	بَصَآئِرُ	مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ
په تحقيق سره	راغلي دی تاسوته	ازرناکانې دپوهې	دطرفه درب ستاسونه
.... تاسو ته دخپل رب دطرفنه دليلونه راغلی دی			

فَمَنْ	اَبْصَرَ	فَلِنَفْسِهٖ ۚ	وَمَنْ	عَمِيَ	فَعَلَيْهَا ۭ
نوچاچې	اوغړولې سترګې	نوفائدې ئې دپاره دخپل خان ده	اوچاچې	ايندې کړې	نونقصان ئې په هغه دې
نوڅوك ئې چې	اووينې	نوفائده ئې خان دپاره ده	اوڅوکۀ چې	خان ړوند کړی	نو نقصان ئې خان دپاره دې

وَمَآ اَنَا	عَلَيْكُمْ	بِحَفِيْظٍ ۝	وَكَذٰلِكَ	نُصَرِّفُ	الْاٰيٰتِ
اونۀ يم زه	ستاسو	ساتونکې	اوهم دغه شان	مونږ بار بار بيانوو	آيتونه
اوزه په تاسونګهبان (مقررشوی) نه يم			.... اومونږ خپل آياتونه دغه شان بيانوو		

(١) ترمذی کتاب تفسير القرآن باب ومن سورة النجم : ۳۲۷۹، وهو حسن حاکم : ۳۱۶/۲، السنة لابن ابی عاصم : ۴۳۷.

(٢) صحيح مسلم کتاب الايمان باب فی قوله عليه السلام ان الله لاينام : ۱۷۹ مسندالطيالسی: ۴۹۱.

وَلِيَقُولُوا	دَرَسْتَ	وَلِنُبَيِّنَهُ
اوددې دپاره چې اووائي داخلق|	دبل چانه وئیلې دې تا |	اودپاره ددې چې مونږبیان کړوحقیقت|
اوددې دپاره چې دوئ اووائي چې تا(چرته دچانه) لوستلې دی |		............او څوک چې
لِقَوْمٍ	يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾	
هغه قوم ته|چې پوهه لري|		
پوهه دی هغوئ ته حقیقت ښکاره کړو|		

قوله تعالي: قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ

مؤمن،کافر اوروښانه دلائل:- بصائر یعني نښې نښانې کومې چه قرآن کښې موجود دی او چه رسول الله ﷺ پیش کړې دی، نو چه چا د بصیرت نه کار واخستو نو د هغه ذات ته فائده اورسیده. لکه چه اوفرمائیلې شو چه څوك هدایت حاصل کړی هغه به د خپل ذات د پاره وی او چه څوك دهوکه شو نود هغې نقصان به هم په هغه وی. د دې دپاره اوفرمائیلې شو چه څوك ړوندجوړیږی نود هغې نقصان به هم هغه ته رسی. لکه چه فرمائی سترګې ړندې نه وی بلکه زړه ړوند وی او زه څه په تاسو باندې حفاظت کونکې رقیب یاساتندونکې خونه یم بلکه زه خوصرف یومبلغ یم هدایت خوالله ﷻ کوی.څوك چه غواړی نو ګمراه ئې کړی او څوك چه غواړی په نیغه لار ئې کړی او دغه شان مونږ خپل آیاتونه په تفصیل سره بیانوو. لکه څنګه چه په دې سورت کښې د توحیدبیان پیش کړې شوې دې او په دې وجه هم چه کافر او مشرك وائی اې محمدﷺ! دا خبرې تا د وړاندینواهل کتابونه نقل کړی دی او هم د هغوی نه دې زده کړی دی او وائې. ابن عباس ﷺ فرمائی چه لفظ "درست" په معنی د تلوت. د هغوی دا خبره د مخاصمت او مجادلت په محل کښې ده لکه چه د دې کافرانو د کذب او عناد الله ﷻ داسې خبر ورکړې دې چه کافر وائی چه دا خو جوړکړې شوی دروغ دی او نورو هم د دې کتاب قرآن په جوړولوکښې امداد ورکړې دې نودا د ډیر کذب او ظلم خبره ده. هغوی وائی چه دا خو د اولنو خلقو ملفوظات او مکتوبات دی کوم چه هغوی هم لیکلی دی اود دې کافرانو د زعم او کذب باره کښې فرمائی چه هغه فکر اوکړو، سوچ ئې اوکړو او اندازه ئې اولګوله. بیا ئې سوچ اوکړو مخ ئې تریو کړو شکل ئې وران کړو غرور ئې اوکړو او وئې وئیل چه دا خو یو لوستلې شوې جادو دې د الله ﷻ نه د انسان کمال دې. او وئی فرمائیل د داسې خلقو د پاره وضاحت سره خبره کوو څوك چه حق اوپیژنی او د هغې تابعداری کوی، د باطل نه ډډه کوی. د کافرانو په ګمراهئی او مؤمنانو په تصدیق کښې د الله ﷻحکمت او مصلحت دې لکه چه فرمائی غلط تعبیر کونکی د قرآن نه ګمراه کیږی هم او هدایت هم اخلی.وئی فرمائیل چه د چاپه زړه کښې بیماری اودچا زړونه کاڼړی دی شیطان دهغوی په زړه کښې خبره اچوی اوداځیز د هغوی د پاره د الله ﷻ ازمینبت جوړیږی او الله ﷻ ایماندارانوته نیغه لار ښائی. اوفرمائی مونږ په دوزخ باندې فرښتې مقرر کړی دی اود هغوی د (۱۹) مقرر کړې شوې شمیر د کافرانود پاره یوه فتنه ده خو هم په دې سره د ایماندارانو او اهل کتابو ایمان زیاتیږی اهل کتاب او مؤمنان په دې کښې شك نه کوی (ځکه چه اهل کتاب هم په خپلوکتابونوکښې هم د دغه شمیر ذکرمومی) لیکن کافر او بیمار زړه والا خلق وائی چه د دې خبرې د پیش کولو الله ﷻ ضرورت څه وو دغه شان ډیر خلق ګمراه کیږی او ډیر هدایت بیامومی. د الله ﷻ شکر د هغه نه بغیرڅوك پیژنی. او وئی فرمائیل مونږ قرآن د مؤمنانود پاره شفا او رحمت جوړکړو او نازل مو کړو او هم د دغه څیز د

ظالمانود پاره د خسارې او تاوان دي. وني فرمائيل چه اووايه دا قران د مؤمنانودپاره هدايت او شفا ده اود کافرانو په غوږونوکښې پردې لګيدلي دی او هغوی ړانده دی. قرآن د متقيانود پاره هدايت کيدل او هدايت او ضلالت د هغې په منشاء پاندې موقوف کيدل، په دې موضوع ډير آياتونه دی. په دې وجه ني دلته اوفرمائيل چه مونږ آياتونه څنګه اړولو راړولو سره بيانوو خو کافران هم دغه وائی چه د چرته نه ني ليکلي راوړي. ابن عباس ﷺ ﴿ درست ﴾ په معنی ﴿قراءت وتعلمت﴾ بيان کړې دې او حسن بصری رحمه الله په معنی د تقاومت وائی. عمرو بن دينار رحمه الله وائی چه ابن زبير ﷺ وئيل چه ماشومان دلته "دارست" لولي او دې لفظ "درست قراءت" ابن مسعود ﷺ "درست"نصب سين او دتاء په وقف سره دې اود دې معنی ده تقاومت. مطلب دا شو چه کوم څيز ته مونږ ته اوروې هم د مخکينو په ذريعه د دې نه واقف يو. د ابن مسعود ﷺ په قراءت کښې درس دې يعنی محمد ﷺ دا زده کړې دې. دا اختلاف عجيبه دې. ابی بن کعب ﷺ به وئيل چه حضور ﷺ ماته داسې اورولې وو﴿ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ ﴾ يعني د سين په جزم او تاء په زبر سره.[1]

اِتَّبِعْ	مَآ	اُوْحِيَ	اِلَيْكَ	مِنْ رَّبِّكَ
تابعداری کوه	دهغې	چې وحی شوی ده	تاته	د طرفه درب ستانه
ته د هغه وحی تابعداری کوه کومه چې تاته ستا رب کړې ده				
لَآ اِلٰهَ	اِلَّا	هُوَ	وَاَعْرِضْ	عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ۝ وَلَوْ
نشته لائق دعبادت	مګر	هغه دې	اومخ اوګرځوه	دمشرکانونه اوکه چرې
دهغه نه بغير بل معبود نشته	........اود مشرکانو هيڅ پرواه مه کوه	............اوکه چرې		
شَآءَ اللّٰهُ	مَآ اَشْرَكُوْا	وَمَا جَعَلْنٰكَ	عَلَيْهِمْ	حَفِيْظًا
غوښتلي الله	نونۀ بۀ وۀ کړې شرک دې خلقو	اونۀ ني مقرر کړې مونږ تۀ	په دوئ	څوکيدار ساتونکې
الله ﷻ غوښتلې نو دوئ به شرک نه وو کړې	اومونږ ته په دوئ محافظ نه ني مقرر کړې			
وَمَآ	اَنْتَ	عَلَيْهِمْ	بِوَكِيْلٍ ۝	
اونۀ ني	تۀ	په دوئ باندې	وکيل	
اونه ته ددوئ ذمه دار يئ				

قوله تعالي: اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ

دَ الله ﷻ حکم دَ نبی ﷺ او امت دَ پاره:- الله ﷻ رسول کريم ﷺ او د هغه امت ته حکم ورکوی چه تاسو هم د وحی اقتداء کوئې او هم په دې عمل کوئې څکه چه هم دغه حق دی او په دې کښې هيڅ ګډوډوالې نشته اود دې مشرکانونه ډډه کوئې، دوی ته معافی کوئې، د دوی تکليف رسول برداشت کوئې ترهغه وخته پورې چه الله ﷻ په دې دښمنانو باندې فتحه او کاميابی درکړی او پوهه شئې چه هم د دوی په ګمراهئی کښې د الله ﷻ حکمت دې. که الله ﷻ غوښتل نوټوله دنيا به ني په هدايت باندې کړې وه او ټول به په هدايت باندې راجمع شوی وو او شرک کونکو به هڅو شرک نه کولو. په دې کښې د الله

[1] حاکم:۲/۲۳۸

ﷻ خاص حکمت دې او چه هغه څه کوي نو په هغې باندې اعتراض نه شي کولې او دا خبره ده چه هغه په د ټولونه تپوس کوي. مونږ ته د دوی ذمه وار نه ئي جوړکړې د دوی په زړه کښې چه څه راځي کوي دې، ته په دوی باندې ساتندونکې نه ئې، نه ته دوی ته رزق ورکوې، ستا کارخو صرف تبلیغ کول دی. لکه چه فرمائي دوی ته نصیحت کوه ته صرف نصیحت او خیگړه کونکې یئې ته د هغوی د پاره رباني فوجدار نه ئې او وئې فرمائیل چه تبلیغ کول ستا کار او تپوس کول زمونږ کار دې.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ
اومهٔ کوئې کنځل ا هغو ته اچې رابلې ئې دا خلق
او (ائې مسلمانانو) هغې معبودانو ته کنځل مه کوئ اچې دوئ ئې
مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ
ماسوا د الله نه ا نو کنځل به اوکړي ا الله ته ا په دشمنئ کښې ا په ناپوهتیا سره ا دغه شان ا
دالله ﷻ نه سوا عبادت کوي ا خکه چې دوئ به په دښمنئ کښې دناپوهئ په وجه الله ﷻ ته کنځل اوکړي داشان
زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ
ښائیسته کړې دې مونږه ا هرامت ته ا عمل دهغوئ ا بیا ا رب دهغوئ ته ا واپس تلل دی دهغوئ
مونږ هر یو امت ته خپل خپل عمل ښائسته کړې دې ا بیا به داټول خپل رب ته پیش کیږي
فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾
نو خبر به کړي هغوئ ا په هغه کارونو اچې وو هغوئ ا چې کول به ئې ا
نوهغه به ورته خبر ورکړي چې دوئ څه کارونه کړي دی ا

قوله تعالى: وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

باطلو معبودانوته دکنځلو ممانعت:-الله ﷻ رسول الله ﷺ او د هغه امت منع کوي چه د مشرکانو خدایانوته کنځلې مه کوئې اوبدرد مه وائې سره د دې چه په کښې یو ذره مصلحت خو شته ولې مفاسد ئې ډیر دی یعنی په جواب کښې به هغوی هم د مسلمانانو الله ﷻ ته کنځل کوي. مشرکانو به وئیل اې محمد ﷺ! زمونږ بتانو ته د کنځلونه تاله منع کیدل پکار دی کنی نو مونږ به هم ستا د رب بې عزتی کوو. نو الله ﷻ منع کړل. د قتاده رحمه الله نه روایت دې چه مسلمانانو به د کافرانو بتانوته کنځل کول نو کافرانو به هم د حقیقت نه خان خبرولو نه بغیر په دښمنئ کښې الله ﷻ ته هم بدرد وئیل[1] کله چه ابوطالب زنکدن وو نو قریشو مشوره اوکړه چه ابوطالب له ځو او هغه ته وایو چه خپل وراره منع کړه مونږ ته دا د شرم خبره معلومیږي چه د ابوطالب دمرګ نه پس به محمد ﷺ ځوك قتل کړي.عرب به وائي چه د ابوطالب په ژوند کښې خو هیڅ اونه شو اوس چه کله هغه مړ شو نو بزدلانو هغه قتل کړو. نو ابوجهل ابوسفیان عمرو بن العاص او نور ډیر خلق د جرګې په شکل راغلل او مطلب نومې سړې د اجازت د پاره راؤلیګلو.ابوطالب راؤغوښتل نو هغوی اووئیل اې ابوطالب! ته زمونږ مشر او سردار ئې، محمد ﷺ مونږ ته تکلیف رسولې دې او زمونږ خدایانوته هم مونږ غواړو چه ته هغه راؤغواړې او منع کړې چه هغه دې زمونږ د خدایانو نوم هم نه اخلی نومونږ به هم هغه اودهغه رب پریږدو.نو هغه نبی اکرم

---

[1]) تفسير القرآن لعبدالرزاق: ۲۰۸/۱.

ﷺ راوغوښتو اوونی وئیل چه دا هم ستا قوم دې او هم ستا د تره اولاد دې. رسول الله ﷺ اوفرمائیل تره خبره څه ده او دا خلق څه غواړی؟ هغوی وئیل چه ته زمونږ نه او زمونږ د خدایانو نه لرې شه نو مونږ به هم ستانه او ستا د الله ﷻ نه لاس اخوا کړو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه زه تاسو ته یوه خبره ښایم که تاسو هغه خپله کړه نو تاسو به د عربو او عجمو مالکان شئ او د ټولو ملکونونه به ستاسو ملګ ته خراج او دولت راځی. نوابوجهل وئیل چه ستابه داسې یوه خبره نه بلکه لس خبرې هم قبولې کړو. اوښایه هغه څه دی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه اووایئ ﴿لااله‌الاالله﴾ نو هغوی انکار اوکړو. شکل ئې جوړ کړو. ابوطالب وئیل وراره د دې نه علاوه بله خبره اوښایه ستا قوم خو په دې کلمه باندې نور غصه کیږی نو هغوی ﷺ اوفرمائیل چه تره زما څه حق دې چه د دې نه بله خبره اوکړم. که هغوی نمر هم راوړی او زما په لاس ئې کیږدی نو زه د دې نه علاوه بل څه نه شم وئیلې. مطلب ئې دا وو چه دوی ناامیده کړم نوهغوی د غصې نه ډک شو او وئی وئیل زمونږه خدایانوته بدرد وئیلو نه منع شه ګنی مونږ به هم تاته او ستا خدائې ته کنځل کوو. په دې وجه فرمائی چه هغوی د دښمنئی په سبب بغیر د څه ګنړلو الله ﷻ ته بدرد وئیل.

دا هغه صورت دې چه چرته مصلحت هم هیرولې شی چه د دې په مقابله کښې به فساد نور زیات شی. رسول الله ﷺ فرمائیلی چه څوك مور پلار ته کنځل کوی هغه ډیر ملعون دې. تپوس اوکړې شو چه یارسول الله ﷺ! خپل مور پلار ته به څوك څنګه کنځل اوکړی؟ وئی فرمائیل چه دې د هغه مور پلار ته کنځل کوی نو داسې ده لکه چه هم هغه اولنی سړی خپل مور پلار ته کنځل اوکړه.(¹) د الله ﷻ ارشاد دې چه مونږ هرامت ته هم د هغه عمل د هغه په نظر کښې ښه ګرځوو لکه څنګه چه دا قوم د بتانو مینه خوښوی نو تیرشوی امتونه هم په ګمراهئی وو هم داخپل عمل به ئې ښه ګنړلو. الله ﷻ چه څه غواړی اختیاروی نو په دې کښې لوئی حکمت وی. بیا دهغه خلقو واپسی هم د الله ﷻ طرف ته وی. دغه وخت به هغه ته دخپلوعقیدو ښه والی او خرابوالې معلوم شی. که عمل نیك وی نو نیکه بدله اوکه خراب وی نو خرابه بدله به ملاویږی.

لَيُؤْمِنُنَّ	جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ	لَئِنْ	اَيْمَانِهِمْ	وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ
نو خامخابه ایمان راوړی دوی	څه نښه	که راغله دوی ته	چی خامخا	اوقسمونه خوری هغوی په الله باندې په سختوقسمونوخپلوسره
نو دوی به پرې ایمان راوړی		که دوی ته دالله ﷻ طرفه نښه راشی		اودوی په الله ﷻ باندې غټ غټ قسمونه خوړل

اَنَّهَآ	وَمَا يُشْعِرُكُمْ	عِنْدَ اللّٰهِ	اِنَّمَا الْاٰيٰتُ	قُلْ	بِهَا
چی بیشکه دا نښې	اوڅه پوهه کړی تاسو	دالله سره دی	بیشکه نښې	اووایه	په هغې اورته
اوتاسو څنګه په دې پوهه کړو			چې ټولې نښې الله ﷻ سره دی	اووایه	(انې پیغمبره) دوی ته

وَاَبْصَارَهُمْ	اَفْـِٕدَتَهُمْ	وَنُقَلِّبُ	لَا يُؤْمِنُوْنَ	جَآءَتْ	اِذَا
اوسترګې ددوی	زړونه ددوی	اوموږه اړوو	نۀ راوړی ایمان دوی	راهم شی	کله چی
	او ستر ګې د حق نه بدلې کړو	اومونږ به ددوی زړونه	ایمان نه راوړی	نوبیاهم دوی	که دغه نښه راشی

(¹) احمد: ۳۱۷/۱، بلفظ آخر نحو المعنی وسنده حسن، صحیح بخاری کتاب الادب باب لا یسب الرجل والدیه: ۵۹۷۳، صحیح مسلم: ۹۰، ابوداود: ۵۱۴۱،

كَمَا	لَمْ يُؤْمِنُوْا	بِهٖٓ اَوَّلَ	مَرَّةٍ	وَّنَذَرُهُمْ
لكه ځنګه چې	ایمان رانوړو دوئ	په دې کتاب باندې	په اول ځل	او پرېږدو مونږ دوئ
لکه ځنګه چې دوئ په دې ښکاره نښو په اول ځل ایمان نه دې راوړئ او په خپله سرکشئ				
فِيْ طُغْيَانِهِمْ	يَعْمَهُوْنَ ⑪٠			
په سرکشئ ددوئ کښې	چې حیران وی			
به ئې حیران پرېږدو				

قوله تعالٰی: وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ؕ

دَ کافرانودَ معجزوسوال اودَ الله ﷻ جواب:- مشرکان د الله ﷻ قسمونه خوړلو سره بیان کوی که چرې هغوی ته څه معجزه اودخرق عادت څه څیزاوخودلې شی نو هغوی به ایمان راوړی. تو اې نبی ﷺ! اووایه دوی ته چه معجزه خو د الله ﷻ سره ده که هغه اوغواړی نو معجزه به ښکاره کړی اوکه اُوغواړی نو نه ښکاره کوی. قریشو حضور ﷺ ته اووئیل اې محمد ﷺ! تامونږ ته خودلی دی موسی علیه السلام خپله همسا په کاڼړی باندې وهلې وه نو دولس چینې ترې روانې شوې وې اوعیسی علیه السلام به مړی ژوندی کول او ثمود علیه السلام ته هم د اوښې معجزه ملاؤشوې وه. که چرې ته هم داسې څه معجزه پیش کړې نو مونږ به هم ستا تصدیق اوکړو.حضور ﷺ اوفرمائیل چه تاسو له کومه معجزه پکارده؟ وئی وئیل چه دا د صفاغر زمونږ د پاره د سروزرو جوړکړه حضور ﷺ اوفرمائیل چه که داسې اوشی نو تاسو به د توحید تصدیق اوکړنې؟ کافرانو وئیل او مونږ ټول به په تا باندې ایمان راوړو. حضور ﷺ پاڅیدو او د الله ﷻ نه ئې دعا اوغوښتله. جبرائیل علیه السلام راغلو او وئی وئیل که ته غواړې نو د صفاغربه سره زر شی خوکه په دې باندې هم دوی ایمان راونړلو نو ډیر زر به په دوی عذاب نازل شی اوکه ستا خوښه وی نو دا خلق به بغیر د عذاب نه داسې پریخودلې شی. د دې د پاره چه روستو په دوی کښې څوك ایمان هم راوړی او توبه اوکړی. نو الله ﷻ اوفرمائیل چه هغه قسمونو خوړلو سره بیان کوی(الی اخر) خو خبره داسې ده چه دوی کښې څه خلق نادان دی. او وئی فرمائیل چه مونږ د معجزونه صرف دا خبره منع کوی چه د دوی وړاندینوهم د معجزونه کتلو سره انکار کړې وو او دوی به هم انکار کوی نو زر به په عذاب کښې راګیرکړې شی اوچه کوم مهلت ورته حاصل دې هغه به هم لاړ شی، تاته څه پته ده چه دوی به معجزه کتلو سره هم ایمان نه راوړی.

وئیلې شوی دی چه ﴿يُشْعِرُكُمْ﴾ په ذریعه مشرکان مخاطب کړې شوی دی لکه چه الله ﷻ دوی ته فرمائی چه آیا دا د ایمان والا خبره کومه چه قسمونوخوړولو سره تاسو کوئې تاسو په حقیقت کښې رښتیا ګنړنې ﴿اَنَّهَآ اِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُوْنَ﴾ یو قراءت کښې ﴿اِنَّ﴾ په زیر سره دې په دې بناء چې معجزه کتلونه پس نفی دایمان خبر شروع کیږی. اوجمله شروع کیږی.نو(انها) نه وئیلې کیږی.اوبعضو ﴿تؤمنون﴾ یعنی (ت) سره دا لفظ لوستلې دې او وئیلی دی چه قول ﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ﴾ مخاطبین مؤمنان دی یعنی اې مؤمنانو! تاسو ته پته ده چه د دې نښو ښکار کیدونه پس به هم دوی ایمان نه راوړی. په دې صورت کښې ﴿انها﴾ د (الف) په زیر سره هم راتلې شی اود (الف) په زبر سره هم. یعنی ﴿يُشْعِرُكُمْ﴾ معمول شو اویدې صورت کښې د﴿لَا يُؤْمِنُوْنَ﴾ ﴿لا﴾صله واقعه به وی لکه چه فرمائی﴿مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ﴾ دلته هم ﴿ان لا﴾ ﴿ان﴾ صله واقع شوی ده.اود الله ﷻ قول دې ﴿ وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَآ اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ﴾ یعنی چه کله ما تاته حکم درکړې وو نو څه څیز ته د سجدې نه منع کړې. د دې آیت تقدیر داسې دې اې

مؤمنانو! تاسو سره د دې خبرې څه ثبوت دې چه دوی به خپله غوښتلې شوې نښانې او معجزه لیدلو باندې ضرور ایمان راوړی. او بعضو دا هم وئیلي دي چه ﴿انها﴾ په معنی د ﴿لعلها﴾ دې بلکه د ابی بن کعب ﷺ په قراءت کښې ﴿انها﴾ په بدله کښې هم ﴿لعلها﴾.د اهل عربو نه اوریدلی شوی دی ﴿اذهب الى السوق انك تشتري لنا شيئا﴾ یعنې بازار ته لاړ شه ته به زما د پاره هلته څه واخلې په معنی ﴿لعلك تشتري﴾ یعنی شاید چې اخلې به. داشان په دې دعوی باندې دعربو اشعار هم پیش کړې شوي دي. د الله ﷻ قول دې چې: ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ د دوی د انکار او کفر په وجه د دوی زړونه او د دوی سترګې مونږ اړولې دي. اوس دوی په هیڅ خبره باندې کلکیدونکی نه دي. په ایمان کښې او په دوی کښې فرق پریوتلو. دوی به د دنیا او جهان نښانې اووینی خو ایمان به نه راوړی. لکه څنګه چه په اول ځل د دوی او د ایمان په مینځ حائل شوی وو. ابن عباس ﷺ فرمائی چه الله ﷻ خبر ورکړې دې د دوی د وینا کولو نه اول به دوی څه وینا کونکی دی او د عمل کولو نه اول ئې خبرداری ورکړو چه دوی به څه عمل اوکړی. وئی فرمائیل چه د یو خبردار سړی په شان به تاته څوك پخه خبره نه شی کولې. انسان به وائی چه افسوس کوم زیاتې او ګناه ما کړې ده تردې پورې فرمائیلی شوی دی چه هغه به وائی افسوس چه مونږ ته د دنیاوی ژوند یوه بله موقع راکړې شی نومونږ به د نیکانو نه وو. الله ﷻ فرمائی که چرې دوی بیا هم دنیا ته واپس کړې شی نو بیا به هم په هدایت باندې نه ځی. اوفرمائی چه که دنیا ته واپس کړې شوئې نو د منهیاتو به خامخا مرتکب کیږئې. دوی دروغ وائی چه نیکان به شو. بیا دنیا ته په واپس کولو به هم هغوی د وړاندې ژوند په شان ایمان نه راوړی. څکه چه د هغه وخت په شان به دې وخت کښې هم مونږ د دوی زړونه او د دوی سترګې منقلب کړواوبیا به هم په دوی کښې اوپه متوقع هدایت په مینځ کښې پرده پاتې وی اومونږبه دوی په سرکشو کښې ګرځیدونکی پریږدو.

﴿الحمدلله﴾ د اوومې سپارې تفسیر